ALGEMEENE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS,

VAN DE

VROEGSTE TIJDEN TOT OP HEDEN,

DOOR

D^r. J. P. AREND.

TWEEDE DEEL.

VAN HET JAAR **900** TOT **1581** NA CHRISTUS.

Vijfde Stuk.

MET PLATEN, KAARTEN EN PORTRETTEN.

TE AMSTERDAM, BIJ
J. F. SCHLEIJER.
1851.

ALGEMEENE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS,

DOOR

J. P. Arend

TWEEDE DEEL. VIJFDE STUK.

J. F. C. Reckleben sculps.

Bl. 351.

Te AMSTERDAM, bij

C. L. SCHLEIJER EN ZOON.

1853.

ZESDE BOEK.

VAN DE

VEREENIGING VAN AL DE NEDERLANDEN ONDER KEIZER KAREL V,

TOT OP

DE AFZWERING VAN FILIPS II.

1543—1581.

TWEEDE GEDEELTE.

1568—1581.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAN HET

BEGIN VAN DEN TACHTIGJARIGEN OORLOG TEGEN SPANJE,

TOT HET

VERBOND TE GENT GESLOTEN.

1568—1576.

De Hertog van ALBA, nu met het oppergezag bekleed, verzuimde geene middelen, om aan zijne zending te beantwoorden. Hij trachtte niet minder dan de misdadige of kwade steden te veroordeelen; den ingezetenen eene goede som gelds af te persen, nadat de voornaamste schuldigen eene voorbeeldige straf ondergaan hadden; de koninklijke inkomsten uit *de Nederlanden* op vasten voet te brengen; en 's Lands voorregten in te krimpen. De Koning moest, naar zijn oordeel, voorcerst geene algemeene vergiffenis verleenen, opdat de vrees elk gedurig in onrust hield, de steden zich onderwierpen aan hetgeen men haar opleggen wilde, degenen die hunne vergrijpen moesten afkoopen te aanzienlijker sommen aanboden, en de Staten zich niet aankantten tegen hetgeen ten opzigte der inkomsten des Konings werd voorgesteld. Tevens zou hij zich bezig houden, om, naar 's Konings wil, al de Nederlandsche gewesten aan dezelfde wetten te onderwerpen, ofschoon hem deze taak zeer moeijelijk voorkwam (1). Sinds zijne komst was echter, vooral door de losbandigheid van het krijgsvolk, de staat van zaken in *de Nederlanden* derwijze verergerd, dat men in *Duitschland* meende, dat ORANJE zou geroepen worden, om dien te herstellen (2). ALBA zelf getuigde, dat de soldaten geene tucht kenden, roofden wat zij konden, en vele hunne vanen verlieten en naar *Italië* en *Spanje*, zelfs naar *Frankrijk* trokken (3). FILIPS gaf niettemin op 1568—1576

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 4, 5.

(2) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 73.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II T. II. p. 3.

1568— 1576 nieuw zijne tevredenheid over 's Hertogs bedrijf te kennen, en zond hem een aanzienlijken onderstand in geld (1). Evenwel blijkt niet onduidelijk, dat destijds aan het Hof van *Madrid* sprake geweest is, den Kardinaal GRANVELLE weder naar *de Nederlanden* te zenden, waar velen hem terugwenschten (2). Wat hiervan zij, niet onwaarschijnlijk is 't, dat de spanning, de wrevel, het misnoegen, de vrees zelfs, welke in *de Nederlanden* heerschten, in eenige uitgewekene Edelen den moed ontvlamd hebben om, getrouw aan den stelregel: *de Adel is de beschermer der volksvrijheid*, te beproeven, die vrijheid te herstellen. Zij sloten althans om dezen tijd een nieuw Verbond met elkander, waarvan de volijverige BREDERODE zich weder aan het hoofd stelde. De hoofdinhoud van hun verbondschrift komt hierop neder: »Het was genoeg bekend, met welke genegenheid voor den Koning zij in alles gehandeld hadden; door eenige kwaadwilligen echter waren hunne daden en personen bij hem derwijze in een hatelijk licht gesteld, dat nu geene gunst of genade meer voor hen te verwachten was, dewijl de Koning zich naar niets anders wilde regelen, dan naar hetgeen hem door hunne lasteraars ingeblazen werd. Men zag dagelijks, hoe de Landvoogden, Stadhouders en andere Ambtenaren te werk gingen, geen acht gevende op God, 's Lands voorregten, gewoonten en vrijheden, maar alleen trachtende hunne heerschzucht en gierigheid te verzadigen ten koste van het bloed der Nederlanders, wien zij den afgrijsselijksten dood aandeden, hunne goederen verbeurd verklaarden, en hunne kinderen tot den bedelzak bragten, onder voorwendsel, dat geen kind van een Ketter zijn vaders of moeders goed erven kan, zelfs tot in den zesden graad toe. Op deze wijze poogden zij zich in het bezit van alles te stellen, en anderen voor altijd in het verderf te storten. Zij gaven, wat meer is, openlijk hunne verwondering te kennen, dat men nog eenige landzaten hier liet wonen, dewijl de Koning, eer zij uit *Spanje* vertrokken, hun het gansche Land gegeven had. Het bleek alzoo, dat zij niet gekomen waren, om, gelijk zij aanvankelijk voorgaven, de welvaart des Lands te herstellen, maar om die geheel en voor altijd te vernietigen, en alle Nederlanders tot arme en eeuwige slaven te maken. Men kon ligt bemerken, dat zij *de Nederlanden* met *de Indiën*, eertijds door hen verwonnen, wilden gelijkstellen. Om hierin te slagen, trachtten zij door alle middelen, de voornaamste hoofden, Heeren, Edelen, handelaars, en alle andere vrome lieden uit te roeijen, zonder acht te slaan op de diensten, welke deze en hunne voorvaders sedert lang den Koning bewezen hadden, voor wien zij den laatsten druppel van hun bloed en den laatsten penning van hun goed waagden. Ten bewijze hiervan strekte de Graaf van *Egmond*, welke twee veldslagen voor den Koning had gewonnen, zonder welke de koninklijke kroon zoo goed als ge-

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 7.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 16, 17.

vallen zou zijn, doch door de beide overwinningen* den Koning weder op het hoofd is 1568–
gezet. Nu ziet men den dank en het loon, welke EGMOND, als een dief en moordenaar 1576
gevangen genomen, daarvoor ontvangt. Hetzelfde lot heeft den Graaf van *Hoorne* getroffen, die als een booswicht, welke tienduizend dooden verdiend had, in de gevangenis is geworpen, ofschoon hij den Koning in den tijd van twaalf jaren overal meer dan een nederige slaaf gevolgd, al het zijne daarbij opgezet, en hem oneindig meer andere diensten bewezen heeft. Het was ook blijkbaar, wat zij bedoelen, daar zij de achtergeblevene Edelen met den Graaf van *Aremberg* naar *Frankrijk* ter slagtbank gezonden hebben, om alzoo *Nederland* te beter en ongestoorder te kunnen bezitten. De Heer van *Montigny*, naar *Spanje* gereisd, in het denkbeeld den Koning eene aangename dienst te bewijzen, was aldaar insgelijks gevangen gehouden, zonder dat men weet, of hij dood of levend is. Schoone vergelding voor al zijne getrouwe diensten! God weet, hoe men met den Markgraaf van *Bergen* gehandeld heeft, wiens nagelaten goederen aangeslagen en met zijn huis aan een Spanjaard gegeven zijn. Men zegt, dat dit 's Konings wil is. Om nu niet te spreken van zoo vele Heeren en Edelen, die den Koning veelvuldige diensten bewezen hebben, maar nu verjaagd, gebannen en van hunne goederen ontzet zijn, alles onder schijn van godsdienst, zoo als deze lasteraars voorwenden, maar van welke zij niets bezitten, ten ware godslastering, dieverij, vrouwenschennis, het vermoorden van vrome lieden, of dergelijke gruwelen en boosheden, in welke zij allen genoegzaam volleerde meesters zijn, voor godsdienst moesten gehouden worden. Welke hoop, troost, of uitzigt was er dan langer te verwachten? Wat anders, dan dat zij dagelijks meer en meer in wreedheid en boosheid zullen toenemen, ten zij daarin door zulke middelen voorzien worde, als God in Zijne genade daartoe zal beschikken, en waaraan men niet behoort te twijfelen, aangezien de zaak der Nederlanders voor God en menschen opregt, goed en regtvaardig is. Dit alles in overweging genomen en in het bijzonder, dat God hun geen kleiner hart gegeven heeft dan aan hunne voorvaders,' die 's Lands rust en vrijheid altijd beschermden, oordeelden de Edelen zich insgelijks daartoe verpligt. Zij konden niet nalaten voor hunne eer, ter bescherming van vrouw en kinderen, vooral tot welvaart en veiligheid der gemeente, in zulk eene regtvaardige zaak te beproeven, wat de kleine magt konde uitrigten, die hun nog was overgebleven, om Vaderland en vrijheid te herwinnen en zoo velen bedrukten en verjaagden lieden weder rust en vrede te verschaffen. En dewijl hiertoe gelden noodig waren, wilde elk van hen naar zijn beperkt vermogen, maar uit een zuiver en rein geweten, iets bijdragen. Hoewel eene zoo geringe som niet toereikend zou zijn, om krijg tegen hunnen vijand te voeren, hoopten zij nogtans, dat de goede en barmhartige God, door Zijne genade, hen niet verlaten zou. Het was, dachten zij, beter voor zulk eene regtvaardige zaak op het bed van eer en vroomheid te sterven, dan als verachte slaven te leven. Wanneer zij zich van hunnen pligt kweten, was voor

1568—1576 hen, met Gods hulp, eeuwige lof en eer te gelijk met de vrijheid des Vaderlands en de verlossing van alle arme gekerkerden te wachten. Zij twijfelden niet, of alle vrome en regtschapene lieden zouden gaarne, elk naar zijn vermogen, hunne eer en hun geweten hierin bevredigen. Zij baden den Almagtige, dat Hij door Zijne kracht, hunne zaken zoo bestieren wilde, dat zij mogten uitloopen tot Zijne eer en tot aller zaligheid." De onderteekenaars van dit mannelijk vertoog verbonden zich tevens tot eene geldelijke bijdrage. HENDRIK *van Brederode* beloofde twaalf duizend Karelsgulden, ADOLF *van der Aa*, ALBRECHT *van Huchtenbroek*, DIEDERIK *van Sonoy* elk vier honderd, en CHRISTOFFEL *van Liefdael* tweehonderd Brabandsche guldens; DIRK *van Haaften* honderd gouden kroonen; WILLEM *van Zevenberg* honderd Karelsguldens; CRISPINUS *van Alburg* twee honderd gulden, met zijn persoon, en A. DOMBERG honderd kroonen, insgelijks boven zijn persoon (1). De spoedig daarop gevolgde dood van BREDERODE zal wel eene der voornaamste redenen geweest zijn, dat dit Verbond zonder uitwerking gebleven is; ook is nooit gebleken, of de beloofde gelden zijn opgebragt, veel min, hoe zij besteed zijn geworden.

De Raad van Beroerten zette thans met verdubbelden ijver zijne werkzaamheden voort. Deze vreesselijke regtbank alleen mogt kennis nemen van zaken, welke ook slechts de minste betrekking op de beroerten hadden, en van hare vonnissen bestond geen hooger beroep. Hierdoor bleven alle andere regtbanken, zelfs de Groote Raad te *Mechelen*, bijna werkeloos; de Raad van State schorste zijne zittingen, en de Hertog riep dikwijls en willekeurig eenige leden daarvan in zijne woning bijeen. Elk Nederlander, van wat rang of staat ook, kon voor den Raad van Beroerten gedagvaard worden. Wie verstandig was verscheen niet, en kwam vrij met verbeurdverklaring zijner goederen en ballingschap; wie zich vertoonde, of op eene of andere wijze gevat werd, was bijna zonder redding verloren. Naar de bepalingen van dit geregtshof, door den Koning en het Geloofsonderzoek bekrachtigd, werden voor doodschuldig gehouden alle Onroomsche Leeraars, hunne aanhangers, begunstigers en toehoorders, wie zij ook zijn mogten; allen, die de wapenen tegen den Koning hadden opgevat; allen, die eenig deel hadden aan het inleveren van smeekschriften tegen het geloofsonderzoek, de bloedbevelen en de nieuwe Bisschoppen; allen, die geuzenliedekens vervaardigd of gezongen, de Calvinistische begrafenissen bijgewoond, de kerkschenders niet wederstaan, of gezegd hadden, dat de nieuwe godsdienst ook binnen kort in *Spanje* opgang zou maken; allen, welke zelfs den minsten twijfel koesterden, dat zij, die den opstand niet naar hun beste vermogen

---

(1) TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. II. bl. 109—113. D. IV. bl. 60—67. Op dit verbondschrift staat jaar noch dagteekening uitgedrukt; het moet tusschen de gevangenneming van EGMOND en HOORNE, en het overlijden van BREDERODE waarschijnlijk in het laatst van 1567, zijn opgesteld.

geweerd hadden, hunne voorregten en vrijheden verbeurd hadden, en de Koning onthe- 1568—1576
ven was van alle beloften, eeden, toezeggingen, hun door hem gedaan; allen eindelijk, welke beweerden, dat de Raad der Beroerten zich naar het oude gebruikelijke regt, de gewoonten en vrijheden des Lands behoorde te schikken, en dat men Gode meer dan menschen moest gehoorzamen. Onder deze bepalingen, welke in druk zijn uitgegeven, en, naar men wil, in de woning van DE VARGAS te *Antwerpen* gevonden waren, komt ook nog de volgende voor: »Daar het kwaad in *de Nederlanden*, door huwelijken en verbindtenissen met Ketters en verdachte of onrustige personen van alle standen, zeer was toegenomen, en de oproerlingen zich ook overal door vermogende bondgenooten zochten te versterken, zoo voegde het den Koning, naar geestelijke en wereldlijke regten, ter bevordering van het oude Christelijk geloof in deze verkeerdheid te voorzien. De Hertog en de Raad hadden derhalve besloten, bij de eerste gelegenheid een bevelschrift af te kondigen, waarbij het ieder, van welken rang of stand ook, verboden wierd, zonder toestemming van den Hertog of diens Raden, voor zich of zijne kinderen een huwelijk aan te gaan, op verbeurte van lijf en goed (1).” ALBA was niet alleen Voorzitter van deze gedrochtelijke vierschaar, maar hij alleen had eene *beslissende*, zijne bijzitters slechts eene *raadgevende* stem, en alles geschiedde op zijn bevel. De gedingen tegen de gevangenen werden echter aanvankelijk door den geheelen Raad of het grootste gedeelte daarvan, behandeld, en geene doodvonnissen uitgevaardigd, welke niet door drie of vier leden onderteekend waren (2). In naam des Konings werd afgekondigd, dat alle schuldeischers dergenen, welke gebannen en wier goederen verbeurd verklaard waren, zich binnen een half jaar bij den Raad van Beroerten met een schriftelijk verzoek moesten wenden, op verbeurte anders van hunnen eisch. Daarentegen werden de schuldenaars der veroordeelden gelast, aan hen, noch aan hunne weduwen en kinderen het verschuldigde te voldoen, op straffe van tweemaal te betalen (3).

Naar zulke wetten en bepalingen konden weinig Nederlanders onschuldig zijn, of ongestraft blijven (4). En indedaad, schrikbarend was de werkzaamheid van den Raad van Beroerten,

---

(1) *Interrogatoires du Conseiller* DELRIO, p. 322. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 250, 251. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 53, 54. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 164, 165. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 466. Vgl. de *Sententiën van* ALVA, bl. 29, 33, 36, 210, 212, 232 en op onderscheidene andere plaatsen.

(2) *Interrogatoires du Conseiller* DELRIO, p. 322, 324. Over de inrigting van den Raad van Beroerten vindt men een opstel van den Heer GACHARD in de *Bulletins de l'Académie*, XVI. II. 50, welk wij geene gelegenheid hadden te raadplegen.

(3) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 165.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 250.

1568— 1576 welke door het volk met regt *Bloedraad* genoemd werd. Hun, die van de menigte, welke dagelijks werd ingedaagd, verschenen wierp DE VARGAS zijne spreuk toe, »over welker onzin en slecht Latijn men zou gelagchen hebben, ware de inhoud niet zoo afgrijsselijk geweest:" *Haeretici fraxerunt templa, boni nihil faxerunt contra; ergo debent omnes patibulare* (1). »Wien, in alle gewesten, waggelde het hoofd op den hals niet, daar men zulk eenen voet van regten en regtsvordering volgde?" vraagt HOOFT, naar wiens verhaal, het vangen en spannen van lieden van allerlei stand, allerlei kunne, allerlei ouderdom dagelijks plaats vond. »De galgen," zegt hij, »hingen gerist, de raden, de staken, de boomen aan de wegen stonden verladen met lijken, gewurgd, onthalsd, gebarnd; zoo dat de menschen nu in de lucht, tot ademschepping bestemd, als in een gemeen graf en woning der overledenen verkeerden. Elke dag had zijne deerlijkheid, en het bassen der bloedklok, dat met den dood van namaag den eenen, van zwager of vriend den anderen in het harte klonk. Aan het bannen, aan verbeurdmaken van goederen was geen einde. Tilbaar, ontilbaar, 't werd al aangeslagen, en ongeacht het aantal der schuldeischers, bekommerd gehouden tot onwaardeerlijke schade van rijken, van armen, van kloosters, gasthuizen, weduwen en wezen, die na jaren lang loopens, van hun regt en renten verstoken bleven. Het was nogtans eene groote troost, dat de bitterste stedelijke overigheden, zelfs van *Amsterdam*, die zich in alle pleegbare wreedheid uitbundig gekweten hadden, als nog te slappe woeders, als onnutte knechten beschouwd, en beschuldigd met naam en toenaam voor dezen Raad moesten teregt staan (2)." En het plegen van al deze gruwelen droeg 's Konings goedkeuring weg! Herhaaldelijk betuigde hij ALBA, eenen DE VARGAS zelfs, zijne tevredenheid en toonde daardoor, hoezeer deze mannen des bloeds in zijnen geest handelden (3).

24 v. Louwmaand 1568 ORANJE, LODEWIJK *van Nassau*, BREDERODE, HOOGSTRATEN, CULEMBORG en VAN DEN BERG werden in naam des Konings openlijk te *Brussel*, na het steken der trompetten, gedaagd, om binnen zes weken voor den Hertog van *Alba* te verschijnen en zich tegen de aanklagte, door den Procureur-Generaal DU BOIS tegen hen vijf dagen te voren ingebragt, te verdedigen, op straffe van eeuwigdurende ballingschap en verbeurdverklaring van al hunne goederen, bij niet verschijning. De Prins wordt daarin het »Hoofd der oproerlingen genoemd," en hem voorts te laste gelegd, »dat hij getracht heeft de Regering omver te werpen; dat hij de onderdanen van hunnen natuurlijken Heer vervreemd, de Edelen opgehitst, zijne huizen te *Breda* en te *Brussel* tot hunne

(1) »De Ketters hebben de kerken vernield, de goeden hebben er niets tegen gedaan; derhalve moeten allen hangen." BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 466.

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 165.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 10, 12.

oproerige bijeenkomsten geleend en aan BREDERODE geschut geleverd, 's Konings krijgsvolk uit *Zeeland* geweerd, en werving en geldligting, ja zelfs het bouwen van Onroomsche kerken te *Antwerpen* toegelaten heeft (1)." BREDERODE wordt beschuldigd krijgsvolk aangenomen, de wapenen tegen den Koning gevoerd, gelden geheven, en geestelijken en wereldlijken geplunderd en op brandschatting gesteld te hebben. Behalve soortgelijke punten van aanklagte, werd den overigen vooral tot misdaad aangetijgd, dat zij tot den aanhang van ORANJE behoord hadden (2). De open brieven van indaging werden in de heerlijkheden der gedaagden afgelezen en aan de deuren en portalen der voornaamste kerken aangeplakt, opdat men geene onbekendheid konde voorwenden. Toen de beschuldigden op den bepaalden tijd niet verschenen, werden al hunne roerende en onroerende goederen in *de Nederlanden* in beslag genomen. Vruchteloos ondersteunden de Aartsbisschop van *Keulen*, de Bisschoppen van *Munster* en van *Luik*, de Graaf van *Rennenberg*, BARLAYMONT, NOIRCARMES, JAN *van Nassau* en anderen het verzoek des Graven van *Culemborg*, dat de termijn der dagvaarding nog zes weken verlengd, hij niet ongehoord veroordeeld, maar hem toegestaan mogt worden, zich door gevolmagtigden van de misdaden, hem ten laste gelegd, te zuiveren. De reden waarom CULEMBORG zelf zich niet kwam verantwoorden, was zijne »vrees voor lijfsgevangenis en dewijl hij oordeelde, voor zijne bevoegde regters niet gedaagd te zijn, daar hij, alvorens van eenige daging gehoord te hebben, ten deele gewoond had en nog woonde in zijn Land van *Witthem* en *Pallant*, ten deele te *Keulen*, behoorende onder het Duitsche Rijk en geenszins onder het gebied van *Spanje*. Ook was *Culemborg* altijd een regtsgebied geweest van alle andere gescheiden en aan niemand beroepelijk (3)."

1568—1576

Intusschen werd de Graaf van *Buren*, FILIPS WILLEM, 's Prinsen oudste zoon, uit *Leuven* getroond (4). Toen ALBA, kort na zijne komst in *de Nederlanden*, die stad bezocht, had hij den jeugdigen Graaf schijnbaar met de meeste minzaamheid ontvangen en van zijne welwillendheid verzekerd (5). Om dienzelfden tijd echter besloot hij, op raad van GRANVELLE en onder toestemming des Konings, BUREN als gijzelaar, voor

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 7. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 170, 171. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. *Authentieke Stukk.* bl. 14—16. Vgl. B. IV. bl. 220. VIGLIUS, *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 400.

(2) TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. IV. bl. 241—254. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 220—222. SCHOTEL, FLORIS *van Pallant*, bl. 66—69.

(3) SCHOTEL, FLORIS *van Pallant*, bl. 69, 70 en de aldaar aangehaalde geschriften.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 10.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 120—124.

1568—1576 hetgeen ORANJE in *Duitschland* mogt uitrigten, naar *Spanje* te zenden (1). Hetzelfde lot zou ook de zonen van EGMOND en HOOGSTRATEN getroffen hebben, indien dezen niet in *Duitschland*, en genen niet te jong geweest waren (2). Drie weken na het indagen van ORANJE, zond ALBA den Heer DE CHASSEY, verzeld door eenige andere Ede-
13 v. Sprokkelm. 1568 len en twaalf Hellebardiers, naar *Leuven*, om den Graaf van *Buren*, wien hij dit tevens in een brief verwittigde, te kennen te geven, dat »de Koning hem bij zich in *Spanje* begeerde, om hem eene betere opvoeding te geven, opdat hij, in vervolg van tijd, op het voetspoor zijner voorvaderen, den staat zou kunnen dienen." DE CHASSEY moest hem verzekeren, dat hij gekomen was, niet om hem gevangen te nemen, maar te geleiden, en hem aansporen, slechts twee kamerdienaars, twee jonkers (pages), een kok en een rentmeester met zich te nemen. Voorts moest hij 's Graven opvoeder (gouverneur) trachten over te halen dezen, ten minste tot in *Spanje*, te volgen; en de zaak daarheen sturen, dat den tweeden dag na zijne aankomst te *Leuven*, BUREN zich op weg naar *Antwerpen* begaf, en aldaar bij den Graaf van *Lodron* zijn intrek nam. Van daar moesten zij zich naar *Vlissingen* begeven, waar een schip in gereedheid zou zijn, en een vertrouwd persoon, om hen te ontvangen. Zoodra hij den Graaf zijnen last had geopenbaard, mogt hij hem geen oogenblik uit het oog verliezen, maar zonder dat deze dit bemerkte, of er eenigen overlast door leed. BUREN betuigde schriftelijk den Hertog zijnen dank voor 's Konings gunst, en vertrok, naar ALBA's verzekering aan FILIPS, met het grootste genoegen van de wereld (3). Alles geschiedde blijkbaar in het geheim, en dit maakt de echtheid van het verhaal niet weinig bedenkelijk, dat DE VARGAS den Bestuurderen der Leuvensche Hoogeschool, toen zij bij deze daad van geweld zich over het schenden hunner voorregten beklaagden, toevoegde: *non curamus vestros privilegios* (4). Te *Antwerpen* werd BUREN door den Graaf van *Lodron* tref-
15 v. Sprokkelm. felijk onthaald, en te *Middelburg* (*Vlissingen?*) aan de zorgen van DON PEDRO DE CASTILLA Y DE TOLEDO, een neef des Hertogs, toevertrouwd, met wien hij naar *Spanje* vertrok,
1 v. Lentemaand. verzeld door zijnen opvoeder, een dienaar en twee jonkers. ALBA beval hem den Koning aan, uit achting voor de diensten zijner voorouders, met verzoek hem aan het Hof te nemen en met welwillendheid te behandelen, opdat de Nederlanders niet konden zeggen, dat *Spanje* hem tot kerker strekte. De Graaf werd echter niet aan het Hof toegelaten. De Koning liet hem zijne geletterde opvoeding te *Alcala* voortzet-

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 595, 596, 611. T. II. p. 7.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 7, 13, 14.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 11, 13.

(4) »Wij storen ons niet aan uwe voorregten." *Apol. v.* WILLEM I, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. Stukk.* bl. 79.

ten, en goed behandelen, om in hem lust voor zijne dienst op te wekken (1). De Heer VAN BARLAYMONT werd sedert tot voogd en bestuurder der goederen van den jongen Graaf aangesteld, wiens jaarlijksch inkomen van vijfduizend dukaten naar *Madrid* moest overgemaakt worden (2). Op raad van den Graaf van *Schwartzenberg*, had ORANJE den Hofmeester zijns zoons bevolen, dezen ten eersten naar *Duitschland* te zenden: doch de brief was te laat gekomen (3). Daarop had hij door een bode de Koningin ELIZABETH verzocht, den Graaf van *Buren* niet te laten vertrekken, wanneer hij *Engeland* mogt binnenloopen (4). Deze bijzonderheid wederlegt het gevoelen van eenigen, dat den Prins het opligten van zijnen zoon aangenaam zou geweest zijn, omdat indien de Koning meester in *de Nederlanden* bleef, de Graaf van *Buren*, als nu geheel naar de Spaansche wijze opgevoed, ongetwijfeld door de gunst van FILIPS in het bezit der vaderlijke erfgoederen zou gesteld worden; en zoo de zaak tegenovergesteld uitviel, hij in zijn tweeden zoon MAURITS een deelgenoot van zijn geluk en een erfgenaam zijner goederen zou vinden (5). Bovendien moest de Prins verwachten, dat FILIPS WILLEM in *Spanje* aan veelvuldige gevaren zou blootgesteld zijn; en ofschoon diepzinnig staatsman, was hij geen ontaarde vader. »Hij had nooit gedacht," zegt men, »dat de Spaansche wreedheid zich zoo ver zou uitstrekken; hierin misleidde hem zijn vooruitzien, dat hem nimmer te leur gesteld had (6)." Onverklaarbaar blijft het evenwel, dat de Prins, aanvankelijk althans, zoo veel vertrouwen stelde op de grootmoedigheid der Spanjaarden ten opzigte van zijnen zoon, en dit niet deed ten aanzien van zijne nog zeer jeugdige dochter (7). Welke inzigten ORANJE ook mogen bestuurd hebben, met kalmte en berusting verduurde hij het wegvoeren van FILIPS WILLEM (8). Hoe zwaar die slag echter zijn hart moet getroffen hebben, mag men besluiten uit de edele bezorgdheid voor zijne gemalin, over wier gedrag hij waarlijk geene reden had tevreden te zijn, en voor zijne kinderen, wanneer hij, door den Koning van zijne goederen beroofd, mogt sterven (9). Hij bleef dan ook niet in gebreken, in een brief aan ALBA en den Procureur- 1568—1576

(1) *Correspondance de* PHILLIPPE II, T. II. p. 12, 13, 14, 18, 20, 21.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 21. WAGENAAR, D. VI. bl. 259.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 119, 120.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 25.

(5) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. VII. p. 372.

(6) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 120.

(7) Zie hiervoor, bl. 465, 466.

(8) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 148.

(9) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 146, 147.

1568—1576 Generaal DU BOIS over de indaging van den Bloedraad, voor welken hij, natuurlijk, weigerde te verschijnen, in de eerste plaats zich over het ongelijk, den Graaf van *Buren* aangedaan, te beklagen. Voorts toonde hij de nietigheid der indaging aan, alzoo hij, een Lid des Duitschen Rijks en van het Gulden Vlies, op eene andere wijze behoorde teregt gesteld te worden (1). Over de menigte punten van aanklagt liet de Prins zich bij deze gelegenheid niet uit, maar wederlegde die kort daarna, op aansporing van den Landgraaf van *Hessen*, den Keurvorst van *Saksen*, en zelfs van den Keizer, in een hoogst merkwaardig verweerschrift, van hetwelk HUBERT LANGUET, een Franschman van geboorte, welke om zijn verstand en bekwaamheden door den Keurvorst van *Saksen* aan verscheidene Hoven onder de hand gebruikt werd, in het algemeen voor den steller gehouden wordt (2). Hij maalt daarin GRANVELLE af als de eerste oorzaak van de beroeringen in *de Nederlanden;* werpt verre van zich de beschuldiging, dat het Verbond der Edelen met zijne voorkennis gesloten werd; dat hij de werving te *Antwerpen* zou begunstigd hebben, daar hij integendeel het geworven volk had uiteen gejaagd; en dat hij uit eer- en heerschzucht getracht zou hebben oproer te stichten, hetgeen in strijd zou geweest zijn met zijne eigene belangen, welke van die des Lands onafscheidbaar waren, wegens de groote goederen, welke hij in *de Nederlanden* bezat. Voorts beroept hij zich op de diensten door hemzelven zoo wel als door zijne voorzaten den staat bewezen, doch die vergeten of met ondank beloond worden. Hij eindigt met de bede, dat de oogen des Konings voor de onschuld zijner vervolgde onderdanen mogen geopend worden, opdat ten laatste mogt blijken, dat het kwaad welk men leed, niet den Koning, maar degenen, welke dezen tot hiertoe de waarheid verdonkerd hadden, moest geweten worden (3). HOOGSTRATEN en anderen hebben de indagingen, tegen hen uitgevaardigd, in denzelfden geest beantwoord (4).

1 v. Lentemaand. 1568

Het was een staatkundige misslag in ALBA, den Prins van *Oranje*, welke bij zijn vertrek naar *Duitschland* verklaard had, zich stil te zullen houden, indien men hem niet in zijne eer en goederen aanrandde, op deze wijze te beleedigen, te tergen, ja zelfs tot wanhoop te brengen. Immers lagen genoegzaam al de goederen des Prinsen onder het gebied des Konings; nu zij waren aangeslagen, was hij van de middelen be-

(1) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 170—174. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 222—224. *Authent. Stukk.* bl. 16.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 182, 183, 185, 186.

(3) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 176—191. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. *Authent. Stukk.* bl. 3—14. *Leven van* WILLEM I, D. II. bl. 48—54.

(4) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 191—194. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 224. *Authent. Stukk.* bl. 19—23.

roofd, zijnen staat, gelijk tot nog toe, op te houden en zelfs in de behoeften zijns gezins behoorlijk te voorzien. Hij zag zich derhalve wel van zelf genoodzaakt, bij de eerste geschikte gelegenheid zijn geluk te beproeven, en zijn leed en schade op den Koning te verhalen. Indien hij aleens zijne pligten mogt overtreden hebben, kwam het echter veel meer met de belangen van FILIPS en met eene goede staatkunde overeen, dit als door de vingeren te zien, den Prins buiten het Land te houden en, onder het gerust genot zijner goederen, in *Duitschland* te laten blijven. Men meent, dat ORANJE alsdan in het vervolg, uit vrees voor het verlies zijner groote goederen in *de Nederlanden*, wederhouden zou zijn geworden, zich met de zaken dier Landen te bemoeijen. Van dit laatste moest men te meer overtuigd geweest zijn, daar de Prins reeds dikwerf, hetzij goed of kwalijk gemeend, zijn tegenzin in de bewindvoering betuigd, en tevens ondervonden had, hoe wankelbaar de genegenheid des volks is, en hoe weinig eendragt, moed en standvastigheid er onder heerschten, om de zaken wel te beleggen en zich tegen een magtigen Koning staande te houden. Maar onbezonnen wraakzucht en kwalijk beraden overmoed verblindden FILIPS en ALBA. Mogt de stoffelijke magt van ORANJE hun geene vrees inboezemen, zoo veel te meer waren de vermogens van zijnen geest te duchten. Zijn verstand, beleid en andere uitstekende hoedanigheden waren hun genoeg bekend; zij hadden ondervonden, welken invloed hij op den Adel, de Regenten en Gemeente wist uit te oefenen, en hoe hoog geacht en bemind hij was bij de meeste Nederlanders. Met behulp der Duitsche Vorsten, aan welke hij vermaagschapt was, konde hij daarenboven ligtelijk eene legermagt bijeenbrengen, in *de Nederlanden* vallen, en door zijn aanhang aldaar den Koning veel werks verschaffen. In elk geval, FILIPS kon zich niet van het gerust bezit der *Nederlanden* verzekerd houden zoo lang ORANJE leefde (1). 1568—1576

ALBA, door niets belemmerd, achtervolgde met ijzingwekkenden ijver zijne maatregelen ter tuchtiging der Nederlanders. Spoedig was het sterke kasteel gesticht, om *Antwerpen* in toom te houden, en waartoe de stad zelve tweemaal honderd duizend kroonen moest bijdragen (2). De beroerten, die eerlang ontstonden, verhinderden het voltooijen van dergelijke sterkten in *Groningen*, *Vlissingen* en andere steden; eenige kochten dit af; *Amsterdam*, onder anderen, voor tweemaal honderd duizend gulden, onder beding, van Spaansche bezetting bevrijd te blijven (3). De stedelijke Overheden moes-

---

(1) *Leven van* WILLEM I, D. II. bl. 30—33. Vgl. VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 397, en HOPPERI *Epist.* p. 157.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II. T. I. p. 592, 606. T. II. p. 9, 16. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 370. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 219. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 166. CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la guerre de Flandre*, Liv. II. p. 63.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 260.

1568—1576 ten schriftelijke bewijzen overleggen, dat zij zich, ter stilling der bewegingen, van haren pligt behoorlijk gekweten hadden. Zij spaarden derhalve kosten noch moeiten, om zich vrienden aan het Hof en in den Bloedraad te verwerven (1). Vrees en schrik en bange verwachting vervulden aller gemoederen. De stilte, gelijk die van het graf, welke alom heerschte, noemde ALBA »eene rust zoo als men maar wenschen kan." Op schertsenden toon meldde hij tevens den Koning, dat hij te *Antwerpen* eenige Ketters had laten opligten, die aldaar nimmer zouden terugkeeren (2). En toen de afgevaardigden der Regering aldaar zich, ter gunste dezer gevangenen, op de overeenkomsten met de Landvoogdes beriepen, gaf hij op barschen toon ten antwoord: »dat hij zich over de stoutheid en onbeschaamdheid der Regering verwonderde, welke het waagde voor Ketters te spreken en te bidden; de straf des doods zou volgen, zoodra zij zich daaraan weder schuldig maakte; de Koning zag veel liever het land woest en onbewoond, dan er eenen Ketter in te gedoogen (3)." Verscheidene Landsadvocaten en Pensionarissen der steden werden op zijn bevel in hechtenis genomen, en ondanks de smeekschriften hunner bloedverwanten en de vertoogen hunner meesters, op de wederregtelijkste wijze behandeld, veeleer mishandeld (4). Mr. JAKOB VAN DEN EINDE, welke in vijftienhonderd zestig ADRIAAN VAN DER GOES als Advocaat van *Holland* was opgevolgd, strekt hiervan onder anderen ten bewijze. Hij werd in *den Haag* ten huize van den Stadhouder BOSSU, na den avondmaaltijd, in verzekerde bewaring genomen, naar *Vilvoorden*, toen naar *Brussel* gevoerd en op *Treurenberg* gevangen gezet. Dit wekte te meer verwondering, daar hij bij de Spaanschgezinden zelve voor een geleerd en gematigd man, zelfs voor goed Katholijk bekend stond. Men giste toen en naderhand, dat het schrijven, immers het overleveren van het vertoog der Staten van *Holland* aan de Landvoogdes in het midden van vijftien honderd zes en zestig, en het aandringen, naar hun last, ten Hove op het bijeenroepen der Algemeene Staten, tot deze willekeurige daad aanleiding gegeven hadden. De Staten besloten, op het teruggeven van 's Lands papieren, welke bij VAN DEN EINDE in beslag genomen waren, en tevens, gelijk zijne gade en kinderen, op zijne slaking aan te dringen, zoo men bevinden mogt, dat hij ter zake van diensten, den Lande bewezen, gevat was. Dit geschiedde; doch de afgevaardigden spraken zoo vrijmoedig met VARGAS en DELRIO, dat zij raadzaam oordeelden, *Brussel* heimelijk te verlaten. Na dien tijd raadpleegde men veel, maar kwam tot geen besluit. VAN DEN EINDE overleed in de gevangenis op den twaalfden van Lentemaand des

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 211.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 13.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 211.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 209.

volgenden jaars. Twee jaren later werd de eisch, door den Procureur-Generaal tegen hem gedaan, ingetrokken en zijne goederen, die vóór er een regterlijk vonnis tegen hem lag waren aangeslagen, weder vrijgegeven (1). 1568—1576

De vervolging werd met ongehoorde wreedheid voortgezet. Naar de menigte van gedaagden alleen in *Gelderland*, kan het overgroot aantal beschuldigden in al *de Nederlanden* afgemeten worden (2). Soms werden dertig, veertig, vijftig menschen op eens, zelfs uit kleine steden, ingedaagd. In *Gent*, om slechts één voorbeeld aan te halen, waren op eenmaal zeven en veertig voortvlugtige en twee en veertig aanwezige beschuldigden, en nog eens tegelijk acht en veertig anderen voor den Bloedraad ontboden. De namen der gedaagden werden herhaalde malen van de pui van het raadhuis afgelezen, en dan in de straten aangeplakt. Ondertusschen hielden de ambtenaren van den Bloedraad zich bezig met het opschrijven van de goederen der beschuldigden, of spoorden nieuwe slagtoffers op, waartoe zij zich van de laaghartigste middelen bedienden; inzonderheid trachtten zij bloedverwanten en buren te bewegen als getuigen tegen gegoede inwoners op te treden. Van deze gedaagden verschenen achttien aanzienlijke mannen op den bepaalden dag te *Brussel*, om zich te verantwoorden. Zij werden den avond van den twintigsten van Sprokkelmaand door geregtsdienaars in hunne herbergen gevat, en twee aan twee gebonden, naar den kerker gesleept. Den derden van Grasmaand werd het doodvonnis over hen uitgesproken; eenigen werden onthoofd, de overigen opgehangen, en aller goederen verbeurd verklaard (3). Niet alleen erkende en vermoede Ketters, maar zelfs zij, die uit nieuwsgierigheid eene preek hadden bijgewoond, doch overigens als goede Katholijken leefden, werden met den dood gestraft; vrouwen, welke hare mannen, kinderen die hunne ouders verborgen hadden, deelden in hetzelfde lot. Het was ruim zoo heilloos, rijk te zijn als van ketterij verdacht gehouden te worden. Voor gegoeden was volstrekt geene genade te hopen, want men had voornamelijk het oog op hun vermogen. Men zag lieden, die eenmaal vijftig tot honderd duizend guldens bezaten, met de handen op den rug gekneveld, aan den staart van een paard gebonden naar de galg slepen (4). Gestrenge strafbepalingen werden uitgevaardigd tegen de geestelijken en kloosterlingen, die zich niet behoorlijk van hunnen pligt tegen de Ketters gekweten hadden (5). ALBA smeedde zelfs den toeleg, al de Ketters met

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 209—211. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 169. WAGENAAR, D. VI. bl. 261—264. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 71.

(2) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. I. bl. 215—376.

(3) DE JONGHE, *Ghendsche Geschiedenissen*, D. I. bl. 111, 112, 113, 117, 118.

(4) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 55.

(5) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. I. bl. 266 enz.

1568— eenen slag te treffen. De nacht vóór Aschwoensdag was daartoe bestemd; de Ontroom-
1576 schen, hoopte hij, zouden door de vreugdebedrijven van den Vastenavond minder op hunne hoede zijn, en derhalve ligter overvallen kunnen worden. Doch de Schouten van eenige steden, en onder hen JAN VAN BEERENDREGT te *Leiden*, waarschuwden de ingezetenen, waardoor velen het gevaar ontkwamen. Bijna vijfhonderd menschen echter werden gegrepen, waaronder aanzienlijke mannen, welke men vreesselijk pijnigde, om hun af te persen wat zij wisten, of veeleer, wat men wilde, dat zij weten zouden. ALBA verwittigde met blijkbaar zelfbehagen den Koning, dat ten gevolge dezer inhechtenisneming, en van die, welke onmiddellijk na Paschen zou plaats hebben, binnen kort meer dan achthonderd hoofden zouden vallen (1). Zoo vele barbaarschheden, welke het gansche volk dreigden te vernietigen, moesten zelfs den meest Spaanschgezinden Nederlanders mishagen. VIGLIUS poogde den Koning tot matiging te bewegen en toonde hem aan, dat door ALBA's gestrengheid zelfs de goede Katholijken in armoede en ellende vervielen. Immers sloeg men acht noch op hunne schuldvorderingen, noch op het regt, welk zij op de goederen der uitgewekenen hadden; vingen zij deswege een regtsgeding aan dan waren zij onherstelbaar verloren; alle godshuizen en gestichten van liefdadigheid gingen te niet uit gebrek aan hulpmiddelen. VARGAS daarentegen beloofde den Koning goudmijnen uit de verbeurdverklaarde goederen, welker inkomsten hij op acht millioen dukaten 's jaars raamde; maar verzweeg, dat door de onkosten de opbrengst aanmerkelijk ingekrompen werd (2).

Het is te verwonderen, dat slechts één aanslag beproefd werd tegen den beul, die met menschenlevens speelde en voor wien niemand veilig was. Er werd om dezen tijd door eenige uitgewekene Edelen, of naar anderen door den Prins van *Oranje* zelven, een plan gevormd, om *Brussel* te verrassen en ALBA op te ligten of te dooden. De Heer van *Risoir*, uit den huize VAN DER NOOT, moest het volvoeren. Zes of zeven honderd ruiters, in het *Sonienbosch* verborgen, en vijf honderd voetknechten, in en bij *Brussel*, zouden hem ondersteunen. Een dezer laatsten echter verraadde het plan aan den Heer DE LIQUES, onder wien hij vroeger gediend had, en welke er dadelijk den Hertog van verwittigde. Terstond had het strengste onderzoek plaats, maar de verrader kon slechts zijn Overste noemen, welke eertijds onder de ruiterbende van EGMOND gediend had; deze werd zwaar gepijnigd en eindelijk ter dood gebragt, zonder een der eedgenooten genoemd te hebben. RISOIR vlugtte naar *Luik* (3).

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 23.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 230. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III, bl. 55.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 24, 25. MENDOCE, *Hist. des guerres de Flandr.*

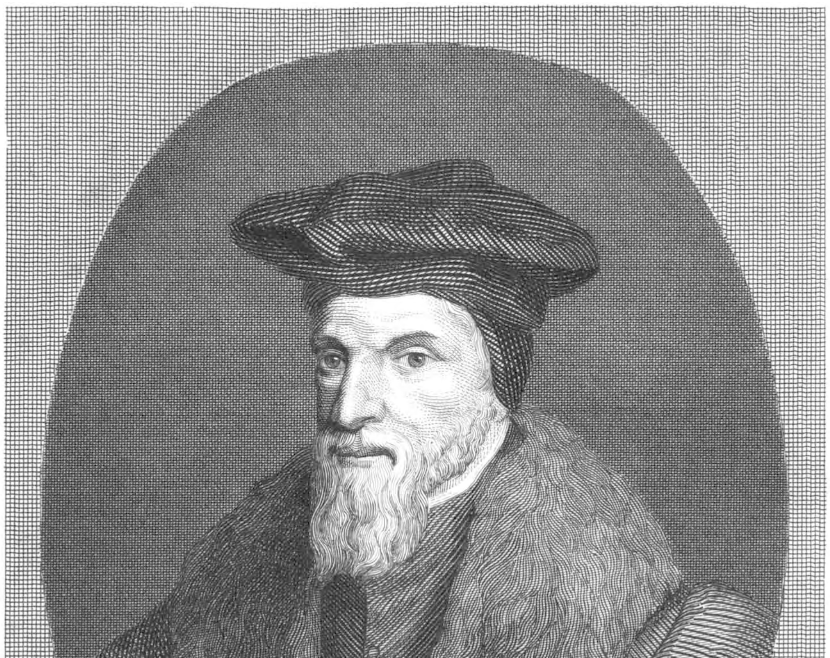

C. Ed. Taurel sculp.

Schrik en ontzetting en wanhoop stegen ten top toen het vonnis, door het Spaansche geloofsonderzoek den zestienden van Sprokkelmaand opgemaakt en den zes en twintigsten daaraanvolgende door den Koning bekrachtigd, bekend werd. Al de Nederlanders, weinigen uitgezonderd, wier namen men naar *Spanje* had overgezonden, werden daarbij voor Ketters of Ketterbegunstigers, en schuldig aan hoog verraad tegen God en den Koning verklaard, en derhalve leven, have en goed, zonder genade, verbeurd te hebben, welk vonnis »*volkomelijk en op het strengste ten uitvoer moest gelegd worden* (1)." »Men leest," zegt een tijdgenoot, »van zeker Keizer, welke wenschte, dat het Romeinsche volk maar één hoofd had, om het met een enkelen slag te kunnen afhouwen. Wat deed de Koning van *Spanje* minder door dit vonnis (2)?" »Men heeft," merkt een ander aan, »het lot van *Nederland* in die dagen vergeleken bij dat van *Rome* onder SYLLA; 1568—1576

Liv. II. p. 34 (verso). LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 176. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 169. V. METEREN, *Hist. der Nederl. Oorl.* B. III. bl. 55. verso. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 380. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 38 (verso).

(1) SCHELTEMA heeft in zijn *Geschied- en Letterkundig Mengelw.* D. III. St. II. bl. 44—47 dit vonnis in zijn geheel medegedeeld. Vgl. voorts LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 175. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 226. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 119. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 170. De Heer GROEN VAN PRINSTERER houdt zich van de echtheid dezer uitspraak niet overtuigd, zonder evenwel zijn twijfel met eenige redenen te omkleeden, *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 171. Het is minder bevreemdend, bij de Spaanschgezinde Schrijvers, dan in de briefwisselingen van FILIPS, ORANJE, ALBA en GRANVELLE, zelfs in de Apologie des Prinsen van *Oranje* van dit vonnis geen woord gerept te vinden. Het is waar, het zwijgen van den een, maakt de getuigenis van den ander niet krachteloos, maar men moet toch erkennen, dat de zaak eenigzins bedenkelijk wordt, wanneer ORANJE er in zijn Verweerschrift niet van spreekt; hij die niet verzuimt, daarin alles aan te voeren wat zijn gedrag en dat der Nederlanders tegen den Koning kan regtvaardigen. — Wat de twaalf punten betreft, bevattende de plannen van het Spaansche geloofsonderzoek met *de Nederlanden*, en welke men zegt, dat in het huis van HESSELS, toen hij in 1578 gevangen genomen was, gevonden werden, deze komen ons met GROEN V. PRINSTERER geheel verdicht voor. Niemand voorzeker zal de echtheid van een stuk verdedigen, hetwelk gezegd wordt ten tijde van Keizer KAREL V te zijn opgesteld, en waarin niettemin van de zamenverbondene Edelen, van de beeldstormers, van den Hertog van *Alba*, als het oppergezag in *de Nederlanden* uitoefenende, gesproken wordt. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 174. Blijkbaar is het doel van dit geschrift, om het volk tegen de Spanjaarden en de Roomschgezinden nog meer te verbitteren, en op deze laatsten de schuld der beeldstorming te werpen. In art. VII aat men KAREL V zeggen: On louera à nos propres despens, des voleurs et violateurs d'églises et images, le crime desquels sera de tout le monde imputé aux rebelles, par quelque subtil moyen, et par ainsi nous vainquerons. —

(2) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 175.

1568—1576 maar SYLLA maakte lijsten van hen, die vogelvrij verklaard werden — FILIPS liet zich naar *Spanje* de namen overzenden der weinigen, die gespaard konden worden: bij den eerste maakten de veroordeelden de uitzonderingen, bij den laatste de begenadigden (1)." Door dit vonnis, zoo ongerijmd en dwaas als wreed en landverdervend, en waarvan de geschiedenis der dwingelanden geen tweede voorbeeld oplevert, verbeurde FILIPS alle bewind en gezag over *de Nederlanden*, hoe uitgestrekt men zijne regten op deze gewesten ook nemen wil, en wettigde den opstand tegen hem (2). Had slechts zijne magt die zijner onderdanen niet zoo hemelsbreed overtroffen, of waren beide, door den onderstand van vreemde Mogendheden, eenigzins tot elkander in verhouding gebragt, wat zouden de Nederlanders, om de woorden van den Prins van *Oranje* te gebruiken, zich anders te verwijten hebben, »dan dat zij te veel tijds hebben laten verloopen, eer zij de wapenen in handen namen, en dat zij niet verkozen gebruik te maken van hetgeen hun bij krijgswet en bij het regt der volken toekwam (3)?" Op goeden grond, naar het schijnt, wordt verhaald, dat FILIPS reeds vroeg zich van den eed, bij het aanvaarden van het bewind ter handhaving van 's volks voorregten afgelegd, door den Paus had laten ontslaan, en derhalve zich gemagtigd rekende, om, gelijk *Amerika* en een groot gedeelte van *Italië*, zoo ook *de Nederlanden* te beheeren (4). Het leven en de

---

(1) BOSSCHA, *Nederl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 146.

(2) N. G. LAMBRECHTSEN, *Over den eed van Koning* PHILIPS, in het Negende Deel van de *Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap*, bl. 434, 435.

(3) V. WIJN op WAGENAAR, *St.* VI. bl. 72. BILDERDIJK, welke de instelling en de handelingen van den Raad van Beroerten, van eenen ALBA, van eenen DE VARGAS verdedigt, althans verontschuldigt, zegt van dit vonnis, dat het, van wat kant ook beschouwd, »eene absurditeit is, die niet slechts het menschelijk hart, maar ook het verstand revolteert; en het zou belachlijk kunnen schijnen, zelfs aan een poging om het te werk te stellen te denken; maar men moet hier weêr de omstandigheden, tijd en begrippen in aanmerking nemen enz. — De zaken dus gesteld zijnde was het geen ijdele schrik noch belachlijke aanmatiging meer, maar een wezendlijk, over 't hoofd hellend, en allerdringendst gevaar van exterminatie der Natie, en moord der individuëelen, die het hart van ieder met siddering sloeg." *Geschied. d. Vaderl.* D. VI. bl. 96, 97.

(4) LAMBRECHTSEN, *Over den eed van Koning* PHILIPS en de aldaar aangehaalde schrijvers, bij welke gevoegd kan worden GROTIUS, *Annal.* Lib. I. p. 25. »De Koning," zegt WILLEM *van Oranje*, »schond en violeerde daerdoor niet alleenelick syn gegeven trouw, maer hy geloofde oock al te lichtveerdelick en schadelick sommige dwaese raedtgevers, daer mede maer al te veele bewysende hoe voorsichtigh dat hy was. Want en konde hy niet bevroeden, door dien dat hy hemselven voor ontslagen hieldt van den eedt dien hy u lieden gedaen hadde, dat ghy insgelycken oock quijte ende ontslagen waert van den eedt dien ghy hem daerentegen hadt gedaen: in der voegen

bezittingen der Nederlanders hingen nu geheel af van den willekeur van ALBA. Het vlugten der inwoners werd weder algemeen, waartoe 's Hertogs vervolging hen dwong, terwijl hij, vreezende dat hem te veel offers zouden ontsnappen, hun dit op lijfstraffe verbood (1). Uit *Enkhuizen* alleen ontvloden wel drie honderd en vijftig menschen de stad en trokken over de *Zuiderzee*, die sterk toegevrozen was, naar *Embden* (2). Maar ook daar hielden zich de uitgewekenen niet veilig voor de aanslagen van ALBA, en overlegden werwaarts zich te begeven, om ongestoord naar hun geweten te leven (3). In de meeste Nederlandsche steden stond de helft der huizen ledig, en de dorpen namen niet minder zigtbaar af aan bevolking. Wanneer de wanhoop begint, eindigt de vrees. Eene bende volks, van alles beroofd, en vrouw en kinderen verlatende, school te zamen in bosschen en wildernissen, voornamelijk in *West-Vlaanderen*, overviel en plunderde de kloosters, mishandelde de Geestelijken en sneed sommigen, uit dolle wraak, neus en ooren af. Men noemde dezen hoop, onder welken zich ook het snoodste geboefte mengde, Wilde- of Boschgeuzen. ALBA zond wel eenig krijgsvolk, om hen uit te roeijen, maar zij waren moeijelijk in de bosschen op te sporen, en slechts weinigen vielen in zijne handen. Derhalve gelastte hij alle gemeenten ten platte lande, zelve hare priesters te beschermen en dezen voortaan al de schade te vergoeden, hun door de Wilde Geuzen toegebragt, welke hij tevens vogelvrij verklaarde; wie hen huisvestte of de behulpzame hand bood, moest aanstonds ter dood gebragt en zijne woning afgebroken worden (4). Een buitengewoon harde en langdurige winter, gebrek en duurte van levensmiddelen verhoogden de algemeene ellende. Het voeder hooi voor eene koe gold vijf of zes en twintig goudgulden, voor welke men, in gewone tijden, het beest zelf koopen konde (5).

1568—1576

28 v. Lentemaand 1568

Er was nu bijna een jaar verloopen sedert ORANJE naar *Duitschland* was geweken. Hij had den wensch niet kunnen onderdrukken, de belangen en vrijheid zijner bloedverwanten, vrienden en bovenal van hen, welke om de godsdienst in *de Nederlanden* vervolgd werden, naar vermogen te helpen handhaven zoo verre »dit met eer en bil-

---

dat ghy hem geen gehoorsaemheydt noch onderdanichheit meer schuldigh en waert." *Apologie van* WILLEM I, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. Stukk.* bl. 86.

(1) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 55.

(2) BRANDT, *Hist d. Ref.* D. I. bl. 474.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 138.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 224, 225. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 55.

(5) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 170, 171.

1568—1576 lijkheid geschieden konde." De raad van den Keurvorst van *Saksen*, zich rustig te houden, maar de voorspraak des Keizers bij den Koning in te roepen, was hem doelloos voorgekomen, dewijl FILIPS veeleer zijn eigen persoon in gevaar zou brengen, en daaraan viel wel niet te denken, dan vrijheid van godsdienst veroorloven; en mogt hij zelfs hierin bewilligen, dan zou men hem toch niet kunnen vertrouwen, op grond, dat men Ketters geen woord behoeft te houden. Het beste en zekerste middel was »de geheele zaak aan God, den waren en almagtigen Helper in alle nooden over te laten, en Zijn goddelijken wil en beschikking met geduld af te wachten; immers veel ligter en gemakkelijker was datgene, wat de Almagtige God beschikt en beveelt, met eer te lijden en uit te staan, dan met vergeefsche hoop zich zelven en de zijnen in gevaar van leven en van goeden naam te brengen (1)." Op dien toon had Prins WILLEM in Wintermaand des verloopen jaars den Keurvorst van *Saksen* geschreven, welke hem reeds vroeger vermaand had, eene volslagene vriendschapsbreuk met den Koning te vermijden (2). Dit schijnt destijds ook geenszins het plan van ORANJE geweest te zijn. Zelfs had hij getracht eenige goederen in *Duitschland* aan te koopen, om zich aldaar te vestigen, wanneer onverhoopt en tegen alle regt en billijkheid, zijne bezittingen in *de Nederlanden* verbeurd verklaard mogten worden (3). Maar toen dit laatste in naam des Konings geschied, zijn zoon naar *Spanje* weggevoerd, en zijne stad *Breda* door Spaansch krijgsvolk bezet was, achtte hij zich van zijne belofte, zich stil te zullen houden, ontslagen (4). Hij beproefde echter nu, door middel van eenige Protestantsche Duitsche Vorsten, de voorspraak des Keizers, ter herkrijging zijner aangeslagene goederen, bij FILIPS te verwerven (5). Eenigen meenen, dat hij, onder dezen schijn van verzoening te zoeken, de oorlogstoerustingen wilde bedekken, waarmede hij zich in *Duitschland* bezig hield (6). Te gereeder was het Opperhoofd des Rijks om als middelaar op te treden, daar hij reeds vroeger den Koning tot gematigdheid vermaand had (7). Hij betuigde den Keurvorst van *Saksen* zijne smart over de geweldige maatregelen tegen den Prins van

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 141—146.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 130.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 146.

(4) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 466.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 155—163, 167—169, 178, 183.

(6) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 372.

(7) PFISTER, *Herzog* CHRIST. *v. Wurtemb.* S. 454, aangehaald door GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 169. Zie ook p. 181. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 14.

Oranje genomen, hetgeen hij FILIPS onlangs nog ten sterkste ontraden had (1). Op dit een en ander was door den Koning geantwoord, dat hetgeen men in *de Nederlanden* verrigtte, niet geschiedde ter zake van godsdienst, maar ter zake van openbaar verzet en oproer, en dat het enkel lastertaal was, wat men anders daaromtrent berigtte (2). Thans meldde MAXIMILIAAN het Hof van *Madrid*, dat, naar besluit van den Rijksdag te *Fulda*, hem was opgedragen, te bewerken, dat in *de Nederlanden* de zaken meer door zachte dan door gestrenge middelen vereffend wierden. Hij verzocht derhalve den Koning, ernstig te overwegen, welke der beide wegen de beste en voordeeligste was: met goedertierenheid, vooral jegens de gevangen en gebannen Vliesridders, te handelen, daardoor de harten der onderdanen te winnen, het geheele Keizerrijk genoegen te geven, de bewegingen te stillen, de plannen zijner vijanden te verijdelen, in één woord aller liefde voor zich te winnen; of te volharden in het bezigen van gestrenge middelen, die eene geheel tegenovergestelde uitwerking zouden hebben en eene menigte zwarigheden opleveren, welke men mogelijk niet zou kunnen overwinnen. Ten slotte verklaarde hij, dat al de Keurvorsten verzochten, dat de ingezetenen der *Nederlanden* behandeld wierden overeenkomstig de grondwetten des Duitschen Rijks, van welke deze gewesten een deel uitmaakten (3). Hier bij bepaalde zich niet de menschlievende Keizer. Om zijnen voorstellen meer kracht bij te zetten, en nadrukkelijker de belangen des Prinsen van *Oranje* te bevorderen, zond hij den Heer VON DIETRICHSTEIN naar *Madrid*. De Koning verzekerde dezen, »dat al hetgeen in *de Nederlanden* geschiedde, het voordeel en de rust dezer gewesten ten doel had, zoowel als om het Katholijk geloof er in te bewaren en uit te breiden; dat indien hij niet begeerd had met zooveel regtvaardigheid te werk gaan, de zaken aldaar reeds op den eersten dag afgeloopen zouden zijn; hij twijfelde derhalve niet, of elk zou zijn gedrag goedkeuren; ook zou hij niet anders handelen, al moest hij het oppergebied des Lands in de waagschaal stellen, en de Hemel zelfs op zijn hoofd vallen; dat niemand het straffen van de schuldigen euvel konde duiden; en eindelijk, dat de Prins van *Oranje* in het bezit zijner goederen zou hersteld worden, zoodra hij onschuldig bevonden wierd aan de misdrijven, hem te laste gelegd (4).

1568—1576

Terwijl de uitslag van 's Keizers vredelievende pogingen werd afgewacht, beraamde ORANJE het plan, om zichzelven en de verguisde Nederlanders op hunne verdrukkers te wreken. De gevlugte Edelen, en onder hen de Graaf van *Nieuwenaar*, maanden hem gedurig aan, om met behulp zijner bloedverwanten in *Duitschland* een leger op de been te brengen, waartoe zij,

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 179—183.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 15.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 14, 15.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 27.

1568—1576 naar vermogen, ook het hunne zouden bijdragen. Hij begreep echter, dat de tijd nog niet gekomen was, om met vrucht de Spanjaarden in *de Nederlanden* aan te tasten (1). Intusschen bereidde hij zich daartoe voor. Door zijne betrekkingen met de Duitsche Vorsten, de Koningin ELIZABETH, en den Prins van *Condé*, konde hij op krachtige ondersteuning uit *Duitschland*, *Engeland* en *Frankrijk* hopen. Van de tweemaal honderd duizend kroonen, ter zamenstelling eener krijgsmagt om in *de Nederlanden* te rukken gevorderd, zou de helft door *Antwerpen*, *Amsterdam*, *Leiden*, *Haarlem*, *Middelburg*, *Vlissingen* en andere steden van *Holland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Groningen*, en door de Nederlandsche uitgewekene kooplieden in *Engeland* opgebragt worden; tot bestrijding der andere helft, verschafte de Prins zelf vijftig duizend gulden, de Graven van *Hoogstraten*, *Culemborg* en *van den Berg* elk dertig duizend, Graaf LODEWIJK *van Nassau*, de Graaf van *Nieuwenaar*, en de moeder des Graven van *Hoorne* elk tienduizend (2). Ook van bijzondere personen uit *de Nederlanden* ontving de Prins geldelijken onderstand, doch veel minder dan hij verwacht had; onder anderen schoot Jonkheer AREND VAN DORP hem tienduizend gulden voor (3). Zijn broeder, Graaf JAN *van Nassau*, verpandde al zijne heerlijkheden, om hem van geld te voorzien; en hij zelf verkocht al zijn zilverwerk en kostbaar huisraad, welk hij naar *Duitschland* had medegebragt (4). Met een krachtig vertoog, waarin hij zijn treurigen toestand en dien der *Nederlanden* afschetste, zoo wel als de rampen, welke *Duitschland* van den overmoed der Spanjaarden te wachten had, wendde hij zich tot de Protestantsche Duitsche Vorsten, van welke eenigen hem veroorloofden in hunne landen volk te werven, en anderen hem geldelijken onderstand verleenden (5). JAN BASIUS, een voornaam regtsgeleerde en welke dikwijls door hem in belangrijke zaken gebezigd werd, zond hij met uitvoerige lastbrieven naar *de Nederlanden*, om er in het geheim de ingezetenen, en inzonderheid de Hervormingsgezinden, aan te sporen, zijne plannen tegen ALBA en *voor de dienst des Konings* te ondersteunen. Hij verklaart zich hierin wel openlijk ter gunste der Hervormden, maar waarborgt echter vrijheid van godsdienstoefening aan die Katholijken, welke tot heil van het verdrukte Vaderland willen medewerken, en vermaant, dat men de overige met zachtmoedigheid behandele (6). Soortgelijke lastbrieven ontvingen

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 155. V. REYD, *Nederl. Hist.* bl. 3, 4. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 171.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 25.

(3) WAGENAAR, D. VI, bl. 267.

(4) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 175.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 227. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 173—175.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 196—205.

ook LODEWIJK *van Nassau*, VAN DEN BERG, HOOGSTRATEN en anderen, om in *Duitschland*, zoo geheim mogelijk, volk te werven. WILLEM noemt zich daarin *door Gods genade Prins van Oranje*, ten teeken dat zij van eenen Souvereinen Vorst kwamen, en deelt zijn besluit mede, om het zwaard te trekken, niet tegen den Koning van *Spanje*, maar »omme te verhoeden de verderffenisse ende desolatie, waarin Zijner Majesteit *Erf-Nederlanden* stonden gebragt te worden door de wreedheid der Spanjaarden." In die brieven verklaarde hij, op aanzoek van de inwoners dezer Landen, zoo Roomschen als Onroomschen, met gemeen overleg van de Algemeene Staten des Lands, deze landen »te willen behouden in den dienst van Zyne Majesteit ende in haren ouden Staet, vrydom ende welvaren, ende een ijder in vrydom ende liberteyt van synder Religien ende Conscientien," tevens aan de Edelen »macht ende authoriteyt" gevende, om gewapenderhand hetgeen overlegd was te volvoeren. DIDERIK VAN SONOY moest de uitgewekene Nederlandsche Edelen opsporen en hen tegen den achttienden van Grasmaand op eene bepaalde plaats ontbieden (1). De Prins zelf begaf zich naar het Land van *Kleef*. De Paltsgraaf JAN CASIMIR, welke, na het vredeverbond van den Koning van *Frankrijk* met de Hugenooten, was teruggekeerd en zich te *Duisburg* bevond, bood hem zijne krijgsbende aan, doch hij moest dit uit geldgebrek afwijzen. Het is echter waarschijnlijk, dat hij, of anderen op zijn naam, daarna gelegenheid gevonden hebben, een deel dezer benden, welke in den krijg geoefend waren, aan te nemen (2). Zoo zou dan ORANJE, ofschoon niet *in naam*, toch in *de daad* den strijd aanvangen tegen den Heer *der Nederlanden*. Men moet hierbij niet uit het oog verliezen, »dat hij niet slechts Leenman was van FILIPS, maar Rijksvorst als hij, oppermagtig Prins, en in afkomst, stand, en persoonlijk aanzien of rang zijn gelijk, en *bevoegd* hem den oorlog aan te doen. En die oorlog moet niet als een *burgeroorlog*, maar als een *oorlog naar volkenregt* beschouwd worden (3)".

1568—1576

6 v. Grasm. 1568

Middelerwijl zette ALBA zijn schrikbewind onbekommerd voort. Daar de opbrengst der verbeurdverklaarde goederen, noch de aanzienlijke geldsommen, welke vermogenden beschuldigden werden afgeperst, aan zijne verwachting beantwoordden, raadpleegde hij met BARLAYMONT, NOIRCARMES, VIGLIUS en den rentmeester SCHETZ over de middelen, om in de behoeften der schatkist te voorzien. Om drie millioen guldens voor soldij te vinden, dacht men een ten honderd van alle bezittingen te heffen, waartegen VIGLIUS eenige bezwaren opperde, zoodat over deze zaak het oordeel van deskundigen zou ingeroepen worden. Maar ook deze heffing zou niet vol-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 233, 234. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 175, 176.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 208.

(3) BILDERDIJK, D. VI. bl. 98.

1568—1576 doende zijn. De Hertog drong er op aan, dat de Koning *gewone* inkomsten uit *de Nederlanden* moest trekken, door welke hij niet alleen zijne onkosten aldaar konde bestrijden, maar ook eene som in voorraad houden. Allen gaven hieraan hunne goedkeuring, maar geen wilde van *vaste* inkomsten (*revenu perpetuel*) hooren spreken, dewijl dit onmogelijk door de Staten zou bewilligd worden. ALBA hervatte, dat de Koning alsdan, wat de verdediging des Lands betrof, van de genade zijner onderdanen afhing; dat hij derhalve niet hun Koning, maar hun onderdaan was; dat zij daarenboven telkens als zij eene bede toestonden, zulke voorwaarden zouden bedingen, dat den Koning noch bewind noch gezag overbleef, om de schuldigen te straffen; dat dit twee overgroote zwarigheden waren, welke men volstrekt trachten moest te vermijden. De vrees voor het verwerpen aan den kant der Staten, moest hen niet bekommeren; hij wist wat hem te doen stond. Na overleg met NOIRCARMES, stelde hij het heffen van tien ten honderd bij den verkoop van roerende — en vijf ten honderd bij dien van onroerende goederen voor, hetgeen in *Spanje Alcabalas* werd genoemd en magtig had bijgedragen, om den handel aldaar te vernietigen. Geen wonder derhalve, dat dit voorstel zoo veel tegenstand bij de leden van den Raad ontmoette, dat ALBA het vooreerst moest opgeven, ofschoon hij meende, bij het welslagen, den Koning eene gewigtige dienst te bewijzen. Alom vond hij tegenwerking, zelfs bij den Raad van Beroerten, DE VARGAS alleen uitgezonderd, zoodat deze Raad, naar zijne getuigenis, hem meer werks verschafte dan de misdadigers zelve, terwijl de zaakgelastigden in de gewesten zich beijverden meer om de schuldigen te verbergen dan te ontdekken (1). GRANVELLE, welke op 's Konings begeerte met ALBA aanhoudend over de Nederlandsche zaken briefwisselde, roemde des Hertogs maatregelen als zeer verstandig; maar toonde even weinig als deze den aard der Nederlanders te kennen, toen hij op de uitgewekenen de woorden van LIVIUS toepaste: *vana sine viribus ira* (2); hij begreep niet, dat de wanhoop krachten geeft, en dat alles gewaagd wordt, waar niets te verliezen is. Ondanks zijne lofspraak op ALBA's handelingen, en als het ware daarmede in strijd, betreurt hij het lot der *Nederlanden* en dat men hem niet heeft willen gelooven toen hij, voorziende wat nu gebeurde, diegenen, welke invloed bezaten, verzocht een anderen weg, dan dien zij betraden, in te slaan, om de volksvrijheden te handhaven. Vurig wenschte hij, dat eene algemeene vergiffenis wierd verleend, vreezende, dat bij gebreke daarvan of door dit te lang uit te stellen, het Land ont-

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 23, 24.

(2) Toorn zonder magt is niets. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 15, 17, 26, 27, 28, 40, 49.

volkt zou worden (1). In *Duitschland* werden vele klagten over 's Hertogs gedragingen 1568—1576
aangeheven; men beschouwde zijne maatregelen als tegen de nieuwe godsdienst gerigt, en hoopte dat hij niet van den weg der regtvaardigheid afwijken, en zich tot het straffen van eenigen uit het gemeen bepalen zoude. Alba betuigde hierop, dat juist de hoofdaanleggers der beroerten moesten gestraft worden, en dat niemand ter zake van godsdienst, maar alleen ter zake van oproer vervolgd werd (2).

De krijgstoerustingen des Prinsen van *Oranje* konden hem niet onbekend blijven. Naar het schijnt, hadden reeds vroeger strooptogten van Oranjesgezinde partijgangers plaats gehad. Althans in het laatst van Wijnmaand des verloopen jaars, had de Burggraaf van *Nijmegen* bevel ontvangen, om, op begeerte van de Regering dier stad, de huislieden van zijn ambt te wapenen en derwaarts te zenden ter verdediging tegen de vijanden, welke haar bedreigden (3). De Hertog nam derhalve nog twee duizend Walen in soldij, als ook een aanzienlijk getal Italiaansche ruiters, die in *Frankrijk* gediend hadden en thans, na het sluiten van den vrede, met den Graaf van *Aremberg* naar *de Nederlanden* kwamen. Zijne wervers ontmoetten dikwerf die van Oranje in de steden en dorpen van *Duitschland*. Hij bezette de grenzen, *Maastricht*, *Namen* en *Henegouwen* (4). Oranje zou gaarne met een inval in *de Nederlanden* gewacht hebben, tot een binnenlandsche opstand of buitenlandsche krijg den Koning verhinderde, al zijne krachten tegen hem te bezigen. Doch de uitgewekene Edelen, ongeduldig om naar het Vaderland terug te keeren en hunne verdrukte landgenooten te wreken, spoorden hem derwijze aan, dat hij hun verlangen bevredigde, uit vrees welligt, dat de tijd hun moed mogt bekoelen, welken hij slechts wenschte te betoomen (5). Zijn leger bestond ten deele uit Nederlandsche vlugtelingen, ten deele uit onlangs geworvene Duitsche en Fransche benden. Naar het plan van den veldtogt, door hem ontworpen, moesten kleine afdeelingen op drie verschillende punten, ten Zuiden, ten Oosten en ten Noorden, te gelijken tijde *de Nederlanden* aantasten, terwijl hij zelf, wanneer Alba

(1) *Correspondance de* Philippe II, T. II. p. 18.

(2) *Correspondance de* Philippe II, T. II. p. 16.

(3) v. Hasselt, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. I. bl. 207, 208.

(4) Mendoce, *Hist. d. guerres de Flandres*, Liv. II. p. 35. v. Meteren, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 56.

(5) Reyd, *Nederl. Hist.* bl. 4. Hooft, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 171. Bor, daarentegen, verhaalt *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 232, dat de Prins door Diderik van Sonoy de ginds en herwaarts verspreide Edelen liet aanmanen, de wapenen op te vatten, maar dat slechts eenigen daaraan gehoor gaven, de overigen zich vooreerst verontschuldigden, daar zij de zaken nog eenigen tijd wilden aanzien, eer zij zich in gevaar begaven.

1568— 1576 zijne magt in deze onderscheidene rigtingen verdeeld, of een punt ontbloot gelaten zou hebben, met het gros des legers in het hart van *Nederland* zou dringen, in de verwachting eenig gewest of aanzienlijke stad aan zijne zijde te trekken, en van daaruit de vaan des opstands verder te planten (1). Hij hoopte tevens, dat de kusten van *Holland* en *Zeeland* door de Engelschen in beweging zouden gebragt worden (2). Dit wijselijk overlegde plan mislukte; eenigen meenen door »de overhaasting van sommige hoofden, die, meer onverschrokkenheid dan beleid bezittende, de omzigtige maatregelen van den Prins aan al te groote schroomvalligheid toeschreven (3);" anderen beweren, »dat het oogenblik, om de Spanjaarden in *de Nederlanden* te bestrijden, nog niet gekomen was, daar de wanhoop des volks niet de hoogte bereikt had, om de schrik en verslagenheid, welke de dwingelandij altijd inboezemt, te verdrijven (4)." De aanval ten Oosten, of aan den Maaskant, scheen aanvankelijk te zullen slagen. Onlangs had de Graaf van *Culemborg* zijn eigen sterk kasteel *Witthem*, aan den regteroever der *Geule* niet ver van *Valkenburg* in het Limburgsche gelegen, hetwelk ALBA had laten bezetten, heroverd; een wapenfeit, dat als een voordeelig begin van het plan, om langs de zijde van *Gulik* in *Gelderland* of *Braband* te vallen, beschouwd werd. De Graaf *van den Berg* hernam insgelijks zijn slot te *'s Heerenberg*, en terwijl andere Nederlandsche Edelen *Grave* en *Boxmeer* vermeesterden, hielden hij en CULEMBORG in diens heerlijkheid *Weert* zich bezig met het werven van krijgsvolk. Hun doel was zich met VILLERS, LUMEY, RISOIR, CARLOO en andere hoofden te vereenigen, welke twee duizend man hadden bijeengebragt, over welke HOOGSTRATEN het bevel zou voeren, doch die hierin door JAN VAN MONTIGNY, Heer van *Villers*, vervangen werd. In weerwil van 's Prinsen
20 v. Grasm. 1568 vermaningen, voerde VILLERS deze ongeregelde bende, van welke velen slecht gewapend en allen nog onbeëedigd waren, naar *Roermonde*, in de hoop dat men hem de poorten zou openen. Daar hij zich hierin vergiste, trachtte hij er met geweld in te dringen en stak twee poorten in brand, doch ontmoette een tegenstand, welke hem noodzaakte van dit plan af te zien. Op het berigt dezer bewegingen had de Hertog van *Alba* DON SANCHO DE LONDOGNO met vijf vaandels Spaansch voetvolk, het vaandel Lanciers van SANCHO D'AVILA, het vaandel Albanesche ruiters van NICOLO BASTA, en twee vaandels Duitsch voetvolk van Graaf FILIPS *van Eberstein* naar *de Maas* gezonden. MONTIGNY, van het naderen der Koninklijke benden verwittigd, verliet *Roermonde* en

(1) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 381. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 56. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 176.

(2) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 91.

(3) BOSSCHA, *Nederl. Heldend.* D. I. bl. 151.

(4) BORGNET PHILIPPE II, *et la Belgique*, p. 63.

trachtte in het Land van *Gulik* terug te trekken. Maar de Spanjaarden achterhaalden 1568—1576
hem tusschen *Erkelens*, eene stad in *Gelderland*, en *Daelhem*, onder het gebied des 25 v. Grasm. 1568
Hertogs van *Kleef*. Weldra ontstond een hardnekkig gevecht, waarin hij zijne ruiterij verloor en een gedeelte van zijn voetvolk genoodzaakt werd, zich in de omliggende bosschen te werpen. Met dertienhonderd voetknechten trok hij in *Daelhem*, waar de Spanjaarden hem volgden en na een half uur vechtens binnen drongen. Niet alleen degenen, die zich verdedigden, maar ook vele anderen werden over de kling gejaagd, en een vijftigtal, waaronder hij zelf, gevangen genomen. De Spanjaarden telden slechts twintig dooden en vijftig gekwetsten. MONTIGNY, met den Heer van *Huy* en andere voorname gevangenen door SANCHO D'AVILA, die op *Erkelens* terugtrok, den volgenden dag naar *Brussel* gevoerd, ontdekte daar aan den Hertog van *Alba* de plannen des Prinsen van *Oranje*, diens bondgenooten, de hulpmiddelen op welke hij rekenen konde, en de legerhoofden, welke hem moesten ondersteunen. LONDOGNO wierp zich met zijne krijgsmagt ter bezetting in *Roermonde*, en liet aldaar aanstonds de overige gevangenen, waaronder eenige inboorlingen, ophangen. Hij verliet echter weldra die stad uit hoofde van de pest, en trok in *Maastricht. Grave* en *Boxmeer*, op het aanrukken van de benden van den Graaf van *Megen* en GONZALO DE BRACCAMONTE, door 's Prinsen volk verlaten, ontvingen Spaansche bezetting. Zij, welke aan de nederlaag te *Daelhem* ontkomen waren, verliepen, gelijk al het volk dat in die streken verzameld werd; eenigen werden sedert met ballingschap en verbeurdverklaring van goederen gestraft. De Prins van *Oranje*, die zich nu niet langer in *Kleef* veilig achtte, nam de wijk naar *Dillenburg* (1).

Inmiddels had LODEWIJK *van Nassau* den aanval aan den kant van *Friesland* ondernomen. De afwezigheid van den Stadhouder, den Graaf van *Aremberg*, scheen hem te begunstigen, en de stemming der Friezen en Groningers gaf hoop, ondersteuning bij de bevolking te zullen vinden. ZEGHER VAN GROYSBEECK of GROESBEEK, AREMBERGS plaatsvervanger in het bewind over *Friesland, Overijssel, Groningen* en *Lingen*, verwittigd, dat LODEWIJK met een halven broeder van BREDERODE naar *Leer* was vertrokken, dat een honderdtal vreemdelingen den weg derwaarts insloeg, en

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 25, 26. *Correspondance du Duc* D'ALBE *sur l'invasion du Comte* LOUIS de Nassau *en* Frise, p. 6—8. LANGUETI *Epist.* Lib. I. p. 65. VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 474, 475. *Sententiën van* ALVA, bl. 28, 204, 205. MENDOCE, *Hist. d. guerres de Flandr.* Liv. II. p. 35—42. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 195. CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la guerre de Flandr.* Liv. II. p. 67, 68. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 39, 40. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 91—93. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 234. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 57. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 176. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. I. p. 26, 27.

1568— 1576 aan den kant van *Oost-Friesland* hoopen volks bijeenkwamen, begaf zich naar *Groningen*, om de rust en tucht aldaar te handhaven, de bewegingen dezer bijeentrekkende benden gade te slaan, en de nadere bevelen des Hertogs van ALBA af te wachten; want volk uit de spaarzaam bezette steden konde hij, zonder vrees voor beroering, niet wegnemen, »zoodanig had de boosheid der tijden," gelijk hij zich uitdrukte, »de genegenheid der bevolking veranderd." Zonder derhalve tegenstand te ontmoeten trok LODEWIJK *van Nassau*, den dag vóór het gevecht bij *Erkelens*, met Graaf HANS *van Embden* en drie vaandels voetvolk in *Westwoldingerland*, en overrompelde het huis *te Wedde*, welk AREMBERG behoorde, aan den weg, die uit *Munsterland* over *de Bourtange* naar *Groningen* voert, op welke stad hij het voornamelijk gemunt had. Dit huis werd tot loopplaats bestemd voor degenen, welke uit de omstreken van *Embden* en *Bremen* zich met hem moesten vereenigen. GROESBEEK, bezorgd dat hij van daar uit met eene versterkte krijgsmagt bij *Kollum* in *Friesland* zou dringen, zond honderd busschieters en zestig soldaten benevens eenige haakbussen derwaarts, om dit te voorkomen. Hij waagde het niet een grooter getal uit *Leeuwarden* en *Sneek* te verwijderen, wegens den onrustigen en wankelenden geest der inwoners; en in *Groningen*, waar de bezetting uit vier vaandels voetvolk bestond, maakten de Duitsche soldaten zwarigheid de stad te verlaten, om daar buiten te vechten, en eischten onstuimig voldoening der achterstallige soldij. Ondertusschen had ALBA, verwittigd van de inneming van het huis *te Wedde*, den Graaf van *Megen* gelast, onverwijld een zijner vaandels voetvolk ter bescherming van het kasteel en de stad *Lingen*, niet ver van daar en welker belangrijkheid hij kende, af te zenden; en te gelijken tijde VAN GROESBEEK bevolen, het zamentrekken en de strooptogten der vijanden met alle kracht te beletten, en op alles een wakend oog te houden tot de komst van AREMBERG, welke op het punt was met eene krijgsmagt aan te rukken. Graaf LODEWIJK, wiens manschappen in getal aanmerkelijk waren toegenomen, had middelerwijl zijn volk in drie afdeelingen gesplitst; de eene hield het huis *te Wedde* bezet ter bewaking der krijgs- en mondbehoeften, die uit *Duitschland* aangevoerd werden; de andere sloeg zich neder in *Slochteren*, en met de derde, bestaande uit vier vaandels voetvolk, wierp hij zich in *Appingadam*, een open vlek, waar de Burgemeester SEBASTIAAN WABBENS hem krachtdadig ondersteunde. Terstond liet hij er de kerken plunderen en verwoesten, en schreef aan de Regering van *Groningen:* »Onze gunstige groete en goede wil vooraf. Voorzigtigen, Eerzamen, Lieven, Bijzon-
4 v. Bloeim. 1568 deren. Wij willen niet in twijfel trekken, dat gij nu, en voornamelijk uit het afschrift van onzen brief aan den Stadhouder GROESBEEK van den negen en twintigsten der vorige maand, klaar en duidelijk vernomen hebt, hoe wij niet voor ons zelven en ligtvaardig, maar naar ontvangene bevelen (ingevolge onzen lastbrief) met krijgsvolk in dit Land getogen en van zins zijn, door hulp en bijstand van den Sterken en Eeuwigen God, ten beste des Konings van *Spanje* en tot welzijn en bescherming der *Nederlanden* in

het algemeen, de ingewortelde, vreemde en schandelijke dwingelandij van den afgrijsselijken wreedaard en vervolger van Christelijk bloed af te schaffen, de oude beroemde voorregten weder te brengen en te handhaven, en ook den armen, ginds en herwaarts verjaagden, verdreven Christenen en bloedverwanten (*vätternn*) des Vaderlands, troost, hulp, redding en bijstand te verschaffen. Derhalve zijn wij vol vertrouwen, dat gij, als de voornaamste stad van dit Land, niet minder den algemeenen nood, kommer en ellende, ook den schandelijken ondergang van deze gewesten zult te harte nemen en bedenken, dat zij gemeenlijk door valsche, verdichte leugens van eenige verbitterden den Koning van *Spanje* als muiters en oproermakers zijn voorgesteld, en uit dien hoofde de lieden, in het algemeen onschuldig, zonder verhoor vervolgd en door dwingelandij in de uiterste ellende met schande en hoon gedompeld, en eerroovend aan lijf, naam en goed behandeld worden, waardoor niet alleen de goede naam des Konings bij de omliggende Stenden, de Keurvorsten en andere Vorsten des H. Roomschen Rijks, ja van de geheele Christenheid bevlekt is geworden, maar ook de welvaart van het Algemeen geheel en al vernietigd, het geweten tot verderf bezwaard, en het Land met ongehoorde lasten en dienstbaarheid erbarmelijk gedrukt is geworden. Nu stellen wij in u een bijzonder vertrouwen, dat gij, als voorname en verstandige (lieden), boven alle anderen zult helpen bevorderen Gods eer, den gemeenen vrede en eene goede bewindvoering, en u, zonder dat het noodig is er veel op aan te dringen, laten bewegen, den roem des Konings te vermeerderen en voor het geteisterde Vaderland met christelijke toegenegenheid u te betoonen. Deswege hebben wij in ons laatste schrijven aan u goedgunstiglijk laten verzoeken, dat gij ons eenigen uit den Raad in persoon zoudt zenden, om u onbeschroomd onzen last, bedoeling en voornemen mondeling te openbaren, en zijn nog steeds vriendelijk gestemd, uwe komst verwachtend. Maar zoo wij, boven alle verwachting, uwe ongenegenheid mogten bemerken, welke wij zeer ongaarne zouden vernemen en ons van harte leed zijn zoude, dan moesten wij, en zijn dit krachtens onzen bovengenoemden lastbrief verpligt, u als vijanden van het algemeen welzijn des Vaderlands en alzoo van den Koning verklaren, beschouwen en tegen u vijandelijk handelen, daar wij ons voor een vriend des Konings en van den gemeenen vrede verklaren. Wij vermanen u, uit bijzondere genegenheid en liefde, dat gij u door wankelmoedigheid niet laat afbrengen of scheiden, dan zult gij in de volgende tijden en ten eeuwigen dage prijs- en roemwaardig zijn, ook tot duurzamen vrede geraken. Wat alzoo uw gevoelen, wil en meening is, wenschen wij spoedig door een schriftelijk antwoord te vernemen, en zijn u bijzonder gunstig genegen." 1568–1576

Lodewijk ontbood insgelijks afgevaardigden van de Staten der *Ommelanden* bij zich te *Appingadam*, om hun zijnen last van Koningswege te openbaren, hun verzekerende, »dat hij gekomen was, om de vrijheden en voorregten der Nederlanders te handhaven, en hen van de dwingelandij der vreemdelingen te bevrijden, wanneer de dienst van God en

1568—1576 den Koning dit vordert; hij kwam als vriend, niet als vijand." Het schijnt, dat de Ommelanders aan deze oproeping gehoor gegeven hebben, maar de Regering van
13 v. Bloeim. 1568 *Groningen* door JAN MEPSCHE, Doctor in de Regten en 's Konings Luitenant aldaar, hierin weerhouden werd. Zijn huis *de Ham* werd deswege, met eenige belendende woningen, door LODEWIJKS volk ingenomen en grootendeels verbrand, en vijf dagen later tegen hem den volgenden open brief uitgevaardigd: »LODEWIJK, Graaf in *Nassau* enz. enz. Dewijl de Luitenant MEPSCHE zich tegen ons, die niet anders zoeken dan de eer en het welzijn des Konings van *Spanje* en dezer verdrukte Landen, met bitteren nijd, heimelijk, boosaardig, en arglistiger wijze verzet, daarenboven ons niet waardig acht zich tot ons te vervoegen, zoo weten wij niet anders dan hem als openlijken vijand van de gekwelde *Nederlanden*, van den Koning, en van ons zelven te beschouwen en te verklaren. Wij hebben deswege bevel gegeven, dat wanneer MEPSCHE binnen twee dagen zich niet met ons verdragen, of drie duizend daalders ons ter hand gesteld heeft, tegen hem, zijne have en goederen met allen ernst zal gehandeld worden." Drie dagen te voren had LODEWIJK de Ommelanders verboden, op straffe van lijf en goed bij overtreding, aan de ingezetenen van *Groningen* eenige rente, pacht, huur of andere schulden te betalen, tot hij anders zou bevolen hebben. Het ontbrak hem echter niet aan verstandhouding in *Groningen*, bovenal in *Friesland*. Zelfs verscheidene aanzienlijke Friezen hadden zich bij hem gevoegd, onder welke zich twee Burgemeesters en eenige Schepenen van *Leeuwarden*, drie Grietmannen, en de Opperraad en algemeene Schatmeester TJALINK VAN EYSINGA geteld werden. De voornaamste bevelhebbers zijner krijgsmagt, die dagelijks versterkt werd, waren uit *Friesland*. Zijn volk was slecht gewapend, en met reikhalzend verlangen zag hij DIDERIK VAN SONOY te gemoet, wien het aankoopen eener aanzienlijke hoeveelheid vuurroers te *Wezel* was opgedragen, doch waarvan het vervoer door den Hertog van *Brunswijk*, die met eenig volk tusschenbeide lag, belemmerd werd.

Middelerwijl had de Graaf van *Aremberg*, onlangs uit *Frankrijk* teruggekeerd, zich
15 v. Bloeim. naar het bedreigde gewest begeven. Hij vond *Leeuwarden* in gisting en menig burger den vijand niet ongenegen. Terstond gelastte hij het stedelijk bestuur allen verdachten personen, tot nader bevel, de stad te verbieden, hunne goederen te laten opschrijven en hunne huizen of winkels te laten sluiten; de vrouwen en kinderen der voortvlugtigen moesten insgelijks uit de stad gezet, en het huis van EYSINGA, ten voorbeeld voor anderen, tot den grond geslecht worden. Gevangen overloopers moesten dadelijk opgehangen worden. De burgerij van *Groningen* was mede niet te vertrouwen; AREMBERG vreesde zelfs, dat zij, in afwachting van hulp van LODEWIJK, zich tegen de bezetting zou verzetten, op welke men evenmin konde bouwen, daar zij misnoegd was over het niet betalen der soldij en het gebrek aan het benoodigde, op hetwelk hun Kolonel, de Baron VON SCHAUMBURG, reeds dikmaals den

Hertog van *Alba* opmerkzaam gemaakt had. Hoe groot ALBA als Veldheer ook moge 1568-
geweest zijn, in het verzorgen der soldaten was hij ten uiterste achteloos. Niet alleen 1576
leden AREMBERGS benden gebrek aan geld en leeftogt, maar een gedeelte van MEGENS krijgsvolk geraakte daardoor zelfs aan het muiten, en niet dan met moeite keerde het tot pligt en tucht terug. Dit laatste was thans van te meer belang, daar MEGEN aan het hoofd van vierhonderd Spaansche en Albanesche ruiters en vijftienhonderd man voetvolk, den vijand den toevoer uit *Duitschland* en den terugtogt moest afsnijden, doch wanneer de nood het vorderde, zich met den Graaf van *Aremberg* vereenigen. Van 20 v.
daar dat hij besloot regtstreeks op *Groningen* te trekken, toen AREMBERG er geko- Bloeim. 1568
men was, wiens krijgsmagt, naar zijn oordeel, niet tegen die van LODEWIJK *van Nassau* opgewassen zou zijn. Zij bestond slechts uit tien vaandels voetvolk, door DON GONSALVO DE BRACCAMONTE uit *Amsterdam* aangevoerd, vier vaandels voetvolk, uit de bezettingen van *Leeuwarden* en *Sneek* geligt, en een vaandel Duitschers van VON SCHAUMBURGS afdeeling. BOSCHHUIZEN, Baljuw van *Texel*, werd met eenige oorlogsvaartuigen naar de *Eems* gezonden, om te kruisen. De legermagt van Graaf LODEWIJK, bij welke acht of negen honderd man voetvolk onder CRISPIJN VAN SALZBURG, en twee honderd ruiters onder ADOLF *van Nassau* zich gevoegd hadden, werd door AREMBERG op tien of twaalf duizend man geschat. Zij droeg, even als de benden des Konings, roode sjerpen tot veldteeken; en 's Graven vaandel voerde tot spreuk: *Nunc aut nunquam, recuperare aut mori* (1). Op het berigt, dat LODEWIJK met acht of tien vaandels voetvolk naar *Winsum* was vertrokken, besloot AREMBERG hem derwaarts te volgen. Hij nam uit *Groningen* zes metalen veldstukjes mede, van welke elk den naam voerde van een der eerste toonen in den muzijkladder, *ut*, *re*, *mi*, *fa*, *sol*, *la*, voorzag zich van kruid en lood, en rukte met zijne vijftien vaandels op naar het klooster te *Wittewierum*, een dorpje tus- 22 v.
schen *Appingadam* en *Groningen*, omstreeks twee uren van beide gelegen, waar hij Bloeim.
tegen den avond aankwam en zich nedersloeg. Aldra vertoonden zich veertig of vijftig ruiters en eenig voetvolk van LODEWIJK, om den vijand te verkennen, doch sloegen, door de Spanjaarden achtervolgd, den weg in naar *Appingadam*, in welks nabijheid duizend hunner busschieters post gevat hadden. Hier ontstond eene schermutseling; twintig busschieters waren gesneuveld en twee gevangen genomen, toen de nacht een einde aan het gevecht maakte. AREMBERG trok op *Wittewierum* terug, en LODEWIJK, door de muitzucht zijner knechten gedrongen, over *Slochteren* naar het huis te *Wedde*. Bij het aanbreken van den dag dwongen de Spanjaarden hun Veldheer, die gaarne eerst den naderenden MEGEN zou hebben afgewacht, den vijand, dien zij in de verte zagen wegtrekken, te achtervolgen. Hiervan onderrigt, stelde LODEWIJK, na zijne muitende

(1) »Nu of nooit, herwinnen of sterven."

1568—1576 krijgslieden overgehaald te hebben om te strijden, niet ver van het klooster te *Heiligerlee*, zoo veel als *heilige* of *gewijde* hoogte, een gehucht tusschen *Winschoten* en *Scheemda*, drie duizend man voetvolk en drie honderd ruiters in slagorde. Zoodra hij de Spanjaarden, die omtrent vijftien honderd man sterk waren, in het gezigt kreeg, joeg op zijn bevel, om te voorkomen, naar het schijnt, dat zij zich tot een geregelden aanval schaarden, Graaf ADOLF *van Nassau* met zijne ruiters op hen aan. Niettemin rukten zij met hunne veldstukken, van welke LODEWIJK niet voorzien was, voorwaarts, maar werden eensklaps van ter zijde door een welgerigt vuur der
23 v. Bloeim. 1568 Waalsche scherpschutters, hier in hinderlaag gelegd, begroet en in verwarring gebragt. Een algemeene aanval op dit oogenblik door LODEWIJK met nadruk ten uitvoër gebragt, besliste den strijd. De Spanjaarden sloegen op de vlugt; velen vonden den dood in de poelen en moerassen; eenigen zochten te vergeefs eene schuilplaats in het klooster *Heiligerlee*, hetwelk stormenderhand werd ingenomen. De slag had van des avonds vijf uren tot acht uren geduurd. Het getal der gesneuvelden wordt verschillend opgegeven. Naar het berigt van den Graaf van *Megen*, waren niet meer dan vijf of zes honderd Spanjaarden verslagen. De Prins van *Oranje* begroot het getal op vijftienhonderd. Volgens een Spaanschen strijdgenoot zelven bedekten negentien honderd lijken het slagveld, van welke verreweg de meesten Spanjaarden waren. Een ander, die drie dagen na den slag de strijdplaats bezocht, bepaalt het getal op zeventien honderd. Zekere PHEBENS, destijds Regeringslid van *Groningen*, brengt het tot twee duizend. Van krijgsgevangenen wordt in de oorspronkelijke berigten niets gemeld; het schijnt, dat men beiderzijds geen genade verleende behalve aan zes vlugtelingen, die zich in den toren van het klooster *Heiligerlee* verborgen hadden. Eenige Spanjaarden, welke zich in de koornvelden verscholen hadden, werden opgevangen en doodgeschoten. Al de vijandelijke veldstukjes, vier honderd beladene wagens, de krijgskas, en het zilverwerk van AREMBERG en anderen vielen den overwinnaar in handen. Naar opgave van den Prins van *Oranje*, zou LODEWIJK slechts vijftig man verloren hebben; maar hij had het verlies van zijn broeder te betreuren, welke bij een echten krijgsmansaard de beminnelijkste hoedanigheden paarde. Op welke wijze de zes of zeven en twintigjarige ADOLF *van Nassau* het leven verloor, is onzeker. Eenigen meenen, dat zijn paard, de teugels opnemende, hem reeds in het begin van den slag midden onder de vijanden had gevoerd, waar hij, na dapperen tegenweer en niet zonder menig aanvaller te hebben nedergeveld, uit den zadel was geworpen en met vele wonden doorboord den geest gaf. Anderen melden, en welligt op den meesten grond, dat hij bij den aanval op het klooster te *Heiligerlee*, daaruit door een schot doodelijk getroffen werd. Het verhaal van sommige Spaanschgezinde schrijvers, dat AREMBERG, verwoed op ADOLF inrijdende, eerst door een pistoolschot, toen met den degen hem heeft doorboord, maar ook gelijktijdig door ADOLF doodelijk gewond werd, wordt teregt onder de verdichtselen

J. W. Kaiser fecit.

HET SNEUVELEN VAN ADOLF VAN NASSAU.

gerangschikt. Het lijk van ADOLF werd, na den slag, bij voorraad in de kerk te *Wedde* 1568—
bijgezet, toen naar *Embden* en vervolgens naar *Dillenburg* gevoerd. Aan dezen eerste 1576
der NASSAU's, welke zijn bloed in den strijd voor de Nederlandsche vrijheid gestort heeft, is door vrijwillige bijdragen van bijzondere personen in achttien honderd zes en twintig een gedenkteeken, ter plaatse waar hij sneuvelde, opgerigt (1). Een niet minder zwaar verlies leden de Spanjaarden in AREMBERG, een der dapperste en ervarenste Nederlandsche krijgsbevelhebbers, wiens dood insgelijks op verschillende wijze vermeld wordt. Het aannemelijkste verhaal luidt, dat hij, vruchteloos trachtende zijn volk bijeen en tot staan te brengen, en ziende dat alles verloren was, zich eindelijk ook op de vlugt begaf. Pogende met zijn paard over een hek te springen, werd hij door een gemeen soldaat in den hals geschoten, en hem terstond daarop, ofschoon hij zich bekend maakte, door een trompetter derwijze een slag met een vuurroer op het hoofd toegebragt, dat hij bewusteloos van zijn paard stortte en verder werd afgemaakt. Men voerde zijn lijk en witten strijdhengst voor Graaf LODEWIJK. Het lijk werd eerst in het klooster te *Heiligerlee* bijgezet, en vervolgens in eene looden kist naar zijne familie gevoerd. ALBA en GRANVELLE erkenden, dat de Koning in AREMBERG eenen getrouwen, wakkeren krijgs- en staatsdienaar verloren had. Hij was ijverig Katholijk en zeer aan den Koning gehecht, die hem met gunstbewijzen overlaadde; bedaardheid, voorzigtigheid en standvastigheid waren de hoofdtrekken van zijn karakter. Hij stamde af uit het geslacht van LIGNE, van den jongsten tak van *Barbançon*, en had sinds zijn huwelijk met MARGUERITE DE LA MARCK, Gravin van *Aremberg*, dien laatsten naam aangenomen. Hij was Ridder van het Gulden Vlies, Lid van den Raad van State, en Stadhouder van *Friesland*, toen hij bij *Heiligerlee* sneuvelde; de eerste slag »in welken onze voorvaderen eene volstrekte overwinning op de Spanjaarden bevochten hebben (2)."

(1) Zie dit gedenkteeken beschreven en afgebeeld in: *Hulde aan de Nagedachtenis van Graaf* ADOLF van Nassau *door* M. I. ADRIANI en Mr. H. A. SPANDAW, Gron. 1827.

(2) *Correspondance du Duc* D'ALBE *sur l'invasion du Comte* LOUIS de Nassau *en* Frise, p. 13—99, 110, 111, 121. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 28, 33, 34. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 220—223. V. D. BERGH, *Brieven over den togt van Grave* LODEWIJK van Nassau, in het Zesde Deel der *Nieuwe Werken van de Maatschappij der Nederl. Letterk. te Leiden*, bl. 9—11. *Egt berigt van het omkomen des Graven van* Aremberg, in VAN WIJNS *Huiszittend Leven*, D. I. N°. 2. bl. 232. Wij hebben daarbij vergeleken PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr. Belg.* Lib. XVIII. p. 437. DE MENDOCE, *Hist. memorable des guerres de Flandres*, Liv. III. p. 42—48. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 381—385. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 41—44. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 29. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 93—97. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. I. p. 29—32. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 199. CHAPPUYS, *Hist. gén. de la guerre de Flandre*, p. 108. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 234—236.

1568—1576 De nederlaag bij *Heiligerlee*, meent men, spoorde ALBA aan, om het vonnis over de voornaamste der ontvlugte en gevangene Edelen in allerhaast te laten vellen en voltrekken. Hij besefte al het gewigt van LODEWIJKS overwinning, uit welke bewegingen in onderscheidene gewesten te vreezen waren, bovenal dewijl hij het grootste gedeelte zijner krijgsmagt naar het bedreigde punt moest zenden, en zelf zich derwaarts dacht te begeven. Hoe ligt konden ook, terwijl men van zijne schrikwekkende nabijheid bevrijd was, de gevangenen met geweld uit hunne kerkers verlost worden? Om deze gevaren, naar het schijnt, af te wenden, wilde hij geheel *Nederland* met schrik en ontsteltenis treffen (1). Over den Prins van *Oranje*, wien men van den aanslag tegen zijn persoon verdacht hield, werd door den Bloedraad, in naam des Hertogs, niet des Konings, het eerst
28 v. Bloeim. 1568 vonnis geveld. WILLEM wordt daarin van de misdaad van gekwetste Majesteit beschuldigd en inzonderheid, dat hij, na zijne indaging, de wapenen tegen den Koning heeft opgevat, en in weerspannigheid blijft volharden. Hij wordt hierom voor altijd en op straffe des doods, uit 's Konings staten gebannen, met verbeurdverklaring van al zijne goederen (2). Te zelfden dage werd een gelijk vonnis uitgesproken over LODEWIJK *van Nassau*, de Graven *van den Berg*, *Culemborg*, *Hoogstraten* en den overleden HENDRIK *van Brederode* (3). Achttien gekerkerde Edelen, wier regtsgeding reeds ten tijde der Hertogin van *Parma* was opgemaakt (4), werden tot den dood door het zwaard verwezen (5). Onder hen bevonden zich de gebroeders VAN BATENBURG, JAKOB VAN ILPENDAM, JAN VAN BLOIS *van Treslong*, MAXIMILIAAN VAN BLOIS, gezegd COCK *van Neerijnen*, en de twee Friesche Edelen SJOERT BEIMA en HARTMAN GALAMA. Omringd door
1 v. Zomermaand. negen vaandels Spanjaarden, en onder het roeren der trommels, op dat hunne aanspraken tot het volk niet gehoord zouden worden, ondergingen alle hunne straf op den zoogenaamden *Sablon* of paardenmarkt te *Brussel* voor de woning van NOIRCARMES, welke,

V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 56, 57. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 4. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 177, 178. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVI. bl. 541, 542. SCHOTANUS, *Friesche Hist.* B. XXI. bl. 749, 750. *Hulde aan de nagedachtenis van Graaf* ADOLF van Nassau, bl. 43—56. BOSSCHA, *Nederl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 152—158.

(1) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 385. V. D. SANDE, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 17. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 97. BOSSCHA, *Nederl. Heldend.* D. I. bl. 159, 160. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison de Orange*, T. III. p. 239. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigjarige Oorl.* D. I. bl. 504.

(2) *Sententiën van* ALVA, bl. 70—72. GYSIUS, *Oorspr. d. Nederl. Ber.* bl. 396.

(3) VIGLII *Epist. ad* HOPPERUM, p. 481. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 238.

(4) *Interrogatoires de* DELRIO, in V. D. BERGH'S *Gedenkst.* D. I. bl 323.

(5) *Sententiën van* ALVA, bl. 72—82.

J. F. C. Reckleben sculps.

met BALAYMONT en de overige leden van den Bloedraad, dit treurig schouwspel aanzag. 1568—1576
De BATENBURGEN werden het eerst onthalsd. De lijken met de hoofden er op werden buiten de stad op den grooten weg aan staken gehangen; doch de BATENBURGEN, MAXIMILIAAN VAN BLOIS en PIERRE ANDELOT nam men, om hunne hooge afkomst, na eenige uren weder af en begroef hen twee aan twee, ongekist in ongewijde aarde, omdat zij niet in het Roomsch-Katholijk geloof gestorven waren. Hetzelfde viel ook te beurt aan BEIMA, GALAMA, TRESLONG, ILPENDAM en nog drie anderen, dewijl zij gebiecht hadden; de overige zeven lijken bleven hangen tot zij geheel vergaan waren. Den volgenden dag werd de doodstraf aan de Heeren van *Villers* en *Huy*, in het gevecht bij *Daelhem* gevangen genomen, aan den Baljuw van *Enghien* en den Predikant CORNELIS DE MEEN voltrokken. Daar de beide eerste hunnen biechtvader betuigden, als Katholijken te zullen sterven, werd bij hunne teregtstelling de trom niet geroerd. Toen VILLERS echter het schavot beklommen en zijn gebed verrigt had, verklaarde hij luide, dat hij »geen verrader was, maar om zijne trouw aan den Koning en de behartiging van 's Lands welvaart en vrijheid leed; dit was velen in het harte bekend, en het oordeel der nakomelingschap zou het bevestigen." En toen de biechtvader hem zijne belofte herinnerde, riep hij uit: »Ik zal in de Hervormde godsdienst, als de alleen ware, sterven (1)." Naar een ander verhaal werd, toen VILLERS stierf, de trom even luide geroerd als bij den dood der andere slagtoffers. Vóór zijn uiteinde verzocht hij zijn biechtvader, uit wiens mond dit is opgeteekend, den Hertog van *Alba* te verzekeren, dat hij, bij zijn verhoor, EGMOND met verdichte beschuldigingen bezwaard had (2).

Het lot van EGMOND en HOORNE zou thans ook spoedig beslist worden. Beide Graven waren nu reeds negen maanden in het slot te *Gent* op het gestrengste bewaakt en behandeld geworden (3). HOORNE zelfs zou van gebrek zijn omgekomen, indien zijne behuwdmoeder zijne mondbehoeften niet bekostigd had (4). Als beschuldigd van hoog verraad, was hun de toegang of aanspraak van magen of bekenden volstrekt geweigerd. De Gravin van *Egmond*, SABINA *van Beijeren*, zuster van den Paltzgraaf FREDERIK III, had derhalve, maanden geleden, zich schriftelijk bij den Koning beklaagd, »dat haar

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 28. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 239, 240. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 238. GYSIUS, *Oorsp. d. Nederl. Ber.* bl. 397, 398. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 179, 180. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorlogen*, B. III. bl. 57. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. I. p. 33, 34, STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 386. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 46.

(2) V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* Lib. II. p. 457.

(3) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 87, 217.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 209.

1568—1576 echtgenoot de kamer niet mogt verlaten, in welke hij op het slot te *Gent* gekerkerd was, en dat men zelfs haar niet veroorloofde, hem te bezoeken." Zij had hare vrees te kennen gegeven, dat »deze enge opsluiting, zoo geheel in strijd met de gewoonten van den Graaf, zijn leven in gevaar mogt brengen, vóór hij zijne onschuld zou bewezen hebben." Daarom had zij verzocht, dat »haren gemaal een zijner eigene huizen tot gevangenis mogt aangewezen worden, zich zelve, hare kinderen en al hare goederen tot waarborg aanbiedende. Kon zij deze gunst niet verwerven, dat dan ten minste haren echtgenoot veroorloofd wierd, vrije lucht in het kasteel van *Gent* te scheppen." Tevens had zij geklaagd, dat »hare goederen aangeslagen werden, zelfs vóór de Graaf veroordeeld was, hetgeen ten eenenmale streed met de wetten en de billijkheid." »Ik vertrouw," zeide zij, »op de goedheid, barmhartigheid en regtvaardigheid van Uwe Majesteit, welke niet zal dulden, dat ik met mijne elf kinderen Uwe Landen verlaat, waar heen de Keizer, Uw vader, mij geleid heeft, om daar buiten een middel van bestaan te zoeken." Zij eindigde met de bede, »dat de Koning haren echtgenoot naar 's Lands voorregten en gewoonten zou behandelen (1)." Op haar verzoek, had Keizer MAXIMILIAAN nadrukkelijk bij FILIPS aangehouden, dat EGMOND als Ridder van het Gulden Vlies behandeld en op vrije voeten gesteld wierd, om rekenschap van zijne daden te geven. Hij had den Koning de groote diensten herinnerd, welke de Graaf aan Keizer KAREL V en hemzelven bewezen had, en betuigd in EGMOND nimmer iets anders dan opregten wil, liefde en ijver voor 's Konings dienst ontdekt te hebben. Voorts had hij FILIPS onder het oog gebragt, dat de Graaf en diens gade aan de doorluchtigste huizen van *Duitschland* verwantschapt waren, en dat reeds verscheidene Duitsche Vorsten hem, als Keizer, verzocht hadden, 's Graven voorspraak bij den Koning te zijn. Ten slotte had hij FILIPS gebeden, den toestand der Gravin met hare elf onmondige kinderen in het oog te houden (2). Op aandrang van HOOGSTRATEN en NIEUWENAAR, had de Keizer zich evenzeer ter gunste van HOORNE tot den Koning gewend (3). Insgelijks was door de echtgenoote des Graven van *Hoorne*, WALBURGE, Erfgravin van *Nieuwenaar* en *Meurs*, welke aan de voornaamste geslachten van *Duitschland* vermaagschapt was, en ANNA *van Egmond*, zijne moeder, bij den Koning aangehouden, dat de Graaf »naar rede, billijkheid en regtvaardigheid behandeld wierd, waarop hij als lid van het Duitsche Rijk en Ridder van het Gulden Vlies aanspraak had (4)."

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 5, 6.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 588.

(3) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 212, 216, 219.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 600.

Juist dit laatste punt, het voorregt der Vliesridders van door niemand dan door het Kapittel der Orde gevonnisd te kunnen worden, had ALBA veel moeite gebaard. MANSFELD had zich niet alleen bepaald, hem zijn leedgevoel over de schending van dat voorregt bij de gevangenneming van EGMOND en HOORNE te kennen gegeven (1), maar zich kort daarna tot den Koning zelven vervoegd. Zijn brief is én om den inhoud, én om den rondborstigen doch bescheiden toon merkwaardig. »Toen de Graven van EGMOND en HOORNE," zegt hij, »op de wijze, welke Uwe Majesteit zal vernomen hebben, en tegen de statuten en voorregten der Orde, gevangen genomen waren, achtte ik het mijnen pligt, ingevolge den eed door mij aan de Orde afgelegd, daarover den Hertog van *Alba* te onderhouden en hem te herinneren, dat hij niet minder dan ik verpligt was, de statuten der genoemde Orde uit al zijn vermogen te handhaven. Ik bragt hem onder het oog, dat de handelwijze tegen de beide Graven ons de verwijtingen der andere Ridders op den hals zou laden, zoodra hun dit ter ooren kwam, indien hun niet aangetoond werd, dat wij onzen pligt vervuld hadden. Toen de Hertog mij hierop antwoordde, dat vóór zijn vertrek uit *Spanje*, Uwe Majesteit dit punt had laten onderzoeken en bepaald had, dat de gezegde statuten niet toepasselijk waren op de misdaad van gekwetste Majesteit, drong ik daar niet verder op aan, vooral omdat de Hertog mij verzekerde, dat Uwe Majesteit dit alzoo wilde en ik mij, door mijn gedaan voorstel, als geregtvaardigd konde beschouwen, zoo wel met betrekking tot Uwe Majesteit, als Hoofd en Vorst, als tot al de Ridders van de Orde. Ik besloot dus, niet meer over deze zaak te spreken, omdat altijd mijn wil ondergeschikt zal zijn aan dien van Uwe Majesteit. Ondertusschen, Sire, hebben de Gravinnen van *Egmond* en *Hoorne*, zoo wel als de vrienden en verdedigers der gevangenen, mij den eed, welken ik als Ridder der Orde heb afgelegd, herinnerd en begeerd, dat ik mij tot Uwe Majesteit zou wenden, opdat de zaak der genoemde gevangenen overeenkomstig de statuten der Orde behandeld wierd. Ik heb alzoo niet kunnen nalaten den tegenwoordigen brief aan Uwe Majesteit te schrijven met eerbiedig verzoek, dat het U behage, in deze zaak een besluit te nemen, welk rede en billijkheid vorderen.... Ik smeek Uwe Majesteit nederig, mij dezen stap niet ten kwade te duiden, betuigende dat ik niet begeer in iets tegen Uwen wil te handelen, maar integendeel bereid ben, mijn leven en al wat ik bezit voor Uwe dienst op te offeren (2)." In dien geest en toon had ook BARLAYMONT zijn gevoelen over dit punt aan den Koning te kennen gegeven. EGMOND had hem, als Ridder van het Gulden Vlies, en andere Leden der Orde, ja ALBA zelven tot zijne gemagtigden (*Procureurs*) benoemd, en zijne hulp en bijstand geëischt, krach-

1568—1576

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 500.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 607.

1568—1576 tens de statuten en den eed, door hem afgelegd, deze te zullen handhaven (1). Om verdere aanmerkingen te voorkomen, was door den Koning den twintigsten van Wintermaand des verleden jaars aan ALBA, op diens verzoek, eene volmagt gezonden, om de Ridders van het Gulden Vlies in regten te vervolgen (2). Dit stuk voerde echter de dagteekening van den vierentwintigsten van Lentemaand des genoemden jaars, en was van dezen inhoud: »FILIPS door Gods genade enz. enz. Grootmeester *(Chef et Souverain)* van de Orde van het Gulden Vlies. Aan allen enz.. Daar wij tot welzijn, rust, vrede en herstel der zaken in onze *Nederlanden* besloten hebben, ons binnen kort derwaarts te begeven, zoo hebben wij onzen Neef en Hofmeester DON FERNANDO ALVAREZ DE TOLEDO, Hertog van *Alba*, Markgraaf van *Coria*, Ridder van onze Orde van het Gulden Vlies aangesteld, om de onlusten en bewegingen, die er tot onze groote smart ontstaan zijn, tegen den tijd onzer komst te stillen, te bedaren en uit den weg te ruimen, hem den last gevende van Kapitein-Generaal in de genoemde Landen en er vóór ons heen te gaan, zoo als uit zijn lastbrief kan blijken. Maar in aanmerking nemende, dat er zich zaken kunnen opdoen, in eenige opzigten betrekkelijk de genoemde Orde en hare Ridders, broeders en beambten; en het zelfs konde gebeuren, dat in deze onlusten, in welke dikwijls zaken tegen alle verwachting voorvallen, iemand van hen, hetzij beambte, hetzij misschien zelfs Ridder en broeder, zich zoo vergate, hetgeen wij echter denken noch gelooven kunnen, dat hij iets tegen ons of onze staten ondername, hetgeen in onze afwezigheid eenig middel van herstel en vonnis vorderde en wel zoo spoedig, dat de zaak geen langer uitstel duldde en het derhalve noodig ware, een geschikt en genoegzaam gevolmagtigd persoon te benoemen, om in onze afwezigheid in dit geval te handelen gelijk ons, als Grootmeester, zou betamen, doen wij weten, dat in aanmerking nemende het groote beleid, de trouw en deugd, welke wij altijd gevonden hebben in den persoon van onzen gemelden Neef, den Hertog van *Alba*, en oordeelende, dat wij tot dat einde geen geschikter persoon zouden kunnen kiezen, niet alleen om den post van Kapitein-Generaal, dien wij hem hebben opgedragen, maar omdat hij ook Ridder is van dezelfde Orde, en wel de oudste der Ridders-medebroeders thans in *de Nederlanden* aanwezig; daarenboven de genegenheid, welke wij altijd in genoemden Hertog bespeurd hebben voor de gemelde Orde, en voor alles wat hare eer en aanzien betrof, hebben wij dezen Hertog gekozen en aangesteld, gelijk wij hem bij dezen kiezen en aanstellen tot onzen plaatsbekleeder, hem uitdrukkelijk gezag en bevel gevende, in onze plaats te handelen, bevelen en gelasten in al het bovengenoemde met den aankleve van dien en wat zich verder zou kunnen opdoen,

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 614.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 613.

hetgeen hij gepast en noodig zal oordeelen; zelfs, wanneer een geval mogt voorkomen dat kastijding en straf vorderde, ook met gevangenneming de gezegde Ridders onzer Orde te vervolgen of te laten vervolgen, hun geding te laten opmaken, en voor het overige uit te voeren, wat hem volgens dezen last toekomt en zoo als wij zelve zouden kunnen en moeten (uitvoeren), waartoe wij hem magtigen en volkomen en volstrekt gezag geven; eischende van en bevelende aan alle Ridders, broeders en beambten van gezegde Orde, hem te ondersteunen en achting en gehoorzaamheid te bewijzen in het voorschrevene en den aankleve van dien, zoo als zij zouden bewijzen aan onzen eigen persoon; en (gelasten) al onze andere regters, ambtenaren en onderdanen, hem te helpen en te ondersteunen zonder daarbij in gebreken te blijven of zwarigheden op te werpen, want alzoo behaagt het ons, in weerwil van hetgeen er mede in strijd is (*non obstant quelconques choses au contraires*). Ten getuige daarvan hebben wij dit met onze eigen hand onderteekend, en doen zegelen met ons Groot Zegel, hetwelk men gewoon is in stukken van staat te bezigen, om dat het gewoon zegel der genoemde Orde niet bij de hand was; wij willen en verstaan echter, dat dit even geldig zal zijn, alsof het met het genoemde zegel der Orde gezegeld geweest ware (1)." 1568—1576

ALBA had deze volmagt, welke met voordacht vroeger was gedagteekend, den zesden van Louwmaand nog niet ontvangen, toen hij den Koning verwittigde, dat hij de Registers van het Gulden Vlies had onderzocht, om meer bijzonder te weten, wat er van die gunsten (*grace*) eigenlijk ware, welke de Ridders beweerden, dat hun bij het Kapittel te *Doornik* in Vijftien honderd een en dertig verleend waren. Dewijl de Griffier der Orde, NIKOLAAS NICOLAÏ, met de papieren naar *Luik* gevlugt was, had dit onderzoek eenige moeijelijkheden opgeleverd; maar VIGLIUS had zooveel ijver daarbij betoond, dat hij juist gevonden had, wat de Hertog zocht, wien hij verzekerde, dat de zaak nu niets meer te wenschen overliet. Hierop had ALBA besloten, de Vliesridders bijeen te roepen, hun deze stukken (*documents*) mede te deelen, en hen alzoo tevreden te stellen, dewijl de gemagtigde (Procureur) van den Graaf van *Egmond*, NIKOLAAS DE LANDAS, juist op deze punten van de voorregten der Orde zich beriep en er niet van wilde afwijken, maar bij elk woord protesteerde (2). Er waren op dien tijd slechts twee Ridders te *Brussel*, AARSCHOT en BARLAYMONT, welke zich door 's Hertogs redenen, hoe dringend ook, niet lieten overtuigen, en zelfs eenigen twijfel te kennen gaven over de echtheid der stukken, welke hij hun voorlegde (3). Ook DE LANDAS bleef onverpoosd

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 630.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 4.

(3) DE REIFFENBERG, *Hist. de l'Ordre de la Toison d'Or.* Introduction, p. XXXIV.

1568— op de handhaving van de Statuten der Orde met allen nadruk aandringen, waartoe hij
1576 en SABINA *van Beijeren* insgelijks DON ANTONIO DORIA aanspoorden en vermaanden om, in zijne hoedanigheid als Vliesridder, den Koning en den Hertog te schrijven, opdat EGMOND, welke tegen die Statuten was gevangen genomen, toch overeenkomstig deze mogt behandeld worden. In dien toon schreef de Graaf van *Hoogstraten* aan den Hertog van *Beijeren*, als Ridder van het Gulden Vlies, ten behoeve des Graven van *Hoorne* (1). ALBA had de verleende volmagt, om Ridders van het Gulden Vlies te vonnissen, voldoende gevonden. De Koning hoopte, dat door dit middel, de zwarigheden, welke men had opgeworpen, uit den weg geruimd zouden zijn; en hij zwaaide VIGLIUS hoogen lof toe over de groote kennis en schranderheid, welke deze, bovenal ter zake van de Statuten der Orde, had ten toon gespreid (2). Maar mogt FILIPS zulk eene volmagt geven, en als Grootmeester zich laten vervangen; had hij zelf wel eens regt over het lijf van een gewoon Ridder? De misdaden, EGMOND en HOORNE te last gelegd, waren tegen hem als *Koning*, niet tegen hem als *Grootmeester* gepleegd, ten ware men tot dit laatste brengen wilde, dat zij, als vrienden van Ketters, zich tegen de Orde vergrepen hadden, wier taak het was de Katholijke Leer te handhaven. ALBA zelf verklaarde, dat hij in hunne zaak handelde op last van den Koning als *Heer der Nederlanden*, niet als *Grootmeester der Orde* (3). Het is een belangrijk punt, omdat er uit moet blijken, of FILIPS en ALBA hier alleen gestreng, dat is *regtvaardig*, of ook onwettig, dat is *onregtvaardig* handelden. Onder de regtsgeleerden begreep men destijds, over het algemeen, dat de Koning regt had, Vliesridders, wegens beschuldiging van hoogverraad of hoogheid-schennis, voor eene andere Vierschaar dan het Kapittel der Orde zelf te regt te stellen. »De reden waarop zij hun gevoelen vestigden, kwam in effecte hier op neêr, dat een privilegie een regt is door den Vorst geschonken, en, als zoodanig, geïnterpreteerd moet worden uit 's Vorsten oogmerk en wil, maar dat de Vorst met het te geven geen oogmerk of wil konde hebben, om eene misdaad tegen zijn vorstelijk gezag en waardigheid daarmede te bevoordeelen. En hoeveel er tegen dit argument is in te brengen," gaat BILDERDIJK voort, »ik heb het bij ons nog voor de balie hooren aanvoeren. Inderdaad, naar de menschen zijn, ieder door zijne eigen vooroordeelen verblind, en door een bijzonderen wind of her- of derwaarts gedreven, dien hij zelf dikwijls niet kent of bemerkt, is het een punt dat altijd betwist zal worden, en daarom bij staatswetten eens vooral bepaald behoorde te worden, omdat men aan de eene en andere zijde in de goede trouw kan zijn. — De Raad van Beroer-

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 8, 9. DE REIFFENBERG, *Hist. de l'Ordre de la Toison d'Or*, p. 508—513.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 11, 12.

(3) DE REIFFENBERG, *Hist. de l'Ordre de la Toison d'Or*, p. 510.

ten twijfelde niet aan zijn regt, maar dagvaardde ORANJE, BREDERODE, de Graven van 1568—1576
Nassau, *van den Berg*, *Hoogstraten*, *Culemborg* en anderen. Onder deze waren er, die veel sterker gronden hadden, om de competentie tegen te spreken dan een privilegie: daar zij geene onderdanen van den Koning, maar blootelijk als zijne Leenmannen te beschouwen waren, en dus volstrekt niet dan door hunne medeleenmannen veroordeeld konden worden. Het *Crimen Majestatis* wordt niet begaan dan door een onderdaan. Vergrijpt zich de Leenman, het is *felonie;* en wil de Leenheer hem uit dien hoofde straffen, 't is voor zijne medeleenmannen, zijn *pares in Curio*, dat hij geroepen moet worden. Geen ander, 't zij Hof, 't zij Vierschaar, kan hier wijzen. En zoo was het met ORANJE, zoo met zijn broeder, met VAN DEN BERG en anderen, die eigenlijk geen onderdanen van FILIPS, maar alleen zijne Leenmannen waren, en voorts onafhankelijke Heeren, of Vorsten, of onderdanen van een ander rijk (1)."

De gronden, op welke VIGLIUS 's Konings handelwijze ten opzigte van EGMOND en HOORNE verdedigde, waren, 1°. het besluit (*ordonnance*), genomen op het Kapittel der Orde, te *Brugge* in Veertien honderd acht en zestig gehouden, alwaar de Ridders, bij gelegenheid der lijfstraffelijke zaak van de Heeren DE CROY, DE CHIMAY en DE LANNOY, welke weigerden de gewone regtbank van den Vorst te erkennen, bewerende, dat zij aan den regtsdwang der Orde alleen onderworpen waren, plegtig verklaard hadden, dat de Orde geen regt had, kennis te nemen van de zaken (*cas*) harer Leden, dan alleen in gevallen van eer; eene verklaring, die te meer ter gunste des Konings besliste, daar zij in haar geheel nog in de Registers der Orde gevonden werd, zonder ooit van kracht beroofd, doorgehaald of herroepen te zijn en zij daarenboven gegeven is door de Ridders, tijdgenooten van den Stichter, en welke men dus onderstellen kan met diens bedoelingen bekend geweest te zijn. 2°. De beloften, ten gevolge van dit besluit, door den Heer DE CROY, een der vermelde Heeren, in het Kapittel te *Valenciennes*, in Veertien honderd drie en zeventig gehouden, en voor hetwelk zijne zaak op nieuw diende, afgelegd, dat hij zich, zoo dikwijls het gevorderd wierd, zou stellen hetzij voor de Orde, hetzij voor 's Vorsten gewone regtbank. 3°. De vonnissen gewezen door het Kapittel van Veertien honderd een en tachtig tegen vijf Ridders, die zich bij den aanhang des vijands gevoegd hadden, welke vonnissen, overeenkomstig het besluit van Veertien honderd acht en zestig, alleen in gevallen van eer gewezen werden. Vervolgens tot de andere lijfstraffelijke gevallen van later tijd overgaande, in welke de Orde was tusschenbeide gekomen, en inzonderheid tot dat van Don JUAN EMMANUEL, wien de Hertogin van *Savoije*, Landvoogdes der *Nederlanden*, te *Vilvoorden*,

---

(1) BILDERDIJK, *Gesch. d. Vaderl.* D. VI. bl. 92—94. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 220, 221, 386.

1568—1576 op last van Keizer MAXIMILIAAN, had laten vatten, merkte hij aan, dat de pogingen, toen door den minderjarigen Grootmeester, 's Keizers kleinzoon, in vereeniging met zijne mederidders, bij de Hertogin ter slaking des gevangenen aangewend, hun ontijdig door den Griffier der Orde waren ingeblazen, die, bij afwezigheid van den Kanselier, deze geheele zaak leidde en hen, ten opzigte van de uitgestrektheid van de voorregten der Orde, wist voor in te nemen, door hun die beschikkingen verborgen te houden, welke voor zijn doel niet gunstig waren. Aangaande het besluit van Vijftien honderd zestien en dat van Vijftien honderd een en dertig, hetwelk gene vernietigde, beweerde hij, dat beide genomen waren, zonder dat men op hetgeen vroeger verrigt was, en in het bijzonder op het besluit van Veertien honderd acht en zestig, gelet had. Ten slotte gaf hij zulk eene wending aan het laatste dezer besluiten, op hetwelk de Graven van EGMOND en HOORNE hunne klagten grondden, dat daarin de misdaad van hoogverraad uitgesloten was van de bevoegdheid der Orde, en derhalve de zaak der beide gevangenen en van hunne medepligtigen (1).

»Het is niet de vraag, welke uitvlugten regtsgeleerden als VIGLIUS konden vinden, om, hetzij door de wet der staatkundige noodzakelijkheid, hetzij door het pijnlijk bijeenzamelen van gevallen, waarin op gelijke wijze gehandeld was, de verraderij en het geweld te verontschuldigen, waardoor HOORNE en EGMOND gevangen en voor eene gansch onbevoegde Vierschaar teregt gesteld werden. — Wie met een goeden wil zoekt, vindt; en VIGLIUS vond in de gedenkschriften en het wetboek der Orde, alles wat de Koning, de Hertog en DE VARGAS wenschten. De algemeene meening echter achtte door de inhechtenisneming en de buitengewone regtspleging der beide Graven, de voorregten der Vliesorde verkracht en eene daad gepleegd, die zelfs aan het koninklijk alvermogen niet vrijstond (2)." Ten bewijze, hoe vast de overtuiging van de onschendbaarheid der Vliesridders allen beheerschte, wordt het voorbeeld van DE HAMES aangehaald, welke, als Wapenheraut, slechts een dienaar, geen lid der Orde was. Ofschoon hij in hooge mate de gramschap der Landvoogdes verdiende, wachtte zij zich echter wel, hem aan te tasten, uit hoofde der waardigheid, welke hij bij 's Konings Orde bekleedde. »Van den aanvang dezer onlusten af," schreef zij aan den Spaanschen gezant te *Weenen*, werwaarts DE HAMES zich begeven had, »heeft hij niet nagelaten, het zoo slecht te maken als maar mogelijk is; ik houde hem voor het hoofd en den raddraaijer van al de ranken, die er omgaan; en ik zou hem zeker de straf zijner boosheid hebben laten ondervinden, ware hij niet dienaar der Orde en als zoodanig slechts voor zijne Majesteit en het Kapittel der Orde te regt te roepen. Sommige Ridders hebben hem bij zich ontboden

(1) DE REIFFENBERG, *Hist. de l'Ordre de la Toison d'Or* Introduction, p. XXXIII, XXXIV.

(2) *de Gids* voor 1846, D. II. bl. 428.

en onderhouden over wat men hem te laste legde; en daar hij niet schroomde alles te 1568—
bekennen, hebben zij hem aangeraden, zich buiten 's Lands te begeven, wilde hij niet 1576
te eenigen tijde bij den kraag gegrepen worden." En een weinig later schreef zij: »konde men DE HAMES magtig worden en ergens heen voeren, waar hij aan een gestreng gehoor kon worden onderworpen, het ware eene dienst bewezen aan God en aan den Koning; maar het geschiede voor alle dingen in het geheim (1)." Zoo dacht de Hertogin van *Parma*, zoo dacht elk onbevooroordeelde over de onschendbaarheid der Orde, zoo dachten de Vliesridders op grond van het voorregt, hun door den Keizer, na overleg met zijne medeidders, op het Kapittel te *Doornik* in Vijftienhonderd een en dertig verleend, »dat de Grootmeesters, en niemand anders, na overleg met hunne medeidders of met de meesten van hen in Kapittel vereenigd, kennis zullen nemen van de misslagen en misdrijven der Ridders en beambten der Orde; dat de Grootmeester of zijn zaakgelastigde, Ridder van dezelfde Orde, door een bijzonder besluit gevolmagtigd, diegenen konde vervolgen, welke, na behoorlijk onderzoek, schuldig bevonden wierden aan eenige in het oogvallende (notoir) zaak, door middel van inhechtenisneming en gevangenhouding hunner personen, altijd na overleg met tien Ridders of zoodanig ander getal, als de omstandigheden van den tijd en het vereischen der zaak konden veroorloven; stellende de schuldigen, zoodra men hen op deze wijze zou gevat hebben, *onder de hoede van het collegie en het minzaam gezelschap (amiable compaignie) der Orde*, opdat van hunne zaak kennis genomen wierde door den Grootmeester of, in zijn afwezen, door zijn gelastigde, Ridder van dezelfde Orde, en zijne medeidders; onder dien verstande evenwel, dat de genoemde gelastigde, die, bij afwezigheid van den Grootmeester, met zijne medeidders het geding van de schuldigen zal ingesteld hebben, gehouden zal zijn, vóór hen te vonnissen, het te zenden aan den Grootmeester met hun berigt er bij, om door dezen en de andere Ridders, ten getale van ten minste zes in Kapittel vergaderd, en na ook het berigt van de afwezige Ridders gehoord te hebben, die het meeste bescheid van de zaak kunnen geven, onderzocht en beslist te worden, zoo als dit naar regten zal bevonden worden te behooren. Dit besluit zal de plaats vervullen van een bevel en eeuwigdurend, onherroepelijk Statuut (2)." Deze bepaling is later niet alleen nimmer gewijzigd, herroepen of ingetrokken, maar door FILIPS zelf in Vijftienhonderd zes en vijftig bekrachtigd en bevestigd geworden, toen hij »*alle* regten, voorregten, vrijheden en vrijstellingen aan de Ridders en de vier beambten der Orde door de Grootmeesters, zijne voorgangers, toege-

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 461, 463. DE REIFFENBERG, *Hist. de l'Ordre de la Toison d'Or*, p. 497. *De Gids* voor 1846, D. II. bl. 429. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 202, 222, 349.

(2) DE REIFFENBERG, *Hist. de l'Ordre de la Toison d'Or*, p. 372, 373.

1568—1576 staan, en inzonderheid de voorregten, hun door Keizer MAXIMILIAAN in Veertienhonderd negentig verleend," bevestigde en bekrachtigde (1). Door het Kapittel der Orde, in dat jaar gehouden, waren vier Vliesridders, ter zake van hoogverraad, teregtgesteld en veroordeeld geworden, hetgeen MAXIMILIAAN in allen deele had goedgekeurd (2).

Het geregtelijk onderzoek van EGMOND en HOORNE had reeds in Slagtmaand des vorigen jaars in het slot te *Gent* plaats gehad. De verhooren van EGMOND zijn bewaard gebleven en belangrijk, dewijl daaruit hoofdzakelijk de schuld of onschuld des beklaagden moet blijken (3). Zij waren in naam des Hertogs van *Alba* op den twaalfden, dertienden, veertienden en zestienden van Slagtmaand Vijftienhonderd zeven en zestig door DE VARGAS en DELRIO, ondersteund door den Griffier PRAATS, in de Spaansche taal afgenomen. EGMONDS antwoorden komen hierop neer: 1°. dat hij onderdaan en leenman des Konings was. 2°. dat de meeste goederen en heerlijkheden, welke hij in de *Nederlanden* bezat, leenen waren van den Koning, wien hij daarvoor den eed van getrouwheid had afgelegd. 3°. dat hij, sinds het vertrek des Konings, Stadhouder van *Vlaanderen* en *Artois*, bevelhebber eener bende van Ordonnantie en, sinds vijf jaren, Slotvoogd te *Gent* geweest was; dat hij voor al deze betrekkingen den eed in handen der Hertogin van *Parma* had afgelegd, en hem voor het bestuur der genoemde gewesten een berigtschrift was gegeven, hetwelk men onder zijne papieren zou vinden. 4°. dat hij somtijds zich in zijne stadhouderlijke gewesten opgehouden, zich somtijds daaruit, ten dienst des Konings, verwijderd had, doch dat hij, voor het tegenwoordige, niet konde zeggen, of hij den inhoud van zijn berigtschrift had opgevolgd, dewijl hij dat stuk niet (bij de hand) had, het niet dikwijls en sinds verscheidene dagen niet gezien had (4). 5°. dat hij, sinds het laatste vertrek des Keizers naar *Spanje*, Lid van den Raad van State geweest was en als zoodanig den eed had afgelegd, maar zich niet herinnerde, voor die bediening een bijzonder berigtschrift (*instructie*), alleen eene aanstelling (*commission*) ontvangen te hebben. 6°. dat hij steeds, overeenkomstig zijn eed, geheim gehouden had, hetgeen in den Raad van State was besloten geworden. 7°. dat hij noch met den Prins van *Oranje*, den Graaf van *Hoorne* en den Markgraaf van *Bergen* zich vereenigd had en zamengekomen was, om onder elkander over de zaken der *Nederlanden* en der Algemeene Staten te raadplegen, noch met anderen verbodene bij-

(1) DE REIFFENBERG, *Hist. de l'Ordre de la Toison d'Or*, p. 456.

(2) DE REIFFENBERG, *Hist. de l'Ordre de la Toison d'Or*, p. 179—189.

(3) De Baron DE REIFFENBERG heeft deze Verhooren het eerst door den druk bekend gemaakt in de *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 301—349.

(4) Dicé que no podria responder por el presente, porque no tiene la instruccion, y no lo ha visto muchos veces, y de muchos dias a esta parte.

eenkomsten gehouden, of verbindtenissen had aangegaan tegen de dienst van den Koning, 1568—
noch had aangedrongen op het bijeenroepen der Algemeene Staten, voor zoo verre hij 1576
zich herinneren konde; ofschoon hij wel somtijds over de algemeene zaken der landen van *Vlaanderen* en over de middelen tot herstel daarvan mag hebben gesproken, bijzonder als de dienst des Konings en het behoud der genoemde landen zulks vorderden. 8°. dat hij een der Heeren geweest was, welke wenschten, dat de Kardinaal DE GRANVELLE niet dien grooten invloed, welken hij bezat, op zaken van het bewind uitoefende; en daar dit hem toen raadzaam voor de dienst des Konings voorkwam, had hij met den Prins van *Oranje* en den Graaf van *Hoorne* den Koning hierover geschreven; hij verwees op dien brief zelven; het konde ook wel zijn, dat hij met eenige anderen, welke tegen den Kardinaal en voor hem zich verklaarden, daarover had gesproken, maar hij herinnerde zich niets daarvan in het bijzonder; echter waren de Markgraaf van *Bergen*, de Heer van *Montigny* en eenige andere Ridders van het Gulden Vlies van hetzelfde gevoelen geweest. 9°. dat hij zich herinnerde, op zekeren morgen met HOORNE, BERGEN, MONTIGNY en, naar hij meent, met de overige Vliesridders te *Brussel* aan de woning van den Prins van *Oranje* te zijn bijeengekomen, alwaar zij, indien hij zich niet vergist, spraken over den ellendigen staat tot welken *de Nederlanden*, naar het scheen, moesten vervallen, en dat men den Koning dit schriftelijk diende onder het oog te brengen; daar echter geschil van gevoelen dienaangaande onder hen ontstond, was men tot geen besluit gekomen. 10°. dat hij den Koning verzocht had van zijne betrekking in den Raad van State ontslagen te worden, daar hij en de overige leden er slechts om den vorm geroepen werden, terwijl alle zaken tusschen de Landvoogdes en GRANVELLE behandeld en bepaald waren, vóór zij te hunner kennisse gebragt werden; hij herinnerde zich echter niet, ooit over het wantrouwen des Konings tegen hem geklaagd te hebben. 11°. dat, wat hunne klagte over de wijze van bestuur en over het groot gezag van een vreemdeling als GRANVELLE betrof, hij naar den bovengemelden brief aan den Koning verwees, welke door hun drieën (ORANJE, EGMOND, HOORNE) onderteekend was; of dit ook door anderen afzonderlijk was geschied, herinnerde hij zich niet; intusschen, alles was gedaan met een goed inzigt en niet tegen de dienst des Konings. 12°. dat zij zich beklaagd hadden over GRANVELLE, die den Koning vermaand had, eenige hoofden der Bondgenooten te laten vallen, zoo hij ooit Heer en Meester der *Nederlanden* zijn wilde. 13°. dat hij nimmer gezegd had, dat GRANVELLE het geloofsonderzoek in *de Nederlanden* trachtte in te voeren; dat door den Koning uit dien hoofde nieuwe bisdommen waren opgerigt en het voornaamste daarvan aan den Kardinaal was geschonken, of dat 's Konings Biechtvader vóór zijn vertrek had verklaard, dat het noodzakelijk was nieuwe bisdommen op te rigten en te vestigen, om daarna onmiddellijk het geloofsonderzoek in te voeren. 14°. dat hij niet het eerst deze grieven had opgeworpen en ook niet wist, wie daar mede begonnen was; zij waren in de we-

1568— 1576 reld gekomen, maar hem was onbekend hoe. 15°. dat hij zich niet herinnerde, dat er sprake bij hen geweest was, een der Bondgenooten wegens deze zaken naar den Koning af te vaardigen; wel was hun geraden een renbode te zenden, opdat alles geheimer bleve. 16°. dat hij volstrekt niets wist van onderhandelingen met den Graaf van *Megen* en diens geschillen over de nalatenschap des Bisschops van *Luik*, welke hun werden aangedicht. 17°. dat hij, wel verre van de komst des Konings in *de Nederlanden* als nutteloos te beschouwen, deze veeleer voor hoogst wenschelijk gehouden had. 18°. dat SIMON RENARD met hen en andere Bondgenooten geraadpleegd had, voorwendende 's Lands vrijheid te verdedigen, en zich in weinig eerbiedige bewoordingen over den Koning beklagende. 19°. dat hij noch beweerd heeft noch ooit hooren beweren, dat er slechts één opperbewindvoerder was van de Staten van *Braband* (*que hubiese un super-intendente de los estados de Brabante*), en derhalve alle zaken door hunne handen moesten gaan en zij er de meesters van waren. 20°. dat hij niet wist, dat de Markgraaf van *Bergen*, met voorkennis van hen en andere Bondgenooten, met nadruk op het bijeenroepen der Algemeene Staten had aangedrongen; alleen had hij in het gemeen hooren zeggen, dat eene zamenkomst der Algemeene Staten noodzakelijk was. 21°. dat hem evenmin iets bewust was van het pogen des Markgraafs van *Bergen*, om, met voorkennis van de bovengenoemden, de Staten van *Henegouwen* tot denzelfden eisch aan te sporen als die van *Braband*, opdat door beider vereeniging de Koning genoodzaakt zou zijn, hunnen wensch in te willigen; en tevens, om bij de Landvoogdes het ontslag van LARGITTA, een vreemdeling, als bewindvoerder over *Landrescies*, te verzoeken. 22°. dat men dikwijls gesproken had, dat de Raad der Geldmiddelen en de Geheime Raad met den Raad van State vereenigd wierden en daar alles besloten zou worden (*que lo de finanzes y consejo privado pasase en el consejo de estado y alli se resolviese*); hij meende er den Koning in *Spanje* en dikwijls de Landvoogdes over onderhouden te hebben, want om vele redenen oordeelde hij dit wenschelijk voor 's Konings dienst. 23°. dat op zeker bruiloftsfeest, in zijn huis gevierd, volstrekt over geen bondgenootschap gesproken, maar slechts aan het maken van goede sier gedacht was. 24°. dat hij geen kennis draagt, dat de Prins van *Oranje* eens zou gezegd hebben: *eenmaal zullen wij de sterksten zijn;* maar nu herinnerde hij zich, dat de Prins dikmaals kwalijk tevreden was over zijn gering gezag in den Raad van State. 25°. dat hij nimmer anderen vermaand had, zich te vereenigen voor de vrijheid en welvaart des Lands; zelfs nooit gelegenheid daartoe gehad heeft. 26°. dat hem geheel onbekend was, dat ORANJE in zijn prinsdom de mis verboden en het preken der Hugenooten veroorloofd had; evenmin herinnerde hij zich wat BERGEN, aan tafel bij een der Bondgenooten, tegen den Koning en het Koninklijk gezag had in het midden gebragt. 27°. dat hij niet gezegd had, dat men GRANVELLE, wanneer deze in het Land terugkeerde, zou dooden, en hij noch de andere Bondgenooten in den Raad van State weder zouden verschijnen. 28°. dat men

de leverij met de pijlen, ondanks het verbod, heeft laten dragen, was om kosten te vermijden en een goed voorbeeld aan vele Ridders te geven, die hunne inkomsten aan prachtige leverijen verkwistten; en opdat de bedienden van eenige Heeren, die vrienden van GRANVELLE waren terwijl zij met hem in onmin leefden, mogten gekend worden, hadden ORANJE, HOORNE, HOOGSTRATEN, BERGEN, MEGEN, MONTIGNY en hij, later MANSFELD, BREDERODE, CULEMBORG en andere Edelen aan de hunnen eene en dezelfde leverij en tot geen ander doel gegeven; de leverij met de zotskappen had men laten varen op bevel van de Landvoogdes, uithoofde van zeker gerucht destijds te *Brussel* in omloop; en men had pijlen gekozen, omdat zulks overeenkomstig scheen met het zinnebeeld der Koningen van *Spanje;* geen andere grond had daarvoor bestaan. 29°. dat hij niet gezegd had, dat, zoo de Koning niet aan hunne verwachtingen beantwoordde, zij huiswaarts zouden keeren, om geen getuigen te zijn van den ondergang des Lands; hij had echter wel gevreesd, dat hieruit eenige opschudding zou ontstaan. 30°. dat men dikwerf in den Raad van State over het bijeenroepen der Algemeene Staten gesproken en hij daarvoor, behoudens den wil des Konings, gestemd had om geld te verkrijgen, ten einde in de tegenwoordige behoeften te voorzien; er waren toen velen van dat gevoelen, dewijl zij anders geene mogelijkheid zagen, niet in zwarigheden te vervallen; met dit alles was zijne bedoeling de dienst des Konings en geene andere geweest. 31°. dat hij gezegd had, dat de bloedbevelen zeer straf waren, en daarom sinds eenige jaren niet met gestrengheid ten uitvoer waren gelegd. Op de vraag, of hij deze bevelen voor gestreng hield? antwoordde hij, ze niet gezien te hebben, om ze te kunnen beoordeelen, en aldus niet te kunnen zeggen, of zij gestreng waren of niet. Bij het tweede verhoor kwamen zijne antwoorden hoofdzakelijk hierop neder: 1°. dat hij meende het verslag, door den Raad van State over de invoering van het Spaansche geloofsonderzoek in de *Nederlanden* uitgebragt, niet gezien te hebben; wat zijn geuit gevoelen over dit punt betrof, verwees hij naar de aanteekeningen van den Griffier van dien Raad. 2°. dat hij zich niet wel herinnerde, de Landvoogdes tot het verzachten der straf bevelen, het afschaffen van het geloofsonderzoek, en het verleenen eener algemeene vergiffenis te hebben aangespoord als de eenige weg tot herstel der *Nederlanden*, ofschoon hij niet durfde verzekeren daarin te zullen slagen; deed men het echter niet, dan zouden de gevaren vermeerderen, en hij wilde voor de gevolgen niet aansprakelijk zijn; zoo hij zich echter zoodanig mogt uitgedrukt hebben, dan was het geschied uit dringende noodzakelijkheid, en alleen nog onder voorbehoud van 's Konings welbehagen en tot diens nader besluit; zijne bedoeling was daardoor de scheurmakers en oproerigen voor een tijd tot rust te brengen, opdat men intusschen het gepaste middel tegen hen mogt vinden, zoo als ook daarna gebeurd is; hij verwijst deswege naar de goede diensten, welke hij in dit opzigt bewezen heeft. 3°. dat hij van het Verbond der Edelen aanvankelijk slechts bij geruchte kennis had gedragen, en niet dan verscheidene maanden na het aanbieden van het Verzoek-

1568—1576

1568—1576 schrift aan de Landvoogdes, een afschrift van het *Compromis* gezien heeft, maar zich niet herinnert het gelezen te hebben. 4°. dat hij, wel verre van de Edelen tot dit Bondgenootschap aan te sporen door hun alle hulp en bijstand aan te bieden, veeleer degenen, welke er deel in nemen wilden en hem deswege raadpleegden, dit, en altijd met gewenscht gevolg, ontraden heeft. 5°. dat hij eerst op de bijeenkomst te *Hoogstraten* van het plan der Edelen heeft kennis gekregen, om der Landvoogdes een Smeekschrift te overhandigen; dat hij dit niet goedgekeurd, en de Landvoogdes er van verwittigd had; dat men te *Hoogstraten* aan niets anders had gedacht dan om goede sier te maken, en dat hij op de vergadering te *Breda* niet geweest was. 6°. dat hem niet bewust was, of BREDERODE op eene andere wijze *Brussel* had willen verlaten dan hij er was ingekomen, noch dat de Bondgenooten plan hadden, zich van *Utrecht* meester te maken; maar dat hij van dit laatste verscheidene maanden daarna onder het volk had hooren spreken. 7°. dat hem een onderling verbond van de burgers der steden, met zijnen wil en toestemming, geheel onbekend is. 8°. dat hij nimmer BERGEN de woorden over 's Lands zaken had hooren zeggen, welke dezen werden toegeschreven. 9°. dat hij niets wist van het plan der Bondgenooten, om tien of twaalf duizend gewapenden in *Zeeland* bijeen te brengen, om den Koning, als hij door eene krijgsmagt verzeld werd, het ontschepen te beletten; maar toen men berigtte, dat MARNIX in *Zeeland* gekomen was, had hij der Landvoogdes aangeboden, zich in persoon derwaarts te begeven, om het met geweld te hernemen; tot dat einde had hij eenigen uitgezonden om te verkennen, hoe men er in konde komen, en varensgezellen gereed gehouden, zoo als bekend genoeg is. 10°. dat hij allen, welke er hem over spraken, afgeraden had in het Verbond der Edelen deel te nemen, en dat niemand, die eenig ambt bekleedde, hem verklaard heeft, er toe te behooren. 11°. dat hij zich niet herinnerde, op het vernemen, dat de Koning niet tot het matigen der strafbevelen wilde verstaan, ooit gezegd te hebben, dat deze alles wilde te onderste boven werpen. 12°. dat hij nimmer tot de Landvoogdes gezegd had, dat hij vooreerst de wapenen niet tot hare verdediging konde opvatten; hij was altijd bij haar te *Brussel* geweest, behalve toen hij, op haar bevel, zich naar *Vlaanderen* en *Artois* had begeven, om de bewegingen te stillen, hetgeen hem gelukt was, zoo als bekend is. 13°. dat hij niet, zoo als wordt voorgesteld, toen de Bisschop en de Regering van *Utrecht* hem aanboden een zeker getal krijgsvolk te bekostigen, geweigerd had, de wapenen te hunner bescherming op te vatten. 14°. dat, wel verre van zich dikwijls verontschuldigd te hebben van de wapenen op te vatten, hem dit nimmer was bevolen geworden; hij had zelfs altijd op eenige manschappen tot onderschraging zijns bewinds aangedrongen, maar door gebrek aan geld, waren hem deze niet ligtelijk verleend. 15°. dat er iets aan waar was, doch hij herinnerde zich geene bijzonderheden, dat de Prins van *Oranje* hem gezegd had, niet te gelooven, dat zijne (ORANJE's) bende van Ordonnantie tegen de Ketters zou willen dienen, en derhalve begeerde huiswaarts te keeren. 16°. dat hij nimmer

bij de Landvoogdes op het bijeenroepen der Algemeene Staten aangedrongen of haar voor 1568—1576
oogen gehouden had, dat, wanneer zij 't niet deed, deze Staten op eigen gezag zouden bijeenkomen. 17°. dat de vergadering te *St. Truijen* met zijn wil noch toestemming of voorkennis gehouden was, en hij ook niet geweten heeft, wat er verhandeld is geworden dan vele dagen daarna. 18°. dat hij niet aan de Vergaderden te *St. Truijen* alle hulp en bijstand heeft aangeboden, onder voorwaarde, dat zij het Verzoekschrift en Compromis niet overtraden; evenmin was de verzekering, te *St. Truijen* aan de Ketters gegeven, met zijn wil en op zijn last geschied. 19°. dat hij van de Landvoogdes alleen vernomen had, dat de Bondgenooten zich van haar trachtten meester te maken. 20°. dat hij niet weet, dat de Prins van *Oranje* aan de Ketters te *Antwerpen* verlof tot vrije godsdienstoefening verleend had, maar alleen gehoord heeft, dat de Prins eenige overeenkomst met hen had aangegaan, waarvan de stukken bij de Landvoogdes berusten. 21°. dat, wat eene zoodanige vergunning van vrije godsdienstoefening aan de Ketters van *Gent*, *Brugge* en andere plaatsen door hem verleend, betrof, hij verwijst naar hetgeen hij daarover schriftelijk aan de Landvoogdes, bij zijn terugkeer uit *Vlaanderen*, heeft medegedeeld, en zich beroept op Geestelijken, den Gewestelijken Raad van *Vlaanderen*, en eenige bijzondere Heeren, die het weten en er bij tegenwoordig waren; van eene gelijke vergunning, door den Graaf van *Hoogstraten* aan de Ketters van *Mechelen* verleend, was hem niets bekend. 22°. dat hij volstrekt niets wist van het volk ligten der verbondene Edelen in *Duitschland;* slechts had hij gehoord, dat zij en de Ketters verstandhouding hadden met *Duitschers* en *Franschen*, en er zich op beroemden. 23°. dat hem geheel onbekend was, of *Antwerpen* en *'s Hertogenbosch* met *Brussel* en andere steden van *Braband* over een onderling verbond onderhandeld hadden. 24°. dat hij slechts van hooren zeggen weet, dat de Antwerpenaars aan den Prins van *Oranje* zekere somme gelds voor de gewone uitgaven van zijn huis geschonken hebben; hij meent, dat de Prins daarvan aan de Landvoogdes rekenschap gegeven heeft. 25°. dat hij niet weet, dat de Regering van *Antwerpen* vijf vaandels burgers geworven en daarover ANTONIE VAN STRAALEN tot bevelhebber aangesteld had, buiten raad of voorkennis der Landvoogdes; wel had hij gehoord, dat te *Antwerpen* eenige vaandels voetvolk geweest waren, onder welke VAN STRAALEN eenige betrekking bekleedde. 26°. dat hij niets weet van hetgeen LODEWIJK *van Nassau* met den Hertog van *Kleef* onderhandelde, of van diens volksligtingen in *Duitschland* op last van ORANJE; slechts had hij hooren spreken, dat LODEWIJK zich dikwijls naar *Duitschland* en elders begaf, hetgeen hem steeds verwonderd had; dat hij, wel verre van bij de Landvoogdes op eene algemeene vergiffenis voor diegenen aan te dringen, welke de wapenen hadden opgevat, altijd van gevoelen geweest was, dat de zoodanigen als vijanden van den Koning moesten behandeld worden, gelijk uit zijne vertoogen in den Raad van State tegen de opstandelingen van *Lannoy*, *Oosterweel*, *Doornik* en *Valenciennes* kon blijken. 28°. dat hij niet met de andere Verbondenen hunne ver-

1568— bindtenissen geteekend had, zelfs daartoe niet was uitgenoodigd geworden. 29°. dat het-
1576 geen te *Willebroek* behandeld werd, op last der Landvoogdes geschied was, en dat hij daar niet afzonderlijk met den Prins van *Oranje* had gesproken. 30°. dat hij zich niet herinnerde tegen de Landvoogdes, in bijzijn van eenige leden van den Raad van State, gezegd te hebben, dat zoo zij niet alles wilde verliezen en verlangde, dat er veel bloed geplengd wierd, zij niet de bevelen des Konings, maar zijnen (EGMONDS) raad moest volgen; wel had hij gezegd, dat de langdurige beraadslagingen en andere bezwaren, toen aanwezig, oorzaak konden zijn van vele rampen, en men niet kwaad zou gedaan hebben, eenig hulpmiddel, naar de behoefte van het oogenblik, te vinden, om grooter kwaad te voorkomen. 31°. dat hij gezegd had, dat het zeer moeijelijk zou zijn, de bevelen des Konings ten opzigte van het geloofsonderzoek, de verzachting der strafbevelen, de vergiffenis en het preken te gelijken tijde ten uitvoer te leggen, maar dat hij niettemin naar vermogen getracht had, de goede bedoeling des Konings te verwezenlijken; nimmer had hij beweerd, dat het niet verleenen eener algemeene vergiffenis het Land ten eenenmale in het verderf zou storten, en dat 's Konings besluit daaromtrent te laat zou komen. 32°. dat noch hij, noch HOORNE, HOOGSTRATEN, BACKERZELE of ESQUERDES beweerd hadden, dat, indien den verbondenen Edelen en den scheurmakers niet vergund werd, wat zij vorderden, men alle monniken, geestelijken en Katholijken, in dienst des Konings, moest dooden; wel had hij daarvan, als van een los gerucht onder het gemeen, iets hooren spreken. 33°. dat hij er nooit aan gedacht, er zelfs nooit van gehoord had, den onderbevelhebber der bende van Ordonnantie van ORANJE uit te zenden, om in zijn naam krijgsvolk te paard te werven. 34°. dat hij nimmer met den Prins van *Oranje* tegen de Landvoogdes gezegd heeft, dat wanneer zij het Land verliet, deze gewesten geen meester zouden behoeven; en dat, wat hun betrof, zij de Algemeene Staten zouden bijeenroepen; dat dit laatste in allen geval zou geschieden, en men tot dat einde veertig duizend man zou bijeenbrengen; hij had integendeel alles aangewend, dat de Landvoogdes *Brussel* niet verliet. 35°. dat hem niet bekend was, dat op last van ORANJE en de stad *Antwerpen* krijgsvolk te paard in *Duitschland* werd geworven. 36°. dat op de bijeenkomst te *Dendermonde* gesproken was over 's Konings misnoegen betreffende den gang van zaken in *de Nederlanden*, over den vermeenden brief van ALAVA, welks echtheid hij (EGMOND) ontkend had, en of men het Land zou verlaten of *de wapenen opvatten*, indien de Koning met eene krijgsmagt mogt komen, maar dat men tot geen besluit was geraakt en gezegd had, dat men op zulk een zwakken grond, iets dergelijks van zulk een goed en Katholijk Vorst niet moest denken; hij, die dit vreesde, kon het Land verlaten. 37°. dat hij nooit de Staten van *Vlaanderen* had bijeengeroepen, om bij de Landvoogdes op het vergaderen der Algemeene Staten aan te dringen, en ook niet getracht had, dit bij de Staten van *Holland* te bewerken. 38°. Op de vraag, of hij in den Raad van State had voorgesteld: vrijheid van geweten,

een bepaalden dag voor de bijeenkomst der Algemeene Staten, en dat de Koning met geene krijgsmagt zou komen? antwoordde hij, dat men dikmaals in den Raad van State verscheidene middelen besproken had, om de zaken en de rust des Lands te herstellen, maar dat de gevoelens uiteenloopend geweest waren, zoo als men uit de opteekeningen der Griffiers kan vernemen. 39°. dat hij had voorgeslagen, door middel van eenige schikking *Valenciennes* onder de gehoorzaamheid des Konings terug te brengen, maar toen dit mislukte, had aangeraden, die stad met geweld tot onderwerping te brengen; dat hij openlijk tot hare afgevaardigden gezegd had, dat hij NOIRCARMES tot dat einde krachtig zou ondersteunen; en wat door hem uit dien hoofde verrigt was, konden de Landvoogdes en vele Heeren getuigen; in gevolge zijn verslag werd *Valenciennes* belegerd en sedert ingenomen. 40°. dat hij niets wist van eenen brief, in welken ORANJE, HOOGSTRATEN, BREDERODE en NIEUWENAAR in naam van HOORNE hem zouden aangespoord hebben, met hen een nieuw verbond aan te gaan, bij hetwelk men elkander beloofde het preken te beletten, opdat de Koning geen voorwendsel zou hebben, om gewapend te komen; en in geval hij kwame, om te onderdrukken, hoofden te laten vallen, kasteelen op te rigten, Spaansche bezettingen in de steden te leggen, en *de Nederlanden* als veroverde gewesten te behandelen, zich alsdan met de wapenen te verdedigen. 41°. dat de Graaf van *Hoogstraten* hem nimmer had laten uitnoodigen, om met ORANJE, HOORNE en BREDERODE middelen te beramen, om de vrijheid des Lands, hunne personen en goederen te bewaren; wel had HOOGSTRATEN hem, uit naam van den Prins, BREDERODE en andere Heeren, te *Gent* dringend verzocht, naar *Antwerpen* te komen; dit echter had hij afgewezen, eerstens om geen kwaad vermoeden op te wekken, en ten tweede dewijl hij in *Antwerpen* niets te verrigten had; wat aldaar moest behandeld worden, was hem onbekend. 42°. dat hij zich niet herinnerde, dat zij elkander, toen het bondgenootschap was te niet geloopen, de brieven, daarover gewisseld, hadden teruggezonden. 43°. dat hij den zamenverbonden Edelen nimmer gunst of hulp beloofd, maar toen zij te *St. Truijen* waren bijeengekomen, hun goede woorden gegeven heeft, om hen af te houden verder te gaan en aldaar met de afgevaardigden der kooplieden en kerkeraden in eenig verbond te treden; hij had deswege hun hoop gegeven, dat 's Konings antwoord zou komen, maar zoo zij anders handelden, zij de vergiffenis en gunst des Konings niet verwerven zouden; hij had nog onderscheidene andere goede diensten bewezen, opdat de Zamenverbondenen niet van kwaad tot erger vervielen; op de vergadering te *Duffel* was hij met een lastbrief van de Landvoogdes verschenen, welke nog onder zijne papieren zou gevonden worden, en dien hij niet te buiten gegaan was. 44°. dat hij schriftelijk den nieuwen eed had afgelegd, welke bij de Landvoogdes berust. 45°. dat hij aan BACKERZELE geen anderen last had gegeven, dan in *Vlaanderen*, door middel der Overheden, het preken te beletten, de Katholijke kerken te herstellen en dergelijke zaken meer. 46°. dat hij erkende, den Heer van *Leefdale*, welke over de

1568—1576

1568— Katholijke godsdienst kwalijk dacht, uit zijne dienst ontslagen en geraden te hebben,
1576 zich te verwijderen, en dat hij hem sedert nimmer had wedergezien. 47°. dat hij, vermaand zijnde eenige Edellieden van zijn huis, welke tot de Verbondenen behoorden, te ontslaan, geantwoord had, dat hij hen voor Katholijken hield; had hij hiervan geene bewijzen gehad, hij zou hen weggezonden hebben. 48°. dat hij krijgsvolk tegen de scheurmakers, die, niettegenstaande het verbod, te *Oudenaarde* preken wilden, gezonden had, welk veertien of vijftien van hen doodde. 49°. dat hij zich niet herinnerde last gegeven te hebben tot het opmaken van zekere stukken, hem getoond en onder de papieren van BACKERZELE gevonden. 50°. dat hij zich evenmin herinnert, zeker geschrift, insgelijks bij BACKERZELE gevonden en hem getoond, aan BERGEN en MONTIGNY in *Spanje* gezonden te hebben; wel weet hij, dat hij de middelen, daarin voorgeslagen, destijds als heilzaam voor den staat beschouwde, en meent dat, zoo er gebruik van gemaakt ware, men gemakkelijk de zaken hersteld en vele moeijelijkheden en rampen, die gevolgd zijn, zou voorkomen hebben; ook meent hij, dien overeenkomstig, aan den Koning zelven geschreven te hebben, en dat dit zelfde onderwerp dikwijls in den Raad van State, op last der Landvoogdes, is behandeld geworden. 51°. dat hij niet tegen BOURLUT, den Pensionaris van *Gent*, gezegd had, de stedelijke Regering te verwittigen, dat het preken buiten de stad vrijelijk konde geschieden, dat het geloofsonderzoek zou geschorst worden tot zoo lang door den Koning, in overeenstemming met de Algemeene Staten, anders zou bevolen worden; zoo hij BOURLUT iets mogt gezegd hebben, was dit op last van de Landvoogdes geschied. 52°. dat hij zich niet herinnerde, aan de Regering van *Gent* een afschrift van de verzekering der vergiffenis, door de Landvoogdes aan de verbondene Edelen onder zekere voorwaarden gegeven, gezonden te hebben; maar mogt dit het geval geweest zijn, dan had hij er een brief bij gezonden, aan welken hij zich gedroeg; van een schrijven destijds van de Hertogin van *Parma* aan de Regering van *Gent*, was hem niets bewust. 53°. dat hij buiten last of aanstelling van de Landvoogdes, maar in overeenstemming met de Overheden, in *Gent*, *Oudenaarde* en andere Vlaamsche steden aan de scheurmakers het preken buiten de steden op zekere aangewezene plaatsen had toegestaan, overeenkomstig hetgeen de Landvoogdes aan de verbondene Edelen had vergund; van zijn bedrijf in *Vlaanderen* had hij een verslag ingeleverd bij den Raad van State, en een afschrift er van aan den Raadsheer DE BRUXELLES of D'ASSONVILLE. 54°. dat hij geschreven had, dat den scheurmakers te *Gent* eene begraafplaats zou aangewezen worden in ongewijde aarde en op het veld. 55°. dat hij aan drie krijgsoversten bevolen had, de Regering van *Gent*, in geval van nood, tegen de scheurmakers te ondersteunen; voor het overige had hij raadzaam geoordeeld, met deze laatsten over het uitoefenen hunner godsdienst te onderhandelen, daar men noch middelen noch magt tegen hen bezat; wat deswege verhandeld was, zou men in zijne verslagen aan de Landvoogdes vinden. 56°. dat hij, onderrigt van een schrijven der Landvoogdes aan de Regenten van

Gent en *Oudenaarde*, waarbij hun verboden werd, den scheurmakers vrije godsdienstoefening te veroorloven, verklaard had, dat dit niet konde ten uitvoer gebragt worden, als zijnde in strijd met hetgeen in de acte van onderwerping was toegestaan, waaraan zich de Regering moest houden, opdat het volk geen voorwendsel vond, om op nieuw op te staan; daarna had hij met VIGLIUS, DE BRUXELLES en D'ASSONVILLE over deze handelwijze der Landvoogdes gesproken, welke weinig dagen te voren had goedgekeurd, wat door hem verrigt was; hun antwoord was geweest, dat hij geduld moest hebben, daar de Hertogin, om verscheidene redenen, voor het oogenblik niet anders handelen konde. 57°. dat hij der Regering van *Oudenaarde*, op hare vrees voor de beeldstormers, geene hulp had kunnen bieden, dewijl hem daartoe het bevel der Landvoogdes, volk en geld ontbraken. 58°. dat PETRUS DATHENUS hem eenen aanbevelingsbrief van den Paltzgraaf, zijn schoonbroeder, gebragt had, maar hij dezen man gelast had te vertrekken, en hem sedert nooit weder had gezien. 58°. dat hij nimmer aan PIETER DE RIJCKE, een voornaam bevorderaar van de nieuwe godsdienst, veroorloofd had zich in *Gent* te vestigen, dat deze er evenwel woonde en hem somtijds van wege de Ketters was komen spreken. 60°. dat hij, wat zijn verlof aan de scheurmakers te *Furn-ambacht* en te *Loo* betrof, van te mogen preken en bedehuizen te stichten, zich gedroeg aan de verslagen van zijne handelingen in *Vlaanderen* bij de Landvoogdes ingediend. 61°. dat de Regering van *Yperen* hem nimmer onderstand tegen de beeldstormers verzocht had; maar dat hij bij klokkengelui de ingezetenen op de markt had bijeengeroepen en doen zweren, den Koning getrouw te blijven, de scheurmakers niet binnen te laten, of het preken te dulden, maar de Overheid als goede en getrouwe onderdanen te ondersteunen; drie dagen daarna hadden zij geheel het tegenovergestelde gedaan; de Bisschop van *Yperen* en eenige Heeren, destijds tegenwoordig, konden van dit alles getuigen. Op de vragen bij het derde verhoor, gaf EGMOND nagenoeg tot antwoord: 62°. dat hij aan de scheurmakers van *Yperen* hetzelfde had toegestaan als aan die van *Gent* en om dezelfde reden. 63°. dat hij nooit door BACKERZELE of iemand anders van het Verbond der Edelen kennis gedragen had, zoo als hij reeds vroeger betuigd had. 64°. dat de inwoners van *Armentieres* hem nooit aangeboden hadden den scheurmakers weerstand te bieden, dat zij daartoe ook niet de magt bezaten; bij den Heer van *Rassinghien*, bevelhebber van *Rijssel*, en destijds te *Armentieres*, kon men vernemen, hoe de zaken zich toegedragen hadden. Hij erkende, dat hij den scheurmakers aldaar had toegestaan, op eene aangewezene plaats buiten de stad te preken en er een bedehuis te stichten. 65°. dat men uit achting voor hem en zijne bewezene diensten, den Heer van *Noircarmes*, op wien eenigen misnoegd waren, gelijk dezen wel bewust is, geen kwaden trek gespeeld heeft. 66°. dat hij niet weet, om welke reden ORANJE zich naar *Augsburg* en *Frankfort* begeven had; slechts was hem door den Prins gezegd, dat hij om zijne bijzondere zaken naar de laatstgenoemde stad zich begaf. 67°. dat hij alleen van hooren zeggen had, dat VAN STRAALEN ten behoeve

1568—1576

1568— der stad *Antwerpen*, of om iets dergelijks, naar *Frankfort* was getrokken. 68°. dat hij
1576 van MONTIGNY, op diens reis naar *Spanje*, eenige brieven, wegens de afwezigheid van HOORNE aan hem gezonden, ontvangen had, maar zich den inhoud daarvan niet herinnerde. Op de vraag echter: of een dier brieven niet vermeldde, dat MONTIGNY met den Heer van *Montmorency* gesproken en van hem aanbiedingen ontvangen had, den Graaf van *Hoorne* met krijgsvolk te ondersteunen, dewijl HOORNE aan MONTMORENCY insgelijks krijgsvolk aangeboden had? antwoordde hij, dat deze brief in algemeene bewoordingen aanbiedingen bevatte zoo wel van goederen als van personen, maar hij herinnerde zich niet, dat er in het bijzonder over krijgsvolk, of over de Nederlandsche zaken in gehandeld werd. Hierop gevraagd zijnde, of de Graaf van *Hoorne* en de Heer van *Montigny* of iemand anders van hen, door middel van den Graaf van *Nieuwenaar*, met zijne voorkennis en overleg, krijgsvolk in *Duitschland* onderhouden hadden, om den Admiraal van *Frankrijk* en MONTMORENCY te ondersteunen, terwijl zij van deze de belofte hadden, dat zij, bij gelijke noodzakelijkheid, daaraan zouden beantwoorden en alles voor alles wagen? was zijn antwoord, dat hij meende te hebben hooren spreken, dat de Graaf van *Hoorne* eenig krijgsvolk gereed hield ten behoeve van MONTMORENCY in diens bijzondere geschillen, maar of dit door middel van NIEUWENAAR geschiedde, was hem onbekend; hij herinnerde zich niet, wie hem dit gezegd had, noch ook het aantal van dat krijgsvolk; alleen wist hij, dat het Duitsche ruiters waren, en dit alles zonder zijne toestemming geschied was; ook was hem onbewust, of de Heer van *Montmorency* eenig ander aanbod van volk aan HOORNE en MONTIGNY gedaan had dan dat, van welk hij bij de voorgaande vraag gesproken had. 69°. dat hij zich, evenmin als vele andere zaken, welke hij geschreven heeft, herinnerde aan LAZARUS SCHWENDY gemeld te hebben, »dat de drie Heeren meer dan ooit eensgezind en vrienden waren, en dat BREDERODE voor hen gewonnen was." Wanneer hem de brief getoond wordt, en hij dien geschreven heeft, zal hij dit niet ontkennen, maar voor als nog kan hij niet zeggen, wie de bewuste drie Heeren geweest zijn, daar hij zich niet herinnert dit geschreven te hebben. 70°. dat hij erkent eenige brieven, hem thans voorgelegd, geschreven en geteekend te hebben. 71°. dat hij den Ketters te *Oudenaarde* eene plaats buiten de stad om te preken en te begraven heeft vergund, ten einde hen buiten de stad te houden, en opdat zij niet in de Katholijke kerken preekten, zoo als zij reeds begonnen hadden. Bij het laatste verhoor, den zestienden van Slagtmaand, zeide EGMOND ongeveer: 72°. dat hem niet bewust was, dat eenige andere Edellieden van zijn huis bij het aanbieden van het Smeekschrift door BREDERODE aan de Landvoogdes tegenwoordig zijn geweest dan, buiten zijne voorkennis, ATTENBRUGES, een zijner nabestaanden, die zich echter naderhand aan het Verbond onttrokken en bij de Landvoogdes verontschuldigd heeft, waarna hij met ijver den Koning gediend heeft; behalve ATTENBRUGES, bevonden zich te *Brussel* bij de verbonden Edelen, naar hij gelooft, BACKER-

ZELE en COCQ; deze laatste vroeg hem eenige dagen daarna ontslag en verkreeg dit. 1568—1576
73°. dat hij geen der Edelen, welke het Smeekschrift aanboden, bij zich gehuisvest heeft, maar dat verscheidene aan zijne tafel deel namen zonder door hem genoodigd te zijn, hetgeen dikwijls gebeurd is; evenwel weet hij niet, wie zij waren en dat zij met hem over iets gesproken hebben; nooit hadden zij echter in zijn huis en in zijne tegenwoordigheid: *Leve de Geuzen!* geroepen; en wanneer zij dit buiten zijn huis in zijn bijzijn deden, was dit altijd tegen zijn wil geweest. 74°. dat hij, de Prins van *Oranje* en de Graaf van *Hoorne*, zich van eenen maaltijd bij MANSFELD te paard naar het Hof begevende, het huis van CULEMBORG binnentraden, waar BREDERODE en andere voorname Edelen gehuisvest waren en nog aan tafel zaten; onstuimig was hun daar een beker onder het geschreeuw van: *Leve de Geuzen!* toegebragt, waarop zij terstond, zonder plaats genomen te hebben, zich verwijderd hadden; 75°. dat omtrent driehonderd Edellieden het Verzoekschrift aangeboden hebben, maar dat, naar men verhaalde, wel achthonderd paarden in *Brussel* destijds geweest zijn. Op de vraag, waarom men, bewust van de komst dezer Edelen, van hunne stoutheid bij het overleveren van het Smeekschrift, en van de beweging, welke zij in *Brussel* verwekten, hun geen weêrstand geboden had, en daarin niet door den Raad van State was voorzien geworden; en of het waar was, dat hij (EGMOND) tegen iemand, welke op dit een en ander aandrong, gezegd had: »Laat hen begaan, want het zijn Edelen en lieden van aanzien?" was het antwoord: 76°. dat hij zich niet juist de voorstellen herinnerde, welke destijds zoo in als buiten den Raad van State gedaan waren, maar dat alom zoo veel schrik, vrees en wantrouwen heerschten, dat men vooreerst het plan der Edelen niet beletten konde; ook ontbrak het daartoe aan eene gewapende magt; daarbij had het gerucht het aantal Edelen grooter gemaakt dan het inderdaad was, en bovendien werd verzekerd, dat de Verbondenen terstond na de overlevering van het Smeekschrift zouden vertrekken. 77°. dat hij niet konde beslissen, of het getal der Katholijken en welgezinden, om zich tegen de beeldstormers te verzetten, ten tijde der beeldstorming veel grooter was dan dat der Ketters; zeker is, dat de welgezinden het niet waagden de wapenen op te vatten, en dat de kwalijkgezinden deze in handen hadden, zoo als de Voorzitter van den Raad van *Vlaanderen* en anderen konden getuigen. 78°. dat hij BACKERZELE als raadsman alleen in zijne bijzondere zaken gebruikte, hem aan zijn disch liet aanzitten, en drie honderd kroonen 's jaars betaalde. 79°. dat hij geene gelden van de Overheden in *Vlaanderen* getrokken, maar van de Staten van dat gewest dertig duizend gulden, als een gewoon geschenk aan de Stadhouders van *Vlaanderen*, bij het vertrek des Konings ontvangen had; de Staten van *Artois* hadden hem een huis in *Arras* geschonken, ter waarde van vijf of zes duizend gulden. 80°. dat op zijn eisch de Bisschoppen, Abten en andere Geestelijken van *Vlaanderen* en *Artois* den Koning bij de veertigduizend dukaten gegeven hadden, welke aan twee ontvangers, door de Landvoogdes en den Raad der Geldmiddelen aangesteld,

1568—1576 zijn uitbetaald, en welke daarvan rekenschap konden geven. 81°. dat nooit te zijner kennisse gekomen is, dat CITEL eenige zaken in *Bourgondië* of met den Heer DE RIJE op zijn bevel of met zijn weten behandeld heeft. DE RIJE was in zijn huis te *Brussel* overleden, maar hem was niet bewust, dat hij tot de verbondene Edelen behoorde; even weinig als CITEL, die sinds drie jaren niet meer in zijne dienst was (1).

Men mag vooronderstellen, dat het verhoor van den Graaf van *Hoorne* over dezelfde of soortgelijke punten geloopen hebbe. Op grond dezer verhooren en het voorafgegane onderzoek der papieren van de beide Graven en van die hunner geheimschrijvers, doch zonder getuigen gehoord te hebben, had de Procureur-Generaal de acte van beschuldiging opgemaakt; die tegen den Graaf van *Egmond* bevatte negentig, en tegen den Graaf van *Hoorne* drie en zestig punten. Reeds dadelijk wordt hun hierin te last gelegd, »dat zij in vereeniging met den Prins van *Oranje* getracht hebben, het gezag des Konings in *de Nederlanden* omver te werpen en zich van de regering meester te maken." Al de punten van aanklagte »in welke," zegt HOOFT, »alle bemoedenissen tegen hen in het Hof van *Spanje* opgevat, voor ongetwijfeld bijgebragt, de waarheid ten hatelijkste geduid, en zoo wel ongerijmde als waarschijnlijke valsheden te hoop geschraapt waren," moeten daarvan ten bewijze strekken, inzonderheid hunne gedragingen tegen GRANVELLE, waardoor deze genoodzaakt was geworden het Land te verlaten; hun beweren, dat de zaken van den Geheimen Raad en dien der Geldmiddelen in den Raad van State behoorden behandeld worden, om daardoor het geheele beheer van zaken aan zich te trekken; hunne zamenkomsten te *Breda*, *Hoogstraten* en elders, welke aanleiding gegeven hadden tot het opstellen en indienen van het Verzoekschrift der Edelen door BREDERODE, hetgeen de bron geweest was van zoo vele onheilen en van opstand tegen den Koning; hunne betrekking tot de verbondene Edelen, waardoor zij bevorderaars en deelnemers in dat Verbond geweest waren; en eindelijk hunne strafbare toegeeflijkheid ten opzigte der oproerlingen en beeldstormers, uit welke hunne verstandhouding met dezen moet blijken. Hierop was EGMOND den negen en twintigsten van Wintermaand Vijftien honderd zeven en zestig, en HOORNE den zevenden van Louwmaand des volgenden jaars schuldig verklaard aan de misdaad van hoogverraad. Een afschrift der acte van beschuldiging was hun door den Griffier PRAATS overhandigd, met bevel binnen vijf dagen, zonder raad of hulp van eenig regtsgeleerde of vriend, zelve eene schriftelijke verantwoording daarop in te leveren (2).

(1) *Interrogatoires du Comte d'*EGMONT, in de *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 301—349.

(2) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 24—63, 103—134. *Proces v. d. Graaf* v. EGMOND, in LE CLERC, *Gesch. d. Ver. Nederl.* D. I. bl. 617—635. *La deduction de l'innocence de* PHILIPPE DE MONTMORENCY, 1579. p. 32, 187—216. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 190—195. GIJSIUS, *Oorspr. d. Nederl. Beroert.* bl. 298—312.

De beide Graven weigerden dit in den beginne, daar zij, als Ridders van het Gulden Vlies, aan den Bloedraad alle bevoegdheid in hunne zaak ontzeiden; doch toen men hun verklaarde, dat zij alsdan bij verstek zouden gevonnisd worden, besloten zij te antwoorden (1). Beide ontkenden standvastig, ooit getracht, zelfs ooit gedacht te hebben van Heer of Koning te veranderen; en de Graaf van *Hoorne* beklaagde zich ten hoogste over het ongelijk, hem hierdoor aangedaan. Zij erkenden, dat zij, maar teregt, op het verwijderen van GRANVELLE aangedrongen hadden, dewijl hij den Lande tot nadeel strekte. EGMOND ontkende niet, dat LODEWIJK *van Nassau* op de zamenkomst te *Dendermonde* een middel voorgeslagen had, om de Spanjaarden uit *de Nederlanden* te houden, maar dat de overigen zich daartegen verklaard hadden; en hij (EGMOND) had het alzoo niet noodig geacht, den Koning of de Landvoogdes van deze vergadering, in welke niets was besloten geworden, berigt te geven, zoo als hij anders altijd gewoon was, wanneer zaken te zijner kennis kwamen, welke op 's Koning dienst betrekking konden hebben. Beide erkenden, dat zij den beeldstormers en Ketters iets toegegeven hadden, maar alleen uit nood en ten behoeve van de Katholijke godsdienst zelve, die zonder twijfel in *Vlaanderen*, waar meer dan zestig duizend mannen gewapend ter preke gingen, en in het Doorniksche, waar het getal der Hervormden dat der Katholijken verre overtrof, geheel uitgeroeid geworden zou zijn, zoo men niet eenige toegeeflijkheid betoond had, waardoor de Kerken, den Katholijken afgenomen, teruggegeven werden. Op deze wijze beantwoordden zij punt voor punt de tegen hen ingebragte beschuldigingen, en zuiverden zich, naar veler oordeel, «volkomen van de voornaamste kladden, die men hun aanwreef (2)." 1568—1576

De wijze van regtspleging tegen EGMOND en HOORNE werd zelfs door Spaanschgezinden afgekeurd. »Een dorpsregter," schreef men aan GRANVELLE, »zou het geding beter geleid hebben (3)." Wat meer is, PIERRE ARSET, Voorzitter in het Hof van *Artois* en Lid van den Bloedraad, uit welken hij zich echter verwijderd hield, doch wien men in de zaak van EGMOND, Stadhouder van *Vlaanderen* en *Artois*, schriftelijk geraadpleegd en al de stukken gezonden had, gaf in een uitvoerig vertoog, vrij en onbeschroomd zijn gevoelen daarover aan den Hertog te kennen. Na op gronden van regt in het breede aangetoond te

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 195.

(2) WAGENAAR, D. VI. bl. 278. V. CORVIN-WIERSBITSKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 507. Zie het Verdedigschrift van den Graaf van *Egmond* bij LE CLERC, *Gesch. d. Ver. Nederl.* D. I. bl. 635—657, en den hoofdinhoud er van in *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 64—80, 135—210; en dat van HOORNE in *La deduction de l'innocence* etc. p. 217—290, BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 195—208, en GYSIUS, *Oorsp. d. Nederl. Beroert.* bl. 312—344.

(3) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 49.

1568—1576 hebben, dat men in zaken van hoogverraad, geene vermoedens als geldend mag aannemen, maar de bewijzen duidelijk, onbetwistbaar en overtuigend moeten zijn, onderzoekt en wederlegt hij elk punt der aanklagte afzonderlijk en eindigt met de verklaring »dat de acte van beschuldiging, daar al hare deelen slechts op vermoedens en onvoldoende gronden berusten, in haar geheel geen in regten geldig bewijs oplevert, en de Graaf derhalve behoort vrijgesproken te worden." Daar hij, van den anderen kant, EGMONDS onbetwistbare verdiensten jegens den Koning had aangetoond, schijnt hij te willen beweren, dat wegens gebrek aan bewijzen aan de eene zijde, en wegens 's Graven erkende diensten aan de andere, EGMOND veeleer beloond dan gestraft moest worden (1). Het blijkt niet, dat dit krachtig vertoog eenigen invloed op de handelwijze van ALBA gehad heeft. HOORNE vond, doch eerst jaren na zijn dood, in eenen ongenoemden een warmen verdediger zijner zaak en onschuld (2). Moeijelijk echter, naar het ons voorkomt, zijn de beide Graven van de misdaad van hoog verraad (*crimen laesae Majestatis*) geheel vrij te pleiten. Zij immers bestaat in 1°. zamenspanning of verraad tegen den Koning. 2°. dit geweten en niet geopenbaard te hebben. 3°. tegen den Koning wederspannige legers aan te voeren, of daar onder te behooren. 4°. volk tot oproer aan te zetten. 5°. vestingen aan den vijand over te geven. 6°. zonder 's Konings verlof geheime of openbare vergaderingen over zaken van Staat of Regering te houden, krijgsbenden te werven, geld te heffen, of krijgsvoorraad bijeen te brengen. 7°. bevelen uit te voeren, die reeds herroepen zijn. 8°. de Overheden te beleedigen, haar in het uitvoeren harer bediening te stremmen, en de gemeene rust te storen. 9°. 's Konings zegel te vervalschen; en 10°. valsche munt te slaan of te helpen uitgeven; terwijl overhelling tot Ketterij als godslastering (*crimen laesae Majestatis Divinae*) beschouwd wordt (3). De onpartijdigheid gebiedt te erkennen, dat EGMOND en HOORNE zich aan eenige dezer overtredingen inderdaad schuldig gemaakt hebben, maar ook tevens, dat zij, als Ridders van het Gulden Vlies en Leenmannen, alleen voor huns gelijken moesten geroepen zijn geworden (4). Bij hunne regtspleging werden bovendien de vormen niet in acht genomen. Geene getuigen zijn in hunne zaak gehoord, veel min tegen hen gehoord geworden, zoo als in regten gebruikelijk is en behoort (5).

---

(1) *Avis de* PIERRE ARSET in V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl. d. Pays Bas*, T. IV. p. 319—348. Vgl. hierbij *La deduction de l'innocence* etc., waar p. 39—57 met kracht van redenen de nietigheid der regtspleging tegen HOORNE betoogd wordt.

(2) *La deduction de l'innocence de Messire de* PHILIPPE, *Baron de Montmorency*, etc., p. 57—186.

(3) GUYOT DE PITTAVAL, *Rechts-zaaken*, de Voorrede. Hiermede stemmen de bepalingen des Bloedraads, naar welke men des doods schuldig gehouden werd, overeen. Zie hiervoor bl. 8, 9.

(4) Vgl. hiervoor bl. 42—46.

(5) GUYOT DE PITTAVAL, *Rechts-zaaken*, de Voorrede.

Nadat de beide Graven zich schriftelijk verweerd hadden, veroorloofde hun de Bloedraad, 1568—1576
verdedigers en procureurs aan te nemen. DE LANDAS voor EGMOND, en de Graven van *Hoogstraten* en *Nieuwenaar* voor HOORNE, door voorname regtsgeleerden ondersteund, spaarden geene moeite ten behoeve der beschuldigden. Zij bepaalden zich echter bij het herhaald indienen van vertoogen, dat de beide Graven, als Ridders van het Gulden Vlies, voor geene andere regtbank dan het Kapittel der Orde mogten teregtgesteld worden, waarop hun ten laatste werd geantwoord: »dat de Hertog door den Koning, als Heer der *Nederlanden*, gelast was, kennis van hunne zaak te nemen, onafhankelijk van de Vliesridders en zonder derzelver tusschenkomst." Tevens werd verboden, meer geschriften over dit punt in te leveren. Nu wendde zich de Gravin van *Egmond* tot de Staten van *Braband* wier voorregten, door het wegvoeren van haren gemaal uit hun gewest, geschonden waren. De Staten zonden deswege, doch schoorvoetend, een vertoog in bij den Hertog, welke ten hoogste euvel opnam, dat zij zich in de zaken van twee gevangenen mengden, die zich aan hoogverraad schuldig gemaakt hadden (1). In stede van de geschriften, getuigenissen en andere bewijsstukken, door den Procureur-Generaal aangevoerd, te wederleggen, gelijk de Bloedraad verlangde, weigerden steeds de beide Graven de bevoegdheid hunner regters te erkennen. Nadat aldus vijf maanden waren verloopen, verleende hun de Hertog nog negen dagen uitstel, maar toen ook deze vruchteloos waren voorbijgegaan, verklaarde hij, dat zij het regt van verdediging verbeurd hadden (2). Nu gaf hij den Bloedraad het besluit des Konings te hunnen aanzien te kennen, waarop tot het doodvonnis over hen besloten werd (3). Van den kant van dien Raad, naar het schijnt, trachtte men den Hertog tot goedertierenheid te stemmen, welke hierop betuigde, dat hij uitdrukkelijken last had van den Koning, om het vonnis ten uitvoer te leggen, en dat hem, toen hij op verzachting daarvan had aangedrongen, geantwoord was, »dat indien de Graven zich alleen tegen den Koning vergrepen hadden, vergiffenis ligtelijk zou te verwerven zijn, maar dat deze niet konde verleend worden voor zulk een groot vergrijp tegen God (4)." Naar het gevoelen van eenigen, moest, overeenkomstig het bevel des Konings, het vonnis onmiddellijk voltrokken worden (5). Hoe dit zij, ALBA maakte er spoed mede, welligt, opdat het volk,

2 v. Zomermaand 1568

(1) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 9—21, 82—87, 92, 230—244.

(2) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 90—103, 244—249. *La deduction de l'innocence* etc., p. 33—36.

(3) *Interrogatoires de* DELRIO, in V. D. BERGH'S *Gedenkst.* D. I. bl. 324.

(4) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 81. Vgl. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 391.

(5) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 391.

1568— 1576 er van onderrigt, niet iets ter bevrijding der gevangenen mogt ondernemen (1). Reeds den volgenden dag werden beide Graven, ieder in een met drie paarden bespannen rijtuig, onder geleide van tien vaandels voetvolk en een vaandel ruiterij, uit het slot van *Gent*, waar zij nu negen maanden gekerkerd geweest waren, over *Dendermonde* naar *Brussel* gevoerd, alwaar zij den vierden van Zomermaand aankwamen en in het *Broodhuis*, op de markt, gebragt werden. Elk werd in een afzonderlijk, donker vertrek opgesloten, hetwelk van alle gemakken, zelfs van eene legerstede ontbloot was. Denzelfden dag was door den Griffier PRAATS aan den Bloedraad, in bijzijn van BARLAYMONT en NOIRCARMES, welke den Hertog in dit regtsgeding steeds van raad gediend hadden, het over hen geslagen vonnis, hetwelk de Raadsheer HESSELS geschreven en ALBA alleen met PRAATS onderteekend had, medegedeeld. Zij werden daarin, als »medepligtigen des Prinsen van *Oranje*, als beschermers der verbondene Edelen, en achtelooze handhavers van de Katholijke godsdienst, aan hoogverraad en oproer schuldig verklaard en ten zwaarde verwezen; hunne hoofden zouden op spiesen gestoken worden en er zoolang op blijven als den Hertog behaagde; tevens werden al hunne goederen, waar en hoedanig ook, ten behoeve des Konings verbeurd verklaard (2). Tegen den avond kwam de Bisschop van *Iperen*, MARTINUS RITHOVIUS, op ontbod van ALBA, te *Brussel*, om den Graaf van EGMOND ten dood voor te bereiden. Diep getroffen kondigde hij dezen, bij het aanbreken van den volgenden dag, het doodvonnis aan. Mogt EGMOND op het eerste oogenblik ontstellen, de toespraak des Geestelijken bragt hem weldra tot kalmte en berusting in zijn lot. Alleen nog bekommerd over zijne ongelukkige gade en talrijk kroost, schreef hij den Koning dezen brief: »Ik heb dezen morgen het vonnis vernomen, welk Uwer Majesteit behaagd heeft over mij te vellen. Hoewel het nimmer mijne bedoeling geweest is, iets tegen den persoon of de dienst van Uwe Majesteit, of tegen onze ware, oude en Katholijke godsdienst te bestaan, zal ik toch geduldig lijden, wat de goede God mij gelieft toe te zenden. En zoo ik gedurende deze beroerten iets aangeraden of toegelaten heb, dat anders schijnt (3), dan is zulks altijd met eene zuivere en goede bedoeling geschied voor de dienst van God en van Uwe Majesteit, en uit den nooddwang der tijden. Daarom smeek ik Uwe Majesteit, het mij te vergeven en medelijden te hebben met mijne arme vrouw, kinderen en dienaren, en mijner verledene diensten indachtig te zijn. In deze hoop beveel ik mij aan

(1) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 252.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 246. *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 253—257. *Interrogatoires de* DELRIO, p. 323, 324.

(3) In de uitgave van dezen brief door V. D. BERGH, *Gedenkst.* D. I. bl. 277, leest men *sy jay conseillie un premier*, dat geen gezonden zin oplevert. Men leze: *conseillé ou permis*, zoo als in het *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 261.

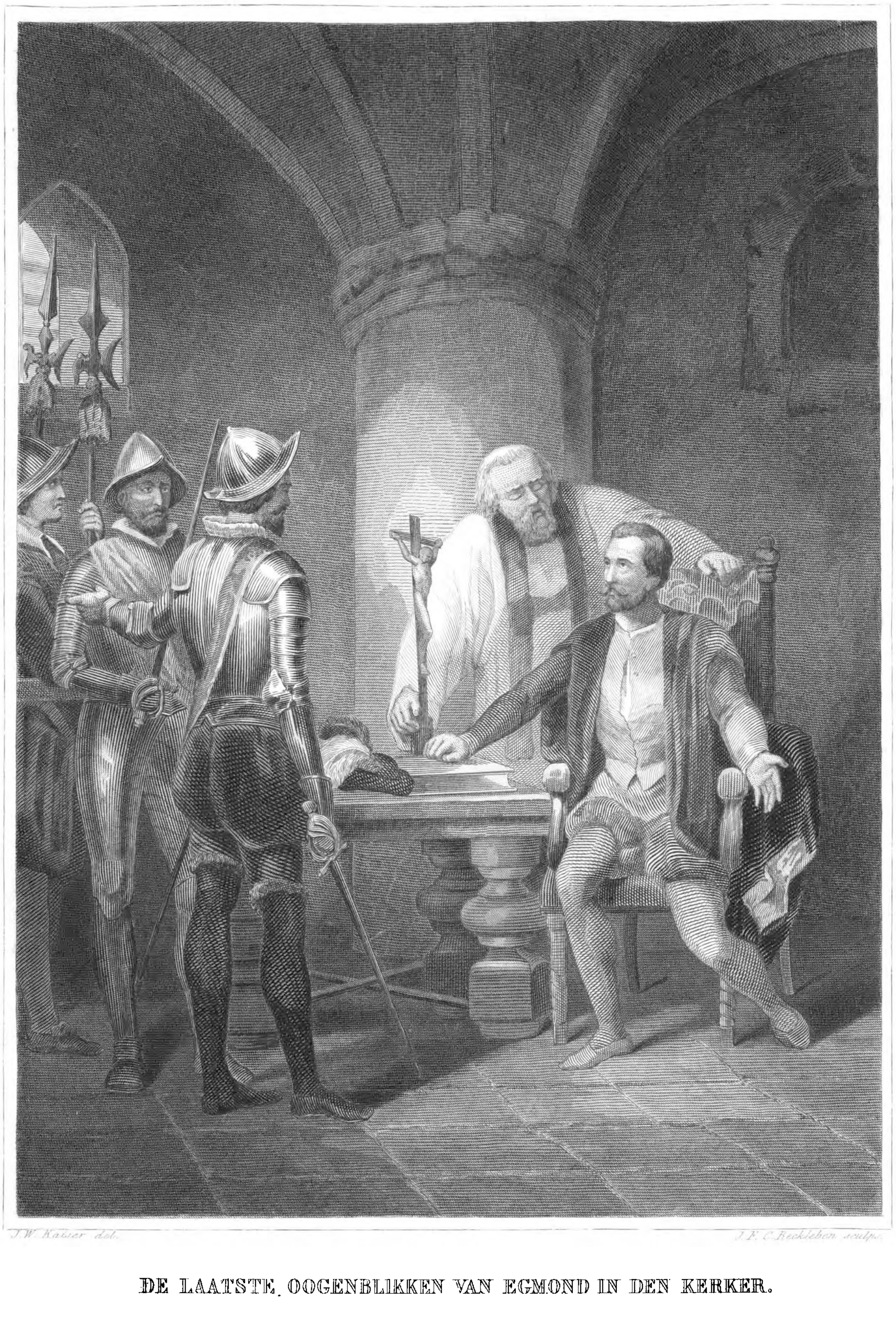

DE LAATSTE OOGENBLIKKEN VAN EGMOND IN DEN KERKER.

de genade Gods. Te *Brussel* gereed om te sterven, den vijfden van Zomermaand Vijftien honderd acht en zestig (1)." De Graaf verzocht den Bisschop dien brief aan den Koning te zenden, hetgeen sedert geschied is. Hierop biechtte hij, ontving den gewijden ouwel, en bereidde zich ten dood (2). 1568—1576

De Graaf van *Hoorne* hoorde minder gelaten zijn vonnis aan, betuigende, dat hij wel God, maar nimmer den Koning beleedigd had; en niet dan met moeite kon de priester DE LA CHAPELLE hem tot biechten bewegen (3). Inmiddels was op de markt een schavot opgeslagen, geheel met zwart laken overtrokken en voorzien van twee staken met ijzeren punten, twee zwarte kussens, en eene zwartbeschilderde tafel met een zilveren kruisbeeld er op. De markt was door negentien vaandels Spanjaarden aan alle kanten bezet; twee vaandels bleven bij het Hof, en een deed de ronde door de stad. 'sKonings Geweldige, SPELLE genaamd, met de roode roede, het teeken zijner waardigheid, in de hand, had te paard post gevat voor het schavot, waaronder de scherpregter, een voormalig huisbediende van EGMOND, stond te wachten. Tegen vijf uren in den morgen traden de Overste JULIANO ROMERO en de Kapitein SALINAS met eene wacht in het vertrek van EGMOND. Men had koorden medegebragt, om zijne handen te binden, maar hij verzocht daarvan verschoond te blijven; hij was gereed en gewillig den dood te ondergaan. Met den Bisschop van *Iperen* aan zijne zijde, en gevolgd door ROMERO en SALINAS besteeg hij, onder het lezen van den een en vijftigsten Psalm, het schavot. Over zijn wambuis, waarvan hij zelf de kraag had afgesneden, opdat de beul zijne taak te gemakkelijker konde verrigten, droeg hij een rood damasten nachtrok en over dezen een zwarten Spaanschen mantel met gouden boordsels; op het hoofd had hij een zwarten hoed met eene witte en eene zwarte pluim versierd; in zijne hand hield hij een witten zakdoek. Men verhaalt, dat hij op het schavot eenige malen langzaam op en neder ging, betreurende geen roemrijken dood voor Koning en Vaderland te mogen sterven. Nog minder waarschijnlijk, en niet overeenkomstig de getuigenis van RITHOVIUS, is het verhaal, dat EGMOND zich nog steeds met de hoop van het leven vleide en aan ROMERO vroeg, of er geene genade te wachten was? en toen dit ontkennend was beantwoord, zich op de lippen beet, en mantel en nachtrok op den grond wierp. Zeker is, dat hij op een der kussens knielde, zich toen met den Bisschop in 5 v. Zomermaand 1568

(1) Verkeerdelijk is deze brief in V. D. BERGH'S *Gedenkstukken* den zesden van Zomermaand gedagteekend.

(2) *Brief van* MARTINUS RITHOVIUS aan den Koning den 9 v. Zomermaand 1568, *in* VAN DEN BERGH'S *Gedenkst.* D. I. bl. 278—281. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 30.

(3) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 252. *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 263.

1568—1576 den gebede vereenigde, en na het hem toegereikte kruisbeeld gekust te hebben, het laatste oliesel ontving. Nu legde hij ook zijn hoed en zakdoek van zich af, trok eene zijden muts over de oogen, en ontving onder het uitspreken der woorden: »*Heere, in Uwe handen beveel ik mijnen geest!*" den doodelijken slag, »die hem niet meer door den hals dan de omstanders in het harte sneed." De Fransche Gezant, MONDOLCET, welke in het verborgen dit treurig schouwspel aanzag, liet zich ontvallen, »dat hij daar het hoofd zag vellen van den man, welke tot tweemalen toe geheel *Frankrijk* had doen beven." De angstige, doodsche stilte werd nu door het snikken en weenen der omstaande menigte afgebroken; zelfs Spaansche soldaten sprongen de tranen uit de oogen. Over het lijk en bloed werd een zwart laken gespreid.

Terstond daarop kwam de Graaf van *Hoorne*, verzeld van zijn Biechtvader en gevolgd door ROMERO en SALINAS. Hij ging even vrij van banden als EGMOND, met een zwarten mantel over den katoenen lijfrok geslagen, en eene zwarte muts in de hand, groetende menig bekende, welken hij onder de diep bewogen omstanders bemerkte. Op het schavot geklommen, wierp hij zijn oog op het digtgedekte lijk van zijn lotgenoot en vroeg, of dit EGMOND was? Na het bevestigend antwoord, sprak hij eenige woorden in het Spaansch, legde zijn mantel af en knielde op het kussen. Het blijkt niet, dat hij in zijne jongste oogenblikken geestelijke hulp begeerd heeft. Hij trok zijne muts over de oogen, vouwde de handen en ontving, terwijl hij dezelfde woorden als EGMOND, doch in het Latijn, uitte, den doodelijken slag. De lijken werden gekist, doch de hoofden tegen over elkander op staken, ten schrik van het volk, ten toon gesteld. De Spaansche wacht konde echter niet beletten, dat velen naar het schavot doordrongen, en de zakdoeken in het bloed der edele slagtoffers doopten, om die tot een eeuwig aandenken te bewaren, of de looden doodkisten kusten, openlijk dreigende, dat het aan geene wraak ontbreken zou. Eenigen zwoeren haar en baard te laten groeijen, tot dit bloed gewroken zou zijn. Na vier of vijf uren werden de hoofden der beide Graven door hunne bedienden bij de ligchamen gelegd, en bij voorraad in de naastgelegene kerken bijgezet. 's Anderendaags werd elk naar zijne bijzondere heerlijkheid gevoerd; EGMOND naar *Sottegem* in *Vlaanderen*, en HOORNE naar *de Kempen*, en aldaar ter aarde besteld (1). Men verhaalt, dat ALBA

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 28. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 252. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 246. De brief van RITHOVIUS bij V. D. BERGH, *Gedenkst.* D. I. bl. 280. *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 262—266. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 200. MENDOCE, *Hist. des guerres de Flandres*, p. 50. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII, p. 392—395. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 46—48. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 98. ASTORGA, *Leven van* ALBA, D. II. bl. 258—264. CHAPPUYS, *Hist. Gén.*

bij de voltrekking van hun doodvonnis, zich de oogen had afgewischt (1). Zeker is, dat hij na deze teregtstelling den Koning schreef: »Uwe Majesteit kan mijne smart beseffen, dat deze ongelukkige Heeren zich zoo vergrepen hebben, en ik de uitvoerder hunner straf zijn moest. Maar eindelijk konde noch wilde ik langer nalaten te verrigten, wat de dienst van Uwe Majesteit vorderde; en, in waarheid, zij en hunne medepligtigen hebben buitengemeen veel kwaad gesticht, hetwelk velen, wat de zaligheid hunner zielen betreft, nog vele jaren, naar ik vrees, gevoelen zullen (2)." Zelfs een vonk van medelijden en menschelijkheid ontgloeide in zijn anders gevoelloos hart voor de deerniswaardige Gravin van *Egmond*, eene zoo aanzienlijke vrouw en »van zulk een deugdzaam, Katholijk en voorbeeldig leven," gelijk hij zich uitdrukte, »dat er niemand was, welke haar niet diep beklaagde." »Men houdt haar hier," zegt hij, »voor eene heilige vrouw, en het is waar, dat sinds de inhechtenisneming van haar gemaal, er weinig nachten zijn voorbijgegaan, op welke zij en hare dochters niet barrevoets alle de aan God gewijde plaatsen in *Brussel* bezocht hebben, om te bidden." Dringend verzocht hij den Koning, aan de Gravin eenigen onderstand te verleenen en zich de groote diensten, hem weleer door haren echtgenoot bewezen, te herinneren. Immers het huwelijksgoed der Gravin zou niet toereikend zijn, om haar en hare elf kinderen een jaar te onderhouden; zelfs betuigde hij niet te weten, of zij den avond, op welken hij dit schreef, *wel iets zou te eten hebben* (3). De Bisschop van *Iperen* riep insgelijks 's Konings barmhartigheid in voor de weduwe en kinderen van EGMOND (4). De Keizer verzocht FILIPS, in naam der Duitsche Rijksvorsten, dat aan de Gravin de goederen haars echtgenoots mogten teruggegeven worden. Even vruchteloos als hij, wendde SABINA zelve zich tot dat doel, in eenen nederigen smeekbrief, tot den Koning en den Hertog van *Alba*. Teregt mogt deze laatste het huis van EGMOND thans voor het ongelukkigste van de wereld houden. Ten minste weinige maanden later berigtte hij den Koning, dat de Gravin en hare kinderen *van honger omgekomen zouden zijn*,

1568—1576

---

de la guerre de Fl. Liv. II. p. 78, 79. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr. Belg.* Lib. XVIII. p. 438—440. HARAEUS, *Annales Brab.* T. III. p. 89—92. GROTIUS, *Annales*, Lib. II. p. 29. MEURSIUS, *Rer. Belg.* Lib. I. p. 34—37. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 240, 241. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 57. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 180—183. GYSIUS, *Oorsp. d. Nederl. Ber.* bl. 400—406.

(1) ASTORGA, *Leven van* ALBA, D. II. bl. 264.

(2) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 252.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 28. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 253.

(4) Brief van RITHOVIUS aan den Koning, in V. D. BERGHS *Gedenkst.* D. I. bl. 280.

1568—1576 indien hij hun niet met eenig geld ondersteund had (1). 's Hertogs gedrag in dezen veroorlooft ons tot de rij der verdichtselen het verhaal terug te brengen, dat ALBA, toen de Gravin den dag vóór EGMONDS teregtstelling hem te voet vallende, om de slaking van haren echtgenoot smeekte, spottende antwoordde, »dat zij zich maar moest geruststellen; haar gemaal zou morgen uit de gevangenis gaan (2)." Eenigen beweren zelfs, dat de Gravin zich op dien tijd niet te *Brussel* bevond, maar, onbewust van het lot haars echtgenoots, zich op den dag zijner onthoofding derwaarts begaf, om de Gravin van *Aremberg* over den dood haars gemaals te troosten, en hier het verpletterende berigt ontving, dat elk met weemoed vervulde (3). Tot onderhoud van haar gezin, ontving zij op bepaalde tijden eene geldelijke uitkeering (4). Later, naar het schijnt, is haar een vast jaarlijksch inkomen van twee duizend gulden toegelegd (5). De verbeurdverklaarde goederen van EGMOND zijn naderhand door den Koning aan zijne kinderen teruggegeven (6).

»De droefheid der Nederlanders over den dood van EGMOND," zegt een Spaanschgezind Schrijver, »was gelijk aan de liefde, welke zij hem toedroegen (7)." VIGLIUS schreef op den dag van der Graven teregtstelling naar *Spanje*, dat »hun lot het hoogste medelijden in elk opwekte, en sinds eeuwen zulk een treurig schouwspel in *de Nederlanden* niet gezien was." De tijding van hun dood had dezelfde uitwerking op veler gemoederen in *Madrid*. HOPPERUS verklaarde, dat zij hem drie slapelooze nachten gekost en door en door geschokt had; dat voorts de Koning hem had betuigd, »hoe smartelijk het hem was, dat men juist onder zijn bestuur tot zulke geneesmiddelen toevlugt had moeten nemen, doch dat elk zich van zijn pligt behoort te kwijten; hij verblijdde zich, dat de Graven in het Katholijke geloof gestorven waren (8)." Wat den Koning vertroostte, verhoogde het leed van den Paltzgraaf, welke verklaarde, dat het

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 28, 30, 31, 32, 37, 38.

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 181.

(3) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 516.

(4) Op 's Hertogs last ontving zij in 1568 acht duizend Livres; in 1569 dezelfde som; in 1570 twaalf duizend, in 1571 elf duizend, in 1572 zeven duizend vijfhonderd, en in 1573 drie duizend Livres. GACHARD, *Rapport sur les archives de Lille*, p. 386, 388, 390, 394.

(5) V. D. BERGH, *Gedenkst.* D. I. bl. 281. (1)

(6) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 395.

(7) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 98.

(8) HOPPERI *Epist.* p. 177, 181. Dit schreef ook de Koning aan ALBA, *Correspond. de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 255.

berigt, »dat zij als papisten gestorven waren, hem nog meer getroffen had, dan hun 1568—1576
dood (1).” De Keizer en zijn Raad waren ten uiterste misnoegd over deze strafuitoefening, en men morde er over door geheel *Duitschland*. Ofschoon ook de Paus ALBA’s handelwijze ten hoogste goedkeurde, drukte GRANVELLE evenwel zijne smart uit over den dood van EGMOND; hij had niet gedacht, dat men in den Graaf genoegzame bewijzen van schuld zou gevonden hebben (2). Staatkundigen veroordeelden den Hertog, dewijl hij door de openlijke teregtstelling van EGMOND en HOORNE, tegen den grondregel van MACHIAVELLI gezondigd had, dat »men de bewerkers van volksbewegingen in het geheim moest laten ombrengen, opdat niet de straf, in het openbaar volbragt, door het opgewekte medelijden voor onregtvaardig wierd gehouden (3).” BARLAYMONT meende, dat ORANJE en diens aanhang, wel verre van den dood van EGMOND te betreuren, zich er over zouden verheugen, omdat hij hunne zijde verlaten had (4). Men hoore echter den Prins zelven, wanneer hij aan SCHWENDY het rampzalig lot der beide Graven meldt: »Ik laat het aan u ter beoordeeling over, of een menschelijk hart, hoe versteend ook, niet getroffen en verteederd zou worden door zulk eene wreedheid; hoeveel meer nog diegenen, welke hunne deugd, dapperheid en andere goede hoedanigheden gekend hebben? — Even als mij gaat, en teregt, hun ongeluk u diep ter harte. Ik heb het vaste vertrouwen, dat de goede God zulk eene groote en onregtvaardige wreedheid niet ongestraft en ongewroken zal laten; alle mannen van eer, allen, welke deze Heeren gekend of in hunne vriendschap gedeeld hebben, moeten door raad en daad, zulk eene dwingelandij helpen wreken. Ik zweer u bij God en mijne eer, dat men hun onregt heeft aangedaan voor God en de wereld, zoo als gij zelf kunt oordeelen, die van den ijver en de genegenheid getuigen geweest zijt, met welke zij den Koning en het Land gediend hebben, terwijl zij zoo dikwijls hunne goederen en leven onbekrompen waagden, om de grootheid en den roem des Konings te verhoogen (5).”

LAMORAAL *van Egmond* was gesproten uit het aloude, aanzienlijke geslacht van dien naam, dat in Veertien honderd zes en tachtig door Keizer MAXIMILIAAN tot den Gravenstand werd verheven, en welks oorsprong denkelijk tot dien van het eerste Hollandsche Gravenhuis opstijgt. Hij stamde in regte lijn af van WILLEM, den broeder van ARNOUD

---

(1) *Archives de la Maison d’Orange*, T. III. p. 255.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 32, 34. *Supplément aux Archives de la Maison d’Orange*, p. 84.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 394. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, *Notice sur le Dixième Denier*, p. 16. (1)

(4) *Supplément aux Archives de la Maison d’Orange*, p. 82.

(5) *Archives de la Maison d’Orange*, T. III. p. 245, 247, 249.

1568— *van Egmond*, Hertog van *Gelre*, en werd te *La Hamaide*, een dorp in *Henegouwen*,
1576 in Vijftien honderd drie of vier en twintig geboren. Hij was de tweede zoon van JAN *van Egmond* en FRANCOISE *van Luxemburg*, zuster en erfgename van den Prins van *Gavre*. In Vijftien honderd veertig werd hij, door den dood van zijn broeder KAREL, Prins van *Gavre*, Heer van *Purmerende*, *Hoogwoude*, *Aartswoude* en *Beijerland* in *Holland*, en van *Fiennes*, *Sottegem*, *Dondes*, *Armentieres* en *Auxy* in *Vlaanderen*. In Vijftien honderd een en veertig verzelde hij den Keizer op den ongelukkigen togt naar *Afrika*, en kwam het volgende jaar in *Italië* terug. Drie jaren daarna huwde hij met SABINA *van Beijeren*, en op zijn bruiloftsfeest te *Spiers* waren de voornaamste Duitsche Vorsten, zelfs de Keizer en diens broeder FERDINAND tegenwoordig. In Vijftien honderd zes en veertig werd hij door KAREL V te *Utrecht* tot Ridder van het Gulden Vlies verheven. Drie jaren later verzelde hij FILIPS op zijne inhuldigingsreis door bijna al de Nederlandsche steden, en stak met hem in Vijftien honderd vier en vijftig naar *Engeland* over, ter gelegenheid der voltrekking van diens huwelijk met Koningin MARIA. Zijne bedrijven als krijgs- en staatsman sinds dien tijd, zijn uit het vroeger verhaalde genoegzaam bekend (1). Hij wordt beschreven als een man van meer dan gewone lengte, gezet, sterk, welgemaakt van leest, en minzaam van omgang (2). »Den minsten dank," zegt HOOFT, »heeft hij behaald bij degenen, die hem misschien den meesten schuldig waren; namelijk de Onroomschen, want hoewel hij opregt Roomsch en derhalve hunne wederpartij was, had hij, zoo veel als iemand, voor hunne veiligheid gearbeid uit enkele goedheid van aard en afkeer van moorddadigheid. Maar het vervolgen van de kerkschenders, hoe noodwendig en wettig het ook was, konden zij hem niet ten goede houden (3)." Even als ARMENTEROS, wiens karakterschets van EGMOND der waarheid vrij overeenkomstig schijnt (4), schildert ook BRANTOME hem af als een man, die een hoog denkbeeld van zich zelven heeft en opgeblazen is over zijn geluk in den krijg (5). Het harde oordeel, over hem in later dagen geveld (6), is niet minder onbillijk dan de hooge lof, hem vroeger als martelaar der vrijheid toegezwaaid,

(1) Vgl. KOK, *Vaderl. Woordenb.* D. XIII. in voce.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 241. V. METEREN *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 59. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 48.

(3) *Nederl. Hist.* B. V. bl. 183.

(4) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 175.

(5) *Vies des grands capitaines estrangers*, aangehaald door GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. CXCIII.

(6) *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 319. D. II. bl. 429, 430.

onverdiend was. EGMOND was een dapper soldaat, maar noch veldheer noch staatsman. 1568—1576
Teregt werd zijn gedrag in den slag bij *Grevelingen* door ALBA gegispt (1). Wat kon hij bij dien slag winnen? Niets; immers de vijand trok reeds af. Bij het verliezen daarentegen, was *Vlaanderen* verloren en de gemeenschap met de zee afgesneden. Een man, die aan het hoofd der ligte ruiterij een slag opent, is geen veldheer, welke bestiert, maar bloot een dapper soldaat. EGMOND staat tegenover ALBA, als MURAT tegenover NAPOLEON. Gebrek aan doorzigt, en overmaat van goed vertrouwen maakten hem geheel ongeschikt voor staatsman, en beide boette hij met den hals. Gestreng echter was de straf, welke op hem is toegepast. Met een braaf hart in den boezem, vrijmoedig en openhartig had hij, door ORANJE geleid, wel is waar elken maatregel ter onderdrukking van burgerlijke of godsdienstige vrijheid wederstreefd, maar het blijkt niet, dat ooit zijne bedoeling geweest is, het gezag des Konings omver te werpen. Misschien rust veeleer op hem het verwijt, dat hij hierin zijn pligt te ver gedreven heeft; want indien hij zich moedig den Prins van *Oranje* en den Graven van *Hoorne* en *Hoogstraten* had aangesloten, en den hoofden der Bondgenooten zijne medewerking, toen zij die inriepen, niet had geweigerd, zou welligt ALBA met zijn leger Spanjaarden nimmer in *de Nederlanden* gedrongen zijn. Maar in groote mate Roomschen Koningsgezind, hadden de beeldstorming en de buitensporigheden der Hervormden, het openlijk aanranden van het gezag des Konings, en de schijnbare bewilligingen en schoone beloften van FILIPS hem, gelijk meer andere Grooten, van de Bondgenooten gescheiden, elk denkbeeld van tegenstand doen vaarwel zeggen, en weigeren de hand te leenen tot het plan, den Spanjaarden den toegang in het Land te beletten en den Koning te noodzaken *een weinig water in zijn wijn te gieten*, zoo als LODEWIJK *van Nassau* zich uitdrukte. Ongetwijfeld heeft de zorg voor een talrijk gezin, een beslissenden invloed op zijn gedrag gehad. Hieruit laat zich verklaren, dat hij den nieuw geëischten eed gereedelijk aflegde en FILIPS niet alleen verzekerde, dat hij niets zou verzuimen, om voortaan de schandelijke tooneelen, welke plaats gehad hadden, te voorkomen, maar hem zelfs aanraadde in de steden kasteelen op te rigten, om de bevolking in toom te houden, terwijl hij zich beroemde, deel genomen te hebben in al de ondernemingen tegen de oproerlingen. Hij, de argelooze en kortzigtige, meende door zijne terugkeer tot gehoorzaamheid, den tegenstand van eenige jaren uit het geheugen des Konings te wisschen, en verbeeldde zich, dat de Vorst zijne krijgsmansdiensten niet vergeten konde (2).

---

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 69.

(2) Vgl. GACHARD, in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. CXCIII—CXCV. BROES, FILIPS V. MARNIX, D. I. bl. 127—134. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 432.

1568—1576 EGMONDS weduwe overleed in Vijftien honderd acht en zeventig, en liet drie zonen en zes onverzorgde dochters achter (1). FILIPS, de oudste zoon, Graaf van *Egmond*, in Vijftien honderd acht en vijftig geboren, begaf zich naar het Hof des Keizers en vertoefde aldaar tot Vijftien honderd zes en zeventig, toen hij, naar het schijnt, ondanks den wil zijner moeder, de wapenen tegen de Spanjaarden opvatte, doch drie jaren later zich met den Koning van *Spanje* verzoende. Hij werd Ridder van het Gulden Vlies en Stadhouder van *Artois*. Naar *Frankrijk* gezonden, om de *Ligue* tegen den Koning te ondersteunen, sneuvelde hij in den slag van *Ivry* in Vijftien honderd negentig. — LAMORAAL, de tweede zoon, Graaf van *Egmond*, Heer van *Purmerende* enz. studeerde een geruimen tijd te *Keulen*, en hield zich nu eens in *Duitschland*, dan in *Frankrijk*, in *Braband*, *Henegouwen* en *Holland* op, en overleed even als zijn oudere broeder kinderloos te *Brugge*. Zijne aanzienlijke goederen werden, om de groote schulden met welke zij bezwaard waren, nog bij zijn leven verkocht. *Purmerende* kwam daardoor aan *Holland*. KAREL, de jongste zoon, Prins van *Gavre* en Ridder van het Gulden Vlies, liet twee zonen na, die beide *Grandes* van *Spanje* en Ridders van het Gulden Vlies geworden zijn. Van EGMONDS dochters huwden er vier met Edelen van rang en aanzien, drie legden kloostergeloften af, en eene overleed in ongehuwden staat (2).

EGMONDS lotgenoot, FILIPS *van Montmorency*, Graaf van *Hoorne*, was de oudste zoon van JOZEF *van Montmorency*, Heer van *Nivelles*, en van ANNA *van Egmond*. Door het tweede huwelijk zijner moeder met JOHANNES, Graaf van *Hoorne*, geraakte hij, naar wilsbeschikking zijns stiefvaders, aan het graafschap *Hoorne* met de heerlijkheden *Altena* en *Weert;* en kwam daarenboven, door huwelijk, aan het bezit der graafschappen *Nieuwenaar*, *Meurs* en *Saverdam*. Een man, zoo luisterrijk door geboorte en rijkdom, vond gereeden toegang ten Hove; en met welke eerambten en waardigheden hij begiftigd werd, is door ons aangewezen. Trotsch en stug van aard, was hij minder de man des volks dan EGMOND, maar, onverwrikter in zijne beginselen dan deze, een geschikter werktuig in de handen van WILLEM *van Oranje*, welke zich van zijn naam en aanzien bediende. Bij zijn sterven bereikte hij den ouderdom van vijftig jaren, en liet geene kinderen na. »Zijn dood zou voorzeker bovenmate betreurd zijn geworden," zegt STRADA, »indien niet reeds EGMOND aller tranen had uitgeput (3)." Zijne weduwe overleefde hem twee en dertig jaren.

ALBA voorspelde den Koning veel goeds van de straf der beide Graven. Hij meldde

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 424.

(2) KOK, *Vaderl. Woordenb.* D. XIII. bl. 195—198.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 395, 396. CAMPANA, *della guerra di Fiandra* T. I. p. 48. Vgl. KOK, *Vaderl. Woordenb.* D. XXI. in voce.

hem tevens, dat met den meest mogelijken spoed de regtsgedingen der overige gevangenen zouden opgemaakt worden, en hij nog steeds met den Raad van State over het invoeren van den tienden en twintigsten penning beraadslaagde. Wanneer al de bevelen des Konings ten uitvoer gebragt waren, moest, naar zijn oordeel, de algemeene vergiffenis niet langer uitgesteld worden. »Het volk," zeide hij, »is derwijze gedwee, dat de barmhartigheid Uwer Majesteit het zoo goedschiks tot gehoorzaamheid zal stemmen, als het thans met tegenzin gehoorzaamt." Om aan te toonen van hoe veel belang het verleenen eener algemeene vergiffenis zijn zoude, voegde hij er bij, dat door de teregtstellingen, welke hadden plaats gehad, de gemoederen met zulk eenen grooten schrik bevangen waren, »dat elk geloofde, dat men voor eeuwig door bloed wilde regeren." Zoo lang de onderdanen zulk een gevoelen koesteren, kunnen zij den Koning niet beminnen. »De handel," vervolgt hij, »begint te kwijnen, omdat de vreemdelingen hunne waren aan inlandsche kooplieden niet durven vertrouwen, uit vrees, dat men die verbeurd verklare. Onder de landzaten zelve is geen vertrouwen meer tusschen broeder en broeder, tusschen vader en zoon (1)." En evenwel woedde hij voort, zelfs tot in de hutten der armen; en omdat hij het deed »is het bloed op den derden van Zomermaand Vijftien honderd acht en zestig vergoten, vruchtbaar geworden voor de onafhankelijkheid van *Nederland* (2)." Immers nadat de hoofden der Grooten waren gevallen, werden de geringen, welke men vermoedde, dat maar eenigzins in de beroeringen betrokken geweest waren, op de pijnbank gelegd, en de Onroomschen, waar men hen betrapte, tot den brandstapel verwezen. Om hen op de strafplaats het spreken te beletten, werd hun de tong tusschen twee ijzers geschroefd en met een gloeijenden priem doorstoken, opdat zij zou zwellen. »Zoo wrongen de geketenden in de pijn van den brand en sloegen een hol geluid, gelijk het loeijen dergenen, die onder den tiran van *Sicilië*, in den gloeijenden koperen os, dat meesterstuk van PERILLUS, geworpen waren." Een tijdgenoot plagt te verhalen, hoe hij, zulk eene marteling aanschouwende, eenen monnik tot een anderen hoorde zeggen: *hoor, hoe ze zingen, zouden ze ook dansen?* Welke onmenschelijkheid hem, ofschoon naauwelijks der kindschheid ontwassen, derwijze in toorn ontstak, dat hij zich naauwelijks bedwingen konde van eenige handdadigheid aan den monnik te plegen, en zich zelven met al de zijnen ten gereeden bederve te brengen (3). Niet minder dan de wreedheid, kweet zich de hebzucht van hare taak. In naam des Konings werd een bevel afgekondigd, dat elk de goederen

1568—1576

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 28, 29. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 251—255.

(2) *de Gids* voor 1846, D. II. bl. 424.

(3) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 185. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 60.

1568—1576 welke hij wist dat oproermakers, Geuzen of voortvlugtigen toebehoorden, dadelijk moest aangeven op verbeurte van de waarde, of, bij onvermogen ter betaling daarvan, op lijfstraf, naar goeddunken des regters. Den aangever, daarentegen, werd een derde deel van het verbeurdverklaarde toegekend (1). Van dezen treurigen toestand maakte ORANJE een gepast en schrander gebruik, om den Keizer voor de belangen der *Nederlanden* te winnen. Onlangs nog had de Keurvorst van *Saksen* hem uit naam des Keizers vermaand, geene vijandelijkheden tegen den Koning te plegen, en MAXIMILIAAN zelf had 's Prinsen toebereidselen ten krijg afgekeurd niet alleen, maar, op aansporing van het Spaansche Hof, hem en zijnen aanhangers verboden, volk tegen *de Nederlanden* te ligten, bedreigende, dat zij door geheel *Europa* als vredebrekers zouden beschouwd worden (2). Thans schreef ORANJE aan LAZARUS SCHWENDY, wiens invloed ten Hove des Keizers bekend was: »Niemand kan beter weten dan gij in welken beklagenswaardigen staat de zaken in de zoo getrouwe en bloeijende Nederlandsche gewesten geraakt zijn, en of er hoop is, dat door tusschenkomst des Keizers of van anderen, de zaken in der minne kunnen bijgelegd worden. Het komt mij voor, dat de Keizer billijke reden van misnoegen heeft, daar hij, zoo als door hem aan alle Vorsten is berigt, eenige hoop koesterde, dat door zijne tusschenkomst, de zaken met meer zachtheid, reden en regtvaardigheid zouden behandeld worden; en daar deze hoop oorzaak geweest is, dat velen de middelen niet hebben aangewend, welke tegen het kwaad gevorderd werden, zoo kan het niet missen of verscheiden lieden zullen denken, dat alles geschied is met medeweten en op raad des Keizers; te meer dewijl zijne Keizerlijke Majesteit eenig misnoegen betoond heeft tegen degenen die, dit onheil voorziende, het zich ten pligt gemaakt hadden, het naar hun vermogen te vermijden en te voorkomen. Daarom kan Zijne Majesteit niet minder dan elkeen te kennen geven, dat alles wat geschied is, buiten zijne voorkennis of toestemming is geschied; en alzoo afkeuren, dat dengenen, die ondernemen willen zulk een groot onregt te wreken, ongehoorzaamheid of overtreding der keizerlijke wetten en bevelen verweten worde, dewijl men duidelijk ziet, dat hetgeen door den Hertog van *Alba* thans in *de Nederlanden* wordt uitgevoerd, niet alleen regelregt strijdt tegen de instellingen en wetten van het Duitsche Rijk, maar tegen alle goddelijke en menschelijke regten. Daarenboven, indien Zijne Majesteit, zoo als ik geenszins twijfel, door zijne gezanten en vertoogen den Koning vermaand en verzocht heeft, de zaken der *Nederlanden* met alle zachtheid en goedaardigheid te leiden, en ziende, dat dit alles niets gebaat heeft, zelfs dat men uit minachting en verachting van

19 v. Zomermaand. 1568

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 243.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 214, 215, 219. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 1—5.

den raad en de vermaningen Zijner Keizerlijke Majesteit alle gestrengheid is te boven 1568–1576 gegaan, zie ik inderdaad niet, hoe Zijne Majesteit dit kan laten voorbijgaan zonder er zich gevoelig over te betoonen, niet alleen wegens den weinigen eerbied en vriendschap, welke de Koning van *Spanje* voor Zijne Keizerlijke Majesteit aan den dag legt, maar ook omdat zulke getrouwe Landen, overvloeijende van rijkdommen en zegeningen, en in welke Zijne Keizerlijke Majesteit en zijne kinderen met zoo veel waarschijnlijkheid zullen opvolgen, op zulk eene wijze vernield, verdorven en van degenen beroofd worden, die door hunne groote getrouwheid, genegenheid en pligtsbetrachting deze gewesten sedert lange tijden tegen zoo vele vijanden en aanvallen verdedigd, en daardoor niet slechts *de Nederlanden*, maar al de andere rijken en staten van den Koning en van degenen, die hem zullen opvolgen, onderschraagd hebben. En al deze getrouwen worden thans met den dood gestraft of verjaagd, alleen ten wille van eenigen, die niets anders zoeken, dan door geweldige en bloedige middelen te beter hun plan te bereiken, dat is: volstrektelijk te heerschen; alle wetten, voorregten en overeenkomsten wegnemende en vernietigende, die altijd de voornaamste middelen geweest zijn om *de Nederlanden* tot dien voorspoed te brengen van welken elk getuige geweest is, ten einde deze gewesten in eeuwige verwoesting, verderf en ellende te storten. Hierdoor kan Zijne Keizerlijke Majesteit verzekerd zijn, dat wanneer hij tot de opvolging geraakt, hij, op het beste genomen, een Land zal ontvangen, weleer rijk en bloeijend, vol getrouwe Leenmannen en onderdanen, zoowel adellijken als niet adellijken, maar dan arm, ontvolkt, beroofd van allen handel, de onderdanen kwaadgezind, en eindelijk de prooi van de eerste Mogendheid, die er iets tegen wil ondernemen. Het is zeer te vreezen, dat wanneer de Spanjaarden eenmaal voet in het Land gezet hebben, Zijne Keizerlijke Majesteit er niet alleen beroofd zal zijn van de opvolging, maar ook van al de overige rijken, want zij weten wel, dat men hun geen leed van elders kan toebrengen, wanneer zij meesters zijn van *de Nederlanden.*" — »Duid niet ten kwade," zegt hij ten slotte, »dat ik u zoo openhartig over Zijne Keizerlijke Majesteit schrijf, u verzekerende, dat zulks alleen voortspruit uit ware genegenheid voor zijne dienst en wegens den indruk, welken hetgeen ik u geschreven heb op velen tegen den Keizer maken konde. Want indien niet steeds de Nederlanders de hoop gekoesterd hadden, dat Zijne Majesteit hun bij den Koning tot voorspraak zou strekken, zoo als ik zelf daarop, ingevolge de beloften Zijner Majesteit aan de (Duitsche?) Vorsten, vast vertrouwd heb, zou het waarschijnlijk met de zaken nimmer zoo ver gekomen zijn. Daarom indien ik thans met eenige andere Nederlandsche Heeren genoodzaakt ben, mij, naar pligt, tegen deze barbaarsche en onmenschelijke wreedheden te verzetten en, met Gods hulp, deze geweldenarijen te wederstaan, bid ik Zijne Keizerlijke Majesteit zeer nederig, ons dit niet als een misslag te willen toerekenen, of eenig misnoegen daarom opvatten, maar veeleer, overeenkomstig zijne aangeboren goedaardigheid en zachtmoedigheid, ons hulp en bijstand verleenen,

1568—1576 om *de Nederlanden* aan zulke verschrikkelijke en vernederende wreedheden, slavernij en ellende te ontrukken, en hen in hunne vorige vrijheid te herstellen. Ik verzoek u dit zooveel mogelijk bij Zijne Keizerlijke Majesteit te ondersteunen, waardoor gij zoowel den Koning van *Spanje* als den Keizer en den Nederlanders eene groote dienst en weldaad zult bewijzen (1)."

De onthoofding van EGMOND en HOORNE maakte in *Duitschland* een diepen indruk, en was ORANJE van onberekenbaar nut. De Keurvorst van *Saksen* verklaarde zich openlijk voor zijnen bondgenoot en verzuimde niet, voor 's Prinsen belangen andere Vorsten te winnen, die, even als hij, zich beleedigd gevoelden, dat de Koning zich om hunne voorspraak niet bekommerd had (2). »Gij kunt u niet verbeelden," schreef men den zeventienden van Zomermaand uit *Spiers*, waar toen de rijksdag gehouden werd, »met welk afgrijzen hier van het ter dood brengen der Graven van EGMOND en HOORNE wordt gesproken. De slag, door den Prins van *Oranje* voorbereid, zal nu te zekerder treffen; want zij, welke vroeger zijne onderneming wraakten, laten die thans geregtigheid wedervaren." Hierbij wordt tevens vermeld, dat ORANJE zich naar *Straatsburg* had begeven, om volk te werven, en over *Heidelberg* naar *Dillenburg* was teruggekeerd; dat op den vierden der volgende maand vier Keurvorsten naar *Oberwesel* moesten komen, om met hem eene zamenkomst te houden, en dat het geheele Paltzsische huis uitermate vertoornd was over den dood van EGMOND. Van het misnoegen der Duitsche Vorsten en Stenden over de teregtstelling der beide Graven, getuigt insgelijks een andere brief van dezelfde dagteekening. »Alles," wordt daarin gezegd, »doet zien, dat de Spanjaarden met een geduchten oorlog bedreigd worden. — Den eersten van Hooimaand zal een aanzienlijk leger zich op weg begeven (3)." Mogelijk moest deze krijgsmagt strekken tot ondersteuning van den Heer DE COCQUEVILLE, welke tegen het einde van Zomermaand met de gevlugte Nederlanders en de Hugenooten, die zich onder zijne banier geschaard hadden, in het baljuwschap van *Hesdin* rukte. De Hertog van *Alba*, die op het punt stond *Brussel* te verlaten om LODEWIJK *van Nassau* in *Groningerland* te bestrijden, beval den Burggraaf van *Gent*, Bevelhebber van *Arras*, en den Graaf van *Roeulx*, Kolonel van eene afdeeling Waalsch voetvolk, zich met elkander te vereenigen en de overweldigers aan te tasten; tevens droeg hij den gezant van FILIPS aan het Hof van *Frankrijk* den last op, KAREL IX en de Koningin-moeder te verzoeken, hen
7 v. Hooim. 1568 met geweld uit een te drijven, als zij op Franschen bodem terugkeerden. COCQUEVILLE, die zich te *Auxy-le-Chateau* bevond, trok af bij het naderen van den Graaf van

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 247, 250.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 37.

(3) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 516—518.

Roeulx, en kwam weinig dagen daarna op Fransch grondgebied. Terstond achtervolgde hem de Maarschalk DE COSSÉ, Landvoogd van *Picardië*. COCQUEVILLE wierp zich in *St. Valery;* de Maarschalk drong er na hem in, en rigtte eene groote slagting aan onder zijn volk. De meesten, welke daaraan ontsnapten, werden door de boeren om hals gebragt, uit wraak over de verwoestingen en wreedheden, die zij gepleegd hadden. COCQUEVILLE werd, als een partijganger, onthalsd. De gevangen Nederlanders, ten getale van twintig, werden, op bevel van KAREL IX, aan den Burggraaf van *Gent* uitgeleverd, die hen liet ophangen (1). 1568—1576 18 v. Hooim. 1568

Daags na den slag bij *Heiligerlee* was de Graaf van *Megen* met vier vaandels voetvolk in *Groningen* gekomen, zonder van den kant der burgerij veel zwarigheid te ontmoeten, hetgeen van groot belang was, dewijl zij van verstandhouding met den vijand verdacht werd. Trouwens, de bevelvoerders in de stad hadden dadelijk op het berigt der nederlaag te *Heiligerlee* de inwoners, door het ophalen der wapenen, krachteloos gemaakt, en door het ophangen van een burger, die zich onvoorzigtig tegen het Spaansche bewind had uitgelaten, hun schrik ingeboezemd (2). LODEWIJK *van Nassau* had zich op het slagveld verschanst. Zijne krijgsmagt bestond uit vijf en twintig voltallige en welgewapende vaandels voetvolk en twee honderd ruiters. Dagelijks verwachtte hij tweeduizend busschieters onder een der Duitsche Graven van *Mansfeld*, acht honderd man van dat wapen onder den Heer DEL VAULX, en drie honderd ruiters onder Graaf JOOST *van Schouwenburg*, behalve de vaandels, die de Graven *van den Berg* en *Culemborg* ligtten, en de busschieters, welke SONOY aanvoerde en waarvan reeds een gedeelte te *Koesveld*, het andere te *Bremen* gekomen was. Nevens de zes veldstukjes, op den vijand veroverd, had hij nog drie andere, hem uit *Embden* verschaft, en tien ijzeren stukken geschut. Van wapenen, krijgsbehoeften en levensmiddelen was hij genoegzaam voorzien; zoo de nood het vorderde, zou hij van de kerkklokken geld laten slaan, anders er kanonnen van doen gieten, en de kloosters moesten hem paarden leveren voor zijn geschut. Dagelijks boden zich buitenlandsche krijgsbevelhebbers en soldaten aan, om onder zijne vanen te dienen. De Graven van *Embden*, *Oldenburg* en *Benthem*, de stad *Bremen* en andere zeesteden waren hem genegen, en *Groningerland* hem ten eenemale toegedaan. Hij meende derhalve, wanneer hij de bewuste versterking aan manschappen ontvangen had, den aanslag op *Groningen* met goed gevolg te kunnen ondernemen. Hij zou alsdan den toevoer naar die stad afsnijden, het omliggende land onder water zetten, en met de Friezen (Ommelanders?) over het opbrengen van eenige benoodigde gelden onder-

---

(1) GACHARD, in de *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 10, 11. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 238.

(2) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 97.

1568— handelen, aan het welgelukken waarvan hij niet twijfelde. Mogt de vijand hem nood-
1576 zaken zijn leger op te breken, dan zou hij naar *Delfzijl*, gunstig gelegen om levensmiddelen te ontvangen, en op het huis *te Wedde* terugtrekken, waar hij zich een of twee maanden dacht te kunnen staande houden, ondanks al de magt der vijanden. *Delfzijl* zou in staat gebragt worden, om tegenstand te bieden, en het versterken van het huis *te Wedde*, welks bezetting veertig of vijftig wagens met levensmiddelen veroverd had, werd ijverig voortgezet. Zag hij zich gedwongen geheel terug te trekken, dan zou hij een aanslag op *Enkhuizen* beproeven (1). De Prins van *Oranje* echter keurde het belegeren van *Groningen* af op gronden, uit welke alleen reeds genoegzaam blijkt, in welke hooge mate hij de bekwaamheden van den veldheer met die van den staatsman vereenigde. Een aanslag op *Enkhuizen* kwam hem raadzamer voor; mogt deze gelukken, dan moest in alle haast die stad versterkt worden, uit welke men genoegzamen onderstand in geld en levensmiddelen konde verwachten (2). LODEWIJK, die gewoonlijk meer zijn moed dan de voorzigtigheid raadpleegde, zette zijn plan door. Hij steunde op de medewerking der Groningers en op de gezindheid der bezetting, welke over het wanbetalen harer soldij zich derwijze ontevreden betoonde, dat MEGEN zelf voor muiterij en opstand vreesde (3). Dat de hoop des eenen en de bezorgdheid des anderen niet ongegrond waren, bleek toen bij een uitval de Waalsche knechten van MEGEN eenige Walen van LODEWIJK, die zich te digt onder de muren der stad gewaagd hadden, ontmoetten en vermaanden terug te trekken, betuigende, dat zij hen als vrienden, niet als vijanden beschouwden (4). Behoefte aan geld noopte LODEWIJK eene brandschatting van zes duizend Karelsguldens over het *Ooster* en *Wester Oldambt* uit te schrijven met bevel, hem de namen en woonplaatsen dergenen, welke zich tot die opbrengst ongenegen betoonden, naauwkeurig op te geven, ten einde tegen hen naar behooren te handelen. Den Ommelanders in het algemeen verbood hij, den Groningers eenige schulden, onder welken naam en op welke wijze ook, uit te betalen, en gelastte hun, het bedrag daarvan op een bepaalden dag aan hem te *Appingadam* ter hand te stellen; wie hierin nalatig bleef, zou als vijand behandeld worden. Den ingezetenen tusschen het *Reitdiep* en *Gerritsbrug*, zoo geestelijken als wereldlijken en van welken stand ook, werd aangezegd, op denzelfden dag en te zelfder plaatse voor hem te verschijnen,

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 228—235. *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 104, 107.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 257—261.

(3) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 108, 131.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 235.

om te vernemen, wat hij hun te zeggen had. Ten gevolge van een verbod des Graven 1568—1576 van *Megen*, verschenen zij niet. LODEWIJK legde hun deswege eene boete op van vier duizend Karelsguldens, hem binnen drie dagen te leveren, zoo zij niet als vijanden te vuur en te zwaard wilden vervolgd worden. De gelden werden ten bestemden tijde opgebragt; want er was niemand, gelijk MEGEN aan ALBA schreef, »welke niet liever voor eene opbrengst van twee of drie honderd kroonen zijn huis, hetwelk vijf of zes honderd waard was, wilde sparen, dan zijn bevel gehoorzamen en alles door de vlammen verliezen, zoo als in dergelijke omstandigheden gewoonlijk het geval is." Niettemin ontving MEGEN van den Hertog stipten last, openlijk en bij geschrifte alom af te kondigen, dat zij, die brandschatting aan LODEWIJK opbragten, met eene boete van dubbeld de opgebragte som en daarenboven aan den lijve zouden gestraft worden (1). LODEWIJK had inmiddels eene versterking van vijf honderd paarden uit *Lingen* ontvangen, en de Hertog van *Saksen* was met vijftien honderd ruiters te *Keulen* gekomen, denkelijk om zich bij hem te voegen (2). Dit werd echter verijdeld door 's Keizers bevel aan ORANJE, de wapenen neder te leggen, waarop de Saksische ruiters, die zich bij het leger te *Heiligerlee* bevonden, op last huns Vorsten wegtrokken (3). LODEWIJK daarentegen antwoordde den Keizerlijken gezant, welke hem hetzelfde bevel overbragt, dat »de Prins van *Oranje* zijn Meester was, en wanneer deze hem gelastte de wapenen neder te leggen, zou hij gehoorzamen (4)." Weinig dagen te voren had hij *Appingadam* met acht vaandels voetvolk bezet, en twee vaandels naar *Delfzijl* gezonden, welk stedeken hij zou versterken en daartoe de Ommelanders opgeroepen had (5). Zijn aanslag, *Groningen* bij nacht aan vier hoeken in brand te steken, mislukte. Nu rukte hij met het overige zijner krijgsmagt, dertien of veertien vaandels voetvolk, de ruiterij en het geschut, voorwaarts en verschanste zich in en bij het klooster *Selwerd*. Er vielen eenige schermutselingen voor, die niets beslisten en waarbij de omliggende huislieden het meest te lijden hadden (6).

De Hertog van *Alba* had terstond op de tijding der nederlaag te *Heiligerlee*, den Graaf van *Eberstein* gelast, met tien vaandels zijner afdeeling en vijf vaandels van den

---

(1) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 109, 113, 115, 118, 121, 127, 129, 130, 132, 144.

(2) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 113.

(3) V. D. BERGH, *Brieven uit de Archiven van* Nijmegen, bl. 12.

(4) V. D. BERGH, *Brieven uit de Archiven van* Nijmegen, bl. 12, 17.

(5) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 120, 123, 138.

(6) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 120, 131, 133, 134, 137, 139, 140, 141. V. D. BERGH, *Brieven uit de Archiven van* Nijmegen, bl. 12, 16.

1568—1576 Heer DE BILLY naar *Nijmegen* op te rukken, terwijl de Heer DE HIERGES zich met tien vaandels naar *Maastricht* zou begeven. Daar echter 's Graven benden, welke in die stad en te *Valenciennes* in bezetting lagen, weigerden te vertrekken, zoo lang de achterstallige soldij van vier maanden niet ten volle was aangezuiverd, zond ALBA de Heeren DE HIERGES en DE BILLY met vijftien vaandels nabij *Deventer*, alwaar zij tien vaandels Duitschers moesten afwachten, om zich vervolgens te *Oldenzaal* met zestien honderd ruiters onder Hertog ERIK *van Brunswijk*, te vereenigen en dan gezamenlijk naar *Groningen*, hetwelk hij over zee van wapentuig voorzien had, op te rukken. Het bevel over de Spaansche en Italiaansche ruiters en voetknechten werd aan CHIAPPIN VITELLI opgedragen; de Hertog zelf zou spoedig met de overige krijgsmagt volgen. VITELLI kwam echter alleen met de tien vaandels van HIERGES en het paardenvolk van Hertog ERIK den negentienden van Zomermaand te *Groningen* (1). Den vorigen dag was de Graaf van *Hoogstraten* met vijf honderd busschieters over *Embden* en *Delfzijl* in LODEWIJKS legerplaats gekomen. Hij riep de bevelhebbers bijeen en dankte hen, in naam des Prinsen van *Oranje*, voor hunne ijverige pligtsbetrachting in den slag bij *Heiligerlee*, hen vermanende daarin te volharden (2). Het ontbrak LODEWIJK thans meer aan geld dan aan manschappen. Om hierin te voorzien, moesten hem al het zilverwerk en de renten van de kerken der omliggende plaatsen opgebragt worden, ook legde hij eene belasting van twee patards (stuivers?) op elken morgen (*mesure*) lands, hetgeen eene goede som gelds zou opleveren. Zijn volk stond tot aan de knieen in het water en verliep dagelijks, naar het berigt des Graven van *Megen* aan ALBA, welke er deswege bijvoegde, dat LODEWIJK of krankzinnig was, of van elders hulp moest te wachten hebben. Zoowel de ongelegenheid van het land, het slechte weder en de zware regens, als de wensch van ALBA, zijne komst af te wachten, ten einde met meer hoop op goeden uitslag den vijand te bestrijden, beletten MEGEN vooreerst iets tegen LODEWIJK te ondernemen (3). Het was welligt deze werkeloosheid, die misschien aan andere oorzaken werd toegeschreven, welke LODEWIJK *van Nassau* en HOOGSTRATEN aanspoorde, den Graaf van *Megen*, die zich weleer met ORANJE en andere Grooten tegen
25 v. Zomermaand 1568 GRANVELLE en het geloofsonderzoek verzet had, schriftelijk te vermanen, met hen weder mede te werken tot bevordering van de ware belangen des Konings, het welzijn der *Nederlanden*, de handhaving der aloude vrijheden en voorregten, en tot omverwerping van ALBA's dwingelandij, welke hij thans ondersteunde. Zij schetsten hem den naderenden en geheelen ondergang des Lands in krachtige woorden af, indien hij en anderen,

---

(1) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 102, 106, 107, 116, 128, 136, 138.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 236, 237. *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 141.

(3) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 142, 143, 144, 145.

die verpligt waren voor hun Vaderland te strijden, niet tot de overtuiging kwamen, dat 1568—1576 zij zich niet moesten laten bezigen tot werktuigen van de heerschzucht eener vreemde natie, vijandin van alle regt, rede en burgerlijke regering, zoo als overal waar zij regeert of geregeerd heeft, uit tallooze voorbeelden kon blijken. »De Spanjaarden," gaan zij voort, »vernietigen alle wetten, gebruiken en overeenkomsten, moorden, schenden vrouwen en maagden, en jagen de getrouwste onderdanen huns Vorsten ten Lande uit, hunne kinderen roovende, hunne goederen verbeurd verklarende, hen veroordeelende zonder eenigen regtsvorm en regtshandel en tegen de voorregten der Vliesorde, welke gij echter gezworen hebt te zullen handhaven, en voor het overige handelende tegen de verklaring, welke gij u kunt herinneren dikwerf in den vollen Raad van State en elders afgelegd te hebben. Gij moogt ons gelooven, indien wij u niet genegen waren, zouden wij ons voor dezen stap wel gewacht hebben, welke wij niettemin hopen, dat niet geheel vruchteloos bij u zijn zal, dewijl nu dezelfde redenen, welke gij vóór jaren hadt, u thans zelfs meer moeten aansporen dan toen, daar thans wordt uitgevoerd, wat wij ons toen naauwelijks konden voorstellen, tot groot nadeel van al de onderdanen des Konings; ten minste zal het u over onze bedoeling zoo veel inlichting geven, dat gij er niet kwalijk uw voordeel mede zult doen. Wij wenschen, dat het u behage een paar regels tot antwoord aan brenger dezes, welke niet met den inhoud bekend is, voor ons mede te geven. Inmiddels bidden wij God, dat hij u door Zijnen Heiligen Geest verlichte, door u den blinddoek te ontnemen, opdat gij zien moogt, wat uwe eer en het heil uwer ziel vordert. Wij kussen u de handen, maar niet op zijn Spaansch (1)." MEGEN zond terstond dien brief aan ALBA. »Ik meen," voegde hij er bij, »dat zij beweren, dat ik altijd van hun gevoelen geweest ben. Mijn gedrag, sinds het begin dezer beroerten, heeft wel altijd het tegendeel bewezen, en dit hoop ik te volgen, zoo lang mij God het leven zal sparen (2)." Twee dagen daarna schreef hij den beiden Graven: »Mijne Heeren! Ik heb uwen brief van eergisteren ontvangen; en daar, zoo als u, Mijnheer VAN HOOGSTRATEN, bewust is, de Hertog mij vóór eenige maanden verboden heeft, een uwer brieven te beantwoorden, durf ik het ook dezen niet zonder zijne toestemming. Ik heb hem dien gezonden, en zoo hij mij veroorlooft, u te antwoorden, zal ik u spoedig daar een antwoord op zenden; indien niet, wees dan zoo vriendelijk, mij dit ten goede te houden. Intusschen beveel ik mij van harte in uwe genegenheid (3)." ALBA echter verbood MEGEN uitdrukkelijk en in naam des Konings, zulke verraders te antwoorden, of voor-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 251—254.

(2) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 142.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 254.

1568—1576 taan brieven van hen aan te nemen (1). Kort daarna vertrok de Graaf van *Hoogstraten*, om Graaf JOOST *van Schouwenburg* te haasten, welke met eenig krijgsvolk in aantogt was, en die acht dagen later met vijf of zes honderd ruiters en acht honderd busschieters in de legerplaats aankwam (2). Ondertusschen kruiste BOSCHHUIZEN steed met acht schepen van oorlog voor *Delfzijl*, om den toevoer uit *Embden* af te snijden. JAN ABELS, een wakker zeeman te *Dokkum* woonachtig, was door den Raad van *Friesland* het bevel over eenige schepen opgedragen, welke men tegen de Nederlandsche ballingen, die zich met zeeroof bezig hielden, wilde uitrusten. Hij echter, in het geheim aan de zaak van NASSAU verbonden, had zich bij degenen gevoegd, welke hij moest bestrijden, en onlangs met nog drie andere vrijbuiters, lastbrieven van LODEWIJK, in naam des Prinsen van *Oranje*, tegen de vijandelijke schepen voor *Delfzijl* ontvangen, met volle magt, om naar bevind van zaken te handelen (3). Thans vereenigde hij zich met SONOY, welke de lang verwachte vijftien-
10 v. Hooim. 1568 honderd geweren had aangebragt, en wien, vermoedelijk, het bevel over de zevenhonderd man was toevertrouwd, welke in zeventien zoo groote als kleine vaartuigen te *Delfzijl* en *Appingadam* waren ingescheept (4). Nu zetten zij het gezamenlijk op de vloot der vijanden aan, die hen moedig te gemoet zeilde, doch bemerkende, dat men het op enteren toelegde, de vlugt naar de volle zee koos, maar door de Nederlanders vervolgd werd, tot wind en tij het dezen beletten. Den volgenden morgen was de wind niet zeer gunstig en de vrijbuiters weigerden verder te zeilen, waarop SONOY, alleen gevolgd door den kaper GERRIT SEBASTIAANSZ VAN GORCUM, den vijand met zulk een goeden uitslag nazette, dat hij met vier genomen schepen en twee hulken terugkeerde (5). Inmiddels had LODEWIJK met zes vaandels voetvolk, honderd vijftig ruiters en twee veld-
14 v. Hooim. stukjes een aanval op de sterkte *Winsum* beproefd, doch was genoodzaakt geworden met verlies van eenige manschappen terug te trekken (6). Denzelfden dag kwam ALBA met drie afdeelingen (*tercios*) Spaansch voetvolk, drie vaandels ligt paardevolk, en een kornet ruiters te *Rolde*, drie uren van *Groningen* (7). CHIAPPIN VITELLI en de hoofdman

(1) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 145.

(2) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 146, 147, 149, 150, 154.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 232, 233. v. GRONINGEN, *Gesch. d. Watergeuzen*, bl. 29.

(4) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 149.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 237.

(6) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 151, 152, 153.

(7) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 154.

SALAZAR waren met vier kornetten ruiters, twee vaandels ligt paardevolk en duizend busschieters naar *Koeverden* hem te gemoet getrokken (1). Op den weg naar *Groningen* vernam hij, dat LODEWIJK *van Nassau* uit het klooster *Selwert*, ter regter zijde van zijne wel verschanste legerplaats, drie vaandels, en uit een sterk slot, ter linker zijde, twee vaandels bij zich ontboden en alzoo beide punten van bezetting ontbloot had. Terstond liet hij dit slot door GASPER DE ROBLES, Heer van *Billy*, bezetten, dewijl hij daaruit den vijand grootelijks konde benadeelen. Te *Groningen* gekomen, deed hij zelf terstond en zonder af te zitten, verzeld door CHIAPPIN VITELLI, NOIRCARMES en twee of drie andere bevelhebbers, eene verkenning tot voor het vijandelijk leger, en tastte dienzelfden dag met de krijgsmagt, welke hij met zich had gebragt en al het overige volk, zoo te paard als te voet, den vijand in zijne verschansingen aan. Het geheele leger bestond uit twaaf duizend voetknechten en drie duizend ruiters, alle oude, geoefende soldaten. De aanval geschiedde aan drie kanten door een goed getal Spaansche en Waalsche busschieters, onder bevel van ALFONSO DE ULLOA, en met zoo veel onversaagdheid, dat zij, ondanks eenen dapperen tegenstand, doordrongen. Een groot gedeelte van LODEWIJKS manschap werd in de pan gehakt, de overigen namen ginds en herwaarts de vlugt, hunne wapenen en kleederen afwerpende, om zich te beter door de talrijke moerassen en slooten te redden; evenwel werden zij meer dan anderhalf uur ver zoo fel vervolgd, dat zij niet dan met achterlating van hun geschut en vaandels ontkwamen. Het paardevolk zou hen verder achtervolgd hebben, indien niet de nacht en den van poelen en wateren doorsneden grond dit belet hadden. Door de vijanden waren ook, onder het vlugten, al de bruggen afgebroken of verbrand; van hunne ruiterij echter, welke de achterhoede dekte, ontsnapten slechts weinigen. Naar ALBA's opgave bestond hunne legermagt uit niet minder dan twaalf duizend man voetvolk; daar onder niet begrepen de bezettingen van *Appingadam*, *Delfzijl*, en vijf vaandels te *Slochteren*, de eenige manschappen, die LODEWIJK geregeld bij elkander had kunnen houden en met welke hij in allerhaast terugtrok. ALBA keerde met zijn staf des avonds tegen elf ure in *Groningen* terug, maakte er eenige beschikkingen en rukte, bij het aanbreken van den dag, met zijn leger op, om den vijand op te sporen. Hij liet Hertog ERIK *van Brunswijk* met zestien honderd ruiters voor *Groningen*, trok over *Slochteren*, waar hij zich twee dagen ophield, om kondschap van de vijanden in te winnen, naar het huis *te Wedde*, hetwelk hij versterkte, en van daar naar *Reyde* (2). LODEWIJK *van Nassau* daarentegen berigtte

1568—1576

(1) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 149.

(2) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 154, 155, 157. V. D. BERGH, *Brieven uit de Archiven van Nijmegen*, bl. 20. Vgl. het uitvoerig verhaal bij MENDOCE, *Hist. d. guerres de Flandres*, Liv. III. p. 55—60. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. VII. p. 397, 398.

1568— 1576 den Prins van *Oranje*, dat hij, op het vernemen van ALBA's aantogt, het raadzaam had geoordeeld terug te trekken, hetgeen op den vollen dag en geregeld geschied was. De vijanden, dit bemerkende, waren met al hunne magt op hem aangevallen, waardoor eene hevige schermutseling was ontstaan, in welke hij vijftig man voetvolk en even zoo veel paarden verloren had (1). »Wanneer wij de traagheid in aanmerking nemen, waarmede destijds alle krijgsbewegingen werden uitgevoerd, dan moeten wij in ALBA den bekwamen Veldheer bewonderen, die, beseffende dat vastberadenheid en spoed de zekerste middelen zijn tot het dempen van een uitbarstenden burgeroorlog, in weinige weken eene krijgsmagt van eenige duizenden, voorzien van leeftogt en al het noodige oorlogsgereedschap, uit verschillende bezettingen in de Zuidelijke gewesten des Lands, tot één leger vereenigd, naar den Noordelijksten uithoek des Lands had overgebragt, en daarmede den vijand op de hielen zat (2)."

Met zeven of acht duizend man verschanste zich Graaf LODEWIJK te *Jemmingen* of *Jemgum*, een dorp aan den linkeroever der *Eems*, niet verre van de uitstrooming dier rivier in den *Dollart*. Aan de landzijde konde hij slechts langs den Eemsdijk aangetast, en van de waterzijde gemakkelijk van leeftogt voorzien worden, welke dan ook uit *Embden* met de schuiten en booten van SONOY door JAN BROEK en ELLERT HOP of VLIERKOP, naderhand onder de Watergeuzen niet onbekend, werd aangevoerd. De groote schepen van SONOY, welke niet bij de legerplaats konden komen, lagen te *Embden*, welks Drossaard UNICO MANNINGA hem krachtdadige bescherming had toegezegd. Omtrent vier uren boven *Jemmingen* lag eene brug over *de Eems* bij het dorp *Reyde*, waar het Spaansche leger, sterk zeventien duizend man voetvolk en drie duizend ligte ruiters, den twintigsten van Hooimaand aankwam. ALBA verzekerde zich van het bezit dezer brug, door het opwerpen van eene schans, om zoo LODEWIJK *de Eems* mogt overgetrokken zijn, hem onverwijld na te zetten, of den pas af te snijden; de brug was daartoe onontbeerlijk, dewijl men, uit hoofde der doorweekte kleigronden, de pontons uit *Groningen* niet had kunnen medevoeren. Op het berigt van CHIAPPIN VITELLI, welke op verkenning was uitgezonden, dat LODEWIJK zich te *Jemmingen* verschanst had, liet ALBA eenige manschappen tot bewaring van de brug, en trok met het aanbreken van den volgenden dag op, om hem te bestoken. *Jemmingen* was van die zijde niet te naderen, dan over een dijk en een smallen weg er onder langs. Aan de regter zijde stroomt *de Eems*, aan de linkerzijde waren lage en moerassige gronden, uit welke eenige slooten, in de rivier uitloopende, den dijk doorsneden en met bruggen belegd waren. LODEWIJK had drie van deze bruggen laten afbreken, bij

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 264, 265.

(2) BOSSCHA, *Neêrl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 162.

elke dóórsnede eene wacht geplaatst, en vóór het dorp eene borstwering opgeworpen, 1568—1576
voorzien van zes stukken geschut. Het dorp zelf was ook aan de landzijde versterkt, zoo veel de tijd dit had toegelaten, en het omliggende land kon, door het doorsteken van den dijk, grootendeels onder water gezet worden. Hoe sterk deze stelling ook zijn 21 v. Hooim. 1568
mogt, in welke LODEWIJK hoopte zich staande te houden tot een inval van ORANJE in *Braband* den Hertog noodzaken zou af te trekken, besloot ALBA, juist om die reden en steunende op zijne overmagt, den vijand aan te tasten. Nadat SANCHO D'AVILA met dertig ruiters het vijandelijk leger verkend had, stelde ALBA zijn heir in slagorde. De eerste afdeeling bestond uit achttien honderd busschieters onder JULIANO ROMERO en SANCHO LONDOGNO, en twee vaandels zwaargewapende ruiterij onder CESARE GONZAGA en CURTIO MARTENENGO; de tweede uit het Spaansche voetvolk onder ALFONSO D'ULLOA en GONZALO BRACCAMONTE; de derde uit zes vaandels Duitschers en vijftien vaandels Walen onder den Graaf van *Megen*, naar anderen, onder GEORGE *van Lalaing*, broeder des Graven van *Hoogstraten*, en zes honderd speerruiters. Te tien ure des morgens ontvingen vijftien honderd busschieters van de eerste afdeeling last, onder bevel van ROMERO en LONDOGNO, den aanval te beginnen. Zij dreven door hun geweervuur de posten terug, welke ter verdediging der doorsneden van den dijk geplaatst waren, herstelden spoedig de bruggen en rukten toen voort, om de borstwering der legerplaats te bestormen. LODEWIJK had in het dorp zijne hoofdmagt in drie hoopen geschaard, maar de Duitsche soldaten weigerden te vechten, zoo lang hun de achterstallige soldij niet was uitbetaald. Vruchteloos stelden hun de bevelhebbers den onvermijdelijken ondergang van het geheele leger voor oogen, wanneer zij hunnen pligt verzuimden; vruchteloos zelfs verzocht men hen, om althans de Nederlanders den dijk te helpen doorsteken, hetgeen reeds in den aanvang door LODEWIJK bevolen, doch niet was opgevolgd geworden. De krijgsoversten, de Graven van *Nassau* en *Schouwenburg* zelfs, sloegen handen aan het werk, dat echter, uit gebrek aan werktuigen, slechts langzaam voortging. Het was reeds één uur op den middag, de borstwering bood nog steeds den hardnekkigsten tegenstand; daarbij begon het water, door de openingen in den dijk gemaakt, in de landen ter linkerzijde der Spanjaarden meer en meer te stijgen, waardoor hun alle ontwikkeling van benden weldra onmogelijk zou worden, terwijl dikke regenwolken zich te zamen pakten, die, nederstortende, het gebruik van de vuurroers, welke toen door brandende lonten werden ontstoken, nutteloos zouden maken. Al deze omstandigheden, gevoegd bij de wanorde in LODEWIJKS legerplaats, van welke men door een krijgsgevangen berigt ontving, spoorden den Hertog aan, onmiddellijk zijne geheele krijgsmagt den dijk te laten oprukken, om door overmagt van volk den vijand overhoop te werpen. DON LOPES DE FIGUERROA moest gelijktijdig met een vaandel dubbelhaken, landwaarts in de verschansing omtrekken, en een aanval van ter zijde op den dijk beproeven. LODEWIJK, onbewust, dat het geheele Spaansche leger in aantogt

1568—1576 is, stort zich uit zijne verschansingen op den aanvallenden vijand, die hem, na een hevig gevecht, noodzaakt met een aanmerkelijk verlies van volk terug te trekken. FIGUERROA heeft intusschen zijn last volvoerd. Op het gezigt der van alle zijden aanrukkende digt gesloten drommen van ALBA, vermeesteren schrik en vrees NASSAU's muitende benden. Door vermanen, verwijten, beloven, poogt LODEWIJK zijn volk tot moedig standhouden aan te sporen; hij zelf vliegt naar het geschut en steekt het met eigen hand af; maar dit is het laatste losbranden! De Spanjaarden stormen tegen tien ure des avonds binnen; alle tegenweer houdt op; de vlugt wordt algemeen; eenigen werpen zich in *de Eems*, om door zwemmen het leven te redden, en verdrinken; anderen springen in de schuiten, die door den overlast omslaan en zinken; velen vinden den dood in de omliggende moerassen; en zij, die zich in de huizen verborgen hebben, vergaan met dezen in de vlammen. Allen, welke de Spanjaarden ontmoeten, worden zonder genade nedergesabeld; de slagting duurt tot in den nacht voort. De Graaf van *Megen* verhaalt, dat tusschen de drie en vier honderd gevangenen in een huis waren gedreven, hetwelk daarop in brand gestoken werd; en dat zeker hopman te vergeefs tien duizend daalders voor zijn leven aanbood. Den volgenden morgen ontvingen FIGUERROA, ROBLES en HIERGES last, de vlugtelingen op te sporen, van welke velen, die zich hier en elders in boerenwoningen en holen verborgen hielden, in koelen bloede gedood werden. Zeven duizend man van LODEWIJK, dus bijna zijne geheele krijgsmagt, was omgekomen. Slechts eenige soldaten onder bevel en door de dapperheid van GALAMA, een Friesch Edelman, en een paar honderd ruiters, die met den Graaf van *Schouwenburg* vroegtijdig gevlugt waren, hadden het leven gered. LODEWIJK *van Nassau* ontkwam ter naauwernood door geheel naakt *de Eems* over te zwemmen, naar de getuigenis van zijn Luitenant HENDRIK VAN SEGHEN, welke gevangen was genomen; doch volgens anderen, heeft hij, tot op het hemd ontkleed, in eene schuit den tegenovergestelden oever bereikt. Met hem ontkwamen BLOYS VAN TRESLONG, hoewel zwaar gewond, en ENTES VAN MENTEDA, die beide zich naderhand als hoofden der Watergeuzen hebben onderscheiden. Zestien stukken geschut, zoo metalen als ijzeren, dertien vaandels, een overgroote voorraad van leeftogt, al de buit bij *Heiligerlee* veroverd, de geheele legertrein, waarbij vijftien honderd paarden, vielen den overwinnaar in handen. Naar ALBA's opgave aan den Raad van State, zijn slechts zes of zeven Spanjaarden op dezen moorddadigen dag gesneuveld; anderen brengen dat getal op zeventig of tachtig. Hoe dit zij, zeker is, dat er »weinig gevechten zijn geleverd in welke de verwonnenen meer schade leden, en de overwinnaars minder verlies gevoelden." De zege was volkomen, en behalve aan den Koning, gaf ALBA terstond berigt daarvan aan den Paus, den Koning van *Frankrijk* en aan ELIZABETH van *Engeland* (1).

---

(1) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 157—161. V. D. BERGH, *Brieven uit de Archiven van*

De Spanjaarden hebben LODEWIJK van onvoorzigtigheid beschuldigd: ten eerste, dat hij zich niet achter *de Eems* teruggetrokken en de brug te *Reyde* afgebroken heeft; en ten tweede, dat hij niet vroegtijdig de dijken heeft laten doorsteken en het land onder water zetten, waardoor het hun onmogelijk zou geweest zijn hem aan te tasten (1). In dit laatste werd hij, gelijk wij reeds zagen, door den onwil zijner Duitsche benden en het gebrek aan gereedschap verhinderd; en wat het eerste betreft, hij konde bezwaarlijk vermoeden, dat zijn volk »zoo eervergeten zich zelf in het ongeluk zou storten; hij zou anders ook de schuiten in de rivier verwijderd en aan de lafhartigen geen ander uitzigt op redding gelaten hebben, dan over de lijken hunner vijanden. Had hij zijn aftogt willen vervolgen, het is ontwijfelbaar, dat hij zich achter *de Eems* in veiligheid had kunnen stellen, en het ongeluk van *Jemmingen* zou hem dan niet zijn overgekomen. Doch wat spreken wij van ongeluk" — dus gaat de Schrijver, wien wij hier aanhalen, voort — »neen; niet door gehuurde vreemdelingen moest de vrijheid des Vaderlands bevochten worden. De Nederlanders moesten ondervinden, dat door *hun* zwaard God hen verlossen wilde; en zij moesten ook hier eene beschermende Voorzienigheid leeren erkennen in het behoud van kostbare levens, welke van de algemeene slagting gespaard bleven (2)." Eenigzins anders dacht een ander Schrijver over LODEWIJKS nederlaag. Hij meende insgelijks daarin den vinger Gods te bespeuren, maar met dit onderscheid, dat »deze den arm der Katholijken sterkte, om de oproerige Ketters te straffen voor hunne verfoeijelijke en afgrijsselijke goddeloosheden, gepleegd tegen de gewijde tempels en heilige voorwerpen, opdat allen die hun geleken, dezelfde wraak te wachten hadden, en die hun niet ontgaan zoude (3)." Zoo kunnen de zaken van verschillende kanten, naar dat men gezind is, beschouwd worden. Het zou 1568—1576

Nijmegen, bl. 18—28. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 35. MENDOCE, *Hist. d. guerres de Flandres*, Liv. III. p. 62—73; als strijdgenoot in den slag van *Jemmingen*, is het uitvoerig verhaal van dezen Schrijver zeer belangrijk. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 398—403. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 50—56. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 103—105. ASTORGA, *Leven van* ALBA, D. II. bl. 265—277. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac-Belg.* Lib. XVIII. c. 8. p. 441, 442. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 92—94. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. I. p. 37—43. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 202. CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la guerre de Flandre.* Liv. II. p. 84—91. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 244—246. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 60, 61. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 186—188. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXI. bl. 752, 753. BOSSCHA, *Neêrl. Heldend.* D. I. bl. 162—167.

(1) MENDOCE, *Hist. d. guerres de Fl.* Liv. III. p. 62, 66.

(2) BOSSCHA, *Neêrl. Heldend.* D. I. bl. 168.

(3) MENDOCE, *Hist. d. guerres de Fl.* Liv. III. p. 72. Vgl. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 402, 403.

1568—1576 ondertusschen ruim zoo verstandig zijn, zich van dergelijke redeneringen en oordeelvellingen over voorvallen en gebeurtenissen te onthouden.

De Hertog van *Alba* beval, dat deze overwinning overal waar de Raad van State dit noodig achtte, zou bekend gemaakt worden, »ten einde behoorlijk prijs, lof en dank aan de Goddelijke goedertierenheid wierde toegebragt door geestelijke omgangen en gebeden, opdat het Haar mogt behagen, door voort te gaan met het uitroeijen der woelzieke geesten en rustverstoorders, den ouden vrede weder te verleenen tot vermeerdering van Hare dienst en eer, tot verhooging van de grootheid en het geluk des Konings, en tot welvaart van zijne Landen en onderdanen van herwaarts over (1).” Graaf LODEWIJK, wiens moed door den tegenspoed zelfs aangewakkerd scheen te zijn, leefde daarentegen in de hoop, dat »God hem eerlang zoodanig zou ondersteunen, dat hij spoedig meer dan ooit de middelen zou hebben, om de arme Kerk en het Vaderland te herstellen (2).” De Prins van *Oranje*, verstandiger dan ALBA en LODEWIJK beide, schreef aan dezen laatsten na en over de nederlaag te *Jemmingen:* »dewijl het Gode alzoo behaagd heeft, moet men geduld hebben en den moed niet verliezen, maar in Zijnen Goddelijken wil berusten, zoo als ik van mijne zijde besloten heb te doen bij al wat er gebeuren moge (3).”

Naar het krijgsgebruik dier tijden, vertoefde ALBA drie dagen op het slagveld, en begaf zich toen op den terugweg naar *Groningen.* Te *Heiligerlee* verspreidde zich de Sardinische afdeeling, welke een gedeelte der achterhoede uitmaakte, in de omliggende dorpen, stak ze in brand en wierp de ongelukkigen, die haar in handen vielen, in de vlammen, tot wraak over den dood van haren voormaligen bevelhebber, den Graaf van *Aremberg.* De Hertog, verbaasd over het vuur en den rook, welke hij van alle kanten zag opgaan, meende dat dit een bedrijf des vijands ware, die welligt zijne verstrooide benden weder verzameld had; maar verstaande wat er de oorzaak van was, dankte hij de geheele afdeeling af, liet eenige van de hoofdbewerkers dezer gruweldaad ophangen, en stak de bevelhebbers als gemeene soldaten onder de andere afdeelingen. Deze straf echter vergoedde niet de schade van tienmaal honderd duizend gulden, welke door dezen moedwil den landzaten was toegebragt. Den volgenden dag kwam ALBA te *Delfzijl* en liet er, onder zijne oogen, door PACCIOTTO de plannen ontwerpen tot het aanleggen eener vesting aldaar, om het tegenoverliggende *Embden*, de wijkplaats der vlugtelingen, in het oog te houden. Te *Groningen* teruggekeerd, verweet ALBA, bij monde van JAN MEPSCHE, in bitse bewoordingen, de Geestelijken en Overheden,

(1) *Correspondance du Duc d'*ALBE, p. 159.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 273.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 277.

»dat zij, zoowel de eene als de andere, door hun Kettersch en ergerlijk leven, de beroerten mede veroorzaakt en den Koning op zulke zware kosten gejaagd hadden; de Koning konde met regt hun Land voor een wingewest rekenen, dewijl men er den vijand gewapenderhand uit verdreven had, en hunne oude vrijheden vernietigen. Om verdere ongeregeldheden te voorkomen, moesten zij den Heer JAN KNIJF, hunnen Bisschop, aannemen en hem, gelijk ook den Graaf van *Megen*, nu Stadhouder in AREMBERGS plaats, ieder in het zijne, gehoorzamen, op straffe van 's Konings hoogste ongenade. Voorts had hij besloten, ter bescherming der getrouwe ingezetenen, in hunne stad een kasteel te stichten en eenige keuren, betreffende het godsdienstige, de regering en regtspleging te laten afkondigen." De Staten en Regenten der stad waagden zich niet, hem tegen te spreken. VITELLI en PACCIOTTO bakenden nu de plaats af tot een kasteel, naar het plan van dat te *Antwerpen*, doch het is nimmer voltrokken (1). Middelerwijl zond ALBA eene krijgsbende met eenige veldstukken onder bevel van ALFONSO DE ULLOA, om het slot *Ulft* aan den *IJssel*, door den Graaf *van den Berg* versterkt, te vermeesteren. Na den eersten aanval, trok de bezetting des nachts naar het Land van *Kleef* terug. De Hertog vertoefde nog zeven dagen te *Groningen* en stelde zijn oudsten zoon DON FREDERIK, welke hem uit *Spanje* vijf en twintig honderd man en eene aanzienlijke som gelds toegevoerd had, tot Opperbevelhebber van al het voetvolk aan. Kort daarop nam hij zijn weg over *Amsterdam* naar *Utrecht*, alwaar hij de Staten van *Holland* ter regeling van eenige zaken, dat gewest en *Zeeland* betreffende, had ontboden (2).

1568–1576

De geweldige regtsplegingen werden inmiddels voortgezet. Te *Utrecht* werd eene vier en tachtigjarige weduwe, VAN DIEMEN genaamd, met verbeurdverklaring harer goederen ter dood veroordeeld, omdat zij, zoo 't heette, een Predikant verborgen had gehouden, maar veel meer, dewijl zij een vermogen bezat, hetwelk eene jaarlijksche rente van vier duizend gulden opleverde. Dat dit de ware reden harer veroordeeling was, gaf de ongelukkige zelve in de weinige woorden te kennen, welke zij op het schavot tegen den Schout uitte: »Het kalf is vet, het moet geslagt worden." Men verhaalt, dat toen zij op den stoel was gebonden, om onthoofd te worden, tot den beul zeide, welke haar verzocht, de zamengevouwen handen wat lager te houden, om hare vingers niet te beschadigen: »wanneer het hoofd er af is, zullen de vingers geen pijn voelen (3)." De trawanten van den Bloedraad, inzonderheid de Geweldige SPELLE, trokken van gewest tot gewest en bedreven, onder schijn van regt, allerlei overlast, de schuldigen ver-

(1) MENDOCE, *Hist. d. guerres de Fl.* Liv. III. p. 73, 74. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 404. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 246. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 188, 189.

(2) MENDOCE, *Hist. d. guerres de Fl.* Liv. IV. p. 74, 75.

(3) BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 480.

1568— schoonende en de onschuldigen om hals brengende, naar dat er voordeel aan verbonden
1576 was (1). Deze SPELLE, eigenlijk JAN GRAWEELS geheten, werd naderhand om zijne menigvuldige wanbedrijven, op last des Hertogs, te *Brussel* tot groote vreugde van het volk opgehangen (2). Gebeurde het, gelijk niet zelden het geval was, dat een onschuldige bij vergissing, door naamsverwisseling of anderszins ter dood veroordeeld werd, en men den misslag vóór de uitvoering der straf ontdekte, hij kwam evenwel niet vrij. »Het is voor den veroordeelde heilzaam," plagt DE VARGAS te zeggen, »onschuldig te sterven." Niet alleen werd de minste verstandhouding met de weerspannigen en ballingen op straffe des doods verboden, maar elk gelast, die eenige goederen van hen onder zich mogt hebben, deze binnen veertien dagen bij de ontvangers aan te geven. De vrouwen der voortvlugtigen en gebannenen, ter zake van oproer, mogten zich niet bij hare echtgenooten vervoegen (3). Steeds had men het inzonderheid op de rijken en vermogenden gemunt. De Oud-burgemeester van *Antwerpen*, ANTONIE VAN STRAALEN, Heer van *Merxem*, die buitengewone rijkdommen bezat, en JAN CASEMBROOT, Heer van *Backerzeele*, werden als schuldig aan hoogverraad, te *Vilvoorden*, waar zij gevangen zaten, met den zwaarde gestraft en hunne goederen verbeurd verklaard, niettegenstaande de Bloedraad zelf verklaard had, dat, indien de Hertog tot genade geneigd ware, de diensten, door VAN STRAALEN den Koning bewezen, daartoe stof genoeg aanboden (4). GRANVELLE, hoe veel reden tot misnoegen VAN STRAALEN hem mogt gegeven hebben, wendde zich te zijner gunste met een verzoekschrift tot den Koning en den Hertog van *Alba*, maar het vonnis was reeds voltrokken, waarover hij zijn leedwezen niet ontveinsde (5). Om denzelfden tijd werden Jonkheer BOUWEMA, een Friesch Edelman, ALFONSO DE LA LOO, gewezen geheimschrijver des Graven van *Hoorne*, de Pensionaris van *Mechelen* en meer anderen geregt, van welke eenigen door het pijnigen zoodanig verlamd waren, dat men hen, op een stoel gebonden, moest onthoofden (6). Niet alleen menschen, ook levenlooze voorwerpen werden aangetast. Het huis van den

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 248. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 481.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 386.

(3) *Repertorium der Placcaten*, bl. 134, 136, 137.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 247, 248. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 192. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 386. Volgens de *Archives du Royaume* (*Belge*), aangehaald door GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 64 (4) werd den 22 van Herfstmaand het vonnis over VAN STRAALEN gewezen; volgens BOR, t. a. p., echter den 11 van Oogstmaand.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 42, 43, 64.

(6) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 248. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 192, 193. GIJSIUS, *Oorsp. d. Nederl. Ber.* bl. 408.

Graaf van *Culemborg* te *Brussel*, waar het Verbond der Edelen was ontworpen, werd 1568—1576
geslecht en op de plaats eene steenen zuil opgerigt, aan welker vier kanten in vier talen met vergulden letteren dit opschrift was uitgehouwen: »Toen FILIPS II, Katholijk Koning van *Spanje*, in deze zijne *Erf-Nederlanden* regeerde en in zijne plaats aldaar bestuurder was FERDINAND ALVAREZ VAN TOLEDO, Hertog van *Alba*, is besloten, het huis van FLORIS *van Pallant*, Graaf van *Culemborg*, tot den grond af te breken, ter vloekwaarde gedachtenis van de daarin herhaalde zamenspanning of het Verbond tegen de Roomsch-Katholijke godsdienst, tegen zijne Majesteit den Koning, en tegen *de Nederlanden* zelve. In het jaar 1568 den 18den van Zomermaand (1).” Deze gedenkzuil werd eenige jaren later door het verbitterde gemeen omvergehaald en verbrijzeld; »elk trachtte er een stuk van te hebben, om te kunnen toonen, dat hij zulk een werk had helpen vernielen (2).” VAN PALLANT bleef steeds in naauwe vriendschapsbetrekking met ORANJE, wiens sterkste steun hij zelfs genoemd wordt, en offerde, even als deze, onbekrompen zijne goederen op voor het mishandelde *Nederland* (3). Het is moeijelijk te begrijpen, hoe de Hertog van *Alba*, bij het plegen van zoo vele gewelddadigheden, gelooven konde, dat de Edelen van het Verbond op zijne belofte van vergiffenis zouden vertrouwen, wanneer zij zich, gelijk hij openbaar liet afkondigen, binnen dertig dagen voor hem en zijnen Raad stelden (4). Men vindt ook niet, dat een enkele op deze uitnoodiging verschenen is.

De Prins van *Oranje* was inmiddels onafgebroken bezig, eene aanzienlijke krijgsmagt bijeen te brengen in weerwil van ’s Keizers bevelschrift, dat hij alle krijgstoerustingen zou staken en den Landvrede niet verbreken, onder bedreiging van het verlies van al »zijne regaliën en andere leen-privilegiën, vrijheden, gunsten, regten en geregtigheden, hem door den Keizer en diens voorzaten, de Roomsche Keizers en Koningen, en het Heilige Rijk verleend,” en op straffe van »des Keizers en des Rijks hoogste ongenade (5).” Belangrijk is ORANJE’s antwoord, dewijl hij daarin de redenen ontvouwt

---

(1) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 55. Vgl. *Archives de la Maison d’Orange*, T. III. p. 242. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. II. bl. 66, 67. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 373. ANTHONIE CREDO ontving 60 Livres voor het oprigten van deze zuil, en de schilder JAN TSERRAETS even zoo veel voor het vergulden der letters. GACHARD, *Rapport à Monsr. le Ministre de l’Intérieur*, p. 390.

(2) GIJSIUS, *Oorspr. d. Ned. Beroert.* bl. 408.

(3) SCHOTEL, FLORIS *van Pallant*, bl. 74—80, alwaar dit uitvoerig wordt aangetoond.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 248.

(5) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 1—5. Vgl. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 26. Hiervoor bl. 72.

1568—1576 en zijn besluit verdedigt, om met behulp zijner bondgenooten de wapenen op te vatten. »Ik heb met allen eerbied," zegt hij, »het bevelschrift van Uwe Keizerlijke Majesteit ontvangen tegen mij en mijne bondgenooten uitgevaardigd, ongetwijfeld op het ongunstig verslag door onze tegenpartij zonder eenigen grond of bewijs hoegenaamd uitgebragt.
12 v. Oogstmaand 1568 Hoewel ik geenszins twijfel, of Uwe Majesteit zal reeds uit de Keurvorsten en andere goede getuigen de groote en ongehoorde dwingelandij en wreedheid vernomen hebben, welke het tegenwoordig onmenschelijk en onverdragelijk bestuur der *Nederlanden* heeft uitgeoefend; en ofschoon ik vertrouw, dat Uwe Majesteit meer geloof zal gehecht hebben aan de berigten der Keurvorsten, die op alle waarheid steunen, dan aan de ongegronde vertoogen mijner vijanden, acht ik echter, dat de nood en mijne eer vorderen, Uwe Majesteit in het breede het volgende, ter regtvaardiging en verontschuldiging van mij en mijne bondgenooten, te ontvouwen, daar wij beschuldigd worden, alsof wij ons aan de grondwetten en bevelen des Heiligen Rijks vergrepen, en ook andere ongeoorloofde zaken gepleegd hadden; verzoekende uit dien hoofde, dat Uwe Keizerlijke Majesteit, bij wie allen, welke tegen regt en billijkheid behandeld worden, hunne laatste toevlugt als hoogste overheid (*supreme Magistrat*) zoeken, ons met goeden raad gelieve te ondersteunen en in Uwe bescherming te nemen. In de eerste plaats, Sire! ben ik voldoende bekend met den inhoud van den Landvrede en de grondwetten des Heiligen Rijks, zoo wel omtrent gewijde als ongewijde zaken (*le faict de la religion que des choses prophanes*); maar daarentegen herinner ik mij niet, deze grondwetten in iets overtreden te hebben, zoo als mijne vijanden aan Uwe Majesteit zonder eenigen grond kunnen berigt hebben, gelijk Uwe Majesteit, in mijn vertoog over dat punt, naar waarheid zal bevinden. Maar in elk geval ware het grootelijks te wenschen, dat de genoemde zoo noodwendige en voordeelige instellingen en voorschriften (*provisions*) aan beide zijden wierden opgevolgd, zonder integendeel iemand te kwellen of overlast aan te doen; want zeker veel ongerijf, zoo als het plengen van Christenbloed, het verbeurdverklaren en aanslaan der goederen van vele onschuldige lieden, verbanningen, ballingschappen en andere onmenschelijkheden, konde voorkomen worden door het opvolgen der gemelde Keizerlijke bevelen. Hoe zij sinds geruimen tijd door de vijanden van mij en mijne bondgenooten, den Hertog van *Alba* en zijn bloeddorstigen stoet, zijn opgevolgd, blijkt genoegzaam uit de wreedheden en gruwelen, de onmenschelijke teregtstellingen en vervolgingen door dien Hertog, sinds zijne heillooze komst in *de Nederlanden*, tegen vele duizenden en duizenden onschuldige lieden verrigt, gelijk hij nog dagelijks daarmede onophoudelijk voortgaat. Want in de eerste plaats is het algemeen bekend en openbaar, dat voorheen de Hertogin van *Parma*, toen Landvoogdes van wege zijne Katholijke Majesteit in *de Nederlanden*, het preken van het woord Gods uitdrukkelijk veroorloofd en toegestaan heeft met belofte, dat dengenen geen leed zou geschieden, welke deze preken hadden bij-

gewoond, of nog zouden bijwonen. Derhalve heb ik, op bevel der genoemde Hertogin, deze vergunning in mijne stadhouderlijke gewesten laten afkondigen, mij zelven tevens bij de onderdanen verpligtende, dat dit onschendbaar nagekomen en opgevolgd zou worden, zoo als des begeerende door goede stukken kan bewezen worden. Niettemin heeft de Hertog van *Alba* van den beginne af een overgroot getal goede en getrouwe Leenmannen en onderdanen des Konings allerellendigst in ballingschap gezonden en van hun gezin, vrouwen en kinderen verjaagd, omdat zij zich bij de preken bevonden hebben. Ook is hij terstond overgegaan, onder zekere zoogenaamde, nietige en van alle regtsvormen afwijkende indaging, tot het verbeurd verklaren en in bezit nemen van roerende en onroerende goederen, zonder eenige inachtneming van den gewonen vorm van regten, dus *de facto*. Echter onder voorwendsel en schijn alsof deze arme lieden muiters en Ketters waren, heeft hij hunne goederen aangeslagen, derhalve het geding beginnende *a praeda et executione*, niet alleen tegen de gewone beschrevene regten, maar ook regtstreeks tegen de overeenkomsten, verpligtingen, verbindtenissen en eeden gedaan en strikt bevestigd en bekrachtigd door zijne Majesteit en de Staten zijner erflanden. Insgelijks heeft de Hertog van *Alba*, zoo in het openbaar als in het geheim, vele eerlijke lieden, als burgers, kooplieden en Edelen, ter zake van godsdienst laten regten en dooden, te weten: eenigen door verworging, vuur, zwaard, en op andere afgrijsselijke wijzen; vele anderen heeft hij in enge gevangenissen laten sterven en omkomen, en verscheidenen ellendig en wreedelijk laten pijnigen en verminken (*torquer*), zoodat zij na zware marteling hun leven onschuldig hebben geëindigd. En om nog meer zijnen bloeddorst te toonen, heeft de Hertog van *Alba* eenigen tijd geleden op éénen nacht in al de steden der *Nederlanden* een groot aantal dergenen laten vatten, welke hij ten aanzien van hun geloof verdacht hield, en hen uit hunne huizen en bedden naar de gevangenis laten voeren, om naderhand op zijn gemak met hen naar welbehagen te handelen, en zich de goederen toe te eigenen van degenen, welke op deze wijze tegen alle regt en gebruik verjaagd, gedood, veroordeeld en te regt gesteld worden. Hierdoor zijn de rijke *Nederlanden* niet alleen in de uiterste dienstbaarheid en slavernij geraakt en lijden onuitsprekelijke ellende, rampen en gevaren, maar hij tracht hen in nog grootere ellende en ten eenenmale in het verderf te storten, indien niet zijn wreed voornemen door Gods hulp en andere gepaste middelen verijdeld worde. En al dit niettegenstaande de groote getrouwheid, welke *de Nederlanden* altijd zijner Katholijke Majesteit en wijlen Keizer KAREL bewezen hebben door verscheidene groote beden op te brengen, eenige millioenen bedragende; zelfs hebben onlangs de genoemde gewesten drie millioen guldens aangeboden, mits hun vrijheid van geweten verleend wierd, terwijl zij daarenboven in alle staatkundige zaken zijner Majesteit gehoorzaam zouden zijn. Of men dit nu muiterij en ongehoorzaamheid noemen

1568—1576

1568— kunne, zooals de Hertog van *Alba* en zijne trawanten te kennen geven, is te klaar en
1576 te duidelijk, dan dat het (tegendeel) uitvoerig behoeft aangetoond te worden. En hoezeer op verzoek van de Hertogin van *Parma*, toen Landvoogdes, zijne Majesteit aan eenige Heeren en Edelen verklaard en verzekerd heeft, dat zij geen kwaad of gevaar zouden te vreezen hebben ter zake van hun aangeboden Smeekschrift, om opheffing van geloofsonderzoek en bloedbevelen, is het echter bekend, dat de Hertog van *Alba*, gedurende zijne wreede heerschappijvoering, ten eenenmale gehandeld heeft tegen de bovengenoemde belofte en verzekering van zijne Majesteit en der Hertogin van *Parma*, tot groote teleurstelling dergenen, welke zich op deze belofte verlaten hebben en in den kerker zijn geworpen, terwijl de goederen der voortvlugtigen, van welke godsdienst zij ook zijn, zonder eenig onderscheid verbeurd verklaard worden, alles tegen regt, bevelen, zelfs tegen de bovengemelde voorregten, overeenkomsten en verzekeringen door zijne Majesteit zelve aan *de Nederlanden* gezworen en toegestaan. Hieruit blijkt genoegzaam, dat de Hertog van *Alba* de aanstelling, die hij van zijne Majesteit heeft, overtreedt en misbruikt tot groot nadeel en verderf der getrouwe Leenmannen en onderdanen zijner Majesteit; want het is niet te vermoeden, dat de Koning, als een zachtmoedig en goedaardig Vorst, ooit de bedoeling gehad, veelmin nog er aan gedacht heeft, zulk eene wreedheid te plegen tegen zijnen eed aan; maar de Hertog van *Alba* heeft dit op eigen gezag gedaan, zoodat de zaken der *Nederlanden* in zulk een toestand zijn gebragt, dat men er niemand ontziet, van welken staat of godsdienst ook, die eenige goederen bezit. Ik zal niet spreken van de snoodheden, onbeschoftheden en wanorde, welke de soldaten van den Hertog van *Alba* dagelijks in *de Nederlanden* plegen, zoodat elk eerlijk man liever den dood der zijnen, dan zulke schanddaden moet wenschen te aanschouwen. En hoewel ik tijdens mijne bewindvoering, toen ik tot rijpe jaren was gekomen, niets meer getracht heb dan het gezag, de magt en den roem van zijne Majesteit te vestigen en te vermeerderen, en dat *de Nederlanden* in vrede, eendragt en voorspoed mogten leven en voor alle gevaar en nadeel gevrijwaard blijven, hetgeen ik een geruimen tijd getoond heb door mijne eigene goederen op te offeren en niet zonder groot gevaar van lijf en leven, heeft men niettemin mijne bezittingen, landen en onderhoorigen verbeurd verklaard, even als die van anderen zoo van hoogen als lagen staat, en dit alleen bij vorm van eene noodlottige (*sinistre*) dagvaarding en oproeping, alsof ik het gezag en de hoogheid zijner Katholijke Majesteit aangerand hadde, om mijzelven tot Heer der *Nederlanden* te verheffen en alzoo het *crimen rebellionis* te begaan; deze goederen worden mij nog tot op heden door geweld onthouden, tegen alle regt, bevelen en ordonnantiën des Duitschen Rijks. Echter kan ik bij God, onzen Heer, en bij het geweten mijner ziel voor Uwe Keizerlijke Majesteit betuigen, dat men mij in dit opzigt groot onregt aandoet en mij dit door mijne vijanden wordt aangewreven, om hunne wreede wraak

en inbreuk op den openbaren vrede te verontschuldigingen, hetgeen men ligtelijk kan begrijpen, daar ik immers, om alle vermoedens te vermijden, vrijwillig van mijn stadhouderlijk bewind over *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* afstand gedaan, de voornaamste steden, vestingen en kasteelen dezer gewesten overgeleverd, en mij vervolgens niet in het geheim, maar openlijk naar *Duitschland* teruggetrokken heb, hetgeen ik nooit zou gedaan hebben, indien ik een ander plan gekoesterd hadde; en ik verzoek, dat de bevelhebbers der genoemde vestingen mogen gevraagd worden, of ik ooit van hen gevorderd heb, dat zij eene sterkte of stad tot mijn bijzonder voordeel in mijne handen zouden stellen. De Hertog van *Alba* en zijn aanhang zijn de ware muiters en vijanden, niet alleen van zijne Katholijke Majesteit en *de Nederlanden*, maar ook van Uwe Keizerlijke Majesteit en van het geheele Duitsche Rijk, daar het hunne bedoeling is, zoo als zij reeds sinds lang in vereeniging met den Kardinaal GRANVELLE getracht hebben, *de Nederlanden* in eeuwigdurende slavernij te brengen; en voorts het bewind aan zijne Katholijke Majesteit en diens zoon, en gevolgelijk de ware opvolging in *de Nederlanden* aan Uwe Keizerlijke Majesteit en Uwe erfgenamen, te ontnemen en alzoo ten eenenmale deze gewesten zonder eenige hindernis te regeren, om vervolgens de Staten des Keizerrijks aan te vallen, deze langzamerhand onder hunne magt te brengen en daar dezelfde dwingelandij, als thans in *de Nederlanden*, in te voeren. Dit alles kan men ligtelijk begrijpen en bespeuren uit de schrikwekkende en rampzalige voorbeelden van vorige teregtstellingen, vervolgingen en wreedheden, alsmede dewijl de Hertog van *Alba* niet alleen vele onschuldige, brave lieden, zoowel adellijke als onadellijke, die het wel meenden met zijne Katholijke Majesteit, heeft laten dooden, maar ook een gedeelte der aanzienlijke Ridders van het Gulden Vlies, aan welke door zijne Majesteit het bestuur der *Nederlanden* was bevolen, uit het Land gejaagd en eenigen van hen, zonder de minste regtvaardige oorzaak, ellendiglijk en wreedaardig vermoord en gedood heeft, alles met het kwaadaardig doel, om door dit middel den hoogsten adel ten eenenmale te vernietigen en uit te roeijen, die hem eenigzins in zijne onmenschelijke pogingen tot inbreukmaking op den vrede en tot muiterij hinderlijk konde zijn, om voorts naar eigen wil het bestuur des Lands aan zich te trekken en er zich Heer van te maken. Dit kan ook duidelijk blijken, daar hij en zijn aanhang door list zooveel bewerkt hebben, dat zijne Katholijke Majesteit zijn eenigen zoon heeft laten gevangen nemen, ten einde hij zich niet zou kunnen mengen met de zaken der *Nederlanden*, welke zoo rampzalig door den Hertog van *Alba* bedorven worden. Insgelijks heeft diezelfde Hertog van *Alba*, om te meer zijne vijandelijkheid en ongeoorloofde ondernemingen te toonen, mijn eigen zoon, den Graaf van *Buren*, niet gespaard, daar hij hem onlangs uit *Leuven* heeft laten wegvoeren, alwaar hij studeerde, en als gevangen opgezonden, opdat zijne Majesteit (zoo het heet) te beter door hem in het vervolg mogt gediend worden, maar zonder twijfel met het doel, mij daardoor

1568—1576

1568— derwijze de handen te binden, dat ik geen middel zou hebben, hem in zijne wreede
1576 bewindvoering te belemmeren. En ofschoon ik, die zoo ten onregte gehoond ben, billijke reden had, met mijne bondgenooten aan middelen te denken, dergelijke beleedigingen en ongeoorloofde geweldenarijen tegen te gaan, daar zij uitdrukkelijk strijden tegen de ordonnantiën en bevelen des Keizerrijks en der beschrevene regten, en van eene geoorloofde verdediging gebruik te maken, heb ik, om te meer mijne vredesgezindheid te toonen en de gevaarlijke gevolgen te vermijden, veel liever dit alles eenen tijd lang willen verdragen dan tegenstand bieden, in de hoop, dat door tusschenkomst van Uwe Keizerlijke Majesteit, de Nederlandsche zaken bemiddeld en gestild, of ten minste order en voorziening zouden genomen worden tegen de ondernemingen en geweldenarijen des Hertogs van *Alba*, tot nog toe tegen mij en andere onschuldige lieden van hoogen en lagen staat gepleegd. Maar, Sire! ik vind niet zonder teleurstelling, dat deze dwingelandij en vervolging in niets hoegenaamd verminderen, ja, zelfs van dag tot dag vermeerderen en zoodanig toenemen, dat men iets dergelijks in *Duitschland* nimmer gezien of gehoord heeft. De Hertog van *Alba* heeft sinds zijne komst in *de Nederlanden* niet alleen de belijders van de (Hervormde) godsdienst, maar ook andere onschuldigen, die goederen bezaten, erbarmelijk om hals gebragt en eenigen uit het Land gejaagd; en om te meer zijn bloeddorst te toonen heeft hij, zoo als Uwe Majesteit kan weten, den eersten en tweeden van Zomermaand zestig Edelen en verscheidene rijke kooplieden en burgers te *Brussel*, behalve een vrij groot aantal in andere steden, na de verbeurdverklaring hunner goederen, laten regten. Hiermede nog niet geheel voldaan, heeft hij den vijfden van Zomermaand de beide Vliesridders, de Graven van *Egmond* en *Hoorne*, laten onthoofden en om hun en hunnen bloedverwanten te meer schande en oneer aan te doen, hunne hoofden op staken of spiesen eenige uren achtereen ten toon gesteld, in weerwil der diensten door hen in verscheiden oorlogen aan wijlen den Keizer en sedert aan zijne Katholijke Majesteit tot hunne groote kosten en met levensgevaar bewezen, zoo als bekend is. Dit alles is geschied zonder hen vooraf gehoord te hebben en zonder eenig regtsgeding, alles tegen de goddelijke en natuurlijke wetten en de instellingen en geboden van het Duitsche Rijk. Na deze rampzalige teregtstelling heeft hij op nieuw begonnen, verscheidene lieden in hechtenis te nemen. Door deze nooit te voren gehoorde dwingelandij en vervolging, heeft de Hertog van *Alba* alom zoo veel schrik verspreid, dat eenige duizenden lieden, en zelfs onder hen voorname Roomschgezinden, zich in de laatste dagen uit *de Nederlanden* verwijderd hebben, daar deze dwingelandij zich over allen, zonder eenig onderscheid van godsdienst, uitstrekt; terwijl zich de Hertog van *Alba* heeft laten ontvallen, dat hij niet alleen mijn persoon naar al zijn vermogen wilde opsporen, maar ook allen, die naar het Duitsche Rijk of elders gevlugt waren, zoo als men mij meer dan eens naar waarheid

berigt heeft. Hieruit kan Uwe Majesteit gemakkelijk bevroeden, tot hoe ver het doel 1568—1576 des Hertogs van *Alba* en zijns aanhangs zich uitstrekt, namelijk: om mijn persoon te dooden, en mijne medeitters en de Staten, die hem in deze zijne onwettige handeling hinderlijk zijn, te vernietigen, ten einde daarna het overige van den adel, de burgers en kooplieden voor hunne slaven te houden, en eene vreemde bewindvoering aan te vangen, door welke zij met den tijd de omliggende vorstendommen en steden aan hunne magt onderwerpen, alle goede burgerlijke regering, de voorregten, regten en gewoonten des Lands vernietigen en verbreken, en alzoo deze Landen in de uiterste ellende dompelen zullen, om met den tijd de godsdienst uit te roeijen, niet alleen in *de Nederlanden*, maar ook onder het Duitsche volk; en eindelijk zijne Katholijke Majesteit en diens zoon van hunne bezitting en bewind te berooven, en derhalve ook Uwe Keizerlijke Majesteit en Uwe erfgenamen van de opvolging in *de Nederlanden*, om voorts hunne dwingelandij tegen de andere Staten van het Duitsche Rijk uit te oefenen, hetgeen binnen kort zal geschieden, indien men dit niet spoedig door gepaste middelen voorkome. Maar indien de opgenoemde daden des Hertogs van *Alba* overeenkomen met de Keizerlijke wetten en bevelen, op het punt van godsdienst en van den Landvrede gegeven; indien zulk een vredebreker, die zoo dikwerf tegen de ordonnantiën en wetten des Duitschen Rijks gehandeld heeft en niettemin het waagt, zich, in naam zijner Katholijke Majesteit, een Stende (*estat*) des gemelden Rijks, te zijner gunste, te noemen, het voordeel der gezegde bevelen zal moeten genieten en bezigen; indien men daarentegen ten kwade zal duiden, dat ik, om het ongehoorde geweld te fnuiken, door hetwelk mij al mijne roerende en onroerende goederen zijn ontnomen, en om mijn lijf en leven te redden en te bewaren, eenigzins gebruik gemaakt heb of nog zou maken van de verdediging, noodzakelijk geoorloofd door alle regten, wetten, bevelen en statuten des Keizerrijks, wil ik veel liever dit alles ter kennisse brengen van Uwe Keizerlijke Majesteit, als Keizer naar regt, en tevens van al de Keurvorsten, Vorsten en andere Stenden (*estatz*) des Heiligen Rijks, dan Uwe Keizerlijke Majesteit door mijne uitvoerige schriften lastig te vallen. Daar echter in de bevelschriften (*mandemens*) van Uwe Keizerlijke Majesteit onder anderen is bepaald, dat tusschen de Leden van het Duitsche Rijk eene gelijkheid moet in het oog gehouden worden ter zake van de handhaving des openbaren vredes, wil ik, zoo als natuurlijk is, hopen, dat men mij, ten ware men den Hertog van *Alba* van zijne geweldenarijen en wreedheden zal teruggebragt, of ten minste voor de toekomst daartegen voorzien en bevolen zal hebben, als een natuurlijk en gehoorzaam Lid des Duitschen Rijks, in deze mijne zeer regtvaardige verdediging niet zal verhinderen of belemmeren. En dewijl uit verscheidene daden en geweldenarijen, door den Hertog van *Alba* sinds zijne komst in *de Nederlanden* gepleegd, als ook uit zijne tegen alle regt uitgevoerde wreede teregtstellingen van de bovengenoemde Ridders van het Gulden Vlies, genoegzaam is op te maken en te bespeuren,

1568—1576 dat van zijnen kant geen ander regt te verwachten is dan de bovengenoemde onmenschelijke regtspleging, ja, de wreedste uitroeijing; dat daarenboven geene hoop bestaat, uithoofde der misdadige praktijken mijner vijanden, dat zijne Majesteit zelf, ondanks zijne aangeborene goedheid en goedertierenheid, in dit opzigt eenig acht zal geven, of dat de Hertog zelf van zijne onmenschelijke dwingelandij zal afzien, daar zijne Majesteit zelfs, door de kunstgrepen en inblazingen dezer vijanden, zijn eigen zoon niet heeft gespaard, zoo zijn ik en andere Heeren en verbondene vrienden bewogen geworden, om de geoorloofde verdediging en tegenstand ter hand te nemen voor mijn eigen behoud en ter verdediging der *Nederlanden*, zelfs voor het algemeen welzijn des Keizerrijks, en zulks op het zeer dringend verzoek van verscheidene gehoorzame onderdanen zijner Majesteit, dewijl er geen ander middel meer van verzachting (*mitigation*) overschiet; hetgeen ik echter veel liever zou nagelaten hebben, zoo als Uwe Keizerlijke Majesteit gemakkelijk uit mijn lang geduld heeft kunnen bespeuren. Hoewel ik nu niet twijfel, dat deze mijne Christelijke en geoorloofde onderneming door mijne vijanden zal uitgelegd worden, alsof ik daardoor mij tegen zijne Katholijke Majesteit verzetten en opstaan, en niet alleen zijne Majesteit, maar ook zijne wettige opvolgers en erfgenamen van hun bewind en hunne opvolging berooven wilde, en alzoo in dit opzigt mij verder inlaten dan mij betaamt, zoo kan ik op mijn prinselijk woord verzekeren en betuige bij God, dat zulke en dergelijke gedachten nooit in mijn hart zijn opgekomen, en dat ik door deze mijne zeer noodwendige daad, nooit iets anders bedoeld of gezocht heb, dan de bevordering van Gods eer en de vergunning van vrije godsdienstoefening, alsmede dat zijne Katholijke Majesteit, zijne Landen en onderdanen tot hunnen voormaligen voorspoed teruggebragt worden, en deze laatsten voortaan in de verschuldigde gehoorzaamheid onder zijne Majesteit en diens wettige opvolgers, aan welke de opvolging in *de Nederlanden* van regtswege toekomt, zouden leven, om daardoor bevrijd te worden van den Hertog van *Alba* en zijne krijgslieden, en aan hunne oude voorregten, overeenkomsten en ordonnantiën, door zijne Majesteit zelven bezworen, op nieuw te geraken; en eindelijk, dat de arme Christen vlugtelingen hunne goederen, door geweld ontnomen, mogen terug bekomen en ik hersteld worde in mijne eer, en tevens verzekerd zijn van mijn leven en dat mijns zoons. Ingeval ik daarvan verzekerd konde zijn, bied ik aan en wil zeer nederig verklaren voor Uwe Keizerlijke Majesteit, geheel van mijne gezegde zeer noodwendige verdediging af te zien, en tevens aan de geheele wereld te kennen te geven, dat mijn plan en voornemen nooit anders geweest zijn dan, na de bevordering van Gods eer, het gezag van zijne Katholijke Majesteit en het welzijn, den voorspoed en het heil zijner Landen, onderdanen en wettige opvolgers, zoowel de tegenwoordige als toekomende, te bevorderen en te vermeerderen. Maar dewijl van mijne zijde de hoop zeer gering is, uit hoofde der dwingelandij des Hertogs van *Alba*, dat men er zoo spoedig order op zal

stellen om, zoo als mij betaamt, geduldig en onderworpen de genade van God, in wiens handen de harten der Koningen en Vorsten zijn, af te wachten, zal ik ondertusschen mij bevlijtigen de verdediging, die naar alle regten, wetten en instellingen des Duitschen Rijks geoorloofd is, ter hand te nemen, om met hulp en bijstand van andere Heeren en Bondgenooten, naar mijn vermogen, de ongehoorde geweldenarijen te kunnen tegengaan en wederstreven van den vijand van mij, van het Vaderland, ja, van den Koning en van Uwe Keizerlijke Majesteit. Uit dit alles, hetgeen op zuivere waarheid gegrond is, en uit mijn Verweerschrift, hetwelk ik heb laten drukken (1) en waarvan Uwe Majesteit hiernevens een dubbel exemplaar zal vinden, moge Uwe Majesteit ontwaren, dat ik zijner Katholijke Majesteit nimmer in iets hoegenaamd heb tegengewerkt, maar veeleer den voorspoed van zijne Majesteit en zijner Landen naar vermogen heb bevorderd, mijn persoon noch goederen sparende, hetgeen ik voornemens ben, in alle nederigheid en verschuldigde gehoorzaamheid, mijn geheel leven door te achtervolgen. Daarentegen ziet men er duidelijk uit, dat de Hertog van *Alba*, als openbaar vijand van zijne Majesteit, diens Landen en onderdanen, niets anders denkt en bedoelt, dan hoe hij aan zijne Katholijke Majesteit, aan diens zoon, en bij gevolg aan de andere wettige erfgenamen hunne opvolging kan ontnemen, en door dit middel de Landen in eene eeuwige slavernij storten, de Christelijke godsdienst uitroeijen, en vervolgens mijn persoon met andere gehoorzame Leenmannen en onderdanen zijner Majesteit uit den weg ruimen, om zijne dwingelandij naar elders uit te breiden. Bovendien blijkt er uit, dat de Hertog van *Alba* tot nu toe verbazend heeft gehandeld tegen de ordonnantiën van den openbaren vrede, van welks voordeelen hij zich zelven *ipso facto* verstoken, en alzoo onbetwistbaar aanleiding heeft gegeven tot dezen mijnen regtvaardigen tegenstand. Ik hoop derhalve, dat Uwe Keizerlijke Majesteit, na het lezen van mijn Verweerschrift, mijne geheele onderneming, wegens de beleedigingen en lasteringen mijner vijanden, zal verontschuldigen en dezen onzen tegenstand als zeer regtvaardig, Christelijk en overeenkomstig de ordonnantiën en bepalingen van den openbaren vrede zal beschouwen, zonder ons eenigzins te belemmeren, maar veeleer ons, arme en verlatene Christenen, alle hulp en gunst bewijzen, zoo als betaamt aan het ambt en gezag van Uwe Majesteit, de laatste toevlugt van allen, die ten onregte en tegen alle reden bezwaard worden (2)." 1568—1576

---

(1) *La Justification du Prince d'Orange contre les faulx blasmes que ses calumniateurs taschent à luy imposer à tort*, imprimée au mois d'Avril 1568. De Hollandsche vertaling van dat stuk vindt men bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. *Authent. Stukk.* bl. 3—14.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 6—19. Een uittreksel van dien brief, naar eene vertaling van ALTMEIJER, vindt men in *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 90—99.

1568—1576 ORANJE brengt alzoo in dit merkwaardig, met evenveel stoutheid als behoedzaamheid opgesteld geschrift niet alleen den Keizer onder het oog, dat de Hertog van *Alba* door zijne handelwijze, en niet hij door het opvatten der wapenen den Landvrede verbroken heeft, maar zelfs, dat MAXIMILIAAN, als Keizer, pligtshalve gehouden is, hem in zijne pogingen te ondersteunen. Behendig en voorzigtig spaart hij den Koning van *Spanje*, dewijl hij het wil doen voorkomen, alsof hij de wapenen niet tegen FILIPS, maar ten behoeve van dezen tegen de verdrukkers der *Nederlanden* heeft opgevat. Zou echter de Prins den Koning gespaard hebben, hem zelfs hebben kunnen sparen, indien zes maanden te voren door FILIPS het doodvonnis over al de Nederlanders was uitgesproken geworden (1)? Wat kon eenen gewapenden opstand van ORANJE, van de Edelen, van al de Nederlanders voor de oogen der wereld meer regtvaardigen dan dit vonnis? Het is naauwelijks denkbaar, dat ORANJE zulk eene krachtige beweegreden, ter verdediging van zijn gedrag, voor den Keizer niet zou aangevoerd hebben. En dewijl hij nu daarvan geen gebruik gemaakt heeft, en wel in een tijdsgewricht, waarin het er voornamelijk op aankwam het medegevoel van *Europa* voor zich op te wekken, wordt onze gissing hoogst waarschijnlijk, dat dit vonnis namelijk een verzinsel van later dagen, een dier ongeoorloofde middelen geweest is, om den Koning en de Spanjaarden in het hatelijkste licht te stellen en den opstand, welken het aan geene deugdzame redenen, inzonderheid sinds de komst van ALBA, ontbrak, te verdedigen (2). Maar betwijfelen wij de echtheid van dit stuk, van allen grond ontbloot achten wij het beweren, dat FILIPS bij zijne inhuldiging gezworen heeft: »de Roomsche Kerk voor te staan en in hare regten en vrijheden te onderhouden." Daarvan toch vindt men geen spoor in den eed, door hem in vijftien honderd negen en veertig als toekomstigen Heer der *Nederlanden* aan de onderscheidene Staten dier gewesten afgelegd (3). FILIPS hernieuwde en bevestigde eenvoudig, zonder eenige bijvoeging of wijziging, dezen eed bij de aanvaarding van het bewind in vijftien honderd vijf en vijftig (4). In 's Keizers overdragt van *de Nederlanden* wordt mede geen

---

(1) Zie hiervoor, bl. 19.

(2) Zie hiervoor, bl. 19 (1).

(3) *Groot Placaatb.* D. IV. bl. 35. *Utr. Placaatb.* D. I. bl. 33. *Groot Gelders Placaatb.* Praelim. Punt. bl. 35—46. *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 175. BOXHORN op REIGERSBERGEN, *Chron. v. Zeel.* D. II. bl. 498. v. MIERIS, *Hist. d. Nederl. Vorst.* D. III. bl. 222, 223. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 21—24.

(4) *Groot Placaatb.* D. IV. bl. 38. *Groot Geld. Placaatb.* Praelim. Punt. bl. 65—85. *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 378—384. BOXHORN op REIGERSBERGEN, *Chron. v. Zeel.* D. II. bl. 505. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 44.

woord van handhaving des Roomsch-Katholijken geloofs gesproken, veel minder nog de belangen der Moederkerk aan FILIPS op het hart gedrukt (1). Van genoegzaam gelijken inhoud als de eed van den nieuwen Heer aan de Staten van *Holland*, is die, welke door hem aan de overige Nederlandsche Staten is afgelegd, namelijk: dat »hij zal wezen den Lande een goed en regtvaardig Heer, en alle der Edelen, steden, gemeenten en onderdanen, zoo geestelijke als wereldlijke, en 's Lands voorregten en vrijheden, door zijne voorzaten verleend, en voorts hunne gewoonten, herkomsten, gebruiken en regten, die zij nu in het algemeen en in het bijzonder hebben en gebruiken, wel en getrouwelijk zal houden en laten onderhouden, en voorts doen al wat een goed en regtvaardig Vorst en Heer van regtswege behoort te doen (2)." Niets anders dan dit bezweert en belooft FILIPS. Het is opmerkelijk, dat KAREL *van Oostenrijk* in vijftien honderd vijftien, alzoo *vóór* het uitbreken der Kerkhervorming, den Staten van *Holland* zweert: »Solemnelick de Heilige Kerk voor te staan, en hare regten en vrijheden te onderhouden (3);" en niets van het handhaven des Roomschen geloofs spreekt in den eed, welken hij, *na* het uitbreken der Kerkhervorming, aan de Staten van *Utrecht*, van *Friesland*, en van *Gelderland* aflegt (4). De reden daarvan zal wel moeten gezocht worden in den weerklank, welken de Kerkhervorming in *de Nederlanden* vond, waarom de Staten dier gewesten wijselijk begrepen, van den Keizer, en nog veel minder van zijnen ijverig Katholijken zoon, eenen eed te vorderen, of te gedoogen dat hij dien aflegde, welke hem niet alleen het regt gaf, maar zelfs verpligtte, duizend en duizend hunner landgenooten, welke van de Roomsche kerkleer afweken, naar den brandstapel te zenden. Nergens dan ook beroept zich de Koning, bij zijne bevelen ter vervolging der Ketters, op zijnen eed of laat blijken, dat deze hem het onderschragen der Roomsch-Katholijke Kerk in hare regten ten pligt oplegt (5). De Landvoogdes heeft nooit ter verdediging van 's Konings gedrag tegen de Ketters zijnen eed aangevoerd, of dit den- 1568–1576

(1) *Groot Placaatb.* D. III. bl. 27. *Utr. Placaatb.* D. I. bl. 34. *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 377.

(2) *Groot Placaatb.* D. IV. bl. 35.

(3) *Groot Placaatb.* D. III. bl. 20.

(4) *Utr. Placaatb.* D. I. bl. 16, 17, 21. *Charterb. v. Vriesl.* D. II. bl. 315—318. *Groot Geld. Placaatb.* Praelim. Punt. bl. 32.

(5) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 59, 76, 77, 85, 86, 110, 129, 147, bovenal bl. 166, 182. FILIPS gewaagt volstrekt niet van dien eed in den merkwaardigen brief aan de Landvoogdes, aldaar bl. 256, en in dien aan DON REQUESENS, bl. 312, evenmin als in het belangrijk vertoog, bl. 264; in alle welke stukken hij zich gepast op dien eed had kunnen beroepen, en dit ongetwijfeld, naar het ons voorkomt, niet zou verzuimd hebben.

1568—1576 genen onder het oog gebragt, welke de gedragingen van FILIPS in dit opzigt gispten. De Geestelijken, in vijftien honderd vijf en zestig ter zake van de Godsdienst bijeengeroepen, gaven geen blijk, dat hun iets van zulk een eed bewust was, veel min hebben zij er zich op beroepen of naar geregeld (1). En is het te denken, dat de Staten, dat de Stadhouders zelfs zich tegen des Konings bevelen ten aanzien der Ketters met zoo veel vertrouwen zouden verzet hebben, indien hij het handhaven der Roomsche Kerk en hare belangen, hetgeen zij moesten weten, bezworen had? Uit ORANJE's bekenden brief van den vier en twintigsten van Louwmaand vijftien honderd zes en zestig, blijkt van dit alles mede niets, veeleer zou men het tegenovergestelde er uit afleiden (2). In de Verzoekschriften der Edelen komt niet den minsten schijn van den bewusten eed voor, integendeel wordt daarin openlijk verklaard, dat de Koning, door het vervolgen der Ketters, zijnen eed geschonden heeft (3). Wat meer is, FILIPS en ALBA wilden het doen voorkomen, alsof de Nederlanders niet ter zake van godsdienst, maar alleen ter zake van oproer getuchtigd werden (4). En waartoe zulk een voorwendsel, hetwelk door hunne daden openlijk gelogenstraft werd? Zou FILIPS eene betere verontschuldiging voor die daden kunnen gevonden hebben, dan in zijnen eed, zoo daarin werkelijk het punt in geschil opgenomen geweest ware?

Vatten wij na deze uitweiding den draad des verhaals weder op. 's Prinsen brief aan den Keizer bleef niet zonder uitwerking. MAXIMILIAAN bragt, bij monde van zijn gezant te *Madrid*, zware klagten in tegen ALBA's bewindvoering in *de Nederlanden*. Hij herinnerde den Koning, hoe zeer hij altijd voor de gestrengheid en hardheid gevreesd had, met welke de Hertog in *Vlaanderen* te werk ging, en voor de verbittering, welke dit niet alleen in de gemoederen der inboorlingen, maar in geheel *Duitschland* zou verwekken, zoo als ook, sinds de wreede teregtstellingen en bovenal die van de Graven van *Egmond* en *Hoorne*, inderdaad het geval geweest was. Zoo de Hertog zich volstrekt niet aan zijne vriendelijke vermaningen, wat de zaken der *Nederlanden* betreft, storen wilde, vleide hij zich ten minste, dat deze niets zou ondernemen tegen de regten van het Duitsche Rijk. Hij had te meer reden, zich over het gedrag van ALBA te beklagen, daar men hem in *Duitschland* beschuldigde, dat hij in het verwoesten der *Nederlanden* toestemde, die toch tot de voornaamste leden des Rijks behoorden. Hij verzocht derhalve den Koning, bevel te geven, den weg der gestreng-

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 185, 187, 192.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 216, 219.

(3) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 199.

(4) Zie hiervoor, bl. 23, 26.

heid, tot nog toe in *de Nederlanden* bewandeld, te verlaten, de onderdanen met goedaardigheid en zachtmoedigheid te behandelen, en de betrekkingen van goede nabuurschap met de Staten des Duitschen Rijks niet te verstoren (1). 1568—1576

De nederlaag te *Jemmingen* had aanvankelijk eenen ongunstigen invloed op de ziens- en handelwijze van eenige Duitsche Vorsten uitgeoefend. De Graaf van *Oost-Friesland* moest alles van den overwinnenden ALBA vreezen en dit te meer, dewijl FILIPS zelfs eenig regt op zijn graafschap meende te hebben, en aan VIGLIUS het onderzoek daarvan had opgedragen. Denkelijk op 's Graven bevel, vergat de Drossaard van *Embden* de belofte van bescherming aan SONOY gedaan, bedreigde hem en al zijne scheepskapiteins met gevangenis, en stelde hen niet eer in vrijheid, dan toen uit den terugtogt van ALBA bleek, dat deze het niet op *Embden* gemunt had. Al de buit, de genomen schepen en de gelden der op rantsoen gestelde vaartuigen moesten echter achterblijven, onder voorwendsel van vergoeding voor de schade, den baakbewaarder op *Monniken-Rostumerland* door het scheepsvolk toegebragt (2). De Landgraaf van *Hessen* was insgelijks, uit vrees voor den Koning van *Spanje* en 's Keizers ongenade, merkelijk van stemming veranderd. Hij keurde af, dat de Prins de wapenen opvatte, en verklaarde zich ongenegen, hem in het geheim zoo min als in het openbaar daartoe behulpzaam te zijn. Ook de ijver des Graven *van den Berg* was blijkbaar bekoeld (3). 23 v. Oogstmaand 1568
De onvermoeide pogingen van ORANJE, en niet minder de voortdurende wreedheden en vervolgingen van ALBA, stemden echter spoedig weder de Duitsche Vorsten ter gunste der Nederlanders (4). Bij geschrifte dankten de meeste Rijksgrooten den Keizer voor zijn pogen, den Koning van *Spanje* te bewegen, het wreede bestuur over *de Nederlanden* en het onverdragelijk lijden zijner Leenmannen en onderdanen aldaar te matigen. Zij verwonderden zich, dat FILIPS daarin nog niet voorzien had; dat integendeel de zaken in die gewesten met den dag verergerden, en niet alleen reeds vreemde krijgsbenden in *Duitschland* gevoerd, maar zelfs verscheidene Leden des Rijks aangerand waren geworden. Zij herinnerden den Keizer met hoeveel gestrengheid en onverbiddelijkheid de Hertog van *Alba*, gesteund door zijn Spaansch krijgsvolk, *de Nederlanden* behandeld, hoe hij hen ten verderve gebragt, en met welke wreedheid hij Christenbloed geplengd had, niet alleen met ongehoorde gestrengheid tegen de aanzienlijkste Grooten, maar tegen lieden van allen rang en staat handelende. Zij zeiden dat, 22 v. Herfstmaand.

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 36, 37.

(2) V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 31, 33.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 273—276, 280, 286.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 37.

1568—1576 ondanks al de verzekeringen des Konings, de Hertog van *Alba* last had, diegenen te tuchtigen, welke in *de Nederlanden* tegen hem waren opgestaan, en niet om het geloofsonderzoek er in te vestigen, daar dit reeds in werking was gebragt, gelijk ook de besluiten van de Trentsche Kerkvergadering, zoodat zij zich beroofd vonden van het voordeel van den land- en godsdienstvrede in *Duitschland* gevestigd, ofschoon zij dit moesten genieten wegens hunne inlijving in het Duitsche Rijk. Zij beweerden, dat *Neder-Duitschland* in denzelfden toestand als *Opper-Duitschland* moest verkeeren, en bragten den Keizer onder het oog, dat de Prins van *Oranje* en de Graaf van *Hoorne*, ofschoon Leenmannen van het Heilige Roomsche Rijk, van hunne staten, landen en heerlijkheden waren ontzet geworden. Zij toonden vervolgens het nadeel aan, welk de onlusten in *de Nederlanden* aan de staten van *Duitschland*, bovenal aan die van den *Rijn* door het stremmen van den grooten handel tusschen deze staten en die gewesten, veroorzaakt hadden. Daarom vermaanden de Keurvorsten en de Vorsten des Rijks den Keizer, als Opperhoofd en Heer van het Duitsche volk, nadrukkelijk, al deze zaken rijpelijk te overwegen, met een goedgunstig oog neder te zien op de rampen en droefenissen der Barons, Heeren, Edelen en andere Leenmannen en onderdanen van *Neder-Duitschland*, hen onder zijne bescherming te nemen, en alle mogelijke middelen te bezigen, om den Koning van *Spanje* en den nieuwen ambtenaren, welke deze in *de Nederlanden* had, te kennen te geven, dat zijne Keizerlijke Majesteit, de Keurvorsten en Rijksvorsten deze zaak ter harte namen, opdat het voor de geheele wereld bleke, dat zijne Keizerlijke Majesteit en de Rijksvorsten zich naauw hadden vereenigd tot behoud van het Vaderland en der algemeene rust. Tot dat einde stelden zij in handen van zijne Keizerlijke Majesteit hunne staten, hun vermogen, hun leven, gereed om die alle op te offeren, opdat de Nederlandsche gewesten in hunnen ouden voorspoed hersteld, van vreemde krijgsbenden bevrijd, en niet langer getiranniseerd wierden, in strijd met den godsdienstvrede, hunne voorregten, regten en vrijheden. Zij eindigden met het verzoek, dat de middelen beraamd wierden, om de Duitsche soldaten, welke bij het Spaansche leger dienden, terug te roepen (1). De Keizer antwoordde op dit nadrukkelijk vertoog, dat hij steeds de zaken ter harte nam, welke de
1 v. Wijnmaand 1568 Vorsten hem hadden voorgesteld, en besloten had, ter gunste der *Nederlanden*, zijn broeder, den Aartshertog KAREL, naar *Spanje* te zenden (2).

Ondertusschen had de Prins van ORANJE, kort na LODEWIJKS nederlaag, reeds vijf duizend ruiters en acht duizend man voetvolk bijeengebragt, terwijl tevens eenige oorlogsvaartuigen uit *Engeland*, waarschijnlijk van de uitgewekene Nederlanders aldaar,

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 38—40.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 40.

in *Embden* tot hulp verwacht werden (1). Het schijnt, dat LODEWIJK eene onderneming ter zee tegen ALBA wilde beproeven, aan welke de voorzigtige ORANJE zijne geheele goedkeuring niet konde schenken en in elk geval, zijn broeder behoedzaamheid aanraadde (2). De Graaf van *Hoogstraten* was in de omstreken van *Keulen* en *Kleef* ijverig werkzaam ten behoeve van den Prins, wien hij verzekerde, dat eene menigte brave lieden, denkelijk Nederlandsche vlugtelingen, gereed was voor zijne dienst te sterven, en dit getal nog dagelijks vermeerderde, dewijl het geloofsonderzoek nu overal in *de Nederlanden* was ingevoerd (3). ORANJE trad middelerwijl in een verbond met den Prins van *Condé* en den Admiraal DE COLIGNY, de Hoofden der Fransche Hugenooten, ter verkrijging eener geheele godsdienstvrijheid in *de Nederlanden* en in *Frankrijk*. Het was van dezen inhoud: »Wij LOUIS DE BOURBON, Prins van *Condé* enz., GASPAR DE COLIGNY, Admiraal van *Frankrijk* enz., en wij WILLEM VAN NASSAU, Prins van *Oranje* enz. Voor oogen hebbende de eere Gods, de trouw en pligt, die wij aan onze Vorsten verschuldigd zijn, welke wij zien, dat door kwade raadgevers, die hun oor hebben ingenomen, zich zoo zeer vergeten, dat zij hunne eigene Landen en getrouwe onderdanen in het verderf storten, en deze laatsten geheel van zich vervreemden, zoodat zij gevaar loopen hunne rijken te verliezen en eindelijk van den troon geworpen te worden door diegenen zelfs, welke hen daartoe hebben aangespoord; of althans in hun gebied eene schrikkelijke wanorde en deerniswaardige verwoesting te aanschouwen. Om die ongelegenheden te voorkomen en de plannen dezer raadslieden te verijdelen, en na de zaken rijpelijk overwogen en bespeurd te hebben, dat hun doel is de ware godsdienst, den adel en andere brave lieden, zonder welke de Koningen zich in hunne rijken niet kunnen staande houden, te vernietigen, hopende onder dat voorwendsel hunne dwingelandij alom te vestigen en hunne heerschappij te vergrooten, hebben wij zoowel voor ons als in naam des adels, wien de zaak thans, om de gezegde redenen, van nabij aangaat, op ons woord als Prinsen en mannen van eer beloofd, zoo veel in ons vermogen is, de eere Gods, het welzijn en de dienst onzer Koningen, de welvaart van het algemeen en de vrijheid van godsdienst te bevorderen, zonder welke wij niet in vrede kunnen leven. En dewijl dit niet kan ten uitvoer gebragt worden, wegens de groote magt onzer vijanden, dan door eene opregte vriendschap en Christelijk verbond, hebben wij bij deze gelegenheid beloofd, elkander wederkeerig te ondersteunen, te begunstigen en ter hulp te komen naar al ons vermogen

1568–1576

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 273.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 278.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 280.

1568—1576 en krachten, zoo als wij bevinden zullen te behooren. Opdat niets geschiede ten nadeele onzer Vorsten, zullen de voorwaarden zijn: dat de hulp, door een onzer gezonden, uit het Land zal trekken op verzoek van dengenen, wien men haar zal verleend hebben, en wel wanneer het Gode behaagd heeft de zaken te bevredigen; hij zal zich vergenoegen met de betaling, zonder over iets anders te twisten, wat het zijn moge; ook is noodzakelijk te verstaan, dat de gezondene hulp door dengenen van ons zal betaald worden, die haar gevraagd heeft. En dit verbond moet derwijze in stand blijven, dat wanneer het Gode behaagt, het een of ander Land te begunstigen door er geheele vrijheid van geweten aan te schenken, om deze reden zij, die zoo gelukkig zijn, evenwel niet nalaten zullen de andere partij te ondersteunen, alsof zij nog in denzelfden nood verkeerden; dat dit echter geschiede zonder den gemaakten vrede en de openbare rust te storen. Wij zijn tot dit heilig Verbond te meer gedreven en aangespoord, daar wij overtuigd zijn, dat het niet alleen *Frankrijk* en *de Nederlanden* voordeel zal aanbrengen, maar ook al de Vorsten des Duitschen Rijks, tegen welke men reeds, zoo als wij weten, zamengezworen heeft. Wij betuigen derhalve, dit Verbond standvastig en onschendbaar te onderhouden voor de dienst van God, van de Koningen, onze Opperheeren, en van het algemeen welzijn, zonder welk de Koningen niet kunnen bloeijen; en tot meer zekerheid hebben wij dezen onderteekend en met ons gewoon zegel bezegeld (1)." De betuigingen van gehechtheid aan den Koning in dit Verbond zijn, meent men, geene ijdele woorden. Ook in *Frankrijk* bood men slechts tegenstand uit nooddwang en ter verdediging van het geloof. De Hervormden wanhoopten niet aan KAREL IX, en het schijnt inderdaad, dat de jonge Koning hun niet kwalijk genegen was, maar door den noodlottigen invloed zijner moeder de toorts van den burgerkrijg ontstak, toen hij eerlang den Hugenooten alle uitoefening hunner godsdienst verbood, en CONDÉ en COLIGNY naauwelijks aan de handen hunner vervolgers ontsnapten (2).

ORANJE was rusteloos bezig met het bijeenbrengen van krijgsvolk en het benoodigde tot den aanstaanden veldtogt. Tot dat einde trok hij in persoon van de eene plaats naar de andere in *Hessenland*, het bisdom van *Paderborn* en de omstreken, en offerde genoegzaam geheel zijn vermogen op, terwijl vele zijner vrienden, bovenal zijn broeder JAN *van Nassau*, hem met het hunne ondersteunden. Uit *de Nederlanden* werden hem, door MARCUS PEREZ van *Antwerpen*, driemaalhonderd duizend rijksdaalders toegezegd (3). Zelfs smeedden eenige Noord-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 284—286.

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 282—284.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 253. Den brief van ALBA in de *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 338.

Hollanders en Friezen, te zijnen behoeve, een aanslag tegen *Alkmaar* en *Hoorn*, 1568—1576
welke vruchteloos afliep; en velen, welke er deel aan genomen doch zich door de vlugt gered hadden, werden naderhand gebannen (1). Inmiddels ontvouwde hij in onderscheidene gedrukte geschriften op nieuw de redenen, welke hem bewogen, de wapenen op te vatten. »De Spanjaarden," zeide hij, »hadden reeds voorlang de Nederlanders als Ketters bij den Koning verdacht gemaakt en hem daardoor aangespoord, onder hen het geloofsonderzoek in te voeren, om op dien grondslag het gebouw eener willekeurige heerschappij te vestigen. De Adel had deswege een smeekschrift ingediend, waarop door den onverstandigen ijver des gemeenen volks hier en elders ongeregeldheden waren gevolgd, welke met groot regt en reden eenigzins te verontschuldigen waren door de onnutte en zeer traag daartegen aangewende middelen, als ook door het gestadig uitstellen van zijner Majesteits overkomst, doch die in *Spanje* met de zwartste kleuren afgemaald, den Koning hadden genoopt, den Hertog van *Alba* naar *de Nederlanden* te zenden, welke de weinige schuldigen en de vele onschuldigen liet vervolgen, berooven en ter dood brengen. Terwijl men den Koning op eene listige wijze in *Spanje* terughield, opdat hij van deze ongeregtigheden onbewust zou blijven, ging ALBA voort, om de voorregten, door den Koning zelven bezworen, met voeten te treden en de ingezetenen aan den Spaanschen moedwil bloot te stellen, zoo als alom bekend was. Hij, Prins van *Oranje*, had deze onheilen voorzien en den Koning reeds voorlang, doch te vergeefs, gewaarschuwd. Medelijden met het verdrukte volk, opregte ijver voor de dienst zijner Majesteit, en het aanzoek beide van Roomschen en Onroomschen hadden hem eindelijk bewogen, de wapenen op te vatten, met geen ander doel dan de eere Gods, in het voorstaan van zijn Heilig Woord en dienaren; de dienst zijner Majesteit, in het voorkomen en beletten van den geheelen ondergang der *Nederlanden;* en de handhaving van 's Lands voorregten en vrijheden tegen het geweld der Spanjaarden, steunende hij hierin op de hulp van den barmhartigen God, die aller bloeddorstige tirannij vijand is, terwijl hij zich getroost, lijf en goed daarbij te wagen, daar hij nu al, God zij lof, een treffelijk heir van ruiteren, knechten, geschut en allerlei krijgsrusting op zijne eigene kosten bijeengebragt heeft. Ten slotte roept hij de Nederlanders op, zijne ondersteuning te begunstigen, opdat ALBA bedwongen, de voorregten hersteld, de ware godsdienst vrij beleden worde en de Landen, onder 's Konings regering, in vrede en welvaart bloeijen mogen (2)." Deze geschriften zijn, naar het schijnt, nimmer van de Spaansche zijde beantwoord. Slechts stelde DELRIO, met behulp van DE VARGAS, eene verdediging op van het vonnis des Bloedraads tegen ORANJE gewe-

(1) *Sententiën van* ALVA, bl. 185—188.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 253—255.

1568—1576 zen, in welke kundige Spaanschgezinden zelve weinig behagen vonden. HOPPERUS oordeelde zelfs, dat de uitgave daarvan meer kwaad dan goed zou stichten. Twee jaren later ontving VIGLIUS uit *Spanje* eene wederlegging van 's Prinsen *Verantwoording*, met bevel, die in druk uit te geven: doch hij oordeelde, dat 's Konings genade, van welke tot nog toe in *de Nederlanden* weinig gebleken was, daarin te hoog geroemd werd. Dit stuk is denkelijk insgelijks nimmer door den druk bekend gemaakt, en zou ook trouwens weinig uitgerigt hebben (1). FILIPS verklaarde aan GRANVELLE, zonder evenwel eenig bewijs aan te voeren, dat al wat ORANJE in zijne *Verantwoording* geschreven had, leugentaal was (2).

Op de verzekering van MARCO PEREZ, dat over de toegezegde som konde beschikt worden zoodra het leger te velde zou zijn, monsterde ORANJE in de eerste dagen van Herfstmaand bij het klooster *Rommersdorf* in het Bisdom *Trier* zijne krijgsmagt, zamengesteld uit vier en veertig vaandels Duitschers; vier duizend zoo Franschen als Walen en Nederlanders, het overschot der bij *Jemmingen* verslagen bende, door LODEWIJK *van Nassau* aangevoerd; zeven duizend wel toegeruste ruiters en tien stukken geschut. Daar de sterkte der vaandels verschillend was, zoo kan men het getal van de voetknechten niet juist aangeven. HOOFT bepaalt het op achttien duizend man; zoo ook STRADA, welke echter tien duizend ruiters en twintig stukken geschut, maar daarentegen slechts twee duizend man Fransch, Waalsch en Nederlandsch voetvolk opgeeft. GRANVELLE begroot, in een brief aan den Koning, 's Prinsen leger op zeven duizend vijf honderd ruiters en vijftien of zestien duizend voetknechten. ASTORGA brengt dat getal op een en twintig duizend man voetvolk en negenduizend ruiters. Naast ORANJE kwam aan zijn ridderlijken broeder LODEWIJK *van Nassau*, en zijn trouwsten vriend den Graaf van *Hoogstraten* den eersten rang toe. Op hen volgden FREDERIK VON ROLLHAUSEN, Maarschalk van *Hessen*, bevelhebber der ruiterij, een man van gevestigden krijgsroem; HERMAN RUDESAL, die zich bij het toerusten des legers, verdienstelijk had gemaakt; Graaf JOOST *van Schouwenburg*, schoonzoon des Graven van *Culemborg*, die later verdacht werd, zoo niet met ALBA, dan toch met den even vreesselijken Koning van *Frankrijk* te heulen; en WILLEM VAN DER MARK, Heer van *Lumey* en *Saraing*, een Luiksch Edelman, maar van moederszijde afkomstig uit het geslacht van WASSENAAR, welke gezworen had baard, haar en nagels te laten groeijen, tot de Graven van *Egmond* en *Hoorne* gewroken waren, weshalve hij door de krijgslieden *Langnagel* genoemd werd; zijn broeder, kanonnik van *St. Lambert*, maar thans als ruiter gekleed; de jeugdige MERBECK *van Hanef-fe*, een van 's Bisschops jonkers, dien hij had opgeligt; een Duitsche meester of ge-

---

(1) WAGENAAR, D. VI. bl. 284. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 269, 270.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 75, 84.

heimschrijver, en een Moorsche slaaf waren zijn gevolg. Voorts bevonden zich in 's Prinsen leger twee Hertogen van *Saksen*, CASIMIR, zoon van den Keurvorst van de *Paltz*, Graaf ALBERT *van Nassau*, de wakkere SONOY benevens een aantal zoo Nederlandsche als Duitsche en Fransche Edelen. ORANJE'S vanen voerden de kleuren van 's Prinsen wapen: Oranje (boven), wit en blaauw, uit welke ontegenzeggelijk de Nederlandsche volksvlag ontstaan is. Op eenige dezer vaandels las men: *Pro Lege*, *Grege et Rege* (voor wet, volk en Koning). Anderen voerden een pelikaan, uit liefde hare jongen met haar bloed voedende, van waar denkelijk de Prins in sommige schriften van dien tijd, de pelikaan genoemd wordt. Eenigen hadden, ten teeken dat zij den Koning niet wilden beoorlogen, roode vaandels en daarin gelijke kruisen als de Spaanschen. Sommigen droegen een roos op den stormhoed, om daardoor te kennen te geven, dat de Koningin van *Engeland* hun genegen was. Er is aangemerkt, dat de magt, door ORANJE te velde gebragt, op zich zelve aanzienlijk was en de geringschatting zijner vijanden beschaamde, maar niettemin ontoereikend, om zijn groot ontwerp te verwezenlijken. Het ontbrak zijnen krijgslieden niet aan dapperheid, of veeleer aan woesten moed; vele voorbeelden kunnen dit staven. Een Duitsch ruiter, onder anderen, had de beide beenen in het gevecht verloren, en nog weerde hij zich zoo dapper, dat hem zijn vijand het leven schonk. Een ander werd teruggezonden met de woorden: »Ga heen, haal eerst goed geweer!" — »Als het daaraan hapert," zeide hij, »zal ik haast klaar zijn;" trok zijn pistool, schoot een Italiaan onder de vijanden door den kop, ontnam hem zijne wapenen, en kwam aldus toegerust bij zijn vaandel. Zoo als de soldaten, waren ook de bevelhebbers; maar zij waren te veel in getal, en uit strijdige beginselen met strijdige bijoogmerken vereenigd, - hetgeen aanleiding gaf tot veelvuldige botsingen en oneenigheden. Bij het stillen van eene vechterij tusschen de Walen en Duitschers kwam NICOLAAS DE HAMES om het leven; en in een ander voorval van dien aard, werd zelfs een schot op den Prins gelost, waarvan de kogel op zijn degenknop afstuitte. Al het beleid, al de bekwaamheden, geestkracht en standvastigheid van ORANJE werden gevorderd, om deze uit zoo vele vreemdsoortige bestanddeelen zamengestelde menigte gelukzoekers in tucht en teugel te houden, wier soldij daarenboven spaarzaam werd uitbetaald. ORANJE, zijne broeders en anderen mogten op eigen kosten de geheele ruiterij onderhouden, veel werd nog vereischt om in alle behoeften te voorzien, en de beloofde gelden uit *de Nederlanden* bleven achter. Bij het beoordeelen van 's Prinsen handelingen in dezen veldtogt en den uitslag daarvan, moet men zich den altijd neteligen, dikwijls allerhagchelijksten toestand vertegenwoordigen, in welken hij dien geheelen tijd door verkeerde.

1568—1576

Het regenachtig jaargetijde en de bijna onbegaanbare wegen belemmerden de bewegingen van het leger, dat bij *Sint Vijt*, eene heerlijkheid van ORANJE, den *Rijn* overtrok en het huis te *Karpen* bij *Keulen* innam. Na een vergeefsch verzoek bij

1568— den Hertog van *Kleef* om vrijen doortogt en levensmiddelen voor het krijgsvolk, kwam
1576 de Prins, na een moeijelijken togt langs *Aken*, te *Witthem*. Onderweg had LODEWIJK zich van *Aremberg* stormenderhand, en van een paar andere plaatsen in *Gulikerland* en *Limburg* meester gemaakt, en eenige schepen, met Italiaansche koopgoederen beladen, op den *Rijn* aangehouden en hun eene som gelds tot rantsoen afgeperst. *Witthem*, door ALBA op nieuw bezet, werd hernomen, doch de bezetting, daar de Prins zelf tegenwoordig was, in het leven gespaard en aan de Luikenaars, welke het leger kwamen bezigtigen, als zegeteeken vertoond. Te *Witthem* hield men eenige dagen stand, daar deze plaats een geschikt middelpunt aanbood voor onderhandelingen met *Maastricht*, *Luik* en *Aken*. In het prinsdom *Luik*, welk tot het Duitsche Rijk behoorde en behalve het tegenwoordig gewest van dien naam, een aanzienlijk gedeelte van *Limburg* en *Namen* bevatte, telde ORANJE een groot getal aanhangers. Vele Nederlandsche Edelen, zoo als de AREMBERGS, de BARLAYMONTS, de HOORNE'S, de LALAINGS en anderen hadden aldaar hunne bezittingen en waren deswege Leenmannen van den Prins-Bisschop; en of dit niet reeds genoegzaam ware, om den Luikenaars belangstelling voor het lot hunner naburen in te boezemen, werden zij nog tot deelneming daarin opgewekt door hunne ingeschapene vrijheidszucht, welke op elke onderneming tegen verouderde en met de jaren drukkender gewordene heerschappij weerklank gaf. Onderscheidene Luiksche Edelen, gelijk LUMEY, LOVERVAAL, DELVAUX (EVERARD VAN MERODE), DE BARCHON, DE BETHON en diens echtgenoote MARIA VAN GHOOR hadden dan ook openlijk de zijde van den Prins en der Hervorming gekozen en hun vaderland verlaten, om er niet dan met de wapenen in de vuist weder te keeren. *Aken*, inzonderheid, was de verzamelplaats der Luiksche uitgewekenen; daar waren burgers en Overheid gunstig voor de zaak des Prinsen gestemd; daar werden voor den aanstaanden veldtogt krijgslieden gewapend en gelden bijeengebragt. Niemand was hierin ijveriger werkzaam dan ANDRIES BOURLETTE, een aanzienlijk Luikenaar uit een deftig geslacht gesproten. Na vele wederregtelijke vervolgingen, was hij uit zijn vaderland gebannen en in dienst des Prinsen getreden, en wordt als een der trouwste en vertrouwdste aanhangers van ORANJE in dit gevaarlijk tijdsgewricht beschouwd en tevens als een der standvastigste, maar minst bekende martelaars voor burgerlijke en godsdienstige vrijheid (1). Aan het hoofd der uitgewekene Luikenaars bezocht hij den Prins te *Witthem*, wien hij verzekerde, dat zij gereed waren, hem alle dienst te bewijzen en, met behulp hunner vrienden, den pas door *Luik* te bezorgen, mits het Land en den bewoners geene schade

(1) Zie over dien man het belangrijk opstel van den Heer BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, waaruit wij hier het een en ander ontleend hebben, getiteld: ANDRIES BOURLETTE, in het Mengelwerk van *de Gids* voor 1844.

wierd toegebragt. ORANJE had reeds aan WILLEM VAN MERODE, Heer van *Waroux*, weleer een zijner aanhangers, maar die thans, gelijk bleek, in zijn vijand verkeerd was, en den Heer VAN HEERS, welke grooten invloed te *Luik* bezaten, over vrijen doortogt en levensmiddelen voor zijn leger geschreven, maar zij hadden geweigerd, den brief aan te nemen. Thans bood 's Prinsen geheimschrijver den Luikschen gasten een brief aan voor de Regering en Gilden der stad *Luik* van dezen inhoud: Mijne Heeren! »Daar ik vertrouw, dat gij genoegzaam onderrigt zijt van de dringende noodzakelijkheid, om mij te verzetten tegen de afgrijsselijke en ongehoorde wreedheid en dwingelandij des Hertogs van *Alba* en van zijn aanhang tegen de arme Christenen en andere inwoners der *Nederlanden*, zal ik daarover thans niet uitweiden. Het heeft God den Heere behaagd, mij daartoe thans het middel te verschaffen door het leger met welk ik, onder het geleide zijner Goddelijke Majesteit, niet alleen hoop *de Nederlanden* van zulk eene afschuwelijke verdrukking te bevrijden, maar ook voor eene dergelijke dwingelandij al de omliggende Landen te behoeden, over welke ALBA met den tijd zijne woede en razernij tracht uit te strekken en onder dezelfde dienstbaarheid en geloofsdwang als *de Nederlanden* te brengen, hetgeen hij reeds getoond heeft, door Landen en heerlijkheden van het Duitsche Rijk te bezetten. Dit wilde ik u onder het oog brengen, om u te verzoeken, mij en mijn leger door uwe stad *Luik* vrijen doortogt te verleenen, daar men mij berigt heeft, dat er geen beter in den omtrek is, en mij met levensmiddelen en andere benoodigdheden tegen billijken prijs te ondersteunen, hetgeen ik te allen tijde en plaatse bereid zijn zal te vergelden. En hopende, uit hoofde van de bijzondere genegenheid, welke gij hebt voor de handhaving van de voorregten des Duitschen Rijks en van Uw eigen welzijn en heil, en om naderhand niet in de handen van zulke barbaarsche en wreede dwingelanden te vallen, dat gij dit mijn billijk verzoek niet zult weigeren en zulk een groot goed verhinderen, welk God de Heer thans ter bevrijding van alle onderdrukten aanbiedt, zal ik mijn brief eindigen, u nogmaals verzoekende, na deze redenen wel te hebben overwogen, mij hierin van dienst te zijn, en uw wil en besluit in dezen zoo spoedig mogelijk mede te deelen, ten minste binnen vier en twintig uren, om den tijd en de gelegenheid, welke God ons thans schenkt, niet te verliezen. — Wanneer gij, Mijne Heeren, in mijn verzoek toestemt zal ik zorgen, dat door mijn volk in uw gebied geene ongeregeldheden of rooverijen gepleegd worden (1).” Niet onduidelijk blijkt hieruit, dat de Prins trachtte den krijg, dien hij voor had, tot een heiligen krijg en zich zelven tot den held des geloofs te verheffen. De Hervormde predikers waren hem welkom, die zijne zaak tot Gods zaak maakten. »Hij doorzag, dat geene aardsche belangen met meer overgegevene zelfsopoffering worden

1568—1576

4 v. Wijnmaand 1568

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 19—21.

1568—1576 behartigd, dan wanneer innige overtuiging deze met de eischen van hoogere belangen verbindt." Van daar dat hij, nu geweld met geweld geweerd moest worden, minder zijn steun vond in mannen als HOOGSTRATEN en anderen, die in het Katholijk geloof volhardden, dan in bondgenooten als CULEMBORG, MARNIX, LEEFDAAL, SONOY, de VAN DER NOOTS, LUMEY, BOURLETTE en dergelijke, die openlijk de oude godsdienst vaarwel gezegd hadden, daardoor vijanden geworden waren van elke instelling, door haar geheiligd, en wien het vuur des geloofsijvers tot stoute daden aanspoorde. De weg naar *Nederland* door *Luik* was altijd de raad geweest van LODEWIJK *van Nassau* en van HOOGSTRATEN; ook de Luiksche uitgewekenen hadden er, ter bereiking hunner bijzondere oogmerken, op aangedrongen. De Prins had BOURLETTE in den arm genomen en toen hij zich te *Sinzich*, niet ver van *Keulen*, bevond tot hem gezegd: »Ik weet, dat men u te *Luik* groot onregt heeft gedaan; maar gij hebt er vrienden en invloed. Voor mijn leger bestaat geen beter doortogt dan door de stad. Hadde ik daar den pas, dan ware ik mijne zaak en den Hertog van *Alba* meester. Gij moet mij tot elken prijs dien pas bezorgen." BOURLETTE was onmiddellijk begonnen te onderhandelen, en zijne pogingen beloofden eenen gewenschten uitslag. Maar het geheim lekte uit; de Bisschop gaf er kennis van aan ALBA, en nam terstond de noodige maatregelen van voorzorg. Van daar dat de Luiksche bezoekers te *Witthem*, welken de Prins door BOURLETTE eene som gelds en een vaandel liet aanbieden, hetgeen zij van de hand wezen, zwarigheden maakten, 's Prinsen bovengenoemd schrijven in persoon over te brengen. Op hun verzoek werd hun een trompetter medegegeven, om den brief te overhandigen en het antwoord er op te ontvangen. Zij geraakten langs verschillende wegen 's anderen daags binnen *Luik*. De trompetter vond de stad aan alle zijden scherp bewaakt, en niet dan met moeite namen de Burgemeesters den brief aan, welken zij terstond den Prins-Bisschop mededeelden, die hen vermaande, een zoodanig besluit te nemen, als zij naderhand voor den Keizer, wiens onderdanen zij waren, konden verantwoorden. Er werd een schriftelijk antwoord teruggezonden, waarin Burgemeesteren, Raden en Gezworenen verklaarden, »dat deze zaak, niet hun alleen, maar ook den Prins-Bisschop, het eerwaardig Kapittel, den Adel, de goede Steden, het platte Land en in het algemeen de drie Staten des Lands van *Luik* en van het graafschap *Looz* (*Loon*) betrof (1)." Dit en hetgeen terstond zal volgen, bewijst met hoe vele behoedzaamheid men zelfs van de berigten van ooggetuigen gebruik moet maken. ALFONSO D'ULLOA, welke dezen krijgstogt bijwoonde, verhaalt, dat de Hertog het Land van *Luik* wilde berennen en overvallen, omdat het volk met Kettersche sekten was besmet, den Bisschop, hunnen Heer, als eenen vrijen en hoogwijzen Heere,

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 21, 22.

in geestelijke en wereldlijke zaken weigerde te gehoorzamen, en tegen diens wil 1568—1576
den Prins van *Oranje* den pas door hun Land wilde toestaan, weshalve de Bisschop ernstig den Hertog tot zulk eene krachtige ondersteuning had uitgenoodigd (1). Het tegendeel is waar. De Hertog had reeds twee maanden te voren den Bisschop van *Luik* opmerkzaam gemaakt, dat de Prins van *Oranje* bedoelde door het Luiksche in *Braband* te dringen, en hem vermaand op zijne hoede te zijn tegen de geheime zoowel als de openbare aanslagen, welke ORANJE zeker zoo spoedig mogelijk zou ten uitvoer brengen, daar hij niet lang de kosten tot onderhoud van zulk een leger, als hij thans bijeenbragt, konde bestrijden. Hij had tevens beloofd, den Bisschop, in geval van nood, met al zijne magt te hulp snellen, en hem verlof verzocht, *Tongeren* met krijgsvolk te bezetten, dewijl het gerucht wilde, dat ORANJE bij *Visey de Maas* zou overtrekken, om zich van die stad meester te maken. De Bisschop had dit verzoek beleefdelijk afgewezen, en even vruchteloos was de zending van FRANCOIS DE HALEWIN, Heer van *Zweveghem*, afgeloopen, welke bij hem moest aanhouden, dat den Hertog vergund wierde, deze en gene stad in het bisdom, ter bescherming tegen beider gemeenschappelijken vijand, van krijgsvolk te voorzien; met de stad *Luik* zelve was dit niet noodig, dewijl men zich daar tot eene krachtige verdediging gereed maakte. De Hertog bevond zich op dien tijd te *Maastricht*, werwaarts hij eenige weken te voren het oude Waalsche voetvolk van de grenzen van *Henegouwen* en *Artois* gezonden had (2).

Zoodra ALBA van de overwinning te *Jemmingen* met zijn leger in *Utrecht* was teruggekomen, had hij den Keizer zeer deftig geschreven, hoe hij hoopte, »dat de Almagtige God den Prins van *Oranje*, tot billijke straf voor zijn boos opzet, door de nederlaag van LODEWIJK *van Nassau* eenigzins gematigd en van verdere vijandelijkheden zou afgehouden hebben." Even ernstig wordt in zeker boekske, destijds van ORANJE's wege onder het volk verspreid, verzekerd, dat de Prins »geen avond te bed ging, zonder God voor de bekeering des Hertogs van *Alba* te bidden, en dat hij, om die bekeering in de hand te werken, hem thans met magt van wapenen zou aantasten (3)." Doch zoo weinig als ORANJE, bevocht ALBA alleen met dit vroom geschut zijnen vijand. Viermaal honderd duizend dukaten, uit *Spanje* ontvangen, hadden den Hertog in staat gesteld zijne krijgsmagt aanmerkelijk te versterken. Met weinig meer of minder dan achttien duizend man voetvolk en zes duizend ruiters, wel voorzien van geschut, oorlogsbehoeften, geld en leeftogt, legerde hij zich te *Haren*, nabij *Maastricht*. Hier sloeg

(1) *de Gids* voor 1844, D. II. bl. 149.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 323, 338—348.

(3) *de Gids* voor 1844, D. II. bl. 157. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 320.

1568— hij een schipbrug over de rivier, om door verkenningen te beter van 's Prinsen be-
1576 wegingen onderrigt te worden, en door zijne ruiterij alles voor den vijand te laten wegstroopen. Hij liet den ganschen Maasoever door uitgezette posten bewaken, en op de ondiepe plaatsen scherpgetakte minkijzers in de rivier leggen. Het gebied van *Luik* bleef van strooperijen niet verschoond, waardoor geen Spanjaard voor het verbitterde landvolk meer zijn leven zeker was, en die in de stad *Luik* niet telkens aan de aanvallen der menigte bloot stond. De Koning van *Frankrijk* bood den Hertog hulpbenden aan; doch de twee duizend ruiters, welke hij naar de grenzen bij *Avennes* zou zenden, kwamen niet opdagen. ALBA besloot na rijp beraad met zijne voornaamste legerhoofden, DON FREDERIK en DON FERDINAND, zijne zonen, CHIAPPIN VITELLI, BARLAYMONT, NOIRCARMES, MEGEN en LA CRESSONNIÈRE, zich niet aan een veldslag te wagen, ten ware hij den Prins in zulk een toestand zag, dat hij hem zeker geheel verpletteren kon, maar de bewegingen des vijands op den voet te volgen, hem af te matten, den toevoer van levensmiddelen af te snijden, zijne aanslagen tegen de steden te verijdelen, steeds voordeelige stellingen te kiezen, en bij gunstige gelegenheid hem een gevoeligen slag toe te brengen. ALBA begreep te regt, hier niet aanvallenderwijze zoo als in *Friesland*, maar slechts verdedigenderwijze te moeten handelen. Met één verloren veldslag was voor hem, bij den tegenwoordigen staat van zaken en de stemming der gemoederen in *de Nederlanden*, alles verloren; konde hij daarentegen, door heen en wedertrekken den Prins bezig houden, dan zouden geldgebrek en de naderende winter den vijand van zelf tot den aftogt noodzaken. Maar deswege was juist voor ORANJE al de hoop van den veldtogt in eene spoedige beslissing door het lot der wapenen gelegen; en van daar dat hij met dezelfde beradenheid den strijd zocht, als ALBA dien ontweek.

In den nacht van den vijfden op den zesden van Wijnmaand ondernam de Prins, door het maanlicht begunstigd, tusschen *Maeseyk* en *Maastricht* met zijn leger den togt door *de Maas*. De stand van het water was bij menschengeheugen nimmer zoo laag geweest als thans (1). Eerst trok een goed getal ruiters door de rivier, om aan den anderen oever den togt van het overige leger te dekken. Daarop plaatsten zich eenige honderden ruiters, in onderscheidene digtgeslotene gelederen dwars in den vloed, om de kracht van den stroom te breken en het doorwaden voor het voetvolk te minder bezwaarlijk te maken. Alles werd met zoo veel beleid en geluk ten uitvoer gebragt, dat de Prins met het aanbreken van den dag zich aan den tegenovergestelden oever bij het stadje *Stockem* bevond, zonder eenige tegenstand te ontmoeten. *Stockem* werd door HOOGSTRATEN, verzeld van LUMEY, opgeëischt. De Drossaard AYMON VAN SCHWARTZENBERG antwoordde, dat hij de plaats aan niemand zou

(1) MENDOCE, *Hist. d. guerres de Flandr.* p. 80 verso.

overgeven, zelfs niet aan den Prins van *Oranje*, zonder bevel van den Bisschop, zijn meester. »Hadt ge anders geantwoord," zeide HOOGSTRATEN, »het ware slecht gehandeld." En er werd geen verdere aanval gedaan, omdat ook de Luiksche Edelen, zich tegen het aanranden van 's Bisschops bezittingen verklaarden. Het dorp *Haren*, waar zich ALBA had gelegerd, ligt drie uren van daar. Men verhaalt, dat de Hertog aan BARLAYMONT, welke hem het eerst 's Prinsen overtogt meldde, met verbazing vroeg: »Denkt gij dan, dat de vijanden vogels zijn, om zoo over *de Maas* te vliegen?" Zeker is, dat door Spaanschgezinde Schrijvers zelfs ORANJE's overtogt als een proefstuk van krijgsbeleid en stoutheid geprezen wordt; en dat onze voorouders, om iemand aan te duiden, welke stoutmoedig was, of veel gezien en gevaarlijke ondernemingen bijgewoond had, zeiden: »*Hij is met den Prins over* de Maas *geweest.*" Men wil, dat ORANJE zeer geneigd was, den Hertog terstond te overvallen, en hem waarschijnlijk de overwinning niet ontgaan zou zijn, maar dat zijne benden, door de vermoeijenissen van den togt, daartoe niet in staat of niet gezind waren. Onwaar is, naar het schijnt, dat ALBA, den nacht na 's Prinsen doortogt, zijne legerplaats met behulp van drie duizend arbeiders in der haast derwijze versterkte, dat ORANJE alle denkbeeld liet varen, hem aan te tasten. Het lag immers niet in zijn plan, zich te verschansen, maar den vijand te achtervolgen. Hij trok dan ook den volgenden dag met zijn leger op; de voorhoede in drie hoofdafdeelingen gesplitst; over de eerste voerde MEGEN, over de tweede BARLAYMONT, en over de derde hij zelf het bevel, doch gaf dat later over aan LALAING, daar zijne tegenwoordigheid dikwijls elders gevorderd werd. Het is opmerkelijk, dat hij het bevel der voorhoede, die het meest met den vijand in aanraking moest komen, geheel aan Nederlandsche Heeren toevertrouwde. De overige vaandels voet- en paardenvolk stonden onder hunne gewone Oversten. Op het berigt, dat de Prins van *Oranje* den weg naar *Tongeren* had ingeslagen, rukte ALBA dien kant op en vatte post een half uur afstands van het vijandelijke leger, hetwelk voorttrok zonder hem den slag, gelijk hij verwacht had, aan te bieden. Onmiddellijk volgde hij den Prins, en kwam te *Bilsen*, een uur van *Tongeren*, ter regter zijde van den vijand. Dien dag verzocht de Prins van *Oranje* uit zijne legerplaats nabij *Tongeren* van de Burgemeesters van *Luik* verlof, om ten minste in hunne stad en de omstreken de schansgravers te ligten, welke hij behoefde; doch zij verontschuldigden zich gelijk te voren en onder hetzelfde voorwendsel. Het was hem niet onbekend dat deze antwoorden door den Bisschop waren ingegeven, die zich te *Luik* bevond en dadelijk, na 's Prinsen togt door *de Maas*, twee vaandels voetvolk naar *Hasselt* gezonden en bevolen had, *Tongeren* en de plaatsen, dien kant uit, in staat van tegenweer te brengen. Hij beklaagde zich deswege bij den Kerkvoogd en eischte van hem honderd duizend kroonen, onder bedreiging, zich, in geval van weigering, te zullen wreken over het leed en de beleedigingen hem en den zijnen aangedaan. GROESBEEK antwoordde met reden, dat »hij niets anders gedaan had, dan

1568—1576

7 v. Wijnmaand 1568

10 v. Wijnmaand.

1568—1576 hetgeen zijn pligt en de wetten des Keizerrijks vorderden; begreep de Prins, dat hij tegen deze laatsten gehandeld had, hij was gereed, zich voor den Keizer en het Kamergerigt ter verantwoording te stellen." ORANJE had inmiddels omtrent een uur van *Tongeren* naar de zijde van *St. Truijen* op een hoogte post gevat. ALBA, hem steeds op de hielen volgende, versloeg den volgenden dag zes honderd man van zijne achterhoede, welke de legerplaats nog niet bereikt had, en ontnam hem meer dan honderd bagaadjewagens, van welke eenige met geroofde kerksieraden beladen waren. Twee dagen daarna, rukte ORANJE verder op naar de stad *St. Truijen*, welke hem de poorten opende, ofschoon zij zich had kunnen verdedigen met het krijgsvolk, welk de Bisschop er in gelegd had, indien de burgers, gelijk deze aan ALBA schreef, »zoo goed gezind geweest waren als zij zijn moesten." De Hertog trok nu insgelijks weder op, en sloeg zich eerst neder in het dorp *Coninxheim*, toen, in het gezigt des vijands, in het dorp *Heuren*, waar de wederzijdsche voorposten twee dagen achtereen gedurig, met elkander schermutselden. De Prins vernemende, dat de hulpbenden, welke hij uit *Frankrijk* onder bevel van DE GENLIS verwachtte, *de Maas* tusschen *Dinant* en *Charlemont* waren overgetrokken, sloeg hierop den weg in naar *Jodoigne*, een vlek bij het riviertje *de Geete*, hetwelk hij moest overtrekken, om zich met haar te vereenigen. ALBA trok dienzelfden dag hem na, en den volgenden bevonden zich de beide legers zeer digt bij elkander. De Hertog schaarde zijn volk, om de vijanden behoorlijk te ontvangen indien zij hem wilden aantasten, doch zonder zich te verschansen en op eene plaats, waar zij hem slag konden leveren, indien zij zulks begeerden, zoo als het gerucht liep; zij echter vatten post op eene meer gunstig gelegene hoogte, zonder iets van dien aard te beproeven. Er werden van beide kanten eenige kanonkogels gewisseld, en 's Prinsen soldaten uit zeker sterk huis, welk zij bezet hadden, verdreven. Maar toen de Prins des anderendaags opbrak en *de Geete* overtrok, viel ALBA op zijne achterhoede aan, welke hij ten eenenmale versloeg. Drie duizend van ORANJE's beste soldaten sneuvelden, zonder de gekwetsten te rekenen; de Heer DE MALBERGH, een zijner voornaamste legerhoofden, werd gedood, en PHILIPPE DE MARBAIS, Heer van *Louverval*, viel in handen der Spanjaarden. De Graaf van *Hoogstraten* ontving eene wonde aan den voet, aan welke hij, waarschijnlijk te *Soissons* den elfden van Wintermaand, is overleden. ORANJE verloor in hem een getrouwen vriend en wakkeren lotgenoot. Als Graaf van *Hoogstraten*, Heer van *Borselen*, en Ridder van het Gulden Vlies behoorde ANTONIE VAN LALAING, in Vijftien honderd drie of vier en dertig geboren, onder den Hoogen Nederlandschen Adel. Door zijne moeder, ANNA, Gravin van *Rennenberg*, was hij aan dat geslacht, en door zijn huwelijk met ELEONORA VAN MONTMORENCY aan den Graaf van *Hoorne* en den Heer van *Montigny* vermaagschapt. Hij was een man van groote verdienste, die zich door dapperheid in het veld en door beleid in de raadzaal onderscheidde (1).

12 v. Wijnmaand 1568

18 v. Wijnmaand.

29 v. Wijnmaand.

---

(1) Aan zijne moeder werden in 1569 zes duizend livres uit zijne verbeurd verklaarde goederen

ORANJE had zich gevleid, dat, zoodra hij *Braband* was ingerukt, een algemeene opstand te zijnen behoeve zou volgen; en te meer mogt hij hierop rekenen, daar de meeste gewesten geheel van krijgsvolk ontbloot waren, hetwelk naar de Maasoevers gevoerd was; maar niemand bewoog zich, niet ééne stad verklaarde zich voor hem; zoo zeer had de schrik voor ALBA aller gemoederen bevangen. Men moet ook erkennen, dat, zoolang de Prins geen voordeel op den Hertog behaald of hem uit het veld geslagen had, het voor de Nederlanders hagchelijk was, zich openlijk voór hem te verklaren en zich alzoo aan de wreede wraakzucht van ALBA bloot te stellen. Don FERDINAND *de Toledo* had daarenboven terstond bij 's Prinsen komst voorzorgen genomen, dat deze geen punt van eenig belang, zelfs niet kortstondig konde bezetten. GILLIS VAN BARLAYMONT, Heer van *Hierges*, ondersteund door FILIPS DE LANNOY, Heer van *Beauvoir*, en GASPARD DE ROBLES, Heer van *Billy*, bevond zich in *Tirlemont* met eene ontzagwekkende krijgsmagt. OUDART DE BOURNONVILLE, Heer van *Capres*, verdedigde *Leuven;* de Hertog had hem veertienhonderd Waalsche busschieters te voet onder bevel van MONDRAGON en DE BUGNICOURT gezonden. De bewaking van *Mechelen* was aan EUSTACHE DE CROY, Heer van *Crecque*, toevertrouwd, welke het bevel voerde over twee vaandels Duitschers en het vaandel Walen van FERRY DE CARONDELET, Heer van *Potelles.* Te *Brussel* was de Hertog van *Aarschot* met eene bezetting van tien vaandels Walen, onder aanvoering van JEAN DE CROY, Graaf van *Roeulx.* 1568—1576

De Franschen waren inmiddels tot *Waveren*, vier uren van *Brussel* en even zooveel van *Leuven*, gekomen, van waar zij echter terugtrokken, om zich bij den Prins te voegen; zij waren wel vier of vijf duizend man sterk, maar slecht gewapend en door vrouwen en kinderen gevolgd, »alsof zij gekomen waren, om geheel te verhuizen en in *de Nederlanden* eene volkplanting aan te leggen." Daar de Prins thans *Luikerland* had verlaten en op de grenzen van *Braband* gekomen was, begreep ALBA van krijgsplan te moeten veranderen en in stede van den vijand, zoo als tot heden, op den voet te volgen, hem nu vóór te zijn. Derhalve sloeg hij zich neder bij *Leuven*, dewijl hij van daar de voornaamste steden van *Braband* dekken konde, en zond eene afdeeling ruiters uit, om den Prins den toevoer uit *Luik* af te snijden. Een aanslag van ORANJE op *Tienen* mislukte; met verlies van vijf honderd man en eenige bagaadjewagens moest zijn volk over de *Geete* weder terugtrekken. Dienzelfden dag brak ALBA, die nu tot zijn vorig plan terugkeerde, van *Leuven* op, om den vijand achterna te zetten, trok langs *Bevicum* door *Tienen*, en sloeg zich neder te *Esemale*, een uur van daar bij *de Geete.* ORANJE bevond zich in den neteligsten toestand. De komst der Franschen had niets dan

---

uitgekeerd, om in hare behoeften te voorzien. GACHARD, *Rapport* etc. p. 388. Later zijn die goederen, gedeeltelijk in *Noord-Braband* liggende, weder aan de erfgenamen teruggegeven en behooren thans nog aan het geslacht van *Montmorency.*

1568—1576 nieuwe behoeften medegebragt. »Waar er vroeger van honger en ander gebrek een omkwam, sterven er thans twee, en, zoo als met de menschen, gaat het met de paarden" is de eenvoudige maar krachtige uitdrukking van een ooggetuige van hun lijden. ORANJE werd van alle kanten »door den Hertog schaak gehouden, en bijna eene week lang dwaalde zijn uitgeput leger over het uitgeputte veld rond binnen de kleine uitgestrektheid, die hem zijn vijand openliet. De tijd verliep; een deel der hem toegevloeide partijgangers had, zonder krijgseed af te leggen, zich bij het vaandel hunner landslieden, of waar het hun best aanstond, gevoegd en weinig meer dan de karige handgift ontvangen. Van de geregelde en gemonsterde benden was met den eersten van Slagtmaand de diensttijd der Duitsche ruiters verstreken, en zoo groot het gevaar was hunnen arm te missen, zoo fel prangde ORANJE de nood, de soldij te voldoen (1)." Zonder geld, zonder toevoer van leeftogt, werd al zijne schranderheid gevorderd, om de telkens muitende soldaten tevreden te stellen. Hij was ter neder geslagen, en borst ontevreden in de woorden los: »Ik ben de rivier doorgetrokken, maar geene enkele stad heeft mij hare poorten geopend: thans mogen zij loon naar werken ontvangen." Hij raadpleegde met zijne onderbevelhebbers en de hoofden der Fransche benden, hoe te handelen. Door eene poging, zich van de eene of andere stad van *Braband* meester te maken, zou men zich aan een zeker verlies blootstellen. LODEWIJK *van Nassau*, de Graaf van *Hoogstraten*, DE GENLIS en FEUQUIÈRES waren van gevoelen, dat men naar *Luik* moest terugkeeren en er goedschiks of met geweld in komen. LUMEY, die bij het welslagen daarvan het stadhouderschap over het bisdom voor zich bedongen had, voegde zich bij hen. De Prins verzocht daarop van den Bisschop en het Kapittel den doortogt door de stad, onder plegtige verzekering, dat haar geen leed zou geschieden, en om levensmiddelen tegen billijken prijs. Maar vleijen, smeeken, dreigen, alles was vergeefs. Niet
3 v. Slagtm. 1568 alleen ontving hij weigerend antwoord, maar de Bisschop riep nu zelfs de hulp in van ALBA, welke hij eene maand te voren geweigerd had. De Hertog zond MONDRAGON naar *Luik* en HIERGES naar *Huy* met eenige vaandels Walen: hij zelf trok op van *Esemale* en sloeg zich neder te *Lamine*, twee uren van de stad *Luik*. De Bisschop bleef van zijnen kant niet in gebreke, met kracht en ijver voor zijne hoofdstad te waken. Verzeld van de Kapittelheeren, toog hij door de straten en bolwerken, de burgers vermanende, dapperlijk hunne haardsteden, huisgezinnen, hunne bezittingen, hun Vaderland, en, »meer dan dat alles," voegde hij er bij, »hunne godsdienst en de zaak van God en Kerk te verdedigen."

Het zij dat de Prins alleen beoogde door *Luik* zich van eenen veiligen pas over *de Maas*, welke rivier intusschen bovenmate gezwollen was, te verzekeren; het zij hij eigenlijk

(1) ANDRIES BOURLETTE, in *de Gids* voor 1844, D. II. bl. 189.

bedoelde, er te overwinteren, zijne muitende ruiters door het plunderen van de kerken en het bisschoppelijk paleis te betalen, en er zich voorts te verschansen, hij sloeg zich thans neder voor de stad. Doch vindende, dat zij op hare hoede, en 's Hertogs leger in de nabijheid was, hield hij zijn krijgstogt voor mislukt. In den nacht van den vierden op den vijfden van Slagtmaand, maakte hij zich, in schijn, tot een krachtigen storm aan de zijde van *St. Walburg* gereed, maar trok den volgenden morgen af. De stedelingen zetten hem achterna, versloegen van hem meer dan vier honderd man, en namen honderd wagens nevens twee stukken geschut, welke bij den overhaasten aftogt waren achtergelaten. Hij sloeg den weg in naar *Frankrijk* door *Namen* en *Henegouwen*. De Fransche hulpbenden inzonderheid kenmerkten haren togt door kerkroof, priestermoord, plundering en brand, terwijl zij, om de bevolking te tergen, de geroofde kerksieraden ten spot aan hare hoeden droegen. Zij versmaadden de bevelen van den Prins, die door een woesten LUMEY zelfs geëerbiedigd werden, welke trachtte, waar hij kon, op den Vaderlandschen grond kasteelen en abdijen voor der Franschen vernielende handen te redden. Met snelle schreden spoedde men zich voort, steeds door ALBA's voorhoede op den voet gevolgd. 's Prinsen achterhoede, dit gejaag moede, geraakte bij *Quesnoy le Comte* met de vervolgers handgemeen. Tien vaandels Duitschers, acht vaandels Spanjaarden en drie kornetten ligte ruiterij onder SANCHO D'AVILA en CAESAR D'AVALOS werden verslagen, en vele Spaansche bevelhebbers en Edelen gedood, gekwetst of gevangen. Doch deze zege werd te *Chateau en Cambrésis* gewroken, welks bevelhebber DE MOLAYN zich op 's Prinsen benden stortte en er een groot aantal van doodde. Veel had ORANJE's leger op dezen aftogt geleden. ALBA had bevolen, dat overal waar de vijand in aantogt was, de landbewoners met hunne goederen in de steden zouden vlugten, en alles vernielen waaruit hij eenig nut konde trekken. Een groot deel van 's Prinsen volk kwam om het leven, »hetgeen," zegt een ooggetuige, »niet te verwonderen is op eenen terugtogt, welke tien of elf dagen duurde en van lieden, vermoeid, uitgemergeld en half dood van honger, die door een magtig leger op de hielen gevolgd werden, terwijl de Hertog daarenboven paardenvolk had vooruitgezonden, om hen van voren en van ter zijde te bestooken en af te matten. De wraak van het verbitterde landvolk kostte ook aan menigeen het leven. Het verlies van ORANJE in dezen geheelen veldtogt wordt op vijf duizend man geschat. Den zeventienden van Slagtmaand geraakte hij op Fransch grondgebied en van zijnen vervolger bevrijd (1). Het

1568—1576

12 v. Slagtm. 1568

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. V—XII, 22—33; en het *Verslag* van den Geheimschrijver van Staat COURTEVILLE, welke destijds den Hertog verzelde, aldaar p. 348—367. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 42, 49, 50, 51. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 289—296, 302—306. MENDOCE, *Hist. d. guerres de Fl.* Liv. IV. p. 81—102; als deelgenoot in dezen togt, is het uitvoerig verhaal van dezen schrijver ten hoogste merkwaardig, ofschoon niet

1568—1576 verdient herinnerd te worden, dat terwijl in de Zuidelijke *Nederlanden* niets ter gunste van den Prins verrigt werd, men in *West-Friesland* en *Waterland* de trom roerde, om volk voor hem bijeen te brengen. De Graaf van *Bossu* verstrooide den geringen hoop, welke bijeengekomen was, en liet eenigen, die hem in handen gevallen waren, ophangen (1). Het doortrekken van *de Maas* is de eenige kloeke daad, welke de Prins op dezen togt heeft verrigt; weifeling en misrekening waren aan zijne zijde, beradenheid en behoedzaamheid aan die van ALBA geweest. De Hertog was zijne krijgskundige grondregels stipt getrouw gebleven, om zich namelijk altijd eene voordeelige legerplaats te kiezen, zijn krijgsvolk in strenge tucht te houden, den vijand af te matten, te benaauwen en hem, zoo mogelijk, zonder strijden te verwinnen. Met regt werd hij bij FABIUS vergeleken, wiens wijze van krijgvoeren hij volgde, en wien hij ook in den gelukkigen uitslag daarvan gelijk was (2).

Zoo wel de noodzakelijkheid, daar hij den naderenden winter niet op het open veld konde doorbrengen en hem van de beloofde driemaal honderd duizend, slechts twaalf duizend Rijksdaalders uit *de Nederlanden* toegekomen waren, als de begeerte, zijn leger, hetwelk in den deerniswaardigsten toestand verkeerde, met de benden te vereenigen, welke CONDÉ tegen KAREL IX had gewapend, voerde ORANJE naar *Frankrijk*. Vergeefs trachtte hij zijne Duitschers de dienst onder CONDÉ aan te prijzen »zoo wel door hunne baatzucht met de hoop op spoedige betaling te vleijen, als door hun den gewigtigen invloed voor te stellen, dien de overwinning der Hugenooten op het lot van alle Hervormden zou hebben." Sommigen eischten van hem dezelfde soldij, die CONDÉ hun aanbood; de meesten, den krijg moede, begeerden naar huis terug te keeren. Verstoord voerde hun de Prins te gemoet, dat zij hem dan maar den weg moesten wijzen, om behouden in *Duitschland* te komen; hij wist er geen. De Koning van

---

van eenzijdigheid vrij te pleiten en in vele bijzonderheden afwijkende van het verslag van COURTEVILLE, hetwelk wij als hoofdleiddraad gevolgd hebben. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 405—414. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 56—62. CAMPANA, *la vita di* FILIPPO II, T. III. p. 39—43. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 31, 32. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 107—112. ASTORGA, *Leven van* ALBA, D. II. bl. 289—315. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 205. CHAPPUYS, *Hist. d. guerres de Fl.* Liv. II. p. 93—97. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr. Belg.* Lib. XVIII. p. 443—447. 450—453. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 94—103. MEURSIUS, *Rer. Belg.* Lib. I. p. 48—55. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 255—257. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 61, 62. V. REYD, *Nederl. Gesch.* bl. 4. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 195—199. *Leven van* WILLEM I, D. I. bl. 95—123. ANDRIES BOURLETTE, in *de Gids* voor 1844, D. II, bl. 131 enz. BOSSCHA, *Neêrl. Heldend.* D. I. bl. 169—175.

(1) VIGLII *Epist. ad.* HOPPER. p. 489.

(2) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 101. Vgl. hierbij MENDOCE, *Hist. d. g. de Fl.* p. 104—107.

Frankrijk, die terstond zijne ontevredenheid over 's Prinsen gewapende verschijning op zijn grondgebied betuigd had, verklaarde zich thans bereid, de Duitsche benden te voldoen, mits zij naar huis trokken. Toen ORANJE zich daarop achter eene verklaring van godsdienstijver verschanste, werd de Maarschalk VON SCHOMBERG van 's Konings wege aan hem gezonden, die, met de meeste Duitsche Oversten persoonlijk bekend, bewerkte, dat sommigen in dienst des Konings van *Frankrijk* traden, terwijl de anderen te hardnekkiger aandrongen, op Duitschen bodem teruggevoerd en afbetaald te worden. De Prins, gedwongen toe te geven, voerde zijne vermoeide benden in het felste van den Winter door *Champagne* en *Lotharingen* en kwam, na het uitstaan van vele gevaren, moeijelijkheden en ellende, in eenen genoegzaam wanhopigen staat te *Straatsburg* aan. Hier moest hij zijn geschut, krijgstuig en voorraad te gelde maken, om zijn volk een gedeelte der achterstallige soldij te voldoen, en teekende voor het overige schuldbekentenissen op het prinsdom *Oranje*. Bijna twaalf honderd ruiters behield hij in dienst, en ontving van de Hugenooten onder den Baron D'OSSONVILLE eene versterking van drie duizend Fransche voetknechten en vijf of zes honderd ruiters. Met deze voegde hij zich bij WOLFGANG *van Beijeren*, Hertog van *Tweebruggen*, die in Grasmaand des volgenden jaars uit *Duitschland* den Franschen Hervormden acht duizend ruiters en zes duizend man voetvolk ter hulp aanvoerde; beide, vergezeld door de Graven LODEWIJK en HENDRIK *van Nassau*, vereenigden zich met den Admiraal DE COLIGNY. Om dien tijd had het onderhoud plaats waarvan BRANTOME melding maakt. »Ik zag al deze Heeren," zegt hij, »bij mij .... zonder dat aan mijn huis en goed, zelfs niet aan de kerk en de beelden eenig leed geschied is. .... Ik sprak een geruimen tijd met den Prins van *Oranje;* ik vond hem een groot man, die over alles wel wist te oordeelen; doch hij kwam mij eenigzins treurig gestemd voor en zijn uiterlijk gaf te kennen, dat hij door den last zijner ongelukken gedrukt werd. Hij sprak mij over den noodlottigen uitslag van zijn vorigen togt en weet dien aan geldgebrek en aan de vreemdelingen, op welke hij te veel vertrouwd had; hij was niettemin voornemens eerlang op nieuw weder zijn geluk te beproeven. Hij was een man van aangename vormen en van eene zeer schoone gestalte. Graaf LODEWIJK was kleiner." De Prins nam vervolgens deel aan onderscheidene ondernemingen der Hugenooten. Hij was tegenwoordig bij het innemen van *la Charité*, streed in het gevecht van *Roche-Abeille* en bevond zich bij de belegering van *Poitiers*. Tegen het einde van Herfstmaand Vijftien honderd negen en zestig verliet hij het leger der Hugenooten, om in *Duitschland* over het zenden van hulp te onderhandelen. In boerengewaad en door slechts vijf personen verzeld, trok hij met levensgevaar door *Frankrijk* en kwam behouden te *Dillenburg* in het graafschap *Nassau*. LODEWIJK en HENDRIK *van Nassau* bleven in *Frankrijk*. LODEWIJK inzonderheid onderscheidde zich in den veldslag van *Montcontour*, welke kort na 's Prinsen vertrek

1568—1576

1568—1576 geleverd werd, en deelde sedert in al de vermoeijenissen en gevaren van het Hugenootsche leger (1).

Zoo waren dan de ondernemingen van den Prins van *Oranje*, van welke velen de bevrijding der *Nederlanden* verwachtten, ten eenenmale mislukt. ALBA was in zijn onbepaald gezag meer dan ooit bevestigd, en overmoedig geworden ontzag hij niemand en verstoutte zich voortaan alles. Zeer juist is aangemerkt, dat hij meer voorzigtigheid toonde in den tegenspoed, dan gematigdheid in den voorspoed; dat het hem ligter was eene overwinning te behalen, dan er een gepast gebruik van te maken; en dat hij het beleid van den Veldheer niet met de bedachtzaamheid des Staatsmans vereenigde, daar hij met geweld zijnen Meester aan de volstrekte heerschappij over *de Nederlanden* wilde helpen zonder eenig acht te geven op den toestand der tijden, den aard der bevolking, en de ligging dezer gewesten tusschen vorstendommen, die het fnuiken van het gezag des Spaanschen Konings niet ongaarne zagen (2). In een brief vol grootspraak meldde
22 v. Slagtm. 1568 hij den Raad van State den gelukkigen afloop van den veldtogt, en gelastte dat men daarvoor openlijk in de kerken zou danken (3). Tevens gaf hij kennis van zijne overwinning aan den Koning van *Spanje* en anderen Vorsten. Niets meer van 's Prinsen aanslagen duchtende, dankte hij een deel der Duitsche ruiterij en van het Waalsche voetvolk af, zond den Graaf van *Mansfeld* met twee duizend ruiters en vijf en twintig vaandels voetvolk den Franschen Koning te hulp, en legde zijn overig krijgsvolk in de
22 v. Winterm. voornaamste steden in bezetting. In *Brussel* hield hij een zegepralenden intogt; de Geestelijken met de overblijfselen der Heiligen, de Overheid en de voornaamste burgers traden hem buiten de poort te gemoet, eene eer, welke te voren alleen den Vorst zelven of eenen van zijnen bloede bewezen werd. Door geheel *Nederland* werden, op zijn bevel, dank- en vreugdefeesten gehouden, doch door de meesten »met benaauwde en geveinsde harten gevierd." De Geestelijken hielden plegtige omgangen; de Spanjaarden gaven alom op de uitgelatenste wijze hunne vreugde te kennen, en op de markt te *Brussel* werd een prachtig steekspel gegeven. ALBA, om zichzelven en zijne overwinning te vereeuwigen, liet gedenkpenningen slaan. Een daarvan stelt hem voor als geze-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 307—320, 322—326. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 76, 80. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. XII, 34. LINGUET, *Epist.* p. 82, 83, 84, 85, 109, 117. VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 462, 513. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 205, 206, 209—212. MEURSIUS, *Rer. Belg.* Lib. I. p. 54—57. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 62. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 199. *Leven van* WILLEM I, D. I. bl. 123—128, 147—150. BOSSCHA, *Neêrl. Heldend.* D. I. bl. 175—177.

(2) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 61, 62.

(3) Zie dien brief bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 257.

ten op eenen zegewagen en door de overwinning gekroond wordende. In zijne regterhand houdt hij een zwaard, om zijne zege over LODEWIJK *van Nassau* aan te duiden, en in de linkerhand een MINERVA-schild, als zinnebeeld der wijsheid, waardoor hij ORANJE's plannen verijdeld had. De zegekar wordt door twee uilen, de vogels van MINERVA, getrokken (1). 1568—1576

Zoodra ALBA in *Brussel* was teruggekeerd en de stad met zijn krijgsvolk had bezet, werd het vervolgen, veroordeelen en straffen dergenen, die zich in de vorige beroerten gemengd hadden of daarvan verdacht gehouden werden, heviger dan ooit voortgezet (2). Allen, welke in de krijgstogten van den Prins deel genomen en hem ondersteund hadden of daarvan beschuldigd waren, werden ingedaagd, en dat getal moet overgroot geweest zijn, naar de menigte gedaagden uit *Gelderland* alleen te oordeelen. Zij, die niet verschenen werden gebannen, en hun getal beliep nog vóór het einde van Vijftien honderd negen en zestig reeds meer dan achtduizend. In weerwil van 's Hertogs verbod, ontvlood het rampzalige volk bij geheele scharen het Land. Uit *Bommel* alleen verlieten twee en zeventig burgers have en goed. *Engeland*, *Duitschland* en andere gewesten ontvingen de vlugtelingen, die hunne nijverheid, handwerken en vermogen medebragten, met opene armen; en de weleer bloeijende Nederlandsche handel in lakens en wollen stoffen vestigde zich om dezen tijd geheel in *Engeland*. »Zoo verdreef de hand van een ruwen soldaat, van een kortzigtigen, geldbejagenden tirannendienaar de kunsten des vredes uit het Land, en vernielde in een kort tijdsverloop het gebouw door wijze Vorsten sedert eeuwen opgerigt en beschermd." Te midden der algemeene ontsteltenis dwong ALBA door den Graaf van *Megen*, wien hij tot Stadhouder over *Friesland* en *Groningen*, na het weigeren des Hertogs van *Aarschot* van deze waardigheid, had aangesteld, de steden *Leeuwarden* en *Groningen* de Bisschoppen te ontvangen, hetgeen zij tot nu geweigerd hadden (3). De besluiten der Trentsche kerkvergadering en het geloofsonderzoek waren alom ingevoerd en, overeenkomstig die besluiten, seminariën opgerigt, terwijl den jongelieden beneden de twintig jaren verboden werd, zich buiten 's lands te begeven of vreemde Hoogescholen te bezoeken. Den Bisschoppen en Kapittels werd aangeschreven, wel onderrigte en naauwgezette Pastoors

(1) MENDOCE, *Hist. d. g. de Fl.* Liv. IV. p. 102—104. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 416. LINGUET, *Epist.* XXXV. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 257. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 200. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. I. p. 57.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 309.

(3) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. I. bl. 324, 348, 350, 353 enz. VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 547. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 63. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 260—266.

1568—1576 aan te stellen, om het volk door woord en voorbeeld te stichten. Men moest zorgen, dat de schoolmeesters opregt Katholijk, van een onberispelijk gedrag en door de Bisschoppen goedgekeurd waren. De Bisschoppen moesten de onderwijzers in hun kerspel bezoeken; ten gevolge daarvan werden allen in hechtenis genomen, die valsche leerstellingen onderwezen hadden, en diegenen afgezet, welke bleken niet goed Katholijk te zijn. Op éénen dag werden in alle steden de drukkerijen en boekwinkels onderzocht, de verbodene boeken in beslag genomen en verbrand, en de drukkers dier werken gevat. Men verbood boeken van buiten 's lands in te voeren, tenzij vooraf door de Bisschoppen of hunne gelastigden onderzocht; en elk moest eene lijst zijner boeken bij den Bisschop inleveren, om die te laten onderzoeken. Onderscheidene bevelen werden uitgevaardigd ter handhaving en uitbreiding des Katholijken geloofs, en de bloedplakaten op nieuw afgekondigd met last, deze stiptelijk op te volgen. Niemand mogt met eenig ambt bekleed worden zonder bewijs van zijne Roomschgezindheid, afgegeven door den Bisschop of den Pastoor van zijn kerspel; en de openbare ambtenaren moesten zweren der Roomsch-Katholijke Kerk te gehoorzamen, haar te ondersteunen en te verdedigen. Verscheidene huizen, in welke de Hervormden bijeenkomsten gehouden hadden, werden omvergehaald, met verbod die weder op te bouwen zonder verlof des Konings of van den Algemeenen Landvoogd. Alle kerken, kloosters en andere gewijde plaatsen, door de Ketters vernield, moesten op kosten der steden en gemeenten hersteld worden. Naardien bijzondere Heeren, welke het regt van verbeurdverklaring bezaten, daarvan thans gebruik wilden maken, werd verklaard, dat dit regt niet hun, maar den Koning behoorde. Evenzeer werden de steden afgewezen die, steunende op hare voorregten, beweerden, dat de goederen harer burgers niet mogten verbeurd verklaard worden (1). Moedig echter verzette zich de Regering van *Leiden* tegen ALBA's gevolmagtigde, Mr. AREND VAN SASBOUT, Raad in den Hove van *Holland*, welke in de stad gekomen was, om naar het voorgevallene in de vorige beroerten een onderzoek in te stellen en tevens den bijstand van het geregt, ter uitvoering van het vonnis door den Bloedraad over eenige burgers geveld, in te roepen. Zij beweerde onbeschroomd, dat in alle zaken, hare burgers betreffende, niemand bevoegd was vonnis te wijzen, dan de Schepenen der stad alleen, en dat geen burger, om welke reden ook, meer konde verbeuren dan zestig gulden eens. Rondborstig voegde zij er bij, dat zij bereid was, zelve regt te wijzen, en niet alleen ongehouden, maar het zelfs onbetamelijk voor haar was, zich tot het uitvoeren van vonnissen, door haar niet gewezen, te laten gebruiken. Ten slotte betuigende, dat ingeval iets tegen hare voorregten en gewoonten ondernomen of gedaan mogt worden, zij zulks niet zou toestemmen, noch van meening was, het

(1) *Correspondance de* PHILIPPE, T. II. p. 99—101.

te veroorloven of te gedoogen (1). Voorts gelastte ALBA allen steden en plaatsen hare voorregten, die hem geheel onbekend waren, maar gedurig werden tegengeworpen en in zijne handelingen belemmerden, in geschrift te stellen en hem in te leveren (2). Hierop vaardigde hij het volgende jaar twee algemeene verordeningen op het stuk der lijfstraffelijke regtspleging uit (3). Zij worden, inzonderheid de verordening op den stijl van procederen in lijfstraffelijke zaken, als »meesterstukken van gezond oordeel, diepe regts- en menschenkennis, regtschapen geregtigheids-liefde en zachtmoedigheid," geprezen, maar welke met een pennestreek alle voorregten vernietigden, die er mede streden. En deze laatste omstandigheid was ongetwijfeld de oorzaak, dat zij zes jaren later, toen de Staten meester waren, werden opgeschort tot daaromtrent anders zou zijn besloten. Niettemin zijn zij tot aan het jaar Achttien honderd elf in *de Nederlanden*, vooral in *Gelderland*, *Holland* en het *Sticht*, van kracht gebleven (4). 1568—1576

»Niets heeft ALBA en den Spaanschen naam bij de Nederlanders meer gehaat gemaakt," zegt STRADA, »dan het ontwerpen en doordrijven eener nieuwe belasting (5)." »Dat volk," getuigt GROTIUS, »welk het verbranden van medeburgers, het ombrengen van Regenten, het vernietigen van wetten, van godsdienst, van den Staat, bijna zonder zich te bewegen aanschouwde, heeft toen eerst zamengespannen, om de vorige rampen te wreken en die, welke hen bedreigden, af te weren (6)." ALBA zelf verklaart, dat »noch de hoofden, die hij heeft laten vallen, noch de voorregten, die hij heeft afgeschaft, zoo veel weerzin en tegenstand hadden opgewekt, als deze belasting (7)." On-

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 267.

(2) *Utr. Placaatb.* D. I. bl. 425, 426, 431. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 266. REVIUS, *Daventr. Illustr.* p. 424.

(3) *Groot Placaatb.* D. II. bl. 1007, 1046. Zie deze verordeningen ook achter DE DAMHOUDER, *Practyke in Crimineele Saecken.* Rotterdam, 1642.

(4) WAGENAAR, D. VI. bl. 293. BILDERDIJK, D. VI. bl. 107—109. Mr. M. C. VAN HALL, *Regtsgeleerde Verhand.* bl. 51—117. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 154.

(5) *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 418.

(6) *Annales*, Lib. II. p. 34. Hiermede overeenkomstig leest men in het *Geuse Liedtboeck*, waar ALBA sprekende wordt ingevoerd:

't Bederven haers Landts hadden sy geen acht,
Soo langh ick haer by den vleeschpot liet blyven;
Maer nu ick haer Mammon aenroer met kracht,
Willen sy my uuyt die Landen verdryven.

(7) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 206.

1568—1576 dertusschen meent een later Schrijver dat » van al de gewelddadige handelingen des Hertogs van *Alba*, het invoeren dezer belasting die is, welke de minste blaam op zijne gedachtenis werpt. Onvermijdelijk uit het stelsel van centralisatie, hetwelk hij moest invoeren, voortgevloeid, zou zij, binnen zekere grenzen beperkt, den Lande en inwoners voordeelig kunnen geweest zijn; zij zou vele zwarigheden, vele onregtvaardigheden en ontelbare invorderingen van landsregten (*fiscalités*) afgesneden hebben. De Hertog toonde in de uitvoering van zijn plan eene gematigdheid, van welke hij tot nu toe zelden een bewijs gegeven had. Maar door een noodlot, vrij gemeen in de jaarboeken der onbepaalde heerschappijvoering, heeft geen maatregel meer toegebragt, om zijn gezag omver te werpen dan deze. Toen ondervond hij de eerste nederlaag, en het volk, tot dien tijd door den schrik zijns naams verplet, begon hem niet langer als onverwinnelijk te vreezen (1)." Meer dan al zijne wreedheden, heeft misschien het invoeren dezer belasting tot het vormen der nieuwe Katholijk-Hervormde vereeniging aanleiding gegeven, welke weinig jaren later in het leven geroepen werd (2). In stede der oude wijze van geldheffing, wilde ALBA, dat elk eenmaal den honderdsten penning of een ten honderd van de waarde van al wat hij bezat zou opbrengen, en voorts als blijvend den tienden penning of tien ten honderd van alle roerende, en den twintigsten penning of vijf ten honderd van alle onroerende goederen, beide *zoo dikwijls zij verkocht werden*. Het voorname doel van dit stelsel van geldligting was, meent men, de Koninklijke onafhankelijkheid te vestigen. Het alleenbewind had reeds genoegzaam de geheele regterlijke magt aan zich getrokken, en de meeste handvesten der gemeenten waren ter zake van *felonie* verbeurd verklaard; maar den gewestelijken Staten bleef in het weigeren der beden of onderstandgelden een middel over, om de Regering tot gematigdheid te brengen, wanneer zij daarvan mogt afgeweken zijn. Verdween deze waarborg, de eenige, welke de aloude instellingen *der Nederlanden* bezaten, dan werd het gezag van den Vorst onbepaald. Om dit laatste te bereiken, moest de Monarch aan de noodzakelijkheid onttrokken worden van zich tot de Staten te wenden, door hem, middels eene duurzame, vastbepaalde belasting, een inkomen te verschaffen, gelijk aan dat, welk hij trok uit de beden, die van de gewesten om en voor zekere jaren gevraagd, maar niet dan tegen het verleenen van nieuwe of het bevestigen van oude voorregten, toegestaan werden. Dit was juist, wat de Hertog van *Alba* zich voorstelde. Daar hem vooral aan het beginsel gelegen was, zoo moest hij veel minder achten, dat hem aanzienlijke sommen onder den naam van beden werden toegestaan, dan eene som, hoe gering ook, te verwerven onder den naam zijner geliefkoosde belasting; vandaar schreef

(1) BAKHUYZEN VAN DEN BRINK, *Notice sur le Dixième Denier*, p. 1, 2.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 288, B. VI. bl. 378.

hij zijn Meester, dat wanneer het ontwerp eens was aangenomen, niets gemakkelijker zijn zou, dan de belasting te brengen, tot het punt, op welk men haar wilde hebben. Zulk een plan kwam te zeer met de heerschzuchtige beginselen van FILIPS overeen, dan dat hij er niet zijne volle goedkeuring aan zou gegeven hebben (1)." Hoe zeer deze redeneringen zich wel laten hooren, twijfelen wij echter aan hare juistheid. Zij vinden althans geen steun in de echte gedenkstukken, met name den briefwissel van FILIPS, in welken geen spoor te ontdekken is, dat de Koning en de Hertog met deze heffing iets anders bedoeld hebben dan de uitgeputte Spaansche schatkist door het geld der Nederlanders te gemoet te komen. En dat de Staten der *Nederlanden* in het toestaan dezer heffing, den ondergang van 's Lands vrijheid geducht en er zich daarom tegen verzet zouden hebben, is niet met reden te vermoeden in lieden, welke zich zoo weinig om die vrijheid bekommerden, dat zij niet alleen de vernietiging hunner voorregten lijdelijk aanschouwd en zich niet verroerd hadden, toen ORANJE met een leger was gekomen, om hen aan ALBA's dwingelandij te onttrekken en hen in hunne oude vrijheden te herstellen, maar die zelfs zoo slaafs gezonken waren, dat zij den dwingeland, welke hunne regten vertrapte, honderd en twintig duizend dukaten aanboden »*voor de diensten door hem den Lande bewezen* (2)." Geldgebrek aan de eene, en vrees voor den ondergang van handel, nering en handtering, maar bovenal de afkeer, zijne zaken open te leggen aan de andere zijde, gaven aanleiding tot het ontwerpen en bestrijden van een belastingstelsel, welk eene treurige vermaardheid heeft verworven. De geschiedenis van dat stelsel zal dit bevestigen. 1568—1576

Er is reeds aangetoond, dat ALBA in *Spanje* den last had medegekregen, middelen te beramen, om zich in de *Nederlanden* geld te verschaffen en 's Konings inkomsten aldaar op een vasten voet te brengen. Hij en FILIPS begrepen, dat *de Nederlanden* zich zelven moesten onderhouden (3). Zij vonden het tegen den regel, dat deze gewesten, in plaats van hun buitenlandschen Vorst te verrijken, hem jaarlijks tot het onderhoud van hun bestuur aanzienlijke sommen kostten, die hij uit *Spanje* moest zenden (4). De ontvangsten stonden in geene evenredigheid tot de uitgaven, welke ALBA's schrikbewind, het bezoldigen eener groote krijgsmagt, en het aanleggen van kasteelen en sterkten vorderden. Eene nieuwe en meer opbrengende geldligting dan de gewone,

(1) BORGNET, PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 68, vergeleken met BAKHUYZEN VAN DEN BRINK, *Notice sur le Dixième Denier*, p. 24, 31, 54, 55, 60, 61.

(2) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 63.

(3) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 505, 506. Hiervoor, bl. 5.

(4) BILDERDIJK, D. VI. bl. 109. (1)

1568—1576 die veel ongelegenheid veroorzaakte, werd derhalve vereischt. Er is met scherpzinnigheid onderzocht, of het plan eener heffing van den tienden en twintigsten penning in *de Nederlanden* door ALBA ontworpen, en door FILIPS slechts schoorvoetend en onder vele bepalingen bekrachtigd is (1). De Koning zelf geeft daarvan de eer aan ALBA, wien hij, in vleijende bewoordingen, zijnen dank betuigt voor de dienst, welke hij hem daardoor heeft bewezen, maar erkent tevens, dat de Hertog op zijnen last handelt (2). Ondertusschen is bekend, dat in Vijftien honderd negen en vijftig in FILIPS zelven het denkbeeld was opgekomen, om in *de Nederlanden*, even als in *Spanje*, het regt op de verkoopen (*alcabalas*) in te voeren, hetwelk aan de Staten werd voorgesteld doch geen ingang vond, en ook den Koning door GRANVELLE ontraden werd (3). De Hertog had reeds bij zijne komst in *de Nederlanden* te *Diedenhoven* aan BARLAYMONT en NOIRCARMES zijn stelsel van belasting, hetwelk op de leest van dat in *Spanje* gebruikelijk geschoeid was, medegedeeld (4). Vóór hij zijn plan bij de Staten ter tafel bragt, had hij daarover in Slagtmaand van het verloopen jaar den Raad van State en dien der Geldmiddelen geraadpleegd. Men bragt hem onder het oog, »dat de Koning in Vijftien honderd zes en vijftig insgelijks den honderdsten penning geëischt, maar er voor eene bepaalde som van afgezien had, daar de Staten verklaard hadden, er niet in te kunnen bewilligen, dewijl de ingezetenen niet te bewegen zouden zijn, hun vermogen te openbaren (5).” »De Hertog,” voegde men er zeer juist bij, »mogt dus wel eerst op middelen bedacht zijn, om dit bezwaar uit den weg te ruimen, eer hij besloot den honderdsten penning te eischen.” Toen ALBA hierop verklaarde, dat hij er wel raad voor wist, hield men hem voor, »dat het heffen van den tienden penning op de roerende goederen, door den verkooper te betalen, bijna onmogelijk zijn, met zware kosten verzeld gaan en tot menigvuldige bedriegerijen aanleiding geven zou. Ook zouden de prijzen der koopwaren buitengewoon stijgen, alzoo de buitenlanders hunne goederen met tien ten honderd zouden verhoogen. Vele handelsartikelen, zoo als wollen goederen, tapijten en dergelijken, zouden vijf of zesmaal met tien ten honderd bezwaard

(1) BAKHUYZEN VAN DEN BRINK, *Notice sur le Dixième Denier*, p. 20—22, 47, 48.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 104, 227.

(3) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 75.

(4) VIGLIUS, *Commentarius rerum actarum tempore ducis* ALBANI *super nova impositione seu vectigali Decimi Denarii rerum venditarum*, in HOYNCK VAN PAPENDRECHT, *Analecta Belg.* T. I. P. I. p. 287, 290, 291.

(5) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 61. Er was toen den honderdsten penning van alle onroerende, en den vijftigsten van alle roerende goederen geëischt.

worden, daar de grondstoffen, eer die voorwerpen in bruikbaren staat waren, door zoo vele handen moesten gaan. Dit zou den prijs dezer goederen derwijze verhoogen, dat de Nederlanders niet langer met de naburige volken, bij welke deze belasting niet bestond, zouden kunnen wedijveren, waaruit het verval van handel en trafieken onvermijdelijk moest voortvloeijen. De Bondgenooten zouden zich ook welligt over deze belasting beklagen, die in strijd was met de gemaakte overeenkomsten, naar welke zij hier te Lande, onder betaling van de gewone lasten en regten, mogten handel drijven." De Hertog voerde hier tegen aan »dat de tiende penning eene zeer billijke belasting was, dewijl, zoo als het behoorde, al de gewesten er gelijkelijk in deelden. De Staten werden daardoor ook ontheven van de lastige verzegelingen en den verkoop van renten, tot welker aflossing men, na het invoeren van den tienden penning, de opbrengst der verpondingen en hoofdgelden zou kunnen bezigen. Voor het overige hadden de verkoopers reden zeer tevreden te zijn met de opbrengst van éénen penning, daar zij dan nog negen overhielden. Door het gedurig eischen van beden, die dikwijls eerst na het verkrijgen van buitensporige voorregten werden ingewilligd, leed het aanzien van den Koning te zeer, weshalve het noodig was eene vaste belasting in te voeren, om hem de moeite van het herhaalde vragen te sparen; daarenboven werd tot den bouw en het onderhoud der vestingen geld gevorderd. De belasting van den tienden penning zou bijna niet op den Adel, de Geestelijkheid en de Landlieden, maar hoofdzakelijk op den koopman en ambachtsman drukken; om dezen te gemoet te komen, zou hij de belasting op de levensmiddelen afschaffen, zoodra het heffen van den tienden penning ingewilligd zou zijn. In *Spanje* en in andere gewesten was dat regt met zulk een gewenschten uitslag ingevoerd, dat hij uit zijne stad *Alba* alleen daardoor jaarlijks veertig of vijftig duizend dukaten trok. Eenige Landen waren gewoon deze belasting af te koopen, en de opbrengst te vinden uit imposten op levensmiddelen, waaraan het volk gewoon was." De Raadsleden bragten daartegen in het midden, »dat er een groot onderscheid bestond tusschen *de Nederlanden* en *Spanje*. De rijkdom van *Spanje* bestond niet zoo zeer in handel en nijverheid, dan wel in goedbebouwde en uitgestrekte landerijen; *de Nederlanden* integendeel, klein van omvang, moesten voornamelijk door handel en nijverheid bestaan. *Spanje* had geene andere naburen dan de zee en bergen; *de Nederlanden* waren omgeven door handeldrijvende gewesten, die handel en nijverheid naar zich konden trekken, wanneer deze hier te zwaar gedrukt werden. Hertog FILIPS van *Bourgondië*, wien men de opkomst en de bloei der *Nederlanden* te danken had, was steeds bedacht geweest, den handel matig te belasten en de levensmiddelen laag in prijs te houden, zoo als onwedersprekelijk bleek uit de handelsverdragen met *Engeland* en uit de vrijheden aan buitenlandsche kooplieden verleend, welke daardoor herwaarts werden gelokt, terwijl de zware belasting van den tienden penning hen verwijderd zou houden en den ingezetenen aanleiding geven, elders heen te

1568—1576

1568—1576 trekken. De aanbouw van nieuwe vestingen kon achterwege blijven wanneer geld ontbrak, en men moest zich voor het tegenwoordige met het welonderhouden der grensvestingen te vreden stellen. Op hetgeen de Hertog ten opzigte van eene altijddurende belasting bijbragt, merkte men aan, dat de belastingen in *de Nederlanden* van ouds, naar de omstandigheden, nu eens verhoogd, dan weder verminderd waren; ook was het niet raadzaam het Land in vredestijd zoodanig uit te putten, dat het, als er oorlog ontstond, niets meer ten offer konde brengen. Het was, wel is waar, zeer goed, dat men de Landlieden minder belasten wilde, maar dit moest niet geheel ten koste van kooplieden en stedelingen geschieden; immers moest men het altaar van *St.* PAULUS niet afbreken, om dat van *St.* PIETER op te bouwen. Eindelijk verwonderden zij zich grootelijks, dat de Hertog door den tienden penning uit de enkele stad *Alba* zulke groote inkomsten trok; zij konden niet nalaten, hem daarmede geluk te wenschen (1)."

ALBA liet zich door deze redenen niet van zijn plan afbrengen. Hij gelastte JUAN DE YSSUNCA op te nemen, wat de nieuwe belasting in *de Nederlanden* zou opbrengen, en beschreef, na dit onderzoek, met overleg van den Raad van State, de Staten der oude, aangeërfde *Nederlanden*, onder welke *Utrecht*, *Friesland* en *Gelderland*, later aan het huis van *Oostenrijk* gekomen, niet begrepen waren, tegen den negentienden van Lentemaand te *Brussel*. Oorspronkelijk was zijn voornemen geweest aan de Staten van elk gewest afzonderlijk de bewuste heffing voor te stellen, opdat zij niet met elkander mogten zamenspannen, gelijk te vreezen was, wanneer zij vereenigd waren. Hierin was hij den verleden Zomer door den krijg verhinderd geworden; thans waren de wegen te slecht om er aan te denken, en een beter jaargetijde af te wachten, zou te veel tijd kosten. Hij zou echter de Algemeene Staten slechts voor éénen dag ontbieden, en de Koning konde verzekerd zijn, dat de zaken daar anders zouden behandeld worden dan voorheen; niemand zou eene klagt durven uiten, maar elk zich toegevend toonen, daar alle hoop op den Prins van *Oranje* vervlogen was. Hij zou deze heffing meer onder den vorm van een besluit dan van een voorstel bij de Staten ter tafel brengen. Weldra hoopte hij de zaken derwijze te regelen, dat het niet alleen niet noodig zou zijn uit *Spanje* geld te trekken, maar dat zelfs een groot gedeelte der sommen van daar gekomen, uit *de Nederlanden* konden teruggegeven worden (2).

21 v. Lentemaand 1569 Bij monde van den Raadsheer DE BRUXELLES werden van de Algemeene Staten den honderdsten, twintigsten en tienden penning afgeëischt, welke twee laatste belastingen de gewone en buitengewone jaarlijksche beden vervangen zouden. Zonder veel moeite

(1) VIGLII *Comment.* p. 287—291.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 46, 69, 70, 76.

werd in het heffen van den honderdsten penning bewilligd, maar met den tienden en twintigsten ging het zoo niet (1). In *Holland* stemden de Edelen en de stad *Dordrecht* er schoorvoetend in toe, maar de vijf andere groote steden bleven vooreerst weigeren, inzonderheid dewijl deze belasting den handel, de hoofdbron van 's Lands bestaan, ten eenenmale zou vernietigen. Zij verklaarden zich echter bereid, in plaats van den tienden en twintigsten penning, die kortsheidshalve den tienden penning genoemd werd, twee jaren na het opbrengen van den tegenwoordigen, nog een honderdsten penning op te brengen (2). De overige Staten schijnen zich eenigzins rekkelijker betoond te hebben. Althans het kwam den Hertog voor, dat de zaak wel door hen was opgenomen. Des namiddags en den volgenden dag sprak hij met de afgevaardigden van elk gewest in het bijzonder, om hen tot bewilliging in den tienden penning aan te sporen. Vervolgens gelastte hij den Stadhouders, geene middelen te sparen, om de Staten daartoe over te halen. Hij verklaarde aan eenige gewesten, dat hij van 's Konings gezag gebruik zou maken, om hen tot toestemming te dwingen, daar de Koning deze heffing volstrekt wilde. Anderen gaf hij te verstaan, dat zij tevreden mogten zijn, hun kwalijk gedrag, ten tijde der beroerten, door den tienden penning te kunnen boeten. Sommigen dreigde hij met bezetting van Spaansch krijgsvolk, indien zij weigerden. Elders weder bezigde hij kunstgrepen, om zijn doel te bereiken. Onder anderen perste hij door tusschenkomst van BARLAYMONT en NOIRCARMES de bewilliging der Staten van *Namen*, *Henegouwen* en *Artois* af, onder voorwendsel, dat deze slechts tot bewijs zou strekken van hunne aanhankelijkheid aan de zaak des Konings, terwijl de belasting voor het overige nimmer in werking zou gebragt worden. Verscheidene andere gewesten volgden dit voorbeeld, doch onder meer of minder bepalingen (3). In *Braband* bewilligden de geestelijkheid, de adel en de steden *Antwerpen* en *'s Hertogenbosch*. *Brussel* en *Leuven* bleven onverzettelijk bij hunne weigering, en ALBA verleende hun veertien dagen van beraad, om zich bij de overige Leden te voegen, wier toestemming hij voor volkomen aannam. Het inlegeren van krijgsvolk in de beide halsstarrige steden, bragt haar tot onderwerping aan 's Hertogs wil. In *Holland* gelukte het den Stadhouder BOSSU de vijf steden tot bewilliging over te halen, doch de stad *Amsterdam* liet in de *Acte van Consent* aanteekenen, dat zij had bewilligd *als overstemd zijnde*. In *Zeeland* waren de Abt en de Edelen genegen, naar het schijnt, om den tienden penning tegen eene andere belasting af te koopen. *Middelburg* en *Zierikzee* gaven hunne toestemming aan den honderdsten en twintigsten penning onder zekere bepalingen, maar wezen den

1568—1576

(1) VIGLII *Comment.* p. 291.

(2) WAGENAAR, D. VI. bl. 299—302.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 78, 89. VIGLII *Comment.* p. 291—294.

1568—1576 tienden penning als onuitvoerbaar van de hand; zij waren echter bereid, indien de andere steden zich met het gevoelen van den Abt en de Edelen vereenigden, zich daarbij te voegen. In elk geval, meenden zij, moest men een bepaald besluit zoo lang uitstellen, tot de gevoelens der overige gewesten bekend waren (1). *Utrecht* weigerde onverwrikt in de voorgestelde belastingen te bewilligen, en bood tot afkoop honderd en vijftig duizend gulden aan. Daar nu geen besluit der Staten geldig was, ten ware al de Leden er in toegestemd hadden, zoo was ALBA ten uiterste op *Utrecht* verbolgen, en wierp dadelijk bezetting in de stad, om de Staten tot zijnen wil te dwingen (2).

29 v. Zomermaand 1569 Niettemin verwittigde hij den Koning, dat »de zaak van den honderdsten, twintigsten en tienden penning was afgeloopen. De Staten hadden er hunne toestemming aan gegeven, zonder eenige bepaling van tijd, wat de beide laatstgenoemde heffingen betrof, zoo dat de Koning deze altijd zou kunnen genieten. Indien eenige van hen zwarigheden hadden geopperd, was het uit vrees voor den ondergang van den handel. Bij nader overwegen, had de Hertog zelf bevonden, dat deze vrees niet geheel ongegrond was; ook stelde hij zich voor, de inning dier heffing in sommige punten te wijzigen. De Koning moest zeer erkentelijk zijn, dat de Staten er in bewilligd hadden, want dit was de aanzienlijkste bede, welke ooit onderdanen in eens hunnen Vorst hadden toegestaan. Nu zou men voortaan uit *Spanje* niet meer behoeven geld te zenden (3)."

Niet alleen de Nederlanders, maar zelfs Spanjaarden beschouwden het heffen van den tienden penning als een doodsteek voor den handel en gevolgelijk voor de welvaart des Lands. GRANVELLE was geheel van hetzelfde gevoelen en zag beroeringen te gemoet, indien men in deze zaak niet met de uiterste omzigtigheid en gematigdheid te werk ging. Dit belangrijk punt ontsnapte ook geenszins aan de oplettendheid des Konings. Hij beval ALBA, hem te berigten, hoeveel de bewuste belasting zou opleveren en welke maatregelen de Hertog genomen had, opdat de handel er niet door leed, welke het hoofdbestaan der *Nederlanden* uitmaakte en alzoo eene zaak was van te hoog gewigt, om er niet in te voorzien (4). ALBA had volstrekt niet willen toestaan, dat de Staten, welke in de nieuwe belasting bewilligd hadden, in de *Acte van Consent* eenige voorwaarden zouden bedingen, maar hun veroorloofd, hunne tegenbedenkingen en bezwaren in bijzondere smeekschriften bij hem in te dienen. Deze bezwaren werden door

---

(1) V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. II. bl. 54, 55. BAKHUYZEN VAN DEN BRINK, *Notice sur le Dixième Denier*, p. 6. WAGENAAR, D. VI. bl. 302. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 73, 74.

(2) VIGLII *Comment.* p. 294. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 287, 288.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 95, 96.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 85, 88, 103, 104, 106, 109, 113.

den Raad van State en dien der Geldmiddelen zoo gewigtig bevonden, dat de Hertog besloot, den tienden en twintigsten penning voor eene andere geldheffing te verwisselen (1). De nadeelige invloed dezer belasting op den handel, was thans bij hem aan geen twijfel meer onderworpen. Hij overwoog met den Raad der Geldmiddelen, welke sommen benoodigd waren: 1°. voor de gewone Landsuitgaven; 2°. voor de verdediging, ingeval van vijandelijken inval; 3°. ter aflossing van 's Konings schulden in deze gewesten. De Raad was van gevoelen, dat twee millioen guldens voldoende zouden zijn voor de gewone behoeften; en de Hertog, ofschoon hij deze som niet toereikend oordeelde, nam er evenwel genoegen in. In overleg met den Raad, besloot hij, dat men, ingeval van vijandelijken aanval, een tweeden honderdsten penning zou eischen, en het aflossen der schulden voor het oogenblik laten rusten. Eenige Staten bewilligden onmiddellijk in dit voorstel; anderen maakten onaannemelijke voorwaarden. Hierom veranderde ALBA zijn plan. Hij verzekerde, dat de Koning genegen was, het heffen van den tienden penning zoodanig te wijzigen, dat dit den handel niet schadelijk zou zijn; dat dit echter zou afhangen van der Staten bewilliging in het heffen van een tweeden honderdsten penning, in geval van vijandelijken inval. De Staten van *Henegouwen*, *Namen*, *Rijssel*, *Douay* en *Orchies*, *Doornik*, *Holland*, *Zeeland*, en de Geestelijkheid en Edelen van *Braband* namen daarin genoegen, maar verzochten den Hertog, bij afzonderlijke smeekschriften, om in stede van den tienden penning, hoe gewijzigd ook, eene andere geldheffing in te voeren. ALBA bewilligde hierin en verklaarde, zich tevreden te zullen stellen met twee millioen guldens van *de Nederlanden* in het gemeen, als afkoop van den tienden penning, in zes jaren te voldoen, welke tijdruimte vervolgens tot twee jaren werd ingekrompen. Tevens vorderde hij van *Braband*, *Holland*, en denkelijk ook van de andere gewesten, in het bijzonder nog afzonderlijke opbrengsten, die schoorvoetend of in het geheel niet bewilligd werden (2). GRANVELLE was er zeer mede ingenomen, dat ALBA voorloopig van het in werking brengen des tienden pennings had afgezien; en de Koning berustte er in, maar wachtte eene nadere uiteenzetting van 's Hertogs beweegredenen (3).

1568—1576

Ondertusschen had Keizer MAXIMILIAAN, overeenkomstig zijne belofte, den Aartshertog KAREL ter zake der *Nederlanden* naar *Spanje* gezonden. Uitgestrekt was de lastbrief, in welken voorkomt, »dat de Keizer, welke sinds Vijftien honderd zes en

(1) VIGLII *Comment.* p. 294.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 106, 112, 146. VIGLII *Comment.* p. 294, 295. WAGENAAR, D. VI. bl. 304. V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. II. bl. 55.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 110, 111, 118.

1568—1576 zestig herhaalde malen zoo wel bij den Koning als bij den Hertog van *Alba*, zich tegen het regeringsstelsel, in *de Nederlanden* gevolgd, verklaard had; op dringend verzoek der Keur- en Rijksvorsten, dat *de Nederlanden* mogten bevrijd worden van het dwangjuk onder welk zij zuchtten, zaakgelastigden naar den Hertog van *Alba* en den Prins van *Oranje* gezonden had, om hen tot eene wapenschorsing te bewegen; dat het groot getal krijgsvolk, welk de Prins had bijeengebragt, bewees, welk een magtige steun hij in *Duitschland* vond, weshalve het den Keizer onmogelijk geweest was, hem in den ban te verklaren, gelijk de Hertog van *Alba* gewenscht had; dat de Aartshertog het voorstel, door de Rijksvorsten den Keizer aangeboden, den Koning moest mededeelen en hem trachten te bewegen, zich met *Oranje* op billijke voorwaarden te verzoenen, de gestrengheid in het bestuur der *Nederlanden* door zachtmoedigheid en goedertierenheid te doen vervangen, aan den Keizer de zorg over te laten om een verdrag van bevrediging en verzoening te sluiten, het vreemde krijgsvolk uit *de Nederlanden* terug te roepen, de gezantschappen, welke de Keizer aan den Hertog van *Alba* en den Prins van *Oranje* gezonden heeft, goed te keuren, en den Hertog te bevelen, zich inschikkelijk te betoonen in de onderhandelingen over eene wapenschorsing." De Keizer, om zijne tusschenkomst in de zaken der *Nederlanden* te regtvaardigen, grondt zich onder anderen daarop, dat de meeste dezer gewesten in leen worden gehouden van hem en van het Rijk. Aan den Aartshertog, welke in het begin van Wintermaand Vijftien honderd acht en zestig te *Madrid* gekomen en door den Koning dikwerf ten gehoor ontvangen was, werd een schriftelijk antwoord ter hand gesteld, waarin FILIPS verklaarde, »dat sinds zijne komst tot den troon, zijne hoofdzorg geweest was, in al zijne staten het Katholijk geloof te handhaven; dat hij hierin nooit overeenkomsten of wetten, welke de Heilige Roomsche Kerk afkeurde, zou gedoogen, omdat het haar slechts toekomt te beslissen, wat door de geloovigen moet opgevolgd worden, daar dit alleen waar, regtvaardig en heilig is en altijd zijn zal. De ondervinding toont daarenboven aan, hoe zeer slapheid (*dissimulacion*) in dit opzigt gevaarlijk is, en dat zij de bron is geweest van den ellendigen staat in welken de godsdienst zich bevindt. De redenen, welke de Keizer bijbrengt, komen hem niet van dien aard voor, om zijne besluiten te wijzigen; het voorbeeld van andere Landen bewijst, dat het belang van den Staat zoo naauw verbonden is met de handhaving der godsdienst, dat noch het gezag der Vorsten, noch de éénheid onder de onderdanen, noch de openbare vrede, bij twee verschillende godsdiensten bestaan kunnen. Wat het tuchtigen der oproerlingen betreft, vindt de Koning, dat hij geene gestrengheid, maar integendeel veel goedaardigheid en medelijden gebruikt heeft, dewijl de voornaamste hoofden der zamenzwering alleen zijn gestraft geworden. De Koning ontkent, dat hij veranderingen in het bestuur der *Nederlanden*, of in de wetten, handvesten en herkomsten, naar welke deze gewesten geregeerd worden, of in de geregtshoven, stedelijke

regeringen, raadsvergaderingen en andere bedieningen gebragt heeft. De Koning heeft 1568—1576
den Hertog van *Alba* tot zijn Luitenant-, Gouverneur- en Kapitein-Generaal benoemd, dewijl hij in hem de daartoe gevorderde bekwaamheden erkende; het heeft altijd van den Landsvorst afgehangen, deze betrekkingen toe te vertrouwen aan wien hij verkoos. — Het zenden van Spaansche benden naar *de Nederlanden* was onvermijdelijk ter tuchtiging der oproermakers en tot veiligheid des Lands. Deze benden hebben daarenboven den Vorsten des Rijks of hunnen onderdanen nooit eenig leed aangedaan. Ook wil de Koning zich van haar blijven bedienen, zoo lang hij dit noodig zal achten. — Wat den Prins van *Oranje* aangaat, wiens zaak de voornaamste beweegreden van dit gezantschap schijnt te zijn en in wiens belang men op zoo veel aandringt, zijne misdaden en vergrijpen zijn zoo openbaar, dat het eene vergeefsche poging is, hem te regtvaardigen. Hij, inderdaad, is de eerste bewerker der verbindtenissen, zamenspanningen, bewegingen en oproeren, die in *de Nederlanden* plaats gehad hebben; hem moeten al de rampen, nadeelen, rooverijen, geweldenarijen en schennis van kerken en andere wanbedrijven, van welke deze gewesten het tooneel geweest zijn, geweten worden. Hiermede niet tevreden, heeft hij getracht den haat van eenige Rijksvorsten tegen den Koning op te wekken; hij heeft een leger bijeengebragt en is in de staten des Konings gevallen. Zulke vreesselijke misdrijven sluiten den weg voor alle goedertierenheid. Welke achting dan ook de Koning hebben moge voor de tusschenkomst des Keizers en der Rijksvorsten; welke begeerte hij ook koestere, om hen tevreden te stellen, kan hij echter niet bewilligen in hun verzoek ten opzigte van dezen Prins. En wat een verdrag of eene wapenschorsing tusschen ORANJE en ALBA betreft, moet de Keizer het verschil in het oog houden tusschen een Vorst en zijne oproerige leenmannen, en hoezeer het voorgestelde verdrag ongepast en in strijd zou zijn met de waardigheid des Konings." Verscheidene andere punten worden in dit antwoord behandeld, hetwelk den Aartshertog werd medegegeven, welke in Lentemaand *Madrid*, zonder gewenschten uitslag zijner zending, verliet en van den Koning een geschenk van honderd duizend dukaten ontving (1). De Keizer hield 's Konings antwoord, voor het grootste gedeelte, als op alle reden en regt gegrond. Hij trachtte hem echter uit de dwaling te brengen, alsof 's Aartshertogs zending in het bijzonder belang van den Prins van *Oranje* geschied ware. Zijn gedrag tegen dien Vorst, en het voorstel der Keizerlijke afgevaardigden onlangs op den Rijksdag te *Frankfort*, bewezen het tegendeel. Voorts had hij zich eenige wijzigingen veroorloofd in hetgeen in 's Konings antwoord over de godsdienst gezegd wordt, dewijl dit eenige Rijksvorsten, welke de Augsburgsche belijdenis omhelsden, zou kunnen beleedigen. FILIPS

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 43—48, 54, 55, 61, 66—69. HOPPERI *Epist.* p. 208, 215. *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 105.

1568—1576 betuigde hierover zijne ontevredenheid; hij begreep niet, hoe de Rijksvorten zich konden ergeren, dat hij het Katholijk geloof beleed (1).

Geschillen met *Engeland* verschaften inmiddels den Hertog van ALBA vele moeijelijkheden. Op het einde des verloopen jaars waren eenige Genuëesche schepen met een schat van achtmaal honderd duizend dukaten, naar *de Nederlanden* bestemd, door Fransche vrijbuiters vervolgd, in Engelsche havens binnengeloopen. Koningin ELIZABETH nam dit geld in beslag om het in leen te houden, en gaf den eigenaren toereikenden waarborg zoo voor de hoofdsom als voor de rente. ALBA, bewerende, dat deze gelden niet aan bijzondere personen maar den Koning van *Spanje* behoorden, liet terstond al de Engelschen, die zich in *de Nederlanden* bevonden, en hunne goederen aantasten, en den invoer van Engelsche wollen stoffen verbieden. Op zijn verzoek werd in *Spanje* evenzoo gehandeld. Wederkeerig liet ELIZABETH de schepen en koopwaren van 'sKonings onderdanen in haar gebied in beslag nemen. Hare vrijbuiters bragten eene menigte bodems op. Van veertien schepen uit *Portugal*, ofschoon dat gewest toen nog niet aan *Spanje* behoorde, namen zij er elf weg; en reeds in Grasmaand van dit jaar bevonden zich meer dan honderd en twintig meest Nederlandsche koopvaarders met een aanzienlijken schat aan goederen en penningen in het bezit der Engelschen. De scheepvaart was geheel gestremd; alle verkeer met *Engeland* stond stil, en de Engelschen begonnen hun handel van *Antwerpen* naar *Hamburg* te verleggen. Daar het ALBA gevaarlijk voorkwam, bij den tegenwoordigen staat van zaken in *de Nederlanden*, openlijk met *Engeland* te breken, trachtte hij door onderhandelingen zijn doel te bereiken, en zond den Raadsheer D'ASSONVILLE derwaarts, die echter, als slechts door een Koninklijken bewindsman afgevaardigd, geen gehoor bij de Koningin verwerven konde. Het was uit dien hoofde, dat ALBA van den Koning volmagt ontving, om in zijn naam met alle Vorsten te onderhandelen, hetgeen bepaaldelijk op ELIZABETH doelde, welke verklaard had alleen met een gezant van den Koning zelven in eenige onderhandeling te willen treden. De Graaf van *Leicester* en de Geheimschrijver van Staat, WILLIAM CECILL, omgekocht door het goud van THOMAS FIESCO, een Genuëesch koopman, welke op kosten dergenen, wier goederen in *Engeland* waren aangeslagen, naar *Londen* was vertrokken, verschaften aan CHIAPPIN VITELLI, 'sHertogs gezant, gehoor bij de Koningin. Doch ELIZABETH trachtte blijkbaar de zaak op de lange baan te schuiven, en hare eischen waren zoo buitensporig, dat VITELLI in Wintermaand teruggeroepen werd (2).

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 92, 103.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 53, 54, 63, 70, 77, 82, 85, 91, 110, 112, 114, 117. LANGUETI *Epist.* p. 76, 77, 83, 86. VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 502, 519. TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 145. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. VII. p. 419. MENDOCE, *Hist. d. guerres*

Niets echter zocht ALBA meer te vermijden dan eene vredebreuk met *Engeland.* 1568—1576
»Niemand," schreef hij aan den Koning, »weet beter dan Uwe Majesteit in welk geldgebrek Gij U op dit oogenblik bevindt. Hier lijden de inkomsten aanmerkelijk, daar het Land, wegens de vroegere oorlogen, het stremmen van den handel sinds een jaar, het weifelen der gemoederen betrekkelijk het verleenen eener algemeene vergiffenis, en eindelijk door het vertrek van een groot getal onderdanen, ontzettend geleden heeft (1)."
En evenwel zette hij zijn verderfelijk stelsel van bestuur voort. Hij bezoldigde een aan- 1570
tal verklikkers, om te weten wat er onder het volk gesproken werd, en inzonderheid, om de zoodanigen op te sporen, die nog eenig vermogen bezaten, ten einde hen op den een of anderen grond in staat van beschuldiging te stellen. Het gemeen noemde deze verspieders: *zeven stuivers Lieden*, dewijl zij daags zoo veel met hun schandelijk beroep verdienden. Het gedrag der geestelijken strekte om de ellende des volks nog ondragelijker te maken, en den wrevel te verhoogen. FRAY LORENZO, die hen kende, hangt er het volgende tafereel van op: »Eene der voornaamste oorzaken van den noodlottigen toestand tot welken de godsdienst en de staat in *de Nederlanden* vervallen zijn, is geweest, dat de Pastoors in de steden en op de dorpen zeer onwetende loondienaars (*mercenarios*) zijn, zoo zelfs, dat zij niet eens het onderscheid weten tusschen de Katholijke leer en die der Ketters, en alzoo de ware leer niet kunnen onderrigten of de valsche bestrijden. Eenige lieden, die met abtdijen of proostdijen voorzien zijn, aan welke het regt verknocht is om Pastoors te beroepen, verkiezen daartoe onwetende en onwaardige personen. Dezen geeft men zulk een gering loon, dat ik weet, hoe zeker ambtenaar van den Koning, aan wien de benoeming van twee Pastoors behoort, niet meer dan twintig kroonen 'sjaars aan elk van hen wilde geven, en omdat zij zich daarmede niet wilden tevreden stellen, hen wegzond, waardoor de beide dorpen lang zonder Pastoor bleven, zoo dat de kinderen bij de geboorte niet konden gedoopt, of het Sakrament aan de stervenden toegediend worden. — Een ander Pastoor wilde niet doopen, vóór men het eerst over den doopprijs met hem was eens geworden; en weigerde het kind van een arm man te doopen, tot dat de zes of zeven stuivers, welke daarvoor gevorderd werden, door een ander betaald waren. Zeker Priester dreigde eenen vader, wanneer hij hem geen drie dukaten betaalde voor een kind, welk begraven was, hij het zou laten opgraven en hem te huis zenden." Om zoo veel mogelijk de Ketterij te weren, had ALBA eenige der voornaamste Godgeleerden van *Leuven*, onder het voorzittersschap

---

de Fl. Liv. V. p. 107 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 112. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 62—64. CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la guerre de Fl.* Liv. II. p. 101. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 63. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 272—277.

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 115.

1568—1576 van VIGLIUS, te *Brussel* bijeengeroepen, om eene lijst van de verbodene boeken op te maken en van de zoodanige, welke, naar de besluiten der Trentsche Kerkvergadering, konden verbeterd worden. Het getal der boekdrukkerijen werd bepaald, en de plaatsen aangewezen, waar zij zich vestigen mogten. Het toezigt over de godsdienstigheid en zedelijkheid der drukkers werd aan de Bisschoppen, en over hunne kunst aan den beroemden Antwerpschen drukker PLANTIN opgedragen. Zonder bijzondere goedkeuring mogt niets in het licht gegeven worden (1). Ten einde, zoo het heette de verbroedering tusschen Nederlanders en Spanjaarden te bevorderen, werd door ALBA den Koning voorgesteld, te *Leuven* eene leerschool *(colege)* voor de Spanjaarden, en te *Salamanca* eene voor de inboorlingen der *Nederlanden* op te rigten. FILIPS zelf kwam het raadzaam voor, eenen leerstoel voor het Spaansch aan de Hoogeschool te *Leuven* te stichtten, opdat die taal zich meer en meer in *de Nederlanden* verspreiden, en met den tijd de volkstaal vervangen zoude. Later drong ALBA bij hem aan, om het huwen van den Nederlandschen Adel onderling te verhinderen (2). Hij en de Koning wenschten, dat *de Nederlanden* in het verbond van *Landsberg* opgenomen wierden, hetwelk aan de verbindtenissen der Protestanten ten tegenwigt moest strekken, en waarover de Roomsch-Katholijke Vorsten van *Duitschland*, op uitnoodiging van den Hertog van *Beijeren*, te *Munchen* zouden bijeenkomen. Waarschijnlijk om dat doel te bevorderen, gelastte FILIPS, dat het aandeel der *Nederlanden* in de Rijkslasten, ten bedrage van honderd zes en veertig duizend dukaten, zou uitbetaald worden. Maar de Keizer verklaarde zich tegen het opnemen der *Nederlanden* in het verbond van *Landsberg;* andere Duitsche Vorsten volgden zijn voorbeeld, en al de pogingen des Konings om dit te bewerken, bleven vruchteloos (3). Het reeds meermalen voorgestelde en geliefkoosde plan van FILIPS, *de Nederlanden* tot een Koningrijk te verheffen, werd op nieuw ter bane gebragt. Hij zond den Hertog eene vertaling van een Latijnsch geschrift door HOPPERUS daarover opgesteld. »Dit plan," voegt hij er bij, »werd reeds ontworpen ten tijde van mijn oponthoud in *de Nederlanden*, maar het kwam mij toen, wegens de vele zwarigheden, welke er zich tegen opdeden, niet raadzaam voor, er gevolg aan te geven. De omstandigheden zijn thans veranderd; de inboorlingen zijn onderworpen, en ik geloof stellig, dat zij de uitvoering er van niet durven betwisten. Indien men hen behendiglijk konde bewegen, zelve dit van mij te vragen, zou dit zeker de beste wijze zijn (4)." De gewigtige gebeurtenissen, welke eerlang volgden, stelden de vol-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 323. VIGLII, *Epist. ad* HOPPERUM, N°. 73, p. 509.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 87, 88, 111, 112, 126, 145, 183.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 114, 118, 119, 128, 164, 167, 175, 178, 182, 207.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 143, 149.

voering van dit plan geheel op den achtergrond. In het inwendig bestuur des Lands, 1568—1576 zoowel met betrekking tot personen als zaken, werden onderscheidene veranderingen en wijzigingen gebragt, en aan de Nederlandsche Grooten, welke den Koning getrouw gebleven waren, geldelijke geschenken toegekend. Niemand werd hierin ruimer bedeeld dan BARLAYMONT, van wien ALBA getuigde, dat hij de eenige was, die zich altijd den Vorst getrouw betoond, en in de zaak van den tienden penning goede noch kwade diensten bewezen had, omdat hij niets van staatszaken verstond en alleen wist »een goed man te zijn (1)."

ALBA zelf ontving de onverdeelde goedkeuring van FILIPS over zijne verrigtingen. Paus PIUS V had hem, als den verdediger van het Katholijk geloof, onlangs een hoed en een eeredegen, rijk met goud en edelgesteenten omzet, ten geschenk gezonden. Wekte dit den bitteren spotlust des volks op, die zich in schot- en schimpschriften te kennen gaf, het trotsche standbeeld, welk hij uit het geschut bij *Jemmingen* veroverd, liet gieten en in het kasteel van *Antwerpen* oprigten, maakte hem algemeen gehaat. Dit beeld was op een voetstuk geplaatst, welk op drie steenen trappen rustte, en stelde den Hertog levensgroot en in volle wapenrusting voor; alleen het hoofd en de regterarm, welken hij, als het ware, beschermend uitstrekte, waren ongedekt; in de linkerhand hield hij den bevelhebbers staf. Achter hem aan zijne voeten lag eene mannelijke gedaante met twee hoofden en vier armen, die ongetwijfeld, zoo als uit de bijgevoegde zinnebeelden blijkt, den oproerigen adel- en burgerstand moest voorstellen, terwijl de twee gapende wonden boven de knieën dezer gedaante, naar het schijnt, aanduidden, dat hare kracht verlamd was. In de handen hield zij een toorts, een bijl, een gebroken hamer, en een geschrift, in den vorm van een boek, denkelijk zinspelende op het Verzoekschrift der Edelen. Van onder de voeten stak een strijdknods uit. Om den hals hingen de geuzennap en de bedelzak, uit welken laatsten slangen kropen. De linkervoet van den Hertog stond op een momaangezigt, waarschijnlijk ter aanduiding, dat hij de uitwerkselen van de valschheid en huichelarij der oproerlingen verijdeld had. Digt daaronder stond, aan de voorzijde van het voetstuk, de naam des vervaardigers: *Het werk van* JUNGELING *uit veroverd metaal.* Op het grootste vlak dezer voorzijde van het voetstuk, was in koper een Latijnsch opschrift van dezen inhoud: *Opgerigt ter eere van* FERDINAND ALVAREZ VAN TOLEDO, *Hertog van* Alba, *Opperlandvoogd der* Nederlanden *onder Koning* FILIPS II *van* Spanje, *omdat hij, de getrouwste dienaar van den besten Koning, de beroerten gestild, de oproerlingen verdreven, de godsdienst hersteld, het regt gehandhaafd en 's Lands rust bevestigd heeft.* Aan de regterzijde van het voetstuk stelde een *bas-relief* een herder voor, welke met zijne kudde naar een woud trekt; voor hem uit verdrijft de dageraad (in

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II. T. II. p. 136—143, 223, 239.

1568—1576 het Spaansch *alba)* in de gedaante van een in de wolken zwevenden engel, met een olijftak in de hand, verscheiden roofdieren, slangen, padden, uilen en vleermuizen. Daaronder las men in het Grieksch: *de dageraad verjaagt het kwaad.* Op de linkerzijde van het voetstuk zag men, te midden van wapentrofeën, een altaar waarop een brandoffer is ontstoken met een bijschrift in het Latijn: *aan den God onzer vaderen*, en lager het woord: *godsvrucht.* De geleerde ARIAS MONTANUS had dit beeld ontworpen. Er wordt verhaald, dat de Hertog van *Aarschot*, op de vraag, wat hem van dit werkstuk dacht? schertsend tegen ALBA zeide: »dat hij in de grijnzende hoofden meende te bespeuren, dat zij zich zouden wreken, wanneer zij eens weder boven kwamen (1).”

Terwijl ALBA hoe langer zoo meer de harten der Nederlanders van zich verwijderde, werkte WILLEM *van Oranje*, van wien hij nu niets meer vreesde, daar deze, naar hij dacht, zich naauwelijks aan de vervolgingen zijner schuldeischers konde onttrekken (2), onverpoosd aan de volvoering van het grootsche plan door hem ontworpen. Welke bedoelingen de Prins vóór Vijftien honderd acht en zestig ook moge gehad hebben, na dien tijd is blijkbaar de verlossing der Nederlanders van het dwangjuk der Spanjaarden, en de handhaving der vrijheid van Godsdienst en van geweten het hoofddoel zijner rusteloze pogingen. Aan deze zuivere beginselen in ORANJE kan met reden niet worden getwijfeld. Zij spreken zich uit in zijne verdedigingsschriften en openlijke verklaringen. En wil men deze bloot als de uitvloeisels van staatkunde beschouwen, in welke het gemaskerde eigenbelang zegt, wat het hart niet meent, zoo is dit onmogelijk aan te nemen, wanneer de Prins, na zijne terugkomst uit *Frankrijk*, in eenen vertrouwelijken, onopgesmukten, hartelijken brief zijne misdadige gemalin uitnoodigt, zich weder tot hem te begeven, »vooral in dezen tijd,” zegt hij, »in welken ik in zoo vele moeijelijkheden gewikkeld ben, gelijk gij weet, en in welken niets ter wereld meer vertroosting aanbrengt, dan door zijne gade vertroost te worden en te zien, dat zij met geduld het kruis wil helpen torschen, dat de Almagtige haren echtgenoot heeft opgelegd, zelfs voor zaken waarin hij gemeend heeft, *de eere Gods te bevorderen en de vrijheid des Vaderlands te verwerven* (3).” ORANJE was een groot staatsman, een fijngeslepen staatkundige zelfs zoo men wil, maar waarom zou hij hier geveinsd hebben? Even als ALBA, vergiste zich GRANVELLE in den Prins, over wien hij, na den mislukten

(1) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. VII, p. 417. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 257. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 67. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 223. GIJSIUS, *Oorspr. d. Nederl. Ber.* bl. 425.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 131.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 327.

WILLEM I, PRINS VAN ORANJE.

J. F. C. Reckleben sculp.

veldtogt in *de Nederlanden*, met een schertsend medelijden spreekt, en voorspelt, dat hij nooit weder het hoofd zal opheffen (1). De treurige uitslag van de krijgsondernemingen in Vijftien honderd acht en zestig zou elk ander behalve ORANJE ontmoedigd hebben. Nooit liet hij zich door het ongeluk ter neder slaan; zijne zielskracht scheen zelfs met de gevaren te stijgen. Gunstigere omstandigheden afwachtende, was hij onvermoeid bezig, om FILIPS vijanden in *Duitschland*, *Engeland* en *Frankrijk* te verschaffen, de Nederlanders tot verzet tegen de dwingelandij aan te sporen, en middelen te beramen, om de Spanjaarden te benadeelen. Eene vruchtelooze reis naar den Keurvorst van *Saksen*, bij wien hij niet eens ten gehoor werd toegelaten, en de noodlottige haat tusschen de Lutheranen en Calvinisten, welke vele Duitsche Vorsten onverschillig, zelfs ongezind voor de zaak der Hervormden in *de Nederlanden* maakte, konden evenmin zijn ijver verflaauwen, als de valstrikken en lagen van ALBA, hem bange vrees vermogten in te boezemen (2). Met den staat van zaken en de stemming der gemoederen in *de Nederlanden* was hij door Mr. PAULUS BUIS, Pensionaris van *Leiden*, welke zich, na het scheiden der Algemeene Statenvergadering te *Brussel*, in het geheim naar *Dillenburg* had begeven, onderrigt geworden. BUIS vertoefde slechts een etmaal bij den Prins, maar bleef sinds dien tijd met hem in briefwisseling met voorkennis der Heeren van *Zwieten* en *Kalslagen* (3). 1568—1576

Het was misschien op raad van den Admiraal DE COLIGNY, dat ORANJE besloot het geluk der wapenen, welk hem te lande niet gunstig was geweest, ter zee te beproeven (4). Hij kon te eer hieraan gevolg geven, daar er reeds eene niet onaanzienlijke scheepsmagt bestond, welke hij moest trachten aan zijne zaak dienstbaar te maken. Sinds eenige jaren hadden uitgewekene of van have en erf verjaagde Edelen, burgers en landlieden de zee tot toevlugtsoord gekozen. De Vlamingers, Hollanders, Zeeuwen en Friezen hadden van de vroegste eeuwen af haar bevaren, zoo wel om buit op de vijanden te behalen en de vreemde kapers van de kusten te weren, als om te visschen en handel te drijven. Thans zworven deze ballingen en vlugtelingen als zeeschuimers rond, op eigen gezag kapende en land en zee onveilig makende. Trouwens, arm en berooid bleef hun wel geene andere keuze over dan rooven, zoo zij niet wilden doodhongeren of onder het zwaard des beuls omkomen. Bij de zucht voor zelfbehoud, voegde zich de wraak over de verdrukking hun zelven of hunnen vrienden en bloedverwanten aangedaan. Bovenal verbitterd op de Roomsche Geestelijkheid, wier zedeloosheid en

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 52, 71, 75.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 317—319, 332. *Supplément aux Archives*, p. 107—110.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 289.

(4) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 59.

1568—1576 vervolgzucht tot deze verbittering ongelukkig te veel aanleiding gaven, rigtten zij bij voorkeur hunne strooptogten tegen kerken en kloosters, zetten monniken en priesters op zwaar losgeld, nadat zij hun spotlust en moedwil aan hen gekoeld hadden, en verdeelden onderling den buit, die gewoonlijk in overdaad en loszinnigheid verspild werd. Doch niet alleen de Geestelijken, maar ook die ingezetenen, wien het onmogelijk was het vaderland te verlaten, sidderden voor deze ruwe gasten, die allen, welke in het Land gebleven waren, als aanhangers van ALBA en *Rome* beschouwden, tegen welke zij het zwaard getrokken hadden. Overal waar zij voet aan wal zetteden, op *Texel*, *Ameland*, de Friesche kusten, bleven de sporen achter van hunne rooverijen en verwoestingen. Hoewel *Spanje* eene geregelde oorlogsvloot bezat, werd naauwelijks eenige acht op hen geslagen, en door deze onverklaarbare zorgeloosheid wies hunne magt derwijze aan, dat zij eindelijk zelfs de Spaansche vloten trotseerden en overwonnen. Deze zeeschuimers, Watergeuzen genoemd, waren eene vereeniging of veeleer zamenvloeijing van zeer ongelijksoortige lieden. Zeker waren de meesten Nederlanders, inzonderheid Friezen, die de eersten en steeds het talrijkste onder de Watergeuzen geweest zijn. Doch er bevonden zich bij hen ook Oost-Friezen, Schotten, Engelschen, Franschen, Deenen, Luikerwalen, aangespoord door begeerte naar buit of wrok tegen de Spanjaarden. Edelen van oude en aanzienlijke geslachten en in den krijg ervaren; handelaars, burgers, ambachtslieden en landbouwers geheel ongeoefend ten oorlog; vlugtelingen, ontkomen aan de nederlagen van JAN *van Marnix*, VILLERS, Graaf LODEWIJK en den mislukten krijgstogt van ORANJE; mannen, die hunne dierbaarste betrekkingen door beulshanden hadden zien ombrengen en zelve ter naauwernood daaraan ontsnapt waren, gloeijende van woede en wraakzucht; bezadigde en regtschapene lieden, die niets meer betreurden dan tot zulk eene levenswijze gedrongen te zijn; vervolgden om den geloove of om hunne schulden; losbandigen en woestaards, stout en dapper, maar zonder tucht, opperhoofden noch vrienden of bondgenooten eerbiedigende, slechts aangehitst door wanhoop, roof- en wraakzucht; deze allen vormden de zeldzaamste menschenvereeniging, welke misschien ooit bestaan heeft, maar die den grondslag zou leggen van *Nederlands* vrijheid (1).

Er is verhaald, dat door Graaf LODEWIJK *van Nassau*, tijdens zijn togt in *Groningerland*, reeds lastbrieven ter zee, in naam des Prinsen van *Oranje*, aan JAN ABELS, welke zich met SONOY vereenigde, gegeven werden (2). Het schijnt, dat zelfs vroeger Watergeuzen in zee gestoken, en zij die zeeroovers geweest zijn, om wier landing te beletten, in Oogstmaand van Vijftien honderd zeven en zestig eenige bus-

---

(1) V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 17—24, 34—38.

(2) Zie hiervoor, bl. 80.

sen op verscheidene torens van *den Briel* gebragt, en oorlogsschepen uitgerust waren. In Grasmaand van het volgende jaar had ALBA aan *Medemblik* en andere Noord-Hollandsche steden bevolen, tegen een overval uit *Friesland* bedacht te zijn. Ook de dorpen in *Waterland* werden van het gevaar verwittigd (1). TAMME, de broeder, en FOKKE, de zoon van JAN ABELS, HOMME HETTINGA, waarschijnlijk met zijn twee zonen, DUCO en TACO, JELLE of JELTE ELSMA, HERO HOTTINGA, DOUWE GLINS, WIJBE SJOERDS en andere Friezen; JAN BROECK een Amsterdammer, en Jonkheer WILLEM VAN BLOIS, gezegd TRESLONG, een Brielenaar, waren de eersten geweest, welke op hunne kosten eenige gewapende vaartuigen hadden bijeengebragt, op welke »de eerstelingen der naderende vrijheid, onder veel moeite en bezwaren, werden aangekweekt." Sinds de nederlaag van Graaf LODEWIJK bij *Jemmingen*, en den ongelukkigen togt van ORANJE was hun getal sterk toegenomen, daar nu den uitgewekenen geen andere weg overbleef dan de zee. Onderscheidene mannen van oorlog en vlugtelingen, die zich in de aangrenzende gewesten van *Nederland* ophielden, hadden zich te *Embden* bij hen gevoegd. Den vijftienden van Oogstmaand Vijftien honderd negen en zestig was door den Notaris J. COORNHERT een verdrag opgesteld en geteekend, waarbij ALBRECHT *van Egmond van Merestein*, LANCELOT *van Brederode*, CRISPINUS *van Solbrugge*, MEINERT FRIESSE, BARTOLT ENTENS *van Mentheda* en JELLE ELSMA zich plegtig verbonden, den vijand te water en te land te benadeelen, en al hunne goederen, lijf en leven op te zetten »tot afbreck, vernielinghe en anulacie van den Ducq de Alba met synen bloidighe adherenten, om (in *de Nederlanden*) weder in te voiren het waeraftighe woert Goedes, ende dat oueralle te doen predicken en alzoe weder te mogen ghenieten onzen vaders landen ende vryheden, daer wy altans balinghe af zyn." De eene helft van den gemaakten buit zou zijn ter beschikking van den Prins van *Oranje*, de andere helft ten behoeve der schippers, bootslieden en landsknechten (2). Uit dit merkwaardig stuk blijkt, dat ORANJE toen reeds kaapbrieven ter zee uitgevaardigd had. Kort daarna werden deze ook gegeven aan ADRIAAN VAN ZWIETEN, FREDERIK, en misschien ook WILLEM VAN DORP, de Bourgondische Baron DE MONTFALCON, WILLEM VAN IMBIZE, een Gentsch Edelman, NIKOLAAS RUYCHAVER, ADRIAAN MENNINCK, DIRK VAN BREMEN, KORNELIS GEERLOFS ROOBOL, JAN KLAASZOON SPIEGEL, DIRK DUIVEL, JAN VAN TROIJE en verscheidene anderen wier getal van tijd tot tijd aanwies, zoodat zij weldra eene vloot van tusschen de vijftig en zestig zeilen bijeen hadden. Onder hunne schepen, grootendeels genomen of gekochte koopvaarders, zoo veel mogelijk tot kaapvaart gewapend, komen vooral de *Vlie-* of *Vliesche booten* in aanmerking, waar- 1568—1576

(1) V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 29, 30, 386.

(2) TE WATER, *Verb. d. Edelen*, St. IV. bl. 276—278.

1568—1576 schijnlijk dus genoemd naar *het Vlie*, de plaats waar zij gebouwd werden, of liever van waar ze uitvoeren. Het waren schepen met twee masten, metende van veertig tot honderd veertig ton, met zes tot twintig ijzeren stukken geschut, en vijftig tot twee honderd koppen bemand, Later, bij den meer binnenlandschen oorlog, bezigden zij galeijen, roeischepen laag van boord en van verschillende grootte, op de *Zuiderzee* en *Haarlemmermeer*, en baardsen, jagten, boeijers en dergelijke kleine vaartuigen op de stroomen en rivieren. Den bevelhebbers werd verboden »aan de steden, plaatsen of ingezetenen van het Roomsche Rijk, *Engeland*, *Denemarken*, *Zweden*, *Frankrijk*, als ook aan iemand, welke Gods woord en 's Prinsen belangen behartigde, eenig nadeel toe te brengen.” ADRIAAN DE BERGUES, gewoonlijk VAN BERGEN genoemd, een Henegouwsch Edelman, Ridder, Heer van *Dolhain* en *Cohem*, welke met zijn broeder LOUIS de zaak van ORANJE omhelsde, werd tot Admiraal benoemd (1).

Over het regt van ORANJE om kaapbrieven ter zee uit te geven, en in het geheel, om oorlog te voeren is veel getwist. Eenigen ontkennen, dat hij dat regt bezat, dewijl hij in geen der *Nederlanden* de opperste magt uitoefende; anderen daarentegen beweren, dat hij als onafhankelijk Vorst van het prinsdom *Oranje*, daartoe evenzeer gewettigd was als FILIPS (2). Hoe dit zij, eenige Watergeuzen, welke den Amsterdammers in handen gevallen waren, werden als zeeroovers openlijk geregt, en den wakkeren scheepsbevelhebber JAN BROECK van *Amsterdam* trof te *Hamburg* hetzelfde lot (3). Ondertusschen begonnen nu hunne handelingen een meer geregeld aanzien te krijgen. Hunne schepen vonden eene veilige schuilplaats in *Rochelle*, waar de vrijbuiters der Hugenooten in zee staken en LODEWIJK *van Nassau* het toezigt had over de zeemagt der Geuzen, in welke COLIGNY's broeder, ODET DE CHATILLON, geen gering belang stelde. Zelfs hadden zij vrijheid, in de havens van *Frankrijk* binnen te vallen, hunnen buit te gelde te maken en hunne schepen te kalfaten. Ook de Engelsche havens stonden voor hen open, en hier rustten zij in Herfstmaand Vijftien honderd negen en zestig eene vloot uit, welke onder bevel van DOLHAIN weldra in zee stak. Door een geweldigen storm, welke twee

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 289. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl 65. verso. *Sententiën van* ALBA, bl. 243, 246. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 218. V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 33, 37, 38, 76, 388, 401.

(2) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 65 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 218. Vgl. *Leven van* WILLEM I, D. II. bl. 160—164. WAGENAAR, D. VI. bl. 310.

(3) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 65 verso. WAGENAAR, D. VI. bl. 310. Vgl. *Leven van* WILLEM I. D. II. bl. 161. Van waar weet BILDERDIJK, D. VI. bl. 117, dat JAN BROECK door de Hamburgers onthoofd (hij zegt verkeerdelijk opgehangen) werd, niet omdat men daar ORANJE's bevoegdheid of regt tot oorlogvoeren ontkende, maar omdat BROECK zijn lastbrief was te buiten gegaan?

dagen en drie nachten aanhield, genoodzaakt het *Vlie* binnen te loopen, vielen hun 1568—1576
twee vlooten van zestig en veertig schepen, uit de *Oostzee* naar *Amsterdam* bestemd, in handen, welke zij op losgeld stelden. De herfststormen verdreven hen van de Noord-Hollandsche en Friesche kusten, langs welke zij een tijd lang gekruist en de bewoners met schrik en vrees vervuld hadden. Nu stevenden zij naar *de Eems* en beproefden een aanslag op *Delfzijl*, doch DE ROBLES, later Stadhouder van *Friesland*, verijdelde dit plan, waarop zij zich deels naar de Engelsche havens, deels naar de eilanden *Ameland* en *Terschelling* begaven, welke zij in bezit namen en er hunnen buit sleepten. Vandaar uit hielden zij vooral *Friesland* in gestadige onrust, ondanks de krachtige maatregelen van ROBLES, om dit te beletten: Onder anderen vielen zij des nachts in de grietenij van DE RINTZE, den broeder van VIGLIUS, en staken er het klooster *Weerd*, na het geplunderd te hebben, in den brand. Het schijnt, dat zij inzonderheid op VIGLIUS verbitterd waren, wiens huis te *Zuichem*, nabij *Leeuwarden*, te naauwernood, door de zorg van DE ROBLES, voor hunne aanvallen werd beveiligd (1). Daar DOLHAIN, die zich met zeventien schepen aan den mond der *Eems* ophield, langs de Friesche kust stroopte, wapende, op last van ALBA, de Graaf van BOSSU twaalf schepen te *Amsterdam* en DE ROBLES acht of tien vaartuigen te *Groningen*, om hem te verdrijven. Het slechte weder verhinderde hun den vijand slag te leveren, die trouwens, op het berigt dezer toerusting, met zoo veel overhaasting de zee koos, dat hij bijna zijne geheele vloot verloor en slechts vijf schepen redde. Drie van zijne Lentemaand. 1570
grootste bodems met eenig geschut en krijgsvoorraad werden opgebragt, en de zeven overige verbrand (2). Naar de getuigenis van DOLHAIN aan den Prins van *Oranje*, was alleen het Admiraalschip met drie andere groote vaartuigen, door de zorgeloosheid, dronkenschap en tuchteloosheid der manschappen verloren gegaan (3). De Prins, zoowel om deze ongeregeldheden, als om het wegblijven van zijn aandeel in den buit, zond zijnen gemagtigde JOHAN BASIUS naar DOLHAIN te *Embden*. Immers was de oorspronkelijke bedoeling van ORANJE met de Watergeuzen geweest, door middel hunner rooverijen aan gelden te geraken, zoo hoog noodig tot ondersteuning zijner pogingen, en tot dat einde had hij bevolen, dat het derde deel van den buit aan hem moest worden uitgekeerd (4). BASIUS kon evenmin DOLHAIN bewegen, weder naar de vloot terug te

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 376, 401. VIGLII *Epist.* No. 69. 70, 87, 89, 90, 93, 95, 98, 132, 188. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 289. V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 40—44, 46, 47, 48.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 124. Vgl. VIGLII *Epist.* No. 73. p. 509.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 363.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 284.

1568—1576 keeren, als om rekenschap af te leggen. Nu werd hij naar *Dillenburg* bij den Prins ontboden, doch bragt niets mede van den aanzienlijken losprijs der honderd veroverde koopvaarders. ORANJE, welke om dien tijd zijn beste huisraad ten behoeve van het groote doel, dat hij beoogde, verkocht had (1), moest het diep grieven, dat Nederlanders roekeloos schatten verspilden, welke hij met zooveel angst wachtte en ter gunste van de Nederlanders wenschte aan te wenden (2). DOLHAIN vertrok naar *Engeland*, geraakte er, denkelijk op ORANJE's verzoek, in hechtenis en werd van het bevel ontzet (3). Hij was ook de man niet, om 's Prinsen oogmerken te verwezenlijken. Hem ontbraken moed noch trouw, maar ten eenenmale het beleid en de bekwaamheid, een ongeregelden hoop te beheerschen. Hij was zeeman noch krijgsbevelhebber, maar dapper soldaat. Onder den naam van D'OHLAIN komt hij voor onder de voornaamste bewerkers en eerste onderteekenaars van het Verbond der Edelen, wier zamenkomsten te *Breda* en *Hoogstraten* hij bijwoonde (4). Na zijn ontslag, vertrok hij naar *Frankrijk*, doch bleef der zaak van ORANJE getrouw, voor welke hij in Vijftien honderd twee en zeventig, met eenig krijgsvolk tot ontzet van *Bergen in Henegouwen* opgetrokken, het leven liet. Toen hij de vloot verlaten had, werd het opperbevel, bij voorraad, zijn broeder LOUIS aanbevolen. Onder dezen nam de bandeloosheid der Watergeuzen hand over hand toe. Hunne schepen, met de kapers van de Hugenooten, bedekten de zee van de Oost-Friesche stranden tot bijna in de Spaansche wateren, en roofden weg wat hen ontmoette, onverschillig of het vriend of vijand behoorde. De bevelhebbers beproefden vruchteloos tucht en regel onder hen te handhaven; velen werden soms de slagtoffers dezer pogingen. Niet alleen de kusten en zeehavens, maar ook de binnenlanden stonden bloot voor hun geweld en roofzucht. In *Friesland* waagde het niemand, die voor Spaanschgezind gehouden werd, zich op het platte land te vertoonen. Waarschijnlijk stonden zij aldaar in verbond met eene bende roovers, die door het geheele gewest stroopten en moordden, terwijl de soldaten van ROBLES, welke de inwoners moesten beschermen, niet betaald wordende, het land afliepen, en uit de huislieden de derde man ten oorlog werd opgeroepen. Om aan de ongeregeldheden der Watergeuzen perken te stellen, werd een man van moed en beleid gevorderd. ORANJE vond dien in GUISLAIN DE FIENNES, Heer van *Lumbres*, uit een aanzienlijk geslacht in *Artois* ontsproten. Met zijn broeder EUSTACHE had hij het Verbond der Edelen onderteе-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*. T. III. p. 358.

(2) V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 49.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 290.

(4) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 202, 222.

kend, en zich hoogstwaarschijnlijk reeds ter zee bij de Watergeuzen verdienstelijk gemaakt (1). Hij werd door den Prins tot *Overste en Kapitein-Generaal* der geheele vloot aangesteld. Zijn lastbrief, den tienden van Oogstmaand Vijftien honderd zeventig geteekend, hield in, dat hij alleen ALBA en diens aanhangers, als verstoorders en vijanden van den gemeenen vrede en welvaart, had te beoorlogen en te benadeelen. Den scheepsbevelhebbers en anderen zeelieden werd, in eene bijzondere aanschrijving, gehoorzaamheid en tucht ten ernstigste op het hart gedrukt. De schepen moesten zich, tot onderlinge hulp, bij elkander houden, en de bootslieden zoowel als de bevelhebbers den eed afleggen. Een derde van den veroverden buit zou den Prins, een derde den Kapiteinen tot onderhoud der schepen en voor levensmiddelen, en het laatste derde aan het krijgs- en bootsvolk toebehooren; doch een tiende van het geheel zou het aandeel zijn van den Admiraal. Tot bevordering van godsdienstzin en zedelijkheid, moest zich op elk schip een Predikant bevinden, en niemand mogt in dienst genomen worden, die ter kwader naam en faam stond, of door het geregt was gestraft geworden (2).

1568—1576

In het begin des verleden jaars was er weder sprake geweest van 's Konings vertrek naar *de Nederlanden*, hetgeen GRANVELLE ten hoogste had goedgekeurd. ALBA daarentegen beschouwde 's Vorsten komst als geheel overbodig, daar *de Nederlanden*, naar zijne meening, nu geheel van de willekeur des Konings afhingen, en voortaan uit *Madrid* konden geregeerd worden (3). Ondertusschen verkeerde hij in groot geldgebrek om de Duitsche benden te voldoen, en driemaal honderd duizend kroonen, tot dat einde uit *Spanje* gezonden, waren op verre na niet toereikend (4). Door het niet bewilligen van eenige Staten in de afzonderlijke opbrengsten, werd deze zaak in de gewesten, welke er in toegestemd hadden, ook op den achtergrond geschoven. Inzonderheid haperde het geweldig in het *Sticht*. ALBA's krijgsvolk, vier en twintig honderd man van de Lombardische afdeeling, bij de geestelijken zoo wel als bij de burgers ingelegerd, bedreef veel moedwil in de stad *Utrecht*, welke wekelijks aan elk dier soldaten een gulden moest uitkeeren. De Staten van het gewest echter volhardden bij hunne weigering in de voorgestelde belastingen, op grond van hun onvermogen; en de geestelijkheid toonde aan, dat het haar, in gevolge 's Pausen Bulle *in Coena Domini*, niet geoorloofd was, buiten pauselijk verlof, in eenige wereldlijke belasting op kerkelijke goederen te bewilligen. ALBA was hierover ten hoogste verbolgen. Daar

(1) V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 143—145. 50—57. 230. 231.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 323, 324. Vgl. V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 57—60.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 65, 145.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II. T. II. p. 121.

1568—1576 met voorkennis van den Geheimen Raad onlangs de bewuste Bulle in druk was verschenen, wees hij den geheimschrijver van dien Raad, DE LA TORRE, welke den verlofbrief daartoe geteekend had, zijne woning tot hechtenis aan, en schorste hem een geheel jaar in zijne betrekking. De Staten van *Utrecht* waren om dien tijd ter verantwoording, zoo het heette, wegens het gebeurde in Vijftien honderd zes en zestig, voor den Bloedraad gedaagd, maar eigenlijk, om hen door bedreigingen en slinksche middelen tot bewilliging in de vereischte schatting te dwingen. Voornamelijk beschuldigde men hen, dat zij zich te flaauw tegen de Onroomschen gedragen, en de beroerten gedoogd hadden, welke zij met geweld moesten belet hebben. Het antwoord was, »dat zij alleen dan bijeenkwamen, wanneer zij bijzonderlijk daartoe beschreven waren en er over geldzaken moest beraadslaagd worden. Het stillen der beroerten was, naar hun gevoelen, niet hunne maar 's Konings zaak of die van zijnen Stadhouder." De Regering der stad *Utrecht* voerde inzonderheid aan, »dat zij de bevelen der Landvoogdes, met betrekking tot de Onroomschen, stiptelijk had opgevolgd." Zelfs Spaanschgezinden oordeelden, dat de stad wegens haar gedrag tegen ORANJE en BREDERODE lof verdiende. Doch dit alles baatte niets bij ALBA. Door den Bloedraad werd tegen het *Sticht* het volgende vonnis gewezen: »De vijf Kapittels van *Utrecht*, de Edelen en steden *Utrecht*, *Amersfoort*, *Wijk bij Duurstede* en *Rhenen* worden vervallen verklaard van het voorregt ter Statenvergadering te verschijnen, tot de Koning in deze anders zal bevolen hebben. De stad *Utrecht* heeft bovendien al hare voorregten verbeurd, en al hare voordeelen en inkomsten zijn aan den Koning vervallen." De burgers van *Utrecht* echter beriepen zich van dit vonnis op den Koning zelven, en zonden den Deken van St. Pieter naar *Spanje*, om hunne zaak te bepleiten. Niettemin trachtte men ALBA, welke den Wethouders van *Utrecht* toestond, vooreerst in hun ambt te blijven, maar het Hof verbood eene Statenvergadering te beleggen, tot verzoening te bewegen. In stede van honderd en vijftig, bood men honderd twee en zestig en eindelijk honderd en tachtig duizend gulden aan, den Hertog voorhoudende, dat het *Sticht* tot *de Nieuwe Nederlanden* behoorde, van welke hij aan *Gelderland* de belasting van den tienden penning voor vijf maal honderd duizend, *Friesland* voor honderd acht en twintig duizend, *Overijssel* en *Drenthe* voor vier en negentig duizend, *Groningen* en *de Ommelanden* voor zestig duizend gulden, en *Lingen* voor tien duizend rijkdaalders, veroorloofd had af te koopen. ALBA echter verklaarde willekeurig, zonder eenig bewijs bij te brengen, dat *Utrecht* tot de *Oude* of *Aangeërfde Nederlanden* behoorde (1). Trou-

(1) VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 507, 508, 509, 547, 571. VIGLII *Comment.* p. 292. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 106, 107. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 310, 318, 326. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 207, 212. B. VI. bl. 215. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 69. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. II. bl. 9, 16, 20, 21.

wens, het onderscheid maken tusschen *Oude-* en *Nieuwe Nederlanden* was op zich zelf reeds willekeurig, onregtvaardig, en tevens onverklaarbaar, daar het toch in het belang des Konings zijn moest, al de Nederlandsche gewesten onder ééne wet en één bestuur te brengen (1). 1568—1576

Steeds had de Hertog het verleenen eener Algemeene Vergiffenis, waartoe FILIPS, op raad en aandrang van GRANVELLE, zich reeds in het begin des verloopen jaars genegen had betoond, om verscheidene redenen tegengewerkt, en veel en lang daarover met den Koning onderhandeld (2). Eindelijk besloot hij tot het afkondigen der Algemeene Vergiffenis, waarvan het eerste ontwerp op zijn bevel door VIGLIUS opgesteld, doch door DE VARGAS aanmerkelijk veranderd was, en welke de Koning hem vóór acht maanden gezonden had (3). Tot dat einde begaf hij zich den dag vóór het uitspreken van het vonnis over *Utrecht*, met een luisterrijk gevolg van Edelen naar *Antwerpen*, waar de Regering hem plegtstatig ontving (4). Drie dagen daarna deed de Aartsbisschop van *Kamerijk* in de hoofdkerk de hooge mis, en las daarna eene bulle van den Paus voor, waarbij aan allen, over welke de kerkelijke ban was uitgesproken of die wegens ketterij verbannen waren, genade en vergiffenis hunner zonden werd toegezegd. Hierop hield de Bisschop van *Atrecht* eene preek in de Fransche taal, waarin hij het volk vermaande, God te danken voor de genade, hun door den Paus en, den Koning bewezen, maar welke de Hertog van *Alba* had te weeg gebragt, wien hij deswege ten hemel verhief. Ondertusschen was op de groote markt voor het stadhuis eene prachtige stellaadje opgeslagen. De trappen, welke er naar toe voerden, waren met rood laken bedekt. Na het middagmaal begaf zich ALBA, heerlijk uitgedost en voorzien van den gewijden degen en den kostbaren hoed, hem onlangs door den Paus geschonken, met een schitterenden stoet derwaarts en plaatste zich op een troonzetel met goudlaken bekleed. Naast hem, doch wat lager, zat aan elke zijde eene der schoonste vrouwen van *Antwerpen*, om te kennen te geven, naar men meent, dat de straf nu door genade vervangen was. Op de treden plaatsten zich Spaansche soldaten, en de koninklijke vergiffenis werd door een monnik

16 v. Hooim. 1570

(1) BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, *Notice sur le Dixième Denier*. p. 89—91.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 54, 63, 64, 73, 74, 84, 90, 91, 96, 97, 98, 102, 103, 105, 106, 107, 113, 117, 119, 126. 127, 130. Deze vergevingsgezindheid van den Koning is kwalijk overeentebrengen met het doodvonnis, welk hij gezegd wordt eenige maanden te voren over *de Nederlanden* te hebben uitgesproken. Zie hiervoor, bl. 19. 98.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 151. VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 452, 455, 456, 463, 498, 524. 550, 565. HOPPERUS, *Epist.* p. 265, 274. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 319.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 144.

1568—1576 in de Nederduitsche en Fransche taal afgelezen. Hierbij werd aan alle berouwhebbende Ketters en hun, die in de laatste beroerten betrokken geweest waren, mits zij zich binnen twee maanden aanmeldden, kwijtschelding van straf beloofd. Daarvan waren echter uitgesloten de Leeraars, Ouderlingen en Diakenen der Hervormden en allen, die hen benoemd of geherbergd hadden; alle brandstichters, beeldstormers en heiligschenders; al de stichters en leiders der beroerten; allen die het Verbond der Edelen onderteekend, verzoekschriften bij de Landvoogdes ingediend, en voor den opstand gestreden of dien op eenige wijze ondersteund hadden; voorts alle Regeringsleden en ambtenaren, welke in het oproer deel genomen hadden, ten ware zij binnen zes maanden zich ter verantwoording voor 's Hertogs regtbank stelden, eene tijdruimte die naderhand verlengd werd. Het spreekt wel van zelf, dat zeer weinigen verschenen. De veelvuldige uitzonderingen maakten deze vergiffenis geheel denkbeeldig, en eenigen noemden haar *Pandoram* in plaats van *Pardonam.* In *Spanje* zelfs had men begrepen, dat zij veel onbeperkter behoorde te zijn, en de Koning was door den staatsraad tot hetzelfde gevoelen overgehaald, zoodat hij zich genegen had betoond, in *de Nederlanden* eene meer ruime vergiffenis te laten afkondigen, en wel naar het voorbeeld van die, welke KAREL V den oproerigen Kastilianen verleend had. Maar ALBA en DE VARGAS zetten door, wat zij voorgenomen hadden, en baanden den weg tot nog grooter misnoegen, gelijk verstandige en bezadigde Spaanschgezinden voorspeld hadden (1). Om ALBA genoegen te geven en op zijne aansporing, bedankte hem de Regering van *Antwerpen* voor de Algemeene Vergiffenis. Deze dankbetuiging beslaat vier groote bladzijden, vol vleijerijen in eenen onbeschaafden en verwarden stijl. Men zegt er onder anderen in, dat 's Hertogs komst in *de Nederlanden* den Antwerpenaren en allen anderen goeden onderdanen *zeer aangenaam* is geweest; men verheft er in den onsterfelijken roem en lof, die hij zich door zijn gedrag in deze gewesten heeft verworven; men dankt hem, dat hij de middelaar, en de eenige middelaar geweest is bij den Koning ter verkrijging der Algemeene Vergiffenis; ten slotte toont men zich erkentelijk voor de gunst en de eer aan de stad bewezen, dat hij zelf er de afkondiging van dit belangrijk stuk heeft bijgewoond (2).

Om dezen tijd sloot FILIPS een vierde huwelijk en wel met ANNA *van Oostenrijk*, de dochter zijns schoonbroeders Keizer MAXIMILIAAN II, waartoe de Paus de

---

(1) VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 567, 573. HOPPERI *Epist.* p. 235, 238, 274, 281, 286, 291, 299, 303. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. VII. p. 423, 424. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 68. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 319.—322. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 213.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 154.

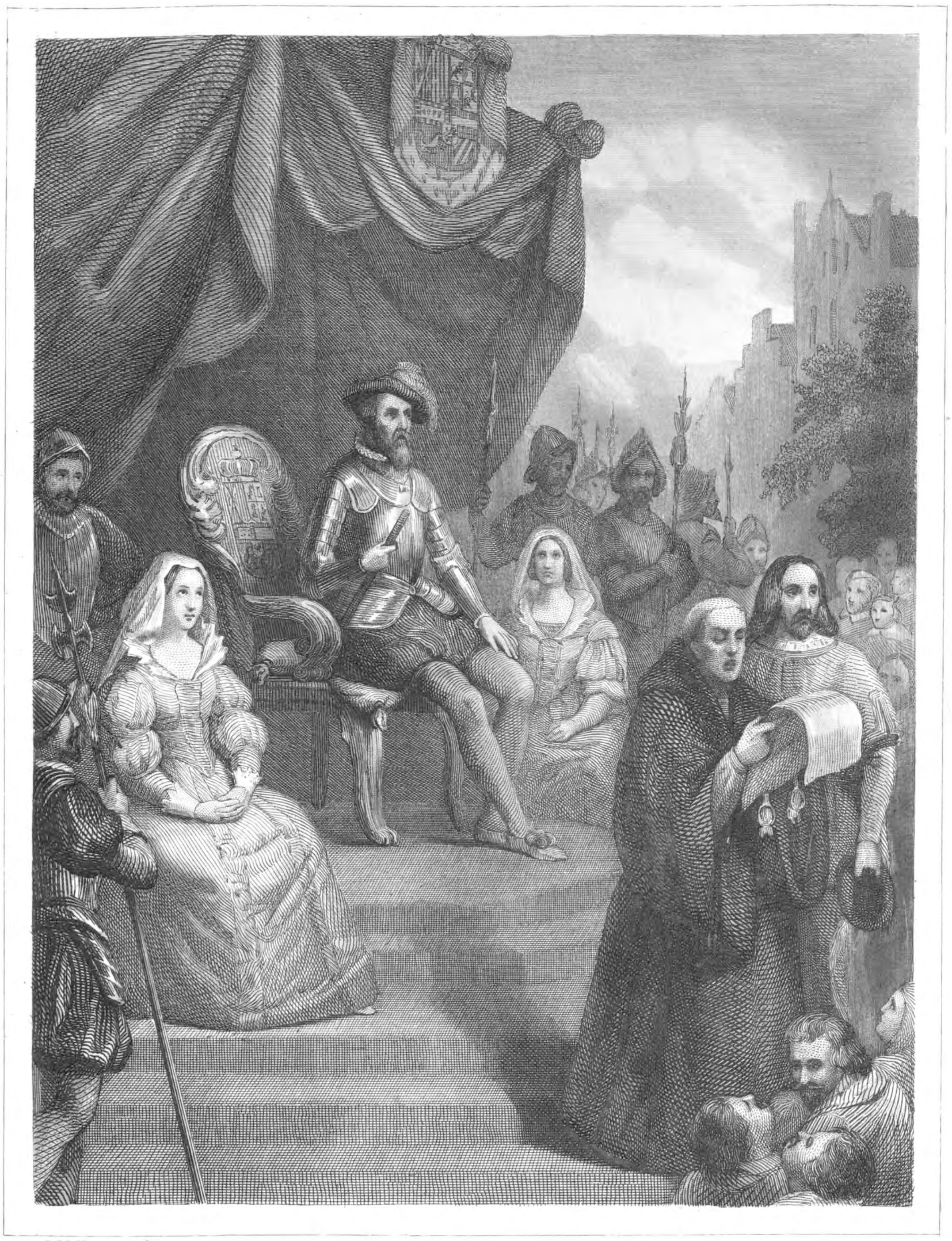

J. W. Kaiser sculps.

ALVA KONDIGT 'S KONINGS BEVELSCHRIFT TE ANTWERPEN AF.

noodige vergunning verleend had. De Koninklijke bruid kwam te *Nijmegen* met een 1568—1576
talrijk gevolg van Duitsche, Hongaarsche en Boheemsche Edelen, en werd door den 14 v.
Hertog van *Aarschot* en den Heer van *Noircarmes*, in naam van ALBA, verwelkomd. Oogst-
Groote feesten werden te harer eere gegeven. Na een verblijf van vier dagen, vertrok maand 1570
zij naar *Grave*, vertoefde eenigen tijd te *Antwerpen* en begaf zich toen naar *Bergen op Zoom*. De Staten zonden hunne afgevaardigden, om haar te begroeten en een geschenk van tweemaal honderd duizend gulden aan te bieden. *Gelderland*, *Friesland*, *Overijssel* en *Groningen* boden te zamen haar daarenboven, doch, naar het schijnt, niet geheel uit vrije beweging, nog een en dertig duizend, en *Holland* negen en twintig duizend gulden aan, waarvoor de Staten sedert door den Hertog en door den Koning zelven schriftelijk bedankt werden. Uit hoofde van het slechte weder, stak de Vorstin niet vóór den vijf en twintigsten van Herfstmaand te *Vlissingen* in zee met eene vloot van zes en twintig oorlogs- en tien lastschepen onder bevel van den Graaf van *Bossu*, waarbij zich nog negentig koopvaarders voegden, en kwam, begeleid door FERDINAND *de Toledo* en acht vaandels Walen, elk van twee honderd man, onder bevel van MONDRAGON, binnen acht dagen behouden in *Spanje* aan. De Prins van *Oranje* had de Watergeuzen, op straffe zijner hoogste ongenade, verboden, iets tegen de vloot te ondernemen, welke de Verloofde van FILIPS aan boord had (1). De Hertog van *Alba* had den Koning verzocht, zelf de Vorstin naar *Spanje* te mogen geleiden, hetgeen hem heuschelijk was geweigerd, dewijl de toestand der *Nederlanden* nog steeds zijne tegenwoordigheid vorderde (2). Reeds in het begin van Vijftien honderd negen en zestig had hij bij FILIPS om eenen opvolger aangehouden, waartoe de ongunstige staat zijner gezondheid veel aanleiding zal gegeven hebben. De staatszorgen en de vermoeijenissen van den krijg hadden hem afgemat,
hij leed aan de jicht en was zeer verouderd. Sedert had hij onophoudelijk en met 24 v.
zoo veel ernst op zijne terugroeping aangedrongen, dat eindelijk de Koning den Hertog Wijn-
van *Medina Celi* tot Opperlandvoogd der *Nederlanden* benoemde, wiens komst ALBA aldaar maand.

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 149, 150, 151, 152. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 377. HOPPERI *Epist.* p. 286, 294. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. II. bl. 30, 31, 35, 41. MENDOCE, *Hist. de la guerre de Fl.* Liv. V. p. 109. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 70. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 313. 322. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 141. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. II. p. 81. WAGENAAR, D. VI. bl. 318. *Naleez. op de Vaderl Hist.* bl. 283—285. *Chron. v. Nijmegen*, bl. 138.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 144. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 425. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 119, 120.

1568—1576 moest verbeiden (1). Om dien tijd liep ook het gerucht, dat men GRANVELLE weder in deze gewesten te wachten had. Reeds in het vorige jaar schijnt hij de hoop gekoesterd te hebben, derwaarts terug te keeren (2).

Middelerwijl was de Prins van *Oranje* onverpoosd bezig, zich de middelen te verschaffen, om den krijg voort te zetten. Hij onderhield geheime briefwisseling met wel zestig aanzienlijke lieden in *de Nederlanden*, om door hunne hulp de eene of andere stad van aanbelang aan zijne zijde te brengen, en gelden bijeen te zamelen ter bevordering zijner oogmerken. Men bediende zich in de brieven van eene taal, welke alleen voor de ingewijden verstaanbaar was. Zij luidden als gewone koopmansbrieven, en duidden plaatsen en personen onder verbloemde namen aan. *Holland* werd er koper in genoemd; *Gelderland*, staal; *Overijssel*, tin; *Amsterdam*, Saturnus; *'s Gravenhage*, Jupiter; *Delft*, Apollo; *Leiden*, Mercurius; *Rotterdam*, Eolus; *den Briel*, Vulcanus; *Gouda*, Mars; *Dordrecht*, Janus; *Alkmaar*, Pluto; *Enkhuizen*, Triton; *Hoorn*, Pollux; *Medemblik*, Castor; *Edam*, Hercules; *het Vlie*, Titan; *Texel*, Boreas; *Utrecht*, Proserpina; *Deventer*, Venus; *Zutphen*, Ariadne; *Kampen*, Juno; *Zwol*, Pallas; *Groningen*, Astrea; *Embden*, Brunswijk; *Dillenburg*, Dantzig; *Wezel*, Koppenhagen; de Prins van *Oranje*, Maarten Willemszoon; de Hertog van *Alba*, Paulus van Alblas; de Koningin van *Engeland*, Hendrik Filipszoon; de Koning van *Denemarken*, Pieter Pieterszoon; de Koning van *Navarre*, Antoon Jakobszoon; DIDERIK SONOY, Daniël van Zante, of Nathaniël van Kalkar; ALBRECHT VAN HUGTENBROEK, Adolf van Zon; enz. Om de inzameling van gelden in *de Nederlanden* met nadruk door te zetten, had de Prins den zevenden van Sprokkelmaand dezes jaars aan SONOY en REINIER KANT, een aanzienlijk Amsterdamsch burger, schriftelijke volmagt tot het uitvoeren van die moeijelijke en gevaarlijke taak verleend. Door hulp van eenige Predikanten en andere vertrouwde lieden, bragten zij in *Holland*, in *het Sticht* en elders eene som gelds bijeen, en den Prins werd eene grootere toegezegd, zoodra hij een leger op de been gebragt had. Ook JAKOB VAN WESEMBEKE, voorheen Pensionaris van *Antwerpen*, maar die zich thans te *Wezel* had gevestigd, bewees aan ORANJE belangrijke diensten. Hij was in gedurige briefwisseling met voorname Nederlanders en bevelhebbers der Watergeuzen, terwijl zijne vrienden hem behulpzaam waren in het opzamelen van gelden bij de uitgewekene Nederlanders in *Duitschland*, *Frankrijk*, *Engeland* en elders (3). Het huwelijk van 's Keizers dochter met FILIPS daarentegen werkte in

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 71, 79, 82, 88, 94, 111, 112, 126, 131, 132, 134, 135, 144, 154, 155, 160, 167.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 102, 121, 145. VIGLII *Epist. ad* HOPPERUM, p. 601.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 357. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III.

Duitschland niet gunstig voor de zaak van ORANJE. Dit bleek op den Rijksdag te *Spiers*. Hier dienden vele uitgewekene Nederlanders een zeer uitvoerig smeekschrift in, waarbij zij hunne grieven ontvouwden en voor hun ongelukkig Vaderland, als een deel des Duitschen Rijks en dat derhalve aanspraak had op den godsdienstvrede, de tusschenkomst en bescherming van dat Rijk inriepen. Daarenboven beklaagden zich nog inzonderheid de Graven *van den Berg* en van *Culemborg*, de Gravin van *Hoorne*, de Heer van *Batenburg*, de gevlugte burgers uit *Groningen* en onderscheidene anderen over aangedane verongelijkingen. De Protestantsche Duitsche Vorsten ondersteunden hun verzoek, maar de Keizer hoorde hen met onverschilligheid aan; en ALBA's gezanten, betogende, dat het den Koning vrijstond zijne oproerige onderdanen te straffen, wisten te bewerken, dat niets bepaaldelijk ten aanzien der *Nederlanden* besloten werd (1). 1568—1576

De aanslagen des Prinsen van *Oranje* tegen onderscheidene Nederlandsche steden, waren gedurig mislukt. In Bloeimaand dezes jaars had hij getracht zich van *Vlissingen* en *Enkhuizen*, waar het hem ongetwijfeld aan geene verstandhouding ontbrak, meester te maken. Doch de schepen tot den togt naar *Vlissingen* bestemd, door POPPO UFKENS TEN DAM, een Ommelander Edelman, te *Embden* uitgerust, waren door den Drost aldaar in beslag genomen en niet vrijgelaten vóór de schippers gezworen hadden, de geheele lading naar *Engeland* te vervoeren, waardoor de aanslag verijdeld werd. Dit was ook het lot der onderneming van SONOY op *Enkhuizen*, aan wien UFKENS meldde, dat men aldaar niet gezind was eenig krijgsvolk, van welke partij ook, in te nemen. Even weinig slaagde eene poging, om *Dordrecht* of *den Briel*, door middel van den Watergeus GIJSBRECHTS JANSZ. CONINCK, te vermeesteren. Het plan werd ontdekt, en de vader van CONINCK, welke daarin betrokken was, moest er te *Brussel* op den brandstapel voor boeten. ORANJE liet zich door deze tegenspoeden niet afschrikken. Er werd weder een aanslag op *Enkhuizen*, en te gelijk een op *Hoorn* beraamd. Tot dat einde hield DE LUMBRES verscheidene bodems in *Engeland* gereed, eenige scheepsbevelhebbers hadden zich op *de Eems* uitgerust, en men achtte zich met vijf- of zeshonderd man tot deze onderneming sterk genoeg, daar men op de stemming van de ingezetenen der beide steden vertrouwde. Aan de goede gezindheid van *den Briel* en *Dordrecht*, van het eiland *Voorne*, *Rotterdam* en *Delft* werd niet ge- 3 v. Slagtm. 1571

bl. 66. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 309—312. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 210. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. II. p. 80.

(1) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 214. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 316. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. II. p. 84. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 383, 384.

1568—1576 twijfeld, weshalve zij alle in den genoemden aanslag begrepen werden. ORANJE nam inmiddels zijne maatregelen te land tegen *Kampen*, *Zwol*, *Deventer* en *Zutphen*. LANCELOT *van Brederode*, wien de taak tegen *Enkhuizen* door DE LUMBRES was opgedragen, kruiste met ADRIAAN MENNING, ALBRECHT BENNINGERHOF en andere wakkere zeelieden reeds tegen het einde van Herfstmaand voor de Hollandsche zeegaten. Terwijl zij den tijd voor den aanslag bestemd, en de nadere bevelen van ORANJE afwachtten, vielen hun twintig zoo groote als kleine vaartuigen en even zoo veel haringbuizen in handen. ENTENS VAN MENTHEDA voegde zich met RUYCHAVER en andere scheepsbevelhebbers eerlang bij hen, maar een vreesselijke storm dreef hunne vloot uiteen en belette alzoo *Enkhuizen* aan te tasten (1). Uit den Noordwesten was deze storm met zulk een geweld opgestoken, dat de meeste dijken en sluizen der aan zee gelegene gewesten voor het hoog opgezette water bezweken, welk het land overstroomde en hooger rees dan ooit te voren. Twee dagen hield de woedende storm aan. Door het *Sas van Gent* drongen de golven in *Vlaanderen*. *Gent*, *Brugge*, *Duinkerken*, *Grevelingen*, *Nieuwpoort*, *Oostende*, *Watervliet* en de omliggende dorpen, gevoelden lang de naweeën der overstrooming. *Braband* leed minder, doch *Antwerpen* groote schade aan sluizen, kaaijen, muren en koopmanswaren. *Zeeland*, in weerwil van de sterkte zijner zeeweringen, werd aan verscheidene oorden vreesselijk geteisterd, en meer dan drie duizend menschen kwamen om het leven. In *Holland* was met andere binnendijken ook de *Diemerdijk* op twaalf of dertien plaatsen bezweken, waardoor te *Amsterdam* kelders en pakhuizen onderliepen. In *Dordrecht* en *Rotterdam* stond het water drie voet hoog in de straten. De sterke *Hondbosschen* braken op drie plaatsen door, en indien de zoogenaamde *Slaperdijk* geen weêrstand geboden hadde, zou het met den hoek van *Noord-Holland* gedaan geweest zijn. De *Zijpe* ging geheel door, en over de honderd huizen met hunne bewoners werden een prooi der golven. In *Hoorn* stond het water twee voet hooger dan bij den vorigen vloed, en dreigde eenige huizen met zich te voeren. In dit angstig oogenblik kwam de Pastoor met het Hoogwaardige op de plaats des gevaars, en bezwoer het water zoo ver te blijven en niet hooger te wassen. Maar toen het water niet gehoorzaamde, werd hij door de menigte uitgelagchen en met schimp overladen. De eilanden *Texel* en *Wieringen* kwamen mede niet vrij van dezen vloed. In de dorpen aan den Duinkant was de angst groot; de pinken en visschersbooten, op het strand gezet, werden vlot door den vloed en in de dorpen geslingerd. Meer dan drie

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 315, 323, 325, 330. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 66. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 216. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XVI. bl. 756. *Sententiën van* ALVA, bl. 244, 245.

voet hoog steeg het water in de kerk te *Scheveningen* en wel met zulk eene kracht, 1568—1576
dat het eene zware ijzeren kist omwierp. Verscheidene huizen spoelden weg, even als te *Katwijk*, *Noordwijk*, *Zandvoort*, *Wijk op zee* en *Egmond*. *Utrecht*, *Gelderland* en *Overijssel* leden insgelijks veel. Nergens echter was de ellende grooter dan in *Friesland* en *Oost-Friesland*. Al het land om *Embden*, *Groningen*, *Dokkum*, *Leeuwarden*, *Franeker* en *Bolsward* was ééne zee; en men meent, dat in dien hoek meer dan twintig duizend menschen zijn omgekomen. Te *Sneek* zou, even als te *Dordrecht* bij den St. Elizabethsvloed, een kind in eene wieg gerust slapende, met eene kat, die het vaartuig in evenwigt hield, aangedreven en gered zijn. Gaspar de robles, welke in *Groningerland* het bevel voerde, maakte zich ten hoogste verdienstelijk, toen de storm eenigzins bedaard was, met het redden van lieden, die ginds en elders op hoogten en boomen geklauterd waren en met honger, koude en doodsgevaar worstelden. Hij bewerkte daarenboven te *Brussel*, dat zijne landvoogdij een geheel jaar van schatting verschoond werd, dewijl men er genoeg kosten moest aanwenden tot het herstellen van dijken, dammen, sluizen en zijlen. De Roomschgezinden schreven dezen ramp, die op Allerheiligendag had plaats gehad, toe aan de wraak der Heiligen over het schenden hunner beelden en altaren. De Onroomschen echter, oordeelende dat de Heiligen te zachtmoedig waren, om wraak te koesteren, zagen, even dwaas, in dezen watervloed de voorbode van grootere beroeringen in *de Nederlanden*. Allen kwamen daarin overeen, dat geene der vorige overstroomingen, van welke deze gewesten het tooneel geweest waren, de tegenwoordige in verwoesting had geëvenaard. Zij had zich uitgestrekt langs de kusten van *Frankrijk* af tot aan *Denemarken*, en, naar men beweert, aan honderd duizend menschen en eene overgroote menigte vee het leven gekost (1).

Lancelot *van Brederode* was met zijne vloot aan het geweld des storms ontkomen. Wel trachtte hij op nieuw den aanslag tegen *Enkhuizen* te volvoeren, maar toen alles gereed was, dwong hem het ijs eene veiligere haven op te zoeken. Deswege poogde hij zich van *Texel* meester te maken, maar zijne schepen geraakten door het grondijs bezet, en ontsnapten ter naauwernood het gevaar. Ruychaver, in *het Vlie* behouden aangekomen, vielen vier of vijf koopvaarders in handen, welke hij plunderde en op losgeld stelde. Entens vermeesterde het eiland *Ameland* en vertoefde er drie maanden. Te-

(1) viglii *Epist. ad.* hopperum, p. 597. strada. *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 426. campana, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 40. v. meteren. *Hist. d. Nederl Oorl.* B. III. bl. 65. bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl 329. hooft, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 217. 218. winsemius, *Chron. v. Vriesl.* B. XVII. bl. 550, 551, schotanus, *Fr. Hist.* B. XXI. bl. 757. revius, *Daventr. Illustr.* Lib. IV. p. 429. velius, *Chron. v. Hoorn*, bl. 320. outhof, *Verh. v. d. Watervloeden*, bl. 500—525.

1566— genwind en vorst hielden verscheidene schepen der Watergeuzen te *Embden*. Tien of
1576 elf dezer bodems werden, op last van Graaf EDZARD, in beslag genomen onder voorgeven, dat zij hem nadeel hadden toegebragt en 's Keizers bevelen niet gedoogden, dat het Rijk door vreemde wapenen beleedigd werd. Alles mislukte. Om dien tijd hoopte ORANJE, door verraad van binnen, *Deventer* te bemagtigen. De Overste PACHECO, die er het bevel voerde, kreeg hiervan eenig vermoeden, maar kon, door de pijnbank zelfs, niets ontdekken. Men heeft te regt opgemerkt, dat nergens door ontrouw, vrees of achteloosheid iets van de aanslagen uitlekte, waarvan duizenden van alle rangen en standen, kunne en jaren kennis droegen. Trouwens, ieder was overtuigd, dat zijn zwijgen alleen zijn leven en dat zijner deelgenooten kon redden; ook was de haat tegen de Spanjaarden te groot, om dezen iets te openbaren. De aanslag op *Deventer* werd verijdeld. De zware sneeuw, welke den togt van *Dillenburg* naar *Wezel* belemmerde, liet de Prins wel door eenige honderden boeren plat trappen, terwijl hij en zijne broeders hen volgden, maar hij moest toch spoedig het plan opgeven, daar het dooiweder en de sterke toevoer van opperwater in den *Rhijn*, de wegen ten eenenmaal onbruikbaar maakten (1). Het was waarschijnlijk eerst daarna, dat de Graaf *van den Berg* trachtte *Deventer* te verrassen; doch de stad werd beter bewaakt dan hij gedacht had. De kasteelen *Berg* en *Ulft*, in het graafschap *Zutphen*, werden door hem bezet, doch eerlang, op het naderen van DON FERDINAND *de Toledo* met zes vaandels, weder verlaten (2).

Den vijf en twintigsten van Slagtmaand had ORANJE aan den wakkeren HERMAN DE RUYTER van *'s Hertogenbosch* een open brief gegeven, in welken hij zich noemt: *Luitenant-Generaal van Z. M. in Holland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Utrecht*, en hem daarin opgedragen, zich in zijn naam en tot dienst des Konings, van *Gorkum*, *Workum* en het slot *Loevenstein* meester te maken. DE RUYTERS berigtschrift van dezelfde dagteekening hield onder anderen in, dat »hij zorg moest dragen, dat de nieuwe leer in die omstreken verkondigd werd, wanneer de bewoners zulks begeerden, zonder evenwel te gedoogen, dat de uitoefening van de Katholijke godsdienst zelfs in het geringste gestoord of belemmerd werd. Hij had volmagt, de Overheidspersonen in hun ambt te handhaven of daarvan te ontzetten, en moest van hen en van alle inwoners den eed, zoo als hem was voorgeschreven, afvorderen." De Prins schreef ten zelfden tijde aan de genoemde steden en herinnerde haar zijne pogingen vóór twee jaren, om *de Nederlanden* van het dwangjuk te bevrij-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 330, 331. V. REYD, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 5. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 218. 219. V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 63—67.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 167. Vgl. hierbij ORANJE's brief van den 25 van Wintermaand in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 385, 386.

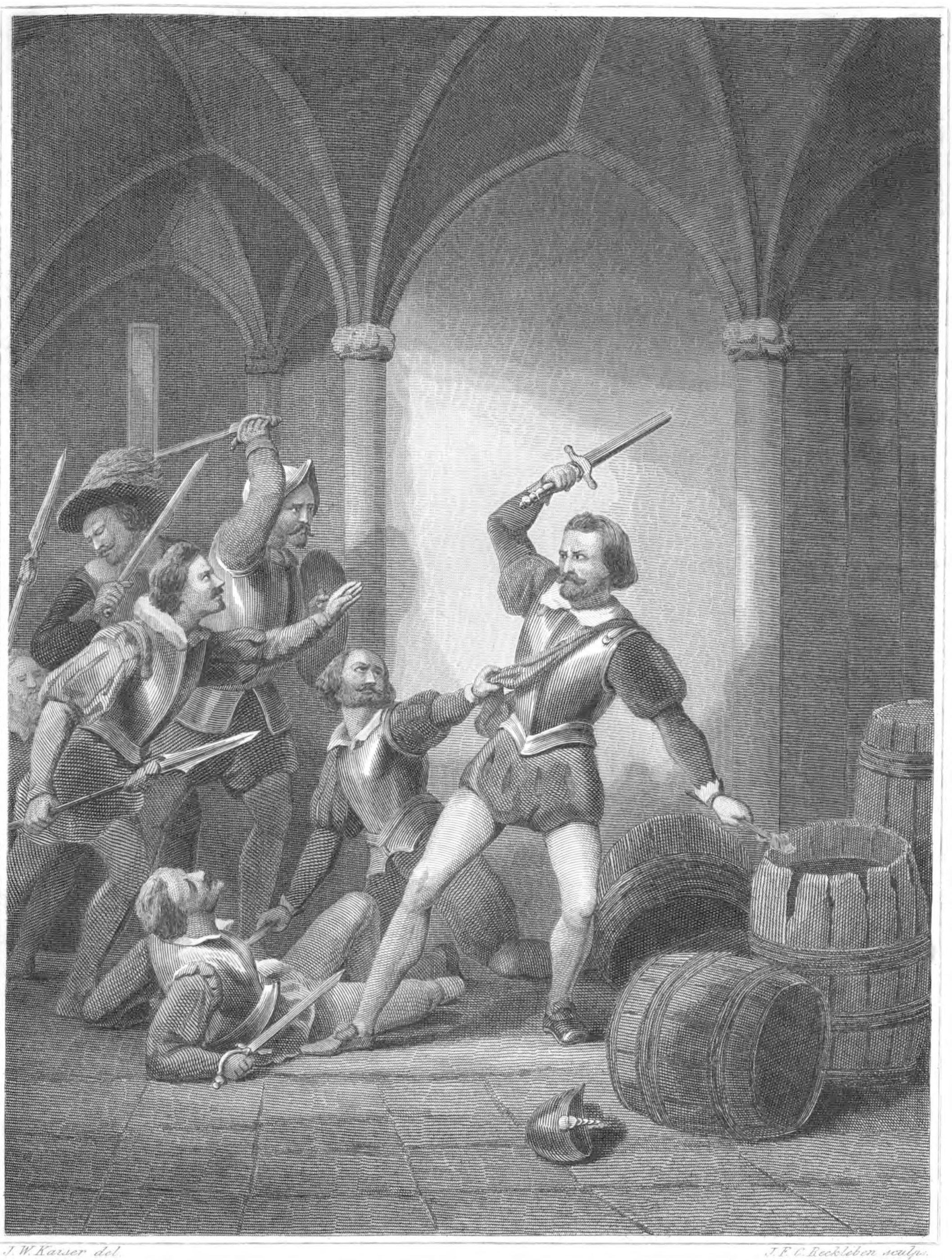

J. W. Kaiser del. J. F. C. Reckleben sculp.

HET SNEUVELEN VAN HERMAN DE RUYTER.

den, onder welk zij zuchtten; pogingen, die gelukkiger zouden geslaagd zijn, »indien 1568—1576
de landzaten, zoo als hun belang vorderde, hem naar behooren hulp en onderstand geboden hadden." Voorts betuigt hij, »dat hij door medelijden is bewogen geworden, op het zien der nieuwe daden van willekeur des Hertogs van *Alba*, en deswege besloten heeft nog eenmaal lijf en goed te wagen, om hen uit de drukkende slavernij te verlossen." Tevens belooft hij hun de herstelling der oude vrijheden, voorregten en handvesten. — DE RUYTER naderde met een twintigtal manschappen, in twee vaartuigen verborgen, tegen de helft van Wintermaand het slot *Loevenstein*, waar de schoonbroeder van den Voorzitter TISNACQ het bevel voerde. Met zes of zeven man kwam hij aan de poort van het slot en vroeg den bevelhebber, of hij deze plaats hield ten behoeve van den Prins van *Oranje?* Op het antwoord, dat men geen anderen Prins kende dan den Koning, loste DE RUYTER zijn pistool op den slotvoogd, die, hoewel gekwetst, zich willende verdedigen, door de anderen werd overvallen en nog meer wonden ontving. Nu schoten hunne medgezellen toe en maakten zich meester van het slot. Op het berigt daarvan zond DON RODRIGO *de Toledo*, bevelhebber van *'s Hertogenbosch*, terstond vijftig soldaten derwaarts, welke vervolgens, naar bevel des Hertogs, met nog zestig busschieters versterkt werden, die het slot hernamen, na dat zij het grootste gedeelte der manschappen, welke er waren ingedrongen, gedood hadden (1). Onder de gesneuvelden bevond zich DE RUYTER. Terwijl de overigen voor de Spanjaarden onder LOURENS PEREA zwichtten, had hij met drie of vier anderen zich in eene kamer zoo goed mogelijk versterkt, en de toegangen derwaarts met buskruid bestrooid, welk hij, toen de vijanden naderden, aanstak en daardoor eenigen wondde, hetgeen evenwel niet verhinderde, dat zij binnendrongen. DE RUYTER had zich tot het uiterste verdedigd, zijn vreesselijk slagzwaard met verwonderlijke behendigheid onder de vijanden zwaaijende en velen van hen vellende. Zijn hoofd werd van het lijk

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II. T. II. p. 165. 166. Zoo luidt het verslag van ALBA aan den Koning van den 29 van Wintermaand 1570. Vóór bijna dertig jaren heeft reeds de Heer ACKERSDIJCK de onwaarheid van het verhaal onzer oude en latere geschiedschrijvers, dat DE RUYTER, door het ontsteken van buskruid, zich met vriend en vijand liet in de lucht springen, op goede gronden aangetoond. Zie *Nieuwe Werken v. d. Maatsch. d. Nederl. Letterk. te Leiden*, D. I. St. 1. bl. 169—199. Bij deze geschiedschrijvers had hij ook kunnen voegen, MENDOCE, *Hist. de la guerre de Fl.* Liv. V. p. 114—116 verso. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 70, 71, 72. CHAPPUYS, *Hist. gén. d. l. g. de Fl.* Liv. III. p. 110. Uit de brieven, door Mr. L. P. C. V. D. BERGH uit de Archieven van *Nijmegen* in het VI Deel der bovengenoemde *Nieuwe Werken* medegedeeld bl. 28—34, blijkt, dat DE RUYTER den 14 v. Wintermaand *Loevenstein* verraste, en dit slot vóór den 21 dier maand weder in de magt der Spanjaarden was.

1568—1576 afgehouwen en te *'s Hertogenbosch* aan de galg gespijkerd; de gevangenen werden te *Antwerpen* gewurgd (1).

De Hertog van *Alba* meende, dat hij thans de Nederlanders naar zijn wil gebogen had, en vermaande den Koning, aan hunne klagten geen gehoor te leenen. Hij veroorloofde dan ook den Staten niet, afgevaardigden naar *Spanje* te zenden, om den Vorst met den waren toestand des Lands bekend te maken, daar zij zich van die gelegenheid ter bereiking van andere oogmerken konden bedienen. Evenwel drong hij kort daarna sterk aan op de spoedige overkomst van MEDINA CELI, dewijl hij, naar zijne eigen getuigenis, »geen invloed (credit) meer bezat, niet langer gehoorzaamd werd, en de ambtenaren vele zaken voor hem verborgen hielden, zich weinig bekommerende, of zij hem behaagden of mishaagden, waardoor 's Konings dienst grootelijks leed." Evenzeer was hij overtuigd van de gevoelens der Nederlanders te zijnen opzigte. Openhartig en naïf schreef hij aan FILIPS: »Het is niet te verwonderen, dat het geheele Land mij met een kwaad oog aanziet, want inderdaad, ik heb niets gedaan, waarom men mij zou beminnen (2)." In *Spanje* waren de geldmiddelen ten eenenmale uitgeput. De Koning verzekerde, dat het onmogelijk was den Hertog, voor het oogenblik, zelfs een enkelen reaal te zenden. Hij vermaande hem derhalve niets te verzuimen, om de Staten te verhinderen, afgevaardigden naar *Madrid* te zenden, daar zij tevens voornemens waren, de onkosten voor het zenden van hulpbenden naar *Frankrijk* en het uitrusten der vloot, welke ANNA van *Oostenrijk* had overgevoerd, terug te eischen (3). De heffing van den honderdsten penning had drie millioen, drie maal honderd duizend gulden opgebragt, welke, met de vier millioenen voor afkoop van den tienden penning gedurende twee jaren, aan achterstallige soldij en andere oorlogskosten waren uitbetaald (4). De tijd van dezen afkoop liep in Oogstmaand ten einde, en het strookte niet met de bedoeling des Hertogs, daarin ook voor de toekomst te bewilligen. Trouwens, hij had de uitvoering van zijn plan slechts geschorst, om dit later te beter door te zetten. Hij steunde op de vernieuwing der Regeringsleden in de steden, welke ter gunste van 's Konings zaak was uitgevallen, en vertrouwde daardoor eene meerderheid voor zich in de Statenvergaderingen te verwerven. Ook moesten de hinderpalen,

(1) ACKERSDYCK, *Geschiedk. Onderz.* bl. 181—185. MENDOCE, *Hist. de la guerre de Fl.* p. 115, 116. *Afbeeldinghe ende beschryvinghe van alle de veldslagen enz.* aangehaald door BOSSCHA, *Neêrl. Heldend.* D. I. bl. 179.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 164, 166, 167, 169, 170, 172, 173, 175, 178, 182, 183, 190, 210.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 168, 174.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 170.

welke de Staten, kwalijk beraden, bij het opbrengen van de vier millioen guldens tot 1568—1576
afkoop, hadden opgeworpen, voor hem eene reden te meer zijn, om tot zijn oorspronkelijk plan terug te keeren. Hij gaf in den Raad van State te kennen, »dat het volk niet behoorde te weten, wat het aan den Koning opbragt, en hij alzoo raadzaam oordeelde, in den bewusten afkoop niet verder te bewilligen. De Koning had hem bovendien zijn misnoegen betuigd, dat de besprokene heffing nog niet was ingevoerd; zij moest dus volstrekt in werking gebragt worden, en om haar den volke smakelijker te maken, diende men vooraf de imposten en de gehate belasting op de koopwaren door eene andere op de vaste goederen te doen vervangen." De Raadsleden verklaarden zich eenparig tegen het invoeren van den tienden penning. VIGLIUS inzonderheid trachtte met nadruk den Hertog tot andere gedachten te brengen. Hij hield hem voor, »dat zoo hij op den tienden penning bleef aandringen, hij den tweeden honderdsten penning zou verliezen, in welken de Staten slechts bewilligd hadden onder voorwaarde, dat zij den tienden penning mogten afkoopen; de opbrengst nu van dezen honderdsten penning was niet onaanzienlijk, daar zij genoegzaam zooveel bedroeg als de afkoop van den tienden voor den tijd van twee jaren." Doch al hunne redenen leden schipbreuk op de onverzettelijkheid des Hertogs. Het bevel tot de heffing, ofschoon eenigzins gewijzigd, voornamelijk met betrekking tot de buitenlandsche kooplieden, werd uitgevaardigd. Degenen, welke door valsche verklaringen, of op eenige andere wijze, de 31 v. Hooim. 1571
belasting trachtten te ontduiken, zouden voor de eerste maal de goederen verbeuren, om welke het bedrog gepleegd was; voor de tweede maal in eene boete van vierdubbel het bedrag daarvan vervallen; en voor de derde maal voorbeeldig gestraft worden. Zij die weigerden haar te betalen, of hunne boeken open te leggen en de echtheid daarvan met eede te bevestigen, moesten geëxecuteerd worden tot de som van het tiende der waarde van de goederen, die zij bij het laatste onderzoek in hunne bewaarplaatsen gehad hadden. De afkondiging van dit bevel verwekte alom eene hevige gisting. *Amsterdam* verklaarde ronduit in geschrifte, dat deze opbrengst een ondragelijke last was. Om deze stoutheid werd de stad door ALBA voor het Hof in *den Haag* gedaagd, en aldaar in eene boete van vijf en twintig duizend gulden verwezen. Men beriep zich van dit vonnis op den Grooten Raad te *Mechelen*, welke de zaak naar den Hertog verwees, voor wien zij onafgedaan gebleven is. De gewestelijke Staten haastten zich ondertusschen niet met het invoeren van den tienden penning, evenmin als met het afschaffen der imposten, op welke de Hertog insgelijks had aangedrongen. Doch niet alleen zij, maar zelfs de Stadhouders met de Leden van den Raad van State en dien der Geldmiddelen verzetten er zich derwijze tegen, dat ALBA met verscheidene van hen in hevigen twist geraakte. En toen VIGLIUS hem voorstelde, de bewuste heffing nog twee of drie maanden op te schorten, en inmiddels met de inning der toegestane gelden voort te gaan, steeg zijne woede ten top; hij

1568— 1576 verklaarde nu eens voor altijd, dat hij van eene bepaalde som niets meer hooren wilde, beschuldigde den ouden Staatsman van gebrek aan ontzag voor de bevelen des Konings, en dreigde hem, dezen zijn gedrag bekend te maken. Moedig antwoordt de anders zoo bedeesde VIGLIUS: »dat hij hoopt, dat zijne Majesteit ook hem gehoor zal schenken; en dat hij, in allen geval, zich weinig om zijn grijs hoofd bekreunde." ALBA hervatte, »dat hij wel middel wist, om zich te doen eerbiedigen; hem voegde het een besluit te nemen, den Raad daarin te bewilligen." De Hertog had niemand dan zijn zoon DON FREDERIK, naar de getuigenis van ALBORNOZ »de verhevenste geest, dien hij immer ontmoet had (1)," welke met hem in deze moeijelijke zaak ééne lijn trok. Want niet alleen VIGLIUS, maar ook BARLAYMONT en NOIRCARMES, alzoo de drie opregtste aanhangers van het Katholicismus en het Koningschap, verklaarden zich tegen het invoeren dezer heffing; voorzeker een krachtig bewijs van het heillooze van 's Hertogs maatregel. NOIRCARMES schreef aan den Koning, »dat het innen van den tienden penning zoo veel beweging onder het volk veroorzaakte, dat hij eenig onheil vreesde, wanneer men daarmede voortging." De Bisschop van *Yperen* bragt den Hertog de weeklagten onder het oog, welke deze heffing onder de werklieden, zoo talrijk in *de Nederlanden*, verwekte; en hoe bij het naderen van den Winter, wanneer de behoeften grooter en de verdiensten geringer worden, deze ongelukkigen, door het gebrek verbitterd, zich tot noodlottige besluiten konden laten vervoeren. Hij geeft daarenboven zijne vrees te kennen, dat de genomen maatregel, de harten van vele onderdanen geheel van den Koning zal vervreemden in eenen tijd, waar het zoo noodig is, dat de Vorst zich hunne genegenheid verwierf. Hij smeekt derhalve nederig en dringend, dat de Hertog deze belasting voor eene andere verwissele, en zoo hij dit niet vermag zonder toestemming des Konings, alsdan de inning der heffing zoo lang schorse, tot hij deze zou bekomen hebben. — Zoo vele tegenkantingen, zelfs van eene zijde, waar hij die het minste verwachtte, bragten ALBA aan het wankelen. Hij gelastte NOIRCARMES een nieuw ontwerp van matiging op te stellen. Daarin werd bepaald, dat de tien ten honderd van de roerende goederen slechts eenmaal zou betaald worden, en niet van de ruwe, maar van de bewerkte stof alleen; de voortbrengselen van den grond en het vee waren geheel vrij. Dit was voorzeker eene aanmerkelijke wijziging, daar, volgens het oorspronkelijke plan, van de bezwaarde grondstoffen, bij elke verandering van eigenaar, de belasting moest geheven worden, waardoor de prijs er van meer dan dubbeld verhoogd zou zijn vóór zij tot haren laatsten vorm gekomen waren. De Staten namen er evenwel geen genoegen in; zij drongen aan op het afschaffen van den tienden penning, maar op het behouden van de imposten. De Hertog, bewust dat de Koning zich in de

9 v. Herfstmaand 1571

29 v. Herfstmaand.

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II. T. II. p. 97.

grootste moeijelijkheden bevond, daar hij van den eenen kant bespeurde, hoezeer deze 1568—1576
belasting het volk mishaagde, en van den anderen kant overtuigd was van hare noodzakelijkheid ter bestrijding der staatsuitgaven, betoogde hem, »dat het hoofddoel van het invoeren des tienden pennings was, dat de Koning alles wat hij wilde uit *de Nederlanden* kon trekken, waar hij tot nu toe voor éénen gulden, dien men hem toestond, alles moest geven, wat men van zijne Koninklijke voorregten eischte. De tegenstand der Staten ontsproot hoofdzakelijk daaruit, dat deze belasting hun verhinderde, den Vorst, zoo als vroeger, de wet voor te schrijven. Bespeurden zij, dat de Koning wankelde, dan zou alles verloren en hij nimmer, gelijk thans, Heer en Meester zijn. Zette men daarentegen de zaak door, dan zou er na drie maanden niemand meer over spreken, want het volk was nog even zoo als JULIUS CESAR het afschildert." Intusschen had HOPPERUS den Koning de zwarigheden aangewezen, welke deze heffing opleverde, en hem tevens de vertoogen van de getrouwste en voornaamste ambtenaren over dat punt medegedeeld. De Hertog van *Alba* had nimmer eenig bevelschrift van den Koning, de zaak in geschil betreffende, aan de Leden van den Raad van State, of aan de Staten getoond, welke laatsten derhalve geloofden, dat de zaak niet uit den Koning, maar uit den Hertog alleen voortvloeide, die geen enkel voorstel tegen zijne ordonnantiën wilde hooren of aan den Koning zenden, zoo als dit te allen tijde bij dergelijke zaken gebruikelijk was geweest. Ook beschouwden al de Staten eenparig en zonder vooraf met elkander overlegd te hebben, de nieuwe belasting als den ondergang des Lands. Hij zond daarbij den Koning de brieven, welke hij over dit punt van den Bisschop van *Yperen* en den Abt van *Auchin* ontvangen had. — Het volhardend tegenstreven der Staten, van welke eenige in Wijnmaand te *Brussel* gekomen waren, bragt ALBA geheel buiten zich zelven. Hij verklaarde op hoogen toon, »dat hij hun geen gehoor verleend zou hebben, indien hij geweten had, dat 's Konings bevelen nog niet uitgevoerd waren:" en beval hen terstond naar huis te keeren. Vruchteloos beproefden nogmaals VIGLIUS, BARLAYMONT en AARSCHOT hem te bewegen, de uitvoering van zijn besluit op te schorten tot 's Konings wil nader bekend zou zijn. Hij verzekerde »dat deze hem ten volle bekend was; dat hij met geweld den tienden penning zou laten heffen, en indien men geene Nederlanders tot ontvangers vinden kon, hij zich daartoe van Spanjaarden en Italianen zou bedienen." De Staten van *Holland* besloten, bij meerderheid van stemmen, in het heffen der nieuwe belasting te berusten, daar zij geen middel zagen, dit te beletten. Er kwam evenwel niets van; en ALBRECHT VAN LOO, door den Hertog ter inning van den tienden penning naar *Holland* gezonden, liep groot gevaar van door de Amsterdammers mishandeld te worden. In *Zeeland* kwamen de Staten eenstemmig tot het besluit, de uitvoering der heffing niet te gedoogen, vóór zij daarin door al de overige *Nederlanden* waren voorgegaan. Ondertusschen verwittigde ALBA den

1568—1576 Koning, »dat de tiende penning reeds in geheel *Braband*, te *Doornik* en in het *Doorniksche*, te *Gent*, te *Yperen* en in hunne slotvoogdijen geheven werd. *Brugge* 23 v. Win-term. 1571 maakte zwarigheid. In *Holland* was de dag ter invoering der heffing bepaald; en NOIRCARMES was hiermede bezig in *Henegouwen*. De Staten van *Rijssel*, *Douay* en *Orchies* hadden, even als die van *Holland*, *Zeeland* en *Vlaanderen*, hem hun aandeel in den afkoop van twee millioen guldens aangeboden. In *Artois* zouden door den Stadhouder ontvangers benoemd worden, hetgeen te *Mechelen* reeds geschied was. De klagten over deze belasting waren alom zeer groot (1).” Eene menigte kooplieden verliet het Land. Naar de getuigenis van den Spaanschen Gezant aan het Fransche Hof, DON FRANCES DE ALAVA, welke zich op dat tijdstip in *Brussel* bevond, hadden zich meer dan vierhonderd handelaars naar *Parijs* alleen begeven, en hun getal vermeerderde dagelijks uit *Brussel*, *Antwerpen*, *Rijssel*, *Douai*, *Arras* en andere steden. Vier van deze uitgewekenen hadden last, den Koning van *Frankrijk* honderd duizend dukaten aan te bieden, wanneer hij hen met de wapenen tegen het geweld en de onbeschoftheid der Spanjaarden wilde ondersteunen. ALAVA sprak over dit uitwijken met NOIRCARMES, wien hij ten uiterste neerslagtig vond. »Mijnheer,” zeide deze diep bewogen, »meer dan tien duizend welgestelde ingezetenen zullen het Land verlaten, indien de Hertog van *Alba* niet toeziet. God verhoede, dat er een onherstelbaar kwaad uit geboren worde! De Hertog wil volstrekt niet van zijne dwaling, ten aanzien van den tienden penning, terugkomen. Men moet zich op heillooze gevolgen voorbereiden.” In dien toon spraken BARLAYMONT, HIERGES, CHIAPIN VITELLI en allen, welke den Gezant bezochten. Alleen DON FREDERIK en JUAN DE YSSUNCA waren van gevoelen, »dat de tiende penning zijn doel niet zou missen, maar dat NOIRCARMES, BARLAYMONT en de Raad der Geldmiddelen de zaak flaauw behandelden, daar deze eenmaal gevestigd zijnde, zij niet meer denzelfden invloed als vroeger op het bestuur van ’s Konings geldmiddelen konden uitoefenen.” Op ALBA zelven maakte het berigt van het uitwijken naar *Frankrijk* een diepen indruk, ofschoon hij er schijnbaar geen geloof aan hechtte en beweerde, dat ALAVA zich had laten misleiden. Hij verzekerde voorts den Gezant, »dat drie millioen guldens aan goud in het kasteel te *Antwerpen* berustten; dat hij eene hulpbron

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II. T. II. p. 170, 182, 190, 191, 198, 202, 204, 208—210, 213, 214. VIGLII *Comment.* p. 295—314. VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 643, 649, 652. HARAEUS. *Annales Brab.* T. III. p. 117. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 343—348. V. METEREN. *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 69 (verso). HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 221. 222. TE WATER, *Verk. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 303—305. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, *Notice sur le Dixième Denier*, p. 4, 18, 19, 23—26, 36, 37, 48, 55, 60, 61, 63, 65, 68, 71—73, 80—83, 85, 86, 91—93. BORGNET, PHILIPPE II. *et la Belgique*, p. 72—75.

bezat in den tweeden honderdsten penning, en hem de tiende penning was toegestaan, terwijl bovendien de verbeurdverklaarde goederen eene rente van vijf maal honderd duizend dukaten opbragten, weshalve hij de lagen der vijanden niet vreesde." Hoewel ALBA betuigde, dat het innen der nieuwe heffing in *Braband*, het hardnekkigste der gewesten, reeds begonnen was, konde ALAVA echter zijne vrees niet verbergen, dat »dit de grootste zwarigheden ontmoeten en tot vele ongelegenheden aanleiding geven zou, op welke hij den Hertog verzocht wel te letten. Wat hem betrof, hij zou den Koning zijne zienswijze omtrent deze zaak vrijmoedig ontvouwen (1)." 1568—1576

De geschillen met *Engeland* verschaften nog steeds den Hertog vele moeijelijkheden. De Nederlanders hadden het meeste belang bij eene spoedige vereffening, daar de waarde van hunne verbeurdverklaarde schepen en koopmanswaren op meer dan acht maal honderd duizend dukaten geschat werd, terwijl die der aangeslagen Engelsche goederen in *de Nederlanden* naauwelijks een vierde daarvan bedroeg. ELIZABETH had zich ten verledenen jare rekkelijker betoond, en de zaken waren zelfs op het punt van beslist te worden, toen de onderhandelingen geschorst werden, dewijl FILIPS, op aandringen van den Paus doch tegen den verstandigen en ernstigen raad van ALBA, zich in eene zamenzwering ten behoeve van MARIA STUART gemengd had. Men gevoelt medelijden met den kortzigtigen Vorst, welke deze zaak als die van God beschouwde, waarvoor hij alles moest veil hebben; maar nog meer medelijden gevoelt men met de volken, over welke hij gesteld was en wier belangen aan zijn bekrompen godsdienstijver werden opgeofferd. Hij, de eerbiedige zoon der Kerk, geloofde in allen ernst, dat door de tusschenkomst, de gebeden en de verdiensten der Heiligen, de Katholijke godsdienst in *de Nederlanden* was bewaard gebleven, en gebood daarom ALBA naauwkeurig te letten, dat toch geene reliquiën uit die gewesten gevoerd werden (2)!

De Prins van ORANJE zette intusschen zijne geheime onderhandelingen met JAKOB VAN DUIVENVOORDE, Heer van *Warmond*, OTTO VAN EGMOND, Heer van *Keenenburg*, den Heer van *Benthuizen* en andere Edelen, alsmede met REINIER KANT van *Amsterdam* en meer aanzienlijke burgers voort, om zich van eenige voorname stad, bovenal van de eene of andere haven in *Holland* of *Zeeland*, inzonderheid van *Enkhuizen* en *Hoorn* te verzekeren; zonder dit kon hij weinig van aanbelang uitvoeren, en de braafste bevelhebbers zijner vloot verklaarden, daarin alleen het middel te zullen vinden, om de ongeregeldheden der schepelingen te breidelen. De krijg van FILIPS tegen de Moren in *Granada*, de verwikkelingen met *Engeland*, en de houding van het

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 215—217.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 121, 124, 125, 133, 163, 171, 180, 193—196 199—202, 205, 211, 212 215.

1568—1576 Fransche Hof schenen 's Prinsen plannen te zullen begunstigen. Zijne pogingen werden echter niet met den gewenschten uitslag bekroond. Eene der oorzaken daarvan was de aanhoudende tegenkanting van Graaf EDZARD van *Oost-Friesland*, welke steeds over de baldadigheden der Watergeuzen klaagde, en wat ORANJE ook daartegen inbragt, en hoezeer zijn zaakgelastigde BASIUS er goede orde op gesteld had, het baatte niets. Het uitloopen van 's Prinsen schepen werd door hem belet, en ter naauwernood gelukte het SONOY en DIRK VOLKERTSZ COORNHERT, dat de vloot voor ORANJE behouden bleef. SONOY moest *Embden* verlaten; hij begaf zich naar *Emmerik* en ontsnapte daar, door het beleid van zijne vrouw, MARIA VAN MALSEN, aan de handen des Hertogs van *Kleef*, wien ALBA aangespoord had, hem te laten opligten. Met HUGTENBROEK beproefde hij het verbitterde *Utrecht* in opstand te brengen. Maar ook dit mislukte. In plaats van den sedert kort overleden Nederlandschen slotvoogd van *Vredenburg*, was een Spanjaard aangesteld; en de bezetting, onlangs naar *Alkmaar*, *Leiden*, *Delft* en *den Briel* gezonden, was teruggekeerd uit hoofde van het hardnekkig verzet van *het Sticht* tegen het invoeren van den tienden penning. Het krijgsvolk, vijftien maanden soldij te goed hebbende, teerde op den burger en pleegde grove baldadigheden. De dringende klagten der Regering hierover ten Hove, werkten niets anders uit, dan het bevel, dat zij den Hertog de handvesten en voorregten der stad in handen moest stellen, waartoe zij het volgende jaar met geweld gedwongen werd (1). ALBA zelf geeft voor reden op, waarom hij *Utrecht* gestrenger dan eenig ander gewest behandelde, dat de Staten aldaar vóór vier jaren door een besluit de uitoefening van de Roomsche godsdienst verboden hadden, hetgeen nergens elders geschied was, en dat hun onbeschoft gedrag, sinds zijne komst in *de Nederlanden*, bewees, dat zij er volstrekt geen berouw over hadden (2).

Even vruchteloos als op *Utrecht*, was de poging van JAKOB VAN MEGEN en JAKOB BLOMMAERT, om *Vlaanderen* voor *Oranje* in beweging te brengen door middel van de schatten, welke zij in de kloosters en abdijen dachten te veroveren. Hunne bende, welke zich in de bosschen ophield en menigen uitval beproefde, werd eerlang door ALBA's krijgsvolk uiteengejaagd. — De Watergeuzen, die steeds *de Zuiderzee*, *de Wadden*
12 v. Lentemaand 1571 en *het Vlie* bezet hielden, maakten zich intusschen meester van een en dertig koopvaarders, ofschoon er acht onder waren met geleibrieven van Graaf LODEWIJK voorzien. Daarop werd *Monnikendam* door hen verrast, geplunderd, en in brand gestoken. Terwijl zij de omstreken van *Medemblik* gestadig verontrustten, en verscheidene dorpen in

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 331—335, 340—343, 348—353, B. VI. bl. 357—361. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 68 verso.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 214, 215.

dien oord hun geregeld brandschatting opbragten, werd *Workum* in *Friesland* door 1568—1576
ENTENS geplunderd, gedeeltelijk verwoest en een groot aantal inwoners, ter verkrijging van losgeld, weggevoerd. Versterkt door eenige scheepsbevelhebbers van ALBA, welke tot hen overkwamen, zoo als onder anderen ZEGER FRANSZOON van *Medemblik* met een oorlogschip van honderd vijftig last en de geheele bemanning, verspreidden zij schrik en vrees langs de kusten der *Noordzee*. Verscheidene hunner schepen werden te *Rochelle* en in *Engeland* uitgerust. In *Zeeland*, vooral op *Walcheren*, was men voor eene landing beducht; doch het schijnt, dat de maatregelen ter verdediging, toen en vroeger genomen, de Watergeuzen van den aanval teruggehouden hebben, tot welken, naar het gerucht wilde, vijftig schepen omtrent *Duins* gereed lagen (1). Om hen van de Friesche kusten te verdrijven, stevende BOSCHHUIZEN kort daarna met elf schepen naar *de Eems*, aan welker mond de Watergeuzen het anker geworpen hadden. ROBLES zond hem, op last van ALBA, vier vaartuigen met twee honderd busschieters, en nu tastte hij de vijanden aan, die zich in slagorde geschaard hadden, maar bij het derde kanonschot de vlugt namen. BOSCHHUIZEN zette hen achterna, veroverde acht schepen, en het volk van ROBLES nam een schip met veertien stukken geschut. Vier vaartuigen ontsnapten, de overigen slopen tusschen de Engelsche schepen in de haven van *Embden*. Vele vrijbuiters waren gesneuveld, of, terwijl zij zich met zwemmen trachtten te redden, in de golven omgekomen (2). Meer dan vijftig werden gevangen genomen en opgehangen, of naar *Amsterdam* gevoerd. Toen BOSCHHUIZEN den buit te *Enkhuizen* verdeeld had, stak hij de *Noordzee* in, sloeg zeventien Geuzenschepen, die bij de Engelsche kust onder het kasteel van *Dover* lagen, op de vlugt, zeilde van daar naar de Zeeuwsche kusten en keerde, na alzoo de zee gezuiverd te hebben, naar *Enkhuizen* terug, waar de vloot voor den Winter werd opgelegd. Intusschen hadden de verstrooide vrijbuiters aan *de Eems* zich weder verzameld, en vier rijkbeladene Hamburger koopvaarders genomen, welker bevelhebber, denkelijk uit weerwraak over den dood van JAN BROECK, op last van den Nederlandschen vlootvoogd gewurgd werd (3).

Ondanks de goede verstandhouding van *Oranje* en Graaf LODEWIJK met KAREL IX

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 333, 334. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 67. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 221. V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 71—75 en de aldaar aangehaalde schrijvers.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 179, 180.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 333. V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 79, 80, 402, 403.

1568—1576 van *Frankrijk*, welke in dien tijd zich den Hervormden zeer genegen toonde (1), schijnt de Prins aan de belofte des Konings geen vol vertrouwen geschonken te hebben. Misschien verwachtte hij van Koningin ELIZABETH evenmin bestendige hulp, en vreesde, dat zij zich weldra weder met *Spanje* en ALBA zou verzoenen, daar zij toch ongaarne zien zoude, dat een deel der *Nederlanden* aan *Frankrijk* kwame. Haar Gezant aan het Fransche Hof, FRANÇOIS WALSINGHAM, immers meende, dat het plan der Oranjesgezinde Duitsche Vorsten was *de Nederlanden* te verdeelen; *Vlaanderen* en *Artois* aan *Frankrijk*, *Holland* en *Zeeland* aan *Engeland*, en *Braband* met de andere gewesten aan een Duitschen Vorst, vermoedelijk den Prins van *Oranje*, toe te kennen (2). Hoe dit zij, hij wendde zich om onderstand tot *Zweden* en *Denemarken*. De getrouwe en volijverige SONOY, HERMAN VAN DER MEERE en JEAN DE L'ECLUSE werden derwaarts gezonden met last, van de beide Koningen niet alleen eene haven in de twee rijken, ter bemanning en herstelling van de schepen der Watergeuzen of tot verkoop van den buit, maar ook, inzonderheid van den Koning van *Denemarken*, eene hulpvloot van vijf of zes schepen te verzoeken; terwijl zij in *Zweden* trachten moesten, de Schotsche soldaten, welke aldaar gediend hadden, in ORANJE's soldij te nemen. De zending mislukte ten eenenmale. De Koning van *Denemarken* had met FILIPS een verdrag aangegaan en reeds eenige schepen uitgerust, om op de Nederlandsche vrijbuiters te kruisen; en *Zweden* verklaarde, dat men, wegens oude verbindtenissen met *Spanje*, den Prins van *Oranje* geen onderstand beloven konde (3). Bij zoo vele teleurstellingen en vergeefsche pogingen, verlaten van bijna alle Vorsten uit vrees voor den Koning van *Spanje*, en slechts door weinige, in het geheim, begunstigd, moet men ORANJE's bedaardheid, zijn geduld en zijne standvastigheid, om op den ingeslagen weg onverwrikt voort te gaan, met regt bewonderen. In de genegenheid der Nederlanders alleen moest hij zijn hoofdsteun vinden. Zijne aanhangers, welke door woorden en in geschriften de daden en oogmerken van ALBA op het hatelijkst afschilderden, verhoogden onder het volk den afkeer voor de Spanjaarden, en het verlangen naar ORANJE. Men verhaalt, dat sommige burgers den Prins beloofden, hunne eigene huizen in brand te steken, om de steden buiten staat van tegenweer te stellen, wanneer hij er zich voor vertoonen zou (4).

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 357. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 382, 383, 496. Vgl. *Leven van* WILLEM I. D. II. bl. 202—216.

(2) V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 77. 78, 401. 402. WAGENAAR, D. VI. bl. 332 uit *de Mémoires de* WALSINGHAM. p. 136, 140, 141.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 334—340.

(4) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 223.

Middelerwijl had ALBA den Koning voorgesteld, een nieuw vonnis tegen ORANJE te 1568—
wijzen wegens de wanbedrijven en vijandelijkheden, welke deze sedert zijne verbanning 1576
had gepleegd. Dit vonnis hield in, dat »de Prins in beeldtenis openbaar geregt, zijne wapens, na aan den staart van een paard te zijn rondgesleept, verbroken, zijne kinderen van hun adeldom beroofd en voor eerloos en onwaardig verklaard zouden worden, om eenige goederen of bezittingen in de Landen des Konings te houden (1)."

Het groote jaar van Vijftien honderd twee en zeventig, waarin ALBA uit zijne gedroomde rust geweldig opgeschrikt, en de grondslag van *Nederlands* onafhankelijkheid gelegd zou worden, brak aan (2). *De Nederlanden* verkeerden in eenen hagchelijken toestand, die, naar de meening van DON FRANCES DE ALAVA in een verslag aan den Koning, nog zou verergeren, wanneer men vernam, dat de komst van MEDINA CELI, door den adel, het volk, en ALBA zelven vurig verlangd, was uitgesteld. ALBA 5 v.
had al zijn aanzien verloren, werd algemeen gehaat, en er was maar één wensch, Louwmaand
namelijk, dat hij spoedig mogt vertrekken; terwijl men daarentegen van MEDINA CELI, 1572
wegens zijne goede hoedanigheden, de beste verwachting koesterde. Weinig eenstemmigheid heerschte onder de Leden van den Raad van State; en de wijze, op welke de Raad van Beroerten de zaken behandelde, was niet in het ware belang van den Koning. NOIRCARMES, BARLAYMONT en MEGEN, welke laatste weinig dagen daarna te *Zwol* 8 v.
aan eene beroerte overleed, hadden *Brussel* verlaten, hetgeen hunne ontevredenheid Louwmaand.
over den gang van zaken te kennen gaf. VIGLIUS en TISNACQ konden zich evenmin met de gevoelens van den Landvoogd vereenigen, op wien ook de Graaf van *Mansfeld* ten uiterste misnoegd was. Aller gemoederen waren verbitterd over de heffing van den tienden penning, welker uitvoering ALAVA bijna voor onmogelijk hield, en hij vreesde voor de gevolgen, wanneer om harentwil in eenige stad een opstand mogt uitbarsten (3).

Vruchteloos waren deze wenken voor FILIPS, welke een onbepaald vertrouwen in ALBA stelde, die hem misleidde. De Hertog immers, hoezeer bewust van de tegenkanting, die het invoeren van den tienden penning alom ontmoette; hoezeer hij wist, dat de Staten deze heffing als tegen 's Konings wil, ja, zelfs als buiten diens voorkennis doorgedreven, beschouwden en besloten hadden, door afgevaardigden naar *Spanje* 16 v.
te zenden, hunne klagten daarover voor den troon te brengen, verzekerde hij echter den Sprokkelm.

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 176, 177, 178.

(2) ALBA had onlangs den Koning verzekerd, dat alles in *Duitschland* rustig was, en dit jaar niets zou gebeuren, waarover hij zich behoefde te verontrusten. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 183.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 217—219, 221.

1568—1576 Koning, dat de nieuwe belasting met spoed zou doorgaan, en beweerde steeds, dat op dit punt niets moest toegegeven worden (1). Acht dagen daarna vaardigde hij, vertoornd over den hardnekkigen tegenstand, een nieuw bevelschrift uit, waarbij de Overheden en openbare ambtenaren gelast werden, de ontvangers van den tienden penning in de uitvoering van hun ambt krachtdadig te ondersteunen; terwijl tevens de straffen verzwaard werden omtrent degenen, welke zich tegen de belasting verzetten, haar weigerden te voldoen, of trachtten te ontduiken (2). FILIPS betuigde, dat ALBA hem eene uitstekende dienst met deze heffing bewezen had; maar vermaande hem, zoo zij te veel zwarigheden mogt opleveren, vooreerst met de Staten over een afkoop te onderhandelen; voorts aan deze gewigtige zaak de grootste oplettendheid te schenken, en haar op eene wijze ten einde te brengen, welke zijne belangen met de rust en voldoening der landzaten vereenigde. Hij verwonderde zich ten hoogste, dat men in *de Nederlanden* twijfelde, of de Hertog hierin wel op zijn last handelde, daar geen Koninklijk bevelschrift was uitgevaardigd. Elk toch moest overtuigd zijn, dat dit

24 v. Sprokkelm. 1572 geene zaak was, die zonder zijn voorschrift kon behandeld worden. Kort daarop gelastte hij ALBA, de leden van den Raad van State in zijn naam te bevelen, het heffen van den tienden penning met ijver te bevorderen. Ondertusschen had hem de Hertog te kennen gegeven, dat het invoeren der nieuwe opbrengst, om de daaraan verbondene bezwaren, veel tijd zou vorderen. Deze bezwaren ontsproten, naar zijne meening, niet uit het volk, maar uit de ambtenaren, die met den ontvangst belast waren. Hij hield zich overtuigd, dat zoo degenen, welke hem moesten ondersteunen, geene hinderpalen in den weg gelegd hadden, de bewuste heffing in *de Nederlanden* thans even gemakkelijk zou geschieden als in *Kastilië*. Evenwel begon men reeds op onderscheidene plaatsen

16 v. Lentemaand. in *Braband* en *Vlaanderen* in te zamelen, en de Bisschoppen van *Iperen*, *Gent* en *Brugge* bewezen in dit opzigt goede diensten. — Hoezeer hier de Koning door ALBA om den tuin geleid werd, blijkt uit een schrijven van deze Kerkvoogden aan FILIPS, waarin zij hem betuigen, »dat zij hunnen pligt zouden verraden, indien zij hem het kwaad niet onder het oog bragten, welke het heffen van den tienden penning den Staat zal berokkenen. Deze belasting is zoodanig ingerigt, dat de rijken niets betalen, en al het gewigt op de armen drukt. Mannen van ondervinding voorspellen, dat indien zij doorgezet wordt, het Land ontvolkt en de handel, welke er den rijkdom van uitmaakt, vernietigd zal worden. De valsche eeden die, om zich aan de belasting te onttrekken, gedaan worden, zullen het Land met gruwel vervullen. Het beteekent niets, dat de Staten in den tienden penning toegestemd hebben; want, behalve dat vele van hen dit ontkennen, zoo beroept

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 222, 224, 226, 230.

(2) BAKHUIZEN VAN DEN BRINK. *le Dixième Denier*, p. 4, 8, 9, 10, 19.

men zich ook op het gevoelen der Doctoren in de Godgeleerdheid: *wanneer het volk eene wet niet wil ontvangen, ofschoon die wet regtvaardig is, en het volk onregt heeft; maar nog meer wanneer die wet twijfelachtig is, en het volk eenig regt heeft, is een goed Vorst in gemoede verpligt, zulk eene wet niet door te drijven* (1)." 1568—1576 24 v. Lentemaand. 1572

Zoo vereenigde thans één belang weder de Roomschgezinden met de Hervormden, welke de beeldstorming van elkander gescheiden had. Spaansch- en Staatsgezinden, allen voorspelden niets dan ellende en rampen uit ALBA's onstaatkundige maatregelen (2). Het is waar, het heffen van een tienden en twintigsten penning was niet vreemd in *de Nederlanden*, en aldaar nu eens toegestaan, dan afgewezen als een middel, waarvan men zich slechts *in den uitersten nood* bedienen moest. Maar KAREL V had deze wijze van geldligting bij een openbaar bevelschrift in Vijftien honderd vier en vijftig voor altijd afgeschaft, hetgeen FILIPS drie jaren later had bekrachtigd (3). Het is vreemd, dat noch de Staten, noch VIGLIUS, noch eenig ander bestrijder van dit belastingstelsel, zich op dit stuk beroepen hebben. Hoe dit zij, zoo algemeen en drukkend als thans was deze belasting nimmer geweest, welke de bronnen van welvaart geheel opdroogen en de middelen van bestaan ten eenenmale vernietigen zou. Het volk werd alzoo de levensader afgestoken; er bleef geene andere keuze over dan zich met geweld tegen het geweld te verzetten, of te vergaan (4). Het afdwingen van den tienden penning alleen is genoegzaam, om den opstand tegen *Spanje* te wettigen. »De Nederlanders," zegt DE GROOT even waar als geestig, »hebben in het vervolg alles gegeven, om den tienden penning niet te geven (5)." Ongelukkig vond de Hertog, die gezworen had zich eer in stukken te laten kappen dan toe te geven, eenigen welke hem in zijn opzet stijfden en den raad gaven, met de heffing in *Brussel* zelf te beginnen, daar alsdan de Stadhouders der onderscheidene gewesten welligt zijn voorbeeld zouden volgen, te meer daar nu 's Konings wil bekend was (6). Werd ALBA door de Regering van *Brussel* uit vrees voor zijne ongenade ondersteund, de gilden kantten zich hardnekkig aan tegen zijne bevelen, en eindelijk sloten alle neringdoenden hunne winkels; de slagers verkochten geen vleesch, de bakkers geen brood, de brouwers

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 227, 228, 229, 231—236.

(2) *Supplément aux Archives*, p. 112.

(3) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. IV. bl. 505—507. BAKHUIZEN V. D. BRINK, *Notice sur le Dixième Denier*, p. 32, 58, (2), 59.

(4) Vlg. *Leven van* WILLEM I, D. II. bl. 243—247. BAKHUIZEN V. D. BRINK, *Notice etc.* p. 89.

(5) *Annal. Belg.* Lib. II.

(6) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 232. VIGLIUS ad HOPPERUM, *Epist.* p. 616, 619.

1568—1576 geen bier meer, en de boeren bleven van de markt. Nu ging er door de stad een algemeene kreet op tegen de belasting, en alles geraakte in beweging. Op staanden voet besloot ALBA eenige winkeliers in hunne deuren te laten ophangen, waardoor de overigen, naar hij meende, tot andere gedachten zouden komen. Men verhaalt, dat de beul reeds bevel had zeventien stroppen en eenige ladders van tien of twaalf voet in gereedheid te houden; dat de bezetting in de wapenen gekomen en DON FREDERIK ten huize van VIGLIUS bezig was, de doodvonnissen op te maken, toen ALBA plotseling van besluit veranderde en het heffen van den tienden penning staakte (1). Wat hem hiertoe aanspoorde is een te belangrijk punt in de geschiedenis van *Nederland*, om niet uitvoerig ontwikkeld te worden.

Nog steeds hadden ORANJE de middelen ontbroken om de krijgsmagt, welke hij met de uiterste inspanning op eigen kosten had bijeengebragt, te onderhouden. Steunende op de verbittering, welke ALBA's dwingelandij meer en meer verwekte, waren de zaken, naar zijne meening, thans zoo gesteld, dat men hopen mogt, zelfs met eene betrekkelijk geringe som, iets groots uit te rigten (2). Zijne pogingen ter inzameling van gelden in *de Nederlanden* en onder de vlugtelingen in de omliggende gewesten, waarbij ook PIETER ADRIAANSZ. VAN DER WERFF, later *Leidens* manhafte burgervader, hem op de belanglooste wijze uitstekende diensten had bewezen, waren niet naar wensch geslaagd (3). SONOY en anderen ontvingen alzoo, in het begin des jaars, op nieuw daartoe volmagt, in welke de Prins zich op de bitterste wijze over veler karigheid beklaagde, waardoor al zijne zorgen en opofferingen, om *Nederland* van de dwingelandij te verlossen, vruchteloos gemaakt werden. Er werd nu wel eene goede som opgebragt, maar altijd te weinig voor de behoeften van het leger van den Prins, wien eindelijk de Koning van *Frankrijk* twee-

(1) *Apologie van* WILLEM I, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. Stukk.* bl. 86. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 408—411. LE PETIT. *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 223. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 428. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 73. CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la guerre de Fl.* Liv. III. p. 112, 113. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 118. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 361. V. METEREN. *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 70. V. REYD, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I. bl. 6. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 227 GIJSIUS. *Oorspr. d. Nederl. Ber.* bl. 462, 463. Vgl. BAKHUIZEN V. D. BRINK, *Notice sur le Dixième Denier*. p. 3—20, welke het verhaal van ALBA's voorgenomene gewelddadigheden te *Brussel* bestrijdt. hoofdzakelijk op grond. dat twee Kronijkschrijvers, ooggetuigen van hetgeen destijds in de stad gebeurde, en VIGLIUS in zijn *Comment.* en *Epist.* er van zwijgen.

(2) BOR. *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 362.

(3) *Sommier Verhaal* enz. bij A. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 487—493. TE WATER. *Levensbijzonderh. v.* P. A. V. D. WERFF, bl. 36—55.

maal honderd duizend kroonen voorschoot, welke hem naderhand geschonken zijn (1). 1568—1576
De Watergeuzen waren middelerwijl in magt sterk aangegroeid, stroopten langs de Nederlandsche kusten en hielden zich in *het Vlie*, *het Kanaal*, bij *Dover* en in de nabijheid van *Rochelle* op.

WILLEM VAN BLOIS VAN TRESLONG had last van ORANJE, zich in het begin des jaars bij dertien Geuzenvaartuigen te voegen, welke de *Zuiderzee* waren ingestevend en eenige schade aan de schepen van *Hoorn*, die tot de vloot van BOSCHHUYZEN behoorden, hadden toegebragt. De vorst noodzaakte hem eerlang onder *Wieringen* te loopen, waar hij derwijze in het ijs bezet raakte, dat hij er tot Lentemaand moest vertoeven. Zijn volk kwam hier dagelijks aan land, om zich de benoodigde levensmiddelen te verschaffen, doch pleegde daarbij zooveel moedwil, dat er op éénen nacht zeventien door de Wieringers doodgeslagen werden. Het ontbrak TRESLONG aan magt, dien moord te wreken; zelfs vergden de Wieringers hem een eed af, dat hij 't nimmer op hen verhalen zoude. BOSSU zond kort daarna vier vaandels krijgsvolk onder JAN SIMONSZOON ROL naar *Wieringen*, en ter naauwernood redde TRESLONG zich op zijn schip, hetwelk door ROL opgeëischt, doch zoo wakker verdedigd werd, dat de vijanden, na een hevig schutgevaarte, waarbij zij meer dan vierhonderd schoten op het vaartuig rigtten, wijken moesten. Men had intusschen het schip uit het ijs weten te bevrijden, en TRESLONG, zonder meer dan éénen man verloren te hebben, wendde den steven naar *Engeland* (2). Te *Dover*, werwaarts zich, vermoedelijk, de bovengenoemde dertien schepen begeven hadden, voegde hij zich bij eene vloot van veertig of vijftig zoo groote als kleine bodems onder bevel van LUMEY, daar LUMBRES zich denkelijk bij LODEWIJK *van Nassau* te *Rochelle* ophield. Men verhaalt, dat een onverwacht bevel van Koningin ELIZABETH, die niet geheel met FILIPS wilde breken, de Watergeuzen noodzaakte zee te kiezen; dat zij toen besloten naar *de Sond* te zeilen, de koornschepen uit de *Oostzee* te onderscheppen, voorts onder *Texel* veertien of vijftien van ALBA's oorlogschepen aan te tasten, en dan weder een aanslag op *Enkhuizen* te beproeven; dat LUMEY daarop met vier en twintig van zijne grootste vaartuigen de Engelsche kust verliet, met eene Spaansche koopvaardijvloot, naar *Antwerpen* bestemd, in gevecht geraakte, 30 v. Lentemaand 1572
een paar rijk geladen schepen veroverde, en toen, door tegenwind belet den beraamden togt Noordwaarts voort te zetten, *de Maas* inzeilde, om de koopvaarders, welke op de rivier lagen, te bemagtigen, die echter naar *Rotterdam* ontsnapten; dat hij het niet waagde aan Land te stappen, en door een hevigen wind uit het Noordwesten verhinderd weder uit te zeilen, zoo wel als uit gebrek aan lijftogt, besloot, zich van

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 362—365.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 365.

1568—1576 *den Briel* te verzekeren. Het blijkt integendeel, dat de Watergeuzen, in het geheim, door de Koningin van *Engeland* ondersteund werden, met wie de bekende geschillen nog verre van vereffend waren, en de vrede zelfs op het punt stond van verbroken te worden. (1). De Engelsche bewindslieden verklaarden rondweg, dat de vrijbuiters lastbrieven hadden van den Prins van *Oranje*, die als onafhankelijk Vorst tegen den Hertog van *Alba* krijg voerde (2). Het is meer dan waarschijnlijk, dat ELIZABETH de Watergeuzen heeft aangespoord, zich van eenig vast punt op hunnen geboortegrond te verzekeren, om FILIPS in zijn eigen gebied werk te verschaffen en daardoor zijne onderneming tegen *Engeland*, welke ontdekt was, te verijdelen (3). Een tijdgenoot beweert, dat LUMEY, op het berigt, dat de vloot van MEDINA CELI naar *Nederland* onder zeil zou gaan, besloot, haar vóór te zijn, opdat zij geene haven mogt vinden om binnen te loopen, en dat hij een begin maakte met het innemen van *den Briel* (4). Hoe dit zij, het was geen toeval, maar het gevolg van een wel overlegd plan, zich van den sleutel van *Holland*, waarvoor destijds *den Briel* gehouden werd (5), meester te maken, hetwelk de Watergeuzen *de Maas* opvoerde. Het laat zich denken, dat LUMEY en TRESLONG in verstandhouding stonden met de Hervormingsgezinden in die stad; de eerstgenoemde was er vóór weinig maanden nog geweest, en de laatste telde er vele vrienden (6). Het was op een Dingsdag, des namiddags ten twee ure, dat VAN HAREN en

1 v. Grasm. 1572 BRAND, welke het bevel over de twee veroverde schepen voerden, het anker voor *den Briel* lieten vallen, onmiddellijk door de overige vier en twintig bodems gevolgd. Terstond werden de poorten gesloten, en de Raad der stad kwam bijeen. Ondertusschen komt de veerman JAN PIETER KOPPELSTOK, wien wel iets van het plan der Watergeuzen mag bekend geweest zijn, van *Maassluis* naar *den Briel* met eene boot vol reizigers aanroeijen, die zich echter in allerijl laten terugvoeren, op zijne verzekering, dat de schepen, welke ginds de zeilen opgijden, Watergeuzen waren. Daarop spoedt hij zich naar de vloot, vraagt naar TRESLONG, en wordt door dezen aan LUMEY als de regte man voorgesteld,

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 220, 221.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 237.

(3) GACHARD, in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. XXXVII. BORGNET, PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 76.

(4) MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* p. 116.

(5) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 431.

(6) TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. IV. bl. 279—281. Vgl. V. GRONINGEN, *Gesch. der Waterg.* bl. 415, 462.

om hen in *den Briel* te helpen. Dadelijk begeeft hij zich met TRESLONGS zegelring, als 1568—1576
geloofsbrief, naar de stad en deelt den Raad het verzoek van LUMEY mede, een paar gemagtigden te zenden, om over de overgave der veste aan ORANJE te onderhandelen. Hun zou geen leed geschieden; men kwam alleen, om hen van den tienden penning en van ALBA's dwingelandij te verlossen. De Raad aarzelde, doch toen KOPPELSTOK stoutweg verzekerde, dat de vloot met vijfduizend koppen bemand was, stemde men tot bezending, waartoe eindelijk twee Regeringsleden met moeite werden overgehaald. LUMEY, die reeds aan wal was, eischte van hen, in naam des Prinsen van *Oranje*, als Stadhouder des Konings, dat hem de stad binnen twee uren overgeleverd zou worden. Deze tijding en het gezigt van het volk, dat inmiddels ontscheept was en op de Water- of Noordpoort aanrukte, vervullen met schrik en vrees de inwoners, die nu door de Zuidpoort trachten te ontvlugten, doch hierin door eene bende onder TRESLONG verhinderd worden. Het schijnt, dat de burgerij wederstand, hoe gering die dan ook geweest zij, geboden hebbe; immers TRESLONG liet de trompet steken en verlengde den tijd van beraad. De Regering stemde tot de overgave, maar marde met antwoorden. ROOBOL, die intusschen met LUMEY's benden voor de Noordpoort gekomen was en de burgers op de muren had toegeroepen »of men hen, dan of zij zich zelven zouden binnenhelpen?" dat talmen moede, stak de brandstoffen aan voor de poort opeengestapeld, welke hij voorts met eenen mast liet openloopen. De Zuidpoort, die men ook dreigde in brand te steken, werd door de burgers zelve geopend, en nu trokken de Watergeuzen, in alles denkelijk slechts twee honderd en vijftig of drie honderd man sterk, des avonds tusschen acht en negen ure van beide zijden de stad zegevierende binnen, en de grondslag van *Neêrlands* onafhankelijkheid was gelegd. De namen dier dapperen verdienen tot de nakomelingschap over te gaan. Zij waren, voor zoover men heeft kunnen opsporen, de volgenden: FOCKE ABELS, JAN ABELS, JAKOB ANTONISZOON, HENDRIK DE BACKER, NIKOLAAS BERNARD, Jonkh. WILLEM VAN BLOIS *gezegd* TRESLONG, GELEYN BOUWENSZ, MARINUS BRAND, LANCELOT VAN BREDERODE, BRUIN, Jonkh. JAKOB CABELIAU, WILLEM DE CLOYER, MICHIEL CROOY, FREDERIK VAN DORP, WILLEM VAN DORP, DIRK DUIVEL, AREND VAN DUIVENVOORDE, JOHAN VAN DUIVENVOORDE, Jonkh. ALBRECHT VAN EGMOND VAN MERESTEIN, Jonkh. BARTHOLD ENTENS VAN MENTHEDA, CORNELIS LOUISZ VAN EVERDINGEN, JELMER GABBES, JAKOB DE GEEST, LODEWIJK VAN GEND, DOUWE GLINS (DOVELENS of DE LA DOUVE?), DE GOEDE, GUILLAUME DE GRAVE (DE GRAAFF VAN BRUGGE?), CLAAS GIJSBERTSZ, ADAM VAN HAREN, JAQUES HENNEBERT, CLAAS HERMANSZ, GAUTIER HERTIN, DUCO HETTINGA, HOMME HETTINGA (OOM HEDDING), SALOMON VAN DER HOEVE, NIKOLAAS HOLBEEK, WILLEM VAN IMBIZE, FREDERIK VAN INTHIEMA, Jonkh. DIRK VAN DER LAAN, HENDRIK THOMASZ LAERS, WILLEM LIEVENSZ, CORNELIS LOUISZ, JAN KAT, WILLEM VAN DER MARK, Heer van *Lumey*, JAKOB MARTENS, MAARTEN MERENS, JOHAN OMAL, HANS ONVERSAAGD, RENGERS, CORNELIS GEERLOFSZ ROO-

1568—1576 BOL, ELOY RUDAM, NIKOLAAS RUYCHAVER, JAKOB SIMONSZ DE RIJK, ANTONIS VAN RIJNEN, JAQUES SCHOONEWAL, JAN SIMONSZ, WIJBE SJOERDSZ, JAN KLAASZ SPIEGHEL, GILLIS STELTMAN, JAN SIJVERTSZ, HENDRIK THOMASZ, ANTONIS VAN UTENHOVE ANTONISZ, SIMON VIERIJN, ELLERT VLIERKOP, DIRK WOR en ADRIAAN VAN ZWIETEN (1).

Hoewel de stad stormenderhand was ingenomen, werd geen der burgers van leven of eigendom beroofd, en waarschijnlijk heeft TRESLONG in dit opzigt zijnen stadgenooten goede diensten bewezen. Maar de kerken en kloosters werden geplunderd, de beelden omvergehaald, en die van hout waren verbrand. Het vernielen der kerken was niet het werk der Watergeuzen alleen; zij waren hierin door verscheidene burgers met ijver geholpen geworden. Den volgenden morgen zag men de meesten van hen in monnikspijen gehuld, daartoe welligt minder door spotzucht dan door noodzakelijkheid gedreven; want zij waren berooide vrijbuiters, welken het vaak aan de noodige kleederen ontbrak. LUMEY hield de stad niet voor houdbaar en wilde met den buit, die reeds werd ingescheept, vertrekken; doch TRESLONG, CABELIAU, DE RIJK, DIRK DUIVEL, ENTENS en ongetwijfeld nog andere bevelhebbers haalden hem over, 's Prinsen bevelen af te wachten en de stad in staat van verdediging te brengen, gelijk geschiedde, en waartoe de inwoners, zoo vrouwen als mannen, de behulpzame hand boden (2).

De Hertog van *Alba* gaf aanvankelijk den Koning geen kennis van het innemen van *den Briel*, daar hij hoopte den opstand spoedig te zullen bedwingen. Wat meer is, 3 v. Grasm. 1572 hij verzekerde zelfs den Vorst, dat de zwarigheden, welke het innen van den tienden penning ontmoette, dagelijks verminderden, en dat hij, naar gelang der omstandigheden, nu eens zachtheid dan geweld gebruikte, om dien te heffen (3). Ondertusschen getuigden niet alleen de bewegingen in *Brussel*, maar ook elders, geheel

---

(1) Levensberigten over de meeste van deze en andere Watergeuzen levert VAN GRONINGEN in zijne met veel zorg bewerkte *Gesch. d. Waterg.* bl. 133—363.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 245. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 223. MENDOCE, *Hist. de la guerre de Fl.* Liv. V. p. 116. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 430, 431. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 74. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 123. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 146, 147. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. III. p. 115—118. HARAEUS, *Annales Brab.* T. III. p. 119, 120. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 365, 366. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 70. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 229—231. V. HEYD, *Gesch. d. Nederl.* B. I. bl. 6. ALKEMADE, *Beschr. v. d. Briel*, bl. 123. *Bijvoegsel*, bl. 374. V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 76—88. V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 92—102. BRUGMANS, *Bijdrage*, in de *Letterbode* voor 1840, bl. 66—72. VAN ENST KONING, *Narigten*, in de *Letterbode* voor 1840, bl. 182—187.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 238, 247.

C. Ed. Taurel sculps.

iets anders. In *Zeeland* immers weigerden de Staten hunne toestemming aan de 1568—1576
gehate belasting; de ingezetenen wilden niet meer koopen of verkoopen, en velen sloten hunne winkels (1). BOSSU had terstond den Hertog van het gebeurde met *den Briel* onderrigt, en zonder diens bevelen af te wachten, zich naar *Maaslandsluis* begeven. Hier ontbood hij DON FERDINAND DE TOLEDO met acht vaandels krijgsvolk, waaronder twee van de Napelsche afdeeling, welke te *Utrecht* ingelegerd waren. Te goeder ure vertrok deze bezetting, onder welke, ter zake eener achterstallige soldij van vijftien maanden, een oproer dreigde los te barsten. Men zegt, dat de misnoegde soldaten niets minder beoogden, dan bij een plegtigen omgang op Witte donderdag, de inwoners te overvallen en de stad te plunderen. De toeleg werd ontdekt en de hoofdaanlegger gestraft. BOSSU en DON FERDINAND voerden deze benden en eenige gewapende landzaten in vijf en twintig vaartuigen over *Zwartewaal* en *Heenvliet* naar *Geervliet* in het *Land van Putten*, trokken toen door *de Bornisse*, een stroomend water bij *Heenvliet*, waar de schepen bleven liggen, op het eiland *Voorne* en regtaan op *den Briel;* zonder grof geschut, daar zij geen ernstigen tegenstand verwachtten. Maar de Geuzen begroetten hen uit de boomgaarden onder de stad met een hevig geweervuur. In-
middels sprong ROCHUS MEEUWISZOON, de stadstimmerman, in het water en opende 5 v. Grasm.
het sluisje van den Nieuwlandschen polder, in welken de strijd gevoerd werd, waardoor 1572
het water naar binnen stroomde en de Spanjaarden noodzaakte van daar te wijken. Zij trokken nu langs den Nieuwlandschen dijk op de Zuidpoort aan, maar werden uit het grof geschut der Watergeuzen zoo geweldig beschoten, dat zij ook hier wijken moesten. En toen zij daarop de vlammen uit hunne schepen, die ondertusschen door TRESLONG en ROOBOL ten deele in brand gestoken, ten deele in den grond geboord of van de touwen losgesneden waren, zagen opgaan, en het water steeds hooger en hooger wassen, vlugtte alles wat vlugten konde. Eenigen bereikten, half wadende, half zwemmende de afdrijvende schepen in *de Bornisse;* velen verdronken of stikten in de moerassen, anderen ontkwamen op *Nieuw-Beijerland.* Het getal der gesneuvelde Spanjaarden is onbekend; dat der Geuzen kan niet groot geweest zijn. Twee Spaansche bevelhebbers en zestien soldaten waren gevangen genomen en aan een molen opgeknoopt. Naar eenigen, was de Baljuw van *Vlaardingen* voor een groot gedeelte schuld geweest aan BOSSU's mislukten togt. Hij had hem aangeraden, naar *Geervliet* af te zakken, zijne benden aldaar te ontschepen, en te voet naar *den Briel* te laten oprukken. Toen dit goedgekeurd en BOSSU weggezeild was, had hij zich naar *den Briel* gespoed, de Watergeuzen gewaarschuwd en hen vermaand, de onbewaakte Spaansche schepen in

---

(1) VAN WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 74, 75. SWALUE, *de daden der Zeeuwen gedurende den opstand tegen Spanje*, bl. 10.

1568—1576 brand te steken. Zoodra zij dit verrigt hadden, was hij naar BOSSU teruggesneld, hem dringende, zoo spoedig mogelijk den anderen oever der *Maas*, al was het ook wadende door modder en slib, te bereiken, daar de vloed het hem later kon beletten. Terstond was die raad opgevolgd, en de gekwetsten waren in een afzonderlijk vaartuig weggevoerd. TRESLONG werd tot bevelhebber van *den Briel* aangesteld, en de opgezetenen
7 v. Grasm. 1572 van het *Land van Voorne* zwoeren aan LUMEY, stad en Land voor den Prins van *Oranje* te zullen verdedigen (1).

Het bemagtigen van *den Briel* kwam ORANJE te ontijdig voor, en in den beginne toonde hij er zich zelfs weinig over tevreden (2). Daar de zaak echter nu eenmaal geschied was, besloot hij er voordeel van te trekken, en beloofde den Graaf *van der Mark* spoedige en krachtdadige hulp. Intusschen stroomden van alle kanten, vooral uit *Zuid-Holland*, gevlugte Edelen en burgers naar *den Briel*, maar ook met hen een deel geboefte, dat slechts roof en wraak zocht, en de naaste landen en stroomen door stroopen en schuimen ten uiterste onveilig maakte. Vermoedelijk waren reeds terstond na het innemen der stad, JAKOB SIMONSZ. DE RIJK, NIKOLAAS BERNARD en ELOY VAN RUDAM naar *Engeland* gezonden, om onder de Nederlandsche ballingen geld te verzamelen, zoo mogelijk, Engelsche en Schotsche soldaten met zich over te brengen, en de twee genomen schepen te gelde te maken. Middelerwijl werden alle weerbare mannen in *den Briel* in den wapenhandel geoefend; en de Watergeus MARINUS BRAND vermeesterde aan het hoofd van zeven of acht honderd man *Delftshaven* en *Schiedam* (3).

BOSSU was ondertusschen met zijn volk op *Dordrecht* getrokken, waar men huiverig was hem te ontvangen, doch van eenige vaartuigen voorzag, om naar *Rotterdam* over te steken. Hier verzocht hij vrijen doortogt, welke hem, na lang onderhandelen, daar de inwoners de Spanjaarden niet vertrouwden, werd toegestaan op voorwaarde, dat

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 245. MENDOCE, *Hist. d. la guerre de Fl.* Liv. V. p. 117, 118. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 431. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 74, 75. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 126. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 224. CHAPPUYS, *Hist. Gén de la guerre de Fl.* Liv. III. p. 113, 114. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 147, 148. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 521. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. III. p. 118—121. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 366, 367. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 71. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 231, 232. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 88. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 287—290. V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 103—106.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 44, 370.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 245. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 367. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 232, 233. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 71.

alleen vijf en twintig, naar anderen, vijftig man te gelijk en met uitgedoofde lonten zouden doortrekken. Doch naauwelijks is BOSSU met de eersten binnen de poort, of hij velt met eigen hand zekeren smid, ZWARTE JAN geheeten, welke het binnenrukken van meer Spanjaarden dan het bepaalde getal wil beletten. De wacht wordt neergesabeld, en de geheele Spaansche bende dringt in de stad. De burgers bieden tegenstand, maar tusschen de drie honderd en vier honderd van hen sneuvelen in het gevecht. De overigen, tot vrouwen en maagden toe, bleven nu vier maanden lang, aan allerlei mishandeling, hoon en moedwil blootgesteld. Deze trouwloosheid, welke eene algemeene verontwaardiging verwekte, heeft ongetwijfeld den Spanjaarden meer nadeel gedaan, dan het bemagtigen van *Rotterdam* hun voordeel heeft aangebragt. ORANJE althans wist er uitmuntend partij van te trekken. Bossu verdreef kort daarop de Geuzen, na een hardnekkigen tegenstand, uit *Delftshaven* en ontnam hun vijf en twintig kleine ijzeren stukken geschut, waarop zij, die zich in *Schiedam* geworpen hadden, vlugtten en naar *den Briel* terugtrokken (1).

1568—1576

11 v. Grasm. 1572

Middelerwijl had ALBA den bevelhebber van *Breda*, PIETER VAN KWAREBBE, en JAN BAPTIST DE TASSIS, een zijner bloedverwanten en schrijver der *Aanteekeningen over den Nederlandschen opstand*, naar *Dordrecht* gezonden, om die stad, zoo mogelijk, bij haren pligt te houden en te bewegen, den Graaf van *Bossu*, welken hij nog in het *Land van Voorne* vermoedde, van mondbehoeften te voorzien. Zij kweten zich van dien last, en rustten te *Dordrecht* vijf schepen uit, met welke zij de stroomen en oevers tegen de strooperijen der Watergeuzen beschermden (2). De Hertog vreesde voor *Vlissingen*, eene der gewigtigste zeesteden van *Nederland*, daar zij den mond der *Schelde* beheerscht. Hier lagen slechts twee vaandels Walen in bezetting, en het kasteel, opgeworpen zoowel om de burgerij te bedwingen als om een aanval van buiten af te weren, was nog niet voltooid (3). De plannen en toerustingen, reeds sinds het begin des vorigen jaars door *Oranje* gemaakt, om die stad te verrassen, hadden

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 245. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 43, 52. MENDOCE, *Hist. de la guerre de Fl.* Liv. V. p. 118—120. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 431. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 75. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 126. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 224. CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la guerre de Fl.* Liv. III. p. 114. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 147. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. III. p. 122, 123. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 121. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 367, 368. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 74. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 232. GIJSIUS, *Oorspr. d. Nederl. Ber.* bl. 469—472. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 287—290.

(2) DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 148.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 245.

1568—1576 ALBA van de noodzakelijkheid overtuigd, haar en geheel *Walcheren* te versterken. Ongetwijfeld zagen de Vlissingers het bouwen eener sterkte met grooten weerzin aan, en het is hoogstwaarschijnlijk, dat zij in het geheim maatregelen beraamden, het voltrekken daarvan te voorkomen, en Spaansche bezetting buiten te houden; hierdoor wordt verklaarbaar wat eerlang aldaar en verder in *Zeeland* gebeurde. »Dit is niet eene zoogenaamde toevalligheid geweest, slechts door eenen gelukkigen uitslag bekroond, gelijk men doorgaans vermeld vindt, maar het is de stoutmoedige uitvoering van een ernstig overwogen, op de omstandigheden gegrond plan, hoewel door onvoorziene gebeurtenissen tot rijpheid gebragt (1)." ALBA trachtte thans den arbeid aan het kasteel, door den winter gestaakt, met verdubbelden ijver te laten voortzetten. Zijn afgevaardigde SCIPIO HAMPI moest beproeven, de Regering en burgerij van *Vlissingen* door vriendelijkheid te winnen, en haar de aanstaande komst van Spanjaarden aankondigen, wier kwartiermakers (Fouriers) reeds gekomen waren. Doch de tijding van de inneming van *den Briel*, door JAN VAN CUIJCK, Heer van *Erpt*, in de stad verspreid, en de hoop op hulp van ORANJE bragten de burgerij in beweging, die echter geene daden van geweld pleegde. Maar toen men bij het aanbreken van den volgenden morgen, Paaschzondag, zeventien schepen, bemand met drie vaandels Spanjaarden uit
6 v. Grasm. 1572 *Breda*, onder bevel van OSORIO DE ANGELO, gereed zag, om met de ebbe de haven binnen te loopen, begeeft zich de reeds opgewonden menigte naar het hoofd. Door de hartige taal van VAN CUIJCK nog meer opgezet, vliegt het volk van de haven naar het Raadhuis, waar de Regering met de Spaansche kwartiermakers over den ontvangst en huisvesting der naderende benden onderhandelde. Op den weg derwaarts ontmoet men de schare, welke de kerk heeft verlaten, waar de Parochiaan hevig tegen de Spanjaarden uitgevaren, en de herinnering van de verlossing *Israëls* uit de dienstbaarheid hem aanleiding gegeven had, om de gemeente te vermanen, het Spaansche juk af te werpen. Men roept haar toe: »verraad, verraad, de Spanjaarden komen!" hetgeen door: »weg met de Spanjaarden!" beantwoord wordt; en zoo snelt men te zamen naar het Raadhuis. De dreigende houding der Regering, de stoute taal der kwartiermakers, en de beleediging, welke een aanzienlijk, algemeen geacht burger van hen onderging, brengen de verbitterde menigte in de wapenen en andermaal op het havenhoofd bijeen. Hier bevindt zich ook VAN CUIJCK, die, terwijl de Spaansche schepen den koers naar de haven rigten, de burgers tot krachtigen tegenstand aanspoort, daar hun een wisse dood wacht, zoo zij de Spanjaarden binnenlaten. Een half beschonkene uit den hoop neemt aan, voor eene geringe geldelijke belooning, een stuk geschut op de Spanjaarden los te branden. VAN CUIJCK betaalt hem den bedon-

(1) SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 11, 20, 21.

gen prijs, en ijlings snelt hij naar het bolwerk, door velen gevolgd. Weldra wordt een zwaar stuk ter geschikte plaatse gebragt, buskruid met geweld uit het gesloten tuighuis gehaald, en onder het vreugdegeschreeuw des volks, op de schepen losgebrand. De Spanjaarden, op zulk een welkomstgroet niet verdacht, hielden verschrikt af, en een van hen kwam zwemmende aan strand, om te vernemen, wat er gaande was. Hij ontving ten antwoord, »dat men in de stad geene Spanjaarden wilde hebben; zij konden maar weder vertrekken van waar zij gekomen waren;" en toen de bode verzekerde, dat zulks met het eerste getij zou geschieden, bragt men hem zelfs aan boord terug. Vóór dat de schepen andermaal het anker geligt hadden, kwam ANTONIE VAN BOURGONDIË, Heer van *Wackene-Kapelle*, Gouverneur van *Zeeland*, waarschijnlijk op het berigt der Spaansche kwartiermakers, die onder de beroerte naar *Middelburg* gevlugt waren, te *Vlissingen*. Vruchteloos beproefde hij de menigte tot bedaren te brengen. VAN CUIJCK overtuigde het volk, dat men te ver gegaan was, om straffeloos te kunnen terugkeeren, en noemde des Gouverneurs vleijende woorden: »eene lammeren tong, om de Vlissingers den wolven te leveren." ANTONIE VAN BOURGONDIË, met wien openlijk de spot gedreven werd, ontweek nog tijdig den overmoed des gemeens aan boord der voor anker liggende schepen, met welke hij naar *Middelburg* afzakte. De Vlissingers hadden de landlieden in den omtrek bedreigd, de dijken te zullen doorsteken en hen te laten verdrinken, indien zij de Spanjaarden aan wal lieten komen, die ook te *Middelburg*, *Veere*, *Arnemuiden* en *Goes* afgewezen werden, hetgeen van eene onderlinge verstandhouding dezer steden getuigt. Uit *Goes* schijnt men hen echter van eenigen leeftogt voorzien te hebben, waarop zij naar *Bergen op Zoom* trokken, en aldaar, in weerwil der burgerij, door FILIBERT VAN SEROOSKERKEN binnengelaten werden. Daar ANTONIE VAN BOURGONDIË het niet raadzaam had geoordeeld, met de schepen eene poging ter beteugeling der oproerige stad te wagen, mag men besluiten, gelijk teregt is opgemerkt, dat hij *Vlissingen* van genoegzame middelen van tegenweer voorzien vond, en de stemming der burgers hem van alle hoop op eenige medewerking van binnen beroofde. Twee dagen later vertrok de Waalsche bezetting uit de stad, wier burgers kort daarop, even als de Brielenaars, bij een openbaar besluit voor oproerlingen en vijanden des Konings verklaard werden, met welke niemand, op verbeurte van lijf en goed, eenige gemeenschap mogt houden. De Vlissingers gaven eene verdediging van hun gedrag in het licht, waarin zij betuigen, dat ALBA's dwingelandij, het vertrappen der voorregten, en het aandringen op ongehoorde schattingen hen hebben aangespoord, de wapens op te vatten; doch spreken, hetgeen vreemd is, geen woord van de godsdienst; ten slotte beloven zij, den Koning getrouw te blijven (1).

1568—1576

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 245, 246. MENDOCE, *Hist. de la guerre de Fl.*

1568—1576 Denzelfden dag van het afwijzen der Spaansche schepen, werden in *Vlissingen* vier der geachtste burgers tot schutterhoplieden benoemd, de opgetrokken muren van het kasteel omvergehaald en de bouwstoffen eerlang tot herstel der stadsmuren gebezigd, die op last van HAMPI gedeeltelijk waren afgebroken. Ook werd een klein oorlogsvaartuig als wachtschip op *de Schelde* voor de stad gelegd. Twee dagen later kwam eene hulpbende van bijna twee honderd man uit *Antwerpen*, en de Waalsche bezetting vertrok, 8 v. Grasm. 1572 na verzocht vrijgeleide, naar *Middelburg*. Men was te *Brussel* nog onkundig van den ommekeer te *Vlissingen*. Immers verscheen 's anderen daags voor de stad, de Spaansche Overste FERNANDO PACHECO, een nabestaande van ALBA, afgezonden om de wegen, vaarten, havens en landingsplaatsen van *Zeeland* op te nemen. De bevelhebber van het wachtschip hield hem aan, en voerde hem binnen de veste, waar hij ter naauwernood aan de woede des volks, welke hem voor een zoon van ALBA aanzag, onttrokken en gevangen gezet werd. Twintig dagen daarna werd hij met twee jonge Spaansche edellieden van zijn gevolg met den strop gestraft, uit weerwraak, meent men, dat ALBA eens een trompetter van den Prins van *Oranje*, aan hem als parlementair gezonden, tegen alle krijgsregt had laten ophangen, waardoor het sein gegeven was, de gevangenen in den begonnen burgeroorlog niet naar krijgsgebruik te behandelen. Door eenigen wordt zijn dood aan de bloedwraak van TRESLONG toegeschreven, wiens broeder in Vijftien honderd acht en zestig te *Brussel* was onthoofd geworden. ALBA zelf verklaart, dat PACHECO, wien men in een onderaardsch hol geworpen en een stuk geschut op de beenen gelegd had, met de grootste wreedheid is ter dood gebragt, omdat hij te *Deventer* eenige Doopsgezinden, ingevolge 's Hertogs bevelen, had laten verbranden. Zijn hoofd werd op de stadspoort ten toon gesteld, hetgeen het gevoelen van eenigen versterkt, dat hij door het zwaard het leven verloren heeft. Er is beweerd, dat PACHECO door de regering van *Vlissingen* verhoord en veroordeeld is geworden. Men vond onder zijne papieren een zeer gestrengen lastbrief van den Hertog, en eene groote lijst van Nederlanders, edel en onedel, welke ALBA wilde van kant geholpen hebben. Zijn zegelring, door hem bij het gevangennemen afgegeven, is lang onder de namaag-

---

Liv. V. p. 120. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 432. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 76 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 127, 128. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 224, 225. CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la guerre de Fl.* Liv. III. p. 116. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 148. HARAEUS, *Annales Brab.* T. III. p. 122, 123. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. III. p. 123—126. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 369. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 71. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 6, 7. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 233. BOXHORN, *Chron. v. Zeel.* D. II. bl. 545—547. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 527. V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 89. TE WATER, *Verk. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 316—323, 324—327. SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 14—21.

schap van JACOB SIMONSZ DE RIJK, en een gouden ketting, in zijne kleederen gevon- 1568—1576 den, onder de afstammelingen van BLOIS VAN TRESLONG bewaard gebleven. Zijne ijzeren wapenrusting werd ter gedachtenis in het stadhuis van *Vlissingen* opgehangen (1).

De Vlissingers ontvingen wel eerlang door EWOUD PIETERSZOON WORST een goeden voorraad van krijgsbehoeften, maar achtten zich hierdoor nog niet genoeg versterkt. Eene Spaansche krijgsmagt was in de nabijheid, en het is onverklaarbaar, dat deze geene poging aanwendde, om *Vlissingen*, vóór het verder bevestigd was, te herwinnen. In overleg met VAN CUYCK, zond de Regering JAKOB DE ZWIJGER naar *Engeland*, en anderen naar *Rochelle* om hulp, en rustte inmiddels eenige vaartuigen uit, over welke zij het bevel aan WORST toevertrouwde, tot wiens onderbevelhebber JAN DE MOOR werd aangesteld. DE ZWIJGER ontmoette op zee JAKOB SIMONSZ. DE RIJK, welke met drie schepen en vijf honderd man, zoo Nederlandsche vlugtelingen als Engelschen, met wapenen en krijgsvoorraad uit *Engeland* terugkeerde. Hij overreedde hem, zich naar *Vlis-* 18 v. Grasm. *singen* te begeven, waar men meer dadelijk hulp behoefde dan in *den Briel*. Twee 1572 dagen daarna kwam ook TRESLONG, door LUMEY afgezonden, met drie oorlogschepen en twee honderd koppen aldaar aan, en werd er spoedig gevolgd door JERONIMUS TSERAERTS, bevelhebber uit 's Prinsen naam over *Walcheren*, welke de bezetting met ervaren hoplieden en manschappen versterkte. Men bepaalde zich nu niet alleen bij het behoud van *Vlissingen*, maar trachtte geheel *Walcheren* van Spanjaarden te bevrijden. *Arnemuiden* werd ingenomen, de Waalsche bezetting er uit gejaagd, en vier honderd schepen, welke in de haven lagen, vielen den omwentelingsgezinden in handen, voor wie zich spoedig geheel het platte land verklaarde. Dit deed den moed zwellen, en TRESLONG beproefde een aanslag op *Middelburg*, rekenende op de goede gezindheid van een gedeelte der burgerij, en op de zwakke bezetting. Van drie zijden tastte hij 20 v. Grasm. de stad aan, en stak eene der poorten in brand, maar werd afgeslagen en moest met verlies van eenig volk en drie veldstukjes wegtrekken. De stad werd nu door den Heer van *Wackene* en den Heer van *Beauvoir*, de bevelhebber der bezetting, zoo veel mogelijk versterkt. Deswege besloten de Vlissingers, vóór zij een tweeden aanval op *Middelburg* beproefden, zich van *Veere* te verzekeren. De burgerij dier stad was met

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 257. MENDOCE, *Hist. de la guerre de Fl.* Liv. V. p. 120 verso. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 432. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 149. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 123, 124. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 369, 370. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 71 (verso). V. REYD, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 11. BOXHORN, *Chron. v. Zeel.* D. II. bl. 545. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 236. V. WIJN op WAGENAAR St. VI. bl. 89. TE WATER, *Verk. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 323, 324. P. A. BRUGMANS, *Bijdrage* in den *Letterbode* voor 1840, bl. 84 enz. V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 434, 435, 472, 473. SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 24 (2).

1568—1576 hen in onderhandeling getreden, maar nog tot geen bepaald besluit gekomen. Terwijl de gilden in eene der kerken raadpleegden, wat hun te doen stond, brak eenig scheepsvolk de poorten open, en voerde honderd vijftig of twee honderd Oranjesgezinden naar binnen; drie honderd busschieters stonden daarenboven gereed, om hen des noods in het vermeesteren der stad te ondersteunen. Maar de burgers wierpen de ongenoode gasten ter poorte uit en wapenden vijf vaartuigen ter bewaking van hunne veste, zonder zich voor de een of voor de andere zijde te verklaren; zij maakten zich evenwel meester van al het geschut en den krijgsvoorraad in 'sKonings tuighuis. In dien staat van zaken, naar het schijnt, kwamen twee schippers of visschers te *Veere*, die kort te voren in *den Briel* gevangen opgebragt, doch op voorspraak des Heeren van CUYCK zonder losgeld ontslagen waren. Zij bragten de gemoederen der reeds gistende gemeente verder tegen de Spanjaarden in beweging, waarop TSERAERTS en VAN CUYCK met zestig man
2 v. Bloeim. 1572 naar *Veere* gezonden werden. Slechts dezen beiden werd door de Regering toegang verleend, doch hunne voorstellen vonden geen gehoor. TSERAERTS trok naar *Vlissingen* terug, maar VAN CUYCK bleef; en uit de twee schippers en anderen vernemende, dat de burgerij zich voor den Prins van *Oranje* zou verklaren, zoodra maar eenig krijgsvolk binnen de muren was, zond hij in den nacht een bode naar *Vlissingen*. Reeds bij het aanbreken van den dag stond hopman JEANNIN, uit *Rochelle*, met veertig man voor de poort, die terstond door de beide schippers en hunne makkers opengeloopen werd. De indringende manschappen legeren zich in de kerk, welke op last van den Baljuw DE ROLLE gesloten wordt, die onmiddellijk onderstand uit *Middelburg* verzoekt. Aanstonds rukt van daar eene krijgsbende naar *Veere* op, welke door DE RIJK, die inmiddels uit *Vlissingen* was ontboden, onderweg overvallen, geslagen en tot aan de muren van *Middelburg* vervolgd wordt. DE RIJK vond bij zijne terugkomst de poorten gesloten, maar de burgerij hielp er hem 'sanderen daags binnen. Dadelijk stelde hij JEANNIN
4 v. Bloeim. in vrijheid; en de Regeringsleden, zelfs DE ROLLE, welke vlugtende achterhaald was, legden in zijne handen den eed af van getrouwheid aan den Prins van *Oranje*, als Stadhouder des Konings. Alzoo had binnen ééne maand geheel *Walcheren*, met uitzondering van *Middelburg*, zich tegen de Spanjaarden verklaard; en *Vlissingen* was de eerste stad in *Nederland*, die zonder hulp van krijgsmagt, het dwangjuk had verbroken. Van het uiterste gewigt was het bezit van deze plaats, de sleutel der *Schelde* genoemd. Zij werd spoedig »het groote vereenigingspunt met *Engeland*, de wapenplaats van ORANJE, het toevlugtsoord der ballingen, en de zetel van den zeehandel, zonder welken de middelen tot volharding in den strijd wel niet te vinden zouden geweest zijn (1)."

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 246, 252, 253. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 225. CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la guerre de Fl.* Liv. III. p. 117. BENTIVOGLIO, *Nederl.*

Den dag, dat *Veere* was overgegaan, werd de aanval tegen *Middelburg*, doch met meer krachtsontwikkeling dan te voren, hervat. De toevoer naar *Rammekens*, dat nog in bezit der Spanjaarden was, en naar *Middelburg* werd afgesneden, waardoor zich spoedig in de stad gebrek aan levensmiddelen openbaarde. De ingang der haven was met een groot aantal schepen bezet. Aan de landzijde legerde zich TRESLONG met eene vrij sterke krijgsmagt en grof geschut, terwijl de landlieden tot het opwerpen van schansen gebezigd werden. De eerste aanval geschiedde aan de Noorddammer- of Arnemuider-poort met zes stukken geschut. De bezetting in *Middelburg* was gering, en onder de burgerij waren velen de Spanjaarden moede; ook liet het stedelijk bestuur afkondigen, dat zij, die door woorden of daden eenig oproer verwekten, met de koord zouden gestraft worden. WACKENE, BEAUVOIR en de Regering hadden besloten zich tot het uiterste te verdedigen, hopende inmiddels op een spoedig ontzet. En inderdaad, SANCHO D'AVILA was reeds aan het hoofd van vijfhonderd veertig Spanjaarden en zeven honderd Walen in zes en twintig vaartuigen, gedekt door vijf oorlogschepen en een brigantijn, uit *Bergen op Zoom* vertrokken. Hij ontscheepte in het midden van den nacht zijne benden bij den *Vrouwenpolder* omtrent het fort *den Haak*, ondanks de min gunstige gesteldheid des oevers, daar het volk tot de borst door het water moest waden. Met het aanbreken van den dag rukt hij, zonder door de belegeraars bemerkt te worden, welke van die zijde geen gevaar vermoedden, voor *Middelburg*, waar het vaandel Walen onder den Heer DE LICQUES wordt binnengelaten, en overrompelt met zijne overige krijgsmagt de vijanden, maakt zich meester van hun geschut en vervolgt hen tot aan hunne verschansingen bij *Arnemuiden*. Doch het kanonvuur uit deze werken noodzaakt de Walen, welke de voorhoede uitmaakten, te wijken tot op de aankomst van het Spaansche voetvolk. Maar nu worden de verschansingen stormenderhand overweldigd, de Spanjaarden dringen in *Arnemuiden*, en een groot gedeelte der bezetting wordt neêrgesabeld. Eenigen redden zich met zwemmen, anderen verdrinken, terwijl zij hunne schepen trachten te bereiken, en de overigen, welke aan de slagting ontkwamen, worden tot voor de poorten van *Vlissingen* en *Veere*, in welke zij binnengelaten werden, nagezet. *Arnemuiden* werd nu door de Spanjaarden, *Middelburg* door de Walen bezet (1). Vruchteloos vermaande ORANJE de Regering en

1568—1576

7 v. Bloeimaand 1572

8 v. Bloeimaand.

Hist. bl. 128. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 124. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. III. p. 128, 129. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 371. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 71 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 237, 238. BOXHORN, *Chron. v. Zeel.* D. II. bl. 547. V. WIJN op WAGENAAR. St. VI. bl. 90. SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 25—31.

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 256, 257. MENDOCE, *Hist. de la guerre de Fl.* Liv. III. p. 122—125. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 77—79. BENTIVOGLIO, *Nederl.*

1568—1576 burgerij van *Middelburg* het voorbeeld van *Vlissingen* te volgen en de wapenen voor de heilige zaak van godsdienst en vaderland op te vatten, terwijl hij haar tevens zijne hulp belooft, met gloeijende kleuren het wangedrag van ALBA en de Spanjaarden afschildert, maar daarentegen het heil voor oogen stelt, dat zij te wachten hebben, wanneer zij zich om zijnen standaard scharen (1).

Aangemoedigd door dezen gelukkigen uitslag, poogde SANCHO D'AVILA zich van *Veere* meester te maken, om dan aldaar de hulp te verbeiden, die hij uit *Bergen op Zoom* langs *Zierikzee* verwachtte, en met welke hij meende *Vlissingen* aan te tasten. Onbewust, dat het grootste gedeelte zijner vloot, welke naar *Zierikzee* was gezeild, om zich van die stad te verzekeren, door den Burgemeester LIEVEN KEERSEMAKER aan het hoofd der gewapende burgerij aangevallen en vernield was geworden, trachtte hij in den nacht langs het niet versterkte Noorderhoofd *Veere* binnen te komen. Doch de toeleg werd ontdekt, en aan den bedreigden kant eene verschansing van vischtonnen tegen den vijand opgeworpen, waardoor deze plaats later *Tonnenburg* genoemd is. Hevig werd hier gevochten, en de zwakke verschansing dreigde voor den geweldigen aanval te zwichten, toen DE RIJK, om eene afwending te maken, de Spaansche schepen, welke nog bij den *Vrouwenpolder* ten anker lagen, liet in brand steken. Intusschen zijn de Spanjaarden de stad, welke voet voor voet verdedigd wordt, ingedrongen, alles vermoordende wat zij ontmoeten, doch, op het gezigt der vlammen, die uit hunne schepen opstijgen, trekken zij onmiddellijk terug. DE RIJK jaagt hen na, en met een verlies van tusschen de zes en zeven honderd man, redden zij zich in *Middelburg*. De krijgsgevangenen werden, zoo als wederzijds gebruikelijk was, zonder genade opgehangen. De verbittering was zoo groot, dat men getuigt, dat de eene broeder den anderen met eigen handen zou hebben opgeknoopt. Een wondheeler sneed een der verslagenen het hart uit het lijf en stak het op een scheepsgaljoen, waar verscheidene verwoede kampvechters er de tanden in zetten. Het scheepsvolk wierp de gevangenen gewoonlijk paar aan paar ruggelings aan elkander gebonden over boord, en noemde dit: *de voeten spoelen*. De wreedheden der Spanjaarden gaven reden tot deze verbittering en woestheid, en maakten den strijd hardnekkiger, de volharding onvermijdelijker (2).

Den manhaften DE RIJK werd het bevel over *Veere* toevertrouwd, en WORST, daar

---

Hist. bl. 128—131. CHAPPUYS, *Hist. de la guerre de Fl.* Liv. III. p. 117, 118. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 150. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 71 verso. V. WIJN op WAGENAAR. St. VI. bl. 90, 91. SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 32—35.

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 47—50.

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 238, 239. V. WIJN op WAGENAAR. St. VI. bl. 91. SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 35—38.

TRESLONG naar *den Briel* vertrekken wilde, tot Admiraal van *Vlissingen* aangesteld (1). 1568—1576
De vestingwerken der beide steden werden versterkt, nieuwe hulpbenden, vooral in *Engeland* en *Schotland* geworven, en inzonderheid schepen ten krijg uitgerust. Daar *Middelburg*, zoo aan de land- als zeezijde, nog steeds alle toevoer werd afgesneden, dwong de nood dikwerf de Spanjaarden tot strooptogten, en deze gaven aanleiding tot veelvuldige schermutselingen en scheepsgevechten. In een dezer laatsten op *de Lemmer* aan het *Sloe* geleverd, was het schip van SEBASTIAAN DE LANGE, Admiraal van *Veere*, aan den grond geraakt. Nadat hij, omsingeld en aangeklampt door vier vijandelijke schepen, met on- 22 v. Bloeimaand. 1572
verwrikten moed den ongelijken strijd lang heeft volgehouden, zijn afgestreden volk op het punt is van te bezwijken, en hem, wegens de droogte der plaats, geen hoop op bijstand of ontzet overblijft, steekt hij, of een der zijnen, op het oogenblik, dat de Spanjaarden zich van de overwinning zeker wanen, den brand in het kruid en vliegt met vriend en vijand in de lucht. Dit heldenfeit besliste den strijd. De Spaansche schepen deinsden dadelijk af, eenige werden nog genomen, de overige ontkwamen, geholpen door de engte en de gelegenheid van het vaarwater (2).

De Hertog van *Alba* was intusschen met allen ijver bedacht, den dreigenden voortgang van dezen snellen ommezwaai van zaken te stuiten. Maar de geldmiddelen daartoe ontbraken; en hoe slecht deze onder zijn schrikbewind beheerd werden, kan daaruit blijken, dat de schatkist steeds uitgeput was, ofschoon men wil, dat de Koning in de vijf laatste jaren meer dan vijf en twintig millioen guldens naar *de Nederlanden* gezonden had (3). De tijdige ontvangst van vijf maal honderd duizend kroonen uit *Spanje* (4), stelde den Hertog in staat, om tot demping van den opstand, twintig schepen in *Holland* uit te rusten, waartoe meer dan acht honderd stukken geschut, met eene overgroote menigte kruid en krijgsbehoeften verstrekt werden. Veertien dezer schepen moesten te *Enkhuizen* in gereedheid gebragt worden, elf daarvan lagen reeds zeilree in de haven der stad, en BOSCHHUIZEN hield zich bezig met het uitrusten der overige. Hij had last, wanneer de kans schoon stond, Spaansch krijgsvolk binnen te laten, terwijl men aan den goeden uitslag te minder twijfelde, naardien de Burgemeesters Spaanschgezind waren. Eene onvoorzigtige uitdrukking van den scheepskapitein SCHUILENBURG tegen een bakker, welke weigerde hem brood zonder betaling te laten

(1) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 239.

(2) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 71, 72. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 225, 226. DE JONGE, *Gesch. v. h. Nederl. Zeewezen*, D. I. bl. 177, 178. SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 39, 40.

(3) HOPPERI *Epist.* XL. p. 454. Vgl. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 239, 240.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 231.

1568—1576 volgen, »dat het hier der burgerij nog erger zou vergaan dan te *Rotterdam*," wekte den argwaan der Enkhuizers op, die nu vastelijk besloten, in geen geval Spaansche bezetting in te nemen. Toen derhalve een twintigtal soldaten van de buitenliggende schepen met hopman KWIKKEL zich aan de poort vertoonde, werd hun de toegang, zelfs ongewapend, met moeite vergund; maar de menigte rustte niet, ondanks de geruststellende verzekeringen van Burgemeesters, vóór dat zij hen weder uit de stad verjaagd had, en BOSCHHUIZEN, welke dien morgen eenen burger stokslagen had toegedeeld, op het stadhuis gevangen gezet was. Tevens werd het geschut van een der schepen, en de krijgsvoorraad van drie anderen, die nog in de haven lagen, naar binnen in verzekerde bewaring gebragt, en BOSCHHUIZEN gedreigd, dat men hem het hoofd voor de voeten zou leggen, wanneer hij niet dadelijk aan de bodems, die in het *Marsdiep* waren, bevel gaf, herwaarts terug te keeren en zich in de magt der burgers te stellen. Zeven van de elf schepen, welke uitgezeild waren, kwamen eerlang op de reede voor de stad, maar de vier andere zetten den steven naar *Amsterdam*, waar de zes overige schepen uitgerust werden. De Enkhuizer burgerij, reeds vroeger, naar het schijnt, voor den Prins van *Oranje* door den Predikant RICHARD CLAASEN in het geheim bewerkt, kwam ondertusschen gewapend voor het stadhuis en verklaarde, dat men de zijde van den Prins moest omhelzen, welke niets anders bedoelde dan 's volks welvaart en vrijheid. Een der Burgemeesters, VOLKERT HARKSZOON, gaf daarop ten antwoord, dat hij en zijne ambtgenooten, den Prins aan het bewind, en zich daarvan ontslagen wenschten. Onder de ballingen, gelijk nu door den invloed van den Predikant JAN ARENDSZOON, hiertoe door SONOY aangespoord, dagelijks in de stad kwamen, bevonden zich PIETER LUITGESZ BUISKES en KORNELIS JANSZOON BROUWER; de eerste voorzien van een lastbrief des Prinsen, gedagteekend den twintigsten van Grasmaand, om *Enkhuizen* tot afval te brengen en de schepen, welke er voor lagen, te vermeesteren. Beide mannen waren onvermoeid waakzaam, dat geen Spaansch krijgsvolk in de stad geraakte, en verhinderden eene poging van PAULUS VAN LOO, Drossaard van *Muiden*, welke met een oorlogsvaartuig op de reede was gekomen, om op eene slinksche wijze gewapende manschappen binnen te voeren. Ondertusschen was op de tijding van den afval van *Vlissingen*, de Graaf van *Bossu* naar *Amsterdam* gesneld; en bezorgd, dat *Enkhuizen* dit voorbeeld mogt volgen, zond hij eenige scheepsbevelhebbers, denkelijk uit die stad geboortig, derwaarts. Het gelukte hun het volk te bewegen, de wapenen neder te leggen en zich aan de Regering te onderwerpen. Dit geschiedde echter niet vóór dat het stedelijk bestuur met BUISKES was overeengekomen, dat de stad van de eene noch van de andere partij bezetting zou innemen, dat de wachten versterkt en vier nieuwe hoplieden over de burgerij zouden benoemd worden. Daarenboven moesten BOSSU's afgevaardigden plegtig beloven, dat den inwoners, om deze bewegingen, geen leed zouden wedervaren, en dat veertien of vijftien ballingen,

welke veel hadden toegebragt, om de menigte tot haren pligt terug te brengen, vergiffenis geschonken wierden. Het volk liet nu ongestoord de oorlogschepen vertrekken; maar de Admiraal BOSCHHUIZEN en het geschut, tot bescherming van de stad, moesten achterblijven. De Hertog van *Alba*, welke BOSSU had gemagtigd, den Enkhuizeren al wat zij begeerden toe te staan, gloeide van toorn over hetgeen men hun had moeten bewilligen, en wachtte slechts het oogenblik af, om zich te wreken, waarbij hij dan »de zeven bevelhebbers niet zou vergeten, welke met hunne schepen naar *Enkhuizen* waren teruggekeerd," hoezeer ook BOSSU hun gedrag verdedigde. 1568—1576

Bij het afzeilen der schepen was een daarvan, eene vlieboot, aan den grond geraakt; en de Watergeuzen, die *het Vlie* waren binnengeloopen, maakten er zich spoedig meester van. De Burgemeesters, om zich bij de Spanjaarden in een gunstig licht te stellen, trachtten deze schade te vergoeden door hun een schip, hetwelk in de Zuiderhaven lag, achterna te zenden. De burgers begrepen dit anders; en het schip was met den fokkemast reeds door, als zij de valbrug voor den grooten mast nederlieten, zoo dat het vaartuig heen noch weder kon. In dien staat bleef het eenige dagen liggen, toen de Burgemeesters met een vaandel burgers, door hen in soldij genomen, naar de brug trokken, om het met geweld er door te helpen, doch hierin door KORNELIS BROUWER en anderen, die zich gewapend bij hem voegden, verhinderd werden. De Burgemeesters begaven zich hierop naar het stadhuis, werwaarts het geschut gesleept was, dat nu, op hun bevel, geladen en naar de straat gerigt werd, van waar men de oproerige burgers verwachtte. Met moeite gelukte het JAKOB FLORISZOON, een aanzienlijk inwoner, deze laatsten, welke het raadhuis bestormen wilden, tegen te houden en over te halen, de straten te versperren en met twee kanonnen uit de haven te bezetten, doch niet te vuren, vóór zij aangevallen werden, en inmiddels PIETER BUISKES naar de wethouderschap te zenden met verzoek, dat het geschut op de wallen gebragt mogt worden. Het antwoord der Heeren was, dat men der burgerij hierop bescheid zou geven, zoodra de afgevaardigden, naar *Amsterdam* aan BOSSU gezonden, teruggekeerd waren en welke tegen den avond verwacht werden. Het was denkelijk in dezen staat van zaken, dat de brief van ORANJE aan de Regering en burgerij van *Enkhuizen* in de stad gebragt werd. De Prins hoopte, »dat zij bereid zouden zijn, door daden den haat te toonen, welken zij den Spanjaarden toedroegen, tegen wier listen en bedriegelijke beloften hij waarschuwde, hen vermanende, het begonnen werk van de verlossing des Vaderlands door te zetten, terwijl hij hun zijne hulp belooft en hen uitnoodigt, in alles zijn broeder LODEWIJK, welke reeds in het Land moet gekomen zijn, te gehoorzamen." De Burgemeesters zagen zich genoodzaakt, den brief te openen in de tegenwoordigheid van eenigen uit de gemeente, maar verklaarden terstond, dat zij niet gezind waren, den inhoud daarvan na te komen. De beweging, welke dit op nieuw onder de burgerij verwekte, werd nog ver- 16 v. Bloeim. 1572

1568—1576 vermeerderd toen kort daarop HANS KOLTERMAN, een der zendelingen van ORANJE, belast om *Haarlem* tot opstand te brengen, voor *Enkhuizen* kwam en de stemming vernemende, welke daar binnen onder het volk heerschte, eene menigte briefjes in de stad wist te krijgen, die, alom aangeplakt, de burgers vermaanden, op hunne hoede te zijn, daar men bedoelde, elk ter straffe te vorderen, die zich aan den Admiraal BOSCHHUIZEN, welke door de Regering met list uit de stad was geholpen, vergrepen had. De verontruste burgerij geraakte nu weder gaande en zond dadelijk BUISKES, BROUWER en JAKOB ERIKZOON naar het stadhuis met het herhaalde verzoek, het geschut op de wallen te brengen, »want daar toch," meende zij, »was zijne plaats, zoo men inderdaad beoogde, de Spaansche bezetting buiten te houden." Doch de Burgemeesters, wier afgevaardigden inmiddels uit *Amsterdam* teruggekeerd waren, antwoordden kortaf: »dat thans daarvan geen sprake kon zijn; de Graaf van *Bossu* begeerde, dat men den Hertog van *Alba* getrouwheid zweren, of de stad verlaten zou." BUISKES en zijne medgezellen verklaarden zich ongenegen tot beide. »Genoeg brave lieden," zeiden zij, »die om ALBA's dwingelandij sinds vijf jaren buitenslands hebben rondgezworven, verkiezen nu eens in hunne haardsteden te blijven; degenen, welke den Hertog genegen zijn, kunnen nu ook eens gaan rondzwerven, zoo zij er lust toe gevoelen." De Burgemeesters, steunende op de beloofde hulp van BOSSU en het vaandel bezoldigde burgers, gaven trotsch bescheid en begeerden zelfs van het verdrag, onlangs met de burgerij gesloten, ontslagen te worden, hetgeen geschiedde. Zoodra dit onder het volk ruchtbaar werd, ging de kreet op, dat BUISKES nu den last, hem door ORANJE gegeven, voltrekken en de stad bevrijden moest. Weldra hoorde men dan ook de stadstrommelslagers, door BROUWER of een ander van 's Prinsen aanhangers omgekocht, alom rondslaan, »dat wie den Koning van *Spanje* en den Prins van *Oranje* lief had, zich gewapend op het Noorder- en Zuider-Spui zou begeven." Terstond kwam hier eene menigte volks bijeen, welke BUISKES en BROUWER tot hoplieden verkoos. De Burgemeesters ontboden hun bezoldigd vaandel burgers voor het stadhuis, werwaarts BROUWER twee stukken geschut liet slepen, zonder zich hierin door de vrouwen te laten verhinderen, die, een bloedbad vreezende, kermende tusschenbeide liepen, om door hare tranen en weeklagten de verbitterde gemoederen te verteederen. Zekere JAN FREDERIKSZOON FLUITSKE loste zijn roer op een der hevigste Spaanschgezinden, en hoewel het schot miste, baarde dit zoo veel schriks, dat de Spaanschgezinde schutters het hazepad kozen, en de Burgemeesters in het stadhuis de wijk namen. Doch BROUWER liet er het geschut op losbranden, de deuren met balken openloopen, en de Burgemeesters gevangen nemen. Terstond
21 v. Bloeimaand 1572 liet men het Oranjevaandel van muren, torens en poorten wapperen, en *Enkhuizen* verklaarde zich openlijk voor den Prins en tegen den Hertog van *Alba*. BUISKES, bij voorraad tot bevelhebber der stad aangesteld, nam drie honderd vijftig burgers als

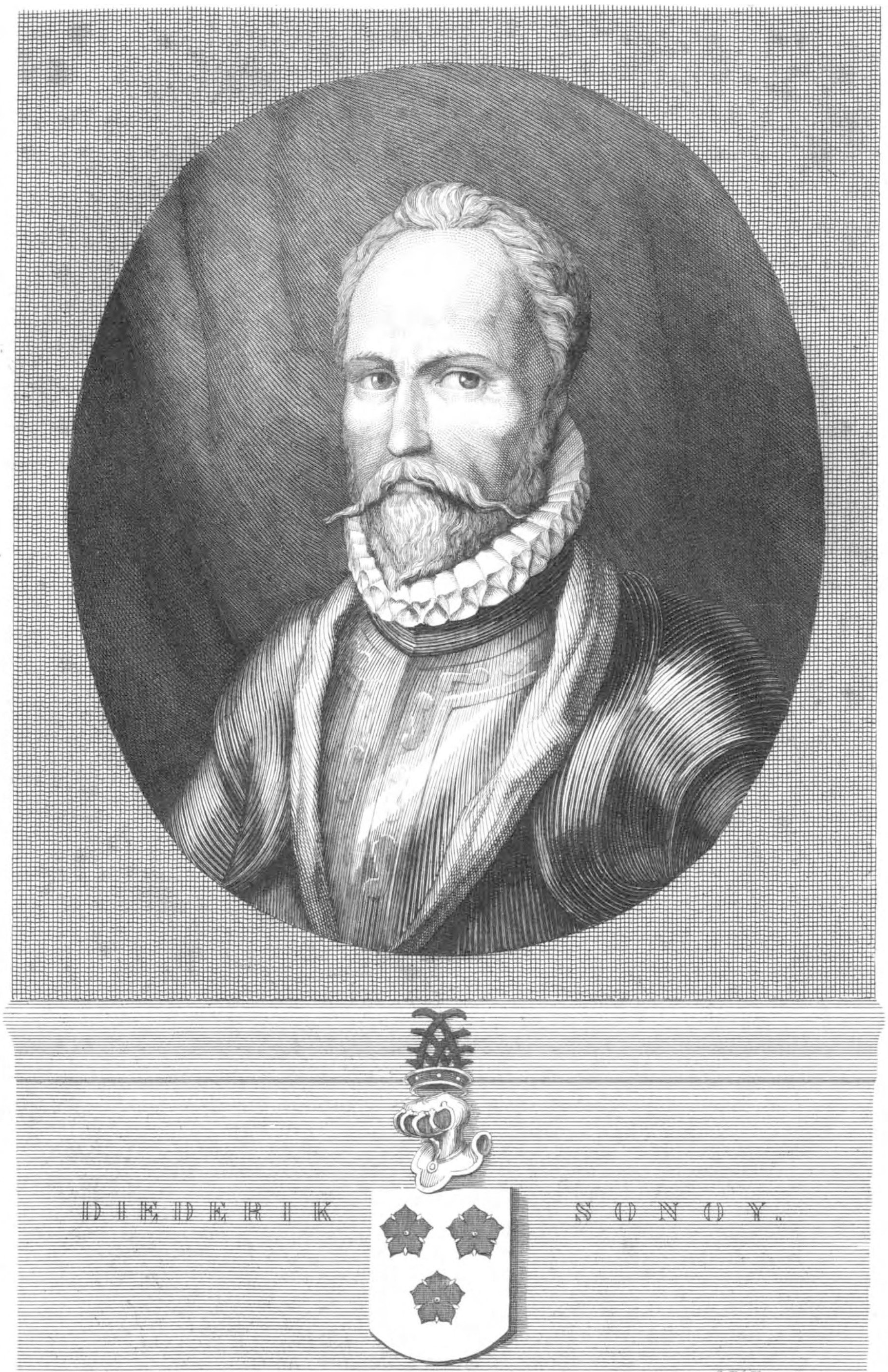

C. E.e Taurel sculps.

waardgelders aan, welke hij uit zijne eigene beurs, daar op het stadhuis geen geld gevonden was, moest bezoldigen, doch die, na de aankomst der Watergeuzen uit *het Vlie*, afgedankt werden. Weldra werd de Regering veranderd en BUISKES met eenige andere mannen, die zich bij de bevrijding der stad verdienstelijk gemaakt hadden, tot Burgemeesters gekozen. Zij zwoeren den Koning, als Graaf, den Prins, als Stadhouder, en der stede *Enkhuizen* getrouwheid, voorts belovende, den Hertog van *Alba* en zijn aanhang, den tienden penning, en het wreede geloofsonderzoek met alle kracht te zullen tegenwerken. Bij meerderheid van stemmen werd een twintigtal nieuwe leden van de vroedschap aangesteld, en een gemagtigde naar den Prins van *Oranje* gezonden, om eenen bevelhebber der stad te benoemen (1).

1568—1576

28 v. Bloeimaand 1572

Reeds eene maand vóór het omslaan van *Enkhuizen*, had ORANJE den volijverigen SONOY tot zijn *Luitenant en Gouverneur* over *West-Friesland* en *Waterland* aangesteld. Als Stadhouder des Konings had hij daartoe het regt. De Staten stelden nimmer een Stadhouder of diens plaatsvervanger aan; dit vermogt alleen de Graaf zelf of zijn vertegenwoordiger, en als zoodanig beschouwde zich nog de Prins van *Oranje*. De Graaf van *Bossu* immers was slechts *bij voorraad en gedurende het afwezen van den Prins naar Duitschland*, tot Stadhouder van *Holland* aangesteld. Hieruit volgde, dat deze aanstelling verviel, zoodra ORANJE, welke dit gewest als onder zijn bestuur bleef aanmerken, terug gekeerd was (2). Het schijnt, dat hij voorzien, althans verwacht had, wat thans gebeurd was, hoewel het altijd vreemd blijft, dat hij in den lastbrief aan SONOY, den twintigsten van Grasmaand te *Dillenburg* geteekend, onvoorwaardelijk verklaart: »dat het God Almagtig *beliefd heeft* in onze handen te stellen de steden van *Enkhuizen*, *Medemblik*, *Hoorn* en andere in het *Waterland* liggende." In een afzonderlijk berigtschrift van dezelfde dagteekening, werd SONOY opgedragen: »de steden van *West-Friesland* en *Waterland* in hare vrijheden te herstellen, voor de behoorlijke uitoefening van de godsdienst der Hervormden aldaar te zorgen, zonder die der Roomschgezinden vooreerst te verhinderen, en de belijders van beide godsdiensten voor overlast te bewaren; voor het onderhoud der vestingwerken te waken, de ballingen terug te roepen, de Regeringsleden, welke den Prins genegen waren, in hun ambt te bevestigen en de andere af te zetten; de kerksieraden behoorlijk te

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II. T. II. p. 254. 255. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 38. 39, 50—56. DE TASSIS. *Comment.* Lib. I. p. 151, 152. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. III. p. 129. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 371—374. V. METEREN. *Hist. der Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 74—76. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 241—247. BRANDT, *Hist. van Enkh.* bl. 141—164. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 327.

(2) V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 68. 102. 103.

1568—1576 laten opschrijven, tot er nader over beschikt zou worden, en 's Konings belastingen te laten ontvangen door een persoon, welken hij, in overleg met den stedelijken Raad, daartoe zou kiezen." Alle ingezetenen, van welken staat of rang, moesten zweren, »dat zij den Koning, onder den Prins van *Oranje*, gehouw en getrouw zullen zijn; den Prins gehoorzamen in al wat hij hun zal bevelen, dat strekken kan tot bevordering van het woord Gods, de dienst des Konings, de welvaart, verlossing en vrijheid van de landen, steden, en van elk van hen in het bijzonder; voorts, dat zij de vrijheid en voorregten van de steden zullen voorstaan, de welvaart hunner stad bevorderen, op geene wijze gedoogen, dat in het prediken of verkondigen van het waarachtige woord Gods naar het Evangelie iemand hinder, letsel of storing gedaan worde, en dit ook niet aan de Roomschgezinden geschiede; eindelijk, dat zij geene overeenkomst zullen sluiten met wien ook, die mogt voorgeven daartoe bijzonderen last van den Koning te hebben, al ware het zelfs, dat men de voorregten en vrijheden der steden vermeerderen en de uitoefening der Hervormde godsdienst vergunnen wilde, zonder uitdrukkelijke toestemming van den Prins van *Oranje*, welke insgelijks van zijne zijde niets (van dien aard?) zou verrigten zonder bewilliging van de steden." Wie dezen eed weigerde af te leggen, zou als »een wederspannig oproerling en vijand behandeld en in verzekerde bewaring genomen worden (1)."

SONOY hield zich in dien tijd te *Bremen* op met last, aldaar en in *Hamburg* tien vaandels Duitsche soldaten en andere krijgsbenden te werven, en onder de uitgewekene Nederlanders geld in te zamelen. Doch op het berigt van het voorgevallene te *Enkhuizen*, spoedde hij zich derwaarts en kwam, niet zonder gevaar van door eenige Walen nabij *Medemblik* opgeligt te worden, in de stad, waar hij onmiddellijk in zijne waardigheid erkend werd. Na hier alles geregeld te hebben, was zijne eerste zorg, de andere Noord-Hollandsche steden aan 's Prinsen zijde te brengen (2). Met *Medemblik* werd het begin gemaakt, waar men kort te voren eenige Walen van ALBA den toegang had geweigerd. Op last van SONOY begaven zich de hopliedeu RUYCHAVER, CABELIAU en BROUWER naar die stad, om met de Regering te onderhandelen, welke echter, door den invloed van den Slotvoogd, Jonker CORNELIS VAN RIJSWIJCK, tot geen bepaald besluit geraakte. SONOY, dit dralen moede, zond twee vaandels krijgsvolk onder RUYCHAVER en CABELIAU, en een gelijk getal Enkhuizer schutters naar *Medemblik*, welke er binnendrongen en de Spaanschgezinden noodzaakten naar het slot de wijk te nemen, welk zij verdedigden. Maar toen men hunne achtergeblevene vrouwen en kinderen,

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 375, 376.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 376, 377. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 76.

bij wijze van borstwering voor het kasteel plaatste en alzoo aan het vuur der bezetting blootstelde, zag VAN RIJSWIJCK zich gedrongen de sterkte op te geven, welke sinds dien tijd met de stad aan de zijde des Prinsen gebleven is (1). Weldra volgden *Hoorn*, *Alkmaar*, *Edam*, *Monnikendam* en *Purmerende* het voorbeeld van *Vlissingen*, *Enkhuizen* en *Medemblik*, en genoegzaam onder dezelfde omstandigheden als zij. In al deze steden werden bevelhebbers of Gouverneurs in 's Prinsen naam aangesteld. BOSCHHUIZEN verscheen om dezen tijd met eene vloot voor *Enkhuizen*, doch met geen ander gevolg, dan dat drie zijner hoplieden met hunne manschappen overliepen en zich onder ORANJE's eed begaven (2). Men verlieze bij deze gebeurtenissen niet uit het oog, dat het geenszins het doel der burgers was, zich aan het gezag des Konings van *Spanje*, als Heer der *Nederlanden*, te onttrekken, maar Spaansche krijgsbezetting, welke hen in hunne vrije bewegingen belemmerde, buiten te houden, ALBA's geweldenarijen te keer te gaan, en zich onder den Prins van *Oranje*, wiens gelastigden alom verspreidden, dat hij hen van den tienden penning kwam bevrijden, als 's Konings Stadhouder te begeven. Men beschouwe het niet als eene daad van hoogverraad, dat de steden bezetting weigerden, ofschoon het hoog gezag die tot behoud, bescherming of veiligheid des lands noodig keurde. Het was een van de uitstekendste regten eener gemeente, »de poorten der stad te mogen bewaken, *en geene krijgsbenden in te nemen, dan met toestemming der stedelijke regering* (3)." 1568—1576

De Hertog van *Alba* had onverwijld te *Bergen op Zoom* eene krijgsmagt vereenigd, om de Prinsgezinde steden in *Holland* en *Zeeland* te bedwingen, toen het verrassen van *Bergen* in *Henegouwen* door LODEWIJK *van Nassau* hem noodzaakte, vooreerst van plan te veranderen. Terwijl ORANJE in *Duitschland* een nieuw leger bijeen bragt, was LODEWIJK met duizend man voetvolk en vijfhonderd ligte ruiters, in *Frankrijk* geworven, naar de Nederlandsche grenzen, en wel zoo in het geheim opgerukt, dat ALBA's verspieders, welke 's Graven bewegingen naauwkeurig gadesloegen, er niets van bemerkt hadden. Het hoofddoel was, zich van de eene of andere sterke stad te verzekeren; ORANJE's eerste veldtogt immers had getoond, hoe nadeelig het gemis van een vast punt in *de Nederlanden* voor den Prins geweest was. Spoedig zag LODEWIJK zich door de Heeren DE FAMARS en LA NOUE meester van *Valenciennes*, doch het slot 23 v. Bloeimaand 1572

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 377. *Het slot te Medemblik*. in het jaarboekje *Holland* voor 1850.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 377. V. METEREN, *Hist. der Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 76, 77. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 250. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 331. BOOMKAMP, *Alkmaar*, bl. 177—180.

(3) RAEPSAET, *over de Poorterijen of Gemeenten der Nederlanden*. bl. 80.

1568— konde men niet bemagtigen, welks bezetting zich wakker bleef verdedigen. Maar dien-
1576 zelfden dag tegen den avond, zond hij twaalf stoute gasten, die zich voor wijnkoopers moesten uitgeven, naar *Bergen*, waar hij het in 't bijzonder op genmnt had en met eenige burgers in verstandhouding stond. Onder voorwendsel, dat hun wijn, om koel te blijven, vóór het opgaan der zon moest vervoerd worden, haalden zij voor een drinkpenning den portier over, de poort vroegtijdig te openen. Hierop maakten zij zich meester van de wacht, en LODEWIJK *van Nassau* kwam met eenige ruiters in de stad, waar hij zich
24 v. bij herhaling met zijne manschappen op alle punten vertoonde, en daardoor de burgerij
Bloeimaand in den waan bragt, dat eene sterke krijgsmagt was binnengerukt, zoodat niemand zich
1572 verroeren durfde. Tevens liet hij afkondigen, dat hij alleen gekomen was, om de burgers van den tienden penning en ALBA's dwingelandij te bevrijden, en dat de Prins van *Oranje* met een aanzienlijk leger in aantogt was. Intusschen wacht hij met pijnlijk ongeduld de aankomst van het overige krijgsvolk; en daar het gevaar, dat de Spaanschgezinde burgers te wapen zouden snellen, steeds dreigender werd, rent hij spoorslags ter stad uit en vindt zijne bende, welke in het bosch verdwaald was. Dadelijk laat hij vijfhonderd ruiters, ieder eenen voetknecht achter zich opnemen, en snelt daarmede nog in tijds naar de stad terug, welke hij spoedig, zoowel door den gevonden krijgsvoorraad als door den dagelijkschen toevoer van volk uit *Picardië* en *Champagne*, in staat van verdediging brengt. De Regering legde den eed af aan den Prins van *Oranje* als Stadhouder des Konings. — Het vermeesteren van *Bergen* in *Henegouwen* verontrustte den Hertog van *Alba* buitengemeen, en verbaasde hem te meer, daar zijne verspieders gemeld hadden, dat LODEWIJK den vorigen avond nog door hen in *Parijs* gezien was, en aan niets minder dan aan krijgvoeren scheen te denken. Hij konde zich op dit berigt zoo weinig bedwingen, dat hij zijn hoed op den grond wierp, er op trad en uitriep: »de Toskaansche," meenende CATHARINA DE MEDICI, »heeft mij bedrogen; doch geduld; zij heeft mij met Toskaansche leliën beschonken, ik zal haar Spaansche distels daarvoor wedergeven." En inderdaad, het verlies van eene stad als *Bergen*, om hare ligging en als vesting eene der belangrijkste steden in de *Nederlanden*, bovenal in een tijdsgewricht, waarin de houding van het Fransche Hof zeer dubbelzinnig was, moest den Hertog uitermate treffen. Hij had wel eene krijgsmagt van vijf of zes duizend Duitsche ruiters en achttien duizend Duitsche voetknechten, vijftig vaandels Spanjaarden en honderd vijftig vaandels Walen bijeen, maar oordeelde haar te gering, om *Holland* en *Zeeland* te bedwingen en te gelijken tijde *Bergen* te herwinnen. In den krijgsraad waren de gevoelens verdeeld, hoe te handelen; CHIAPPIN VITELLI meende, dat de wapenen eerst tegen *Holland* en *Zeeland* moesten gerigt worden; de Heer van *Noircarmes* daarentegen begreep, dat men met de belegering van *Bergen* behoorde te beginnen. ALBA besloot tot het laatste; hij vreesde een aanval van den kant van *Frankrijk*, en achtte het deswege van het hoogste gewigt, de broeder des Prin-

sen van *Oranje* uit *Bergen* te verjagen. DON FREDERIK kreeg bevel, met vierduizend 1568—1576
Spanjaarden, Walen en Duitschers, benevens vier honderd ruiters onder NOIRCARMES op te rukken, om die stad te berennen, terwijl intusschen de toebereidselen tot het beleg in gereedheid zouden gebragt worden (1). *Valenciennes* werd spoedig door krijgsbenden uit *Doornik* en *Douay*, ondersteund door de bezetting van het slot, stormenderhand hernomen, doch den inwoners algemeene vergiffenis geschonken, om daardoor *Bergen* aan te moedigen, de wapens tegen LODEWIJK *van Nassau* op te vatten. Uit eenige papieren, te *Valenciennes* in beslag genomen, had men zaken van het hoogste belang ontdekt, omtrent verbindtenissen met DE COLIGNY aangegaan, en vertoogen tot den Koning van *Frankrijk* gerigt, om hem aan te sporen, in *de Nederlanden* te vallen (2). In hoe verre de Hertog een krijgskundigen misslag begaan heeft, door het beleg van *Bergen* te ondernemen, vóór hij *Holland* en *Zeeland* bedwongen had, willen wij niet beslissen, maar ontwijfelbaar is het, dat zijn besluit veel ter bevrijding dezer beide gewesten heeft toegebragt.

Vurig verlangde ALBA naar de komst van MEDINA CELI. Het tuchtigen der Nederlanders, waarin hij, naar zijn gevoelen, *met de meeste gematigdheid van de wereld* (con toda la moderacion del mundo) was te werk gegaan, was de oorzaak, zoo hij meende, van den haat, welken men hem toedroeg, en dat hij zoo kwalijk ondersteund werd. Om denzelfden tijd echter ontving hij van den Koning bevel, het bestuur over *de Nederlanden* neder te leggen, noch deze gewesten te verlaten, vóór hij het hem geboden had (3). Den Hertog van *Medina Celi*, welke reeds te *Santona* zeilree lag, werd aangeschreven: »dat ALBA, zoolang hij zich in *de Nederlanden* bevond, de eenige en oppermagtige (*absolu*) Landvoogd zijn moest; dat hij (MEDINA CELI) zich in niets, wat de bewindvoering betrof, mogt mengen of mededeelingen daaromtrent aannemen; dat hij inzonderheid de ooren moest sluiten voor alle klagten over den tienden penning, die op bevel en naar den wil des Konings was ingevoerd; in één woord, dat

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 259. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 426. MENDOCE, *Hist. de la guerre de Fl.* Liv. V. p. 127—129, 154. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 435. CAMPANA. *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 79, 80. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 131—133. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 226. CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la guerre de Fl.* Liv. III. p. 118—120. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 152. HARAEUS, *Annales Brab.* T. III. p. 124, 125. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 377, 378. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 248. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 78.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 260, 262. MENDOCE, *Hist. de la guerre de Fl.* Liv. V. p. 126 (verso). Liv. VI. p. 129—131.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 246, 247.

1568—1576 bij zich met niets anders mogt bemoeijen, dan met hetgeen hem de Hertog van *Alba* toevertrouwde, en op de wijze zoo als deze het wenschte (1)." MEDINA CELI was den eersten van Bloeimaand met zeven en veertig, zoo oorlogs- als koopvaardijschepen, en vierduizend man, zoo soldaten als matrozen, in zee gestoken, doch na weinig dagen door storm genoodzaakt weder binnen te loopen. Daar ondertusschen de tijding der inneming van *den Briel* de hofstad *Madrid* bereikt had, ontving hij den vijftienden van Bloeimaand aanschrijving, zijn vertrek zooveel mogelijk te bespoedigen. Ruim drie weken daarna kwam hij in het gezigt van *Blankenberg*, en liep met eenige kleine vaartuigen te *Sluis in Vlaanderen* binnen, waar de groote schepen hem niet konden
11 v. Zomermaand. 1572 volgen, en zelfs vier of vijf der kleinere aan den grond geraakten, van welke de Zeeuwsche kapers twee bemagtigden en twee verbrandden. Een Spaansch schip, welk BOUWER EWOUTS, een Vlissinger, tot loods had, verviel op eene bank en werd door de Zeeuwen genomen. Een opkomende storm belette den vrijbuiters, zestien schepen en elf vliebooten sterk, onder EWOUD PIETERSZ WORST, twaalf groote schepen van MEDINA CELI, onder bevel van D'ULLOA, aantetasten. Na het bedaren van den wind, vereenigde zich D'ULLOA met eene koopvaardijvloot van een en twintig zeilen, die uit *Portugal* gekomen en naar *Antwerpen* bestemd was. Hij besloot haar derwaarts te begeleiden, doch op de hoogte van *Vlissingen* door een geregeld kanonvuur begroet, week hij onder *Rammekens* en liep daarna *Middelburg* binnen. Al de koopvaarders werden genomen, en daarna nog twee van de Barbarijsche kusten. De waarde van den buit werd op een half millioen guldens geschat, waaronder tweemaal honderd duizend gulden aan gereed geld (2). Eenige dagen te voren hadden tien Zeeuwsche kapers bij de *Boomkreek* dertig schepen van *Antwerpen*, waarschijnlijk voor de bezetting van *Middelburg* bestemd, vermeesterd (3). De beste bodems werden bij hunne vloot gevoegd, die nu honderd vijftig zeilen telde, zoodat in korten tijd der Geuzen magt in *Zeeland* ontzaggelijk was aangegroeid (4). Onder deze weinig bemoedigende voorteekenen kwam

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 248.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 248, 249. 260, 262. 263, 264. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III.p. 436—442, 445, 446. VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 689. MENDOCE, *Hist. de la guerre de Fl.* Liv. VI. p. 134 verso. CAMPANA. *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 82. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 229, 230. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 153. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 393. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 72. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 250, 251.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 436.

(4) Vgl. de merkwaardige woorden van STRADA, *de Bello Belg.*, Lib. VII. p. 433.

MEDINA CELI te *Brussel*. Aller vertrouwen was op hem gevestigd; zoo hij later gekomen ware, meende men, zou alles verloren geweest zijn (1). 1568—1576

MEDINA CELI kwam werkelijk reeds te laat. De beraamde belegering van *Bergen* dreef het onweder, dat zich over *Holland* en *Zeeland* zamenpakte, naar *Henegouwen* over. Vele steden, die nog wankelden, kregen nu den moed, zich voor den Prins van *Oranje* te verklaren. Jonkheer ADRIAAN VAN ZWIETEN, een der Verbondene Edelen en die zich onder de Watergeuzen bij *den Briel* had bevonden, maakte zich, door verstandhouding met eenige burgers, met een handvol krijgsvolk binnen den tijd van drie dagen meester van *Oudewater* en *Gouda*, waar de Slotvoogd zich, buiten noodzake, over gaf. *Leiden* koos insgelijks 's Prinsen zijde, meest door beleid van den Pensionaris Mr. PAULUS BUIS, en ontving een vaandel voetvolk onder Hopman JAN EILOF (2). In *Dordrecht*, toen nog voor het hoofd van *Holland* aangemerkt, heulden de burgers in het geheim met de Watergeuzen, welke zij moesten bestrijden. De bevolking werd van dag tot dag onrustiger, schimpte op de Regering, en onderdrukte haren wensch niet langer, om het voorbeeld van *Vlissingen* en *Enkhuizen* te volgen. De Regering echter sloeg alle aanzoeken dienaangaande van de hand, verdubbelde de wachten aan poorten en wallen, en nam een honderdtal waardgelders aan tot bewaring en bescherming der stad, die elk oogenblik gevaar liep door de Watergeuzen overvallen te worden. De meeste gilden, de hoofden der schutterijen, zelfs eenige Raadsleden verklaarden zich voor den Prins van *Oranje*: schimpschriften op ALBA en den tienden penning werden alom aangeplakt, liedekens ter eere van ORANJE onder het volk gestrooid, en in spijt der bevelen van het stedelijk bestuur, de Gouwenaars, die gebrek aan koorn hadden, van het benoodigde graan voorzien. Eerlang verscheen ook, op aanzoek van eenige Prinsgezinde ingezetenen en op last van ORANJE, de Watergeus ENTENS VAN MENTHEDA met acht en twintig zoo groote als kleine vaartuigen voor *Papendrecht* en *Zwijndrecht*, en zond een bode naar de stad, om met de Regering te onderhandelen. Terwijl de Raad weifelde, hoe zich te gedragen, spoedde zich de Oud-Schepen Mr. ADRIAAN VAN BLEIJENBURG, die in het geheim briefwisseling met ORANJE onderhield, gevolgd door het Raadslid JAKOB MUYS VAN HOLY naar de Watergeuzen. Intusschen was de geheele stad in opstand geraakt, de schepen naderden, en de Regering zag zich gedwongen, met ENTENS een verdrag te sluiten, waarbij de stad aan den Prins

19—21 van Zomermaand 1572

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 264.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II. D. II. p. 266, 267. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 461—464. VIGLIUS, *Epist.* ad. HOPPERUM, p. 666, 686, 687. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 127. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 378, 379. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 73. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 253, 254. V. WIJN op WAGENAAR, St. VI, bl. 96—100.

1568—1576 werd overgegeven, onder beding van »de instandhouding van den ouden regeringsvorm, de bewaring en handhaving van alle regten en voorregten, en de bescherming van den binnen- en buitenlandschen handel." De Watergeuzen beloofden van hunne
25 v. Zomermaand 1572 zijde: »dat noch aan de geestelijkheid, noch aan de kloosters, kerken en andere gestichten eenig geweld of overlast zou geschieden." Hierop trok ENTENS met twee honderd man onder het gelui der klokken, het gebulder van het geschut en het gejuich des volks, maar tegen den zin der Regering, de stad in. DE TASSIS had zich te goeder ure van daar verwijderd. KWAREBBE werd opgeligt en later naar het kasteel te *Buren* vervoerd, waar hij na eene langdurige gevangenschap overleed. Eerlang kwam LUMEY met eenige Edelen in de stad, en werd op de plegtstatigste wijze ontvangen. Aanvankelijk handhaafde hij het verdrag met ENTENS gesloten; maar het duurde niet lang, of hij schond het ten opzigte der Roomschgezinden, waarover hem de edeldenkende en gematigde CORNELIS VAN BEVEREN zijn ongenoegen te kennen gaf. »Men heeft u," zeide onder anderen de waardige man, »om den gewetensdwang en de tirannij te ontgaan ingelaten, en niet om anderen in het geweten te dwingen, of om der godsdienst wille iemand overlast en geweld aan te doen (1)."

Daags na het overgaan van *Dordrecht* zeilde de vloot der Watergeuzen met mond- en krijgsbehoeften rijkelijk voorzien, onder bevel van MARINUS BRANDT naar *Gorkum*. De stad gaf zich dadelijk over, en het slot den volgenden dag. De Roomsche Geestelijken werden wreed mishandeld, eenige van hen naar *den Briel* gezonden en aldaar op last van LUMEY opgehangen, in weerwil der aanschrijving van ORANJE aan alle bevelhebbers, geene Geestelijken te mishandelen, maar hun, even als elk ander, vrijheid en bescherming te verleenen. De sloten *Loevenstein* en *Liesfeld* werden om denzelfden tijd door de Watergeuzen gewonnen, maar een aanval op *Schoonhoven* mislukte. De bezetting van *Gorkum* bemagtigde *Bommel*, doch werd spoedig door de burgers weder verdreven, dewijl zij, tegen het verdrag aan, zich aan de beelden en de kerken vergreep. Door list maakte zekere VOGELENZANG zich meester van het slot te *Buren*, welk met krijgsvolk uit *Gorkum* bezet werd (2). *Haarlem* schaarde zich, onder

(1) G. D. J. SCHOTEL, *Kerkelijk Dordrecht*, D. I. bl. 49—60. Vergeleken met *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 464, 465, 466. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 149, 150. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 127. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 379. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 254. V. BEVERWIJCK, *Beschr. v. Dordr.* bl. 349—352. BALEN, *Beschr. v. Dordr.* bl. 842—845.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II, p. 269. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 464, 465, 466. HARAEUS, *Annal Brab.* T. III. p. 128, 129, 132. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 380. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 73 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 254, 255. SCHOTEL, *Kerkl. Dordr.* D. I. bl. 56.

bewerking van GERRIT VAN BERKENRODE, PIETER KIES en HANS KOLTERMAN, zaakgelastigden van ORANJE, aan 's Prinsen zijde bij een verdrag, dat ten aanzien der Roomsche Geestelijken, evenmin hier als op vele andere plaatsen stipt werd opgevolgd, hetzij uit godsdiensthaat, of dat men hen als te zeer Spaanschgezind beschouwde en derhalve niet vertrouwde (1). 1568—1576 3 v. Hooim.

Terwijl in *Holland* en *Zeeland* deze omkeer van zaken gebeurde, hield WILLEM, Graaf *van den Berg*, zich met goed gevolg bezig, om *Gelderland* en *Overijssel* tot afval van ALBA te brengen. Onlangs had de Prins van *Oranje* onderscheidene steden in deze gewesten door brieven verwittigd, dat reeds vele plaatsen in de nabijgelegene landschappen zijne bevelhebbers met hun volk, in naam des Konings en den zijnen afgezonden, hadden ingenomen; en tevens de burgers vermaand, dit voorbeeld te volgen en zich van de dwingelandij der Spanjaarden te bevrijden; hij zelf zou eerlang met eene krijgsmagt tot hunne ondersteuning opdagen (2). Dit verwekte onder anderen in *Arnhem* zulk een schrik, dat de inwoners hunne kostbaarheden naar elders in veiligheid bragten, hetgeen echter verboden werd (3). Kort daarop viel de Graaf *van den Berg* met eene krijgsmagt van vijf- of zesduizend man in *Gelderland*, vermeesterde, in weerwil der maatregelen van verdediging tegen de omwentelingsgezinden, in de drie Zomermaanden eerst *Doesburg*, daarna *Deutichem* en voorts, door handleening van eenige burgers, *Zutphen*, niettegenstaande GILLIS VAN BARLAYMONT, Heer van *Hierges*, Stadhouder van *Gelderland*, *Overijssel* en *Friesland*, de Regering vermaand had, op hare hoede te zijn. Vruchteloos beproefde hij een aanslag op *Deventer*. *Harderwijk*, *Elburg*, *Hattem*, *Grol*, *Lochem* en *Bredevoort* werden ingenomen. *Arnhem* werd dagelijks bedreigd, doch elke aanslag, door gepaste maatregelen van binnen, verijdeld. *Bommel* en *Tiel* weigerden Spaansche bezetting in te nemen. *Kampen* gaf zich, na een kort beleg, over. *Zwol*, *Hasselt*, *Oldenzaal*, *Steenwijk*, *Genemuiden* en *Vollenhoven* volgden. Hoewel de stad *Utrecht* onlangs veel van ALBA en het Spaansche krijgsvolk geleden had, en een groot aantal ingezetenen naar verandering haakte, was het VAN DEN BERG niet mogelijk, haar om te zetten. Beter gelukte dit met *Amersfoort*, doch niet dan nadat deze stad, welke Spaansche noch Prinsgezinde bezetting wilde innemen, menigen aanval had afgeweerd. Van daar uit wierp zich eene bende krijgsvolk in *Naarden*, waar de Drossaard van *Muiden*, PAULUS VAN LOO, te vergeefs getracht had eenige Spanjaarden binnen te brengen. Tegen de

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 272. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 380. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 255. SCRIVERIUS, *Beschr. v. Haarlem*, B. II. bl. 71.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 56—60.

(3) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. II. bl. 167, 168.

1568— overeenkomsten aan, werden bijna in al deze steden door het woeste krijgsvolk de
1576 kerken geschonden en geplunderd, de Roomsche Geestelijken grovelijk beleedigd, en op het platte land vele baldadigheden gepleegd. De Graaf *van den Berg*, overmoedig op zijn geluk, matigde zich den titel aan van Stadhouder van *Gelderland* en *Overijssel* van wege den Koning en den Prins van *Oranje* (1). *Mechelen* had zich voor ORANJE verklaard. *Leuven*, *Lier*, *Dendermonde* en *Vilvoorden* weigerden Spaansche bezetting (2).

Der Friezen afkeer van overheersching was te zeer onder Keizer KAREL en Koning FILIPS gebleken, dan dat het verwondering kan baren, dat zij de bewegingen bij hunne naburen niet lijdelijk aanzagen. DOEKE MARTENA, een der voortreffelijkste Friezen van zijn tijd, had geen deel genomen aan het Verbond der Edelen, maar was in het geheim der zaak van ORANJE toegedaan. Met overleg en onder toestemming van den Prins, besloot hij thans tot een aanslag op *Leeuwarden* en verbond zich hiertoe met verscheidene leden uit de geslachten van BOTNIA, HETTINGA, GALAMA, CAMMINGA, OEDSMA, SCHELTAMA, ABBEMA, HAERSMA, GROVESTINS en andere. Hij verzocht van SONOY vier of vijf vaandels voetvolk, doch deze kon op dien tijd hem slechts één vaandel bijzetten. Maar de Graaf *van den Berg* zond DIRK VAN BRONKHORST-BATENBURG met vierhonderd nieuw geworvene soldaten naar *Friesland*, welke de Walen uit *de Kuinder* verdreef en in *de Zevenwolden* rukte. De aanslag op *Leeuwarden* echter mislukte, zoo uit gebrek aan het noodige krijgsvolk, als door de voorzorg van DE ROBLES, die bij afwezigheid van HIERGES den rang van Stadhouder bekleedde. Ondanks zijne pogingen, maakten BRONKHORST, MARTENA, de Watergeus JAN BONGA en hunne medestanders zich in Oogstmaand meester van *Sneek*, *Bolsward*, *Stavoren*, *Makkum*, *Franeker*, *Dokkum*, *Workum* en andere plaatsen, van welke eenige de poorten vrijwillig openden, andere door geweld gedwongen en sommige door list ingenomen werden (3).

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 261, 262, 268, 272, 329. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 463, 493. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 129, 131, 133. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 231. CHAPPUYS, *Hist. de la guerre de Fl.* Liv. III. p. 129. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 150. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 8. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 381. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 256. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. XIV. bl. 522. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. II. bl. 157, 171, 173, 175, 180—183, 185. *Kron. v. Arnhem*, bl. 198—203.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 463.

(3) CAROLUS, *de rebus* BILLAEI *in* Frisia *gestis*, p. 38, 69, 70, 73, 89. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 381—383. V. METEREN, *Hist d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 77. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 257. WINSEMIUS, *Hist.* Lib. II. p. 141, 142. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXI. bl. 763—765.

Vóór dezen algemeenen opstand der *Noordelijke Nederlanden* hadden de Staten van *Braband*, *Vlaanderen*, *Henegouwen*, *Artois*, *Rijssel*, *Douay* en *Orchies*, in weerwil van ALBA's tegenkanting, een gezantschap naar den Koning afgevaardigd, om hem, zoo mogelijk, tot afschaffing van den tienden penning over te halen. Dit werd door FILIPS ten hoogste euvel opgenomen, en zulks den gezanten door HOPPERUS kenbaar gemaakt. Met moeite verkregen zij, na eene maand vertoevens te *Madrid*, gehoor bij den Koning, wien zij verzochten, in den afkoop van den tienden penning voor twee millioen guldens te bewilligen. Zij ontvingen hierop een kort en ontwijkend antwoord. Maar het berigt van den opstand van bijna geheel *Holland* en *Zeeland*, en bovenal het verrassen van *Bergen* in *Henegouwen*, hetgeen een nieuwen krijg met *Frankrijk* voorspelde, maakte den Koning handelbaarder. Het gewigt der zaak zelve, de toestand der *Nederlanden*, het algemeene misnoegen door de nieuwe heffing aldaar verwekt, de opstand waartoe dit aanleiding had gegeven, het hooge belang om de gemoederen te bedaren en de harten te winnen, en eindelijk de wijsheid, van besluit te veranderen wanneer de zaken van gedaante veranderd zijn, noopten den Koning, na rijp overleg met zijnen Raad van State, om de twee millioen, in stede van den tienden penning, aan te nemen. FILIPS zelf maakte dit bij monde van HOPPERUS den gezanten in een plegtig gehoor bekend, en voegde er bij »dat hij zich zeer zou verheugen, wanneer hij zijne *Nederlanden* bezoeken en zelf aldaar de zaken regelen konde, wegens de groote genegenheid, welke hij hun toedroeg; dat indien het God behaagde, hem daartoe in de gelegenheid te stellen, hij er zoo spoedig mogelijk gebruik van zou maken; dit moesten zij aan hunne meesters mededeelen; voorts wenschte hij, dat God hun eene goede reis verleende (1)." Onmiddellijk werd een renbode naar ALBA gezonden, opdat hij van dit besluit, vóór iemand anders, kennis zou dragen. Maar reeds eenige dagen te voren had de Hertog, hetzij hij 's Konings besluit vermoedde, hetzij hij eindelijk het onmogelijke inzag, zijn plan door te drijven, den gewestelijken Staten aangeschreven, »dat dewijl het heffen van den tienden penning zoo veel afkeer inboezemde, hij, met overleg van den Raad van State, in de afschaffing daarvan bewilligen en zulks den Koning verzoeken zou, onder voorwaarde, dat zij eenige middelen vonden, om in de behoeften van den Staat te voorzien, terwijl hij hen uitnoodigde, een, twee of drie gevolmagtigden te zenden, om met hem over die middelen te raadplegen (2)." Deze toenadering, welke zijn trots 1568—1576

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 240, 241, 247, 249, 264—266. BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 385, 386. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, *Notice sur le Dixième Denier*, p. 43—46, 103.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 263. BOR, *Hist. der Ned. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 384, 385.

1568—1576 geweldig moest treffen, was vruchteloos. Het blijkt niet, dat een der Staten gevolmagtigden gezonden heeft. Zeker is dit in *Holland* niet geschied, waar het gezag van ALBA genoegzaam niet meer erkend werd, en men zich met geheel andere zaken bezig hield, dan met den tienden penning. De Edelen en steden wilden namelijk de regering, welke bijster in de war geraakt was, op een geregelden voet brengen. Uit hoofde der beroeringen en het omwentelen der vier groote steden *Dordrecht*, *Haarlem*, *Leiden* en *Gouda*, was het geheele jaar geene Statenvergadering gehouden; daar 15 v. Hooim. 1572 nu echter bijna geheel *Holland* 's Prinsen zijde omhelsd had, kwamen de Staten, juist op denzelfden dag, tegen welken ALBA hen in *den Haag* wilde beschreven hebben, te *Dordrecht* bijeen, daartoe vermoedelijk door PAULUS BUIS overgehaald, welke in deze vergadering tot Advokaat van *Holland* werd aangesteld. Als afgezanten op deze bijeenkomst, »in welke het eerste en ruw bewerp ontworpen werd van het gemeenebest der *Vereenigde Nederlanden*," verschenen uit de Ridderschap JAKOB OEM VAN WIJNGAARDEN en AART VAN DUIVENVOORDE; voorts gemagtigden uit *Dordrecht*, *Haarlem*, *Leiden*, *Gouda*, *Gorkum*, *Alkmaar*, *Oudewater*, *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Medemblik*, *Edam* en *Monnikendam*. Het was verstandig thans ook de kleine steden ter dagvaart te beschrijven, hetgeen sinds jaren niet geschied was; daardoor werd hare ijdelheid gestreeld, dewijl zij nu deel verkregen aan 's Lands Regering, hetgeen haar zou aansporen tot het gewilliger dragen in de gemeene lasten, en tevens in die plaatsen, welke nog de zijde van ALBA hielden, te meer den lust zou opwekken, zich voor den Prins te verklaren. ORANJE, welke misschien zelf deze vergadering beschreven had, werd er door FILIPS 18 v. Hooim. 1572 VAN MARNIX, Heer van *St. Aldegonde*, vertegenwoordigd, welke, na het overleveren van zijn lastbrief, in eene doeltreffende aanspraak de Staten den hoogsten lof toezwaaide, dat zij de zijde van ALBA voor die van ORANJE verlaten hadden. Hierop bragt hij hun onder het oog, hoe de Prins al het zijne, om 's Lands vrijheden voortestaan, opgeofferd en weder een leger op de been gebragt had, doch genoodzaakt geweest was, den knechten te beloven, hun eene maand soldij vooruit te betalen en verzekering voor de twee volgende maanden te geven, daar zij anders weigerden te velde te trekken. Derhalve verzocht hij, dat de Staten, de betaling dezer eerste maand soldij, welke honderd duizend kroonen bedroeg, op zich nemen, en de vereischte verzekering voor die der twee volgende maanden geven wilden. Gereedelijk werd hierin bewilligd en besloten, deze gelden gedeeltelijk te vinden uit de imposten en de nog loopende beden, gedeeltelijk uit leeningen bij rijken en gegoeden, en uit den verkoop van overtollige kerksieraden en kostbaarheden. Hierop werden door ST. ALDEGONDE, in naam van ORANJE, nog verscheidene voorstellen ter tafel gebragt, waarna de Staten eenparig besloten, »den Prins als wettigen Stadhouder des Konings over *Holland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Utrecht* te blijven erkennen, en hunne pogingen aantewenden, dat hij ook tot beschermer van al *de Nederlanden*, tijdens de afwezigheid

C. Ed. Taurel sculps.

des Konings, gekozen wierd. De Prins zou eenen Admiraal mogen benoemen, aan wien, in overleg met eenige gemagtigden uit de zeehavens, het bestuur van het zeewezen werd opgedragen. Over de leiding van den oorlog te land, zou LUMEY met de steden *Dordrecht*, *Leiden* en *Enkhuizen* beraadslagen. Voorts moest zorg gedragen worden, dat de boeken, registers en stukken, berustende in der Statenkamer en ter griffie van den Hove in *'s Gravenhage*, ongeschonden bleven. Van de voorregten en keuren, *Holland* betreffende, en sinds jaren op het slot te *Gouda* bewaard, zouden, met verlof van den Prins, eene lijst en afschriften gemaakt en aan de steden medegedeeld worden. Voorts beloofden de Staten aan ST. ALDEGONDE, en deze wederkeerig uit 's Prinsen naam aan genen, met den Koning of iemand van zijnentwege geen verdrag aan te gaan, zonder onderlinge bewilliging en zonder elkander, des begeerende, er in te begrijpen. Ook zou men andere steden, zoo in als buiten *Holland*, tot dit verbond uitnoodigen, aan *Delft*, welk nog de Spaansche zijde hield, den toevoer afsnijden, en den Prins verzoeken, ten einde *Amsterdam* tot rede te brengen, bij *Denemarken* en de *Oostzeesteden* te bewerken, dat de Oostzeehandel dier stad naar *Enkhuizen*, *Hoorn* en andere omliggende plaatsen verlegd wierd. Op het punt van godsdienst werd vastgesteld, dat beide, Hervormden en Roomschgezinden, in hunne openbare eeredienst niet gestoord, en zelfs de Geestelijken niet gemoeid zouden worden, zoo lang zij zich niet aan ongehoorzaamheid of vijandelijkheden schuldig maakten." Na het nemen dezer besluiten kwam LUMEY in de vergadering, vertoonde er zijn lastbrief en berigtschrift, waarbij hij was aangesteld tot »Overste des Prinsen van *Oranje* in *Holland*," en beloofde zich stiptelijk daarnaar te gedragen. De Staten erkenden hem in deze waardigheid, en verzekerden hem bij handtasting allen eerbied, dienstvaardigheid en behoorlijke gehoorzaamheid. LUMEY verzocht nu van hen slechts zes duizend daalders van de vier en twintig duizend gulden, welke zij onder zich hadden, om het krijgsvolk in monstering en onder eede te brengen. *Dordrecht*, naar zijne verzekering, bewilligde hierin, doch een der afgevaardigden liep, eer de overige zich verklaard hadden, met al het geld naar de Spanjaarden over (1). 1568—1576

Terwijl deze Statenvergadering nog bijeen was, maakte LUMEY zich meester van *Rotterdam*, *Schiedam*, *Delfshaven* en *den Haag*, uit welke de Spaansche bezetting door ALBA, ter belegering van *Bergen in Henegouwen*, opontboden was. LUMEY werd in

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 471. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 386—392, 425. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 77 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 258—261. Vgl. WAGENAAR, D. VI. bl. 376—380. V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 102. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 290—293. BILDERDIJK, D. VI. bl. 137—146. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 1. 2.

8— *Leiden* met de grootste eerbewijzingen ontvangen en naar het stadhuis geleid, waar
76 het wapenbord des Konings en dat van den Landvoogd verbroken en door het zijne vervangen werden. De Monniken, de Geestelijken en de Koninklijke Raadsleden in *den Haag* volgden de uittrekkende bezetting. Op dien tijd stapte de Watergeus ROOBOL, met acht schepen uit *den Briel* gezonden, om de rijke abdij van *Rijnsburg* te plunderen, met meer dan vier honderd man een half uur van daar aan land, doch werd door DON RODRIGO DE SAPATA aangegrepen, en met verlies van zestig dooden, dertig gevangenen, waaronder een Kapitein, vier vaandels en onderscheidene bagaadjewagens op de vlugt gedreven. Hij trok naar *Noord-Holland* en lag met zijn volk te *Sparendam* aan het *IJ*, toen SAPATA met eene bende Spanjaarden van den stouten togt, dwars door een vijandelijk land heen uit *Amsterdam* mond- en krijgsbehoeften te halen, terugkeerde. Halfweg *Haarlem* geraakte hij met den Spanjaard handgemeen; zijn volk werd verstrooid, hij zelf gevangen genomen en denkelijk omgebragt; ten minste zijn naam wordt na dien tijd niet meer vermeld (1). *Delft*, dat zich uit vrees voor het Spaansche krijgsvolk in de omliggende steden, niet had durven verklaren, koos terstond na hun vertrek 's Prinsen zijde. *Woerden* ging eerlang, door beleid van Jonkheer ADRIAAN VAN ZWIETEN, bij verdrag aan ORANJE over; en hiertoe dwong LUMEY, eenige weken later, ook *Schoonhoven*, waar de Roomsche geestelijkheid mishandeld, een van haar doodgestoken, en een tweetal andere aan een notenboom voor het stadhuis werd opgehangen; doch LUMEY liet eenige handdadigen aan dien moedwil gestreng straffen (2). Bijna vierduizend zoo geestelijke als wereldlijke ambtenaren van meer en minder aanzien verlieten *Holland* met ruim zeven honderd beladene wagens, en begaven zich naar plaatsen, die nog onder 's Konings gehoorzaamheid waren (3). Meest al de Raadsleden des Hofs van *Holland* trokken naar *Utrecht*, waar dit Hof nu zitting hield, doch, behalve in *Amsterdam*, nergens meer in *Holland* erkend werd (4). In geen der Nederlandsche gewesten was de opstand zoo algemeen als hier, waar «den Prins van *Oranje*," gelijk de Bisschop van *Namen* in een brief aan

---

(1) *Correspondance* de PHILIPPE II, T. II. p. 272. MENDOCE, *Hist. de la g. de Fl.* Liv. VI. p. 137—141. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 82. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 396, 397. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 77 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 263. CHAPPUYS, *Hist. gén. d. l. g. de Fl.* Liv. III. p. 122.

(2) HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 130. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 381, 406—408, 427.

(3) MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VII. p. 154.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 397.

MARGARETHA *van Parma* zich uitdrukte, »voor den tienden en twintigsten penning een nieuw vorstendom gekocht was." Behalve eene menigte bittere schimpdichten op den Hertog van *Alba*, kwam er ook eene spotprent in het licht, op welke LUMEY hem een zeer grooten bril van achteren op den neus zet en tevens een breidel in den mond werpt, om aan te toonen, dat ALBA's geweld nu getoomd en hem een bril op den neus gesteld was (1). 1568—1576

Hoewel *Amsterdam* de Spaansche zijde hield, weigerde men er echter Spaansche bezetting in te nemen, hetgeen het wantrouwen van ALBA opwekte (2). Een groot gedeelte der burgerij was der omwenteling toegedaan, en van het bezit dier toen reeds bloeijende en handelrijke stad hing de geruste vestiging van 's Prinsen gezag in *Holland* af. Teregt begreep dus LUMEY, om met overleg der Staten, tot dat einde te *Haarlem* beschreven, eenen aanslag op *Amsterdam* te beproeven. SONOY was van gevoelen, dat de stad van de waterzijde aangevallen, maar vooraf de Admiraal BOSCHHUIZEN, wien men te vergeefs had aangezocht zich met de vloot voor ORANJE te verklaren, van de *Zuiderzee* verdreven moest worden. Dit werd door de Staten verworpen, zoo wel om de hagchelijkheid als de kostbaarheid der onderneming. LUMEY sloeg toen voor, de stad van de landzijde te belegeren, en eischte daartoe veertig duizend gulden. Men beloofde hem allen mogelijken onderstand, waarop hij zich in het Karthuizer klooster, even buiten de stad, verschanste. Doch het gelukte den Graaf van *Bossu*, vijf vaandels voetvolk in *Amsterdam* te werpen; en LUMEY, nadat hij bij een paar uitvallen de veel talrijker Spanjaarden had teruggedreven, zag zich genoodzaakt, daar de Staten, naar zijne getuigenis, hunne beloften niet nakwamen en hem aan zijn lot overlieten, naar den kant van *Haarlem* terug te trekken (3). — Uit een besluit op de genoemde dagvaart genomen, ontwaart men ten duidelijkste den wankelenden staat van zaken in dien tijd. »De Edelen met de afgevaardigden der groote en kleine steden van *Holland*," dus luidt het, »als Staten des Lands bijeengekomen, in aanmerking genomen hebbende de beroeringen en onlusten, ontstaan door het rooven en plunderen van eenige krijgslieden en andere kwaadgezinden, in eenen tijd, dat het Land van overheden, geregtshoven, geregtelijke gezagvoerders en andere koninklijke ambtenaren ontbloot en verlaten is, verklaren, na rijp beraad, niet te hebben kunnen nalaten, onverminderd het gezag en de hoogheid van Zijne Majesteit, en veelmeer

10 v. Oogstmaand 1572

23 v. Oogstmaand.

(1) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 432, 433.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 272.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 276. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 304, 427. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 78 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 267, 268. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. B. VIII. bl 324—326.

1568—1576 te zijner eer en dienst, zoo veel in hun vermogen is zich met deze zaken bezig te houden, het Land te beschermen, voor oproer en plundering te hoeden, en de eendragt, de regtsbedeeling, en het goed bestuur te herstellen. En dewijl daartoe geld benoodigd is, besluiten zij, den twaalfden penning van de pachtgelden en opbrengsten der landerijen te doen heffen (1)."

Ondertusschen had de Prins van *Oranje* den negen en twintigsten van Zomermaand met duizend ruiters *Dillenburg* verlaten (2). Hij hield verstandhouding in *Gelderland*, en ruim eene maand te voren was een plan van den Graaf van *Schouwenburg*, *Nijmegen* door verraad van binnen te verrassen, verijdeld geworden (3). Door gebrek aan geld had hij de grootste moeite eene genoegzame krijgsmagt te velde te brengen (4). Zelfs was het hem niet mogelijk de matige som van zestig duizend gulden in *Antwerpen*, door middel van een aanzienlijk koopman aldaar, op te nemen (5). Doch aangemoedigd door het overgaan van zoo vele steden in *Holland* en *Zeeland*, trok hij den achtsten van Hooimaand bij *Duisburg* den *Rijn* over met twee duizend acht honderd ruiters en veertig vaandels voetvolk. Hij vertoefde eenigen tijd te *Aldekerken*, en na eene vruchtelooze poging, *Venlo* voor zich te winnen, sloeg hij zijn leger neder te *Hellenrade*, een vierendeel uurs van *Roermonde*, welke stad hij vier of vijf dagen te voren om doortogt en levensmiddelen verzocht, doch die zelfs geweigerd had, zijn trompetter aan te hooren. Thans had eene tweede poging daartoe denzelfden uitslag, en nu besloot de Prins *Roermonde* te bestormen. Na zes uren strijdens viel de stad in den vroegen ochtend van den drie en twintigsten van Hooimaand in zijne handen, daar eenige burgers hem eene der poorten openden, terwijl de Waalsche bezetting en de Spaanschgezinden de muren verdedigden. Slechts drie of vier burgers werden door de indringende soldaten gedood, maar al de monniken en geestelijken zonder genade vermoord, en de kerken en huizen geplunderd (6). Zeker is, dat deze geweldenarijen en wreedheden tegen den bepaalden wil van ORANJE bedreven werden, en die kwalijk strookten

(1) *Resolutiën van Holland*, bij WAGENAAR, D. VI. bl. 383, 384.

(2) *Correspondance de Gueldre et de Zutphen* bij GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. XV.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 258.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 448, 461.

(5) V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 7.

(6) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 268, 270. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 465, 466, 481, 482. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 398, 399. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 79 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 142, 143.

met zijne belofte, als bevrijder der Nederlanders op te treden. Niet onwaarschijnlijk 1568—1576
is het gevoelen van een Spaanschgezind schrijver, dat de Prins de plundering van *Roermonde* konde noch wilde beletten, daar hij zijn volk, bij gebrek aan soldij, niet anders bevredigen konde en alzoo moest gedoogen, wat hem tegen de borst en met zijne ware belangen in strijd was (1).

Terwijl hij zich te *Aldekerken* bevond, was hem door een Edelman van MAXIMILIAAN II een keizerlijk schrijven overhandigd. Als Opperhoofd des Duitschen Rijks wenschte deze Vorst, naar pligt, den landvrede te handhaven. Van daar dat hij zich tegen ORANJE's eersten veldtogt volstrektelijk verklaard had, en hem nu ook, onder dreigende vermaning, van den tweeden trachtte af te brengen, waarvan de Prins hem kort te voren verwittigd had (2). Later zond hij dezen het bevelschrift, waarbij de ridmeesters, welke den Prins volgden, en ORANJE zelf, indien hij de wapenen niet nederlegde, in den rijksban verklaard werden (3). Zulk een maatregel van den kant eens Monarchs, die zich meer dan eens ten hoogste ongunstig over de bewindvoering des Hertogs van *Alba* had uitgelaten, zou verwondering baren, indien men niet in het oog hield, dat MAXIMILIAAN sinds Vijftien honderd acht en zestig, en bovenal sedert het huwelijk zijner dochter met FILIPS II, zigtbaar naar de Spaansche staatkunde overhelde en thans vurig wenschte, een der Aartshertogen aan het hoofd van zaken in *de Nederlanden* geplaatst te zien (4). Het antwoord van den Prins van *Oranje* aan den Keizer was gepast en vol waardigheid. Hij verklaart, te zijner regtvaardige verdediging tegen den wreeden Hertog van *Alba*, diens trawanten en ongehoorde dwingelandij de wapenen te hebben opgevat, daar hem geen ander middel overbleef, om den ondergang van zijn geliefkoosd Vaderland, de volslagene vernietiging van 'svolks vrijheden en voorregten, het verlies zijner eigene goederen, en de smet, welke eene langere werkeloosheid op zijne eer zou werpen, te voorkomen. »Niet alleen het beschreven regt," voegt hij er bij, »maar ook het natuur- en volkenregt, wettigen mij, geweld met geweld, wapenen met wapenen te weren, sinds ik alle middelen te vergeefs beproefd heb, om regt te verkrijgen." — »Het Christelijk medelijden," zegt hij, »welk ik den wreed behandelden Nederlanders toedraag, hunne tranen, hunne smeekingen, de eed, welken ik hun gezworen heb, en de uiterste nood, in welken ik en mijne lotgenooten ons bevinden, hebben mij ge-

(1) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 143. Vgl. *Leven v.* WILLEM I, D. II. bl. 298.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 475—479. *Supplément aux Archives*, p. 132.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 287.

(4) GACHARD, in de *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. XVII. Vgl. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 475.

1568—1576 dwongen, om tot verdediging en behoud van de *Erf-Nederlanden* des Konings van *Spanje*, mijn hoogvereerden en goedertieren Heer, mij met al de krachten, welke mij door de natuur, het regt en de instellingen des H. Roomschen Rijks gegeven zijn, te verzetten tegen de wreede en ondragelijke dwingelandij des Hertogs van *Alba*." Hij hoopt, dat de Keizer, als Opperhoofd der Christenheid en vijand van alle geweld, zijne verontschuldiging zal aannemen (1).

Inmiddels maakte ALBA zich gereed, *Bergen in Henegouwen* te hernemen, hetgeen hem thans het meeste belang inboezemde. Het ontbrak hem echter, ruim zoozeer als den Prins van *Oranje*, aan geld; hij zelf immers verzekerde den Koning, dat hij over geen enkelen reaal beschikken konde (2). Men verhaalt, dat de benden van Ordonnantie vier of vijf jaren soldij te goed hadden, en vele van haar weigerden langer te dienen. Uit hoofde der wanbetaling plunderden de soldaten van DON FREDERIK, welke zich in het klooster *Bethlehem*, een vierendeel uurs van *Bergen*, verschanst had, de omliggende dorpen en bedreven veel moedwil (3). Hij moest beletten, dat versterking en levensmiddelen in de stad gevoerd werden, tot ALBA eene genoegzame krijgsmagt bijeen had, om haar aan te tasten. De ligte ruiters doorkruisten deswege de omstreken, en hielden aan en doodden degenen, welke er trachtten in te dringen. Eens vielen twee benden, elk van dertig man, hun in handen; eenigen werden terstond opgehangen; de overigen naar *Rupelmonde* gevoerd, en op last van ALBA heimelijk in de rivier verdronken, om de wraakzucht der bevolking niet op te wekken. Evenmin behandelden de belegerden, die bijna dagelijks met afwisselend geluk uitvallen deden, met eenige genade hunne gevangenen. Twintig Spaansche ruiters, welke in last hadden de stad binnen te sluipen, jaagden zij alle over de kling. Daarentegen werden de GENLIS, de broeder desgenen, welke vier jaren te voren, ten behoeve van ORANJE, in *Braband* was gerukt, en JUMELLES met vijf duizend man voetvolk en vijf honderd ruiters, uit *Frankrijk* gezonden om zich tot onderstand van LODEWIJK *van Nassau* in *Bergen* te werpen, door DON FREDERIK geslagen. Tusschen de drie- en vierhonderd Franschen waren gesneuveld, en onder de vier- of vijfhonderd gevangenen, was DE GENLIS zelf, welke naar het kasteel te *Antwerpen* werd vervoerd. Men vond hem op zekeren morgen dood in zijn bed, denkelijk gewurgd; zijn lijk werd althans onder de galg begraven. Vijfhonderd voetknechten en honderd vijftig ruiters waren in *Bergen* geraakt. DON FREDERIK keerde, kort na deze overwinning, onder de wallen dier stad terug (4).

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 63—69.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 266, 270.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 435, 470.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 261, 263, 268, 287. *Archives de la Maison d'Oran-*

Het bijeenbrengen eener krijgsmagt ter belegering van *Bergen*, ging met vele moeijelijkheden gepaard (1). De Hertog van *Alba* had den derden van Oogstmaand de Staten te *Brussel* beschreven en hun voorgehouden, dat de Koning hem slechts een millioen guldens gezonden en tevens berigt had, dat dit het laatste geld was, welk hij uit *Spanje* zou ontvangen. Daar hij hiermede het onderhoud en de kosten van twaalf afdeelingen Duitschers, vijftig vaandels Walen en Nederlanders, tien duizend Duitsche ruiters, drie duizend ruiters van de benden van Ordonnantie, twee duizend ligte ruiters, het geschut en de krijgsbehoeften, welke hij ter uitvoering van zijn plan behoefde, onmogelijk konde bestrijden, zoo moesten de Staten hem geld verschaffen en zorgen, dat de toegezegde twee millioen jaarlijks, als ook de honderdste penning, betaald wierden. Hij voegde er bij, dat de heffing van den tienden penning niet zoo bepaald was ingetrokken, dat zij niet konde hersteld worden, indien het opbrengen der twee millioen, onder den naam van afkoop daarvan vergund, niet behoorlijk werd voortgezet (2). De Staten bewilligden in 's Hertogs eisch alleen voor het loopende jaar, en schenen vastelijk besloten te hebben, de twee millioen slechts voor een bepaalden tijd toe te staan (3). ALBA vondt geen steun, veeleer tegenwerking bij den Raad van State, met welken hij over zaken van dien aard moest handelen. Hij verrigtte echter niets zonder overleg met MEDINA CELI, die bij zijne komst te *Brussel* terstond aan alle beraadslagingen en takken van bestuur deelgenomen had. »Ik zou hem zeer gaarne," schreef ALBA aan den Koning, »het geheele bewind opdragen, indien hem dit aangenaam ware, en als raadsman bij hem blijven, zoo lang ik zou meenen daardoor de dienst van Uwe Majesteit te bevorderen. MEDINA CELI is een man, dat zulk een aanbod van mijne zijde, meer als een pligt dan als eene verdienste in mij te beschouwen is (4)." 1568—1576

Ondertusschen dreigden oneenigheden tusschen de Vlissingers en den Gouverneur

---

ge, T. III. p. 470, 480, 484, 487. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. II. bl. 177—180. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VI. p. 141—151. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. VII. p. 435, 436. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 82 verso—86. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 139—141. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 231, 232. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. III. p. 123—125. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 157. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 131. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 384, 397. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 79. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 262.

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 217.

(2) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 79. Vgl. BORGNET, PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 81.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 273.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 270, 273, 286.

1568— 1576 TSERAERTS groot nadeel aan de zaak der Prinsgezinden. Verscheidene meer of min gegronde grieven waren tegen TSERAERTS ingebragt (1); doch het geweld, waarmede hij te *Veere* zich tegen het vernielen der beelden door zijne soldaten verzet had, zal ongetwijfeld het meest bijgedragen hebben, om hem verdacht te maken (2). Het verlies van het dorp en het kasteel *Zeeburg*, tusschen *Vlissingen* en *Middelburg*, waarbij zeventig Zeeuwen en slechts zeven of acht Spanjaarden omkwamen, werd aan zijn verzuim, de bezetting niet van genoeg buskruid voorzien te hebben, toegeschreven (3). Hoe dit zij, de achterdocht tegen hem was zoo groot, dat de Vlissingers, zoo wel uit vrees voor verraad van zijn kant, als om hunne stad van de landzijde te dekken, de landen onder water zetteden, waardoor zij tevens den toevoer naar *Middelburg* afsneden; de bezetting aldaar had wel versterking in manschappen ontvangen, maar hierdoor was er meer behoefte aan levensmiddelen ontstaan, welke de schepen van D'ULLOA niet hadden aangebragt. TSERAERTS had al zijn invloed en aanzien in *Vlissingen* verloren, en de Admiraal WORST en andere scheepsbevelhebbers zwoeren, met hunne schepen te zullen vertrekken, indien zijn bestuur niet door een ander werd vervangen. Hierop werd het bewind aan vier Hoplieden opgedragen, tot de Prins een ander Gouverneur zou gekozen hebben, en TSERAERTS zou zelfs gevangen genomen zijn, indien LOUIS DU GARDIN, een gevolmagtigde van ORANJE, dit niet verhinderd had. Op last echter van LODEWIJK *van Nassau*, werd hij, welke door een bode zijn gedrag bij den Graaf verdedigd had, in zijne betrekking hersteld (4). Middelerwijl waren uit *Engeland* vijfhonderd soldaten, honderd vaten buskruid en vijftig stukken geschut in *Vlissingen* aangebragt. Dus versterkt, trachtte TSERAERTS in de laatste helft van Hooimaand ALBA te noodzaken, het beleg van *Bergen* op te breken. Te *Aardenburg* met twee honderd vijftig man ontscheept, verzekerden hem eenige aanzienlijke inwoners uit *Brugge* van de genegenheid hunner medeburgeren voor den Prins van *Oranje*, en noodigden hem uit, zich voor hunne stad te vertoonen, welker poorten zij hem beloofden des nachts te zullen openen. Op den weg derwaarts maakte hij zich meester van een Spaansch geleide (convooi) met tienduizend daalders, en van een ander met drie en twintig stukken geschut, welke voor de schepen te *Sluis in Vlaanderen* bestemd waren. Van *Brugge* echter moest hij, door de waakzaamheid des Graven van *Roeulx*, welke er zich op last van ALBA ingeworpen had, en van de Regering, onverrigter zake terug trekken. Insgelijks stiet hij het hoofd voor *Gent*,

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 456, 457, 458, 460, 469, 472.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 393.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 468. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 392. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 227.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 453, 455, 456, 458, 459, 460.

ofschoon zich aldaar vele Prinsgezinden bevonden; en nu vreezende, dat ook de andere 1568—1576 steden in *Vlaanderen* en *Henegouwen* hare magt te zamen mogten brengen en hem van alle kanten insluiten, keerde hij, de kloosters en kerken plunderende en tegen de huislieden veel moedwil bedrijvende, langs denzelfden weg, dien hij gekomen was, naar *Vlissingen* terug. Met even weinig gevolg stevende hij kort daarop met negen en veertig schepen naar *Goes*, welks bezit vooral van belang was, om den Spanjaarden allen toegang naar *Middelburg* te beletten. Hij sloeg het beleg voor de stad, doch werd door den Spaanschen bevelhebber ISIDRO PACHECO genoodzaakt het op te breken. De Vlissingers, over dezen mislukten aanslag ten hoogste op TSERAERTS verbolgen, sloten hem en zijn volk de poort voor het hoofd, in welke hij echter na eenigen tijd, om geen verder opzien te baren, binnengelaten werd. Gewenschter slaagde de toeleg van ROLLÉ en DE RIJK op *Zierikzee*, waar vier honderd Walen van de afdeeling van BEAUVOIR in bezetting lagen. Na een kort beleg, waarbij Hopman CLOOT van *'s Hertogenbosch* gewigtige diensten bewees, ging de stad den achtsten van Oogstmaand over op voorwaarde, »dat zij den Prins van *Oranje* voor Stadhouder des Konings over *Holland* en *Zeeland* erkende; niemand zou van zijne ambten ontzet worden, en elk ongemoeid blijven aan lijf, godsdienst en goederen; aan de geestelijkheid en kloosters zou geen overlast geschieden; men zou geene soldaten innemen, dan die onder Hoplieden van ORANJE stonden, voor en in wiens naam men de stad en het eiland wakker zou beschermen." De Waalsche bezetting trok uit met haar zijdgeweer; maar negen Spaansche oorlogsvaartuigen, welke in de haven lagen, bleven in handen der omwentelingsgezinden. De Prins van ORANJE bekrachtigde het verdrag, en de getrouwe LIEVEN KEERSEMAKER, wiens goederen door ALBA verbeurd verklaard waren, werd bevelhebber der stad, waartoe de Prins hem reeds bij voorraad den derden van Hooimaand benoemd had (1).

Te midden dezer beroeringen had de Hertog van *Alba*, wien op nieuw geldelijke onderstand uit *Spanje* was geworden, de krijgsmagt, ter belegering van *Bergen* bestemd, bijeengebragt, behalve de ruiterij, die spoedig zou volgen (2). Hij en MEDINA CELI

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 271, 272. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 469, 472, 473. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 227. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 393. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 72. BOXHORN *Chron. v. Zeel.* D. II. bl. 548—552. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 251—253. *Tegenw. Staat v. Zeel.* D. I. bl. 303—305. V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 94—96.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 270, 271, 274, 276, 282. Ongelijk wordt de sterkte van 's Hertogs leger opgegeven. Zie MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VII. p. 156 verso, V. REYD, *Ned. Gesch.* B. I. bl. 8 en HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 268. BOSSCHA bepaalt haar op acht en twintig duizend man en twee en dertig vuurmonden. *Neerl. Heldend.* D. I. bl. 181.

1568—1576 verlieten *Brussel*, en den Hertog van *Aarschot* werd, tijdens hunne afwezigheid, het bewind van zaken, in overleg met den Raad van State, opgedragen (1). Den

26 v. Oogstmaand 1572 volgenden middag kwamen zij in de legerplaats voor *Bergen*. Terstond werden uit *Valenciennes* geschut en krijgsbehoeften ontboden, en weldra verschansingen en batterijen opgeworpen. De stad was sterker dan ALBA gedacht had; niettemin hoopte hij haar te vermeesteren, indien ORANJE hem dit niet belette; maar ook zelfs als deze zich vertoonde, zou de Prins hem, naar zijne meening, noch tot het opbreken van het beleg noodzaken, noch der stad hulp kunnen bieden (2). Hij had zich door linien van contravallatie en circumvallatie derwijze verschanst, dat hij zoowel tegen de uitvallen der bezetting, als tegen de aanvallen eener tot ontzet aanrukkende krijgsmagt beschut was (3). Zijn besluit was onwrikbaar, niet te rusten, vóór *Bergen*, om welk hij al het andere aan het lot had overgelaten, aan de handen der vijanden ontrukt zou zijn (4). —

Het bezit van *Roermonde* had den Prins van *Oranje* wel den togt over *de Maas* verzekerd, maar geldgebrek verhinderde hem verder voort te rukken. Intusschen poogde hij eenige plaatsen in den omtrek te vermeesteren. Het stedeke *Weert* opende goedschiks voor hem de poorten, doch van het kasteel moest hij, na eene belegering van veertien dagen, terugtrekken. Kort daarna tastte een zijner krijgsbevelhebbers, de Kolonel MANDESLOO, tusschen *Dalem* en *Maastricht* den Kolonel BREMPT aan, verstrooide zijne benden, en keerde met vele veroverde wagens en paarden terug (5). Ondertusschen had de Prins, ondanks de belofte der Staten van *Holland*, hem vijfmaal honderd duizend gulden, en van de stad *Dordrecht*, hem honderd duizend daalders te zullen verschaffen, behalve honderd vijftig of honderd zestig duizend gulden hem van elders toegezegd, den elfden van Oogstmaand nog geen penning ontvangen. Teregt betreurde hij, dat hierdoor zoo veel tijd en de schoonste gelegenheid, om den vijand afbreuk te doen, verloren gingen (6). Toen hij eindelijk een gedeelte der gelden, door de Staten van *Holland* beloofd, en tevens van hen verzekering voor de verschuldigde soldij aan zijn krijgsvolk ontvangen had, monsterde hij zijn leger den drie en twintigsten van Oogstmaand. Bij het berigt, dat het krijgsvolk in *Holland* de Roomsche Geestelijken mishandelde en

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 274. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. II. bl. 188. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 158. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 79.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 275.

(3) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 79. BOSSCHA, *Neerl. Heldend.* D. I. bl. 181.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 275.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 274. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 488, 489.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 483, 484, 487, 490.

veel moedwil bedreef, vaardigde hij, juist op den dag van de zoogenaamde Parijsche bruiloft, toen de Roomschgezinden met teugellooze woede de Hervormden vermoordden, een bevelschrift uit: »dat ieder, wie hij zij, der Roomsche of Evangelische godsdienst toegedaan, mits hij de rust niet verstoorde, ongemoeid moest blijven en in zijne regten gehandhaafd worden." Den volgenden dag verklaarde hij, bij een ander bevelschrift, de Nederlanders bij hunne voorregten te willen bewaren, en gaf daarin tevens eenige bepalingen met betrekking tot het inwendig bestuur des Lands (1). 1568—1576

Zoodra het vertrek van ALBA uit *Brussel* den Prins berigt was, rukte hij in *Braband*. Zijn doel was *Bergen* te ontzetten en tevens de gewesten, welke hij zou doortrekken, in opstand te brengen. *Tirlemont* en *Diest* gaven zich zonder tegenstand aan hem over. Twee zijner bevelhebbers, VAN DER AA en MEEUS, kwamen met vier vaandels voetvolk en vijf honderd ruiters voor *Mechelen*, waar de inwoners de poorten voor hen openden, niettegenstaande zij den Hertog van *Aarschot* den dag te voren beloofd hadden, zich te zullen verdedigen en de toegangen naar de stad onder water te zetten. Eene gelijke onderneming tegen *Antwerpen* mislukte, daar de verwachte hulp van den kant van *Zeeland* niet opdaagde. In persoon vertoonde zich de Prins voor de stad *Leuven*, die, ofschoon zonder bezetting, tegenweer bood, doch toen men toebereidselen maakte, haar met geweld aan te tasten, een verdrag aanging, waarbij zij wel niet ORANJE's gezag erkende, maar hem geld en levensmiddelen moest verschaffen. *Dendermonde*, ondanks de pogingen van den Graaf van *Roeulx*, verklaarde zich den volgenden dag voor den Prins en ontving van hem bezetting. 's Anderen daags wapperde ORANJE's vlag van de muren en het kasteel van *Oudenaerde* door de stoutheid van JAKOB BLOMMAERT, een om de godsdienst gebannen burger, welke met een handvol volks de stad verraste en in naam des Prinsen in bezit nam, hetgeen hem reeds het vorige jaar was opgedragen. De alom heerschende stemming en gisting in *de Nederlanden* voorspelden, dat een algemeene opstand het gevolg van het ontzet van *Bergen* zijn zou. Te *Brugge* weigerde men den Graaf van *Roeulx*, Stadhouder van *Vlaanderen*, krijgsbenden binnen te brengen; het volk schreeuwde moord en wraak tegen de Spanjaarden en wachtte slechts het sein af, tot volslagen oproer; der Regering, die niet meer gehoorzaamd werd, ontbrak de magt, haar gezag te handhaven. Te *Brussel* zelfs onder de oogen van den Raad van State en eener Spaansche bezetting, gaf de bevolking op de ondubbelzinnigste wijze hare gezindheid voor den Prins van *Oranje* te kennen. Het berigt der inneming van *Mechelen* was te *Breda* met ongemeene vreugde ontvangen, en meer dan twee honderd in-

27 v. Oogstmaand 1572

30 v. Oogstmaand.

5 v. Herfstmaand.

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 399—401. GACHARD, in de *Correspondance de Guillaume le Taciturne*, T. III. p. XIX.

1568—1576 woners hadden zich bij de omwentelingsgezinden gevoegd. Er was geen gewest, geene stad in *de Nederlanden*, waar men niet den val wenschte van dat gehate bewind, welk het Land met schavotten en brandstapels bedekt, zich aan de dierbaarste voorregten des volks vergrepen, en den genadeslag aan de algemeene welvaart door het invoeren van den tienden penning toegebragt had (1).

De tijding van het vermoorden der Hervormden in den St. Bartholomeusnacht te *Parijs*, had inmiddels een diepen en treurigen indruk op ORANJE gemaakt, en de veranderde staatkunde van KAREL IX hem van alle hoop op de beloofde hulp uit *Frankrijk* beroofd (2). In stede van een bondgenoot, die kort te voren verzekerd had, dat hij al de magt, welke God hem gegeven had, zou aanwenden om de Nederlanders van de Spaansche onderdrukking te bevrijden, vond hij nu in den Franschen Koning een vijand te meer (3). Men verhaalt zelfs, dat de Koningin-Moeder van *Frankrijk* tegen zijn leven eenen aanslag smeedde, welke hem door MANDESLOO ontdekt werd (4). De vrees, dat de ommezwaai in de denkwijze van KAREL vele Franschen, die zich onder zijne banieren geschaard hadden, mogt bewegen hem te verlaten; en nog veel meer de overtuiging, dat hij uit geldgebrek zijn leger niet lang op de been zou kunnen houden, moesten hem aansporen, om ten spoedigste *Bergen* te ontzetten en de belegeraars tot een algemeenen veldslag te nopen. Maar het leger der vijanden overtrof in getal, in krijgstucht en in geoefendheid verre het zijne (5). ALBA begroot dit laatste op vijf- of zes duizend goed gewapende rui-

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. XIX—XXIV. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 274, 275, 276, 277. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 501—503. Vgl. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VII. p. 157. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 437. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 88, 89. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 143. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 233. CHAPPUYS, *Hist. gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. III. p. 129. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 158, 159. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 135—137. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. III. p. 171, 172. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 401, 402. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 79 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 271, 272, welke schrijvers alle meer of min in de bijzonderheden afwijken van het hier medegedeelde verhaal, uit oorspronkelijke en echte bescheiden geput.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 503—505.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 269 (1).

(4) *Leven van* WILLEM I, D. II. bl. 310—312 en het aldaar aangehaalde *Discours merveilleux de la vie de* CATHERINE DE MEDICIS.

(5) GACHARD, in de *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. XXIV. XXV.

ters, doch noemt het voetvolk weinig in getal (1). Na het overgaan van *Nivelles*, kwam de Prins voor *Bergen*, waar hij vruchteloos versterking trachtte in te werpen. Hij verhaalt, dat de Hertog zich in zijne legerplaats van alle kanten zoo sterk verschanst had, dat het onmogelijk was hem er uit te verdrijven, of zelfs tot een gevecht te noodzaken; dat er echter bij zijne aankomst onverziens eene schermutseling plaats had, waarbij de Spanjaarden door zulk een schrik werden aangegrepen, dat hij hen geheel zou verslagen hebben, indien niet insgelijks eenige wanorde onder zijn volk ontstaan ware (2). Naar het berigt van anderen, liet de Prins, terstond bij zijne aankomst, voor ALBA's verschansingen zijn volk in slagorde stellen, bleef vier uren in die houding, en beschoot met zijn geschut de legerplaats, om den Hertog te tergen en tot den strijd uit te lokken. Doch ALBA bewoog zich niet, en antwoordde slechts met kanonschoten. »Ik ben niet gekomen," zeide hij, »om den zin van den Prins van *Oranje* op te volgen, maar om mijn voornemen, het herwinnen van *Bergen*, uit te voeren." Er vielen evenwel gedurig schermutselingen voor. Graaf HENDRIK *van Nassau*, 's Prinsen jongste broeder, met vier- of vijf honderd ruiters op verkenning uitgezonden, ontmoette eene Spaansche ruiterbende van gelijke sterkte, welke hij overhoop wierp, een gedeelte er van nedersabelde en de overigen tot aan de legerplaats vervolgde. Dadelijk rukte de Prins met zijne geheele krijgsmagt in slagorde weder zoo digt mogelijk onder 's vijands verschansingen, in de hoop, hem tot den slag te nopen, maar moest onverrigter zake terugkeeren (3). ALBA zelf daarentegen meldt, dat omstreeks tien uur des morgens het geheele heir van den Prins zijne legerplaats naderde, waarop hij, overtuigd dat het gevecht zou beginnen, het benoodigde volk bij het geschut liet, dat tegen *Bergen* gerigt was, en zich met de overige krijgsmagt aan het hoofd der legerplaats stelde tusschen den vijand en de stad in. »Het was een der schoonste dagen," zegt hij, »dien men ooit gezien heeft; te zelfden tijde, dat men de stad beschoot, schermutselde men met de vijanden; en zij, even als de belegerden, hielden niet op, hun geschut te laten spelen, zonder echter den Koningsgezinden eenig nadeel toe te brengen." Hij wilde echter geen slag leveren wegens zijne minderheid in ruiterij, daar de Hertog van *Holstein* en de neef des Aartsbisschops van *Trier* met hun paardevolk niet gekomen waren (4). Den volgenden dag leed de Prins een gevoelig verlies te *Jemme-*

1568—1576

8 v. Herfstmaand. 1572

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 278.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 505.

(3) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 234. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 402. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 82 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 273. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 145. *Leven van* WILLEM I, D. II. bl. 307, 308.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II, p. 277, 278. Het verhaal van MENDOCE, welke in het

1568—1576 *pes* of *Gemappe*, waar ALBA en MEDINA CELI zelve tegenwoordig waren; en twee dagen later een nog gevoeliger te *Hermigny*, een uur van *Bergen* naar den kant van *Binche*. Hij was derwaarts getrokken, om te beproeven, van daaruit de bezetting in de belegerde stad te versterken en hierdoor in staat te stellen, het zoo lang uit te houden tot de Winter den Hertog zou noodzaken het beleg op te breken. DON FREDERIK, na

11 v. Herfstmaand 1572 overleg met NOIRCARMES, verijdelde dit plan. Op zijn bevel rukte in het holste van den nacht JULIANO ROMERO met zes honderd man, welke witte hemden over hunne kleederen getrokken hadden, om elkander in de duisternis te kunnen herkennen, naar 's vijands leger. Zij overrompelden de wacht, drongen, ternedervellende wat hen ontmoette, tot in het midden der wapenplaats door en zouden den Prins zelven verrast hebben, indien hij niet door het krabbelen en blaffen van een schoothondje, dat altijd bij hem in zijne tent sliep, wakker was geworden en zich nog in tijds gered had. Het moord- en krijgsgeschreeuw bragt nu alles in beweging; verwarring, schrik en ontsteltenis heerschten alom, terwijl de Spanjaarden onder de halfontwaakte soldaten een vreesselijk bloedbad aanrigtten, en velen in de vlammen der tenten omkwamen. Doch bezorgd, dat het schijnsel dezer vlammen hun klein getal mogt openbaren en den Nassauschen moed inboezemen, trokken zij, na een uur moordens, met achterlating van slechts zestien, of zestig dooden terug. De Prins van *Oranje* had vijf honderd, naar anderen, doch zeker overdreven, twee duizend man in dien heilloozen nacht verloren. De hoop, *Bergen* te ontzetten, was ten eenenmale voor hem verloren; alle toegangen derwaarts waren door de Spanjaarden ten scherpste afgesloten; en zijne eigene ruiters weigerden ronduit hem te ondersteunen in eene poging, om ten minste LODEWIJK te verlossen; daarenboven ontbrak het hem aan levensmiddelen. Uit dien hoofde, en dewijl zijn broeder het beleg nog tien of twaalf dagen kon uithouden, besloot hij af te trekken, *Brussel* of *Antwerpen* in opstand te brengen, om daardoor ALBA tot het opbreken der belegering te noodzaken, en hem den toevoer van leeftogt af te snijden. Bij het aanbreken van den dag liet hij den aftogt blazen, een aantal tenten, wagens, bagaadje en wapenen achterlatende, en trok denzelfden weg terug, langs welken hij gekomen was. De Spaansche krijgsbevelhebbers hielden dringend aan bij ALBA, hem achterna te zetten, doch ontvingen ten antwoord, »dat men voor den vlugtenden vijand eene brug moest bouwen." ORANJE zette alzoo ongehinderd zijn togt voort, hield zich slechts eenige dagen te *Mechelen* op, liet er eene bezetting, en wendde zich toen naar *de Maas*, welke hij overtrok, gelijk ook *den Rijn* bij *Orsoi*. Hier dankte hij in het begin van Wijnmaand zijn leger

---

Spaansche leger voor *Bergen* diende en aan vele schermutselingen deel had, komt het meest met ALBA's berigt overeen. *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VII. p. 160 verso.

af, zonder het te kunnen betalen, hetgeen hem in groot gevaar zou gebragt hebben van door het volk aan ALBA uitgeleverd te worden, indien het den bevelhebbers niet gelukt ware, de soldaten wegens de verschuldigde soldij gerust te stellen met de schriftelijke verzekering, door de Staten van *Holland* daarvoor gegeven. De Prins besloot, zich naar *Holland* of *Zeeland* te begeven en daar, gelijk hij zijnen broeder JAN *van Nassau* schreef, »af te wachten, wat Gode behagen zou te beschikken, of er zijn graf te vinden (1)." 1568—1576

Het mislukken van den tweeden krijgstogt van ORANJE verwekte zulke verslagenheid en teleurstelling in de steden, die reeds zijne zijde gekozen hadden, en bij allen, die hem genegen waren of zich voor hem hadden verklaard, dat hij zelf vreesde, zich ten laatste geheel alleen en van alle kanten verlaten te zullen vinden (2). Scherp is zijn gedrag gegispt en hij zelf van groote onberadenheid beschuldigd geworden (3). Velen inzonderheid verwonderden zich, dat hij met zulk een schoon en talrijk leger niets anders had verrigt, dan er het Land weder mede uit te trekken; maar zij, die meer kennis van zaken hadden en wisten, dat de kosten, om zulk een leger te onderhouden, niet zoo gemakkelijk konden opgebragt worden, verwonderden zich niet (4). Als legerhoofd had ALBA intusschen weder zijne meerderheid boven ORANJE bewezen. *Bergen* werd nu enger ingesloten en geweldig beschoten. Graaf LODEWIJK, welke door eene hevige koorts was aangetast, had van den Prins last, nog een- of tweemaal eene bestorming af te wachten, maar dan de stad op de best mogelijke voorwaarden over te geven. Middelerwijl hadden de Fransche benden der bezetting bevel van KAREL IX ontvangen, *Bergen* den Hertog van *Alba* in handen te stellen, en zoo spoedig mogelijk naar *Frankrijk* terug te keeren. Zij boden derhalve den Heer van *Noircarmes*, 18 v. Herfstmaand 1572

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III, p. 506—512. T. IV. p. CII. p. 4. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 278—280. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. XXV—XXVIII. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. II. bl. 194, 198. MENDOCE, *Hist. de la guerre de Fl.* Liv. VII. p. 162—167 verso. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 440. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 91, 92 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 144—148. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 234. CHAPPUYS, *Hist. gén. de la guerre de Fl.* Liv. III. p. 132, 133. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 160. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 138, 139. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. I. p. 174—178. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 408. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 82 verso. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 3. HOOFT, *Nederl. Hist* B. VII. bl. 274, 275.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 3. *Supplément aux Archives*, p. 115.

(3) *Leven van* WILLEM I. D. II. bl. 313, 315.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 408.

1568— 1576 met twee andere bevelhebbers, daartoe door ALBA gemagtigd, de voorwaarden aan, op welke zij de stad zouden overleveren. De zaak werd rijpelijk overwogen. Van den eenen kant beschouwde men den roem, welken 's Konings wapenen zouden verwerven, wanneer de stad, en in haar Graaf LODEWIJK met de oproerlingen, stormenderhand werd genomen, behalve nog hetgeen de dienst van God en den Koning daarbij zou winnen, terwijl de Hertog, om den bijzonderen haat, dien hij LODEWIJK toedroeg, vurig verlangde, zich van hem meester te maken. Maar van den anderen kant nam men in overweging, hoe belangrijk het was geen tijd te verliezen, daar er nog veel verrigt moest worden; de ziekten, welke in het leger, vooral onder de Duitsche benden, heerschten; de groote ongemakken, welke men begon te lijden, sinds de gemeenschap met *Braband* was afgesneden; de onmogelijkheid voor den Hertog van *Holstein*, zich met zijne ruiters bij het leger te voegen, naardien de Prins van *Oranje* tusschen beide in stond; het berigt, dat deze Vorst zich versterkte en zijn voetvolk, talrijk en welgeoefend dewijl het vele Franschen telde, uit *Holland*, *Zeeland*, *Gelderland* en van de schepen ontbood; de moeijelijkheid, hem te beletten *Bergen* te hulp te snellen, wanneer hij deze magt had bijeengezameld; de overtuiging dat, indien men ook de veste vermeesterde, Graaf LODEWIJK evenwel meer dan één weg overbleef, om te ontsnappen, en dat, zoo zij geplunderd werd, waarvan vele welgezinden de slagtoffers zouden worden, de soldaten, gelijk meermalen geschied was, met den buit naar hunne haardsteden zouden terugkeeren, waarbij nog het verlies aan volk moest gevoegd worden, welk eene nieuwe bestorming zou kosten, dewijl door den laatsten aanval op de stad het leger grootelijks geleden had. Deze en meer andere redenen bragten de beide Hertogen en den krijgsraad tot het besluit, in het verzochte verdrag te bewilligen. Men

19 v. Herfstmaand 1572 trad echter noch met LODEWIJK, noch met één der Oranjesgezinden in onderhandeling, maar bepaalde met de Franschen de volgende voorwaarden van overgave: »Graaf LODEWIJK *van Nassau* en de Nederlandsche Edelen zouden, zoo als de Fransche Edelen en soldaten, met al hunne wapenen en bagaadje de stad verlaten, maar de Nederlandsche soldaten slechts met zijdgeweer, dolk en gewone kleedij, doch de burgers, die de wapenen gevoerd hadden, met hunne bagaadje alleen, even zoo de Hervormden, daar voortaan slechts Katholijken in de stad zouden mogen wonen; allen zou men ongehinderd laten vertrekken, maar zij moesten onder eede beloven in het eerste jaar noch tegen den Koning van *Spanje*, noch tegen dien van *Frankrijk* de wapenen te voeren; hiervan echter werden Graaf LODEWIJK, de Duitschers en Engelschen uitgezonderd. Daarenboven zou den uittrekkenden een gewapend geleide worden medegegeven, tot zij aan eene veilige plaats gekomen waren." — De kranke LODEWIJK *van Nassau*

21 v. Herfstmaand. werd in eene draagkoets uit de stad gevoerd, en in de legerplaats der Spanjaarden door MEDINA CELI, DON FREDERIK en JULIANO ROMERO met veel eerbewijzingen ontvangen. Op

last van ALBA verzelde JEAN DE MONBEQUE hem en zijn volk met vier vaandels tot *Roermonde*. Van hier begaf hij zich naar *Keulen* en voorts naar het graafschap *Nassau* (1). 1568—1576

Zoodra ALBA in *Bergen* de noodige beschikkingen gemaakt had, trok hij op, om het leger van den Prins van *Oranje* op te sporen, en als het zich verwijderd mogt hebben, *Mechelen* aan te tasten. Hij vernam, dat deze stad twee dagen te voren door den Prins verlaten was, welke er BERNARD DE MERODE met drie honderd ruiters en vier vaandels voetvolk, behalve de drie vaandels, door de stad aangenomen, achtergelaten had. Er wordt verhaald, dat ORANJE, vóór zijn vertrek, de Regering, de burgerij en de gilden bijeen riep en verklaarde, »dat hij het gevaar zag, waaraan zij blootgesteld waren; dat hij hen niet konde verdedigen, en zij nog veel minder zichzelve verdedigen konden; dat hij plegtig betuigde, zich als den ongelukkigsten mensch op aarde te zullen beschouwen, indien om zijnentwil eene stad als *Mechelen* ten verderve geraakte; dat zij overigens wisten, dat zij zelve hem geroepen hadden, en hij uit gebrek aan geld, niets meer had kunnen verrigten, dan hij gedaan had." Hierop was hij, na het ontvangen van zestig- of honderd duizend guldens, vertrokken. DON FREDERIK sloot de toegangen naar *Mechelen* af, en maakte zich meester van de voorsteden. Trouwens DE MERODE had én om den onwil der Regering en der ingezetenen, welke, opgestookt door de geestelijkheid, hem en zijn volk zelfs den dood dreigden, én uit gebrek aan geld, krijgsvoorraad en genoegzame manschappen, om de stad behoorlijk te verdedigen, zoo wel als om de muitzucht zijner eigene benden, zich genoodzaakt gezien met de bezetting te vertrekken. De Bisschoppen van *Atrecht* en *Namen*, welke zich in de stad bevonden, gaven hiervan terstond kennis aan den Hertog van *Alba*, die zich op een uur afstands van daar gelegerd, en reeds tot het beschieten der stad den volgenden dag last gegeven had. Op hun raad begaven zich de Geestelijken met kruisen en kerksieraden op de muren, en smeekten, de handen ten hemel heffende, om genade. Zonder eenigen tegenstand te ontmoeten trokken de Spanjaarden des morgen ten zes ure binnen, eenigen door de poorten, anderen langs ladders over de muren en wallen. Ondanks de tegenwoordigheid van MEDINA CELI, DON FREDERIK, BARLAYMONT, NOIRCARMES en van al de legerhoofden, om de ongeregeldheden, welke gewoonlijk bij dergelijke omstandigheden plaats hebben, te voorkomen, en de ker-

26 v. Herfstmaand 1572

1 v. Wijnmaand.

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 512, 517. T. IV. p. 18—21, 17*. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 280—282. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VII. p. 167—172. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 441. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 92—94. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 236. CHAPPUYS, *Hist. gén. d. l. g. de Fl.* Liv. III. p. 133, 134. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 160. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 139, 140. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 408, 409. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 83. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 275, 276.

1568—1576 ken, kloosters, Priesters en Raadsleden des Konings te beschermen; ondanks de uitgevaardigde bevelen en de genomen maatregelen, vierden de soldaten den ruimen teugel aan hunnen moordlust en roofzucht. Drie dagen achtereen werd *Mechelen* aan hunne woede ten prooi gegeven. Ouderdom noch kunne bleef gespaard; rang noch waardigheid werd ontzien. Mannen, grijsaards, vrouwen, kinderen, zuigelingen werden meedoogenloos neêrgesabeld; jonge meisjes in de armen harer moeders, vrouwen onder de oogen harer echtgenooten, nonnen in de gewijde plaatsen geschonden. Alle huizen, slechts drie uitgezonderd, het paleis des Konings zelfs, de kerken en kloosters werden geplunderd; en om uit te vorschen wat verborgen mogt zijn, de bewoners afgrijsselijk gepijnigd, hoeken en holen omgewroet en de grond opgedolven. De geroofde goederen, waarvan de waarde op eenige millioenen guldens geschat wordt, werden naar *Antwerpen* en *Brussel* gevoerd en verkocht. Om de bevelhebbers die, zoo 't heette, geen deel aan den buit gehad hadden, schadeloos te stellen, werden de rampzalige, overgeblevene burgers op een hoog losgeld gesteld en daardoor genoodzaakt, of hunne vaste goederen, meest tegen lagen prijs, te verkoopen, of zwaar te belasten. Hierdoor zagen weleer rijke lieden, edel en onedel, geestelijk en wereldlijk zich tot de uiterste armoede gebragt, of van hunne meeste welvaart beroofd. Voorts werd de stad van al hare voorregten vervallen verklaard (1).

2 v. Wijnmaand 1572

Terwijl het schoone en rijke *Mechelen* (2) door soldaten uitgemoord en uitgeplunderd werd, schreef ALBA aan den Koning: »het krijgsvolk is thans bezig op de inwoners de straf toe te passen, welke God hun blijkbaar heeft willen opleggen. En inderdaad, zij waren niet genoeg getuchtigd voor hunne verledene misdrijven. Zij verdienen zelfs eene nog strengere straf dan zij thans ondergaan. — Het is een zeer noodig voorbeeld voor al de andere steden, die nog moeten hernomen worden, opdat zij zich niet in het hoofd stellen, het leger te noodzaken, elk van haar te naderen, hetgeen oneindige moeite zou opleveren (3)." Ondertusschen trachtte hij in een openbaar geschrift,

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 282—284, 288, 330, 331. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 9—18. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. II. bl. 200, 216. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VII. p. 171 verso. STRADA, *de Bello Belg.* L. VII. p. 441. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 97. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 157, 158. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 236. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. III. p. 136. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 162, 163. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 140—143. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 409. *Authent. Stukk.* bl. 140. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 83 verso. GIJSIUS, *Oorsp. d. Nederl. Ber.* bl. 473. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 277, 278.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 441.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 283.

zijn gedrag, ten opzigte van *Mechelen* te regtvaardigen, en het den schijn te geven, alsof de stad dit onheil ten deele bij toeval, ten deele door eigen schuld was overgekomen, en men »groot gelijk gehad had zoo menige duizend zielen, om het bedrijf van weinige, ter dood toe te bedroeven, zoo vele weduwen en weezen te maken en met een algemeenen jammer te overstelpen." Een Spaansch schrijver verzekert, dat ALBA reeds in *Bergen*, om zijne soldaten te bevredigen, hun *Mechelen* ten roof beloofd had; en een ander van dienzelfden landaard, welke het niet waagt de daad te verdedigen, tracht haar te verontschuldigen, bewerende, dat de bevelhebbers de gepleegde gruwelen gaarne zouden gekeerd hebben, maar den soldaat, die zich vele maanden soldij ten achter en zeer berooid vond, niet beteugelen konden (1). Zeker is, dat vele Spaanschgezinden, ja, FILIPS zelf oordeelden, dat *Mechelen* veel te gestreng behandeld was, en de haat tegen ALBA's bewindvoering daardoor hand over hand is toegenomen (2). De Spaansche soldaten, alsof zij berouw hadden over de begane misdrijven en zich met den Hemel wilden verzoenen, stonden een gedeelte van den buit af aan de Minderbroeders te *Antwerpen*, en tot verbetering van een Jezuitengesticht, *het huis van Aken*, aldaar (3). 1568—1576

Op het berigt van den val van *Mechelen* verliet het krijgsvolk van ORANJE *Roermonde*, *Gelder*, *Stralen*, *Wachtendonk*, *Boxmeer*, *Deutichem*, *Lochem*, *Oldenzaal*, en trok naar den Rijnkant. De komst van den Prins te *Zutphen* verhinderde, dat daar de bezetting dit voorbeeld volgde. Hij versterkte haar met twaalf honderd man voetvolk, en stelde CHRISTOFFEL *van IJsselstein*, een der Edelen van het Verbond, tot bevelhebber der stad aan (4). *Dendermonde*, *Oudenaerde* en *Diest*, door zijn krijgsvolk verlaten en beducht voor het lot van *Mechelen*, gaven zich over aan den Hertog van *Alba*, die met MEDINA CELI over *Leuven* en *Tirlemont* zich naar *Maastricht* begaf, en besloot bij *Emmerik* over den *Rijn* te trekken, om den Prins van *Oranje* te achtervolgen (5). FILIPS welke, naar het schijnt, de goede gezindheid van den Graaf van *Buren* wantrouwde, schreef aan ALBA, »dat ofschoon men door de nederlaag des

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 289. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VII. p. 172. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 442. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 409, 410. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 278, 279.

(2) VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 712, 713. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 163.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 442. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 278.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 3, 4. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 286, 288.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 286, 288. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VII. p. 172.

1568—1576 vaders, geene beweging van den kant des zoons te vreezen had, hij evenwel genegen was, dezen laatsten al zijne bezittingen te ontnemen, en derhalve wenschte te weten, hoeveel het graafschap *Buren* waard was (1)."

Gedurende het beleg van *Bergen* was in *Holland* en *Zeeland* de krijg onafgebroken voortgezet. Na den mislukten aanslag op *Goes*, had TSERAERTS zich te *Zoutelande*, een dorp in de duinen, tusschen *West-Kapelle* en *Vlissingen*, gelegerd en in een hevig gevecht de Spanjaarden geslagen, die er reeds tot in het midden waren doorgedrongen. Hierop ondernam hij wederom het beleg van *Goes*, en geheel *Zuid-Beveland* werd door de Zeeuwsche schepen scherp ingesloten. De stad, in het Noorden des eilands bij de *Schenga*, een arm van de *Ooster-Schelde*, gelegen, was niet sterk; de poorten waren in slechten staat en de grachten niet breed. De bezetting bestond slechts uit zes honderd Spanjaarden en twee honderd Walen, was zonder grof geschut en te zwak, om TSERAERTS met drie duizend, naar anderen, acht duizend man, zoo Franschen als Duitschers en Engelschen, en negen stukken geschut het landen te beletten. De belegeraars schoten spoedig twee bressen en waagden bij nacht de muren te beklimmen, doch werden met zulk een hevig geweervuur begroet, dat zij met achterlating hunner stormladders wijken moesten. Men besloot evenwel het beleg voort te zetten. ORANJE zond BARTHOLD ENTENS en twee duizend man TSERAERTS ter hulp, doch zij bragten »van dag tot dag nieuwe verwarringen onder degenen, die te voren geen tucht te over hadden," maar stelden evenwel TSERAERTS in de gelegenheid, de veste van alle zijden in te sluiten, daar te voren volk toe ontbroken had. Inmiddels trachtte ALBA, overtuigd dat het behoud van *Middelburg* aan dat van *Goes* verbonden was, de stad te ontzetten; doch de schepen, daartoe uit *Antwerpen* afgezonden, werden door een gedeelte der Zeeuwsche vloot onder Admiraal WORST *de Schelde* weder opgejaagd. De bejaarde, maar onverschrokken MONDRAGON wilde nu het ontzet van *Goes* over land beproeven. Met drie duizend man verliet hij *Bergen op Zoom* en trok, onder geleide van zekeren BLOMMAERT, een Spaanschgezinden Zeeuw, welke den weg zou wijzen, over drie diepe killen en twee mijlen verdronken land naar *Zuid-Beveland*. Het krijgsvolk, door MONDRAGON, SANCHO D'AVILA en VAN SEROOSKERKEN, bevelhebber van *Bergen op Zoom*, voorgegaan, toog meer dan vier uren tot de middel, soms tot aan de borst, door het water. Elk droeg een zakje met buskruid en lont, nevens een weinig beschuit op het hoofd of om den hals. Eenige soldaten verdronken; de overige kwamen eindelijk behouden over, en tegen den avond te *Krabbendijk* aan. Terstond gaven zij dit door een sein op den zeedijk van *Valkennisse* den belegerden

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 289. *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 115.

te kennen. De belegeraars, verbaasd over deze stoute daad, vloden naar hunne schepen, en het was den Spanjaarden, geheel doornat en vermoeid, onmogelijk hen te vervolgen. Zeven honderd Nassauschen van de achterhoede, die zich nog niet had ingescheept, werden echter door de belegerden, met eenige manschappen van MONDRAGON versterkt, overvallen en bijna alle in de pan gehakt. Het beleg had negen weken geduurd. MONDRAGON werd met vreugdegejuich in de stad ontvangen, beval het aanleggen van nieuwe vestingwerken, versterkte de bezetting, en keerde toen naar *Braband* terug (1). BARTHOLD ENTENS was met zijne benden naar *Veere* gevlugt, en trachtte van daar, in vereeniging met TSERAERTS, *Arnemuiden* te verrassen. Door het ontijdig afschieten van het musket van een soldaat, mislukte het plan. Toen liep hij het platte land af, eenige landhuizen, onder anderen dat van den Bisschop van *Middelburg*, plunderende en verbrandende (2). Men vermoedt, dat hij en TSERAERTS om dien tijd een aanval op *Middelburg* beproefd hebben, die, zoo hij heeft plaats gehad, niet gelukt is (3). Hierop trok ENTENS met het overschot zijner benden naar LUMEY in *Holland*. Zoo veel tegenspoed had 'svolks misnoegen op nieuw tegen TSERAERTS gewekt, wien men van lafhartigheid of kwade trouw beschuldigde, te meer, omdat zijn broeder zich bij den vijand bevond. Dit trof hem derwijze, dat hij zijn post aan JAKOB SMIT, Heer van *Baerlant*, overdroeg, zijn goeden naam of *in regte* of *in een tweegevecht*, welk laatste nog niet geheel in onbruik scheen, wilde voorstaan, en een geschrift in het licht gaf, waarbij hij zijne lasteraars uitdaagde, hem bij den Prins aan te klagen, voor wien hij zich zou regtvaardigen. Daar niemand verscheen, vond de Prins geene reden, hem buiten betrekking te houden (4). »Al zijn schuld lag daarin, dat hij geene lendenen naar dien last had, want hij was op verre na de man niet, om met ongeoefend volk tegen oude soldaten en

1568—1576

21 v. Wijnmaand 1572

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 284, 290, 294. MENDOCE, *Hist. de la guerre de Fl.* Liv. VIII. p. 173—179. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 542. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 94, 95. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 150—157. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 228, 229. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. III. p. 134—136. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 160—162. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 142. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 394. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 84. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 280, 281, 282.

(2) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 229. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. p. 282.

(3) 'SGRAVEZENDE, *Tweede Eeuwgetijde*, bl. 275, 276, aangehaald bij VAN GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 219, 448.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 453—460, 468, 470, 471, 472. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 394. 395. V. REYT, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 9.

1568—1576 ervaren Hoplieden op te wegen, of zulk een woesten hoop, van verscheiden landaard, in toom te houden (1)."

Hoewel de togt van MONDRAGON een buitengewonen indruk door geheel *Zeeland* gemaakt had, zegt een Spaansch ooggetuige, »vonden de opstandelingen echter honderden en duizenden, die hen ondersteunden (2)." De moed was dan ook niet door de geledene verliezen te land gezonken, die trouwens ook door voordeelen te water waren opgewogen. Immers had KORNELIS CLAASSEN voor *Sluis* drie of vier Spaansche schepen genomen, en LIEVEN KEERSEMAKER eene vijandelijke vloot van veertig zeilen, naar *Holland* bestemd, teruggeslagen, welke hij nu in *Bergen op Zoom* hield opgesloten. Eerlang behaalde WORST bij den *Zeeburg* eene roemrijke overwinning; waarbij twintig vaartuigen, met krijgs- en mondbehoeften voor *Middelburg*, ten deele genomen, ten deele vernield werden. De Zeeuwen verstoutten zich tot onder het geschut van *Rammekens* te naderen, en de Spaansche schepen, die op strand geloopen waren, te enteren, waarbij de vijand eene volkomene nederlaag leed. In den Winter haalden zij zelfs voor *Antwerpen* vaartuigen weg en waagden zich in de stad. De Vereenaars verbrandden in de haven van *Middelburg* het Admiraalschip van BEAUVOIR, en de Vlissingers eenige bodems van MEDINA CELI voor *Arnemuiden* (3). De toestand van *Zeeland* was niettemin ten uiterste wankelend. *Schouwen* met *Zierikzee* waren ORANJE, *Zuid-Beveland* met *Goes* ALBA genegen, en op *Walcheren* werd de krijg tusschen het Prinsgezinde *Vlissingen* en *Veere* tegen het Spaanschgezinde *Middelburg* en *Arnemuiden* met bitterheid en woede voortgezet. De gevangenen werden steeds zonder genade omgebragt, en ongelooflijk is het getal, zoo van adellijken als onadellijken, welk in dien tijd opgehangen, gewurgd, of verdronken is (4).

In *Holland* was het geluk den Spanjaarden weinig gunstig. De toeleg van BOSSU, om door zekeren MAARTEN SCHETS zich van *Gouda* met list meester te maken, werd verijdeld (5). Even weinig slaagden de pogingen van den Admiraal BOSCHHUIZEN, welke het op *Enkhuizen* gemunt had (6). De Amsterdammers trachtten met tien groote schepen, zes booten en eenige branders, SONOY te beletten, de Zaandammer sluizen, *Nieuwendam* en andere dorpen van *Waterland* te verschansen, doch werden door de

(1) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 282.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 291.

(3) SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 44, 45, en de aldaar aangehaalde schrijvers.

(4) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 85.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl 410, 411.

(6) BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 180, 181.

galeijen, uit *Hoorn*, *Edam* en *Monnikendam* bijeengebragt, derwijze ontvangen, dat 1568—1576
zij hun plan moesten opgeven. De moed der Noord-Hollanders rees zoo hoog, dat zij een aantal schepen uitrustten, om zich meesters van de *Zuiderzee* te maken en den 15 v. Wijn-maand 1572
Amsterdammers de vaart op de *Oostzee* te verhinderen. De Admiraal BOSCHHUIZEN werd eerlang, naar het schijnt ter zake van onpasselijkheid, van zijn ambt verlaten, met welk sedert FRANCOIS VERDUGO is bekleed geworden (1). Ondertusschen verwekten de moedwil en teugelloosheid der benden van LUMEY en SONOY algemeen misnoegen, en het dacht sommigen, dat zij onder het Spaansche schrikbewind naauwelijks erger behandeld waren, dan thans door hunne bevrijders. Den Staten ontbrak de magt, aan deze ongeregeldheden perk te stellen; nogtans gelastten zij REINIER KANT en Jonkheer JAN VAN VLIET, om nevens SONOY de krijgszaken in *Noord-Holland* te regelen; en verzochten dringend den Prins van *Oranje* zelf herwaarts te komen en het bewind op zich te nemen (2).

Inmiddels had ORANJE, onverwrikt getrouw aan de zaak, voor welke reeds al zijne goederen waren opgeofferd, met verhoogden nadruk de Protestantsch-Duitsche Vorsten tot werkdadige ondersteuning zijner belangen aangespoord, welke hij betoogde, dat na den moord te *Parijs* aan de Hugenooten gepleegd, ook hunne belangen, ja, die van geheel het Protestantismus geworden waren (3). Op een gegeven wenk van den Paltzgraaf *aan den Rijn*, om hulp bij Koningin ELIZABETH te zoeken, had hij BOISOT naar *Engeland* gezonden (4). Het belang dezer Vorstin, de natuurlijke bondgenoote der Protestanten, scheen te vorderen, éene lijn met den Prins te trekken. WALSINGHAM, de Engelsche gezant aan het Fransche Hof, drong ten sterkste hierop aan. »Indien God den Prins van *Oranje* niet opgewekt had," schreef hij, »om *Spanje* werk te verschaffen, zou er reeds lang bij ons een gevaarlijk vuur ontstoken zijn. Derhalve onderschragen wij ons zelven, wanneer wij hem onderschragen, daar wij hetzelfde lot te gemoet gaan als hij. Het onderscheid alleen is, dat indien wij hem verlaten, het eerst op hem de rampen zullen vallen, en vervolgens op ons allen, die dezelfde godsdienst belijden." — »Zij, die het wel met de Koningin meenen, oordeelen op grond der bewijzen, welke Hare Majesteit onlangs van den kwaden wil des Konings van *Spanje* ontvangen heeft, dat de goede staatkunde meer moet overhellen,

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 413. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 283. WAGENAAR, *Beschr. v. Amsterd.* St. I. B. VIII. bl. 326.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 413.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 507, 508. T. IV. p. 4, 5.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 5. *Supplément aux Archives*, p. 134.

1568–1576 om den Prins te ondersteunen, dan te ontmoedigen." — »Wanneer de zaak der *Nederlanden* mislukt, zijn wij blijkbaar in gevaar." — »Sinds de komst van Hare Majesteit tot den troon, is er niets voorgekomen, zoo ik mij niet vergis, waarin zij meer deel moet nemen, dan in het lot van den Prins van *Oranje*. Nu deze zich in *Duitschland* heeft teruggetrokken, zal de Hertog van *Alba* niet nalaten, zijn geliefd en reeds lang gekoesterd plan tegen *Engeland* ten uitvoer te leggen. De Koningin moet zich nu niet langer stilhouden." En inderdaad, indien de Prins bezweek, moest ELIZABETH vreezen, dat ALBA, die reeds met den Hertog van *Norfolk* verstandhouding onderhield, de listen en lagen der GUISEN in *Schotland*, of de pogingen der Pausgezinden in *Engeland* zou ondersteunen. Waarom zij in deze hagchelijke oogenblikken den *Nederlanden* hare hulp weigerde, en zelfs in dit opzigt niets te hopen overliet, is onbekend. Werd misschien hare gehechtheid aan de zaak van het Protestantismus opgewogen door den afkeer, eenen gewapenden tegenstand aan te moedigen, van welken zij den aard en de beweegreden niet altijd genoeg naar waarde schatte, hetgeen zij zich te laat beklaagd heeft? Hoe het zij, ELIZABETH handelde althans opregter dan verre de meeste overige van 's Prinsen bondgenooten, die veel beloofden en weinig nakwamen (1).

Om zoo wel zijn eigen verlangen als dat der Staten te bevredigen en aan den drang der omstandigheden te gehoorzamen, begaf de Prins zich naar *Holland*. »De harten en gemoederen waren er zoo verslagen en verflaauwd, dat meest al de voornaamsten, die zich met de zaken gemoeid hadden, in beraad stonden, om met hunne tilbare have ten lande weder uit te vlugten (2)." Slechts door zijne bedienden en een zestigtal ruiters verzeld, verliet ORANJE *Duitschland* en kwam te *Zwol*. Daar de toegangen te land naar *Holland* door de Spanjaarden afgesloten waren, vertrok hij uit *Kampen* naar *Enkhuizen* met eenige galeijen, hem uit die stad onder PIETER BUISKES gezonden, en werd hier met buitengewone vreugde ontvangen. Hij vertoefde er eenige dagen, liet er schepen ten oorlog uitrusten en een bolwerk opwerpen, hetwelk de burgers in zoo weinig tijds voltooiden, dat het sedert *Willigenberg* genoemd werd. Nadat de Prins onderscheidene andere steden bezocht en den inwoners moed had ingeboezemd, »zoodat de flaauwhartigsten zelfs niet meer aan gevaren dachten," begaf hij zich naar *Haarlem*, alwaar hij de Staten van *Holland* beschreven had. Hier hield men hem voor »in welk groot gevaar men zich uit liefde en trouw te hemwaarts begeven had, en hoe weinig *Holland* vermogt tegen zulk een magtigen vijand als de Hertog van *Alba*.

20 v. Wijnmaand 1572

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*. T. IV. p. XV—XXXVI, XLII—XLIV. 7—9.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 414.

weshalve men van hem verzocht, eenige opening te willen geven van de middelen 1568—1576
ter redding, die hij reeds in de hand, of ten minste op het oog mogt hebben." Het antwoord hierop van den Prins, welks bijzonderheden echter nergens zijn vermeld, stelde de Staten derwijze tevreden, dat zij verklaarden, hunne hoop aan de zijne te hechten, en met hem alles op het spel te willen zetten. Bij hunnen rade, herstelde hij het Hof van *Holland* en de Rekenkamer in *den Haag*, die eerlang ter zake van het beleg van *Haarlem*, naar *Delft* verlegd werden, werwaarts zich ook de Prins begeven had (1). Om dien tijd vaardigde hij, op zijn naam, onderscheidene bevelen uit, betreffende het krijgswezen zoo te water als te land, de munt, het opschrijven van vijandelijke en geestelijke goederen, het afschaffen van eenige en het invoeren van andere imposten. Hij verbood allen handel met den vijand en den uitvoer van levensmiddelen. Den leenmannen gelastte hij aan hem, als *Stadhouder-Generaal*, aan '*sLands Staten* en de *Gemeene Zake*, op verbeurte van hun leen, den eed van getrouwheid af te leggen; »*want*," besluit de Prins, »*onse intentie ende begeerte sulcks is* (2)." ORANJE noemt zich hier *Stadhouder-Generaal*, »een blijk," zegt BILDERDIJK, »dat hij niet op *Holland* alleen zag in dit bevel, maar op de geheele ronding, die hij om *Holland* vergaderde, en waartoe reeds Geldersche, Overijsselsche en Friesche plaatsen, zoowel als Zeeuwsche en Stichtsche behoorden. Dit (?) had nog geene gemeene Regering, geen Staten-Generaal, geen Unie, en daarom had hij een woord noodig 't geen op allen gelijkelijk en allen te zamen sloeg, en deze naam was de *Gemeene-Zake*, het *Gemeene-beste*. Niemand dacht om *gemeenebest* (republiek)." — »Het verdient opmerking," gaat hij voort, »dat ORANJE dit alles deed op zijn eigen naam; 't kon niet anders; de Staten van *Holland*, al hadden zij toen eenig (ander? of meer?) gezag gehad, (dan 't geen hij hun *precario* gegeven had), konden niet bevelen buiten *Holland*, en dus niet wat die *Gemeene-Zake*, waarvan hij zich *Stadhouder-Generaal* stelde, aanging (3)." Uit 's Prinsen gedrag in dezen is niet af te nemen, dat hij alles als *Graaf* bestierde, gelijk WAGENAAR meent (4). Hij handelde slechts als *grafelijk Stadhouder*, welke den afwezigen Landsheer vertegenwoordigde. Onderscheidene Stadhouders vóór hem waren gewoon, nu en dan de bevelschriften op eigen naam te laten

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 5, 6, 22. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 295. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 413, 414. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 284.

(2) *Resolutiën van Holland*, aangehaald bij WAGENAAR, D. VI. bl. 397, 398.

(3) *Gesch. d. Vaderl.* D. VI. bl. 151.

(4) *Vaderl. Hist.* D. VI. bl. 398.

1568—1576 uitgaan en te *willen* en te *begeeren*, dat zij *onverbrekelijk zouden gehouden worden;* woorden, welke de aangehaalde van den Prins: »*want onse intentie ende begeerte sulcks is*" volkomen opwegen en meer dan eene eeuw ouder zijn (1). Met overleg der Staten stelde hij in het begin des volgenden jaars een Raad aan, om nevens hem de zaken van Staat en oorlog te besturen. Deze Raad bestond uit negen leden: Jonkh. JAKOB VAN DER DOES, Mr. PAULUS BUIS, Mr. PIETER WASTEEL, JAKOB MUIS, HENDRIK DUIST, WILLEM JAN REIERSZOON, Mr. JAN JAKOBSZOON, Mr. SEBASTIAAN LOSEN, Mr. LIEVEN KEERSEMAKER, en twee geheimschrijvers, ANTONIE GENIETS en HENDRIK VAN PERSIJN. Zij waren gehouden alle dagen, uitgezonderd des zondags en donderdags, te vergaderen van acht tot elf ure des morgens, en van drie tot zes ure na den middag, en voorts te allen uren en tijden als de Prins begeerde of de drang der zaken zulks vorderde. Al hunne vonnissen, lastgevingen, bevelen en geboden zouden dezelfde kracht hebben, alsof zij door den Prins zelven gegeven waren (2). De impost op een groot deel levensbehoeften werd door de Staten, onder bekrachtiging van den Prins, afgeschaft, maar daartegen, ter bestrijding der oorlogskosten, de belasting der gelei- en verlofgelden (convooien en licenten) ingesteld (3). De naam des Konings werd op nieuw aan het hoofd der bevelschriften gebruikt met bijvoeging: »*ter advies van den Prinse van* Oranje, *als Stadhouder*, *en van den Rade nevens hem wesende* (4). Hierin is geene ongerijmdheid of tegenstijdigheid. »ORANJE gebruikte als 's Konings Stadhouder 's Konings naam in alles; maar de eed aan hem als *Stadhouder-Generaal* enz. kon niet op 's Konings naam bevolen worden, om dat hij wel 's Konings Stadhouder over *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, maar niet *'s Konings Stadhouder-Generaal* was over de *Gemeene Zake*, dat is: de *associatie der steden en provincien tegen* ALBA (5)." Wat nu het gebruik van 's Konings naam betreft, men maakte geene zwarigheid zich daarvan te bedienen zelfs in ordonnantiën, die lijnregt aanliepen tegen de bevelen des Konings zelven (6). Het was eene wijze staatkunde in den Prins, en vooral, met betrekking tot buitenlandsche Mogendheden, van gewigt, steeds te beweren, ofschoon ook de gewesten in vollen opstand tegen den Koning waren, dat men alleen streed tegen de

---

(1) V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 104.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 450.

(3) WAGENAAR, D. VI. bl. 398—400.

(4) *Resolutiën van Holland*, aangehaald bij WAGENAAR, D. VI. bl. 398, 399.

(5) BILDERDIJK, D. VI. bl. 152.

(6) GROTII *Annal.* Lib. II. p. 40, 41.

dwingelandij der Spanjaarden, en tot behoud van den wettigen regeringsvorm, op wel- 1568—1576
ken zij inbreuk maakten (1).

Het overgaan van *Bergen in Henegouwen* en der Prinsgezinde Zuid-Nederlandsche steden veroorloofde den Hertog van *Alba*, al zijne strijdkrachten tegen de Noordelijke gewesten te rigten. Hij begaf zich met MEDINA CELI en het geheele leger over *Maastricht* naar *Nijmegen*, om van daar uit de krijgsbewegingen te regelen. DON FREDERIK werd het beleg van *Zutphen* opgedragen. Terwijl hij te *Doesburg* vijf of zes dagen stil hield, om zijn geschut af te wachten, verkende hij intusschen *Zutphen* en oordeelde, dat die stad van den kant der Deventerpoort moest beschoten worden, ofschoon zij aldaar het sterkste was, en men, tot dat einde, een omtrek van vijf mijlen moest maken; maar van de andere zijden zou men het geschut op een oneffen en moerassigen grond moeten planten. Eerlang werd de stad, waar de bezetting en burgerij het 12 v. Slagtm. 1572
onderling oneens waren, derwijze ingesloten, dat niemand er uit ontkomen konde; en HIERGES ontving bevel, met zijne afdeeling, die zijns broeders en van den Graaf van *Eberstein* over *de IJssel* te trekken en drie stukken geschut uit *Arnhem* te ontbieden, om een ravelijn in te nemen, welk de vijanden met twee honderd man op de brug bezet hielden. Den volgenden nacht werden op de batterij zeventien stukken geplant, die sinds het aanbreken van den dag met zulk een levendig en welgerigt vuur tegen de muren speelden, dat men 's anderendaags, omtrent den middag, storm 16 v. Slagtm.
konde loopen. Een weinig te voren hadden de belegerden zich van een huis tusschen de ophaalbrug en het ravelijn der poort, over de gracht, in welke zij sluizen hadden om het land onder water te zetten, meester gemaakt. De Spanjaarden drongen door de geschotene bres en over de muren de stad in, zonder veel tegenstand te ontmoeten. De bezetting bestond ook slechts uit zeven honderd man met vier veldstukjes, van welke twee gesprongen waren. Naar bevel van ALBA, niemand te sparen en *Zutphen* aan de vlammen ten prooi te geven, werden de Nassauschen en een groot gedeelte der burgerij vermoord, anderen de *IJssel* ingejaagd, eenigen naakt de poort uitgedreven, en de verdedigers van het ravelijn, welk insgelijks was bemagtigd, aan de beenen opgehangen. Onder het moorden en vrouwenschenden, werd de stad geplunderd en aan acht hoeken in brand gestoken. Behalve de bezetting waren vijf honderd burgers op dien dag omgekomen. Degenen, welke het bloedbad ontsnapten, moesten hun leven tegen hoog losgeld koopen, waarvan de Geestelijken zelfs niet uitgesloten werden (2).

---

(1) V. CORVIN WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 60.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 286, 288, 290—295. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 22, 27—29. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. II. bl. 201—206,

1568— 1576 De Prins van *Oranje* bevroedde welken kwaden indruk de val der stad *Zutphen*, die zich te regt beklaagde, dat niets tot haar ontzet beproefd was, in het algemeen moest maken, en de heillooze gevolgen, welke daaruit inzonderheid voor *Holland* zouden voortvloeijen. Hij vaardigde terstond alom brieven af, om de verslagene gemoederen op te beuren en tot standvastigheid aan te manen, was dag en nacht werkzaam tot het bijeenbrengen eener uitgezochte krijgsmagt, en besloot zelf naar *Overijssel* te trekken, om daar den geheelen Winter den Hertog bezig te houden en hem alzoo van *Holland* af te wenden. Reeds had hij veertig vaandels krijgsvolk bijeen, en zou binnen drie of vier dagen zich op marsch begeven, toen het berigt, dat de Graaf *van den Berg*, zijn bevelhebber in *Gelderland* en *Overijssel*, met gemalin, kinderen en pakkaadje uit *Kampen* en naar *Duitschland* gevlugt was, zijn plan verijdelde. Trouwens, van dezen man was niets anders te wachten, ofschoon hij weinig dagen te voren verzekerd had, den vijand moedig te zullen wederstaan. Immers »zonder beleid, zonder overleg, liet hij de steden onversterkt, den voorraad onbesteld, de schattingen ongehandhaafd, zijne soldaten onbetaald, burgers en boeren door hen uitteeren, en genoegzaam alle zaken aan het lot over: en was zoo verzonken in achteloosheid, dat menigmaal de wachtmeester het woord van de Gravin moest halen." Op zijne vlugt werd hij in *Westfalen* door zijn eigen gevolg van alles beroofd, en zijne gemalin MARIA *van Nassau*, de zuster van den Prins van *Oranje*, moest als eene dienstmaagd verkleed, in een dorp achterblijven, waar zij van tweelingen beviel. 's Graven trouwlooze lafhartigheid werkte besmettelijk op het krijgsvolk, dat terstond, alsof het reeds door den vijand vervolgd werd, de vlugt koos. *Zwol*, *Kampen*, *Harderwijk*, *Hattem* en *Elburg* onderwierpen zich vrijwillig en werden in genade aangenomen. *Lochem* en *Doesburg* hadden reeds vóór het beleg van *Zutphen*, Spaansche bezetting ontvangen. *Bommel* was nog de eenige stad in *Gelderland*, welke ORANJE's zijde hield (1).

De schoone verwachting, welke men van *Friesland* koesterde, waar zich onlangs nog

---

213, 221. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VIII. p. 182—184 verso. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 97, 98. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 158. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 237. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. III. p. 137. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 164. MEURSII *Rer. Bat.* Lib. III. p. 186. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 145. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 414, 415. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 85. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 284, 285. SLICHTENHORST, *Gelders. Gesch.* B. XIV. bl. 524.

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 296, 297, 300. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 25, 27, 28. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VIII. p. 180, 181. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 415. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 285. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. XIV. bl. 524. REVII *Daventr. Illust.* Lib. IV. 475.

alles liet aanzien, dat *Leeuwarden* en *Harlingen*, even als *Franeker*, *Bolsward*, *Stavoren*, *Dokkum* en *IJlst*, zich voor den Prins zouden verklaren, werd insgelijks te leurgesteld (1). Graaf JOOST *van Schouwenburg* was door ORANJE tot *Luitenant Generaal en Gouverneur* van dat gewest aangesteld, en met acht vaandels Duitsch krijgsvolk derwaarts gezonden. Hij had zijn verblijf te *Franeker* gekozen en er een Hof opgerigt, gelijk aan dat te *Leeuwarden*, opdat aan de Prinsgezinde Friesche steden de gewone regtsvordering niet zou ontbreken. De uitgestrekte lastbrief, welke hem gegeven was, had den naijver des Heeren VAN BRONKHORST, een Nederlander van geboorte en vroeger dan de Graaf in *Friesland* gekomen, om van 's Prinsen wege het krijgsbewind te voeren, in hooge mate opgewekt. De botsing, welke hieruit tusschen hen ontsproot, moest te meer de algemeene belangen krenken, daar men een krijgsman van die bekwaamheden als DE ROBLES en welgeoefende soldaten te bestrijden had. SCHOUWENBURG was daarenboven geenszins berekend voor de taak hem toevertrouwd. Het ontbrak hem ten eenenmale aan die geestkracht en standvastigheid, welke het bestuur over *Friesland* in dit hagchelijk tijdsgewricht vorderde. De landzaten waren ten prooi aan den moedwil zijner tuchtelooze benden, terwijl hij zelf door knevelarijen en het afpersen van zware schattingen zich verrijkte. De haat en verbittering des volks, welke hij zich hierdoor verwekte, openbaarden zich in een aanslag tegen zijn leven te *Franeker*, die echter mislukte; waarop vele burgers uit de stad gebannen werden, en hij zich op *Sjaardemastins* met een talrijke lijfwacht versterkte.

1568—1576.

19 v. Herfstmaand 1572

Bij zoo veel spanning en verdeeldheid, welke de wakkere DE ROBLES zich ten nutte maakte, moesten 's Prinsen zaken in *Friesland* verachteren. De stad *Stavoren* was wel in het bezit der omwentelingsgezinden, maar het kasteel nog in dat der Spanjaarden en werd belegerd. DE ROBLES zond uit *Leeuwarden* eene krijgsbende tot ontzet, en zoodra zij genaderd was, deed de bezetting een uitval op de belegeraars, die nu van voren en van achteren aangetast, zich op de vlugt begaven en al hun geschut, uit *Franeker*, *Sneek* en *Bolsward* gezonden, achterlieten. De overwinnaars rigtten in de stad een vreesselijk bloedbad aan, plunderden de huizen en staken het grootste gedeelte er van in brand. Een zelfde lot wachtte *Dokkum*. De Spanjaarden hadden hier den toren ingehouden, en verdedigden zich daaruit dapperlijk. Op het berigt, dat DE ROBLES zich uitrustte om hen te ontzetten, zond SIPPE SCHELTEMA in der ijl naar *Franeker* om hulp, dewijl hij slechts dertig soldaten had en op de huislieden, die zich in de stad bevonden, niet konde vertrouwen. Intusschen versterkte hij de muren zoo goed mogelijk, waarin de burgerij, zoo vrouwen en kinderen als mannen, zich volijverig betoonde, en de teedere kunne zelfs de mannen aanspoorde tot volharding en kloekmoedigheid. De tijding, dat

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 50

1568— 1576 onder bevel van den Watergeus JOHAN BONGA en van SIKKE TIJSSENS hulp in aantogt was, verlevendigde aller hoop en moed. De burgers stelden zich dan ook mannelijk te weer, toen de vijand 's anderendaags voor de stad verscheen, en noodzaakten hem te wijken; maar de huislieden, welke eene der poorten bewaakten, meer om hun eigen behoud dan om hun eed en de stad bekommerd, namen de vlugt en lieten de poort open staan. De Spanjaarden, eene bende Walen van DE ROBLES, hiervan door een teeken van hunne spitsbroeders op den toren verwittigd, rukken weder op de veste aan, werpen de burgers, die nog tegenstand bieden, overhoop en stormen naar binnen. Mannen, vrouwen, kinderen, grijsaards, alles valt onder hun moordend zwaard. Zieken en kraamvrouwen met hare zuigelingen aan de borst worden van de legersteden en uit de huizen gesleept of gejaagd en omgebragt; het bloed vloeit langs de straten in *de Ee*.
20 v. Herfstmaand 1572 Eindelijk geeft DE ROBLES last het moorden te staken, maar nu wordt de stad geplunderd en in brand gestoken. De ongelukkigen, die zich op zolders, daken, in de gooten en elders verborgen hadden, door den rook en de vlammen vervolgd, springen naar beneden en worden afgemaakt. Met buit beladen verlieten de Walen het brandende *Dokkum*, waar MONTJOY met honderd vijftig man in bezetting achterbleef. BONGA en TIJSSENS, welke, in stede van onmiddellijk het ontzet der stad te beproeven, zich des nachts in de nabijheid gelegerd hadden, bespeurden te laat hunne dwaling en traagheid; doch pogende te herstellen wat zij konden, vielen zij, een half uur van *Dokkum*, op de aftrekkende vijanden aan, sloegen een gedeelte er van dood, de overigen op de vlugt en ontnamen hun den roof.

Intusschen bragten SCHOUWENBURG op *Hettemastins* en BRONKHORST op *Jongemastins* te *Bolsward* den tijd nutteloos door. DE ROBLES beproefde een aanslag op *Franeker*, welke mislukte. Om echter de stad in het oog te houden, bezette hij de omliggende kloosters met Walen, welke er, gelijk alom, den grootsten moedwil bedreven. Hij trachtte insgelijks *Bolsward* te verrassen, maar bij *Makkum* ontmoetten zijne Walen zes honderd man, door SCHOUWENBURG afgezonden, waarop zij terugtrokken, doch eerlang wederkeerden, eenigen roof pleegden, en twee schepen met steenen geladen in de haven van *Makkum* lieten zinken. Vruchteloos hield SCHOUWENBURG bij ORANJE, die zich te *Hoorn* bevond, om onderstand aan. Zijne bevelen werden door de soldaten niet geëerbiedigd, die, op aanhitsing der bevelhebbers, naar men meent, hunne achterstallige soldij eischten en *Bolsward* met plundering bedreigden. Met moeite gelukte het hem, vier van de acht vaandels, welke aldaar lagen, naar *Dronrijp* te verplaatsen. Hier, zonder tucht en opzigt, zich aan alle ongebondenheden overgevende, werden zij door de Waalsche bezetting van *Berlikum* des nachts overvallen en geslagen. De vlugtenden, welken de dappere TJALLINK ANDRINGA te vergeefs hun pligt herinnerde, weken naar *Bolsward*, doch werden niet binnengelaten, en trokken roovende en vernielende naar *de Kuinder*. Middelerwijl plunderde en verwoestte BRONKHORST de abdij *Olde-*

klooster, zoo wel om zijn volk met den buit tevreden te stellen, als om te voorkomen, 1568—1576
dat de vijand er zich in nestelde. SCHOUWENBURG behaalde een voordeel bij het klooster *Eenjum* op de Walen, en sloeg, meenende dat zij vertrokken waren, onbezorgd 25 v. Wijnmaand 1572
den weg in naar *het Bildt*, maar werd op den terugtogt door hen overvallen, en liet de eer der overwinning op dezelfde plaats, waar hij die ontvangen had.

Uit hoofde van de vroeg invallende scherpe vorst, werden de soldaten, welke door het land verspreid lagen, in de steden getrokken, en alle krachten ingespannen om de stadsgrachten, uit vrees voor de aanslagen van DE ROBLES, open te houden. SCHOUWENBURG bevond zich in den neteligsten toestand, te meer daar de vlugt van den Graaf *van den Berg* hem alle uitzigt op hulp van ORANJE beroofde. Ofschoon zijn gezag en invloed dagelijks verminderden, bevroedden echter de Prinsgezinde Friezen te wel het gevaar waarin zij verkeerden, om niet aan zijn last te gehoorzamen van het landvolk te wapenen en hem eene aanzienlijke som te verschaffen. Hierop trok hij met zes vaandels knechten uit *Franeker* naar *Makkum*, om er in der haast eene nieuwe verschansing op te werpen, maar het werk was naauwelijks begonnen, toen hij in het geheim met het ontvangen geld de wijk nam naar *Westfalen*. Zijne schandelijke vlugt bragt *Friesland* geheel aan de Spaansche zijde. DE ROBLES omlegerde terstond *Makkum*, en bedreigde *Bolsward* met het lot van *Mechelen* en *Zutphen*, indien het zich niet overgaf. Door vrees vermand, verliet de bevelhebber BRONKHORST met zijn volk en een goed deel burgers de stad, die op zware voorwaarden genade verkreeg en met tweehonderd Walen bezet werd. Zes duizend Nassauschen, welke bij *Stavoren* niet behoorlijk verschanst lagen, werden door DE ROBLES overvallen, tweeduizend van hen verslagen en acht honderd gevangen genomen. Op de mare dezer nederlaag, verliet de bezetting de schans bij *Makkum*, en *Sneek* onderwierp zich aan den Spanjaard, welke der stad vergiffenis schonk, daar zij hem BRONKHORST had uitgeleverd. *Franeker*, waar de Roomschgezinden de Geuzen ter stad uitdreven, werd in genade aangenomen. DE ROBLES maakte voorts van de harde vorst en het ijs gebruik, om naar onderscheidene plaatsen krijgsvolk te zenden, en alles naar zijnen wil te regelen. De afgevallene steden moesten hare wallen slechten, en over geheel *Friesland* werden vier stuivers op de Floreenrente tot onderhoud van het Duitsche krijgsvolk omgeslagen (1).

DON FREDERIK, meester van *de Veluwe*, stond de weg naar *Holland* open, daar ook *Amersfoort*, welk hem eenigen weêrstand kon geboden hebben, door de bezetting was

---

(1) MENDOCE, *Hist. d. la guerre de Fl.* Liv. VIII. p. 180, 181. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 416. V. METEREN, *Hist. de Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 85. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVII. bl. 569—575. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXI. bl. 765—770. *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 892—917.

1568— verlaten, en den Graaf van *Bossu* met een vaandel voetvolk had ingenomen. Hij besloot
1576 derhalve, en werd er door de Amsterdammers toe aangespoord, regtstreeks naar *Holland* te trekken, en rukte door *de Veluwe* over *Amersfoort* op *Naarden* aan. Hier lagen slechts honderd twintig man Duitschers onder bevel van JAN KRUISBERGEN, een gewezen Priester. De onlangs verkozen Regering, die grootendeels uit Hervormden bestond, beeldde zich in, dat de Spanjaarden niet aan *Naarden* zouden denken, zonder zich eerst van *Buren*, den sleutel, als 't ware, van den *Rijn*, meester gemaakt te hebben. Toen derhalve BOSSU honderd ruiters voor de poort zond, om de stad, zoo in zijnen als in 's Konings naam op te eischen, was het antwoord, »dat men haar voor den Koning en den Prins dacht te houden." Intusschen werden gemagtigden afgevaardigd, om van BARTHOLD ENTENS, in de *Ronde Veenen* niet verre van de stad gelegerd, en van SONOY en LAZARUS MULLER, in *West-Friesland* en *Waterland*, ondersteuning te verzoeken. Doch de onwil van het krijgsvolk wegens wanbetaling was, naar ENTENS getuigenis, de oorzaak dat men alleen goede beloften, geene dadelijke hulp geven konde. De bezetting trachtte nu de stad te verlaten, doch werd hierin door de Regering en de burgers verhinderd, die voorts de poort met mest vulden; slechts eenige ruiters ontsnapten. Maar op het berigt, dat DON FREDERIK met de geheele krijgsmagt in aantogt was, ontzonk allen de moed. De Burgemeester MAARTEN LAURENSZOON en de Schepen GERRIT PIETER AARTSZOON, naar den Spaanschen Opperbevelhebber, wien zij te *Amersfoort* aantroffen, gezonden om genade voor de stad te verwerven, werden niet ten gehoore toegelaten, maar gelast het leger onder ROMERO tot voor de poort van *Naarden* te volgen en aldaar bescheid af te wachten. MAARTEN LAURENSZOON, iets ergs vermoedende, maakte zich weg door de
30 v. vlugt; maar AARTSZOON bleef zijn pligt getrouw. Tegen den middag verscheen de
Slagtm. 1572 voorhoede des Spaanschen legers in het gezigt der stad, welke terstond van alle zijden berend en ingesloten werd. FREDERIK VAN NIJEVELT JOBSZOON, vaandrig der bezetting, stond dat pas op de veste. Een beschonken soldaat rukte hem het vaandel uit de handen en slingerde er mede op de borstwering, doch werd dadelijk door een vijandelijken kogel neergeschoten. Voorts hield men schutgevaarte met den vijand tot laat in den avond. Middelerwijl had DON FREDERIK zich te *Laagbussem* gelegerd, alwaar AARTSZOON, door tusschenkomst van PAULUS VAN LOO, gehoor verkreeg bij den Graaf van *Bossu*. Op diens vraag: »*of die van binnen zich der bezetting kwijt gemaakt hadden?* antwoordde hij een en andermaal, ook met eede, *dat hij 't daarvoor hield, dewijl dit al bepaald was, vóór hij de stad verliet.* VAN LOO echter verklaarde, dat *Naarden* nog bezet was, en de Graaf wilde nu niet langer den Schepen te woord staan, doch gunde hem geleide tot onder de stad, met last den volgenden morgen een genoeg-
1 v. Win- zaam getal gemagtigden naar het leger te zenden, om op plegtige wijze genade te ver-
term. zoeken. Op den aangewezen tijd begaf zich AARTSZOON met nog zes andere aanzien-

lijke burgers, en onder hen de geleerde Priester en Rector der Latijnsche school LAMBERTUS HORTENSIUS of VAN DEN HOVE, naar *Laagbussem*. Doch een vierendeel uurs van de stad ontmoet hen ROMERO, die hun verzekert, dat DON FREDERIK het lot van *Naarden* in zijne handen gesteld heeft. Hetzij uit schroom of onervarenheid, en zonder bewijs te vorderen van hetgeen hij zeide, vallen zij hem te voet en bieden hem de sleutels der stad aan. Hij weigert die aan te nemen; bij de poort moesten ze hem geleverd worden, daar zou men verstaan, welke genade er te wachten was. Dit geschiedde. ROMERO belooft eindelijk, op hun dringend smeeken, dat de burgers noch de bezetting aan lijf of goed zouden beschadigd worden, indien zij dadelijk aan DON FREDERIK de stad overgaven en den Koning een nieuwen eed van getrouwheid aflegden. Slechts aan honderd Spaansche soldaten zou veroorloofd worden, zoo veel buit te maken als zij in eens dragen konden. Ter bevestiging daarvan gaf ROMERO de hand aan HORTENSIUS, en tot driemaal toe aan HENDRIK WOUW, een ander gemagtigde. Hierop werd hij met acht en twintig man ter stad ingelaten, en voorts bij AARTSZOON van stadswege ten maaltijd ontvangen. Eerlang volgen hem nog vier honderd soldaten, welke de burgers zich beijveren op het beste dat zij hadden te onthalen. Hun getal wies onder de hand aan, daar de grachten bevrozen, de muren verlaten waren, en het overklimmen niet belet werd. Toen het middagmaal geëindigd was, liet ROMERO met de trom omslaan, dat de burgers en bezettelingen ongewapend in de Gasthuiskerk, die toen voor stadhuis diende, moesten verschijnen, om den nieuwen eed van trouw aan den Koning te zweren. Velen gehoorzamen; velen echter, den Spanjaard wantrouwende, houden zich in hunne woningen verborgen. Terwijl de weerlooze menigte in de kerk zich met blijde hoop koestert, treedt plotseling een Priester, die eene poos met eenige Spanjaarden zwijgend voor de deur op en neer gewandeld had, binnen en roept haar toe: »denkt aan uwe ziel en bereidt u ten dood!" Maar hiertoe wordt den ongelukkigen geen tijd vergund. Naauwelijks is het ontzettend woord gesproken, of de Spanjaarden rukken de groote poort open, leggen eenparig aan en schieten blindelings onder hunne slagtoffers, die gillende en kermende, doch vruchteloos, trachten te ontvlugten. Nu stuiven de Spanjaarden met het zwaard in de hand naar binnen, en vallen als uitgehongerde wolven op hunne prooi aan. »Het wemelen onder elkander van eene schare, in zulk eene enge plaats zamengepakt, het wentelen in haar eigen of in der medeburgeren bloed, het rood- en doodverwen van troniën, breken van gezigt, krimpen van leden, vlechten van vingeren, wringen van handen, niets vermogt den Spanjaard te verteederen." Hij houwt er even woedend op in, en spaart niemand, behalve vier burgers, die onder belofte van zwaar losgeld, gekerkerd worden. Na het plunderen en het uitschudden der verslagenen, wordt het gebouw in brand gestoken. De zieltogenden en de gewonden vergaan met de lijken in de vlammen. Men rekent, dat hier vier honderd burgers met een goed getal sol-

1568—1576

1568—1576 daten zijn omgekomen en onder hen AARTSZOON, naar eenigen, door het zwaard van ROMERO zelven, wien hij zoo gastvrij had ontvangen. Het afgrijsselijk tooneel in de kerk voorspelt het lot, welk de stad verbeidt, waar inmiddels het geheele vijandelijk leger is binnengerukt. De van moord- en rooflust opgewonden soldaten dringen de woningen in, plunderen, blaken en dooden. Het verhaal der ijsselijkheden en gruwelen, toen gepleegd, zou men schier geloof ontzeggen, indien het niet door de getuigenis van geheel Spaanschgezinde schrijvers van dien tijd bevestigd werd. Van vier honderd burgers, door de vlammen uit hunne schuilhoeken verjaagd, worden sommigen aan rapieren geregen, anderen met vleeschhouwers bijlen aan stukken gekapt, anderen als visschen gekorven, en eenigen, die zonder wêerstand te bieden den moordenaars in handen vielen, naakt uitgeschud en in koelen bloede voor de oogen hunner kermende echtgenooten en kinderen doorstoken. Sommigen strekten der baldadigste wreedheid tot spel, daar de Spanjaarden hen met de trompen van het geweer elkander toestietenm en lagchende en schertsende afmaakten. Kerken noch kloosters, godshuizen noch ongewijde plaatsen bleven van schenden, van schaken, van martelen, van moorden verschoond. Verscheidene burgers werden in de groote kerk, zoo op het gewelf als op den toren en de trappen, doorboord of naar beneden geworpen; anderen, gedwongen den buit naar de legerplaats te slepen, met kling of kogel betaald. Een aantal vlugtelingen, ten platten lande achterhaald, werd van alles beroofd en moedernaakt aan boomen opgehangen. Men heeft stokouden van tachtig, van honderd jaren zelfs, het bloed afgetapt en het gulzig ingezwolgen; kranken in hunne bedden vermoord, zwangeren geschonden en haar de vrucht uit het lijf gerukt, bij de beenen of borsten opgehangen en dood gemarteld; met vrouwen, maagden, en meisjes van dertien en minder jaren den dierlijken lust verzadigd. Een burger werd op de vreesselijkste wijze gepijnigd, om van hem de plaats uit te vorschen, waar hij zijn geld verborgen had, en daar hij niets aanwijzen konde, zijne vrouw voor zijne oogen verkracht, toen naast hare moeder en haar zuigeling aan een paal gehangen, en hij zelf daarop neergesabeld. Aan HORTENSIUS was op voorbede eens jongen Spanjaards, eertijds zijn leerling, het leven geschonken, maar hij moest in zijn huis vijf personen zien ombrengen, en onder hen zijn eigen zoon, wien het hart uit den boezem gescheurd werd. Manhaftig verdedigde zekere smid, HUIBERT WILLEMSZOON VAN DEN EIKEN, met een zwaard in de eene en een driestal in de andere hand, den ingang zijner woning. Meer dan een Spanjaard is onder zijne slagen bezweken, toen hij, zwaar gewond en afgemat, nederzijgt. Zieltogende grijpt hij in zijne handen de klingen van twee Spanjaarden, welke deze terugtrekken en daardoor hem de vingers afsnijden. Terstond doorboren zij den weerloozen man en spatten, onder honend gegrijns, het gudsend bloed in het aangezigt zijner dochter, welke knielend om genade voor haren vader smeekte. In alles zouden slechts zestig inwoners van

Naarden het leven gered hebben; veertig door de vlugt en twintig voor een hoog losgeld. De Burgemeester HENDRIK LAMFERTSZOON, bijna ten dood toe gepijnigd, beloofde twee honderd kroonen voor lijfsbehoud; doch door de wraakzucht en den invloed van eenigen, welke te voren uit de Regering gezet waren, werd hij, naar vonnis van DON FREDERIK, in zijne huisdeur opgehangen, het lijk gevierendeeld, en de stukken werden ter poorten uitgestoken. 1568—1576

Toen het krijgsvolk de stad had uitgeplunderd en vertrokken was, kwamen de inwoners van *Muiden* en *Weesp* het weinige, dat er van hooi of ongedorscht koorn was overgeschoten, weghalen en hunne rampzalige naburen, door het zingen van schampere liedjes, beleedigen. Als er nu niets meer te rooven en te moorden was overgebleven, liet DON FREDERIK de poorten, muren en torens door de bewoners van *Gooiland*, hiertoe met geweld gedwongen, omverhalen. Om het schrikkelijke schouwspel nog schrikkelijker te maken, verbood hij niet alleen op lijfstraf aan al de omliggende plaatsen, eenigen burger van *Naarden* te herbergen, maar ook, dat binnen de stad iemand ter aarde besteld wierd, tot hij nader daarin zou voorzien hebben, zoodat de lijken een tijd lang tot aas van honden en roofvogels bleven liggen. Ten slotte werd *Naarden* bij een vonnis, eerst den zesden van Slagtmaand des volgenden jaars uitgevaardigd, van alle zijne vrijheden, voorregten en inkomsten vervallen verklaard (1).

Zoo luidt het verhaal der meeste Schrijvers, welke wij geraadpleegd hebben. Doch naar het berigt des Hertogs van *Alba* aan den Koning, was door DON FREDERIK *Naarden*, »de schuilplaats van alle Anabaptisten," opgeëischt, waaraan de inwoners niet alleen geen gehoor gegeven, maar zelfs de bezetting, drie honderd man sterk, welke de stad wilde verlaten, genoodzaakt hadden te blijven. Hierop had DON FREDERIK de veste berend, eenige busschieters te paard aan de eene poort, ROMERO met vier honderd man aan de andere, en zich zelf met het overige voetvolk aan de derde poort geplaatst. De belegerden hadden de bolwerken met drie vaandels bezet en hun geschut laten spelen, waardoor een soldaat en een sergeant gewond waren geworden, toen het verbitterde Spaansche voetvolk de muren vermeesterde, de stad binnendrong, burgers en soldaten neêrsabelde zonder dat er een enkele ontkwam, en daarna de

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 34. VIGLII *Epist.* ad HOPPERUM, p. 719. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 443. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 98, 99. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 159. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 237. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. III. p. 138. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 165, 166. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. III. p. 188—194. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 417—420. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 85, 86. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 9. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 286—291. BOXHORN, *Theatr. Urb. Holland.* p. 343.

1568—1576 plaats aan twee of drie hoeken in brand stak (1). Het meest komt hiermede het verhaal van MENDOZA overeen, dat NOIRCARMES en DE LA CRESSONIÈRE door DON FREDERIK in *Naarden* gezonden waren, om de burgers aan te kondigen, dat indien zij zich niet overgaven eer het geschut voor de stad geplant was, zij naar verdienste zouden gestraft worden. De burgers hadden dit aanvankelijk geweigerd, maar toen het geschut was aangevoerd, verzocht in onderhandeling te treden, waarop de genoemde Heeren tot dat einde waren afgevaardigd. Terwijl deze met hen de voorwaarden bepaalden, hadden zij op de Spaansche soldaten geschoten, welke, hierover verontwaardigd, de stad bestormd, al wat hen ontmoette over de kling gejaagd, en de woningen in brand gestoken hadden (2). — Het is niet wel mogelijk, deze uiteenloopende berigten met elkander overeen te brengen. Wij gelooven hier de meeste waarde aan het verslag van het grootste gedeelte der Schrijvers, zoo binnen- als buitenlandsche, te moeten hechten. Eenigen van hen waren tijdgenooten, anderen hadden hunne berigten uit den mond van ooggetuigen of dier nakomelingen; en de bijzonderheden, welke zij vermelden, worden te naauwkeurig opgegeven, dragen te zeer den stempel der waarheid, om hier met grond aan verdichting te denken. Het is veeleer te vermoeden, dat ALBA, om den moord van *Naarden* te regtvaardigen, getracht heeft de schuld daarvan hoofdzakelijk op de bewoners zelve te werpen; het was niet de eerstemaal, dat hij den Koning misleidde. MENDOZA heeft blijkbaar, zoo hier als elders, 's Hertogs berigten gevolgd.

Het verdelgen van *Naarden* werd door ALBA als eene toelatinge Gods, als eene welverdiende straf beschouwd, en hij verheugde zich, dat zulk eene slechte en kettersche bevolking anderen ten voorbeeld gestrekt had (3). Het gedrag der Spanjaarden vindt in BILDERDIJK een verdediger, welke in deze huiveringwekkende gebeurtenis, voor welke de menschheid terugbeeft, niets anders ziet dan weêrwraak (*represaille*), welke de wreedheden van LUMEY, SONOY en anderen hadden verwekt. »De bloedbevelen, die niet ingetrokken waren," zegt hij, »regtvaardigden in gemoede de Spanjaarden in het uitdelgen van deze Geuzen, die het vonnis van lijf en goed verbeurd te hebben te hunnen laste hadden; afgrijsselijk zijn wel zulke voorvallen, maar de krijgshoofden niet juist zulke monsters als hunne vijanden hen schilderen; als vijanden spaart ROMERO de inwoners van *Naarden* en houdt hun het verdrag, maar als Geuzen en Ketters en van den aanhang der bond- en woordbreukige moordenaars der weerlooze Katholijken in *Schoonhoven* en elders, straft, moordt, blaakt en mishandelt hij hen (4)." Tegen deze zonderlinge re-

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 300.

(2) *Hist. d. l. guerre de Fl.* Liv. VIII. p. 184, 185.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 300, 301.

(4) *Gesch. d. Vaderl.* D. VI. bl. 153 154. Vgl. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VIII. p. 185.

denering is aangevoerd: »dat het niet te ontkennen valt, dat toen, gelijk in alle oorlogen van dien aard, aan beide zijden gruwelen gepleegd zijn, maar dat, wanneer men van weerwraak spreekt, men zich ook de teregtstellingen moet herinneren, die sinds jaren hadden plaats gehad, en inzonderheid het gedrag des Hertogs van *Alba* en van zijn bloedraad; en dat de Hervormden niet het eerst begonnen waren (1).” De Jezuit STRADA oordeelt over de Spanjaarden gestrenger dan de regtzinnig-Hervormde BILDERDIJK. »Het vernielen en uitmoorden van *Naarden*,” zegt hij, »was geene straf, maar eene onmenschelijke wreedheid, welke zulk een haat en afkeer in *Holland* tegen de Spanjaarden verwekte, dat men liever als wanhopigen het uiterste wilde afwachten, dan zich aan ALBA onderwerpen (2).” De Roomschgezinden, hunne Geestelijken zelfs, die door de Spanjaarden in *Mechelen*, *Zutphen* en *Naarden* evenmin als de Onroomschen gespaard waren, besloten nu eenparig met de Hervormden der dwingelandij het hoofd te bieden (3). 1568—1576

Onlangs had de Geheimschrijver van Staat, ESTABAN PRAETS, uit *Brussel* den Koning aangeraden, eene algeheele vergiffenis, van welke slechts de hoofdaanleggers der bewegingen uitgesloten moesten worden, te laten afkondigen. Er was, naar zijn oordeel, geen ander middel dan dit, om den opstand in *de Nederlanden* te dempen, zoowel wegens de ongunstige stemming der naburige Vorsten, als om het groot aantal gewapende schepen, het geschut, de krijgsbehoeften en het zeevolk waarover de opstandelingen beschikken konden, en welke den Koning ontbraken. De burgerkrijg verhinderde het geregeld innen der belastingen, de onbetaald gelaten soldaten stroopten het platte land af, en de benden des Prinsen van *Oranje* hadden meer dan drie duizend wagens met geroofde voorwerpen weggevoerd (4). Den noodlottigen staat der *Nederlanden* en de algemeene wanhoop des volks weet hij voornamelijk aan de buitensporigheden, door de Spaansche benden sinds

---

Als tegenhanger van BILDERDIJKS gevoelen, verdient dat van LE PETIT eene plaats. »Tous gens de bien et d'honneur, ou qui ont une goutte d'humanité au corps, auront a jamais horreur d'entendre et d'ouyr rememorer le sac de *Naarden;* et ne voudront croire à l'avenir, que telles cruautés puissent monter en la pensée d'un qui se voudroit dire estre tant soit peu du naturel des hommes, se nommer homme, moins porter le nom de chrèstien.” *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 237.

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 27.

(2) *de Bello Belgico*, Lib. VII. p. 443. Zoo dacht men er ook destijds over in *Duitschland*, *Engeland* en *Frankrijk. Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 32†. Hiermede stemmen in: CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 98 verso. BENTIVOGLIO, *Ned. Hist.* bl. 160. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. III. p. 138. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 166.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 420. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 291.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 299.

1568—1576 zes jaren ongestraft gepleegd. »Bevelhebbers en soldaten," zegt hij, »heeft men burgers zien mishandelen en ombrengen, gehuwde vrouwen en meisjes onteeren, de arme landbouwers uitplunderen, en duizend andere knevelarijen en geweldenarijen bedrijven. Ten gevolge van deze ongeregeldheden, van het stremmen van den handel, en het uitwijken van eene menigte aanzienlijke gezinnen, staat een groot aantal huizen en eigendommen, zoo in de steden als op het platte land, onbewoond; niemand wil die huren of koopen als tot zeer lagen prijs. Daarenboven heeft men de bevolking met eene gestrengheid behandeld, voorbeeldeloos in de oude en nieuwe geschiedenis; eene ontelbare menigte is ter dood en tot ballingschap veroordeeld. Voeg hierbij, dat de schuldeischers der veroordeelden geen regt op hunne vorderingen kunnen krijgen, hetgeen eene algemeene klagte verwekt. En dat alles," zegt hij ten slotte, »kan niemand beter weten dan ik, die sinds het begin der bewegingen met de behandeling (expedition) der lijfstraffelijke zaken belast geweest ben (1)." De geldmiddelen waren in den beklagenswaardigsten toestand. Ondanks de aanzienlijke sommen, welke de Koning gezonden had, was men het Spaansch voetvolk nog twintig maanden soldij schuldig. ALBA, die sinds zes weken te *Nijmegen* het bed moest houden, drong op onderstand in geld en manschappen aan. Van de Staten was thans niets te wachten; zij meenden »den Koning nu den voet op den nek te kunnen zetten." Donker zag de Hertog de toekomst te gemoet, en hij vreesde voor nieuwe vijandelijke invallen in *de Nederlanden* den aanstaanden Zomer. De Spaansche soldaten in *Holland* stierven alle aan ziekten, wel dertig of veertig Walen dagelijks; en de benden, welke MEDINA CELI met zich gebragt had, waren bijna alle omgekomen. ALBA zelfs konde over geen penning voor zich zelven beschikken. »Men heeft mij hier zes jaren met de grootste moeijelijkheden laten worstelen en bijna van honger omkomen," betuigt hij aan 's Konings Geheimschrijver; »ik heb reeds meer dan driemaal honderd duizend kroonen van mijn eigen vermogen verteerd sinds ik *Spanje* verliet, en heb dáár noch hier iets om van te leven (2)." Naar mate ALBA gehaat werd, steeg ORANJE in de liefde des volks. Indien de Hertog indedaad een voorstel aan de Hollanders gedaan heeft, hem den Prins over te leveren, waardoor zij zich met den Koning konden verzoenen, was dit doel ten eenenmale mislukt (3). Immers schreef hij aan FILIPS: »De Prins houdt zijn verblijf te *Delft.* Hij laat zich door de steden, welke zijn gezag erkennen, viermaal den honderdsten penning betalen, en zij brengen hem een achtste, zelfs een derde van de waarde der

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 351. Vgl. daarbij den brief der Bisschoppen, p. 357, 358.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 295, 302, 303, 306, 307, 313, 315.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 28.

in- en uitgaande koopmansgoederen op. Het is om razend te worden, wanneer men ziet, welke moeite het Uwer Majesteit kost, om van de Nederlanders eene enkele bede te verwerven, en de mildheid opmerkt, met welke zij dezen oproerling hun leven en goed aanbieden." In *Dordrecht* had de Prins een hoofdgeld, om zijne ruiters te betalen, omgeslagen. Vele burgers verklaarden, dat men te weinig vorderde en zij eens zooveel wilden opbrengen. ALBA verhaalt voorts, dat hij aan een Hopman te *Bommel* vergiffenis voor zichzelven en vier zijner vrienden, de teruggave zijner goederen, ten bedrage van drie- of vierduizend gulden rente 's jaars, en daarenboven eene som van twintig duizend gulden had laten aanbieden, wanneer hij hem deze stad overleverde, maar dat, tot zijne groote verbazing, de Hopman oogenblikkelijk den Prins van dien voorslag kennis had gegeven (1). Hij had uit *Bremen* drie- of vierhonderd matrozen ontboden, want in *Holland* en *Zeeland* was niemand te vinden, welke den Koning te zee dienen wilde; al het scheepsvolk was bij de opstandelingen (2). ORANJE zelf roemt grootelijks den goeden wil der Staten van *Holland*, die, zonder er toe vermaand te worden, zware lasten op zich namen, beloofden een aantal krijgsvolk op hunne kosten in dienst te houden, zoo lang de nood het vorderde, zelfs hunne personen aanboden, en werkelijk reeds het derde gedeelte der bevolking gewapend hadden (3). Naar waarheid kon derhalve 's Hertogs Geheimschrijver ALBORNOZ getuigen, dat de Spaansche zaken zich hier in den hagchelijksten toestand bevonden. »Blijven de Spanjaarden in deze gewesten," schreef hij naar *Madrid*, »dan zal de opstand voortduren; vertrekken zij, dan zijn Land en godsdienst verloren. Men moet derhalve naar een middel tusschen deze beide uitersten omzien, hetwelk op de kwaal kan toegepast worden. Geloof mij," voegde hij er bij, »ons volk is hier nog meer veracht dan de Duivel; en de Hertog van ALBA wordt door de Ketters gehaat; op het hooren van zijn naam schuimbekken zij van woede. DON JAN *van Oostenrijk* zou hier, met bekwame lieden die hem ondersteunden, zeer goed aan het hoofd des bewinds geplaatst zijn. Er wordt een personaadje van zeer groot aanzien en gezag gevorderd, en zelfs na aan den Koning verwant, om een Land gelijk dit te besturen; want zoodra de Nederlanders bemerken, dat dit niet het geval is, zullen zij, hoe flegmatisch anders ook, hem spoedig met den voet schoppen (4)."

1568—1576

Het is geenszins te verwonderen, dat bij deze verwikkelingen FILIPS de groote onge-

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 302, 312, 324.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 306.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 64.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 316—318.

1568—1576 rustheid bekende, in welke hij over den toestand der *Nederlanden* verkeerde. Hij zag, maar te laat, dat ALBA de man zijner keuze, tot demping der beroeringen, niet moest geweest zijn, dewijl de opstand sedert in kracht en uitgebreidheid was toegenomen (1). Er ontstond blijkbare koelheid tusschen hem en den Hertog, te meer daar ALBA aan »eene inblazing des Duivels 's Konings denkbeeld toeschreef, de ongeloovige Turken te bestrijden, in plaats van al zijne krachten tegen *de Nederlanden* te wenden (2)." Het misnoegen van FILIPS werd door de brieven van MEDINA CELI, tusschen wien en den Landvoogd de goede verstandhouding ten eenenmale verbroken was, aanmerkelijk gevoed (3). Hij beschouwde het als eene zaak van het grootste en hoogste belang, de rust in *de Nederlanden* te herstellen. Over de middelen om daartoe te geraken, was reeds ten verleden jare door den Geheimschrijver COURTEVILLE een ontwerp den Hertog van *Alba* aangeboden. In dit uitvoerig en met veel zaakkennis opgestelde stuk, welligt uit de pen van GRANVELLE gevloeid, wordt vooral op zachte middelen aangedrongen, daar het ten uiterste moeijelijk, zoo niet onmogelijk was, het Land door geweld van wapenen te bedwingen. Bovenal moest de Koning zich derwaarts begeven, om het gevoelen van zijne weinige toegenegenheid voor deze gewesten uit te wisschen. Men moest de Geestelijken beschermen, maar hen in teugel houden en tot hunnen pligt vermanen; den adel door hof- en krijgsdiensten, door ambten en belooningen van de zijde des volks aftrekken en geheel van den Koning afhankelijk maken; de bevolking zou gewonnen worden door het afkondigen eener genoegzaam onbepaalde algemeene vergiffenis, het erkennen der stedelijke Regenten in hunne regten en hun eene behoorlijke bezolding toe te leggen, door het handhaven van de vrijheden en voorregten des volks, het verleenen eener gepaste regtsbedeeling, en het weder invoeren der oude volksvermaken, die onder KAREL V, en nog meer onder FILIPS, geschorst waren, hetgeen de menigte wrevelig en oproerig gemaakt had (4). Het was denkelijk op last des Konings, dat de Heer DE CHAMPAGNY, een broeder van GRANVELLE, thans een vertoog opstelde, waarin hij de oorzaken der beroeringen en de middelen tot herstel ontwikkelde. Er werd in aangetoond, dat ALBA *de Nederlanden* in vrede van de Hertogin van *Parma* ontvangen had, en de rust niet gestoord was geworden, dan toen de Raad van Beroerten alles in beroering had gebragt. Om den vrede terug te roepen werd voorgesteld: 1°. de wereldlijke magt het oog te laten houden op de Geestelijken, die hunne godsdienstigheid meer in uiterlijken praal dan door gedrag en zeden betoonden: 2°. het verloren aanzien en vertrouwen bij onderdanen en

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 308, 309.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 322. Vgl. p. 316.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 287, 290, 291, 292, 293, 296, 297, 304.

(4) V. D. BERGH, *Gedenkst.* D. I. bl. 282—298.

naburen te herwinnen, hetgeen echter niet zou gelukken, zoo lang de Hertog van *Alba* en zijne handlangers aan het bestuur van zaken bleven: 3°. den tienden en twintigsten penning geheel af te schaffen en zelfs, zoo mogelijk, de herinnering daarvan uit te wisschen: en 4°. ORANJE door het teruggeven van de goederen zijns zoons te bevredigen, zoowel om de achting, welke hij onder het volk genoot, als om den tegenwoordigen staat van zaken, welke, het koste wat het wilde, moest veranderd worden, vóór dat alles langzamerhand verloren ging, het geld zelfs, hetwelk nu bij millioenen en tot weinig voordeel in een grondeloozen put geworpen werd. De Prins zou zich te eerder laten vinden, indien men hem van zijn aanhang beroofde, door de Nederlanders, vrienden van rust en van hun bijzonder voordeel, in hunne oude vrijheden en voorregten te herstellen, en hun het behoud van leven en goederen te verzekeren (1). HOPPERUS sloeg insgelijks, ter bevrediging van *de Nederlanden*, eenige middelen voor, welke in 's Konings Raad overwogen en den Vorst voorgelegd werden, die bij elk der punten zijne aanmerkingen voegde. De hoofdinhoud van dit ontwerp was: algemeene vergiffenis, herstelling der oude regtspleging, en schorsing van den Raad van Beroerten. Een afschrift daarvan werd aan ALBA gezonden, welke er den Koning zijne bedenkingen over mededeelde, waarin onder anderen over het punt der regtbedeeling gezegd wordt: »wie den Koning berigt heeft, dat er geene regtsbedeeling (justitie) in *de Nederlanden* is, en dat hieruit al de moeijelijkheden voortvloeijen over welke men zich beklaagt, heeft hem eene groote waarheid gezegd, want er is geene regtszaak, burgerlijk of lijfstraffelijk, die niet verkocht wordt, gelijk men het vleesch in de hal verkoopt; vele worden in het openbaar te koop geveild, en de meeste Raadsheeren, zoo niet alle, zijn dagelijks voor de koopers te spreken." — »Indien men klaagt, dat de Raad van Beroerten het regt niet goed bedeelt, spruit deze klagt ongetwijfeld daaruit voort, dat de burgerlijke zaken op de eenvoudigste wijze voor die regtbank zonder tusschenkomst van den Fiskaal behandeld worden, en dat de Raadsleden zelve partij tot advokaten en procureurs verstrekken. In lijfstraffelijke zaken gaat de Raad met de meest mogelijke toegevendheid te werk, wanneer het beleedigingen tegen den Koning betreft; die tegen God worden met gepaste gestrengheid gestraft." Voorts verdedigt de Hertog zijn gedrag ten opzigte van den Raad van State, den Geheimen Raad, dien der Geldmiddelen en den Hoogen Raad van *Mechelen*. Zoo hij hierin de waarheid huldigt, moet men erkennen, dat al deze staatsligchamen groote gebreken hadden. De Geheime Raad, onder anderen, gaf kwijtschelding van doodstraf, zonder daarin den Koning of den Landvoogd te kennen. ALBA ontnam hem dit voorregt, even als het verleenen van vrij-

1568—1576

(1) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 117*. Vgl. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 371.

1568— geleide aan misdadigers, om het land door te trekken. Voor zaken van strafkwijtschelding
1576 hoorde hij thans den Raad een dag in de week, en deed zelf uitspraak. Er was geene misdaad, getuigt hij verder, hoe vreesselijk ook, aan welke deze Raad niet na een jaar, als partij nog bestond, vergiffenis schonk. Men gaf den schuldigen, om de zaken met partij te schikken, een of twee jaren tijd, terwijl zij intusschen te hunnent konden blijven; was die tijd verstreken en had de schikking nog niet plaats gehad, dan werd hij verlengd. De Hertog weigerde dit stelsel te volgen, en dit was eene van die grieven, welke men zijn bestuur te last legde (1).

Met *Engeland* waren middelerwijl de onderhandelingen over de bekende geschillen voortgezet (2). FILIPS, hoezeer verontwaardigd over de buitensporige eischen van ELIZABETH, welke blijkbaar slechts gedaan waren om tijd te winnen, had haar echter de gevoelens eener opregte vriendschap betuigd en hoezeer hij geneigd was, de goede verstandhouding tusschen de beide kroonen te bevorderen, maar tevens op de teruggave van de aangehouden goederen zijner onderdanen aangedrongen, en dat de vrijbuiters geene schuilplaats in de Engelsche havens mogten vinden. De Koningin en hare Staatsdienaars hadden nogtans weinig geneigdheid betoond, om de vriendschapsbetrekkingen met den Koning van *Spanje* weder aan te knoopen. ALBA meende evenwel voor als nog den weg der onderhandelingen te moeten bewandelen; en van de Engelsche zijde werden indedaad eerlang nieuwe voorstellen gedaan (3). Een oorlog met *Engeland* zou voor de Spaansche belangen in *de Nederlanden* allernoodlottigst geweest zijn. Van den kant des Paltzgraven was ORANJE een wenk gegeven, *Holland* en *Zeeland* aan de Engelsche Koningin op te dragen, waardoor zij geheel meesteresse van de zee zou worden; men vreesde echter, dat zij zulk een aanbod zou afwijzen (4). De Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland* hadden kort daarna Jonkh. JOHAN VAN DER DOES, Heer van *Noordwijk*, Jonkh. WILLEM VAN NYEVELT, Heer van *Arendsberg*, Mr. LIEVEN KEERSENMAKER, Burgemeester van *Zierikzee*, en DIRK VAN BRONKHORST naar ELIZABETH gezonden, om van haar onderstand in geld en manschappen tegen ALBA te verzoeken. Indien de Koningin daarin toestemde, beloofde men haar in het bezit van drie of vier Nederlandsche steden te zullen stellen (5). ORANJE zond intusschen PIERRE CLARISSE naar *Engeland*,

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 316, 319, 344—351.

(2) Zie hiervoor, bl. 134, 161, 170.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 249, 250, 261, 262, 308.

(4) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 135.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 423, 424. Vgl. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 307, 313.

om een vaandel voetvolk te werven, en spoorde tevens de Nederlandsche Predikanten aldaar aan, om meer ijver dan tot nu toe voor hunne geloofsgenooten in *de Nederlanden* te betoonen (1). De Hertog van *Alba* vreesde eene overeenkomst tusschen den Prins en de Koningin, want dan zou er weinig hoop zijn, de oproerige gewesten te bedwingen. FILIPS was van hetzelfde gevoelen, en dat men het Engelsch bewind moest te gemoet komen. Eerlang werden dan ook te *Nijmegen* de voorwaarden bepaald en kort daarna geteekend, op welke de oude vriendschap en het handelsverkeer met *Engeland* zouden hersteld worden. ALBA was hierover buitengemeen verheugd, »want den Prins van *Oranje* ontviel daardoor het middel, om langer de wereld diets te maken, dat hij door de Koningin ondersteund werd." Hij spoorde tevens den Koning aan, Lord BURLEIGH, »die meester van *Engeland* en wiens godsdienst het eigenbelang was," rijkelijk te beloonen. »Ik ben altijd van gevoelen geweest," voegde hij er bij, »dat het voor de Vorsten een groot middel is om wel te slagen, wanneer zij de Staatsdienaars van andere Vorsten beschenken, maar zelf Staatsdienaars hebben, die van niemand een geschenk aannemen (2)." 1568—1576

Terwijl middelen ter bevrediging der *Nederlanden* ontworpen werden, nam FILIPS maatregelen, om geld en manschappen derwaarts te zenden, ten einde er den krijg, die nu in volle woede was ontstoken, met nadruk voort te zetten (3). Na het verwoesten van *Naarden*, had zich DON FREDERIK onmiddellijk op weg naar *Amsterdam* begeven. *Enkhuizen* en andere Noord-Hollandsche steden, door de Regering van *Kampen* te vergeefs aangezocht, 's Prinsen zijde te verlaten, hielden op dien tijd met schepen het *IJ* en den mond der *Zuiderzee* bezet, en hadden voor *Amsterdam* eenige oude vaartuigen met ballast laten zinken, om de vaart derwaarts te stremmen. Door de plotseling opkomende felle vorst geraakten de schepen, niet ver van den Diemerdijk, in het ijs bezet en in den hagchelijksten toestand. Het ontbrak hun aan leeftogt, en zij liepen elk oogenblik gevaar van door de Spanjaarden en de Spaanschgezinde Amsterdammers in deze ongunstige stelling bestookt te worden. Het scheepsvolk dreigde derhalve te verloopen, maar werd hierin met moeite door den bevelhebber JOCHEM NIEVIND of NIEUVINK weerhouden (4). Op dat tijdstip trok juist DON FREDERIK langs den dijk. Dade-

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 71, 73. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV p. 63—66.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 307, 314, 318, 320, 326, 332, 333, 334, 370, 410, 424.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 309, 310, 315, 319, 354, 369, 384.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 415, 420. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 291. VELIUS, *Chron. v. Hoorn.* bl. 354. BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 184.

1568—1576 lijk liet hij eenige stukken geschut tegen de schepen rigten, om die in den grond te schieten, maar de afstand was te groot. Nu zond hij vijftig Spaansche busschieters af, om de vijanden te verkennen, welke op het ijs met hen handgemeen werden, doch die, op hunne ijssporen steviger staande dan zij, hen noodzaakten af te trekken (1). Hierop werd RODRIGO PEREZ met meer volk afgezonden, maar intusschen hadden de schepelingen het ijs om hunne bodems derwijze losgemaakt, dat men de schepen niet konde naderen. DON FREDERIK, ziende dat hij der vloot geen nadeel kon toebrengen en dat het begon te dooijen, zette zijn togt voort (2). De Nederlandsche Schrijvers spreken van dit ijsgevecht niets, maar verhalen, dat NIEVIND de bewoners der Waterlandsche dorpen ontbood, om eene vaart te bijten en te beproeven, de schepen over de ondiepte van *Pampus* in veilige haven te brengen. Met ontzettend veel moeite geraakten eenige kleine galeijen te *Monnikendam* binnen; maar de groote schepen waren, ondanks alle pogingen, niet uit het ijs te krijgen. SONOY had zelfs reeds bevel gegeven, hen in brand te steken en het geschut met al wat bergbaar was weg te slepen, toen een hevige Noordwestenwind eene breede vaart door het ijs opende en het water zoo hoog opzette, dat de schepen, dienzelfden dag nog, over de ondiepte *Hoorn* en *Enkhuizen* bereikten. 's Anderendaags liep de wind om, de opening in het ijs sloot zich weder en het vroor even sterk als te voren (3).

DON FREDERIK, van wien FILIPS bij het berigt van den moord te *Naarden* getuigde, »dat hij bij alle gelegenheden toonde een waardige zoon van ALBA te zijn," kwam met 6 v. Winterm. 1572 de Graven van *Bossu* en *Eberstein*, den Heer van *Noircarmes* en andere bevelhebbers te *Amsterdam* (4). Hij had het op *Haarlem* gemunt, niet alleen als de naastbijgelegene stad op zijn weg door *Holland*, maar bovenal, dewijl door haar bezit de gemeenschap tusschen *Zuid-Holland*, waar ORANJE zich bevond, en *Noord-Holland*, waar SONOY het bevel voerde, afgesneden werd. De volvoering zijns plans kwam hem niet uiterst moeijelijk voor. *Haarlem* was toen de grootste, doch tevens de minst versterkte

(1) MENDOZA beschrijft deze ijssporen aldus: Ils portoient pour pouvoir marcher sur a glace un petit instrument de fer, dont on use en ce pays là, avec deux petits crampons en forme de pointe de diamant, et une petite planche dacier, qui se mettent au milieu de la semele du soulier, pour cheminer sur la glace sans glisser. *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VIII. p. 185, 186.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 301. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VIII. p. 185, 186. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 99. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 169. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. III. p. 138, 139.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl 420. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 292. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 354—356. BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 186.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 301.

stad van *Holland*. Het ligt op bijna een uur afstands van de zee, drie uren van *Amsterdam*, vijf ten Noorden van *Leiden* en even zoo ver ten Zuiden van *Alkmaar*. Het is in den vorm van een langwerpig vierkant gebouwd, en zijn ring kon men destijds in een uur omgaan. *Het Spaarne*, een bevaarbaar riviertje, welk uit het *Haarlemmermeer* ten Zuiden van de stad ontspringt en langs *Sparendam* in het *IJ* valt, stroomt er door. Op den weg naar *Leiden*, niet ver van de poort, ligt het *Haarlemmer-Hout*, en naar de zijde van *Sparendam* de Kruispoort, buiten welke zich het Leprozenhuis bevond, en een weinig verder het *Huis te Kleef*. De stad was geheel naar de oude wijze versterkt; de muren, poorten en torens waren uiterst vervallen, de kasematten of walgangen niet met aarde gevuld, en de grachten tamelijk breed en diep, doch thans, door de felle vorst, begaanbaar. De voorraad van levensmiddelen en krijgsbehoeften was gering, en DON FREDERIK hield de bezetting voor te lafhartig en de burgerij voor te ongeoefend in den krijg, dan dat zij de veste tegen zijn magtig en zegevierend leger zouden verdedigen. Hieruit laat zich verklaren, dat hij toen het beleg ondernam. Immers kan men niet vooronderstellen, dat de moeijelijkheden, aan eene belegering in dit jaargetijde verbonden, de ongemakken, aan welke zijne Spaansche en Italiaansche soldaten onder eene luchtstreek als die van *Holland* in het midden van den Winter blootgesteld werden, en de zwarigheden, zulk een talrijk heer van leeftogt te voorzien, hem ontgaan zouden zijn. Evenzeer moest hij weten, dat men den toevoer naar de stad in den Winter niet beletten konde, daar het *Haarlemmermeer*, welk in de magt des Prinsen van *Oranje* was, en de ondergeloopene landerijen om de stad zoo hard bevrozen waren, dat het ijs den zwaarsten last dragen konde. Teregt wordt hem door een Spaansch krijgsman en geschiedschrijver verweten, dat hij de les vergat: »dat men zijn vijand nooit te gering moet schatten (1).” 1568—1576

Welligt steunde DON FREDERIK ook op de Spaanschgezindheid der Haarlemsche Regering. Reeds in Hooimaand had de Graaf van *Bossu* door verstandhouding van binnen getracht, zich van *Haarlem* meester te maken. De aanslag werd, op het punt van te gelukken, door de waakzaamheid van ’s Prinsen zaakgelastigde HANS KOLTERMAN verijdeld, en de bezetting dadelijk met eenige vaandels onder LAZARUS MULLER versterkt. Bijna alle kloosters waren sedert geplunderd, de monniken en nonnen verjaagd, en eenige kerken den Hervormden afgestaan geworden. Dit echter had BOSSU niet afgeschrikt in Slagtmaand de Regering van *Haarlem*, hoewel vruchteloos, schrif-

---

(1) MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VIII. p. 189, 190. *Belangrijke Stukken voor geschied- en oudheidkunde, zijnde Bijlagen en Aanteekeningen betrekkelijk het beleg en de verdediging van Haarlem*, door J. VAN DE CAPELLE, bl. 7, 8. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 86 verso. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 422. BOSSCHA, *Neerl. Heldend.* D. I. bl. 200, 201.

1568— telijk te vermanen, onder belofte van vergiffenis, zich aan ALBA te onderwerpen.
1576 Hiertoe werd zij ook door de Amsterdamsche Regering aangespoord, die zich volgaarne aanbood tot dat einde met DON FREDERIK, welke toen van *Naarden* aftrok, te onderhandelen. In dien geest schreef insgelijks JAKOB WIJ, Pastoor van *Haarlem*, die zich thans in *Amsterdam* ophield, aan zijn broeder. De gevoelens in den Raad, hoe zich te gedragen, liepen zeer uiteen. Eenigen beweerden, dat men dadelijk naar den Prins om onderstand moest zenden; de ondervinding toch had geleerd, hoe weinig men op Spaansche trouw rekenen konde. Anderen bragten daartegen in, dat het dwaasheid zijn zou, zich tegen den magtigen Koning van *Spanje* te verzetten, en dat de Prins nog niet eene enkele stad had kunnen ontzetten. Dit laatste gevoelen vond weerklank bij de meerderheid, en Jonkh. CHRISTOFFEL VAN SCHAGEN, de Oudburgemeester DIRK DE VRIES, en de Pensionaris der stad ADRIAAN VAN ASSENDELFT werden in het geheim naar *Amsterdam* gezonden, om bij DON FREDERIK genade te verwerven, hem den bedenkelijken toestand der stad te openbaren en te verklaren, dat zij gereed was, zich aan hem te onderwerpen. Maar WIGBOLT RIPPERDA, de Bevelhebber der stad, heeft naauwelijks hiervan een wenk bekomen, of hij roept dienzelfden dag nog, tegen twee uren des namiddags, de Hoplieden der schutterij en eenige burgers in den Nieuwen Doelen bijeen. Jonkheer LANCELOT *van Brederode*, de Schout ADRIAAN JANSZ. VAN DORT en GERRIT STUYVER verzellen hem. Hij brengt den aanwezigen onder het oog, »hoe de Raad, buiten hunne voorkennis, tegen eed en pligt heimelijk met den vijand wegens de overgave der stad in onderhandeling getreden was; hoe het voorbeeld van *Mechelen*, *Zutphen* en *Naarden* toonde, welke genade men van Spanjaarden te wachten had; en eindelijk, hoe loffelijk het zijn zou voor de vrijheid der stad den laatsten droppel bloed te storten. Hij was tot dit laatste bereid, en volgden zij hem na, dan hoopte hij, onder 's Hemels bijstand, te zorgen, dat de vijand niet veel roem voor hunne veste behalen zou." »Wij hebben leven, goed en bloed veil voor stad en gemeente!" is aller kreet op deze manhafte taal. Terstond wordt van den stand der zaken te *Haarlem* aan den Prins kennis gegeven, en naar LAZARUS MULLER, toen te *Nieuwendam* gelegerd, om eenig krijgsvolk tot onderstand gezonden. De groote kerk van ST. BAVO, welke tot nog toe verschoond was gebleven, werd den volgenden dag, den vierden van Wintermaand, door RIPPERDA van hare sieraden beroofd en den Hervormden ingeruimd. Om dien tijd kwamen vier vaandels voetvolk van LAZARUS MULLER in de stad. Hij zelf trok met zijne overige zes vaandels *Haarlem* voorbij en naar *Leiden*. De schansen te *Nieuwendam* en *Zaandam*, door hem verlaten, werden terstond door de Amsterdammers bezet (1).

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 301. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV.

Met het antwoord van DON FREDERIK: »dat de Haarlemmers zich van hunne bezetting moesten ontdoen, en dan zeer wel door hem zouden behandeld worden," kwamen VAN SCHAGEN en VAN ASSENDELFT 's anderen daags in de stad terug; DIRK DE VRIES was uit vrees te *Amsterdam* gebleven (1). Beide werden dadelijk in hechtenis genomen en naar *Delft* aan den Prins gezonden. Zij meenden zich met het besluit en den last van den Raad te kunnen verantwoorden; en vandaar, naar het schijnt, dat VAN SCHAGEN geen gebruik wilde maken van de gelegenheid om te ontvlugten, welke hem te *Leiden* werd aangeboden. Maar de Prins begreep, dat niemand een last mogt aanvaarden, die in strijd was met zijn eed; en hij nam ten hoogste euvel op, dat zij zonder voorkennis van RIPPERDA en der schutterij gehandeld hadden. Na een geregtelijk onderzoek werden zij ten dood veroordeeld. VAN SCHAGEN overleed in den kerker, naar men wil, aan de gevolgen van zwaar pijnigen; VAN ASSENDELFT werd den vier en twintigsten van Wintermaand onthoofd (2). Men heeft den Prins in dezen van te groote gestrengheid beschuldigd (3). Men bedenke echter, dat de straf der veroordeelden op een regterlijk vonnis berustte; dat VAN ASSENDELFT ook nog om andere feiten veroordeeld werd; en eindelijk, dat hunne daad eene lafhartige verraderij was. Zij mogen eenvoudig de bevelen van de meerderheid des Raads hebben opgevolgd, maar geen bevel kon hen magtigen, den eed te schenden, welken zij aan de geheele Regering en den Prins van *Oranje*, als Stadhouder des Konings, plegtig gezworen hadden. Gevoelden zij zich verpligt te onderhandelen, zonder dat men vooraf beproefde, de stad te verdedigen, dan moesten zij ten minste de hoofden der schutterij geraadpleegd hebben (4). ORANJE helde voorzeker tot niets minder over dan tot wreedheid of het nemen van gestrenge maatregelen; maar gestrengheid werd hier te meer gevorderd, om anderen van het plegen van verraad af te schrikken, daar in alle steden, bovenal onder de Regeringsleden, nog vele Spaanschgezinden gevonden werden. Inzonderheid was dit het geval in *Haarlem*. De Prins zond derhalve ST. ALDEGONDE 1568—1576

---

p. 34. *Belangr. Stukk.* bl. 21, 22. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VIII. p. 186, 187. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 237, 238. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 163. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 396, 416, 420, 421. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 86 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VI. bl. 263.

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 301.

(2) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 238. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 421. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 86 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 295.

(3) *Leven van* WILLEM I, D. II. bl. 334.

(4) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 35, 36, welke aldaar tevens de zonderlinge argumenten door BILDERDIJK, te hunner verdediging aangevoerd, ontzenuwt.

1568—1576 derwaarts, om er in zijn naam de Regering te veranderen. Uit een dubbeltal, door de schutterij opgemaakt, werden Jonkh. JAN VAN VLIET, NIKOLAAS VAN DER LAAN, GERRIT STUYVER en PIETER KIES tot Burgemeesters; WILLEM ADRIAANSZOON, JAKOB VAN HEUSSEN, KORNELIS RIJKEN, PIETER BAL, NIKOLAAS MATTHEUSZOON, ADRIAAN VAN BERKENRODE en MATTHEUS AUGUSTIJNZOON tot Schepenen aangesteld, en tien leden van de Vroedschap door anderen vervangen; alles onder verklaring, dat dit krenken van de handvesten der stad, welke het veranderen der Regering op een anderen tijd en eene andere wijze vorderden, alleen aan den dringenden nood was toe te schrijven en geenszins van invloed voor het vervolg zijn zou. In handen van het nieuwe bestuur geraakte een brief, uit *Amsterdam* aan de oude Regering gerigt en door DIRK DE VRIES nevens andere uitgewekenen onderteekend, in welken men haar, nu er nog op vergiffenis te hopen was, tot onderwerping en het uitdrijven der bezetting trachtte aan te sporen. De overbrenger werd met den strop gestraft (1).

DON FREDERIK besloot nu tegen de stad op te rukken. Maar op den dijk bij *Sparendam* vond hij eene verschansing, in allerijl door de Haarlemmers, op het berigt van zijn aantogt, met drie honderd man onder GERRIT VAN DER LAAN en MAARTEN PRUIS en eenig geschut bezet, en achter welke men bezig was den dijk door te steken, om hem alzoo den regtstreekschen weg naar *Haarlem* af te snijden. De Prins had reeds meermalen daartoe bevel gegeven, maar was hierin steeds door de Spaanschgezinde leden van het vorig stedelijk bestuur tegengewerkt, en thans maakte de ingevallen vorst den
7 v. Winterm. 1572 arbeid moeijelijk. DON FREDERIK gelastte NOIRCARMES, om met DON RODRIGO SAPATA, DON DIEGO DE CARVAJAL, DON MARCOS DE TOLEDO en drie honderd busschieters deze verschansing te verkennen; doch er stak zulk een hevige storm op, dat NOIRCARMES moest terugkeeren, en verscheidene soldaten door den wind van den dijk geworpen werden. Den volgenden dag hervatte hij den aanslag, waarbij SAPATA de linkerarm door een kanonkogel werd weggeschoten. Doch 's anderendaags, begeleid door
9 v. Winterm. eenige Roomschgezinde boeren, sloeg hij een pad in over het ijs beneden den dijk, tastte de verschansing aan den westkant, waar zij het zwakste was, aan en drong er binnen. Genoegzaam de geheele bezetting met MAARTEN PRUIS werd over de kling, en eene versterking van manschappen, te laat uit *Haarlem* gezonden, op de vlugt gejaagd. De opening in den dijk werd door de boeren, daartoe geprest, terstond gestopt. Het verlies der Spanjaarden aan dooden en gekwetsten was zeer gering. Nu
11 v. Winterm. stond DON FREDERIK den weg naar de stad ongehinderd open, welke, naar zijne meening, het geene acht dagen zou uithouden. Vier honderd man van zijne voorhoede

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 422. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 86 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 295.

C. Ed. Taurel sculp.

bezetten, onder DON FERDINAND DE TOLEDO, het Leprozenhuis en andere gebouwen buiten 1568—1576
Haarlem gelegen, opdat zij niet door de stedelingen in brand gestoken wierden; en NOIRCARMES moest met honderd busschieters aan de andere zijde der stad de plaatsen opnemen, waar het leger zich het beste konde nederslaan, om alle gemeenschap met de stad af te snijden. Hij liet twee vaandels Walen te *Sparendam*, en kwam met den Graaf van *Bossu* voor *Haarlem*. Zijn leger bestond uit tachtig vaandels voetvolk, zoo Duitschers 12 v. Win-term. 1572
en Walen als Spanjaarden, twee vaandels busschieters te paard en twee honderd ruiters. Een ander berigt bepaalt het op veertienduizend man, waaronder acht honderd ruiters. Dit getal steeg, naar men wil, doch waarschijnlijk overdreven, gedurende het beleg tot dertig duizend man, onder welke vijftien honderd ruiters en drie duizend Luiksche schansgravers zich bevonden. Uit *Amsterdam* ontving DON FREDERIK veertien metalen stukken, veertig en zes en veertig ponders, en onder zijn oorlogstuig waren zeven duizend paar ijssporen, om den voet op de bevrozen wateren te vestigen.

De bezetting van *Haarlem* daarentegen, bestond slechts uit zes vaandels Duitsche soldaten (1). In de stad waren op dat pas niet meer dan achttien last koorn en drie vaten buskruid; doch zoo lang de gemeenschap met het *Spaarne* en het *Haarlemmermeer* openbleef, werd in de behoefte van krijgsvolk en al het benoodigde voorzien, zoodat, vóór de toevoer was afgesneden, *Haarlem* vier duizend zoo Duitsche als Waalsche, Fransche, Engelsche en Schotsche soldaten, duizend delvers en dertig of veertig ruiters in dienst had. WIGBOLT RIPPERDA was Opperbevelhebber; Hoplieden waren JAKOB STEENBACH, CHRISTOFFEL VAADER, LAMBERT VAN WITTEMBERG, MATTHIJS PRUIS, WOUTER ENKHUYZEN, CHRISTOFFEL GUNTER, SCHRAM VAN BRUNSWIJK, CURCY, VEHEMY, MARGOTTIN, ARDENNE, SCHEY, PARIS, SEMINADO, JASPAR, BALFOUR, MAUREGNAULT, MANDORIS en MICHEL. Zes honderd weerbare mannen, uit de schutterij gekozen, gaven den soldaten in moed en dapperheid niet toe. Zelfs drie honderd vrouwen, onder aanvoering van KENAU SIMONSD. HASSELAAR, eene weduwe van zes en veertig jaren, onbesproken van leven en van deftigen huize, schroomden niet met spies, vuurroer en rapier, in vrouwenkleeding, den vijand te keer te gaan, »niet minder tot opwekking van hare stadgenooten, dan tot verwondering der Spanjaarden," zegt STRADA. De stad werd in wijken verdeeld, elk, jong of oud, aanzienlijk of gering, zijne taak aangewezen, en met

---

(1) Elk vaandel telde in dien tijd hier te lande zelden meer dan honderd man, zegt CARLO THETI in zijn werk: *Verhaal van sterktebouwing, belegering en verdediging van steden*, te *Venetië* in 1589 uitgegeven, waarvan een uittreksel gevonden wordt in de *Belangrijke Stukk.* enz. bl. 8. HOOFT daarentegen zegt, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 296, dat de vaandels destijds meer dan twee honderd koppen sterk waren. Zou misschien de eerstgenoemde schrijver Nederlandsche, de laatstgenoemde Spaansche vaandels op het oog gehad hebben?

1568—1576 ijver aan het versterken van muren en wallen gearbeid. In korten tijd was menige schans opgeworpen, om de gemeenschap met het *Haarlemmermeer* open te houden, en de Kruispoort door een sterk ravelijn gedekt.

Om de Haarlemmers tot moed en volharding aan te sporen gaven hun de Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* de verzekering, dat men alles zou beproeven, om de stad te ontzetten, en dat hun alle kosten van het onderhoud der benden zouden vergoed worden. Dit waren geene ijdele beloften. Zoodra NOIRCARMES voor *Haarlem* was gekomen, zond ORANJE den Graaf *van der Mark* met vijftien vaandels voetvolk,
12 v. Wintern. 1572 vier kornetten ruiters en zes veldstukken, om honderd beladen wagens naar de stad te geleiden. NOIRCARMES, hiervan door een boer onderrigt, gaf er dadelijk kennis van aan DON FREDERIK, welke in der ijl met zeven honderd Spaansche busschieters en honderd vijftig Duitsche soldaten den Graaf te gemoet trok, en het overige zijns legers beval, hem te volgen. Omtrent een uur boven *Haarlem* tastte hij, door een dikken nevel begunstigd, den vijand zoo onverwachts aan, dat LUMEY niet den tijd had zijne wapenrusting aan te doen, of zijn volk in slagorde te stellen. Vijftig ruiters, welke moedig op de Spanjaarden aanvielen, werden geslagen en op het voetvolk teruggeworpen, hetwelk daardoor in verwarring geraakte. Eenige vaandrigs, vruchteloos beproefd hebbende de Duitsche benden in het vlugten te stuiten, wikkelden hunne vaandels om het lijf, en verkozen veeleer daarin doorstoken te worden dan schandelijk te vlugten. Slechts de naam van een hunner, JAKOB MARTENS, zoon van den Voorzitter van het Hof van *Gent*, is voor het nageslacht bewaard gebleven. LUMEY zag zich weldra met zijne Fransche lijfwacht alleen, die geheel in de pan gehakt werd; hij verdedigde zich dapper; een paard was onder hem doodgeschoten, en alleen door de snelheid van een ander ontkwam hij het gevaar. Zes honderd, naar anderen zelfs duizend Nassauschen waren omgekomen, en vier stukken geschut, tien vaandels, de standaard van LUMEY en al de voorraadwagens den Spanjaarden, van welke, naar men wil, niet boven de twaalf gesneuveld waren, in handen gevallen. De gevangenen werden wreed mishandeld. HANS KELLER en BAPTIST VAN TRIER, voor welke LUMEY twee duizend kroonen en negentien Spaansche krijgsgevangenen geboden had, werden bij het eene been opgehangen. Uit weerwraak liet nu ook LUMEY deze Spanjaarden ter dood brengen.

Na deze overwinning werd *Haarlem* door DON FREDERIK opgeëischt. »Men zou de muren en vesten tot den laatsten man verdedigen," was het antwoord. Het Spaansche heer werd nu rondom de stad in onderscheidene kwartieren verdeeld, van welke ieder met eene verschansing omgeven werd, behalve dat van den Opperbevelhebber, die zijn hoofdkwartier op het *Huis te Kleef* vestigde. Tusschen dit huis en de Kruis- en Janspoorten, waar de stad het sterkste was en door het eenige ravelijn verdedigd werd, doch waar men zich ook in de bijgelegene huizen tegen de koude beschermen konde, werden zeven en dertig vaandels Spanjaarden en eenige vaandels Duitschers gelegerd;

zestien vaandels Duitschers onder den Graaf van *Eberstein* vatten post in *den Hout* 1568—1576
voor de Houtpoort, het zwakste punt der stad; twee en twintig vaandels Walen onder NOIRCARMES, CAPRES en DE LICQUES sloegen zich neder in het Westen aan den duinkant; NOIRCARMES hield zijn hoofdkwartier achter het Leprozenhuis en links van het *Huis te Kleef;* dat van BOSSU was nog een weinig meer achterwaarts. De ruiters onder DON JUAN PACHECO en DON ALONZO DE TOLEDO lagen in de naaste dorpen verspreid, zoo langs de kust als landwaarts in op den weg naar *Alkmaar.* Het front van aanval werd tusschen de Kruis- en St. Janspoorten gekozen; minder ongetwijfeld uit ijdelen trots van den Opperbevelhebber, als welke het beneden zich zou geacht hebben, de stad aan de zwakste zijde aan te tasten, of omdat de Spanjaarden niet dulden konden, dat de aanval voornamelijk door de Duitschers zou geschieden, dan wel om tijdverlies te voorkomen, dewijl toen drie of vier dagen noodig gekeurd werden, alleen om het geschut van het *Spaarne* naar de Houtpoort te vervoeren, binnen welken tijd men meende, *Haarlem* genoegzaam bedwongen te zullen hebben. Onder begunstiging van mistig weder, naderden de Spanjaarden de stad met eene loopgraaf, en wierpen eene batterij op, die de muren bestreek. Veertien metalen stukken openden den achttienden van Wintermaand hun vuur, om in den ringmuur bres te schieten en de Kruispoort te vernielen. Zes honderd en tachtig kogels van veertig en zes en veertig pond, dien dag afgeschoten en welke het ravelijn, de bijliggende gordijnen en het bastion aan de St. Janspoort geweldig geteisterd hadden, bewerkten, dat vóór het vallen van den avond, de toegang uit de stad naar het ravelijn geheel was afgesneden. Maar de belegerden maakten van den langen winternacht een ijverig gebruik, om onder de poort door een weg naar het ravelijn te graven, en de breuken in den muur met wolbalen, aarde en steenen te stoppen. Den volgenden dag werd door zes honderd vijf en zeventig kanonkogels weder bres geschoten; doch de bestorming, wegens den invallenden nacht, tot 's anderen daags uitgesteld. De Haarlemmers, geholpen door vrouwen, kinderen en allen, die de handen roeren konden, bezigden dien tusschentijd, om dwarswerken (*traversen*) aan te leggen dáár, waar de stad door de bressen voor het vijandelijk vuur openlag, zoodat den volgenden morgen achter den ouden muur, van de St. Janspoort tot aan de St. Katrijnebrug, zich eene nieuwe verschansing vertoonde, »welke het eerste voorbeeld van dien aard is in de geschiedenis der belegering van vestingen (1).” Daar nu de aanval tegen den hoofdwal op nieuw moest begonnen worden, beproefde DON FREDERIK het ravelijn voor de Kruispoort te vermeesteren; maar door gebrek aan kruid en lood was hij genoodzaakt, nadat slechts honderd negen en vijftig schoten gedaan waren, het vuur te staken. Hij besloot nu tot den storm, om den belegerden geen tijd te

(1) BOSSCHA, *Neêrl. Heldend.* D. I. bl. 204.

1568—1576 geven, de bres te herstellen terwijl hij op krijgsvoorraad uit *Utrecht* wachtte. Bruggen op tonnen, door den bekwamen Ingenieur BARTOLOMEO CAMPI uitgevonden, wer-
20 v. Winterm. 1572 den over de gracht van het ravelijn geworpen. DON FRANCISCO DE VARGAS trok er over met twee- of drie honderd man, om de bres te verkennen, doch werd door Kapitein STEENBACH en zijn volk zoo moedig ontvangen en van de bijliggende bolwerken en den muur zoo hevig beschoten, dat hij spoedig moest afhouden. STEENBACH doorstak met eigen hand den vaandrig ALONSO GALEAS, die tegen de bres opklom, met de woorden: »*Gij behoort hier niet;*" en toen hem zelven kort daarna een kogel door de hand werd geschoten, riep hij zijne soldaten toe: »*Houdt moed! Zoo lang 't niet door het hart is, zal ik u niet verlaten.*" Achttien vaandels Spanjaarden en Walen, die zich gereed hielden, om op het eerste bevel deze beweging te ondersteunen, drongen, zonder dit af te wachten, op het gezigt, dat hunne makkers de bres beklommen, over de bruggen, op welke slechts drie man in het front staan konden. Zij ontdekten nu, dat de bres niet zoo groot was, als zij zich voorgesteld hadden, en dat de stormladders te kort waren. Aan den kant der gracht en op de bruggen, van welke er eene brak en twee andere losraakten, opeengedrongen, stonden zij onbeschut aan het kogel- en schrootvuur der vesting blootgesteld, terwijl brandend pik, kokende olie, gesmolten lood en andere brandstof op diegenen geworpen werden, welke nog beproefden de muren te beklimmen. De gracht ligt reeds opgevuld met dooden, gekwetsten en wapenen van alle soort, en de hoop, het ravelijn te bemeesteren, is verloren, eer ROMERO er in slaagt, de verwoede soldaten tot den terugtogt uit deze noodlottige stelling te bewegen. Hij zelf werd daarbij door een geweerschot in het regter oog getroffen. Honderd vijftig Spanjaarden, onder welke vijf Hoplieden, waren gesneuveld of verdronken, en DE VARGAS met eenige anderen zwaar gewond. De belegerden telden slechts tien of twaalf dooden.[1]

DON FREDERIK begon nu in te zien, dat, wilde men *Haarlem* bedwingen, men niet met onbesuisd geweld, maar naar de regelen der belegeringskunst moest te werk gaan. Hij begon met eene schietkat (*plate-forme*) te laten opwerpen, welke met vier stukken en vijftig musketiers zou bezet worden, om den muur te bestrijken en de belegerden te beletten, van de werken van het ravelijn gebruik te maken. Tevens beval hij mijnen te graven, waarmede men meer dan eene maand bezig was zonder iets te vorderen, daar de Haarlemmers deze door hunne tegenmijnen ontdekten en in de lucht lieten springen, of op eene andere wijze onbruikbaar maakten. Menigmaal geraakten de wederzijdsche delvers onder den grond met elkander handgemeen. In een dezer ge-
28 v. Winterm. vechten werd NOIRCARMES in het gezigt gewond, en in een ander LA CRESSONNIÈRE aan het hoofd gekwetst, waaraan hij drie dagen later overleed. Om den Prins te *Delft* van
10 v. Louwmaand. 1573 den toestand der stad te onderrigten, toog de Schepen ADRIAAN VAN BERKENRODE, door zes honderd man en eenige ruiters begeleid, de Schalkwijkerpoort uit, doch werd niet ver

vandaar door een sterker getal Spanjaarden aangetast. Na eene hevige schermutseling, noodzaakte hij hen, met verlies van twee honderd man, te vlugten. Kort daarna trokken, op een vroegen morgen, zes honderd Duitschers ter Zijlpoort uit, om de Spanjaarden te verrassen en hun geschut te vernagelen. Te gelijken tijd rukten de Walen uit de St. Katrijnepoort, om den vijand in den rug te vallen, terwijl de Duitschers hem van voren aantastten; doch een dikke mist verijdelde den aanslag. 1568—1576

Inmiddels werden de belegerden, door de onvermoeide zorgen van ORANJE, over het ijs van krijgsvolk en levensmiddelen voorzien. Naar ALBA's opgaaf, waren in de stad destijds vier duizend geoefende soldaten, en de Prins van *Oranje* had daarenboven te *Sassenheim* achttien en te *Egmond* elf vaandels uit *Enkhuizen*, *Hoorn*, *Medemblik* en *Alkmaar* aangevoerd. De bezetting, ofschoon zij slechts vijftig ruiters telde, deed gedurig uitvallen, stak de tenten en hutten der Spanjaarden in brand, en verraste telkens de uitgezette posten. ALBA zelf getuigt, »dat degenen, welke de stad verdedigen, zich tot nu toe als ware soldaten betoond hebben, en dat, ofschoon zij bij hunne uitvallen niets gewonnen hadden, zij ten minste bewijzen van moed geleverd hebben (1)." Maar juist denzelfden dag, op welken hij dit schreef, maakten de Haarlemmers, onder Hopman 17 v. Louwmaand 1573
BALFOUR, zich meester van de Rustenburgerschans, hakten de Duitsche bezetting in den pan, en keerden met een veroverd vaandel terug. De Spaansche ruiters stroopten in de omliggende dorpen, en plunderden om dien tijd *Kastrikum*, *Limmen* en *Bakkum*, verbrandden, voor een groot gedeelte, *Uitgeest* en vermoordden er zestig of zeventig bewoners. Maar niet minder leden de landlieden van de soldaten van SONOY, die bij *Egmond* gelegerd waren, ondanks 's Prinsen bevelen aan de Hoplieden, hun volk in toom te houden. De meeste dezer Hoplieden immers waren vroeger zeeroovers geweest, en vlamden op buit. Een van hen, zekere MICHEL CROK, werd om zijne grove buitensporigheden op last van SONOY onthoofd. Eene poging van BOISOT, *Haarlem* te ontzetten, mislukte. ORANJE betuigde hierover zijn leed aan RIPPERDA, wiens moed en standvastigheid hij den hoogsten lof toezwaaide, hem aansporende, daarbij te volharden, terwijl hij, van zijne zijde, niets ter verlossing van *Haarlem* onbeproefd zou laten. Ongelukkiger nog dan die van BOISOT, liep eene onderneming van den Hopman FILIPS DE KONING af, die met eene afdeeling van twee duizend man zich, op last van den Prins, in 22 v. Louwmaand.
Haarlem trachtte te werpen. Een zware mist veroorzaakte zulk eene verwarring onder de Nassauschen, dat vele van hen, niettegenstaande het vuur van de stadstorens en het gelui der klokken hun tot baken strekten, naar de legerplaatsen der vijanden dwaalden en omgebragt werden. Twee honderd vijftig man, welke een Spaanschen Bevelhebber, die een der veroverde vaandels had opgestoken, naar zijn kwartier gevolgd

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 307.

1568–1576 waren, werden er allen in koelen bloede vermoord. Een klein getal slechts geraakte in *Haarlem;* de overigen redden zich ginds en herwaarts door de vlugt. Het hoofd van DE KONING, die zwaar gewond gevangen was genomen, werd met dit bijschrift over de muren der stad geworpen: »dit is het hoofd van hem, welke *Haarlem* wilde ontzetten." Uit weerwraak hingen de Haarlemmers twaalf krijgsgevangenen op, hieuwen elf daarvan de hoofden af en pakten die in een vat, welk zij naar eene schans der Spanjaarden lieten rollen. In den bijgevoegden brief werd gezegd: »dat men ALBA voor den tienden penning, om welken hij *Haarlem* belegerd hield, tien koppen zond met een elfden tot rente daarbij, opdat hij geene reden tot klagte mogt hebben." De verbitterde Spanjaarden knoopten nu eene menigte gevangenen aan hals of beenen op, hetgeen door de belegerden met het ombrengen van een nog grooter aantal vijanden gewroken werd.

Ondertusschen zette men met verdubbelden ijver het beleg voort. Om de stad te naderen, werd door BARTOLOMEO CAMPI eene regte loopgraaf aangelegd, die het eerste voorbeeld gegeven heeft van hetgeen men sedert *de bedekte Sappe* genoemd heeft. Zij werd regt op het ravelijn aangetrokken en met zware planken en zakken zand overdekt, die door houten standers geschraagd waren. Digt bij het ravelijn splitste zij zich in twee takken, aan welker spitsen batterijen werden opgeworpen; de eene was met zes, de andere met acht vuurmonden bezet, die alles wegschoten, wat zich op ravelijn en veste vertoonde. Door middel der bedekte sappe, werden ook bij het ravelijn twee wachthuizen voor de soldaten opgerigt, welke den grond, naar mate die gewonnen werd, moesten verdedigen (1). De Haarlemmers, welke dien voet voor voet den vijand betwist hadden, oordeelden nu de verdere verdediging van het ravelijn, dat reeds den naam van *moordhol* had gekregen, te moeten staken. Vooraf echter wierpen zij achter de Kruispoort, die ook tot een blokhuis gemaakt was en ondermijnd werd, stadwaarts in met groot beleid eene sterke aarden borstwering of zoogenaamde *halve maan* op, waaraan elk, zoo vrouwen, meisjes en jongens als mannen, van den gemeensten schansgraver tot de Burgemeesters toe, met eene bewonderingwekkende krachtsinspanning de hand leende. De uiteinden van deze halve maan, het eene ten Westen omtrent *Kraaijennest*, het andere ten Oosten bij de St. Janspoort, waren met den hoofdwal in verbinding gebragt, en ieder was door eene zware schans of bolwerk versterkt. Zoodra de belegerden het ravelijn verlaten hadden, werd het door de Spanjaarden bezet, die nu de Kruispoort bestookten, terwijl de schansgravers, onder bedekking van het ravelijn, ongehinderd konden voortwerken. Het gelukte den Haarlemmers, door het werpen van steenen zerken, keisteenen, zware gewigten van lood

(1) BOSSCHA, *Neêrl. Heldend.* D. I. bl. 206, vergeleken met *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 306, 307. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VIII. p. 192.

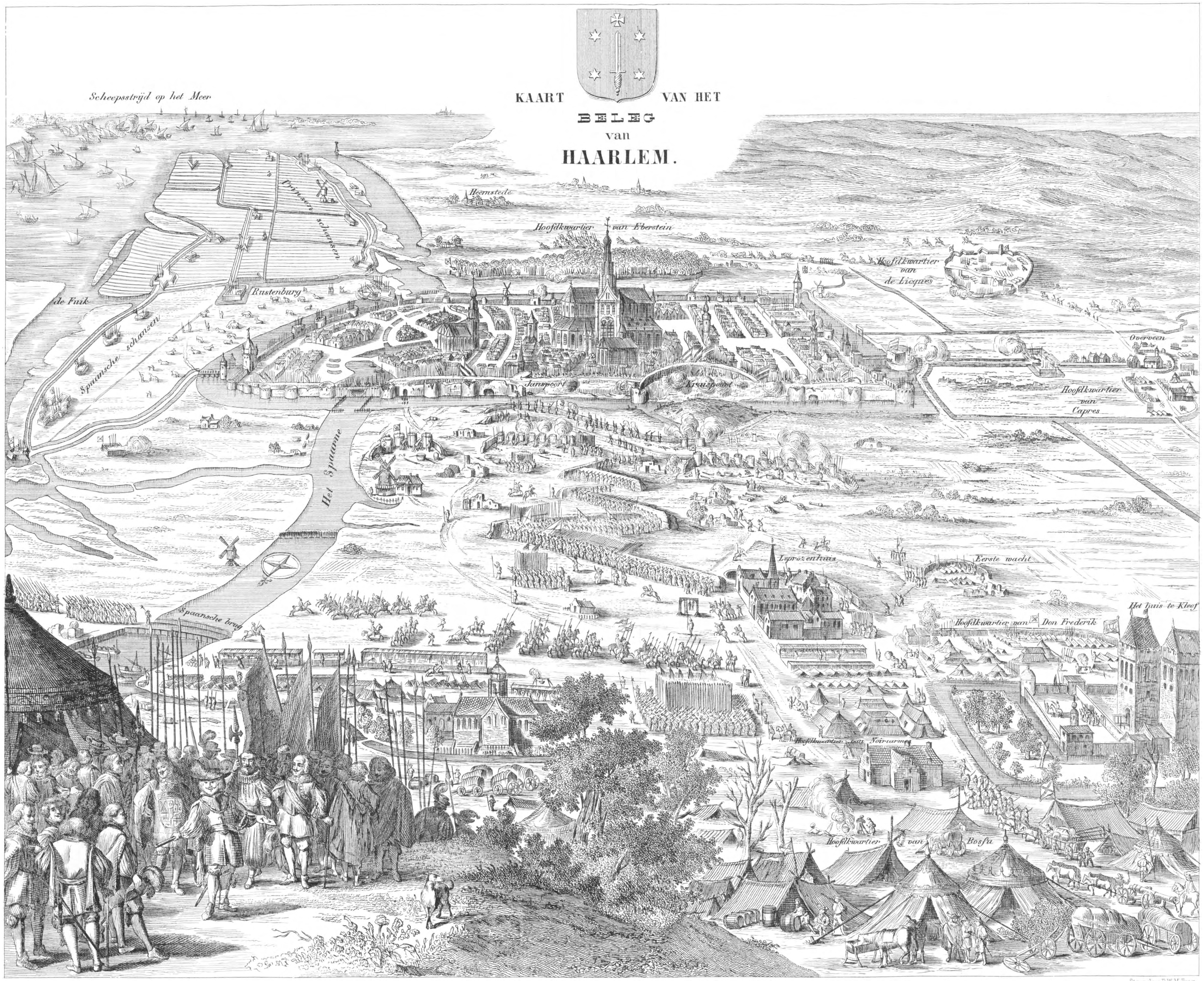

Steendr. v. P.W.M. Trap

en dergelijke de zoldering van den walgang te verbrijzelen, waardoor een aantal delvers verpletterd werden. Maar weldra had het Spaansche geschut op het ravelijn de bolwerken en gordijnen (*cortines*) genoegzaam vernield, en eene bres van bijna twee honderd schreden breed geschoten. Daar de belegerden geene werken hadden, om de aanvallers in de zijden te bestoken, en over het geheel te weinig ruimte, om eene aanzienlijke krijgsmagt te kunnen ontplooijen; daar de grachten bovendien digt bevrozen waren, hetgeen het stormloopen niet weinig zou bespoedigen, werd Zaturdag, de dag vóór *Maria Lichtmis*, tot den storm bepaald (1). Bij het aanbreken van den dag, waren de soldaten van de onderscheidene posten ingetrokken en op één punt vereenigd. Zij moesten hemden over hunne gewone kleeding aantrekken, om elkander uit de veelsoortige benden, welke in de stad waren, te kunnen herkennen. DON FERDINAND DE TOLEDO en DON RODRIGO DE TOLEDO moesten elk met vijf vaandels, deze ter regter-, gene ter linkerzijde, de Kruispoort en het naaste bolwerk bestoken; DON GONZALO DE BRACCAMONTE met zijne afdeeling en tien vaandels Walen onder ROMERO zouden hen volgen; twee honderd Walen onder DE ROBLES, welke uit *Friesland* was ontboden, moesten de St. Janspoort bestormen, en de ruiterij bezette de wegen, om den belegerden het vlugten te beletten. Zonder door de wachten bemerkt te worden, beklom een aanzienlijk getal Spanjaarden den muur. Doch vijftig schutters en soldaten, in der haast uit de nabijheid toegeschoten, drongen den vijand terug, en weldra kwamen de burgers en soldaten, die op geen aanval verdacht geweest waren, door het schreeuwen en schieten uit den slaap opgeschrikt, in het geweer en op de strijdplaats. DON FREDERIK had intusschen, na het gewone gebed, het sein tot den algemeenen storm gegeven; en onder het lossen van eenige kanonschoten rukte men voorwaarts. DON RODRIGO DE TOLEDO en LORENZO PEREA, een Portugeesch Hopman, stoven het eerst naar de Kruispoort. De hoofdwal werd met gelijke woede en dapperheid verdedigd als bestormd, tot de Haarlemmers, ongetwijfeld met voorbedachten rade, terug weken; want nu beschoten zij van achter de nieuwe verschansing, welke de vijanden niet bemerkt hadden, en uit de belendende huizen de Spanjaarden, die op het veroverde werk zich, als het ware, verdrongen, en begroetten hen tevens van weerszijde uit de bolwerken, welke de halve maan sloten, met een hevig kanonvuur, terwijl de aanvallers, door het opdringen der beklimmers, belet werden terug te keeren. Het springen van de mijn onder het blokhuis, toen DON FERDINAND DE TOLEDO er overtrok en waarbij een veertigtal soldaten in de lucht vloog, vergrootte den schrik en de verwarring onder de Spanjaarden, die nu de verdere bestorming opgaven, en door de belegerden tot aan hunne schansen en loopgraven nagezet werden.

1568—1576

1 v. Sprokkelm. 1573

(1) ALBA geeft deze dagteekening op in zijn brief aan den Koning van den 11 van Sprokkelmaand 1573. MENDOZA en andere schrijvers noemen den 31 van Louwmaand. *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VIII. p. 198 verso.

1568—1576 Ook DE ROBLES, welke op de St. Janspoort storm liep, werd teruggeslagen. Drie honderd van de uitgezochtste Spaansche soldaten en LORENZO PEREA met eenige andere Hoplieden waren gesneuveld; onder de menigte gekwetsten bevonden zich ook verscheidene Bevelhebbers; en DON RODRIGO DE TOLEDO was zwaar gewond. In de stad telde men slechts tien of twaalf dooden. ALBA verzekert den Koning, »dat men nimmer eene plaats zich zoo wel zag verdedigen als *Haarlem*, en dat de belegerden een voortreffelijken vestingbouwkundige bezaten, die nimmer te voren gehoorde of geziene zaken gedaan had." Deze vestingbouwkundige was PIETER JANSZ, een schrijnwerker van beroep, welke tijdens het beleg is omgekomen. Voorts verklaart de Hertog, dat slechts drie Hoofdbevelhebbers in staat waren dienst te doen; al de overige waren of gesneuveld of gewond, en onder hen BARTOLOMEO CAMPI, welke door een schot in het oog gedood was (1). Een treffend voorbeeld van broederliefde mag niet onvermeld blijven. FERNANDO D'AVOLOS DE GUADALAFARA, van de bestorming in de loopgraven teruggekeerd, mist zijn schoonbroeder JUAN DE ZUNIGA. Hij hangt een rondas aan den hals, treedt stoutelijk terug tot onder de veste en, zonder zich om de vijandelijke kogels te bekommeren, zoekt en vindt den verlorene nog levend, doch zwaar gewond, onder de lijken. Hij rukt hem de wapenen van het lijf, neemt hem op den schouder, torscht er mede henen en voert gelukkig, hoewel hij zelf door een kogel onder weg wordt getroffen, den dierbaren last in de verschansing, waar DON FREDERIK zorgde, dat beide verpleegd werden. — Zoo weinig verwarring had in de stad geheerscht, dat gedurende het bestormen van de Kruis- en St. Janspoorten, honderd zeventig sleden met leeftogt over het ijs door de Schalkwijkerpoort waren binnengebragt, terwijl het geleide, drie honderd man voetvolk en zeventig ruiters sterk, met honderd Spaansche ruiters handgemeen was geraakt, waarbij eenigen waren gesneuveld. De overigen kwamen in *Haarlem*, waar onlangs TSERAERTS met hulpbenden was binnengerukt.

Na den slechten uitslag van den tweeden storm, scheen DON FREDERIK niet ongenegen, op voorstel van eenige Bevelhebbers, het beleg op te breken, doch werd hiervan door den Hertog, zijn vader, afgebragt, welke nog steeds te *Nijmegen* bedlegerig was en hem, bij monde van DON BERNARDIN DE MENDOZA, liet weten: »dat hij zelf het beleg zou komen voortzetten, indien DON FREDERIK vertrekken wilde; of diens moeder uit *Spanje* zou laten ontbieden, om in plaats van haren zoon het bevel te voeren." Men besloot nu twee sterkten op te werpen, om zoo mogelijk de stad allen toevoer af te snijden, en den muur tusschen de Kruis- en St. Janspoorten te ondermijnen. »God geve, dat de zaken goed gaan," schreef ALBA bij deze gelegenheid aan den Koning, »maar om Uwer Majesteit de waarheid te zeggen, ik vrees er voor, wanneer ik in aanmerking neem de aanzienlijke menigte volks in de stad, het groot

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 310, 311.

aantal zieken in ons leger, de velen, die dagelijks hunne vanen verlaten zonder dat 1568—
men het kan beletten, en de wijze, op welke de belegerden zich tot nu toe verdedigd hebben (1)." En inderdaad, met geweld was vooreerst tegen de stad niets uit te rigten, waar de bezetting en de gewapende burgers eens zoo talrijk waren als thans het Spaansche leger was, van hetwelk meer manschappen door het gure winterweder, ziekten en ongemakken, dan door de kogels en het zwaard der vijanden waren omgekomen. De koude was zoo snerpend, dat men dikwijls de schildwachten doodgevroren op de posten vond; en zooveel soldaten waren weggeloopen, dat ALBA het niet waagde, hun getal den Koning op te geven (2). Maar niet minder bezwaarlijk was het, *Haarlem* door honger tot overgaaf te dwingen; want hetzij het *Haarlemmermeer* toegevroren of open was, de stad kon van dien kant, over het ijs of met schepen, van al het benoodigde voorzien worden. De Zuid-Hollandsche steden ondersteunden hierin ijverig den Prins van *Oranje*. *Dordrecht* zond geschut, *Leiden* levensmiddelen, *Delft* vrijwilligers, en andere steden boden aan, om de gewonden, ouden, kinderen en andere weerlooze lieden uit *Haarlem* bij zich te verzorgen (3). Het ontbrak daarenboven den belegeraars aan manschappen, om alle toegangen aan de landzijde behoorlijk te bezetten. De belegerden leden hierdoor langen tijd noch gebrek aan verdedigers, noch aan krijgs- of levensvoorraad; zelfs zonden zij den achtsten van Lentemaand, toen er, behalve de burgers, vier duizend soldaten in de stad waren, eene versterking van vier honderd man als overtollig terug; en den negenden van Zomermaand bevonden zich onder bijna een en twintig duizend inwoners, achttien honderd zes en dertig weerbare burgers en drie duizend een en zeventig soldaten van verschillende natiën (4). Ondertusschen waren de Spanjaarden met eenige vaandels uit de afdeelingen van POLWEILER, ZIMBRO en MONDRAGON versterkt geworden; en eerlang werd DON BERNARDIN DE MENDOZA naar *Spanje* gezonden, om den Koning van den staat van zaken naauwkeurig te onderrigten, en op ondersteuning in geld en manschap aan te dringen. MENDOZA kweet zich uitnemend van zijne taak. Twee afdeelingen Spaansch voetvolk, te zamen vijf duizend man, en drie honderd ligte ruiters ontvingen last, ten spoedigste uit *Lombardije* naar *de Nederlanden* op te rukken; en MENDOZA zelven werd eene aanzienlijke som ter hand gesteld, die thans van te meer belang was, daar de Duitsche benden reeds, wegens wanbetaling, begonnen te muiten. Uit hoofde der strooptogten van de burgers en Nassausche bezettingen der nabij gelegene plaatsen, werden meer dan acht duizend man, die

1576

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 312.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 310, 315.

(3) MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. IX. p. 200.

(4) *Belangr. Stukk.* bl. 23. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. IX. p. 208.

1568—1576 men anders voor het beleg had kunnen bezigen, gevorderd om den toevoer van krijgsbehoeften en levensmiddelen uit *Utrecht*, waar zich de magazijnen voor het Spaansche leger bevonden, naar *Amsterdam* te beschermen, terwijl tevens een talrijk geleide vereischt werd bij het zenden van geld, lijftogt en wapenen uit *Antwerpen* naar *Nijmegen*. Sinds de burgers en de bezetting van *Woerden*, langs welke stad de Spanjaarden eerst den toevoer naar het leger voor *Haarlem* beproefden, een transport vermeesterd hadden, was de weg over *Amsterdam* alleen nog veilig. Onophoudelijk bestookten de Noord-Hollandsche vrijbuiters de konvooijen uit *Amsterdam*, langs den Sparendammerdijk naar het Spaansche leger afgezonden. Met een lang roer, soms met twee op den rug, overvielen deze stoute gasten, op schaatsen over het ijs zwierende, het vijandelijk geleide en sleepten den buit met zich. Bij open water roeiden zij met de uiterste snelheid in kleine vaartuigen aan land, en waagden niet zelden onverschrokken hun leven. Hiervan strekt onder anderen zekere 'T HOEN ten getuige, die met twee roeijachten het '*IJ* onveilig maakte. Hij ziet eene bende speerruiters, honderd vijftig man sterk, tusschen *Amsterdam* en *Sparendam*, klautert aan het hoofd van slechts achttien vrijbuiters tegen den dijk op, tast van voren en in den rug de vijanden aan en, terwijl in den drassigen grond de paarden ten deele blijven steken, ten deele uitglijden en hunne ruiters afwerpen, vernielt hij, in de hierdoor ontstane verwarring, hen tot den laatsten man toe. Door deze en andere stoute daden had 'T HOEN zich zulk een naam verworven, dat de Baron DE LICQUES hem onder vrijgeleide bij zich liet komen en, verbaasd in den gevreesden held een eenvoudigen Noord-Hollandschen boer aan te treffen, hem geschenken aanbood, welke 'T HOEN grootmoedig afwees. Toen hij op een togt naar het *Huis ter Hart* krijgsgevangen gemaakt was, werd hij, op voorspraak van DE LICQUES, zonder losgeld vrijgelaten. Hij sneuvelde in een gevecht bij *Ilpendam*. Er wordt nog van een ander koen bedrijf van deze vrijbuiters melding gemaakt. Onderrigt, dat eene sterke bende Spanjaarden uit *Amsterdam* naar de legerplaats voor *Haarlem* was opgerukt, roeiden zij van den Westzaner-Overtoom met hunne jachten naar den dijk, vielen de vijanden in den rug, sloegen allen dood, sneden hun de neuzen en ooren af, welke zij op hunne hoeden staken, en keerden met den buit huiswaarts.

Zoodra de vorst geweken was, beproefden de Amsterdammers met vijf schepen en eene kleine galei, die zij door de Sparendammersluis in het *Spaarne* gebragt hadden, door eene opening, in den lagen weg bij het *Penningsveer* gegraven, in het *Haarlemmermeer* te geraken, doch dit werd hun door de Haarlemmers belet. De Graaf van *Bossu* liet nu den *Overtoom*, een half uur van *Amsterdam*, doorsteken, en het gelukte hem indedaad eenige kleine vaartuigen in het *Haarlemmer-Meer* te brengen, die echter door de Haarlemsche galei, onder bevel van den Watergeus JAKOB ANTHONISZOON, verjaagd werden en daarbij een bodem verloren, welks geheele bemanning dood-

geslagen werd. Eetwaren en krijgstuig, die te voren bij enkele sleden in de stad 1568—1576
kwamen, werden nu met geheele schepen aangebragt. Het eerste vaartuig, daarmede 12 v.
beladen, kwam uit *Leiden* en werd dien dag door nog achttien scheepjes gevolgd. De Sprokklem.
Amsterdammers hadden het doorgaans te kwaad, wanneer zij dit zochten te keeren. 1573
Eens veroverden zij de groote Haarlemsche galei, gevoerd door GERARD DE JONG, die 21 v
zich ter naauwernood door de vlugt redde. JACOB ANTHONISZOON en eenige andere Sprokkelm.
scheepsbevelhebbers echter hernamen niet alleen terstond dien bodem, maar zetten de Amsterdamsche schepen achterna en maakten nog een schip prijs, op hetwelk al de Spanjaarden en Walen doorstoken werden, behalve drie of vier man, die zij met het hoofd van den Kapitein naar *Haarlem* zonden. Bij eene andere gelegenheid werden vijf honderd Spaanschgezinden door drie honderd Nassauschen verdreven, waarbij zij achttien of twintig man verloren. Maar het was niet genoeg, *Haarlem* van levensmiddelen te voorzien; men moest ook trachten den belegeraars, die met het delven van mijnen en loopgraven en het opwerpen van schansen voortgingen, den toevoer af te snijden en hen daardoor tot het opbreken van het beleg te noodzaken. ORANJE begreep te regt, dat *Haarlem* het op den duur niet zou kunnen uithouden; en de noodlottige uitwerking, welke het verlies van deze stad, na zulk eene heldhaftige verdediging en
zonder dat hij haar had kunnen ontzetten, op de overige steden moest hebben, was 8 v.
niet te ontkennen. »Het land wordt arm, en het volk den krijg moede," schreef hij Lentemaand
aan LODEWIJK *van Nassau*, wiens raad en hulp hij tevens inriep. SONOY raadde inmiddels aan, den dijk tusschen *Amsterdam* en *Haarlem*, omstreeks het *Huis ter Hart*, te verschansen en op eenige punten door te steken; doch daar de Amsterdammers hem in de versterking van dat huis waren vóór geweest, kreeg hij last den *Diemerdijk* tusschen *Amsterdam* en *Muiden* te bezetten. Eerlang daagde dan ook de moedige
krijgsman met acht honderd soldaten en eenige schansgravers in vijf en twintig schepen 14 v.
uit *Enkhuizen* op, en verschanste zich bij *Jaap Hannes*, een punt op dien dijk van waar Lentemaand.
uit men den toevoer, zoo te water als te land, beletten konde. Terwijl hij zich naar *Edam* had begeven, om meer manschappen, vaartuigen en levensmiddelen bijeen te brengen, werden zeven schepen afgezonden, om *Amsterdam* te verkennen; vijf daarvan vielen in handen van BOSSU, welke het echter niet waagde, met zijne dertig schepen, in *Amsterdam* uitgerust, de overige twintig aan te tasten, dewijl zij digt aan den dijk lagen en door het geschut der schans gedekt werden. Maar toen hij van DON FREDERIK eene bende busschieters ontvangen, en de helft daarvan op de vijf veroverde schepen verdeeld had, viel hij met de andere helft en de bezetting van *Muiden*, *Naarden* en *Amsterdam* de schans aan. Op dit oogenblik verscheen SONOY met twee en vijftig zeilen uit *Noord-Holland*. BOSSU, bewust dat zij schaars bemand waren, ging, daar de wind in zijn voordeel was, onder zeil, om hen te bevechten, doch zij namen de vlugt. SONOY, van de zijnen verlaten, redde zich met

levensgevaar uit het midden der vijanden. De bezetting der schans verdedigde zich
1568— intusschen dapperlijk, en sloeg zelfs eenmaal de Koninklijke benden af; maar bij de
1576 terugkomst van BOSSU, met vernieuwd geweld aangevallen, gebrek aan leeftogt hebbende
18—19 van en alle hoop op ontzet opgevende, begaf zij zich des nachts, daar de vijand in geen
Lente-maand. verdrag treden wilde, in hare vaartuigen en stak midden door de Spaansche sche-
1573 pen dwars over naar *Waterland*. Eenigen vielen in handen der Spanjaarden; de overigen bereikten den IJdijk en onder hen JAN TAAMSZ SCHAFT, Kapitein van de groote Hoornsche galei, die echter den dijk niet beklom, vóór hij zijn schip, in het gezigt der vijanden, in den grond geboord had. Bossu zette de vlugtelingen, die met moeite hunne afgematte ligchamen voortsleepten, achterna en allen, zegt men, zouden onder het zwaard der vijanden gevallen zijn, indien niet JAN HARING, een burger van *Hoorn*, op eene plaats waar de dijk zeer smal was post gevat en gelijk een andere HORATIUS COCLES, maar *geheel alleen*, den vijand zoo lang tegengehouden had, tot zijne makkers in veiligheid waren. Toen sprong hij in het binnenmeertje, welk aan de eene zijde den dijk bespoelde, bereikte met zwemmen, onder een hagelbui van kogels, den anderen oever en kwam door de weiden behouden te *Monnikendam* aan. Bossu maakt in zijn officiëel verslag aan ALBA over het gebeurde aan den *Diemerdijk*, van dit heldenfeit niet alleen geen gewag, hetgeen trouwens niet te verwonderen is, maar berigt, dat hij een groot aantal vlugtelingen, bij het ontschepen aan den Noord-Hollandschen wal, versloeg en hen tot bij *Monnikendam* door eenige busschieters liet achtervolgen, welke er nog meer dan honderd doodden (1). Beide getuigenissen hebben zich welligt aan overdrijving schuldig gemaakt. Men kan zich als mogelijk voorstellen, dat een Romein, geharnast en met schild en zwaard gewapend, den vijand op eene houten brug zoo lang staande houdt, tot deze in der ijl achter hem is afgebroken; maar bezwaarlijk, dat een enkel man, onbeschermd tegen het vijandelijk geweervuur, op een smallen dijk den vervolgenden Spanjaarden den doortogt betwist heeft en ontrefbaar voor hunne kogels gebleven is, tot zijne makkers gered zijn. Men weet, hoe gaarne de mensch de zaken overdrijft, vergroot, opsiert en er een zweem van het wonderbare aan tracht te geven. Dit is blijkbaar ook het geval geweest met de daad van JAN HARING. Immers een Noord-Hollandsch schrijver uit het midden der zeventiende eeuw, zeer ervaren in de geschiedenis van zijn gewest, verhaalt eenvoudig, dat » HARING op den dijk den vijand *eene wijle* staande hield; maar alzoo men te fel op hem aandrong, in het Meer sprong en naar land zwom, zonder door een roer getroffen te worden (2)." — Door het over-

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II T. II. p. 338.

(2) SOETEBOOM, *Saanlands Arcadia* B. V. bl. 465. uitg. v. 1702.

haast wegzeilen der vaartuigen, waren tweehonderd man genoodzaakt geworden in de schans op den *Diemerdijk* achter te blijven. Allen, vier gevangenen uitgezonderd, werden omgebragt. Middelerwijl had SONOY, deels door smeeken, deels door dreigen met 's Prinsen ongenade, op nieuw eene vloot van over de tachtig zeilen uit de Noord-Hollandsche steden bijeengebragt. De Vice-Admiraal PIETER FRANKEN, aan wien het bevel er over was opgedragen, kwam te laat tot ontzet en konde ook de schans niet hernemen, ofschoon hij de schepen der Amsterdammers naar hunne stad terugdreef. »Onbillijk gaat het in den oorlog," zegt HOOFT. »Zoo het wel gaat, elk eigent zijn deel aan de glorie. In tegenspoed, zoekt men den eenigen Overste de wijte te geven." Zoo was het ook met SONOY. Wegens den mislukten aanslag op den *Diemerdijk* geraakte hij in hevige botsing met de Noord-Hollandsche steden, welke al de schuld op hem wierpen; en dit zou ongetwijfeld ernstige gevolgen gehad hebben, indien ORANJE met zijn gewoon beleid niet tusschenbeide gekomen ware. 1568—1576

De Haarlemmers gingen intusschen rusteloos voort met het verdedigen hunner veste, het digten der bressen, en het herstellen der muren. Zoo juist mikten zij van de wallen uit haakbus en doelroer, dat zelden ongestraft een hoofd zich boven de Spaansche borstweringen vertoonde. Hierin onderscheidde zich bijzonder de achttienjarige burgervaandrig PIETER DIRKSZOON HASSELAAR, een neef van KENAU, die menig Spanjaard deed sneven, en gewoonlijk zijn maaltijd hield op den wal, waar zijne moeder hem van spijs en het benoodigde kruid en lood voorzag. Maar de belegerden bepaalden zich niet alleen bij verdedigen. Nog steeds tastten zij den vijand in zijne verschansingen en loopgraven aan. Immers gedurende het beleg, zijn niet minder dan een en veertig uitvallen geschied, zoowel om de vijandelijke werken te vernielen of de schansen te veroveren, als om den aangebragt wordenden toevoer binnen te krijgen. Somtijds deden zij op zes of zeven plaatsen te gelijk een uitval, en het geluk was meestal den stoutmoedigen gunstig. De Duitschers, die in *den Hout* gelegerd waren en bijna al de boomen, om er zich bij te verwarmen, omgehouwen hadden, terwijl het land in den omtrek onder water stond, leden den meesten aanstoot, daar zij minder in getal en verre van het kwartier der Spanjaarden verwijderd waren, die zich doorgaans wakkerder gedroegen. Onder de togten aan dien kant was de gedenkwaardigste die, waarbij de belegerden, ten getale van duizend of twaalf honderd man, zoo burgers als soldaten, de legerplaats, met bijna drie en dertig vaandels Duitschers en Walen bezet en geducht versterkt, van drie of vier zijden te gelijk aanvielen, het tegen hen gerigte grof geschut veroverden, den vijand op de vlugt dreven, zijne verschansingen vernielden, en meer dan drie honderd tenten en hutten in brand staken. Zij hadden tusschen de acht honderd en duizend man verslagen, en, naar verhaald wordt, hoogstens negen of tien man, waar onder ARDENNE, een dapper Nederlandsch Hopman, verloren. Zegepralend keerden zij met zeven veroverde veldstukken, negen standaarden, en een grooten buit aan 25 v. Lentemaand 1573

1568—1576 paarden, hoornvee, wapenen, kleedingstukken en kostbaarheden van goud en zilver terug. Men plantte de stukken geschut en de standaarden, ten teeken der overwinning, op de wallen, en den belegeraars werd honend toegeroepen: »dat *Haarlem* het kerkhof der Spanjaarden was." Met regt mogt de behaalde zege roemrijk genoemd worden, »want zeer zelden gebeurt het," zegt MENDOZA, »dat de belegerden den vijand zoo veel geschut en standaarden ontnemen en veilig in hunne stad kunnen brengen (1)." Den Duitschers, wien nu reeds ten tweedenmale eene nederlaag had getroffen, zond DON FREDERIK, op hun dringend verzoek, een half vaandel Spanjaarden, ofschoon hij die bezwaarlijk bij de loopgraven ontberen konde, tot onderstand uit vrees, dat zij anders hunnen post mogten verlaten.

29 v. Lentemaand 1573 De vreugde der Haarlemmers werd weinig dagen daarna getemperd, toen BOSSU, door eene opening in den dijk bij het *Huis ter Hart*, met drie en dertig schepen en zes of zeven galeijen in het *Haarlemmermeer* stevende, de vijandelijke bodems
7 v. Grasm. deed wijken, en er eenige van bemagtigde. Maar de Prins van *Oranje* had spoedig eene vloot van meer dan honderd zeilen in *den Kaag* bij *Leiden* vereenigd, waartoe *Dordrecht* twintig schepen, *Rotterdam* vijftien, *Delft* en *Gorkum* elk tien, *Schiedam* zes, en andere steden naar vermogen vaartuigen geleverd hadden. DON FREDERIK, verwittigd dat deze vloot eerstdaags 's Konings scheepsmagt zou aantasten, liet terstond eene schans of sterkte, door hem onlangs aan het *Haarlemmermeer* opgeworpen, met geschut en krijgsvolk bezetten, opdat de schepen dit punt niet behoefden te bewaken, maar zich ongehinderd, werwaarts zij wilden, wenden konden. Daar hij verwachtte, dat de aanval bij het kwartier der Duitschers zou beginnen, en de belegerden te zelfden tijd eenen uitval zouden beproeven, om 's Konings benden in de loopgraven bezig te houden, opdat middelerwijl langs *het Spaarne* levensmiddelen in de stad konden gebragt worden, vermaande hij nadrukkelijk de Bevelhebbers op hunne hoede te zijn en dit te beletten. ERASSO moest met zijne Spanjaarden en Walen verhinderen, dat de Haarlemmers zich met 's Prinsen vloot in gemeenschap stelden; en vier vaandels ruiterij werden gelast, de bedreigde punten ter hulp te snellen. Deze voorzorgen pleiten voor het doorzigt des Veldheers. Immers, spoedig trokken vijftien honderd man
9 v. Grasm. langs de beide oevers van het *Spaarne*, behalve nog zestien gewapende vaartuigen uit de stad, waarschijnlijk met het doel, om de brug, door de Spanjaarden over dat water geslagen, te vernielen, met de vaartuigen zich bij de vloot te voegen, en op die wijze de gemeenschap open te houden. ROMERO trok hen met de ruiterij te gemoet en vervolgde hen, na een scherp gevecht, tot aan de stadsgrachten, terwijl het voetvolk de bodems noodzaakte terug te keeren, zelfs twee daarvan, die aan den grond

(1) *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. IX. p. 208.

geraakt waren, benevens twaalf stukken geschut vermeesterde, en de bemanning doorstak 1568—1576
of over boord wierp. Ondertusschen was 's Prinsen vloot, honderd acht zeilen sterk, opgedaagd. Toen zij met de scheepsmagt onder BOSSU slaags was, stapten twee duizend man nabij *Heemstede* aan land, om de vijandelijke werken te vernielen, en de belegerden trokken in grooten getale uit om hen te ondersteunen, terwijl de Spanjaarden bij de loopgraven hunne muren bestookten, zoodat op éénen tijd op vier of vijf plaatsen te gelijk gevochten werd. Na eenige hevige schermutselingen werden de Haarlemmers terug gedreven; de gelande manschappen scheepten zich weder in, en BOSSU, daar de avond begon te vallen, staakte den strijd en liet voor de sterkte het anker vallen. DON FREDERIK getuigde, »dat de Haarlemmers dien dag alles gedaan hadden, wat de beste soldaten van de wereld menschelijker wijze doen konden (1)."

Door de schepen van BOSSU en het opwerpen van een groot aantal schansen tusschen het kamp der Spanjaarden en de stad, voornamelijk langs het *Haarlemmermeer*, werd de toevoer voor de belegerden dagelijks moeijelijker, en bijna geheel afgesneden. Reeds in het begin van Bloeimaand achtte de Prins van *Oranje* het onmogelijk, *Haarlem* langer van eenigen leeftogt of krijgsbehoeften te voorzien. Het gebrek aan levensmiddelen noodzaakte het stedelijk bestuur, aan ieder eene bepaalde hoeveelheid brood en vleesch uit te deelen. Aan de mannen werd een pond tarwebrood, aan de vrouwen een half pond en den kinderen een vierde pond 's daags verstrekt; de jongens moesten zich met moutkoeken behelpen, gelijk allen, wien hun rantsoen niet toereikend was. Bij mangel aan gemunt geld, liet de Regering, ter betaling der soldaten, zoo wel uit het zilverwerk dat aangeslagen was van hen, die zich bij den vijand bevonden, als dat door de burgers opgebragt, en, waarschijnlijk, uit de kloosters en kerken was opgevraagd, noodmunten slaan van onderscheiden gehalte en vorm, die boven de waarde werden uitgegeven, maar na afloop van het beleg ook tegen dat bedrag weder zouden ingewisseld worden. Daar niet zonder groot gevaar brieven uit en in de stad gebragt werden, bediende men zich van duiven, onder wier vleugels of wel aan de pooten een briefje was gehecht, tot postboden. Deze wijze van briefwisseling, welke reeds in *Indiën* en bij de Romeinen bekend geweest, doch later in onbruik geraakt was, werd echter onveilig, sinds eene dezer vliegende boden van vermoeijenis in de legerplaats des vijands neêrgekomen en het briefje ontdekt was geworden, want nu maakten de Spanjaarden bijzonder jagt op alle duiven, welke zij in het oog kregen. Men onderhield ook gemeenschap door met vuren en vlaggen seinen te geven. Nu en dan werd een weinig mond- en krijgsbehoefte door eenige stoute gasten binnengebragt, die zeer ligt gekleed, met twee pistolen in den gordel, linnen zakken

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II T. II. p. 328, 329.

1568—1576 aan den hals, ter overbrenging van buskruid of meel, en een verrejager of pols in de hand, die tevens voor spies diende, om over de sloten en waterplassen te springen, tusschen de Spaansche schildwachten door en in de stad slopen. Sommigen van hen werden gevat en in het gezigt der belegerden aan hals of beenen opgehangen. Uit weerwraak hingen de Haarlemmers, tegen den zin der Regering, de twee Oudburgemeesters QUIRYN DIRKSZOON en LAMBERT JAKOBSZOON, die op vermoeden in hechtenis waren gezet, gelijk ook ADRIAAN VAN GROENEVEEN, een burger, vroeger in Spaansche dienst en thans krijgsgevangen, nevens vijf soldaten, eenen Priester en een vijftienjarigen knaap op aan een galg, op den wal geplant. De vrouw en dochter van QUIRYN DIRKSZOON, welke hem op den weg naar de strafplaats moed inspraken, werden door het gepeupel in het water gedrongen en beide verdronken. Om de Spanjaarden gevoeliger en grievender te tergen, werden de beelden der Heiligen naar den muur gesleept en in de bressen gesteld. Ook werden poppen van hout of stroo, in geestelijk gewaad gehuld, gegeeseld, doorboord en dan verminkt in de grachten geworpen. Een Spaansch soldaat, verontwaardigd dat een afbeeldsel van de Heilige Maagd in eene bres gestopt was, klom er, ondanks de kogels der vijanden, tegen op, omarmde het beeld, dat zeer groot en zwaar was, en liet er zich mede van den muur vallen. — Het gebrek steeg ondertusschen in de stad hoe langer zoo

5 v. Bloeimaand 1573 meer. Het brood, in de veroverde vaartuigen gevonden, was zeer zwart en bijna geheel van haver (1). Ook was den Spanjaarden bekend, dat de Haarlemmers schaars van kruid en lood voorzien waren; en om hun dit nutteloos te doen verspillen, plaatsten zij van tijd tot tijd hoeden op staken boven de borstweringen. De Prins van *Oranje* moest tweehonderd oorlogsvaartuigen en meer dan vijf en twintig duizend man onderhouden, waartoe hem de middelen ontbraken. En nogtans zou het verlies van *Haarlem* zijner zaak onberekenbare schade toebrengen. Alles moest derhalve beproefd worden, om de Spanjaarden tot het opbreken van het beleg te noodzaken, en nadrukkelijk werd LODEWIJK *van Nassau* aangespoord, zoo mogelijk, der benaauwde stad te hulp te snellen (2). Inmiddels was ANTONIE OLIVIER, voorheen schilder, maar die aan Graaf LODEWIJK in het verrassen van *Bergen* in *Henegouwen* veel dienst bewezen had, door den Prins met duizend soldaten in vijftig of zestig vaartuigen afgezonden,

6—7 van Bloeimaand. om den *Diemerdijk* te heroveren en te bezetten. Maar twee vaandels Amsterdamsche schutters, door FRANÇOIS VERDUGO aangevoerd en van eenige zijner soldaten verzeld, verdreven hem weldra, waarbij hij meer dan drie honderd man en zeven schepen

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 328.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 87, 88.

verloor. Onder de gesneuvelden was hij zelf. Door ALBA waren vier duizend Karelsgulden dengenen beloofd, welke hem OLIVIER levend, en twee duizend wie hem dood in zijne handen stelde (1). Deze som werd den beiden Amsterdamschen vaandels uitbetaald, het lijk, in vier stukken gekapt, op palen ten toon gesteld, en het hoofd over de wallen in *Haarlem* geworpen met een bijschrift: »dit is het hoofd van OLIVIER, den schilder, die *Bergen* heeft verraden." — Ondertusschen hadden vijf en twintig schepen, na eene vruchtelooze poging, zich van *de Kuinder* te verzekeren, om het vervoer van levensmiddelen uit *Friesland* over *Kampen* naar het leger voor *Haarlem* te belemmeren, dertien honderd man in het dorp *Breukelen* geworpen. De Spaansche bevelhebber in *Utrecht* tastte hen aan, versloeg vier honderd man en zond honderd en zestig gevangenen naar BOSSU te *Amsterdam*, om hen op de galeijen te bezigen, welke hij aldaar uitrustte. 1568—1576

'sPrinsen vloot op het *Haarlemmermeer* boezemde ALBA zoo veel ontzag in, dat hij het niet waagde bevel te geven, haar aan te tasten. »Dit is een oorlog," schreef hij den Koning, »zoo als men er nimmer eenen gezien heeft (2)." Dagelijks slopen busschieters uit het *Land van Kleef* in *Holland;* van tijd tot tijd werden wel eenige van hen gevat en omgebragt, maar het was onmogelijk, hun den toegang geheel te beletten. Op het berigt, dat Graaf LODEWIJK *van Nassau* tot ontzet van *Haarlem* zich gereed maakte, had de Hertog op nieuw volk geworven, doch waarvan eene bende Walen tot de omwentelingsgezinden was overgeloopen. BOSSU ging inmiddels voort, de stad te water, en DON FREDERIK haar aan de landzijde derwijze in te sluiten, dat niemand meer in of uit de stad geraken konde, en de Haarlemmers den Prins van *Oranje* te kennen gaven, dat zij het niet langer dan nog drie weken konden uithouden, in de hoop, dat Graaf LODEWIJK dan met eenige ligte ruiters, waaraan het thans de Spanjaarden zoowel als den Prins ontbrak, tot ontzet zou opdagen. De Staten van *Holland* steunden hierop insgelijks. Aller vertrouwen was op LODEWIJK gevestigd, al kwam hij ook maar alleen in persoon; zoo waren hem alle harten genegen. ORANJE spoorde hem derhalve met vernieuwden nadruk daartoe en wel te meer aan, dewijl versche Spaansche benden in aantogt waren, wier komst in het Land, »welks bevolking van nature onstandvastig is en ligt geschokt wordt, vooral thans, 51 v. Bloeimaand 1573

---

(1) »Comme al perversité dudict Antoine," zegt ALBA, »se descouvre journellement de plus en plus, et qu'il *n'est pour faire bien en ce monde*, et que partant (pourtant) convient chercher *tous moyens possibles, pour en tollir homme si pernicieulx et pestifère*, je me suis advisé, que sera bien que ledict Antoine soit abandonné à tous, avec promisse etc." *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 357.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 54.

1568—1576 nu zij zich door allen, zelfs door de Koningin van *Engeland* verlaten ziet," groote ontsteltenis moest verwekken (1)." Hij wees hem den weg aan, dit doel te bereiken, en bragt hem op nieuw de heillooze gevolgen onder het oog, welke de val van *Haarlem* voor de algemeene zaak hebben zou. Maar de gezondheid van LODEWIJK was sedert de belegering van *Bergen* nog niet geheel hersteld geweest, en dit schijnt nadeelig op zijn gewonen ijver gewerkt te hebben; ook was hij in veelvuldige onderhandelingen met het Fransche Hof gewikkeld. Hij bragt eindelijk wel drie vaandels ruiters bijeen, maar de wegen werden toen door de Spanjaarden zoo scherp bewaakt, dat zelfs de Prins 't niet waagde, hen tot den togt herwaarts te vermanen.

Evenwel zetten de Haarlemmers met dezelfde onvermoeide dapperheid de verdediging hunner veste voort, bestookten onophoudelijk den vijand in zijne veelvuldige mijnen en loopgraven, en waren bijna dagelijks met hem handgemeen. Op het door hen verlaten ravelijn voor de Kruispoort, had DON FREDERIK eene hooge kat en daarop een plat bolwerk laten opwerpen, en er twee veldstukken geplant, die groote schade in de stad aanrigtten, maar eindelijk door de belegerden tot zwijgen gebragt, en zelfs van het bolwerk afgeschoten werden. Vruchteloos beproefden de Spanjaarden nu en dan een aanval op de schans *Rustenburg*, onder welke, buiten de Schalkwijker
23 v. Bloeimaand 1573 en Spaarnewouder poorten, de koeijen der burgers graasden, zoo lang zij er nog eenige bezaten. Ongelukkig slaagde een uitval op de Spaansche verschansingen, bij welke gelegenheid DE ROBLES echter gevaarlijk gewond werd. Evenzeer mislukte het opligten van een Spaansch transport van zeventig wagens met goederen voor het kamp te *Haarlem* bestemd, op den weg tusschen *Grave* en *Nijmegen*. Uit eenige krijgsgevangenen vernam DON FREDERIK, dat de belegerden en 's Prinsen vloot middelen beraamden, om de stad van buskruid te voorzien. Tachtig waaghalzen verbonden zich,
25 v. Bloeimaand. onder eede van te sterven of hun doel te bereiken, elk een kleinen zak buskruid in de veste te brengen, terwijl acht honderd man inmiddels den vijand zouden bezig houden. Tegen den avond bemerkten de Spaansche schildwachten, dat op 's Prinsen vloot vuren ontstoken waren, en men uit de stad met dezelfde seinen antwoordde. Te middernacht ontscheepte zich het volk van ORANJE op drie verschillende plaatsen, om zich een weg door 's vijands verschansingen te banen, maar het werd overal teruggeslagen. Te gelijken tijde schaarden zich eenige schepen tegenover 's Konings vloot in de sterkte of schans aan *de Fuik*, een water waardoor het Meer gemeenschap heeft met de stad, als of zij wilden slag leveren, en zonden twintig vaartuigen naar den kant van *Hillegom*, waar de Spaansche ruiterij gelegerd was, welke het kwartier der Duitschers moest onderschragen. Het volk, aan land gestapt, rukte tot aan *Hillegom* voort, en tastte

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 132.

eene vijandelijke bende aan, welke zich in de kerk versterkt had. Op hetzelfde 1568—1576
oogenblik deed een groot aantal belegerden een uitval, en wierp zich met de grootste onverschrokkenheid op de verschansingen der Duitschers, zoodat thans alle punten werden aangevallen. »Het was het zonderlingste schouwspel van de wereld," getuigt ALBA in zijn berigt aan den Koning, »want het was alsof de stad en de kwartieren, die haar omringden, in vuur stonden." De Duitschers, Walen en Bourgondiërs, onder aanvoering van DON FREDERIK zelven, vervolgden de aanvallers tot de poorten der stad en doodden van hen dertig man. Met verlies van vijftig soldaten werden zij, die bij *Hillegom* ontscheept waren, door de ruiterij en twee honderd busschieters teruggejaagd; en van de tachtig man, welke het buskruid moesten binnenvoeren, bereikten slechts vijf hun doel; een en veertig van hen werden gevangen genomen, verscheidene gedood, en negen en zestig kruidzakken buit gemaakt. Verbolgen over deze nederlaag, hingen de belegerden den volgenden dag over de muren een kruis, twaalf geestelijken en priesters, en eenige Roomschgezinde burgers. »Niemand," zegt de Hertog van *Alba*, »was er in de legerplaats, welke op dit gezigt zijne tranen konde bedwingen;" en hij hoopt, dat »God hem de genade zal verleenen, deze verraders en ketters naar verdienste te straffen (1)."

Spoedig werd die wensch, althans ten deele, vervuld en de baldadigheid der Haarlemmers, wier wachthuizen buiten de stad reeds alle vernield waren, gestreng gewroken. DON FREDERIK had in *Amsterdam* een en twintig schepen gewapend, welke zich met de vloot onder BOSSU op het *Haarlemmermeer* vereenigden, die nu uit drie en zestig zeilen met acht en twintig vaandels voetvolk bestond en rijkelijk van alle krijgsbehoeften voorzien was. 's Prinsen vloot, welker schepen bijna eens zoo groot in getal als die des vijands, maar kleiner, slecht uitgerust en zwak bemand waren, naderde onder aanvoering van MARINUS BRAND, als Admiraal, en den Heer VAN BRONKHORST, die 28 v. Bloeimaand 1573
onlangs uit de Spaansche gevangenschap was geraakt, als Overste van het krijgsvolk, en scheen den strijd te zoeken. Elke der beide vloten trachtte boven den wind van de andere te komen; en terwijl zij tot dat einde manoeuvreerden, beval DON FREDERIK aan den Baron DE CHEVREAUX en den Heer DE LICQUES, met vier honderd busschieters van hunne afdeelingen, 's vijands verschansingen langs het *Spaarne* te vermeesteren, aan den Hopman ARTAJONA, met twee honderd busschieters de opstandelingen aan zijn kant aan te tasten, en aan het Spaansche en Duitsche voetvolk uit de verschansing aan *de Fuik*, zich met de overige benden te vereenigen. Alles werd stiptelijk opgevolgd, en de Prinsgezinden waren weldra genoodzaakt de schansen aan *het Spaarne* te ontruimen en in eene andere digter bij het Meer de wijk te nemen, of in het water

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 368.

1568— te springen, waar hen eenige schuiten van hunne vloot innamen. Toen BOSSU boven
1576 den wind van 's Prinsen vloot gekomen was, tastte hij haar aan, dreef haar, na een kort gevecht, op de vlugt, en veroverde twee en twintig schepen, waaronder het Admiraalschip; de overige vaartuigen redden zich in *de Kaag* of in de *Oude Wetering*, waar de diepgaande grootere schepen der Spanjaarden hen niet konden volgen. Anderen verhalen, dat als de Spaansche bodems kwamen opzetten en zich gereed maakten, om die van den Prins aan te klampen, BRAND en BRONKHORST wel den hunnen bevel gaven streek te houden, doch zelve de eersten waren, die afdeinsden; dat hun voorbeeld spoedig door de overigen, na eenigen tegenstand geboden te hebben, gevolgd werd, en het grootste gedeelte van het scheepsvolk over boord sprong en zwemmend den oever bereikte. Ondertusschen had ROMERO de verlaten schansen bezet en vertoonde zich nu voor die, in welke de Prinsgezinden, twee vaandels sterk behalve de bezetting, zich teruggetrokken hadden. Na eene driemaal herhaalde bestorming, moesten zij, uit gebrek aan kruid en lood, in onderhandeling treden; ROMERO beloofde den verdedigers lijfsbehoud en vrijgeleide, onder voorwaarde, dat zij nimmer weder den Prins van *Oranje* zouden dienen. In deze en de andere verschansingen, ten getale van elf, zoo aan het *Spaarne* als aan het *Haarlemmermeer*, die nu tegelijk van de land- en waterzijde bestookt en veroverd werden, vonden de Spanjaarden voortreffelijk ijzeren geschut en nog achttien vaartuigen, elk met twee stukken gewapend. Slechts weinig Spaansche soldaten waren gesneuveld; van de andere zijde moeten meer dan dertien honderd man omgekomen zijn.

Het was nu volstrekt onmogelijk geworden, *Haarlem*, aan den hongersnood ten prooi gegeven, van levensmiddelen te voorzien. Meer dan twintig duizend inwoners, de bezetting van ruim drie duizend man daaronder begrepen, moesten zich hoofdzakelijk met moutkoeken en het vleesch van honden, katten en paarden voeden. Het nijpende gebrek en het mislukken van alle pogingen tot ontzet, bragten de gemeente aan het morren tegen de Regering, wie zij verweet, dat zij het volk door verdichte troostbrieven om den tuin leidde. De Regering liet nu door de burgerij zelf eenige personen kiezen, om inzage te nemen van de brieven, welke er gewisseld werden. Ook op ORANJE was men misnoegd en meende, dat hij wat meer moest ondernemen; er was immers, zeide men, geld genoeg bijeengebragt, om de stad te verlossen. Er wordt verhaald, dat de belegerden in eenen brief, met hun bloed geschreven, den Prins verwittigden, dat zij nog slechts eene week kon-
8 v. Zomer- den weerstand bieden (1). Zeker is, dat zij, in de hoop op ontzet, beloofden, het
maand 1573 nog wel drie of vier weken te zullen uithouden (2). ORANJE verzuimde on-

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 371.

(2) *Archives de la Maison d'Orange* T. IV. p. 155.

dertusschen niets, om de heldhaftige stad te redden en besloot »alles voor alles te wagen." Om het vervoer van levensmiddelen uit *Utrecht* naar *Amsterdam* te stremmen, zond hij vier of vijf duizend man naar de wegen tusschen *Utrecht* en *Naarden*, welke er schansen opwierpen, hetgeen ALBA zoo veel bekommering baarde, dat hij getuigde, »sinds den dag zijner geboorte nimmer in grooter ongerustheid verkeerd te hebben;" want was de toevoer van levensmiddelen afgesneden, dan moest men het beleg van *Haarlem* opbreken of van honger sterven; in *Amsterdam* deed zich het gebrek reeds gevoelen (1). SONOY had in den nacht van den tweeden op den derden van Zomermaand den *Diemerdijk* bezet en door zes schansen, drie naar den kant van *Muiden* en drie naar dien van *Amsterdam*, in staat van verdediging gebragt en welke hij tot na het overgaan van *Haarlem* inhield, daar hij steeds uit *Noord-Holland* versterking ontving. Het doel werd echter hierdoor geenszins bereikt. De Amsterdammers bleven meester van het *Diemermeer*, zoo wel door de schepen, welke zij er op nieuw inbragten, en hunne omliggende schansen, als door de onwilligheid van SONOY's scheepsvolk, zoodat het leger voor *Haarlem* langs dien weg van leeftogt voorzien werd, daar de Amsterdammers ook van de Vaart, die uit *de Vecht* door *Weesp* en *Diemen* in dit meer liep, meester waren. Om de poging van SONOY te ondersteunen, kwam VAN BRONKHORST met vijftien vaandels voetvolk te *Amsterdam* en voorts te *Ouderkerk*, waar hij zich terstond verschanste en een aanval van VERDUGO uit *Amsterdam*, na een scherp gevecht, afsloeg. Maar versterkt met acht honderd man onder NOIRCARMES en vier vaandels onder DON FRANCESCO BALDES of VALDES en RODRIGO SAPATA uit *Utrecht*, noodzaakte men hem zijne verschansingen te verlaten. Hij trok op *Nieuwersluis*, en toen een aanslag op die plaats door de muiterij der Duitschers mislukt was, naar *den Uithoorn*. Doch door BOSSU en NOIRCARMES achtervolgd, verspreidden zich zijne benden; eenigen trokken naar *Sassenheim*, sommigen naar *Woerden*, anderen naar elders (2). ADRIAAN VIJGH, Bevelhebber van *Gorkum*, was om denzelfden tijd met vijf honderd man en eenig geschut uitgetrokken, om *de Vecht* boven *Weesp* te sluiten, ten einde den Spanjaarden den toevoer langs het *Diemermeer* af te snijden. Hij begon er eene schans op te werpen en nam het slot *Gunterstein* in, doch werd door den Overste JAN BAPTIST DE TASSIS verdreven, die met twee vaandels voetvolk en een kornet ruiters uit *Utrecht* was getrokken. De burgers van *Buren* beproefden den *Lekdijk* door te steken, waardoor *het Sticht* onder water gezet en het Spaansche leger den toevoer van dien kant belet konde worden; maar HIERGES verzekerde zich van dien

1568—1576

11 v. Zomermaand 1573

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 372, 373.

(2) Wij hebben hier de legerberigten van BOSSU gevolgd, in de *Correspondanc de* PHILIPPE II, T. II. p. 373—378 medegedeeld.

1568— 1576 dijk, waardoor ook dit plan verijdeld werd. ALBA legde nu sterke bezettingen in *Ouderkerk*, *Nieuwersluis*, *Montfoort* en andere plaatsen. »Dit," schreef hij den Koning, »toont de moeijelijkheden aan van den krijg in *Holland*, daar alleen op eene uitgestrektheid van vijf mijlen, op den weg van *Amsterdam* naar *Utrecht*, vier duizend man, en even zooveel op dien van *Naarden* gevorderd worden, hetgeen echter niet verhinderd heeft, dat de opstandelingen deze wegen zeven maal achter elkander bezet hebben (1)." Inmiddels was de Prins te *Leiden* gekomen, om de aanzienlijkste burgers tot het leveren van manschappen, ter bevrijding van *Haarlem*, aan te sporen; hij zou hen van wapenen voorzien en zich aan hun hoofd stellen, terwijl hij Mr. PAULUS BUIS, gedurende zijne afwezigheid, in zijne plaats tot Voorzitter van den Raad, door hem ingesteld, benoemde (2). Andere Hollandsche steden werden mede, en niet te vergeefs, ter hulpverleening uitgenoodigd. *Dordrecht* en *Rotterdam* zonden elk twee honderd, *den Briel* vijftig, en *Delft* drie honderd vrijwillige schutters, die naar *Ouderkerk* trokken, waar BRONKHORST zich toen nog staande hield. Honderd man voetvolk en twee honderd ruiters waren te *Sassenheim*, bij wie zich vier honderd Leidsche vrijwilligers voegden. De genoemde steden beloofden nog vier honderd ruiters derwaarts te zenden, zoodra de Prins zich aldaar zou begeven hebben. De Staten van *Holland* hadden reeds verscheidene paarden aangekocht, en waren bezig er in het *Westland* nog meer aan te koopen. »*Haarlem* verloren, dan zijn wij allen verloren," was de algemeene kreet (3).

Ondanks den wanhopigen tegenstand der belegerden, naderde DON FREDERIK, steeds door nieuwe benden versterkt, met loopgraven en mijnen de stad hoe langer zoo meer, en putte zich uit in middelen, om haar tot overgave te dwingen. Hij liet, onder anderen, op het nieuw aangelegde werk, dat reeds van zelf boven de wallen uitstak, vier masten oprigten, waar tusschen een huisje werd geheschen, of, gelijk HOOFT zich uitdrukt, »eene driekante kooi van musketvrije planken, achter open, ter weerzijde van busgaten voorzien, en bezet met eenige scherpschutters, om de verdedigers van de vest te houden en tevens hunne binnenwerken te vernielen (4)." Maar de belegerden schoten de touwen aan stuk, en maakten alzoo het geheele werk nutteloos. Evenmin beantwoordde aan de verwachting zekere nieuw uitgedachte werktuigen, om bruggen over de stadsgrachten te slaan en manschappen op de muren te brengen (5). Zij werden

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 377.

(2) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatreg.*, D. III. bl. 425.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 376.

(4) *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 317.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 370.

door het geschut der stad, hetwelk met uitstekende bekwaamheid bediend werd, weggeschoten; en vijf stukken, door de Spanjaarden op de nieuw aangelegde kat geplant en die veel schade hadden aangerigt, tot zwijgen gebragt. Te meer moet de onverzwakte heldhaftigheid der Haarlemmers bewondering wekken, wanneer men den toestand bedenkt, in welken zij zich bevonden. TSERAERTS, die in een donkeren nacht met een snelzeilend jacht, ongemerkt tusschen de Spaansche wachtschepen door, uit de stad was geraakt, berigtte den Prins, dat zij het niet langer dan nog zes of zeven dagen kon houden. En indedaad, de honger begon vreesselijk om zich heen te grijpen. De voorraad werd iederen dag schaarscher. Paarden-, honden- en kattenvleesch was eene gezochte spijs en slechts voor hoogen prijs te bekomen; om den dorst te lesschen en zich te verkwikken, was alleen nog water overig; aan kruid en lood ontbrak het ten eenenmale. De belegerden deden een paar uitvallen, maar keerden weldra terug, daar de vloot niet, gelijk zij vertrouwden, tot hulp kwam opdagen. De Burgemeester VAN VLIET, Hopman STEENBACH en eenige andere Bevelhebbers traden nu met den Graaf van *Eberstein* in onderhandeling, die echter spoedig afsprong. DON FREDERIK liet toen de stad op nieuw en heviger dan te voren beschieten; immers op éénen dag werden er duizend en acht kanonkogels op afgeschoten, welke eene bres maakten, ruim genoeg voor honderd man naast elkander (*de front*) geplaatst. Maar een buitengewoon hevige wind, die eenige dagen aanhield, verzeld van regen- en hagelbuijen, belette den Spanjaarden hunne bruggen over de gracht te slaan en aan den muur te hechten (1). Intusschen trachtten de belegerden ten tweedemaal in onderhandeling te treden. VAN VLIET en STEENBACH vervoegden zich tot de Graven van *Bossu* en van *Eberstein* en eischten vrijen uittogt met wapenen, vaandels, geschut en vaartuigen, en dat men hun een geleide gave naar eene der Prinsgezinde steden. Dit werd geweigerd. DON FREDERIK vorderde, dat zij zich onvoorwaardelijk aan de genade des Konings onderwierpen. »Indien zij zich daaraan overgeven," schreef ALBA aan den Koning, »zal ik hen zoodanig ontvangen, dat zij zich niet elders kunnen vestigen (2)." Niets dan de uiterste nood kon de Haarlemmers tot dien stap gebragt hebben. Het was nu ook zoo ver gekomen, dat men met het gras, dat tusschen de steenen opschoot, met het vleesch van ratten en muizen, met gekookte ossen- en paardenhuiden, ja, met het leder der schoenen den honger moest stillen. Vermagerd, uitgeteerd en uitgehongerd bezweken velen op de straten en wallen. Deze onbeschrijfelijke ellende verscheurde alle banden van orde en wet; de tucht verloor hare klem onder de soldaten, welke aan het muiten geraakten en de bank van leening benevens verscheidene winkels

1568—1576

17 v. Zomermaand 1573

3 v. Hooim.

7 v. Hooim.

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 380.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 381, 382.

1568—1576 plunderden. Bij gebrek van eenig ander middel van gemeenschap, lieten de belegerden, om hunnen schrikkelijken toestand te kennen te geven, de zwarte vlag van de torenspits waaijen. De Prins verzocht hen, slechts nog twee dagen te wachten; hij zou alsdan een loozen aanval doen op de Spaansche verschansing aan *de Fuik*, terwijl langs het *Haarlemmerhout* het ontzet zou opdagen. Hij bevroedde wel al het hagchelijke, al het vermetele, eenen overmagtigen vijand in zijn thans zoo welversterkt kamp aan te tasten; maar moest, zijns ondanks, aan den wensch der Hollandsche burgerijen toegeven, welke hem van alle zijden drongen, zelfs het uiterste ter verlossing van de benarde stad te wagen, en nu en dan misnoegd morden, dat men niet krachtdadig genoeg tot ontzet der veste werkzaam geweest was, wier trouwe en dappere verdedigers niet aan de bloedige wraak des Spanjaards mogten prijs gegeven worden (1). Maar nu wenschte ook de Prins zich zelf aan het hoofd der onderneming te plaatsen, doch Ridderschap en Steden drongen zoo nadrukkelijk er op aan, dat de Vorst, in wien de veege Staat zijn eenigen steun vond, zich aan geen gevaar zou blootstellen, dat hij het bevel aan BRONKHORST opdroeg. De belegerden moesten de poging tot ontzet door een krachtigen uitval ondersteunen, en tot dat doel eene opening in een der gordijnen maken. DON FREDERIK, door het vangen van twee duiven, welke met dit berigt naar de stad gezonden waren, van den geheelen toeleg verwittigd, had zijne maatregelen genomen. Regt voor de genoemde opening liet hij eene groote menigte bossen stroo ophoopen, welke in brand moest gestoken worden, om door vlam en rook den Haarlemmers te verhinderen, het afgesproken vuursein van 's Prinsen leger op te merken. Achter dezen berg van stroo plaatste hij vijf duizend zijner beste voetknechten, om den belegerden den uittogt te beletten, en zond een gelijk getal nevens vijf honderd ruiters onder DEL MONTE naar den duinkant, om op een bepaald teeken met het geschut, 's Prinsen linkervleugel aan te tasten, terwijl ROMERO zich met zes afdeelingen Spanjaarden Oostwaarts moest begeven, om op hetzelfde teeken den regtervleugel aan te vallen. De overige benden werden in
8 v. Hooim. 1573 de verschanste legerplaats in slagorde geschaard. Ten drie ure in den namiddag rukte BRONKHORST met vier duizend, anderen zeggen acht duizend man voetvolk, waaronder drie duizend Engelschen en Franschen, overigens grootendeels burgers uit de nabijgelegen steden, zes honderd ruiters onder bevel van GASPAR VAN DER NOOT, Heer van *Carlo*, zeven veldstukken en vier- of vijf honderd wagens met krijgsvoorraad en leeftogt, om binnen *Haarlem* te brengen, zoo men althans de stad niet geheel konde ontzetten, uit *Sassenheim* op en vertoefde tot middernacht te *Noordwijkerhout*. Tegen drie
9 v. Hooim. uren in den morgenstond kwam hij bij het *Mannenpad*, en begon er zijne houten

---

(1) Vgl. BOSSCHA, *Neêrl. Heldend.* D. I. bl. 217, 218. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV.p. 169.

borstweringen of wapenburgen op te slaan, die op rollen, met schietgaten voorzien en 1568—1576
tot dekking tegen het vijandelijk geweervuur bestemd waren. Inmiddels was zijne ruiterij, als voorhoede, tot in *den Hout* zonder een vijand te ontmoeten voortgerukt, toen zij eensklaps uit eene hinderlaag met eene hagelbui van kogels begroet, en na eene schermutseling met de veel sterkere Spaansche ruiterij teruggejaagd werd. Bij het *Mannenpad* stort zij zich op haar eigen voetvolk, dat te gelijken tijde door DEL MONTE en ROMERO regts en links besprongen, spoedig in verwarring gebragt en op de vlugt gedreven wordt. Drie duizend man van den Prins bleven op het slagveld; acht vaandels, tien stukken geschut en drie honderd voorraadwagens vielen in handen van DON FREDERIK. Van de drie honderd vrijwilligers uit *Delft* keerden slechts twaalf terug (1). Naar anderen, sneuvelden zeven honderd man aan de zijde der Hollanders, maar al de wagens, al het geschut en dertien vaandels waren verloren. BRONKHORST overleed als krijgsgevangen vijf dagen na deze nederlaag aan zijne wonden; de Heer van *Carlo* was gesneuveld. Onder degenen, welke zich redden, was JOHAN VAN OLDENBARNEVELD, later *Hollands* beroemde Advokaat, die als vrijwilliger het zwaard tot ontzet van *Haarlem* had aangegord. De belegerden hadden den beraamden uitval niet gedaan, daar zij het afgesproken teeken, door de vlam en den rook van het brandende stroo, niet gezien, en vermoed hadden, dat het strijdgedruisch, welk zij hoorden, opzettelijk in de vijandelijke legerplaats verwekt was, om hen te misleiden en naar buiten te lokken. Hieraan schreef ORANJE het mislukken der onderneming toe. De veroverde vaandels werden, ten teeken der overwinning, in het gezigt der stad geplant. Een gevangene, wien de Spanjaarden neus en ooren hadden afgesneden, moest in *Haarlem* de tijding der nederlaag overbrengen, terwijl tevens de hoofden van eenige verslagenen naar binnen werden geworpen. Groot was ongetwijfeld door geheel *Holland* de ontsteltenis en verslagenheid over deze nederlaag; maar dat de inwoners van *Leiden* er zoo verbolgen over waren, dat zij »weigerden de vlugtelingen in te nemen, de vensters van 's Prinsen verblijf met steenen inwierpen, en ORANJE een bedrieger en verrader noemden, met wien zij niets meer wilden te doen hebben (2)," is zeker overdreven, zoo niet geheel bezijden de waarheid. De toestand der belegerden was volstrekt wanhopig geworden, en de Prins raadde hun, zoo goed mogelijk voor zich te zorgen. Er werd derhalve bepaald, en ORANJE daarvan kennis gegeven, dat alle weerbare mannen trachten zouden door 's vijands leger heen te slaan, maar de vrouwen, grijsaards en kinderen achterlaten, in het vertrouwen, dat de Spanjaarden deze zouden sparen. Reeds waren alle bruggen over het *Spaarne* afgebroken of opgehaald, alle vaartuigen

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 385.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 388.

1568—1576 in den grond geboord, om den Spanjaarden te beletten hen te vervolgen, en de onderneming den avond van den negenden van Hooimaand op het punt van ten uitvoer gebragt te worden, toen het smeeken der vrouwen en kinderen, hen niet aan den euvelmoed der vijanden ten prooi te laten, tot een ander en edeler besluit voerde.
10 v. Hooim. 1573 Men zou den volgenden dag beproeven met de geheele bevolking zich een weg door den vijand te banen. Zeven vaandels schutters zouden de voorhoede, de Overheden, vrouwen, grijzen en kinderen het midden, en negen vaandels soldaten de achterhoede uitmaken. Don frederik werd door een overlooper hiervan onderrigt; en hetzij hij beducht was voor de gevolgen van zulk een wanhopig besluit, hetzij hij den Haarlemmers vrees wilde aanjagen, of het zaad der tweedragt onder hen strooijen, of wel, omdat hem de inname eener verlatene stad weinig eer zou verschaffen, hij wist althans het gerucht te verspreiden, dat zijn volk onder de wapenen stond, om de uittrekkenden af te wachten, maar dat er nog genade was voor allen, die zich overgaven. Geheel *Haarlem* geraakte hierdoor in beweging en er heerschte eene onbeschrijfelijke verwarring, daar elk aandrong op datgeen, waarvan hij zich de beste uitkomst voorstelde. Eenigen wilden de stad verlaten, anderen blijven; tot het eerste waren de Waalsche, tot het laatste de Duitsche soldaten geneigd; doch de Walen deinsden terug, toen het op de uitvoering zou aankomen. In dezen strijd van gevoelens bleven de wachtposten genoegzaam onbezet, en de stad liep gevaar van overrompeld te worden.
12 v. Hooim. Nu beproefden de Regering en de Bevelhebbers van het krijgsvolk, onder toestemming des Prinsen van *Oranje*, nogmaals in onderhandeling te treden, maar konden niets anders bedingen, dan dat de stad zich op genade en ongenade zou overgeven. Daar echter deze overeenkomst, en dit is opmerkenswaardig, eerst door de schutterij moest goedgekeurd worden, vóór zij als van kracht kon beschouwd worden, werden 's anderendaags, toen de gemagtigden in de stad waren teruggekeerd, de schutters en soldaten bijeengeroepen. De schutters bewilligden in de overgave, en de soldaten, ofschoon aanvankelijk ongenegen, 's vijands genade af te wachten, besloten echter hiertoe op de verzekering der gemagtigden, dat don frederik zich goedgunstiger zou toonen dan men verwachtte. Alleen bordet, een Fransch Edelman, die na het hernemen van *Bergen in Henegouwen* door de Spanjaarden, tegen zijne belofte aan, in 's Prinsen dienst was gebleven en nu aan vergiffenis wanhoopte, liet zich door zijn knecht doodschieten. De gemagtigden begaven zich weder naar 's vijands leger en sloten het verdrag; waarop
13 v. Hooim. de Spanjaarden dadelijk binnenrukten en de stad van brood, wijn en andere ververschingen voorzagen (1).

Het bevel van don frederik aan den Graaf van *Bossu*, op welke wijze de overgave

(1) *Belangr. Stukk.* bl. 23.

en het bezetten van *Haarlem* moesten plaats hebben, luidde: »dat BOSSU in het *Haarlemmerhout* van de Regeringsleden het verdrag, door hen geteekend, zou ontvangen, waarbij zich de inwoners, zonder eenige voorwaarde hoegenaamd, aan 's Konings genade onderwierpen. Hij moest ROMERO, den Heer DE GONGNYES en den Heer LA MOTTE met zich nemen; aan eenige personen gelasten zorg te dragen, dat al de wapenen op het raadhuis gebragt, de Waalsche, Fransche, Engelsche en Schotsche soldaten in eene kerk, en de Hoog- en Nederduitsche met de burgers in eene andere gevoerd wierden. De vrouwen, kinderen en ouden van dagen moesten elders, en de gewonden der onderscheidene natiën, elk bij de zijne vereenigd worden, terwijl niemand iets anders mogt medenemen dan zijne kleederen. ROMERO moest met tien vaandels Spaansch voetvolk post vatten aan de poort, die de stedelingen zouden openen en door welke niemand mogt ingaan, ten ware op bevel van BOSSU. DON FERDINAND DE TOLEDO en DON GONZALO DE BRACCAMONTE zouden met het overige van het oude Spaansche voetvolk de batterijen bezetten, en niemand binnenlaten zonder verlof van DON FREDERIK. De poorten en de batterijen dus bewaakt zijnde, zou DON FREDERIK alom in de stad wachten uitzetten, onder bevel van Waalsche en Spaansche Hoplieden. BOSSU moest terstond alle Bevelhebbers en personen, wier namen op eene lijst geschreven waren, welke DON FREDERIK hem gegeven had, bijeenroepen en in verzekerde bewaring nemen, en zich in bezit stellen van de sleutels der stad als mede van de vaandels, om die onverwijld den Opperbevelhebber te zenden. De benden, die niet ter bewaking der poorten en batterijen gebezigd werden, moesten in de legerplaats ter bescherming blijven. De Duitsche Kolonels, de Graaf van *Eberstein* en de Baron FRANSBERG, zouden BOSSU verzellen, om met de inwoners te spreken (1).'' Overeenkomstig deze voorschriften, bragten de burgers en soldaten hunne wapenen op het stadhuis; de burgers begaven zich in het klooster *te Zijl*, de vrouwen en kinderen in de Groote Kerk, de Waalsche, Fransche en Engelsche soldaten in die van *Bakenesse*, en de Duitschers en Schotten in het *St. Katrijne-* en *St. Ursule* klooster. 1568—1576

Des anderendaags trokken drie duizend Spanjaarden de stad binnen. Daarop kwam DON FREDERIK, verzeld door den Graaf van *Bossu* en een aanzienlijk gevolg Spaansche Edelen en Bevelhebbers. Eenigen melden, dat ALBA denzelfden dag in persoon de vestingwerken en legerplaatsen om *Haarlem* te paard bezigtigde, doch, zonder binnen te rijden, des avonds naar *Amsterdam* terugkeerde. Maar de Hertog bevond zich op dien tijd nog te *Nijmegen*, van waar hij den Koning met den val van *Haarlem* geluk wenschte. »Ik zou gaarne willen,'' voegde hij er bij, »dat de stad niet geplunderd of vernield wierd, opdat men barmhartigheid uitoefenen en alleen de schul- 14 v. Hooim. 1573

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 386.

1568—1576 digen straffen konde. Ik heb DON FREDERIK geschreven, dat hij van de Waalsche, Fransche en Engelsche soldaten geen enkele in het leven moet laten; dat de Bevelhebbers der Duitschers ook ter dood gebragt en hunne soldaten, na gezworen te hebben, den oproerigen Prins niet meer te zullen dienen, geheel uitgeschud (*desnudos*) naar eene plaats moeten vervoerd worden, waar zij geen kwaad kunnen doen. Eenige burgers zullen gestraft, de overigen met goedertierenheid behandeld worden, tot voorbeeld voor andere steden (1)." De Hoplieden en vaandrigs waren reeds terstond in verzekerde bewaring naar het *Huis te Kleef* gevoerd. Den volgenden dag, 15 v. Hooim. 1573 in den morgen, begon het geregeld vermoorden van de bezetting met het deels onthoofden, deels ophangen van drie honderd soldaten, op welke wijze vervolgens, op bepaalde tijden, nog twee duizend man omgebragt werden (2), Wie biechtte werd met het zwaard, wie zulks weigerde met den strop gestraft. Om de taak der vijf scherpregters en hunne knechts te verligten, werden drie of vier honderd man, bij paren rug aan rug gebonden, in het *Haarlemmermeer* verdronken. De Duitsche soldaten echter, ten getale van zes honderd, verkregen lijfsbehoud, omdat zij geene kerken of kloosters geplunderd hadden. Onder eede van nimmer tegen den Koning te zullen dienen, werden zij zonder wapenen, en geleid door eenige Spaansche ruiters, naar *Kampen* en *Zwolle* gezonden. SONOY, welke nog den *Diemerdijk* bezet hield, zond hen Hopman WALTER HAGEMAN met drie welbemande galeijen achterna, die hen te *Nieuwkerk* bereikte. De Spaansche ruiters namen onmiddellijk de vlugt; en de Duitschers zouden in dienst van SONOY gebleven zijn, indien DON FREDERIK niet gedreigd had, in dat geval, hunne Hoplieden, die nog te *Haarlem* zaten, te laten ombrengen. SONOY ontsloeg hen daarop. De brave RIPPERDA en zijn Luitenant HORRENMAKER, een Gentenaar, werden den zestienden van Hooimaand, LANCELOT *van Brederode*, JAN *van Duivenvoorde*, Kolonel der schutterij, en achttien Fransche of Waalsche krijgsbevelhebbers den achttienden van Oogstmaand onthoofd; zelfs het gele vaandel van RIPPERDA werd op de markt met *den zwaarde geëxecuteerd* (3). Een onechte zoon van GRANVELLE, naar men verhaalt, in dienst van ORANJE, wilde liever den dood ondergaan, dan het leven redden door zijne afkomst te openbaren. Hopman BALFOUR behield het leven, daar hij zwoer, den Prins van *Oranje* te zullen vermoorden; doch hij gaf er dezen kennis van, bad om vergiffenis, en diende hem als krijgsman tot aan zijn dood. De veldpreker van Hopman STEENBACH werd opgehangen; de stadspredikant SIMON SIMONSZOON onthoofd. Uit een echt gedenkstuk blijkt dat, ofschoon de Regering van *Am-*

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 387.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 391.

(3) *Belangr. Stukk.* bl. 24.

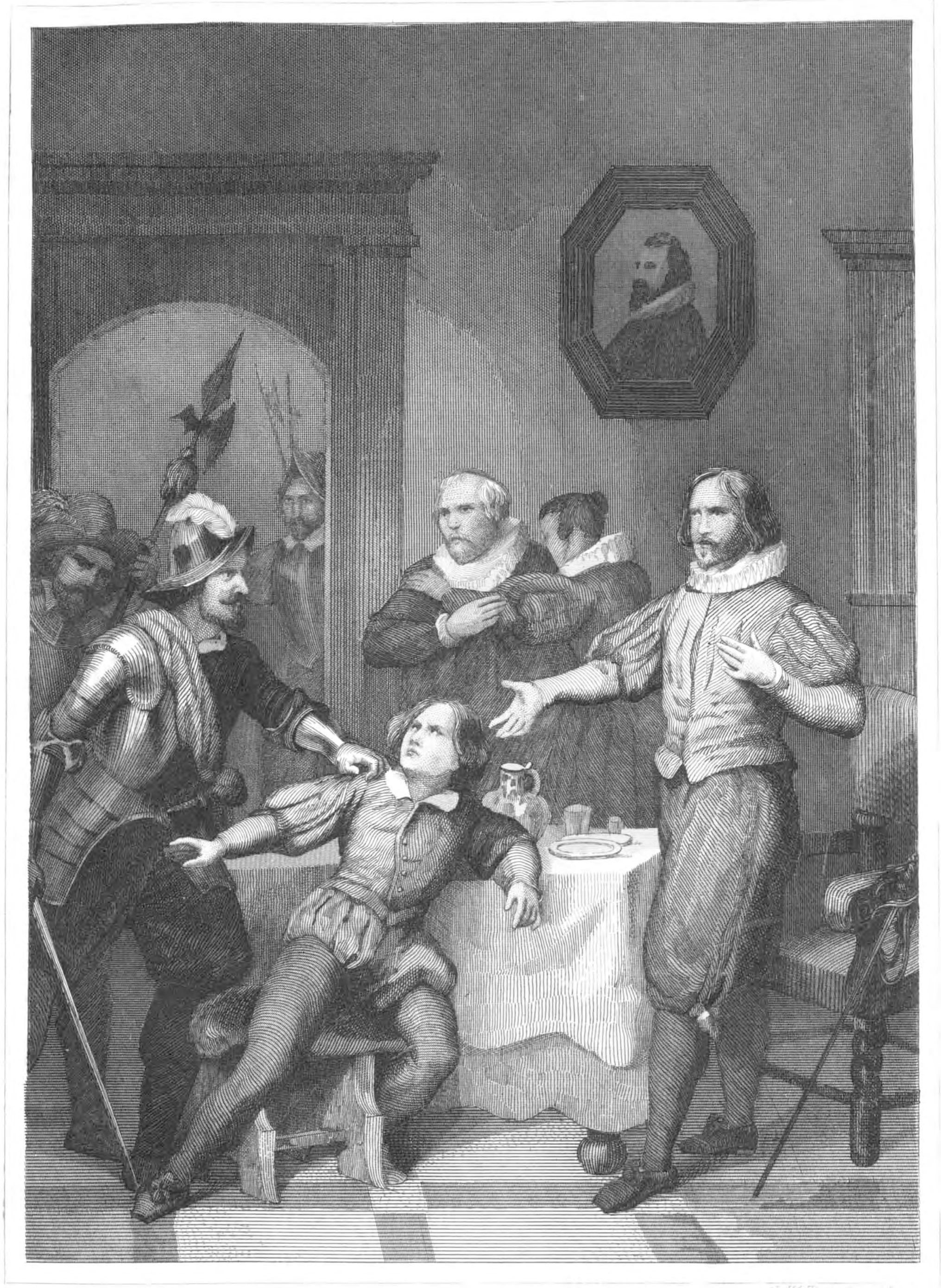

C. Ed Taurel sculps.

PIETER DIRKSZ. HASSELAËR GEVANGEN GENOMEN.

sterdam, welke stad destijds door de Geuzen *Moorddam* genoemd werd, ijverig Spaanschgezind was en den Haarlemmers, gedurende het beleg, veel nadeel had toegebragt, op haar dringend verzoek, en door tusschenkomst van NOIRCARMES, na de overgave van *Haarlem*, aldaar het leven van een groot aantal inwoners is gespaard gebleven (1). Voorts werd eene algemeene vergiffenis afgekondigd, van welke echter zeven en vijftig der aanzienlijkste burgers waren uitgesloten; veertig van hen, en onder deze de Schout ADRIAAN VAN DORT en de Burgemeesters STUYVER, KIES en VAN VLIET, werden in verzekerde bewaring genomen. Naar PIETER DIRKSZOON HASSELAER werd ook gezocht, terwijl hij aan tafel zat. Doch men tastte zijn broeder NIKOLAAS, die van verslagenheid schreide, in zijne plaats aan. »Zoo gij den vaandrig zoekt," riep hij uit, »laat dezen los; ik ben het." De Schout en negen anderen overleden in den kerker; eenigen verkregen vergiffenis of ontsnapten door list, gelijk VAN VLIET, die, op zijn woord van eer ontslagen, als een molenaarsknecht gekleed uit de stad geraakte; sommigen werden later tegen Spanjaarden uitgewisseld; slechts vijf of zes, die zich, naar 's Hertogs uitdrukking, »het meest vijandig tegen God en den Koning betoond hadden," zijn het hoofd voor de voeten gelegd. Geene andere burgers werden, naar het schijnt, in *Haarlem* omgebragt. »Het is noodzakelijk," schreef ALBA aan den Koning, »in het straffen met de uiterste omzigtigheid te werk te gaan, om den verrader (den Prins van *Oranje*) geene aanleiding te geven, het volk tot wanhoop te brengen, en de Regering en burgerijen der steden, die zijn gezag erkennen, aan 's Konings genade te doen twijfelen (2)." Van daar dan ook, dat hij om dien tijd op naam van FILIPS een staatsstuk uitvaardigde, waarbij al de afgevallene steden vermaand werden, onder 's Konings gehoorzaamheid terug te keeren, onder verzekering van genade; doch verdelging zou haar lot zijn, wanneer zij hardnekkig bleven. ALBA verzocht den Koning, het niet euvel te duiden, dat hij, zonder zijne bevelen af te wachten, deze maatregelen genomen had, daar elke vertraging zeer groote moeijelijkheden zou gebaard hebben. Hij liet ook alom afkondigen, dat de vreemde soldaten, in dienst van den Prins van *Oranje*, die naar hun land wilden terugkeeren, van hem paspoorten zouden erlangen, en hij hun de wapenen, welke zij hem bragten, zou betalen. »Thans, Sire," schreef hij, »moet men door alle middelen en alle mogelijke zachtheid trachten, het volk tot onderwerping te brengen; uit hoofde van de krijgsmagt, welke te Uwer beschikking staat, kan Uwe Majesteit thans barmhartigheid uitoefenen; men zal er U erkentelijk voor zijn; indien gij op andere tijden goedertierenheid hadt gebezigd, zoudt gij de oproerlingen slechts tot grootere onbeschoftheden aangespoord hebben (3)."

1568—1576

21 v. Hooim. 1573

(1) *Belangr. Stukk.* bl. 34.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 392.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 393.

1568— Tot afkoop van de plundering der stad, eischte DON FREDERIK drie maal honderd
1576 duizend gulden. Regering en burgerij betuigden, dat het onmogelijk was, zulk eene aanzienlijke som bijeen te brengen, daar zij door de bezetting, tijdens het beleg, genoegzaam van al hun geld en kostbaarheden, ten bedrage van over de honderd duizend gulden, waren beroofd geworden. Eindelijk verwierven zij den afkoop voor twee maal honderd en veertig duizend gulden, van welke honderd duizend terstond, de andere binnen twee maal zes weken moesten uitgekeerd worden. De honderd duizend gulden, en zelfs nog daarboven, zijn dadelijk opgebragt, weshalve de burgers hunne lakens en koopgoederen verre beneden de waarde moesten afzetten. Om de overige som bijeen te brengen, trachtte de Regering van *Haarlem* honderd vijftig duizend gulden tegen rente op te nemen; doch het schijnt, dat dit niet gelukt is; het blijkt ook niet, dat de te kort komende afkooppenningen zijn betaald geworden. De Regering heeft trouwens geene moeite gespaard, om de ingezetenen daarvan verschoond te krijgen, en is daarover tot in Vijftien honderd vijf en zeventig bij het Hof te *Brussel* werkzaam geweest. De zaak is denkelijk in *statu quo* gebleven; men vindt er althans verder niets van opgeteekend (1). Welligt hebben 's Konings bewindslieden niet ten strengste op de uitbetaling aangedrongen, zoo wel uit overtuiging van het onvermogen der burgers, als omdat dezen, ondanks den afkoop der plundering, vele schilderijen, kunststukken en wapenen door de Spanjaarden ontroofd waren (2), en zij een geruimen tijd vier duizend man moesten onderhouden. Er was namelijk in de legerplaats onder
29 v. Hooim. 1573 de oude Spaansche soldaten, die leeftogt, kleeding en voldoening van achterstallige soldij eischten, muiterij ontstaan. Onstuimig drongen zij in *Haarlem*, waar ROMERO, welke er met twaalf vaandels van hun volk in bezetting lag, ter naauwernood uit ontsnapte; en trachtten zich van het geschut meester te maken, doch werden hierin door de Duitsche benden verhinderd. Men vreesde insgelijks voor eene beweging onder de Walen. ALBA verklaarde, dat »hem nooit iets dergelijks sinds veertig jaren, dat hij
2 v. Oogst-maand. het bevel over legers voerde, was overgekomen. Al zijne plannen waren door deze muiterij verijdeld, en zonder geld zag hij geen middel haar te stillen. Hij had den muiters reeds laten aanbieden, zich zelven als gijzelaar in hunne handen te stellen, tot zij afbetaald waren; en zou dit werkelijk volvoeren, indien hij hen daardoor kon bevredigen. Hij verzocht den Koning, zoo spoedig mogelijk de oproerlingen schriftelijk te vermanen, na hen voor hunne bewezene diensten bedankt te hebben, tot hunnen pligt terug te keeren, onder belofte, dat binnen kort de achterstallige soldij zou aangezuiverd worden. Middelerwijl was hem door eenige Amsterdammers eene som gelds

---

(1) *Belangr. Stukk.* bl. 25—29, 41.

(2) Eene lijst van deze schilderstukken wordt gevonden in de *Belangr. Stukk.* bl. 35.

voorgeschoten, met welke hij zich naar het leger voor *Haarlem* begaf, en met veel 1568—1576
moeite de opgewondene gemoederen, elk met dertig kroonen tevreden stelde (1).
De soldaten bleven echter in de stad, en teerden er zeven weken lang op kosten der burgers, hetgeen dezen op negentien duizend gulden te staan kwam. Ondertusschen was, in tegenwoordigheid van DON FREDERIK, de Groote Kerk door GODFRIED VAN 15 v. Oogst-
MIERLO, den tweeden Bisschop van *Haarlem*, na eene plegtige mis en leerrede her- maand.
wijd. FILIPS, Baron DE LICQUES, werd kort daarna tot Opperbevelhebber der stad 1573
aangesteld, met eene bezetting van vijf vaandels Duitschers en eenige ruiters.

Op veel geld en bloed was *Haarlems* belegering den vijand te staan gekomen. Twee dagen langer dan zeven maanden had zij DON FREDERIK met eene talrijke krijgsmagt bezig gehouden. Men rekent, dat vijf duizend Spanjaarden door het zwaard en de kogels der belegerden, en zeven duizend door ziekte, koude en ongemak zijn omgekomen. Van de drieduizend Luikerwaalsche schansgravers had er geen het leven afgebragt, en vier honderd man waren van honger gestorven. Geen der Bevelhebbers, de Veldheer zelf niet, was ongekwetst gebleven; vele waren gesneuveld. Maar ook *Haarlem* had ontzettend geleden. Twee duizend negen honderd zes en veertig man, onder welke slechts acht en zestig burgers, waren tijdens de belegering omgekomen, en tien duizend vier honderd en twee kanonschoten tusschen de Kruis- en St. Janspoorten, en vier honderd op andere zijden der stad gedaan. De schade door en ten gevolge van het beleg veroorzaakt, wordt op bijna een millioen guldens, eene voor dien tijd verbazende som, geschat (2).

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 397, 398, 400, 403.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 301—402. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 42—175. *Belangrijke Stukken voor Geschied- en Oudheidkunde* enz., door J. V. D. CAPELLE (BOSDIJK), bl. 6—48. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. II. bl. 265. *Korte Historische Aanteekeningen wegens het voorgevallene in de Spaansche belegering der stad Haarlem*, 1739. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl. Liv.* VIII et IX, p. 181—222. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 443—448. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 99—112. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 163—180. ASTORGA, *Leven van* ALBA, D. II. bl. 385—402. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 237—239, 243—255. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. III. p. 138—152. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 166—176. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. IV. p. 197—236. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 150—155, 157—166, 168—171, 173—182. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 420—424, 431—444. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 87—89. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 9. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 297—306. B. VIII, bl. 308—326. GIJSIUS, *Oorsp. d. Nederl. Ber.* bl. 492—510. GOUTHOEVEN, *Chron.* D. II. bl. 68—84. VERVOU, *Gedenkw. Gesch.* bl. 4, 5. AMPZING, *Beschr. v. Haarl.* bl. 177—221. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 356, 365—373, 377, 380. H. SOETEBOOM, *Saanlants Arcadia*, B. V. bl. 457—466. BOSSCHA, *Neérl. Heldend.* D. I. bl. 198—221.

1568— 1576 De dappere verdedigers van *Haarlem* hadden een edeler lot verdiend dan door beulshanden omgebragt te worden. Met weemoed staart men inzonderheid op WIGBOLD RIPPERDA terug, wiens beleid, moed en standvastigheid den vijanden zelfs eerbied moesten ingeboezemd hebben. Hij stamde af uit een Friesch geslacht, en had in zijne jeugd zich te *Geneve* op de letteren en wetenschappen toegelegd. In het vaderland teruggekeerd, trad hij in 's Prinsen dienst, en werd om zijne krijgsmansbekwaamheden, welbespraaktheid en dapperheid tot Opperbevelhebber van *Haarlem* aangesteld. Hij was een der eerste slagtoffers van de wraakzucht der Spanjaarden, en stierf even mannelijk en standvastig als hij geleefd had. De wakkere KENAU SIMONSD. HASSELAER was na de overgave uit de stad geweken. Om hare betoonde diensten, ten tijde der belegering, werd zij in Vijftien honderd vier en zeventig met het waagmeesterschap van de nieuwe waaggelden, en het gaarderschap van den nieuwen impost op de turf te *Arnemuiden*, toen eene bloeijende plaats, begiftigd. Vier jaren daarna keerde zij in *Haarlem* terug, en overleed aldaar om of in het jaar Vijftien honderd negen en tachtig. Het schijnt, dat zij met een eerepenning is beloond geworden, dewijl haar oorspronkelijk afbeeldsel daarmede prijkt. Zij was in Vijftien honderd zes en twintig te *Haarlem* uit een aanzienlijk geslacht geboren, en met NANNING GERBANDSZ. BORST, een man van deftigen huize en scheepmaker van beroep, gehuwd. Het blijkt, dat zij een zoon en drie dochters gehad heeft, en reeds in Vijftien honderd een en zeventig weduwe geweest is. De wapenen, benevens eenige kleedingstukken en andere voorwerpen, welke haar toebehoord hebben, moeten nog bij de nakomelingen van haar zoon, of die met hem in betrekking hebben gestaan, aanwezig zijn. Hare zuster, ADRIANA SIMONSD. HASSELAER, was gehuwd met HADRIANUS JUNIUS, een der grootste geleerden van zijn tijd. KENAU's broederszoon, PIETER DIRKSZ. HASSELAER, om of in het jaar Vijftien honderd vijf en vijftig te *Haarlem* geboren, werd na den slag op de *Zuiderzee*, nevens eenige andere burgers, welke te *Haarlem* in hechtenis zaten, tegen Spaansche gevangenen gewisseld. Hij vestigde zich te *Amsterdam*, waarschijnlijk nadat die stad tot 's Prinsen zijde was overgegaan, en legde er zich op den handel toe. Hij behoorde in Vijftien honderd vijf en negentig onder die kooplieden, welke den eersten togt van HOUTMAN naar de *Oost-Indiën* tot stand bragten, en nam ook deel in latere togten derwaarts, weshalve hij te regt als een der eerste grondleggers van de Oost-Indische Maatschappij beschouwd wordt. Meermalen bekleedde hij de waardigheid van Raad en Schepen der stad *Amsterdam*, en schijnt in Zestien honderd vijftien overleden te zijn. De Ridder HOOFT getuigt van hem, dat »geen man ooit meer de deugd of min den dood achtte dan hij.” — Dit had HASSELAER bij het beleg van *Haarlem* meermalen bewezen. Toen hij eens, onder anderen, na eene mislukte poging, om met zijn broeder en eenige andere jongelieden eene schans bij het *Huis ter Hart* door te steken, in *Leiden* was gekomen, bood hij uit eigen beweging

J. F. C. Reckleben sculps.

aan, brieven van groot belang naar *Haarlem* over te brengen, en verbond zich bij een plegtigen eed, wanneer hij 's vijands handen niet kon ontgaan, de looden bus, welke de brieven bevatte, in het water te werpen en zich zelven van het leven te berooven, opdat men hem niet door pijnigingen uit den hals mogt wringen, de plaats aan te wijzen, waar hij de brieven geworpen had. Deels zwemmende, deels te voet geraakte hij echter gelukkig tusschen de vijandelijke wachten door. Later hoorde men hem zeggen, »dat hij niet wist, hoe hij, in het nijpen van den nood, te moede zou geweest zijn; maar dacht, dat hij eer zijnen eed gehouden dan dien verbroken zou hebben." — Onder de mannen, welke zich in het beleg van *Haarlem* verdienstelijk gemaakt hebben, behoort ook de wakkere Burgemeester NIKOLAAS VAN DER LAAN, uit een der aanzienlijkste geslachten dier stad en aldaar in Vijftien honderd een en twintig geboren. Tijdens de belegering was hij voorzittend Burgemeester en tevens thesaurier der stad. Daar hem alzoo de gesteldheid der stedelijke ontvangsten en inkomsten naauwkeurig bekend was, achtte men het noodig, na de overgave der stad, zich van zijne mededeelingen en inlichtingen ter regeling daarvan te blijven bedienen. Dit en zijne vroegere diensten, vooral dewijl hij in Vijftien honderd zes en zestig de beeldstorming in *Haarlem* verhoed had, zullen aanleiding gegeven hebben, dat men hem niet buiten de vergiffenis gesloten heeft, gelijk plaats had met zijne drie ambtgenooten, ja, zelfs met zijn zoon GERRIT VAN DER LAAN, die een werkdadig deel aan de verdediging van *Haarlem* genomen had. Hij schijnt echter spoedig de stad verlaten, en zich bij den Prins van *Oranje* vervoegd te hebben, welke hem, om zijne bekwaamheid en eerlijkheid, in aanzienlijke betrekkingen plaatste. In Vijftien honderd zeven en zeventig in *Haarlem* teruggekeerd, bekleedde hij nog onderscheidene malen de burgemeesterlijke waardigheid en was tot zijn dood, in Vijftien honderd vier en tachtig, ijverig werkzaam tot nut der stad en burgerij.

1568–1576

De belegering en verdediging van *Haarlem* »van welke men," zegt ASTORGA, »zoo veel in de wereld gesproken heeft," verdienden uitvoerig beschreven te worden. »De oudheid," voegt hij er bij, »heeft er geen vermaarder gehad, en men heeft er naderhand geene gezien, die er bij te vergelijken is. De belegeraars en de belegerden deden daarin wonderen van dapperheid, maar niets verhoogde meer hun roem dan hunne standvastigheid in het verduren van allerlei ongemakken. De belegerden gaven zich niet over dan op het uiterste, en stonden vier algemeene en een groot aantal gedeeltelijke bestormingen door. Hunne vrouwen kweten zich niet minder dan zij; men zag haar met de bijl of de schop in de hand, de bressen herstellen, en aan hare kinderen, broeders of mannen spijs brengen. Sommigen van haar gingen nog verder, namen de wapenen in de hand en vochten met heldenmoed. Het verlies aan wêerszijde was groot; er was niet een van de belegeraars, zelfs DON FREDERIK niet, welke er geene wonde

1568—1576 ontving (1)." Er is teregt aangemerkt, dat het beleg van *Haarlem* niet alleen den staat der belegeringskunst, bij het begin van den tachtigjarigen oorlog, leert kennen, maar ook en bovenal merkwaardig is, omdat *Haarlem* »de eerste stad geweest is, welke het waagde met den Spanjaard den vrijheidskamp op leven en dood te beproeven; en ofschoon in het einde bezweken, door zijne heldhaftige verdediging, bij vijand en landgenoot een indruk heeft te weeg gebragt, welke voor de zaak des Vaderlands van onberekenbaar veel nut geweest is (2)." *Haarlem* toch had den Spanjaarden getoond, wat vreedzame burgers vermogon, wanneer de verdediging der dierbaarste belangen hun ernst geworden is; en bij de Nederlanders den moed en het zelfvertrouwen opgewekt, daar de zege der vijanden meer door den honger dan door het zwaard was verworven, de Spanjaarden in de meeste gevechten het onderspit hadden gedolven, en het verlies van elken belegerde, welke gesneuveld was, door den dood van verscheidene belegeraars was opgewogen geworden (3). Door dit langdurig beleg was eene soort van gelijkheid tusschen de Spaansche en Hollandsche benden ontstaan, waardoor de eersten ophielden voor de laatsten zoo vreesselijk te zijn. »Zij immers schenen niet meer onverwinnelijk," zegt DE GROOT, »die zoo langzaam overwonnen (4)." Niettemin verspreidde *Haarlems* val in de eerste oogenblikken alom schrik, angst en verslagenheid. »De gemoederen worden al flaauwer en flaauwer, de moed zinkt, velen verlaten het Land, en de geldmiddelen zijn zoo uitgeput, dat er schier geen middel overblijft, om de zaken lang gaande te houden," schreef ORANJE, kort na de overgave der stad, aan LODEWIJK *van Nassau* (5). En indedaad, men verkeerde in den neteligsten toestand. Door het verlies van *Haarlem* waren *Noord-* en *Zuid-Holland* als vaneengescheurd. Het geheele gewest was door het opbrengen van geld, door het plunderen van den vijand, en door inlegering en overlast van eigen krijgsvolk uitgeput of verdorven; van vreemde hulp werd niets vernomen, ook was die ver van de hand, het gevaar daarentegen nabij. De Prins had geen vermogen meer; zijne veldtogten waren ongelukkig afgeloopen, en al zijne ondernemingen, tot ontzet van steden, verijdeld en mislukt. Niet eene stad had hij kunnen verlossen; wie zou het wagen eene belegering door te staan, wanneer men, na eene mannelijke verdediging en het verduren van de grootste ellende, zich toch moest onderwerpen of door

(1) *Leven van* ALBA, D. II. bl. 400.

(2) BOSSCHA, *Neêrl. Heldend.* D. I. bl. 220, 221.

(3) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 153, 154.

(4) *Annal.* Lib. II. p. 42. Vgl. BILDERDIJK, D. VI. bl. 160.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 177.

den strop het leven verliezen? Deze en meer andere dergelijke aanmerkingen waren gansch niet ongegrond en bragten vele aanzienlijke ingezetenen, vooral in *Noord-Holland*, tot zulk eene wanhoop, dat zij hunne goederen inpakten en zich gereed maakten, met vrouw en kinderen te vlugten (1). Hoe weinig de Prins zelf den moed had opgegeven, terwijl elk, SONOY zelfs, de toekomst donker te gemoet zag en aan den goeden uitslag twijfelde, getuigt zijn hartig en gemoedelijk antwoord aan SONOY en de Raden van het *Noorder-Kwartier*, die hem, na het overgaan van *Haarlem*, onbewimpeld onder het oog hadden gebragt: »dat naar menschen oordeel het onmogelijk was, de zaak langer vol te houden, ten ware zijne Vorstelijke Genade met de eene of andere Mogendheid een vast verbond gesloten en een treffelijk ontzet voorhanden had. Mogt iets dergelijks reeds plaats gehad hebben, dan moest zulks in de steden bekend gemaakt worden, om aan het vlugten der inwoners paal en perk te stellen, hen te troosten en te bemoedigen. Was er geene hulp te wachten, dan oordeelde men het raadzamer, zich met vrouw en kinderen en hun armoedje te scheep en op weg naar elders te begeven, eer dit door den vijand, die zich sterk ter zee toerustte, verhinderd wierd." »Hoewel wij," zegt ORANJE onder anderen hierop, »tot nog toe aan de genegenheid, die gij steeds tot bevordering van Gods Woord en onze regtvaardige zaak betoond hebt, nooit hebben getwijfeld, en deswege wel gehoopt hadden, dat de ervaring van de zaken dezer wereld, u ten minste zoo veel zou geleerd hebben, dat gij om eenigen tegenspoed of ongeval, zoo als men gewoon is zulks te noemen, en waaraan ieder, van welken staat ook, te allen tijde onderworpen is, ja, niet kan ontvlieden, welke list en arbeid hij daartoe aanwendt, u zoo ligtelijk niet zoudt hebben laten verschrikken en bijna alle mannelijke kloekheid neder leggen, gelijk wij uit uw schrijven van de vorige maand bespeurd hebben, uit welks inhoud wij niet anders kunnen merken, dan dat gij het geheele welzijn of het ongeluk dezer Landen van de stad *Haarlem* alleen afhankelijk maakt. Wij nemen God Almagtig tot getuige, welke droefheid en hartzeer wij over het beklagelijk lot, die stad overgekomen, gehad hebben, en ware zulks met gevaar van ons lijf en leven te verhoeden geweest, wij hadden het gaarne daartoe willen wagen, gelijk wij menigmaal genoeg aangeboden en ook geene middelen of wegen verzuimd hebben, die, naar ons oordeel, ons eenigzins tot hulp en bijstand dier stad konden dienen.... En zoo het niettemin God Almagtig behaagd heeft, over de stad *Haarlem* naar Zijn Goddelijken Wil te beschikken en haar uit onze handen te nemen, zullen wij Hem en Zijn Goddelijk Woord daarom verloochenen en verlaten? Is daarom de sterke hand Gods eenigzins verkort? en zijne Kerk en gemeente tot niet gebragt?.... Openlijk ziende, wat onze vijand bedoelt, hoe hij

1568–1576

(1) *Leven van* WILLEM I, D. II. p. 377.

1568—1576 alle geloften schendt, en zijne verbonden Gode noch den menschen zoekt te houden, maar de waarheid, naar zijn uiterste vermogen, geheel tracht te onderdrukken, zoo moeten wij te meer aangespoord worden, onze regtvaardige zaak te verdedigen, en hem tot het alleruiterste te wederstaan, niet twijfelende, of God Almagtig zal hem ten laatste beschamen. Op de ingeving van eenige kwaadwillige, lafhartige of onverstandige menschen moet gij niet zoo ligtelijk, om het verlies van eene stad, zulk eene goede en regtvaardige zaak verlaten, te meer daar de vijand met al zijne kracht en magt, *Haarlem* niet heeft kunnen overweldigen. Nog veel minder zal hij zoo vele andere steden kunnen bekomen, die ongelijk sterker, en, Gode zij lof! ons nog overgebleven zijn en nu, meer zelfs dan te voren, met hart en ziel voornemens zijn, alle vijandelijk geweld te wederstaan.... Gij schrijft ons, dat men u zou laten weten, of wij ook met eenigen grooten, magtigen Potentaat in vast verbond staan, om alzoo door een gewenscht ontzet, die groote, gevreesde magt van den vijand te mogen wederstaan, waarop wij niet nalaten willen, u tot antwoord te geven, dat vóór wij deze zaak en de bescherming der Christenen en andere verdrukten in dit Land aangevangen hebben, wij met den alleroppersten Potentaat der Potentaten zulk een vast verbond hebben gemaakt, dat wij ten volle verzekerd zijn, dat wij en al degenen, die vastelijk daarop vertrouwen, door Zijne geweldige en magtige hand ten laatste nog ontzet zullen worden, spijt alle Zijne en onze vijanden, zonder dat wij evenwel daarom eenige andere middelen, welke ons de Heer der Heerscharen toegeschikt heeft, hebben, of als nog willen laten voorbijgaan.... Of ons wat ongeluk overkomt, daarom niet den moed verloren, maar veeleer bedenken, wat onze zonden wel verdiend hebben, en dat het in den krijg niet altijd voorspoed kan zijn. Wij willen van onzentwege niet nalaten, al wat ons immermeer mogelijk is, en noch lijf, noch goed, noch bloed daarvoor sparen (1)." »Niemand denke, dat de Prins hier slechts eene uiterlijke vertooning van echt Christelijken heldenmoed maakte. Het was daartoe de tijd niet; de zaken schenen tot het uiterste gebragt; de vijand maakte zich gereed, *Alkmaar* aan te tasten en rustte te *Amsterdam* eene vloot uit, om zich meester van de *Zuiderzee* te maken; gelukte dit, dan was het met het geheele *Noorder-Kwartier* gedaan en de Prins niet in staat, zich met het overige deel van *Holland* en *Zeeland* staande te houden. Wie kon hem uit de hand des Hertogs van *Alba* redden? In zulke dringende en hagchelijke omstandigheden, toont de mensch gewoonlijk zijn waren aard, en de vermomming heeft dan zelden meer plaats (2)."

Niet slechts door woorden, maar ook door daden toonde ORANJE zijn onbezweken

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 446—448.

(2) *Leven v.* WILLEM I, D. II. bl. 385.

moed en zijne standvastigheid. Wat hem mogelijk was werd in het werk gesteld, om 1568—1576
de zaken buiten verwarring te houden, het Land wel te besturen, en den vijand weerstand te bieden. Hij vermeerderde aanzienlijk de bezetting van *Leiden*, begaf zich van 24—29 van Hooim. 1573
Delft naar *Schiedam*, *Delftshaven*, *den Briel*, *Dordrecht*, *Gorkum*, *Bommel* en *Buren*, liet er de vestingwerken versterken, bezielde met hoop en vertrouwen de ter neergeslagen gemoederen, beloofde de burgers te hulp te zullen snellen, wanneer zij aangevallen werden, en liet hen op nieuw den eed aan zich afleggen (1). Daar de gewone opbrengsten voor de behoeften niet toereikend waren, werden de geestelijke goederen en die der uitgewekenen aangesproken. Ondanks het verdrag met *Spanje*, ondersteunde ELIZABETH in het geheim den Prins van *Oranje* en wenschte, dat FILIPS zich met hem verstaan zoude (2). Ook de Aartsbisschop van *Keulen* beschouwde dit, in de tegenwoordige omstandigheden, als in het belang van den Koning, daar de Duitsche Vorsten, wier onderdanen door den krijg in *de Nederlanden*, wegens het stremmen van den handel, geweldig leden, op middelen begonnen te denken, om aan den oorlog perk en paal te stellen; en hij bood zich zelven bij ALBA tot onderhandelaar daartoe aan. 's Hertogs antwoord was, »dat indien de Duitsche Vorsten door het stremmen van den handel leden, zij de schuld daarvan moesten werpen op dengenen, welke er de oorzaak van was; dat de Koning slechts zijne erfstaten verdedigde; dat hij 's Konings gevoelens, aangaande eene zoodanige wijze van overeenkomst, niet kende en derhalve er niets van zeggen konde; dat de Aartsbisschop, indien hij aan de zaak gevolg wilde geven, zich tot den Koning zelven moest wenden, maar dat hij meende, als vriend, hem te kunnen verzekeren, dat indien ORANJE de wapenen nederlegde, de steden, welke hij bezet hield, ontruimde, en door tusschenkomst van den Aartsbisschop en de andere Rijksvorsten vergiffenis verzocht, men een beteren weg zou bewandelen dan die, welken men nu wilde betreden (3)." Keizer MAXIMILIAAN had reeds in het laatste gedeelte des vorigen jaars gewenscht, eene verzoening tusschen den Koning en den Prins te bewerken. Misschien ten gevolge daarvan had ORANJE, drie of vier maanden later, aan zijne broeders de voorwaarden medegedeeld, op welke men den vrede zou kunnen treffen. »Daar, zoo als u genoegzaam bekend is," zeide hij, »het nooit mijne bedoeling geweest is en ook nog in het geringste zelfs niet is, mijn bijzonder belang te zoeken, maar ik alleen getracht heb de vrijheid des Lands, zoo in het godsdienstige als staatkundige, te handhaven, welke de vreemdelingen gepoogd hebben te onderdrukken, kan ik geene andere vredespunten voorstellen, dan dat de

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II. T. II. p. 393, 394.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 369, 372, 384, 390.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 395.

1568—1576 uitoefening der Hervormde godsdienst naar het woord Gods veroorloofd, en het Land in zijne oude voorregten en vrijheden hersteld worde, en dat uit dien hoofde de vreemdelingen, bepaaldelijk de Spanjaarden, die in eenig bewind of soldaten zijn, zich verwijderen. Daar ik nu om deze reden reeds twee krijgstogten ondernomen heb, zal het bovenal noodzakelijk zijn, dat de Koning of de Staat de ruiters en soldaten, die mij gediend hebben, bevredige. Indien men ons deze punten wil toestaan en daarvan goede waarborgen geven, zal men zien, dat ik niets zoo zeer wensch, dan den gemeenen vrede en rust, en niet halsstarrig mijn gevoelen, tegen regt en billijkheid aan, wil doordrijven. Maar dewijl uit vorige, dikwijls herhaalde voorbeelden blijkt, dat al de zwarigheid juist in het punt van den waarborg gelegen is, daar de Spanjaarden, ook bij dergelijke overeenkomsten, hunnen eed niet nakomen, en zelfs zich overtuigd houden, dat zij er door den Paus van ontslagen kunnen worden, en derhalven zich er niet door gebonden achten, wenschte ik wel, dat de (Duitsche) Vorsten eenige middelen beraamden en voorstelden, op welke wij vast konden staat maken. Ik van mijne zijde betuig er geene te kunnen vinden, ten minste, die eenigzins door den Koning zouden kunnen aangenomen worden, en verzoek u derhalve er over na te denken. Vindt men, dat de zaak doenlijk is, ik zal er van mijnen kant in bewilligen, en de Staten des Lands, zoo veel mij mogelijk is, er toe aansporen." Later was het den Prins gepaster voorgekomen, dat de vredesvoorwaarden niet van hem, maar van zijne broeders uitgingen. In het eerste geval, zouden de vijanden en kwaadwilligen hierin aanleiding vinden, hem te beschuldigen, dat hij zijn Opperheer de wet wilde voorschrijven, »hetgeen het algemeen gevoelen aan geen onderdaan of vasal tegen zijn wettigen Heer op eenigerlei wijze schijnt te veroorloven." In het tweede geval, zouden velen zijne bescheidenheid prijzen. Ondertusschen had de Keizer, inzonderheid op aandrang des Landgraafs van *Hessen*, zich niet ongenegen betoond, door zijne tusschenkomst den vrede in *de Nederlanden* te herstellen. De Prins van *Oranje* bouwde echter hierop weinig; ook twijfelde hij, of de Koning van *Spanje* wel ooit eenigen vrede met zijne onderdanen zou aangaan dan in den vorm van vergiffenissen, »welke," zegt hij, »gewoonlijk niet alleen vol zijn van bepalingen en uitzonderingen, zeer nadeelig voor eene der partijen, maar men kan er ook uit den aard der zaak zeer weinig op rekenen, daar genade of vergiffenis naar goeddunken verleend wordt, en alzoo ook naar goeddunken, bij de minste gelegenheid en onder het nietigste voorwendsel, kan ingetrokken worden (1)." Het moet verwondering baren, dat hij, door middel van LODEWIJK *van Nassau* en den Heer DE LUMBRES, weder met KAREL IX van *Frankrijk*, die kort geleden de Protestanten aan het zwaard

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 49, 72, 97—124, 19*, 70*.

van moordenaars en de woede des volks had prijs gegeven, in onderhandeling tot het sluiten van een eng verbond getreden was. Om 's Prinsen gedrag in dezen met zijne pligten jegens den Koning van *Spanje*, met zijne gewone omzigtigheid, en met zijn ijver voor de belangen der Hugenooten overeen te brengen, is aangevoerd, dat, ten eerste, het aan hem, op het punt van te bezwijken, niet als misdaad kan toegerekend worden, naar eenen Beschermer te hebben omgezien in eenen verdelgingsoorlog, die in naam en op bevel van den Souverein gevoerd werd; vooral daar men zich wilde onderwerpen, mits men niet bestemd zou zijn, door het zwaard of op den brandstapel te sterven. Wat het tweede betreft, de Prins wantrouwde KAREL IX, maar schijnt langzamerhand tot de overtuiging geraakt te zijn, dat het bloedbad van den St. Bartelsnacht van de zijde des Konings volstrekt niet te voren overlegd was; en vleide zich misschien, dat de oude ijverzucht op *Spanje's* overmagt in dezen Vorst weder was opgewekt. En wat het derde punt aangaat, de Prins, wel verre van de Hugenooten aan hun lot over te laten, dacht door een verbond met KAREL een voordeeligen vrede voor hen te bespoedigen; de wensch, hun van nut te zijn, was zelfs eene der voornaamste beweegredenen van deze onderhandelingen (1). Ondertusschen is het zeker, dat het Fransche Hof niet te vertrouwen was; dat het geen andere drijfveer kende voor zijne daden dan de belangen en de behoeften van het oogenblik; en dat er het volslagenste eigenbelang, gepaard met de diepste zedeloosheid, den toon voerde. Immers, na den St. Bartelsnacht, bewimpelt dat Hof de aanmoedigingen aan Graaf LODEWIJK gegeven, en tracht in *Spanje* zich uit dien moord eene verdienste te maken; betuigt in *Madrid*, dat het voor de eer van God en zijne Kerk nooit van vrede met den Prins van *Oranje* wil hooren, maar stookt middelerwijl in *de Nederlanden* het vuur des opstands aan, en bestrijdt in *Duitschland* 's Prinsen neiging en die der zijnen, om zich met den Souverein te verzoenen; het vleit en streelt FILIPS, terwijl het de geheime bondgenoot wordt van zijne vijanden. Men getuigde derhalve in dien tijd teregt, dat »van de zijde van *Frankrijk* niets dan leugen en bedrog te wachten was (2).” Hoewel de Staatsraad DE MORVILLIERS, Bisschop van *Orleans* en van grooten invloed aan het Hof, in een merkwaardig en uitvoerig vertoog eenen krijg met *Spanje* ten sterkste had afgeraden (3), waren de onderhandelingen met Graaf LODEWIJK, in Lentemaand aangevangen, voortgezet. Het doel was den Prins van *Oranje* te ondersteunen, en *Holland* en *Zeeland* 1568—1576

---

(1) GROEN VAN PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. XVIII—XXI. Verg. daarbij, p. 108—116, 263—278.

(2) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. XLI.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 57*—70*.

1568—1576 aan het gezag des Konings van *Spanje* te ontrukken. Teregt stelde GASPARD DE SCHONBERG, Maarschalk van *Frankrijk*, het hoogste belang in deze zaak. »De rust van het rijk," schreef hij aan zijnen Vorst, »de veiligheid van den Staat, de ondergang van den hoofdvijand des Konings, de wraak over het ongelijk den Hertog van *Anjou* aangedaan, het enge en vaste verbond der Duitsche Vorsten, de omverwerping van al de plannen van het huis van *Oostenrijk*, en het toppunt van al uwe wenschen is in handen van Uwe Majesteit (1)." SCHONBERG en Graaf LODEWIJK hadden in Lentemaand de voorwaarden van het verbond ontworpen en aan den Prins van *Oranje* gezonden (2). De Prins had deze gewijzigd en in Bloeimaand aan zijn broeder de volgende punten voorgesteld: 1°. »dat de Koning van *Frankrijk* met zijne Hugenootsche onderdanen vrede maken, en hun vrijheid van godsdienst, naar de bepalingen van het jaar Vijftien honderd zestig, verzekeren zou. 2°. Zoo de Koning van *Frankrijk* dien van *Spanje* niet openlijk den oorlog wilde aandoen, of in eenig gewest van *de Nederlanden* vallen, zou hij terstond, en voorts elke drie maanden, eene som van honderd duizend kroonen den Prins van *Oranje* ter hand stellen, om de kosten van den oorlog te bestrijden, en hem daarenboven vergunnen, tot duizend ruiters en zeven duizend voetknechten naar goeddunken te ligten. Daartegen zouden al de steden en landen, behalve in *Holland* en *Zeeland*, welke de Prins of zijne aanhangers veroverden, in handen en onder gehoorzaamheid des Konings van *Frankrijk* gesteld worden. Bovendien zouden *Holland* en *Zeeland* den Koning van *Frankrijk* tot hunnen Beschermheer en Verdediger aannemen, onder voorwaarde echter, dat zij door Nederlandsche Heeren geregeerd, bij al hunne regten, voorregten en gewoonten gehandhaafd, en in de vrije uitoefening van godsdienst op geene wijze hoegenaamd belemmerd zouden worden. Zoo lang zij onder bescherming des Konings van *Frankrijk* bleven, zouden zij gehouden zijn, dezen jaarlijks, als schatting (*pour recognoissance*), vier maal honderd duizend Brabandsche guldens op te brengen, met welke de Koning zich zal vergenoegen, zonder eenige andere belasting te kunnen opleggen. De Prins van *Oranje* of *Holland* en *Zeeland* zouden verpligt zijn, den Koning van *Frankrijk* de sommen, welke zij van hem zullen ontvangen hebben, telkens een jaar na de ontvangst, of zoo als men het best zal oordeelen, terug te geven. Daartegen zou de Koning van *Frankrijk* zich verbinden, hen tegen allen en een iegelijk met al zijn vermogen te ondersteunen en beschermen, en beloven geene overeenkomst of vrede met den Koning van *Spanje* te treffen ten nadeele van het Land, van de godsdienst, of van hunne voorregten of vrijheden, maar dat de genoemde gewesten in zulk een verdrag moesten begrepen wor-

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 270, 43*.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. . 44*, 45*.

den; wederkeerig zouden *Holland* en *Zeeland* in geene schikking (*apointement*) mogen treden zonder 's Konings voorkennis en toestemming. In geval de Koning van *Frankrijk* zelf den Koning van *Spanje* den oorlog aandeed, zou de Prins van *Oranje* of *Holland* en *Zeeland* gehouden zijn, hem jaarlijks, zoo lang de krijg duurde, vijfmaal honderd duizend gulden te verschaffen, zonder dat hij verpligt zou zijn, hun eene andere som dan de genoemde honderd duizend kroonen, terwijl hij zich ten krijg toerustte, stiptelijk uit te keeren, welke gelden *Holland* en *Zeeland* op het einde van het jaar, nadat de oorlog zal verklaard zijn, moesten teruggeven (1)." 's Prinsen berigtschrift aan zijne zaakgelastigden bij het Hof van *Frankrijk*, DE LUMBRES en TAIJAERT, kwam genoegzaam met de punten, aan LODEWIJK voorgesteld, overeen. Slechts bedingt hij daarin de handhaving der regten en voorregten ook voor *die Landen, steden* enz, *welke ten behoeve van Z. M. zullen bemagtigd worden.* Voorts, in geval van openlijken krijg van de zijde des Konings van *Frankrijk*, biedt de Prins, in stede van de vier maal honderd duizend gulden 's jaars, eenen onderstand aan in manschappen en schepen zoo lang de oorlog zal duren, en na het sluiten van den vrede, twee jaren de bovengenoemde som (2). In weerwil der veelvuldige pogingen van LODEWIJK *van Nassau*, was door het dralen en de besluiteloosheid des Konings van *Frankrijk*, welke zich echter uit de tijdsomstandigheden ligtelijk laten verklaren (3), de zaak slepende gehouden; doch KAREL en zijne moeder CATHARINA DE MEDICI hadden, na het sluiten van het verdrag met de Hugenooten te *La Rochelle*, zich evenwel tot het bevorderen van de belangen der Nederlanders meer genegen betoond (4). Op dien voet stonden de zaken, toen *Haarlem* aan de Spanjaarden overging. 1568—1576

Middelerwijl was de Prins van *Oranje* binnen 's lands in verscheidene moeijelijkheden gewikkeld geweest. LUMEY en ENTENS hadden door hun gedrag, door de bandeloosheid hunner benden, en het mishandelen van Katholijke burgers, inzonderheid van Katholijke geestelijken, veler misnoegen opgewekt en vaak aanleiding gegeven, dat 's Prinsen bewindvoering, door de vijanden daarvan, in een hatelijk daglicht was gesteld. Veel laat zich echter ter verontschuldiging, ja, zelfs ter verdediging van de handelingen dezer beide mannen aanvoeren, de tijden en omstandigheden, zoo als billijk is en de onpartijdigheid vordert, in aanmerking genomen (5). Bovenal is LU-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 116—119.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 119—124.

(3) Zie GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 271, 272.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p, 164, 373.

(5) Zie *Redevoering over* WILLEM VAN LUMEY, Graaf v. d. Mark, in VAN SOMERENS *Verspreide en nagelatene Dicht- en Prozastukken*, bl. 228—256.

1568—1576 MEY's nagedachtenis gehoond geworden door den moord van CORNELIUS MUSIUS, gezegd VAN SPANGHEN, een man van twee en zeventig jaren, bekend wegens zijne geleerdheid, en aanzienlijk door zijne betrekking als Prioor van het St. Agathaklooster te *Delft*, hetwelk grootendeels nonnen van adellijke geboorte telde. Het geval heeft zich echter op deze wijze toegedragen. Ondanks ORANJE's verbod van, op doodstraf, gemeenschap met de Spanjaarden te onderhouden, had MUSIUS op de graanzolders van zijn klooster, in hetwelk de Prins zijn intrek had genomen en dat onder diens bescherming stond, heimelijk een aantal monniken verborgen, en zijne beste vervoerbare goederen ingepakt, om daarmede, in weerwil van zijn eed, naar den vijand te vlugten. Vóór te vertrekken, of, zoo als men het noemde, te glippen, had hij de nonnen van het klooster bijeengeroepen, eene afscheidsrede gehouden, en aan ieder eene gewijde hostie gegeven, opdat »het Heilige niet in handen der honden mogt komen." Nadat hij bij den Prins ten avondmaal was geweest, was hij des anderendaags morgens, verzeld door zekeren Franciskaner monnik CORNELIUS MIRANUS en de non CHARLOTTE *van de Merwede*, in eene slede over het ijs den weg naar *'s Hage* ingeslagen, waar Spaansch krijgsvolk zich bevond. Eerst aan het middagmaal werd deze vlugt den Prins geboodschapt, welke er zijn misnoegen over toonde en LUMEY, die bij hem aan tafel zat, gelastte, den Pater na te jagen. Overeenkomstig dit bevel, voerde LUMEY den Prioor op een wagen tegen den avond gevankelijk binnen *Leiden*, en stelde hem in handen van een krijgsraad, zamengesteld, behalve den Groot-Provoost, uit Jonkheer GIJSBERT *van Duivenvoorde*, Lid der Staten van *Holland*, en Mr. WILLEM BARDESIUS, gewezen Schout van *Amsterdam*, beide mannen met lof in 's Lands geschiedenis vermeld. In tegenwoordigheid dezer regters, en niet van LUMEY, bekende MUSIUS, tot den vijand te hebben willen vlugten, waarop hij tot den strop verwezen werd en, na de bekrachtiging van dit vonnis door LUMEY, dien avond nog binnen *Leiden* zijne straf onderging (1). De Graaf *van der Mark* zegt in zijne Verdediging: »het kan tot geen schande of laster bij de vromen verstrekken, den Monnik-Pater van St. *Aagten* te hebben laten ophangen, aangezien hij als een meineedige op de vlugt was betrapt, met zijn schat naar den vijand trekkende, om zijne verraderij, die hij tegen den Prins, tegen ons en de Evangelischen, ja, tegen het geheele Land gesmeed had, te verwezenlijken. Bovendien had hij bij eede gezworen, uit *Delft* niet te zullen vertrekken. Hij is alzoo door zijne eigen misdaden en het schenden van zijn eed, *niet* als een monnik of om der *Roomsche Godsdienstwille* gestraft, maar als een *kwaaddoender*, die zijn eigen vonnis medebragt, opgehangen (2)."

---

(1) V. SOMEREN, *Redevoering*, bl. 258—277, waar deze geruchtmakende zaak op geschied- en oordeelkundige gronden uiteengezet wordt.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 428.

Kort na het gebeurde met MUSIUS, was eene poging, *Haarlem* te ontzetten, mislukt (1). LUMEY, welke daarbij dapper maar ongelukkig had gestreden, werd eerlang, daar men zijn krijgsvolk over wanbetaling en gebrek aan lijftogt luide hoorde morren en zelfs de Staten voor landverraders uitkrijten, met Jonker ENTENS *van Mentheda*, zijn Luitenant, die inzonderheid met de legerverzorging belast was, door den Prins naar *Delft* ontboden. ENTENS uitte en gedroeg zich hier op eene wijze, dat de Staten meenden, zich van hem te moeten verzekeren, waartegen LUMEY zich met geweld verzette en trachtte, zijn vriend uit *Delft* te voeren. Het is zeker niet te verwonderen, dat mannen, die goed en bloed voor vrijheid van Land en geweten opgezet, als ballingen rondgezworven en eindelijk het vaderland bevrijd hadden, hunne waarde gevoelden en in drift ontvlamden, dat men hunne krijgsmakkers slecht betaalde en slecht voedde, en dit den Staten, die er voor moesten zorgen, onbewimpeld verweten (2). Na eene vruchtelooze poging van ORANJE, de geschillen te effenen, werden beide mannen in hechtenis genomen. ENTENS schijnt men in *Delft* opgesloten, doch geen vonnis tegen hem geslagen te hebben, en ORANJE heeft hem later weder in dienst van den Lande gebruikt. LUMEY werd aanvankelijk ook te *Delft*, maar in zijne woning gevangen gehouden en vervolgens, van zijn geld, zijne papieren en kleinoden beroofd, naar het slot te *Gouda* gevoerd, en aldaar onder bewaking gesteld van zekeren Hopman REINIER VAN MIJNDEN met vijftig soldaten, aan welke de stad terstond vijftig pond, in mindering van soldij, voorschoot om *alle onwilligheid* in hen te verhoeden. Hier behandelde men hem op de allerlaagste wijze, onthield hem zelfs den wijn voor eigen geld en dwong hem, slechten gevangeniskost te nuttigen. Eenige zijner bedienden en soldaten werden gevat en ten dood toe gepijnigd, opdat men hun iets te zijnen nadeele uit den hals mogt wringen. Reeds den vier en twintigsten van Louwmaand werd door den Prins van *Oranje* zijn lastbrief ingetrokken, en VAN BRONKHORST in zijne plaats tot Opperbevelhebber aangesteld. Tevens werden onderscheidene beschuldigingen door de Staten tegen hem ingebragt, doch welke hij in een krachtig en stout verdedigschrift ontzenuwde (3). Deze verantwoording miste hare werking niet; althans LUMEY werd kort daarna op vrije voeten gesteld, en het is niet onwaarschijnlijk, dat de vrees voor het volk, bij welk hij zeer gezien was en dat hem in een openlijk lied bij den vervolgden DAVID, de Staten bij huichelaars en landverraders vergeleek, daartoe medegewerkt hebbe (4). Hij begaf zich nu naar *Rotterdam*, doch werd eerlang, op

1568—1576

(1) Zie hiervoor, bl. 248.

(2) Vgl. V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 221.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 425—429. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 105.

(4) Zie dit lied aangehaald in V. GRONINGENS *Gesch. d. Waterg.* bl. 463, 464.

1568— het gerucht of onder voorwendsel, dat hij met het Waalsche krijgsvolk het een of
1576 ander ten nadeele der Staten in den zin had, op nieuw in hechtenis genomen en in een der kelders van het slot *Honingen*, nabij die stad, geworpen. Naar eenigen, vond hij weldra middel om te ontsnappen; naar anderen, werd hij door de Rotterdammers met geweld bevrijd. Nu begeerde LUMEY betering van den hoon hem aangedaan, en liet in *Rotterdam* een geschrift aanplakken, waarin hij zijne bewezene diensten opsomde en zich nadrukkelijk beklaagde over de zonderlinge wijze, op welke hij behandeld of veeleer mishandeld werd. Immers, dan nam men hem gevangen, dan liet men hem los, dan werd hij weder aangegrepen, zonder de vormen des regts in acht te nemen. Het gedrag der Staten tegen LUMEY en ENTENS wekt het vermoeden op, dat er bijzondere wraakzucht onder vermengd geweest is (1). ORANJE, beducht dat hieruit nieuwe moeijelijkheden, zelfs muiterij en oproer onder het krijgsvolk mogt voortspruiten, eischte van LUMEY, die, naar men beweerde, zich had laten ontvallen, »drie duizend soldaten en tachtig oorlogsvaartuigen ter beschikking te hebben, om de Staten naar zijne pijpen te doen dansen," dat hij de wapenen zou afleggen, zijne knechten wegzenden, en zich als een gevangene door Rotterdamsche schutters laten bewaken. De Graaf weigerde zich hieraan te onderwerpen, zoo als trouwens wel te verwachten was, en beschuldigde den Prins van ondankbaarheid te hemwaarts, ten slotte betuigende, »dat daar de Staten, onlangs te *Leiden* vergaderd, besloten hadden, hem uit het Land te doen vertrekken, zulks reeds lang zijne begeerte was geweest, en hij voorts niets anders wenschte dan in vriendschap met hen en den Prins het Land te verlaten, hetgeen hij hoopte, dat hem niet zou geweigerd worden." Dit werd hem eindelijk, door tusschenkomst van den Prins, in Bloeimaand des volgenden jaars toegestaan, daar hij steeds bleef aandringen, dat hem regt zou geschieden en vorderde, dat aan de Edelen, zijns gelijken (*Pairs*), zijne zaak tot onderzoek wierd overgegeven. Vóór zijn vertrek dagvaardde hij openlijk en wettiglijk, als Vorst des H. Roomschen Rijks, al zijne lasteraars en belagers voor de Keizerlijke Regtskamer, om hunne beschuldigingen met bewijzen te staven; maar niemand verscheen en LUMEY werd derhalve in zijne eer hersteld. Naar een ander berigt echter, hadden de Staten van *Holland*, doch te vergeefs, aan de Regering van *Rotterdam* verzocht, hun LUMEY over te leveren. De Graaf had kort daarna, gedreven door gebrek aan genoegzame middelen van bestaan, zich naar *Embden* ingescheept, doch was door den Admiraal BOISOT aangehouden en op last der Staten naar het slot *Rammekens* gevoerd. Hier bleef hij een tijd lang gevangen, werd toen geslaakt onder schriftelijke verklaring, zich niet op de Staten te zullen wreken, zoo als hij dikwijls gedreigd had, en ontving eenig reisgeld. Van *Embden* begaf hij zich naar

(1) Vgl. V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 221, 268.

Aken en vertoefde aldaar tot het Rijkskamergerigt bevel tot de teruggave zijner goederen gegeven had, welke door den Bisschop en het Kapittel van *Luik* verbeurd verklaard waren, omdat hij zich tegen de Kerk verzet en de Ketters gediend had (1). Sedert leefde LUMEY op zijn slot *Seraing* nabij *Luik* tot in het begin van Vijftien honderd acht en zeventig, toen hij den Algemeenen Staten tegen DON JUAN *van Oostenrijk* tien vaandels voetvolk, elk van twee honderd man, toezond. Weldra kwam hij zich in persoon aan het hoofd er van stellen, maar tweespalt en verraad onder de legerhoofden ontdekkende, trok hij zich, vóór den slag van *Gemblours*, op zijne goederen terug. Daar men hem karig voor zijne hulpbenden beloond had, bragt hij op nieuw krijgsvolk bijeen, om zich voor zijne achterstallen vergoeding te bezorgen, en vermeesterde het stedeke *'s Hertogenrade* met het dorp *Heerle*. Nu meende men, dat hij tot DON JUAN wilde overloopen, waarvan echter geen de minste schijn is, en zond een deel der bezetting van *Maastricht* tegen zijne soldaten, om hen te verleiden, hun toeroepende, dat »hun Kolonel een schelm was en hen naar den vijand voerde." Ten hoogste hierover op den Prins van *Oranje* en de Staten vertoornd, maar inzonderheid op ST. ALDEGONDE, wien hij als de oorzaak daarvan beschouwde, keerde LUMEY naar *Luik* terug en liet zijn ontwerp varen. Niet lang daarna van een maaltijd bij den Graaf van *Rennenberg*, Domheer te *Luik*, Oom van den Stadhouder van *Friesland* en *Groningen*, terugkomende, gevoelde hij zich onpasselijk en beweerde, dat hij vergiftigd was. Hij overleed zeven dagen later den eersten van Bloeimaand Vijftien honderd acht en zeventig. Zijn lijk werd geopend; de lever *scheen* gescheurd, en dit hielden de geneesheeren voor een bewijs van vergiftiging. Anderen schrijven zijn dood aan de beet eens dollen honds toe, maar spreken ook van vergift. Hij werd op zijne baronie *Lumey*, in het graf zijner vaderen, met alle eer ter aarde besteld (2). 1568—1576

WILLEM, Graaf *van der Mark* en Heer van *Lumey*, was als Lid der Verbonden Edelen, als ijverig medehelper van ORANJE, wien hij met zijn vermogen en invloed ondersteunde, als Admiraal der Watergeuzen, als innemer van *den Briel* en andere plaatsen, een der eerste en voornaamste grondleggers van *Neêrlands* onafhankelijkheid. Voorzeker huldigde hij de waarheid, toen hij, in het volle gevoel der beleedigingen, hem aange-

(1) V. VERVOV, *Gedenkw. Gesch.* bl. 7, 8.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 448. Lib. IX. p. 556. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 346. F. V. INTHIEMA, *Querela Hollandiae*, p. 3, 5, 8, 18, 19, 20, 22, 32—36. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 156, 157. V. VERVOV, *Gedenkw. Gesch.* bl. 5—12. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 424—431. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. p. 99. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VII. bl. 299, 300. *Leven v.* WILLEM I, D. II. bl. 338—366. TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. III. bl. 18.—26. SCHELTEMA, *Mengelw.* D. II. bl. 202—209.

1568—1576 daan, getuigde: «dat hij, naast God, het eerste middel en beginsel geweest was, waardoor het Land uit het geweld des Tirans en de slavernij van het geloofsonderzoek verlost was en wel door krijgsvolk, oorlogschepen en krijgsbehoeften, grof en klein geschut en andere krijgstoerustingen, op zijne *eigene kosten en credict* binnen het Land van *Holland*, *zonder* toedoen van dat gewest, ingebragt." En ondertusschen heeft LUMEY weinigen gevonden, die gunstig over hem gesproken hebben. Spaanschgezinde Schrijvers hebben hem met zwarte kleuren afgemaald, en zij zijn dikwijls nog gematigder te zijnen opzigte dan eenige Nederlandsche. Eerst later is hij billijker beoordeeld geworden en heeft, gelijk in zijn tijdgenoot VAN INTHIEMA, in onze dagen een ijverigen verdediger gevonden (1). Van woestheid en wildheid hebben hem zijne vrienden zelfs beschuldigd (2). Hij was stout, onverzettelijk en een krijgsman met wien »niet te schertsen viel;" maar »zulk een karakter voegde aan zulk een tijd." Zijne soldaten evenwel, en dit is hem als misdaad aangewreven, gaven zich over aan grove buitensporigheden; doch de wanbedrijven van het krijgsvolk moeten, vooral in die tijden, niet den Opperhoofden alleen geweten worden. Zonder geregelde en goede soldij, zonder behoorlijke verzorging van het benoodigde was het, vooral in die dagen van beroering en omkeering, ondoenlijk de krijgstucht te handhaven. ORANJE, ALBA zelfs vermogten dit even weinig als LUMEY, wiens benden daarenboven een zamenraapsel waren van allerlei volk, waarvan deze uit wraak en wanhoop, gene uit armoede en gebrek, anderen uit zucht om te rooven en te stelen zich onder zijne vanen geschaard hadden. Aan dit gebrek van krijgstucht weten de Staten het mislukken der belegering van *Amsterdam* (3), ofschoon zij zelve, door het niet vervullen van hun pligt en het niet nakomen hunner belofte van uit *Haarlem* geld en krijgsvoorraad te zenden, LUMEY aan zijn lot overlieten, hetgeen hun de Graaf openlijk in het aangezigt wrijft. Het is waar, hun toestand was moeijelijk, en ook met den besten wil was het bezwaarlijk in een Land, overal door vijanden bezet en bedreigd en vaak ten prooi aan de roofzucht van eigene zoo wel als vreemde benden, geld voor den krijg te vinden; maar het is niet minder waar, dat, naar de onwedersprokene getuigenis van tijdgenooten, vele leden van deze Staten ondanks zich zelve en slechts uit nooddwang ORANJE's zijde omhelsd hadden, in het geheim den Spanjaarden en het Katholicismus genegen waren, zelfs briefwisseling met BOSSU onderhielden, en eenige van hen, waaronder LUMEY's hevigste beschuldigers, tot den vijand zijn overgeloopen (4). Het is geenszins te

(1) Zie V. SOMERENS *Redevoering*, bl. 228—277.

(2) V. VERVOV, *Gedenkw. Gesch.* bl. 5.

(3) Zie hiervoor, bl. 201.

(4) F. AB INTHIEMA, *Querela Holland.* p. 22. VERVOV, *Gedenkw. Gesch.* bl. 6.

verwonderen, dat zulke lieden, Spaanschgezind in hun hart, mannen als de Graaf *van* 1568—1576 *der Mark*, welke hen naar waarheid »goedgunners des Tirans, bloedvergieters en vervolgers der opregten, die nog de handen vol onschuldig bloed hebben, geconfijte Alvisten en Libertijnen" noemde, tegenwerkten en door valsche of overdrevene aantijgingen den voet trachtten te ligten. Zij waren het inzonderheid, welke op het schamperste LUMEY van geloofsvervolging en priestermoord beschuldigden. Indien er niet zoo veel ter verdediging zijner handelwijze met Roomschgezinden en hunne Geestelijken konde aangevoerd worden (1); indien hetgeen hij zelf te zijner verschooning in dit opzigt heeft aangevoerd, even zoo ongegrond ware, als het op waarheid berust, dat namelijk, de Roomschgezinden, en bovenal hunne Geestelijken, hunne genegenheid voor de Spanjaarden steeds bleven behouden en, in weerwil van eed en belofte, zich voor hen verklaarden, zoodra de eerste goede gelegenheid zich maar opdeed; indien zijn gedrag in dezen niet van wreedheid en onregtvaardigheid konde vrijgepleit worden, zou men toch moeten erkennen, dat het verbranden en vermoorden van Ketters door de Roomschgezinden niet minder wreed en onregtvaardig was; dat er groot onderscheid is tusschen het ophangen en pijnigen van eenige Roomsche Geestelijken door de Geuzen in een tijd van verwarring, beroering en oorlog en als bij wijze van weerwraak gepleegd, maar door alle verstandigen en bezadigden, bovenal door den Prins van *Oranje*, afgekeurd, en het ombrengen van zoo vele duizenden Ketters onder de felste martelingen met voorbedachten rade, bij wijze van regtspleging geschied en door wereldlijke en geestelijke Overheid gewettigd en gebillijkt; dat daarenboven tegen éénen Roomschgezinde, door de Ketters omgebragt, meer dan duizend Ketters door de Roomschgezinden verbrand, onthoofd, opgehangen of verdronken zijn geworden, welk getal en verschil te groot is, om in eenige vergelijking te komen (2). — Wat den laster, dien men, zonderling genoeg, ook op TRESLONG heeft geworpen, van het onteeren eener jonge dochter in *den Briel* betreft, daarvan heeft LUMEY zich gezuiverd, en hierdoor getoond, dat hij gansch niet onverschillig was omtrent zijn eer en goeden naam ten opzigte van zijn zedelijk gedrag, zoo als eenigen beweerd hebben (3).

Er blijft nog een punt in de geschiedenis van LUMEY ter navorsching over. STRADA verhaalt, dat de Prins van *Oranje* op den Graaf *van der Mark* ontevreden was, om dat deze zich beroemde de man te zijn, aan wien *Holland* zijne verlossing te danken

(1) V. SOMERENS *Redevoering*, bl. 238—256.

(2) Vgl. *Leven van* WILLEM I, D. II. bl. 346, 347. TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. III. bl. 20. VAN GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 272. Zie ook hiervoor, bl. 235.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 430. TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. III. bl. 25, 26. V. SOMEREN, *Redevoering*, bl. 230—232.

1568—1576 had (1). FREDERIK VAN VERVOV, in wiens armen LUMEY is overleden, getuigt insgelijks, dat »tusschen ORANJE en VAN DER MARK groote jaloezij was gerezen, en de Graaf den Prins geene volkomen eer en gehoorzaamheid wilde bewijzen, omdat hij de eerste oorzaak was, dat de steden van *Holland* zich tegen den Koning opstelden (2)." Daar het nu van elders blijkt, dat LUMEY bovendien zich stoutweg Graaf van *Holland* noemde (3); dat hij onder het volk een aanzienlijken aanhang telde en door de soldaten bemind werd, is de meening van velen in dien tijd, naar het schijnt, niet ongegrond, dat de Prins vreesde, dat LUMEY tot het opperste gebied zou verheven worden, en derhalve niet ongaarne zag, dat de Graaf, wien hij uiterlijk een goed gelaat toonde, buiten bediening en bewind geraakte (4).

Het vatten van LUMEY, ORANJE's Luitenant, op last der Staten had opzien bij den vijand gebaard en het vermoeden opgewekt, dat men in het geheim misnoegen tegen den Prins zelven koesterde. De Graaf van *Bossu* gaf althans aan HUGO JANSZ. VAN GROENEWEGEN, Burgemeester van *Delft*, Roomschgezind en een der voornaamste bewerkers van LUMEY's gevangenneming, zijne vreugde daarover te kennen, hem vermanende, »in zijne trouw jegens den Koning te volharden en het zoo te beschikken, dat ook de Prins in hechtenis genomen en naar het leger voor *Haarlem* gevoerd werd, hem daartoe alle hulp aanbiedende en eene groote belooning belovende." De brief geraakte in handen des Heeren VAN BRONKHORST, en door dezen aan den Prins, welke den Burgemeester bij zich ontbood, die God tot getuige zijner onschuld en opregtheid aanriep, verklarende niet aansprakelijk te kunnen zijn voor hetgeen BOSSU hem wilde schrijven. Hij weigerde echter aan 's Prinsen verlangen te voldoen, om, »tot bewijs zijner trouw, BOSSU zelven in den strik te lokken, welken deze voor anderen gespannen had," daar hij dit met zijn geweten niet konde overeenbrengen. »Het geweten van JUDITH heeft wel vermogt, lijf en leven te wagen, om den tiran HOLOPHERNES en Gods vijanden te vernielen," antwoordde de Prins, welke eerlang den Burgemeester in zijn eigen huis als gevangene liet bewaken, doch voorts aan de zaak geen gevolg heeft gegeven, dewijl hem genoegzame bewijzen ontbraken. GROENEWEGEN is met een zijner ambtgenooten, even vóór de overgave van *Haarlem*, tot de Spanjaarden overgeloopen (5).

---

(1) *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 448.

(2) *Gedenkw. Gesch.* bl. 5.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 272.

(4) V. VERVOV, *Gedenkw. Gesch.* bl. 6.

(5) INTHIEMA, *Querela Hollandiae*, p. 30, BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 431. HOOFT, *Nederl Hist.* B. VII. bl. 300.

Uit het *Noorder-kwartier* en *West-Friesland* had de Prins van *Oranje* dien tijd, 1568–
en reeds vroeger, insgelijks veelvuldige klagten over de teugelloosheid der benden van 1576
SONOY ontvangen, welke onder gelijke omstandigheden als die van LUMEY verkeerden (1). Van daar dat SONOY evenmin als de Graaf *van der Mark*, en om dezelfde reden, voor de uitspattingen zijner soldaten aansprakelijk kan gesteld worden. Hij schroomde daarenboven niet, zijne onderbevelhebbers gestreng te straffen, wanneer zij hun pligt overtraden. Het onthoofden van MICHEL CROK (2), en het ophangen van den weerspannigen Watergeus WIJBE SJOERDS, die te *Zaandam* roof en geweldenarij gepleegd had (3), strekken daarvan tot getuige. Maar ongelukkig bevond zich SONOY, sinds den aanvang van zijn stadhouderschap over het *Noorder-kwartier*, welk zestien jaren geduurd heeft, in botsing met de Noord-Hollandsche steden, waartoe echter de buitengewone toestand des Lands en het gedrag der stedelijke Regeringen zelve, over het geheel, meer aanleiding gegeven hebben, dan de heërschzuchtige of geweldige aard des Stadhouders (4). De Prins moest dikwijls in deze vaak hoogloopende geschillen tusschen beide komen, en door zijn gezag en invloed den vrede voor eenigen tijd herstellen (5). Treffend en waar is de opmerking, »dat ons nog niet genoeg bekend is, welke moeite ORANJE, die alleen de ziel van alles was, moest aanwenden, opdat alles in eenige orde kon blijven. Indien hij niet die man geweest ware, welke hij was, of spoedig aan het Vaderland ware ontvallen, de nieuwe Staat had oogenblikkelijk voor de tweedragt der ingezetenen en het zwaard des vijands moeten bezwijken. Hij wist met zijne nooit volprezene goedheid en wijsheid zeer veel weder goed te maken, en stuurde het schip, door allerlei stormen telkens over stag geworpen, met wijzen moed door de razende golven naar de haven. Toen de stuurman stierf zeilde de kiel reeds door kalmer zeeën, en zijn onderwijs had toch enkele bekwame opvolgers gevormd (6)."

Nergens heeft de scherpzinnigheid van GRANVELLE meer schipbreuk geleden, dan in zijn oordeel over WILLEM *van Oranje*. Onlangs had hij verklaard, dat men »dien armen Prins kwalijk geraden had, zoo lang tegenstand te bieden, het Land te bemagtigen, en hem in den waan te brengen, dat hij den Koning zou kunnen dwingen (7)."

---

(1) Zie hiervoor, bl. 221.

(2) Zie hiervoor, bl. 251.

(3) SOETEBOOM, *Saanl. Arcadia*, bl. 450.

(4) Zie dit beknopt en overtuigend uiteengezet in het zoo even uitgekomen werk van den Heer BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 130—136.

(5) Vgl. hiervoor, bl. 259.

(6) V. GRONINGEN, *Gesch. d. Waterg.* bl. 222.

(7) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 36*.

1568—1576 De toestand van ORANJE was zeker ten uiterste netelig (1); en dat hij niet bezweek, toen een GRANVELLE zelfs meende, dat hij bezwijken moest, getuigt voor zijne groote bekwaamheden. Blijkbaar meer dan de Prins, wenschte de Koning, uit geldgebrek, de zaken der *Nederlanden* zoo spoedig mogelijk te effenen, en was, naar het schijnt, van plan eene nieuwe en uitgebreidere vergiffenis te laten afkondigen (2). ALBA zelfs was tot meer gematigdheid gestemd en helde over, den Friezen en Overijsselschen vergiffenis te schenken, om daardoor de gemoederen in *Holland* voor zich te winnen. In *Amsterdam*, *Utrecht*, *Middelburg* en andere steden, welke hem getrouw gebleven waren, had hij in Hooimaand, na de inneming van *Haarlem*, openlijk laten afkondigen, dat ieder, welke thans nog de zijde van ORANJE verliet, vergiffenis, doch elk, die langer daarmede toefde, al het gewigt zijner wraak te wachten had. Aan eenige steden waren reeds vroeger afzonderlijke brieven, deels door hemzelven, deels door uitgewekene burgers gezonden, haar minzaam uitnoodigende, zich aan den Koning te onderwerpen. De Regering van *Amsterdam* was hierin den Hertog bijzonder behulpzaam geweest, daar zij hare brieven bij de zijne voegde, om de burgerijen tot gehoorzaamheid te vermanen. De meeste steden antwoordden niet, en geene enkele gaf er, tot verbazing van ALBA, gevolg aan. *Rotterdam* betuigde, dat het den Koning getrouw wilde blijven, doch geen anderen Stadhouder erkennen dan den Prins van *Oranje*. Sommige steden verklaarden, dat zoo de Koning de rust in het Land wilde herstellen, hij vrijheid van geweten moest veroorloven (3). Grooter dan de nood des Lands, was de afkeer voor ALBA's bestuur, voor wiens Raad van Beroerten om dezen tijd wel vijftien duizend zaken onafgedaan hingen. Men sloeg geen acht op 's Hertogs beloften, en verhardde zich tegen zijne bedreigingen (4). Hierdoor verbitterd, drong hij eerlang, ondanks de tegenovergestelde vertoogen, op het nemen van geweldige maatregelen bij den Koning aan, wien hij raadde den oproerlingen, bij wie zachte maatregelen niets goeds uitgewerkt hadden, volstrekt geene genade te verleenen (5).

Ondertusschen had de oorlog in *Zeeland* onafgebroken voortgeduurd. Na het opbreken van het beleg van *Goes* (6), was *Middelburg*, steeds in de magt der Spanjaarden, te lande door het gedeeltelijk doorsteken van den dijk der Westwatering, en te water

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 63*.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 399, 411. Vgl. hiervoor, bl. 235—239.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 180, 182. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 313, 317, 323, 324, 325. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 434, 445, 446, 473.

(4) WAGENAAR, D. VI. bl. 447.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T II. p. 360, 410.

(6) Zie hiervoor, bl. 218.

door de schepen der Zeeuwen de toevoer hoe langer zoo moeijelijker gemaakt. Om de benaauwde stad van krijgs- en leeftogt te voorzien, zakte SANCHO D'AVILA in Sprokkelmaand met eene vloot van zes en vijftig zeilen uit *Antwerpen*, *de Schelde* af. Ten einde zijne groote schepen te beletten, die rivier af te varen, hadden de Vlissingers bij *Lillo* een twaalftal onbruikbare vaartuigen, geballast met steenen van een afgebroken Franciskaner klooster te *Vlissingen*, laten zinken, die echter weldra door den stroom weggespoeld werden. De Spaansche vloot stevende nu naar *Walcheren*, doch werd door de Zeeuwen derwijze onthaald, dat de meeste kleine schepen genomen of vernield werden, en de groote met moeite in *Antwerpen* terugkeerden. De Prins van *Oranje* beschouwde deze zege zoo belangrijk, dat hij in een brief zijne vreugde daarover den Staten van *Holland* betuigde, en gelastte, Gode er openlijk voor te danken. SANCHO D'AVILA liet zich niet ontmoedigen, maar zakte in het begin van Lentemaand met vijftig welbemande schepen weder *de Schelde* af. De Zeeuwsche vloot bestond uit honderd oorlogsvaartuigen van verschillende grootte, en noodzaakte, na menig hevig gevecht bij *Ter Neuze*, *Borselen* en elders, vooral op den een en twintigsten en drie en twintigsten van Lentemaand, den vijand met veel verlies en onverrigter zake tegen het einde der maand terug te keeren. De groote schepen wendden den steven naar *Antwerpen;* de kleine, van welke het eenigen gelukt was behouden in *Middelburg* te geraken, liepen *Bergen op Zoom* binnen, waar zij een tijdlang werden in gesloten en een groot gedeelte der bemanning verliep. In een dezer scheepsgevechten was de Admiraal WORST door tien Spaansche schepen omsingeld geworden, doch had, hoewel aan den grond geraakt, den strijd vol gehouden, tot hij, door eenige schepen te hulp gekomen, den vijand genoodzaakt had, af te houden. Naar een ander berigt, was WORST zijn behoud aan de verwarring verschuldigd, welke het springen van een vaatje buskruid op het vijandelijke Admiraalschip, welk hem trachtte aan te klampen, veroorzaakt had (1). 1568—1576

De Prins van *Oranje* besefte al het voordeel, welk hem het bezit van eenige zeehavens in *Vlaanderen*, waar hij menig aanhanger telde, moest verschaffen. Tot dat einde zworven om dien tijd vele vaartuigen langs de Vlaamsche kusten, om volk aan land te zetten, doch werden door de soldaten en landlieden geweerd. Men had het inzonderheid op *Nieuwpoort* gemunt; maar twee vaartuigen, welke met geweren en krijgstuig derwaarts stevenden, vielen in handen der Spanjaarden; de aanslag werd hierdoor

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 73, 82. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. X. p. 222. LE PETIT, *Chron d. Holl.* T. II. p. 245. 246. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 176, 177. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I. bl. 433. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 89 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 307. V. WIJN OP WAGENAAR, St. VI. bl. 106. SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 46, 47.

1568—1576 ontdekt en verijdeld. De Graaf van *Roeulx*, welke verstandhouding met de inwoners vermoedde, liet de schuldigen opsporen en straffen. Weinig dagen na deze mislukte onderneming, trachtte 's Prinsen volk zich van *Sas van Gent* meester te maken. Zes of zeven honderd Watergeuzen stapten aan Land, vielen op het dorp *Assenede* aan en verjoegen de bezetting, doch keerden, na het in brand steken der woningen, met verlies van eenige manschap naar hunne schepen terug, en hingen een paar gevangenen aan de masten. Maar niet alleen had *Vlaanderen* de aanvallen der Watergeuzen te duchten, ook de Wilde- of Boschgeuzen, die zich op nieuw gevormd hadden, pleegden er groote rooverijen en de gruwelijkste wreedheden; de kerken verbrandende en de Priesters vermoordende (1).

In *Middelburg* was ondertusschen de nood op het hoogste geklommen (2). De Hertog van *Alba*, bewust, dat van het bezit dier stad het behoud van *Zeeland* afhing, besloot haar, tot elken prijs, van lijftogt te verzorgen, en eerlang was in *Antwerpen* tot dat doel weder eene vloot uitgerust. Zij bestond uit sterke schepen, alle met roode Bourgondische kruizen beschilderd, om hen te beter te kunnen herkennen, bemand met wakker krijgsvolk en kundige schepelingen, door geoefende en dappere Bevelhebbers aangevoerd. Vóór haar vertrek, sprak de Antwerpsche Bisschop SONNIUS over de schepen en hunne Gezagvoerders plegtig den zegen uit met de bede, dat de Spaanschen de overwinning mogten behalen en het benaauwde *Middelburg* redden. Hierop stevende zij, onder het opperbevel van SANCHO D'AVILA, den zeventienden van Grasmaand naar *Walcheren*. Bij de ongesteldheid der beide Vlootvoogden WORST en EWOUTS, voerde Burgemeester LIEVEN KEERSEMAKER van *Zierikzee* het bevel over 's Prinsen vloot, tot de Hollandsche Admiraal BLOIS VAN TRESLONG zou zijn aangekomen. Nabij *Borselen* tastte D'AVILA den twee en twintigsten van Grasmaand de Zeeuwsche scheepsmagt aan, die zich aldaar in slagorde geschaard had, doch na een kort kanonvuur onder *Biervliet* terugtrok. De Koninklijke vloot wierp nu het anker op de plaats, welke de vijand ontruimd had, en zette den volgenden dag den togt voort tot bij den dijk van *Vlissingen*, waar het daar geplaatste geschut haar veel nadeel toebragt. Een noodweder maakte het den Spaansche schepen onmogelijk bijeen te blijven. De stoute Zeeuwen vielen nu met elf schepen op hen aan, en er ontstond een meer bloedig dan langdurig gevecht (3). De Kapiteins GROENEVEEN, EVERKITTE en CLOOT klampten een der grootste Spaansche schepen, *de Olifant*, aan, welk door den Heer DE BLICQUY, een Henegouwsch Edelman, gevoerd werd. Een Zeeuwsch matroos had de stoutheid

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 340—343.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 356 (1).

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 355.

gehad, het touw van dat schip, terwijl het ten anker lag en op den vloed wachtte, te kappen, waardoor het onder de Zeeuwsche vloot was gedreven. Na een moorddadig gevecht van zes uren werd het veroverd. De blicquy en de geheele bemanning, drie honderd soldaten en twee honderd zeelieden sterk, werden afgemaakt. Men getuigt, dat dit schip na den strijd een slagersbank geleek, en de afgehouwen leden bij manden vol in zee geworpen werden. Maar ook de drie Zeeuwsche scheepsbevelhebbers waren hierbij gesneuveld. Een ander groot Spaansch oorlogschip, *het Land van belofte*, werd door den Vlissinger joost de moor onder het geschut van *Rammekens* aangeklampt, veroverd en weggevoerd. Drie Koninklijke schepen waren op zandbanken geraakt en door de manschappen verlaten; twee dezer bodems vielen den Zeeuwen ten buit; de derde was door de Spanjaarden zelve in brand gestoken. Een ander Spaansch schip was tot de Zeeuwen overgegaan. Bij deze zes bodems, welke eenigen tot een getal van negen, sommigen zelfs tot vijftien opvoeren, had de vijand veel geschut en tusschen de acht en negen honderd man verloren. Twee Zeeuwsche vaartuigen waren gezonken; het getal van gesneuvelden en gekwetsten aan 's Prinsen zijde was, in evenredigheid, gering te noemen. Sancho d'Avila bereikte met de overige schepen *Middelburg*, hetwelk nu, even als *Arnemuiden* en *Rammekens*, van leeftogt voorzien werd, maar zoo spaarzaam, dat weinig dagen later de Heer van *Wackene* den Hertog van *Alba* berigtte, dat men in de stad aan alles gebrek had (1). 1568—1576

Middelerwijl maakten de Zeeuwen zich meester van *St. Maartensdijk* en beproefden een aanslag op *Tholen*. De Heer van schoonewal, jakob simonsz. de rijk en andere Bevelhebbers landden daartoe met vijftien of zestien honderd man tusschen *Bergen op Zoom* en *Tholen*, en trachtten er zich te verschansen. Maar mondragon overviel en dreef hen, na een hardnekkig gevecht, op de vlugt. In het wijken staken zij den dijk door, welke opening sedert het *Geuzengat* genoemd is. Doch met een vaandel voetvolk onder rolle, 's Prinsen Gezagvoerder in *Veere*, versterkt, waagden de Zeeuwen op nieuw den strijd, maar werden nu door mondragon geheel geslagen. Zeven honderd man met schoonewal, rolle en nog drie andere Bevelhebbers

(1) *Correspondance de* philippe II, T. II. p. 355, 356. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 82, 90. mendoce, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. X. p. 222 verso. bentivoglio, *Nederl. Hist.* bl. 180, 181. le petit, *Chron. de Holl.* T. II. p. 248. chappuys, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. IV. p. 155, 156. de tassis, *Comment.* Lib. I. p. 178, 179, haraeus, *Annal. Brab.* T. III. p. 162, 163. bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 433. v. meteren, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 89 verso. hooft, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 307. v. wijn op wagenaar, St. VI. bl. 107. te water, *Verk. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 22, 23. swalue, *de daden der Zeeuwen*, bl. 48.

— 6 waren op de plaats gebleven. DE RIJK, in het water gedrongen, trachtte zich te vergeefs met zwemmen te redden. Hij was de eerste gevangene, dien de Spanjaarden in dit oord het leven lieten, daar zij hoopten uit hem vele geheimen te vernemen. *St. Maartensdijk* werd door de Spanjaarden hernomen (1). Doch deze voordeelen baatten den vijand weinig. »Indien de oorlog in dit gewest," schreef ALBA aan den Koning, »tegen een ander Vorst gevoerd ware, zou hij reeds lang geiëndigd zijn; maar het is ongelooflijk hoe zeer het aantal dezer muiters toeneemt, hoe veel er ook om hals gebragt worden (2)." De Zeeuwen hielden *Middelburg* zoo eng ingesloten, dat SANCHO D'AVILA, van wien men een geruimen tijd te *Brussel* niets konde vernemen, er werkeloos moest blijven. In *Holland* achtte men het zelfs onmogelijk, dat de Spanjaarden zich nog acht dagen in *Walcheren* konden staande houden; en welligt ware dit inderdaad het geval geweest, indien niet sommige Zeeuwsche schepen hun post verlaten hadden, om eenige vaartuigen, die uit *Engeland* naar *Vlaanderen* stevenden, te achtervolgen. Het gelukte daardoor aan twaalf schepen uit *Middelburg* zich den weg naar *Goes* te banen, en van daar met levensmiddelen en krijgsvoorraad terug te keeren (3). Van deze gelegenheid maakte ook SANCHO D'AVILA gebruik, om den teruggtogt naar *Antwerpen* te beproeven. Hij werd door de Zeeuwen onder BOUWEN EWOUTS, den opvolger van den dapperen WORST, welke overleden was, aangetast. Hoewel de Zeeuwsche vloot ook van den wal door den vijand bestookt werd, noodzaakte zij, na een hevig gevecht, waarin zij drie schepen veroverd en een ander, dat bij *Kruininge* aan wal gedreven was, verbrand had, SANCHO D'AVILA af te houden. Den wakkeren JAN DE MOOR was door een vijandelijken kogel, terwijl hij in de kajuit des Admiraals den scheepsraad bijwoonde, het hoofd weggenomen. Ook de Admiraal en eenige andere Bevelhebbers, waren door de splinters gevaarlijk aan het hoofd gekwetst. Dit belette echter den Zeeuwen niet, den zesden van Zomermaand, toen D'AVILA, onder begunstiging eener stevige koelte uit het Westen, weder opzeilde, den strijd te hervatten, aan welken BOUWEN EWOUTS, hoewel zwaar gewond, deel nam. Ofschoon zij andermaal een belangrijk voordeel behaalden, konden zij evenwel D'AVILA niet verhinderen

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 357. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 90, 91, 92. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VIII. p. 223—226. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 181. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 113. PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II p. 249. CHAPPUYS, *Hist. Gen. d. l. g. de Flandres*, Liv. IV. p. 156. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 90. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 167. HOOFT *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 315. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 182.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 357.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 154, 155.

het overige zijner vloot voor *Antwerpen* te brengen. De zegeteekenen van den strijd werden te *Vlissingen* binnengebragt (1). 1568—1576

Inmiddels was de Stedevoogd of Gouverneur van *Vlissingen*, SMIT *van Baarland*, overleden, en KAREL VAN BOYSOT, een Brusselsch Edelman, maar even als zijn broeder LOUIS, de zaak des Prinsen van *Oranje* geheel toegedaan, in zijne plaats aangesteld. Zoo ook werd in stede van ROLLE, voor *Tholen* gesneuveld, JOAN DE JONGE, gewoonlijk Doctor JUNIUS *van Antwerpen* genoemd, Bevelhebber van *Veere*. Om zich aan de landzijde te versterken, liet BOYSOT aan den hoek van den dijk, welke den ingang van *Middelburgs* haven bestreek, een aarden bolwerk opwerpen, waarbij de landlieden hem gewillig de behulpzame hand boden. ANTONIE *van Bourgondië van Wackene* trachtte wel met eene krijgsmagt den een en twinstigsten van Zomermaand het aangevangen werk te vernielen, maar hij zelf werd door een kanonkogel, uit zee afgeschoten, gedood, zijn volk teruggedreven, en het bolwerk ongestoord voltooid. Doch de verovering van *Rammekens* of *Zeeburg*, den sleutel van *Walcheren*, maakte dit werk eerlang overbodig. Daar verscheidene aanslagen tegen deze sterkte mislukt waren, besloten thans de Gezagvoerders van *Vlissingen*, *Veere* en *Zierikzee* gezamenlijk te handelen. Om hunne ware bedoeling te verbergen, zonden zij den dertigsten van Hooimaand eenige benden uit *Vlissingen* en *Veere* den weg op naar *Arnemuiden*, als hadden zij het op die plaats gemunt. Een gedeelte der bezetting van *Middelburg* en van *Rammekens* rukte derhalve terstond derwaarts, zoodat in de laatstgenoemde vesting slechts zeventig man en een vaandrig, terwijl de Bevelhebber zich ter genezing zijner wonden in *Middelburg* bevond, achterbleven, maar genoegzaam van krijgs- en mondbehoeften voorzien waren. Met den uitersten spoed sloten de Zeeuwen, welke ontzet uit *Antwerpen* vreesden, *Rammekens* van de land- en waterzijde in, en ondermijnden de muren, om die te laten springen, en dan storm te loopen. De mijnen waren reeds den vijfden dag gereed, de stormladders door den dapperen Zierikzeeër JOOST VAN DEN ENDE aangebragt, en om den storm te dekken, twee niet diep gaande vaartuigen, *drommelaars* genoemd, met eene schotvrije mars aan den mast, uit welke de daarin geplaatste scherpschutters de wallen konden bestrijken, door JOOST DE MOOR en EVERT HENDRIKSZ. tot digt onder de vestingwerken gevoerd, toen de belegerden, geene hulp ziende opdagen, zich dien zelfden avond nog overgaven. Den volgenden dag trok de Spaansche bezetting met geweer en bagaadje naar *Middelburg*, en van *Rammekens* wapperde de Oran-

(1) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 250. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 90. SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 49 en de aldaar aangehaalde schrijvers.

1568—1576 jevaan (1). Naar het berigt van den Hertog van *Alba* aan den Koning, was deze
5 v. vesting door den vaandrig, die er het bevel voerde, voor twee duizend kroonen ver-
Oogst- kocht, welke de muitelingen betaalden door hem, toen zij binnenrukten, op te
maand 1573 hangen (2).

De inneming van *Rammekens* wekte den wankelenden moed der Hollanders, na den val van *Haarlem*, krachtig weder op. De Prins van *Oranje* stelde teregt den hoogsten prijs op het bezit eener sterkte, waar niet alleen eene groote hoeveelheid krijgsbehoeften gevonden was, maar door wier verlies aan *Middelburg* de eenige weg, langs welken het toevoer kon ontvangen, afgesloten werd. Daarenboven, mogt het den Spanjaarden gelukken, gelijk vroeger, der Zeeuwsche vloot te ontzeilen, zoo kon hun dit niet meer zoo veel baten, daar zij voor *Zeeburg* stuitten (3). Dit werd spoedig bewaarheid. BEAUVOIR, die met *Walcheren* en de Zeeuwsche stroomen bekend was, had denzelfden dag, dat de Zeeuwen *Rammekens* binnentrokken, met MONDRAGON op eene vloot van vijftig voorraadschepen, door een gelijk getal welbemande oorlogsvaartuigen gedekt, tot ontzet dier sterkte en ter verzorging van *Middelburg*, *Antwerpen* verlaten. Toen hij echter onder weg het innemen van *Rammekens* vernam en zag, dat de Zeeuwen onder deze sterkte en het nieuw gemaakte bolwerk op den dijk met hunne groote schepen lagen, begreep hij, dat er aan dien kant niets zonder een onvermijdelijk en groot verlies te verrigten zou vallen, en stevende *Vlissingen* voorbij naar *Westkapelle*, waar het hem echter niet ge-
14 v. lukte eenig krijgsvolk, ter versterking der bezetting van *Middelburg*, te ontschepen.
Oogstmaand. Hij zeilde nu naar *den Haak* en landde aan den *Vrouwenpolder*, van waaruit hij een goeden voorraad krijgs- en levensbehoeften behendig in *Middelburg* wist te voeren, en zou hiermede zijn voortgegaan, indien niet gebrek aan drinkbaar water, bier
19 v. en vleesch voor het scheepsvolk, hem genoodzaakt had te vertrekken. MONDRAGON bleef
Oogstmaand. met vier en twintig honderd soldaten en een groote hoeveelheid buskruid aan land, en bragt zijn volk binnen *Middelburg*, waar men, naar berekening, voor langer dan twee maanden van koorn voorzien was, drie honderd stuks rundvee en nog een grooter getal paarden telde. BEAUVOIR verloor op den terugtogt drie schepen, welke door de onkunde der Bevelhebbers op eene bank geraakt waren, doch de bemanning werd gered.

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 398—400, 403. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 181, 191. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 256, 257. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 449. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 90 verso. SWALUE, *de daden d. Zeeuw.* bl. 49—52.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 403 Vgl. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 182.

(3) SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 53—55.

Zonder verder verlies stevende hij naar *Ter Neuze* en liet er het anker vallen. De 1568—1576
Zeeuwen hadden den strijd ontweken, maar zijne achterhoede bestookt en hem van den wal beschoten. Alles was op de vloot opgeteerd en het volk had sinds vele dagen niets dan slecht water gedronken, waardoor het getal zieken dagelijks vermeerderde. Een vreesselijke storm, welke twee dagen aanhield, teisterde geweldig de schepen, zoo dat men zich verwonderde, dat niet allen vergaan waren. Niet vóór in de eerste helft van Herfstmaand, naar 't schijnt, is BEAUVOIR met zijne vloot in *Antwerpen* teruggekeerd (1). Vier zijner voorraadschepen waren in den storm vergaan, en andere, die afgedreven waren, door de Zeeuwen genomen, waaronder het schip van den Vice-Admiraal, welk geënterd werd. Er wordt insgelijks verhaald, dat BEAUVOIR in den *Vrouwenpolder* door de Zeeuwen, zoo te land als te water, is bestookt geworden, en de Zeeuwsche branders hem menig verlies hebben toegebragt; dat er een wa- 26 v.
tergevecht is voorgevallen, welk tot in den nacht voortduurde, en dat slechts een Oogst-maand.
derde deel der voorraadschepen wederom *Antwerpen* bereikt heeft (2). De Prins van 1573
Oranje meldde, dat de Spaanschen zeventien of achttien schepen verloren hadden (3). MONDRAGON werd in stede van den gesneuvelden Heer van *Wackene*, bij voorraad, door ALBA tot Gouverneur van *Zeeland* benoemd, daar BEAUVOIR, aan wiens dralen hij het verlies van *Rammekens* toeschreef, het bestuur over dat gewest slechts onder voorwaarden op zich wilde nemen, welke den Hertog onaannemelijk voorkwamen. BEAUVOIR behield echter de waardigheid van Admiraal en den rang van Kolonel (4).

In *Friesland*, *Groningen*, *Overijssel* en *Gelderland* werd ondertusschen de rust door DE ROBLES en HIERGES met kracht gehandhaafd. De struikroovers, die onder den naam van *zwarte ruiters*, *Gelderland* afstroopten, waren, naar het schijnt, beteugeld. Tegen de zeeroovers, welke de kusten dezer gewesten verontrustten, zonden de beide Gezagvoerders schepen af, waartoe de steden in de kosten moesten dragen. Nieuw krijgsvolk werd geworven, maar de tucht gestreng onderhouden. Op zware straf was verboden, omwentelingsgezinden te herbergen, met hen eenigen handel te drijven of zelfs in

(1) Zie de officiële berigten van BEAUVOIR aan ALBA, in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 403—410. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 185, 190, 191. Vgl. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VIII. p. 227, 228. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 114. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 182. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 182, 183. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 449.

(2) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 90 verso. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. X. p. 257, 258. SWALUE, *de daden d. Zeeuw.* bl. 56.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 196.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 396, 398.

1568—1576 eenige aanraking te komen. Hunne goederen, zoo roerende als onroerende, werden opgeschreven, hunne achtergeblevene vrouwen en kinderen uit den Lande verwezen, en elk was gehouden zijne overheid tegen hen te ondersteunen. Alle schepen en goederen, uit *Holland* komende, werden aangehouden en verbeurd verklaard. De Prinsgezinden hadden wel in Bloeimaand *de Kuinder* ingenomen, doch vermoedelijk spoedig weder verloren. Hun aanslag tegen *Tiel* in Hooimaand was verijdeld, doch gelukte het hun een Spaansch geleide tusschen *Nijmegen* en *Antwerpen* op te ligten (1). Ge-
31 v. Oogstmaand 1573 wigtiger was het overrompelen van het toen belangrijke *Geertruidenberg* door Hopman POYET, in dienst van ORANJE. De Waalsche bezetting, bijna honderd zestig man sterk, werd over de kling gejaagd. De Overste DRAAK was uit een achtervenster van zijn huis en zoo overhaast ontvloden, dat hij de soldij zijner manschappen, die op tafel afgeteld lag, achterliet. Bij het binnendringen, werd een Priester doorstoken en een Franciskaner monnik opgeknoopt. TSERAERTS werd door den Prins tot Bevelhebber der vesting aangesteld, maar kort daarna, omdat hij het breken der beelden beletten wilde, door de soldaten in een oploop vermoord. De handdadigen zijn met den dood gestraft, en het vaandel, onder welk zij dienden, is eerloos verklaard (2). ORANJE getuigde van TSERAERTS, »dat hij een man van eer en getrouw dienaar was, ofschoon velen, hetzij uit haat, hetzij uit onwetendheid, hem trachtten te belasteren en zijn goeden naam te bevlekken (3)."

Na de overgave van *Haarlem* had ALBA besloten, *Enkhuizen* door DON FREDERIK, en *Vlissingen* door CHIAPPIN VITELLI op éénen tijd te laten aantasten. Om de aandacht des Prinsen van *Oranje* af te wenden, en aan de vloot van *Amsterdam* tijd te geven, zich uit te rusten, moest DON FREDERIK met achtduizend man en eenig geschut de omstreken van *Leiden* en *Delft* verwoesten, en den schijn geven, alsof hij het op eene dezer twee steden gemunt had, terwijl NOIRCARMES of BOSSU, den weg van *Waterland* en *Purmerend* zou bezetten. Wanneer dit volvoerd en de vloot gereed zou zijn, om onder zeil te gaan, moest DON FREDERIK *Enkhuizen* zoo van de land- als waterzijde insluiten, en CHIAPPIN VITELLI zich naar *Antwerpen* begeven, om van daar den aanslag tegen

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 139, 141. *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 907—954. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. II. bl. 207, 232, 236, 263.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 195, 196, 203, 213, 220, 246. VIGLIUS *ad* HOPPERUM *Epist.* p. 763. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. VIII. p. 226. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. IV. p. 257. DE TASSIS, *Comment.* Lib. I. p. 182. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 457. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 91 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 331, 332.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 213.

Vlissingen te ondernemen. Een rijk Katholijk Engelschman, te *Antwerpen* gevestigd, bood den Hertog twaalf gewapende vaartuigen aan; en door de Staatsdienaars van de Koningin van *Engeland*, verbolgen dat de Vlissingers een regt van vier ten honderd van vier Engelsche schepen, met lakens bevracht en naar *Antwerpen* bestemd, geëischt hadden, was aan ALBA te kennen gegeven, dat zij, voor een geschenk van tweemaal honderd duizend kroonen, hem twintig schepen zouden leveren, waar onder tien van de Koningin, met welke magt het niet moeijelijk zou zijn, zich van *Vlissingen* en *Veere* meester te maken. De muiterij onder het Spaansche krijgsvolk in de legerplaats voor *Haarlem*, wierp echter dit geheele plan in duigen (1). De tijd, welke met het stillen dezer beweging was verloren gegaan, en andere omstandigheden noopten ALBA, den aanslag op *Enkhuizen* te laten varen, en *Alkmaar* te belegeren; was deze stad ingenomen, dan zou geheel *Waterland* in de magt des Konings geraken, behalve *Enkhuizen*, *Hoorn* en *Medemblik*, waarvan hij zich, naar zijne meening, voor het einde van den veldtogt zou kunnen meester maken (2). Om met de grondgesteldheid des Lands volledig bekend te worden, vervaardigde op zijn last de vermaarde Amsterdamsche teekenaar, plaatsnijder, landmeter en vestingbouwkundige JOOST JANSZOON de beroemde kaart van *Noord-Holland*, die, oorspronkelijk in hout gesneden, later in koper gebragt en uitgegeven is. Op deze kaart, welke als een meesterstuk van dien tijd beschouwd wordt, waren alle wegen, beemden, meren, slooten, sluizen, uitwateringen, dijken, bruggen en dergelijke naauwkeurig aangewezen, zoo dat men met een oogopslag het geheele gewest overzien konde (3). 1568—1576

Alkmaar had aanvankelijk, althans in schijn, toegestemd, Spaansche bezetting in te nemen en aan JAKOB CABELIAU, door den Prins met krijgsvolk naar dien oord afgezonden, den ingang geweigerd. CABELIAU was derhalve naar *Heiloo* en *Egmond* teruggekeerd, in welke laatste plaats hij zich verschanst had (4). Intusschen onderhield hij verstandhouding in *Alkmaar*, en toen NOIRCARMES den zestienden van Hooimaand met twaalf vaandels Spaansch en negen vaandels Duitsch voetvolk, twee afdeelingen

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 394—396, 398.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 400.

(3) BOSSCHA, *Neêrl. Heldend.* D. I. bl. 221, 222. Vgl. het ook aldaar aangehaalde belangrijk berigt over JOOST JANSZOON en zijne kaart, door J. KONING in het 5de deel der *Verhandelingen der Tweede Klasse van het Koninklijk Nederl. Instituut.*

(4) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 92, verhaalt, dat bij die gelegenheid de aloude abdij, op twee kerktorens na, geheel geslecht is geworden. Het blijkt echter, dat toen de Spanjaarden zich later te *Egmond* neêrsloegen, die abdij nog bestond. Zie *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 422, 427.

1568— Walen, vier kornetten ruiterij en drie stukken geschut, of gelijk het elders heet, twee
1576 duizend vijf honderd man voetvolk en drie honderd ruiters naderde, om die stad te bezetten, trok hij met tien vaandels voetvolk voor de Friesche- en Geesterpoorten, begeerende ingelaten te worden. Dit verwekte groote opschudding, verwarring en ontsteltenis. Vele ingezetenen vlugtten in allerijl naar *Hoorn* en elders. Regering en burgerij weifelden. Men had zich gaarne, zoo wel aan het innemen van 's Prinsen benden als van Spaansch krijgsvolk onttrokken, die beiden zich aan de grofste buitensporigheden schuldig maakten; maar de Prinsgezinden stonden ten Westen voor de poorten, en uit het Zuiden waren de Spanjaarden in aantogt. Eindelijk werden, doch niet dan tegen den zin van velen, CABELIAU en RUYCHAVER alleen in de stad gelaten, om met de Overheid te spreken. Onder het gaan naar het raadhuis, werd uit eene woning op hen geschoten, waarbij de Bevelhebber der stad, WILLEM MOSTERT, in het been getroffen werd. Dit konde slechts de heerschende spanning der gemoederen verhoogen; en de opgewonden menigte school voor het stadhuis bijeen, om het besluit van den Raad op de voorstellen van CABELIAU en RUYCHAVER af te wachten. Doch de Regenten bleven steeds besluiteloos, tot RUYCHAVER, op het hooren van den kreet onder het zaamgekomen volk: »de Spanjaarden! de Spanjaarden zijn voor de Kennemerpoort!" uitroept: »Het is thans geen tijd meer van sammelen! zegt kortaf: ja of neen." Nu rijst Burgemeester FLORIS VAN TEILINGEN op met de woorden: »Ik wil voor en met den Prins en de burgerij leven en sterven!" verlaat met RUYCHAVER het stadhuis en begeeft zich, door een deel burgers gevolgd, naar de Frieschepoort, welke hij laat openslaan en waardoor 's Prinsen volk binnentrekt. Onmiddellijk echter rukken deze benden de Kennemerpoort weder uit, en verdrijven de Spanjaarden uit de voorstad of zoogenaamde *Nieuwpoort*, welke dadelijk in brand gestoken wordt, om hun te beletten, zich er later te vestigen. Van daar, dat binnen drie dagen al de andere voorsteden insgelijks in de asch gelegd waren. NOIRCARMES verbrandde op den terugtogt naar *Haarlem*, den achttienden van Hooimaand, de verlatene legerplaats der Nassauschen te *Egmond*, of, naar anderen, de vermaarde boekerij der abdij aldaar en een gedeelte van het dorp.

Den tijd, welken het stillen der muiterij onder het Spaansche krijgsvolk vereischte, maakte zich *Alkmaar* ten nutte. Het ontwerp van KAREL VAN BOISOT ter versterking en verdediging der stad, werd, in overleg met SONOY, met den meesten spoed ten uitvoer gelegd, waaraan inzonderheid Mr. ADRIAAN ANTHONISZOON, voorzittend Schepen, werkdadig deel nam. De Prins vermaande de steden van het *Noorder-Kwartier*, om *Alkmaar*, den sleutel van dat gewest, van genoegzame levensmiddelen en krijgsbehoeften te voorzien, belovende tevens, in overeenstemming met de gewestelijke Staten, dat de kosten daarvan uit de algemeene landkas zouden vergoed worden. Maar de afgevaardigden van *Alkmaar* ter vergadering der Staten van *West-Friesland* te *Hoorn* konden niets

anders verkrijgen, dan dat de Staten borg bleven voor de rogge en garst, van welke *Alkmaar* zich voor een paar maanden wilde voorzien. De stedelijke Regering verschafte zich een goeden voorraad van krijgsbehoeften en stelde elken burger, naar zijnen staat, op zekere hoeveelheid rogge, welke hij moest inkoopen en bewaren. 1568—1576

De stad *Leiden*, vreezende dat de Spanjaarden het op haar gemunt hadden, was met gelijken ijver als *Alkmaar* op hare veiligheid bedacht. Zij ontving acht of negen honderd man onder den Heer FOYET in bezetting; en de omliggende sloten, kloosters, huizen en boomen werden met den grond gelijk gemaakt, opdat de vijand er zich niet in zou nestelen (1). En indedaad, ALBA had besloten *Leiden* te belegeren, zoodra *Alkmaar* onderworpen zou zijn. Tot dat einde werd DON FRANCESCO DE VALDES, toen het leger naar *Alkmaar* oprukte, met zeven vaandels Spanjaarden, eenige vaandels Duitschers en Walen, en twee kornetten ruiters den weg op naar *Alphen* gezonden, om in dien oord, bij voorraad, verschansingen op te werpen. Maar de Prinsgezinden ontmoetten hem nabij *Leiderdorp* en joegen hem op de vlugt. Hij zelf ontkwam te naauwernood het gevaar op het paard van een Bourgondisch Edelman, welke hem dit had aangeboden, daar hij van zijn eigen ros geraakt was, dat de vlugt gekozen had. De grootmoedige Bourgondiër was onder het getal der gesneuvelden, hetwelk aanmerkelijk moet geweest zijn (2).

De verdedigingswerken van *Alkmaar* waren nog niet alle voltooid, toen de Spanjaarden zich voor de stad vertoonden. Men besloot evenwel manhaftig, »den vijand nooit ter sprake te staan." Men heeft woord gehouden, hoe zeer de nood ook drong, en om de krijgsbezetting te bevredigen, tinnen geld, ten bedrage van tien duizend gulden, moest geslagen worden, hetwelk naderhand tegen goede munt is ingewisseld. Terstond werd de stad door DE GONGNYES en ROMERO aan den kant van *Heiloo*, door NOIRCARMES aan dien van *Bergen*, en door DON FREDERIK, welke met koorts en jicht gekweld, zich den volgenden dag in een wagen naar *Alkmaar* liet voeren, aan den kant van *Oudorp* derwijze ingesloten, dat er tijdens het geheele beleg, niemand in- of uit konde komen (3). Het Spaansche leger was zestien duizend man sterk. DON FREDERIK had met twee en veertig vaandels oude Spaansche soldaten, acht vaandels Spanjaarden, die onlangs uit *Italië* gekomen waren, en vier honderd, naar anderen negentien honderd, ruiters zijn hoofdkwartier te *Oudorp* opgeslagen. Behalve de afdeelingen te *Heiloo* en te *Bergen*, lagen er te *Huiswaart* onder DON FERDINAND DE TOLEDO, te *St. Pancras* 21 v. Oogstmaand. 1573

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 448, 449.

(2) MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. X. p. 233, 234.

(3) »La ville est si bien cernée," schreef ALBA aan den Koning, »qu'un moineau n'y pourrait entrer, ni en sortir." *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 401.

1568— onder DE ROBLES en POLWEILER, te *Koedijk* onder DE LICQUES en DE CHEVREAUX, en
1576 bij de *Nieuwpoort* onder VON FRANSBERG en den Graaf van *Eberstein.* De belegeraars ontvingen hun toevoer over de *Beverwijk*, alwaar dertig of veertig ruiters gelegerd waren. *Alkmaar*, daarentegen, werd slechts door twaalf of dertien honderd weerbare, doch ongeoefende burgers, een deel gevlugte landlieden en acht honderd soldaten onder CABELIAU, die tot Bevelhebber der stad was aangesteld, verdedigd. Onderbevelhebbers waren WILLEM VAN SONNENBERG, KOENRAAD VAN STEENWIJK, DIRK DUIVEL en JAKOB HENNEBAERT. RUYCHAVER was te voren met zijne bende vertrokken, en kon er niet weder binnenkomen, toen hij later door SONOY gezonden werd. Vreemde hulpbenden, zoo als in *Haarlem*, waren er niet; en van daar is teregt gezegd, »dat de roem van *Alkmaars* verdediging, onvermengd Nederlandsch is (1)." Of zekere CATHARINA REMME, in de wandeling TRIJN REMBRANTS genoemd, gelijk eene andere KENAU, de Alkmaarsche vrouwen, die zich gedurende het beleg dapper kweten, aangevoerd hebbe, wordt door eenigen in twijfel getrokken (2). NOIRCARMES vermeesterde aanstonds eene sterkte of schans der belegeraars te *Koedijk.* Aan den kant, waar hij zich gelegerd had, kon de stad het geschiktst aangevallen worden, daar zij aan die zijde noch borstweringen, noch vestingwerken, noch eenige andere verdediging had dan eene tamelijk breede, diepe gracht; doch de veldtuigmeester LA MOTTE vervaardigde eene brug, stevig genoeg, dat er een groot aantal soldaten konde overtrekken. Maar dewijl de slechte inrigting van de dienst bij het geschut veroorzaakte, dat er twaalf of veertien dagen gevorderd werden, om de benoodigde veldstukken aan te voeren, en het vervaardigen van schanskorven, rijsbossen en ander bestormingstuig nog veertien dagen daarenboven eischte, maakten de belegerden van deze vertraging gebruik, om zich zoo veel mogelijk door het aanleggen en ophoogen van wallen als anderzins te versterken (3). Tevens verzochten zij SONOY, de zeedijken door te steken, waartegen de Noord-Hollandsche steden, welke hen tot volharding hadden vermaand, zich echter verzetten en daardoor toonden, »dat weide en wintervoeder voor het vee haar nader scheen te gaan, dan het lijf en leven der benaauwde bondgenooten." Deze koelheid misschien ontlokte aan eenige Bevelhebbers in *Alkmaar* den voorslag, zich met de kleinooden en gouden en zilveren kostbaarheden door den vijand heen te slaan. SONOY liet eerlang vier schansen opwerpen, en wel te *Rustenburg* op den *Huigendijk*, welken hij had laten doorsteken; te *Broek* op *Langendijk*, te *Schoorl*-

(1) BOSSCHA, *Neêrl. Heldend.* D. I. bl. 222, 223.

(2) Vgl. BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 174 (1).

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 401, 437.

dam en te *Krabbendam.* Zij strekten echter meer om den vijand het verder dringen in *West-Friesland* te beletten, dan hem voor *Alkmaar* afbreuk te doen. Op last van ORANJE, bezette de Kolonel LA GARDE deze schansen met acht vaandels Franschen en Duitschers. 1568—1576

Bij den aanvang van het beleg zond DON FREDERIK Hopman STEINBACH, gewezen Bevelhebber der Duitsche benden in *Haarlem,* en die hem naar *Alkmaar* gevolgd was, op diens verzoek, daar hij met CABELIAU bekend was, met een trompetter om de stad op te eischen. Na hem gehoord te hebben, ontving hij eenige geweerschoten en den scheldnaam van *verrader* tot antwoord (1). Het beleg werd nu, als naar gewoonte, met het openen der loopgraven begonnen; en drie honderd Haarlemsche schutters, bij loting aangewezen, werden gedwongen daaraan te arbeiden. Dit getal moest steeds aangevuld worden, als eenigen van hen omkwamen. Het antwoord op hunne klagte over deze dwingelandij was, »dat men dit niet oplegde als eene straf, of om hen ten dood te brengen, maar alleen opdat zij den Koning zouden dienen, voor wien zij gehouden waren lijf en leven te wagen." De belegerden poogden, doch vruchteloos, de vijandelijke werken te vernielen. Bij een hunner uitvallen maakten zij een Spanjaard gevangen, die, onder beding van lijfsbehoud, beloofde veel te zullen ontdekken, maar evenwel werd opgeknoopt, nadat men hem uitgehoord had. Toen eindelijk het geschut aangekomen was, werden twee batterijen opgerigt; de eene, aan de Frieschepoort, met elf, de andere, aan den Roodentoren, met acht stukken bezet; en men plaatste daarenboven nog twee stukken op een molen tegenover de zoutkeeten. DE GONGNYES had het bevel over de eerste, NOIRCARMES over de tweede batterij. Uit hunne vier en twintig en veertig ponders werd, bij het aanbreken van den morgen, het vuur tegen de stad geopend en hield den geheelen dag aan. Door meer dan twee duizend kogels, die er eene vreeselijke verwoesting aanrigtten, was op twee verschillende plaatsen bres geschoten, en terwijl nog op andere punten looze aanvallen geschiedden, werd tegen vijf ure des namiddags bevel gegeven, storm te loopen. DON FREDERIK zelf, NOIRCARMES en ROMERO plaatsten zich aan het hoofd der oude Spaansche en der onlangs uit *Italië* aangekomene benden; doch de soldaten weigerden hen te volgen, ofschoon de bruggen over de grachten zeer stevig waren. Om ongeregeldheden te voorkomen, moest men het teeken tot den aftogt geven. Zoo luidt het verslag van ALBA aan den Koning (2). Anderen verhalen daarentegen, dat het bevel van DON FREDERIK storm te loopen, derwijze den naijver der hoofdbevelhebbers ontvonkte, dat elk de voorhoede wilde aanvoeren, en de Veldheer derhalve besloot, dat 18 v. Herfstmaand 1573

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 401.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II T. II. p. 412. Vgl. p. 428.

1568–1576 het lot dit zou bepalen. Twee afdeelingen Spanjaarden rukten met woede en onder een vervaarlijk krijgsgeschreeuw, tegen de bres op aan de Frieschepoort. CABELIAU, ofschoon ziek, liet zich naar de wallen voeren, om den belegerden door zijne tegenwoordigheid moed in te boezemen. Driemaal werd de storm met steeds versche manschappen beproefd, en driemaal afgeslagen. Het kanonvuur der belegerden van de bijgelegene bolwerken, de kogels uit de doelroers der schutters op de muren, en de brandende pekkransen, het gesmolten lood, de ongebluschte kalk, het kokend water, de andere brandstoffen en zware steenen, door vrouwen, jongens en meisjes op de bestormers geworpen, verspreidden onder de aanvallers schrik en verwarring en dood. Gelukte het eenigen de kruin van de bres te bereiken, dan vonden zij daar landlieden met verrejagers, en burgers met pieken of rapieren gereed, om hen af te maken of naar beneden te werpen. Zeker vaandrig, CORNELIS genaamd, bragt meer dan twintig Spanjaarden met eigen hand om het leven. Bij eene dezer bestormingen, plantten drie Spaansche vaandrigs hunne standaarden op de vest, onder het geschreeuw van: »Victorie! Victorie! de stad is ons!" Maar een burger maaide met een groot slagzwaard een van hen de beide beenen af, met de woorden: »en dat is mijn!" Zijne makkers werden insgelijks omgebragt en hunne vanen verscheurd. Voor de Frieschepoort lagen zoo veel dooden en gekwetsten, dat het niet mogelijk was aldaar een vierden storm te beproeven. Middelerwijl werd met gelijke woede aan de andere bres bij den Roodentoren gevochten, en ook daar driemaal den storm afgeslagen, ofschoon de verdedigers hier niet alleen van voren, maar nog uit twee stukken geschut van ter zijde bestookt werden. Om de belegerden af te leiden, geschiedden ook aan den anderen kant der stad aanvallen, die echter van weinig of geen belang waren en hun doel misten. Tot zeven of acht ure des avonds had de bloedige strijd geduurd, toen de Spanjaarden aftrokken. Zij telden vijf of zes honderd, volgens sommigen zelfs, duizend dooden, waaronder veertien hoofdbevelhebbers, en drie honderd gekwetsten, wier aantal door anderen teregt op meer dan dat der gesneuvelden gesteld wordt. Het verlies der belegerden bedroeg slechts dertien burgers en vier en twintig soldaten. Geen van hen had, al den tijd dat het bestormen aanhield, zijnen post verlaten, ten zij hij zwaar gewond van daar gedragen werd (1).

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 179, 197, 202, 213. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. X. p. 228, 233, 234. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 112, 116, 117. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 183. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 256, 261—264. DE TASSIS, *Comment.* L. I. p. 183. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 444, 445, 448—453. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 92. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 326, 329—333. GIJSIUS, *Oorspr. d. Nederl. Ber.* bl. 513—515.

Twee dagen daarna werd de stad op nieuw, van des morgens negen tot des namiddags drie uren, uit twintig vuurmonden beschoten. Vruchteloos gaf DON FREDERIK hierop bevel tot den aanval op den Roodentoren. De stormbrug, door den vijand, onder eene hagelbui van kogels uit de veste, in de gracht gebragt, werd spoedig door de belegerden aan stukken geschoten; en de Spanjaarden waren, zoo min op andere punten der stad als hier, te bewegen storm te loopen, welke moeite de Bevelhebbers daartoe ook aanwendden. De Alkmaarders, hunne vrouwen en kinderen werkten middelerwijl onvermoeid voort aan het herstellen der vesten, en tergden van de muren de Spanjaarden door smaadredenen, en welligt nog meer door het zingen van Psalmen en Geuzenliedekens. 1568—1576 20 v. Herfstmaand 1573

Den volgenden dag werd, na rijp overleg, door den krijgsraad eenparig besloten, het beleg op te breken; eerstens, omdat de soldaten weinig ijver betoonden, en ten tweede, dewijl de aanhoudende regens en gevreesde overstroomingen later den terugtogt moeijelijk, zelfs onmogelijk konden maken (1). In de loopgraven immers ging men nu reeds tot aan de knieën in het water, en om van het eene kwartier naar het andere te komen, moest men zich van schuiten bedienen. De Spanjaarden begonnen derhalve hun geschut weg te slepen, waarmede eenige dagen verliepen en hetgeen door de stormen en regenvlagen, zoo wel als door de uitvallen der belegerden, zeer bemoeijelijkt werd. Ondertusschen had SONOY, niet zonder groote tegenkanting der landlieden, de sluizen opengezet, en DON FREDERIK was een brief van ORANJE in handen gevallen, uit welken hij het voornemen ontwaarde, het geheele gewest onder water te zetten. Dit verhaastte den aftogt des vijands, en *Alkmaar* werd eindelijk van een beleg van zeven weken ontslagen. 8 v. Wijnmaand Een zelfde lot als *Naarden* zou de stad getroffen hebben, indien zij bezweken ware. Immers had ALBA besloten, wanneer hij er zich met geweld van meester maakte, »niemand bij het leven te sparen, daar zijne goedertierenheid jegens *Haarlem* toch geen vrucht gedragen had (2)." Het verlies der Spanjaarden voor *Alkmaar* wordt door eenigen op veertienhonderd man, door anderen op vele duizenden geschat. Aanzienlijk moet het geweest zijn, daar de vijand op éénen dag tot zesmaal toe werd afgeslagen, en de uitvallen der belegerden, maar inzonderheid de ongemakken van het gure weder en den vochtigen grond, waarmede men te worstelen had, velen het leven zullen gekost hebben. Bij het wegtrekken werden de Spanjaarden door de Alkmaarders gevolgd, die hun op den weg naar *Bergen*, aan den zoogenaamden *Driesprong*, veel volk afsloegen. Onder bevel van VALDES keerde het

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 428.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 402.

1568—1576 Spaansche heir naar *Haarlem* terug, en DON FREDERIK begaf zich naar den Hertog van *Alba* te *Amsterdam* (1).

De verlossing van *Alkmaar*, »de eerste stad, die den Spaanschen moed voor hare muren bezwijken zag," werd door andere overwinningen gevolgd, en van daar ontsproot het spreekwoord, dat nog in den mond des Nederlandschen volks voortleeft: »Van *Alkmaar* begint de Victorie (2)." Tijdens het beleg dier stad, hadden eenige Spaansche benden, onder den Overste TENBERGEN, in *Waterland* de schansen bij *Landsmeer*, *Zuiderdorp*, *Zuiderwoude* en *Broek* bemagtigd, en zich sedert van *Zaandam* tot aan *Nieuwendam* langs het IJ versterkt. De bezettingen van de schansen der Nassauschen te *Schellingwoude*, *Tijoord* en *Ransdorp*, door nieuwe benden van ORANJE ondersteund, hielden zich daarentegen dapper. *Hoorn* en de overige steden van het gewest hadden, door het versterken der vesten, ondubbelzinnig het voornemen te kennen gegeven, zich tot het uiterste te verdedigen, mogt *Alkmaar* ook bezwijken (3). Deze wakkere houding, de harnekkige tegenstand der Alkmaarders, en de ongunstige gesteldheid van lucht en grond in dit jaargetijde hadden ALBA genoopt, wilde hij *Noord-Holland* vermeesteren, zich ook krachtig ter zee toe te rusten. Er waren derhalve te *Amsterdam* door den Graaf van *Bossu* twaalf schepen, meestal groote koopvaarders, en zes jachten volkomen ten oorlog toegerust, hetgeen den Koning op ruim honderd en twaalf duizend kroonen te staan kwam. Het admiraalschip, *de Inquisitie* genaamd, voerde twee en dertig metalen stukken, honderd vijftig matrozen en twee vaandels voetvolk. De vloot, over welke BOSSU tot Admiraal, en P. VAN BOSCHHUIZEN tot Vice-Admiraal werd aangesteld, was in het geheel met bijna dertien honderd Spaansche, Duitsche en Waalsche soldaten, deze laatsten onder het bevel van FRANCESCO VERDUGO, bemand, wier soldij en leeftogt maandelijks bijna een en twintig duizend gulden kostten. Tevens werden eenige schepen door DE ROBLES in *Friesland* en *Groningen* uitgerust, om zich met BOSSU te vereenigen, waarvan de Prins van *Oranje* aan SONOY en de Staten van het *Noorder-Kwartier* kennis gaf, opdat zij

(1) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. X. p. 237, 238. LE PETIT, *Chron. de Holl.* Liv. X. p. 264, 265. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. IV. p. 236—246. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 453—455. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. p. 92 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 334, 335. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 382—388. *Leven van* WILLEM I, D. II. bl. 392 396, 406—409. EIKELENBERG en BOOMKAMP, *Alkmaar en zijne Geschiedenissen*, St. II. bl. 207—309. BOSSCHA, *Neerl. Heldend.* D. I. bl. 222—226. BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 153—174.

(2) EIKELENBERG en BOOMKAMP, *Alkmaar*, bl. 307.

(3) BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 176.

dit, zoo mogelijk, zouden beletten. De Graaf van BOSSU had met een schitterend gevolg den 1568—1576
twaalfden van Herfstmaand te *Amsterdam* bij den Schreijershoek, tot waar ALBA en de geestelijkheid hem begeleidden, onder de zegenbeden der Priesters en het gejuich des volks zich ingescheept. Met moeite was hij den volgenden dag, bij hoog tij en gunstigen wind, over de wrakken geraakt, welke de Noord-Hollanders vroeger in den mond van het IJ hadden laten zinken. Bij het onverwacht verschijnen van de Spaansche vloot op de *Zuiderzee*, waren de slechtgewapende West-Friesche schepen, na eene kleine schermutseling, geweken, om zich te *Enkhuizen*, *Hoorn* en elders in staat te stellen door eene versterking van bodems, 's vijands magt het hoofd te bieden. BOSSU, wiens schepen, met geschut en krijgsvoorraad zwaar beladen, hen over *Pampus* niet konden nazetten, had hierop onmiddellijk den steven naar *Waterland* gewend, en de Hopman CORCUERA zich, op zijn bevel, van eenige schansen aldaar meester gemaakt, waarbij elf stukken geschut, twee vaandels en een aanzienlijke voorraad krijgsbehoeften in zijne handen gevallen waren. Van de duizend man, welke deze schansen bezet hadden, waren meer dan vier honderd verdronken en velen over de kling gejaagd (1).

Met het bezigtigen en versterken der veroverde punten, het opwerpen der reeds vermelde verschansingen tusschen *Zaandam* en *Nieuwendam*, het wegruimen der gezonken vaartuigen in het IJ, om den doortogt veiliger te maken, en het uitrusten van eenige nieuwe schepen, waren verscheidene dagen verloopen, zoo dat BOSSU, welke den vier en twintigsten van Herfstmaand naar *Amsterdam* was teruggekeerd, om den Hertog van *Alba* te raadplegen, niet vóór den derden van Wijnmaand zich weder kon inschepen. Door tegenwind belet, was hij niet vóór den vijfden onder zeil gegaan en toen, doch met moeite, wegens het slechte weder, over *Pampus* geraakt. Ondertusschen had men te *Hoorn* en te *Enkhuizen* nog eenige vaartuigen ten oorlog toegerust, en de overige, zoo veel mogelijk, van het noodige voorzien. De Noord-Hollandsche vloot bestond uit drie en twintig groote en verscheidene kleine oorlogsvaartuigen, over welke KORNELIS DIRKSZOON, Burgemeester van *Monnikendam*, als Admiraal het bevel voerde. Zij lag een weinig voorbij het Oost-einde van *Marken*, in het gezigt der stad *Hoorn*, geankerd, maar zeilde, zoodra het weder eenigzins bedaard was, de Spaansche schepen te gemoet. De beide vloten, die op den afstand van een steenworp elkander telkens voorbij liepen, hielden een hevig schutgevaarte van des namiddags drie uren af tot dat de nacht er een

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 412 (1). MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. X. p. 229. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 114 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 185. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 92 verso. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 455. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 335. VELIUS, *Chron. v. Hoorn.* bl. 388—392 en de aant. aldaar van CENTEN.

1568—1576 einde aan maakte. Twee Spaansche schepen echter, van de overige afgeraakt, waren door TAAMS FREDERIKSZ. GELDZAK van *Medemblik* en JAKOB TIL (SEMEYN) van *Enkhuizen* geënterd geworden. Doch het eerste had zich zoo dapper verdedigd, dat de aanvaller had moeten afhouden; en het tweede, ofschoon vermeesterd en welks bevelhebber SCHUILENBURG met zeven der zijnen gevangen naar *Hoorn* werd opgezonden, was spoedig hernomen geworden met al het geschut en twaalf of vijftien NoordHollanders, die er zich op bevonden. Ter weerzijde waren dien dag velen gesneuveld of gewond. Bossu zelf erkent, dat er niet een zijner schepen was, welk geen aanmerkelijk getal gekwetsten telde. De Onder-Admiraal BOSCHHUYZEN had een kogel door den arm gekregen, en eenen anderen Scheepsbevelhebber was de hand afgeschoten. De Noord-Hollandsche vloot zal niet minder dan de Spaansche geleden hebben, welker geschut uitstekend was bediend geworden. Onder de gekwetsten bevond zich de Admiraal DIRKSZOON, welke door den regterarm geschoten was (1).

De twee vloten bleven van den vijfden tot den elfden van Wijnmaand op een kwartieruurs van elkander geankerd liggen, daar de wind Zuid-Oost en voor beide ongunstig was, zoodat geene, naar de verzekering van BOSSU zelven, zonder gevaar het anker konde geligt hebben (2). Men verzuimde van weerszijde niet, om intusschen de geledene schade aan de schepen te herstellen, zich van genoegzame krijgsbehoeften te voorzien, en tot een nieuwen slag voor te bereiden. DIRKSZOON, hoezeer ernstig gewond, nam weder het bevel over de Noord-Hollandsche vloot op zich. Twee bekwame zeelieden, JAN FLOOR en KLAAS WIJBRANDSZ., beide van *Hoorn*, werden hem ter hulpe, en NIKOLAAS RUYCHAVER met twee honderd man tot versterking toegevoegd. Ondanks het bevel van SONOY, die zelf den slag wenschte bij te wonen, doch hierin voor het oogenblik verhinderd werd, met het aangrijpen van den vijand nog
11 v. Wijnmaand 1573 eenige dagen te wachten, zeilde DIRKSZOON, zoodra de wind tot zijn voordeel gekeerd was, tusschen elf en twaalf uren des voormiddags op de Spaansche vloot aan, die onmiddellijk insgelijks de ankers ligtte. Terwijl de eene boven den wind van de andere poogt te komen, zet DIRKSZOON het regt op BOSSU aan, die zijn schip voor den wind tracht te wenden, om zich enger aan zijne schepen aan te sluiten, doch het weigert aan het roer te gehoorzamen. DIRKSZOON komt hem regt voor den boeg, terstond worden de dreggen geworpen en de schepen geraken aan elkander vast, terwijl elk

---

(1) Zie de legerberigten van BOSSU in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 418, 419, vergeleken met MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. X. p. 299 verso. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 455, 456. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 92 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 335, 336. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 392, 393.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 419, 420.

poogt op 's vijands boord over te springen. Te vergeefs hoopt BOSSU op hulp van 1568—1576
de nabijzijnde schepen; slechts twee komen opzetten, maar worden, na den dappersten tegenstand, door de Noord-Hollanders genomen, doch zijn geheel reddeloos geschoten, zoodat men naauwelijks den tijd heeft, het geschut en de gevangenen er uit over te brengen. Intusschen waren ook de andere schepen slaags geraakt. Een groot Spaansch schip van honderd twintig ton, en drie kleinere schepen werden veroverd; de overige namen hierop met den Onder-Admiraal BOSCHHUYZEN zoo overhaast de vlugt, dat eenige hun geschut over boord wierpen, om te ligter over *Pampus* te komen, en van sommige de soldaten zich naar wal lieten roeijen. Bossu, van de zijnen verlaten, werd nu, bijna te gelijken tijde, door PIETER BAK van *Hoorn* aan de eene zijde, door JAKOB TRIJNTJES van *Enkhuizen* aan de andere, en door BOER van *Schellinkhout* van achteren aangeklampt. De bodem van dezen laatste, klein en laag, werd door het vuur en wat men er van 's vijands kampanje verder op wierp, weldra gedwongen aftehouden. DIRKSZOON en de twee andere schepen echter hechtten zich aan het schip van BOSSU vast en dreven er, al vechtende, mede achter *den Nek*, niet ver van *Wijdenes*, waar het aan den grond raakte. Hier werd de strijd den geheelen nacht door van weerszijde met onbezweken moed en stijgende woede voortgezet. De Noord-Hollanders beschoten niet alleen hevig het Spaansche vlaggeschip, maar wierpen uit hunne marsen ongebluschte kalk, buskruid en andere brandstoffen op zijn dek, zoodat de bemanning genoodzaakt was, zich omlaag te bergen, die zich echter met zoo veel dapperheid en beleid verweerde, dat het schip van BAK bijna geheel doorschoten werd, en een groot getal aanvallers sneuvelde. JAN HARING, welke met het aanbreken van den dag op het Spaansche schip oversprong en de vlag van den top haalde, werd uit een der luiken door een kogel in de borst geschoten, zoodat hij onmiddellijk den geest gaf. Welligt zou de onversaagdheid der Noord-Holders op de dapperheid der Spanjaarden schipbreuk geleden hebben, indien niet uit *Hoorn*, *Enkhuizen* en de omliggende dorpen, met kleine vaartuigen, die telkens af- en aanvoeren, versche manschappen en krijgsbehoeften overgebragt en de gekwetsten weggehaald waren geworden. Zelfs eene menigte stedelingen en landlieden liet zich aan boord brengen, om deel aan den strijd te nemen. De burgers van *Hoorn* hadden inmiddels hunne stad, voornamelijk langs den zeekant, versterkt, den dijk, van het Hoofd tot aan de Westerpoort, van eene nieuwe borstwering voorzien en er geschut op geplant, om, zoo de slag verloren wierd, hunne veste tot het uiterst te verdedigen.

Het was tien ure in den morgen geworden toen BOSSU, die nu meer dan twintig uren den ongelijken strijd met onverwrikten moed had volgehouden, van overgaaf begon te spreken. De hoop op ontzet, waarmede hij zich steeds gevleid had, daar hij niet gelooven konde, dat de zijnen hem zoo lafhartig verlaten hadden, was ten eenenmale verdwenen, zijne manschappen waren tot op een vierde gesmolten, de weinige

1568— overgeblevene matrozen ontmoedigd, en de verdedigingsmiddelen uitgeput. Daar hij
1576 zich niets te wijten, maar tot het uiterste verdedigd had, verwierp hij den raad
12 v. Wijn- van CORCUERA en LOPEZ, om de Hollanders op het schip te laten doordringen en dan
maand 1573 de lont in het kruid te werpen. Hij gaf zich dus aan DIRKSZOON over onder voorwaarde, »dat hij en zijn volk als eerlijke krijgsgevangenen behandeld, Spaansche gevangenen tegen Hollandsche uitgewisseld, en zoo er hiertoe van deze laatsten te kort kwamen, de soldaten en bootsgezellen, tegen betaling van eene maand soldij als losgeld, geslaakt zouden worden." Deze overeenkomst werd door SONOY en de Staten van het *Noorder-Kwartier* bekrachtigd. Het getal der gesneuvelden en gewonden aan de Spaansche zijde wordt niet opgegeven, maar moet aanmerkelijk geweest zijn. ALBA's bewering, dat de Noord-Hollanders in dit zeegevecht meer dan drie duizend man verloren hebben, is zeer zeker overdreven. BOSSU, zijn staf en drie honderd, naar Spaanschgezinde schrijvers slechts dertig man, werden te *Hoorn* binnengebragt en door de Regering met die onderscheiding ontvangen, »welke de dapperheid in het ongeluk verdient." Maar het gemeen beleedigde grovelijk de krijgsgevangenen, die twee aan twee gebonden waren, begroette BOSSU met smaadredenen, en verweet hem den moord van *Rotterdam* en dat hij thans »met een even kwaad hart tegen hen was getrokken, doch loon naar werken ontvangen had." Een Amsterdammer verwelkomde hem op de haven met een kan bier, zeggende: »Mijnheer! 't is beter, dat gij tot ons komt, dan dat wij tot u kwamen. Ik breng 't u toe." De Graaf nam den dronk aan, het niet wagende dien te weigeren. Zijn schip, *de Inquisitie*, werd onder het vreugdegejuich des volks binnengehaald. Behalve eene kist met geld en 's Graven zilverwerk, vond men er meer dan dertig metalen stukken, die later onder de Noord-Hollandsche zeesteden verdeeld zijn geworden. De vlag, door JAN HARING vermeesterd, werd in de Groote kerk te *Hoorn* opgehangen ter gedachtenis der behaalde overwinning, voor welke door SONOY in *Noord-Holland* een algemeene dankvast- en bededag werd uitgeschreven. De Admiraliteit van dat gewest liet, ter herinnering van deze zege, een penning slaan, op welks eene zijde dit opschrift: CHRISTUS *is het plegtanker onzer hoop;* en aan de andere: *de Inquisitie verderft zich zelve door al te naauwkeurig onderzoek*, zinspelende op den naam van het admiraalschip. BOSSU ontving in het burgerweeshuis te *Hoorn* een behoorlijk verblijf (1). Terstond wijdde hij zijne zorgen aan de nakoming van het verdrag, waartoe echter ALBA niet te bewegen

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 419—421. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. X. p. 229 verso—232 verso. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 448, 449. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 114 verso—115 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 186. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 266. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 158. DE TASSIS,

was. Veeleer beval deze dat men de opstandelingen, die in de handen van 's Konings ben- 1568—1576
den vielen, allen zou ophangen, om niet den schijn te geven, dat de oorlog tusschen Vorsten gevoerd werd, daar het alleen hier het straffen van muiters betrof (1). Maar toen gemagtigden van den Prins van *Oranje* aan BOSSU verklaarden, dat zij last hadden, tot de teregtstelling van al de krijgsgevangenen in *Hoorn* over te gaan, indien de Hertog niet tot de uitwisseling wilde verstaan, schreef BOSSU dezen laatste: »ons leven hangt thans van U af; zoo gij langer weigert in de uitwisseling te bewilligen, zullen wij allen een schandelijken dood ondergaan. Indien gij genegen zijt, en niets is billijker, diegenen te redden, welke lijf en leven voor den Koning gewaagd hebben, is U daartoe de weg geopend. Ik wil nimmer gelooven, dat gij niet liever uwe getrouwen zoudt redden, dan de weinige vijanden, die in Uwe magt zijn, verdelgen. Nederig smeek ik U, met ons allen medelijden te hebben, en zoo ik U ooit eenige aangename dienst bewezen heb, U die te herinneren benevens Uwe verzekering, vóór mijn vertrek gegeven, dat gij voor mijne belangen zoudt waken (2)," 's Graven vrienden ondersteunden dit verzoek; en toen de Landvoogd den Haarlemschen Burgemeester KIES en eenige andere gevangenen op zekeren nacht geboeid naar *Amsterdam* liet voeren en ter galge verwees, verzetten VERDUGO en andere Spaansche Bevelhebbers zich daartegen zoo nadrukkelijk, dat KIES en zijne lotgenooten tegen Spaansche gevangenen geslaakt werden (3). Bossu zelf echter bleef in hechtenis. Men vermoedde, dat de Prins van *Oranje* trachtte, hem tegen den Graaf van *Buren* uit te wisselen, dien ALBA wenschte, dat in een sterk kasteel wierd opgesloten, want »zoo hij uit *Spanje* ontsnapte, zou hij niet alleen veel kwaads kunnen stichten, maar misschien konde ook zijne ziel verloren gaan (4)." Meer nog dan zijne banden, smartte het BOSSU, dat eenige Scheepsbevelhebbers, die hem schandelijk in den slag verlaten hadden, de schuld der nederlaag, welke door hunne lafhartigheid voornamelijk veroorzaakt was, op hem wierpen. Hij begreep, zijne eer, »welke hij hooger achtte dan het leven en alle wereldsch goed," voor den Hertog te moeten

---

Comment. Lib. I. p. 184. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. IV. p. 247—249. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 455—457. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 92 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 335—337. GOUTHOEVEN, *Chron. Vervolg*, bl. 95. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 392—402. BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 199—203. HALMA, *Toneel der Nederl.* D. I. bl. 158. Vgl. BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 180—187.

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 445.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 421, 422.

(3) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 338.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 422.

1568—1576 verdedigen, en verzocht derhalve SONOY en de Staten van het *Noorder-Kwartier*, eenen van zijn gevolg tot dat einde naar den Landvoogd te mogen afvaardigen. Dit werd toegestaan, onder voorwaarde, dat hij geene brieven zou afzenden, welke niet te voren onderzocht waren (1).

De overwinning op de *Zuiderzee* verwekte algemeene vreugde onder de Prinsgezinden, en was »niet alleen van het hoogste gewigt voor het behoud van *Noord-Holland*, maar tevens beslissend voor de gansche zaak der vrijheid." Immers sinds dien tijd »bleven de Noord-Hollanders meester van de *Zuiderzee*, en hunne scheepsmagt ontwikkelde, hoewel onder veel moeijelijkheden, zich meer en meer. Met de Friezen bestookten zij alle plaatsen en streken langs de *Zuiderzee* gelegen, welke nog in handen der Spanjaarden waren, en bragten door hunnen onvermoeiden ijver en hunne standvastige dapperheid niet weinig toe, om *Amsterdam* en de overige steden en landen aan het gezag des Konings te ontrukken (2)." Hun moed was door deze zege in dezelfde mate gestegen, als die des vijands er door gezonken was. Zij volgden, op voorstel van SONOY, hetwelk aanvankelijk geen ingang had gevonden, de Spaansche schepen, die naar *Amsterdam* geweken waren, en bestookten drie of vier der grootste, welke, wegens het lage water, nog niet over *Pampus* geraakt waren, maar konden ze niet bemagtigen. Verscheidene andere aanslagen, zoo als een tegen *Harlingen*, om DE ROBLES te beletten van daar met zijne schepen uit te loopen, bleven insgelijks zonder gevolg, aangezien SONOY gevaarlijk krank geworden en er bovendien eene muiterij onder het scheepsvolk, hetwelk zes maanden achterstallige soldij te vorderen had, ontstaan was. Dit oproer stremde een tijd lang alle werkzaamheid en konde niet gestild worden dan door de belofte, dat men den schepelingen, welke den Admiraal en de Krijgscommissarissen, afgezonden om hen te monsteren, den dood gedreigd en in verzekerde bewaring genomen hadden, »bij voorraad al het noodige zou verschaffen tot drie maanden soldij aangezuiverd waren, terwijl hun de betaling van het overige in den loop van den Winter door de gewestelijke Staten werd toegezegd (3)." Hoe zwaar dit ook het *Noorder-Kwartier* moest vallen, dat reeds zoo langen tijd de drukkende oorlogslasten gedragen had, werd nogtans in alles voorzien. Dit ontlokte aan CHIAPIN VITELLI de woorden, »dat hij zich over niets meer verwonderde dan over de West-Friezen, die voorheen, als zij maar eene enkele boot ter dienst des Konings moesten uitrusten, steeds klaagden over hun onvermogen en armoede,

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 457.

(2) DE JONGE, *Gesch. v. h. Nederl. Zeewezen*, D. I. bl. 179, 180. Vgl. BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 187, 188.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 472.

maar nu zij oproerlingen geworden waren, eene Koninklijke vloot niet alleen in zee konden brengen, maar ook daarin houden (1)." 1568—1576

Na het opbreken van het beleg van *Alkmaar* en de nederlaag op de *Zuiderzee*, bleven eenige vaandels Spanjaarden en Duitschers, onder bevel van DE CHEVREAUX, in *Egmond*, *Heiloo*, *de Beverwijk* en *Nieuwendam;* andere trokken, onder FRANCESCO VALDEZ, langs *Haarlem* om zich in *Zuid-Holland* te legeren; en de overige benden, onder ROMERO, langs de duinen, en maakten zich meester van *den Haag*, welks inwoners grootendeels naar *Delft* vlugtten. De Spanjaarden stroopten in de omstreken en verschenen eerlang voor *Leiden*, doch besloten, door het voorbeeld van *Haarlem* en *Alkmaar* geleerd, deze stad niet door geweld van wapenen, maar, zoo mogelijk, door honger te dwingen en haar derhalve naauw in te sluiten. ORANJE had ondertusschen den Heer van *St. Aldegonde* gezonden, om *Maaslandssluis* te versterken; doch vóór het werk nog voltooid was, werd het door den vijand vernield, wien de boeren langs een weg, op welken men hem niet verwachtte, derwaarts geleid hadden. ST. ALDEGONDE, door zijn volk verlaten, werd, dapper strijdende, gevangen genomen en naar *den Haag*, vervolgens naar *Utrecht* op het slot *Vredenburg* gevoerd. De Prins was ten uiterste bekommerd over het lot van zijn vriend, dien ALBA naar *Brussel* wilde opzenden, niet twijfelende, of men zou hem vele geheimen ontwringen. SONOY werd derhalve aangeschreven, zich ten aanzien van den Graaf van BOSSU zoo te gedragen, als men ten opzigte van ST. ALDEGONDE zou handelen. De Spanjaarden, nu meester van *den Haag* en *Maaslandssluis*, vertoonden zich behalve voor *Leiden*, ook voor de poorten van *Delft*, *Rotterdam* en *Schiedam*, zoodat het verkeer tusschen deze steden genoegzaam gestremd was, en men niet zonder groot gevaar van de eene stad naar de andere konde komen. Het ontbrak den Prins van *Oranje* aan magt, den vijand te verdrijven; drie of vier duizend man van hem lagen in *Zeeland*, en twintig vaandels voetvolk in *Waterland*. Hij dacht, dat men het eigenlijk op *Delft* gemunt had, en nam het hartig besluit, die stad niet te verlaten. »Ik weet wel," schreef hij aan zijne broeders, »dat velen het vreemd genoeg vinden, dat ik mij hier zal laten insluiten; maar om mijne eer te bewaren en het volk, zoo hier als elders, niet te ontmoedigen, heb ik voorgenomen te blijven. Indien gij hoort, dat deze stad belegerd is, waardoor mij alle briefwissel met u en de andere steden afgesneden wordt, moet gij terstond deze laatsten schriftelijk vermanen, goeden moed te houden en dat gij spoedig haar ter hulp zult komen (2)."

30 v. Wijnmaand 1573

4 v. Slagtm.

(1) VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 404.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 229, 231, 236, 237, 239, 241. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 429, 431. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. X. p. 239, 241 verso.

1568— 1576 Het gedrag der Spanjaarden was niet geschikt, den Prins te overtuigen, dat de gezindheid tot vrede, welke zij voorwendden, ernstig gemeend was en niet slechts strekken moest, om hunne tegenpartij in slaap te wiegen. Hij zette derhalve, hoezeer zelf den vrede wenschende, zijne onderhandelingen met het Fransche Hof over een inval in *de Nederlanden* te zijner gunste voort, en beraamde, in overleg met LODEWIJK *van Nassau*, welke insgelijks zijne kostbaarheden en kleinooden voor de zaak der Nederlanders had opgeofferd, onderscheidene aanslagen tegen *Antwerpen*, *Bergen op Zoom*, *Maastricht* en *Groningen* (1). Door de gevangenneming van ST. ALDEGONDE was hem intusschen een magtige steun in het beheer der zaken ontvallen. »Ik vind mij door zoo vele werkzaamheden overstelpt," schreef hij, »dat het mij onmogelijk is, dien last langer te torschen; ook verkoelt elks ijver meer en meer (2)." Dit laatste moest men te minder verwacht hebben, sinds ORANJE den drie en twintigsten van Wijnmaand openlijk tot de Nederlandsche Hervormde Kerk was overgegaan, hetgeen hij denkelijk uit ontzag voor de Luthersgezinde Vorsten, en bovenal voor den Keizer, tot nu toe had uitgesteld (3). Niettemin werd, ondanks dezen overgang, door de zorgen der Graven van *Nassau* een verbond gevormd, blijkbaar minder uitsluitend ten behoeve der *Nederlanden* in het bijzonder, dan wel tegen het huis van *Oostenrijk* in het algemeen. Niet alleen de Keurvorsten, Vorsten en Stenden van *Duitschland*, maar ook de Koningen van *Frankrijk* en *Polen* waren, naar het schijnt, genegen, er deel in te nemen (4). Van den anderen kant moedigde ST. ALDEGONDE, welke zich nog in *den Haag* bevond en door ROMERO zeer heusch behandeld werd, den Prins aan, zich met den Koning te verstaan. Op aansporing van NOIRCARMES, wien het stadhouderlijk bewind over *Holland* in plaats van BOSSU was toevertrouwd, en die, op last van ALBA, van ter zijde met de steden van dat gewest onderhandelde, om ze te nopen onder 's Konings gehoorzaamheid terug te keeren (5), drong hij schriftelijk bij hem op vrede aan, en trachtte hem tot een

---

CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 117 verso. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 449. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 266, 267. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. IV. p. 161. MEURSII *Rer. Belg.* Lib. IV. p. 250. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 472. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 93. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 340.

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 195, 198, 207, 210, 227, 233, 237, 238, 241, 242, 243, 245, 246, 251. p. 93*.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 238. Vgl. p. 191, 194, 197 (1).

(3) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 226.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 217, 236, 273—281.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 447.

mondgesprek met ROMERO over te halen (1). Zeer teregt is opgemerkt, dat men in dezen 1568—1576
brief te vergeefs die geestkracht zoekt, van welke ST. ALDEGONDE bij andere gelegenheden zoo 7 v.
vele bewijzen gaf. Ofschoon hij betuigt, dat vrees voor den vijand noch voor den dood hem Slagtm.
doet spreken, is het echter onmiskenbaar, dat hij, misschien ondanks zich zelven, 1573
leed onder den invloed van zijn tegenwoordigen toestand. Zou hij anders met zooveel nadruk hebben aangedrongen, dat de Prins zich met den Koning verzoende? Zou hij zoo ver gegaan zijn, van zelfs te verklaren, hoeveel beter het zijn zoude, dat zij, welke de nieuwe godsdienst ongestoord wenschten uit te oefenen, hetgeen de Koning wel nimmer zou gedoogen, het Land verlieten, zelfs wanneer men weigerde hunne goederen te laten volgen, dan den krijg voort te zetten, waarvan het einde slechts de uiterste armoede en ellende zijn zouden? Zou hij zoo weinig belang gesteld hebben in de waarborgen te gunste van degenen, welke aan den opstand deel genomen hadden, als in dezen brief geschiedt (2)? JULIANO ROMERO had op denzelfden dag als ST. ALDEGONDE aan den Prins van *Oranje* geschreven. Hij was een van de Bevelhebbers der Spaansche benden geweest, welke FILIPS in Vijftien honderd negen en vijftig in *de Nederlanden* onder het opperbevel van ORANJE en EGMOND gelaten had. Hij was derhalve persoonlijk met den Prins bekend, telde thans veertig jaren dienst en had besloten, met den Hertog van *Alba* te vertrekken, van welk plan hij met zeer veel moeite werd teruggebragt, ofschoon de Koning nadrukkelijk verboden had, dat een der Krijgshoofden zijn post zou verlaten. Vóór zijn beraamd vertrek, wenschte hij eene zamenkomst met ORANJE, ongetwijfeld om hem tot onderwerping te stemmen. De Prins weigerde beleefdelijk eene zamenkomst, maar verzocht, zoo ROMERO hem iets te zeggen had, een vertrouwd persoon te zenden. In een paar brieven handelde hij met den Spaanschen krijgsman over de slaking van ST. ALDEGONDE, maar wees zijn voorstel af, dezen tegen BOSSU uit te wisselen, als zijnde »ongepast en onredelijk." Op ROMERO's verzoek, zich nader te verklaren, over hetgeen hij den Koning, door zijne tusschenkomst, wenschte voor te stellen, gaf de Prins duidelijk te kennen, dat men de opgestane gewesten niet tot onderwerping zou brengen, dan door hun te vergunnen, »God naar Zijn Heilig Woord en Bevel te mogen dienen, en overeenkomstig de oude vrijheden en bezworen voorregten te leven (3)."

ORANJE beantwoordde den brief van ST. ALDEGONDE na raadpleging van de Staten en andere lieden van rang en aanzien, wien hij bij de mededeeling daarvan schreef: »dat hij, naar den eed en hetgeen hij hun verpligt was (*en acquit du serment et obliga-*

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 75—80.

(2) GACHARD, in de *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. XXIX.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 81—88. Vgl. p. XXXII.

1568— *tion qu'il a à eux)*, van geen gezag gebruik wilde maken, of uit eigen beweging iets hoe-
1576 genaamd buiten hunne voorkennis verrigten, evenmin (in deze) als in eenige andere zaak, het welzijn des Lands betreffende, gelijk hij, zoo als elk wist, ook nooit gedaan had." Voorts was de hoofdinhoud van zijn antwoord, »dat de Staten en hij — St. ALDEGONDE was hiervan bewust — nimmer iets meer gewenscht hebben en nog wenschen dan de bevordering van de algemeene rust en welvaart door middel van een goeden en zekeren vrede; ongaarne hebben zij de wapenen opgevat, niet tegen den Koning, maar alleen om in geene ondragelijke slavernij naar ziel en ligchaam te geraken. Zij, meer dan iemand, wenschen een einde aan de rampen en ellende des Vaderlands, en om gelukkig onder de gehoorzaamheid des Konings te leven; maar mogt de vrede hun meer ongelukken, bezwaren en rampspoeden aanbrengen, dan achten zij het verkieslijk, zoo om de eere Gods, als het welzijn des Lands, de ongemakken des oorlogs te verduren. Op beloften kunnen zij niet vertrouwen na hetgeen in *de Nederlanden*, sedert het verdrag met de Hertogin van *Parma* aangegaan, gebeurd is; na den moord van den St. Barthelsnacht, en na hetgeen onder KAREL V den Landgraaf van *Hessen* en den Markgraaf van *Brandenburg* geschied is. De grondregel, door de Kerkvergadering van *Constanz* aangenomen, dat men den Ketters geen woord moet houden, leert hun, wat zij te wachten hebben van de Spanjaarden, die sinds hunne komst in *de Nederlanden* slechts getracht hebben, door alle soorten van onderdrukking en dwingelandij, de vrijheden en voorregten te vernietigen, welker handhaving de Koning plegtig bezworen had. »Daarvan getuigen," dus gaat de Prins voort, »de vreesselijke teregtstellingen zoo van de aanzienlijksten als van de geringsten, het verbannen van een groot aantal goede en getrouwe onderdanen des Konings, het opschorten en omverwerpen van alle regten en gebruiken, het opleggen van ondragelijke lasten, het vermoorden van verscheidene burgers, het schenden van vrouwen en maagden, het rooven van goederen, het stremmen en vernielen van handel en nijverheid, en eindelijk, al die onmenschelijkheden, geweldenarijen en beleedigingen, welke er gepleegd zijn met het blijkbaar gevaar, de harten der onderdanen van hunnen Vorst te verwijderen." St. ALDEGONDE moet zich derhalve niet verwonderen, dat men »geen middel ziet, eenigen vrede en vergelijk aan te gaan en te sluiten (1)." St. ALDEGONDE toonde hierop in een uitvoerig wederantwoord, als wilde hij den moed des Prinsen ondermijnen en zijne standvastigheid doen wankelen, dat de oorlog »alle ongeregeldheden, losbandigheden, afgrijsselijkheden en buitensporigheden met zich voert;" dat zoowel de Oude- als Nieuwe Geschiedenis leert, welken noodlottigen uitgang dergelijke burgeroorlogen gehad hebben, terwijl men in den beginne dragelijke voorwaarden had kun-

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 88—93. Vgl. p. XXX.

nen bedingen; voorbeelden daarvan leveren de Peloponesische oorlog, het leven van CAESAR, en de invallen der Gothen en Wandalen op. Om 's Prinsen bezorgdheid, gegrond op het weinig vertrouwen welk men in de beloften van de Spaansche Regering konde stellen, uit den weg te ruimen, moest men, naar zijne gedachten, eerst handelen over de voorwaarden van een vergelijk en dan over de waarborgen ter nakoming daarvan; en zoo de Prins deze niet voldoende vond, zou elk dezelfde blijven als bij het begin (1). Niet minder dan ST. ALDEGONDE, wenschte ORANJE den vrede, maar een *goeden*, *welgewaarborgden vrede.* Dezen zocht hij door tusschenkomst van NOIRCARMES te verwerven, wien ST. ALDEGONDE hem als vredesgezind had afgeschilderd (2). 1568—1576

Ondertusschen had ALBA, kort na het verlies van den slag op de *Zuiderzee*, den Koning verzocht, de komst van DON LUIS DE REQUESENS, op wien FILIPS sinds bijna een jaar als 's Hertogs opvolger in de landvoogdij der *Nederlanden* het oog geworpen had (3), zooveel mogelijk te verhaasten. MEDINA CELI had zich reeds in het midden des jaars aan de zaken in deze gewesten onttrokken, zonder daartoe, naar het schijnt, verlof van den Koning, veel minder van ALBA, gevraagd te hebben (4). De Hertog verklaarde voorts, dat 's Konings belang vorderde, dat hij op het spoedigste *de Nederlanden* verliet, waar hij niet meer van nut zijn konde en zeker zou omkomen, wanneer hij er nog eenen winter moest doorbrengen. Hij was thans niet bij magte, zich uit zijnen armstoel op te heffen; en, even als hij, werd DON FREDERIK door de jicht gekweld. Ten slotte gaf hij den Koning den vreesselijken raad, alle steden en plaatsen, welke door de Spaansche benden niet bezet konden worden, in brand te laten steken; hij had dit met sommige dorpen begonnen, welke hem in zijne krijgsbewegingen hinderlijk waren; dit zou het eenige middel zijn, ORANJE en de overige oproerlingen tot onderwerping te dwingen. Inmiddels hield hem eene nieuwe muiterij onder de soldaten in *Amsterdam*, gelijk hij zich uitdrukte, als 't ware *vastgenageld*, tot hij hen bevredigd zou hebben, waartoe het hem echter aan geld ontbrak. Meer dan twee duizend dezer oproerigen drongen met geweld bij hem binnen, onstuimig voldoening van twee maanden achterstallige soldij eischende. Met moeite slaagde hij er eindelijk in, de tucht te herstellen (5). Het is niet waarschijnlijk, dat dit door middel van het geld der Amsterdammers bewerkt is. Men verhaalt althans, dat 's Hertogs aanzien om dien tijd onder

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 422, 423, 426, 429.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 286—293.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 298—302.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 308, 413—418.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 370.

1568—1576 hen merkelijk was afgenomen, sinds hij zijne schulden, hoe dikwerf ook daartoe aangemaand, niet betaalde, en eene bezetting in de stad wilde leggen. De minachting sloeg eerlang tot verbittering over, en ALBA, voor een oploop en welligt nog meer voor zijne schuldeischers beducht, besloot zich heimelijk te verwijderen. Op zekeren dag liet hij derhalve bij trompetgeschal omroepen, dat ieder, welke iets van hem te vorderen had, den volgenden morgen, om geld konde komen; maar hij zelf vertrok des nachts in stilte, zonder iemand te magtigen, zijne schulden te effenen. Vele vroeger welgestelde lieden, die meer dan het hunne bij hem hadden opgezet, leden hierdoor zulk een gevoelig verlies, dat zij tot armoede vervielen en om zich het levensonderhoud te verschaffen, met vrouw en kinderen als daglooners moesten arbeiden (1).

ALBA begaf zich van *Amsterdam* naar *Utrecht* en voorts naar *Brussel.* Hier had hij reeds in Herfstmaand de Algemeene Staten beschreven, om hunne toestemming te erlangen voor eene jaarlijksche opbrengst van twee millioen guldens (2). Door de hevige tegenkanting, welke het invorderen van den Tienden Penning alom ontmoet had (3), schijnt ALBA weder tot den afkoop daarvan, tegen de opgegevene som, besloten te hebben. Ten minste in Grasmaand dezes jaars, had hij den Koning verzocht, hem eenen brief te zenden, welken hij den Raad van State toonen konde, en waarin gezegd werd, dat het afschaffen van den Tienden Penning afhankelijk was van de inwilliging eener bede van twee millioen gulden 's jaars, zoo lang de behoeften van den Staat zulks vorderden (4). Het blijkt, dat de Koning hieraan het oor geleend heeft, en de Statenvergadering zal denkelijk deswege door den Hertog belegd geworden zijn. Doch zij wilde slechts voor *den tijd van zes jaren* in den afkoop bewilligen en onder voorwaarde, dat de Tiende Penning *voor altijd* afgeschaft wierd. Hiertoe echter was de Hertog niet te bewegen, en de Staten, zoo als REQUESENS zich later uitdrukt, »zouden zich liever in stukken laten kappen, dan in den Tienden Penning toestemmen (5).” Daarbij hadden de Staten van *Holland* hun in eenen uitvoerigen, gedrukten brief herinnerd, dat de Hollanders nooit in vijandschap met de overige Landschappen geleefd hadden, en ook thans alleen tegen de Spanjaarden de wapenen voerden. »Onze vijanden,” zeiden zij, »willen ons, onze vrouwen en kinderen tot hunne lijfeigenen en slaven maken, en wat het allerergste is, zij willen,

(1) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 93. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 339.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 459, 462.

(3) Zie hiervoor, bl. 123—131, 156—161, 165—168.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 342.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 458.

dat wij hun rekenschap van onze zeden en ons geweten zullen geven, om daarover naar goedvinden te heerschen. En ofschoon eenigen onder hen naauwelijks weten, dat er een God in den Hemel is, ja schaars een enkel woord van den Zone Gods, onzen Zaligmaker, gehoord of gelezen hebben, willen zij nogtans ons geloof en godsdienst straffen, en ons onder hun geloofsonderzoek brengen, dat in *Spanje* tegen de Maranen en afvallige Christenen gebruikt wordt, om ons, onder zulk een dekmantel, van alle onze voorregten, vrijheden en oude herkomsten ganschelijk te berooven. Daar wij zulks niet willen dulden, zoekt U ALBA met zijn aanhang diets te maken, dat wij weerspannelingen zijn, ten einde gij U van ons, Uwe Landslieden en Medebroeders, afscheidende, dienaars zoudt worden van hun moedwil, scherpregters van hunne wreedheid, en voorstanders van hunne onkuischheid en ongeoorloofde lusten." Voorts brengen zij den Algemeenen Staten onder het oog, hoezeer zij aan het volk verpligt zijn, voor de handhaving der vrijheden en voorregten, door den Koning, als Heer der *Nederlanden*, plegtig bezworen, zorg te dragen; en hoe vele rampen deze gewesten, inzonderheid onder het schrikbewind des Hertogs van *Alba*, verduurd hebben. Zij moesten derhalve hunne pogingen met die van *Holland* vereenigen, om dezen dwingeland te verdrijven, hetgeen niet onmogelijk zou zijn, indien slechts alle gewesten eendragtig te zamen werkten; immers had de ondervinding geleerd, dat ALBA, ondanks al zijne magt, niet in staat was het kleine *Holland* en *Zeeland* te bedwingen. »Indien de Staten," zeiden zij, »in plaats van aan den Hertog jaarlijks twee millioen te bewilligen ten verderve en ondergang van het dierbaar Vaderland, slechts de helft, ja een vierde der geëischte som eens voor altijd wilden afstaan, om daarmede het Land te verdedigen, de vreemde onderdrukkers te verjagen, en rust en vrede in den Lande te herstellen, waardoor het weder tot zijn vorige welvaart zou geraken, dan zou men den Koning, hun Heer, niet alleen eene veel uitstekender dienst bewijzen, maar ook bij alle Protestanten en de Volken in het algemeen, eenen onvergankelijken roem oogsten (1)."

1568—1576

Om denzelfden tijd verscheen in naam des Prinsen van *Oranje*, der Staten van *Holland* en *Zeeland*, en van alle getrouwe Onderzaten der *Nederlanden*, die zich door des Hertogen van *Alba's* dwingelandij en geweld tegen alle regt verdrukt en vervolgd vinden, een uitvoerig en uiterst belangrijk geschrift aan den Koning in het licht. ALBA's geweldenarij wordt daarin met levendige kleuren afgemaald. Niet tegen den Koning, wien men alle trouw en gehoorzaamheid betuigt, maar tegen

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 459—464. De brief was van den 12den van Herfstmaand. Onder stond geschreven: »uwe goedwillige vrienden en medebroeders, de Ridderschap, Edelen en steden van *Holland*, vertegenwoordigende de Staten des Lands."

1568—1576 den Hertog, welke den naam en het gezag des Konings misbruikte, had men de wapenen opgevat, »om ons," dus eindigt het vertoog, »onze vrouwen en kinderen, ons goed en bloed, van zijne en zijner dienaren bloeddorstige handen te verlossen, of, zoo hij ons te magtig is, liever een eerlijken dood te sterven en een loffelijken roem onzen nakomelingen achter te laten, dan onzen hals onder zulk eenen dwingeland te buigen en ons lieve Vaderland in zulk eene slavernij te laten komen, waardoor wij niet alleen in geen Land het aangezigt met eere zouden durven toonen, maar ook de dienst van Uwe Majesteit en de geheele welvaart des Lands verwaarloozen. Al de steden te zamen en elk in het bijzonder hebben besloten, de eene voor en de andere na, alle beleg, zoo 't nood is, af te wachten en het uiterste te wagen; zelfs den grootsten nood en kommer te verduren, met verlies ook van goed en bloed; ja, veeleer den brand in hare eigene huizen te steken, dan zich onder het geweld van dezen dwingeland te begeven. Immers zijn wij ten volle verzekerd, dat bij zulk een wreeden Tiran, die ons eertijds zoo gruwzaam bedreigd, meermalen misleid, en zijne beloften en eeden als met voeten vertreden heeft, genade noch barmhartigheid te wachten is; want hij zou liever de beken en stroomen met ons bloed verwen, en alle boomen en galgen, die in het Land zijn, met onze ligchamen behangen, dan zijn bloedgierigen moed niet aan ons te koelen. Daarom vallen wij Uwe Koninklijke Majesteit te voet en bidden U in den name Gods, die Uwer Majesteit de kroon op het hoofd en den schepter in de hand gegeven heeft, wil toch eenmaal onze zaken aanzien; wil Uwe ooren neigen tot onze billijke en bewegelijke klagten. Wij verzoeken van Uwe gehoorzaamheid niet ontslagen te worden, maar dat onze consciëntiën voor God den Heere mogen vrij blijven, wij Zijn Heilig Woord hooren en navolgen, om den Alleroppersten Regter ten jongsten dage rekenschap van onze zielen te kunnen geven. Opdat wij zulks mogen verwerven, zoo wil toch ons arme Vaderland, hetwelk tot Uwer Majesteit getrouwe dienst altijd bereid en willig geweest is en nog is, eenmaal ontslaan van het juk der vreemdelingen en der Spaansche krijgslieden, latende het Land genieten al zulke voorregten, vrijheden en herkomsten, als Uwe Majesteit, de Keizer, Uw vader, en al Uwe voorzaten plegtig bezworen hebben. Zoo willen wij niet alleen de wapenen nederleggen op Uwer Majesteits bevel, maar ons zelve met hetgeen wij in de wereld hebben, te water en te lande laten gebruiken, waartoe Gij ons zult willen schikken; en hopen, dat Uwe Majesteit met de daad bevinden zal, dat wij geenszins ontaard of verbasterd zijn, maar veeleer al onze voorvaderen in getrouwheid en gewillige gedienstigheid jegens Uwe Majesteit willen te boven gaan; hetgeen wij hiermede Uwe Majesteit voor God Almagtig beloven en zweren, wenschende, dat God onze zielen alzoo genadig zij, als wij dit van ganscher harte meenen. Wij begeeren, dat deze onze verklaring en eed bij alle Koningen, Vorsten en Staten verkondigd worde, opdat elk

wete, dat wij onzen Koning geenszins weerspannig zijn, hetgeen wij ook van onze voorvaderen nooit geleerd hebben, maar dat wij alleen uit nood, die ons op het uiterste drukte, gedwongen zijn geworden, de wapenen tegen de vijanden en misbruikers van 's Konings naam op te vatten. Daarom bidden wij alle Christen Vorsten, dat zij zich met een Christelijk medelijden over onzen nood en jammer laten bewegen; en nademaal wij beducht zijn, dat dit geschrift evenzeer onderdrukt en achtergehouden zal worden, als al de voorgaande, zoodat het in handen van onzen Koning niet zal komen, dat zij doch gelieven, het Zijner Majesteit te doen geworden, opdat ons regt eenmaal aan het licht kome, en Zijne Majesteit van zoo veel onschuldig bloed, als door de dwingelandij van ALBA vergoten wordt, voor God Almagtig moge onschuldig gehouden worden. Dat willen wij aan allen en een iegelijk, met ootmoedige gebeden aan God Almagtig voor hun voorspoed en welvaart te allen tijde, in alle onderdanigheid verdienen (1)." 1568—1576

Terwijl eenigen beweren, dat dit geschrift weinig of geene uitwerking gehad heeft (2), meenen anderen, dat het de terugroeping van ALBA bewerkt, ten minste verhaast zal hebben (3). Zeker is, dat de Hertog reeds sinds vier jaren onophoudelijk en ernstig, uit hoofde zijner verzwakte gezondheid, om een opvolger in het bestuur der *Nederlanden* had aangehouden, waarop eerst de Hertog van *Medina Celi*, toen DON LUIS DE REQUESENS Y DE ÇUNIGA daartoe benoemd waren, de komst van welken laatste ALBA met verlangen te gemoet zag (4). REQUESENS, Kommandeur der Orde van ST. JAN *van Maltha*, gewoonlijk de Groot-Kommandeur van *Kastilië* genoemd, was Landvoogd van *Milaan*, toen de Koning tegen het einde van Louwmaand des vorigen jaars hem verwittigde, »dat de staat van zaken in *de Nederlanden* hem de hoogste bezorgdheid inboezemde en hij, zoowel tot verligting zijns gewetens, als tot behoud dezer gewesten, zich verpligt vond beslissende maatregelen te nemen, om er de rust te herstellen; dat de uitslag dezer maatregelen voornamelijk zou afhangen van het beleid, den ijver en de zorgen desgenen, aan wien hij de uitvoering daarvan zal toevertrouwen; dat hij de oogen op REQUESENS geworpen heeft »voor de grootste en belangrijkste zaak, die hij nog immer gehad had en ooit zou hebben," en besloten had, dat

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 464—472. Dit geschrift zal niet vóór de helft van Wijnmaand in het licht verschenen zijn. Althans de Prins schrijft den tweeden dier maand aan zijne broeders, dat hij binnen kort een geschrift aan den Koning openlijk zal uitgeven. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 215.

(2) WAGENAAR, D. VI. bl. 453.

(3) KLUIT, *Over 't regt om* FILIPS *af te zweren*, Bijl. bl. 52.

(4) Zie hiervoor, bl. 149, 191, 323. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 714.

1568—1576 de Groot-Kommandeur zich naar *de Nederlanden* zou begeven, om er te handelen in den zin der berigtschriften (instructiën), welke hij hem zal geven, en zich met het algemeen bestuur belasten, terstond na het vertrek des Hertogs van *Alba*, wien hij zijn ontslag niet langer had kunnen weigeren (1)."

Weinig minder dan in *de Nederlanden*, was ALBA's bewindvoering in *Duitschland* gehaat. Onbeschroomd verklaarde om dezen tijd JOHAN CASIMIR, zoon van den Paltzgraaf FREDERIK III, die met den Prins van *Oranje* in verbond was, in een brief aan den Keizer, dat hij en zijn broeder CHRISTOFFEL onlangs vijftien wagens met buskruid voor ALBA bestemd, en waarschijnlijk door den Keizer zelven afgezonden, op de heide bij *Spiers* in de lucht hadden laten vliegen, om den Hertog, welke als een Tiran in *de Nederlanden* woedde, het handelsverkeer met *Duitschland* stremde en van ouds een verbitterde vijand des Duitschen volks, vooral der Protestanten, geweest was, afbreuk te doen, daardoor tevens het vergieten van nog meer bloed in *de Nederlanden* te voorkomen, en het werk des vredes te bevorderen, waaraan de Keizer, zoo wel als de Koning van *Spanje*, toch zoo ijverig arbeidde (2). Inmiddels werden in *Madrid* de aanstellings- en lastbrieven des nieuwen Landvoogds opgesteld, wiens karakter en hoedanigheden door HOPPERUS, in een schrijven aan den Griffier der Staten van *Braband*, ten hoogste geprezen werden, om het volk gunstig voor hem te stemmen (3). En indedaad, de staats- en krijgsmansbekwaamheden van REQUESENS schenen hem uitmuntend geschikt te maken, om te herstellen wat doodstraffen en moorden omvergeworpen hadden. Hij had veel bijgedragen tot den goeden uitslag van den strijd bij *Lepanto*, en zich door beleid en geestkracht in het bewind over *Lombardije* onderscheiden (4).

19 v. Slagtm. 1573 Met de grootste eerbewijzingen van ALBA en onder het vreugdegejuich des volks, werd hij te *Brussel* ontvangen. Terstond zond hij zijne aanstellingsbrieven aan de Staten der onderscheidene gewesten en voegde er een schrijven bij, waarin hij zijne achting voor hen en zijne zucht voor 's Lands welvaart op het breedste te kennen gaf (5). Den tweeden dag na zijne aankomst verzocht hem de Hertog van *Alba* op het dringendste, onmiddellijk het bewind te aanvaarden, waar REQUESENS eenige

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 308, 309. Vgl. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. X. p. 239 verso.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 223. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 472. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 93.

(3) VIGLII *Epist. Select.* p. 399. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. p. 478.

(4) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 93 verso. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. X. p. 240 verso 241. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 259.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 477, 478. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 341.

zwarigheid in maakte. Eindelijk echter legde hij in tegenwoordigheid van AARSCHOT, BARLAYMONT en VIGLIUS, leden van den Raad van State, in handen van ALBA, als vertegenwoordiger des Konings, den eed af, zwerende, »*de Nederlanden* in naam des Konings, als Heer dezer gewesten, goed en getrouwelijk te zullen regeren, bij het Heilig Roomsch-Katholijk geloof te bewaren, naar regt te besturen, tegen alle binnen- en buitenlandsch geweld en aanvallen te verdedigen, en voorts zich naar zijn last en berigtschrift te gedragen (1)." Den vorigen dag had ALBA, bij eene openlijke aanschrijving, den Staten van zijn aanstaand vertrek kennis gegeven, en dat REQUESENS in zijne plaats zou treden; waarop de nieuwe Landvoogd, insgelijks bij een open brief, hunne medewerking ter bevordering van 's volks welvaart had ingeroepen (2). VIGLIUS vermoedde, dat de Hertog van dag tot dag het overdragen der landvoogdij verschuiven, en met REQUESENS evenzoo als met MEDINA CELI handelen zou. Ook betuigde hij, dat ALBA, tot geen gering misnoegen van REQUESENS, tot ver in Wintermaand te *Brussel* vertoefde en in dien tusschentijd verscheiden openstaande ambten uitdeelde, waarbij hij niet verzuimde, de dagteekening der brieven van aanstelling op eenigen tijd vóór de overdragt zijner waardigheid te stellen (3). REQUESENS schreef aan den Koning, dat de Hertog hem steeds zeer hoffelijk en met veel onderscheiding behandelde. »Ik had gewenscht," vervolgde hij, »eerst na zijn vertrek het bestuur van zaken op mij te nemen, niet alleen dewijl dit overeenkomstig is met het bevel van Uwe Majesteit, maar ook omdat ik oordeelde, dit uit achting voor zijn persoon verschuldigd te zijn. Maar sinds den eersten dag mijner aankomst drong hij er op aan, dat ik het bewind zou aanvaarden, daartoe vele redenen bijbrengende en mij den brief van Uwe Majesteit toonende, in welken hem wordt voorgeschreven, aan mij dadelijk de landvoogdij over te dragen (4). Hij voegde er bij, dat de dienst van Uwe Majesteit zulks wezenlijk vorderde, daar hij zich niet op eens alle zaken konde herinneren, welke hij mij had mede te deelen, maar zich die zou herinneren, naar mate de gevallen zich opdeden; dat het van groot belang was, dat ik eenige dagen regeerde, terwijl hij zich hier bevond, daar ik dan aan hem die twijfelingen, welke mij voor den geest kwamen, konde mededeelen, en hij beter in staat zou zijn, ze op te lossen. Hij verzekerde, dat hij vele zaken voor mij bewaard had, maar deze thans wilde noch konde afdoen; dat het gebrek aan

1568—1576

29 v. Slagtm. 1573

5 v. Winterm.

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 431, 433, 436. VIGLII *Comment.* p. 318.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 714—716.

(3) VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 779, 782.

(4) In een brief van den 13den van Wijnmaand had echter de Koning aan ALBA geschreven, dat hij aan REQUESENS de noodige instructiën had gezonden, opdat deze het bewind konde aanvaarden, wanneer *de Hertog hem dit wilde overdragen.* Zie *Correspondance de* PHILIPPE II T. II. p. 414.

1568—1576 geld drukkend was, en ik mij met de middelen moest bezig houden, om daarin te voorzien, want de kooplieden noch de Staten wilden langer met hem onderhandelen; eindelijk moest hij wel, wegens het maken der toebereidselen voor zijn vertrek, zich eenige dagen aan de openbare zaken onttrekken, zonder nog te spreken van zijne gezondheid, welke hem niet veroorloofde, zich er mede bezig te houden. — Ondanks dit alles, heb ik zoolang tegenstand geboden als ik konde, zoo wel uit vele redenen van hoog belang, als uit achting, gelijk ik reeds gezegd heb, voor zulk een aanzienlijk personaadje. Ik wist, onder anderen, dat het volk veranderingen in het bestuur begeert, en hoe men vreest, dat dit niet geschieden zal. Ofschoon ik overtuigd ben, dat de Hertog de man geweest is, welke der dienst van God en Uwer Majesteit voegde, en ik mij voorstel, zijne schreden, zoo veel mogelijk, te volgen, is het echter noodig, dat het volk overtuigd worde, dat men eenen anderen weg zal bewandelen. Maar indien ik regeer, terwijl de Hertog zich hier bevindt, is het klaar, dat ik geene andere besluiten kan nemen dan die hij zal goedkeuren, en ik moet hem eeren en achten, zoo als billijk is. Wanneer hij vertrokken is, zal ik het misschien noodig oordeelen, in alles zijnen raad te volgen, als die eens mans van beleid en ondervinding; maar dan zal dit op eene wijze kunnen geschieden, dat het der bevolking dezer gewesten voorkomt, als handelde ik uit eigen beweging, en zij zal er zich minder door gekwetst gevoelen, dan wanneer zulks thans gebeurde, want nu zou zij gelooven, dat al de bevelen door hem voorgeschreven waren, en dat Uwe Majesteit mij gelast had, hem te gehoorzamen. Al het volk, en Uwe Majesteit weet, hoe ligtgeloovig het is, houdt zich overtuigd, dat de Hertog niet vertrekken zal, en de leden van den Raad van State, noch de andere Staatsdienaars durven vrij hun gevoelen in zijne tegenwoordigheid uiten. Evenzoo moet het met de kooplieden gesteld zijn, die vreezen, dat zij door verspieders omringd worden, ziende dat de Hertog en ik, zijne dienaren en de mijne zoo eenstemmig zijn en alle in hetzelfde huis hun verblijf houden. En ofschoon ik genegen ben, altijd meer vertrouwen te stellen in hetgeen de Hertog mij gezegd heeft en nog zeggen zal, dan in de woorden van anderen, moet ik echter allen hooren en vrij laten spreken; men moet ook uiterlijk toonen, aan de redenen van eenigen geloof te hechten (1).” Naar het verhaal van VIGLIUS, trachtte ALBA zijn opvolger over te halen, denzelfden weg te betreden, dien men tot nu toe gevolgd had, en schetste hem ’s Konings ambtenaren in *de Nederlanden* deels als onbekwame, deels als ontrouwe dienaars, en het volk als Ketters of weerspannigen af, wier haat hij, ten onregte, op zich had geladen, dewijl hij, om de groote gebreken in de regtsbedeeling ingeslopen te herstellen en waartoe hij de Nederlandsche Regters niet in staat achtte, zich van Span-

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 433, 434.

jaarden bediend had. Voorts poogde hij hem diets te maken, dat al de Staten in 1568—1576 de opbrengst van den Tienden Penning bewilligd hadden, waaruit volgde, dat niet hij, maar de Staten zelve de schuld waren van de beroeringen hieruit ontstaan; en om te beletten, dat REQUESENS van andere kanten beter wierd ingelicht, zorgde men, dat hij gedurig omringd was van DON FREDERIK, VARGAS, RODA, ALBURNOZ en andere handlangers van den Hertog (1). ALBA zal echter de waarheid niet beleedigd hebben toen hij verklaarde, dat het vervangen van Nederlandsche Regters door Spanjaarden, 's volks misnoegen tegen hem in hooge mate had opgewekt. Hoezeer dit zelfs den meest Spaanschgezinden Nederlanders gegriefd had, blijkt uit het geestig schrijven van HOPPERUS aan VIGLIUS, welke hem hierover geklaagd had: »In antwoord op hetgeen gij mij meldt nopens het aanstellen van Spaansche en Italiaansche regtsgeleerden en raadsleden in *de Nederlanden*, moet gij weten, dat dit niet zonder reden geschiedt. Immers, gelijk de natuur zelve de magtigeren over de zwakkeren laat heerschen, zoo als men bij ARISTOTELES vindt, is het in elk opzigt gevoegelijk, dat over ons, barbaarsche en onkundige lieden en gewoon aan onbeschaafde wetten, zoodanige nieuwe Wetgevers gesteld worden, die, onder eene zachtere lucht geboren, op de allerwellevendste, allerhoffelijkste en allergeleerdste wijze zijn opgevoed, en welke, om regten en wetten te kennen, noch Grieksch, noch Latijn, noch wijsbegeerte, noch iets van dien aard noodig hebben, maar op de scholen hunne meesters dezelfde taal hoorden spreken, die zij in de wieg reeds van hunne minnen leerden. Ook dienen hun de lessen van zulke meesters, hun geheel leven door, tot de allergenoegzaamste wetten, zonder dat het er op aankomt, of zij juist de Kerkelijke of Romeinsche verstaan. En om zeker te zijn, dat altijd de beste van deze lieden naar *de Nederlanden* vertrekken, heeft men er zulke toe gekozen, die voorheen uit den Raad gezet zijn, hetgeen gij weet, dat slechts den besten en heiligsten mannen te beurt valt (2)."

De ongunstige toestand van ALBA's gezondheid, die derwijze was ondermijnd, dat hij niet op zijne beenen staan konde (3), vertraagde zijn vertrek uit *de Nederlanden* tot den achttienden van Wintermaand. Verzeld door DON FREDERIK, die evenzeer naar het ligchaam leed als hij (4), en onder bedekking van vijf kornetten ruiterij, trok hij door *Lotharingen*, *Bourgondië*, *Savoije* en *Lombardije* naar *Genua*, en van daar over zee naar *Spanje*. Men verhaalt, dat hij op reis aan Graaf LODEWIJK *von Königstein*, ORAN-

(1) VIGLIUS, *Comment.* p. 317.

(2) HOPPERI, *Epist.* p. 254, 255. VIGLII, *Epist.* p. 544, 557.

(3) Zie zijn brief aan den Koning van den zesden van Wintermaand in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 436.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 430.

1568— JES oom van moederszijde en die, naar het schijnt, de zaak der *Nederlanden* min of
1576 meer begunstigd had, verklaarde, dat op zijn bevel aldaar achttien duizend zes honderd menschen door beulshanden waren omgekomen. VARGAS, welke bij dit gesprek tegenwoordig was, zou de onbeschaamdheid gehad hebben er bij te voegen, »dat deze gewesten door te groote zachtmoedigheid verloren gingen (1)." In *Spanje* werd ALBA geenszins vriendelijk ontvangen. Het Hof, waar hij eene magtige tegenpartij had, weet aan zijn bestuur en aan het niet nakomen van sommige bevelen des Konings, de verliezen in *de Nederlanden.* Toen hij den eersten van Grasmaand Vijftien honderd vier en zeventig op zes mijlen *Madrid* genaderd was, kwam er onverwachts last, dat DON FREDERIK niet ten Hove mogt verschijnen, en DE VARGAS zich vijf mijlen van daar had te onthouden. ALBA zelf, door den Koning zeer koel ontvangen, vertrok weldra geheel teleurgesteld naar zijne stad *Alba.* Daar er ondertusschen verscheidene nieuwe klagten tegen zijn bewind waren ingekomen, werd de Bisschop van *Cordia*, zijn tegenstrever, door FILIPS ontboden, om 's Hertogs daden naauwkeurig te onderzoeken (2). De Fransche gezant aan het Hof van *Spanje* daarentegen meldt zijnen Vorst, dat FILIPS, bij het eerste gehoor, den Hertog omarmde (*lui porta les bras au col*); en hij voegt er bij: »men zegt, dat de Koning zich uiterlijk zeer ontevreden op ALBA zal aanstellen en afkeuren, wat hij in *de Nederlanden* verrigt heeft. Maar ik weet van goederhand, dat dit slechts geschiedt, om den Nederlanders genoegen en tevens te kennen te geven, dat het nimmer 's Konings wil geweest is, dat de Hertog hen euvel zou behandelen. Men verzekert mij, dat dit de weg is, om de gemoederen in die gewesten te bevredigen en te stillen (3)" ALBA echter, en wel om het uithuwelijken van zijn zoon DON FREDERIK, wien de Koning eene andere gemalin had toegedacht, viel in ongenade en werd te *Uzeda* in hechtenis gezet, tot hij, om *Portugal* voor FILIPS in bezit te nemen, geslaakt werd. Hij overleed kort daarna in vier en zeventigjarigen ouderdom op het paleis te *Lissabon* in Vijftien honderd twee en tachtig, en was spoedig aan het Hof vergeten (4). Naar luid van zijn biechtvader, verklaarde hij op zijn sterfbed, »dat zijn geweten hem niet verweet, ooit een druppel bloeds tegen zijn geweten aan vergoten te hebben; dat hij

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VI. bl. 474. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 94. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 10. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 546.

(2) HOPPERI *Epist.* p. 387, 388, 394. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 360, 361.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 361.

(4) BRANTOME, *Oeuvres*, T. V. p. 82. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 450—452. ASTORGA *Leven v.* ALBA, D. II. bl. 427—500. V. RAUMER, *Gesch. Europa's*, B. III. S. 166—170.

dit in *de Nederlanden* geplengd had, was omdat zij ketters en oproerlingen waren (1)." 1568—1576
Naar de getuigenis van een ander Spaansch geestelijke, moet hij zich, integendeel, daarover zeer bezwaard gevoeld hebben (2).

Het is aan geen redelijken twijfel meer onderworpen, dat ALBA, in zijn bestuur over *de Nederlanden*, geheel naar de inzigten van FILIPS gehandeld heeft en zijnen last niet te buiten gegaan is. Immers betuigt hem de Koning zijn opregten dank voor zijne bewindvoering en verzekert hem, »zijne werkzaamheden en groote diensten te allen tijde naar waarde te zullen gedenken (3)." En in den lastbrief van REQUESENS verklaart hij openlijk, »dat, tot *zijne groote tevredenheid*, de Hertog van *Alba* zich uitnemend verstandig en deugdzaam van zijn pligt gekweten heeft (4)." Op FILIPS rust derhalve de verantwoordelijkheid, dat ALBA, de slaafsche uitvoerder zijner bevelen, deze bloeijende gewesten binnen het korte tijdverloop van zes jaren tot het beklagenswaardigste Land van *Europa* gemaakt heeft. Bij zijne komst waren zij, althans schijnbaar, in rust en vrede; bij zijn vertrek in vollen opstand en in een krijg, die *Spanje's* schatten en legerbenden verslond. Hij was de »geesel der *Nederlanden*," maar zij daarentegen waren het graf van zijn roem geweest. Zijn groote naam als Veldheer was, vooral in de laatste tijden, aanmerkelijk gedaald, daar hij noch geweten had de krijgstucht te onderhouden, noch, ondanks de strijdkrachten over welke hij beschikken konde, twee kleine landschappen te bedwingen; en op zijne eer was een onuitwischbare smet geworpen, sinds hij zich als bankroetier uit *Amsterdam* had weggemaakt. De krijgsmagt, welke hij aan REQUESENS overdroeg, bestond uit vier en vijftig duizend vijf honderd man voetvolk, behalve nog drie duizend man in de grensvestingen, en vier duizend zeven honderd tachtig ruiters (5). Maar deze manschappen waren, even als de landsambtenaren, sedert geruimen tijd niet betaald; en de schatkist was derwijze uitgeput, dat VIGLIUS aan HOPPERUS schreef, »niet te weten, uit welke middelen de wedde des Landvoogds moest bestreden worden (6)."

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 262.

(2) BRANTOME, *Oeuvres*, T. V. p. 83.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 414.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 710.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 437. Uit de opgave aldaar blijkt, dat de Spaansche vaandels uit honderd, de Waalsche uit twee honderd, en de Duitsche uit drie honderd man voetvolk, en de vaandels ruiterij uit bijna honderd veertig man bestonden, wanneer zij voltallig waren.

(6) VIGLII *Epist.* p. 773.

1568—1576 REQUESENS zelf getuigde kort na zijne aankomst, »dat men groote sommen schuldig was, maar geen reaal in kas had en ook niet wist, hoe dien te bekomen, of in de gewone uitgaven te voorzien (1).” En echter moesten tusschen de vijf en zes millioen guldens achterstallige soldij aangezuiverd worden; maandelijks werden zes maal honderd duizend kroonen tot onderhoud van land- en zeemagt gevorderd, en daarenboven moesten nog de vestingwerken, welke ALBA deerlijk had laten vervallen, hersteld worden. REQUESENS verklaarde, dat hij met smart op nieuwe offers moest aandringen, daar hij wist, dat elke kroon, door de Koninklijke schatkist verstrekt, er verscheidene andere kostte vóór hij in handen der soldaten geraakte (2). Immers sleepten niet alleen het overmaken van geld uit *Spanje*, en het vervoer daarvan naar *Holland* en de bezettingen der steden, veel kosten na zich, maar ook de Bevelhebbers, Onderbevelhebbers, en de Ambtenaren bij de schatkist stalen zoo veel zij konden. »Dit, even als
30 v. Win-term. 1573 de ongeregeldheden der soldaten, moet men het minst aan ALBA wijten,” zegt REQUESENS. »Zij zijn het overmijdelijk gevolg van de burgeroorlogen, van de gesteldheid des Lands, en van den aard des opstands, die er ontstaan is en nog voortduurt.” Te vergeefs beproefde hij eenigen onderstand in geld van de Staten te erlangen, daar zij op eene geheele afschaffing van den Tienden Penning aandrongen. »Zij zijn zoo eenstemmig in dit opzigt,” schreef hij den Koning, »dat onder degenen, welke Uwe Majesteit het best gediend hebben, er niet een is, die er niet even zoo over denkt als de oproerlingen; de Raadsheeren en de Staatsdienaars zelfs, van welke ik mij in deze zaak moet bedienen, toonen zich het hardnekkigst (*son los que estan mas duros*). Ik ben dus van gevoelen, dat Uwe Majesteit voor altijd den Tienden Penning afschaffe, opdat de Staten in de twee millioen gulden ’sjaars, voor zulk een langen tijd als mogelijk, bewilligen. — Wat mij tot dien raad aandrijft, is de overtuiging, dat Uwe Majesteit er met dien Tienden Penning nooit zal uitkomen, welke de hoofdoorzaak van den tweeden opstand geweest is. Want indedaad, ofschoon de Prins van *Oranje*, sinds de eerste bewegingen, tallooze zendelingen (*emissarios*) in het Land had, vond hij er evenwel geene aanhangers (*adherentes*) zoo lang men den Tienden Penning niet invorderde, maar sedert heeft hij er eene menigte gekregen, zoo als Uwe Majesteit bewust is. Om een voorbeeld van de gemoedsstemming te dezen aanzien te geven, heeft men mij verzekerd, dat vele der voornaamste Staatsdienaars van Uwe Majesteit alhier, en van diegenen, welke aan het hoofd der krijgsbenden staan, zich niet ontzien hebben tot Spanjaarden te zeggen: »»Waarom zouden wij het einde van dezen oorlog wen-

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 434.

(2) Cada escudo de los que de allá se proveen le cuestan á V. M. muchos, antes que lleguen à manos de los soldados. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 457.

schen, daar gij dien slechts verlangt, om den Tienden Penning in te vorderen en andere zaken uit te voeren, die onzen ondergang zullen voltooijen."".... Wat den eersten afkoop van den Tienden Penning betreft, eene som van twee millioen guldens is niet kwaad, zelfs wanneer zij niet voor altijd werd ingewilligd, omdat men bij tijd en gelegenheid die hooger zal kunnen opvoeren, ofschoon ook de Tiende Penning afgeschaft blijft; en, indedaad, nooit heeft men in dit Land een onderstand (subsidie), zelfs vrijwillig, toegestemd, die later is verminderd geworden. De lieden hier begrijpen dit zeer wel; slechts willen zij het voorregt niet verliezen, dat men hun altijd op nieuw moet vragen; en zoolang Uwe Majesteit Heer van deze gewesten blijft, zullen zij U nooit eene geringere bede inwilligen dan die is, over welke men nu voor vele jaren zal overeengekomen zijn. — De omstandigheden vorderen, dat men in deze zaak bedaard te werk ga; en indien Uwe Majesteit de sommen nagaat, welke de oorlog tot nu toe gekost heeft, zult Gij zien, hoe duur het doordrijven van den Tienden Penning is te staan gekomen; en ik ben overtuigd, dat zoo lang men het volk in dit punt en ten opzigte der algemeene vergiffenis niet bevredigd heeft, de oorlog nooit zal eindigen. In waarheid, zou ik er zelfs niet voor durven instaan, dat deze twee middelen een einde aan den krijg zullen maken, maar ik weet geene andere, die er ons hoop op geven. — Onder de zes jaren, welke de Staten aangeboden hebben, behooren de twee jaren van den eersten afkoop, die reeds aangezuiverd zijn, en vier andere, welke met den dertienden van Oogstmaand Vijftien honderd vijf en zeventig eindigen zullen; en ofschoon er derhalve twee achterstallige jaren zijn, en daarenboven het tijdsverloop van den dertienden van Oogstmaand tot heden, zullen zij dralen, zich daarvan te kwijten. — Het aanvankelijk weigeren van de sommen, welke zij hebben voorgesteld, heeft het weder verkrijgen daarvan tegenwoordig zeer moeijelijk gemaakt, daar de gewesten door hetgeen zij sedert geleden hebben, door de inlegeringen en het vernietigen van den handel uitgeput zijn. De Staten zullen aanvoeren, dat het hun onmogelijk is in eens het achterstallige te voldoen, te meer daar sinds twee of drie jaren de Hertog in *Braband* en *Vlaanderen* vele belastingen op het geslagt, den wijn, de gerst en andere levensmiddelen heeft afgeschaft, die bestemd waren ter bestrijding der beden. 's Hertogs beweegreden was, dat het volk, van dezen last ontheven, minder afkeer zou hebben van den Tienden Penning; maar thans, nu men dezen niet meer heft, veroorzaakt dit afschaffen der belastingen een groot kwaad, dewijl de Staten der beide genoemde gewesten voorgeven, dat hun hierdoor het middel ontnomen is de beden te voldoen. Men verzekert mij, dat men in de andere landschappen tot dat doel eenige fondsen ter zijde houdt; maar *Braband* en *Vlaanderen* zijn, zoo als Uwe Majesteit weet, de voornaamste, en het eerstgenoemde vooral schijnt vreesselijk geleden te hebben. Uwer Majesteit moet ook het verschil bekend zijn, welk tusschen de gewesten over de wijze van het opbrengen der twee millioen bestaat. *Vlaanderen* en *Braband* willen, dat

1568—1576

1568—1576 men daartoe de gemeene middelen bestede, hetgeen indedaad de meest evenredige wijze zijn zou; de andere Staten daarentegen dringen aan, dat de verdeeling dezer som naar de oude hoofdlasten (quota's) geschiede, zoo dat men van alle kanten op zwarigheden stuit. — Zij zullen waarschijnlijk ook eischen, dat men van de twee millioen het aandeel van *Holland*, *Zeeland* en der andere oproerige oorden aftrekke, hetwelk eene aanzienlijke som zal bedragen." — REQUESENS brengt vervolgens den Koning onder het oog, dat de opbrengst der twee millioen en van den Honderdsten Penning al eens aangenomen zijnde, de som, welke er van in de schatkist zal komen, niet groot zal zijn, wegens de aanwijzingen van betaling vooruit door den Hertog van *Alba* en den Raad der Geldmiddelen uitgegeven; en dewijl er ook de gelden, door de gewesten aan de krijgsbenden verstrekt, en de opbrengsten van hen reeds gevorderd, moeten afgetrokken worden. — Onder andere aanwijzingen van den Hertog is er eene aan het Spaansche voetvolk, van vijf maal honderd duizend kroonen, op het onzekere bedrag van den Honderdsten Penning, ter vervulling der belofte, hun bij zijn vertrek uit *Holland* gedaan (1).

In een anderen brief van dezelfde dagteekening handelt REQUESENS over het verleenen eener nieuwe algemeene vergiffenis. In weerwil der tegenovergestelde vertoogen van ALBA (2), had FILIPS hiertoe besloten, als zijnde dit »het laatste geneesmiddel, welk men den kranke ter herstelling konde toedienen." Gaarne zou hij gezien hebben, dat REQUESENS met de openlijke afkondiging daarvan zijn bestuur aanving, »om de gemoederen der Nederlanders gerust te stellen en hunne harten te winnen;" maar dewijl deze vergiffenis hare kracht en werking zou verliezen, indien zij te ontijde geschiedde, was een afschrift aan ALBA gezonden, opdat hij en REQUESENS het vooraf zouden inzien en laten afkondigen, wanneer zij het gepast oordeelden. In geval zij er eenige verandering in noodig keurden, moest hiervan terstond den Koning kennis gegeven, maar het stuk intusschen geheim gehouden worden (3). De Hertog en DON FREDERIK hadden, kort vóór hun vertrek, zich volstrektelijk tegen het verleenen van vergiffenis verklaard, op grond, dat Vorsten haar nooit hunnen oproerigen onderdanen schonken, zoo lang deze nog de wapenen in de hand, en zelf niet om genade gesmeekt hadden; dat de vergiffenis weinig vrucht beloofde, als men zich herinnerde wat die van Vijftien honderd zeventig en de bijzondere genadebrieven gewrocht hadden, welke onlangs aan de oproerige steden waren gezonden (4); dat de godsdienst de oorzaak van den opstand ge-

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 456—462.

(2) Zie hiervoor, bl. 296.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II T. II. p. 414, 417.

(4) Zie hiervoor, bl. 296.

weest was, en dat zoo men aan de oproerlingen geene vrijheid van geweten toestond, hetgeen men niet konde toestaan, zij zich niet zouden onderwerpen, terwijl men hen door eene genoegzame krijgsmagt daartoe onvoorwaardelijk zou dwingen; dat het 's Konings magt te boven ging in zaken van godsdienst te beslissen; dat men daarenboven door het verleenen eener algemeene vergiffenis, de steden, die onder het gezag des Konings waren teruggebragt, op eene ongelijke wijze zou behandelen: eenige immers waren door geweld van wapenen ingenomen; andere, buiten staat zich te verdedigen, bij verdrag overgegaan; sommige hadden zich, ofschoon zij weerstand konden bieden, terstond overgegeven, of de vijanden binnengelaten, omdat zij niet anders doen konden, of om Spaansche bezetting gevraagd, die haar echter niet kon gezonden worden; andere eindelijk hadden de gezondene benden afgewezen en die van den Prins opgenomen; dat bovendien, in geen geval, de misdrijven, sinds den eersten opstand in Vijftien honderd zes en zestig gepleegd, in de algemeene vergiffenis mogten begrepen worden; eindelijk, dat men, om aan deze bewegingen een einde te maken, als het eenige middel zijne toevlugt tot de wapenen moest nemen, en tot zij gestild waren, aan zachtmoedigheid, goedertierenheid noch genade gedacht worden. VIGLIUS, wiens gevoelen over deze zaak werd ingeroepen, verklaarde zich, voor als nog, tegen eene algemeene, maar voor eene bijzondere vergiffenis aan die oproerige steden, welke onder het gezag des Konings waren teruggebragt, opdat dit voorbeeld andere zou aansporen, zich te onderwerpen. ALBA en REQUESENS beide geloofden, dat VIGLIUS niet rond voor zijn gevoelen had durven uitkomen, en dat hij niet alleen de algemeene vergiffenis goedkeurde, maar zelfs een vergelijk (*que se capitulace*) met de oproerlingen wenschte. Wat REQUESENS zelven betreft, deze hield het afkondigen van vergiffenis voor volstrekt noodzakelijk, en als te lang reeds uitgesteld. Het was, naar zijn oordeel, niet twijfelachtig, dat men den weg des gewelds moest bewandelen, wanneer daardoor het gezag des Konings konde hersteld worden, maar de opstand had zoodanig in kracht gewonnen, dat wanneer ook deze noch van den kant van *Duitschland*, noch van dien van *Frankrijk* ondersteund werd, zoo als echter te vreezen was, het ten uiterste moeijelijk zou zijn, dien te dempen. De Koning had, wel is waar, nog vele goede onderdanen in *de Nelanden*, maar weinige, die niet misnoegd waren, en niet alleen de algemeene vergiffenis wenschten, maar ook het herstel van zaken zooals zij vóór de onlusten geweest waren. Zij beklaagden zich over den vergiffenisbrief van Vijftien honderd zeventig, wegens de talrijke uitzonderingen en beperkingen, en verklaarden, dat de bijzondere genadebrieven des Hertogs niet waren aangenomen, omdat de hoofden der oproerlingen het volk diets gemaakt hadden, dat ALBA zijn woord niet zou houden. — Men kon zekerlijk niet voorspellen, welken uitslag de afkondiging der algemeene vergiffenis zou hebben, maar, in elk geval, zou zij den staat van zaken niet verergeren. — De vraag is, of de godsdienst al dan niet de oorzaak van den opstand geweest is. ALBA en eenige zijner

1568—1576

1568—1576 afhangelingen beweerden het eerste, de inboorlingen en de overige Spanjaarden en Italianen het laatste. »Wat mij betreft," zegt REQUESENS, »ik zie wel, dat de godsdienst aanvankelijk was en nog de drijfveer is van den Prins van *Oranje* en van vele der hoofden, welke hem volgen; maar geloof niet, dat zij denzelfden invloed op de massa des volks gehad heeft; ik geloof veeleer, dat de nieuwe belastingen en de slechte handelwijze van het krijgsvolk de oorzaak van den opstand geweest zijn. Wat mij hierin versterkt, is, dat het misnoegen algemeen is, zoo wel onder de Katholijken als Ketters, onder de kerkelijken als wereldlijken, onder den adel als de burgerij; en dat de Graven van *Egmond*, van *Hoorn* en vele anderen, die teregt gesteld werden, in de belijdenis van het Katholijk geloof gestorven zijn. Men kan zich nog meer daarvan overtuigen door hetgeen tijdens den inval des Prinsen van *Oranje* in Vijftien honderd acht en zestig gebeurde, en wat vier jaren later geschied is; de eerste maal ontrolde slechts de enkele stad *Diest* de vaan des opstands, ofschoon het grootste gedeelte der teregtstellingen reeds had plaats gehad; de tweede maal, hoewel er weinige hadden plaats gevonden, was de opstand algemeen. Het schijnt dus, dat vele andere zaken dan de godsdienst op het volk gewerkt hebben." — Onder de voordeelen, welke, naar het inzien van den nieuwen Landvoogd, uit het verleenen eener algemeene vergiffenis, die zoowel op de bewerkers van den eersten als van den tweeden opstand moest toegepast worden, zouden voortvloeijen, behoorde, dat zij tweedragt zou zaaijen tusschen de hardnekkige oproermakers en die, welke tot den vrede wenschten terug te keeren. — Daar een groot getal bannelingen zich slechts aan ligte misdrijven had schuldig gemaakt, en vele van hen zich verwijderden, alleen omdat zij eene preek bijgewoond of zich onvoorzigtig uitgelaten hadden, maar in den vreemde als goede Katholijken leefden, raadde REQUESENS aan, dezen en dengenen, welke niet de wapens tegen den Koning opgevat hadden, hunne goederen terug te geven. Het volk verwachtte de algemeene vergiffenis, en REQUESENS zou die reeds hebben afgekondigd, indien ALBA er zich niet tegen gekant had. Daar de gehoopte veranderingen geen plaats hadden, werden de »oproerlingen steeds halstarriger en de getrouwe onderdanen des Konings moedeloos (1)."

Behalve een uitgestrekten aanstellingsbrief, had REQUESENS nog een geheim berigtschrift (*instructie*) ontvangen, genoegzaam van denzelfden inhoud als dat, weleer aan de Hertogin van *Parma* gegeven (2). Met 's Konings bevel van naar *de Nederlanden* te vertrekken, was hem tevens gelast, ook door zachte middelen en onderhandelingen aldaar de rust te herstellen. Thans beklaagde hij zich, dat hij daarvan nog geen gebruik gemaakt had, dewijl hij niet wist, hoe zich in dit opzigt te gedragen, daar hem in zijn

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 446—450.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 709—714.

geheim berigtschrift verboden werd, op eenigerlei wijze de vergrijpen tegen de godsdienst en de misdaad van oproer te vergeven (1). Hieruit laat zich verklaren, waarom hij NOIRCARMES nadrukkelijk gelastte, niet verder met ORANJE te onderhandelen, zoo als hij reeds door middel van den gevangen ST. ALDEGONDE begonnen was (2), maar wel de oproerige steden aan te hooren, wanneer zij de genade des Konings wilden inroepen (3). Ook nam hij het JULIANO ROMERO euvel af, dat deze den Prins geschreven had, hetgeen hij als een onbedachten stap beschouwde (4). Naar zijn gevoelen, wenschten NOIRCARMES en de andere dienaren en leenmannen des Konings een vergelijk met ORANJE, maar de misdrijven van den Prins waren zoo zwaar, dat hij niet inzag, hoe men die konde vergeven. Anders was het gelegen met eenige aanhangers van den Prins, en met sommige steden, welke diens gezag erkenden. Hij stelde derhalve den Koning voor, dezen nog het een en ander boven de algemeene vergiffenis in te willigen; niet dat men hun vrijheid van geweten verleende, of het regt buitenslands de inkomsten hunner goederen in *de Nederlanden* te genieten; noch dat men in het vertrek der Spanjaarden toestemde, of waarborgen gave ter nakoming van hetgeen hun beloofd wierd; maar men konde, behalve de vergiffenis aan de Ketters die zich met de Kerk verzoenden, aan de anderen die zich buitenslands bevonden, een uitstel geven, om hunne goederen te verkoopen (5). REQUESENS wenschte hierover zoowel, als over het uitwisselen van gevangenen, 's Konings bevelen spoedig te vernemen. »De Hertog van *Alba*," voegde hij er bij, »had niet gedoogd, dat de Spaansche krijgsgevangenen losgekocht wierden, opdat de oproerlingen geen voordeel uit het daarvoor ontvangen geld zouden trekken. Zijn bevel, alle gevangenen des vijands op te hangen, was echter ingetrokken, sinds BOSSU en eenige andere mannen van aanzien in 's Prinsen magt geraakt waren; en daarom was ST. ALDEGONDE nog in handen van NOIRCARMES gebleven (6)."

1568–1576

FILIPS was sinds eenigen tijd ernstig bedacht, den Raad van Beroerte op te heffen. Onlangs had hij aan ALBA geschreven: »Gij weet dat het oprigten daarvan onder de zaken behoort, welke het meest het misnoegen der Nederlanders hebben verwekt; hoezeer zij hebben aangedrongen op de afschaffing er van, en dat men het bestuur in al

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 450.

(2) Zie hiervoor, bl. 320. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 369—373.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 437, 438, 450.

(4) Zie hiervoor, bl. 321.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 451.

(6) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 445.

1568—1576 het overige tot de oude vormen terugbragt. Gij weet ook, dat ik dit verzoek niet heb ingewilligd, en wel ingevolge Uwe vertoogen. Maar thans beveel ik U ten sterkste aan, er met den Groot-Kommandeur over te spreken en gezamenlijk te overleggen, of men hierin eenige verandering behoort te maken, om het volk eene soort van voldoening te geven; immers, men verzekert mij, dat van het afschaffen van dien Raad en het afkondigen eener algemeene vergiffenis het herstel der rust in deze gewesten afhangt. Ik geloof wel, dat hunne bedoeling zoodanig is, als gij mij dikwerf hebt voorgesteld, maar zie ook, dat de zaken zoo hoog gekomen zijn, dat men op alle middelen moet denken, ze te herstellen, vooral bij het tegenwoordig geldgebrek, waardoor wij vooruit noch achteruit kunnen. Ik wil echter hiermede niet zeggen, ooit iets te zullen inwilligen, dat niet zeer regtvaardig (*muy justo*) is en geheel overeenkomstig met ons Heilig Katholijk Geloof en mijne achtbaarheid, al moest ik zelfs ook *de Nederlanden* verliezen (1)." ALBA had zich stellig, in zijn onderhoud met REQUESENS over dit punt, tegen het opheffen van den Raad van Beroerte verklaard, hetgeen hij als noodlottig voor de godsdienst beschouwde, daar deze Raad eene soort van oppertoezigt over het uitvoeren der bloedbevelen uitoefende; ook zou men, naar zijne meening, weinig voordeel trekken uit de opbrengst der verbeurdverklaarde goederen, wanneer het beheer daarvan aan den Raad der Geldmiddelen werd overgelaten. Opdat de Koning zelf konde oordeelen, of indedaad het afschaffen van den Raad van Beroerte, welke in *de Nederlanden* zoo gehaat was (2), met de zwarigheden zoude gepaard gaan, welke men zich daarvan voorstelde, bragt hem REQUESENS onder het oog, dat vooreerst de leden van dien Raad geene aanstelling van den Koning hadden en alleen bijzitters waren van den Landvoogd, welke zelf alle vonnissen geteekend en in zijnen naam geveld had. »De Nederlandsche leden van dien Raad," gaat hij voort, »en OLZIGNANO, een Italiaan, hebben slechts het ambt van berigtgevers (*rapporteurs*) uitgeoefend, zonder regt van stemming, hetwelk de drie Spanjaarden, JUAN DE VARGAS, LUIS DELRIO en HIERONIMO DE RODA, alleen bezaten. De Hertog heeft voor het overige nooit gemeend, zich naar de meerderheid van stemmen te moeten gedragen; hij besliste naar hem het verkieslijkste voorkwam (3); ik geloof echter, dat het gevoelen van DE VARGAS altijd de overhand had; want, behalve dat de Hertog hem als zijn voornaamste werktuig bezigde en groot gezag verleend had, werd hij steeds door Doctor DELRIO ondersteund, die ofschoon een goed man en zeer

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 415.

(2) *Que tan odiado es en estos payses*, zegt REQUESENS, p. 452.

(3) Vgl. hiervoor, bl. 8, 9, 10. en D. II. St. IV. bl. 502—505.

ervaren in de zaken des Lands, zoo bedeesd is, dat hij het niet waagt van een 1568—1576 ander gevoelen te zijn, dan de bewindvoerders. En hoewel DE VARGAS ongetwijfeld door een lofwaardigen ijver voor de dienst van God en Uwe Majesteit bezield wordt en naar regt gehandeld heeft, hebben nogtans zijne ruwe manieren en wijze van handelen, groot misnoegen door het geheele Land verwekt." REQUESENS verklaarde zich onbewimpeld voor het opheffen van den Raad van Beroerte. Hij vond dien niet noodzakelijk ter uitvoering der bloedbevelen, waarvoor de gewestelijke geregtshoven zeer wel konden waken. En wat de verbeurdverklaarde goederen betreft, indien de inrigting van den Raad der Geldmiddelen in vele opzigten gebrekkig was; indien de zaken er op zulk eene wijze werden behandeld, dat het den Hertog in zeven jaren niet gelukt was, er iets van te begrijpen, konde men tegen den Raad van Beroerte ook meer dan een verwijt rigten ten aanzien van het beheer der genoemde goederen. Dit beheer, waartoe meer dan drie honderd dertig ontvangers gebezigd werden, was buitengemeen kostbaar zonder te rekenen, dat de Raad van Beroerte zelf jaarlijks vijftien of zestien duizend kroonen kostte. Er was volstrekt geen boek gehouden van de bevelen tot betaling, gegeven op het bedrag der verbeurdverklaarde goederen. REQUESENS had hiertegen voor alsnog geene maatregelen genomen, daar dit het vermoeden zou hebben opgewekt, dat hij den Raad van Beroerte wilde in stand houden, met welks opheffing het volk zich bij zijne komst gevleid had. Wat, en niet zonder reden, algemeen misnoegen en klagte gebaard had, was het niet betalen der schulden, met welke de verbeurdverklaarde goederen bezwaard waren, en die dikwerf de waarde dier goederen gelijk kwamen, ja, die somtijds te boven gingen. Evenmin had men degenen voldaan, wier schuldbekentenissen bij vonnis geldig verklaard waren; ook waren weinige van de schenkingen (*mercedes*) door den Koning op het bedrag der verbeurdverklaarde goederen gedaan, uitbetaald; bijna al het geld, welk men er van getrokken had, was besteed geworden, om in de openlijke behoefte te voorzien. De nog hangende regtsgedingen, over de eischen op de verbeurdverklaarde goederen, waren zoo talrijk, dat hoewel er twee of drie duizend waren afgedaan, de Raad van Beroerte, wanneer deze zich daarmede ook maar alleen behoefde bezig te houden, geen tijd zou weten te vinden, om er behoorlijk kennis van te nemen. Sinds eenige maanden had de Hertog de beslissing van de meeste dezer zaken aan de gewestelijke geregtshoven opgedragen, maar de uitvoering van het vonnis den Raad van Beroerte voorbehouden. REQUESENS hechtte hieraan zijne goedkeuring, maar betreurde het, dat zij, welke schuldbekentenissen of renten op de verbeurdverklaarde goederen hadden, en van welke vele in behoeftige omstandigheden verkeerden, de betaling daarvan nog niet hadden ontvangen. »Behalve dat dit niet meer dan regtvaardig zou geweest zijn," voegt hij er bij, »is het ook noodzakelijk, dat het volk geen twijfel koestert over de ware bedoeling van Uwe Majesteit bij het bevelen van de verbeurdverklaringen, welke was de schuldigen te straffen en niet, zich hunne goederen

1568—1576 toe te eigenen.” Naar zijne meening, moest het beheer dezer goederen aan den Raad der Geldmiddelen overgaan. — Voorts zou de Koning het volk een groot genoegen bewijzen en tevens eene daad van regtvaardigheid verrigten, wanneer hij gelastte, dat de opbrengst der verbeurdverklaarde goederen uitsluitend aangewend wierd tot het betalen der schulden, met welke zij bezwaard waren, en van de belooningen aan dengenen, wien zij waren toegewezen. Ten slotte stelde REQUESENS voor, om een gedeelte der leden van den Raad van Beroerte in den Raad der Geldmiddelen te doen treden, en het ander gedeelte in den Geheimen Raad, welke uit een klein getal leden bestond en zonder Voorzitter was (1). Inmiddels had de Koning hem gelast, over het voorstel van ALBA, »alle plaatsen in brand te steken, welke niet door de Spanjaarden bezet konden worden,” met den Hertog zelven, en zoo deze reeds vertrokken was, met den Raad van State te raadplegen, maar in elk geval tot dat uiterste niet te komen, vóór alle andere middelen vruchteloos beproefd waren (2).

De Staten van *Braband* en *Vlaanderen* hadden, bij monde van een plegtig gezantschap, REQUESENS met zijne komst aan het bestuur geluk gewenscht, en tevens bedektelijk hunne hoop te kennen gegeven, dat door hem de rust hersteld, de krijgstucht
16—19 van Win- term. 1573 onderhouden, en de voorregten gehandhaafd zouden worden. Heuschelijk had de Landvoogd geantwoord, dat hij, van zijne zijde, ook op de hulp der Staten vertrouwde in het stillen der onlusten, hetgeen de Koning hem bovenal had aanbevolen; terwijl hij overigens niet anders beoogde, dan hen bij hunne oude voorregten, vrijheden en herkomsten te bewaren (3). Ondertusschen moest hij de gedragslijn van ALBA in de bewindvoering volgen, tot hij daaromtrent nadere bevelen uit *Madrid* zou ontvangen hebben. Het eenige waardoor REQUESENS, vooreerst, zijne afkeuring van de handelwijze zijns voorgangers aan den dag konde leggen, was, dat hij diens gehate praalbeeld te *Antwerpen* liet omverhalen en in het tuighuis brengen. Later werd het door het volk aan stukken geslagen, en aan een kopergieter verkocht (4).

In den laatsten tijd van ALBA’s bestuur waren de Zeeuwsche zaken niet ter gunste der Spanjaarden veranderd. Ondanks alle pogingen van den wakkeren MONDRAGON, werd *Middelburg*, welk hij met vijftien vaandels Walen verdedigde, door het verder onder water zetten der landerijen en het opwerpen van nieuwe schansen, meer en meer benaauwd. Op *Walcheren* had de Prins thans ruim zes duizend man Engelschen,

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 452—455.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 437.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 716—718.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. V. bl. 257. Zie hiervoor, bl. 137.

Schotten en Franschen; en *Middelburg* was nog slechts voor ééne maand van levens- 1568—1576
middelen voorzien. ALBA had daarom in het begin van Slagtmaand tot ontzet dier
stad, eene vloot van drie en tachtig zeilen te *Antwerpen* uitgerust. BEAUVOIR, wien
het bevel er over was opgedragen, liet bij *Lillo* de grootste bodems *de Honte* afzak-
ken, maar trok met vijf en twintig voorraadschepen en zes en dertig andere voorbij 25 v.
Bergen op Zoom, en wierp in *Romerswaal* zes honderd man met drie stukken ge- Slagtm. 1573
schut. De Zeeuwsche vloot, bij *Rammekens* geankerd, hiervan door de Zierikzeesche
wachtschepen onderrigt, zeilde met veertig of vijftig kleine schepen, onder ADRIAAN
WILLEMSZ. en BOISOT, de Spanjaarden te gemoet en trof hen aan te *Wolfaartsdijk;*
doch de vijanden ontweken het gevecht en namen de vlugt naar *Bergen op Zoom*,
waar zij door de Zeeuwen werden ingesloten. *Romerswaal* werd belegerd en de be-
zetting na drie of vier dagen genoodzaakt, zich over te geven, onder beding, dat zij
met wapenen en standaarden naar *St. Maartensdijk* zou gevoerd worden. Het grootste
gedeelte ging echter over in 's Prinsen dienst, en *Romerswaal* werd aan kolen ge-
legd, uit vrees dat de Spanjaarden er zich zouden nestelen. Het andere smaldeel
der Spaansche vloot keerde, nadat het eenigen tijd tegenover *Baarland* geankerd had
gelegen, naar *Antwerpen* terug. BEAUVOIR had verscheiden schepen verloren en was
geheel ter nedergeslagen, te meer daar de Spanjaarden aan zijne besluiteloosheid het
mislukken der onderneming toeschreven; de Landzaten daarentegen beweerden, dat de
Zeeuwsche vloot sterker geweest was dan de zijne. ALBA vermoedde, dat BEAUVOIR en
zijne vrienden, die een groot bondgenootschap vormden waarvan AARSCHOT het hoofd
was, zich over dezen ramspoed verheugden, daar, »wanneer *Middelburg* verloren was,
de Koning genoodzaakt zou zijn met den Prins van *Oranje* en de overige muiters in eene
schikking te treden." Gaarne zou REQUESENS het bevel aan BEAUVOIR ontnomen, maar de
Nederlanders zouden dit ten hoogste euvel opgevat hebben, en het was zelfs te vreezen
geweest, dat de vloot uiteengeraakt zou zijn: daar de soldaten, die er zich op bevonden,
tot de afdeeling van BEAUVOIR behoorden, en de matrozen met hunne bevelhebbers van
hem afhingen. Het moge dezen Vlootvoogd aan beleid en vastberadenheid ontbroken
hebben, aan trouw jegens den Koning faalde het hem niet. Hij betuigde, toen REQUE-
SENS hem aanspoorde, weder in zee te steken, dat hij gereed was zijn leven voor den
Koning te wagen; maar dat hem scheepsvolk, levensmiddelen, geschut en vele andere
benoodigdheden ontbraken, zonder nog te spreken van de meerderheid der Zeeuwsche
vloot, eene meerderheid, die onbetwistbaar was, sinds zij die des Konings in de haven
van *Bergen op Zoom* geblokkeerd hield, van welke zij op een geweerschot afstands
geankerd lag, en die het niet waagde zich daarbuiten te vertoonen. Eerlang verliep
ook een groot gedeelte van zijne matrozen, zoowel uit wanbetaling, als omdat zij,
meende REQUESENS, den Prins meer dan den Koning genegen waren. Het onderhoud
der vloot te *Antwerpen* en die te *Bergen op Zoom* kostte maandelijks zes en dertig

1568—1576 duizend kroonen, en de geldmiddelen waren derwijze uitgeput, dat onder de soldaten dagelijks vele van gebrek en koude omkwamen. Voornamelijk ontbrak het aan geschut; meer dan twee honderd en vijftig stukken van groot kaliber, en nog meer kleinere, waren bij verschillende gelegenheden in handen der Prinsgezinden geraakt. REQUESENS had zich vóór zijne komst afgevraagd: »hoe het mogelijk was, dat de omwentelingsgezinden zulke talrijke vloten onderhielden, terwijl de Koning er niet éene konde uitrusten? thans was hem dit opgehelderd; zij, welke den oproerigen Prins dienden, streden ter verdediging van hun leven, hunne haardsteden, goederen en valsche godsdienst; zij maakten daarom ORANJE's zaak tot de hunne, en stelden zich tevreden met levensonderhoud zonder soldij." Het kwam hem ondertusschen als van het uiterste belang voor, dat de Koning, zich vóór den Zomer van de zee meester maakte; voorzeker eene hoogst moeijelijke taak,, daar de Hertog van *Alba*, »ondanks al zijn gezag, beleid en ondervinding nimmer de meerderheid te water had kunnen verwerven." Om dit doel te bereiken zond hij, tegen het einde des jaars, zaakgelastigden naar *Denemarken*, *Zweden* en de Hansesteden aan de *Oostzee*, om eenige oorlogschepen in 's Konings soldij te nemen, daar hij weinig hoop voedde, dat men hem uit *Spanje* eene voldoende vloot konde toezenden, hetgeen anders, in vele opzigten, de voorkeur verdiende. Tevens gelastte hij NOIRCARMES insgelijks eenige schepen in *Holland* uit te rusten, maar ontving van dien bewindsman tot antwoord, dat hij en de zijnen dat gewest wilden verlaten. Zoo weinig medewerking aan de zijde van hen, welke in 's Konings gunst deelden, ontlokte aan REQUESENS de verklaring, »dat van de twee zaken, welke JULIUS CAESAR bij de bewoners dezer gewesten opmerkte: het vergeten van ontvangen weldaden en van beleedigingen, hij slechts het eerste in hen bespeurd had; want niet alleen," schrijft hij aan den Koning, »vergeten zij geenszins de beleedigingen hun aangedaan, maar beschouwen ook als zoodanig, wat geene beleediging is, en trachten Uwe Majesteit in eene soort van onderdanigheid te houden, om zich duurder te verkoopen; daarenboven, in den haat tegen ons, Spanjaarden, geven zij, die Uwe Majesteit dienen, den oproerlingen niets toe." Inzonderheid legde hij deze gevoelens den voornaamsten Heeren en Bevelhebbers te last en meende, dat het volk zich gemakkelijk zou laten leiden, indien het niet door hen op het dwaalspoor gebragt werd (1).

In het belegerde *Middelburg* was ondertusschen de nood onbeschrijfelijk groot, en elke

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 432, 435, 439, 440—444. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 204, 206, 235, 245, 253—256, 281—283. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. X. p. 267. Liv. XI. p. 271. HARAEI *Annal. Belg.* T. III. p. 194. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 91.

poging van REQUESENS tot ontzet mislukt (1). Het gebrek aan gewoon geld was eenigzins door noodmunten te verhelpen, maar niet, dat aan mondbehoeften. Men mengde het meel met lijnzaad, en voedde zich met het vleesch van paarden, honden en allerlei onrein gedierte, indien men het nog bekomen konde; want een hond kostte dertig, eene rat vijftien en eene muis twee stuivers; een pond paardenvleesch gold twee, en een pond brood zes schellingen. Pestziekten verzelden den hongersnood, en binnen twee maanden waren vijftien honderd zes en zestig menschen gestorven. Een aantal burgers, ten einde raad, hoe langer het leven te onderhouden, zocht de stad te ontvlieden, doch de belegeraars dreven hen weder naar binnen, en velen vond men dood voor de poorten liggen. MONDRAGON had reeds den Landvoogd verwittigd, dat, zonder ontzet, hij de stad binnen weinig dagen zou moeten overgeven, toen een paar schepen met koorn beladen langs *Goes* er binnenkwamen, en, althans voor korten tijd, in de dringendste behoefte voorzagen (2). 1568—1576

ORANJE bevroedde, even als REQUESENS, te wel, dat het bezit van *Zeeland* aan dat van *Middelburg* verbonden was, om niets onbeproefd te laten, die stad aan zich te onderwerpen. Hij werd hierin door Hollanders zoo wel als Zeeuwen, »bij wie," zegt BOR, »de Prins in het algemeen en in het bijzonder zeer hoog geacht en bemind was," krachtig ondersteund, hoezeer *Holland* zelf in den hagchelijksten toestand verkeerde. Immers door het verlies van *Haarlem* was de gemeenschap tusschen *Noord-* en *Zuid-Holland* afgebroken; *Leiden* werd belegerd; en *den Haag*, *Maaslandssluis* en andere plaatsen waren door de Spanjaarden bezet, die alom de wegen onveilig maakten. De landerijen bleven aan vele oorden »ledig en onbebouwd liggen, zoodat niet alleen de huisman en landlieden, maar ook de renteniers en kooplieden in grooten angst leefden. Nogtans hadden die van *Holland* en *Zeeland* besloten het uiterste, goed, lijf en leven voor hunne vrijheid en godsdienst te wagen en op het spel te zetten (3)." De Prins zelf begaf zich, op verzoek der Zeeuwen en op raad der Staten van *Holland*, naar *Zeeland*, om alles ter bemagtiging van *Middelburg* in het werk te stellen; het bezit dier stad en dat van *Arnemuiden* zou, gelijk hij zich uitdrukte, »eenige verpoozing aan zijne werkzaamheden kunnen verschaffen (4)." Hij bezocht de Zeeuwsche vloot, welke die der Spanjaarden in *Bergen op Zoom* ingesloten hield, en riep, na een hevig kanonvuur zoo uit als op de stad, al de Scheepsbevelhebbers bij

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 440, 441.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 440. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 304, 307.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 478.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 283.

1568—1576 zich aan boord, ontvouwde hun het gewigt hunner taak, het hoog belang, dat *Zeeland* behouden bleef en alle krachten ingespannen werden ter verdediging van de
21 v. Winterm. 1573 godsdienst, de vrijheden en voorregten des Vaderlands. Allen riepen hierop als uit éénen mond: »wij zijn gereed, U tot den laatsten druppel bloeds bij te staan; en liever dan de goede zaak te verlaten, zullen wij een jaar zonder soldij dienen, ja, eerder verpanden, wat elk onzer bezit." Met regt derhalve mogt de Prins getuigen, »God niet genoeg te kunnen danken voor de goede stemming, waarin hij Bevelhebbers, soldaten en matrozen gevonden had, en dat hij zijne zaak niet verloren achtte." Zijne hoop, *Middelburg* binnen weinig dagen in bezit te hebben, werd echter teleurgesteld (1).

Om de benaauwde stad te ontzetten, of althans van levensmiddelen te voorzien, had REQUESENS te *Antwerpen* eene magtige vloot uitgerust. Zij was in twee smaldeelen
23 v. Louwmaand 1574 gesplitst; het eene, dertig groote schepen sterk, onder bevel van SANCHO D'AVILA en ADOLF VAN HAAMSTEDE, het andere, uit zeventig kleinere schepen bestaande, onder dat van ROMERO, dewijl BEAUVOIR gevaarlijk krank was geworden en eerlang overleed. Het eerste smaldeel voer *de Honte* of *Wester-Schelde*, het tweede de *Ooster-Schelde* af, om bij *Borselen* zich weder te vereenigen. Men hoopte met een gedeelte de Zeeuwsche vloot te ontzeilen en *Walcheren* te bereiken, of met vereende magt haar aan te tasten. Aan den Vice-Admiraal DE GLIMES was het bevel over de geheele scheepsmagt opgedragen. REQUESENS begaf zich over land naar *Bergen op Zoom*, om bij de hand te zijn tot het geven der vereischte bevelen. De Prins van *Oranje*, van het plan des vijands verwittigd, zond onmiddellijk LODEWIJK VAN BOYSOT met het sterkste gedeelte zijner vloot, welke in het geheel uit vier en zestig bodems bestond, naar *Romerswaal*, en behield het zwakkere bij zich te *Vlissingen*, in het vertrouwen, dat hij den Spanjaarden het doorzeilen of landen zou kunnen beletten. SANCHO D'AVILA ging, ofschoon wind en getij tegen waren, onder zeil; en hoewel zijn schip reeds voor *Antwerpen* gestooten had, hetgeen men voor een ongunstig teeken hield, en een ander zijner bodems op de hoogte van *Goes* verging, vervolgde hij echter zijnen weg. Op dit berigt, ontbood de Prins terstond vier der grootste schepen van BOYSOT terug, stelde op alles de noodige orde, gelastte den Scheepsbevelhebbers den vijand tegen te houden, en zonderde zich toen in zijn bidvertrek af. Het gevreesde gevaar werd afgewend. D'AVILA week bij den opkomenden vloed, naar den kant van *Breskens* en liet er het anker vallen, om het andere smaldeel af te wachten, en dan gemeenschappelijk den strijd te ondernemen. Inmiddels had BOYSOT, bezorgd, dat de Spaansche vloot, achter *Romerswaal* om, door het gat van *Lodijke* heen naar *Walcheren* mogt stevenen,

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 303, 306, 307.

tusschen *Maartensdijk* en *Wemeldinge* post gevat, en zijn Vice-Admiraal JOOST DE MOOR 1568—1576
met drie der bezeildste schepen voor *Vosmeer* gelaten, om de bewegingen van 's vijands vloot, die te *Bergen op Zoom* lag, gade te slaan. Op aandringen van ROMERO, ging de GLIMES, hoewel tegen zijn zin, onder zeil. BOYSOT vernam dit tegelijk met 's Prinsen boodschap uit *Vlissingen*, en besloot, vóór hij zijne strijdmagt door het afzenden van vier schepen verzwakte, den vijand aan te tasten. Des morgens ten acht 29 v. Louwmaand 1574
ure geraakte zijne voorhoede, acht ligte vaartuigen onder JOOST DE MOOR, met die der Spanjaarden, insgelijks acht schepen sterk, bij stil water handgemeen. Weldra waren de beide vloten in elkanders gezigt voor *IJerseкendam*. REQUESENS stond met zijn gevolg op den Tholenschen dijk bij *Schakerloo*, om den slag te aanschouwen en de zijnen door teekens met den hoed aan te moedigen. BOYSOT zeilde met den vloed op de vijanden in, en hield, op raad van zijn Kapitein SCHOT, zijn volk op het dek, om dadelijk het Spaansche Admiraalschip te kunnen aanklampen. Doch het schrootvuur van dien bodem rigtte onder hen eene vreesselijke verwoesting aan. BOYSOT zelven werd een oog, Kapitein KLAAS KLAASZOON beide beenen, en Kapitien SCHOT een arm weggeschoten, terwijl een groot aantal soldaten en matrozen sneuvelde of gekwetst werd. DE GLIMES gaf hem voorts de volle laag en enterde zijn schip; doch Kapitein ADRIAAN KORNELISZ. van *Vlissingen* snelde te goeder uur zijn Admiraal te hulp. Nu keerde de kans; het sterk bemande Spaansche Admiraalschip en negen andere Spaansche schepen werden aangeklampt. Onder het vechten, rukte JASPER LEYNSE van *Zoutelande* de Admiraalsvlag des vijands van de steng, wond die om het lijf, en zwom er behouden mede over naar zijn schip, voor welke daad hij, naar belofte, eene nieuwe plunje ontving. DE GLIMES sneuvelde; zijn schip, aan den grond geraakt, werd in brand gestoken. Met wederzijdsche dapperheid streed men ook op de overige schepen. Doch de Spanjaarden moesten voor der Zeeuwen meerdere bedrevenheid in het gebruik maken van wind en getij zwichten, en deinsden af. ROMERO trachtte insgelijks te wijken, doch zijn fokkezeil werd weggeschoten en hij door vier schepen aangetast; veel van zijn volk sneuvelde, nogtans bood hij dapper tegenstand, tot zijn schip een lek bekwam en begon te zinken, toen sprong hij overboord en zwom met eenige zijner manschappen aan land. De vrees voor de zandbanken en ondiepten, had OSCORIO DE ANGULO, die over de achterhoede het bevel voerde, weerhouden eenig belangrijk deel aan het gevecht te nemen, en nu week hij met de overige Spaansche schepen naar *Bergen op Zoom*. De strijd werd hierdoor geëindigd. Binnen den tijd van twee uren was voor ORANJE eene groote en belangrijke overwinning bevochten. Verscheidene Spaansche schepen waren gezonken, en negen of tien met eene menigte geschut benevens eenige voorraadsvaartuigen den Nederlanders ten buit geworden. Krijgsgevangenen had men niet gemaakt, want in de hitte des gevechts hadden de Zeeuwen geen genade, en zich zelven niet eens den tijd gegeven, de Spanjaarden, die hen in handen vielen, van

44 *

1568—1576 wapenrusting en gouden halsketenen te berooven, maar deze met de bezitters overboord geworpen; op die wijze waren zeven honderd vijanden omgekomen. REQUESENS was van dit alles, en wel van zoo nabij ooggetuige, dat dikwijls de kogels langs zijne ooren floten. Hij bevond zich nog op den dijk, toen ROMERO, doornat en bemodderd, hem naderde en zich daarmede verontschuldigde, dat hij wel krijgsman maar geen zeeman was en zoo men hem ook nog honderd vloten gave, het te vreezen zou zijn, dat hij ze alle verloor. »Men moet berusten in wat God beschikt," antwoordde REQUESENS. »Deze nederlaag, ik ben er van overtuigd, is ons tot straf onzer zonde overgekomen; gij en uwe manschappen hebben hun leven even onbeschroomd als duizendmaal vroeger blootgesteld." SANCHO D'AVILA moet spoedig tijding van deze nederlaag ontvangen hebben. Althans vóór de schepen, welke onmiddellijk na de overwinning door BOYSOT werden afgezonden, te *Vlissingen* kwamen, had hij het anker geligt en was naar *Antwerpen* gestevend, waar hij, met verlies van twee of drie schepen, deels door tegenwind, deels door onkunde van het zeevolk veroorzaakt, binnenliep. Reeds den volgenden dag werden de veroverde schepen met dertig metalen en verscheidene ijzeren stukken te *Veere* en *Vlissingen* opgebragt, en de overwinnaars onder vrolijk gejuich ingehaald, »van welke de meesten echter, even als hun Admiraal, een teeken van den strijd medebragten (1)."

In *Middelburg* vermoedde men wel, dat de poging tot ontzet mislukt was, doch zekere berigten ontbraken, en velen vleiden zich nog met eene ijdele hoop op onderstand. Het gebrek steeg ondertusschen van uur tot uur; vele lieden stierven van honger; burgers en soldaten werden wanhopig, en alle drongen op de overgave aan (2). MONDRAGON
4 v. Sprokkelm. 1574 zond Kapitein TRANCHENT of STRENCHANT met een brief naar REQUESENS, in welken hij den treurigen toestand van *Middelburg* schetste, en dat men het niet langer dan

---

(1) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XI. p. 243—246 verso. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 456, 457. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 118—120. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 189—191. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 271—274. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 163—165. VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 729. DE TASSIS, *Comment.* Lib. II. p. 186. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 197, 198. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 479. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 96, 97. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 345—348. SWALUE *de daden der Zeeuwen*, bl. 61—66. Den hartelijken brief van gelukwensching van JULIANA *van Nassau* aan haren zoon, den Prins van *Oranje*, over deze overwinning vindt men in *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 152.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 323. Het aantal menschen, in de laatste twee maanden der belegering van honger omgekomen, zou meer dan vijftien honderd bedragen hebben. CAMPANA, *della guerra di Fiandra,* T. I. p. 121. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 166.

tien dagen zou kunnen uithouden, indien er geene hulp opdaagde, daar genoegzaam 1568—1576
alles was opgeteerd, wat eetbaar was. Tevens wenschte hij des Landvoogds gevoelen te vernemen, of hij, gedwongen de stad over te geven, de koopwaren en goederen der inwoners zou verbranden en vernielen, opdat de vijand er geen genot van zou hebben, hetgeen hem echter niet redelijk voorkwam. De bode en de brief vielen in handen van den Prins, welke TRANCHENT naar *Arnemuiden* liet voeren met het berigt van de nederlaag der Spaansche vloot, en dat men der stad *Middelburg* vier dagen tijd gaf, om op overgave te denken. MONDRAGON, na overleg met de stedelijke Regering, toonde zich hierop genegen, onderhandelingen aan te knoopen, doch verzocht vrijgeleide voor een afgevaardigde naar REQUESENS, om het gevoelen van den Landvoogd daaromtrent vooraf in te winnen, hetgeen echter door den Prins, als in den oorlog ongepast en ongewoon, van de hand gewezen werd. Naar het verhaal van anderen, besloot MONDRAGON, zoodra hem de mare der Spaansche nederlaag bereikt had, met ORANJE in onderhandeling te treden. De Prins wilde aanvankelijk van geene voorwaarden hooren en eischte, dat *Middelburg* en *Arnemuiden* zich op genade en ongenade zouden overgeven; maar toen MONDRAGON verklaarde, dat hij dan liever de stad op twintig plaatsen in brand steken, en zich met de zijnen in een uitval zou doodvechten, begon hij zich rekkelijker te betoonen. Hoe dit zij, de wederzijdsche gemagtigden kwamen ter onderhandeling op het kasteel *Rammekens* bijeen. Aan beide kanten was eene overeenkomst wenschelijk. Immers baarde het insluiten van *Middelburg* den Zeeuwschen zeelieden groote moeijelijkheden, en ook zij leden menigmaal gebrek. De burgers van *Vlissingen* hadden wel getracht, hierin zoo veel mogelijk te voorzien, maar dit was niet toereikend geweest. Het scheepsvolk, welk de wachtposten bezette, had zich derhalve dikwijls genoodzaakt gezien op buit te varen, om zich leeftogt te verschaffen, doch deze was thans verbruikt. *Zierikzee* echter leverde nog brood, en *Vlissingen* had veertien duizend gulden voorgeschoten op den buit, welken men te *Middelburg* maken zou. De afgevaardigden van ORANJE en van MONDRAGON sloten dan een verdrag, waarvan de hoofdpunten waren, dat »MONDRAGON en zijn voetvolk, in zoo ver dit laatste niet in dienst van den Prins wilde overgaan, met hun geweer en pakkaadje *Middelburg* en *Arnemuiden* zouden verlaten, de vestingwerken niet vernielen, en al het geschut, de schepen, krijgsbehoeften en koopmansgoederen achterlaten. MONDRAGON moest op zijn woord van eer beloven, zich in 's Prinsen magt te stellen, zoo hij binnen twee maanden er niet in slaagde, dat ST. ALDEGONDE, JAKOB SIMONSZ. DE RIJK en nog drie anderen op vrije voeten gesteld werden. 18 v.
Weigerde MONDRAGON deze gelofte, dan moesten drie kapiteins en een gelijk getal Sprokkelm.
luitenants, vaandrigs, onderofficieren en korporaals van zijne afdeeling zoo lang krijgs- 1574
gevangen blijven, tot de genoemde vijf personen volkomen geslaakt waren De zoetelaars en eenige andere lieden moesten de stad ruimen; doch de geestelijken en monni-

1568—1576 ken, zoo zij wilden, en alleen met hun eigen gewaad. De Prins zou zorgen, dat degenen, welke *Walcheren* wilden verlaten, aan den Vlaamschen kant overgezet werden. Om verzekerd te zijn van het nakomen dezer bepalingen, zouden wederzijds gijzelaars gesteld worden." Van de afgevaardigden der stad eischte men, onder meer andere bezwarende voorwaarden, driemaal honderd duizend gulden schadevergoeding. Doch de Regering stelde den Prins het groot verloop van de zaken der burgerij voor oogen,
19 v. Sprokkelm. 1574 waarop hij verklaarde, »dat hij, uit medelijden over den treurigen staat, tot welken *Middelburg* vervallen was, Christelijke genade boven gestrengheid de voorkeur gaf; de burgers, welke aan hem, als 's Konings Stadhouder, den eed van getrouwheid wilden afleggen, zouden lijf en goed behouden, zonder verwijt over voorgaande zaken; een aantal burgers van *Zierikzee*, *Vlissingen* en *Veere* zou binnen de stad trekken, om het krijgs- en scheepsvolk daaruit te keeren; hij was genegen, den haat van andere steden tegen *Middelburg* door gepaste middelen uit den weg te ruimen; tien van hen, welke den gevorderden eed mogten weigeren, kon hij, naar verkiezing, in verzekerde bewaring houden tot een gelijk getal Haarlemsche burgers in vrijheid zou gesteld zijn; de Middelburgers zouden hunnen handel zoo als te voren mogen drijven en hunne regten en vrijheden genieten, zoo ver zich het gebied der stad uitstrekte; de Prins behield zich voor, om aan *Veere*, *Vlissingen* en *Arnemuiden* zulke voorregten te verleenen, als hij, naar verdienste, te meesten nutte van die plaatsen en van het gemeene Land zou vinden te behooren; behalve de driemaal honderd duizend gulden, in zijn naam te voren geëischt, moest *Middelburg*, tot onderstand van den oorlog en om den vijand des Vaderlands te helpen verderven en verdrijven, zulk eene som opbrengen, als hij redelijk zou oordeelen; hieronder waren echter de Spaanschgezinde landlieden niet begrepen, met welke hij afzonderlijk wilde handelen; van de koopmanswaren en geestelijke goederen mogt niets verduisterd of weggemaakt worden, en het verborgen goed, toebehoorende aan geestelijken en anderen, die zich buiten *Walcheren* ophielden, moest, op lijfstraffe, worden aangegeven; wat het verzoek der Burgemeesters betrof, dat de vroeger uitgewekene burgers tot hunne goederen mogten terugkeeren, deze konden zich deswege met een smeekschrift tot den Prins vervoegen, welke er naar behooren op zou antwoorden; wat het verder verzoek van Burgemeesteren aanging, ten aanzien van de Priesters en Monniken, van de dienst en de goederen der Kerk, als ook omtrent de schulden der stad ter zake van den krijg, zoo konden de genoemde geestelijken met hunne kleederen vertrekken, doch over de andere punten zou de Prins, bij bekwame gelegenheid en na voorgaand onderzoek, in alle redelijkheid en tot het meeste nut van Stad en Land, de noodige schikking maken." Het verdient opmerking, dat de Regering van *Middelburg* aan deze *verklaring* den naam van *verdrag* gegeven heeft, hoewel dit stuk door ORANJE alleen geteekend is; terwijl daarenboven, volgens de Registers van den Raad der stad zelve, de gemag-

tigden berigt gegeven hadden, dat het oogmerk van den Prins niet was, in eenig verdrag van overgave met de afgevaardigden van de stad, betreffende hare burgers en inwoners te treden, maar slechts uit zijne eigen Prinselijke genade te verleenen, wat hem goeddacht. De Wethouderschap en Raad, de stedelijke ambtenaren, de hoofden der schutterij, de voornaamste poorters en ingezetenen, die op het stadhuis bijeengekomen waren, betuigden over het verhandelde door de gemagtigden der stad voldaan te zijn, in de hoop en het vaste vertrouwen, dat de Prins hen en alle andere burgers wel zou behandelen, en dat hij, in naam des Konings, de voorregten en vrijheden der stad zou vermeerderen en niet inkrimpen. 1568—1576

Overeenkomstig het gesloten verdrag en de gegeven verklaring, verlieten MONDRAGON met zijn krijgsvolk, de onlangs aangestelde Bisschop van *Middelburg* JOHAN VAN STRIJEN met de geestelijkheid en vele Spaanschgezinde burgers *Walcheren.* »De vijanden erkennen," schreef een tijdgenoot, »dat de Prins hun meer gunst bewezen heeft, dan hij zelfs beloofd had." *Middelburg* ontving den volgenden dag eene bezetting van drie honderd burgers uit *Vlissingen* en andere omliggende steden, en twee dagen later hield er de Prins zijnen intogt. De uitgehongerde stad, die bijna twee jaren in den uitersten angst verkeerd, een scherp beleg van omtrent vijf maanden verduurd, en tot welker ontzet de vijand zeven millioen guldens en zijne beste strijdkrachten verspild had, werd nu rijkelijk van de noodige levensmiddelen voorzien. Vele uitgewekene burgers keerden terug en kwamen in het bestuur. De goederen der Spanjaarden en van degenen, die met hen vertrokken waren, werden verkocht en met de opbrengst de soldaten en het zeevolk betaald (1). Groot was in *Holland* en *Zeeland* de vreugde over deze belangrijke gebeurtenis; zij verlevendigde den moed der vrijheidsgezinden, en de Staten lieten, om haar te vereeuwigen, eenen gedenkpenning munten. Door de overgave van *Middelburg* was de Prins meester geworden van het geheele eiland en van de zee. De Spanjaarden hadden nu in *Walcheren* geene veilige wijkplaats meer voor hunne schepen, en konden gansch *Zeeland* als voor hen verloren beschouwen. *Arnemuiden*, dat een puinhoop geleek, werd hersteld en, even als alle punten, waar

21 v. Sprokkelm. 1574

22 v. Sprokkelm.

(1) V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 10 schat de waarde dier goederen op vijf tonnen gouds; en STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 458, op een millioen guldens. ORANJE schreef eenige maanden later. »Et quant au grand trésor qu'on bruict par dela avoir esté à *Middelbourg* à la reddition d'icelle ville, pouvez tenir pour tout certain que tant peu y a que le dict trèsor n'ait monté à deux millions d'or, que mesmes à beaucoup près il n'y a eu a suffire pour satisfaire les soldats et matelotz de ce qu'on leur debvoit alors." *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 56. Naar het berigt van REQUESENS aan den Koning, waren, sinds het overgaan van *Vlissingen* aan den Prins van *Oranje*, voor vijfmaal honderd duizend Dukaten aan koopwaren in *Middelburg* gevoerd. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 435.

1568— eene tweejarige ondervinding zulk als noodig had aangewezen, versterkt. Aan den Prins
1576 was intusschen door de burgerij van *Middelburg* de eed afgelegd. Hij had der Rege-
3 v. Grasm. ring van de drie tonnen gouds, die zij moest opbrengen, twee kwijtgescholden; de
1574 derde werd, met moeite nogtans, bijeengebragt en geheel afbetaald. Tot loon der bewezene diensten, werden *Vlissingen* en *Veere* door hem voor vrije, grafelijke steden verklaard, en hun zitting en stem ter Statenvergadering vergund, hetgeen toen in *Middelburg* veel opzien en naderhand groot misnoegen baarde. Het regtsgebied over *Walcheren*, tot nu toe onder den Rentmeester Bewester Schelde als Hoogbaljuw, werd in drie deelen gesplitst, waarvan de twee grootste aan *Vlissingen* en *Veere* kwamen, het kleinste aan *Middelburg*. Reeds den negenden van Louwmaand dezes jaars waren *Vlissingen* en *Veere* nevens *Zierikzee* beschreven geworden, om te *Vlissingen* staatsgewijze te vergaderen, gelijk zij andermaal den tweeden van Lentemaand, alzoo na de overgave van *Middelburg*, gedaan hadden, zonder dat er eenige afgevaardigden van die stad verschenen waren. *Arnemuiden*, weleer een dorp onder het gebied van *Middelburg*, werd tot eene stad verheven en met andere voorregten beschonken. ORANJE voerde dit alles uit in naam en als Stadhouder des Konings met toestemming van *Zierikzee*, doch buiten wil en weten van *Middelburg*, hetwelk echter daarin, naar 's Prinsen verklaring bij de overgave der stad, genoegen had moeten nemen (1).

MONDRAGON was ondertusschen als man van eer aan zijne belofte gedachtig, en drong met zooveel ernst op de slaking der bewuste vijf gevangenen aan, en weidde derwijze uit over 's Prinsen minzaam gedrag omtrent de Spanjaarden en de burgers van *Middelburg*, dat hij zelfs in verdenking geraakte, van met ORANJE geheuld te hebben. Aanvankelijk bleven al zijne pogingen vruchteloos, daar REQUESENS het uitwisselen van ST. ALDEGONDE en der vier andere gevangenen tegen BOSSU aan de bloedverwanten van dezen laatste beloofd had, welke hier steeds op aanhielden, doch waartoe de Prins niet verstaan wilde, welke zijn zoon, den Graaf van *Buren*, of viermaal honderd duizend kroonen voor BOSSU's bevrijding eischte, en toen

(1) MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. XI. p. 247—249. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 457, 458. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 120, 121. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 191. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 43. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 274—277. CHAPPUYS, *Hist. Gèn. d. l. g. de Fl.* Liv. IV. p. 165, 166. DE TASSIS, *Comment.* Lib. II. p. 186. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 198, 199. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 479—481. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 98, 99. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 10. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 348—350. BOXHORN op REIGERSBERGH, D. I. bl. 195, 228, D. II. bl. 557. *Leven v.* WILLEM I, D. II. bl. 439—459. *De Registers ter Raede v. Middelburg*, aangehaald door WAGENAAR, D. VI. bl. 461—464. TE WATER, *Verk. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 44—51. SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 66—69.

dit werd afgewezen, MONDRAGON, na verloop van den bepaalden tijd, zijn woord herinnerde en begeerde, dat hij zich te *Geertruidenberg* in zijne handen zou stellen. Maar dit werd den eerlijken krijgsman door REQUESENS niet veroorloofd, welke zich van zijne diensten niet berooven wilde, daar hem thans het bevel over de meeste plaatsen in het Noordelijk gedeelte van *Braband* en in *Zeeland*, welke nog in de magt der Spanjaarden waren, was toevertrouwd (1). Dit ontheft MONDRAGON van de blaam van woordbreuk, door den Prins van *Oranje*, in een brief aan Graaf JAN *van Nassau*, op hem geworpen (2). Hij had ondertusschen de vrijheid van JAKOB SIMONSZOON DE RIJK bewerkt. Na den ongelukkigen aanslag op *Tholen* (3), was DE RIJK naar *Antwerpen*, toen naar *Vilvoorden*, voorts naar *Gent* gevoerd en aldaar met ketenen van zestig pond zwaar aan de beenen, in een akelig kerkerhol gekluisterd. Eenige maanden had men hem hier onmenschelijk behandeld, toen gevergd 's Prinsen dienst te verlaten, en als hij dit met verontwaardiging van de hand had gewezen, naar het schavot gevoerd, waar reeds twee lijken van onthoofden lagen. Doch onder de soldaten van het slot, binnen welk dit gebeurde, was eene beweging ontstaan, verwekt, naar men meent, door de echtgenoote van hun Bevelhebber MONDRAGON, die toen in *Middelburg* ingesloten was, en haar ernstig geschreven had, dat men trachten moest DE RIJK te sparen, die de poort was, door welke hij uit *Middelburg* moest gaan. DE RIJK was hierop naar den kerker teruggeleid, maar eerlang, op aandringen van MONDRAGON, ontslagen. De Prins was hiermede niet voldaan, en drong op de slaking van de vier overige gevangenen, inzonderheid van ST. ALDEGONDE, met vernieuwden ernst aan. Daar MONDRAGON uitdrukkelijk verklaard had, zich te zijner beschikking te zullen stellen, indien hij DE RIJK terugzond, keerde deze laatste, op verzoek van ORANJE, naar den vijand weder, slechts zekerheid verlangende, dat zes duizend gulden, welke hij ten behoeve der gemeene zaak had voorgeschoten, aan zijne vrouw en kinderen zouden uitbetaald worden, wanneer hij niet mogt terugkomen. Zijne zending had den gewenschten uitslag. ST. ALDEGONDE, welke onder eede, van binnen zeven dagen in zijn kerker terug te zullen zijn, zich in Hooimaand naar *Rotterdam* had begeven, om met den Prins van *Oranje*, inzonderheid over de slaking van BOSSU, te onderhandelen, doch onverrigter zake was teruggekeerd, werd eerlang, na eene gevangenschap van acht maanden, den vijftienden van Wijnmaand, met DE RIJK en de overigen ontslagen (4).

1568—1576

Door de onlusten en beroeringen waren vele van de oude Regeringsleden der steden

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 96—102.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V, p. 71, 72.

(3) Zie hiervoor, bl. 309.

(4) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 397—402. *Archives de la Maison*

1568—1576 gevlugt, of op de schavotten van ALBA omgekomen; en de nieuw benoemde konden niet zoo terstond, te midden der netelige omstandigheden, met den aard en gang hunner betrekkingen vertrouwd worden. Hieruit was niet geringe wanorde in het beheer der binnenlandsche zaken voortgevloeid, en om daarin te voorzien, reeds in Herfstmaand des verleden jaars te *Delft* op eene bijeenkomst der Edelen en van de afgevaardigden der steden *Dordrecht*, *Delft*, *Leiden*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Schiedam*, *Gorinchem*, *Schoonhoven*, *Oudewater* en *Woerden* eene nieuwe regeling (*ordonnantie*) op de Regering vastgesteld, welke aan de stedelijke besturen medegedeeld en in het begin van Sprokkelmaand dezes jaars geteekend en gezegeld was geworden. De hoofdinhoud was: dat de Edelen en de afgevaardigden der bovengenoemde steden, naar ouder gewoonte, de Staten van *Holland* zouden vertegenwoordigen en alle zes weken hunne gewone Vergadering houden, op plaats en dag als telkenreize, vóór het scheiden der Vergadering, bepaald zou worden; en daarenboven te allen tijde, als zij bij of van wege den Prins van *Oranje* beschreven of beroepen wierden. Uit de Edelen moesten ten minste vier, en uit elke stad twee afgevaardigden, uit de aanzienlijkste burgers en voor een geheel jaar gekozen, ter Vergadering komen, op welke niemand dan de Edelen en afgevaardigden der steden, ten ware om redenen, verschijnen mogt. Zij moesten beloven 's Lands voorregten, handvesten, geregtigheden en andere loffelijke herkomsten voor te staan; alle zaken van het Gemeene Land met raad en daad te helpen bevorderen en daarin besluiten, zoo als zij naar hun beste weten en in goeden gemoede, zonder gunst of afgunst tegen eenige steden of personen zouden vinden te behooren; voorts moesten zij geheim houden, wat in de Vergadering behandeld of besloten was geworden, ten ware de omstandigheden openbaarmaking vorderden. De afgevaardigden waren gehouden op de beschrevene dagvaarten te verschijnen, op verbeurte van hunne stem, en evenwel al wat besloten was te moeten nakomen; bovendien eene boete te betalen beneden de vijftig gulden, hun door de andere leden, naar gelang van zaken, op te leggen. De andere kleine steden mogten door hare afgevaardigden vrijen toegang ter Vergadering hebben, doch alleen, om hare zaken aan te dienen; beschreven zijnde, moesten zij aldaar verschijnen. De Edelen zouden eerst stemmen, daarna *Dordrecht* en zoo voorts als van ouds; ieder moest zijn advies met redenen omkleeden, zonder dat de een den andere in de rede mogt vallen. Op alle voorkomende zaken moest besluit genomen worden naar de meeste stemmen, hetgeen door elk der leden achtervolgd moest worden, mits niemand, tegen zijnen wil,

---

d'Orange, T. V. p. 71. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 457. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 481, 482. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 350, 351. WAGENAAR, *Beschr. van Amsterd.* St. I. bl. 333, 334.

overstemd wierde ter zake van het bewilligen en opbrengen van beden of van eenige onderstandgelden; indien de leden zich daaromtrent niet konden vereenigen of verstaan, zou het geschil worden gesteld ter uitspraak en zeggen van den Prins van *Oranje* met degenen, welke hij uit den Raad van *Holland* daartoe bij zich zou willen nemen. De Edelen en Overheden der steden zouden gehouden zijn na te komen, elk voor zooveel zijne ingezetenen mogt aangaan, al de besluiten, aldus staatsgewijze genomen, zonder eenig wederzeggen, bij verbeurte, dat alle schade en onkosten, daardoor eenigzins veroorzaakt, zoo wel op hunne personen en goederen, als die van alle burgers en poorters der steden, verhaald zouden worden, en zij bovendien gestraft zoo en in diervoege, als met kennis van den Prins van *Oranje* bij de Staten, of die van den Rade Provinciaal, zoo zulks nood ware, verklaard zou worden. In de Vergadering moesten eerst en vooral voorgenomen en afgehandeld worden de zaken het Gemeene Land betreffende; daarna die van de steden, dorpen en gemeenschappen; en op het laatst die van alle bijzondere personen, ten ware om gewigtige reden anders goedgevonden wierd. Al hetgeen de Edelen en afgevaardigden der steden in de Vergadering hadden voor te dragen, of begeerden, dat voorgedragen zou worden, was de Advokaat of Griffier van het Land gehouden schriftelijk te doen. De Advokaat of Griffier van het Land moest aanteekening houden van alle onafgedane zaken in de Vergadering, om de leden, voor de volgende bijeenkomst, daar opmerkzaam op te maken. Niemand van hen, welke ter dagvaart gekomen waren, vermogt zonder verlof daarvan te scheiden, vóór dat de tijd van scheiding bepaald zou zijn. Vóór het scheiden van de dagvaart, moest hetgeen aldaar afgehandeld en besloten was, overzien en gelezen, en door een van de Edelen en van eenige steden geteekend worden (1).

1568—1576

In het *Noorder-kwartier* hadden de steden, in het midden des verleden jaars, elk een lid der Vroedschap naar *Hoorn* gezonden, om aldaar te blijven en alle zaken, zoolang de oorlog duurde, te regelen en af te doen. Na verloop van zes maanden, was deze Vergadering, op raad des Prinsen van *Oranje*, dewijl *Noord-Holland* sinds het verlies van *Haarlem* geheel op zich zelf stond, den twee en twintigsten van Wintermaand laatstleden voor blijvend (*permanent*) verklaard, en dit was de oorsprong van het *Collegie van Gecommitteerde Raden van het Noorder-kwartier*, aan welk het beheer van alle staats- en krijgszaken, het gewest betreffende, werd opgedragen. *Purmerend* werd er, als zevende stad, voor het eerst zitting in verleend; ook zonden de steedjes *Schagen* en *Grootebroek* er hunne afgevaardigden, maar lieten dit in het vervolg achterwege. In deze eerste Vergadering van het nu vaste Collegie van Gecommitteerde Raden werd be-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 482, 483. Verg. *Leven v.* WILLEM I, D. II. bl. 460—464. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. IV. bl. 588.

1568—1576 sloten, dat de schepen van oorlog zoo spoedig mogelijk behoorlijk uitgerust en in zee zouden gezonden worden, waartoe elke stad met den meesten ijver den Admiraal behulpzaam zou zijn; voorts dat het krijgsvolk beter in tucht gehouden en over het *Noorder-kwartier* verdeeld zou worden, ingevolge 's Prinsen aanschrijving van den twintigsten van Slagtmaand; te weten in *Hoorn*, *Alkmaar*, *Enkhuizen*, *Medemblik* en *Edam* ieder twee vaandels; in *Monnikendam*, *Purmerend*, *Ilpendam*, *Purmerland*, *het Kalf*, *Krommenie*, *Krommeniërdijk*, *Wormer* en *Westzanen* ieder een vaandel, elk van drie honderd man. Ingevolge dit besluit, werden drie of vier dagen daarna de Hoplieden RUYCHAVER en KOEN VAN STEENWIJK met hunne vaandels naar *Krommenie* gezonden. De Spanjaarden echter, welke te *Assendelft* lagen, hiervan verwittigd, trachtten hen te voorkomen en rukten des nachts naar *Krommenie* op, doch vonden er 's Prinsen volk, welk het dorp een vierendeel uurs te voren bezet had. Nu ontstond eene schermutseling, die van middernacht tot den morgen duurde, toen de Spanjaarden terugtrokken en, door de Nassauschen achtervolgd, een aantal volks verloren. RUYCHAVER legerde zich kort daarna te *Wormer* (1).

In *Zeeland* nam ORANJE insgelijks alle mogelijke maatregelen, om de zaken op een geregelden voet te brengen. Hieronder behoorde vooral het instellen van een Gewestelijken Raad, zamengesteld uit de Gouverneurs en drie afgevaardigden der steden *Zierikzee*, *Veere* en *Vlissingen*, éénen Hollandschen afgevaardigde, en 's Prinsen Luitenant-Admiraal in *Zeeland*. Deze Raad, welke om de drie weken beurtelings in elk der drie genoemde steden moest vergaderen, was belast met het uitvoerend bewind over alle burgerlijke- en krijgszaken, en bepaaldelijk met het bestuur en toezigt over het Zeewezen. Hoewel de aloude Raad van Admiraliteit, of het Admiraliteits Hof, in stand bleef, werd het regtsgebied van dat Hof door dezen Raad aanmerkelijk beperkt; want, daar het tot op dezen tijd over alle zaken, het Zeewezen betreffende, zonder eenige bepaling uitspraak had gedaan, werd thans vastgesteld, dat het slechts over buit gemaakte goederen en andere zaken, de waarde van duizend gulden niet te boven gaande, zou mogen vonnis vellen, en dat zijne uitspraken aan de eindelijke beslissing van den Gewestelijken Raad zouden onderworpen zijn. Men meent, dat het groot belang van het Zeewezen en wat daarmede in verband stond, den Prins genoopt hebben tot deze beperking van de magt der Admiraliteit, om daardoor het Zeewezen meer regtstreeks onder zijn gezag te bewaren (2).

Thans achtte ORANJE zich in staat een aanslag op *Antwerpen* te beproeven, daar hij, door de overgave van *Middelburg*, nu over de geheele Zeeuwsche vloot, welke dien

(1) VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 412—414.

(2) DE JONGE, *Gesch. v. h. Nederl. Zeewezen*, D. I. bl. 251—253.

moest begunstigen, beschikken konde. Reeds in het begin des verleden jaars had hij PIERRE TURQUEAU, uit *Condé* bij *Valenciennes* geboortig en een zijner vertrouwdste dienaren, aan twee Predikanten te *Antwerpen* gezonden, om met hen de middelen, ter volvoering eener onderneming tegen die stad, te beramen. De beide Geestelijken hadden hierop twee hunner geloofsbroeders, JAN DE VOS en JAKOB VAN SCHIJNEN, afgevaardigd, om deze zaak met den Prins te bespreken (1). Ondertusschen had zekere JUAN ALONSO, een soldaat op het kasteel te *Antwerpen*, aangeboden, tegen eene belooning van twintig duizend dukaten, deze sterkte den Prins in handen te spelen; en nu waren DE VOS, VAN SCHIJNEN en TURQUEAU met geloofsbrieven van ORANJE heimelijk in de stad teruggekeerd, om den aanslag, welke op den derden van Lentemaand bepaald was, te bevorderen. In korten tijd was 't hun gelukt, een aanzienlijk getal burgers in de zamenzwering te betrekken. Tusschen de vier en vijf honderd rappe soldaten, meest Wildegeuzen uit de omstreken van *Iperen*, waren reeds, onder allerlei vermommingen, binnengeslopen en van wapenen voorzien geworden; reeds hielden drie en dertig van de tachtig man, uit welke de bezetting van het kasteel bestond, zich gereed de poort, welke naar de stad geleidde, te openen en de sterkte over te leveren, toen het verraad, kort vóór de volvoering er van, ontdekt, ALONSO met vier zijner medepligtigen gevat en, na de ontzettendste folteringen, ten dood gebragt werd. DE VOS, TURQUEAU en hunne soldaten ontkwamen door de vlugt (2). ORANJE's aanslagen tegen het kasteel van *Gent*, de steden *Valenciennes*, *Maastricht*, *Nijmegen* en *Bergen op Zoom*, werden insgelijks verijdeld (3). 1568—1576

Ook de Spanjaarden zaten niet stil, maar waren evenmin als de Prins gelukkig in hunne ondernemingen. NOIRCARMES trachtte door middel van zekeren JAN HEY en eenige andere uitgewekene burgers, welke zich in *Utrecht* bevonden en heimelijk verstand in *Gouda* hielden, deze stad, waar toen geene bezetting lag, te bemagtigen. ADRIAAN PIETERSZ., de schoonzoon van JAN HEY, haalde omtrent twintig Roomschgezinden aldaar tot den aanslag over. Een van hen, PIETER JANSZ., vroeger stadsslotenmaker, had nog den sleutel van het Vlamingspoortje onder zich, door welk men zes honderd Spanjaarden zou inlaten; zoo dit mislukte, zou men een toegemetseld gat in den Doelentoren openen, waardoor zij over de gracht met schuiten naar binnen konden geholpen wor-

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 78.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 483, 484. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 351, 352.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 184—187, 194, 332—335, 350, 351. VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 732. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 484. Vgl. hiervoor, bl. 320.

1568—1576 den. Alles was behoorlijk voorbereid, en de nacht na den vijfden van Sprokkelmaand tot uitvoering des plans bepaald, toen op den derden de komst van Jonkheer ALBRECHT *van Egmond* met honderd vijftig soldaten binnen *Gouda*, bij de zaamgespannenen het vermoeden wekte, dat hun toeleg ontdekt was. ADRIAAN PIETERSZ. schreef dit over naar *Utrecht*, doch de boer, welke den brief zou bezorgen, werd aangehouden en de aanslag ontdekt. ADRIAAN PIETERSZ. en de slotenmaker werden onthalsd, de hoofden op staken ten toon gesteld, en stukken van het ligchaam des eerstgenoemden de vier poorten uitgehangen. Den overigen medepligtigen is, naar het schijnt, vergiffenis geschonken (1).

De zachte doch natte weersgesteldheid bemoeijelijkte de krijgsondernemingen. In *Delfland*, dat geheel onder water stond, werd de oorlog in kleine schuiten gevoerd (2). In het *Noorder-kwartier* was het niet beter gesteld, en de Baron DE CHEVREAUX, welke 13 v. Louwmaand 1574 zich Gouverneur van *Waterland* noemde, waar hij onlangs met drie duizend man gekomen was, werd daardoor verhinderd de Waterlandsche schansen te bestoken, terwijl hij vruchteloos poogde, nu eens door beloften, dan door bedreigingen, de Bevelhebbers te bewegen, zich over te geven (3). De Noord-Hollanders hielden zich intusschen bezig met het herstellen en uitrusten hunner vloot, dewijl ook de vijand te *Amsterdam* zich op nieuw ter zee toerustte, en zonden zelfs naar *Bremen* en *Hamburg*, om schepen te koopen. Men ging tevens voort met het versterken der steden, het vermeerderen van krijgsvolk, en zich alom, zooveel mogelijk, tegen de aanslagen des vijands te verzekeren (4). SONOY liet voorts in alle steden van het *Noorder-kwartier* afkondigen, dat niemand met zijne schepen of goederen naar andere plaatsen mogt vertrekken, zonder toestemming des Prinsen van *Oranje*, buiten wiens bewilliging ook niemand van hen op andere landen, dan die onder 's Prinsen gezag waren, mogt varen of handel drijven, op verbeurte van schip en goed, of de waarde van dien; terwijl elk, die sinds Vijftienhonderd zes en zestig met of zonder paspoort het Land verlaten had, gehouden zou zijn binnen een bepaalden tijd, de reden van zijn vertrek op te geven; alles onder bedreiging, van bij overtreding daarvan als landverrader gestraft te zullen worden. Een bevelschrift, genoegzaam van gelijken inhoud, werd eerlang door den Prins van *Oranje*, in naam des Konings, door geheel *Holland* en *Zeeland* uitgevaardigd (5).

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 484. HOOFT, *Nederl. Hist.* IX. bl. 352, 353. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 115—117.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 325.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 487. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 353.

(4) VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 416, 417.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 498.

Hoe juist van pas, zoo hier als elders, deze voorzorgen ter verdediging en bescherming waren, bleek toen tegen het midden van Sprokkelmaand eene fel opkomende vorst schier alle wateren begaanbaar gemaakt had. De Spaansche bezetting van *Steenbergen* deed over het ijs een inval op het eilandje *Ruigenhil*, hetwelk geplunderd en gedeeltelijk uitgemoord werd (1). DE CHEVREAUX nam insgelijks terstond de gelegenheid waar, om met VERDUGO aan het hoofd van drie of vier duizend man, over de bevrozene poelen en sloten, verscheidene dorpen in *Noord-Holland* aan te tasten. *Wormer*, *Wormerveer*, *Jisp*, *Krommenie*, *Krommeniërdijk*, *West-* en *Oostzanen*, die of slecht bewaakt of kwalijk versterkt, en door de inwoners, bij het naderen van den vijand, verlaten waren, werden vermeesterd en geplunderd. De Spanjaarden waren naar drie of vier dezer dorpen door eenige huislieden geleid geworden. Men verhaalt, dat zij eene geheele week besteedden met het vervoeren van den buit naar hun hoofdkwartier te *Assendelft*. In het dorp *Wormer* hadden zij echter wakkeren tegenstand ontmoet. De kerk aldaar was door hen bezet, toen zeven stoute gasten, die elkander trouw gezworen hadden, door de Noorderdeur er in stormden en onversaagd op hen aanvielen. Doch van alle zijden door het grooter aantal vijanden besprongen, werden vijf dezer aanvallers, na wonderen van dapperheid verrigt te hebben, afgemaakt. Twee van hen, THIJS JAN NELLES en TAAMS DE BOER, ontsnapten door de Oosterdeur, maar achtervolgd en genoodzaakt van elkander te scheiden, beloofde de een den ander, dat wie van hen mogt vallen, in zijn makker een wreker zou vinden. THIJS werd achterhaald en neergesabeld; TAAMS ontkwam ter naauwernood over de bevrozene *Tilsloot*, doch door een Spanjaard vervolgd, keerde hij zich om, wierp hem achterover, en spitste hem met zijn geweer in het ijs, waarop hij hem van zijne wapenen beroofde en ontvlugtte. Zulke daden van onverschrokkenheid werden er meer door de getergde landlieden gepleegd. Maar het ontbrak in die treurige dagen van haat, verbittering en woede, ook niet aan trekken, in welke de menschelijkheid hare regten handhaafde. De ingezetenen van *Oost-* en *West-zanen*, door den Overste HENDRIK VAN BROEKHUYZEN, den Luitenant en zwager van SONOY, welke er met twee vaandels voetvolk gelegerd was, bij het naderen der Spanjaarden verlaten, trachtten met hunne kostbaarste have te ontvlugten. Terwijl elk in der haast zijn goud, zilver en kleinooden bijeenpakt, is LAMBERT MELISZ., een huisman van *West-zanen*, op niets anders bedacht, dan om zijne oude moeder, die zich niet voorthelpen kan, te redden. Hij plaatst den dierbaren schat op eene slede, welke hij over het ijs voortsleept. Lang en moeijelijk is de togt. De Spanjaarden, vlammende op buit, zetten hem achterna, en te vergeefs poogt hij zich en zijne moeder in het riet of onder een wal te verbergen; de roofgierige soldaten

1568—1576

19 v. Sprokkelm. 1574

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 483. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 351.

1568— ontdekken zijne schuilplaats, maar treden, op het zien van dit blijk van kinderlijke
1576 liefde, beschaamd en getroffen terug. Lambert melisz. bragt nu zijne moeder in veiligheid naar *Hoorn* en werd ter Westerpoort ingelaten, op welke de stedelijke Regering later deze daad, ter vereeuwiging, heeft laten afbeelden. Hij zelf vestigde zich in *Hoorn*, waar vele zijner nakomelingen twee eeuwen in rijkdom en aanzien leefden, en sommige van hen de hoogste regeringsambten bekleedden. — *Oost-* en *West-zanen* werden geplunderd en in brand gestoken. Van broekhuyzen was ondertusschen te *Hoorn* gekomen. Op het eerste gerucht van het naderen des vijands, hadden de ingezetenen der beide dorpen in tijds met hunne kostbaarheden de vlugt willen nemen, doch hij had hun zulks op verbeurte van lijf en goed verboden, en voorts bij trommelslag zijne soldaten bijeengeroepen, alsof hij zich ter verdediging gereed maakte, maar zich, in stede daarvan, met hen weggemaakt en de bewoners ter genade van den vijand overgelaten. Te *Hoorn* was dit bekend geworden, en toen hij, op het raadhuis ontboden, aldaar wilde binnentreden, werden hem eenige schampere woorden over zijn gedrag door eenen schutter toegeduwd. Hij en zijne knechten trokken hierop hun zijdgeweer, maar de schutter bragt hem een slag op het hoofd toe, dat hij nederstortte. De burgers schoten straks te hoop onder het geschreeuw: »hangt den weglooper, den ouden dief en verrader op!" en ter naauwernood ontkwam van broekhuyzen in het raadhuis aan de woede des volks. Hier antwoordde hij op de vraag der Gecommitteerde Raden, waarom hij zijn post verlaten had? dat hij om betaling voor zijne soldaten, en om kruid, lood en lonten, waaraan hij gebrek had, gekomen was; en toen hem gezegd werd, dat hij dit alles had ontvangen, schold hij de Raden voor leugenaars uit, trok zijn zwaard en begon te razen en te tieren, doch werd ontwapend en gelast, zich te begeven, waar zijn pligt hem riep. Nu begaf hij zich woedend naar zijne herberg, liet zijne wonde verbinden en schreef aan sonoy, dat men hem sinds vijf weken geene soldij voor zijn volk gezonden had, tevens een brief van vrijgeleide verzoekende, om zich tot den Prins te vervoegen en bij dezen zijne klagten in te dienen. Sonoy weigerde dit verlof en was over de geheele zaak zeer ontevreden, doch zond in allerijl kruid en lood naar de Hoplieden aan den Zaankant, en droeg het opperbevel over hen aan nikolaas ruychaver op. Met eene zedigheid, zeldzaam in jonge lieden, verschoonde zich ruychaver van dien eervollen last, uithoofde zijner jeugd en weinige ondervinding. Sonoy zelf begaf zich naar die streek en toen naar *Purmerend*, voor welks behoud en dat der omliggende dorpen te vreezen was, wanneer de Spanjaarden de *Kalverschans*, voor welke zij het beleg geslagen hadden, bemagtigden. Spoedig echter verdween deze vrees. De aantogt van Graaf lodewijk *van Nassau* met een leger naar *de Nederlanden*, noopte requesens het grootste gedeelte zijner benden uit het *Noorder-kwartier* te ontbieden. De veroverde dorpen en schansen werden dadelijk weder door de Nassauschen bezet, en de vrijbuiters beproefden

zelfs nu en dan aanslagen tegen de Spaansche bezetting te *Assendelft*, waarbij zij vaak grove buitensporigheden pleegden, doch doorgaans, uithoofde hunner geringe magt, te kort schoten (1). 1568—1576

Terwijl de Spanjaarden zich in *Waterland* ophielden, werden vele middelen beproefd, om BOSSU te verlossen. Op den last van den Prins van *Oranje*, hem onder gestrenger toezigt te houden dan tot nu toe geschied was, liet SONOY den Graaf in zijne kamer opsluiten, de Hoplieden CORGUERA en HERDENBRAAK, welke tot dien tijd bij hem geweest waren, in afzonderlijke vertrekken bewaken, en hem alle schrijfgereedschap ontnemen. Zelfs beraadslaagde men, of hij niet te *Enkhuizen* of te *Medemblik* in meer verzekerde bewaring zou zijn. Men beweerde namelijk, dat BOSSU verstandhouding hield met eenige burgers te *Hoorn*, om die stad den Spanjaarden in handen te spelen, of zijne verlossing te bewerken; dat er reeds meer dan twee honderd geweren in het geheim binnengevoerd waren, om onder zekere personen te worden uitgedeeld, welke last hadden een oploop in de stad te verwekken, terwijl de vijand met schepen van *Amsterdam* den aanval van buiten zou beproeven. Daar echter bij een allernaauwkeurigst onderzoek in de huizen der burgers niets gevonden werd, waar een zweem van verraad in te bespeuren was, bleef BOSSU te *Hoorn*, niettegenstaande SONOY er sterk op aandrong, hem naar *Zuid-Holland* te voeren en hij zelf, om dezen tijd of een weinig later, den Prins van *Oranje* verzocht, hem, op zijn woord van terug te zullen keeren, eene reis naar *Brussel* te vergunnen, alwaar hij hoopte den Lande in het bevorderen des vredes treffelijke dienst te bewijzen, en in de eerste plaats eene wisseling van zijn persoon tegen dien van den Graaf van *Buren* te weeg te brengen (2).

De pogingen van Graaf LODEWIJK *van Nassau*, om het Fransche Hof ten voordeele der Nederlanders te stemmen (3), hadden een gunstig gevolg gehad, bovenal sinds hij, ten gevalle van CATHARINA DE MEDICI, welke vlamde om de Keizerskroon aan het huis van *Valois* te brengen, van eenige Duitsche Vorsten de belofte wist te verkrijgen, dat zij zich bij de keuze eens Roomsch Konings voor een Franschen Prins zouden verklaren. Niet alleen had KAREL IX hierop verzekerd, dat hij, openlijk of in het geheim, met de Duitsche Vorsten over de zaken der *Nederlanden* zou beraadslagen waar men zou verkiezen, maar ook de gelden, reeds aan den Prins

---

(1) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. IX. p. 249—251. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 487, 488. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 407—409, 416—420. PERS, *d'Ontstelde Leeuw*, bl. 246—248. SOETEBOOM, *Saanl. Arkadia*, bl. 484—499.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 488, B. VIII. bl. 592. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 421—423. Vgl. bl. 410—412.

(3) Zie hiervoor, bl. 283—287.

1568— 1576 van *Oranje* verstrekt, niet in rekening zou brengen. Hij had LODEWIJK een geschenk van honderd duizend Rijksdaalders doen ter hand stellen; de onderhandelingen, te *Frankfort aan den Main* begonnen, waren te *Metz* voortgezet, en reeds in Oogstmaand des verleden jaars hadden zich de Graaf en Hertog CHRISTOFFEL, zoon van den Paltzgraaf, met het aanwerven van krijgsvolk voor Fransch geld bezig gehouden (1). Echter niet vóór Sprokkelmaand des volgenden jaars was LODEWIJK gereed, in *de Nederlanden* te vallen. Met eene krijgsmagt van zes duizend man Duitsch voetvolk, drie duizend ruiters en twee duizend Franschen trok hij, door zijne broeders JAN en HENDRIK *van Nassau* en Hertog CHRISTOFFEL verzeld, over den *Rijn* en sloeg zich
22 v. Sprokkelm. 1574 neder bij *Ulpen*, tusschen *Aken* en *Maastricht*. Van deze laatste stad, in welke ORANJE vele aanhangers telde en waar slechts drie vaandels in bezetting lagen, meende hij, ofschoon van geen ander geschut dan twee of drie veldstukken voorzien, zich meester te kunnen maken en alsdan in *Braband* te dringen. Doch eene versterking van eenige vaandels geoefend krijgsvolk, onder DON BERNARDIN DE MENDOZA derwaarts
27 v. Sprokkelm. gezonden, verijdelde zijne hoop van in de nabijheid dier stad over *de Maas* te trekken. Hoewel zijne strijdmagt gering, zijn volk ongeoefend en het jaargetijde voor een krijgstogt allerongunstigst was, bragt evenwel zijne verschijning REQUESENS in geene geringe verlegenheid, daar het Spaansche leger, door de verliezen in de laatste tijden, aanmerkelijk geleden had, de zeegewesten niet dan met groot gevaar van hunne bezettingen konden ontbloot worden, en het krijgsvolk, sedert drie jaren zonder soldij, ten hoogste ontevreden was, terwijl de Prins van *Oranje* daarenboven tegen onderscheidene plaatsen aanslagen smeedde. Zelfs verlieten vele aanzienlijke Spaanschgezinde burgers met hunne huisgezinnen de steden, in welke men verstandhouding met de Prinsgezinden vermoedde. Hoop en verwachting vervulden dezen; schrik en ontsteltenis genen. De Landvoogd ondertusschen deed al, wat in de gegevene omstandigheden in zijn vermogen was. Hij nam acht duizend Duitsche ruiters, vier duizend Zwitsers en twee en veertig vaandels Walen in dienst, over welke SANCHO D'AVILA het bevel werd opgedragen. Gelijk de benden in *Waterland*, ontving ook het Spaansche krijgsvolk voor *Leiden* bevel, zich met D'AVILA te vereenigen, onder belofte, dat de achterstallige soldij, na het eindigen van den veldtogt tegen LODEWIJK, zou aangezuiverd worden. Voorts werden 's Konings leenmannen opgeroepen en gelast, binnen veertien dagen, op verbeurte
3 v. Lentemaand. hunner leenen, te *Herenthals* gewapend te verschijnen. D'AVILA was ondertusschen MENDOZA naar *Maastricht* gevolgd, van waaruit hij gedurig schutgevaarte hield met de Nas-
18 v. Lentemaand. sauschen, in een van welke zeven honderd man van hen sneuvelden en *Bemelen*, een dorp door hen bezet, vermeesterd werd. Men gispt LODEWIJK, dat hij voor *Maastricht*,

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 278—281. p. 96*—116*.

hetwelk hij om de versterkte bezetting verrassen, noch uithoofde van zijn gebrek 1568—1576
aan geschut belegeren konde, zijnen tijd verspilde, door niets beslissende schermutselingen zijne magt verzwakte, en den Spanjaarden daardoor den tijd liet, zich geheel ten strijde toe te rusten. Maar hij wachtte op beloofde hulpbenden uit *Frankrijk*, welke men noodig keurde, om den togt met hoop op goeden uitslag voort te zetten. Toen hij echter langer dan eene maand deze versterking te vergeefs had te gemoet gezien, en de Spanjaarden hem bijna allen toevoer afsneden, besloot hij op te breken, en verzocht den Prins van *Oranje*, te *Herwerden*, tusschen *Maas* en *Waal*, post te vatten en zich van een genoegzaam getal schepen en bruggen te voorzien, dewijl hij aldaar *de Maas* dacht over te trekken, en met hem vereenigd in *Noord-Braband* te rukken. ORANJE keurde dit plan af, daar het hem niet mogelijk was, zoo spoedig het benoodigde oorlogstuig te verschaffen, en hij ongetwijfeld 's Graven magt nog te gering oordeelde, om het ontwerp uit te voeren. Daarenboven werden van den kant der Spanjaarden weder pogingen aangewend, om tot een vredesverdrag te geraken. Uit dien hoofde zou de Prins gaarne gezien hebben, dat zijn broeder nog eenigen tijd op de grenzen gebleven, of den weg naar *Embden* ingeslagen ware, om van daar later een aanslag op *Delfzijl* te beproeven, of zich naar *Holland* in te schepen. Hij betuigde althans aan eenige zijner gemeenzame vrienden, »dat hij den Graaf en zijn leger op dien tijd gaarne honderd mijlen ver wenschte, want hij was van gevoelen, waarin LODEWIJK trouwens zelf deelde, dat, zoo de onderneming mislukte, het beter zou geweest zijn, haar in het geheel niet begonnen te hebben, dewijl eene nederlaag den moed der Hollanders en Zeeuwen geweldig moest te nederslaan." Daar LODEWIJK in- 8 v. Grasm. 1574
tusschen zich reeds in beweging had gesteld, bragt ook de Prins zes duizend man in den *Bommelerwaard* bijeen, om hem te gemoet te trekken, en bemagtigde het kasteel *Waardenburg*, thans door drie honderd Spanjaarden bezet. LODEWIJK rukte nu voor- 11 v. Grasm.
waarts langs den regteroever der hooggezwollen rivier, nadat zijne verwachting, *Roermonde* binnengelaten te worden, was teleurgesteld. Middelerwijl begaf zich JAN *van Nassau* naar *Keulen*, hopende aldaar geld te vinden, om de misnoegde soldaten, door betaling der achterstallige soldij, tot kwijting hunner pligten aan te sporen.

SANCHO D'AVILA, met zestien vaandels Walen onder MONDRAGON en eene kornet zwaargewapende ruiters onder MAARTEN SCHENK versterkt, was de Nassauschen langs den linker Maasoever gevolgd, om hun den overtogt te beletten, en had door versnelde dagmarschen hun den pas afgewonnen. Daar hij voor *Nijmegen* beducht was, waar ORANJE vele aanhangers telde, en een aanslag van LODEWIJK op die stad vermoedde, trok hij bij *Grave*, door middel van eene schipbrug, over de rivier en bezette *Over-Asselt* nevens de omliggende dorpen, terwijl LODEWIJK zich nog te *Venlo* bevond. In 13 v. Grasm.
den avond van denzelfden dag stiet echter de ruiterij, van weerszijde ter verkenning uitgezonden, plotseling op elkander en er ontstond eene schermutseling, waarbij de

1568— 1576 Nassausche ruiters; door LODEWIJK zelven aangevoerd, de Spaansche overhoop wierpen en, naar eenigen, hun aanvoerder LASSO, een neef van REQUESENS, gevangen namen, welke nog dien eigen nacht naar *Dillenburg* gevoerd werd. LODEWIJK, wien nu de weg naar den *Bommelerwaard* was afgesneden, sloeg zich neder in het dorp *Mook*, aan het einde der *Mookerheide* die tot *Nijmegen* zich uitstrekt, welke stad van D'AVILA eene versterking in manschap had ontvangen. Den volgenden morgen trok hij met eene afdeeling ruiterij op, om de stelling des vijands te verkennen, doch op
14 v. Grasm. 1574 het gezigt van de voorhoede des Spaanschen legers, dat in volle slagorde aanrukte, rende hij spoorslags naar zijne legerplaats terug, om zich tot den strijd gereed te maken, welken hij dien dag niet verwacht had, meenende, dat het grootste gedeelte des vijandelijken heirs zich nog aan gene zijde der *Maas* bevond. Met tien vaandels, meestal Fransch voetvolk, bezette hij de verschansing, vóór *Mook* opgeworpen; vijf en twintig vaandels Nassauschen plaatste hij ter regter zijde van dat dorp in een vierkant achter de ruiters, die ten getale van achttien honderd of twee duizend man, in vier hoopen geschaard waren; het overige zijner ruiterij liet hij post vatten in eene kleine vlakte, die ten Oosten van het dorp gelegen en ten Noorden door eene rij hoogten begrensd was. Door deze hoogten, welke Noordwaarts over de *Mookerheide* loopen, belemmerd om zijne strijdmagt behoorlijk te ontwikkelen, was hij genoodzaakt geweest, zijne ruiterij vóór het voetvolk te stellen, strijdig met de krijgskunst van dien tijd, naar welke zij altijd aan de beide vleugels hare plaats had. Zoo ongunstig de grondsgesteldheid voor LODEWIJK was, zoo gunstig was zij voor den vijand. Dezen leverde zij het groote voordeel op, dat hij zijne ruiterij aan den linkervleugel kon stellen naast het voetvolk, welks regtervleugel tegen *de Maas* leunde, zoodat hij aan de eene zijde door de rivier, aan de andere door de hoogten beveiligd was tegen het gevaar van overvleugeld, of in de zijde aangetast te worden. Daar echter de plaats een weinig te eng was, liet D'AVILA hier zestien vaandels Walen onder MONDRAGON post vatten, met het front naar *Mook* toe. Achter hen plaatste hij, op eenigen afstand, eene afdeeling Spanjaarden, in vier hoopen verdeeld, en een aantal scherpschutters onder GONZALVO DE BRACCAMONTE en DON FERDINAND DE TOLEDO. Gezamenlijk maakten zij in het geheel vier duizend man uit. Links van het voetvolk, stonden in den vorm eener halve maan, alzoo met een wijkend centrum en vooruitstekende vleugels, vier afdeelingen Waalsche scherpschutters te paard. De linkervleugel was gedekt door eene kornet van twee honderd zwaargewapende ruiters onder MAARTEN SCHENK. In dezelfde linie met hen en vóór de halve maan stonden drie afdeelingen ligtgewapende scherpschutters te paard, welke het gevecht moesten beginnen. Ondertusschen was HIERGES met drie honderd Spaansche scherpschutters, en CHEVREAUX met zeven vaandels voetvolk aangekomen, welke alle zich aan den linkervleugel plaatsten. HIERGES berigtte tevens, dat VALDEZ met twee duizend vijf honderd Spanjaarden, tien vaandels Duitschers en drie honderd ruiters in

snellen aantogt was. D'AVILA echter besloot, na rijp beraad, deze hulpbenden niet af 1568—1576
te wachten, maar van zijne gunstige stelling gebruik te maken en de Nassauschen onmiddellijk aan te vallen. Hij zond derhalve drie honderd man ter versterking aan MONDRAGON met bevel, terstond de verschansing vóór *Mook* aan te tasten, welke dan ook stormenderhand werd ingenomen. Doch de Spanjaarden werden er spoedig door een gedeelte van LODEWIJKS achterhoede (*reserve*) weder uitgedreven. Weldra echter maakten zij, door eenige vaandels van den linkervleugel versterkt, zich er op nieuw meester van. Nu rukte D'AVILA met het gros van zijn voetvolk op, de strijd werd algemeen, en LODEWIJKS bende eerlang aan het wijken gebragt. De Spanjaarden zetten evenwel de vlugtenden niet achterna, om het gevaar te vermijden, door 's Graven ruiterij, welke ten aanval gereed stond, afgesneden te worden. Dit gaf LODEWIJK den tijd, zijne voetknechten weder ten strijd te scharen; maar vruchteloos waren zijne pogingen en die zijner medebevelhebbers, om hen te bewegen op den vijand aan te rukken. *Geld! geld!* was de kreet, welke de huurlingen aanhieven. LODEWIJK, meer heldhaftig dan voorzigtig, stort zich nu aan het hoofd van zes honderd busruiters (karabiniers) op den linkervleugel des vijands, werpt de geharnaste speerruiters (lansiers) van MAARTEN SCHENK overhoop, en jaagt hen naar den kant van *Grave* op de vlugt, waar zij het gerucht verspreiden, dat de Spanjaarden geslagen zijn. Dadelijk echter had HIERGES de stelling van SCHENK met eene afdeeling Waalsch paardevolk ingenomen. De busruiters van LODEWIJK reden andermaal in vollen draf vooruit en op de vijandelijke ruiterij aan, losten hunne karabijnen en zwaaiden toen, naar de vechtwijze van dien tijd, terzijde om, ten einde zich weder achter den hoop aan te sluiten en op nieuw te laden; maar bij dit omzwenken vielen hen DELMONTE en MENDOZA met hunne speerruiters in den rug en bragten hen in verwarring; een gedeelte week den weg op naar *Bommel*, het andere naar de hoogte, vóór het front des voetvolks gelegen. Hier tastte DELMONTE met kleine afdeelingen van dertig tot veertig ruiters, om in te dringen, waar zich eene opening mogt aanbieden, van alle kanten en met zooveel geweld de Nassausche aan, dat spoedig hunne gelederen gebroken werden. Wel bragt LODEWIJK zijne verstrooide ruiterij zooveel mogelijk bijeen; wel rende hij ten derdenmale met de sabel in de vuist op den vijand aan, maar werd teruggeslagen en zijne ruiters sleepten, in de vlugt, ook het voetvolk mede, dat werkeloos den strijd aanzag. Thans deed D'AVILA met zijne geheele krijgsmagt, door zoo even aangekomen benden versterkt, een algemeenen aanval en veroverde LODEWIJKS legerplaats, waar alles nedergesabeld werd. Zijne ruiterij zette de vlugtenden achterna, die bij menigte onder het zwaard vielen, of in de moerassen, waar zij eene schuilplaats zochten, omkwamen, of bij enkelen werden nagejaagd en afgemaakt. Het gevecht had twee uren geduurd, maar moet allerhevigst geweest zijn, blijkens de nog niet geheel vergetene spreekwijze, waarbij iemand, op wien men gebeten is, *naar*

1568—1576 *de Mookerheide* verwenscht wordt. De overwinning der Spanjaarden was volkomen. MENDOZA, wiens moed en beleid veel daartoe hadden bijgedragen, verhaalt, dat slechts acht of tien Spaansche voetknechten, even zooveel Waalsche, en zestien of twintig ruiters gesneuveld, en ruim honderd man gekwetst waren (1). Anderen echter, en meer waarschijnlijk, brengen het getal dooden aan de zijde der Spanjaarden op twee honderd. LODEWIJK daarentegen had tusschen de twee en drieduizend, naar anderen, meer dan vier duizend man voetvolk, vijf honderd ruiters, dertig vaandels en twee veldstukken verloren. Van de drie honderd Nassausche krijgsgevangenen, werd de helft aan de boomen opgehangen. LODEWIJK zelf, zijn broeder HENDRIK en Hertog CHRISTOFFEL lieten op dezen noodlottigen dag het leven. Hoe zij omkwamen, is onbekend. De lijken der beide Graven zijn nimmer gevonden. Sommigen verhalen, dat zij in het heetste van den strijd, doodelijk getroffen, naar krijgsgebruik beroofd en uitgekleed, en onder de andere gesneuvelden vermengd geraakt zijn. Eenigen meenen, dat zij door de hoeven der paarden vertrapt geworden, of in een moeras verzonken zijn. Anderen beweren, dat zij in eene boerenwoning, waar zij zich tot het uiterste verdedigden, door de vlammen zijn omgekomen. Eindelijk wil een gerucht, dat LODEWIJK, gekwetst, zich naar *de Maas* heeft gesleept, om zijn dorst te lesschen en zijne wonden te wasschen, maar aldaar door een hoop boeren, die hem niet kende, is overvallen en, om zijne wapenrusting te bekomen, afgemaakt (2). De Spanjaarden zelve erkenden, dat hij, zijn broeder HENDRIK en Hertog CHRISTOFFEL zich als dappere ridders betoond hadden (3). Meer dan veertien dagen verkeerde ORANJE in

---

(1) »C'est un signe assez evident," voegt hij er bij, »que Dieu y ayda de sa grace, et a voulu que les hérétiques et rebelles fussent ainsi chastiez par les mains de nos soldats, veu que la victoire nous advint avec si peu de sang respandu de nostre part, et une si grande effusion du leur." *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XI. p. 266.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 327, 328, 335, 357, 363—372, 379, 383, 384. *Supplément aux Archives*, p. 154—156. VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 798, 801, 803. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Lib. XI. p. 249—267. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 458—462. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 122—129. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 191—201. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 277, 278. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 166—174. DE TASSIS, *Comment.* Lib. II. p. 188—190. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 200—204. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 489—492. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 99, 100. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 11. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 353—361. GOUTHOEVEN, *Chron.* D. II. bl. 96. BOSSCHA, *Neerl. Heldend.* D. I. bl. 185—190. VAN CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 285—299.

(3) MENDOCE *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XI. p. 266.

J. F. C. Reckleben sculps.

onzekerheid over hun lot (1). Men dacht, dat zij gevangen genomen waren en de Spanjaarden dit geheim hielden. Paltzgraaf FREDERIK bood zelfs REQUESENS eene groote som gelds aan voor de slaking van zijn zoon (2). 1568—1576

De Nederlanders verloren in LODEWIJK *van Nassau*, op welken zij een onbepaald vertrouwen stelden, hunnen ijverigsten en moedigsten verdediger, wiens dood algemeen door hen betreurd werd, en Prins WILLEM derfde in hem den getrouwsten vriend en raadsman, wien men zijne regterhand in de bevrijding der *Nederlanden* pleeg te noemen. Hij was in Vijftien honderd acht en dertig geboren, en na de Hoogescholen van *Straatsburg* en *Geneve* bezocht te hebben, vroegtijdig in *de Nederlanden* gekomen, waar hij den slag van *St. Quentin* bijwoonde. Welke uitstekende diensten hij sedert zijnen broeder en den Nederlanders, zoo in het kabinet als op het oorlogsveld, bewezen heeft, getuigen de acht laatste jaren van zijn kort, maar belangrijk leven. Groot was zijne bekwaamheid in het behandelen van staatszaken, en zijne onderhandelingen zoowel met het Fransche Hof als met de Duitsche Vorsten strekken daarvan ten bewijze. Men beweert, dat zoo hij door die behoedzaamheid en voorzigtigheid, welke hij daarbij betoonde, zich ook in den krijg had onderscheiden, hij een uitstekend Veldheer zou geweest zijn. Intusschen bewijzen de gevechten bij *Moncontour*, *Heiligerlee* en *Jemmingen*, het verrassen van *Bergen in Henegouwen*, en de slag op de *Mookerheide* zijne schitterende deugden als krijgsman, en dat hij even schrander was in het ontwerpen, als onverschrokken in het uitvoeren van stoute ondernemingen. Nimmer welligt zou hem de overwinning ontgaan zijn, indien het niet zijn lot geweest ware, steeds met zaamgeraapt schuim van huurlingen, dat hem in de ure des gevaars aan zijn lot overliet, tegen de beste soldaten der wereld, aangevoerd door de geoefendste Veldheeren van dien tijd, te moeten strijden. Versierd met de edelste gaven van verstand en hart, welsprekend, minzaam, openhartig, milddadig, van behagelijke vormen en innemend van voorkomen, wist hij aller harten te boeijen en vertrouwen voor zich in te boezemen. Onverpoosd was hij werkzaam, 't zij met den geest of met het ligchaam, en onbesproken van gedrag en wandel. Omzigtig in de staatszaal, dapper in den strijd, genegen tot stoute daden en onbevreesd in de gevaren, werd hij voor den volmaaktsten Ridder van zijn tijd gehouden. Zijne spreuk: *Patience en Innocence* was geheel overeenkomstig met zijne gemoedsgesteldheid en de omstandigheden, in welke hij verkeerde. Als ijverig voorstander der nieuwe leer, had hij veel tot hare vestiging en verbreiding bijgedragen; en het was voornamelijk op zijn aandringen, dat de Prins

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 383.

(2) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 129. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. IV. p. 174. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 492. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 360.

1568— van *Oranje* openlijk tot de Hervormde Kerk overging (1). »Het is eene gepaste en
1576 regtmatige hulde aan zijne nagedachtenis, dat in het Vorstelijk Huis van *Oranje*, bij de naamgeving van een Erfprins, nog altijd de naam van LODEWIJK met dien van WILLEM, door eene waarlijk zinrijke zamenvoeging, vereenigd wordt (2).”

Graaf HENDRIK *van Nassau* had slechts den ouderdom van vierentwintig jaren bereikt, toen hij, gelijk zijne broeders LODEWIJK en ADOLF, voor de zaak der Nederlanders het leven liet. Aan de Hoogescholen van *Leuven* en *Straatsburg* ontving hij eene wetenschappelijke opvoeding, verzelde in Vijftienhonderd negenenzestig den Prins van *Oranje* naar *Frankrijk* tot ondersteuning der Hugenooten, maakte tegen het einde van Vijftien honderd zeventig zich gereed, met hem naar *Holland* te vertrekken, en onderscheidde zich in Vijftienhonderd twee en zeventig in eene schermutseling met de benden des Hertogs van *Alba*. Teregt koesterde men groote verwachting van den jeugdigen held, die geene gelegenheid had laten voorbijgaan, de wapenen ter verdediging der Nederlanders op te vatten (3).

Even als Graaf HENDRIK, was Hertog CHRISTOFFEL in den bloei des levens gesneuveld. Met kalmte en gelatenheid verdroeg de bejaarde Paltzgraaf FREDERIK dit treffend verlies. »Houdt goeden moed,” sprak hij tot zijne diep terneêrgeslagen Raadslieden. »Mijn zoon was een mensch, en daar God het aldus wilde, is het mij liever, dat hij buitenslands voor de goede zaak strijdende is omgekomen, dan dat hij binnenslands zijn tijd in ledigang, welke des Duivels oorkussen is, had doorgebragt (4).”

De Spanjaarden schreven de eer der overwinning op de *Mookerheide* aan SANCHO D'AVILA, de Nederlanders aan den Heer van *Hierges* toe. Onmiskenbaar echter is het, dat de slag voornamelijk door het beleid van DELMONTE en de dapperheid zijner ruiterij gewonnen werd, hetgeen de Koning erkende, welke dien Bevelhebber met eene

---

(1) Vgl. *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 74, 138. WALSINGHAM, *Lettr.* C, CXXXIV. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 492. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 11. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 361, 362. *Leven van* WILLEM I, D. II. bl. 472—476. V. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I. § 140. GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 180—182*. 2de Edit. T. IV. p. 398, 399. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 299—302.

(2) BOSSCHA, *Neerl. Heldend.* D. I. bl. 190.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 228, 2de Edit. T. III. p. 323, 441, 448, 468, 505. T. IV. p. 398.

(4) STRUVE, *Pfältz. K. Gesch.* S. 267, aangehaald door GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 367.

buitengewone jaarwedde van vijfhonderd kroonen begiftigde. Onder deze ruiters had zich inzonderheid PIETRO ANTONIO PEROTTI, een Italiaansch Edelman, door moed en onverschrokkenheid onderscheiden. Terwijl hij in eene bende Nassauschen, driemaal talrijker dan de zijne, eene vreesselijke slagting aanrigt, breekt zijne lans. Hij grijpt naar zijn zijdgeweer, maar vindende dat het gevest er van afgeschoten is, wringt hij eenen Duitschen ruiter het zwaard uit de vuist, en velt hem zelven het eerst er mede neder. Kort daarop treft hem een kogel in de lendenen, doch, hoe zwaar gewond, blijft hij op het slagveld tot de overwinning zich voor de Spanjaarden verklaard heeft. Nu eerst zinkt hij neder, en wordt voor dood naar de legerplaats gedragen. Tegen alle verwachting aan, herstelde hij weder en ontving naderhand, zoo om deze als andere dappere daden onder PARMA, den bijnaam van: *Italiaanschen Paladijn* (1). 1568—1576

Het overschot van LODEWIJKS verslagen leger had zich her- en derwaarts verspreid. Slechts de Fransche bende was bijeen gebleven en bemagtigde, in 's Prinsen naam, het kasteel *Carpen*, hetwelk zij versterkte en van waar uit zij het platte land afliep. Bij een harer uitvallen, nam zij honderd man gevangen van eene afdeeling Spanjaarden, welke *St. Vijt* voorbijtrok. Een gevoeliger verlies werd den Spaanschgezinden door zestien vaandels Franschen toegebragt, welke, om zich bij Graaf LODEWIJK te voegen, in het bisdom *Trier* gekomen waren, doch op het vernemen zijner nederlaag, terugtrokken. Nabij *Straatsburg* ontmoetten zij Graaf HANNIBAL *van Ens*, die twee afdeelingen Duitsch krijgsvolk voor REQUESENS had geworven, tastten hem terstond aan, verstrooiden zijne bende en ontnamen hem de geweren, die op wagens geladen waren, hetgeen zijne reis naar *de Nederlanden* aanmerkelijk vertraagde (2). De burgerij van *Rhenen*, welke op het gerucht, door de vlugtende ruiters van SCHENK verspreid, aan de Spaansche bezetting de sleutels der stad had afgenomen, gaf die onmiddellijk terug, zoodra deze mare valsch bevonden was (3). ORANJE trok eerlang met zijne krijgsmagt op *Holland* terug, niets anders vermoedende, dan dat de Spanjaarden nu op dat gewest zouden aanrukken, waar LODEWIJKS nederlaag eene algemeene verslagenheid verwekt had. »Gij kunt u niet voorstellen," schreef hij aan JAN *van Nassau*, den eenigen broeder, welke hem was overgebleven, »hoe hier aller gemoederen van vrees bevangen zijn en te meer, daar de moed der vijanden derwijze is gezwollen, dat zij dreigen, met hunne geheele krijgsmagt het

---

(1) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 459, 460. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 360, 361.

(2) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 278. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. IV. p. 174. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 492. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 110. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 361.

(3) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XI. p. 267.

1568—1576 gewest te overweldigen, hetgeen zij, menschelijker wijze gesproken, gemakkelijk en zonder gevaar kunnen doen; want is er geen volk ter wereld, dat zich over eene goede tijding meer verheugt dan dit, zoo is er ook zijns gelijken niet, dat zich zoo spoedig door een ongelukkig voorval laat te nederslaan. Ik zie hier allen in zulk eene verlegenheid, dat zij niet weten, wat te beginnen, alles verloren achten en geene hoop meer op eenige hulp of uitkomst koesteren. — Wat mij betreft, gij kunt verzekerd zijn, dat ik, zooveel in mij is en gelijk ik tot hiertoe gedaan heb, mijnen pligt zal betrachten; want ik voorzie duidelijk, dat zoo deze gewesten onder het juk en de dwingelandij der Spanjaarden zijn teruggebragt, er de godsdienst in alle andere landen deerlijk door getroffen, ja, menschelijker wijze gesproken, voor altijd uitgeroeid zal worden, zoodat er zelfs geen sprankje meer van zal overblijven (1)."

Indien de Spanjaarden zich onmiddellijk hunne overwinning ten nutte gemaakt, den Prins in den *Bommelerwaard* aangetast, en dan den togt naar *Holland* voortgezet hadden, zouden zij, er is geen twijfel aan, groote voordeelen behaald hebben. Maar zoodra de slag op de *Mookerheide* gewonnen was, drongen de soldaten op de beloofde uitbetaling der achterstallige soldij van vijf en dertig maanden aan, en daar D'AVILA thans hiertoe evenmin in staat was als voor het gevecht, joegen zij hem en hunne overige Bevelhebbers uit de legerplaats, verscheurden hunne vaandels, kozen andere Oversten en trokken, ten getale van drie duizend man, naar *Antwerpen*, om zich daar op de eene of andere wijze te verschaffen, wat zij te vorderen hadden. Ondanks den raad van FREDERIK PERENOT, Heer van *Champigni*, broeder des Kardinaals GRANVELLE, thans Bevelhebber van *Antwerpen*, nam REQUESENS, welke in de stad gekomen was, volstrekt geene maatregelen van voorzorg tegen de aanrukkende oproerige soldaten, bewerende, dat zijn gezag alleen, hun wel in teugel zou houden. Men vermoedt, en indedaad niet zonder grond, dat hij hunne muiterij tot zijn voordeel trachtte aan te wenden; want hadden zij der stedelijke Regering en burgerij geduchten angst en schrik aangejaagd, dan zouden deze, gelijk hij hoopte, zoowel als de Staten van *Braband*, meer geneigd zijn, hem eene aanzienlijke som in te willigen. Zeker is, dat de Heer van *Champigni*, in zijn naam, viermaal honderd duizend gulden, ter betaling der soldaten, van de stad ter leen moest vragen; dat hij dien Bevelhebber, welke zijne Walen en Duitschers onder de wapenen had gebragt, om den oproerlingen, welke in het kas-
29 v. Grasm. 1574 teel door de bezetting waren binnengelaten, den toegang tot de stad te beletten, gelastte weder af te trekken; en dat hij, schijnbaar verbolgen, maar werkeloos aanzag, hoe de muitelingen, nu overmoediger geworden, de grachten opvulden en den aarden wal, ter bescherming van de stad opgeworpen, slechtten en zich toen op het plein, tusschen

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 387, 388.

de stad en het kasteel, in slagorde schaarden en alle toegangen bezetten. Niet achtende op de schoone woorden van REQUESENS, dewijl er van geene betaling in gesproken werd, trokken zij onder een woest krijgsgeschreeuw in de stad, plunderden het huis van DE CHAMPIGNI, en bestormden tegen den avond het stadhuis, hetwelk door hun Overste of *Eletto* betrokken werd; voorts wierpen zij zich bij tienen of meerder getal in de woningen der burgers, waar hun het beste en eelste moest opgedischt worden, en bragten den geheelen nacht, onder het plegen van allerlei moedwil, in de straten door, zoodat vele ingezetenen, niets anders dan plundering en moord voor oogen ziende, bij het aanbreken van den dag met hunne huisgezinnen uit de stad vlugtten. Om de oproerlingen te bevredigen en erger te voorkomen, was REQUESENS gedwongen, den Heer van *Champigni*, die zich in de nieuwe stad verschanst had en gereed was, de muiters bloedig te ontvangen, terwijl de Onder-Admiraal VAN HAAMSTEDE, op zijn verzoek, tot dat einde ook het geschut der vloot, welke in de haven werd uitgerust, liet laden, bevel te geven, met zijn volk de stad te verlaten. DE CHAMPIGNI trok af, en HAAMSTEDE verwijderde zich met zijne schepen, uit voorzorg tegen eene mogelijke poging der muitelingen, zich er meester van te maken. De Spaansche soldaten bezetten terstond de poorten, ontnamen aan de Regering de sleutels, en gingen voort met razen en tieren en op betaling aandringen van hetgeen hun, gelijk zij zeiden, »van Gods- en regtswege toekwam." Met veel moeite gelukte het eindelijk, hen te bewegen, een gedeelte der achterstallige soldij, die meer dan een millioen guldens beliep, in gereed geld, waartoe de burgerij van *Antwerpen* viermaal honderd duizend gulden opgebragt en REQUESENS zijn zilverwerk en andere kostbaarheden verpand had, te ontvangen, en voor het overige lakenen en zijden stoffen in betaling aan te nemen. Maar toen de Landvoogd, welligt steunende op de kalmte, die onder hen heerschte, sinds zij het gereed geld in handen gekregen hadden, hun liet voorhouden, dat de geheele afbetaling tot geschikter tijd moest uitgesteld worden, kende hunne woede geene grenzen meer. *Antwerpen* was verscheidene dagen het tooneel hunner buitensporigheden, nogtans onderhielden zij zulk eene gestrenge tucht, dat niemand van hen den burgeren ongestraft iets ontroofde. REQUESENS zag zich ten laatste wel genoodzaakt, de soldij op de bepaalde wijze te voldoen; en nadat den muitelingen, in 's Konings naam, eene breede vergiffenis was aangekondigd, verlieten zij eerlang de stad, aan welke zij dagelijks zes duizend gulden gekost hadden (1).

1568—1576

27 v. Grasm. 1574

29 v. Grasm.

30 v. Bloeim.

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 381. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Lib. XI. p. 267 verso — 269. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 462—466. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 127 verso — 130. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 201—205. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 278. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 174, 175. DE TAS-

1568— Op dien zelfden dag behaalden de Zeeuwen eene belangrijke overwinning. De Onder-
1576 Admiraal VAN HAAMSTEDE had zich bij het fort *Oordam*, tusschen *Lillo* en *Calloo*, voor anker gelegd. Zijne vloot, twee en twintig schepen sterk, was tegen *Zeeland* bestemd, maar nog niet geheel ten aanval gereed, welken zij, vereenigd met eene vloot, die in *Spanje* werd uitgerust, moest ondernemen. De Zeeuwen, hiervan onderrigt, besloten de schepen op *de Schelde* te verrassen. EVERT HENDRIKSEN en een ander Scheepsbevelhebber werden vooruitgezonden, om de meest gunstige gelegenheid daartoe op te nemen, en kwamen spoedig met twee veroverde wachtschepen terug. Hierop zeilde LODEWIJK VAN BOYSOT met een veertigtal smak- en razeilen op de vijandelijke vloot af, welke, op dit gezigt, alle zeilen bijzette, om naar *Antwerpen* te ontkomen. Doch de ligte, snelzeilende vaartuigen der Zeeuwen, welke daarenboven het voordeel van den wind hadden, verhinderden dit. Twee groote Spaansche schepen, op een van welke VAN HAAMSTEDE zelf zich bevond, en een klein Engelsch vaartuig waren weldra genomen, en drie andere, die aan den grond geraakt waren, in brand gestoken. Acht van de overige schepen, wier manschap met booten aan land gezet werd, terwijl men trachtte de bodems naar *Antwerpen* op te slepen, vielen in handen der Zeeuwen. Zij, die ontkwamen, waren derwijze gehavend, dat zij voortaan geheel onbruikbaar waren. De Spaansche soldaten, welke dien dag in *Antwerpen* op de *Meerbrug* feest hielden over de zege op de *Mookerheide* bevochten, snelden, zoo uitgedost zij waren, te wapen en rukten langs den slijkerigen dijk op de Zeeuwen aan. Buitendijks, diep in den modder, vatten zij post en begroetten hunnen vijand met een wakker geweervuur, doch konden, evenmin als het hevig geschutvuur van de sterkte *Oordam*, hetwelk spoedig door de Zeeuwen tot zwijgen gebragt werd, BOYSOT den terugtogt beletten. Met de veroverde schepen, die JOOST DE MOOR en MARTEN DROG op het sleeptouw hadden, een goed aantal krijgsgevangenen, honderd en twee metalen stukken, en vele kostbaarheden, welke de Onder-Admiraal, uit vrees voor de oproerige soldaten, in zijn schip had laten overbrengen, liep de Zeeuwsche vloot zegepralende *Vlissingen* binnen. HAAMSTEDE werd naar *Delft* aan den Prins gezonden en langen tijd gevangen gehouden. De Spanjaarden verdachten hem van verraad, van welke verdenking hij zich later volkomen gezuiverd heeft (1).

SIS, *Comment.* Lib. II. p. 190. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 204. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 493—495. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 100, 101. V. REYD, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 11. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 362—369. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 304—319.

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 11, 31. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XI. p. 270—272. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 132. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl.

De overwinning der Zeeuwen verlevendigde den wankelenden moed der Prinsgezinden. De Staten van *Holland* bewilligden ORANJE honderd en vijftig duizend gulden 's maands voor den tijd van zes maanden, of zoo lang de omstandigheden dit zouden vorderen. Maar hoe aanzienlijk deze som ook destijds ware en de Prins zelf zich verwonderde, hoe de Staten haar, na al de rampen, welke het Land getroffen hadden, nog konden vinden, was zij op verre na niet toereikend, om de gewone onvermijdelijke uitgaven te bestrijden. »Er is derhalve zeer weinig kans," schreef de Prins aan JAN *van Nassau*, »iets van belang te ondernemen, tenzij wij iemand vinden, die ons de behulpzame hand biede. Vroeger heb ik u gezegd, dat men dit Land tegen al de magt des Konings van *Spanje* twee jaren konde verdedigen, doch dat wij dan vreemde hulp zouden behoeven, ten ware het God behaagde, zoo als tot nu toe geschied is, het zonder eenigen anderen bijstand te onderschragen. Maar ik spreek menschelijker wijze; en daar nu binnen kort deze twee jaren verstreken zijn, is het meer dan tijd, dat eenige Vorsten en Potentaten ons de hand reiken. Indien er geen zoodanige gevonden worde en wij, bij gebrek van hulp, verloren gaan, in Gods naam, 't zij zoo! Wij zullen althans de eer genieten van gedaan te hebben, wat geen volk vóór ons gedaan heeft, namelijk: zich in zulk een klein gewest, tegen zulke groote en vreesselijke pogingen van zulke magtige vijanden, zonder eenige hulp hoegenaamd, verdedigd en staande gehouden te hebben. En wanneer de arme ingezetenen hier, hoewel van elk verlaten, nogtans zich blijven verzetten, zoo als zij tot heden gedaan hebben en ik hoop, dat zij nog doen zullen, en zoo God ons niet wil straffen en alles laten verliezen, zal het den Spanjaarden nog de helft van *Spanje* kosten, zoo in goed als in volk, vóór zij aan ons een einde gemaakt hebben (1)." Even fraai als naar waarheid is derhalve gezegd, »dat de Prins van *Oranje*, in wien de werkzaamheden van allen zich zamenvatteden, sterker was dan het ongeluk, welk hem getroffen had. Ofschoon door de nederlaag op de *Mookerheide* in zijne meest gegronde verwachtingen te leur gesteld en in zijne teederste gewaarwordingen geschokt, vereenigde hij evenwel bij eenen onwankelbaren moed eene onverwrikte standvastigheid, en door de beoefening dezer deugden, deelde hij die aan anderen mede (2)." 1568—1576

's Prinsen strijdmagt te land bestond uit honderd en vijf vaandels, zoo Franschen, Engelschen, Schotten, en Walen als Nederlanders; een en zeventig vaandels lagen in

---

205, 206. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 278. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 177. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 495, 496. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 101, 102. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 369—371.

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 395—397.

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. VI.

1568— 1576 *Zuid-Holland*, veertien in *Zeeland*, en twintig in *Waterland*. De zeemagt telde honderd en twee oorlogschepen, namelijk: in *Holland* zes vliebooten en twintig andere vaartuigen, zoo drommelaars, kromstevens als heuden (transportschepen); in *Zeeland* elf groote schepen, zes vliebooten, en dertig kromstevens en heuden; in *Waterland* acht groote schepen, zes galeijen, vijf vliebooten en tien boeijers, benevens eenige waterschepen (1). ORANJE en de Staten besloten, met deze magt onverschrokken af te wachten, wat de vijand tegen hen zou ondernemen, en hun plan getrouw te blijven, de Spanjaarden uit het Land te jagen (2). REQUESENS bereidde zich inmiddels voor, om den krijg te gelijken tijde op drie punten in *Holland* voort te zetten; CHIAPPIN VITELLI moest in *Zuid-Holland* vallen, FRANCESCO VALDEZ *Leiden* belegeren, en DE CHEVREAUX op nieuw in *Waterland* rukken. Eenigen tijd te voren had DE ROBLES, Stadhouder van *Friesland*, vruchteloos gepoogd, den Burgvoogd van *Medemblik* tot het overleveren van stad en slot aan den Koning te bewegen (3). In *Amsterdam* waren vier groote schepen, acht boeijers en twaalf waterschepen uitgerust, doch niet in zee gestoken op het vernemen der voorzorgen van SONOY, welke de schansen te *Schoorldam* en elders liet versterken, de vloot uitrusten, en de binnenwateren met kleine
28 v. Bloeim. 1575 gewapende vaartuigen bezetten. Op zekeren morgen echter verschenen plotseling twaalf of veertien waterschepen van *Amsterdam* voor de reede van *Hoorn*, en maakten zich meester van een koornschip, dat aldaar ten anker lag. De geheele stad geraakte hierdoor in beweging; dadelijk werd het veroverde Spaansche Admiraalschip, *de Inquisitie*, met nog eenige schepen, die in de haven lagen, naar buiten gebragt en met twee vaandels krijgsvolk nevens een goed aantal vrijwillige burgers bemand, om den vijand achter na te zetten, die met het geroofde schip was vertrokken. De Admiraal KORNELIS DIRKSZOON was hem weldra zoo nabij, dat hij, geene kans ziende met het buitgemaakte schip te ontkomen, dit in brand stak en drijven liet. Doch de Noord-Hollanders hielden er terstond op aan, bluschten het vuur en bragten het schip behouden binnen. Daarop vervolgden zij de vijandelijke schepen, maar konden die niet inhalen (4).

30 v. Bloeim. Twee dagen daarna vertoonden zich met het aanbreken van den morgen, veertienhonderd man van DE CHEVREAUX voor *Wormerveer*, maakten zich spoedig meester van de onbezette schans, en trokken toen in de grootste stilte voort, om *Wormer* te

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 397.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 7.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 493. *Het slot te Medemblik*, in het Jaarboekje *Holland* voor 1850.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 482. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 424.

overvallen. Hier echter werden zij door de bezetting, de dorpelingen, de soldaten en vrijbuiters, die van alle kanten toeschoten, derwijze ontvangen, dat weinige van hen, na een hardnekkigen strijd, door de vlugt ontkwamen. Zij immers telden negen honderd dooden, en drie honderd waren gevangen genomen. Men wil, dat in dit moorddadig gevecht, niet één der Noord-Hollanders het leven verloor, of zelfs gekwetst werd!! — Niet gelukkiger was de aanslag tegen *Purmerend*, door DE CHEVREAUX op denzelfden dag ondernomen. De Spanjaarden, welke kort te voren *Ilpendam* bemagtigd hadden, kwamen er in de morgenschemering tusschen twee en drie uren aan. Maar de bezetting, vier vaandels sterk, twee vaandels krijgsvolk van het nabijgelegen *Kwadijk* en het geschut eener groote galei, welke digt onder den wal post gevat had, noodzaakten hen, met verlies van ruim honderd man, naar *Ilpendam* te wijken, waar zij eene schans hadden opgeworpen. Doch op het berigt, dat de bezetting van *Hoorn* onder Hopman APPEL in aantogt was, en die van *Enkhuizen* spoedig zou volgen, terwijl twee galeijen hun vuur tegen de schans openden, voeren de Bevelhebbers heimelijk weg en werden door de soldaten met groote overhaasting gevolgd. Door de vrijbuiters onderschept, in de vlugt geslagen en achterna gezet, kwamen wel duizend Spanjaarden, zoo door het zwaard als in de slooten en poelen, om het leven. VELIUS verhaalt, dat alle wateren met dooden overdekt lagen, zoodat men over sommige droogvoets gaan konde. Onder de vier of vijf vrijbuiters, welke bij deze gelegenheid sneuvelden, was de dappere 'T HOEN. Denzelfden dag hadden zich Spaansche benden voor *Monnikendam* vertoond, welligt om de aandacht der Prinsgezinden van *Wormer* en *Purmerend* af te wenden of hen te beletten, derwaarts hulp te zenden; doch ook hier moeten zij meer dan vier honderd man hebben achtergelaten. Zeker is, dat van de drie duizend man, welke onder DE CHEVREAUX in *Noord-Holland* getogen waren, naauwelijks zeventig in *Amsterdam* zijn teruggekeerd. — Den volgenden morgen werden het dorp *Ilpendam* en de schans aldaar door de Noord-Hollanders bezet, welke er een aanzienlijken buit maakten. Van de drie honderd gevangenen, te *Hoorn* opgebragt, werden honderd vijftig, alle Duitschers, in zee geworpen; doch de overige, meest Walen, welke 's anderendaags hetzelfde lot zouden ondergaan, bleven, naar men meent op aanschrijving van SONOY en naderen last van het Hof, bij het leven behouden en zijn later uitgewisseld. Eenige dagen na deze overwinning zond Hertog ERIK van *Bruns-wijk-Lunenburg*, Overste in dienst van FILIPS, trompetters met eigenhandige brieven naar *Hoorn* en *Enkhuizen*, om deze steden, op half gemoedelijken, half dreigenden toon, tot onderwerping aan den Koning te bewegen. Men antwoordde hem niet; zelfs wilde SONOY de trompetters laten ophangen, doch op last van ORANJE werden zij ontslagen (1).

1568—1576

---

(1) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 279. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII.

1568— 1576 Beter dan DE CHEVREAUX, slaagde CHIAPPIN VITELLI in zijne onderneming. REQUESENS had hem, na het stillen der muiterij te *Antwerpen*, met eene afdeeling Spanjaarden, vijftien vaandels Zwitsers, eene kornet ruiters en twaalf veldstukken naar *Zuid-Holland* gezonden. Hij trok *Bommel*, *Loevenstein* en *Gorkum* voorbij, welke eene goede bezetting in hadden, terwijl *Gorkum* daarenboven, door het doorsteken der dijken, gemakkelijk konde verdedigd worden. Het tegenoverliggende *Woudrichem* aan *de Waal* liet hij twee of drie uren achtereen uit twee vuurmonden beschieten, en toen bestormen. Daar het stedeken niet houdbaar was, vertrok de bezetting, op last van den Prins van *Oranje*, met de vaartuigen, welke er inmiddels voor gekomen waren, hetgeen echter met een verlies van honderd vijftig man gepaard ging. VITELLI nam bezit van de plaats, en rukte van daar voor *Leerdam*, hetwelk zich, nadat het vijandelijk geschut van des nachts twee uren tot den middag er op gespeeld had, bij verdrag overgaf. De bezetting trok uit met geweer en wapenen, en de burgers bleven ongemoeid, behalve twee Predikanten en een schoolmeester, die opgehangen werden. *Asperen*, eene nog zwakkere plaats, ging terstond over, onder beding van vrijen uittogt voor de bezetting. *Heukelom* werd insgelijks ingenomen. VITELLI voorzag de veroverde plaatsen van bezetting, die de omstreken afstroopte. Hij keerde naar *Antwerpen* terug, dewijl hem geld en krijgsbehoeften ontbraken, om den togt voort te zetten. De Zwitsers werden afgedankt, en de Spanjaarden ten deele in de kleine steden van het gewest *Utrecht* gelegd, ten deele ter versterking van 's Konings krijgsmagt in *Holland* gezonden (1).

VALDEZ had, na den slag op de *Mookerheide*, zijne soldaten in de dorpen van het *Sticht* gelegerd, waar zij geweldig huis hielden. Toen hier genoegzaam alles opgeteerd en weggeroofd was, vertoonden zij zich voor de poorten van *Utrecht*. FERDINAND VAN LANNOY, Graaf van *La Roche*, was Bevelhebber der stad in stede van NOIRCARMES, welke onlangs, den vierden van Lentemaand, zoo men meent aan vergift, »door weinigen beklaagd" gestorven was (2). VALDEZ, die zijn verblijf in *Utrecht* hield, drong er op aan, dat zijne soldaten binnengelaten zouden worden, hetgeen hun echter

---

bl. 498, 499. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 102. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 424—430. PERS, *Ontstelde Leeuw*, bl. 255—257. SOETEBOOM, *Saanl. Arcadia*, bl. 499—504. BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 205—207. BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders* bl. 202—209, 212, 213.

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 29, 30. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 133 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 206, 207. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 278. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 530. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 377.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 492.

door de Regering, zoowel als den Bevelhebber der stad, geweigerd werd, dewijl hij 1568—1576
geen last daartoe van den Landvoogd toonen konde. Ondanks eene mislukte poging, zijn doel door list en verrassing te bereiken, zou hij misschien eindelijk toch zijn wil met geweld doorgedreven hebben, indien hij niet bevel ontvangen had, onmiddellijk met zijn volk naar *Leiden* op te rukken en het beleg te hervatten, waardoor *Utrecht* van deze teugellooze gasten bevrijd bleef (1). Kort te voren, den vijfden van Grasmaand, was de laatstgenoemde stad, door voorspraak van REQUESENS bij den Koning, voorloopig in het genot van al hare voorregten, handvesten en vrijheden hersteld geworden, welke zij, door het strenge vonnis van ALBA tegen haar geslagen, verloren had (2).

De belangrijke verliezen op éénen dag voor *Antwerpen* en in *Noord-Holland* geleden, de aanhoudende muitzucht en bandeloosheid der soldaten, het nijpende geldgebrek, en bovenal de hoop, de Algemeene Staten, om dien tijd te *Brussel* beschreven, tot het inwilligen eener aanzienlijke bede te bewegen, noopten den Landvoogd, thans 's Konings open brief van vergiffenis, reeds den achtsten van Lentemaand dezes jaars uitgevaardigd, in *de Nederlanden* te laten afkondigen (3). Deze algemeene vergiffenis was 6 v. Zomermaand. 1574
van eenigen ruimeren omvang, bevatte eenige zachtere bepalingen, minder dubbelzinnige bewoordingen, en een kleiner getal uitgeslotenen dan de vorige. Immers schonk nu de Koning vergiffenis aan alle gewesten, steden, gilden, collegiën en bijzondere personen, voor al hetgeen zij sedert Vijftienhonderd zes en zestig strafbaars mogten bedreven hebben; hiervan waren alleen eenige personen uitgezonderd, die met name genoemd werden, en onder welke DIEDERIK SONOY, DOEKE VAN MARTENA, en DIRK VOLKERTSZ. COORNHERT zich bevonden. De afvalligen behoefden slechts te biechten en tot den schoot der Kerk terug te keeren, om 's Konings genade te verwerven, die zelfs den aanhangers der oproerlingen niet geweigerd zou worden; mits zij binnen twee maanden berouw toonden en zich weder van hun pligt kweten. Ook den zoodanigen, welke vroeger geregtelijk veroordeeld waren, maar bewijzen konden als Katholijke Christenen geleefd te hebben, werden hunne verbeurdverklaarde goederen weder toegezegd. Paus GREGORIUS XIII had dezen vergiffenisbrief, door eene afzonderlijke bulle, den dertigsten van Grasmaand bekrachtigd (4).

Welken indruk de afkondiging van dit stuk op de gemoederen der Hollanders en Zeeuwen maakte, leert ons de geheimschrijver van REQUESENS. »De algemeene ver-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 499, 503. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 371.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 497. Vgl. hiervoor, bl. 130, 145.

(3) Zie hiervoor, bl. 335. Vgl. bl. 235—239, 296.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 510—515. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 102. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 378.

1568— giffenis," schrijft hij aan RUY-GOMEZ, »is afgekondigd, maar de oproerige steden ver-
1576 klaren, dat zij er niet op zullen vertrouwen, tenzij de Koning zelf herwaarts kome, want bij de vorige vergiffenis, ofschoon niet zoo uitgebreid als deze, heeft de Hertog van *Alba*, in eenige punten, geen woord gehouden. De Prins van *Oranje* is sterk en meent, dat hij de zaak te boven gekomen is (1)." Teregt is gevraagd, »wat die kwijtschelding beteekende, waarin de terugkeer van den Protestant tot den schoot der Katholijke Kerk als hoofdvoorwaarde was gesteld? (2)." *Holland* en *Zeeland* konden als geheel Hervormingsgezind beschouwd worden. »Der Protestanten aantal in deze gewesten," getuigt de Prins, »is sinds de laatste jaren derwijze toegenomen, dat men er weinigen vindt,' ten ware eenige geestelijken, welke van een ander gevoelen zijn (3)." Men zou schier betwijfelen, of het der Spaansche Regering wel ernst met deze vergiffenis geweest is, daar zij de mogelijkheid vooronderstelde, dat de ingezetenen, vooral der beide genoemde Landschappen, eene leer zouden verzaken, die zij als de ware beschouwden, aan welke zij »met hart en ziel gehecht waren, en reeds zulke groote en bloedige offers gebragt hadden." Het is derhalve geenszins te verwonderen, dat de Hollanders en Zeeuwen begrepen, dat deze vergiffenis slechts strekken moest, om hen in slaap te wiegen en dan te overvallen, aan welk vermoeden de groote krijgstoerustingen in *Spanje* niet weinig voedsel gaven. Zij en hunne medestanders (geassociëerden) gaven dit dan ook onbewimpeld te kennen in een gedrukt geschrift, getiteld: *Waerachtige Waerschouwinge tegen de absolute gratie ende generael pardon bij den Groot-Commandeur enz. uitgegeven en gepubliceert.* Na een verslag van al het merkwaardige, in de laatste jaren in *de Nederlanden* voorgevallen, maken zij daaruit het besluit op, »dat zij noch de oorzaak van de bewegingen en beroeringen, van welke men hen valschelijk beschuldigt, geweest zijn, noch de vreeze Gods, noch het opregt Katholijk geloof verlaten, noch den eed aan den Koning geschonden hebben; integendeel, uit het gebeurde bleek duidelijk, dat al hunne handelingen de handhaving van dien eed, van de eer des Konings, en van de welvaart des Lands beoogden. Tot dat doel alleen strekte ook het Verbond der Edelen, uitsluitend door Nederlanders gesticht en niet met vreemdelingen gesloten, hoewel zij dringend daartoe aangezocht waren; ook was het een schandelijke leugen, dat de Edelen het gemeene volk tot oproer zouden aangezet hebben. Vóór de komst des Hertogs van *Alba* hadden zij slechts tot onvermijdelijke zelfverdediging de wapenen opgevat; en het was geheel bezijden de waarheid, dat zij vóór dien tijd, roof, geweld, moord, kerkschennis en dergelijke gruwe-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 31.

(2) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 329.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 73. Vgl. p. 69.

lijke feiten gepleegd, of anderen daartoe aangespoord zouden hebben; wat later, in openbaren krijg, geschied was, had hiermede niets gemeen. »Het is eene groote onbeschaamdheid," gaan zij voort, »ons vergiffenis en genade aan te bieden, terwijl men ons toch in waarheid niets anders te last kan leggen, dan dat wij gewenscht en getracht hebben, in rust de voorregten van ons geliefd Vaderland, door onze voorvaderen door getrouwe dienst en vergoten bloed verworven, te genieten en in vrijheid van geweten te leven. Meer overeenkomstig het regt en de billijkheid zou het zijn, ons vergiffenis te verzoeken voor de onuitsprekelijke mishandelingen, welke wij van het schuim der allerboosste boeven, uit verre landen naar onze gewesten gejaagd, geleden hebben, die uit onverzadelijke hebzucht al onze voorregten met voeten treden, ons van have en goed berooven, alle tucht en eerbaarheid schenden, de banden des bloeds en die des huwelijks vaneenrijten, in één woord, alles doen, wat teugellooze moedwil kan uitdenken. En van zulke wezens zouden wij, die niets misdaan hebben, genade smeeken, terwijl nog daarenboven al die aanbiedingen van vergiffenis niet anders dan bedrog, moord en verderf in zich verbergen! Al mogt men ons dus genadebrieven uitreiken, zoo groot als geheele gewesten en voorzien van zegels zoo groot als steden; eerlijk, billijk en noodzakelijk is het, in de verdediging van het dierbaar Vaderland te volharden, al moesten wij daarbij den laatsten penning en den laatsten droppel bloeds opzetten. Immers zal de vijand, wanneer hij eindelijk, na groote moeite, kosten en schaden, meester mogt blijven, ons niet meer leed en verdriet kunnen berokkenen, dan wij ongetwijfeld terstond zullen te wachten hebben, wanneer wij, door vertrouwen in de aangebodene vergiffenis te stellen, in den valstrik vielen. Doch zijne meesterschap over ons is nog ver te zoeken, daar de genadige God het beste en sterkste gedeelte dezer gewesten in onze magt heeft gegeven. De Spanjaard, overtuigd, dat hij zelfs met alle magt en geweld zich daarvan geen meester kan maken, heeft ons deze vergiffenis als een vergiftig lokaas voorgehangen, om ons daardoor in zijne klaauwen te krijgen. Requesens zal nu kunnen merken, dat hij met geene Mooren van *Granada* te doen heeft, die hij met fraaije woorden, valsche eeden, en arglistige kuiperijen in zijne magt kan krijgen. De Koning zal ligt den vrede in deze gewesten kunnen herstellen, als hij zelf herwaarts komt; doch hij schijnt meer den raad der Spaansche Inquisitie, dan aan de liefde voor zijne erf-*Nederlanden* gehoor te geven." — *Braband*, *Vlaanderen* en andere gewesten, meenden zij, moesten thans met ernst bedacht zijn, zoo zij ten minste geene eeuwige schande en verderf op zich wilden laden, hoe zij, met behulp van den Prins van *Oranje* en op het voorbeeld der Hollanders en Zeeuwen, het Land van deze meer dan Egyptische slavernij mogten helpen bevrijden. Zij moesten bedenken, dat REQUESENS denzelfden last had als ALBA, en slechts daarom door zijne meerderen, de gezworen vijanden dezer gewesten, in diens plaats was aangesteld, omdat zij hem voor meer geschikt hielden, hunne schelmsche ontwer- 1568—1576

1568—1576 pen ten uitvoer te brengen; zijne handelwijze in *Granada*, zijn gedrag bij de muiterij der Spanjaarden te *Antwerpen*, waarvan hij zelf de eenige aanlegger was, en wat men onlangs tegen *Utrecht* in het schild voerde, toonden genoegzaam zijne sluwheid aan. — »Doch waartoe meer te schrijven?" zoo eindigen zij. »De geheele wereld erkent de regtvaardigheid onzer zaak, en de onregtvaardigheid van die onzer vijanden. Hem, wien eigen nadeel, onderdrukking en overlast den moed niet geven, mannelijk te handelen, zullen ook geene woorden of schriften daartoe bewegen. Daarom zullen wij van ganscher harte den Heer der Heirscharen bidden, dat Hij door zijne grondelooze barmhartigheid, dengenen, die eene regtvaardige zaak drijven, ondersteune, om haar tot zijne eer uit te voeren; dat Hij degenen, welke wetens en willens onregt plegen, tot schande make en verdelge; en het verstand dergenen, die zulks onwetend doen, verlichte, opdat zij van hunne dwaling mogen terugkeeren, berouw hebben over hunne daden, en voortaan de wegen der regtvaardigen blijven bewandelen (1)."

Om deze en dergelijke redenen, ook misschien wel, omdat »een Vorst," gelijk HOOFT zich uitdrukt, »wen hij eens in den haat raakt, het nimmer te pas kan maken (2)," waren er zeer weinigen, welke van deze vergiffenis gebruik maakten; in het geheele *Sticht* werden slechts twee gevonden; en dat het vertrouwen van deze niet werd te leur gesteld, was, naar het gevoelen van velen, daaraan toe te schrijven, »dat het de pijne niet weert en was, voor sulk een gering getal het woord en de belofte te breken (3)." REQUESENS scheen zich echter veel van deze vergiffenis beloofd te hebben, ten minste hoopte hij daardoor de Algemeene Staten, welke hij den dag na de afkondiging er van te *Brussel* beschreven had, beter gestemd te vinden, om in de

7 v. Zomermaand 1574 vroeger aangevraagde twee millioen guldens en eenen Honderdsten Penning te bewilligen (4). Gelijk GRANVELLE gevreesd had, zoodra hem deze bijeenroeping der Staten was ter oore gekomen, konde men het na veel onderhandelens niet eens worden; en de Staten leverden, in stede van geld, groote klagten in tegen het Hoog Bewind en over de gesteldheid der zaken. En toen REQUESENS weinige maanden later beproefde, bij wijze van leening, in *Braband* zonder verlof der gewestelijke Staten geld te heffen, moest hij dit voornemen staken, aangezien grooten en geringen, bovenal de Brusselaars, zich er tegen verzetten, en de Staten een voorstel ter tafel bragten, om al de handelingen des Hertogs van *Alba* voor nietig te verklaren, wiens voetstappen hij, in

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 515, 516.

(2) *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 378.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 516.

(4) Zie hiervoor, bl. 334, 335.

welk opzigt ook, niet raadzaam keurde te volgen (1). Welligt waren de Algemeene Staten ook daarom zoo ongenegen, in de eischen des Landvoogds te bewilligen, dewijl zij den binnenlandschen krijg moede waren, die weldra geëindigd zou zijn, als zij de voorname zenuw des oorlogs, het geld, onthielden (2). 1568—1576

Intusschen had de Prins van *Oranje* de Staten van *Holland* den eersten van Zomermaand te *Rotterdam* beschreven, om in overleg met hen de middelen te beramen ter verdediging des Lands en tot ontzet der stad *Leiden*, welke nu ten tweedenmale belegerd werd. Hier stelden eenige uitgewekenen uit de *Spaansche Nederlanden*, of die gewesten, waar het gezag des Konings nog geëerbiedigd werd, inzonderheid *Zuid-Braband*, *Vlaanderen* en *Henegouwen*, den Prins schriftelijk voor, dat zij, elk naar zijn vermogen, genegen waren tot het opbrengen van een vrijwillig maandgeld ter aanwerving van geoefend krijgsvolk, voor welke oorlogsbelasting zij zich een jaar lang verbonden, de drie eerste maanden daarvan in eens te betalen. Op hun voorslag, besloten de Staten van *Holland*, de Hollanders en Zeeuwen tot eene dergelijke vrijwillige opbrengst uit te noodigen, met de bedreiging echter, dat de onwilligen geschat en tot betaling gedwongen zouden worden. Voorts gaven de Staten, onder goedkeuring van den Raad, welke den Prins was toegevoegd, en van de Gemagtigden uit den Raad en de Rekenkamer van *Holland*, hunne inwilliging tot eene leening van honderd duizend gulden, onder belofte van rente en van eenige vrijheden. Zekere IZAAK LEEUWENHARDER, een koopman te *Keulen*, werd tevens gemagtigd, zoo veel geld op te nemen, als hij in *Duitschland* bekomen konde, en dit uit te betalen op wissels door HENDRIK VAN NISPEN te *Dordrecht* getrokken. Op dezelfde dagvaart werd tevens bepaald, den Predikanten, boven alle anderen, eene jaarwedde uit de gereedste landsmiddelen toe te leggen, welke wedde echter voor de Predikanten in de steden de som van drie honderd, en voor die der dorpen, eene van twee honderd gulden niet overschrijden mogt (3). — Om dien tijd werd de eerste vergadering der Hervormde kerken van *Holland* en *Zeeland* te *Dordrecht* gehouden, en aldaar eene kerkregeling vastgesteld uit een en negentig punten bestaande, van welke evenwel onderscheidene naderhand niet zijn opgevolgd, zooals die, waarbij het vieren der feestdagen, behalve van den Zondag, en het orgelspel in de kerken werden afgeschaft. Tevens werd door deze vergadering eenige in- of aan 16 v. Zomermaand 1574

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 32, 33. VIGLIUS ad HOPPERUM, *Epist.* 289, p. 823. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 516—523, 562—570, 573—576. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 102. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 378.

(2) WAGENAAR, D. VI. bl. 478.

(3) *Resolutiën van Holland*, aangehaald door WAGENAAR, D. VI. bl. 479, 481. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 508.

1568—1576 haar voorgestelde vragen beantwoord, waarbij zij, onder anderen, het huwelijk voor eene burgerlijke (politieke) handeling verklaarde, en eenen lombardhouder onbevoegd hield, het avondmaal te gebruiken (1).

De Spanjaarden hadden onder VALDEZ de stad *Leiden* bijna vijf maanden ingesloten gehouden, toen de aantogt van LODEWIJK *van Nassau* naar *de Nederlanden* hen tot het opbreken van het beleg noodzaakte (2). Sedert was door de Regering, ondanks de vermaning en waarschuwing des Prinsen van *Oranje*, verzuimd, de veste van bezetting en mondbehoeften te voorzien, ofschoon zij daartoe twee maanden tijds gehad had. Het moge waar zijn, dat dit aan gebrek van geld, daar men reeds in de eerste belegering zijne toevlugt tot het slaan van noodmunten genomen had, meer dan aan gebrek van voorzigtigheid moet toegeschreven worden, maar bezwaarlijk toch kan men van zorgeloosheid vrijpleiten, dat de schansen, door de Spanjaarden opgeworpen, niet geslecht werden. In dezen staat van zaken, welke aan REQUESENS niet onbekend was, ontving VALDEZ last, het beleg te hervatten. Na het uitplunderen en verbranden der vier voorsteden van *Utrecht*, trok deze Bevelhebber met zeven of acht duizend Spanjaarden, Walen en Duitschers tot bij *Amsterdam*, stak met hen en eene menigte voorraadschepen het *Haarlemmermeer* over, en sloeg zich ten twee ure in den nacht van den vijf en twintigsten op den zes en twintigsten van Bloeimaand te *Leiderdorp* neder. Op het eerste berigt van de aankomst der Spanjaarden, die terstond alle toegangen naar de stad bezet hadden, trok Mr. ANDRIES ALLERTSZOON, Kolonel der schutterij, met vijf en twintig of dertig man op kondschap uit, doch liet met vier van zijn volk het leven. In zijne plaats werd kort daarna het bevelhebberschap over de gewapende magt in de stad, die slechts uit eenige vrijbuiters, vijf vaandels bezoldigde burgers en de schutterij, te zamen vijf en twintig honderd man, bestond, aan Jonkheer JOHAN VAN DER DOES, Heer van *Noordwijk* en *Kattendijk*, opgedragen, wiens oom JAKOB VAN DER DOES zich, wegens zijne hooge jaren, verontschuldigd had, deze betrekking op zich te nemen. Middelerwijl be-
26 v. Bloeim. 1574 zette DON LUIS GAYTAN het dorp *Zoeterwoude* nevens eene schans bij den *Leidschendam*, en maakte zich voorts meester van *'s Gravenhage*, na dapperen wederstand aan *de Geestbrug*, waar hem RUYCHAVER met zijn vaandel was tegengetrokken, ontmoet te hebben, waardoor aan de Protestantsche Haagsche burgers, van welke de meesten reeds voorlang naar *Delft* geweken waren, gelegenheid verschaft werd, ook derwaarts met hunne tilbare have in schuiten te vlugten. Behalve de krijgsmagt onder VALDEZ, waren nog twee legerafdeelingen naar *Leiden* opgerukt. De eene, aangevoerd door den Heer DE LICQUES, trok uit *Haarlem* over *Noordwijk* naar *Valkenburg*. Hier moesten vijf vaandels

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 544—548.

(2) Zie hiervoor, bl. 319.

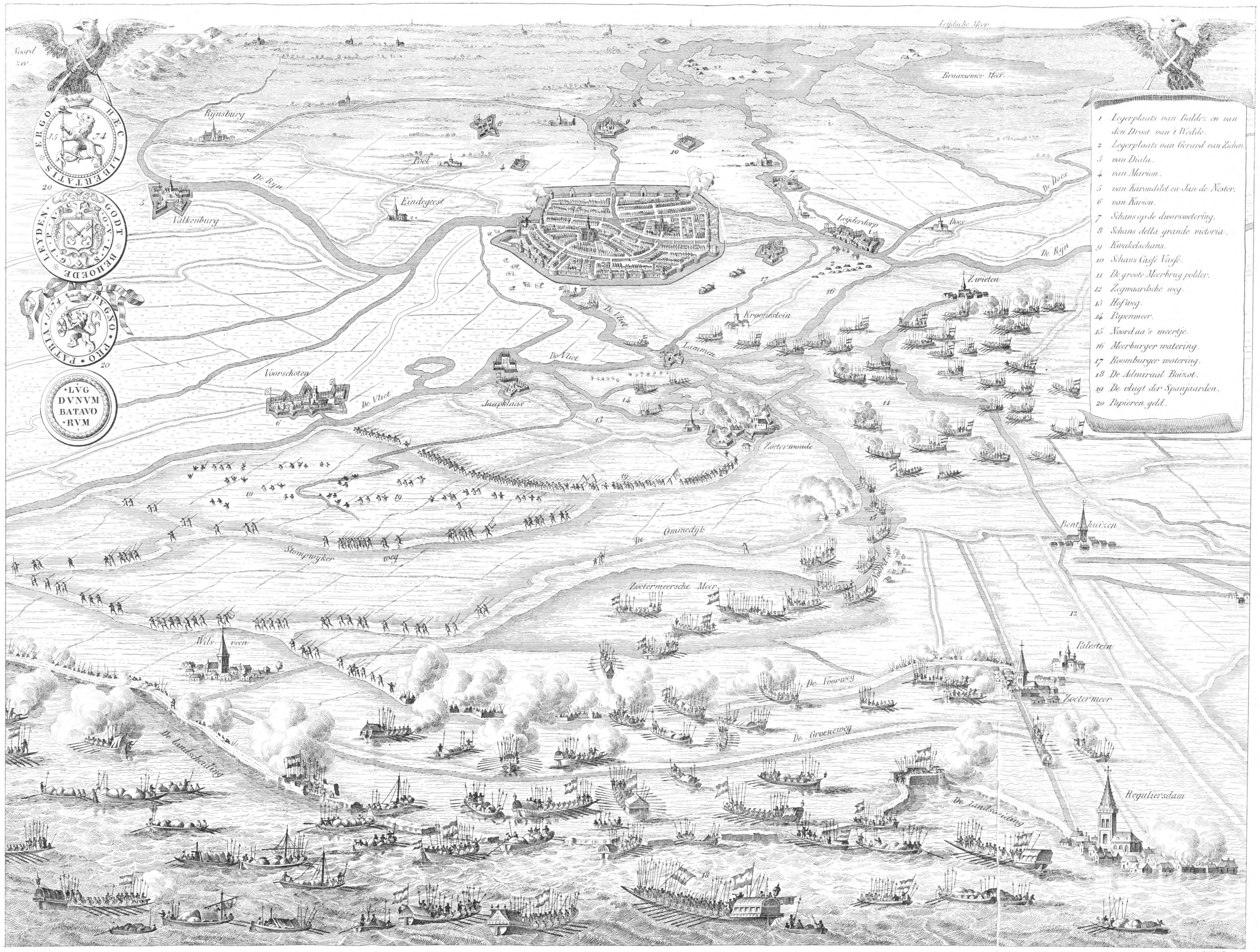

VOORSTELLING VAN HET BELEG EN ONTZET VAN LEIDEN

Engelschen, onder EDUARD CHESTER, eene nog niet geheel voltooide verschansing van 1568—1576
den Prins van *Oranje* verdedigen, welke zij echter, bij het naderen van den vijand, verlieten en tot onder de muren van *Leiden* weken. Zij begeerden binnengelaten te worden, waartoe de Regering, tot versterking der zwakke bezetting, doch geenszins de burgerij, zich genegen toonde, welke den Engelschen, die zij wantrouwde, slechts wilde veroorloven, zich onder de vesten te legeren, waar men hen van mondbehoeften voorzien zoude, tot het gevoelen van den Prins zou ingewonnen zijn; mogt intusschen de vijand op hen aandringen, dan moesten zij, als eene op de Haagsche poort uitgestoken vlag werd gestreken, zijdwaarts wijken, opdat het aldaar geplante geschut niet verhinderd wierd, hem te begroeten. Hierin geen behagen vindende, liepen zij met vliegende vaandels tot de Spanjaarden over, uitgenomen Hopman CROMWELL met dertig man, welke men toen binnenliet. — De andere legerafdeeling der Spanjaarden trok 27 v. Bloeim. 1574
van *Utrecht* naar de *Goudschesluis*, waar ook eene schans was opgeworpen, welke de vijand volstrekt in zijne magt moest hebben, wilde hij naar *Leiden* komen. Zij was met het niet ver van daar gelegen *Alphen* door vijf vaandels Engelschen, onder Hopman GAINFORT, en andere soldaten bezet, die niet dan na drie hevige stormen, en uit gebrek aan kruid en mondkost, voor de Spaansche overmagt, onder DON MARTIN D'AYALA, zwichtten. Aan beide zijden was veel volks gebleven.

Zoodra de Spanjaarden voor *Leiden* gekomen waren, liet het stedelijk bewind afkondigen, dat alle vrouwen, kinderen en vreemdelingen de stad mogten verlaten; en tevens nam men gepaste maatregelen op de verdeeling der levensmiddelen. Op dit laatste inzonderheid maakte de Prins van *Oranje* de Regering opmerkzaam, en dat men de zieken, zwakken en alle onnutte monden uit de stad moest verwijderen, daar het hem noch den Staten mogelijk was, binnen de drie eerste maanden aan het ontzet der veste te denken. Voorts vermaande hij de burgers »tot eendragt en volharding; aan het behoud van *Leiden* toch was dat van het geheele Land verbonden, en eeuwige schande derhalve zou hen en hunne nakomelingen aankleven, indien zij zich niet van hun pligt kweten." Manhaftig was het antwoord, dat »ofschoon de voorraad aan leeftogt niet 29 v. Bloeim.
voor drie maanden toereikende was, men niettemin besloten had, veeleer den nijpendsten hongersnood te verduren, dan slaven van Spanjaarden te worden." De vermaningen van eenige uitgewekene Roomschgezinde burgers, zoogenaamde Glippers, en anderen om zich vrijwillig aan den Koning te onderwerpen, wiens goedertierenheid ten breedste werd uitgemeten, en wiens magt zij toch niet wederstaan konden, werden daarentegen met schimp of met zwijgen beantwoord (1). In overleg met DIRK VAN BRONKHORST,

(1) Een antwoord, welligt het eenige, was een wit vel papier met dezen regel uit de *Disticha* van CATO:

1568—1576 Overste der stad van 's Prinsen wege, werd eene ruiterbende uit de burgerij opgerigt, welke bij de uitvallen moest dienen en onder bevel stond van KAREL VAN DAM; terwijl JAN VAN DUIVENVOORDE, ANDRIES SCHOTT, BARTHOLOMEUS HAVIK, KLAAS DIRK VAN MONTFOORT en eenige anderen, onder VAN DER DOES, de bezoldigde burgers aanvoerden. Daar VALDEZ intusschen eene versterking van drie duizend man ontvangen, zich van de verschansing bij *Maaslandssluis* door DON LUIS GAYTAN, welke bij die gelegenheid sneuvelde, meester gemaakt, voorts *Vlaardingen* bemagtigd had, en *Leiden* al naauwer en naauwer insloot, zoodat binnen korten tijd twee en zestig schansen alle toegangen derwaarts afsneden, en derhalve een langdurig beleg te voorzien was, bepaalde het bestuur dier stad, waar slechts honderd tien last koorn, maar daarentegen veertien duizend inwoners gevonden werden, dat elk in de eerste twee maanden slechts een half pond brood 's daags toegelegd, geen zwaarder bier dan van vijf en twintig stuivers het vat gebrouwen, en de melk alleen tot het maken van boter gebezigd mogt worden. Men had nog bijna zeven honderd stuks vee, welke dagelijks naar de weide gedreven en allengs gewoon werden, op het kleppen van de stormklok of het bulderen van het geschut, van zelve stadwaarts te keeren. Het is opmerkelijk, dat, ondanks de herhaalde aanvallen der Spanjaarden aan dien kant, slechts éene koe en drie kalveren door hen geroofd zijn geworden. Eerlang werd ook weder papieren munt van veertien en van acht en twintig stuivers waarde in omloop gebragt (1). Zij was uit de omslagen der afgeschafte Roomsche kerkboeken vervaardigd. Er werd insgelijks een koperen noodmuntje geslagen, gangbaar voor een halven stuiver (2). Eene poging der burgers van *Gouda*, in de eerste dagen van het beleg, om met dertig vaartuigen *Leiden* van mond- en krijgsbehoeften te voorzien, mislukte. De vrijbuiters echter, die op nieuw onder eed en pligt genomen waren, veroverden, onder aanvoering van BAREND KORNELISSE VAN KEULEN, op *den Rijn* bij *Heimansbrug* twee Spaansche schepen met oorlogs- en levensmiddelen en bragten die, door een uitval der burgers uit de Hoogwoerds-

6 v. Zomermaand 1574

»Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps."
Naar de vertaling van HOOFT,

De vooghlaer op bedriegen uit,
Den voghel lokt met soeten fluit.

(1) Zij zijn afgebeeld op de hierbij gevoegde voorstelling van het beleg en ontzet der stad *Leiden*. De letters op de keerzijde om het wapen der stad, zijn de beginletters der woorden *Nummus Obsessae Urbis Lugduni Sub Gubernatione Illustrissimi Principis Auriaci Cusus*, (munt der belegerde stad *Leiden*, geslagen onder het bewind van den doorluchtigen Prins van *Oranje*).

(2) Zie het afgebeeld in SEVERINUS, *het beleg van Leiden*, bl. 75, 5de druk.

poort ondersteund, behouden in de stad, ondanks al de pogingen der vijanden, hun bij de *Zijlbrug* den buit te ontnemen. 1568—1576

Middelerwijl waren de Spanjaarden begonnen eene schans bij *Lammen*, in den bogt der *Vliet*, op te werpen, om den toegang te water naar *Leiden*, *Zoeterwoude*, *Delft* en *Leiderdorp* af te snijden. De belegerden beseften te wel het groote gewigt van dit punt, om niet te beproeven, het aangevangen werk te storen en te beletten. Zij deden derhalve met zes plempen, eene soort van vischschuiten, een uitval, doch moesten met verlies van vier dezer vaartuigen en even zoo veel manschappen terugtrekken. Eene week later maakten de Spanjaarden zich meester van de schans buiten de Rijnsburgerpoort, welke de kool- en moestuinen der belegerden dekte, en voorzagen die van eene goede bezetting. Onder dezen nood van buiten, speelde nog de verzoeking van binnen door nieuwe brieven van de Glippers, genoegzaam van denzelfden inhoud als te voren, maar ook van dezelfde uitwerking; want meer indruk dan hun geschrijf, maakte 's Prinsen krachtige vermaning tot standvastigheid en dapperen tegenstand. Toen derhalve een trompetter voor de Haagschepoort verscheen en *Leiden* opeischte, zond de burgerij hem met het antwoord terug, »dat zij de stad voor den Koning en zijn Stadhouder, den Prins van *Oranje*, zou verdedigen; zoo men onderhandelen wilde, moest dit met dezen laatsten geschieden, wiens bevelen zij zou opvolgen." Daar intusschen het gebrek zich meer en meer deed gevoelen, werd huis aan huis de voorraad van koorn opgenomen, en dengenen, die er voor meer dan veertien dagen van voorzien was, het overige afgekocht ter bedeeling van de behoeftigen, die reeds zeer talrijk waren. Om den belegerden den toegang naar hunne moestuinen geheel te beletten, wierpen de Spanjaarden des nachts eene kleine schans op aan het einde van den steenweg buiten de Rijnsburgerpoort en niet verre van die, welke zij eene maand te voren hadden ingenomen. Spoedig echter werd deze schans aangevallen en veroverd. Zekere PAUWELS VLIEGUIT was de eerste, welke er indrong en daardoor den prijs van twaalf gulden behaalde, welken VAN BRONKHORST voor dit feit had uitgeloofd. Met gelijken uitslag tastten kort daarna de belegerden onder VAN DER DOES, zoo te water als te land, de schans bij *Boshuizen* buiten de Haagschepoort aan, en bragten de bezetting van zestig man, die zich dapper had verdedigd, zonder genade om hals. Deze voorspoed ontvonkte derwijze hun strijdlust, dat de Regering het uitvallen, anders dan op hoog bevel, bij klokslag moest verbieden, daar zelfs kinderen er deel in namen en niet zelden de slagtoffers werden hunner roekeloosheid. Een zestienjarige knaap, om zijne dapperheid, waardoor hij zich reeds in het eerste beleg had onderscheiden, *het Leeuwtje* bijgenaamd, was onder anderen door de Spanjaarden, terwijl hij bij eene schermutseling in het gras op de loer lag, met list overvallen en gevangen gemaakt. Zij sneden hem neus en ooren af, en hingen hem aan

8 v. Zomermaand 1574

15 v. Zomermaand.

17—18 van Hooim.

1568—1576 een zijner groote teenen op; daar hij echter ongemeen vlug was, klauterde hij, om zich aan die marteling te onttrekken, met zijn eene been in de hoogte, doch werd door een moordend lood der Spanjaarden getroffen.

Na eene mislukte poging, *Delft* door verraad van binnen aan zich te brengen, besloot VALDEZ deze stad, van waaruit ondernemingen tot ontzet van *Leiden* te wachten waren, naauw in te sluiten en haar de gemeenschap met *Rotterdam* en *Schiedam* af te snijden. Daar hij in het bezit was van *Maaslandssluis* en *Vlaardingen*, kon dit plan gelukken, indien hij eene sterk bezette schans van den Prins aan de *Poldervaart* tusschen *Delft* en *Overschie* bemagtigde. Door REQUESENS met eene talrijke afdeeling oude soldaten versterkt, trok hij er met het benoodigde stormtuig tegen op. De bezetting echter ontving de Spanjaarden zoo dapper, dat deze, na een woedenden aanval, met een verlies
29 v. Hooim. 1574 van bijna acht honderd man naar hunne schans bij de *Hoornbrug*, ter dekking van *'s Gravenhage* opgeworpen, moesten terugkeeren. De Hollanders telden, naar men wil, slechts twintig dooden en even zooveel gekwetsten.

Er waren ondertusschen twee maanden sinds het beleg van *Leiden* verloopen, en het toenemende gebrek aan levensmiddelen noodzaakte, ernstig op middelen van ontzet te denken. Daar de landmagt hiertoe te zwak was, had ORANJE den vierentwintigsten van Hooimaand den Staten voorgesteld, alle sluizen bij *Rotterdam*, *Schiedam*, *Delftshaven* en elders te openen, de Maas- en IJsseldijken door te steken, en alzoo het zeewater over de landen om *Leiden* en het ontzet met schepen in de stad te brengen. »Het denkbeeld was groot," zegt een Duitsch Schrijver, »doch nog meer grootheid vinden wij daarin, dat de Hollanders in de uitvoering bewilligden; duidelijker blijk konden zij wel nooit geven, dat zij een bij uitnemendheid dapper volk en der vrijheid waard zijn. Om ééne stad te redden, besloten zij de vruchten van een bijna duizendjarigen arbeid te vernielen; het land, door hunne voorvaderen met eindelooze moeite tegen den Oceaan verdedigd of er aan ontwoekerd, aan dit element weder prijs te geven. Zes tonnen gouds, want zoo hoog werd de schade berekend, welke hierdoor zou veroorzaakt worden, brengen zij vrijwillig op het altaar des Vaderlands ten offer, terwijl hunne spaarzaamheid bij andere gelegenheden ten bewijze strekt, dat zij de waarde van het geld ten volle kennen. Nog hooger zal dit offer in onze oogen rijzen, wanneer wij in aanmerking nemen, dat het slechts dienen moest tot eene poging, om de benaauwde veste te ontzetten; want zekerheid was daarmede nog niet gekocht; ja zelfs kon de hoop, dat die poging zou gelukken, bijna als eene hersenschim worden beschouwd. Het land om *Leiden* toch ligt hooger dan *Schieland* en *Delfland*, van waar juist het water komen moest, en, mogt dit gelukken, van den wind alleen hing het af, dat de overstrooming de vereischte hoogte bereikte." — Ondanks dit alles, »besloten de Staten eenparig eene onderneming te wagen, welker volvoering de bewondering aller volken moest wekken, en der Hollanderen naam met eer zal overladen, zoo lang de geschiedenis dien vermelden

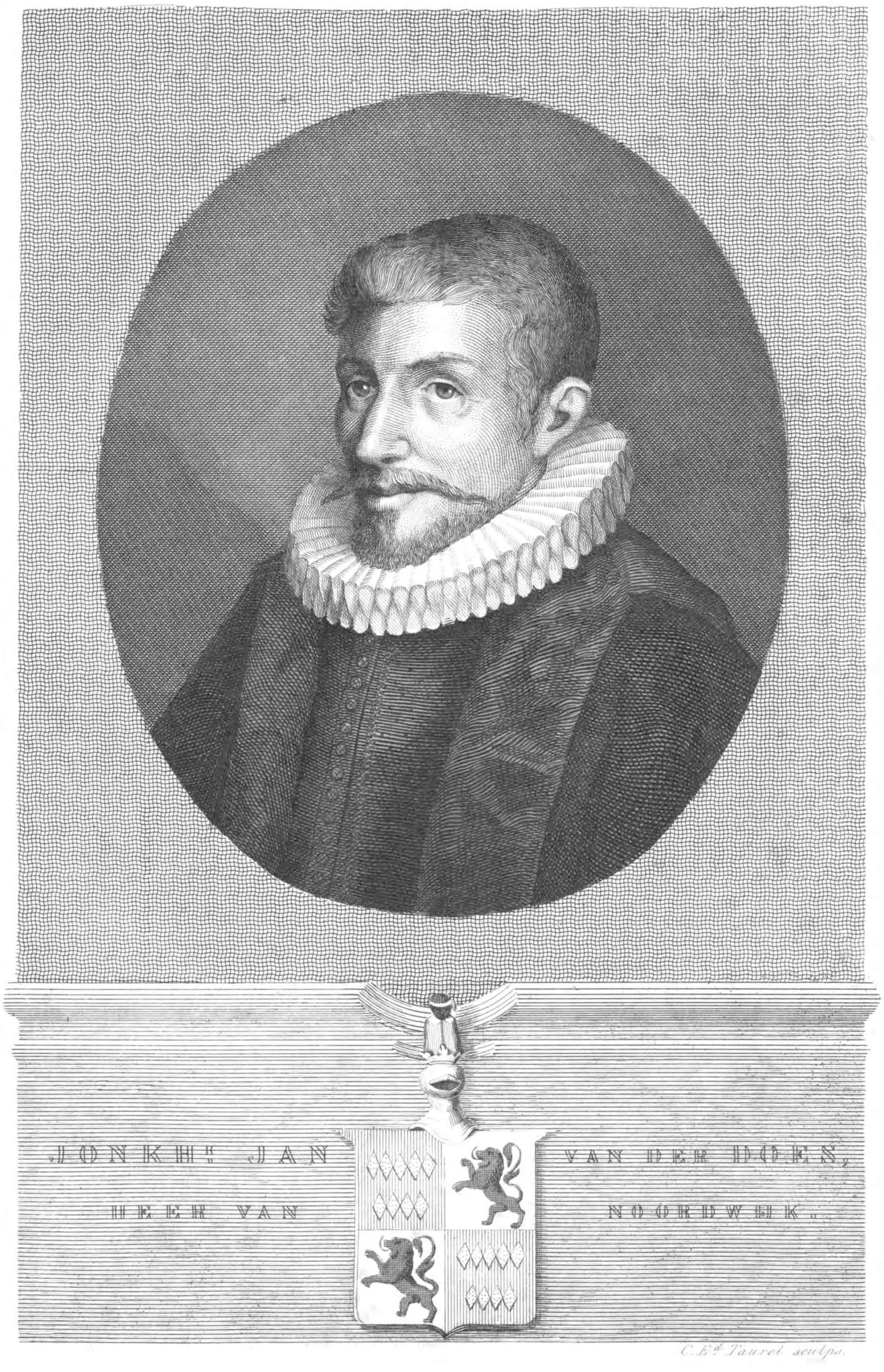

C. Ed. Taurel sculps.

zal (1)." Daar van *Leiden* niet alleen het behoud van *Holland*, in welks midden het 1568—1576
gelegen was, maar ook het behoud of verlies der zaak, die men verdedigde, afhing, bewilligden de Staten aan den Prins vijf en veertig duizend kroonen 'smaands boven de gewone belasting, en dan nog honderd en twintig duizend gulden in eens, die met zooveel ijver werden opgebragt, dat onderscheidene aanzienlijke vrouwen daartoe hare kleinooden en kostbaarheden met vreugde opofferden. Nadat den landlieden bevolen was, het hooi en de veldvruchten in de naaste steden te bergen, werd de IJsseldijk bij *Kapelle*, in tegenwoordigheid van den Prins van *Oranje*, den Advo- 3 v. Oogstmaand 1574
kaat van *Holland*, Mr. PAULUS BUIS, en eenige leden der Staten, op zestien plaatsen doorgestoken, en bij *IJsselmonde* tusschen *Rotterdam* en *Delftshaven* eene geweldig groote opening gegraven, waartoe de steden en eenige dorpen van het *Zuider-kwartier* een goed getal schansgravers geleverd hadden. Hierop werden de sluizen te *Rotterdam*, *Schiedam* en elders opengezet; men troostte zich met het denkbeeld, dat *bedorven land toch beter was dan verloren land.* De Admiraal LODEWIJK VAN BOYSOT, middelerwijl door ORANJE ontboden en die, naar het schijnt, inzonderheid de noodzakelijkheid van het doorsteken der dijken betoogd had, keerde nu naar *Zeeland* terug, om de maatregelen tot ontzet van *Leiden*, in overleg met de Staten genomen, ten uitvoer te brengen, terwijl in *Delft*, *Rotterdam* en *Gouda* met allen vlijt een aantal platbodemde vaartuigen gebouwd en eene groote hoeveelheid krijgstuig bijeengebragt werd.

VALDEZ had kort te voren in een brief vol schoone voorstellingen en fraaije beloften getracht, de burgers van *Leiden* tot onderwerping te bewegen; doch zij verwaardigden 5 v. Oogstmaand.
zich niet, hem te antwoorden, ofschoon hunne mondbehoeften ten uiterste schaars werden en zij zich reeds met moutkoeken moesten behelpen. Een lang verwacht schrijven van den Prins, waarin hij hunne standvastigheid prees en hun verwittigde, dat hij 12 v. Oogstmaand.
hoopte, de stad binnen acht dagen door het water te ontzetten, bezielde hen met nieuwen moed, welke nog verhoogd werd door het berigt van de toerustingen in onderscheidene Zuid-Hollandsche steden te hunner verlossing, en van den inval en het wassen des waters, dat voor de *Landscheiding*, een dijk tusschen *Rijn-* en *Delfland*, tien 22 v. Oogstmaand.
of elf palm gerezen was. VALDEZ, die nu het voortzetten des belegs als eene zeer bedenkelijke zaak begon te beschouwen, zou het, naar men beweert, opgebroken hebben, indien JAN VAN MATHENESSE VAN WIBISMA, JAN DE RUITER van *Delft* en andere Glippers

---

(1) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 362. CAMPANA, integendeel, noemt het besluit der Hollanders, de dijken door te steken »una risolutione così empia como empia era la causa, che difendevano contra la Chiesa di Dio, e contra il suo rè." *Della guerra di Fiandra*, T. I. p. 134 verso. Vgl. daartegen de woorden, welke BENTIVOGLIO den Admiraa BOYSOT in den mond legt, *Nederl. Hist.* bl. 212, 213.

1568—1576 hem niet verzekerd hadden, dat het water onmogelijk de binnendijken, welke zij aanwezen, konde overstroomen, die daarop, naar hun raad, terstond opgehoogd en van schansen voorzien werden. In hun gevoelen deelden vele van 's Prinsen vrienden en wanhoopten aan het welgelukken des plans tot ontzet; zelfs eenige leden van de Staten, die er hunne goedkeuring aan gegeven hadden, dreven daarmede thans den spot. In *Leiden*, waar bij het klimmen van den nood, de hoop op redding verflaauwde, was het bij velen even zoo gesteld, terwijl de Spanjaarden hun schimpend toeriepen: »Gij Geuskens, gaat op den toren en ziet het Maaswater te gemoet." Zij immers gaven aan ORANJE en den Staten hun misnoegen te kennen, dat men hen, »die nu den tijd van drie maanden, hun door den Prins gesteld, in groote ellende doorgebragt en zich van hunnen pligt getrouw gekweten hadden, nog aan hun lot overliet." Tevens verzochten zij, »zoo men oordeelde, dat de voorgenomene middelen tot ontzet van geene goede uitwerking konden zijn, hun dit te melden en hen van den eed en het bondgenootschap te ontslaan." Het antwoord der Staten hierop duidt in korte woorden eene getrouwe vriendschap en verbindtenis tot den dood toe aan, »waardig om in de geheugenis der nakomelingen tot de laatste eeuwen bewaard te worden." »God en de geheele wereld," zeggen zij onder anderen, »zijn getuigen van de zorg, welke wij voor u dragen, al kunnen wij dit voor elk, om redenen, niet laten blijken. De schade, welke wij zoo velen duizenden door het water veroorzaken, geeft dit trouwens genoeg te kennen; wij hebben daardoor een bewijs gegeven van nooit gehoorde getrouwheid, waarvan tot het einde der wereld zal gesproken worden. Zoo gij wilt volharden, gelijk gij tot nu gedaan hebt, kunt gij verzekerd zijn, dat wij liever het geheele Land met al wat er in is, ja, ons zelven zullen laten verderven, dan u verlaten." — Onder deze wakkere bemoediging ging men nu in de stad over, het getal van groot en 29 v. Oogstmaand 1574 klein vee schriftelijk op te nemen, waarvan om de vier dagen zoo veel geslagt werd, als voor de eerstvolgende vier dagen noodig was, zoodat ieder dagelijks een half pond vleesch ontving, de afval van vel en beenderen daaronder begrepen. De Regering betaalde voor elk slagtbeest een bepaalden prijs; en wie vee of andere levensmiddelen verborgen hield, werd ter verantwoording geroepen en gestraft. Alle brood, boter en kaas waren reeds opgeteerd.

In dezen staat van zaken werd de Prins te *Rotterdam* door eene hevige alledaagsche koorts aangetast, die hem derwijze verzwakte, dat hij het bed geen vierendeel uur daags verlaten konde, en zich aan alle werkzaamheden geheel moest onttrekken. De geneesheeren schreven eenparig de oorzaak en den voortgang er van aan zwaarmoedigheid toe. Men verhaalt, dat velen 's Prinsen ongesteldheid voor de pest hielden, en dat uit dien hoofde zijn eigen hofgezin schuwde, hem te naderen. Het is echter zeker, dat geene verschijnselen van pest zich bij zijne ziekte opdeden, en uit de brieven van zijn geheimschrijver zoowel als van zijn hofmeester blijkt, dat hij, wel verre van door zijne be-

dienden verlaten te zijn geworden, veeleer het voorwerp hunner gedurige en oplettende zorgen geweest is. Het was derhalve louter toeval, dat KORNELIS VAN MIEROP, Ontvanger der gemeene middelen van *Holland*, in het slaapvertrek van den Vorst trad zonder hier iemand te vinden of in het Hof ontmoet te hebben. Hij vroeg den Prins naar den staat zijner gezondheid, en waar zijne bedienden zich bevonden? De zieke antwoordde met eene zwakke stem, »dat hij hen van zich had doen gaan, en zeer krank was;" waarmede hij ongetwijfeld niet wilde zeggen, dat hij zijne lieden weg- maar slechts uitgezonden had. Bij het berigt van VAN MIEROP, dat *Leiden*, welks overgave waarschijnlijk door een valsch gerucht verspreid was, nog niet was bezweken, scheen den Prins een weinig op te luiken; hij werd althans van dat oogenblik allengs beter en eerlang geheel hersteld (1). Buitenlands liep reeds de mare, dat hij overleden was; ja, uit wanhoop, zich door vergift had omgebragt (2). 1568—1576

Ondertusschen was in *Zeeland* eene vloot tot ontzet van *Leiden* uitgerust. De Gouverneurs en Raden van dat gewest hadden daartoe, bij wijze eener bede aan de vier steden, eenige gelden bijeengebragt. De Middelburgers, ondanks hun misnoegen op den Prins en ofschoon van de geledene rampen gansch niet hersteld, hadden zelfs besloten, boven het aandeel in de geldelijke bijdragen, de stadsklokken te verkoopen en zich daarvoor ijzeren geschut aan te schaffen. Alle bijzondere grieven en hartstogten weken bij hen voor de algemeene belangen; en zij, zoo wel als de overige Zeeuwen, toonden »eene bereidvaardigheid, om de Hollanders te helpen, die te opmerkelijker is, daar men in *Zeeland* zelf scherpe wacht moest houden tegen de vloot, die uit *Spanje* verwacht werd (3)." In het begin van Herfstmaand kwam de Zeeuwsche scheepsmagt, zeven kromstevens sterk, te *Vlissingen* en te *Zierikzee* uitgerust, onder de Admiraals LODEWIJK VAN BOYSOT en ADRIAAN WILLEMSZOON, den Vice-Admiraal KORNELIS NIKOLAASZOON, en JOOST DE MOOR te *Rotterdam* aan. Zij telde honderd vijftig stukken geschut en was met acht honderd wakkere bootsgezellen bemand, die gewoon waren de Spanjaarden te water te overwinnen, geene genade te schenken aan degenen, welke hun in handen vielen, en die de likteekenen droegen der doorgestane gevechten. Immers, volgens HOOFT, was »dezen den arm geknot, die den voet of het been kwijt, en kloste op stomp of stelt." Eenigen voerden eene zilveren halve maan op den hoed met het opschrift: *Liever Turksch dan Pausch*, waardoor zij hun afkeer van de Roomsche godsdienst aanduidden, of, naar veler oordeel, te kennen wilden ge-

(1) Zie over 'sPrinsen ongesteldheid, *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 39—41, 46, 50, 53, 57, 67.

(2) LANGUET, *Epist.* XIX. Part. II.

(3) SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 73.

1568—1576 ven, dat de »Turk minder geweld deed aan het geweten en beter zijn woord hield dan de Paus (1).” Men getuigt echter, dat deze woeste gasten eene goede krijgstucht onderhielden, en stiptelijk de bevelen hunner opperhoofden volgden.

Om dien tijd zond VALDEZ uit *Leiderdorp* weder een brief in de Spaansche taal van dezen inhoud: »Aan de Magistraat en het volk van *Leiden!* Hardnekkige Leidenaars tegen 4 v. Herfstmaand 1574 God en tegen uwen Koning en Heer! Hoewel uwe groote weêrspannigheid geen medoogen verdient, is echter de wil van Zijne goedertierene Majesteit, u in genade aan te nemen, indien gij uwe schuld erkent. Ik heb niet willen nalaten, u deze regelen te schrijven, om, gelijk ik bij dezen doe, u voor het laatst te vermanen, de stad aan Zijne Majesteit over te geven. Ik beloof u in Zijnen naam en op mijn woord en trouw, als een Christen en Edelman, dat aan u allen, in het algemeen, lijf en goed zullen kwijtgescholden worden, zonder eenige uitzondering; zelfs de Heer van *Noordwijk*, de Overste BRONKHORST, en de Burgemeester PIETER ADRIAANSZ. VAN DER WERFF, zullen ongetwijfeld deze genade verwerven. En opdat gij te beter moogt letten en besluiten op hetgeen u meest nuttig is, geef ik u tijd van beraad tot aanstaanden Maandag, den zesden dezer maand, terwijl gij intusschen vrijelijk, een, twee of meer personen zult mogen zenden, om met mij te onderhandelen, vooraf een trommelslager zendende. Ik verleen bij dezen aan de personen, welke gij zult afvaardigen, vrijgeleide om te komen en terug te keeren. Laat u toch niet bedriegen door ijdele hoop op ontzet, want hetgeen u het meest dient is de genade van Zijne Majesteit, welke u aangeboden wordt. Zijt verzekerd, dat, zoo gij mijn voorslag aanneemt, gij in mij een goeden vriend zult vinden; maar indien gij in uw boos opzet volhardt, gelooft mij, dat gij door het zwaard des regts zult omkomen (2).” Deze beloften en bedreigingen moesten echter thans op de belegerden te minder indruk maken, daar hun de toebereidselen in *Zeeland* tot ontzet evenmin onbekend konden zijn, als dat de Staten van *Holland*, tot datzelfde doel, ijverig bezig waren ter uitrusting van een groot aantal galeijen (gewapende roeischepen), honderd turfschepen, vijftig konvooischepen, honderd kaagschuiten en nog vele andere platbodemde vaartuigen, met een goed aantal bootsvolk, soldaten en een en twintig honderd roeijers bemand, en van eene aanzienlijke hoeveelheid mondbehoeften, stukken geschut en ander benoodigd krijgstuig voorzien. Zij antwoordden evenwel VALDEZ, dat »zij den Prins als ’s Konings Stadhouder, den Staten als hunnen bondgenooten, eed gedaan hadden, buiten wier voorkennis of ontbinding van hunnen eed zij in geen verdrag konden treden; wilde hij hun vrijgeleide verleenen, om door zijn leger heen te trekken en met den Prins te raadplegen,

---

(1) WAGENAAR, D. VI. bl. 488.

(2) ORLERS, *Beschr. v. Leyden*, bl. 497. *Leiden*, 1641. TE WATER, *Verk. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 59—61.

dan zouden zij zich binnen acht dagen nader verklaren." Dit aanzoek werd evenzeer afgewezen, als een ander om vrijgeleide voor vier afgevaardigden, ingevolge een brief van den Graaf DE LA ROCHE gedaan, welke door tien Glippers was onderteekend, ten einde, zoo het heette, met dien Graaf, als tijdelijk Stadhouder van *Holland*, te spreken. VALDEZ begreep te regt, dat beide aanzoeken slechts bedoelden, tijd te winnen en aan de gemagtigden een weg naar den Prins te banen, om dezen van den toestand der belegerden naauwkeurig te onderrigten. 1568—1576

De polders om *Rotterdam* en *Gouda* stonden wel geheel blank, maar het water bleef aan de *Landscheiding* en andere dijken staan; en eene poging van de Goudasche vrijbuiters, den *Zijldijk* door te steken, werd door de Spanjaarden verijdeld. Toen derhalve de Admiraal BOYSOT met de Zeeuwsche schepen te *Rotterdam* gekomen was, werd het doorsteken der *Landscheiding* tusschen *Zoetermeer* en *Wilsveen* ondernomen, om alzoo in het *Zoetermeersche meer* te kunnen geraken. Met dertig galeijen, twee honderd platbodemde vaartuigen, elk met zes of acht stukken gewapend, eenige ijsbrekers en, behalve het bootsvolk en de roeijers, met twee vaandels mijngravers benevens eenige vaandels Fransche soldaten onder DE LA GARDE, DURANT en CATTEVILLE, te zamen vijf en twintig honderd man, trok men *de Rotte* af. Om het indringen der kogels te beletten, waren de zijwanden der schepen van binnen met planken verdubbeld, en de tusschenruimten met vochtige matten of huiden opgestopt. Inzonderheid voorspelde men zich veel nut van de zoogenaamde *Arke van Delft*, een drijvend gevaarte uit twee platbodemde vaartuigen zamengesteld, die vast aaneengehecht waren en op welke eene houten verschansing was opgerigt, tegen geweerkogels beschut, rondom gesloten en met eene menigte geschut bezet. Dit vaartuig zonder roer of zeilen, werd door raderen, van binnen geplaatst en aan welke twaalf mannen steeds moesten draaijen, in beweging gebragt, en voerde vijftig soldaten. Des nachts ten een ure had men over de verdronken velden *de Landscheiding* bereikt, die nog anderhalve voet boven het water uitstak, en er spoedig aan beide zijden eene schans opgeworpen. De Spanjaarden, welke met vijf vaandels uit *Zoetermeer* waren opgerukt, om het doorsteken te verhinderen, werden tweemaal teruggeslagen. Geen beter lot trof eene andere vijandelijke afdeeling, welke tegen den avond uit *Wilsveen* en den *Leidschendam* te voet en te paard aanrukte. Het was bij die gelegenheid, dat een Zeeuwsche matroos eenen zieltogenden Spanjaard het hart uit het lijf scheurde en er in beet. Dit woest bedrijf, het kenmerk van den bittersten haat, werd door menig gedicht vereeuwigd, en het hart nog langen tijd te *Delft* bewaard. — Na *de Landscheiding*, werd de *Groeneweg*, een dijk, welke nog een voet boven water stond, ingenomen en doorgestoken. Maar daarmede was de vloot geenszins in het meer; want de grachten en veenplassen gingen niet door, gelijk men gegist en gehoopt had, uitgezonderd ééne vaart, die onder de Zoetermeersche brug henenliep, welke in den *Voorweg* lag, ter wederzijde sterk ver-

5 v. Herfstmaand 1574

10 v. Herfstmaand.

11 v. Herfstmaand.

1568—1576 schanst en, even als de huizen in den omtrek, met dertig vaandels Spanjaarden bezet was. De Prins, hiervan onderrigt, zond den Veldtuigmeester FILIPS VAN ASSELIERS met

17 v. Herfstmaand 1574 vier halve kartouwen op twee koornschepen, en eenige ijsbrekers van *Delft* tot hulp af. BOYSOT stak onmiddellijk de vaart in, welke naar de brug geleidde, en wel tot onder het bereik van het geweervuur der vijanden. Links van hem had een der koornschepen met twee halve kartouwen, en regts KORNELIS NIKOLAASZOON post gevat. Hevig werd nu van den morgen tot den middag op de brug en de belendende huizen geschoten, hetgeen de Spanjaarden met een levendig vuur beantwoordden. Hardnekkig streed men aan beide zijden voor de eer der overwinning, tot BOYSOT, toen een der koornschepen reddeloos was geschoten en het andere hetzelfde gevaar liep, moest afhouden. Een hoop Fransch krijgsvolk, dat buiten weten van den Admiraal te ver voorwaarts was gedrongen, werd nu door de Spanjaarden aangetast en op de vlugt gedreven. CATTEVILLE verdronk; DURANT redde met zwemmen het leven. Aanmerkelijk moet der Spanjaarden verlies aan volk geweest zijn; immers geheele schuiten met dooden en gekwetsten werden door hen naar *Utrecht* en *Haarlem* gezonden. Maar 's Prinsen volk was hiermede weinig geholpen. De wind hield het wassen des waters tegen, en hetgeen er was, werd door de onvermoeide pogingen der Spanjaarden zijdwaarts afgeleid, en verspreidde zich over eene te uitgestrekte oppervlakte, om veel diepte te laten. Men had dan ook bijna alle hoop op eenen gunstigen uitslag verloren, toen 's anderendaags eene stevige koelte uit den Noordwesten opstak, welke twee dagen aanhield en het water buitengemeen opstuwde. BOYSOT besloot echter van het bemagtigen der Zoetermeersche brug af te zien, daar men, naar het berigt van eenige landlieden, met veel minder moeite over den Zegwaardschen weg, tusschen *Zoetermeer* en *Benthuizen*, het meer konde naderen. De namen van hen, door welke deze belangrijke raad, die het ontzet van *Leiden* bewerkt heeft, gegeven werd, verdienen in het geheugen bewaard te worden. Zij waren JEROEN KORNELISZ. van *Zoetermeer*, KORNELIS WILLEMSZ. van *Benthuizen*, en LEENDERT PIETERSZ. Secretaris van *Zevenhuizen*. Uit erkentenis, schonken de Staten van *Holland* in Vijftien honderd tachtig aan elk van hen levenslang een jaargeld van vijftig gulden (1). BOYSOT stevende in den nacht met acht galeijen en zeventig soldaten, verzeld door den Raadsheer Mr. PIETER WASTEEL, zaakgelastigde van den Prins, en den Overste DE LA GARDE, derwaarts, terwijl het overige zijner vloot onder ADRIAAN WILLEMSZ. voor de brug bleef liggen, om den vijand te misleiden. Hij liet dadelijk bij zijne komst aan dien weg twee schansen opwerpen, waaraan de soldaten, ofschoon blootgesteld aan een fellen Noordwestewind en tot aan de knieën in het water, met zoo veel ijver den geheelen nacht doorwerkten, dat zij des morgens voltooid waren. Het voorbeeld der Duitsche

(1) *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 299.

bezetting te *Benthuizen*, welke reeds dien nacht op *den Kerkweg* was teruggetrokken, 1568—1576
werd nu door de Spaansche te *Zoetermeer* gevolgd, die met haar geschut in de rigting van *Zoeterwoude* de wijk nam. De verlaten punten werden terstond door BOYSOT ingenomen, met wien zich thans het smaldeel van ADRIAAN WILLEMSZ. weder vereenigde. Den volgenden dag zette men met twintig galeijen den vijand achterna, verdreef hem uit onderscheidene schansen, en hield toen op het *Zoetermeersche meer* aan. De Spanjaarden hadden zich bij de *Noord-aa* versterkt, doch trokken des nachts, voor de overmagt beducht, in stilte weg, zonder aan het bezetten van den mond der *Noord-aa* te denken, waardoor zij 's Prinsen vloot even gemakkelijk als aan de Zoetermeersche brug konden opgehouden hebben. BOYSOT geraakte nu met zijne galeijen op eenen breeden waterplas, die zich tot aan *Zwieten* uitstrekte. Onmiddellijk liet hij al het geschut losbranden, om de belegerden, die in zeven dagen niets van hem vernomen hadden, van 20 v. Herfstmaand 1574
zijn naderen kennis te geven, hetgeen zij, insgelijks door het lossen der kanonnen, beantwoordden. Doch de lage stand van het water belette, verder te komen; het bleef op negen duim boven het laagste land, terwijl de galeijen eens zoo veel diepte noodig hadden. Mogt het water zakken, gelijk te vreezen was, dan zou zelfs geen terugtogt mogelijk zijn; en te lande was men tegen den viermaal sterkeren vijand niet opgewassen. 's Prinsen komst op de vloot, welker geheele inrigting zijne goedkeuring wegdroeg, boezemde nieuwen moed en vertrouwen in. Hij liet *den Kerkweg* of dijk van *Zoeterwoude* naauwkeurig onderzoeken, en wees de punten aan, waar men dien het beste zou kunnen doorsteken. Mogt de wind niet draaijen en het water even laag blijven, dan zou men beproeven, er in het geheim dertig of veertig schuiten met mondkost over heen en in de stad te voeren, tot welke hagchelijke onderneming Kapitein GRENU zich grootmoedig aanbood. Nadat de Prins voorts op alles de noodige bevelen gesteld, en elk tot naauwkeurige pligtsbetrachting vermaand had, keerde hij naar *Delft* terug. Men begon echter aan het ontzet te wanhopen, toen een felle Noord-Oostewind het water 28 v. Herfstmaand.
zeewaarts opstuwde en alzoo nog meer deed vallen. »Indien God ons bij den eersten springvloed en met den wind niet genadig is," schreef BOYSOT aan den Prins, »of ons geene andere, nog onbekende middelen aan de hand geeft, zie ik geene kans de stad te ontzetten, en vrees te laat te komen; want zij zal het niet langer kunnen uithouden, daar er hongersnood, pest en tweedragt in heerschen."

En inderdaad, onbeschrijfelijk hoog was de nood in *Leiden* geklommen. Sinds langen tijd was er geen brood meer, en velen hadden het in geen zeven weken geproefd. Het rundvee was, op eenige melkkoeijen na, opgeteerd; onlangs was men met het slagten van paarden begonnen, en in de uitdeeling van dat vleesch met de uiterste spaarzaamheid omgegaan. Het gebrek wekte bij velen gemor en ontevredenheid, die zich luide openbaarden nadat 's Prinsen Overste VAN BRONKHORST den zesden van Herfstmaand was overleden, wiens gezag en onverbiddelijke gestrengheid de onruststokers in toom

1568—1576 gehouden hadden. Men schold op de Regenten, die in de verdediging volhardden, en schroomde niet uit te slaan, »dat zij wel veel gestolen moesten hebben, die zich op geene beloften van genade verlaten durfden." Met den nood wies de muiterij aan. Vijftien belhamels begaven zich naar het stadhuis en eischten, in naam van meer dan drie honderd burgers gelijk zij voorwendden, onstuimig der Overheid spijzen af of aanwijzing van de middelen, zich die te verschaffen. Een der Regeringsleden was flaauwhartig genoeg te betuigen, »dat hij geen schuld wilde hebben aan den hongerdood van zoo vele onschuldige menschen." Waardiger betoonde zich de edele Burgemeester PIETER ADRIAANSZ. VAN DER WERFF, van wien een andere woeste hoop tierende en dreigende hetzelfde vorderde. »Mannen, broeders!" was zijn rustig antwoord. »Ik heb eenen eed gezworen, dien ik hoop, door bijstand van den Gever van alle goede gaven, standvastiglijk te houden. Spijs heb ik niet; doch doodt mij, snijdt mijn ligchaam aan stukken, en deelt het uit zoo ver het strekken mag; ik ben des getroost; ik moet toch eenmaal sterven, en of dit door u of door den vijand geschiedt is mij onverschillig (1)." Beschaamd en verlegen dropen de ontevredenen af, terwijl de mannelijke taal van den Burgervader weerklank vond in de harten der ingezetenen, en eene algemeene geestdrift verwekte. Immers vrouwen en meisjes spoorden nu zelfs de mannen tot volharding en standvastigheid aan. »Wij zullen eer den linkerarm opeten," voerden eenige burgers van de muren den beleedigenden en spottenden Spanjaard te gemoet, »dan de stad uit honger overgeven; en ons van den regterarm bedienen, om haar te beschermen of, wanneer het mogt nijpen, in brand te steken en te verlaten." Men wond elkander als om strijd tegen de Spanjaarden op, die hun tergend toeriepen: »Het is uwen Prins zoo onmogelijk de stad te verlossen, als u de sterren van den Hemel te grijpen." Vergeefs beproefden nog steeds de Glippers en eenige Spaanschgezinde inwoners, de Regering tot het aannemen van 's vijands voorstellen te overreden; al hunne aanslagen, het Bestuur met geweld daartoe te dwingen, werden verijdeld. Vertrouwend wees de een den ander op de vloot in de verte, maar de hoop verflaauwde weder, als men op den wind lette, die van geen wenden wist. Aan ontkomen was niet te denken. Eenigen, niet langer in staat den

(1) J. FRUYTIERS, *van de Belegheringhe enz. der stad Leyden*, bl. 24, *Delft* 1577. — »VAN DER WERFFS standvastigheid is bekend," zegt BILDERDIJK, »maar men doet hem meer zeggen dan hij wel gemeend had. Immers zijn gezegde was niets dan de gewone Hollandsche spreekwijze: *ik kan het van mijn vleesch niet snijden;* 't geen alleen in een gewonen zin, maar niet naar den letter moet opgevat worden." Teregt heeft Prof. TYDEMAN hierop aangemerkt: »Indien alleen de pompeuse en dichterlijke HOOFT dit gezegde zoo had opgevijzeld, zou ik gereeder hierin toestemmen; maar ook de oudste en zeer prozaïsche Beschrijvers van het beleg en ontzet van *Leiden*, vermelden deze houding en dit antwoord van VAN DER WERFF als eene krachtige daad en die geduld en volharding inboezemde." *Gesch. d. Vaderl.* D. VI. bl. 268.

honger en der ellende weerstand te bieden, hadden met verlof der Regering de stad verlaten, doch waren door de Spanjaarden naakt of met de kleederen ten halve afgesneden derwaarts teruggejaagd, en weder uit medelijden binnen gelaten, ofschoon er het gebrek tot het uiterste geklommen was. Paarden-, honden-, en kattenvleesch werd als eene lekkernij gezocht. Gehakte huiden, bladeren en wortels van boomen, half verrotte koolstronken, uit de vuilnis opgelezen, en dergelijke voorwerpen meer werden op verschillende wijzen toebereid en gegeten. Vellen van gedroogden visch, uit de mesthoopen opgekrabt, werden dadelijk te lijve geslagen, en afgeknaagde, weggeworpen beenderen bijeengezocht, nageplozen en uitgezogen. Wie van de schamele gemeente een stuksken vleesch magtig werd, sloeg het raauw naar binnen; ja, zelfs het geronnen bloed der geslagte dieren werd uit de goten geschept en verzwolgen. Voor de zieken waren nog eenige spijzen bewaard, doch in zoo geringe hoeveelheid, dat iedere kraamvrouw slechts een vierendeel pond beschuit dagelijks kon bekomen. Zuigelingen zogen aan paardendarmen, en vele, welke dit ontberen moesten, gaven den geest in het trekken aan de ledige borst. Ja, meermalen heeft men beide, de moeder en het kind in hare armen, op straat dood gevonden. Al wat eetbaar was, werd tot verbazend hooge prijzen verkocht. Men dronk bier op haverdoppen, bedorven draf, of wel op wijnruit en alsem, in plaats van hop, gebrouwen; voorts water met azijn vermengd, of klaar voor dien het niet beter bekomen kon. Pestziekte was het natuurlijk gevolg van het ongewone en walgelijke voedsel, en sleepte meer dan een derde der bevolking weg. De levenden hadden naauwelijks kracht, om de dooden ter aarde te bestellen, en de knieën knikten, als zij met de lijken eene brug op moesten; eenigen zelfs bezweken onder dien last. De wachten, vroeger door tien mannen betrokken, werden nu slechts met vier of vijf man bezet, welke er uitgeput naar toe kropen, en niet zelden bij hunne tehuiskomst, vrouw en kind doodgehongerd wedervonden. Doch geene pen vermag al de ellende dezer worsteling tegen gebrek en dood, die niet hooger scheen te kunnen klimmen, naar vereisch te schetsen. Maar nu ook naderde het uur der verlossing.

1568—1576

Eenigen meenen, dat VALDEZ thans het plan had, *Leiden* te bestormen, maar hiervan door het smeeken of dreigen van de Jonkvrouwe MAGDALENA MOONS, zijne beminde of bruid, met wie hij later gehuwd is, werd afgebragt. Dit verhaal echter is op geschieden oordeelkundige gronden, teregt eene plaats onder de verdichtselen aangewezen (1). Niet aan den invloed eener Schoone had *Leiden* zijn behoud te danken. Op het punt van te bezwijken, steekt, juist met den springvloed, uit het Noord-Westen een storm op,

29 v. Herfstmaand 1574

(1 Zie des Hoogleeraars TYDEMANS *Ophelderingen en Bijvoegs.* in BILDERDIJKS *Gesch. d. Vaderl.* D. VI. bl. 271—281.

1568—1576 welke de baren der zee met geweld ten lande injaagt. Straks daarna zwaait de wind acht volle streken Zuidelijker, zoodat het water regt toe naar *Leiden* stroomt, en de vloot, in plaats van negen duim, acht en twintig duim peilen kan. Terstond besluit de Admiraal BOYSOT, den *Kerkweg*, tusschen *Benthuizen* en *Zwieten*, aan te tasten. Om de opmerkzaamheid der Spanjaarden van dat punt af te leiden, liet hij een loos alarm naar dien kant maken, waar zij aan den *Stompwijkerweg* lagen, welke van *Zoeterwoude* dwars tusschen *Wilsveen* en *Voorschoten* heenliep, en begon ten twaalf ure, in den nacht van den eersten op den tweeden van Wijnmaand, den togt. Hij zelf voerde den linkervleugel aan, uit vijf en twintig galeijen bestaande, en die het digtst bij *Zoeterwoude* was, waar de vijand zich het sterkst verschanst had. Over den regtervleugel, die zich naar *Zwieten* uitstrekte, had de Onder-Admiraal het bevel. FILIPS VAN ASSELIERS bleef met het grof geschut en acht of tien galeijen op de *Noord-aa* liggen, om de voorraadschepen, ten getale van honderd, te bewaken tot de *Kerkweg* vermeesterd en doorgestoken zou zijn. Deze dijk, welken de Spanjaarden met eenige welbemande schuiten bezet hielden, werd na een hevig gevecht door de Zeeuwen bemagtigd, die er twee schansen opwierpen, terwijl de uiterste linkervleugel *Zoeterwoude* uit grof geschut beschoot, en eenige bootsgezellen, stil aan land geslopen, er ettelijke huizen in brand staken. In den *Kerkweg* werden drie gaten gegraven, door welke de geheele vloot en al de voorraadschepen uit de *Noord-aa*, behalve twee, die, uit het vaarwater geraakt, op het droog bleven zitten en den Spanjaarden in handen vielen, tot in den *Meerbruggerpolder* voortraakten. Dit echter gelukte niet zonder moeite, daar men verscheidene ondiepe plaatsen ontmoette; doch de Zeeuwen sprongen alsdan uit de vaartuigen en droegen die er, als 't ware op hunne schouders, over heen. Vandaar roeide men niet naar de stad op, maar naar de *Vrouwenbrug* en het *Papenmeer*, tusschen *Zoeterwoude* en de schans *Lammen* gelegen. De Spanjaarden, die zich om de kerk te *Zoeterwoude* verschanst hadden, maakten hieruit op, dat men plan had, hen in te sluiten, en oordeelden het raadzaam, te meer daar het water in korten tijd een geheelen voet gewassen was, af te trekken. VALDEZ zelf en zijne soldaten vloden het eerst, en toen de zeven vaandels onder ALONZO LOPEZ GALLIO, al hun geschut en eenige voorraadschuiten achterlatende, den weg op naar *Voorschoten*, die te voren met rijsbossen was opgehoogd. BOYSOT, welke dezen aftogt een weinig te laat gewaar werd, zond de vlugtenden eenige galeijen achterna, die hen door haar kanonvuur uiteendreven. Velen, welke zich nu ginds en herwaarts trachtten te bergen, verdronken of werden door de Zeeuwen, die uit de vaartuigen in het water waren gesprongen, met lange daggen doorstoken, of wel met bootshaken van den dijk in de galeijen gehaald en doodgeslagen. Eenigen, hun geweer wegwerpende, ontkwamen langs den *Stompwijkerweg* met moeite naar den *Leidschendam* en *Voorburg*. Te midden der verwarring en algemeene verslagenheid, blonk de dapperheid uit van den Spaanschen Hopman

PEDRO GIACCONE. Hij was uit de schans *Lammen* toegesneld, om eene brug te verdedigen, doch door de Zeeuwen met haken naar beneden gehaald en voor dood in de schuit gelaten. Maar terwijl zij met het ophalen van anderen bezig waren, stond hij plotseling op en greep een scheepsbijl, waarmede hij hen derwijze van achteren aanviel, dat er drie om hals, de overigen over boord geraakten, en hij met de schuit gelukkig tot de zijnen terugkeerde. — Bijna twee honderd Spanjaarden waren omgekomen. 1568—1576

Deze vlugt, de vlammen, die uit *Zoeterwoude* opstegen, en het steeds wassende water verflaauwden niet weinig den moed der bezettingen van *Lammen* en *Leiderdorp*, die anders ligt aan de voorraadschepen, welke op het Meerbrugsche water digt opeengedrongen lagen en elkander de vaart belemmerden, veel afbreuk konden toegebragt hebben. BOYSOT liet nu zijn grof geschut in het *Papenmeer* brengen, gelegen tusschen *Zoeterwoude*, de schans *Jaapklaas*, en de sterkte *Lammen*. Het land was hier merkelijk hooger, en *Leiden* niet te ontzetten, vóór het laatstgenoemde punt bemagtigd was, langs welk *de Vliet*, die thans aldaar met paalwerk was toegedamd, naar de stad stroomt. De Zeeuwsche Vlootvoogd besloot derhalve *Lammen* den volgenden morgen, den derden van Wijnmaand, aan te tasten; doch daar deze schans even sterk bezet was als, naar het scheen, dapper zou verdedigd worden, en hij over niet veel krijgsvolk ter bestorming konde beschikken, gaf hij den Prins te kennen, dat, zoo de aanslag mogt mislukken, men geduldig moest wachten tot het water zoo hoog gewassen zou zijn, dat men langs de genoemde sterkte, over de velden naar *Leiden* konde komen. Dit baarde niet weinig zorg aan ORANJE, die nu zelf aan het ontzet begon te wanhopen.

Men had den belegerden met eene duif van den beraamden toeleg kennis gegeven en hun gelast, dien door eenen uitval te ondersteunen. Daar echter de vliegende bode eerst den volgenden dag aankwam, gaven de burgers niet het bepaalde teeken, en maakten geene beweging tot eenen uitval, zoodat BOYSOT, als hij aan de *Vrouwenbrug* kwam, meende, dat zij zich hadden overgegeven. Maar toen zij de vlammen uit *Zoeterwoude*, waar zij wisten, dat de vijand zich sterk verschansd had, zagen opstijgen, hieven zij luide jubelkreten aan, plantten hunne vaandels op de muren, en heschen vlaggen op de torens ten teeken hunner vreugde, niettegenstaande zij het gebulder van een hevig geschutvuur der Spanjaarden uit *Lammen* en het slot *Kronenstein*, dat met drie honderd man bezet was, op de Zeeuwsche schepen hoorden. Er werd dadelijk bevel gegeven, dat vrouwen, kinderen en alle onweerbare lieden van de vesten af, en alle weerbaren, ook die den vorigen nacht gewaakt hadden, in volle wapenrusting derwaarts optrekken en er niet afkomen zouden, ten ware zij door de Burgemeesters zelve afgelost werden; voorts moesten alle vaartuigen uit de omliggende wateren in bijgrachten gebragt worden, om het binnenvaren der voorraadschepen niet te belemmeren. — Eenigen verhalen, hetgeen door anderen wordt tegengesproken, dat de Burgemeesters van de muren hunnen stadgenooten de sterkte *Lammen* en de schepen van

1568— 1576 BOYSOT aanwezen met de woorden: «Ziet burgers! achter gindsche schans is brood. Wat dunkt u, zullen wij het daar laten en hier van honger sterven? »Neen, neen," was het antwoord, »dan liever de schans met onze nagels doorgegraven."

Eene dier onvoorziene gebeurtenissen, welke de een toeval, de ander Goddelijke beschikking noemt, en die zoo dikwerf de berekeningen der menschen, hun hopen en vreezen te schande maken, bewerkte *Leidens* redding. In den nacht van den tweeden op den derden van Wijnmaand stortte een stuk van den stadsmuur, ter lengte van zes en twintig roeden, bij de Koepoort met een vreesselijk gekraak in. De Spanjaarden te *Lammen* meenden, dat de belegerden uitvielen, en vreezende, door hen van den eenen kant en door de vloot van de andere zijde bestookt te zullen worden, besloten zij hunnen post te verlaten, te meer daar VALDEZ last gegeven had, tijdig te wijken, wanneer zij door eene magt, sterker dan de hunne, aangevallen wierden. Zij wierpen hun geschut in *de Vliet* en trokken vóór den dag met stille trom af, al hun leeftogt achter latende. Indien zij van de opening in den muur gebruik gemaakt hadden, om den storm te wagen, zouden de uitgeteerde burgers bezwaarlijk bij magte geweest zijn, dien af te slaan (1).

Men had wel in de stad de beweging gehoord, door het doen zinken van het geschut bij de schans te *Lammen* veroorzaakt, doch de reden er van volstrekt niet vermoed. Het berigt van een jongen, die des nachts van den stadsmuur had opgemerkt, dat een aantal Spanjaarden, die hij aan de brandende lonten kon herkennen, uit de schans was vertrokken, zonder terug te keeren, wekte nadenken op. Voor zes gulden begaf zich de knaap naar de schans, en er niemand vindende, wuifde hij met zijn hoed. Daar men echter vreesde, dat hij door den vijand tot het geven van dit teeken gedwongen werd, zond men een man af, met een verrejager gewapend, welke de schans ongehinderd voorbij kwam, en tot aan de knieën door het water wadende, bij BOYSOT geraakte. Op het gezigt hiervan, rukte Hopman GERRIT VAN DER LAAN met de vrijbuiters uit de stad naar *Lammen*, en ontving hier weldra, onder luide vreugdekreten, de twee galeijen, welke de Admiraal, wien de tijding van het verlaten der schans ongelooflijk was voorgekomen, op verkenning had uitgezonden. Onder andere voorwerpen, vond zekere GIJSBERT KORNELISZ. SCHAECK in de Spaansche legerplaats een pot met gekookt vleesch, uit welken hij en zijne nakomelingen, meer dan eene eeuw daarna, hunne vrienden elk jaar, op den dag van het ontzet, op een gelijk geregt plagten te onthalen (2). —
3 v. Wijnmaand 1574 Zoodra het paalwerk, waardoor de Spanjaarden *de Vliet* gedamd hadden, door het bootsvolk en de stads timmerlieden was uitgewonden, roeide men ongehinderd naar de

(1) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 397.

(2) Eene afbeelding van dien pot, vindt men bij SEVERINUS, *Beschr. d. Beleg. v. Leiden*, bl. 128.

stad en kwam er des Zondags morgens ten acht ure aan. Onbeschrijfelijk is de vreugde waarmede BOYSOT, die de voorhoede, en ADRIAAN WILLEMZ, welke de achterhoede aanvoerde, door allen, groot en klein, die nog kracht bezaten, om zich op de been te houden, ingehaald en verwelkomd werden. De Vlietbrug, door welke de voorraadschepen naar binnen schoten, en de boorden der vaart waren opgepropt met eene uitgehongerde menigte van allen ouderdom en kunne, die armen, handen, schouders uitstak, om het brood, de kaas, den haring of andere spijs, die men haar aanreikte of toewierp, te grijpen, te vangen, te grabbelen of op eenige andere wijze magtig te worden. De vlugsten sprongen in het water en waadden er doorheen, of zwommen de schepen te gemoet. Velen, die iets bekomen hadden, snelden, onder het geroep van: »*Leiden is ontzet! Leiden is ontzet! Eeuwig zij de Heer geprezen!*" naar hunne woningen, om hunne zieke of van honger wegstervende huisgenooten te verkwikken. Sommigen werden de slagtoffers hunner gulzigheid en gaven, met de spijs in den mond, op straat den geest, weshalve de Regering, »nu men overvloed had zoowel als toen de honger neep," eene bepaalde hoeveelheid der ingebragte levensmiddelen door gemagtigden van stadswege liet uitdeelen, gelijk mede van die mondbehoeften, welke spoedig aangekocht werden voor de liefdegaven, die, op 's Prinsen last, te *Delft*, *Gouda* en elders ingezameld waren. Zoodra BOYSOT en de overige Bevelhebbers aan land gestapt waren, begaven zij zich met het meeste scheepsvolk, de Regeringsleden en burgers naar de Pieterskerk, om den Almagtigen voor deze verlossing te danken, waarin de Leeraar der Hervormden PIETER KORNELISZ., die in al de ellende der belegering gedeeld had, de gemeente voorging. Zeker stegen nooit vuriger dankzeggingen en opregter gebeden dan thans ten Hemel, en meer dan eens werd het statig psalmgezang door het snikken en weenen der overkropte gemoederen afgebroken. Denzelfden dag ontving de Prins, onder de namiddagpreek in de Fransche kerk te *Delft*, de tijding van het ontzet van *Leiden*, waar een bode van BOYSOT dien morgen nog hem weinig hoop op had gegeven. Na de preek, werd de heugelijke mare van den kansel den volke verkondigd, hetgeen ook in de twee andere kerken geschiedde. De burgers betoonden niet slechts door uiterlijke teekenen hunne vreugde, maar bragten terstond voor meer dan duizend gulden, zoo aan geld als levensmiddelen bijeen, om in de behoefte der verloste stad te voorzien. HANS VAN BRUGGE, 's Prinsen hellebardier, welke de tijding had overgebragt, werd terstond door de Staten van *Holland* met eene vereering van vijfentwintig gulden begiftigd.

BOYSOT verdreef hierop de Spanjaarden uit al hunne schansen om *Leiden*, behalve die te *Wadding*, welke zij nog eenigen tijd bezet hielden. Derwijze had hen de schrik bevangen, dat twee vaandels, naar men verhaalt, voor twaalf man van 's Prinsen volk op de vlugt gingen. Drie Amsterdammer galeijen, welke, aan gene zijde van *Leiden* gelegen, de stad hevig hadden beschoten, voeren insgelijks weg, waardoor de schansen

1568– aan de *Kaag* en aan de *Goudschesluis* den Prins in handen vielen, en door hem versterkt werden. In het verlaten *Leiderdorp* vond men in de tent van VALDEZ een plattegrond van *Leiden* en al de omliggende Spaansche schansen, met een onderschrift van den Veldheer zelven in slecht Latijn, hetwelk vertaald dus luidt: »Vaarwel stad, vaartwel schansen, die verlaten zijt geworden om het water, niet om de magt der vijanden." — De Nederlanders hadden bij dit ontzet naauwelijks veertig, de Spanjaarden tusschen de duizend en vijftienhonderd man, zoo in het water als door het zwaard, verloren. Het was zeer opmerkelijk, dat den dag na *Leidens* verlossing, een felle Zuid-Oostenwind opstak, die het water van de stad afdreef, en toen weder Noordwaarts zwaaijende het met een onweder naar zee terugvoerde, zoo dat het land in korten tijd droog genoeg was, om het vee er op te brengen. Ware dit een paar dagen vroeger geschied, *Leiden* zou waarschijnlijk verloren geweest zijn.

1574

ORANJE kwam in den avond van den vierden van Wijnmaand in de bevrijde stad, prees ten hoogste de standvastigheid met welke de burgerij zooveel ellende verduurd had, en beloofde, dat zij en hare nakomelingen de vruchten er van zouden plukken; tevens zorgde hij, dat aan de schamele, uitgehongerde menigte, levensmiddelen om niet werden uitgereikt, waartoe de omliggende steden en plaatsen het hare bijbragten. Voorts keurde hij het raadzaam, het getal der leden van het Stedelijk Bestuur van veertig tot op achtentwintig in te krimpen, en buitentijds nieuwe Burgemeesters, Schepenen en Rentmeesters, onder welke eenige geene Poorters waren, te benoemen. Toen men zich hierover als eene schending der stedelijke voorregten schriftelijk bij hem beklaagde, betuigde hij, dat deze verandering om gewigtige redenen en ten nutte des Lands geschied was. Eenigen houden het voor ten hoogste waarschijnlijk, dat de Spaanschgezindheid van sommige Leidsche Regenten, ORANJE tot dezen maatregel bewogen hebbe (1). — De Zeeuwsche Oppervlootvoogd en andere Scheepsbevelhebbers ontvingen van de stad *Leiden* tot aandenken en erkentenis ieder eene gouden ketting, waaraan een eerpenning (2). BOYSOT werd daarenboven op een gastmaal, te zijner eere aangelegd, door de Staten van *Holland* met een dergelijke gouden ketting, ter waarde van zeshonderd gulden, beschonken. *Leiden* zelf bleef niet onbeloond. Reeds sinds eenigen tijd waren de Prins en de Staten bedacht geweest, in *Holland* eene Hoogeschool te stichten, dewijl men steeds genoodzaakt was, de jonge lieden, welke zich in de letteren en wetenschappen wilden bekwamen, naar *Leuven*, *Douai* en nog verder te zenden, waar hun, zoo in het godsdienstige als staatkundige, grondbeginselen werden ingeboezemd, welke men onbestaanbaar oordeelde met de belangen van het vaderland.

---

(1) WAGENAAR, D. II. bl. 497.

(2) Zie de afbeelding bij SEVERINUS, *Beschr. d. beleg. v. Leiden*, bl. 134.

De voltooijing van dit plan was echter, uithoofde der tijdsomstandigheden, gedurig uitgesteld, en zou misschien geheel zijn blijven steken, indien de Prins het niet met zooveel nadruk had voortgezet, dat de Staten den derden van Louwmaand Vijftien honderd vijf en zeventig besloten, onverwijld in *Holland* eene Hoogeschool te stichten en wel in de stad *Leiden*, welke, als eene geschikte plaats, hun door ORANJE was aanbevolen, wien zij daarvan den volgenden dag kennis gaven. Twee dagen later werd het octrooi tot oprigting er van, op 's Konings naam, verleend, en den achtsten van Sprokkelmaand daaraanvolgende de Hoogeschool met groote plegtigheid ingewijd. De eerste openbare lessen werden er door Nederlandsche geleerden gegeven, die, gedeeltelijk, spoedig door andere bekwame mannen, meest uit *de Nederlanden* of *Frankrijk* herkomstig, vervangen werden; terwijl het nergens blijkt, dat ST. ALDEGONDE, zoo als WAGENAAR meldt (1), hen uit *Heidelberg* en elders in *Duitschland* herwaarts bragt. Even weinig blijkt, dat, gelijk HOOFT verhaalt (2), aan de burgers van *Leiden*, »in erkentenis van hunne standvastigheid, de keus werd overgelaten tusschen vrijheid van zekere tollen en eene Akademie in hunne stad." Dit neemt echter geenszins weg, dat de Prins en de Staten *Leiden* met dit voorregt en voordeel begunstigd hebben, uit aanmerking der diensten, »door het uithouden van een zoo langdurig beleg, den Lande bewezen (3)." Zij begunstigden ook de stad met eene vrije jaarmarkt, welke van den eersten tot den tienden van Wijnmaand mogt duren, en op welker derden dag het ontzet elk jaar godsdienstig zou gevierd worden (4). 1568—1576

---

(1) D. VI. bl. 498.

(2) *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 398.

(3) TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 79—84. V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 117—121.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 561. — Ons verhaal van de belegering, of liever insluiting, en het ontzet van *Leiden* is geput uit: *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 8, 10, 26, 30, 37, 40, 47, 67, 75, 79. VIGLIUS, *Epist.* ad HOPPERUM, p. 822. J. DOUSA, *Carmen trochaïcum* ad JANUM HOUTENUM. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XII. p. 269—280, Liv. XIII. p. 280—291. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 466—470. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 131—138. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 207—215. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 289—298. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. IV. p. 179—183. DE TASSIS, *Comment.* Lib. II. p. 191, 192. HARAEUS, *Annal. Brabant.* T. III. p. 210—216. J. FRUYTIERS, *Corte beschryvinghe van de strenghe belegheringhe* enz. *der stadt Leyden*, Delft 1577, bl. 6—32. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 548—562. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 102—106. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 372—398. ORLERS, *Beschr. v. Leyden*, bl. 447—550, 571, 572. GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* D. II. bl. 97—116. SEVERINUS, *Beschr. d. beleger. v. Leiden*, bl. 49—137. 5de druk. *Onuitgegeven stukken betrekkelijk het beleg*, achter J. ROEMER, *Het Vijfde halve Eeuw-*

1568—1576 De mannen, onder wier leiding de burgers van *Leiden* eene enge belegering van vijf maanden en al de ellende, daaraan verbonden, manhaftig weêrstonden, moeten door het nageslacht meer dan bij name gekend worden. Burgemeester VAN DER WERFF verdient onder hen eene eerste plaats (1). Hij was den veertienden van Zomermaand (ouden stijl) Vijftienhonderd negen en twintig geboren, en de zoon van ADR. MAERTENSZ. VERMEER en CLARA CLAASDOCHTER. Zijn vader, een zeemtouwer, had zich in Vijftienhonderd zes en twintig uit *Gouda* te *Leiden* gevestigd, en was als Doopsgezinde en Vermaner, in Vijftienhonderd zeven en dertig te *Haarlem* om het geloof ter dood gebragt. Dikwijls wordt de zoon, naar het gebruik van dien tijd, met zijn voornaam en dien zijns vaders PIETER ADRIAANSZ. geheten, en schijnt den toenaam VAN DER WERFF gekregen of ontleend te hebben van de groote werf, welke hij tot zijne lederbereiding of zeemtouwerij gebruikte. Er is reeds door ons melding gemaakt van de diensten, welke hij in de jaren Vijftienhonderd zeven en zestig en acht en zestig den Prins van *Oranje* met reizen, raadplegen en bovenal geld ophalen en bezorgen bewezen heeft. Groot beleid en heldhaftigheid toonde hij in Vijftienhonderd twee en zeventig bij het overbrengen van eene somme gelds van *Delft* naar *Haarlem*, midden door de Spanjaarden en eigen muitende soldaten. Het volgende jaar werd hij Burgemeester van *Leiden*, was Voorzittend Burgemeester tijdens de twee belegeringen dier stad, en bekleedde nog tien maal de Burgemeesterlijke waardigheid, en vier maal den post van Schepen. Dadelijk na het ontzet geraakte hij in botsing met den Prins van *Oranje*, dewijl deze de Regering buitentijds verzet en sommige personen daarin gesteld had, welke, naar VAN DER WERFF's overtuiging, die eer niet verdienden. Hij deed daartegen protest, waarvan hij nog zes en twintig jaren later eene verklaring onderteekende. Hij werd echter, zoo vóór als na den dood des Prinsen, telkens tot gewigtige betrekkingen geroepen, en overleed den vijfden van Louwmaand Zestien honderd vier in den ouderdom van bijna vijf en zeventig jaren. In Zestienhonderd een en zestig hebben 's mans dochters-zonen VAN ASSENDELFT, voor hem een gedenkteeken in de *St. Pancras* of *Hooglandsche* kerk te *Leiden* opgerigt (2).

JOHAN VAN DER DOES (JANUS DOUSA), Ridder, Heer van *Noordwijk* en *Kattendijke*, stamde af van het oud-adellijk geslacht diens naams, en was in Vijftienhonderd vijf

---

feest over het ontzet der stad Leiden enz., waarin ook is opgenomen de *Catalogus van Oudheden en bijzonderheden, betreffende het beleg en ontzet der stad Leiden in* 1574, welke bij genoemde feestviering, op het raadhuis aldaar zijn ten toon gesteld.

(1) Verschillend wordt deze naam geschreven: *van de Werf, van der Werf, van der Werff van de Werve, van der Werfe, van der Werffve.*

(2) J. W. TE WATER, *Levensbijzonderheden van* P. A. V. D. WERFF, bl. 19—166.

C. E.d Taurel sculps.

en veertig te *Leiden*, naar anderen, te *'s Hage* uit het huwelijk van JOHAN VAN DER DOES en ANNA VAN NIJENRODE geboren. Hij legde aan de Hoogescholen te *Leuven* en te *Parijs* den grondslag tot die uitgebreide geleerdheid, door welke hij zoo veel roems verworven heeft. In Vijftienhonderd zes en zestig onderteekende hij het Verzoekschrift der Edelen aan de Landvoogdes, en vertrok in Vijftienhonderd twee en zeventig, gelijk onderscheidene malen daarna, als gezant naar *Engeland*. In Vijftienhonderd vier en zeventig werd hij Bevelhebber van *Leiden*, het volgende jaar de eerste Verzorger der Leidsche Hoogeschool, en tien jaren later opziener harer boekerij, terwijl hem tevens het schrijven der geschiedenis van *Holland*, tegen eene jaarwedde van drie honderd gulden, was opgedragen. In Vijftienhonderd drie en negentig begaf hij zich naar *'s Hage* als Raadsheer in den Hoogen Raad, en overleed te *Leiden* in Zestienhonderd vier aan de pest. Met groote bekwaamheid voerde hij beide pen en degen; het eerste bewijzen zijne dichterlijke en geschiedkundige schriften; het laatste zijne heldhaftigheid in de belegering van *Leiden* getoond, toen hij insgelijks een schitterend bewijs gaf van zijne onkreukbare eerlijkheid, daar bedreigingen zoo min als vleijende beloften en Spaansch goud zijne trouw en standvastigheid konden doen wankelen, die evenmin, in een later tijdperk, voor de aanzoeken van LEICESTER bezweken. Zijn laatste mannelijke afstammeling heeft in Zeventienhonderd twee en negentig een gedenkteeken, met de beeldtenis van den man, » wiens weêrgade het Vaderland zeldzaam gezien heeft," en een Latijnsch opschrift versierd, in de kerk te *Noordwijk* te zijner eere gesticht (1). 1568—1576

Naast VAN DER WERFF en VAN DER DOES, verdient JAN VAN HOUT, Secretaris van *Leiden*, genoemd te worden, die, gelijk deze beide mannen en de Hoofdschout HENDRIK VAN BROUCHOVEN, vrij bleef van alle Spaanschgezindheid, welke tijdens het beleg de Burgemeesters KORNELIS VAN NOORDEN, JAN VAN BAARSDORP, KORNELIS VAN SWIETEN en de meeste leden der Vroedschap, de eene meer de ander minder, betoonden. Toen de Graaf van *Leicester* in Vijftienhonderd zes en tachtig den toeleg had, de Hoogeschool van *Leiden* naar *Utrecht* te verplaatsen, werd JAN VAN HOUT met VAN DER DOES naar hem gezonden, om het regt van *Leiden* op het bezit dezer inrigting aan te toonen en te verklaren, dat men zich liever alles dan haar zou laten ontnemen. In Zestienhonderd twee maakte JAN VAN HOUT zich bij zijne geboortestad verdienstelijk door het uitgeven van zijn *Dienstbouck der stadt Leiden*.

Ook WILLEM KORNELISZ. SPEELMAN mag niet onopgemerkt worden voorbijgegaan. In stede van bij den nijpendsten hongersnood zijne acht duiven te slagten, om zich en de zijnen te verkwikken, hield hij deze vliegende postboden ten dienste der stad in het

(1) KOK, *Vaderl. Woordenb.* D. XII. bl. 397. TE WATER, *Verbond der Edelen*, D. II. bl. 333—337 en de aldaar aangehaalde schrijvers; D. III. bl. 510—513. D. IV. bl. 337—339.

1568—1576 leven. Tot erkentenis, werd hem bij een open brief vergund, den naam van *Duivenbode*, en in zijn wapenschild, het stadswapen te voeren. Ook werd hij van stadswege met een zilveren gedenkpenning beschonken. De duiven heeft men opgezet en langen tijd op het Raadhuis ter gedachtenis bewaard (1). — De vrijbuiter BAREND KORNELISZ. VAN KEULEN werd, ter belooning zijner diensten gedurende het beleg aan de stad bewezen, met eene schippersplaats van *Leiden* op *Utrecht* begunstigd, en met een geschilderd glas in zijne woning vereerd, op hetwelk hij zelf, zijne vrouw en negen kinderen waren afgebeeld. Zijn mannelijk oir is in de helft der laatstverloopene eeuw uitgestorven (2).

VALDEZ had intusschen met zijne krijgsbenden *'s Gravenhage* en de dorpen van het *Westland* betrokken. De soldaten, die op *Leidens* buit gevlamd hadden, hielden hem verdacht, dat hij zich door de Hollanders voor twee tonnen gouds had laten omkoopen. Hij verontschuldigde zich echter bij REQUESENS wegens het opheffen des belegs zoo nadrukkelijk, dat hij bij zijne Opperhoofden in achting bleef en steeds gewigtige krijgsambten bekleedde. De Landvoogd stelde hem zelfs in staat, aan elk zijner misnoegde manschappen vier kroonen op hunne achterstallige soldij af te betalen, met belofte, dat het overige spoedig zou volgen. Maar toen dit binnen twee maanden niet geschied was, begonnen zij, in slechte plaatsen gelegerd en onophoudelijk door de Hollanders en het water bestookt, te muiten, knevelden VALDEZ, joegen hunne Bevelhebbers weg, en kozen een Opperhoofd (*Eletto*), welk in hun naam den Landvoogd verwittigde, dat, zoo de verdere betaling tien dagen uitbleef, zij *Holland* zouden verlaten en wel de plaats weten te vinden, waar geld te halen was. Daar nu op den bepaalden tijd geen bevredigend antwoord gekomen was, ruimden zij *Vlaardingen*, *Maaslandssluis*, *den Haag*, *Valkenburg*, *den Leidschendam* en wat meer door hen in dien hoek bezet werd, en trokken, tusschen de zes en zeven duizend man, zoo paarde- als voetvolk sterk, naar *Haarlem*. Zij vonden hier de poorten gesloten; even zoo te *Amsterdam*, en sloegen toen den weg op naar het *Sticht*, dat deerlijk werd afgeloopen. Het was ondertusschen VALDEZ gelukt hun te ontsnappen. Den twaalfden van Wintermaand bezetten zij de drie voorsteden van *Utrecht*, en maakten terstond toebereidselen, om de vierde voorstad, *de Waard* geheten, stormenderhand te bemagtigen. Door HIERGES, die onlangs in het stadhouderlijk bewind over *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* den Graaf DE LA ROCHE had vervangen, welke »uit weersmaak in de Spaansche dwarsgangen en hunne onhandelbaarheid," zijne betrekking had nedergelegd, waren hier drie vaandels Nederlandsche knechten van zijne afdeeling in bezetting gelegd, die,

(1) SEVERINUS, *Beschr. d. beleger. v. Leiden*, bl. 111—115.

(2) SEVERINUS, *Beschr. d. beleger. v. Leiden*, bl. 67—69.

met de burgers vereenigd, de bestormers met verlies van veertig of vijftig man terug- 1568—1576
dreven, welke voorts in de drie voorsteden hunnen moed koelden. Men vreesde evenwel voor een aanval op de stad zelve en dat de Spaansche soldaten op *Vredenburg*, honderd twintig of honderd vijftig man sterk, hunne landslieden door het kasteel zouden binnenlaten. In deze ongerustheid kwam op den avond van den vijftienden van Wintermaand HIERGES uit *Amsterdam* te *Utrecht*, en vond er de burgers, de bedienden van het Hof, en de geestelijkheid in de wapenen. Inmiddels zetten de muitende soldaten, welke door de Spaanschgezinden uit de stad van levensmiddelen voorzien werden, hunnen eersten *Eletto* af en kozen eenen anderen, JUAN BIANCO genaamd, een stout en onverschrokken krijgsman, welke gezworen had in de stad te zullen komen, al moest hij 't met den dood bekoopen. Terstond liet hij den zestienden van Wintermaand alles tot den storm en, naar men wil, zelfs honderd vijftig stroppen gereed maken, om »*Utrecht* op zijn *Antwerpsch* te behandelen." Den volgenden morgen, tusschen zes en zeven ure, werd de hamei van de *St. Katrijnepoort* opengeloopen en de poort beklommen. Dadelijk vlogen de burgers naar het bedreigde punt en boden, vooral toen zij zagen, dat de bezetting op *Vredenburg* zich stil hield, dapper tegenweer, niet weinig aangemoedigd door de tegenwoordigheid des Stadhouders en het voorbeeld van den wakkeren Hopman HENRYCK SNATER, bijgenaamd de *Scheutvrije*, die, ofschoon hij dikwijls den vijand onder de oogen gezien en menige schans en stad had helpen bestormen, nooit was gekwetst geworden. De *Eletto*, aan zijn eed getrouw, drong met zeven of acht zijner manschappen in de stad, doch moest, van alle hulp verstoken en van alle kanten besprongen, na den wanhopigsten tegenstand voor de overmagt zwichten en werd met de zijnen neêrgesabeld. De Spanjaarden, reeds aan het wijken gebragt, bliezen geheel den aftogt, toen de Bevelhebber van *Vredenburg* DON FRANCESCO FERNANDO D'AVILA zijn grof geschut op hen liet spelen. Hun verlies wordt door eenigen op honderd, door anderen op meer dan twee honderd man begroot; de burgers telden zestien of achttien gesneuvelden, maar vele gekwetsten, daar eenige kwaadwilligen uit het kasteel op hen geschoten hadden. HIERGES beval het schieten op de aftrekkende muiters te staken, welke alzoo ongehinderd hunne gewonden en wapenen wegvoerden, hunne dooden begroeven, en denzelfden dag nog die landstreek verlieten. De gekwetste burgers werden op stadskosten verpleegd, de wachten versterkt, en de muren en borstweringen met hout, steen of andere stoffen opgehoogd, om die in nog beteren staat van verdediging te brengen. De stedelijke Regering bleef niet in gebreke aan REQUESENS van het gebeurde kennis te geven, en op het straffen van den moedwil dezer soldaten aan te dringen, doch ontving ten antwoord, dat »hij de krijgstucht niet kon bewaren, wanneer de Staten des Lands voor de betaling van het krijgsvolk niet zorgden." Hij zond den muitelingen DON JUAN OSORIO DE ULLOA, welke hun een gedeelte der achterstallige

1568—1576 soldij betaalde, waarop zij in de omstreken van *Maastricht* en in *Vlaanderen* de winterlegeringen betrokken (1).

Was het jaar Vijftienhonderd vier en zeventig merkwaardig door het beleg en ontzet van *Leiden*, niet minder was het dit door de opdragt der Hoogste Overheid van *Holland* en *Zeeland* aan den Prins van *Oranje*. Het gezag van dien Vorst was slecht omschreven en werd dikwijls weinig geëerbiedigd. Reeds vóór zijne komst in *Holland*, had hij zich genegen getoond, met kennisneming (*advis*) en dikwerf met overleg der Staten te handelen, hetzij om hen daardoor te meer belang voor de algemeene zaak in te boezemen en te sterker daaraan te verbinden, of wel, om zich zelven niet geheel en alleen met de verantwoordelijkheid voor de uitkomsten te beladen (2). Doch hieruit ontsproot voor hem eene bron van veelsoortige moeijelijkheden. De Staten, die ofschoon zij de wapenen hadden opgevat, echter den Koning als Heer (*Souverein*) bleven erkennen, begrepen, wel is waar, dat het uitoefenen der *Wetgevende Magt* en, in het algemeen gesproken, der *Hooge Overheid*, tijdens den oorlog, den Prins toekwam als *Stadhouder*, en welke in die hoedanigheid de plaats van den Graaf bekleedde (3); maar sedert ORANJE niets deed of beval dan met hunne kennisneming en overleg, wilden zij, die vroeger slechts in het opleggen van belastingen en wat daarmede in betrekking stond, gekend werden, nu alles mede helpen bestieren. Zij zelve hadden eene nieuwe regeling (*ordonnantie*) op hunne Vergadering, die te voren alleen afhankelijk was geweest van het goedvinden van den Graaf of zijnen Raad, vastgesteld (4). De Prins-Stadhouder bleef bij deze regeling wel boven de Staten in de *Wetgeving;* het geheele *bewind* en het *uitvoerend bestier*, indien men dat ook hier van de *Wetgeving* zou willen onderscheiden, bleven te gelijk in zijne handen met de *Raden nevens hem;* maar hij had de Staten, als vertegenwoordigende het volk, gedurig noodig, vooral in de hagchelijkste oogenblikken en in de geldmiddelen. Buiten hunne toestemming

---

(1) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XIII. p. 291—294. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 470, 471. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 138, 139. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 298. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 217, 218. FRUYTIERS, *Beleg. v. Leiden*, bl. 32, 33. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 583—585. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 106. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 401—404. GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* D. II. bl. 217. V. BOLHUIS, *Proeve eener geschiedenis van het kasteel Vredenburg*, in 's mans *Verspreide Letterarbeid*, bl. 51—57.

(2) Zie hiervoor, bl. 198. Vgl. bl. 222—225. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 70—80. BILDERDIJK, D. VI. bl. 178. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 90, 91.

(3) VAN SLINGELAND, *Staatk. Geschrift.* D. I. bl. 91.

(4) Zie hiervoor, bl. 354 355. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 80—84.

konde hij geene nieuwe geldmiddelen aanroeren, en zonder geld geene wapeningen te Land of te Zee tot stand brengen, of iets van belang ondernemen, wanneer zij, en met hen het volk, de burgerijen, schutterijen en gemeenten niet medewerkten. Geheel anders was dit onder den Koning. Deze had de handen veel ruimer, beschikte over zijne inkomsten uit de domeinen, had de gewone lasten tot zijne dienst en kon, des noods, uit zijne andere Rijken en Landen ook gelden overzenden. De Staten maakten gebruik van de veranderde omstandigheden, en matigden zich hoe langer zoo meer gezag aan in 's Lands regeringszaken (1). Nu eens veroorloofden zij zich uit te voeren, wat blijkbaar tot de werkzaamheden van den Stadhouder behoorde; dan weder oefenden zij eene regtsmagt uit, welke aan het geregtshof toekwam; nu eens randden zij de voorregten van het platte land aan, zonder acht te geven op de klagten van den adel; en dan weder wilden zij zelfs invloed hebben op het regelen der krijgszaken, aangezien zij tot de oorlogskosten bijdroegen. Hoezeer de Prins het gedrag der Staten afkeurde, was hij echter dikwijls genoodzaakt, zulks te ontveinzen. Dit gaf hij aan het geregtshof en den adel te kennen, terwijl hij zijnen wensch betuigde, hen te kunnen beschermen (2). Alom moest hij als middelaar optreden. Tusschen SONOY en de Staten van het *Noorder-kwartier*, waar men onlangs een aanslag der Spanjaarden uit *Friesland* op *Enkhuizen*, en eenen uit *Amsterdam* op *Monnikendam* verijdeld had (3), was op nieuw verdeeldheid ontstaan. SONOY klaagde, »dat vele zijner aanslagen mislukten, omdat hij geen gezag genoeg had, en er onder de Staten eenigen waren, die het kwalijk meenden met de godsdienst, en hem bij het gemeen in verachting bragten." De Staten, van hunnen kant, klaagden, »dat SONOY alles voornam en deed zonder hen te kennen; en, wanneer de zaken mislukten, al de schuld op hen wierp." Zij verzochten derhalve, »dat de Prins twee of drie zaakgelastigden (*Commissarissen*) zou benoemen, om gemeenschappelijk met de gemagtigden der steden het bewind uit te oefenen; en één dezer zaakgelastigden over het krijgsvolk te stellen, doch onder zijne twee ambtgenooten en de gemagtigden der steden." ORANJE's schranderheid ruimde deze netelige zaak uit den weg. Hij zond Mr. JAKOB MUYS VAN HOLY, een der hem toegevoegde Raadsheeren, naar *Noord-Holland*, om, in overleg met zijnen gevolmagtigde aldaar, FREDERIK OTTENSZ, van alles naauwkeurig kennis te nemen. Tevens schreef hij aan de Staten of afgevaardigden der steden, »dat hij genegen was, SONOY, overeenkomstig diens verzoek, uit de betrekking van Gouverneur te ontslaan en daarmede Graaf WILLEM 1568—1576

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 79, 85.

(2) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 113—115. GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 91, 92.

(3) BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 209. COMMELIN, *Beschr. v. Amst.* bl. 1052.

1568— VAN DEN BERG, »zijn lieven zwager," te bekleeden; slechts wenschte hij het gevoelen 1576 der Staten te vernemen, of SONOY zoo lang in het bewind kon blijven, tot zijn opvolger gekomen zou zijn." Gelijk de Prins ongetwijfeld beoogd en verwacht had, geschiedde. De Staten verkozen liever, zich met SONOY te verzoenen, die zijne waardigheid sedert behield, dan VAN DEN BERG als krijgsbevelhebber te ontvangen, van wien zij, om zijne schandelijke vlugt uit *Gelderland* of om andere redenen, een bepaalden afkeer hadden (1).

Eendragt en zamenwerking zijn niet te verwachten, waar elk wil regeren. De Edelen en steden, de steden en het platte land stonden lijnregt tegenover elkander, terwijl ORANJE door de ijver- en bemoeizucht der Staten telkens in zijne bewegingen belemmerd werd, en zijne plannen, door hun dralen met het innen der toegestane belastingen, mislukten. Vandaar dat de Prins, toen *Leiden* nog in dreigend gevaar verkeerde, reeds verklaard had, dat, indien men hem niet krachtiger ondersteunde, hij »gedwongen zou zijn, tot zijn groot leedwezen, openlijk te verzoeken van zijn last en bewind ontslagen te worden. Hij had zich altijd bereid getoond, en met de daad, lijf, goed en bloed opgezet, om het lieve Vaderland te handhaven bij zijne vrijheden en weder te brengen tot zijn bloei en welvaart, gelijk aan de geheele wereld meer dan kenbaar was door de groote en zware kosten, lasten, moeiten, schade, gevaren, arbeid, verdriet en ongemak, welke hij daarom tot nu toe geleden en gedragen had. Hij was derhalve onschuldig aan de ellende, slavernij, verwoesting en de uiterste armoede, in welke de Landen en lieden door hunne (der Staten) onachtzaamheid, onwilligheid, gierigheid of ontrouw zouden vervallen (2)." De schromelijkste verwarring heerschte zoo in de zaken van bestuur als van de geldmiddelen; eindelijk wist men niet meer, wie eigenlijk de hoogste magt uitoefende, of tot wien men zich wenden moest. Aan zulk een onzekeren en wankelenden toestand moest een einde gemaakt worden. De Prins, die tot nu toe zich naar alles geschikt had, hield thans
20 v. Wijnmaand 1574 de Staten ernstig voor, welke rampen uit dezen staat van zaken moesten voortvloeijen, en drong met nadruk aan, op het maken van eenige vaste bepalingen op het bestuur des Lands. Voorts deed hij opmerken: »1°. dat het gemeen in den waan verkeerde, alsof hij de opgebragte gelden tot zijn eigen, bijzonder voordeel besteedde, waarom men trager werd in het dragen der gemeene lasten, en meer zwarigheid maakte, in het opnemen van bezettingen in de steden; 2°. dat uit de nalatigheid, om onwilligen in het betalen der ingewilligde belastingen, daartoe met geweld te noodzaken, moeijelijkheden tusschen de steden en de afzonderlijke ingezetenen voortsproten; en

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 571. PERS, *Ontstelde Leeuw*, p. 478, 479.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 508, 509.

dat 3°. de gelden, ter betaling van het krijgsvolk bestemd, door de Staten dikwijls tot andere zaken, zoo als bij voorbeeld tot aflossing van schuld, besteed werden. Om al deze zwarigheden, welke, naar zijn gevoelen, uit de valsche meening ontsproten, dat de gemeene zaak hem in het bijzonder betrof, uit den weg te ruimen, wist hij geen ander middel, dan dat de Staten zelve het geheele beleid der Regering op zich namen en hem van eenen last onthieven, dien hij betuigde, niet uit belang- of eerzucht, maar alleen om hun dienst te bewijzen, op zich genomen te hebben. Ten slotte vermaande hij de Staten tot eendragt en verzekerde hen, dat hij niet naar ontslag haakte, uit weerzin hen langer te helpen, maar dewijl hij oordeelde, dat zulks tot 's Lands oorbaar strekken zou, voor welks vrijheid en welvaart hij overigens gaarne zijn laatsten droppel bloeds wilde storten (1)." 1568—1576

De Prins was te onontbeerlijk geworden, dan dat zijn voorstel de Staten, die steeds naar meer magt en invloed streefden, niet in verlegenheid zou gebragt hebben. Na lang beraad, verzochten zij hem van zijn besluit af te zien, dewijl zij *bevonden een Hoofd en Overheid hoognoodig te hebben.* Daarom *baden* zij hem in *alle onderdanigheid*, in *zijne gelukzalige Regering*, *met den Raad nevens hem zijnde* te willen volharden. »Het gelieve Zijne Excellentie;" dus gaan zij voort, »de *Superintendentie*, *Overigheid* en *Regering*, onder den naam van *Gouverneur of Regent*, uit goedwillige collatie van de Staten, Vasallen, gemeene Ingezetenen en Geërfden der Grafelijkheid van *Holland*, te aanvaarden; confererende zijlieden tot dat einde aan Zijne Excellentie *Absolute magt*, *Authoriteit en Souverain bevel*, *ter directie van alle des gemeenen Lands zaken*, *geene uitgezonderd*." Bijzonder stonden zij hem het bewind af over alle schepen van oorlog, hetwelk tot hiertoe aan de bijzondere steden gestaan had, mits hij deze bodems niet zonder der Staten bewilliging vervreemde of buitenslands voerde; voorts mogt hij over de verlofgelden, prijzen en buiten, tot onderhoud dier schepen, alsmede over 's Lands Domeinen en het leggen van bezettingen in de steden beschikken. Slechts bedongen zij, dat de Edelen en steden over zaken van beden en belastingen, ook bij vernieuwing en verandering der Regering moesten beschreven worden, en dat de voorname ambtenaars, de Raden van het Hof en die der Rekenkamer, met hunne bewilliging en op hunne benoeming aangesteld wierden. De Prins zou echter, des noods, tot vijftienduizend gulden toe, zonder voorkennis der Staten, mogen opnemen, twee derde voor rekening van *Holland* en een derde voor rekening van *Zeeland*. En wel bevroedende, dat ORANJE, onaangezien dit alles, de Regering niet zou willen aanvaarden, zoo hij op geen vast inkomen, te 12 v. Slagtm. 1574

(1) *Resol. v. Holl.* 20 Oct. 1 Nov. 1574. bl. 148, 176. aangehaald door WAGENAAR, D. VII. bl. 10, 11; en geheel opgenomen in de *Bijlagen* tot KLUIT's *Hist. der Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 401—405. Vgl. bl. 95 96.

1568—1576 dienste van den Lande, konde rekenen, beloofden de Staten de voorlang ingewilligde zestig duizend kroonen in eens vaardiglijk te zullen opbrengen, behalve nog drie en twintig duizend zes honderd gulden in de maand voor een bepaalden tijd. Om hem nog grooter blijk van hunne genegenheid te geven, vermeerderden zij het getal zijner lijfwachten of hellebaardiers, die sinds eenigen tijd op 's Lands kosten waren aangenomen, van vier en dertig op honderd man, en verhoogden hunne wedde van acht op tien gulden in de maand. De Prins verklaarde 's anderendaags, dat »hij bereid was 's Lands Regering te aanvaarden, wanneer maandelijks vijf en veertig duizend gulden voor het krijgsvolk en andere lasten opgebragt wierden, daar de aangebodene som van drie en twintig duizend zes honderd gulden niet toereikende was, vooral wegens de achterstallige soldij van vijf maanden." Na lange beraadslaging boden de Staten hem dertig duizend gulden 's maands aan, waarover hij, dit knibbelen moede, zijne verontwaardiging te kennen gaf, en zich grootelijks beklaagde over hunne traagheid,
25 v. Slagtm. 1574 ligtvaardigheid en achteloosheid in het volbrengen van hetgeen zij plegtig beloofd hadden. Hij verklaarde, zich op dien voet niet langer met het bestuur van zaken te willen belasten en dat, indien zij hunne verpligtingen niet konden vervullen, het beide voor hen en hem beter ware, dat hij »met hunnen dank en behoud zijner eer," het Land verliet met degenen, die hem wilden volgen; dan zouden zij de meester zijn en alles zoo goedkoop mogelijk kunnen regelen, waartoe zijn vertrek zou medewerken, daar zij alsdan noch hem zijne bezoldiging te betalen, noch zijne lijfwachten te onderhouden zouden hebben. — Zulk eene taal uit den mond van een standvastig man, die zijne waarde gevoelde en wiens groote bekwaamheden men kende, miste hare uitwerking niet op lieden, grootendeels schroomvallig, besluiteloos en niet in staat, om te midden van zoo vele moeijelijkheden zelve te regeren. De gevorderde som werd terstond voor den tijd van zes maanden ingewilligd, en zou uit eene aanmerkelijke verhooging der imposten gevonden worden (1).

»Ziedaar eene onderhandeling, om de Regering, die de Prins, als Stadhouder, van *'s Koningswege*, ten minste nog *op zijnen naam* voerde, nu op te dragen aan den Prins, *van wege de Staten en 't Volk*, voor zoo verre *bij afwezigheid of bij stilstand van 's Konings gehoorzaamheid*, zij konden gerekend worden, *de magt van zelfvoorziening* te bezitten. — Op deze handeling van en met de Staten is het kort daarop gevolgde Verdrag der Staten met den Prins gebouwd. Men ziet er uit, te eener zijde,

---

(1) *Resol. v. Holl.* 1574, bl. 177, 178, 196, 197, 201, 207, 208, 211, 239 aangehaald bij WAGENAAR, D. VII. bl. 12—14. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 11—14. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. *Bijlagen*, bl. 405—415. Vgl. bl. 97—103. GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 92—94.

de verlegenheid en den nood der Staten, als Volksvertegenwoordigers, om, zonder *Hoofd*, met klem iets uit te voeren, en te andere zijde, hoe de Prins van dezen nood en die verlegenheid gebruik wist te maken, om tot beter verdediging tegen den vijand *meer magt*, en van de zijde *des Volks* en *der Staten* zelf, meer *regtstitel* en *klem* te krijgen, of anders met eere 't Land te ruimen. — Daar kwam bij, dat, hoe hagchelijk ook de stap voor den Prins was, om van wege 't volk en de Staten zelfs te *gebieden*, hij evenwel bij de opkomende handelingen van vrede en verzoening met den Koning, die kort hierop volgden, wel voorzag, dat, daar hij zich als *werkelijk Stadhouder des Konings* voordeed, hij, als *Ambtenaar* des Konings, veel meer moeite zou hebben, om verzoening en vergiffenis te krijgen, en zijne goederen en bezittingen te behouden, dan wanneer hij met *de Staten en 't Volk*, als 't ware, ineengesmolten, en als *hun Opperhoofd aangemerkt*, voor zich dezelfde voorwaarden bedingen konde als voor *Volk en Staten*, zoolang hij met hen den Koning stilzwijgende bleef erkennen, en alleen geacht moest worden eene *gemeene zaak* tegen de Spaansche krijgsknechten, en hunne Drijvers gemaakt te hebben. En in dit licht de zaak beschouwd, zullen vele volgende handelingen duidelijker opgeklaard worden (1)." 1568—1576

Eenigen meenen, dat het slechts eene enkele bedreiging, niet het bepaalde plan van den Prins geweest zij, het Land te verlaten. Sommigen daarentegen houden het voor zeker, dat hij veeleer zou verkozen hebben, het Land te ruimen, dan er in te blijven met middelen, die, naar zijn oordeel, niet toereikend waren, om het te beschermen en te redden. Anderen achten, dat hij tot dit besluit alleen bij uitersten nood, die zeker toen zeer groot was, zou gekomen zijn. Op dit laatste gevoelen is aangemerkt, dat men in het oog moet houden, dat 's Prinsen voornemen, al of niet te vertrekken, geenszins afhing van de grootte van het gevaar, maar van den moed en de kracht bij de Staten, om er het hoofd aan te bieden. De Staten zelve erkenden, »dat alle zaken door Gods goedheid thans in zulk een staat en gestaltenis gebragt waren, dat er in korten tijd, naar alle waarschijnlijkheid, niet dan een goed en gewenscht einde van te verwachten was." Voor den Prins zelven, was het gevaar altijd eene reden, niet om te vertrekken, maar om te blijven; wat hij vreesde, was met schande te bezwijken en tot nadeel van de zaak, aan welker verdediging hij zich had toegewijd. »Hij zoude in zijn naam of eer verkort worden," zegt hij, »indien te zijnen aanzien en regering, de Landen in handen der vijanden zouden geraken, hoewel te zijner onschuld (2)."

Ondanks deze opdragt der Oppermagt aan den Prins van *Oranje*, bleef de souve-

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 102, 103.

(2) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 94.

1568—1576 reiniteit steeds bij de Staten berusten. »Wat was die Oppermacht?" vraagt BILDERDIJK. »Was 't de Souverainiteit?" — »De Staten," antwoordt hij, »gebruikten hetzelfde woord als zij zeggen hem *de volstrekte macht*, *gezag en Souverain bevel goedwilliglijk op te dragen*. En alle de bijzonderheden in die opdracht opgenoemd, stemmen daarmede overeen: bedingende zij alleen, dat de Edelen en steden over zaken van beden en belastingen, en van vernieuwing en verandering der regeering zouden moeten beschreven worden: iets, dat zij van de Graven voor lang verworven hadden, ja sterker dan zij het hier aan zich voorbehielden, den Prins het recht gevende, om waar hij 't noodig vond eene voor dien tijd aanmerkelijke som ten hunnen bezware te mogen lichten zonder hunne kennis. Hij oefende ook dien ten gevolge inderdaad, als *Hoofd* en *hoogste Overheid* allerlei daden uit met betrekking tot de algemeene regeering, Justitie, en Policie, welke de exercitie der Souverainiteit kenteekenen: ja, zelfs heeft hij in deze kwaliteit den Hoogen Raad opgerecht en van de Instructie voorzien, die tot in de revolutie van Zeventienhonderd vijf en negentig toe bezworen geworden is. Maar het blijkt echter, uit de onderhandelingen, die naderhand plaats gehad hebben, en vooral uit de latere afzwering van FILIP en de aanbieding der Souverainiteit aan *Engeland* en *Frankrijk*, en eindelijk aan den Prins zelven, dat dit nooit als een opdracht van de Souverainiteit aangezien is, maar als eene simpele Ruwaardij (om het dus te noemen) gedurende de schorsing van 's Konings exercitie der regeering, en daarom ook bepaald tot den duur der oorlog: zoodat eigenlijk de Souverainiteit zelve rustende bleef, maar de volle exercitie daarvan den Prins gegeven was. — Maar wat is het Stadhouderschap anders dan de uitoefening van de rechten van den Vorst quatenus (als) Souverain? En wat was dan hier het onderscheid, nu hem de Hoogste Overheid opgedragen was? — Het onderscheid was, dat den Stadhouder de uitoefening niet van *alle* de rechten der Souverainiteit, door den Vorst of door het gebruik gegeven waren, maar zommige alleen door den Vorst konden geëxcerceerd worden, of door hem aan zich gehouden waren (bijv. het doen van beden in *Holland*). Deze rechten niet kunnende rusten, werd de exercitie daarvan (als gemeld is) gezamendlijk en met communicatie van gezag, door hem en de Staten gepleegd. Doch nu werden deze rechten aan hem alleen van wege de Staten overgelaten. Doch deze kwaliteit van *Hoofd* en *Hoogste Overigheid* was bij den Prins een bloot *munus* (ampt), geen personeel en inhaererend recht. En het verschil was daarin even als dat van 't gezag van een Voogd en een Vader, welke schoon beide even *plenè* (volledig) en in kracht en omvang gelijk kunnende zijn, toch *sua natura* (in aart en natuur) verschillen (1)."

Onderscheidene zaken van gewigt vorderden 's Prinsen tegenwoordigheid in *Zeeland*,

(1) *Gesch. d. Vaderl.* D. VI. bl. 180—182. Vgl. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 1—10.

werwaarts hij zich tegen of in het begin van Wintermaand begaf. In zijne afwezigheid, stond het opperbewind in *Holland* aan den Raad, welke hem was toegevoegd, aan den Raad der Geldmiddelen en dien der Admiraliteit. Spoedig rees er verschil tusschen de Raden en de Staten, toen deze laatsten bepaalden, dat voortaan door den Prins »aan geene uitgewekenen of lieden, die zich bij den vijand onthielden, brieven van vergiffenis of paspoorten zouden verleend worden, dan nadat hierop de kennisneming (advies) van de Regeringen der steden of van de naaste stad hunner voormalige inwoning verzocht en gezien was;" eene bepaling, aan welke de Raden weigerden zich te onderwerpen, doch waar de Staten op bleven aandringen. Van bedenkelijker aart was het besluit der Staten, om »zonder uitstel, in afwezen van ORANJE, eenige vaandels krijgsvolk af te danken, aangezien de vijf en veertig duizend gulden 's maands ingewilligd, niet opgebragt konden worden, waaruit zij groote wanorde voorzagen." Zelfs verleenden zij brieven van bestelling aan »zekere Bevelhebbers, die bij kennis en believen van den Prins, reeds eenigen tijd vertoefd hadden en wel van meening zouden zijn, ook de middelen hadden, om eenige aanslagen te ondernemen tegen de steden in de kwartieren van *Friesland* en *Overijssel*." Hierbij voegden zij deze opmerkelijke woorden: »Is mede raadzaam bevonden en bevolen, dat de voornoemde brieven van bestelling zullen worden gedagteekend van den zestienden van Wintermaand, zijnde vóór dato van de komst van den Gezant Dr. ELBERTUS LEONINUS en na het vertrek van den Prins; zulks dat het *alleenlijk op naam en door last van de Staten mag worden gedaan* (2)." Men schijnt echter sedert, in de uitvoering van deze besluiten eene merkelijke wijziging gemaakt te hebben.

1568—1576

4 v. Wintermaand. 1574

7 v. Louwmaand. 1575

Eene der beweegredenen van 's Prinsen vertrek naar *Zeeland*, was een nieuwe aanslag op *Antwerpen*. Hier hield hij heimelijk verstand met MAARTEN NEIJEN, gezworen Klerk en Griffier der Rekenkamer, door wiens beleid omtrent twee duizend man krijgsvolk met hunne Hoplieden, onder welke de dappere NICOLAAS RUYCHAVER zich bevond, vermomd binnengebragt en ginds en elders verborgen waren. Reeds was eene vloot van vijftig of zestig schepen, door den Prins te *Vlissingen* uitgerust, de *Schelde* tot voor *Lillo* opgevaren, om op den bepaalden dag, met behulp van NEIJEN en zijne aanhangers, het plan te volvoeren, toen REQUESENS, die er, op welke wijze is niet juist bekend, berigt van gekregen had, onverwachts op den avond van den twaalfden van Wintermaand (1574) met twintig vaandels Walen, onder MONDRAGON, in *Antwerpen* kwam en terstond alle punten liet bezetten en de poorten sluiten. De Prins van *Oranje* schrijft het mislukken van den aanslag aan de bloohartigheid der burgers toe, die op den aangewezen tijd schroomden de wapens op te vatten, ofschoon zijne

(2) *Resolut. v. Holland*, aangehaald door V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 15—17.

1568—1576 vaartuigen en krijgsbenden reeds te hunner hulp gekomen waren (1). Verscheidene medepligtigen werden ontdekt en gestraft. Eenige Regeringsleden en aanzienlijke burgers, die er insgelijks deel aan genomen hadden, wisten zich te zuiveren of door eene spoedige vlugt te redden. MAARTEN NEYEN, op wiens hoofd tweeduizend gulden gesteld was, ontsnapte ter naauwernood het gevaar naar *Zeeland* (2). RUYCHAVER en nog drie andere hoplieden werden in het huis van een voornaam burger verborgen en behouden.

Eene andere bedoeling van ORANJE's reize naar *Zeeland* was, om het bestuur aldaar, zoo in burgerlijke als krijgszaken, tijdens de onlusten, op een geregelden voet te brengen. Hiertoe strekte wel het instellen van den gewestelijken Raad in het begin des verloopen jaars (3), maar het had den Prins tot nog toe niet mogen gelukken, eene nadere vereeniging van *Holland* met *Zeeland* te bewerken. Om dit gewigtig ontwerp tot stand te brengen, beschreef hij de Staten der beide gewesten tegen het begin van Lentemaand (1575) te *Dordrecht;* en in Grasmaand daaraanvolgende, werden eenige punten van vereeniging tusschen *Holland* en *Zeeland*, op last der Staten, door Noord-Hollandsche en Zeeuwsche afgevaardigden, de gevolmagtigden van *Leiden* en *Gouda*, en 's Lands Advokaat BUYS ontworpen, doch later eenigsins gewijzigd en den vierden van Zomermaand te *Dordrecht* vastgesteld. Bij dit Verbond van Unie, of deze Onderlinge Vereeniging, beloofden de beide gewesten elkander, »*onder de regering en gehoorzaamheid des Prinsen van Oranje*, tegen den gemeenen vijand bij te staan en te beschermen; zich niet met hem te verdragen dan onder algemeene bewilliging en bij rade van ORANJE; de oorlogslasten gelijkelijk te dragen en alles aan te wenden, deze behoorlijk bijeen te brengen; gezamenlijk ter dagvaart te verschijnen, daartoe beschreven zijnde; alle oude geschillen, buiten iemands nadeel, te laten blijven in den staat, waarin zij toen waren,. en opkomende verschillen aan de beslissing des Prinsen te onderwerpen. Men zou wederzijds onbelemmerd handel drijven, en elkanders koopwaren niet te hoog belasten; over en weder geene poorters innemen, dan met medeweten van de Wethouders der stad, uit welke zij vertrokken waren; de uitlegging van onduidelijkheden, welke in dit Verbond mogten voorkomen, aan de meerderheid der Verbondenen overlaten; en eindelijk het Verbond zoo lang onderhouden als de oorlog aanhield,

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 110.

(2) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XIV. p. 294, 295. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 139. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 184. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 217, 218. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 585—589. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 105 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 404—410. *Leven van* WILLEM I, D. II. bl. 524—529.

(3) Zie hiervoor, bl. 356.

of als men wederzijds goed vond." Dit belangrijk stuk werd door vijf Hollandsche Edelen nevens de gemagtigden van *Dordrecht*, *Delft*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Gorinchem*, *Schiedam*, *Briele*, *Schoonhoven*, *Oudewater*, *Woerden*, *Middelburg*, *Zierikzee*, *Vlissingen* en *Veere* geteekend. *Leiden* bewilligde wel in het Verbond, maar onderteekende het niet, om welke reden is onbekend. De Noord-Hollandsche steden en eenige Zeeuwsche plaatsen stemden er nog niet in toe; ook was men het in beide gewesten niet eens over het heffen der gemeene middelen. Dit gevoegd bij andere omstandigheden, kan aanleiding gegeven hebben, dat het aanliep tot in Grasmaand des volgenden jaars, vóór alles zijn vol beslag kreeg (1). 1568—1576

Toen de Prins zich de opdragt der Oppermagt had laten welgevallen, was op last der Staten, eene nieuwe regeling op de regering van *Holland* door Jonkh. JAKOB VAN DER DOES, KAREL VAN BOYSOT, AREND VAN DORP, NIKOLAAS VAN DER LAEN, HENRIK DUYST en Mr. PAULUS BUYS ontworpen, welke den elfden van Hooimaand Vijftienhonderd vijfenzeventig door de Staten werd goedgekeurd. Men verklaarde daarin te bevinden, » dat alle Gemeenebesten en gemeenschappen het best worden behouden, gesterkt en bevestigd bij eenigheid, welke niet wel kan zijn bij velen, in wille en gemoed veeltijds verschillende, en dat mitsdien ook noodig was, dat de Regering gesteld wierd en bevolen aan één Hoofd en Overigheid." Weshalve de Staten den Prins » verzoeken en bidden, en, *zoo veel in hen is*, hem als *Hoofd en Hoogste* Overheid verkiezen en stellen tot de Regering der Landen en Steden van *Holland* zoo lang de oorlog duurde, met volkomen magt als *Souverein en Overhoofd* te gebieden en verbieden alles wat tot 's Lands behoudenis en bescherming dienlijk of schadelijk mogt zijn; in krijgszaken met die personen, welke hij daartoe koos, naar welgevallen beschikkingen te maken, alle hooge en lage krijgsambten te begeven, bezettingen te leggen en verleggen, zonder voorkennis of bewilliging der Staten, Regeringsleden of van iemand anders, en de overtreders der krijgswetten te straffen; aan hem zou het beheer der gelden, ter bestrijding der oorlogskosten, door de Staten ingewilligd, gelaten worden; ook zou hij tot twintig duizend gulden toe mogen ligten, zonder der Staten bewilliging; het regt moest hij, in naam des Konings als Graaf, door den Gewestelijken Raad doen handhaven, welken hij, gelijk ook de Hoofd-Officiers en andere Officieren van het Geregt, evenzeer in 's Konings naam, bij rade en uit eene benoeming der Staten zou aanstellen; nog zou aan hem staan: het verleenen van gunsten, vergiffenis van misdaden, het wettigen van onechte kinderen (*Legitimatie*), uitstel van betaling en dergelijke, doch met kennis van de plaatselijke Overheden; voorts zou hij het regt hebben, octrooijen te geven, doch niet aan steden, vlekken of genoot-

---

(1) *Resolut. v. Holland*, aangehaald bij WAGENAAR, D. VII. bl. 20, 21. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 18—20.

1568—1576 schappen dan bij rade van de Staten; de Wethouders of Overheden der steden, zelfs buiten den gewonen tijd, aan te stellen en te vernieuwen, zoo de nood of veiligheid zulks vorderde, doch zonder benadeeling der voorregten; hij moest alle bijzondere voorregten, vrijheden en loffelijke gewoonten handhaven en voorstaan, zoo ook de *uitoefening der Evangelische Hervormde Godsdienst*, doch *die der Roomsch-Katholijke Godsdienst doen ophouden*, zonder evenwel te gedogen, dat naar iemands geloof onderzoek gedaan wierd; tot zijn Raad mogt hij zulke personen kiezen als hij goedvond, mits Nederlanders, en zoo veel mogelijk Hollanders of Zeeuwen; de Staten, de ambtenaars, Wethouders, schutterijen en gemeenten in alle steden en vlekken zouden den *eed van gehoorzaamheid*, *trouw en onderdanigheid* aan den Prins afleggen, die, wederkeerig, bij eede moest beloven, 's Lands voorregten en vrijheden te zullen beschermen; ten slotte zouden de Staten van *Holland*, 'tzij met of zonder die van *Zeeland*, eenen Landraad inrigten, die de overige zaken, de Vereeniging en het Gemeene Land betreffende, beleiden en, daartoe geroepen, met raad en daad den Prins dienen zoude, wien evenwel de magt gelaten was, om de Staten in het bijzonder of in het algemeen, naar goedvinden, te beschrijven (1)." Uit dit merkwaardig staatsstuk ziet men, »dat de Staten nu plegtig sommige punten van bewind en gezag aan den Prins afstonden, tot welker uitoefening hij, als Grafelijk Stadhouder des Konings, anders niet bevoegd was, zonder bewilliging der Staten of steden; bij voorbeeld, het opnemen van gelden ten laste van het Land, het leggen van krijgsvolk in de steden, de verandering van de Stedelijke Regering buiten den gewonen tijd, en de vrije behandeling van 's Lands penningen, die door de Staten ingewilligd waren. Men begreep teregt, dat de nood dikwijls spoed zou vorderen, en het wachten op de bewilliging en het besluit der Staten, in den tijd van oorlog, nadeelig worden kon. Van daar, dat zij bij dezen van een gedeelte van hun eigen gezag en regt, ten nutte van het algemeen, afstand deden. Doch hierdoor droegen zij, evenmin als bij de vorige opdragt, *eene volkomene Oppermagt* aan ORANJE op. Ook vermogten zij dit niet, zoo lang zij den Koning als Graaf van *Holland* bleven erkennen, gelijk zulks in deze regeling op den regeringsvorm nog uitdrukkelijk geschiedt. De Prins bleef naderhand zichzelven beschouwen als 's Konings Stadhouder, en dien titel in verscheidene lastbrieven, plakaten en octrooijen voeren. Dit zou ongerijmd geweest zijn, indien hij begrepen had, dat hem de *Oppermagt* door de Staten toegekend was, als zij hem aanstelden tot *Souverain en Overhoofd*, of gelijk het elders wordt uitgedrukt, tot *Hoofd en Hoogste Overheid*, door welke bewoordingen

(1) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 16—18, en bij VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 18. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 641—643. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 103—106.

alleen aangeduid werd, dat de Prins voortaan wezen zou: *de eerste*, *de opperste*, *het* 1568—1576
uitmuntende Hoofd der Staten, die, in zooverre dit in hunne magt was en behoudens het wettige regt van den Graaf nu geschieden kon, het *hoogste bewind* over vele zaken in zijne handen stelden (1)."

De Prins nam genoegen in deze nieuwe regeling op de Regering, dankte de Staten voor het vertrouwen in hem gesteld en verklaarde, het bewind zoo lang op zich te willen nemen, tot de Staten eenen man zouden gevonden hebben, daartoe meer bevoegd en bekwaam dan hij. Voorts liet hij het aan hen over, hem zoo veel of zoo weinig gezags te geven als hun goeddacht, betuigende, dat hij nooit naar meerder magt gestreefd had, dan hij voor het welzijn en de veiligheid des Lands had noodig gekeurd. Tevens raadde hij aan, de onlangs vastgestelde kerkenregeling nog eens te herzien, en daaruit te ligten al wat de burgerlijke Regering betrof. Het aanstellen van den Landraad liet hij aan de Staten over, maar bragt er eenige bedenkingen tegen in, waaruit reeds eenigzins te bespeuren was, dat deze Landraad, tegen welks oprigting *Leiden* zich bepaald verklaarde, hem niet behaagde. Ten slotte achtte hij het raadzaam, dat deze regeling op de Regering door de Wethouders, schutterijen en gemeenten wierd goedgekeurd; doch toen de Staten hem onder het oog bragten, dat men wel de Hoofdlieden en Dekens der schutterijen en gilden, maar nooit alle gemeenten plagt zamen te roepen, vergenoegde hij zich met de goedkeuring der eerstgenoemden, welke dan ook door hen en door de Vroedschappen van alle Prinsgezinde Hollandsche steden, die van *Gorinchem* en *Schoonhoven* uitgezonderd, met eene geringe verandering gegeven werd. Alzoo werd ORANJE het hoogbewind te *Dordrecht* opgedragen en door hem onder dankbetuiging aangenomen. Alleenlijk maakte hij nu zwarigheid, dat hem gevergd was, de *uitoefening der Roomsche Religie te schorsen*, waarvoor, op zijne begeerte, gesteld werd, *Religiën*, *strijdende met het Evangelie*, welke uitdrukking ook in andere gelijktijdige stukken gebezigd is. Kort daarna werden door de Staten vier gemagtigden benoemd, om met de Wethouders in de steden op het stuk van godsdienst de noodige orde te stellen; ook werden sinds dien tijd gelastigden der Staten naar de kerkelijke bijeenkomsten gezonden, hetgeen SONOY trouwens reeds op eigen gezag in Grasmaand op de Noord-Hollandsche kerkelijke vergadering te *Alkmaar* gedaan had. — De Prins, wien de Staten het verkiezen van de leden des Landraads verzocht had, benoemde daartoe in het laatst van Oogstmaand (1575): FLORIS VAN PALLANT, Graaf van *Culemborg*, Jonkh. JAKOB VAN DER DOES, JOAN VAN WOERDEN VAN VLIET, Mr. ADRIAAN VAN DER MIJLE, KORNELIS VAN BEVEREN, Oud Burgemeester van *Dordrecht*, Mr. NIKOLAAS KAMERLING, Mr. KORNELIS KONING,

(1) TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 95, 96.

1568—1576 HENRIK DUYST, NIKOLAAS VAN DER LAEN, Mr. PAULUS VOS, Mr. JAN JAKOBSZOON, DIRK JANSZOON LONK, ADRIAAN ROBERTSZOON HELMDUINEN, Mr. SEBASTIAAN VAN LOOSEN, Mr. HENRIK MEISTER, Mr. SCIPIO BOVETIS, Mr. FRANCOIS VAN BLOKHUIZEN en ADRIAAN DUYST. Drie leden zouden acht geven op zaken van Regering, zes op de geldmiddelen, drie op zaken van de Admiraliteit, drie op de vestingen en krijgsbehoeften, en drie op de verzorging van mondbehoeften te water en te land. Eenigen meenen, dat deze Raad, zoo het heette, den Prins voor een gedeelte van den last des bewinds moest ontheffen, maar dat de ware bedoeling der Staten geweest is, daardoor nog eenig deel in de Regeringszaken te behouden, wanneer zij zelve niet vergaderd waren (1). Anderen daarentegen beweren, dat deze Raad alleen en indedaad tot 's Prinsen hulp en verligting moest dienen (2). Doch 't zij deze Raad aan ORANJE, als Overheid, onderworpen ware; 't zij de hem opgedragene Souvereiniteit hierdoor meer getemperd of geregeld zij geworden, het duurde niet lang, of de Prins stelde voor, dien weder af te schaffen, daar hij bevond, »dat het gezag en de magt van den Landraad met menigvuldige bepalingen besneden en beperkt, en in vele zaken aan het vergaderen der Staten verbonden was." Daarenboven had *Zeeland* de oprigting er van niet goedgekeurd, en zelfs verscheidene gemeenten en schutterijen in *Holland* maakten er nog zwarigheid in. Hij wilde derhalve, in plaats van dien Raad, eenige »met volmagt bekleede afgevaardigden." De Staten antwoordden, »dat het altijd hunne bedoeling geweest was, den Prins de geheele Regering, onder welken titel hij ook begeerde, zelfs onder dien van *Graaf van Holland*, op te dragen, evenwel behoudens de regten van den Lande en het gezag (*autoriteit*) der Staten, zoo als zij die van oudsher onder hunne Heeren genoten hadden. Den Landraad hadden zij slechts ingesteld, omdat de Prins »geschenen had" de Regering niet te willen aanvaarden, dan nadat zij eenige punten, daartoe dienende, hadden vastgesteld. Zij verzochten hem derhalve, dat «de Landraad in bewind mogt blijven, en wilden daartegen den Prins de magt verleenen, op geloof der Staten vier en twintig duizend gulden te ligten." Doch het gevolg was, dat de Landraad werd afgezet. De Prins had voorgeslagen, »dat in plaats van dien de Edelen en Afgevaardigden van de steden, vertegenwoordigende de Staten van den Lande, het bewind van zaken zouden aannemen; wel verstaande, dat degenen, die daartoe gesteld en gelastigd wierden, volkomen magt en last zouden hebben, om volstrektelijk (*absolutelijk*) en zonder eenig tegenspreken, in alle zaken te beschikken, zoowel in die van de geldmiddelen, van de admiraliteit, en politie als anders, met volle magt en gezag, zonder daarom eenige toestemming van de Overheden en Vroedschappen te moeten

(1) TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 97.

(2) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 107—109.

verzoeken." Dit geschiedde nu, en op voorstel van den Prins werden drie uit de Edelen, twee Afgevaardigden uit elke groote stad, en één uit elke kleine, beide van het *Zuider-Kwartier*, en dus in vrij grooten getale benoemd met volmagt voor een geheel jaar, »tot het Collegie van de Staten, om gedurig te verschijnen en te besogneren (1)." »Ziedaar dan," zegt KLUIT, »den Regeringvorm op dien tijd in zulk eenen stand gebragt, dat, behoudens dat de *grondmagt* des Volks, bij afzijn des Konings, *in den schoot der Staten*, als 's Volks vertegenwoordigers, bleef berusten, de Prins, met behulp en magtiging van eenigen *uit de Staten* gekozen, en voor een jaar aangestelde *Gecommitteerden*, de gansche *Oppermagt*, zoo in *'t Krijgs-*, *als Finantie-* en *Politieke* Bestuur uitoefende, en de *Staten*, *Steden* en *Gemeenten* zelve verbonden waren, *zijne bevelen*, volgens het vorig Verdrag en overeenkomstig die grondwettige Regelen uitgevaardigd, te gehoorzamen en op te volgen. — Men denke echter niet, dat daardoor *de Vroedschappen* der steden niet meer in aanmerking kwamen, en nog minder, dat *de invloed der Burgerijen* op die Vroedschappen hierdoor ophield. — Men leest (onder anderen) op den derden van Wijnmaand (1575) uitdrukkelijk: »*op de protectie van vreemde Heeren en Potentaten vooral te hooren* 'T ADVIS DER VROEDSCHAPPEN." Een weinig later »*worden er* VAN STATENWEGEN *brieven geschreven aan den Keizer*, *Keurvorsten en al de Duitsche Steden*." En den veertienden van Slagtmaand (1575) besloot men, gezanten naar *Engeland* te zenden en hunne Instructie *geheim* te houden (2)." 1568—1576

Behalve de regeling van het binnenlandsch bestuur, hielden de vredesonderhandelingen met de Spaanschen in dit jaar de Staten een geruimen tijd bezig. REQUESENS, welke aanvankelijk verboden had, met de Prinsgezinden in eenige onderhandeling te treden (3), was tot dit laatste in Lentemaand des verleden jaars (1574) door den Koning gemagtigd, mits niet ten nadeele van het Koninklijk gezag en van de godsdienst (4). Uit dien hoofde had hij in Grasmaand daaraanvolgende, ongetwijfeld vóór den slag op de *Mookerheide*, Dr. ELBERTUS LEONINUS, Hoogleeraar in de regtsgeleerdheid aan de Hoogeschool te *Leuven*, en die vroeger in vriendschappelijke en vertrouwelijke betrekkingen met den Prins gestaan had, gelast, HUGO BONTE, gewezen Pensionaris van *Middelburg*, naar ORANJE te zenden. Het doel was, naar schijn, om den Prins over de belangen van de Vrouw van *Vredeburch* of

---

(1) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 22—25. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 21, 22. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 108—112.

(2) *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 112, 113.

(3) Zie hiervoor, bl. 339.

(4) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 395.

1568—1576 *Weerdenburg* te onderhouden, welke met hare dochters door zijn volk gevankelijk weggevoerd, van alles beroofd, en wier kasteel verwoest was geworden. De ware beweegreden echter was, ORANJE over eene verzoening met den Koning te polsen en hem aan te sporen, »deze gelegenheid niet te laten voorbijgaan, om zich zelven, zijne kinderen, vrienden en degenen, die hem aankleefden, tot rust te brengen; de groote gevaren en zwarigheden, welke hij reeds geleden en ondervonden had, in het oog te houden; te bedenken, dat de kansen des oorlogs ten uiterste wisselvallig zijn, vooral wanneer de krijg van het altijd wispelturig volk afhangt; en niet te vergeten, dat men nimmer beter voorwaarden van bevrediging bedingt, dan in den voorspoed." De Prins moest daarenboven »het groote nadeel en den zwaren druk wel overwegen, waaronder vele onschuldigen leden, als ook andere moeijelijkheden, welke konden voortvloeijen en te zijner verantwoording komen, wanneer hij, buiten noodzake, den krijg voortzette terwijl hij tot rust konde geraken, behalve nog het gevaar van de groote magt, de bondgenootschappen en andere middelen, welke de Koning kon hebben, om ten laatste zijne landen en onderdanen tot onderwerping te brengen. De verzoening zou bewerkt kunnen worden, niet bij wijze van een formeel verdrag, waartoe de Koning denkelijk nimmer zou te bewegen zijn, maar onder den naam van goedertierenheid, genade en vergiffenis, zoo als tusschen Heer, Leenman en onderdaan gebruikelijk is en ook regtens behoort; de Prins zou ook niet anders begeeren, daar hij toch door de tusschenkomst der andere Vorsten en Mogendheden genoegzaam gewaarborgd was." ORANJE, bij wien BONTE te *Bommel* gehoor erlangde, verklaarde, »dat hij op de voorgestelde punten, welke rijpelijk dienden overwogen te worden, niet zonder ruggespraak met de Staten van *Holland* en *Zeeland* konde antwoorden; dat hij niets vuriger begeerde dan eendragt en vrede, om welke hij God dagelijks bad; dat de Keizer en andere Vorsten tusschenbeide gekomen waren, om daartoe te geraken; dat hij en de Staten van *Holland* en *Zeeland* den Koning, doch te vergeefs, gesmeekt hadden, dat het hem mogt behagen, door zijne aangeborene zachtmoedigheid en goedheid de rust in den Lande te herstellen; weshalve hij vreesde, dat de bemiddeling van Dr. LEONINUS, voor wiens ijver hij zich gevoelig betoonde, insgelijks vruchteloos zou zijn. Wat het vragen van vergiffenis aan den Koning betrof, daaromtrent konde hij zich niet verklaren wegens »zijne vereeniging (unie) met de genoemde Staten en omdat zulk eene verklaring, buiten hunne toestemming, aan deze vereeniging nadeel toebrengen, kwade vermoedens opwekken, en hem van bijoogmerken verdacht zou maken; de genoemde punten gingen de Staten aan, wier *dienaar en gekozen beschermer* hij was; en naar hetgeen zij gepast en billijk oordeelden, zou hij zich gedragen. Niettemin maakte hij eenige zwarigheid in het woordje *Vergiffenis*, daar hij op zijn geweten voor God en menschen getuigde, niets te kunnen vinden, waarin hij den Koning beleedigd had, wiens persoon hij integendeel met gevaar zijns levens had willen die-

nen, om het Land bij 's Konings gehoorzaamheid te bewaren, in den laatsten opstand 1568—1576
te *Antwerpen* (1), van welks uitslag het lot van al de overige landschappen en steden afhing. Hiervoor echter had hij niets dan ondank ingeoogst; immers had men hem gebannen, zijne goederen verbeurdverklaard, zijn zoon hem ontroofd, en dit alles zonder wettigen regtsvorm, zonder hem behoorlijk te vergunnen, zich te verdedigen. Hij was dus, volgens het natuurregt, genoodzaakt geworden zich, uithoofde van geweigerd regt, langs andere veroorloofde wegen in verdediging te stellen; terwijl de Staten even regtvaardige redenen hadden voor hunne verdediging. Hij voegde er bij, dat, naar zijn oordeel, elke verdere tusschenkomst onnoodig, van langen nasleep, zelfs onzeker en van vele omstandigheden afhankelijk zijn zou; en dat, wegens de voorgaande verzoeken en bemiddelingen, de Koning zonder vorm van eenig verdrag, zich konde verklaren door zulke goede en billijke middelen en vaste waarborgen te geven, dat de Staten en hij zelf zich er op verlaten konden; dat hij het voorts noodig keurde, vooraf de Staten deze middelen en waarborgen, welker moeijelijkheid hij vreesde, mede te deelen. Hem waren de bezwaren en de kansen des oorlogs bekend, bovenal wanneer de krijg van het gemeen afhing; maar de Staten van *Holland* en *Zeeland* hadden er zulk eene orde op gesteld, dat hij hopen konde, dat er door het gemeen geen wanorde in gebragt zou worden; tegenspoed zou hem geene zorgen baren; hij had lang genoeg geleefd en zou met eenigen roem sterven; hij betreurde evenwel de verwoestingen en onderdrukkingen, welke plaats hadden, maar die hij niet konde verhelpen. Wat nu 's Konings magt aanging, hij wist, dat die zeer groot was, maar tevens, dat er een nog magtiger Koning was, namelijk God, wien hij hoopte, dat voor hem zou zijn. Hij en de Staten zouden gaarne zien, dat de Koning, gelijk het gerucht liep, zich herwaarts begave, daar men vertrouwde, dat de Vorst, de wanorde in zijne Landen ziende, eerder hunne billijke klagten zou aanhooren. Overigens, en hoe de zaken ook mogten loopen, hadden zij middelen genoeg, om ten minste vier of vijf steden, den tijd van twee, drie of vier jaren in te houden, gedurende welken zich omstandigheden konden voordoen, waarover de Koning zich zou verbazen (2)."

Hugo bonte was, na het afkondigen der nieuwe Algemeene Vergiffenis, die niet aan de verwachting van het Spaansch bewind beantwoordde, in het laatst van Zomermaand (1574) ten tweedenmale door leoninus, met toestemming van den Landvoogd, aan oranje gezonden, welke zich toen te *Rotterdam* bevond. Hij had in last, den Prins en de Staten uit te noodigen, eenige afgevaardigden, onder behoorlijk

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 442.

(2) *Correspondance de* guillaume *le Taciturne*, T. III. p. 373—381.

1568— vrijgeleide, naar *Curange*, *Stockem* of *Hasselt* te zenden, om zulke middelen van
1576 bevrediging te beramen, welke de Koning kon goedkeuren. Op nieuw had de Prins te kennen gegeven, »dat hij en de Staten niets meer verlangden, dan de herstelling van rust en vrede, en den Koning in alle gehoorzaamheid te dienen ter eere van God en de grootheid des Konings, benevens de handhaving der oude wetten, voorregten en vrijheden des Lands. Wat de voorgestelde bijeenkomst betrof, hierover moest hij naar de Staten verwijzen; maar, rondborstig gesproken, noch hij, noch zij zouden haar gewaarborgd genoeg vinden, en niemand zou het wagen, zich er heen te begeven, daar men noch op vrijgeleide, noch op gijzelaars vertrouwen konde, want het gegeven woord werd niet gehouden. Hij bragt tot dat einde bij, de belofte aan de Edelen door de Hertogin van *Parma*, welke niet nagekomen was; den plegtigen eed van MONDRAGON, die toen nog niet was vervuld; de terugkeer van drie gevangenen uit *den Haag*, welke den volgenden dag aan vergif stierven; de uitroeijing der Mooren in *Spanje*, en eindelijk wat men tegen zijn eigen persoon ondernomen had. De afgevaardigden vreesden derhalve door vergif te zullen omkomen, of door soldaten of anderen om hals gebragt te worden, te meer daar de Paus van eeden ontsloeg, en de Kerkvergadering van *Constanz* veroorloofde, het woord aan Ketters gegeven te schenden. — «Niet alleen zou deze bijeenkomst," had de Prins er bijgevoegd, »nutteloos zijn, maar zij zou ook strekken tot vermindering van de grootheid des Konings, dewijl hij slechts met zijne onderdanen zou onderhandeld hebben, om hen te bedriegen. Naar zijn oordeel, kon de Koning, wel en naar waarheid van den ellendigen staat des Lands en van de ware middelen, om dien te verhelpen, onderrigt zijnde, door zijne genade en goedertierenheid, *motu proprio*, eene verklaring geven, bij wijze van openbaar bevel (edikt), zoo uitgestrekt en billijk als de zaken vorderden en genoegzaam was ter voldoening van de Staten, aangezien eene groote wonde een groot geneesmiddel behoeft, en dat, wanneer de geneesmiddelen niet gepast zijn, de wonde hoe langer zoo dieper wordt. Indien daarentegen, deze verklaring de noodige waarborgen gaf, zouden de gewesten onder de gehoorzaamheid des Konings terugkeeren; en zulk eene verklaring zou het best voegen aan de grootheid des Konings, meer uitwerking hebben, en den volke aangenamer zijn. Wat de plaatsen, tot de bijeenkomsten voorgesteld, betrof, deze kwamen hem te verre verwijderd voor; ook zouden de afgevaardigden, door deze landschappen trekkende, gevaar loopen van vergiftigd of aangerand te worden; ten slotte betuigde hij nogmaals, de genoemde bijeenkomsten niet te zullen goedkeuren, zonder voorafgaande raadpleging met de Staten." Weinig dagen later verklaarde een lid van dat ligchaam, met wien de Prins over deze zaak gesproken had, aan BONTE, dat men naar geene voorslagen zou luisteren, zoolang vreemde soldaten in het Land waren, en dat men de vrijheid van godsdienst wilde handhaven. Bij een nader gesprek met BONTE, bewilligde ORANJE in eene bijeenkomst, mits

zij gehouden wierd in *Woerden* bij *Utrecht*, in de sterkte *Caminck*, of in de sterkte 1568—1576
bij *Heusden*, of in de sterkte *Mondragon* bij *Geertruidenberg*, alwaar de afgevaardigden hunne grieven zouden openleggen en den Koning smeeken, de rust aan het Land te hergeven. Hij verzocht, dat de afgevaardigden, van de zijde des Konings te benoemen, Nederlanders mogten zijn, en bood hun een vrijgeleide benevens zes gijzelaars aan, van denzelfden rang als zij, namelijk: BOYSOT, JUNIUS, NIJVELT, BOICHORST, PAULUS BUYS en een zesde als geheimschrijver. En wat het punt van godsdienst betrof, daarin had hij volhard, doch gezegd, »dat, daar de Katholijke godsdienst in de gehoorzame gewesten gehandhaafd werd, zij ook in *Holland* en *Zeeland* konde geduld worden, mits de nieuwe godsdienst er voortduurde; dit echter alleen bij voorraad en tot op de beslissing eener vrije kerkvergadering." BONTE hervatte, »dat verandering in de godsdienst niet konde toegestaan worden." Waarop de Prins antwoordde, »dat de Turk, hoe naauwgezet ook op het punt zijner sekte, toch alle soort van godsdienst veroorloofde, en de Paus zelfs de Joden gedoogde." BONTE hernam, »dat een Christen Vorst, welke na zijn geweten geraadpleegd te hebben, bevindt, dat er maar één eenig en waar geloof en godsdienst bestaat, geene andere godsdiensten kan gedoogen; dat de verdraagzaamheid van den Turk een middel was door den Duivel uitgevonden, om tallooze dwalingen te zaaijen; en dat, zoo de Joden in *Rome* geduld werden, dit geschiedde, om te meer de heerlijkheid van CHRISTUS, dien zij gekruisigd hadden, te bevestigen." Na vele woordwisselingen betuigde de Prins, dat hij »niet vreesde, dat de vrijheid van godsdienst tot godverloochening zou leiden; dat het nog tijd was, dat de Koning een ander stelsel omhelsde, want hij wilde niet verbergen, dat, indien hij en de Staten, door het aanhouden van den oorlog of door ongelukken, tot het uiterste gebragt werden, zij zich in sterkere armen zouden werpen; dat het Land *eene schoone dochter was, die vele minnaars telde*, en zoo wel versterkt en gewapend, dat het den Turken weêrstand konde bieden." — Ten slotte gaf hij zijn twijfel te kennen, »of het volk naar reden luisteren, en men tot een goed besluit geraken zou, indien de vrijheid van godsdienst niet toegestaan werd (1)."

Om denzelfden tijd liet de Heer van *Champigni* den Prins polsen door JAN VAN MATHENESSE, Heer van *Mathenesse*, *Riviere* en *Opmeer*, en JAN VAN TRESLONG, Advokaat van het Hof van *Holland*, welke zich naar *Utrecht* teruggetrokken hadden. Het voorwendsel was, ORANJE te *Rotterdam* over hunne bijzondere belangen te raadplegen. Na het afhandelen van verschillende bijzondere zaken, kwamen zij op de tegenwoordige onlusten en stelden den Prins voor, dat »om daaraan, behoudens

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 381—393.

1568—1576 den verschuldigden eerbied voor den Koning, een einde te maken, de opgestane steden een verzoekschrift bij den Vorst moesten indienen, waarin zij hem smeekten, de rampen te verhelpen, welke het Land teisterden." Zij merkten daarbij op, »dat door de verandering, welke in het bestuur sinds de komst van REQUESENS had plaats gehad, deze stap zeer gevoegelijk konde geschieden." 's Prinsen antwoord was, »dat hij, even als zij, het einde der beroeringen en onlusten wenschte, en hoe spoediger dit geschiedde, hoe beter, zoo men althans den geheelen ondergang des Lands wilde voorkomen, maar dat hij indedaad niet zag, hoe men het volk op het punt van godsdienst zou kunnen bevredigen, daar de gemeenten op het land en de burgers in de steden zoo gehecht waren aan de godsdienst, welke zij omhelsd hadden, dat het hem zeer moeijelijk voorkwam, haar uit te roeijen. Wat hem zelven betrof, hij was gereed, zoodra de onlusten gestild waren, zich uit het Land te verwijderen, indien de Koning zulks verlangde. Over de zaak der godsdienst moesten de beide afgevaardigden met de Staten onderhandelen, tot welk einde hij aan PAULUS BUYS reeds zijne bevelen gegeven had." Met dezen laatsten verschenen des namiddags van den veertienden van Hooimaand (1574) aan het verblijf van MATHENESSE en TRESLONG vijf staatsleden, namelijk: NIJVELT van *Dordrecht*, KAMERLING van *Delft*, WILLEM JAN REIJERSZ. van *Leiden*, LONK van *Gouda* en een ongenoemde Burgemeester van *Dordrecht*, welke, na langdurige ruggespraak, schriftelijk antwoord beloofden en dit eenige dagen later indienden (1). Zij verklaren daarin, »dat zij nooit van meening geweest zijn, en ook nog niet zijn, tegen den Koning of zijne Landen eenigen onvrede of de wapenen op te vatten, maar dat zij, om zich van hunnen pligt te kwijten, tot behoud van 's Konings naam, hoogheid, heerlijkheid en domeinen, en van der Landen en onderzaten voorregten, regten en loffelijke gewoonten en vrijheden genoodzaakt zijn geworden, zich gewapenderhand te verzetten tegen de heerschappij, de trotsche en gestrenge bewindvoering des Hertogs van *Alba* en diens aanhang van vreemdelingen, welke door ongewone knevelarijen en verdrukkingen van 's Konings getrouwe onderzaten, de algemeene rust verstoren en naar niets anders streven, dan deze Landen en de ingezetenen aan zich en hunnen moedwil te onderwerpen, in armoede te brengen en in slavernij te houden, tot groot nadeel van de dienst des Konings en van de Koninklijke domeinen, waar tegen de Staten van *Holland* reeds voorlang openlijk genoeg geremonstreerd en geprotesteerd hadden. Zij begeeren derhalve geenszins in een vredesverdrag met den Koning te treden, wien zij, als hun Heer en Vorst, altijd geëerbiedigd en tot nog toe getracht hebben in alle onderdanigheid en ootmoed te gehoorzamen en te dienen; zij verzoeken slechts en bidden nederig, dat het Zijner Majesteit moge behagen, als een vader, met een minzaam en goedgunstig

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 393—397.

zij gehouden wierd in *Woerden* bij *Utrecht*, in de sterkte *Caminck*, of in de sterkte 1568—1576
bij *Heusden*, of in de sterkte *Mondragon* bij *Geertruidenberg*, alwaar de afgevaardigden hunne grieven zouden openleggen en den Koning smeeken, de rust aan het Land te hergeven. Hij verzocht, dat de afgevaardigden, van de zijde des Konings te benoemen, Nederlanders mogten zijn, en bood hun een vrijgeleide benevens zes gijzelaars aan, van denzelfden rang als zij, namelijk: BOYSOT, JUNIUS, NIJVELT, BOICHORST, PAULUS BUYS en een zesde als geheimschrijver. En wat het punt van godsdienst betrof, daarin had hij volhard, doch gezegd, »dat, daar de Katholijke godsdienst in de gehoorzame gewesten gehandhaafd werd, zij ook in *Holland* en *Zeeland* konde geduld worden, mits de nieuwe godsdienst er voortduurde; dit echter alleen bij voorraad en tot op de beslissing eener vrije kerkvergadering." BONTE hervatte, »dat verandering in de godsdienst niet konde toegestaan worden." Waarop de Prins antwoordde, »dat de Turk, hoe naauwgezet ook op het punt zijner sekte, toch alle soort van godsdienst veroorloofde, en de Paus zelfs de Joden gedoogde." BONTE hernam, »dat een Christen Vorst, welke na zijn geweten geraadpleegd te hebben, bevindt, dat er maar één eenig en waar geloof en godsdienst bestaat, geene andere godsdiensten kan gedoogen; dat de verdraagzaamheid van den Turk een middel was door den Duivel uitgevonden, om tallooze dwalingen te zaaijen; en dat, zoo de Joden in *Rome* geduld werden, dit geschiedde, om te meer de heerlijkheid van CHRISTUS, dien zij gekruisigd hadden, te bevestigen." Na vele woordwisselingen betuigde de Prins, dat hij »niet vreesde, dat de vrijheid van godsdienst tot godverloochening zou leiden; dat het nog tijd was, dat de Koning een ander stelsel omhelsde, want hij wilde niet verbergen, dat, indien hij en de Staten, door het aanhouden van den oorlog of door ongelukken, tot het uiterste gebragt werden, zij zich in sterkere armen zouden werpen; dat het Land *eene schoone dochter was, die vele minnaars telde*, en zoo wel versterkt en gewapend, dat het den Turken weêrstand konde bieden." — Ten slotte gaf hij zijn twijfel te kennen, »of het volk naar reden luisteren, en men tot een goed besluit geraken zou, indien de vrijheid van godsdienst niet toegestaan werd (1)."

Om denzelfden tijd liet de Heer van *Champigni* den Prins polsen door JAN VAN MATHENESSE, Heer van *Mathenesse*, *Riviere* en *Opmeer*, en JAN VAN TRESLONG, Advokaat van het Hof van *Holland*, welke zich naar *Utrecht* teruggetrokken hadden. Het voorwendsel was, ORANJE te *Rotterdam* over hunne bijzondere belangen te raadplegen. Na het afhandelen van verschillende bijzondere zaken, kwamen zij op de tegenwoordige onlusten en stelden den Prins voor, dat »om daaraan, behoudens

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 381—393.

1568—1576 Terwijl MATHENESSE en TRESLONG zich te *Rotterdam* bevonden, was ook ST. ALDEGONDE, welke op het slot *Vredenburg* gevangen werd gehouden, door den Heer van *Champigni*, die zich op last van den Landvoogd te *Utrecht* ophield om den Stadhouder Graaf *de la Roche* ter zijde te staan, derwaarts gezonden, ten einde over de uitwisseling van BOSSU en andere gevangenen, doch voornamelijk over eene bevrediging 's Prinsen ware gevoelens te vernemen (1). ORANJE hield zich in de onderhandelingen met ST. ALDEGONDE aan hetgeen reeds aan BONTE, MATHENESSE en TRESLONG was te kennen gegeven (2). Het antwoord der Staten, door de beide laatsten den twintigsten van Hooimaand (1574) overgebragt, beviel CHAMPIGNI niet en hij zond het aan ST. ALDEGONDE terug, daar noch de titel, welken de Staten aannamen, noch de redenen, welke zij voor hunne afscheiding van de overige gewesten bijbragten, noch de middelen, die zij voorstelden, aannemelijk waren. Hij verzocht derhalve ST. ALDEGONDE te beproeven, van de Staten een ander vertoog te verwerven, en eindigde met deze woorden: »Ik vertrouw, dat gij de zaak door uwen invloed bij de Hollanders ten einde zult brengen, wanneer gij daarvan, zoo als gij mij beloofd hebt, gebruik wilt maken en waarop ik reken. Gij kunt van mijne zijde verzekerd zijn, dat ik al het mogelijke zal aanwenden, om tot een goeden uitslag te geraken (3)." ST. ALDEGONDE kon echter niets anders bewerken, dan dat de Staten hun antwoord als een verzoekschrift inkleedden en er van godsdienst geen woord in repten (4). Hij keerde op den aangewezen tijd met dit stuk naar CHAMPIGNI terug, welke het naar REQUESENS opzond, wien het derwijze mishaagde, dat hij zelf het met geen antwoord verwaardigde, maar die taak aan CHAMPIGNI overliet. Deze bewindsman zond het geschrift aan Dr. J. JUNIUS DE JONGE, Gouverneur van *Vere*, welke met den Heer van *Carnesse* voor ST. ALDEGONDE, tijdens diens vertrek naar *Rotterdam*, te *Montfoort* gijzelaar geweest was, en poogde hem het ongepaste van den inhoud daarvan onder het oog te brengen. JUNIUS wederlegde ieder punt in een uitvoerig en lezenswaardig vertoog, doch met geen ander gevolg, dan dat de onderhandelingen vooreerst gestaakt werden (5).

---

(1) Zie hiervoor, bl. 353.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 400, 401.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 534.

(4) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 281, 282, deelt dit verzoekschrift, in de Fransche taal opgesteld, mede; en BOR geeft er eene vertaling van D. I. B. VII. bl. 534, 535. Vgl. voorts *de Memorie van* ST. ALDEGONDE, in de *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 401, 402.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 535—544. LE PETIT spreekt insgelijks van dit vertoog, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 282.

De vredelievende gezindheid van ORANJE kan aan geene gegronde tegenbedenking onderworpen zijn. »Ik verzoek u te gelooven en u vast overtuigd te houden," schreef hij aan zijn broeder JAN *van Nassau*, »dat ik nooit eenen goeden en zekeren vrede zal tegengaan, maar veeleer met al mijn vermogen trachten zal, dien te bewerken, mits er zoodanige en zulke redelijke voorwaarden in worden gesteld, als geschikt zijn om het volk, zoo wel omtrent zijne staatkundige- als gewetensvrijheid, gerust te stellen en te bevredigen, en die mij gelegenheid geven, elk daarvan te overtuigen (1)." Dit was slechts eene herhaling van hetgeen hij zijne broeders reeds meer dan eens betuigd had (2). Aan de opregtheid dezer vertrouwelijke verklaringen, die bestemd waren om in den boezem der familie te blijven, kan wel niet met rede getwijfeld worden (3). Even ongeveinsd was 's Prinsen herhaalde verzekering, dat hij over vrede of verzoening met den Koning niet zou handelen, »zonder voorkennis en toestemming der Staten, aan wie hij door eenen eed verbonden was (4)." En zijn hartig antwoord aan BONTE bewijst zijne standvastigheid en onverwrikt besluit, om ten einde toe het plan voort te zetten, waaraan hij zijn leven had toegewijd, welken keer ook de zaken nemen mogten (5). Zeker wantrouwde hij FILIPS en de Spaansche Staatsdienaars, hoe vredesgezind zij zich ook mogten betoonen (6). En niet zonder grond. Immers, ten zelfden tijde dat REQUESENS de Algemeene Vergiffenis liet afkondigen en met den Prins vredesonderhandelingen opende, ontving men berigt van het uitrusten eener vloot in *Spanje*, drie honderd zeilen sterk, behalve het scheepsvolk met vijftien duizend soldaten bemand, en naar *de Nederlanden* bestemd. Op vertoog van den Landvoogd, dat zonder eene aanzienlijke scheepsmagt, *Holland* en *Zeeland* niet tot onderwerping gebragt konden worden, had men daartoe in het begin des verloopen jaars in 's Konings Raad besloten. Terstond waren alle Hollandsche, Zeeuwsche, Oostzeesche en Embder schepen in de Spaansche havens in beslag genomen en gedwongen geworden naar *Biskaije* te zeilen, om zich aldaar onder bevel te stellen van den Spaanschen Admiraal DON PEDRO MELENDA of DE MENENDES, vroeger Landvoogd van *Florida*, waaruit hij de Franschen had verdreven. Het was echter velen dezer bodems van tijd tot tijd gelukt te ontsnappen, en zij hadden omtrent de 1568—1576

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 96.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 50, 236.

(3) BORGNET, PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 90.

(4) Zie GACHARD, in de *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. XXXVII, XXXVIII.

(5) Zie hiervoor, bl. 419—423. GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. XXXI

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 336. T. V. p. 261.

1568—1576 helft van Zomermaand (1574) ORANJE, die reeds uit *Engeland* gewaarschuwd was, van het dreigend gevaar nader verwittigd. Door zijne verspieders aan de Hoven van *Madrid* en *Brussel*, en door KAREL VAN BOYSOT, naar *Engeland* gezonden om de gezanten van FILIPS en REQUESENS aldaar gade te slaan, werd de Prins van de bedoelingen der Spanjaarden geheel onderrigt. ELIZABETH had in de begeerte des Konings van *Spanje* bewilligd, dat aan zijne schepen de doortogt niet verhinderd wierd; maar geweigerd, dat zij in hare havens zouden binnenloopen. Inmiddels waren door REQUESENS gepaste maatregelen genomen, om de landing, welke met vele moeijelijkheden gepaard zou gaan, te bevorderen. ORANJE was daarentegen niet in gebreke gebleven, haar zoo veel mogelijk te beletten. Hij had de kusten in behoorlijken staat van tegenweer gebragt, de vloot versterkt, de bezettingen vermeerderd, op de torens in de zeesteden dag en nacht wacht laten houden, de tonnen en bakens bij *Texel* doen wegnemen, en een aantal ervarene stuurlieden in dienst genomen, hetgeen ook door de Spanjaarden, inzonderheid met behulp van *Amsterdam*, geschied was, welke vijftig bezoldigde Nederlandsche loodsen naar *Boulogne* hadden gezonden, om van daar op de Spaansche vloot over te gaan en haar door het *Kanaal* te geleiden; doch de meeste van hen namen de vlugt. — De hoop der Spaanschen en de vrees der Prinsgezinden verdwenen beide in rook. Juist toen de vloot te *Sint Andreas* in het begin van Herfstmaand (1574) zeilree lag, brak de roode loop onder het scheepsvolk met zulk eene hevigheid uit, dat acht duizend man en de Admiraal zelf bezweken. Dit verlies en het gebrek aan een bekwaam Opperhoofd, wien men het beleid van dien togt konde toevertrouwen, waren oorzaak, dat de vloot in *Spanje* bleef en *de Nederlanden* met den schrik vrijkwamen (1).

Het schijnt, dat REQUESENS reeds sinds geruimen tijd de tusschenkomst des Keizers in de zaken der *Nederlanden* gewenscht had (2). MAXIMILIAAN II was dan ook steeds aan de bevrediging van den Koning met den Prins werkzaam gebleven. Tot dat doel had hij in het laatst van Vijftienhonderd vier en zeventig WOLFGANG RUMPF, Opperkamerheer van zijnen zoon, den Koning van *Hongarijen*, een man van groot aanzien aan het Hof, naar *Madrid* gezonden (3). Niet geheel zonder eigenbelang echter waren in dezen de pogingen des Keizers. Men vooronderstelde althans, dat hij vreesde, dat 'sKonings halstarrigheid het huis van *Oostenrijk* van de opvolging in het Keizerrijk zou berooven, daar het hem, zoo lang FILIPS zich niet met

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VII. bl. 523—530. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 101 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IX. bl. 370, 371.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 359.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 592.

ORANJE verzoend had, niet zou gelukken een algemeenen Rijksdag bijeen te roepen, om zijn zoon tot Roomsch-Koning te laten benoemen (1). De Keurvorsten hadden, naar men verzekerde, daarentegen beloofd, wanneer hij door zijne tusschenkomst den vrede in *de Nederlanden* op zekere voorwaarden ter gunste van ORANJE en diens aanhangers bewerkte, terstond zijn zoon tot de gewenschte waardigheid te zullen verkiezen (2). De Prins juichte 's Keizers streven ter bevrediging van harte toe. »Ik kan u verzekeren," schreef hij vertrouwelijk aan JAN *van Nassau*, »dat het mij een groot genoegen verschaft en zeer aangenaam is te vernemen, dat het Zijner Keizerlijke Majesteit behaagd heeft, met zijn aanzien tusschenbeide te komen, om deze gewesten tot rust en vrede terug te brengen. Van mijne zijde, zou ik hem voor zulk eene weldaad niet nederig genoeg kunnen danken, en Zijne Majesteit kan zich overtuigd houden, dat hij mij, de Staten en al de inwoners van dit Land altijd gereed en vaardig zal vinden, ons op alle regtvaardige en billijke voorwaarden te onderwerpen; en dat dit de opregte en ongehuichelde meening der Staten is, daarvan kan Zijne Majesteit volkomen ingelicht worden door het verzoekschrift, den Koning onlangs aangeboden (3)." En ofschoon de Prins zijne vrees niet ontveinst, dat de voorstellen van de Spaansche zijde zoo dubbelzinnig en listig zijn zullen, dat de Staten er niet op kunnen vertrouwen, wenscht hij echter, »dat 's Keizers invloed en aanzien bij den Koning van *Spanje*, onzen Heer, zoo veel mogen uitwerken, dat spoedig een einde aan de binnenlandsche oorlogen kome, en nog te goeder ure de geheele ondergang dezer erflanden afgewend worde (4)." 1568—1576

Aan het Hof van *Madrid* scheen men den vrede ernstig te willen, en genegen den Nederlanders meer dan ooit toe te staan (5). Vroeger was er sprake geweest, DON JAN *van Oostenrijk* als bewindsman naar *de Nederlanden* te zenden, hetgeen de Prins van *Oranje* getracht had af te wenden (6). Later was bij den Koning opgekomen, zijne achtjarige dochter, de Infante IZABELLA, met het oppergezag aldaar te bekleeden en haar eenen Raad, uit aanzienlijke Nederlanders zamengesteld, toe te voegen (7). Van het een en van het

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 5.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 81, 82.

(3) Zie hiervoor, bl. 424.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 62, 63. Vgl. p. 95.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 81, 83.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 28.

(7) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 82.

1568—1576 ander kwam evenmin, als van het verwezenlijken van veler wensch in *de Nederlanden*, dat eenen van 's Keizers zonen er het bestuur over wierd opgedragen (1). Naar het gevoelen van den Prins van *Oranje*, waren de Nederlanders het huis van *Oostenrijk* zoo zeer genegen, dat hij zich vast overtuigd hield, dat zij bij voorkeur eenen uit dat huis over zich gesteld zouden zien, mits men hun goede verzekering gave omtrent het handhaven hunner voorregten en de vrijheid van godsdienst (2). Tijdens de ziekte van den Prins, hadden de Staten van *Holland* die van *Zeeland* uitgenoodigd, eenige afgevaardigden te zenden, om onderling met hem over het kiezen van »een bekwaam Hoofd en Christelijk Vorst te raadplegen," wanneer hij, »door Godes wille, te eenigen tijd van deze wereld genomen mogt worden." Zij hadden gewenscht, dat hij zijn zoon Graaf MAURITS ontbood, wien men een Raad wilde toevoegen, doch uit hoofde van 's Graven teedere jeugd, had hij hierin zwarigheid gevonden (3). Na zijne herstelling, verkeerden de Hollandsche zaken in gunstiger staat dan sinds langen tijd het geval geweest was; maar de Prins had niettemin met groot geldgebrek te kampen, en te naauwernood was het hem gelukt eene muiterij onder het krijgsvolk in *Zeeland*, wegens achterstallige soldij, te dempen (4).

Hoewel 's Keizers voorstel, de Nederlanders te bevredigen onder belofte van handhaving hunner aloude voorregten en vrijheden, en waarschijnlijk ook van godsdienstvrijheid, geenen ingang aan het Spaansche Hof had gevonden, bleef men er echter vredesgezind (5). Tegen Wintermaand (1574) ontving LEONINUS van den Landvoogd bevel, zich met BONTE bij den Prins van *Oranje* te vervoegen, wien en de Staten hij moest te kennen geven, »dat een afschrift van het onlangs ingediende Verzoekschrift aan den Koning naar *Spanje* was gezonden, waarop Zijne Majesteit gelast had, onderhandelingen aan te knoopen, om tot eenen goeden en bestendigen vrede te geraken." LEONINUS kon beiden verzekeren, »dat in alles, wat zij redelijks en billijks vorderden, zonder kwetsing van Gods eer en 's Konings gezag, men zich zou laten vinden tot hetgeen regtvaardig was; maar hij mogt schriftelijk noch mondeling hun, of wien ook, eenige hoop geven op verandering in de godsdienst; integendeel moest hij hun voor oogen houden, dat de Godsdienstvrede in *Duitschland* den onderdanen niet veroorlooft, in dit opzigt hunnen Vorst en Heer de wet voor te schrijven, daar dit alleen afhangt van den wil der Vorsten,

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 81.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 96, 97.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 87.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 85, 98.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 83.

naar welken de onderdanen zich moeten gedragen. De Prins en Staten moesten afgevaardigden benoemen, hetgeen ook van de zijde des Landvoogds zou geschieden; de eerstgenoemden moesten op een bepaalden dag te *Geertruidenberg*, de anderen te *Breda* verschijnen, om op eene plaats, tusschen beide steden gelegen, met elkander te raadplegen; des avonds konde elk te zijnent terugkeeren, tot alles was afgedaan; wederzijds zouden brieven van vrijgeleide worden uitgereikt." LEONINUS ontving in *'s Hertogenbosch*, op zijn verzoek, vrijgeleide van ORANJE, doch tevens van dezen berigt, » dat zijne zending weinig vrucht zou opleveren, indien hij geen anderen last had dan op het spoor van BONTE voort te gaan, zooals hij hem gemeld had." Inmiddels was de Prins van *Rotterdam* naar *Zeeland* vertrokken en had LEONINUS verzocht, zich te *Delft* bij zijnen Raad te vervoegen, welke hem den toegang ter Statenvergadering zou verschaffen. Hier ontvouwde LEONINUS zijnen last, waarvan men terstond den Prins kennis gaf, die echter op dat pas *Zeeland* niet konde verlaten, weshalve LEONINUS, welke hoofdzakelijk met ORANJE zelven moest handelen, zich naar *Middelburg* begaf. Op den eersten van Louwmaand, des morgens te acht ure, ontving hij gehoor bij den Prins en stelde hem voor, hoe de Koning goedgunstiglijk het Verzoekschrift, hem door de Staten aangeboden, had opgenomen, en hoe Zijne Majesteit, door tusschenkomst van den Keizer en andere Vorsten, genegen was, zich goedertieren en zachtmoedig jegens zijne Nederlandsche erfstaten te betoonen. » Den Prins," voegde hij er bij, » werd nu gelegenheid gegeven, zich uit alle bezwaren en verwikkelingen te redden, zich zelven, zijne kinderen en vrienden tot den vorigen welstand terug te brengen, en het huis van *Nassau* te herstellen, indien hij de nieuwe godsdienst liet varen en de pligten van een getrouwen Leenman vervulde." Hieruit blijkt, dat het eigenlijke hoofddoel der zending was, den Prins door schoone beloften van de zijde der Staten te lokken, die zich als dan van zelve wel zouden onderwerpen. Het antwoord van ORANJE luidde: » dat hij uit den lastbrief van LEONINUS niets anders merken konde, dan dat men hem misleiden wilde; dat hij door eenen eed aan de Staten verbonden was; dat hij nimmer de nieuwe godsdienst zou verlaten; en dat de Staten zwarigheid maakten, op den genoemden lastbrief in verdere onderhandelingen te treden, aangezien deze inhield: 1°. dat de Edelen en steden » *zich noemende Vertegenwoordigers der Staten van Holland en Zeeland*, een verzoekschrift hadden ingediend (*avoyent suplié*)," daar dit zoo veel zeggen wilde, als dat zij zich een valschen titel, eene hoedanigheid, welke hun niet toekwam, aangematigd hadden, hetgeen zij nooit zouden erkennen; 2°. dat de Staten verklaard hadden, » een verzoekschrift te willen indienen (*de vouloir suplier*)," waaruit volgen moest, dat zij daartoe vooraf verlof verzocht hadden; 3°. dat de Staten betuigd hadden, » dat het geenszins voegde, met den Koning in een verdrag te treden (*capituler*)," terwijl het tegenovergestelde uit het genoemde geschrift bleek; 4°. » dat dit geschrift naar den Koning in *Spanje* was gezonden," daar integendeel uit boeken, in

1568—1574

1575

1568— 1576 *Holland* gedrukt, en uit de brieven van den Heer van *Champigni* bekend was, dat het verworpen en door CHAMPIGNI, zonder dat hij het den Landvoogd had durven aanbieden, aan Dr. JUNIUS was teruggezonden; en 5°. dat in den lastbrief zaken voorkwamen, geschikt om achterdocht en wantrouwen tusschen hem en de Staten te zaaijen; ten slotte verklaarde hij, »dat men dien brief als geheel bedriegelijk, listig en onvoldoende beschouwde." LEONINUS trachtte scherpzinnig, doch vruchteloos, elke bedenking uit den weg te ruimen; ook zeide hem de Prins, »dat de Hollanders onbeschaafd (*grossés*) waren en dergelijke spitsvinnigheden niet verstonden, welke veeleer in hen meer achterdocht en vrees zouden verwekken; hij zou evenwel den Staten van alles kennis geven en hen aansporen het antwoord, dat hij reeds op de voorstellen des Landvoogds van hen uit *Holland* ontvangen had, te wijzigen of geheel om te werken. »Over alle zaken," verklaarde hij voorts, »liet hij eerst de Staten beraadslagen en voerde niets uit, dan in overleg met hen en met hunne toestemming. Wat het punt van godsdienst betrof, daarin zou hij, ofschoon hij zelf dit ook mogt willen, hen noch het volk tot andere denkbeelden kunnen brengen." Het tweede antwoord der Staten, waarin de Prins, naar zijne getuigenis, niets veranderen konde, bevredigde LEONINUS niet, wiens zending, hoewel zij aan de verwachting niet voldeed, evenwel strekte om de zamenkomst te *Breda* voor te bereiden (1).

In het begin van Louwmaand had ORANJE de Edelen, de groote en kleine steden van *Holland* en *West-Friesland*, de steden van *Zeeland*, benevens *Bommel* en *Buren*, welke in het begin des verleden jaars in bondgenootschap met *Holland* en *Zeeland* getreden waren, tegen den vijfentwintigsten dier maand te *Dordrecht* beschreven en hen daarbij vermaand, zich van naauwkeurige lastbrieven te voorzien en zorg te dragen, dat, tijdens de onderhandelingen, in de steden behoorlijk wacht gehouden wierd, opdat de vijand inmiddels niet de eene of andere stad mogt verrassen. Hij verwachtte tegen den aangewezen tijd, de gezanten van Keizer MAXIMILIAAN II, welke als middelaars tusschen den Koning van *Spanje* en de opgestane Nederlanders zouden optreden. Aan hun hoofd waren zijne beide schoonbroeders, de Graven GUNTHER VAN SCHWARTZENBURG en WOLF VAN HOHENLO, daartoe ongetwijfeld gekozen, in de hoop, dat zij, als nabestaanden, grooten invloed op hem zouden uitoefenen. Hen verzelden, onder andere Duitsche Grooten, de Graven van *Oldenburg* en
2 v. van *Wits*, en de Baron van *Lossestein*. Zij werden te *Dordrecht* met groote eerbewij-
Sprokkelm. zingen ontvangen en ter vergadering der Staten ingeleid. Drie dagen later verleende
1575 hun de Prins, die inmiddels uit *Zeeland* gekomen was, gehoor, waarbij de Graaf van

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 403—430. *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 109, 110, 118.

Schwartzenburg 's Keizers gunstige stemming voor de Nederlanders en diens wensch te kennen gaf, om een vasten vrede tusschen hen en den Koning te bewerken. De Prins betuigde, in zijn naam en dien der Staten, den gezanten daarvoor hunnen dank aan den Keizer; en nadien hij en REQUESENS onlangs waren overeengekomen, wederzijds gemagtigden ter vredesonderhandeling te zenden, noodigde hij den Graaf van *Schwartzenburg* uit, de beraadslagingen bij te wonen, waarin deze bewilligde, mits onder 's Landvoogds goedkeuring, welke hij verwierf. De Graaf was verwonderd over den gunstigen staat van zaken in *Holland*, welke geheel anders was dan REQUESENS en anderen dien aan den Keizer hadden voorgesteld; en hij wenschte opregtelijk, dat eene bevrediging tot stand gebragt wierd. 1568—1576

Onder de Staten waren er velen, die zeer naar vrede haakten en, zoo het scheen, nadeelige voorwaarden zouden verkiezen boven het volharden in een lastigen krijg. De Prins hield hun uit dien hoofde voor, »dat de vrede, over het geheel, voorzeker wenschelijk was, maar ook ligt schadelijker kon zijn dan de oorlog zelf; dat men er geen moest zoeken, die met Gods eer en 's Lands vrijheden en voorregten streed, of los en wankelbaar was; en dat, om een goeden en billijken te verwerven, men zich ten oorlog moest blijven toerusten, zoolang de onderhandelingen duurden; de Staten moesten derhalve zorgen, dat de krijgsbehoeften in behoorlijken staat gebragt, de soldaten betaald, en de steden en vestingen van levensmiddelen voorzien werden." Om de nadeelen, welke eene overhaaste inschikkelijkheid van de moedeloozen den Lande konde berokkenen, te voorkomen, trachtte hij de leiding der vredesonderhandelingen, zoo mogelijk, geheel in zijne magt te krijgen, en dreef ter Statenvergadering derhalve door, dat al de advisen onder vier stemmen gebragt wierden, te weten: 1°. de Edelen en groote steden van *Holland;* 2°. de steden van *Zeeland;* 3°. de kleine steden van *Holland*, en 4°. *Bommel* en *Buren*. De vijfde en beslissende stem behield hij aan zichzelven. Hierdoor was hij te allen tijde van het overwigt in de vergadering verzekerd, want op twee van de vier stemmen ten minste konde hij rekenen, daar de kleine steden van *Holland*, en *Bommel* en *Buren* door zijn toedoen ter dagvaart beschreven waren, en *Buren* bovendien de hoofdplaats was van het graafschap zijns zoons. Uit deze regeling vloeide reeds terstond voort, dat de gemagtigden tot den vredehandel, bij meerderheid van stemmen door de Staten gekozen, alle mannen waren hem aangenaam en op wier trouw en kunde hij zich verlaten konde. Zij waren: JAKOB VAN DER DOES, KAREL VAN BOYSOT, WILLEM VAN ZUYLEN VAN NIJEVELD, FILIPS VAN MARNIX VAN ST. ALDEGONDE, Dr. JOAN JUNIUS DE JONGE, Mr. ADRIAAN VAN DER MIJLE, Mr. PAULUS BUYS, AREND VAN DORP, Mr. NANNING VAN FOREEST en Mr. KORNELIS ADRIAANSZ. BAKKER, Pensionaris van *Zierikzee*. Van de Spaansche zijde werden benoemd: ELBERTUS LEONINUS, MAXIMILIAAN VILAIN VAN GENT, Mr. KORNELIS SUYS en ARNOUD SASBOUT, alle Nederlanders. Op bevel van den Prins en der Staten werd door geheel *Holland* en *Zeeland* een algemeene

1568—1576 boet- en bededag gehouden; en ORANJE schreef aan JAN *van Nassau:* »God de Heere geve, dat alles gelukke tot zijne eer en tot verligting van het arme volk." De plaats der zamenkomst werd eerst te *Oosterhout* bepaald, tusschen *Geertruidenberg* en *Breda*, doch daarna *Breda* zelf er toe gekozen. Daar deze stad in de magt der Spanjaarden was, kwamen te *Dordrecht*, waar de Staten vergaderd bleven, als gijzelaars, tot waarborg voor de veiligheid der gemagtigden van *Holland*, *Zeeland*, *Bommel* en *Buren*, de overste MONDRAGON, FILIPS DE MENDOZA, WILLEM DE SAN CLEMENTE, de Heer van *Auchy*, broeder des Graven van *Bossu*, de Heer van *Waardenburg*, DON MICHIEL D'ALERTON of D'ALENTOUR, en MICHIEL DE CUIRGA of DE CROYELLES, welke beide laatsten zouden terugkeeren, zoodra JULIANO ROMERO zou gekomen zijn. Zij werden behoorlijk gehuisvest en door soldaten bewaakt, wier getal vermeerderd werd, toen men meende, de gijzelaars naauwkeuriger te moeten gadeslaan, sinds zij en hun gevolg, waarbij vele Spaansche hoplieden waren, van zekere verleende vrijheden misbruik maakten, hetgeen men voor de gemeene zaak nadeelig oordeelde.

Daar onder de gemagtigden der Staten ook eenige Bevelhebbers van steden zich bevonden, gebruikte men de voorzigtigheid, dezen in den lastbrief dien titel niet te geven, om den Spanjaarden geen voorwendsel te verschaffen, in vervolg van tijd insgelijks krijgsbevelhebbers in Hollandsche en Zeeuwsche steden aan te stellen, zooals ALBA reeds beproefd had, en de Prins en de Staten nu »*in den nood en tot behulp* gedaan hadden." Uit deze bijzonderheid blijkt tevens, dat de Staten op dien oogenblik er nog niet aan dachten, zich aan de magt en heerschappij des Konings te onttrekken, maar integendeel het als vrij zeker hielden, dat met den tijd alles op den ouden voet zou terugkeeren.

3 v. Lentemaand 1575 De onderhandelingen werden te *Breda* geopend in het bijzijn van JOHAN BORNE, Raadsheer des Graven van *Schwartzenburg*, in wiens naam hij schriftelijk had aangeboden, den vrede te helpen bevorderen. De Spaansche gevolmagtigden verzochten, de bezwaren der Staten van *Holland* en *Zeeland* te mogen vernemen, verzekerende, die, zoo veel hun mogelijk was, uit den weg te zullen ruimen. De Staatschen verklaarden, overeenkomstig hunnen last, vooreerst niets anders te begeeren dan 's Konings antwoord op het Verzoekschrift van verleden jaar. Men deelde hun dit mede, doch het was in zulke algemeene bewoordingen vervat, dat zij er niets uit wisten te maken. Zij deden hiervan verslag aan den Prins in de Statenvergadering te *Dordrecht;* en verzochten, na hunne terugkomst te *Breda*, een duidelijk en beslissend antwoord op de twee hoofdpunten van het Verzoekschrift: het vertrek van het uitheemsch krijgsvolk, en het bijeenroepen der Algemeene Staten ter regeling van 's Lands zaken. Het punt van godsdienst werd thans niet aangeroerd, ofschoon er, naar het schijnt, bij de eerste zitting sprake over geweest was, daar de Graaf van *Schwartzenburg* toen geschreven had, »dat dit wel het struikelblok

zijn konde, om niet tot den vrede te geraken, welken men van beide zijden even zeer wenschte, als men, van den anderen kant, ongenegen was, elkander ten opzigte van de godsdienst, iets toe te geven." Hoe dit zij, thans vraagden de Spaansche gevolmagtigden, wie men eigenlijk onder uitheemschen verstond, en hoedanige Statenvergadering men begeerde? Het antwoord was, dat »onder uitheemschen ook de Spanjaarden verstaan werden, en dat men het bijeenroepen van de Algemeene Staten op die wijze verlangde, als in Vijftienhonderd vijf en vijftig, bij de overdragt der *Nederlanden* door Keizer KAREL aan zijnen zoon FILIPS, had plaats gehad. De Opper-Landvoogden hadden voorheen wel nu en dan eenige afgevaardigden uit de bijzondere gewesten beschreven, om over het inwilligen der verzochte beden te raadplegen, maar de Staten begeerden thans eene vergadering der Landschappen staatswijze, op welke zij het regt moesten hebben, vrij en ongehinderd over zaken, 's Lands regering betreffende, te klagen en er hun gevoelen over uit te brengen." Nu begonnen 's Konings gemagtigden ook ronder te spreken. »Hard was 't," zeiden zij, »de Spanjaarden, de natuurlijke onderdanen des Konings en die hem menige dienst, ter bescherming dezer gewesten, bewezen hadden, ten Lande uit te jagen, terwijl de Staten toch Franschen, Engelschen, Schotten en Duitschers, die eigenlijk vreemdelingen waren, in hunne dienst hielden; nogtans zou de Koning de Spanjaarden niet langer in *de Nederlanden* laten, dan de nood zulks vereischen zou. Meer van den Vorst te vergen, zou tegen zijn gezag en achtbaarheid strijden, welke men toch, naar het scheen, wilde eerbiedigen. Wat het bijeenroepen der Staten betrof, de Koning zou er niets tegen hebben, wanneer de rust hersteld was, zich zooals voorheen van hunnen raad te bedienen in zaken te hunner kennisse staande, doch niet in zulke, die van zijne opperste magt en zijn welbehagen afhingen, en welke hij alleen met zijnen daartoe ingestelden Raad behoorde af te doen. Voorts gaf men genoeg te kennen, dat hij tot het bijeenroepen der Algemeene Staten niet dan in den uitersten nood zou bewilligen, »aangezien zulk eene Algemeene Vergadering langen tijd vereischt, zonder groote zwarigheid niet kan geschieden en groote onzekerheid heeft." Daar, in allen geval, de Staten niet konden beschreven worden, vóór de wapenen waren nedergelegd, zoo bood men, om hiertoe te geraken, in naam des Konings aan, »*Holland*, *Zeeland*, *Bommel* en *Buren* te handhaven of te herstellen in de voorregten, welke zij vóór de beroerten bezeten hadden; al wat in die beroerten bedreven was, te vergeven en vergeten; de vonnissen van ballingschap en verbeurdverklaring te vernietigen; de goederen terug te geven en de gevangenen te slaken. De Prins en de Staten zouden daartegen de landen, steden, sloten, sterkten, ook het geschut en de schepen, die in hunne magt waren, gelijk mede alle gebouwen en goederen, vooral geestelijke, voor zoo ver zij nog aanwezig waren, wedergeven, en de krijgsgevangenen, de Graaf van *Bossu* daaronder begrepen, ontslaan. De Roomsch-Katholijke godsdienst moest in al *de Nederlanden*, gelijk ten tijde van

1568—1576

8 v. Lentemaand 1575

17 v. Lentemaand.

1568—1576 's Konings inhuldiging, uitgeoefend worden, alzoo de Staten toen en nog onlangs betuigd hadden, daarin te willen leven en sterven. De Onroomschen zouden, doch slechts voor ditmaal, de vrijheid hebben, hunne goederen binnen zekeren tijd te verkoopen, en het Land te verlaten; doch in dien tusschentijd zou het hun niet veroorloofd zijn, openlijk godsdienstoefening te houden. Tot verzekering van al het genoemde, zou men den Staten 's Konings woord en zegel geven, en daarenboven al hetgeen men, op hunne verdere begeerte, naar billijkheid zou vinden te behooren."

De Graaf van *Schwartzenburg* was nog steeds van gedachte, dat men elkander gemakkelijk verstaan zoude, het punt van godsdienst alleen uitgezonderd. De Prins van *Oranje* echter beweerde, en met rede, dat van de Spaansche zijde noch in het vertrek der uitheemschen, noch in het bijeenroepen der Algemeene Staten, in den zin namelijk, welken men bedoelde, was toegestemd. Men had wel hoop gegeven, dat de Spanjaarden zouden verwijderd worden, maar zij moesten toch zoo lang blijven als de nood het vorderde, dat is, zoo lang den Koning behaagde. Men had wel beloofd, na het herstel van den vrede, de Staten bijeen te roepen, maar op voorwaarde, dat zij zich niet zouden moeijen met zaken, die hun niet regtstreeks aangingen. Van daar verklaarde ORANJE aan JAN *van Nassau*, dat er, »menschelijker wijze gesproken, weinig uitzigt was op zulk eene bevrediging, als voor het welzijn der Christenheid wenschelijk ware, omdat," voegde hij er bij, »onze vijanden, in stede van in onze billijke en regtvaardige verzoeken, het vertrek der vreemdelingen en het bijeenroepen der Algemeene Staten, te bewilligen, ons voorwaarden hebben gesteld (namelijk het verwijderen der On-
21 v. Lentemaand 1575 roomschen), harder en onregtvaardiger dan wij ooit van de grootste dwingelanden der aarde kunnen ontvangen, en door welke onze toestand erger zou worden dan die der slaven of redelooze dieren. — Ik raadpleeg op dit oogenblik met de Staten over een antwoord aan 's Konings gemagtigden." De Staten waren over het vertoog van deze laatsten zoo weinig voldaan, dat zij den Prins aanraadden, de onderhandelingen met hen af te breken, ten ware zij eenige nadere voordragt begeerden te doen; doch ORANJE was van andere gedachten. Hun werd derhalve onder het oog gebragt: »dat het aandringen op het verwijderen der uitheemschen thans niet hard moest schijnen, alzoo men dit in het jaar Vijftienhonderd negen en vijftig, en wel om reden van minder gewigt, het bezetten der grenzen door inlanders namelijk, gedaan had. In *Spanje*, niet in *de Nederlanden*, waren de Spanjaarden de natuurlijke onderzaten des Konings; en welk hart zij den Nederlanders toedroegen, bleek genoegzaam, daar zij, sinds hunne komst in het Land, hen voor Ketters en weerspannelingen uitgekreten hadden. *Gent*, *Doornik*, *Antwerpen*, *Mechelen*, *Lier*, *'s Hertogenbosch*, *Deventer*, *Utrecht*, *Rotterdam* en andere steden konden van hunne geweldenarijen getuigen en hoezeer de oude voorspelling bewaarheid werd, dat *Nederland* eens te laat zijne vermaagschapping met *Spanje* beklagen zou. Tegen zoo veel geweld en onderdrukking hadden *Holland* en

Zeeland zich, wel is waar, ook van de hulp van uitheemschen bediend, doch in dezen 1568—1576
was het nooit opgekomen, zich met de Regering te moeijen; de Duitschers daarenboven, konden in *Holland* en *Zeeland* naauwelijks voor vreemdelingen gehouden worden, daar deze gewesten steeds als graafschappen van het H. Roomsche Rijk werden aangemerkt; evenwel was men bedacht, al het uitheemsch krijgsvolk af te danken, zoodra de omstandigheden dit zouden veroorloven. Wat de diensten betrof, welke de Spanjaarden aan den Koning en zijne voorzaten in *de Nederlanden* bewezen hadden, deze werden meer dan opgewogen door de nadeelen, welke zij den Lande hadden berokkend; immers hun gedrag was zoo bekend en geschuwd, dat alle steden, welke er slechts eenigzins toe in staat waren, de Spaansche bezettingen met geweld afgewezen, of met geld, gelijk onlangs *Amsterdam*, afgekocht hadden. De Nederlanders, daarentegen, hadden den Koning, zoo wel als zijn vader Keizer KAREL V, diensten bewezen, die anderen lof, beteren loon waardig waren. *St. Quentin*, *Grevelingen*, *Frankrijk*, *Italië*, *Afrika* zelfs konden zulks getuigen, en nogtans had men sinds Vijftienhonderd twintig in *Spanje* geen Nederlander in eenigen regeringspost willen gedogen. Te zeggen, dat de Koning de Spanjaarden wilde laten vertrekken als het gevaar voorbij zou zijn, en men het onbetamelijk hield meer te vorderen, was zoo veel als te erkennen, dat zij wel terstond gaan konden, daar *Holland* en *Zeeland* niet alleen, maar zelfs de Algemeene Staten op hunnen aftogt aandrongen, waartoe men echter den Koning niet dwingen, maar door onderdanig verzoeken bewegen wilde. De vergadering der Algemeene Staten zou voorzeker niet op zulk eenen voet en onder zulke bepalingen, als de Koning scheen te wenschen, kunnen gehouden worden. Van oude tijden af hadden de Staten het regt gehad, den Vorst van raad te dienen en hem den toestand des Lands en der Regering, welken zij van nabij kenden, open te leggen en voor oogen te houden. In Vijftienhonderd acht en vijftig en het volgende jaar hadden zij den Koning onderscheidene voordragten gedaan over het voeren van den Franschen krijg; ook hadden hunne vertoogen dikwijls aanmerkelijke wijzigingen in 's Konings bevelen en verordeningen te weeg gebragt, ja, niet zelden aanleiding gegeven, dat deze geschorst of geheel ingetrokken werden. Thans echter, naar het scheen, wilde men de Staten slechts bijeenroepen, om in 's Konings beden te bewilligen, maar dat zij, voor het overige, zich in alles aan den onbeperkten wil van Zijne Majesteit moesten onderwerpen. Dit was reeds voorlang uit onderschepte brieven van ALAVA gebleken, en ook ALBA had daartoe medegewerkt, wiens spoor insgelijks diegenen schenen te willen volgen, welke thans aan het bestuur waren, en uit vrees, dat door het bijeenroepen der Staten hunne bedriegerijen en hebzucht mogten ontdekt worden, dit poogden te verhinderen onder voorwendsel van kwetsing van 's Konings gezag en achtbaarheid. — De overige punten, zoo als de herstelling en handhaving van 's Lands voorregten, het vergeten van hetgeen gebeurd was, het slaken der gevangenen en soortgelijke aanbiedingen waren aannemelijk, maar het

1568—1576 zweemde naar geene opregtheid, dat men daarbij eischte overlevering van steden, sterkten, schepen, geschut en andere zaken; zoo lieten, naar luid der oude fabel, de schapen zich overhalen, om de honden, die hen bewaakten en beschermden, over te leveren, waardoor de wolven hen te gemakkelijker verscheurden. Men zag immers nog altijd in den Prins en in de Staten oproerlingen, schoon zij zich nooit tegen den Koning vergrepen, maar veeleer 's Vorsten dank verdiend hadden, daar zij, in zijn eigen belang, hun have en goed, vrouw en kind tegen de dwingelandij des Hertogs van *Alba* hadden verdedigd. Steeds was door hen onbewimpeld verklaard, dat zij de wapenen niet tegen den Koning hadden opgevat; ook wilden zij zich zijner gehoorzaamheid niet onttrekken. Onbillijk was het voorts hen te vergen, de Hervormde godsdienst of het Land te verlaten; hierdoor wreef men hen den blaam aan van Ketterij, hetgeen geheel ongegrond was, daar zij zich aan het Katholijke-Apostolische geloof vasthielden en alleen de ingeslopen grove misbruiken verwierpen, ten einde God, wat Godes, en den Koning, wat des Konings is, te kunnen geven. Zij moesten derhalve rondweg verklaren, dat zij in de gestelde voorwaarden geen genoegen namen, en er zelfs weinig op vertrouwen konden, daar hun het lot van EGMOND, HOORNE, MONTIGNY en anderen nog versch in het geheugen lag. Vreemder en wreeder was 't, zoo vele getrouwe onderzaten, welke de Hervormde godsdienst beleden, ten Lande uit te drijven, dan drie of vier duizend Spanjaarden van hier weg te zenden, waar zij zich zeven of acht jaren hadden vetgemest. Voorzeker zou door het verjagen van zulk eene groote menigte nijvere en handeldrijvende inwoners, 's Lands welvaart verdreven en naar elders verplaatst worden, gelijk reeds uit het vestigen buiten 's lands van diegenen, welke om de gestrenge bloedbevelen gevlugt waren, genoegzaam gebleken was. Het zou den vertrekkenden weinig baten, dat zij hunne goederen tot geld mogten maken, daar men die, indien er zich al koopers voor opdeden, niet dan tot lagen prijs begeeren zou; en dat men hun die vrijheid slechts voor éénmaal wilde toestaan, gaf niet onduidelijk te kennen, dat men de achterblijvenden op nieuw door het Spaansche geloofsonderzoek en de bloedbevelen dacht te kwellen, waardoor nieuwe ellende te duchten was, en 's Konings kroon welligt van een der schoonste edelgesteenten konde beroofd worden, hetgeen men bovenal moest trachten te voorkomen. Derhalve verzochten zij, dat men dit hun vertoog, als voortspruitende uit opregte genegenheid tot den Koning en uit vurigen ijver voor 's Lands welzijn, ten beste wilde duiden; inmiddels zouden zij God bidden, dat Hij den Koning en diens gemagtigden met beteren raad wilde zegenen." — KORNELIS FRANSZOON, Burgemeester van *Woerden*, weigerde aanvankelijk dit geschrift te onderteekenen, omdat er in beweerd werd, dat de Hervormde godsdienst, welke men hier te Lande naar de leer van KALVIJN beleed, de Katholijk-Apostolische was, waarvoor hij de Hervormde godsdienst naar de Augsburgsche belijdenis, welke in *Woerden* openlijk gepreekt werd, alleen houden kon. Het gelukte echter den Advokaat PAULUS BUYS den Burge-

meester omtrent zijn gewetensbezwaar gerust te stellen, nadat men hem schriftelijk bewijs van de bedenking, door hem geopperd, gegeven had. 1568—1576

De Spaansche gemagtigden verklaarden, in antwoord op het vertoog der Staatschen, »dat men genoegen nam in het verwijderen der Spanjaarden en andere vreemdelingen uit het Land, zoodra alles geschikt was en de Staten ook van hunne zijde de uitheemsche benden hadden afgedankt. Zij verwonderden zich zeer, dat men *Holland* en *Zeeland* graafschappen van het Rijk noemde, daar toch algemeen bekend was, dat de Koning en zijne voorzaten, deze gewesten steeds als onafhankelijke Souvereinen bezeten hadden; ook konden zij niet gelooven, dat DE REQUESENS, op wiens schrijven men zich in dezen beriep, een ander gevoelen schriftelijk zou geuit hebben. Voorts boden zij aan, de Algemeene Staten bijeen te roepen zoo als in het jaar Vijftienhonderd vijf en vijftig, tijdens de overdragt, geschied was. Zij vonden het echter ten uiterste vreemd, dat men, ten opzigte van het overleveren van steden, schepen, geschut en dergelijke, hun eene zoo kwalijk toegepaste fabel naar het hoofd wierp, daar zij zelfs niet het meest verwijderde voornemen koesterden, dit overleveren anders dan onder den zekersten waarborg te laten geschieden, en de Keizer zelf, des noods, voor de eerlijkheid hunner bedoelingen zou instaan. Wat de godsdienst betrof, de Koning zou daarin zelfs niet de minste verandering gedogen (1). Men zou echter den Onroomschen,

---

(1) »En aengaende de Catholijke Roomsche Religie, wil syne Maj. alhier weder wel absolutelijk verhaelt hebben van geen meninge te syn in 't minste toe te geven, dat contrarie van die soude wesen, ook niet een jota van deselve te willen wyken, maer sodanig die 't onderhouden, als syne Maj. en 't Land die van hare voorouderen ontfangen hebben, en altoos openbaerlijk beleden en geobserveert, en *daer in syne Maj. en syne Maj. voorsaten ontfangen en gehuld geweest syn voor Princen en Heeren van den Landen, en onder welke die van* Holland en Zeeland *syne Maj. hebben geloofd en gesworen de gehoorsaemheid en getrouwigheid*, van de veranderinge van de welke nooit questie is geweest." BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 605. Dit zelfde wordt letterlijk gevonden bij CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 144 verso. CHAPPUYS. *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 187 heeft dezen gevolgd. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 220, zegt »Rex tamen vult, ut Religio Catholica Romana generaliter in omnibus suis Provinciïs liberè atque securè exerceatur, non aliter atque eo tempore quo in Provinciïs inauguratus et juramento confirmatus fuit, *quando et Ordinis se in eadem Religione mori velle jurarunt.*" BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 221, laat de Spaansche gemagtigden zeggen »dat toen de Koning het bewind over *de Nederlanden* aanvaardde, *hij en de Nederlanders onderling gezworen hadden, de Katholijke godsdienst alleen te beschermen en te bewaren.*" En HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 417, legt hen in den mond »yets in te ruimen, dat teghens 't Roomsche geloof streed, dit was de Koningh van geenen zinne, nochte soo veel als den minsten letter daar af te wyken: *gelijk dan ieder wist, hoe hij die handhaving van hetzelve bij zijne huldiging bezworen had.*"

1568—1576 welke het Land wilden verlaten, zes maanden gunnen, om regel op hunne zaken te stellen, mits zij zich rustig hielden en geene ergernis gaven, en acht of tien jaren, om hunne goederen te verkoopen; ja, zij konden die zelfs behouden, wanneer zij deze door Katholijken lieten beheeren. Wien dit niet beviel, moest het missen van zijn Vaderland niet den Koning, maar zich zelven wijten, daar hij zich aan de bestaande orde van zaken niet wilde onderwerpen. Men bewilligde dit vrije uittrekken slechts voor éénmaal, om te verhoeden, dat door het invoeren van de eene nieuwigheid na de andere, het Land in gestadige onrust bleef verkeeren. Zoo slechts de uitheemsche Leeraars zich bekeeren of vertrekken wilden, zouden de onderzaten, dacht men, het Katholijk geloof blijven aankleven, en hunne neringen en handteeringen voortzetten, waarin de Koning voornemens was, hen te beschermen, zonder hen immer met het Spaansche geloofsonderzoek te bezwaren, hetwelk hij ook nooit te voren bij hen had willen invoeren."

Dit antwoord bragt de Staten in eenige verlegenheid. Immers werd daarin bewilligd al hetgeen zij bij hun Verzoekschrift begeerd hadden: het verwijderen der vreemdelingen namelijk, en het bijeenroepen van de Algemeene Staten. Om vrijheid van godsdienst hadden zij in dat geschrift regtstreeks niet gevraagd, maar alleen de afschaffing van het geloofsonderzoek en der bloedbevelen verlangd; en dit werd hun nu niet alleen toegestaan, maar zelfs de verzekering gegeven, dat men er nooit aan gedacht had, het Spaansche geloofsonderzoek hier in te voeren. En toch kwam het bij hen hoofdzakelijk op vrijheid van godsdienst of gewetensvrijheid aan, waarin de Koning volstrektelijk niet bewilligen wilde. Graaf JAN *van Nassau* had dit voorzien, doch tevens den wensch geuit, dat de Prins en de Staten, de Hervormde godsdienst en 's Lands aloude voorregten bestendig mogten blijven handhaven en in niets, ten nadeele daarvan, toegeven noch zich tot eenen glimpigen vrede laten verleiden. »Op een vasten Christelijken vrede," voegde hij er bij, »is thans nog weinig hoop; de Spanjaarden zullen eerst nog meer degelijks moeten ondervinden en met schade verstandig worden." — De Spaansche gemagtigden vorderden dadelijk een beslissend antwoord, doch van de andere zijde verlangde men daartoe een uitstel van eenige weken, om het gevoelen der steden en gemeenten over de voorgestelde punten in te winnen. Het was den Staten, namelijk, en den Prins uit het jongste geschrift en uit eenige redenen van 's Konings gevolmagtigden voorgekomen, als of deze het antwoord van hen op hun eersten voorslag slechts hielden voor het werk van eenige bijzondere Personen, en daarom boden zij thans aan, dit hun laatste geschrift in de Vroedschappen te laten rondgaan, en hun het antwoord, dat men daar zou ontvangen, mede te deelen. Opdat evenwel een werk van zoo veel omslag niet vruchteloos mogt zijn, verzocht men, vooraf te mogen weten, of de Spaansche bevolmagtigden nu hun geheelen last geopenbaard, dan of zij van 's Konings wege nog iets anders voor te stellen

hadden. Deze echter vonden de bedenking, hun voorgeworpen, ten hoogste vreemd; zij betuigden nergens te kennen gegeven te hebben, dat zij de aangevangene onderhandelingen niet genoegzaam gewettigd hielden, en ganschelijk gezind waren, op denzelfden voet voort te gaan. Wat hun verder door den Koning gelast mogt zijn, daarover wilden zij zich niet uitlaten, vóór de ontvangst van het antwoord op hun jongste geschrift. En dewijl het laatste ingediende vertoog luidde: »uit naam van den Prins, de Staten van *Holland* en *Zeeland*, *Bommel* en *Buren* met hunne *bondgenooten* (*geassocieerden*)," zoo wenschten zij te weten, wie men met deze *bondgenooten* bedoelde, opdat de Koning wist, met wie hij handelde. Hierop verklaarden de Staatschen, »dat zij er degenen onder verstonden, welke sinds Vijftienhonderd zes en zestig het Land verlaten hadden en nog hunne zijde hielden." De Staten begrepen te wel, dat de Vroedschappen geenen vrede op eenen zoo nadeeligen voet voor de Hervormden zouden begeeren, om niet aan een gunstig antwoord van dien kant te twijfelen. Immers betuigden zij: »indien het gebeurt, zoo als waarschijnlijk is, dat door de steden al het voorgestelde eenparig afgeslagen wordt, zal deze onderhandeling (*communicatie*) alzoo afgesneden worden, zonder gevaar of groote beweging (rumoer) (1).» 1568—1576

De Graaf van *Schwartzenburg*, welke geene moeite gespaard had, partijen nader tot elkander te brengen, en daarom dikwerf van *Breda* naar *Dordrecht* en *Antwerpen* gereisd was, besloot thans naar *Duitschland* terug te keeren, dewijl hij voorzag, dat de onderhandelingen op de lange baan zouden geschoven worden en hoogstwaarschijnlijk vruchteloos afloopen, wegens het punt van godsdienst, waarin men aan beide zijden geene toegeeflijkheid toonde. Daarenboven werd hij door de Spaanschgezinden verdacht gehouden, zoowel wegens zijne namaagschap met den Prins van *Oranje*, als omdat hij ten sterkste aandrong, den Hollanderen en Zeeuwen omtrent de godsdienst genoegen te geven, opdat zij niet uit wanhoop een anderen Heer hun Land mogten aanbieden. Vóór zijn vertrek, verzocht hij de Staten, welke van *Dordrecht* naar *Geertruidenberg* gekomen waren, hem eenige bevolmagtigden mede

(1) *Resolut. v. Holland*, bij WAGENAAR, D. VII. bl. 28—42, en VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 22—24. *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 125, 126, 130, 131, 137—141, 143, 144—147, 150, 151, 158, 171, 172. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. XIV. p. 295. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 140—146. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 217—221. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 300. CHAPPUYS, *Hist. Gén d. l. g. de Fl.* Liv. IV. p. 185—189. DE TASSIS, *Comment.* Lib. II. p. 193, 194. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 219—222. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 595—604. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 106—108 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 411—417.

1568—1576 te geven, die door zijne tusschenkomst misschien eene meer gunstige beschikking, ten aanzien der godsdienst, bij het Spaansch bewind konden bewerken. Om daartoe den tijd te winnen, stelde hij hun voor, een bestand van zes maanden te verzoeken, terwijl de godsdienst ondertusschen zou blijven op het punt, waarop zij thans stond. De Staten namen in beide voorstellen genoegen, maar van de Spaansche zijde wilde men slechts in eene wapenschorsing van twee maanden bewilligen en onder voorwaarde, dat de Hervormde eeredienst zoo lang gestaakt en het Land door de Predikanten zou verlaten worden. REQUESENS weigerde brieven van vrijgeleide voor de gezanten der Staten, die SCHWARTZENBURG zouden verzellen, af te geven en om welke de Graaf hem verzocht had, wien hij eene voorspoedige reis toewenschte. De Staten betuigden hunne tevredenheid over 's Graven pogingen, en begiftigden hem en zijne gemalin met een geschenk in zilverwerk ter waarde van zeven of acht duizend gulden, hetwelk hun door een lid uit de Edelen en zeven leden uit de steden, bij eene Latijnsche aanspraak, werd aangeboden. ORANJE vereerde hem vier stuks rundvee en even zoo veel paarden, de schoonste, die men in *Friesland* vinden konde. HOHENLO ontving een zilveren lampet, meer dan duizend gulden waard, en van den Prins, naar het schijnt, drie groote zilveren drinkbekers ten geschenke. Den geheimschrijver van SCHWARTZENBURG schonk men eene gouden keten ter waarde van honderd kroonen (1). De beide Graven trokken met hun gevolg naar *Dillenburg* (2). SCHWARTZENBURG prees 's Prinsen inschikkelijkheid, maar beklaagde zich ten hoogste over de tegenwerking van DE REQUESENS bij de onderhandelingen, over de verachting, met welke de Spaansche gemagtigden spraken niet alleen van de Duitsche Vorsten, maar van den Keizer zelven, en dat hun gedrag genoegzaam toonde, hoe weinig de vrede hun ernst was (3).

In alle steden werd het laatste voorstel der Spaanschen lang en rijpelijk overwogen. Niet vóór het begin van Bloeimaand ontving hun geheimschrijver DE LA TORRE, onder vrijgeleide te *Geertruidenberg* gekomen, in naam van den Prins, de Edelen en de Ridderschap van den Lande van *Holland*, de Burgemeesteren, Schepenen, Raden en Oudraden, Vroedschappen, Dekens, Gilden en gemeene neringen van *Dordrecht*, *Delft*, *Leiden*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Gorinchem*, *Schiedam*, *Brielle*, *Schoonhoven*, *Woerden*, *Oudewater* en *Geertruidenberg*, van *Bommel* en *Buren*, van *Middelburg*, *Zierikzee*, *Vlissingen* en *Vere*, en ongetwijfeld ook van de steden

---

(1) *Resolutien van Holland*, bij WAGENAAR, D. VII. bl. 42, 43. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 25, 26. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 604—606. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 108, 109. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 417.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 199.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 200, 201.

des *Noorder-kwartiers* een antwoord, dat echter ten Hove als onduidelijk verworpen werd. Men bood van de Staatsche zijde aan, alle duisterheden te willen ophelderen, zoodra zij aangewezen wierden; en toen dit geschied was, verscheen een antwoord van dezen inhoud: »Het aanbod omtrent het herstellen der voorregten was aannemelijk, zoo men er bij vrijheid van geweten gebruik van kon maken, maar zou weinig dengenen baten, die het Vaderland moesten ruimen. Daar men nu evenmin gezind was, de Hervormde godsdienst als het Land te verlaten, verzocht men den Koning, de vervolging te staken; men zou hem dan, even als zijnen voorzaten, trouw en gehoorzaamheid bewijzen. Op verzekeringen en beloften was niet te vertrouwen, als men de sterkten en krijgsbehoeften moest overleveren vóór het vreemde krijgsvolk vertrokken en de eendragt hersteld was door de regeling, bij de Algemeene Staten te beramen. 's Prinsen en der Staten begeerte naar vrede was reeds duidelijk genoeg uit de vorige onderhandelingen gebleken, en tot sterker bewijs daarvan, verklaarden zij, genegen te zijn, het punt van de godsdienst en al de overige aan de beslissing van eene wettige vergadering der Algemeene Staten over te laten. Wist men een geschikt middel te vinden, om in den tijd, tusschen het vertrek der Spanjaarden en de dagvaart der Algemeene Staten, alle vijandelijkheden te voorkomen, zij zouden zich aan al wat redelijk was onderwerpen (1)."

1568—1576

1 v. Zomermaand 1575

Ondertusschen had DE REQUESENS het gevoelen van den Raad van State en van verscheidene hooggeplaatste mannen nopens den vrede ingewonnen. Zij hadden het raadzaam gekeurd, »dat men de vreemdelingen liet vertrekken, en in eene Algemeene Statenvergadering bewilligde, op welke de Leden zich, zoo wel ten aanzien van de godsdienst als der regering, vrijelijk konden verklaren, daar de eindbeslissing immers nog altijd aan den Koning verbleef. Den Onroomschen zou men wel geene openbare godsdienstoefening, maar toch vrijheid van geweten veroorlooven, anders was te vreezen, zoo men te sterk op zijn stuk in dit opzigt bleef staan, dat de Prins van *Oranje* zijne oogen op een vreemd Vorst zou werpen; hij toch had reeds onbewimpeld verklaard, dat het der bruid, welke in zijne magt was, niet aan vrijers ontbrak." Men verhaalt, dat DE REQUESENS en de Spanjaarden zich naderhand beklaagden, dezen raad niet gevolgd te hebben (2).

Door het afbreken der onderhandelingen te *Breda*, waren de Spaansche gijzelaars uit *Dordrecht* vertrokken; doch toen eenige van hen in Zomermaand aldaar terugkeerden, verschenen ook de Staatsche gemagtigden op nieuw te *Breda*. Hier werd hun een weder-

23 v. Zomermaand.

(1) *Resolutien van Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 43—45. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 26, 27. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 606—608.

(2) VAN METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 109.

1568—1576 antwoord van 's Konings zijde ter hand gesteld, waarin men bleef aandringen, »dat de godsdienst, welke, even als de voorregten, door den Koning was bezworen, moest hersteld worden. Hoewel men den Onroomschen reeds genoeg had bewilligd, was de Koning nogtans genegen, het gevoelen der Algemeene Staten, zoo over de godsdienst als de regering, te vernemen, om er daarna zelf regel op te stellen. Het Spaansche krijgsvolk kon zoo spoedig niet weggezonden worden; ook was 't niet voorzigtig, 's Konings leger te verzwakken, zoolang geen vergelijk tot stand gebragt was. Wisten de Bondgenooten evenwel eenigen zekeren waarborg te geven, dat het vergelijk en 's Konings besluit, na het hooren der Algemeene Staten, opgevolgd zou worden, men zou dien gaarne aannemen."

Hieruit bleek onmiskenbaar, dat men aan de Spaansche zijde onverwrikt besloten had, geene andere dan de Roomsch-Katholijke godsdienst te dulden; en dat eene Algemeene Vergadering der Staten, afhankelijk gemaakt van 's Konings welbehagen, geene vrijheid van godsdienst, het punt daar nu alles scheen op te draaijen, zou bewerken. In krachtige bewoordingen gaven de Prins en de Staten te kennen, »dat men hen met die Algemeene Statenvergadering, welke niets meer dan haar gevoelen in het godsdienstige mogt uiten, slechts zocht om den tuin te leiden. Wreedheid was het, zoo vele menschen ten Lande uit te jagen, onder voorwendsel van 's Konings eed, daar men toch bewijzen konde, dat de Vorst niet der *Roomsche*, maar der *Heilige Kerke* gezworen had. Zij smeekten derhalve nogmaals om vrijheid van godsdienst, of dat dit punt, even als al de overige, geheel aan de beslissing der Algemeene Staten wierd overgelaten. Het vreemde krijgsvolk behoorde te worden weggezonden, doch men moest van hen niet vergen, dat zij inmiddels ook hunne benden afdankten; de Koning immers was veel beter in staat dan zij, om des noods spoedig een nieuw leger op de been te brengen. Was men voor vijandelijkheden beducht, men mogt middelen tot waarborg daartegen voorslaan, en de Staten zouden daarop behoorlijk genoegen geven."

De Spaansche gemagtigden verklaarden schriftelijk, »dat zij geen last hadden, zoodanige middelen op te geven, en het voorstel der Staten aannemen noch verwerpen konden. Zij verzochten tijd tot den eersten van Slagtmaand, om den Koning te schrijven en het antwoord af te wachten; inmiddels waren zij genegen over een vast bestand te onderhandelen; intusschen zouden de rivieren gesloten blijven, de uitoefening der Roomsch-Katholijke godsdienst (in *Holland* en *Zeeland*) vrijstaan, en de uitgewekenen in het vrije gebruik hunner goederen hersteld worden." De Staten daarentegen oordeelden, dat, »tijdens het bestand, in de steden en op de rivieren de wapens moesten afgelegd worden, en zoo de Koning de stroomen van boven liet sluiten, het hun ook zou vrijstaan *de Zuiderzee* en andere wateren van dien aard gesloten te houden. Wilden de uitgewekenen terugkeeren, dan moesten zij zich tot het bestuur der plaats wenden, waar zij wenschten zich te vestigen."

Toen de zaakgelastigden der Staten van dit een en ander ter dagvaart verslag gedaan 1568—1576 hadden, waren vele leden geneigd, alle verdere onderhandelingen af te breken; de Koning toch wilde op het punt van godsdienst niets toegeven; en hun, gelijk zij zich uitdrukten, »kwam het ongelegen, het Vaderland om der godsdienstwille te ruimen." Daar echter de Noord-Hollandsche steden oordeelden, dat men den handel over een bestand moest voortzetten, werden de gemagtigden van een nieuwen lastbrief voorzien en naar *Breda* teruggezonden. Hier werd hun afgevraagd, »of zij begrepen, dat de Algemeene Statenvergadering slechts kennis behoorde te nemen van het punt der godsdienst, dan of zij ook moest beslissen, of de Onroomschen al dan niet in den Lande zouden geduld worden." Zij verklaarden, dat het laatste hunne meening was. Hierop werd wel voorts over een bestand gehandeld, doch met weinig vrucht, daar men elkander verdacht hield, van uit slinksche oogmerken de zaak op de lange baan te willen schuiven. De Spaansche gemagtigden wenschten zekerheid, dat men aan de andere zijde zich zou onderwerpen aan hetgeen in de Algemeene Statenvergadering besloten wierd. Op de vraag, »welke zekerheid zij begeerden en ook van hunnen kant geven wilden," werd geantwoord, »dat de Koning den Staatschen zijn woord, hand en zegel, door de Algemeene Staten bekrachtigd, beloofd had, als ook het woord des Keizers en der andere Duitsche Vorsten van 's Konings bloede; de Prins en de Staten daarentegen moesten, boven en behalve hunne belofte, eed, brieven en zegels, ook gijzelaars geven, en de steden *Brielle* en *Enkhuizen* in *Holland*, en *Vlissingen* en *Arnemuiden* in *Zeeland* aan de Algemeene Staten, of aan andere onzijdigen, tot waarborg overleveren." Die eisch klonk den Prins en den Staten vreemd in de ooren en zij verklaarden, »dat het geven van gijzelaars, hetgeen niet anders dan van weêrzijde kon geschieden, tot niets zou dienen, en dat men de vier steden niet kon overleveren, daar zij de voorname handelende partijen waren, voor welke men verzekering zocht, en die alzoo niet tot verzekering konden gesteld worden. Bovendien moesten deze en al de andere steden in *Holland* en *Zeeland* niet beschouwd worden, als of zij zich aan 's Konings gezag hadden onttrokken, maar als de zoodanige, welke, ten behoeve Zijner Majesteit, tegen de dwingelandij der vreemdelingen dienden beschermd te worden, en derhalve zoo goed als in 's Konings magt waren." Hiermede werden de onderhandelingen geheel afgebroken. Der Staten gelastigden namen hun afscheid met een geschrift, waarin zij zich zeer beklaagden, »dat men van 's Konings zijde onverzettelijk op den harden eisch van het vertrekken der Onroomschen bleef aandringen, waarvan blijkbaar het doel slechts zijn kon, om het Land met al de voorregten aan een klein getal achterblijvende Roomschen te laten. Insgelijks vonden zij het vreemd, dat de billijke aanbieding van den Prins en de Staten, om het punt der godsdienst en de overige vraagstukken aan de beslissing eener wettige vergadering der Algemeene Staten te onderwerpen, noch aangenomen, noch verworpen was. Hieruit moesten zij het gevolg trekken, dat men slechts ge-

1568—1576 tracht had, hen op te houden, om intusschen de andere gewesten in slaap te wiegen en daardoor te zekerder in slavernij te brengen. Voor God en de wereld betuigden zij, dat het niet treffen van den vrede geenszins aan hen gehaperd had, maar aan degenen, welke door onderdrukking der landzaten, hunne eigene heerschappij zochten te vestigen. Mogt er nader bescheid uit *Spanje* komen, de Prins en zijne aanhangers zouden niet weigeren, de onderhandelingen weder aan te knoopen, zoo zij dit alsdan oorbaar hielden en denken konden, dat de Spaanschen met meer opregtheid wilden
14 v. Hooim. 1575 te werk gaan." 's Konings gemagtigden beklaagden zich, in antwoord op dit geschrift, niet minder over de scherpe taal, met welke men hunne opregte bedoeling had beoordeeld. Zij betuigden, »het vertoog der Staten slechts aan te nemen, om er 's Konings antwoord op te verwachten," en verklaarden, »insgelijks voor God en de wereld, indien men, na het ontvangen van dat antwoord, mogt weigeren den vredehandel voort te zetten, de schuld van het afbreken daar van niet op den Koning, maar alleen op den Prins en de Staten komen zou." En hiermede liepen de langdurige Bredasche beraadslagingen ten einde (1).

Sommigen beweren, dat de ware oorzaak van het mislukken der onderhandelingen was, dat men aan weêrzijde den vrede niet opregtelijk begeerde (2). Anderen integendeel meenen, dat men dien beiderzijds indedaad ernstig wenschte, en het, zoo niet alleen dan toch hoofdzakelijk, aan het punt van godsdienst haperde, hetwelk de Koning noch de Staten wilden laten glippen (3). Eenigen twijfelen mede geenszins, dat FILIPS en de Prins met de Staten naar vrede haakten, maar de Koning alleen, »omdat hij daardoor ligter dan door geweld van wapenen, zijn doel hoopte te bereiken, en niet dewijl hij de onbillijkheid zijner eischen inzag; terwijl uit den ganschen loop der onderhandelingen blijkt, dat de Spanjaard den Nederlander slechts een rad voor de oogen zocht te draaijen. Mogten de Nederlanders eens de wapenen hebben nedergelegd, ligt ware het alsdan de bepalingen te ontduiken, en de Katholijke Kerk zou daartoe ongetwijfeld gewillig de hand willen leenen (4)." Anderen daarentegen beschuldigen de Staten, en voornamelijk den Prins van *Oranje*, dat zij den vrede niet van harte ver-

---

(1) *Resolutiën van Holland*, bij WAGENAAR, D. VII. bl. 45—51, en bij KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 91. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 220—222. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 608—612. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 109, 110. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 419, 420. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 187—189.

(2) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* St. I. bl. 2.

(3) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 91. GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 259—262.

(4) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 473.

langden, en dat toen het hun moeijelijk viel, »de aanbiedingen, of liever inwilligingen des Konings, met een goed uiterlijk te verwerpen, zij hunne toevlugt namen tot Logomachien, als b. v. te beweren, dat de Hervormde godsdienst van KALVIJN de ware Apostolische en Katholijke Kerk was, waaruit men (slechts) alle grove misbruiken weerde; en dat de Staten altijd in alle zaken het regt gehad en geoefend hadden, den Vorst van hun raad te dienen. Voorstellingen, waar in één zin, en valsch in een anderen, en die men arglistig aanvoerde, om stof tot disputeeren te houden, de kracht van 's Konings eed omtrent de godsdienst te breken, en door omwegen te bereiken hetgeen men beoogde (1)." Evenzoo tracht REQUESENS anderen met de schuld van het 1568—1576

(1) BILDERDIJK, *Gesch. d. Vaderl.* D. VI. bl. 185. Niet scherper dan BILDERDIJK veroordeelen Spaanschgezinde Schrijvers, zoo als MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XIV. p. 295. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 222. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 48, en DE TASSIS, *Comment.* Lib. II. p. 194, het gedrag van den Prins en de Staten bij dezen vredehandel. CAMPANA verhaalt, dat toen de onderhandelingen te *Breda* voor eenigen tijd geschorst waren, onderscheidene vredelievende mannen middelen beraamden, om alle hindernissen ter bevrediging uit den weg te ruimen. Onder anderen schreef Dr. GIOVANNI MATALIO METELLO tot dat doel aan den Prins van *Oranje*, en zond hem daarbij tevens een geschrift van FEDERICO FURIO CORIOLANO DE VALENZA, een man in hooge gunst bij den Koning van *Spanje*, welke daarin eenige vredesvoorwaarden stelde en zich aanbood, bij den Koning te bewerken, dat zij aangenomen wierden. Daar echter deze voorwaarden weinig van de Bredasche verschilden, zoo antwoordde ORANJE in korte woorden en als in scherts, »dat de hoofdzaak was, goede waarborgen te vinden, opdat het vredesverdrag nagekomen wierd, maar dat hij geene kans zag, die te krijgen, daar men hen als Ketters beschouwde, en het geoorloofd was, den Ketters geen woord te houden," *Della guerra di Fiandra*, T. I. p. 145, 146.— Over 's Konings eed omtrent de godsdienst, zie hiervoor, bl. 98—100. Men voege aldaar, bl. 98. (3) nog het volgende: Ook in het formulier van den eed van den Landsvorst aan de Staten van *Braband*, bij RAEPSAET, *Oeuvres Compl.* T. I. p. 195, wordt geen woord gesproken van het handhaven der godsdienst of der H. Kerk. Alleen in den eed door FILIPS, bij monde van den Stadhouder, Graaf van *Aremberg*, aan de Staten van *Friesland* afgelegd, wordt gezegd, »dat hy 't Landt van *Vrieslandt* houden zal in justicie ende goeden regimenten, *die Heylighe Kercke* ende gheestelycke luyden ende goeden insgelyks weduwen en weezen *beschermen*," *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 183. Denzelfden eed legde AREMBERG, als Vertegenwoordiger en Stadhouder des Konings, ook af aan *Overijssel*, *Groningen*, *de Ommelanden* en *Drenthe*. Dit was eene uitzondering op den algemeenen regel, waarvan de reden niet voor de hand ligt; want in 's Konings eed aan de grootste en aanzienlijkste gewesten der *Nederlanden*, wordt van het handhaven der R. K. godsdienst niet gerept. — Bl. 99 (5) voege men nog, dat in 's Konings brief aan GEORGIUS *van Egmond*, Bisschop van *Utrecht*, den 8 van Oogstmaand 1559, welke op het ernstigste de onderhouding der bloedbevelen tegen de Ketters en de zorg voor de instandhouding der R. K. Kerk aanbeveelt, niet gesproken wordt, dat de Vorst door zijn

1568—1576 afbreken des vredehandels te bezwaren. Dit blijkt duidelijk uit het slot van zijn brief aan die leden der Staten van *Zeeland*, welke nog de Spaansche zijde hielden, waarin hij verklaart, »dat het mislukken der onderhandelingen te *Breda* niet aan den Koning, of aan hem, of aan de Spaansche gemagtigden toe te schrijven was, maar aan de kerkenraden en leeraars der Ketters, die eene zoo groote deugd en weldaad belet hadden door zulke onbillijke eischen, weshalve hij niet twijfelde, of vreemdelingen en onderzaten zouden 's Konings groote goedertierenheid en genade bewonderen en prijzen, maar integendeel de boosheid en halstarrigheid van die weerspannige Ketters verfoeijen." Welke geheime redenen de Landvoogd ook moge gehad hebben, om de schuld dezer mislukking liever op de Leeraars der Onroomschen te werpen, dan op den Prins, de Staten en hunne afgevaardigden, zeker is, dat hij zich bedroog, of anderen bedriegen wilde, alsof er, behalve de Kerkleeraars, geene anderen in dien tijd waren, welke geen vrede begeerden ten koste der vrijheid van geweten (1)." — Er is reeds opgemerkt, dat REQUESENS geen smaak vond in den raad, hem door den Raad van State en anderen gegeven (2). Hij schijnt mede geen genoegzaam vertrouwen op de belofte der Staten van *Braband* gesteld te hebben, dat zij, en ongetwijfeld ook de afgevaardigden der overige gewesten, niet gedoogen zouden, dat in de vergadering der Algemeene Staten iets ten nadeele van het Roomsch-Katholijke geloof bepaald wierd. Nogtans blijkt van elders, dat de Landvoogd, door het wegblijven van 's Konings uiterste beslissing omtrent de voorwaarden, welke hij zou willen toestaan, in de grootste onzekerheid verkeerd heeft, welk besluit hij moest nemen (3).

Wat van dit alles ook zijn moge, »de vruchtelooze uitslag der Bredasche onderhandelingen was niet moeijelijk te voorzien," zegt een buitenlandsch Schrijver, »wanneer men de beginselen in aanmerking neemt, van welke beide, zoo Nederlanders als Spanjaarden, uitgingen. Deze waren zoo hemelsbreed van elkander verschillende," vervolgt

---

eed daartoe gehouden is. Zie dien brief in de *Kronyk van het Utr. Hist. Genootsch.* D. IV. St. II. bl. 159. Het is vreemd, dat de Staten, toen men op den Bredaschen vredehandel van de Spaansche zijde, naar het schijnt, beweerde, dat de Koning door zijn eed tot het handhaven der Roomsch-Katholijke godsdienst verpligt was, zich niet, ten betooge van het tegendeel, op dien eed zelven beriepen, in plaats van zich met de spitsvinnige uitvlugt te behelpen, dat men »bewijzen kon, dat Zijne Majesteit niet der *Roomsche* maar der *Heilige Kerk* gezworen had." Niemand, behalve de Heeren Staten en die van hunnen rade, zal onder de *Heilige Kerk* eene andere dan de *Roomsch-Katholijke* verstaan hebben.

(1) TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 111, 112.

(2) Zie hiervoor, bl. 443.

(3) WAGENAAR, D. VII. bl. 52.

hij, »dat op dat tijdstip nog aan geene vereeniging te denken viel. Filips II toch 1568—1576
kende zich, als Heer der *Nederlanden*, dezelfde magt toe, die hij als Heer van *Spanje* bezat, en de billijke eischen der Nederlanders kwamen hem als zoo vele aanmatigingen voor; de eeden, door hem gezworen, schenen hem niets meer toe dan gezochte vormen, welker zin hij meende naar welgevallen te kunnen verklaren. Elke beperking van zijn wil, van onderdanen uitgaande, beschouwde hij als te eenenmale onvereenigbaar met zijne Koninklijke waardigheid, en elke herinnering aan de voorwaarden, door hem bij het aanvaarden der regering bezworen, als oproer. Dat hij zou bewilligen in de vrije uitoefening der Hervormde godsdienst, ja zelfs die godsdienst in het algemeen slechts dulden, scheen hem een zinnelooze wensch, want de Roomsch-Katholijke godsdienst was voor hem de hechtste zuil der volstrekte alleenheerschappij; liet hij éénen steen aan dat gebouw ontrukken, zeer spoedig zou het tot een puinhoop kunnen ineenstorten. Met behulp dier Kerk had hij *Spanje* geheel onder het juk gebragt; dienzelfden weg wilde hij ten aanzien der *Nederlanden* volgen. Hij, de Ridder van het Katholicismus, die de Kerk als ware het tot zijne uitverkorene had verklaard, zou het als een eeuwigen smaad hebben beschouwd, zoo hij zelfs het minste smetje had geduld, dat hare eer bezwalken kon. De taak zijner aardsche loopbaan moest het zijn, die eer te beschermen en te verdedigen; aan dat doel offerde hij tallooze menschenlevens en onnoemelijke sommen op; ja, ware het nood, hij zou zijn eigen leven of zijne kroon daarvoor ten beste hebben gegeven, want de verklaring, »dat hij liever in het geheel niet dan over Ketters wilde gebieden, was ongetwijfeld uit het binnenste zijns gemoeds opgeweld." — »De Nederlanders, daarentegen, gingen van een geheel ander gezigtspunt uit. Als Koning van *Spanje*, was filips hun niets meer dan de Koning van *Frankrijk* of ieder ander uitheemsch Vorst; zij konden in hem slechts zien den Hertog van *Braband*, den Graaf van *Holland*, den Heer van *Mechelen* enz., die al deze waardigheden bij erfenis had verkregen. Het had hem toch vrijgestaan, dit erfdeel van de hand te wijzen, zoo de bestanddeelen daarvan hem mishaagden; maar toen hij de erfenis aanvaardde, nam hij haar over zoo als zij was. Indien nu zijne voorzaten aan hunne onderdanen in die gewesten regten hadden ingewilligd, welke in andere Landen werden beschouwd als den Regent te behooren, kon hij die daarom niet erven, of het den Nederlanders euvel duiden, dat zij zich aan hun eigendom hechtten. Op het stuk van godsdienst heerschte een even groot verschil van gevoelen. De Hervormden beschouwden zich op verre na niet als Ketters of wangeloovigen; zij immers geloofden toch, wat christus door zijne Apostelen en de Evangeliën had geleerd; slechts wilden zij die leer bevrijd zien van de verordeningen, door baatzuchtige Priesters haar toegevoegd, en uit de eeredienst misbruiken weren, lijnregt strijdig met hare zuivere beginselen. Dit kon en moest hier evenmin strafbaar schijnen als de wensch, dat de levenswandel van de dienaren en leeraars der godsdienst rein en hunner roeping

1568—1576 waardig ware. De vervolgingen, waaraan zij, juist om dit gevoelen, *van den kant der Regering* waren blootgesteld, moesten hun te onregtvaardiger voorkomen, aangezien de Regering toch haar regt niet in het minst daardoor zag bekorten; want zij weigerden haar immers volstrekt geene gehoorzaamheid, noch het vervullen hunner pligten, en deswege moest hun als ten hoogste onregtvaardig voorkomen de eisch van den Koning, dat zij of het Land zouden verlaten of terugkeeren tot den schoot eener Kerk, welke zij beschouwden als in dwaling verkeerende." — »Beide FILIPS en ORANJE wenschten den vrede; maar ORANJE begeerde een verstandigen en gewaarborgden vrede — in één woord, eenen vrede, zoo als FILIPS dien nimmer kon of wilde onderteekenen, ten zij hij zijnen aard te eenenmale had willen verloochenen (1)."

In weerwil van den vruchteloozen uitslag, lieten de Staten van *Holland*, ter herinnering aan deze vredesonderhandelingen, eenen gedenkpenning vervaardigen. Op de eene zijde is de Hollandsche tuin afgebeeld met den leeuw er in, een zwaard in zijn klaauw houdende, met dit omschrift: *Sécurius bellum pace dubia* (de oorlog is veiliger dan een onzekere vrede). Op de keerzijde staat de vrijheidshoed met het onderschrift: *Libertas aurea, cujus moderatur habenas ratio, Anno* 1575 (het is een gulden vrijheid, waarvan het verstand den teugel voert) (2). Maar was de handeling te *Breda*, »waarop duizenden van menschen met zuchten naar den vrede staroogden, niet alleenlijk te loor, maar tot groote verbittering der gemoederen over en weder, afgeloopen," ongetwijfeld heeft zij tot het bewerken der Gentsche bevrediging in het volgende jaar veel toegebragt. Immers uit de Bredasche beraadslagingen, in welke de Staatschen de godsdienst niet op den voorgrond stelden, ja, dit punt zelfs geheel aan de beslissing der Algemeene Statenvergadering wilden overlaten, bleek den overigen Nederlandsche meer Katholijke gewesten, welke tot nog toe den kampstrijd, als slechts om der godsdienst wille gevoerd, met onverschilligheid aanschouwd hadden, dat *Holland*, *Zeeland* en hunne bondgenooten niet alleen of hoofdzakelijk om de nieuwe leer, maar inzonderheid ter herstelling der oude voorregten en ter verdrijving der vreemdelingen de wapenen hadden opgevat; twee punten waarin zij het met hen eens waren (3).

Inmiddels had de onvermoeid werkzame geest van ORANJE zich met het uitdenken van nieuwe plannen bezig gehouden, om den Spanjaarden elders werk te verschaffen, of afbreuk te doen. Er was reeds in het vorige jaar door hem en de Staten van

---

(1) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 470—473.

(2) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 109 verso.

(3) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 420. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 473, 474.

Holland, naar het schijnt, over een inval van den Prins van *Condé* in *Picardië* onderhandeld, om daardoor de Spanjaarden te noodzaken, *Holland* en de aangrenzende steden te verlaten (1). Hiervan kwam echter evenmin als van het ontwerp van CONDÉ en Hertog JAN CASIMIR, om tot datzelfde doel gewapenderhand in het graafschap *Bourgondië* te vallen, hetwelk ORANJE ondersteunde, die als erfgenaam van het huis van *Chalons*, aldaar uitgestrekte goederen bezat en verstandhouding onderhield. Mede vruchteloos trachtte de Prins een bondgenootschap tusschen den Koning van *Frankrijk* en de Duitsche Rijksvorsten te helpen bevorderen, mits deze laatsten daarbij bedongen, dat de Koning zich met zijne onderdanen bevredigde, door hun vrijheid van godsdienst te veroorlooven (2). Een verbond met *Oost-Friesland* scheen aanvankelijk beter te zullen slagen. De bevolking van *Embden*, grootendeels Hervormingsgezind, had steeds den Prins van *Oranje* veel genegenheid betoond en menige dienst bewezen, waardoor zij het plan bij het Spaansche Hof had opgewekt, zich van hare stad meester te maken. REQUESENS had zich in het begin des jaars ter uitvoering hiervan in staat gesteld en Graaf EDZARD van *Oost-Friesland*, welke van hem geheel afhankelijk was en met de Embder burgerij gestadig overhoop lag, daartoe gewonnen. Doch het plan werd door ORANJE aan Graaf JAN van *Oost-Friesland*, den broeder van EDZARD, ontdekt en verijdeld. De Prins en de Staten knoopten, doch zeer in het geheim, met hem en de stad *Embden* onderhandelingen aan over een verbond, welks ontwerp door den Prins was opgesteld, en waarin, onder anderen, bepaald werd: »dat Graaf JAN, tegen een jaargeld van acht duizend Karelsguldens, *Embden* voor ORANJE en de Staten zou houden, welke die stad op hunne kosten van bezetting zouden voorzien, en wien zij, even als den Graaf, den eed van getrouwheid zou afleggen. *Embden*, de Hollanders, de Zeeuwen en de met hen verbondene steden zouden één ligchaam uitmaken, vrienden en bondgenooten zijn en elkander tegen alle vijandelijk geweld bijstaan." Daar Graaf JAN vreesde, dat zijn broeder reeds met de Spaanschen, om hun *Embden* over te leveren, in onderhandeling was, zoo raadde hij den Prins en de Staten aan, eene vloot voor die stad te zenden, welke van haar rekenschap moest vragen omtrent de hulp, welke zij den Spanjaarden had verleend, en eene verklaring te eischen, op wiens zijde zij was. En indedaad liet de Prins den drie en twintigsten van Bloeimaand door de Staten een besluit nemen, dat »de Admiraal ten eerste naar het *Vlie* en voorts naar *Embden* zou zeilen," onder voorwendsel van den handel te beschermen, doch waarschijnlijk, om zich van de Oost-Friesche 1568—1576

(1) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 170—175.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 116.

1568—1576 hoofdstad meester te maken. Hiervan echter is, evenmin als van het verbond, iets gekomen (1).

Te midden van deze en zoo vele andere werkzaamheden en teleurstellingen, was de Prins van *Oranje* op het aangaan van een derde huwelijk bedacht. Hij had zich, ofschoon niet wettig, van zijne tweede gemalin, ANNA *van Saksen*, gescheiden, daar zij zich aan echtbreuk had schuldig gemaakt. Om haar hoogst ergerlijk leven, werd zij door den Keurvorst AUGUSTUS te *Dresden* in verzekerde bewaring gehouden, alwaar zij den achttienden van Wintermaand Vijftienhonderd zeven en zeventig is overleden (2). 's Prinsen oog was intusschen gevallen op CHARLOTTE *de Bourbon*, de schoone en beminnelijke dochter des Hertogs LODEWIJK van *Montpensier*, vroeger Abdis van *Jouarre*, doch in Vijftienhonderd twee en zeventig naar *Duitschland* geweken, waar zij openlijk de Hervormde godsdienst omhelsd had. Drie jaren had zij zich aan het Hof van den Keurvorst van *den Palts* opgehouden, toen ORANJE, bij monde van ST. ALDEGONDE, deswege naar *Heidelberg* gezonden, om hare hand verzocht en die verwierf. ST. ALDEGONDE geleidde de Prinses naar *Embden*, en van daar met twee oorlogschepen naar *den Briel*. Hier werd de bruid door de gemagtigden der Staten met vele eerbewijzingen ontvangen, en haar zes duizend gulden ten geschenk aangeboden. Het huwelijk werd in die stad den twaalfden van Zomermaand met stille plegtigheid voltrokken. Den vorigen dag hadden vijf aanzienlijke Hervormde godsdienstleeraars schriftelijk verklaard, »dat de Prins hun, Bedienaren van het Goddelijk Woord, bevolen had, de hun voorgelegde en in regten bekrachtigde getuigenissen en oorkonden, betrekkelijk de echtbreuk van Vrouwe ANNA *van Saksen*, naauwkeurig te onderzoeken en hem hun gevoelen mede te deelen, of hij zich als van zijne vrouw gescheiden kon beschouwen en eene nieuwe echtverbindtenis mogt aangaan. — Nadat zij de genoemde stukken gelezen, rijpelijk overwogen, en de geruchten, welke omtrent de bewuste echtbreuk sedert bijna vier jaren in omloop waren, in aanmerking genomen hadden; als ook dat de nabestaanden der Saksische Prinses, ofschoon sedert drie jaren van het feit onderrigt, zich over de beschuldiging tegen hunne bloedverwante bezwaard noch de aanklagte bestreden hadden; en eindelijk, dewijl den Keurvorst van *Saksen*, den Landgraaf van *Hessen* en den overige nabestaanden de nieuwe verloving des Prinsen van

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 116, 159, 179. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 524, 617, 663.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. XLIV—LI, p. 386—399. T. IV. p. LXIV. T. V. p. 192—198, 206, 247, 264, 282, 303, 304, 330, 336, 344, 546—548. *Supplement*, p. 65. Het gedrag van ORANJE tegenover zijne schuldige gemalin, wordt hierdoor ten volle verdedigd en in het juiste licht gesteld.

Oranje kenbaar gemaakt, deze op drie achtereenvolgende Zondagen in de Kerk afgekondigd, en na dien tijd de voltrekking des huwelijks nog zeven dagen uitgesteld was, zonder. dat in dien geheelen tusschentijd zich iemand had vertoond, om tegen het huwelijk op te komen, zoo moesten zij verklaren, dat men de gepleegde echtbreuk niet in twijfel kon trekken, waaruit volgde, dat de Prins, naar Goddelijke en menschelijke wetten, vrijheid had, zich met eene andere vrouw te verbinden, en dat zij, welke hij zal huwen, voor God en menschen zijne wettige echtgenoote zijn zal." De Hertog van *Montpensier*, als ijverig Katholijk, had natuurlijk zijne toestemming tot het huwelijk zijner dochter met een Ketter geweigerd; doch men had zich daarover weinig bekommerd, dewijl hij deze dochter jaren achtereen aan haar lot had overgelaten, en de Koning van *Frankrijk*, wiens bewilliging verzocht was, zich er althans niet tegen verklaard had. Het liep aan tot Vijftienhonderd tachtig eer hij zich met ORANJE verzoende. Velen hielden deze echtvereeniging voor onstaatkundig. Graaf JAN *van Nassau* drong er op aan, haar, ten minste vooreerst, uit te stellen, dewijl zij den Keurvorst van *Saksen* en den Landgraaf van *Hessen*, daar nu ANNA's schande, welke men zoo gaarne verbergen wilde, ongetwijfeld wereldkundig zou worden, gevoelig moest krenken. Het kan niet ontkend worden, dat de Prins hier indedaad een staatkundigen misslag beging, welke men in een man van zooveel doorzigt en schranderheid niet zou verwacht hebben. Immers berokkende hij zich daardoor veel vijanden in *Frankrijk*, maar bovenal in *Duitschland*, waar deze zaak voor de Hervormingsgezinden, in het algemeen, ernstige en nadeelige gevolgen gehad heeft. Men vraagt echter, »of dit wel ORANJE, en niet veeleer hun moet geweten worden, die zich door eene hoogst onbillijke gevoeligheid, of onverdraagzamen ijver lieten wegslepen? Hoe dit zij, dit huwelijk was voor den Prins zelven eene rijke bron van huisselijke zegeningen; de lof der Prinses zweefde op de lippen van allen, die haar kenden, en ORANJE had nimmer reden, zich over eenen stap te beklagen, welken hij, zoo als hij zich uitdrukte, »met een goed geweten voor God en zonder billijk verwijt voor de menschen doen konde (1)." De Roomschgezinden veroordeelden dit huwelijk, en moesten het als overspelig en heiligschennend veroordeelen; vooreerst, omdat ANNA *van Saksen* nog leefde, en ten tweede, dewijl het eene verbreking van den geestelijken staat en gelofte was (2). Het spreekt van zelf, dat ORANJE dit niet als zoodanig, maar naar 1568—1576

(1) *Archives de la Maison d'Orange*. T. V. p. VIII, p. 165—167, 190—192, 201—214, 216—228, 244—255, 257, 299, 300, 312, 313. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 644. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 110. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 301. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 146. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 48.

(2) *Apologie van* WILLEM I, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Auth. Stukk.* bl. 72. VIGLII

1568—1576 de nieuwe kerkleer beschouwde (1). Doch zelfs Roomschgezinden hebben dit huwelijk voor wettig erkend. De Hertog van *Montpensier* immers liet de zaak door eenige voorname Raadsleden uit het Parlement van *Parijs*, door eenige Bisschoppen en andere geleerde mannen onderzoeken, welke verklaarden, dat »indien er al eenige gelofte door zijne dochter was afgelegd, zij van regtswege nietig en van geener waarde was, omdat die in hare kindsche jaren was geschied (2)." Onderscheidene Spaanschgezinde Schrijvers erkennen, dat ORANJE zijne tweede gemalin als echtbreekster verstoten had, en geven volstrekt geen de minste afkeuring over zijne verbindtenins met de gewezen Abdis te kennen, ofschoon zij anders nooit in gebreke blijven, zijn gedrag te gispen, waar dit slechts mogelijk is (3).

'sPrinsen vermaning bij het beschrijven der Staten te *Dordrecht*, dat de steden, terwijl te *Breda* over den vrede onderhandeld werd, tegen de aanslagen des vijands op hare hoede zouden zijn (4), had vooral in *Noord-Holland* weerklank gevonden, waar de felle vorst, welke om de helft van Louwmaand was ingevallen, den toegang naar de versterkte plaatsen voor de Spanjaarden, die uit *Amsterdam* en *Haarlem* dit oord steeds verontrustten, gemakkelijk gemaakt had. Met kennisneming der gewestelijke Staten, werden, op last van SONOY, van *Petten* af langs den *Rekerdijk* tot *Alkmaar*, van *Alkmaar* langs de *Schermer* tot *Knollendam* en door *'t Spijkerboord*, voorts door *de Beemster* tot *Purmerend*, en van daar door *de Purmer* tot *Monnikendam* alom overgroote bijten gehakt. Elk dorp moest tot dit werk en ter bewaking een bepaald getal manschappen, naar het getal inwoners berekend, en eene hoeveelheid ijssleden en paarden leveren, terwijl het landvolk gelast werd, zich te wapenen, om in tijd van nood gereed te zijn; onwilligen werden met de zwaarste straffen bedreigd, hunne huizen zouden in brand gestoken, en zij zelve als vijanden des Lands en van den Prins van *Oranje* beschouwd worden (5). Op het berigt, dat vijftien of zestien schepen van *Amsterdam* gezonden waren, om drie duizend lasten koren van *de Kuinder* derwaarts over te voeren, werden terstond in het *Noorder-Kwartier* eenige vaartuigen uitgerust,

---

Epist. ad. HOPPERUM, p. 842, 848. *Leven van* WILLEM I, D. II. bl. 561—567. BILDERDIJK, D. VI. bl. 189.

(1) BILDERDIJK, D. VI. bl. 189.

(2) WILLEM's *Apologie*, t. a. p. bl. 73.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. III. p. 114. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 146. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 48. AMELOT DE LA HOUSSAIJE, *Mém. Hist. et Polit.* p. 460.

(4) Zie hiervoor, bl. 432.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 616, 617. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 421.

ten einde zich daarvan meester te maken, hetgeen echter mislukte. Men wapende voorts een aantal schepen, om zich tegen de ondernemingen der Amsterdammers veilig te stellen, en tevens de wateren behoorlijk te bewaken; acht dezer bodems moesten op de *Zuiderzee*, zeven in *het Vlie*, en zes bij den mond der *Eems* kruisen. Hoe noodzakelijk dergelijke voorzorgen waren, bleek, toen omtrent het einde van Lentemaand negen Spaansche galeijen van *Assendelft* op *den Schermer* afkwamen en, in weerwil van den dapperen tegenstand, welken zij ontmoetten, hier eenige schepen wegnamen (1). Niettegenstaande de wakkere SONOY door de Staten, tusschen welke en hem, naar het schijnt, het oude misverstand weder was gerezen, in het uitvoeren zijner maatregelen, om deze strooptogten te beteugelen, belemmerd werd, vormde hij evenwel het koene plan, *Haarlem* aan de Spanjaarden te ontrukken en hen geheel uit het *Noorder-Kwartier* te verdrijven. ORANJE was ten hoogste met dit ontwerp ingenomen, en spoorde zelfs de Staten van dat gewest tot krachtige medewerking aan. Men kwam overeen, dat SONOY het *Barndegat* zou bezetten, hetwelk de Noord-Hollandsche vrijbuiters in den Waterlandschen dijk tusschen *Zaandam* en *Oostzanen* gegraven hadden, om op het IJ te komen, doch waarin zij door de Amsterdammers dikwerf belet werden. De Zuid-Hollanders en Zeeuwen moesten zich van de schans en sluizen meester maken, welke de Spanjaarden op den Sparendamschen dijk bij het *Huis ter Hart* hadden aangelegd; op deze wijze zou *Haarlem* geheel ingesloten en den toevoer afgesneden worden. SONOY ging onmiddellijk tot de uitvoering over, bemagtigde den zevenden van Grasmaand het *Barndegat*, en wierp er terstond eene schans op. Doch hij ontving, ondanks al zijn aandringen en al zijne klagten, zelfs ondanks al de pogingen van den Prins ter bevordering der onderneming, evenmin uit *Zuid-* als *Noord-Holland* de verlangde hulp, en moest werkeloos blijven. Dag en nacht werd zijn volk door den sterkeren vijand, die zich spoedig weder van de vaart op het IJ verzekerd had, in beweging gehouden, en toen eindelijk de Spanjaarden met wel vijftig vaartuigen en vierduizend man uit *Zaandam* aanrukten, verlieten de vrijbuiters met hunne schuiten het *Barndegat*. De Overste BROEKHUIZEN, Bevelhebber van de aldaar opgeworpene verschansing, ontving van SONOY, welke geen kans zag hem te ontzetten, bevel, in alle stilte bij nacht zijn post te verlaten en zoo veel van het geschut als mogelijk was te bergen. De aftogt geschiedde tamelijk geregeld, en zoo werd dit belangrijk punt weder opgegeven en dadelijk door de Spanjaarden bezet, tot groot nadeel van de tegenoverliggende dorpen *Wormer* en *Jisp*. Bitter beklaagde zich SONOY bij den Prins over de traagheid der Staten, door welke zulk eene schoone gelegenheid, om den vijand af-

1568—1576

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 617.

1568—1576 breuk te doen, verloren was gegaan; doch zij wierpen, als naar gewoonte, de schuld op hem (1).

De REQUESENS had middelerwijl het plan beraamd, eene vaste stelling aan *de Maas*, eene aan den *IJssel*, en eene aan *de Lek* in te nemen, om daardoor *Holland*, van de landzijde ten minste, geheel in te sluiten. Er liep tevens een gerucht van verbazende krijgstoerustingen te *Amsterdam* en te *Antwerpen*, en dat er eene vloot te *Harlingen* werd gereed gemaakt, om eene kans over zee op *Noord-Holland* te wagen, terwijl HIERGES met twaalf duizend man van de landzijde er zou indringen. De Prins van *Oranje* verwittigde hiervan de Staten van dat gewest, met de vermaning, goed toezigt te houden en de steden in staat van verdediging te stellen. De schrik werd verhoogd door een berigt, dat de vijand verstandhouding onderhield met eenige verraders van binnen, en een aantal vagebonden in het land had gezonden, om in de steden, en vooral in de dorpen, brand te stichten, terwijl de inwoners zich met het verdedigen der schansen bezig hielden. SONOY verzuimde niet, zich op het dreigende gevaar voor te bereiden. Hij gaf in alle steden en dorpen strikte bevelen op het waken en het seinen, zoo dat men elkander, bij nacht zoo wel als bij dag, dadelijk van de bewegingen des vijands konde onderrigten. De steden werden zoo veel mogelijk van bezetting, mond- en oorlogsbehoeften voorzien, en de huislieden in de opene dorpen tusschen *Alkmadr*, *Hoorn*, *Enkhuizen* en *Medemblik* gewapend en onder vaandels gebragt. De schouten kregen bovendien bevel, op een bepaalden dag alle verdachte personen op te ligten (2).

Deze maatregelen waren volstrekt niet overtollig, daar HIERGES spoedig met zes duizend man voetvolk en zeven honderd ruiters, uit *Utrecht* en *Amsterdam* aan den Sparendamschen dijk bijeengebragt, in *de Beverwijk* verscheen. Vandaar getogen tot *Schoorl*, liet hij hier het voetvolk rusten en trok met eene bende ruiters naar *den Slaper*, doch de schans wel bewaakt vindende, keerde hij, na met plunderen en blaken ginds en elders zijn moed gekoeld te hebben, naar de *Beverwijk* terug (3). Intusschen waren, naar den gegeven last, door de schouten in het *Noorder-Kwartier* een twintigtal verdachte personen, alle uit de heffe des volks, gevat, die wel bekenden, zich aan onderscheidene misdrijven, maar niet aan landverraad of brandstichting schuldig gemaakt te hebben. De waakzame, maar gestrenge SONOY stelde,

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 617—620. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 421, 422. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 436. SOETEBOOM, *Saanl. Arcadia*, bl. 505—510.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 620—623. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 437. SOETEBOOM, *Saanl. Arcadia*, bl. 510—512.

(3) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XIV. p. 295 verso. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 146. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 633. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl 422.

om hen scherper te onderzoeken, eene bijzondere regtbank aan, welke hare taak met 1568—1576 zulk eene wreedheid uitvoerde, dat zij eerlang, even als ALBA's Raad van Beroerte, den naam van *Bloedraad* verkreeg. De leden dezer vierschaar waren: JAN VAN FOREEST, Schout van *Alkmaar*, Mr. JOOST HUIKESLOOT, Schout van *Hoorn*, WILLEM MAARTENSZOON KALF, Baljuw van *Waterland* en *Zeevang*, en WILLEM VAN ZONNENBERG, Baljuw van *Brederode* en *Bergen*. Later kwamen er nog bij Jonkh. WILLEM VAN ROON, Schout van *Nieuwdorp*, en WILLEM MOSTARD, die echter weinig werden gebruikt; minder nog was dit het geval met JAN VAN FOREEST, in wiens plaats de Provoost-Geweldige, MICHIEL VERMERTELEN, werd aangesteld. Aanvankelijk hield deze regtbank zitting in *Alkmaar*, daarna op het huis te *Schagen*, waar men te ongestoorder de beschuldigden ondervragen en pijnigen kon, welk laatste inzonderheid onder het gemeen van *Alkmaar* groot gemor verwekt had. Eerst werd den gevangenen afgevraagd, welke huislieden zij in den omtrek kenden? en als zij eenigen noemden, die hun nu en dan aalmoezen gegeven hadden, wilde men weten, of deze hen niet tot brandstichten hadden omgekocht. Zelfs werd hun de vrijheid beloofd, als zij dit bekenden; en zeker was er niets meer noodig, om hen aan te sporen, ten einde lijfsbehoud te verwerven, de namen van verscheidene welgestelde huislieden op te geven. Eenen, welke dit volstrektelijk weigerde, werd door de hevigste martelingen zulk eene bekentenis ten halze uitgewrongen. Hij en eenige zijner makkers, wien het niet, zoo als sommigen van hen, gelukte den kerker te ontsnappen, werden, in weerwil der belofte, levend ten vure gedoemd. Zij verklaarden echter eenparig tot hunnen laatsten snik, dat de huislieden, door hen betigt, onschuldig waren, zoo als naderhand uit de geregtelijke getuigenissen van de geestelijken, welke hen ten dood voorbereidden, van onderscheidene omstanders, van de geregtsdienaars, en van den scherpregter zelven gebleken is. Niettemin werden de aangeklaagde huislieden gevat, van welke JAKOB of KOPPE KORNELISZOON, zijn zoon NANNING van *Wognum*, en PIETER NANNINGSZOON van *Bennenbroek* de voornaamsten waren, alle drie Roomschgezind en daarom bij velen te meer verdacht. Men verge niet van ons het walgelijke verhaal van de onmenschelijke, ja, beestachtige folteringen in het werk gesteld, om hen tot bekentenis te dwingen en waaraan men schier geloof zou ontzeggen, indien zij niet door onwraakbare getuigen bevestigd werden. KOPPE KORNELISZOON, afgemarteld, viel dood voor de voeten der regters, welke, hiermede eenigzins verlegen, het gerucht verspreidden, »dat de duivel hem den hals gebroken had." Zijn zoon NANNING, vermand door de afgrijsselijkste pijnigingen, welke menschelijke boosheid kan uitdenken, en bekoord door de belofte op behoud van lijf en goed, bekende alles, wat men verlangde, doch werd evenwel veroordeeld, om het hart uit het lijf gerukt en gevierendeeld te worden, welk vonnis te *Hoorn*, ofschoon met weêrzin der stedelijke regering, is ten uitvoer gelegd. In zijn uiterste, hoewel men hem beschonken gemaakt had, herriep hij luide zijne bekentenis en betuigde zijne onschuld. Men ver-

1568—1576 haalt, dat hij den Predikant JURRIAAN of JONAS EPESZOON, welke hem naar de strafplaats verzelde, doch gedurig in de rede viel en verhinderde, dat hij door het volk verstaan werd, binnen drie dagen voor Gods regterstoel daagde, hetgeen op dien Geestelijke zulk een indruk maakte, dat hij werkelijk binnen of kort na den bepaalden tijd overleed. — PIETER NANNINGSZOON bezweek insgelijks eindelijk voor de hevige, ongehoorde martelingen. Niet alleen bekende hij zelf schuld, maar noemde een aantal lieden, waaronder ook Regeringsleden, ja, zelfs geheele gemeenten, als deelachtig aan het verraad. Zulk eene verklaring maakte de zaak ten uiterste netelig, want er kwam op die wijze geen einde aan het pijnigen en straffen. De Regering van *Hoorn*, welke van dezen geheelen handel een afkeer had, weigerde haren burger JAN JEROENSZOON, een der beschuldigden, uit te leveren en eischte, dat hij binnen hare stad zou verhoord worden. Doch daar SONOY ernstig op de uitlevering bleef aandringen, en de Staten van het *Noorder-Kwartier* dreigden, een of twee vaandels krijgsvolk meer in *Hoorn* te werpen, zoo de Overheid in haar verzet volhardde, werd JAN JEROENSZOON naar het slot te *Schagen* gevoerd. Hier onderging hij viermaal de pijniging in afwezigheid der Hoornsche gemagtigden, hetgeen met de overeenkomst in strijd was en derhalve aanleiding gaf tot een hevigen twist tusschen hen en de regters. De Hoornschen, ofschoon SONOY zich liet ontvallen, dat hij henzelven aan het verraad schuldig hield, wendden zich met een smeekschrift, op naam van JAN JEROENSZOON, tot den Prins van *Oranje*, welke daarop verbood, het onderzoek voort te zetten tenzij in tegenwoordigheid van twee gelastigden, welke hij zou overzenden. SONOY evenwel beval de regters, met het inmiddels gestaakte regtsgeding voort te gaan; doch zij waagden het niet, 's Prinsen verbod te overtreden. ORANJE kon ondertusschen niet zoo spoedig mannen vinden, welke deze hatelijke taak op zich wilden nemen; en even weinig slaagde SONOY er in, de plaats van MOSTARD, welke Ontvanger der geestelijke goederen in dien oord geworden was, door een ander te doen vervangen; Mr. JOAN VAN OLDENBARNEVELD, destijds Advokaat ten Hove van *Holland*, dien hij, onder anderen, daartoe aanzocht, wees het ronduit van de hand. Dit deed het werk haperen. Eerlang werden zij, die in *Alkmaar* gevangen zaten, geslaakt; doch in *Schagen* bleven er vier in hechtenis tot na de Gentsche bevrediging. Onder hen waren JAN JEROENSZOON en PIETER NANNINGSZOON, die men toen, uit kracht der vredesvoorwaarden, op vrije voeten wilde stellen, maar zij begeerden regt. De Staten van *Holland* gelastten hierop, hen onder handtasting te ontslaan; doch SONOY sloeg dit bevel in den wind, bewerende, dat zij overeenkomstig den vrede moesten uitgaan. De Prins beval de zaak aan het Hof, op welks last de Procureur-Generaal zich naar *Schagen* begaf, den kerker liet openslaan, en de gevangenen met zich naar *Delft* voerde. Hier werd SYBOUT JANSZOON, een van hen, welke de kosten der regtspleging niet konde bestrijden, in gevolge der vredespunten geslaakt. De drie overigen echter werden door het

Hof, met 's Prinsen goeddunken, onder handtasting losgelaten. Zij drongen nu aan op herstel van eer, en daagden SONOY, de Regters, den Procureur-Generaal en elk, die iets op hen had aan te merken, voor het Hof. Doch SONOY wist de zaak te stuiten; en de geslaakten, welke zooveel geleden hadden, moesten zich eindelijk te vreden stellen, daar zij toch in zulk een tijd van onrust en spanning bezwaarlijk hun doel zouden bereiken, en zij nu ook, tot verdediging van hun goeden naam, zich genoeg gekweten hadden (1). Zoodanig was de afloop dezer gruwelijke regtspleging, of liever, onmenschelijke vervolging, welke eene schandvlek op den naam der Regters en van SONOY geworpen heeft. Bezwaarlijk kunnen wij, na het uitvoerig verhaal daarvan bij den opregten BOR gewikt en gewogen te hebben, ons met het gevoelen van een later Schrijver vereenigen, dat het eene groote onbillijkheid is, »de verantwoordelijkheid dezer zaak op het hoofd van SONOY te laden." Gaarne echter stemmen wij met hem in, dat men niet zoo ver moet gaan, om deswege zelfs de groote en onvergolden diensten van dezen Bewindsman, welke een der grondleggers en krachtigste verdedigers van de Nederlandsche vrijheid geweest is, te miskennen. Wij gelooven zelfs met hem, dat SONOY zich aan onvergeeflijk pligtverzuim zou hebben schuldig gemaakt, indien hij nagelaten had, de zaak tegen de beschuldigden behoorlijk te vervolgen in een oogenblik van het dringenst gevaar voor het gewest aan zijne zorg toevertrouwd, en nadat een der meest verdachte personen, zekere PIETER VAN DER HOEF te *Hoorn*, zich weggemaakt had zoodra men van verraad begon te mompelen, zonder dat men ooit iets verder van hem vernomen heeft (2). Maar niet minder is het waar, dat »de onmenschelijke wreedheid in het pijnigen en straffen van lieden, in welke men geen schuld altoos gevonden had, met geene redenen van staat te verschoonen is (3)." Te onregte wordt beweerd, dat de handelingen der gewetenloze Regters en het martelen der aangeklaagden niet aan SONOY kunnen geweten worden (4). Het blijkt toch, dat hij van alles naauwkeurig onderrigt werd, en in stede van zijne afkeuring over zulk eene afschuwelijke regtspleging te toonen, een allerwreedst doodvonnis over de mishandelde beschuldigden uitsprak (5). Aan te voeren, »dat men bij de beoordeeling dezer zaak, den tijd niet uit het oog moet verliezen, die vrij wat ruwer en minder naauwgezet was dan de onze in de behandeling van beschuldigden en misdadigers, vooral te midden 1568—1576

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 624—641. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 422—429. PERS, *Ontstelde Leeuw*, bl. 295—298. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 438—441.

(2) BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 223—225.

(3) WAGENAAR, D. VII. bl. 61.

(4) BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 224.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 627, 629, 630, 640.

1568—1576 van het woeden van een oorlog, ter wederzijde gevoerd met al de gruwelen aan die dagen eigen (1)," zou ook ter verontschuldiging van ALBA en zijn Bloedraad strekken. Het schenden of verloochenen van de menschelijkheid kan niet, onder welke omstandigheden ook, verontschuldigd, veel minder gebillijkt worden.

Intusschen was HIERGES, nadat hij zich veertien dagen in *de Beverwijk* had opgehouden, met zeven duizend man voetvolk, vier kornetten ruiters, en vijftien stukken
7 v. Zomermaand 1575 geschut plötseling naar *Utrecht* getrokken. Men heeft in dezen aftogt iets onverklaarbaars gevonden, en dien als het gevolg van mislukte verwachtingen beschouwd (2). Al het raadselachtige dezer zaak verdwijnt echter, daar de togt der Spanjaarden naar *Noord-Holland* slechts ten doel had, »den oproerlingen," gelijk MENDOZA zegt, »schrik aan te jagen en hen in den waan te brengen, dat men het op eenige plaatsen van dat gewest gemunt had, opdat zij hunne bezettingen uit *Zuid-Holland* terugtrokken, om *Waterland* te versterken (3)." Het plan van HIERGES was, *Buren* te bemagtigen, van waar uit de Hollanders het omliggende land in gedurige onrust hielden, den Spanjaarden veel nadeel toebragten, en hun den toegang uit *Gelderland* naar *Holland* belemmerden. Het stadje, niet meer dan elf honderd schreden in omtrek, had een kasteel door drie diepe grachten omringd en met vier torens voorzien; voorts vrij sterke muren met eene gracht er om, doch slechts eene bezetting van vier vaandels voetvolk onder bevel van VOGELSANG, door wien het plaatsje den Spanjaarden met list afhandig gemaakt was. HIERGES verscheen er voor met zijne gansche krijgsmagt den negentienden van Zomermaand. Hij liet terstond de loopgraven openen, hetgeen de belegerden te vergeefs door hun geschut poogden te beletten, voorts batterijen opwerpen, de stad opeischen en, na een weigerend antwoord, meer dan een geheelen dag hevig beschieten. Toen werd er storm geloopen en de veste, daar de bezetting naar het kasteel geweken was, ongehinderd ingenomen, geplunderd, in brand gestoken, en de bevolking over de kling gejaagd. Zonder een schot af te wachten, gaf VOGELSANG het kasteel bij verdrag over, daar zijne soldaten weigerden te vechten en zelfs dreigden, hem uit te leveren, zoo hij aan weêrstand dacht; ook ontbrak het hem aan leeftogt, om daaraan te denken. Uit dien hoofde werd hij, door de Staten van *Holland* ter verantwoording geroepen, door den Prins van *Oranje*, na het hooren zijner verdediging, op vrije voeten gesteld. Met het kasteel vielen den vijand vier en twintig stukken geschut

(1) BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 224, 225.

(2) BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 223 (1).

(3) *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XIV. p. 295 verso. Verg. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 146. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 223. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 643. GIJSIUS, *Oorspr. d. Nederl. Ber.* bl. 532.

en een aanzienlijke voorraad krijgsbehoeften in handen. De bezetting was er met stille 1568—1576
trom, zonder wapens en vaandels uitgetrokken (1).

Om denzelfden tijd gelukte MONDRAGON een aanslag op de schansen van de *Klundert*, *de Fijnaard*, en *de Ruigenhil* aan het *Hollandsche Diep*. Door eenige Spaanschgezinde ingezetenen van de gelegenheid des oords onderrigt, trok hij met duizend Walen van zijne afdeeling en twee vaandels Spanjaarden, elk soldaat met een kleinen zak buskruid en levensmiddelen voor twee dagen om den hals en de wapenen in de hand, van den dijk bij laag water door den arm der zee naar het eilandje *Fijnaard* en kwam er, met verlies van slechts tien of elf man, aan. Der Staten schepen, die aldaar post gevat hadden, onverwachts door het vijandelijk geweervuur begroet, namen overhaast de vlugt en de schansen gaven zich over, die door MONDRAGON bezet werden, welke daarop naar *Braband* terugkeerde. Het gemis dezer schansen was voor de Hollanders zeer belangrijk, daar de Spanjaarden nu de vaart van en naar *Zeeland* belemmeren konden (2).

Middelerwijl had DE REQUESENS, bij een open geschrift, alle gemeenschap met de Hollanders ten strengste verboden, en tevens den Heer van *Hierges* in staat gesteld, den krijg met meer nadruk voort te zetten. Het leger van dien Bevelhebber was door eene 15 v.
versterking van eenige vaandels Duitschers en Walen, nevens vijftien vaandels Luiksche Hooim. 1575
mijngravers, tot tienduizend man voetvolk en vier honderd ruiters aangegroeid. Een gedeelte er van, onder den broeder van HIERGES, welke door zijn huwelijk den titel van Graaf van *Megen* voerde, trok naar *Bommel;* het tweede, onder HIERGES zelven, naar *Woudrichem;* en het derde naar *Schoonhoven.* De Prins van *Oranje* meende, dat het eigenlijk op *Gouda* gemunt was; hij vermaande alzoo die stad tot waakzaamheid en beloofde, haar nog twee vaandels voetvolk te zenden. Eensklaps echter trok HIERGES zijn volk bijeen en berende *Oudewater*, hetwelk ten eenen- 19 v.
male op eene belegering onvoorbereid was. Het stadje, op een dijk gebouwd, had Hooim.
goede muren met torens wel bezet, diepe, breede grachten vol water, en was door moerassige gronden omringd, doch telde thans niet meer dan zeven honderd

---

(1) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XIV. p. 295—297. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 146. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 223. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 190. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 223. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 643, 644. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 110. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 431, 432. GIJSIUS, *Oorspr. d. Nederl. Ber.* bl. 532.

(2) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XIV. p. 297, 298. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 146, 147. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* p. 190, 191. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 644. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 110. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 432.

1568—1576 weerbare mannen, de bezetting van drie honderd vijftig man, zoo Duitschers, Franschen, als Schotten, medegerekend, dewijl er het vorige jaar de pest ongeveer drie duizend menschen had weggesleept. Het blijkt niet duidelijk, wie er het krijgsbevel voerde; eenigen noemen den Franschen Hopman SAINTE MARIE, een bekwaam Overste, die in *Haarlem*, tijdens de belegering, gediend had; anderen den Duitscher HANS MUNTER *den jonge*, een stout man, maar beter soldaat dan aanvoerder. De Prins had de inwoners geraden, de sluis aan den *IJssel*, digt onder de stad naar den kant van *Montfoort* gelegen, te openen en het land onder water te zetten; doch die raad was niet opgevolgd, om den hooibouw niet te verliezen. HIERGES nam terstond de schans in, welke deze sluis dekte, doch door de bezetting verlaten was; en hij werd geheel meester van den *IJssel*, toen Hopman WILLEMKEN VAN ANGEREN, een Duitscher, het blokhuis op den dijk naar *Gouda* lafhartig geruimd had. Nu wierp hij verscheidene schansen op, stopte den *IJssel*, en sneed *Oudewater* allen toevoer af. In den beginne deden de belegerden eenige uitvallen, doch staakten die weldra, dewijl de bezetting er te zeer door gedund werd. Daarentegen arbeidden zij dag en nacht, om de vestingwerken in staat te brengen, den bestormers krachtigen weêrstand te bieden, groeven de straten op, om de keisteenen tot werpgeweer te bezigen, haalden verscheidene woningen omver, die hun in den weg stonden, en stutten den ondermijnden kerktoren, opdat hij, beschoten wordende, binnen de stad en niet naar buiten in de gracht mogt vallen. Op aandrang der Hoplieden, werden de beelden der Heiligen naar de muren gesleept, om de Spanjaarden te tergen, en tevens de belegerden tot dappere verdediging aan te sporen, daar zij, indien de vijand de stad bemagtigde, om deze spotternij geene genade te wachten hadden. HIERGES, beducht dat de Prins, welke zich in *Gouda* bevond, hem met opvloed van water of anderzins tot opbreken van het beleg mogt noodzaken, trachtte met allen spoed zijn doel te bereiken. Hij liet twee stukken geschut tegenover den toren plaatsen, om van daar de muskettiers te verdrijven, welke onder zijn volk veel schade aanrigtten; voorts twee batterijen opwerpen, eene van drie en twintig stukken op den dijk bij de galg, en eene van vijf stukken op dien naar *Montfoort*. Den zesden van Oogstmaand eischte hij de stad op, onder belofte, dat de bezetting, doch zonder wapenen en vaandels, ongehinderd zou vertrekken. Om tijd te winnen, in de hoop dat middelerwijl de dijken met gunstigen uitslag zouden doorgestoken worden, antwoordden de belegerden heuschelijk, dat zij de stad voor den Koning, onder den Prins van *Oranje*, bewaarden, en drie dagen tijds nevens vrijgeleide verzochten, om zich met dezen te beraden. HIERGES gunde hun slechts twee uren bedenkens. Daar zij meenden, dat hij tot twee uren na den middag bedoelde, werden zij verrast, toen men, na verloop van den eerstgenoemden tijd, het geschut opende, dat van des voormiddags tien uren tot laat in den avond over de zestien honderd kogels slaakte. Een van de bezetting, in buffelsleder gekleed en met een hellebaard in de hand, vertoonde zich on-

verschrokken op de bres en keerde, nadat hij die naauwkeurig had opgenomen, ongekwetst naar binnen in spijt van ontelbare kogels. De belegerden bezigden den nacht tot het stoppen der breuke, maar al die arbeid werd den volgenden dag vernietigd, toen het schieten met vernieuwde hevigheid hervat werd. In den namiddag liet HIERGES storm loopen, doch ontmoette meer tegenstand dan hij van zulk een klein getal verdedigers verwacht had. »Krijgsvolk, burgers, vrouwen, jongens, allen kweten zich dapper in staan, in slaan, in schieten, in werpen en aandragen van allerlei behulp. Waar het de aanvallers te kwaad kregen, daar weken de vermoeiden en anderen traden in hunne plaats, hetgeen echter de belegerden, uit hoofde van hun gering getal, niet gebeuren mogt," zoodat zij dan ook, na een allerhardnekkigst gevecht van anderhalf uur, voor de overmagt moesten zwichten. Het geheele vijandelijke leger drong naar binnen, en nu ging 't op een moorden, zonder onderscheid van kunne, rang of leeftijd. De Spanjaarden regen jonge kinderen aan spiesen en lieten hen daaraan spartelen. Bij ongeluk of uit moedwil ontstond brand, welke de gansche stad, uitgezonderd de kerk, het klooster en eenige weinige huizen, vernielde. De Nederduitsche Predikant JAN JANSZOON, vroeger Pastoor te *Nieuw-Lekkerland*, welke op een losgeld van vijfhonderd gulden gesteld was, werd niettemin opgehangen, nadat men zijnen zoon voor zijne oogen had omgebragt (1). DE LA GUEILLERIE, Prediker bij de Waalsche bezetting, gaf zich voor een soldaat uit, en kwam uit dien hoofde voor honderd kroonen vrij. De Baljuw der stad, GERRIT VAN KRAAIJESTEIN, sloeg eenige beddedekens om het lijf, als of hij die buit gemaakt had, en mengde zich onder 's vijands volk, tot hij zijne kans waarnam en, doch niet zonder groot levensgevaar, naar *Gouda* ontsnapte. Twintig burgers, welke overgebleven en gevangen genomen waren, bragt men in koelen bloede om het leven, daar zij het geëischte zware losgeld niet konden voldoen. Vrouwen en meisjes werden elk voor drie of vier rijksdaalders, sommige zelfs voor eenige realen, door de Spanjaarden verkocht. In het bestormen waren ongeveer honderd van de belegeraars gesneuveld en even zooveel gekwetst (2).

1568—1576

7 v. Oogstmaand 1575

(1) »Het is opmerkelijk," zegt WAGENAAR, D. VII. bl. 64, »dat zijn ligchaam, na zestien maanden gehangen te hebben, nog zoo vol en blank gevonden werd, zelfs de oogen zoo ongekwetst en het aangezigt zoo weinig ingevallen, alsof hij slechts vier dagen dood geweest ware. Dit is door een Burgemeester van *Gouda*, die er, nevens verscheidene anderen, ooggetuige van was geweest, naderhand ter dagvaart van *Holland* verhaald, en in het register der staatsbesluiten opgeteekend geworden."

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 267, 279. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XIV. p. 298—302. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 147—149. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 223, 224. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 301—304. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 191, 192. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 644—646.

1568—1576 Hoewel de Prins van *Oranje* in onzekerheid zweefde, op welke plaats HIERGES thans zijne aandacht zou vestigen, ontving hij echter van zijne verspieders zoodanige inlichtingen, dat hij ten minste eenige maatregelen van voorzorg nemen konde. Hij zond den bevelhebber van *Woerden*, Jonkh. ROELOF VAN STAKENBROEK, versterking van manschappen en vermaande hem op zijne hoede te zijn. Der Regering van *Schoonhoven* werd de zorg opgedragen, den dijk door te steken, om het omliggende land onder water te zetten, hetgeen echter, naar men wil, voornamelijk een der Burgemeesters verhinderde, die zijn koren, hetwelk te velde stond, zocht te sparen, zoodat ook hier eigenbaat, even als te *Oudewater*, het algemeene welzijn deed achterstaan. Onverwachts verscheen HIERGES voor de stad, daar het gerucht verspreid was, dat hij een aanslag op *Gouda* voor had. ORANJE zond dadelijk, onder den Kolonel LA GARDE, vijf schepen met volk en voorraad *de Lek* op tot onderstand der belegerden. Vier er van sloegen zich door de Spanjaarden heen, vernielden hunne schipbrug, en geraakten binnen; het vijfde was met dertig man gezonken. LA GARDE werd als Bevelhebber, van wege den Prins, in de stad ontvangen, welker bezetting uit zevenhonderd man bestond. Hij gaf onmiddellijk last, de zwakste plaatsen te versterken, doch vond weinig steun bij de burgers, die, deels uit genegenheid voor den Koning, deels uit vrees voor het lot van *Oudewater*, weinig ijver voor de zaak der vrijheid betoonden. Inmiddels had ORANJE de Regering van *Gouda* aangeschreven, zooveel water door de sluis te laten als mogelijk was, en hij zelf liet verscheidene kaden doorsteken, waardoor de vloed toenam. Daar echter eenige glippers HIERGES verzekerden, dat het water binnen veertien dagen niet zoo hoog zou stijgen, dat het der belegering hinderlijk konde zijn, en zij hem tevens de beste middelen aan de hand gaven, om het af te leiden, en de geschiktste plaatsen aanwezen, om het geschut te planten, liet hij de loopgraven openen en batterijen opwerpen. Toen eischte hij de stad op door een trompetter, welke van de schildwacht ten antwoord kreeg, »dat de Bevelhebber zich te slapen gelegd en verboden had, hem te wekken." Nu werd de veste uit zes en twintig vuurmonden den geheelen dag hevig beschoten, en eene bres van drie honderd schreden wijdte in den muur gemaakt. Des nachts liet HIERGES de gracht en de breuke verkennen, om den volgenden dag storm te loopen. Doch LA GARDE, wien het anders aan geen moed ontbrak, trad, na overleg met den Krijgsraad, in onderhandeling, dewijl er geene stoffen voorhanden waren, om de bres te stoppen, en de burgerij bovendien daartoe ook geringe genegenheid betoonde, ja, hem zelfs tegenwerkte. Hij gaf derhalve *Schoonhoven* over bij verdrag, en trok af met vliegende vaandels, geweer en pakkaadje. De Prins, hiervan verwittigd, zond van de twee vaandels

12 v. Oogstmaand 1575

V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 110. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 432—435, PERS, *Ontst. Leeuw*, bl. 300. GIJSIUS, *Oorspr. d. Nederl. Ber.* bl. 533—536.

krijgsvolk, welke hij tot versterking van de bezetting dier stad nog bestemd had, het 1568—1576
eene naar *Woerden*, het andere naar *Gouda*, die nu, naar het scheen, den eersten aanstoot zouden lijden; ook liet hij op nieuw verscheidene dijken en kaden doorsteken, en ontbood tevens eenige krijgsbenden van SONOY (1).

Na het bezetten van *Schoonhoven*, bemagtigde HIERGES eene schans bij *Krimpen*, waar twee honderd man in lag, en eene andere daar tegenover bij *Papendrecht*, beide door de bezetting verlaten, zoodat hij nu genoegzaam meester was van *den IJssel*, *de Lek* en *de Merwe*. Van hieruit kon hij ligtelijk in den *Zwijndrechtschenwaard* en naar de bijliggende eilanden komen, alsdan *Dordrecht* insluiten, en bij sterk ijs zelfs een aanslag op *Geertruidenberg*, *Gorinchem* en *Bommel* wagen. De Prins zond derhalve in allen spoed drie honderd ruiters en acht vaandels voetvolk naar *Zwijndrecht*, en haalde de Staten over, om den dijk van den *Alblasserwaard*, boven de kleine schans en den dijk in den *Krimpenerwaard*, te laten doorgraven; men meent echter, dat de last hiertoe te laat gegeven en niet uitgevoerd is. De dijk in den *Riederwaard* werd nogtans doorgestoken, en bij de opening een sterk blokhuis opgeworpen. Middelerwijl had HIERGES zich, op last van DE REQUESENS, naar *Utrecht* begeven en een gedeelte zijner krijgsmagt naar *Braband* gezonden. De Graaf van *Megen* trok met de achtergeblevene benden voor de stad *Woerden*, welke door 's Prinsen voorzorg 8 v.
in staat van verdediging gebragt was, terwijl het omliggende land onder water gezet Herfstmaand
werd. Hij besloot alzoo haar door honger te dwingen, en legde zeven schansen aan, 1575
om allen toevoer af te snijden (2).

Sinds het verlies van *Middelburg* en *Arnemuiden* had den Landvoogd niets naders aan het hart gelegen, dan *Zeeland* weder aan zich te onderwerpen. Vóór hem dit gelukt ware, zou hij nimmer den oorlog, ondanks al den voorspoed zijner wapenen in *Holland*, tot een gewenscht einde kunnen brengen. *Zeeland* toch was het »tuighuis voor de opgestane Nederlanders; hier werden hunne vloten uitgerust, welke den Spanjaarden zoo vaak ten verderve hadden gestrekt; hier konden zij ongehinderd zich verza-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 280. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XIV. p. 302—306. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 149, 150. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 224, 225. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 304. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 193. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 646, 647. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 110 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 435.

(2) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XIV. p. 306. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 150. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 225. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 194. DE TASSIS, *Comment.* Lib. II. p. 195. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 647, 648. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 110 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 436.

1568—1576 melen en hunnen bestookten lotgenooten in *Holland* te hulp komen, gelijk bij *Leidens* beleg met een zoo roemrijk gevolg was gebleken. Uit *Zeeland* kwamen de dapperste, de kloekste krijgslieden, de beste matrozen; en zoo lang de Prins van *Oranje* dit gewest in zijn bezit had, stond de zaak der vrijheid niet hopeloos (1)." Daarenboven waren de Zeeuwsche zeehavens van het hoogste belang ter ontvangst van de vloten uit *Spanje*. *Zeeland* van *Holland* te scheiden was derhalve een der vurigste wenschen van DE REQUESENS (2). Om dien te verwezenlijken, had hij te *Antwerpen* en te *Bergen op Zoom* dertig galeijen en eene menigte kleinere vaartuigen uitgerust, terwijl hij nog een aantal kleine schepen, *assabres* genoemd, uit *Spanje* verwachtte. De Procureur-Generaal JEAN DU BOIS was naar *Engeland* gezonden, zoowel om aldaar matrozen te werven, als bij de Koningin op het verjagen van alle Nederlandsche vlugtelingen uit haar gebied aan te dringen. Hoewel ELIZABETH thans den Koning van *Spanje* eenigzins naar de oogen moest zien, dewijl hij, door de Schotten te ondersteunen, haar groote moeijelijkheden konde berokkenen, hield zij echter den gezant voor: »hoe hard het viel, op zulk eene wijze lieden te behandelen, die, niets zoekende dan vrijheid van geweten, hunne toevlugt bij haar gezocht hadden. Het stond te bedenken, of 't den Koning zelven wel oorbaar zou zijn, en wat er uit gevolgd was, toen zij, weinige jaren geleden, den Hertog van *Alba* in dit punt genoegen had gegeven. De verdrevenen immers hadden toen *den Briel* bemagtigd en het Land, dat genoegzaam in rust was, op nieuw in roere gebragt. Zoo men nu denzelfden weg inging, zou het veelligt niet beter beslagen." Daar echter DU BOIS op de zaak bleef aanhouden, verbood zij haar rijk aan ongeveer vijftig Nederlanders van aanzien, die de wapenen tegen den Koning hadden opgvat, waaronder de Prins van *Oranje* en zijn geheel huis, de Graven van *Culemborg*, van *den Berg*, en van *der Mark;* de Heeren van *Lumbres*, *Merode*, *Boysot*, *Aldegonde*, *Mansart*, *Mathenes*, *van Dorp*, *Junius*, *Wijngaarden* en *Nijevelt* (3). Te nadeeliger scheen dit voor *Holland* en *Zeeland*, daar de Staten nog onlangs besloten hadden, eenig geschut in *Engeland* aan te koopen. Doch de Prins, overtuigd, dat de Koningin dit verbod, haars ondanks, had uitgevaardigd, magtigde kort daarop den Kolonel EDUARD CHESTER, om, met hare goedkeuring, eenige gelden in *Engeland* op te nemen; het blijkt echter niet, of hem dit gelukt is (4).

Middelerwijl had ORANJE, kort na het voltrekken zijns huwelijks, zich naar *Walche-*

(1) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 510.

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 436.

(3) *Resolutiën v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 82. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 110, 111. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 443.

(4) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 82.

ren begeven, om tegen een aanslag van den Landvoogd op *Zeeland* maatregelen van 1568—1576
voorzorg te nemen. Ten einde den vijand voor te komen, tastten, onder JOOST VAN DEN ENDE, een der onversaagdste zeehelden van dien tijd, eenige zijner schepen in eene kreek omtrent *Nieuwgastel* eene Spaansche vloot van welbemande kromstevens, inzonderheid voor de Zeeuwsche stroomen gebouwd, den twintigsten van Hooimaand onverwachts aan, staken elf bodems er van in brand, en jaagden het grootste gedeelte der bemanning over de kling (1). Sommigen melden, dat REQUESENS om dezen tijd *Middelburg* en *Rammekens* door verraad poogde in te nemen, maar dat de toeleg ontdekt en een aantal verraders gestraft werd; men twijfelt echter aan de gegrondheid van dit verhaal, welk door geen onzer Schrijvers is te boek gesteld (2). Het geleden verlies had intusschen op nieuw den Landvoogd geleerd, dat hij met eene scheepsmagt alleen tegen *Zeeland* weinig zou uitrigten, en te minder daar de Prins van *Oranje* een sterk getal kleine vaartuigen deed uitrusten. Hij besloot derhalve, om hetgeen vroeger met goeden uitslag over het verdronken land van *Zuid-Beveland* ten uitvoer was gebragt, ook thans te beproeven. Eenige Zeeuwsche glippers hadden hem aangewezen, hoe men van *Tholen*, dat nog in zijne magt was, naar *Filipsland*, en van daar bij laag water over eene plaat en enge kil naar *Duiveland*, en voorts door eene waadbare kreek op *Schouwen* komen konde. Van de Zeeuwsche vloot, meenden zij, zou men bij dezen overtogt weinig te duchten hebben, daar zij, ofschoon ook ter wederzijde van de plaat of zandbank post vattende, gemakkelijk tot wijken gebragt, althans zoodanig kon bezig gehouden worden, dat zij weinig of niets zou kunnen uitrigten. Deze onderneming, hoe hagchelijk ook, lachtte DE REQUESENS toe, daar zij strekken kon, om hem in het bezit van *Zierikzee* en van geheel *Schouwen* te stellen, en alzoo de gemeenschap van *Walcheren* met *Holland* af te snijden. Het was voor dien togt, dat hij een gedeelte der krijgsmagt van HIERGES uit *Holland* ontboden, en te *Antwerpen* dertig galeijen, eenige kromstevens en ander klein vaartuig, ter vervoering van soldaten en oorlogsbehoeften, had uitgerust. SANCHO D'AVILA voerde het bevel over deze vloot, op welke met DE REQUESENS, de dappere Bevelhebbers MONDRAGON, OSORIO D'ULLOA, BARBERINUS, ARANDA, CHIAPPIN VITELLI en DE PERALTA zich ingescheept hadden. Hetzij de Zeeuwen van deze uitrusting geheel onbewust geweest zijn, hetzij hun de gelegenheid ontbroken heeft, of wel, dat zij het niet raadzaam geoordeeld hebben, deze scheepsmagt, vóór zij hare bestemming bereikte, aan te tasten, DE REQUESENS althans voerde ongehinderd op het eiland *Tholen* drie duizend man voetvolk, vier kornetten ruiters en

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 647. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 435. SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 82.

(2) WAGENAAR, D. VII. bl. 69, 70.

1568— 1576 twee honderd mijngravers. Hij liet de ruiterij in de stad *Tholen*, en toog met de overige benden naar het dorp *St. Anneland*, op de kust van het eiland, regt tegenover *Duiveland* gelegen. Van hier uit werden vier vaandels bij dage naar *Filipsland* overgescheept, om de diepte te peilen. Zij wachtten de eb af en waadden toen door het zand naar *Duiveland*, doch keerden, zoowel om het wassende water als om de Zeeuwsche schepen, die kwamen opzetten om hun den doortogt te beletten, halverwege terug. Eenige Bevelhebbers vertoonden derhalve den Landvoogd, dat de onderneming schier onmogelijk, ten minste allergevaarlijkst was, daar een groot gedeelte der soldaten, welke zich aan dien togt waagden, onvermijdelijk in de golven zou omkomen. MONDRAGON, welke bij het ontzetten van *Goes* eenen ongelijk breederen arm der zee doorwaad had, en OSORIO D'ULLOA met nadruk het tegendeel bewerende, zond DE REQUESENS den vaandrik JUAN D'ARANDA met twaalf man tot een nieuw onderzoek af. Zij voeren naar *Filipsland*, en waadden, onder geleide van een glipper uit *Zierikzee* en een landman van *Tholen*, bij nacht midden door de Zeeuwsche vloot behouden over naar *Duiveland*. Toen echter de wachten op den dijk hen bespeurden en gerucht maakten, keerden zij naar *St. Anneland* terug en verzekerden den Landvoogd van de uitvoerbaarheid des plans. Velen, niettemin, hielden het voor eene roekelooze onderneming, toonden al de moeijelijkheden en bezwaren, daarmede verbonden, ernstig aan, en stelden voor, den aanslag op *Zeeland* zoo lang te verschuiven, tot uit *Spanje* de verwacht wordende schepen gekomen waren. DE REQUESENS besloot evenwel de kans in den nacht van den acht en twintigsten op den negen en twintigsten van Herfstmaand te wagen. De helft zijner manschappen, onder bevel van MONDRAGON, verdeelde hij op de schepen van SANCHO D'AVILA, wien hij ten ernstigste de zorg voor het behoud van de vloot aanbeval. Vijftienhonderd man en twee honderd mijngravers moesten de Zijpe tot op *Duiveland* doorwaden. Elk van hen ontving een paar schoenen, en een zakje om den hals met twee pond buskruid, nevens beschuit en kaas voor drie dagen, in geval *Duiveland* door de inwoners verlaten en er geen leeftogt mogt te vinden zijn. Zonder eenige verhindering werden zij naar *Filipsland* overgezet. Nadat DE REQUESENS hen hier minzaam toegesproken, hun den pligt jegens God en den Koning voor oogen gehouden, en roem en belooning voor hunne grootsche onderneming voorspeld had, ontdeden zij zich, op het voorbeeld hunner Bevelhebbers, bij het vallen van den nacht van de overtollige kleedingstukken, en hielden slechts broek en schoenen aan. D'ULLOA, welke het opperbevel over hen voerde, moest met JUAN D'ARANDA en de andere gidsen aan het hoofd zijner Spanjaarden den togt openen, de Duitschers, Walen en de mijngravers zouden hem volgen, en DON GABRIEL DE PERALTA met zijn vaandel Spanjaarden moest de achterhoede vormen. De Heer van *Serooskerke*, Bevelhebber van *Bergen op Zoom*, DON ISIDRO PACHECO, Bevelhebber van *Goes*, en andere aanzienlijke krijgshoofden vergezelden hen » uit naijver

J. W. Kaiser del.

C. E.t Taurel sculp.

TOGT DER SPANJAARDEN DOOR HET WATER NAAR DUIVELAND EN SCHOUWEN.

van eer." De maan, welke in het laatste kwartier was, ging tusschen elf en twaalf uur op. Tegen middernacht betrok de lucht, doch klaarde allengs op; noorderlicht schitterde aan den hemel, hetgeen de Spanjaarden, wien dit natuurverschijnsel meerendeels onbekend was, als een teeken beschouwden, dat God hunne onderneming zou zegenen. Hierdoor bemoedigd, stapten de onversaagde soldaten twee aan twee, want meer liet het smalle pad niet toe, hunne wapens boven het hoofd houdende, van *Filipsland* af, toen de eb begon. De Zeeuwsche vloot, veertig schepen en twee honderd roeibooten sterk, lag ter wederzijde en zoo digt mogelijk aan de plaat; zelfs waren eenige der ligte vaartuigen voorbedachtelijk op het zand geloopen, alleen om nader bij den vijand te zijn. De Spanjaarden stonden tot aan de knieën in het water en werden met een hevig geschut- en geweervuur begroet, doch leden daardoor weinig, want het geflikker van het noorderlicht verblindde het gezigt der Zeeuwen, zoodat de meeste schoten misten. Naar mate zij voorwaarts trekken wordt de togt moeijelijker; door het opzetten van den vloed, stijgt hun reeds het water tot aan de borst, zelfs nu en dan tot aan de kin, en menigeen verdwijnt in de golven. De Zeeuwen komen hen nu meer nabij, halen hen met enterhaken omver of naar zich toe, of dooden hen met knuppels, aan lange stokken vastgemaakt; eenigen zelfs begeven zich insgelijks te halven lijve in het water, om den vijand met hunne daggen te doorboren. Hoe hagchelijk ook de toestand der Spanjaarden wordt, hoezeer de aandrang der golven hun dood en verderf dreigt, verliezen zij echter moed noch kracht. PACHECO, door een kanonkogel gekwetst, roept de soldaten, die hem op de schouders willen wegdragen, toe: »Houdt u niet op; mijne wond is doodelijk, maar ik acht mij gelukkig, bij eene zoo roemrijke onderneming het leven te laten." En terstond vindt hij zijn graf in de golven. De twee honderd mijngravers verdrinken alle, op tien na. Der Zeeuwen stoutheid baat echter niet; de Spaansche voorhoede, alleen beoogende door te komen, weert slechts af, houdt zich digt aaneen gesloten, en bereikt op deze wijze haar doel. De achterhoede, daarentegen, door den vloed beloopen, geraakt in verwarring; men dringt elkander van het pad, en waggelt, en struikelt, en valt; menigeen verdrinkt, menigeen wordt door de Zeeuwen afgemaakt. DE PERALTA ziet zich genoodzaakt terug te keeren, en komt niet dan met moeite en gevaar op *Filipsland* aan. —

Toen de dappere D'ULLOA met de voorhoede tegen den ochtend den oever van *Oost-Duiveland* bereikte, had hij slechts twaalf zijner manschappen verloren. Achter den dijk aldaar stonden tien vaandels Franschen, Engelschen en Schotten, onder bevel van KAREL VAN BOYSOT, om hem den toegang tot het eiland te beletten, en van de waterzijde werd hij nog steeds uit de Zeeuwsche schepen bestookt. »Er was voor hem," gelijk HOOFT zich uitdrukt, »geene blijvende plaats tusschen den dood en de zege." Terstond rukt hij, na een kort gebed aan de H. Maagd en ST. JAGO *van Compostella*, met slechts veertien of vijftien man, want de overige kunnen hem nog niet volgen,

1568—1576

1568— met gevelde spiezen tegen den dijk op. Het geluk bekroont den stoutmoedige. 's Prin-
1576 sen bezetting, die geheel uit vreemdelingen bestond, door schrik vermand, vlugt deels naar de Zeeuwsche schepen, deels naar de bijliggende schansen, die echter weldra door de Spanjaarden bemagtigd worden, uitgezonderd die van *Vianen*, de sterkste in dien oord en welke door eenige schepen gedekt was. Naar de getuigenis van ORANJE zelven, zou de bezetting, integendeel, zich dapper verdedigd, en de vijand een aanzienlijk verlies van volk geleden hebben. Men verhaalt, dat KAREL VAN BOYSOT bij den eersten aanval door een kogel van een zijner manschappen, hetzij bij ongeluk of met opzet, was gesneuveld, waardoor onder zijne benden verwarring ontstaan was. Naar een ander berigt echter, had hij, mistroostig dat zijn volk, op het bolwerk *Rumoirt* geplaatst, gevlugt was, zich in het midden der vijanden geworpen. Eerst in den regterarm, toen doodelijk in den schouder getroffen, was hij door eenigen, die zich waarschijnlijk op de schepen redden, naar *Walcheren* gevoerd. ORANJE, wien zijn verlies na aan het hart ging, getuigt van hem, dat hij »een verstandig, volijverig man was, en zoo iemand, der goede zaak toegedaan."

De Zeeuwsche vloot stevende den volgenden dag naar *Schouwen*, om dat eiland te dekken, werwaarts de Prins nog eenige vaandels soldaten gezonden had. Intusschen kwam de Spaansche scheepsmagt onder D'AVILA aan *Duiveland*, en bragt DE PERALTA met zijne manschappen van *Filipsland* over. Onder aanvoering van MONDRAGON worstelden de Spanjaarden door de breede, moerassige, schier ontoegankelijke kreek, welke *Duiveland* van *Schouwen* scheidt, en stapten aan land. Hier stonden vijfhonderd man in slagorde geschaard, om hen af te wachten, doch die uit verbazing, nadat zij in allerijl op de voorhoede hunne geweren hadden losgebrand, naar *Zierikzee* trokken. *Vianen* werd door de bezetting, thans van alle hoop op ontzet beroofd, met wapenen en pakkaadje verlaten en in brand gestoken, welken echter de Spanjaarden, die terstond de schans in bezit namen, bluschten. De vijand liep nu het gansche eiland af. Na een hardnekkig gevecht en ten koste van veel volk, maakte hij zich meester van den bovendijk, welken de burgers van *Zierikzee*, ter beveiliging van hunne stad, hadden doorgestoken, en stopte de gemaakte opening. Insgelijks bemagtigde hij de sterkte genaamd het *Hoofd*, tusschen *Zierikzee* en *Borndam*, waarbij DE PERALTA met veertig of zestig man sneuvelde. *Brouwershaven* gaf zich zonder eenigen tegenstand over. De bezetting, drie honderd man sterk, legde hiervan de schuld op de Roomschgezinde inwoners der stad, die geweigerd hadden te vechten (1). — Zoo was

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 280, 281, 282, 283. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. XV. p. 308—317. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 150—153. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 226—232. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 472—481, welke van dezen togt

dan tot verwondering der wereld door de Spanjaarden een togt ten uitvoer gebragt, welke voor den merkwaardigsten, althans zeker voor den zeldzaamsten uit den geheelen tachtigjarigen oorlog gehouden wordt. »Lees het verhaal zelf," zegt een oorspronkelijk denkend Schrijver. »Het is overal roerende teekening van het schrikkelijkst gevaar, van het dapperst ondernemen, van het moedigst lijden en volharden, van de luisterrijkste zegepraal. We gevoelen er in ons opgewekt beurteling schrik, bewondering, medetoogen; en, kunnen we voor eenige oogenblikken vergeten, dat de overwinnaars Spanjaarden zijn, we zullen deel nemen aan de stem, welke de heugelijkste en glansrijkste overwinning toejuicht (1)." »Wij moeten," zegt een ander, »regt laten wedervaren aan de stoutheid en den onbezweken moed der Spanjaarden, die zich zoo gewillig aan de hagchelijkste onderneming waagden, en zich aan een gevaar blootstelden, welk den stoutmoedigste kon doen schrikken en bezwijken; zij immers hadden te gelijk met al wat verschrikkelijk is, het water, het slijk, het vijandelijk vuur, en den nacht te worstelen; maar daarom," voegt hij er bij, »moet men zich verwonderen, hoe de Prins van *Oranje* en de Staten het tegen zulk een onverschrokken vijand durfden en konden uithouden (2)." 1568—1576

De togt zou echter slechts ten deele aan het doel beantwoord hebben, indien *Zierikzee*, waarop men het inzonderheid gemunt had, niet bemagtigd werd. Hier waren velen den Spanjaarden genegen, en uit hun naam verscheen KASPAR VAN VOSBERGHEN, Hoog-Baljuw en Rentmeester-Generaal van *Zeeland* beooster *Schelde*, met twee andere mannen van aanzien in de Spaansche legerplaats, om wegens de overgave der stad te onderhandelen. Op zijn verzoek, ontving hij van MONDRAGON brieven van vrijgeleide naar de schepen, welke op *de Schelde* lagen, om de Bevelhebbers er van voor zich te winnen. Teruggekeerd, verzekerde VOSBERGHEN, dat zij het met de schepelingen eens waren, en nu slechts in de stad verslag daarvan behoefden af te leggen, om terstond de onderhandelingen te openen. Men liet hem en zijne beide gezellen vertrekken, doch vernam verder niets van hen, daar zij, bij hunne wederkomst in de stad, gegrepen en naar *Walcheren* vervoerd werden. Hierdoor vatten de overige burgers weder moed, en ORANJE wanhoopte niet aan het behoud der stad (3).

---

een bij uitstek schilderachtig verhaal levert. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 49. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 304. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 194—196. DE TASSIS, *Comment.* Lib. II. p. 196, 197. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 224, 225. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 648—650. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 112. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 436—440. SWALUE, *de daden d. Zeeuwen*, bl. 82—87.

(1) BROES, FILIPS V. MARNIX, D. I. bl. 298.

(2) *Leven van* WILLEM I, D. II. bl. 587—589.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 306, 311. Hier uit blijkt dat deze zaak door

1568— 1576 Tegen den zin van MONDRAGON, welke wilde, dat men regtstreeks op *Zierikzee* zou aanrukken en den heuvel innemen, welke door het jaren achtereen ophoopen der asch uit de zoutkeeten was ontstaan en vanwaar DE RIJK weleer de stad vermeesterd had, dreven D'AVILA en D'ULLOA door, zich eerst van *Bommenede* te verzekeren, omdat de Prins van *Oranje* hier zijne strijdkrachten kon vereenigen, en zoo door uitvallen als het doorsteken der dijken, het Spaansche leger aanmerkelijke schade toebrengen. *Bommenede* was in dien tijd een wel versterkt stadje met eene goede haven, doch is sedert meer dan anderhalve eeuw door de zee verzwolgen. Het was gelegen nabij *Brouwershaven*, op een punt, waar drie dijken zich vereenigden, naar ieder van welke eene sterke schans was aangelegd, die het verdedigde en vanwaar uit men de haven, zoowel als het omliggende land, konde bestrijken. Eene diepe gracht, welke bij den vloed vol water geraakte, liep er om heen, en eene vaart er dwars door; doch bij de eb stond het water in de gracht zoo laag, dat men te voet den muur naderen konde. Op een kanonschot afstand van de haven lag 's Prinsen vloot, welke er ongehinderd in- en uitgaan konde. De bezetting bestond uit zes vaandels voetvolk, meest alle onlangs uit *Noord-Holland* tot hulp der Zeeuwen overgekomen. NIVELLE, anderen noemen hem LIS, een oud, dapper Fransch krijgsman, die in den strijd de eene hand verloren, en haar door eene ijzeren vervangen had, voerde er het bevel. MONDRAGON zond FRANCESCO D'AGUILAR met driehonderd man vooruit, welke, na eene hevige schermutseling met de bezetting van *Bommenede*, achter een dijk post vatte, en door de geheele legermagt op den voet gevolgd werd. Twaalf stukken geschut, door middel van eene diepe loopgrave tot aan de contrescarp van de gracht gevoerd, openden hun vuur, dat drie dagen achtereen aanhield, zoodat bijna zesduizend kogels op de veste werden afgeschoten, welke eene tamelijk wijde opening maakten. Nu trad men in onderhandeling, welke naauwelijks was aangevangen als een vaandrik het waagde, buiten last, met honderd Spanjaarden een punt aan te vallen, dat hem het zwakste voorkwam, doch waar hij derwijze ontvangen werd, dat hij zelf met veertig zijner manschappen sneuvelde. Hierop werden de onderhandelingen afgebroken. De Spanjaarden beproefden tijdens de eb eenen aanval. Meer dan twee uren werd hardnekkig gevochten, toen de bestormers, door den opgekomen vloed, met

---

vroegere en latere schrijvers, op gezag van MENDOZA en HOOFT, verkeerd is voorgesteld, wanneer zij haar als eene list doen voorkomen, door welke de Spanjaarden zich lieten verschalken. — TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 117, 118, verhaalt, gelijk al de overigen, de welgeslaagde kunstgreep van VOSBERGHEN, doch voegt er bij: »men vindt aangeteekend, dat omtrent het einde van Wijnmaand, verscheidene leden der Regering door den Baljuw VAN VOSBERGHEN opontboden werden, omdat men hen verdacht en voor Koningsgezind hield, en dat zes van de voornaamsten uit de Wethouderschap geligt en naar *Walcheren* gevoerd werden, om zich aldaar te verantwoorden." Men vergelijke hierbij de bovenaangehaalde plaats uit de *Archives de la Maison d'Orange*.

verlies van drie of vierhonderd man, twee vaandels en eene groote menigte wapenen moesten deinzen. De Prins van *Oranje* zond nu twee afdeelingen voetvolk uit *Rotterdam* ter versterking der bezetting van *Bommenede*, maar zij konden de plaats niet bereiken, daar de vijanden alle toegangen derwaarts afgesloten hadden. De Spanjaarden, door het verlies meer aangeprikkeld dan ontmoedigd, tastten drie dagen later de veste op alle punten te gelijk aan. De bezetting, hoezeer door het onophoudelijk waken bij dag en nacht en het herstellen der beschadigde vestingwerken afgemat, hield het moorddadig gevecht vijf uren achtereen vol. Toen moest zij het schieten staken, daar het geschut, door het aanhoudend vuren, gloeijend heet geworden was; ook waren hare krachten, door deze buitengewone inspanning, genoegzaam geheel uitgeput. De Spanjaarden bereikten den top van den muur, doch geen van hen was stout genoeg er af te springen, totdat SANCHO D'AVILA, hunne lafhartigheid bespottende, zichzelven daartoe gereed maakte, want nu wierp een Spaansch musketier, TOLEDO genaamd, zijn geweer weg, greep een schild en stortte zich onder de belegerden. De overigen volgden hem onmiddellijk en maakten zich meester van de veste, welker verdedigers allen over de kling gejaagd werden. Maar ook den vijand kostte deze storm een aanzienlijk getal dooden en gekwetsten; eenigen brengen dit tot tweehonderd, anderen tot vijfhonderd, sommigen zelfs tot vijftienhonderd man; aanmerkelijk moet het geweest zijn, daar men verhaalt, dat de lijken der gesneuvelden zoo hoog op elkander lagen, dat zij den bestormers den weg belemmerden (1).

1568—1576

30 v. Wijnmaand 1575

Terwijl de Spanjaarden zich voor *Bommenede* ophielden, had Jonkheer AREND VAN DORP, 's Prinsen Bevelhebber in *Zierikzee*, geen tijd laten verloren gaan, die stad in staat van tegenweer te stellen. Zij was genoegzaam van levensmiddelen voorzien, en telde eene bezetting van twaalf vaandels voetvolk, onder welker Hoplieden NICOLAAS RUYCHAVER en JOOST VAN DEN ENDE zich bevonden; terwijl ook de burgerij, door Burgemeester KEERSEMAKER tot geregelde krijgsdienst opgeleid, onder de wapenen stond. Dag en nacht was aan het herstellen der bolwerken gearbeid. Buiten de stad, aan de Zuidzijde in de nabijheid der haven, had men den aschheuvel versterkt, en aan de Noordzijde een veld van bijna honderd roeden in omtrek verschanst. Al het land om de stad was onder water gezet, waardoor het onmogelijk werd aan een geregeld beleg te denken, daar het aanleggen van *approchen* onuitvoerbaar was. De vijand besloot derhalve, *Zierikzee* door insluiting en den honger tot de overgave te dwingen. Om dit

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 306, 311. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XV. p. 320—324. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 153, 154. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 232, 233. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 304. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 197. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 651, 652. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 112. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 440—442.

1568— 1576 doel te bereiken, maakte MONDRAGON, doch met opoffering van veel tijd en aan beide zijden van veel volk, zich meester van de sterke batterijen, welke de Zeeuwen ter plaatse hadden opgeworpen, waar eene kleine vaart, die uit *Zierikzee* vloeide, zich met de groote, welke *Schouwen* van *Duiveland* scheidt, vereenigde, en onder welker bescherming de schepen uit *Holland* en *Walcheren* in de stad konden geraken. Hierop liet hij de groote, en den mond der kleine vaart met paalwerk stoppen, of, waar dit om de diepte ondoenlijk was, door gewapende vaartuigen bezetten, zoodat alle gemeenschap te water langs dien kant genoegzaam onmogelijk was geworden. Om den toevoer over de verdronken landen te beletten, moest eene groote menigte bodems met krijgsvolk binnen de dijken, van *Vianen* tot aan de haven van *Zierikzee*, scherpe wacht houden. DE REQUESENS, die met CHIAPPIN VITELLI was overgekomen, om met de Bevelhebbers over het beleg te beraadslagen, had zich intusschen weder naar *Braband* begeven (1). Op de terugreis werd VITELLI, door een val met zijn draagstoel van een dijk, derwijze gewond, dat hij in het schip, tusschen *Schouwen* en *Antwerpen*, overleed. Hij was een der bekwaamste Krijgsoversten van zijn tijd, maar om zijne verlichte denkwijze door vele Spanjaarden gehaat (2).

Terwijl de togt naar *Schouwen* ondernomen werd, maakte DE REQUESENS groote krijgstoerustingen, om den Prinsgezinden elders op onderscheidene punten te gelijk werk te verschaffen, en alzoo hunne strijdkrachten te verdeelen, ten einde zijne plannen tegen *Zeeland* te ongestoorder te kunnen uitvoeren. Te *Amsterdam* en in de Friesche havens werd een groot aantal oorlogsvaartuigen in gereedheid gebragt. Daar de Spanjaarden het voornemen koesterden, *Leiden* op nieuw te belegeren, kruisten tien Amsterdamsche schepen op het *Haarlemmermeer*, om de *Oude Wetering* weder in te nemen, ten einde zich den weg derwaarts te banen. Doch Hopman JOHAN SCHETTER, welke met een vaandel soldaten in de schans aldaar had postgevat, tastte hen met vijf Noord-Hollandsche schepen aan,
6 v. Wijnmaand 1575 veroverde het grootste schip, en joeg de bemanning over de kling of over boord, maar moest naar de schans de wijk nemen, toen vier groote schepen van *Haarlem* tot hulp der

(1) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XV. p. 323, 324. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 154, 155. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 233, 234. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 481. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 198. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 304. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 652, 653. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 112 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 442. SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 87.

(2) VIGLII *Epist. Select.* p. 403. DE TASSIS, *Comment.* Lib. II. p. 197. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 483, welke een zaakrijk levensberigt van dezen krijgsman mededeelt. V. METEREN, *Hist. der Nederl. Oorl.* B. V. bl. 114. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 442.

Amsterdammers kwamen opzetten. Naauwelijks was dit uitgevoerd, of *Noord-Holland* geraakte in beweging door het berigt, dat DE ROBLES, Stadhouder van *Friesland*, waar onlangs de benden van SONOY het dorp *Balk* geplunderd en verbrand hadden, met eene magt van honderd vijftig gewapende vaartuigen een aanslag tegen *Texel* op het oog had. Terstond werden zes en veertig grootere en kleinere oorlogschepen, waar onder *de Inquisitie* van BOSSU, naar het *Vlie* gezonden, om 's vijands vloot af te wachten, en nog verscheidene andere vaartuigen, in geval van nood, gereed gehouden, de dijken met wachten bezet, seinen er opgerigt, en de inwoners der dorpen aan den kant der *Zuiderzee* vermaand, op hunne hoede te zijn. Uit hoofde dezer voorzorgen, waagde het DE ROBLES niet den beraamden aanslag te ondernemen. Hij liep daarentegen het oost-einde van *Vlieland* af, plunderde en verbrandde er het dorp van wel vier honderd vijftig huizen, en stevende toen met veertien sterk bemande vaartuigen naar *Wieringen*. Niet ver van den oever, sprongen de manschappen tot aan de knieën in het water en trokken geregeld op het eiland aan, doch vonden hier den bevelvoerenden Hopman WOUTER HEGEMAN derwijze op hunne komst voorbereid, dat zij zich naar de vaartuigen terugspoedden en naar het *Marsdiep* voeren, alwaar zij eenige koopvaarders wegnamen (1). — In *Zuid-Holland* slaagden even weinig de ondernemingen der Spanjaarden als in het *Noorder-kwartier*. DE REQUESENS had in de omstreken van *Krimpen* eene tamelijk sterke krijgsmagt bijeengebragt. De hoop, daarmede den *Dordschenwaard* te vermeesteren, werd door ORANJE verijdeld, welke in het dorp *Weert* een en twintig vaandels voetvolk, honderd ruiters en ongeveer drie duizend gewapende boeren vereenigd had. De onvermoeide en behoedzame Prins liet tevens vele bedreigde punten in *Holland* versterken, de dijken, waar het noodig was, doorsteken, en verzuimde niets, zoo veel zijne beperkte middelen gedoogden, om der Spanjaarden aanslagen te verijdelen. Onderscheidene oorlogschepen werden door hem uitgerust, om eener vloot, welke de Landvoogd uit *Spanje* verwachtte, het binnenkomen te beletten. Doch de Spaansche schepen, door een hevigen storm deerlijk gehavend en van een groot gedeelte der bemanning door ziekte beroofd, moesten in den ellendigsten staat de Engelsche havens binnenloopen. Later gelukte het aan eenige dezer bodems naar *Duinkerken* te komen, maar in eenen toestand, dat zij DE REQUESENS meer tot last dan tot voordeel strekten (2). Al deze toerustingen verhinderden ondertusschen ORANJE om dezen tijd, of een weinig vroeger, aan het verzoek van eenige Friesche Edelen en ballingen gehoor te geven, hun, ter verdrijving des vijands van den geboortegrond, uit *Noord-*

1568—1576

12 v. Wijnmaand 1575

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 653. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 442. VELIUS, *Chron. v. Hoorn.* bl. 441, 442. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. bl. 335.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 653, 654.

1568— *Holland* hulp te zenden. Hij beval echter SONOY, met hen in briefwisseling te treden, 1576 om te gelegenen tijd, ten nutte der algemeene zaak, van hen voordeel te trekken. Ook droeg hij BARTHOLD ENTENS *van Mentheda* den last op, iets tot heil van *Friesland* te beproeven. ENTENS wierf volk tusschen *de Elbe* en *Wezer*, en monsterde het op *Terschelling*, welk hij bezette. DE ROBLES verscheen wel met eene scheepsmagt voor dat eiland, maar trok terug, daar ENTENS zich er te sterk verschanst had, en legde zijne vloot op in de haven van *Harlingen*. ENTENS, die nu de handen ruim had, terwijl SONOY en HEGEMAN *Texel*, *Vlieland* en *Wieringen* bezet hielden en meesters van de *Zuiderzee* waren, landde in Bloeimaand des volgenden jaars met acht en twintig schepen, grootendeels in *Bremen* uitgerust, te *Oostmahorn*, aan de Noordkust van *Friesland*, en verschanste er zich. DE ROBLES tastte hem aan, doch werd met verlies van vijftig of zestig man teruggeslagen. Door nog twaalf honderd gewapende boeren versterkt, beproefde hij, doch met denzelfden uitslag, een tweeden aanval, weshalve hij zich bepaalde, *Oostmahorn* in te sluiten. ENTENS, die vruchteloos bij SONOY op onderstand aanhield en wien eindelijk levensmiddelen ontbraken, zag zich alzoo genoodzaakt met zijn volk, twaalf honderd en zeventig man sterk, de schans te verlaten, en zijne onbetaalde benden verspreidden zich (1). SONOY had hem nooit met nadruk kunnen ondersteunen, eensdeels dewijl uit *Noord-Holland* vele krijgsbenden, en welligt meer dan raadzaam was, naar *Zuid-Holland* en *Zeeland* getrokken waren, en anderdeels omdat men zich van *Amsterdam* meester wilde maken. Reeds sinds geruimen tijd stond de Prins van *Oranje* aldaar in verstandhouding met eenige burgers, die hem de stad in handen zouden spelen, hetgeen echter uitlekte en verijdeld werd. Sedert was aan SONOY de taak opgedragen, *Amsterdam* te overrompelen. PIETER WILLEMSZOON van *Haarlem*, die er onder den naam van handel te drijven dikwijls kwam, had zich verbonden, den aanslag te bevorderen. Eenige waaghalzen, met zekeren Kapitein VOS uit *Vlaanderen* aan het hoofd, geraakten in de stad en hielden zich op een zolder verborgen. Zij moesten den Overste HERMAN HELLING, welke met een lastbrief en berigtschrift van ORANJE en SONOY voorzien was, met zijne vaandels, die hij aan den *Overtoom* had bescheiden, naar binnen helpen. Doch de toeleg liep te niet, daar de gasten op den zolder aan het licht, hetwelk zij bij nacht brandden, ontdekt waren. Vijftien van hen, welke niet, gelijk hunne makkers, konden ontvlugten, werden in het najaar van Vijftienhonderd vijf en zeventig ten dood gebragt (2).

De kosten, welke het ondernemen en afwenden van zoo vele aanslagen tevens vor-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 654. B. IX. bl. 677. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVII. bl. 594. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXI. bl. 791, 792.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 655. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. bl. 345.

derden, hadden de geldmiddelen, zoo aan de Spaansche als Staatsche zijde, ten eenenmale uitgeput (1). De krijg in *de Nederlanden*, welks oorsprong HOPPERUS onbewimpeld, in een brief aan den Koning, alleen aan het slechte bestuur van ALBA en aan de schraapzucht en den moedwil der Spanjaarden toeschrijft (2), was FILIPS reeds, naar men berekent, op meer dan twee en veertig millioen dukaten of kroonen te staan gekomen, waartoe *Spanje* het meeste had bijgedragen (3). Daarenboven had het krijgsvolk in *de Nederlanden* en elders sedert lang achterstallige soldij te vorderen, en de Koning was aan Genueësche en andere kooplieden veertien of vijftien millioen dukaten, zoo aan hoofdsom als vervallene rente, schuldig. Maar FILIPS, door den Paus van zijne verpligtingen jegens zijne geldschieters ontslagen, opdat hij, strijdende tegen de Ketters en ongeloovigen, niet het slagtoffer van vreemde woekerzucht mogt worden, had den eersten van Herfstmaand dezes jaars een openbaar geschrift uitgevaardigd, waarin hij alle met zijne schuldeischers aangegane overeenkomsten, beloften en verpandingen vernietigde, en de rente niet alleen voor de toekomst aanzienlijk verminderde, maar zelfs het bedrag van hetgeen sedert vele jaren boven dien maatstaf aan rente geheven was, van de verschuldigde hoofdsom aftrok (4). Door dezen even willekeurigen als trouwloozen maatregel, welke vele handelshuizen in *Genua*, *Venetië*, *Antwerpen* en elders in groote ongelegenheid bragt, verloor de Koning natuurlijk alle geloof, en nergens meer konde hij geld bekomen. DE REQUESENS moest derhalve zelf trachten zich de middelen te verschaffen, om den krijg voort te zetten. Dikwerf en dringend had hij zich te dien einde tot de Staten gewend, maar in stede van geld slechts klagten ontvangen. Eenige gewesten eischten herstel van de voorregten, en andere begeerden van het krijgsvolk ontheven te worden. *Vlaanderen* had honderd duizend gulden beloofd, maar op voorwaarde, dat daarvan 1°. »het bedrag wierd afgetrokken van hetgeen men aan het krijgsvolk voor levensmiddelen en dergelijke verstrekt had; 2°. dat de soldaten uit het gewest zouden vertrekken, en voor hun gepleegden moedwil gestraft worden; 3°. dat de renten voldaan wierden, welke op de domeinen van den Koning waren aangewezen; 4°. dat goede krijgstucht wierd onderhouden, en de verbeurdverklaarde goederen teruggegeven zouden worden; 5°. dat de Bloedraad afge-

1568—1576

(1) VIGLII *Epist. Select.* p. 403.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 229, 230. De brief is van den 21 van Zomermaand 1575.

(3) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 113. Vgl. hiervoor, bl. 183. BOR, *Hist. der Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 655.

(4) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 113.

1568—1576 schaft en geen andere aangesteld wierd, en alle voorvallende zaken naar de gewestelijke Hoven gezonden zouden worden; 6°. dat al de oude voorregten hersteld wierden, en bovenal, dat voor eeuwig de Tiende Penning zou afgeschaft worden, waar de gewesten, over het geheel, op aandrongen." Hierdoor werd er niets opgebragt, waarom DE REQUESENS, welke zich op dien tijd in *Duiveland* bevond, het geraden oordeelde, de Algemeene Staten te *Brussel* te beschrijven, om hen, zoo mogelijk, tot bewilliging in de schattingen te bewegen. In hun naam werd door den welsprekenden en geleerden Bisschop van *Atrecht* FRANÇOIS RICHARDOT een geschrift aan den Landvoogd opgesteld, waarin zij tegen de verdenking opkwamen, welke hij te hunnen aanzien koesterde, dat zij namelijk »het Katholijk geloof verzaken en zich aan 's Konings gezag onttrekken wilden." Voorts verzochten zij, »dat de vreemdelingen uit het Land verwijderd, en de ambten aan geboren Nederlanders zouden gegeven worden; dat de krijgstucht gestrenger onderhouden wierd, en 's Lands gelden mogten besteed worden tot het doel, waartoe zij waren ingewilligd; dat de Koning van den staat van zaken naauwkeurig onderrigt wierd, en wel door Nederlanders met welke hij, in geval van nood, beraadslagen konde; en eindelijk, dat de muitende Spanjaarden naar verdienste gestraft, en de benden van Ordonnantie weder ingevoerd zouden worden." Toen DE REQUESENS dit geschrift op *Duiveland* ontving, riep hij toornig uit: *Dios nos libera de estos Estados* (God verlosse ons van deze Staten)! en spoedde zich naar *Antwerpen* terug. Hier gaf hij den Staten te kennen, dat hij hen had bijeengeroepen, om geld te erlangen; tot antwoord overhandigden zij hem op nieuw het gemelde verzoekschrift. Eene leening van twaalf maal honderd duizend gulden, die hij nu verzocht, werd insgelijks afgewezen. Door den nood gedrongen, maakte hij thans op eigen gezag ommeslagen, waardoor *Braband* en daarna ook de andere gewesten gedwongen werden, in de leening te bewilligen, die echter schoorvoetend werd opgebragt, en vaak met geweld van wapenen moest ingevorderd worden. De stad *Utrecht*, onder anderen, werd met eene inlegering van nog zeven vaandels krijgsvolk bedreigd, wanneer zij zich niet rustig hield en haar aandeel in de gedwongen leening voldeed, waarop zij den Landvoogd twintig duizend gulden uitkeerde. De Utrechtschen hadden om eene kwijtschelding, althans vermindering daarvan verzocht, dewijl hen het onderhoud en het baldadig gedrag der Spaansche bezetting ten uiterste zwaar drukten. Gelijke klagten hieven ook de andere gewesten aan. De onbetaalde soldaten gaven zich alom aan de grofste buitensporigheden over. In het geteisterde *Haarlem*, waar de weleer gegoedste inwoners thans naauwelijks eenmaal in de maand vleesch op hunne tafel zagen, zwelgden, op hunne kosten, de soldaten in overdaad. In *Vlaanderen* hielden de ligte Spaansche ruiters zich niet tevreden, dat het kostbaarste voor hen werd opgedischt; zij voedden zelfs hunne honden met fijn brood, en velen lieten de pooten hunner paarden met wijn wasschen. En toen men, bij de betaling hunner soldij, datgeen

in rekening wilde brengen, wat zij, boven het deel hun toegekend, verteerd hadden, werden zij oproerig en liepen, brandschattende, *Vlaanderen*, *Artois* en *Henegouwen* af. Op bevel van DE REQUESENS wapende zich het landvolk tegen deze muiters, en de Graaf van *Lalaing* met andere Edelen trok hen te gemoet. Eindelijk gelukte het JULIAAN ROMERO, hen tot hunnen pligt terug te brengen (1). 1568—1576

Het is inderdaad opmerkelijk, dat men in *Holland* en *Zeeland*, welke in geen minder nijpend geldgebrek verkeerden dan DE REQUESENS, van geene muiterijen onder het krijgsvolk hoorde. Alleen ontstond er eene beweging onder het scheepsvolk in het *Noorderkwartier*, hetwelk den Admiraal en de Kapiteinen te *Hoorn* in de kerk als gevangen hield, en dreigde hen om hals te brengen, indien zij niet voor de volle uitbetaling der soldij zorgden; door eene gedeeltelijke voldoening daarvan, werd echter het misnoegen spoedig gestild. De krijg, welken *Holland* en *Zeeland* alleen moesten voeren, verslond geweldig veel gelds; door het kwijnen van den handel en de nijverheid verminderden de inkomsten, en daar de vruchtbaarste oorden des lands onder water stonden, was het den opgezetenen niet meer mogelijk de gewone lasten te dragen. Vreesselijk daarenboven werd *Noord-Holland* door een hevigen storm geteisterd, welke het geheele gewest den ondergang dreigde, en eene schade van niet minder dan derde halve tonne gouds veroorzaakte (2). Alle middelen moesten in het werk gesteld worden, om in het te kort te voorzien en den oorlog door te zetten. Reeds vóór maanden had de Prins zijnen broeder JAN *van Nassau* verklaard, dat »de inkomsten niet toereikend waren, om de benoodigde uitgaven te dekken (3).” In Grasmaand hadden de Staten aan ORANJE, ter bestrijding der oorlogskosten, honderd en vier duizend gulden maandelijks, en wel voor den tijd van vier achtereenvolgende maanden, toegestaan, te dragen door de steden, naar eene verdeeling door den Prins zelven vastgesteld. Om deze som, die daarna tot honderd duizend gulden beperkt werd, bijeen te brengen, moest weldra een honderdste penning van de waarde der huizen en landerijen geheven worden. In Hooimaand had men bovendien bewilligd, bij de rijkste inwoners des Lands vijftig duizend gulden op te nemen, en vele grafelijke en geestelijke goederen tegen gereed geld te verkoopen, waarbij het den koopers zou vrijstaan, de helft der sommen, welke het Land hun schuldig was, van den verkoopprijs af te trekken. Zoo groot werd eindelijk het geldgebrek, dat de Staten ’s Prinsen jaarwedde van 15 v. Win-term. 1575

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 655—658. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 113. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 443.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 658, 659. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 443, 444. PERS, *Ontstelde Leeuw*, bl. 535. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 444.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 173—179.

1568—1576 zes en twintig duizend gulden, slechts bij de week, en dan nog altijd op hunne bijzondere magtiging, lieten uitbetalen (1). ORANJE had in dien tijd genoegzaam geene andere inkomsten dan deze jaarwedde, welke op verre na niet voldoende was voor zijne dagelijksche uitgaven (2). Hij en de Staten moesten het aanbod van den Koning van *Navarre*, hun tien of twintig vaandels krijgsvolk te zenden, uit gebrek aan geld afslaan, hoezeer men deze ook behoefde (3). Dezelfde oorzaak belette hun een gezantschap aan den Keizer en de Rijksvorsten, ter bevordering hunner belangen, af te vaardigen. »Wij worden door niemand ondersteund," schrijft de Prins in Slagtmaand aan JAN *van Nassau*, »en onze lasten vermeerderen van dag tot dag. — Niet alleen belet ons het geldgebrek, van menige goede gelegenheid gebruik te maken, om onzen vijand afbreuk te doen, maar het is ook de oorzaak van de verliezen en nadeelen, die wij sedert eenige maanden geleden hebben. Zoo wij thans eene versterking van drie of vier duizend man hadden, zouden wij onzen vijanden zulk eenen slag kunnen toebrengen, dat zij 't zich zouden berouwen in de plaatsen gekomen te zijn, waar zij zich thans genesteld hebben; — maar nu, in stede van versterkt te worden, verlaten ons dagelijks diegenen, van welke wij nog eenige dienst konden hebben; immers vóór weinig tijd zijn velen uit *Holland* vertrokken, omdat wij geene middelen hadden, hen te onderhouden (4)."

Het is geenszins te verwonderen, dat in deze hagchelijke omstandigheden, de Staten ernstig naar uitheemsche hulp begonnen uit te zien. Het is bekend, dat de Prins van *Oranje* reeds in Vijftienhonderd drie en zeventig het voornemen koesterde, de heerschappij (*souvereiniteit*) der *Nederlanden* aan een vreemden Vorst op te dragen, en dat hij meer dan eenmaal met *Frankrijk* en *Engeland* onderhandelingen had aangeknoopt, welke daarop konden uitloopen (5). Wij hebben gezien, hoe hij aan HUGO BONTE verklaarde, dat hij en de Staten, tot het uiterste gedreven, zich in sterkere armen zouden werpen; en dat de Graaf van *Schwartzenburg* mede hierop de Spanjaarden had opmerkzaam gemaakt (6). Van daar verklaarde de Raad van State, na het schorsen der vredesonderhandelingen te *Breda*, aan DE REQUESENS, »dat de Kalvinisten niet nalaten zouden, zich van alle kanten door verbonden te sterken, daar zij niets anders beoogden

---

(1) *Resolutiën v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 76, 77.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 177.

(3) *Resolutiën v. Holl.* aangehaald door GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 307 (1).

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 307—311.

(5) Zie hiervoor, bl. 285, 286. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 273.

(6) Zie hiervoor, bl. 423, 441.

dan verandering van Regering en van Vorst, hetgeen," voegt hij er bij, »tot dezen tijd toe de Prins van *Oranje* niet heeft willen gedogen, alles regerende onder den naam van Zijne Majesteit, en geen anderen titel voerende dan dien van Luitenant en Kapitein-Generaal van Zijne Majesteit in *Holland* en *Zeeland* (1)." Na 's Prinsen verklaring aan BONTE, en den wenk door SCHWARTZENBURG gegeven, klinkt dit laatste eenigzins vreemd. Er blijkt ondertusschen uit, dat de Raad van State niet aan den trouw van ORANJE jegens den Koning twijfelde (2). Terstond na het uiteengaan der Bredasche bijeenkomst, had de Prins op het sluiten van een verbond met eene vreemde Mogendheid nadrukkelijk aangedrongen, en de Staten, naar het scheen, hiertoe niet ongenegen gevonden. Slechts zweefden zij in het onzekere, of men zich tot *Duitschland*, *Frankrijk* of *Engeland* zou wenden. In het vorige jaar was door ORANJE, in een zeer belangrijken brief aan JAN *van Nassau*, duidelijk te kennen gegeven, dat het den Nederlanders voordeelig zou kunnen zijn, zich onder de bescherming van het Duitsche Rijk te stellen (3). In Zomermaand van het loopende jaar had hij den Staten voorgeslagen, zich, met behoud van de voorregten des Lands, aan dat Rijk leenpligtig te maken, nadat men nogtans vooraf beproefd zou hebben, de gewenschte bescherming onder gunstigere voorwaarden te verwerven (4). Tot dat einde waren de gezanten benoemd, die SCHWARTZENBURG naar *Duitschland* zouden vergezellen, doch welken DE REQUESENS, die het doel daarvan, naar 't schijnt, bevroedde, vrijgeleide geweigerd had (5). Om deze en andere redenen, werd hunne reis tot het begin van Vijftienhonderd zes en zeventig uitgesteld, toen LEONARD CASEMBROOD, Raad in den Hove van *Holland*, en ADRIAAN CROMHOUT, Burgemeester van *Medemblik*, zich naar *Duitschland* en het Noorden van *Europa* begaven, niet om het Land onder de oppermagt van het Duitsche Rijk te brengen, maar om onderstand te verzoeken, waarin zij niet ongelukkig slaagden (6). Te zelfden tijde stelde ORANJE den Staten voor, honderd en twintig duizend gulden op te brengen, »waardoor, waarschijnlijk, met Gods hulp te verhopen was, dat de Landen uit hunne tegenwoordige uiterste benaauwdheid en nood, tot eene onvoorziene en gewenschte ontzetting met groote zekerheid en bevrijding zouden worden gebragt." Voor deze gelden zou men trachten van Hertog JOHAN KASIMIR *van Tweebruggen* hulpbenden te verwerven.

1568—1576

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 613.

(2) Vgl. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 273.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 386—398.

(4) *Resolutiën van Holland*, bij WAGENAAR, D. VII. bl. 78.

(5) Zie hiervoor, bl. 442. *Resol. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 78.

(6) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 661.

1568—1576 Niet dan met de uiterste moeite bewilligden de Staten in dien voorslag, en weder onder verkooping van vele domeinen des Konings, van welke *Rotterdam*, onder anderen, er verscheidene aankocht. Indien deze gelden zijn opgebragt, schijnt men die tot een ander doel gebezigd te hebben; althans KASIMIR's leger kwam eerst twee jaren later herwaarts (1).

Maar zoo vurig de Staten buitenlandsche hulp begeerden, zoo weinig genegenheid toonden zij, de oppermagt over het Land aan eenen buitenlandschen Vorst op te dragen, ofschoon de Prins oordeelde, dat men hiertoe komen moest, en zij zelve erkenden, dat bezwaarlijk eene vreemde Mogendheid hun belangloos onderstand zou verleenen. Hunne bedoeling toch, gelijk zij steeds openlijk bleven beweren, was niet, zich aan de heerschappij van FILIPS, maar alleen aan de dwingelandij der Spanjaarden te onttrekken. Van daar dan ook, dat toen de Edelen en de steden van *Zuid-Holland* in het begin van Hooimaand verklaarden, »dat men den Koning, als een dwingeland, die zijne onderdanen zocht te verdrukken en te verderven, zoodra mogelijk behoorde te verlaten en een anderen beschermheer te zoeken," de steden van het *Noorder-kwartier* dit, voor het oogenblik, ongeraden hielden, en *Zierikzee* begeerde, nog eenmaal
9 v. Hooim. 1575 's Keizers tusschenkomst in te roepen. Men besloot dan den Graaf van *Culemborg*, AREND VAN DORP, JAKOB PAULI, KORNELIS KONING, FRANÇOIS MAALZON, ADRIAAN CROMHOUT, ANDRIES JAKOBSZ. DE JONGE, en 's lands Advokaat PAULUS BUYS te magtigen, om met den Prins over de wijze te raadplegen, »op welke vreemde hulp het gevoegelijkste kon worden ingeroepen, zonder eenige uitheemsche Mogendheid vasten voet in het Land te geven, of deze gewesten van zijne Koninklijke Majesteit te scheiden." De krijgsverrigtingen en andere omstandigheden hielden den Prins te zeer bezig, dan dat hij terstond deze gewigtige zaak met nadruk kon doorzetten, welke alzoo eenige maanden bleef rusten. Eindelijk beschreef hij de Staten te *Rotterdam*, om over dit onderwerp te beraadslagen. De Edelen, *Dordrecht*, *Rotterdam*, *Gorinchem* en *den Briel* oordeelden het hoog noodzakelijk, naar buitenlandsche hulp om te zien, doch de gemagtigden uit *Delft*, *Leiden*, *Gouda* en *Schiedam* wilden eerst hunnen meesters verslag geven. Daarop werden twee Edelen en de zaakgelastigden van *Dordrecht*, *Delft* en *Rotterdam* gemagtigd, om hierover den Prins te spreken, welke verklaarde, »dat men over zulk een gewigtig punt, als het inroepen van vreemde hulp was, het gevoelen van de Vroedschappen der steden behoorde in te winnen, opdat hij niet schijnen
13 v. Wijnmaand. mogt, hierin iets alleen gedaan te hebben." Dit geschiedde; en de Edelen met de steden, behalve *Gouda*, verklaarden eenparig, »dat men den Koning verlaten en vreem-

---

(1) *Resolutiën v. Holl.* bij V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 29, 30. *Register ter Raede van Middelb.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 79. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 658.

den onderstand moest inroepen, waarbij men den Prins de keus overliet, onder voorwaarde nogtans, dat hij, op het stuk van Regering, vooraf steeds het goeddunken der Staten zou hebben in te nemen (1)." In *Zeeland* kon dit het algemeen gevoelen niet zijn. *Goes* en *Tholen* hielden nog de Spaansche zijde, en *Zierikzee* wenschte 's Keizers tusschenkomst (2). Nu werd ernstig overwogen, tot wien zich om hulp te wenden. Van de Duitsche Vorsten was geen onderstand van belang te wachten, eensdeels, »daar het handhaven der rust in hunne eigene staten hun werk genoeg verschafte; anderdeels, omdat zij onderling oneens waren, in godsdienst van elkander verschilden, en de een den ander de aangebodene oppermagt zou misgunnen, welke daarenboven ligtelijk geen van hen zou willen aanvaarden, aangezien FILIPS 's Keizers nabestaande was en ook een aantal veelvermogende vrienden in *Duitschland* bezat. En wilde men *de Nederlanden* in het algemeen onder het Duitsche Rijk brengen, dan zouden er jaren en dagen verloopen eer de Vorsten en Rijksstenden te dien opzigte tot een besluit geraakten, daar zulks, ten waarborg der *Nederlanden*, die echter dadelijke hulp behoefden, niet anders dan op een algemeenen Rijksdag geschieden kon (3)." De keuze bepaalde zich alzoo tusschen *Frankrijk* en *Engeland*. De Prins neigde, om bekende redenen (4), het meest over naar het eerstgenoemde Rijk, waar thans HENDRIK III voor hem gunstig gestemd was, en wien hij niet geheel vruchteloos, naar het scheen, tot inschikkelijkheid jegens de Hugenooten aanspoorde, om alzoo de rust in *Frankrijk* te herstellen, waardoor het Fransche Hof in staat zou zijn, de zaak der Nederlanders te ondersteunen (5). De Staten verschilden daaromtrent met hem in gevoelen. Zij beschouwden de Franschen »als de erfvijanden van hun Land, en konden in hen, de St. Bartelsnacht onderanderen bewees dit, hoegenaamd geen vertrouwen stellen. *Frankrijk*, meenden zij verder, was daarenboven te zeer door de inwendige beroerten uitgeput, dan dat men van daar, zelfs wanneer er de vrede hersteld was, op belangrijken onderstand hopen konde. Eene verbindtenis met dat Rijk zou hen bovendien onvermijdelijk met de overige *Nederlanden* in botsing brengen, daar inzonderheid *Braband* en *Vlaanderen* liever eeuwig krijg tegen hen zouden voeren, dan zich met *Frankrijk* vereenigen. Eindelijk ontveinsden zij niet hunne vrees, dat de Fransche Koning, wanneer deze gewesten in zijne magt gekomen waren, ligt door FILIPS kon over- 1568—1576

(1) *Resolutiën v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 80. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 30—32. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 650, 651.

(2) TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 121.

(3) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 305. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 111.

(4) Zie hiervoor, bl. 284—287, 361.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 47—50, 58—61.

1568—1576 gehaald worden, om *Napels*, *Milaan* of eenig ander aan *Frankrijk* grenzend land, voor *Holland* en *Zeeland* in ruil te nemen. Eigenbaat en hebzucht toch oefenden meer invloed uit op dergelijke Vorsten dan plegtige eeden of beloften, welke de Paus daarenboven gewillig voor nietig zou verklaren, als zijnde aan Ketters gedaan (1)" Het kwam hun derhalve oorbaarder voor, zich in dezen tot *Engeland* te wenden. »Hoewel de taal ons eenigzins moeijelijk mag zijn," zeiden zij, »zijn de Engelschen toch onze geloofsgenooten en staan onder een regtvaardig, gematigd bestuur. ELIZABETH's zeemagt is aanzienlijk genoeg, om het Land van de zeezijde te beschermen, en met de onze vereenigd, zal het den Spanjaarden nimmer gelukken, meester van de zee te worden, en zulks te minder daar *Denemarken*, *Zweden*, *Embden* en de Duitsche Hanzesteden niets vuriger zullen verlangen, dan in ons bondgenootschap opgenomen te worden. Hierdoor wordt aan de Nederlandsche gewesten, die zich nog onder *Spanje's* magt bevinden, alle handel onttrokken, waardoor zij genoopt zullen worden, gemeene zaak met ons te maken, terwijl *Frankrijk* eindelijk, om dezelfde reden, ook onze zijde zal kiezen (2)." Daar ORANJE tegen deze gronden niets inbragt, besloot men tot eene vereeniging met *Engeland*, onder voorwaarden, «die het best met regt, billijkheid, godsdienst en het dreigend gevaar overeenkwamen." ELIZABETH had, wel is waar, onlangs aan eenige aanzienlijke Nederlanders haar rijk ontzegd, maar men wist, hoe zeer zij hier in weerwil van zich zelve gehandeld had (3). Ook was, om dien tijd, een geschil met het Engelsche Hof over vijftig duizend gulden, welke de Staten, als soldij, aan eenige Engelsche Krijgsbevelhebbers waren schuldig gebleven, in der minne bijgelegd (4). Men wist, hoe ongaarne de Koningin den Prins betrekkingen met *Frankrijk* zag aanknoopen, en dat zij noode *Holland* en *Zeeland* onder Fransche heerschappij zien zoude. Uit dien hoofde had zij FILIPS geraden, ORANJE zooveel mogelijk toe te geven, doch ten antwoord ontvangen, dat »oproerlingen gestraft moesten worden." En op het vernemen, dat de Prins, door middel van ST. ALDEGONDE en JUNIUS, met het Fransche Hof onderhandelde, had zij DANIEL ROGERS naar *Holland* gezonden, om dit ten sterkste te ontraden. ROGERS vond aanvankelijk meer ingang bij de Staten dan bij ORANJE, wiens Raad en Hofprediker PIETER L'OISELEUR, Heer van *Villiers* en *Westhoven*, hem, naar eenigen, vermaande, zich niet met ELIZABETH in te laten, daar zij geen bekwaam Krijgsoverste had dan den Graaf van *Sussex*, wien, ofschoon ten onregte, nagegeven werd, dat hij den Hervormden niet genegen was. De Prins evenwel,

(1) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 305. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 111.

(2) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 306. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl 111.

(3) Zie hiervoor, bl. 466.

(4) *Resolutiën van Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 82.

overeenkomstig zijne gewone staatkunde van met *Frankrijk* en *Engeland* op éénen tijd 1568—1576
te handelen, om daardoor een van beide tot het nemen van doortastende maatregelen, zoo mogelijk, aan te sporen, trad met ELIZABETH in onderhandeling, zonder zijne betrekkingen met *Frankrijk* af te breken; en ROGERS ontving, door zijn toedoen, van de Staten een gouden ketting ter waarde van duizend gulden ten geschenke. Tegen het einde van Wintermaand werden dan de Heer van *St. Aldegonde*, Mr. PAULUS BUYS en Dr. FRANÇOIS MAALZON naar *Engeland* gezonden. Zij gaven der Koningin een naauwkeurig berigt van den staat van zaken in *de Nederlanden* en van den afloop der bijeenkomst te *Breda*, en vertoonden haar, »hoe de Prins en de Staten, welke nu aan een goeden vrede wanhoopten, zich tot haar wendden als tot eene ware Beschermster van het geloof en eene Vorstin, die uit Hollandsch bloed was ontsproten (1). Mogt zij kunnen besluiten, de Staten krachtdadig te ondersteunen, dan boden deze haar onder zekere voorwaarden, nader te bepalen, de heerschappij over *Holland* en *Zeeland* aan." ELIZABETH verleende den gezanten een gunstig oor, en benoemde terstond gemagtigden, om met hen te onderhandelen (2).

Zoodra DE REQUESENS van dit gezantschap onderrigt was geworden, had hij DE CHAMPIGNI naar *Engeland* gezonden, welke de Koningin aanspoorde, »de zaakgelastigden van *Holland* en *Zeeland*, als zijnde oproerlingen, overeenkomstig het vroeger gesloten verdrag, niet te hooren, maar hun het Rijk te ontzeggen." Zij antwoordde, »dat zij het voorzeker niet gevoegelijk achtte, oproerlingen te beschermen, maar ook als zoodanig de Hollanders en Zeeuwen niet beschouwde, daar deze zich alleen tegen de dwingelandij des Hertogs van *Alba* verzet hadden, en genegen geweest waren, zich in allen deele aan den Koning en de beslissing der Algemeene Staten te onderwerpen, waartoe zij de tusschenkomst des Keizers hadden ingeroepen. Maar ziende, dat er van den Koning regt noch genade te wachten was, hadden zij beproefd, zich onder *Frankrijks* bescherming te stellen, hetgeen het Engelsche Hof evenmin onverschillig konde zijn, als dat het Spaansche krijgsvolk, onder voorwendsel van de oproerlingen in toom te houden, in *de Nederlanden* gedurig werd vermeerderd. Zij had gepoogd, den Landvoogd tot bevrediging te stemmen, maar hij had haren raad niet geacht. Zij kon derhalve de Hollandsche gezanten niet voor het hoofd stoten, doch zou eerlang zaakgelastigden naar den Koning van

12 v. Sprokkelm. 1576

(1) Zij stamde namelijk af van FILIPPA, de dochter van WILLEM III, Graaf van *Henegouwen*, *Holland en Zeeland*, die met EDUARD III, Koning van *Engeland*, gehuwd geweest was.

(2) *Resolutiën van Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 83, en VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII bl. 30. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 661. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 111. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 306, welke onder de Hollandsche gezanten ook opnoemt JAN VAN DER DOES en WILLEM VAN NIJEVELT.

1568—1576 *Spanje* zenden, om over het gemeene nut van beide kroonen te raadplegen, met bewijs van hare zucht tot onderhoud der verdragen." Der Staten gemagtigden, door den Prins aangespoord, hielden ondertusschen ernstig op antwoord aan en verzochten eindelijk, »ten minste bescherming en hulp van de Koningin, wanneer zij het niet raadzaam mogt achten, voor alsnog de aangebodene opperheerschappij te aanvaarden." ELIZABETH scheen niet geheel afkeerig van dien voorslag; zij verklaarde althans, bij monde harer gelastigden, »dat het haar te zwaar zou vallen, *Holland* en *Zeeland* op hare eigene kosten te beschermen; wel wilde zij in naam die bescherming op zich nemen, welke zich echter alleen tot *Walcheren* kon bepalen; de verdediging van *Holland* moest den Prins en Staten blijven aanbevolen." Waarschijnlijk is zij van dit plan door DE CHAMPIGNI weder afgebragt; immers gaf zij den Hollandsche gezanten later te kennen, »dat zij in deze hoogstgewigtige zaak geen besluit kon nemen, zonder vooraf het Huis der Gemeenten (Parlement) gehoord te hebben." Op dit berigt, benoemden de Staten weder gemagtigden, om met den Prins over de opdragt der heerschappij aan *Engeland* te raadplegen, ofschoon *Gouda* en *Woerden* er niet in bewilligden, en de afgevaardigden uit het *Noorder-Kwartier* vooraf hunnen meesters verslag wilden doen. De gezanten in *Engeland* wachtten ondertusschen de bijeenkomst van het Parlement af; maar de Koningin kon niet besluiten, hun verzoek aldaar ter tafel te brengen, of te veroorloven, dat zij zelve zulks deden. Uit alles bleek hun duidelijk, dat ELIZABETH wel begeerte had naar de opperheerschappij over *Holland* en *Zeeland*, maar oorlog met *Spanje* vreesde; en dat zij, van den anderen kant, hen niet geheel wilde afwijzen, uit vrees, dat men zich tot *Frankrijk* mogt wenden. Hun dringend aanhouden op een beslissend antwoord, noopte haar eindelijk, den Prins van *Oranje* schriftelijk te verklaren, »dat zij het bewuste aanbod niet met eere kon aannemen, vóór zij door een gezantschap beproefd had, den Koning van *Spanje* tot vrede te bewegen, waartoe zij wel hoop voedde." Vroeger reeds had zij zich laten verluiden, dat zij de bescherming van *Holland* en *Zeeland* op zich zou nemen, als de vrede niet tot stand gebragt kon worden. Voorts wenschte zij, »dat men intusschen met geen anderen Vorst in onderhandeling zou treden, of vreemd krijgsvolk inroepen, daar zij dit ten hoogste euvel zou opvatten." Genoegzaam hetzelfde antwoord gaf zij aan de gezanten en tevens daarbij te kennen, dat »een vergelijk haast getroffen zou zijn, indien de Hollanders en Zeeuwen de Roomsch-Katholijke godsdienst wilden dulden." Doch de afgevaardigden verzekerden, dat deze godsdienst in *Holland* en *Zeeland* reeds te eenenmale vervreemd was; en verzochten nu verlof, om eenig geld te ligten. De Koningin echter verklaarde, dit niet te kunnen bewilligen, vóór zij de beraamde middelen van bevrediging in het werk gesteld had; maar veroorloofde hun evenwel, twee honderd soldaten in *Engeland* te werven, en twee en dertig stukken geschut aan te koopen en te verzenden. Met hare betuiging van har-

telijke genegenheid voor deze Landen, en eene belofte van bij de gehoopte vredehandeling voor het behoud van de Hervormde godsdienst te zullen waken, keerden de gezanten naar *Holland* terug, en gaven den negentienden van Grasmaand ter Statenvergadering verslag van hetgeen zij verrigt hadden (1). 1568—1576

De vruchtelooze pogingen in *Engeland* en de drang der omstandigheden noodzaakten de Staten, naar elders om bescherming het oog te werpen. Zij werden hiertoe ten sterkste door den Prins gedrongen, welke betuigde, »dat hoewel het bewind hem als hoogste Overigheid werd opgedragen, het hem niet mogelijk was zonder hulp van vreemde Heeren, de Landen tegen het geweld der vijanden te beschermen, alzoo hij daartoe van zichzelven geen vermogen had." Er werd dan ter Statenvergadering, met uitzondering van de stad *Gouda*, welke nimmer van uitheemschen onderstand wilde hooren, eenparig besloten, »tot verandering van Heer over te gaan, en te dien einde te onderhandelen met den Koning van *Frankrijk*, zijnen broeder, of eenig ander vreemd Potentaat, welke *Holland* en *Zeeland* onder zijn gebied en bescherming zou ontvangen (2)." Men vermoedt, dat de Koning van *Navarre* niet ongaarne zou gezien hebben, dat hem de oppermagt over deze gewesten ware opgedragen, en hij uit dien hoofde hulpbenden had aangeboden (3), hetgeen echter, behalve uit geldgebrek, ook waarschijnlijk was afgewezen, om niet ELIZABETH en het Fransche Hof te beleedigen (4). Hoe dit zij, de Staten gaven ORANJE volmagt, met *Frankrijk* te handelen. HENDRIK III had den Prins te kennen gegeven, dat indien hem of zijnen broeder, den Hertog van *Alençon*, een gelijk voorstel gedaan wierd, als aan *Engeland* geschied was, men gunstiger antwoord te wachten had (5). Vroeger reeds had hij, op 's Prinsen verzoek, den Staten vergund, te *Calais* verlof- en geleigelden te heffen, hetgeen hun genoeg zou opgeleverd hebben, om den krijg voort te zetten. Maar de scheepskapiteins weigerden de geleibrieven van *Calais* te eerbiedigen, waardoor dit gunstbewijs, tegen hetwelk DE REQUESENS zich te vergeefs verzet had, nutteloos werd. »Zoo bezwaarlijk kan een Heer gehoorzame krijgslieden hebben, die arm is en

---

(1) *Resol. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 85—87, en GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 332. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 661, 662, IX, bl. 667. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 111 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 444, 445.

(2) *Resolutiën van Holl.* bij GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 341, en bij WAGENAAR, D. VII. bl. 87. Zie V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 30—32.

(3) Zie hiervoor, bl. 480.

(4) WAGENAAR, D. VII, bl. 87. V. GORVIN WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 573, 574.

(5) V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 12.

1568—1576 tot soldij geenen raad weet (1)." De Fransche gezant aan het Spaansche Hof verklaarde evenwel eenige jaren later, dat »Koning HENDRIK III de aangebodene oppermagt over de *Nederlanden* afgewezen had, omdat hij geene weêrspannelingen ondersteunen, of tegen het algemeen belang der Souvereinen handelen wilde (2)." Wat hier van zijn moge, de Prins wendde zich tot *Frankrijk*, waar men ijverig aan den binnenlandschen vrede arbeidde, welke hij hoopte, dat den Koning meer genegen zou maken en beter in staat stellen, hem te ondersteunen. De verwachte vrede werd wel tot stand gebragt, en ORANJE daarbij in het bezit van zijn prinsdom en al zijne overige goederen in *Frankrijk* hersteld; maar uit hoofde der voortbestaande vijandschap tusschen den Koning en zijnen broeder, en vooral door den gunstigen ommezwaai van zaken, die kort daarop in *de Nederlanden* volgde, bleven de onderhandelingen een geruimen tijd steken (3).

De vijandelijkheden waren ondertusschen voortgezet. Graaf FILIPS *van Hohenlo*, welke onlangs tegen eene jaarwedde van vijf duizend gulden in Staatschen dienst was getre-
21 v. Sprokkelm. 1576 den, had de drie schansen om en bij *Krimpen* bij verdrag hernomen, en de bezetting er al het geschut achtergelaten. De Spanjaarden beschouwden dit als een zeer zwaar verlies, daar hun nu grootendeels de pas was afgesneden, *Holland* tot onderwerping te brengen (4). Mogt dit alzoo den moed der Hollanders weder eenigzins verlevendigen, de belegering van *Zierikzee* daarentegen baarde den Prins steeds groote bezorgdheid. De stad werd door MONDRAGON gedurig meer en meer benaauwd, en wanneer zij bezweek, was de gemeenschap tusschen *Holland* en *Zeeland*, waar alles aan hing, verbroken. Krachtige hulp was van het uiterste belang, doch waar die op het oogenblik, van elk verlaten en door niemand ondersteund, te vinden? Een verhaal, dat vrij algemeen geloof heeft gevonden, wil, dat in dien bangen tijd, de Prins van *Oranje* voorstelde, de molens te verbranden, dijken en dammen door te steken, en met vrouwen, kinderen en tilbare have zich in te schepen, om in een ander werelddeel een ander Vaderland te zoeken (5). Het denkbeeld van landverhuizing zweefde reeds sinds het begin van den oorlog in sommige hersenen. Tegen het einde van Vijftienhonderd twee en zeventig verzocht de burgerij van *den Briel* aan het geregt dier stad,

---

(1) V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 13.

(2) TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 125.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 328, 334. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 12. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 449.

(4) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVI. p. 324, 325. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p 155 verso. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 308. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 662. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 445.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 664. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 452.

»huis en hof te mogen verlaten (1)." SONOY stelde, kort na het overgaan van *Haarlem*, den Prins mede iets dergelijks voor (2). ORANJE zelf had, wel is waar, in het najaar van Vijftienhonderd vijf en zeventig den Staten nadrukkelijk onder het oog gebragt, dat het Land »in de uiterste gevaren des doods verkeerde, wanneer men zich nalatig en slaphartig gedroeg (3);" maar juist dit *wanneer* toonde aan, dat de Prins, zoo men in het tegenovergestelde handelde, er dit gevaar niet in zag. Hoe ver ORANJE af was van wanhoop te willen inboezemen, blijkt als hij om dezen tijd den Staten voorhoudt: »Door twijfelachtigheid, besluiteloosheid en wanhoop kunnen onze zaken nimmer eenen goeden of voorspoedigen voortgang nemen; door zulke begrippen doet men Gods Almogendheid geweld en overlast aan, als of God niet diegeen ware, welke de ellendigen en verdrukten in hun uitersten nood beschermde. Men moet dan van onze zijde geene kleinmoedigheid toonen, maar God ootmoedig bidden en zich geheel Zijner goedertierenheid onderwerpen; want, voor zooveel dezen onzen krijg en oorlog betreft, de redelijkheid daarvan is voor ons, de regtvaardigheid is het steunsel onzer zaak, en onze onschuld en onnozelheid is hetgeen ons in alles versterkt en kracht geeft (4)." In geen anderen geest had hij, eenige maanden vroeger, aan JAN *van Nassau* geschreven: »De vijand tast ons van alle kanten aan. — Wij verdedigen ons zoo goed wij kunnen en naar de middelen, welke God ons verleent. — Wij zien ons niet alleen van elk verlaten, maar ook zelfs elk tegen ons, doch zullen ons niettemin ten einde toe verdedigen. — Onze zaak is regtvaardig en billijk, daarom steunen wij geheel op Gods barmhartigheid. — Wanneer alle menschelijke hulp en hoop verdwenen is, zal Hij ons, door de kracht Zijns arms, ondersteunen en uit alle nooden redden (5)." Is het derhalve waar, dat de Prins zich iets van een dergelijk besluit tegen dezen of genen heeft laten ontvallen (6), dan zal die persoon dit veel te ernstig opgevat, of als stellig genomen hebben, wat ORANJE slechts als mogelijk had voorgesteld en waartoe men, zijns ondanks, eindelijk zou moeten komen, wanneer de zaken niet krachtiger en met aller zamenwerking doorgezet werden. En 1568—1576

(1) *Verlijdb. der stad Briel* bij V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 33.

(2) Zie hiervoor, bl. 281.

(3) *Resolut. v. Holl.* bij V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 33, 34.

(4) *Resolut. v. Holl.* bij V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 34.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 281. Vgl. daarbij ook p. 27. In dienzelfden vertrouwenademenden toon is 's Prinsen brief, twee maanden later aan den Graaf van *Hohenlo*. GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 104.

(6) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 664.

1568—1576 dan was dit zeggen geen blijk van wanhoop, maar van aanmoediging (1). Anderen meenen, dat de Prins het bewuste voorstel deed, om de Staten te eerder tot het inroepen van vreemde hulp over te halen (2). Zeker is, dat het nemen van een besluit van dien aard niet in zijn karakter lag; ook wist hij, dat de zaak onuitvoerbaar zijn zou; indien de Hervormden haar gewild hadden, zou de overige bevolking er zich tegen gekant hebben; men had zich reeds in bedenkelijker oogenblikken bevonden (3). Daarenboven ondersteunen noch de besluiten ter Raadsvergadering van *Holland*, noch 's Prinsen briefwissel, zoo min vóór als in en na dien tijd, dit zonderling verhaal (4).

Ongetwijfeld verkeerden thans *Holland* en *Zeeland* in groot gevaar, waaruit zij weder door eene dier onvoorziene gebeurtenissen gered werden, welke in de geschiedenis
5 v. Lentemaand 1576 van den Tachtigjarigen Oorlog niet zeldzaam zijn. DE REQUESENS namelijk overleed te *Brussel* aan eene heete koorts, naar het schijnt van pestachtigen aard, welke hem slechts vijf dagen aan het ziekbed gekluisterd had (5). Eenigen gissen, dat de ellendige staat der gewesten, aan zijn bestuur toevertrouwd, en het weinige uitzigt, dien te verhelpen, zijne ziekte veroorzaakt en zijn dood verhaast hebben (6). Onder gunstige verwachting der Nederlanders, had hij het bewind over hen aanvaard (7), doch hun vertrouwen verloren, sinds hij meer en meer in de voetstappen van ALBA begon te treden (8). Even als zijn voorganger, hield hij hen voor Ketters en derhalve als ontrouw aan den Koning (9). Mogt hij in krijgsbekwaamheden voor ALBA zwichten, hij overtrof hem, naar sommigen, daarentegen in beleid, vaardigheid, bescheiden-

---

(1) *Hist. d. Satisfactie v. Goes*, bl. 207. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 34, 35.

(2) WAGENAAR, D. VII. bl. 89.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 372.

(4) V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 35.

(5) VIGLII *Epist. Select.* p. 407. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVI. p. 326 verso. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 155 verso. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 663. — V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 13, en BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 236, zijn de eenige onder de oudste Schrijvers over den opstand tegen *Spanje*, welke, doch zeker onjuist, melden, dat DE REQUESENS met »eene haastige pest, ook spraak en verstand verloor."

(6) Brief van GRANVELLE aan den Koning, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 331. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 236.

(7) Zie hiervoor, bl. 328, 342.

(8) *Memoires des choses passées aux Pays-Bas de* 1576 *à* 1580, bij V. D. BERGH, *Gedenkst.* D. I. bl. 308.

(9) VIGLII *Epist.* ad HOPPERUM, p. 804, 860.

DON LUIS DE REQUESENS Y DE ÇUNIGA.

J. F. C. Reckleben sculps.

heid en godsdienstigheid (1). Hierop is aangemerkt, »dat men in het oog moet houden de verschillende omstandigheden van tijden, in welke de beide Landvoogden aan het bestuur geraakten. ALBA kwam in een tijd, toen men aan het Hof van *Spanje* waande, dat de Nederlanders door zachtheid bedorven waren, en eene voorbeeldige strafoefening de beroerte ligtelijk zou stillen; zijn last bragt mede, noch vuur, noch zwaard, noch strop te ontzien; men schreef hem, dat hij niet mistasten konde, dewijl al de Nederlanders, hoofd voor hoofd, schuldig waren aan gekwetste Majesteit (2). DE REQUESENS, daarentegen, kwam in een tijd, toen het Spaansche Hof van die maatregelen reeds vrij wat teruggekomen was. Men had bij de uitkomst geleerd, dat deze onmatige gestrengheid olie in het vuur der beroerten geworpen had; men begon haar derhalve te lenigen; en in plaats van door geweld *de Nederlanden* te vermeesteren, dacht men hen door hoop op bevrediging in slaap te wiegen, en langs dien weg het oogmerk der volstrekte overheersching te bereiken. Derhalve was het ontwerp, waarnaar DE REQUESENS werken moest, van eene andere gedaante dan dat, hetwelk men ALBA had medegegeven. Op het beleid en de vaardigheid van DE REQUESENS valt niet overbodig te roemen. De twee groote zaken, welke hij bij het aanvaarden van het bewind te verrigten vond, waren het ontzet van *Middelburg* en het innemen van *Leiden;* en beide zag hij mislukken. — Letten wij eindelijk op de bescheidenheid, welke men hem toeschrijft, dan hebben wij uit het hiervoor verhaalde reeds verscheidene stalen gezien, dat de ingezetenen, welke den Koning aankleefden, veel meer gehoor vonden bij ALBA dan bij hem (3)." Het kan evenwel bezwaarlijk ontkend worden, dat hij den Hollanderen en Zeeuwen meer afbreuk gedaan heeft dan ooit door ALBA geschied is, en hunne magt veel zwakker en geringer gelaten heeft dan hij die gevonden had (4). Ongetwijfeld zou hij nog gevaarlijker voor hen geworden zijn, zoo hij zijn eigen wil, zijne eigene inzigten, en niet 's Konings voorschriften had mogen volgen, en bovenal meer geld te zijner beschikking gehad hadde. Gebrek aan dit laatste en de daaruit voortspruitende muiterijen der soldaten belemmerden hem in al zijne plannen (5). En hieruit laat zich ligtelijk verklaren, dat hij berouw gehad heeft, de landvoogdij op zich genomen te hebben (6). — Onder zijn bestuur was in *de Nederlan-*

1568—1576

---

(1) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 487, 488. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. X. bl. 446. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 156, is onuitputtelijk in 's Landvoogds lof.

(2) Vgl. echter over dit laatste, hiervoor bl. 19, 20.

(3) *Hist. v. d. Satisfactie v. Goes*, bl. 207, 208.

(4) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. VIII. p. 488.

(5) V. CORVIN WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 563.

(6) VIGLII *Epist.* ad HOPPERUM, p. 734.

1568— *den* eene belangrijke verandering in de tijdrekening ingevoerd. Den zestienden van
1576 Zomermaand Vijftienhonderd vijf en zeventig had hij, op last des Konings, een bevel uitgevaardigd, dat voortaan het jaar met den eersten van Louwmaand zou beginnen, hetgeen in *Frankrijk* reeds twaalf jaren te voren geschied was (1). Hierdoor werd de zoogenaamde *Stijl van den Hove* vernietigd, welke vooral in *Frankrijk* en in de meeste Nederlandsche gewesten gebezigd werd, waarbij het jaar met den eersten Paaschdag aanving, hetgeen aanleiding gaf tot schroomelijke verwarringen van tijden en zaken, inzonderheid wanneer bij de dagteekening niet naauwkeurig was aangewezen, of zij vóór of na Paschen gesteld was, welk feest, bij afwisseling, naar mate het verschil der standen van de maan, tusschen den twee en twintigsten van Lentemaand en den vijf-en twintigsten van Grasmaand kon invallen (2). Van daar, dat men in *Holland*, gelijk uit het Register der Staatsbesluiten is af te nemen, reeds sedert eenige jaren met den eersten van Louwmaand het jaar begonnen, en in Vijftienhonderd twee en dertig getracht had, dit ook ten Hove door te drijven (3). In *Holland* en *Zeeland* is deze jaarstijl bij het bevelschrift van Vijftienhonderd tachtig aanbevolen (4).

Met den dood van DE REQUESENS verdween niet alleen de hoop der Spanjaarden, weldra een einde aan den krijg te maken, maar ook ontwaakte onder hen de vrees voor ondernemingen van de zijde der Hollanders tegen de getrouw geblevene gewesten (5). De plotselinge en snel toenemende ziekte had den Landvoogd verhinderd, een opvolger te benoemen, waartoe hem de Koning, in geval van overlijden, eene schriftelijke volmagt had verleend. Wel had hij het verlangen te kennen gegeven, dat aan BARLAYMONT het beleid der regeringszaken, en aan MANSFELDT dat van den krijg wierd opgedragen, doch niets bepaalds daaromtrent vastgesteld; en na zijn dood deden de beide Heeren, naar het schijnt, volstrekt geene pogingen, de hun toegedachte hooge waardigheden te verwerven, waartoe trouwens de netelige tijdsomstandigheden in hen weinig begeerte moesten opwekken (6). Immers waren »de zaken alom in verwarring, de ingezetenen

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. VIII. bl. 644.

(2) Zie vooral hierover HUYDECOPER op MELIS STOKE, D. I. bl. 297—330.

(3) WAGENAAR, D. VII. bl. 91.

(4) V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 35.

(5) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVI. p. 316 verso. HIERGES, in eene aanschrijving aan de steden van *Gelderland*, noemt het overlijden van DE REQUESENS, »in desen gefehrliken turbulenten tyde und inwendige krychsloopen, een seer schadelick afsterven, und dat to dienste hoichs berumpter Coninklyke Majesteits nyet praejudicablicker und oick, in respecte deses tyts, nyet onbequaemlyker hadde voorfallen kunnen." V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 66.

(6) V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubles*, T. II. p. 335.

tot armoede gebragt, de klem der gehoorzaamheid was losgemaakt, 's Lands schatkist 1568—1576
tot den bodem geleedigd, het krijgsvolk onbetaald en gereed aan het muiten te slaan (1)." De Raad van State, als verbeeldende den Landvoogd, wiens persoonlijke Raad hij was (2), aanvaardde het opperbewind en werd er door den Koning, op het nadrukkelijk vertoog van HOPPERUS, bij voorraad in bevestigd, tot hij een Landvoogd »van zijnen bloede" zou gezonden hebben (3). GRANVELLE had aangedrongen, terstond MARGARETHA *van Parma* naar *de Nederlanden* terug te zenden (4). Indien daaraan gehoor was gegeven, zou men misschien de noodlottige gevolgen van eene tusschenregering voorkomen hebben (5). De Raad van State bestond toen eigenlijk slechts uit drie leden: FILIPS VAN CROY, Hertog van *Aarschot*, den Graaf van *Barlaymont*, en den Voorzitter VIGLIUS. Op last des Konings, werd dat getal vermeerderd en dit Staatsligchaam alzoo zamengesteld uit: den Hertog van *Aarschot*, die, hoewel de voornaamste van dien Raad, echter, wegens veelvuldige bezigheden elders, zelden de zittingen kon bijwonen. Hem volgde in rang Graaf PIETER ERNST VAN MANSFELDT, wien sommigen evenwel als daartoe niet behoorende willen beschouwd hebben; voorts het hoofd van den Raad der Geldmiddelen, de Graaf van *Barlaymont*, en het medelid MAXIMILIAAN VILAIN VAN GENT, Baron van *Rassinghem*, later Graaf van *Isinghem;* VIGLIUS, die, ofschoon Voorzitter, de vergaderingen, uit hoofde zijner wankelende gezondheid, bijna niet bezocht, maar door wiens handen nogtans alle stukken gingen; ARNOUD SASBOUT, Heer van *Spaland*, uit een aanzienlijk geslacht in *Rijnland* ontsproten, Oud-Kanselier van *Gelderland*, thans Voorzitter van den Geheimen Raad; CHRISTOFFEL VAN ASSONVILLE, Lid van dien Raad; LUIS DELRIO en JERONIMO DE RUEDA of RODA, beide Spanjaarden en leden van den Raad van Beroerte, van wie het volk deswege zich weinig goeds voorspelde, het allerminst van DE RUEDA, welke aan de muiterijen der Spaansche soldaten te *Antwerpen* deel had genomen, doch wiens voorzigtigheid en regtvaardigheid door anderen geprezen worden (6). Om den loop der zaken niet te stremmen, werd bepaald, dat de tegenwoordigheid van vijf leden genoegzaam zou zijn, om besluiten te nemen en bevelen uit te vaardigen (7). Er

24 v. Lentemaand 1576

(1) *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 208.

(2) BILDERDIJK, D. VI. bl. 194.

(3) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVI. p. 327. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. VIII. p. 490. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubles*, T. II. p. 337.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 331.

(5) BORGNET, PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 93.

(6) DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 200. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troub.* T. II. p. 335—337.

(7) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVI. p. 327.

1568—1576 werd tevens een Krijgsraad benoemd, bijna geheel uit Spanjaarden zamengesteld. Indien de Graaf van *Mansfeldt*, welke dadelijk uit *Luxemburg* was ontboden, niet het opperbeleid der zaken van oorlog is toevertrouwd geworden, gelijk eenigen meenen, was hij echter de hoofdpersoon, welke daarover geraadpleegd werd (1). Zeker is, dat de Raad van State hem, bij voorraad, het opperbevel binnen *Brussel* heeft opgedragen (2).

De hoop der Hollanders en Zeeuwen, dat de nieuwe Bewindsmannen, meest Nederlanders, den krijg niet met zoo veel nadruk als DE REQUESENS zouden doorzetten, en gewilliger het oor leenen aan eene bevrediging, door minder sterk op de afschaffing der Hervormde godsdienst aan te dringen, werd spoedig te leur gesteld. Immers werden niet alleen *Zierikzee* en *Woerden* eng belegerd gehouden, maar ook op nieuw alle handel en gemeenschap met *Holland*, *Zeeland* en andere plaatsen, welke 's Prinsen zijde hielden, »rebellen van Zijne Majesteit," ten strengste, ja, op verbeurte
6 v. Grasm. 1576 van goed en leven verboden, zoo zelfs, dat *Antwerpen* weigerde, dit verbodschrift af te kondigen. Kort daarna echter gelastte men den Stadhouder HIERGES en den leden van den Raad van *Holland*, welke te *Utrecht* zitting hielden, de Hollandsche en
25 v. Grasm. Zeeuwsche steden schriftelijk te vermanen en uit te noodigen, onder 's Konings gezag terug te keeren (3). Deze poging, welker vruchtelooze uitslag reeds van zelf gemakkelijk te voorzien was, moest te meer alle gewenschte uitwerking missen, daar juist op dienzelfden dag de naauwere vereeniging tusschen *Holland* en *Zeeland*, welke in het vorige jaar niet ten volle gelukt was, geheel tot stand kwam (4). Dringend werd dit thans gevorderd. Men was immers in het bestuur van zaken steeds met de oude moeijelijkheden blijven worstelen: verzaking van het belang van het algemeen uit bijoogmerken en bijzondere belangen; traagheid en weerzin in het opbrengen der ongelijk verdeelde belastingen; geen stelsel, geen regel in de geldmiddelen; naijver en verdeeldheid zonder einde en zonder redmiddel; eenparigheid noch in de besluiten, noch in de handelingen. Men miskende dikwijls de diensten van den Prins, terwijl men weinig zijnen raad volgde (5). Hierover had hij schriftelijk zijn hoogste misnoegen in de Statenvergadering, door hem den elfden van Lentemaand dezes jaars te *Delft* beschreven, te kennen gegeven en daarbij vrijmoedig verklaard, dat zoo »men zijne begeerte, bevelen en raad altijd onderhouden, opgevolgd en ten uitvoer gelegd

(1) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVI. p. 327. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 667.

(2) VIGLII *Epist. Select.* p. 409. DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 200.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 681—683.

(4) Zie hiervoor, bl. 414, 415.

(5) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 340.

had, de zaken, menschelijker wijze gesproken, niet tot den tegenwoordigen staat zouden vervallen zijn." Tevens had hij weder betuigd, »dat hij niet langer aan het bestuur kon blijven en liever zien zou, dat een ander in zijne plaats gesteld wierd, ten ware men de voorgestelde Vereeniging van *Holland* en *Zeeland*, het heffen der belastingen, en het betalen van het krijgsvolk op beteren voet wist te brengen (1)." Dit had ten gevolge, dat de vroeger opgemaakte punten van Vereeniging aan de steden van *Zeeland* en die van het *Noorder-kwartier*, welke er nog geen besluit op genomen hadden, voorgelegd en, in overeenkomst met 's Prinsen gemagtigden, herzien werden, waarop eindelijk het verdrag der Vereeniging van *Holland* met *Zeeland* door den Prins, de Edelen, en de gelastigden der steden te *Delft* geteekend werd. Men leest in den aanhef daarvan, dat »de Ridderschap en Edelen van *Holland* met de afgevaardigden van de steden van *Holland* en *Zeeland*, *Dordrecht*, *Delft*, *Leiden*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Gorinchem*, *Schiedam*, *Briel*, *Woerden*, *Geertruidenberg*, *Alkmaar*, *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Medemblik*, *Edam*, *Monnikendam*, *Purmerende*, *Middelburg*, *Zierikzee*, *Vlissingen* en *Veere*, vertegenwoordigende de Staten van die Landen, zoo op de *Vereeniging* (*Unie*) als op de *Regering* staatsgewijze te *Delft* beschreven door den Prins van *Oranje*, uit zijn voorstel verstaan hebben, hoe 't Land, zonder hulp van buiten, den vijand had wederstaan en nog met Gods hulp te wederstaan had, en daarin voorzien moest door een vast verbond en gemeenebest (*republiek*), waartoe goede regeling en verzekerdheid noodig waren. Dat daarom de Staten en steden, na lang beraad en met volkomen last, behalve het vorig Verdrag van den vierden van Zomermaand Vijftienhonderd vijf en zeventig, zich op nieuw verbinden tot de volgende punten." De achttien eerste dezer punten of bepalingen zijn genoegzaam volkomen gelijk aan die, in het verleden jaar te *Dordrecht* vastgesteld (2); en in de volgende achttien wordt de magt, welke de Prins in *Holland* uitoefende (3), tot en door geheel *Zeeland* uitgestrekt (4). 1568—1576

»Zoo was dan de regering over *Holland* en *Zeeland* in handen van WILLEM I nu niet meer als *Konings Stadhouder*, maar als *Oppermagt* en *Souverein* (*ad interim*) gedurende den twist met den Koning, behoudens zulke voorregten en regten, welke de Staten ook onder den Koning uitoefenden, met eenige nadere bijvoegingen. Wat ontbreekt hier aan eene *opgedragen Souvereiniteit?* Mijns oordeels, niets.

---

(1) *Resolut. v. Holland*, bij WAGENAAR, D. VII. bl. 93, en bij GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 340.

(2) Zie hiervoor, bl. 414.

(3) Zie hiervoor, bl. 415.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 668, 672. *Groot Placaatb.* D. II. bl. 2124.

1568—1576 Immers de regeringsvorm was, of liever bleef *eenhoofdig*, zoodanig echter, dat hij *erfelijk* noch geheel *onbeperkt* was, maar, gelijk men thans zou spreken, *constitutioneel* werd, dat is, aan verdrag en voorwaarden verbonden, zoodat de Prins eenige zaken niet kon uitrigten of uitoefenen buiten rade (*advis*) der Staten, behoudens echter bij hem de *Wetgevende Magt* en de verpligting van de Staten, Steden, Gemeenten, en het geheele Volk, voor en uit welks naam hier gehandeld en verdragen was, om zijne wettige bevelen in alles te gehoorzamen, vooral in het oorlogswezen en de landsverdediging (1), die hierdoor tot één punt gebragt werden, of, om met den Prins in zijne Verklaring zelf te spreken, hen »zoo naauw vereenigden, alsof zij maar eene stad waren." Hij had ook de *Uitvoerende Magt* en de aanstelling van alle zoo burgerlijke, regterlijke, als krijgsbeambten. Hij werd hierdoor dan geen *Ambtenaar* of *Dienaar* van de Staten, maar hun *Vorst* en *Overigheid* (2). — Maar nu de Staten? Deze bleven niet alleen bij hunne oude voorregten, dat is, bij hunne vergaderingen, op beschrijving der nu aangestelde Oppermagt, en bij hunne vrije raadplegingen ten aanzien van zaken van geldmiddelen en hetgeen daartoe behoorde; maar ook verkregen zij daarenboven, dat er geene afstelling van regterlijke ambtenaars door hem (den Prins) geschieden zou dan met hunnen rade, en met benoeming van drie personen, waaruit hij een kiezen zoude (3). Hetzelfde zou plaats hebben in de afstelling van stedelijke Overheidspersonen, waartoe de bewilliging van het meerdergetal der Vroedschap nu vereischt zou worden, of, gelijk het met veel voorzigtigheid en overeenkomstig den waren aard der stedelijke regeringen wordt uitgedrukt, »van de meerderheid van hen, welke de Vroedschap en het ligchaam der steden, dat is, al de burgers, vertegenwoordigen (4)." Daarenboven mogten door den Prins geene voorregten gegeven worden zonder rade van de Staten (5), hetgeen deze laatsten in vroeger tijden van den Koning wel verzocht, maar nimmer verkregen hadden. Eindelijk bleef de invloed der Staten zeer groot, dewijl de Prins altijd tot zijn hulp en rade zou hebben eenige Afgevaardigden (*Gedeputeerden*) uit de Staten in elk der drie Kwartieren, (dat is, *Zuid-* en *Noord-Holland* en *Zeeland*), welke hun van alles konden verslag doen, of hunne belangen overbrengen (6). De belofte van ORANJE in Vijftienhonderd twee en

---

(1) Zie Art. VI van het Verdrag.

(2) Vgl. TE WATER, hiervoor aangehaald, bl 416; alsmede bl. 410, 411, 412.

(3) Zie Art. X van het Verdrag.

(4) Zie Art. XIII van het Verdrag.

(5) Zie Art. XI van het Verdrag.

(6) Zie Art. XVII van het Verdrag.

zeventig, dat hij als Koninklijk Stadhouder niets zou verrigten, dan met rade der Staten (1), wordt alzoo hier deels stilzwijgend vernietigd, deels nader verklaard en gewijzigd, met opgave, welke punten hij *al*, en welke hij *niet* uit kracht van Oppermagt zou kunnen bewerkstelligen zonder een voorafgaand goedachten der Staten. Door deze opgedragene Oppermagt werden dan nu ook vele raadplegingen der Staten ingekort; en misschien is dit Verdrag mede eene der redenen, dat, terwijl de gedrukte Registers van *Holland* over het jaar Vijftienhonderd vijf en zeventig alleen een zwaar boekdeel beslaan, al de handelingen der Staten over de vier volgende jaren zeer weinige zijn, en vervat worden in een geëvenredigd boekdeel. En dit te meer, daar men uitdrukkelijk in de Raadsbesluiten van *Holland* van Vijftienhonderd vijf en zeventig leest, bij de Instructie voor den Landraad, dat »zoolang dien voortduurt, de Vergadering der Staten zal ophouden." — »Maar nu de Koning als Graaf beschouwd! Deze wordt niet geheel voorbijgegaan; de verdediging was wel tegen 's Konings benden, en daarom werd alles, wat daartoe behoorde, aan den Prins bevolen; maar de Justitie bleef nog op zijn naam. De regtsplegingen zouden bij het Hof, wegens hem, als Graaf, worden waargenomen; doch aan dat Hof wordt onttrokken, wat er van ouds aan toekwam, namelijk het kennis nemen van zaken der gemeene middelen, en het verleenen van *provisiën* tegen der Staten Ordonnantiën, welke Ordonnantien voorhenen op de geldmiddelen zelf niet mogten uitgaan zonder *Attache van den Hove.* Maar ook wordt aan het Hof iets gegeven, wat het niet, maar de Groote Raad van *Mechelen* bezat, namelijk *provisiën van Relief en Restitutie* (2). Daarenboven de Rekenkamer, die altijd van wege den Koning de aanstelling van vele ambtenaren gehad had, bleef voor een gedeelte, naar het schijnt, bij dat voorregt (3), ten ware zij door deze Vereeniging en aanstelling van Gedeputeerden als geheel ingesmolten moet geacht worden. Maar dat geeft weinig verschil, dewijl die Leden toch allen stonden in den eed en de belangen der Staatsgezinden, en het betrof dus maar alleen de wijze, hoe. — Deze regeringsvorm heeft voortgeduurd tot aan den dood van den Prins, of liever tot aan de afzwering des Konings en de nadere opdragt, of bevestiging der vorige opdragt aan den Prins in Vijftienhonderd een en tachtig. — Maar in welke betrekking komt nu hier het *Volk van Holland* voor? Wij hebben hier den Koning, den Stadhouder, en de Staten: den Koning als nog niet afgezworen, maar in zijne bevelen geheel achtergesteld; den Stadhouder (bij tusschenregering) als oppermagtig en wetgevend verklaard; de Staten, als dit hem opdragende en gehoorzaamheid belovende. Dan

1568—1576

(1) Vgl. hiervoor, bl. 198, 199.

(2) Zie Art. VIII, IX, en X van het Verdrag.

(3) Zie Art. X. van het Verdrag.

1568–1576 in welke hoedanigheid en met wat regtstitel doen zij dit? Niet als zelf oppermagtig of de werkdadige Oppermagt des Volks uitoefenende; die werkdadige Oppermagt was er niet; maar als vervangende, vertegenwoordigende en verbindende de gansche menigte en al de verschillende standen des Volks, die in het ligchaam hunner Vroedschappen bezaten en besloten hielden het vermogen en de bevoegdheid, om uit naam en van wege al de burgers en gemeenten zoodanige schikkingen tot algemeen welzijn te beramen als zij, burgers en ingezetenen, op zich zelf beschouwd, en zonder Regeerders of Bestuurders zijnde (in den natuurstaat) zelven zouden beraamd hebben, indien het mogelijk of gebruikelijk geweest ware, de burgers, hoofd voor hoofd, op te roepen en hun wil te vernemen. Met één woord, die de magt bezaten, welke de burgers in het gemeen, en van wege hen, de Vroedschappen bezeten hadden, namelijk, dat alles, wat die Vroedschaps-Collegiën, van wege en uit naam hunner burgerijen beraamden en besloten, geacht werd uit te maken, en ook grondwettig uitmaakte den wil en het besluit van dien ganschen burgerstaat, en derhalve de burgerijen verpligtte, dat naar te komen. Dit belette echter niet, en de regelen van voorzigtigheid vorderden dikwijls, dat, aangezien de hoofdzaak was de welvaart des ganschen Volks, en alle verdediging en hulp moesten vloeijen uit de beurzen en de welwillendheid der ingezetenen, schutterijen en gemeenten, mitsdien in zwaarwigtige gevallen, gelijk van regeringsopdragt en van vredesonderhandelingen, hetzij staatsgewijze, hetzij in enkele steden, ook de burgerstaat, de schutterijen, of de gilden geraadpleegd werden, of ten minste op of uit hun naam bij vervanging gesproken werd. — Men make hieruit evenwel geene gevolgtrekking tot een *Regt*, even alsof daardoor aan de Vroedschappen, die anders alleen het regt hadden, bij vertegenwoordiging te besluiten en met die besluiten hare Gemagtigden ter dagvaart te zenden, de handen gebonden werden, om naderhand zonder die schutterijen en gilden of hunne Hoofdmannen, als ook op hunne beurt ondergeschikt en de schutters vertegenwoordigende, niets te mogen doen. Het was enkel een uitvloeisel van het voorzigtig staatsbeleid des Prinsen van *Oranje*, en door geene verbindtenis van de zijde der Staten, van den Prins, of van de burgerijen tot eene wet of een voorregt gemaakt, ook maar alleen van toepassing in zaken van gewigt, waartoe de Vergadering in vijf stemmen gedeeld was (1). Men houde daarbij in het oog, dat sedert de aanstelling van stedelijke Gemagtigden tot Raden van den Prins, het gansche bewind bij hem en bij dat ligchaam berustte (2)."

Door ORANJE was in de jongste bijeenkomst te *Delft* verklaard, dat hij, met rade van de Staten, noodig oordeelde, dat in elk der drie Kwartieren uit de beide an-

(1) Zie hiervoor, bl. 433.

(2) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 125—138.

dere drie Gemagtigden gesteld en gezonden wierden, om met de Afgevaardigden der Staten en Steden van dat Kwartier onderling te raadplegen over het beleid der zaken en geldmiddelen, en zulks ingevolge het Verbond van Vereeniging zelf (1); hij zou de Gemagtigden kiezen uit eene lijst van personen, door de Staten opgemaakt (2). In 's Prinsen lastbrieven aan deze Gemagtigden kwamen punten voor, welke men hield te strijden met de regten en vrijheden der steden; en hoewel er bij verklaard was, dat zij slechts tijdelijk en van geene verbindende kracht voor het vervolg zijn zouden, stelden zich echter de steden hiermede niet te vreden. De Middelburgers, onderanderen, welke maar niet konden vergeten, dat de Prins, bij het innemen der stad, hen eenigzins streng behandeld had, zeiden op bitsen toon, »dat men den lieden, onder voorwendsel van verdediging der vrijheid, veelvuldige bezwaren en moeijelijkheden deed ondergaan, en hen daarenboven door het bijvoegen van allerlei zaken, welke, zoo het heette, slechts voor het oogenblik zouden gelden, van hunne vrijheid, naar het scheen, wilde berooven (3)." Zoo lang de Prins leefde, bleven de genoemde Gemagtigden in hunne betrekking; maar na zijn dood werden zij teruggeroepen. *Holland*, *Zeeland*, en *West-Friesland*, welke hij, door de besprokene Vereeniging, als 't ware, tot één gewest wilde maken, zijn toen weder gescheiden en, in zeker opzigt, drie afzonderlijke Landschappen geworden (4). 1568—1576

Na het sluiten van het Verbond, was 's Prinsen eerste zorg, gelden bijeen te brengen, om den krijg voort te zetten. Reeds in Lentemaand hadden hem de Staten van *Holland*, tot dat einde, vijf en vijftig duizend ponden eens, en met *Zeeland* tevens in zijn eisch bewilligd, maandelijks twee maal honderd en tien duizend gulden op te brengen tot onderhoud van honderd en tien vaandels voetvolk en honderd oorlogschepen, om welke som te vinden, hij eene belasting op sommige levensmiddelen had voorgeslagen. In Zomermaand vorderde hij nogmaals honderd duizend gulden eens van *Holland*, welke insgelijks werden toegestaan. Intusschen was het met 's Lands schatkist zoo kwalijk gesteld, dat men tot buitengewone middelen zijne toevlugt moest nemen, om in de behoeften te voorzien. Onderanderen werd door den Prins en de Staten besloten, het Haagsche Bosch te laten vellen en de boomen met grond en al te verkoopen. Niet dan met veel moeite, bragten de onderhoorigen van het Hof van *Holland* en de Regering van *den Haag* het zoo ver, dat het Bosch behouden bleef, mits zij duizend gulden eens aan het Land uitbetaalden, en den Staten vijftienhonderd

(1) Zie hiervoor, bl. 496.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 671, 672.

(3) *Leven van* WILLEM I, D. II. bl. 620.

(4) WAGENAAR, D. VII. bl. 96.

1568—1576 gulden kwijtscholden, aan de stad verschuldigd voor klokken, daar uit gehaald om er geschut van te gieten (1).

Inmiddels had de Prins, nu eenigzins in staat gesteld om tegen den vijand te handelen, onderscheidene aanslagen beproefd, die echter alle vruchteloos afliepen. Even als de inval van BARTHOLD ENTENS in *Friesland* (2), mislukte ook de toeleg, *Harlingen* te verrassen. Belangrijker doch niet gelukkiger was eene onderneming tegen *Muiden*, door SONOY aan den Prins voorgeslagen, daar het bemagtigen dier stad en der omliggende schansen hem in staat zou stellen, ten Oosten van *de Vecht* de landerijen, en ten Westen geheel *Amstelland* met een groot deel der Veenen onder water te zetten, hetgeen *Amsterdam* en *Haarlem*, beide nog in de magt der Spanjaarden, in de uiterste verlegenheid moest brengen. Op last van ORANJE, voer SONOY bij goeden voordewind met omtrent tachtig vaartuigen, vijftien honderd soldaten, en zeven of acht honderd vrijbuiters van *Edam* af, en hield regelregt op *Muiden* aan. Hij vond den mond van *de Vecht* door een boom gesloten; een vrijbuiter zwom er heen met eene bijl in de hand en begon te hakken, maar werd doodgeschoten. Terstond zette JAN BRAAD, later een vermaard Scheepsbevelhebber, het werk voort en bragt het ten einde. Men verhaalt, dat hij, hiermede bezig, door den arm geschoten werd, maar niettemin met
9 v. Bloeim. 1576 dezen nog veertien of vijftien vijanden velde. Nu zeilde men de haven in, maakte zich meester van de stad en noodzaakte de bezetting, een vaandel Duitschers, die tegenstand bood, met verlies van zestig man naar *Weesp* de wijk te nemen. SONOY kon echter het slot, ofschoon het weinig versterkt was en slechts twintig man, onder Hopman LIENDEN of LIJNDEN, in had, niet aantastten uit gebrek aan grof geschut. Terwijl hij dit uit *Edam* en tevens meer schepen en krijgsvolk ontbood, vermeesterde hij de schans te *Diemerdam*, tusschen *Muiden* en den *Diemerdijk*. Ondertusschen had HIERGES te *Utrecht* in allerijl vijf honderd Spaansche en drie honderd Italiaansche soldaten bijeengebragt, met welke hij in den laten avond van den volgenden dag te *Muiderberg* aankwam, welk dorp door het volk van SONOY, opdat de vijand er zich niet in zou nestelen, geheel was afgebrand. Hij naderde eene schans, door de Staatschen in aller haast tusschen *Muiderberg* en het slot opgeworpen en met zeven of acht honderd man bezet, en zond middelerwijl drie of vier honderd man ter versterking van het slot af. Om dit
11 v. Bloeim. te beletten, rukte het volk van SONOY, zoo uit de schans als uit de stad, en geraakte met de Spanjaarden tot twee of drie uur in den namiddag in een hevig gevecht, maar moest toen met een aanmerkelijk verlies wijken. Intusschen kwamen gewapende vaar-

(1) *Resolutiën v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 96, 97. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 676.

(2) Zie hiervoor, bl. 476.

tuigen van *Amsterdam* opzetten. SONOY, alzoo van de land- en zeezijde bedreigd, verliet *Muiden* en de schansen, er den brand instekende. Schrik en ontsteltenis maakten zich derwijze meester van zijne benden, dat zij de wapenen van zich wierpen, en zwemmende naar de schepen vlugtten. Hij zelf ontkwam ter naauwernood aan de handen der vijanden. Twee honderd, naar anderen, zes honderd zijner mannen waren verslagen, in het water omgekomen, of gevangen gemaakt. Meer dan elf honderd vuurroers, behalve de harnassen, zwaarden en ander wapentuig, werden door de Spanjaarden opgevischt en twee vaandels veroverd (1). Het mislukken dezer onderneming werd SONOY zeer ten kwade geduid, en zijne benijders gaven hem den schamperen bijnaam van: *Dirk van Muiden.* Zelfs beschuldigden zij hem van pligtverzuim en lafhartigheid, van welke blaam hij door eene verdediging van zijn gedrag, eerst voor de Staten van het *Noorder-kwartier*, toen voor den Prins van *Oranje*, zich gezuiverd heeft (2). — Der Spanjaarden aanslagen gelukten even weinig als die der Prinsgezinden. Zij hoopten *Geertruidenberg* met behulp der bezetting, over welke Hopman ENZENBURG het bevel voerde, te vermeesteren, maar het verraad werd ontdekt en verijdeld. De Prins van eene onderneming tegen *Gouda* tijdig onderrigt, nam terstond de noodige voorzorgen, welke de uitvoering er van verhinderden (3).

1568—1576

Zoo ooit, was thans inzonderheid ORANJE de spil, op welke alles draaide. »Zijne Excellentie," schreef BRUNYNCK, 's Prinsen geheimschrijver, aan JAN *van Nassau*, »bevindt zich, Gode zij dank, zeer wel, maar is derwijze overladen met werkzaamheden, zorgen en moeiten, dat hij van den ochtend tot den avond naauwelijks tijd heeft adem te halen; en nogtans torscht hij alles zeer geduldig en met zijne gewone standvastigheid. — Bij de Spanjaarden is geene sprake meer van vrede; ik geloof, dat zij den uitslag der belegering van *Zierikzee* afwachten, om zich, wat dit punt betreft, daarnaar te rigten (4)." Hoe eng MONDRAGON deze stad ook ingesloten hield (5), konde hij echter de gemeenschap met de Zeeuwsche vloot en met *Walcheren* niet zoo geheel beletten, dat zij niet nu en dan van mond- en krijgsbehoeften voorzien werd. Ofschoon

---

(1) *Brief van* HIERGES in de *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* van VAN HASSELT, D. III. bl. 72—76. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 677, 678. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 448. SOETEBOOM, *Saanl. Arcadia*, bl. 513—515. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 446—448.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 678. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, b. 448.

(3) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 100. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 683, 690. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 38.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 337, 360.

(5) Zie hiervoor, bl. 474.

1568— 1576 dit met groot gevaar verzeld ging, werden er evenwel steeds onverschrokkenen gevonden, welke het trotseerden. Zoo bragt, onder anderen, de Admiraal van *Zierikzee* ADRIAAN WILLEMSZ zestien schepen met voorraad binnen; en zekere KORNELIS KORNELISZ. COOPER kwam alleen in een scheepje van *Brouwershaven* naar *Zierikzee*, om de burgerij van een beraamden aanval des vijands op de stad te onderrigten; terwijl zijn broeder REINIER, van daar met brieven aan den Admiraal BOYSOT gezonden, midden door de vijandelijke vloot henen, waaruit hij hevig beschoten werd, met het antwoord terugkeerde. Met gelijk gevaar voerde JOOS VAN DEN ENDE zijne vrouw in een schuitje uit de stad, en bragt haar behouden elders. Maar het treffendste bewijs van stoutheid en trouw gaf JAN LIEVE HEERE. Met JAN SCHACHT bragt hij 's Prinsen brieven, welke in leder, met was en pik bestreken, genaaid waren, in de stad; doch toen beide den volgenden nacht andermaal poogden door de Spaansche vloot henen te zwemmen, werd de vijand hen gewaar. JAN SCHACHT liet zich gevangen nemen, maar HEERE dook onder, opdat de hem toevertrouwde stukken den Spanjaarden niet in handen vielen, en vond zijn graf in de golven.

De wakkere Bevelhebber der stad, Jonkheer AREND VAN DORP, boezemde door woord en voorbeeld de aanvankelijk ter neêrgeslagene burgerij moed en vertrouwen in. Hij bemande een groot aantal platboomde vaartuigen, om de aanvallen des vijands af te weren, en onder zijne leiding deden de Zierikzeeërs dikwijls uitvallen met hunne schuiten over het verdronken land. Tegen het einde van Louwmaand vermeesterden zij zelfs twee groote Spaansche schepen, en bereikten tevens hun doel, om eenige vaartuigen binnen te krijgen. MONDRAGON liet nu nog naauwer alle toegangen bezetten, en plaatste zes platboomde schepen tusschen balken en palen, die door eene schans verdedigd werden, om alzoo de haven geheel te sluiten. Het schijnt, dat hij zelfs de stad wilde aantasten; hij zond ten minste uit *Brouwershaven* eene menigte gewapende roeibarsen of groote sloepen tot voor het hoofd van *Zierikzee*. De belegeraars zonden
25 v. Lentemaand 1576 onmiddellijk hunne platboomde vaartuigen met twee vaandels krijgsvolk op den vijand af, welke de vlugt koos, doch bij *Brouwershaven* werd achterhaald, waar een zijner bodems overzeild en een ander in den grond geboord werd. Een scheepsbevelhebber en andere gevangenen werden te *Zierikzee* opgebragt. Om dien tijd moet de onversaagde JOOS VAN DEN ENDE het heldenfeit bedreven hebben, waarvan eenige Schrijvers gewag maken. Terwijl hij op de wacht lag, trof hij den Spaanschen Vlootvoogd, die van de schans op het hoofd van *Zierikzee* naar *Brouwershaven* terugkeerde, bij *Kerkwerve* aan. Terstond bemant hij eenige schuitjes, tast hem aan en vervolgt hem tot *Brouwershaven*, waar het vijandelijk schip aan den grond geraakt. De Spanjaarden springen over boord, VAN DEN ENDE en de zijnen hen na; de meeste vijanden worden in het water met roerkolven, enterhaken en knodsen afgemaakt, en de Zeeuwen keeren met het veroverde schip zegepralend terug. — Inmiddels hadden tien of twaalf

schepen, naar het schijnt, uit *Holland* gekomen, aan het hoofd van *Bergen op Zoom* 1568—1576
post gevat, en eenige andere voor *Herkinge* het anker laten vallen, om den belegeraars den toevoer af te snijden. Eerlang kwam ook eene sterke vloot tot ontzet van *Zierikzee* uit *Walcheren* opdagen, doch werd door MONDRAGON met groot verlies teruggeslagen. Twee dagen later hervatte zij, door eenige bodems versterkt, denzelfden aanval, 14 v. Grasm. 1576
doch met denzelfden uitslag; zij veroverde en verbrandde wel eene Spaansche galei, maar verloor twee voorraadschepen, welke den belegeraars bijzonder te stade kwamen. De Prins van *Oranje* voedde nog steeds de beste hoop, daar de Zeeuwen goedgezind, en de Zierikzeeërs nog vol moed waren. Hij zelf kwam te *Vlissingen*, waar men 10 v. Bloeim.
zich ijverig tot eene nieuwe onderneming uitrustte. Twee zware schepen, sterk bemand en gewapend, werden bestemd, om de Spaansche schansen bij den dijk te *Borndamme*, een dorp nabij *Zierikzee*, doch sedert door de baren verzwolgen, aan te tasten, terwijl de ligtere vaartuigen middelerwijl zouden beproeven levensmiddelen in de stad te voeren, en hierin door een uitval der belegerden ondersteund worden. De Prins zelf was bij 27 v. Bloeim.
de onderneming tegenwoordig, welke aanvankelijk scheen te zullen gelukken. De beide groote schepen naderden zoo digt den dijk, dat zij drie vijandelijke kanonniers doodschoten, en twee stukken geschut, welke daar lagen, veroverden. Doch de verwachte hulp uit de stad bleef achter, dewijl men meende, dat de aanval eerst den volgenden dag zou plaats hebben. Spoedig nam de kans eene geheel andere keer. MONDRAGON, door een St. Maartensdijker reeds te voren van den toeleg onderrigt, had den dijk in het midden wel eene mijl wegs in de lengte laten doorgraven en met soldaten bezet, welke gedekt waren tegen het geschut van 's Prinsen vloot. Zij openden een hevig geweervuur tegen de Zeeuwsche schepen, en toen deze bij het vallen van het water moesten afhouden, heroverden zij de beide stukken en schoten daaruit het groote schip, waar LODEWIJK BOYSOT het bevel voerde, maar hetwelk aan den grond was blijven zitten, reddeloos en in brand. De manschappen trachtten zich met zwemmen te redden, doch meer dan driehonderd verdronken en onder hen de dappere BOYSOT, welke tot laat in den avond op eene plank had omgedreven, zonder dat men hem te hulp had kunnen komen. »Ik betreur bovenal zijn verlies," schreef ORANJE; »hij was een moedig krijgsman en der goede zaak ten innigste genegen."

Het mislukken van het ontzet bragt *Zierikzee*, waar gebrek aan levensmiddelen begon te heerschen, in een hoogst benarden toestand. Der burgerij was echter evenmin de moed ontzonken als den Prins, welke besloot alles op het spel te zetten, om de stad te bevrijden; en zijne krijgsbevelhebbers, soldaten en matrozen zwoeren, hun laatsten droppel bloeds daarvoor op te offeren. Hij spoorde met nadruk de Staten tot krachtigen onderstand aan, en liet in *Schotland* krijgsvolk voor zich werven. In de hoop op de naderende verlossing, trotseerden de belegerden nog bijna eene bange maand lang den steeds hooger stijgenden nood, en zouden waarschijnlijk nog langer volhard hebben,

1568—1576 te *Vlissingen* op. ELIZABETH trok zich de belangen harer onderdanen ernstig aan, en zond gemagtigden naar den Prins te *Middelburg*, welke een verdrag bewerkten dat
21 v. Hooim. 1576 echter, van den kant der Engelschen, zeer kwalijk onderhouden werd en alzoo nieuwe botsingen veroorzaakte. Niet dan met veel moeite vermogt het wijs beleid van ORANJE, nog vóór het einde des jaars, een twist in der minne bij te leggen, die noodlottige gevolgen konde gehad hebben, en uit welken de Spanjaarden zich reeds veel voordeels beloofd hadden (1). —

Ondertusschen was de overgave van *Zierikzee*, die, naar het scheen, voor *Holland* zoo heilloos moest zijn, het middel van behoud geworden. Het is indedaad als of in dien tijd de verliezen zelfs bestemd waren, om de zaak der Hollanders en Zeeuwen te bevorderen. Zoo gaf dan ook de val van *Zierikzee* aanleiding tot eene gebeurtenis, welke de omstandigheden, te gunste van den Prins en de Staten, geheel van gedaante deed veranderen en derhalve verdient eenigzins uitvoerig ontvouwd te worden. De Spaansche soldaten, wien men twee en twintig maanden soldij ten achter was, waren door MONDRAGON, in naam van den Landvoogd, met de aanzuivering er van gevleid, zoodra *Zierikzee* vermeesterd zou zijn. Vandaar dat de Raad van State, niet bij magte hieraan te voldoen, gaarne zou gezien hebben, dat het beleg nog eenen tijd lang voortgezet ware, te regt eene muiterij onder het krijgsvolk duchtende, wanneer de belofte niet gehouden wierd. Immers, zoodra MONDRAGON de stad met Walen bezet en het overige krijgsvolk op *Schouwen* gelegerd had, eischten de Spanjaarden van de afdeeling van VALDEZ betaling, dreigden, bij weigering, alles te vuur en te zwaard te zullen vernielen, en gaven daarvan reeds het bewijs door het plunderen en verwoesten van het dorp *Nieuwkerk*, terwijl zij hunne Bevelhebbers verdreven, die zich naar *Brussel* begaven, om bij den Raad van State op voldoening der soldij aan te dringen. De Walen in *Zierikzee* waren het in beginsel met hen eens, zonder evenwel gemeene zaak met hen te maken; veeleer jaagden zij hen ter stad uit, waarbij tien of twaalf Spanjaarden omkwamen, en trokken toen onstuimig naar de woning van MONDRAGON, die wijsselijk zich had verborgen en niet te vinden was. Naar een ander berigt echter, begaf zich MONDRAGON te midden der oproerigen, ontblootte zijne borst en verklaarde zich bereid, »de soldij, welke hij niet geven konde en ook niet hij maar de Koning schuldig was, met zijn bloed te betalen, en hunne gevelde spiesen en musketkogels in zijn ingewand te ontvangen, zoo het hun lustte aan den Bevelhebber, die hen altijd zoo liefderijk behandeld had, hunne gramschap te koelen." Deze woorden bragten hen tot beschaming, maar niet

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 667, 691. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 114—116. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. I. bl. 12. SWALUE, *de daden der Zeeuwen*, bl. 99.

tot rust. Men bood hun twee maanden soldij aan; zij bleven, gelijk de Spanjaarden, 1568—1576
op voldoening van al het achterstallige aandringen, doch lieten zich eindelijk door de honderd duizend gulden, welke de burgerij opbragt, vooreerst te vreden stellen. De Spaansche soldaten daarentegen liepen geheel *Schouwen* af, verlieten de schansen, die zij met zooveel moeite en gevaar veroverd hadden, en trokken naar *Braband* in de hoop, zich aldaar wat zij wenschten te zullen verschaffen. Te *Herenthals*, tusschen *Brussel* en *Gent*, schaarden zich nog andere misnoegde benden aan hunne zijde. Zij benoemden JUAN DE NAVARETE tot Bevelhebber of *Eletto*, en beloofden bij eene plegtige mis, elkander te verlaten noch te rusten, vóór alles tot den laatsten penning was vereffend. Vruchteloos zond de Raad van State den Graaf van *Mansfeldt*, om hen tot bedaren te brengen. Niet alleen eischten zij geheele afbetaling, maar ook verhooging van krijgsloon en eene goede stad ten onderpand, tot de rekening met hen gesloten was. MANSFELDT bragt hun onder het oog, »dat de Raad van State niet bij magte was, hen voorhands te voldoen en dit ook nimmer worden zoude, ten ware zij zich lieten gezeggen, daar anders te vreezen was, dat het geheele Land zich tegen hen zou verklaren en misschien voor den Koning verloren gaan. Zij moesten zich derhalve wel bezinnen en zich voor zulk eene schande hoeden, welke den roem, dien zij met zooveel krachtinspanning verworven hadden, ten eenemale zou verduisteren." Al hetgeen hij verwerven konde, was de toezegging, »dat zij zich rustig zouden houden, als men hun nu reeds eene der groote steden wilde inruimen; en dat zij van den Raad van State bescheid daarop wilden afwachten." Intusschen verzochten zij der Regering van *Mechelen* om doortogt en verblijf voor eenen nacht; doch dit werd afgewezen, en de bezetting met een vaandel getrouw gebleven krijgsvolk versterkt. Onder vreesselijke bedreigingen trokken zij nu buitenom naar *Grimbergen*, slechts twee uren afstands van *Brussel*. Hier ontvingen zij, bij monde van den Hopman MONTESDOCA, het antwoord van den Raad van State, en hoewel hun dit niet beviel, gelieten zij zich nogtans naar rede te willen luisteren, en beloofden aldaar te vertoeven tot nader besluit van den Raad. Evenwel braken zij dadelijk op naar *Assche* en andere dorpen nabij *Brussel*. Nogmaals werd MONTESDOCA en JULIAAN ROMERO met hem naar de muiters gezonden, doch, met geweerschoten begroet, keerden zij in allerijl terug. Nu kwamen de burgers in het geweer, dreven drie vaandels Spanjaarden ter poorte uit, sloegen er eenige dood, en bezetten de muren. Geen Spanjaard was zoo stout, dat hij zich op straat vertoonde. ROMERO, DE VARGAS, VERDUGO, DE RUEDA en andere Bevelvoerders namen de wijk op het Hof, waar zij zoo goed als door het volk gevangen gehouden werden. De oproerige soldaten, geene kans ziende, *Brussel* in hun bezit te krijgen, rukten, tusschen de twee- en drie duizend man sterk, naar *Vlaanderen* en voor *Aalst*. De brug over *den Dender* werd door een aantal gewapende landlieden verdedigd, doch eenige omgekochte of beschonkene boeren wezen den Spanjaarden een

1568—1576 onbezet pad aan, langs welk zij des nachts naar binnen geraakten. Zij hadden bij deze
25 v. Hooim. 1576 overrompeling dertig, de burgers twintig man verloren. De voornaamste ingezetenen werden in hechtenis genomen, en wel honderd zeventig kerspelen, die tot het regtsgebied der stad behoorden, onder brandschatting gesteld.

Het berigt hiervan bragt de gemeente te *Brussel* op nieuw in rep en roer; zij snelde te wapen en naar het Hof, schold de Leden van den Raad van State voor verraders, en ontwrong den Graaf van *Mansfeldt* de sleutels der stad. De Raad van State, naar het
26 v. Hooim. schijnt, verschrikt voor de dreigende houding des volks, verklaarde, in naam des Konings, de muitende soldaten voor vijanden van Land en Vorst, en als zoodanig voor vogelvrij, terwijl op lijfstraf verboden werd, hun eenige hulp of dienst te bewijzen. De toestand van *Brussel* op dit tijdstip wordt levendig geschetst in een brief van VERDUGO, die naar *Antwerpen* gevlugt was, aan zijn Luitenant DE LA MARGELLE te *Haarlem*, welke onderschept en, op 's Prinsen last, na uit het Spaansch te zijn vertaald, verspreid en later gedrukt werd. »Mijnheer DE LA MARGELLE. Daar de Duivel niet ophoudt te werken, inzonderheid de eendragt te verstoren, zoo heeft hij het hoofd der Brabanders op hol gebragt ter zake van de muitende Spanjaarden, die voor *Brussel* komende om geld te vragen en ziende, dat het geheele Land tegen hen opstond, de stad *Aalst* in *Vlaanderen* hebben ingenomen, om zich te beschermen. Sedert hebben de Brusselaars de wapenen, die hun gegeven waren, om hunne stad te verdedigen, zoo wél gebruikt, dat zij begonnen zijn de Spanjaarden, die daar binnen waren, dood te slaan, en de Heeren van den Raad van State en de Edelen, welke zich in hun midden bevonden, derwijze te dreigen, dat ik allen in groot gevaar gezien heb, en men ook niets anders dacht, of zij zouden hen omgebragt hebben. Zij hebben BARLAYMONT grooten hoon aangedaan, en MANSFELDT, die hun zooveel dienst had bewezen en wien zij als Bevelhebber der stad den eed hadden afgelegd, de sleutels der poorten afgenomen, en gehoorzamen hem niet meer dan U. Naar ik kan merken, is hun voornemen, alle soldaten, zoo Walen en Duitschers als Spanjaarden, aan te vallen. Mij hebben zij zeven of acht dagen als 't ware gevangen gehouden, met groot gevaar van doodgeslagen te worden, omdat ik met eenige Waalsche soldaten gesproken heb, die gekomen waren, om hunne stad te helpen verdedigen, doch van welke zij vijf of zes op de stadsmuren vermoord hebben. Zooveel is mij gelukt, dat ik er uit geraakt en hier gekomen ben, waar ik vind, dat al de Spanjaarden en Duitschers zich vereenigen, om zich zelven te beschermen, en den Raad van State, die over ons regeert, in vrijheid te stellen, opdat wij naar en uit *Brussel* mogen trekken, om onze zaken te verrigten, want men houdt thans met geweld alle lieden aan, van welk volk zij ook zijn. Ik verzeker U, dat de onbeschoftheid (der Brusselaars) zoo verre gaat, dat zij van de Heeren niet meer werk maken als van hunne jongens, bovenal van BARLAYMONT, wien ik vrees, dat zij dooden zullen of van spijt doen omkomen. De

Staten (van *Braband*) nemen krijgsvolk aan, naar het zeggen, om de muitende soldaten 1568—1576
te tuchtigen, maar ik verzeker U, dat het is, om alle oorlogsmannen, zonder onderscheid, te treffen. Om dit kwade voornemen te beletten en den Raad van State, welke den persoon des Konings vertegenwoordigt, weder in vrijheid te stellen, worden hier soldaten van alle natiën bijeengebragt, welke regelregt naar *Brussel* zullen gaan, om alles ten uitvoer te brengen, wat de Heeren van den Raad van State, als of zij in vrijheid waren, zullen gebieden; maar ik vrees zeer voor deze vergadering, om de ongeregeldheden, welke hieruit zullen voortvloeijen. Ik verzeker U, dat men nooit zulk eene boosheid gezien heeft als die is, welke de Heeren van *Brussel* zich veroorloofd hebben. MONBEQ en L'HOSTEL zijn hier in den omtrek en ik houd hen bij mij, om met de soldaten, welke zij hebben, te verrigten, wat de Heeren van den Raad van State mij zullen gelasten. Ik wilde wel, dat ik hier mijne paarden hadde; ik verzoek U, mij die te zenden, wanneer soldaten herwaarts komen, want ik zie eene onweersbui te gemoet. Gisteren is alhier de Heer van *Havré* aangekomen en heeft een goeden grondslag tot vrede medegebragt; maar deze Duivels verstoren alles en willen een nieuwen krijg. Men heeft mij eenig geld beloofd voor de vloot en mijne afdeeling krijgsvolk; ik weet niet, wat zij doen zullen, maar vrees, dat alles zal verdeeld worden naar goeddunken van Mijne Heeren de Brusselaars. Draag zorg, dat onze soldaten niet verloopen of muiten, en verzoek hen geduld te hebben, gemerkt de zaken nu op dien voet staan; en zoo zij willen vertrekken, zou ik liever zien, dat zij hier kwamen dan tot den vijand overgingen. Ik geloof, dat de Raad van State met hen zal handelen als met het volk van MONDRAGON, hetgeen ik naar al mijn vermogen zal ondersteunen. Ik vrees, dat de Brabanders zoo zeer den beest zullen spelen, dat zij al het krijgsvolk op den hals zullen krijgen. Dit is in het kort vermeld, wat er omgaat; en dat ik er U niet eerder van onderrigt heb, is omdat ik als gevangen gehouden ben, gelijk zoo vele andere Hoofden en Heeren van onderscheidene natiën. Ziedaar de betaling, die zij mij gegeven hebben, nadat ik als een hond gewerkt heb, om hunne stad te helpen versterken en beschermen. Hiermede, Mijnheer, bid ik God U te geven, wat uw edel hart begeert." — Vóór VERDUGO nog *Brussel* verlaten had, was aldaar KAREL-FILIPS VAN CROY, halve broeder des Hertogs van *Aarschot* en Markgraaf van *Havré*, teruggekeerd, wien de Raad van State onlangs naar *Spanje* had gezonden, om den Koning de gesteldheid van zaken open te leggen en zijne bevelen te vernemen (1). FILIPS had hem met veel onderscheiding behandeld, tot Ridder verheven en den titel van Kamerheer verleend. Hij bragt met zich zeventig duizend gouden kroonen, die,

---

(1) Zie over den Markgraaf van *Havré* een uitvoerig berigt bij GACHARD, *Correspondance de GUILLAUME le Taciturne*, T. III. p. 130—133 (1).

1568— 1576 met eene gelijke som kort te voren uit *Spanje* overgezonden, echter naauwelijks tot voldoening van eene maand soldij strekken konden; voorts de tijding van het afschaffen des Tienden Pennings, die sinds lang niet meer in *de Nederlanden* geheven werd (1), en 's Konings brieven aan de Gewestelijke Staten, welke de herstelling der regtspleging, overeenkomstig de wetten en gebruiken, beloofden en de spoedige overkomst van DON JAN verzekerden, die als Landvoogd in alles zou voorzien. De Raad van State hierdoor voor het oogenblik niet of weinig geholpen, zond eerlang, bij het stijgen van den nood, den Baron van *Rassinghem* en den Heer LEVASSEUR DE MORIENSART op nieuw naar den Koning (2).

Het verklaren van de muitende soldaten voor weerspannig tegen den Koning en vijanden des Lands, beschouwden vele welgezinde Spaansche Bevelhebbers, die aanvankelijk genegen waren, de oproerlingen tot hunnen pligt terug te brengen, als tegen de
2 v. Oogstmaand 1576 Spanjaarden in het algemeen gerigt (3). Vruchteloos werd van staatswege bij openbare geschrifte bekend gemaakt, dat deze verklaring alleen den muitenden, niet allen Spaanschen soldaten betrof (4), daar spoedig de Staten van *Braband*, *Vlaanderen* en *Henegouwen*, met afgedwongen verlof van den Raad van State, zich wapenden, hetgeen den argwaan verhoogde. De Brabanders gaven het opperbevel over hun voetvolk aan WILLEM VAN HORNES, Heer van *Héze*, een jong Edelman, wiens Luitenant, de Heer van *Glimes*, Opperbaljuw van *Waalsch-Braband*, een niet minder gezworen vijand der Spanjaarden en vriend van ORANJE was dan hij; de ruiterij werd aangevoerd door den Heer van *Bevré* of *Bièvre*. *Vlaanderen* bragt eene afdeeling voetvolk onder DE NOYELLES, en zes kornetten ruiters bijeen; alles onder het opperbevel van den Graaf van *Roeulx*, den gewestelijken Stadhouder, ofschoon het gemeen hem van genegenheid voor de oproerige Spanjaarden verdacht hield, dewijl hij kort geleden vier honderd man van hen, in aantogt naar *Lierkerke*, in welks nabijheid eene groote

---

(1) Zie hiervoor, bl. 335.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 375, 387—389. BONDAM, *Verzameling v. Onuitgeg. Stukk.* D. I. bl. 1—3. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVI. p. 329—331. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 491—494. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 238, 239. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 309, 310. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 260. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 230—232. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 681, 692, 693, 704, 705, 711, 712. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 116, 117. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 452—454. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 15. GIJSIUS, *Oorspr. d. Nederl. Ber.* bl. 540, 541.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 493.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 693.

menigte gewapende boeren verzameld was om de muiters in *Aalst* te belegeren, gewaarschuwd en daardoor aan een gewis verderf onttrokken had (1). — Hoe zeer de Spanjaarden, in het algemeen, over deze maatregelen der Staten uiterst verbolgen waren, gaven zij er echter zelf aanleiding toe, daar de muitelingen dagelijks in getal vermeerderden en niet te vergeefs van elders hunne makkers uitnoodigden, »den moedwil der Brusselsche burgers te helpen bedwingen, welke den Raad van State genoegzaam als gevangen hielden en dwongen te doen, al wat zij wilden gedaan en geboden hebben (2).” 1568—1576

SANCHO D'AVILA, toen Bevelhebber van het kasteel te *Antwerpen*, was inzonderheid over het gedrag der Staten gebelgd; en hij, die in den beginne zich tegen de muiters verklaard had, stond hun nu met raad en daad te dienste. Zelfs onder de Leden van den Raad van State, die in Spaanschgezinden en Vaderlandsgezinden (Patriotten) gesplitst waren (3), keurden eenige de genomen maatregelen, als hun door de oproerige Brusselaars afgeperst, luide af. De verdeeldheid van dat ligchaam was voorzeker niet geschikt, veel eerbied in te boezemen voor de bevelen, welke er van uitgingen. SANCHO D'AVILA verklaarde dan ook openlijk, dat hij zich om de besluiten en geboden van dien Raad niet bekommerde (4). Hij bragt dezen schamper onder het oog, dat de Staten, door zich onder schijn van eigenbehoud te wapenen, oproeriger waren dan de soldaten; en toen de Raad hem daarop verweet, dat hij op eigen gezag zijne bezetting vermeerderd had en hem gelastte, deze op den vorigen voet terug te brengen, sloeg hij dit bevel ten eenenmale in den wind (5). In *Antwerpen* voerde CHAMPIGNI het opperbevel, maar lag gedurig overhoop met Graaf HANNIBAL VAN ALT-EMPS, die er met vijftien vaandels Duitschers in bezetting was, welke zich door het plegen van grove buitensporigheden onderscheidden en beweerden, dat DE REQUESENS hun de stad tot onderpand der achterstallige soldij gegeven had. Het ontbrak den Raad van State aan middelen, deze benden af te betalen en dan weg te zenden. De Vlamingen echter, die insgelijks wenschten van de Duitschers ontslagen te worden, welke onder den Graaf van *Eberstein* in hun gewest gelegerd waren, bragten zooveel bijeen, dat het volk van ALT-EMPS voldaan en afgedankt kon worden op zes vaandels na, van welke er vier naar *Maastricht* verlegd werden en twee in *Antwerpen* bleven. Hierdoor

---

(1) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 117.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 694, 711.

(3) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. VIII. p. 491.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 704.

(5) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 494.

1568—1576 werden de Vlamingen van den Graaf van *Eberstein* bevrijd, welke nu met negen vaandels van zijne afdeeling in *Antwerpen* rukte, gehoorzaamheid aan CHAMPIGNI beloofde en dat hij geen krijgsvolk, van welke natie ook, zou inlaten. Kort daarop begaf hij zich naar *Brussel*, om nadere bevelen van den Raad van State te ontvangen, en liet het bevel over zijne benden in *Antwerpen* aan den Overste HENDRIK MOUSSENHAM. CHAMPIGNI achtte de stad nu genoegzaam beschermd, doch oordeelde het niet raadzaam, het bevelschrift van den Raad van State, tegen de Spanjaarden uitgevaardigd, openlijk af te kondigen, daar dit slechts de verbittering der bezetting op het kasteel verhoogen, en schrik en angst onder de Spaansche kooplieden verspreiden zoude (1).

SANCHO D'AVILA had intusschen de Spaansche benden uit *Holland* ontboden, om, gelijk hij zich uitdrukte, »de oproerige Brusselaars tot rede te brengen en den Raad van State aan hunne dwingelandij te onttrekken." De Graaf van *Megen* brak uit 24 v. Oogstmaand 1576 dien hoofde het beleg van *Woerden* op, hetwelk vijftig weken geduurd had, doch waarvan, zeker vreemd genoeg, nergens eenige bijzonderheden vermeld worden. DON FERDINAND DE TOLEDO verliet insgelijks terstond met de Spaansche en Italiaansche ruiters *Holland*, eer hem de pas daartoe werd afgesneden. JUAN DE FALCONETTA voerde eene kornet scherpschutters te paard al roovende en moordende door *Vlaanderen* naar *Antwerpen*, maar werd door meer dan drie duizend verbitterde boeren tot tegenover die stad nagejaagd. D'AVILA zond hem dadelijk van het kasteel gewapende vaartuigen te hulp. Er ontstond middelerwijl een hevig gevecht, waarbij tachtig boeren omkwamen, de overige zich verstrooiden, en de Baljuw, die hen aanvoerde, gevangen genomen werd. MENDOZA verhaalt, dat bij dezen een bevelschrift werd gevonden, door den Raad van State geteekend en bezegeld, om alle Spanjaarden en elk, die hen ondersteunde, te vermoorden (2). De ruiters geraakten nu behouden over *de Schelde* en op het kasteel. Hopman DAMIANO DE MORALES verliet met een vaandel Spanjaarden de schans te *Lillo*, en voegde zich bij de muitelingen te *Aalst*. De Raad van State eischte nu van D'AVILA rekenschap, »waarom hij, buiten hun last of voorkennis en tot ondienst des Konings, de benden uit *Holland* ontboden had." Hij antwoordde, »dat zijne vorige daden bewezen, hoe getrouw hij den Koning was, waarin hij ook wilde volharden. Voorts had hij niet op eigen gezag, maar met overleg van de andere Krijgsbevelhebbers gehandeld, en zou zijn gedrag bij den Koning wel weten te verantwoorden." Tevens verwittigde hij der Regering van *Brussel*, »dat zoo zij den Raad van State nog

---

(1) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 491. DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 201, 202. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 694. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 117 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 456.

(2) *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVI. p. 332.

langer gelijk gevangen hield en niet ongehinderd liet regeren, hij en de andere Spaansche Oversten daar regel op zouden stellen (1)." 1568 — 1576

De Prins van *Oranje* verzuimde natuurlijk niet, van dezen staat van zaken ter bevordering zijner oogmerken voordeel te trekken. De botsing tusschen den Raad van State en de Spaansche legerhoofden, de moedwil en roofzucht der muitende en niet-muitende soldaten, die zoo min Roomschen als Onroomschen spaarden, en de algemeene haat der Nederlanders tegen het bewind van vreemdelingen, die vermeerderde naar mate de volkswelvaart verminderde, verlevendigden in hem de hoop, welke hij nimmer geheel had opgegeven, de andere gewesten tot een verbond met *Holland* en *Zeeland* te brengen (2). Uit *Middelburg*, waar hij zich bevond om de gebeurtenissen in *Braband* en *Vlaanderen* meer van nabij gade te slaan, schreef hij aan de Staten dezer gewesten, aan die van *Artois*, *Henegouwen*, *Gelderland* en *Utrecht*, aan de Stadhouders, aan onderscheidene Nederlandsche Grooten, gelijk FILIPS, Graaf van *Lalaing*, den Heer van *Heze*, HENRI DE BLOYERE en anderen, spoorde hen aan, zich tegen de verdrukking te verzetten, herinnerde hen de algemeene grieven, drong aan op de noodzakelijkheid, om gezamenlijk en als één man te handelen, en bood zijne hulp en den bijstand van *Holland* en *Zeeland* aan, verzekerende, dat hij geene verandering in de godsdienst wilde invoeren, gelijk hem te onregte werd nagegeven, maar zich omtrent dit punt naar het besluit der Algemeene Staten zou voegen, en verklaarde niets anders te beoogen, dan *de Nederlanden* te beschermen en de gekrenkte voorregten te handhaven (3). Merkwaardig bovenal is 's Prinsen brief aan den Heer van *Hierges*, wegens de edele gevoelens er in vervat. Hij betuigt hem zijn opregten dank voor de slaking der gezanten, uit het Prinsdom *Oranje* naar *Holland* gezonden doch te *Nijmegen* aangehouden, en maakt tevens van deze gelegenheid gebruik, hem aan te sporen, om toch alle krachten tegen de Spanjaarden in te spannen, tot welzijn van het zoo deerlijk geschokte Vaderland, en tot waarachtige dienst van den Koning (4).

---

(1) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVI. p. 331, 332. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 158. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. IV. p. 201. DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 201. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 711, 715. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 117 verso, 118. HOOFT, *Nederlandsche Hist.* B. XI. bl. 455, 456.

(2) Vgl. hierbij GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 382—385, en V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. II. bl. 619—625.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 106—113. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 694—704. VAN DE WATER, *Utr. Plac. Boek*, D. I. bl. 37. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 38—42 (*m*).

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 395—400. Onder anderen komt in dezen fraaijen

1568—1576 Onderscheidene Leden van den Raad van State helden wel over tot vrede met den Prins en de Staten van *Holland*, maar hieraan was niet te denken, zoolang er nog Spaanschgezinden in dien Raad bleven, welke bezwaarlijk in de voorwaarden zouden bewilligen, op welke de Prins bepaald moest blijven aandringen (1). Hun invloed moest derhalve vernietigd worden, en daaraan werd dan ook op raad en door bestel van ORANJE een einde gemaakt (2). De Raad van State en de Geheime Raad waren op het Hof te *Brussel* vergaderd, om met gesloten deuren te beraadslagen, toen VAN HORNES het gebouw met twee vaandels Walen bezette. VAN GLIMES liet de deur der vergaderzaal openloopen en verklaarde, in naam der Staten van *Braband*, de aanwezige Leden voor zijne gevangenen (3). De Patriotten of Vaderlandsgezinden, zooals ARNOUD SASBOUT, stelde men dadelijk weder in vrijheid, als ook den Markgraaf van *Havré*, die om eene bijzondere zaak ter vergadering geroepen was; doch MANSFELDT, BARLAYMONT, ASSONVILLE, DELRIO en de beide geheimschrijvers BERTI en SCHARENBERG werden, als van Spaanschgezindheid verdacht, in verschillende plaatsen gekerkerd, ofschoon de meesten van hen met niet minder smart dan de anderen, de heerschappij der vreemdelingen aanzagen, maar een burgeroorlog vreesden, wanneer men de snaren te sterk spande. Ongesteldheid had den Hertog van *Aarschot* verhinderd dien dag de zitting bij te wonen, doch wil men, dat hij een wenk gekregen had van hetgeen gebeuren zoude. VIGLIUS was indedaad ziek. DE RUEDA had zich eenige

4 of 5 van Herfstmaand 1576

brief de volgende zinsnede voor. »De tous temps ceulx qui se sont voulu longtans maintenir en état et éviter la haine universelle du peuple et l'évident danger de subite ruine, conjoincte avecq ung opprobre général et gaudisserie (joie) de leurs adversaires, ne se sont jamais voulu trop fier aux faveurs et prospérités de la fortune riante, ni s'adonner tellement à leur advancement particulier qu'au regard d'icelluy ilz ayent voulu, sans raison, complaire et agréer aux grands et puissants; ains cheminans franchement en toute rondeur de conscience, sans craindre aucune male grace, se sont proposé pour le but unique de toutes leurs actions, la gloire de Dieu et la conservation du publicq et de la société humaine, consisstant en droite justice et legitime liberté, en quoi gist le vray et droict service du Prince, *veu que pour ceste dite société et conservation du public, tous Princes, Roys, et magistrats ont élé crées et élévéz au degré où ils se trouvent.*" p. 397.

(1) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 400. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 627.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIX. bl. 477. GROEN V. PRINSTEREN, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 405, 406.

(3) BOR en V. METEREN stellen dit feit verkeerdelijk op den veertienden van Herfstmaand. DE TASSIS, HARAEUS, HOOFT en DE JONGHE, *Gendtsche Gesch.* plaatsen het op den vierden, en de Prins van *Oranje* op den vijfden dier maand.

dagen te voren naar *Antwerpen* begeven. Den gevangenen werd eerlang vergund naar hunne woningen terug te keeren, alwaar zij echter, even als VIGLIUS, langer dan vier maanden naauwkeurig bewaakt werden (1). 1568—1576

Het aanranden van een Staatsligchaam dat na den dood van DE REQUESENS den Opperheer vertegenwoordigde, was eene daad waarvan men spoedig, doch te laat, al het vermetele en roekelooze besefte. Niemand wilde er aansprakelijk voor zijn, en de Staten van *Braband* verklaarden, er geen last toe gegeven te hebben. Men verhaalt, dat de uitvoerders er van, hoewel zij geen dadelijk gevaar te vreezen hadden, daar het feit onder toejuiching des volks gepleegd was en *Brussel* twintig duizend weerbare mannen telde, er aan dachten om te vlugten en dat een van hen, de Abt VAN PERCH, van angst stierf. Hoe dit zij, men vond er, die hen vermaanden te blijven, op de regtvaardigheid hunner zaak te vertrouwen, en als mannen van zich af te spreken (2). Er verscheen dan ook eerlang, en wel van de staatsdrukkerij te *Brussel*, een verdedigschrift in het licht. Na eene opsomming van de gewone grieven tegen de Spanjaarden en van de geweldenarijen der muitende soldaten, welke uit dien hoofde voor vijanden van Land en Koning verklaard waren, wordt er in geklaagd, dat »wel verre van deze oproerige soldaten te straffen, eenige Leden van den Raad van State in geheime verstandhouding met hen verkeerden en begeerd hadden, dat men hen betalen en de vermeestering van *Aalst* door de vingers zien zoude. Voorts," zeide men, »had er een gerucht geloopen, hetwelk door vele omstandigheden allezins geloofbaar werd, dat de muiters, met medeweten van den Raad van State, naar *Brussel* moesten gekomen zijn, om de burgers, onder bedreiging van plundering, tot het uitkeeren van aanzienlijke sommen gelds te noodzaken. Verder hadden, althans eenige Leden van den Raad van State, niet alleen de uitvoering van het verlof, aan de Staten verleend, om krijgsbenden te werven, gepoogd te verhinderen, maar zelfs het plan gevormd, ook eene aanzienlijke krijgsmagt in dienst te nemen, om de muitende benden te ondersteunen en de maatregelen, door de Staten en de burgerij te hunner verdediging genomen, te verijdelen. De Raad van State, in een woord, had weinig lust betoond, het Land te beschermen, maar het voornemen gekoesterd, de oproerige soldaten zoo lang te onderhouden, tot meerdere versterking uit *Spanje* gekomen zou zijn, om alsdan het Land, door wapengeweld te ondergebragt, gelijk een

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 408. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVI. p. 333. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. 497. DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 207—209. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 712. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 118. DE JONGE, *Besluiten d. Staten-Generaal*, D. I. bl. 61, 62 (*a*), 66, 67, 89, 107.

(2) V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 15. HOOFT. *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 457.

1568—1576 wingewest te bezetten, een schrikbewind en het Spaansche geloofsonderzoek in te voeren, het volk onder eeuwigdurende slavernij en de voornaamste Edelen ter dood te brengen. Uit dien hoofde hadden eenige mannen, welke het met hun Land wél meenden, goedgevonden, zich van onderscheidene Leden van den Raad van State en eenige andere personen te verzekeren, om hun het vermogen te ontnemen, kwaad te stichten. Ook verklaarden zij plegtig, dat zij deze daad tegen den Staatsraad niet om de Katholijke godsdienst te benadeelen, of uit minachting voor het gezag des Konings gepleegd hadden, maar alleen, om het Land te beveiligen, alle bedriegelijke aanslagen te voorkomen, en een verderfelijk regeringsstelsel te vernietigen; het was hunne bedoeling niet de muitzieke Spanjaarden kwaad te behandelen, ten ware zij het Land geweldddadig mogten aanvallen en trachten, het te veroveren (1)."

De Raad van State, aldus straffeloos gehoond, werd wel hersteld en met nieuwe Leden vermeerderd, maar had alle gezag en invloed verloren en strekte voortaan slechts tot werktuig der Algemeene Staten (2). De rueda verklaarde te *Antwerpen*, op de tijding van hetgeen te *Brussel* gebeurd was, de geslaakte Raadsleden, inzonderheid den Hertog van *Aarschot*, wien hij de schuld van alles gaf, voor verraders; en daar hij zich als het eenige getrouwe Lid des Raads beschouwde, welk zijne vrijheid behouden had, oordeelde hij het zijn pligt, het bestuur van zaken op zich te nemen en gelastte der Regering van *Antwerpen*, zijne bevelen op te volgen, terwijl hij zich in al zijne geschriften van 's Konings naam en zegel bediende (3). Hij spoorde steeds de Spaansche legerhoofden tot verzet tegen den Raad van State aan, die zich vruchteloos naar *Willebroek*, een dorp tusschen *Brussel* en *Antwerpen*, begaf om met d'avila en andere Bevelhebbers te overleggen, wat tot herstelling der rust moest verrigt worden. Immers liet sancho d'avila de oorlogschepen en galeijen uit de *Nieuwstad* van *Antwerpen* tot onder het geschut des kasteels verleggen, om met deze bodems de muiters te *Aalst* van mond- en krijgsbehoeften te voorzien, en tevens alle vaartuigen, zonder onderscheid, op *de Schelde* aan te houden en op te brengen. Tegenover *Antwerpen*, op Vlaamsch grondgebied, deed hij eene schans opwerpen en met vier honderd man onder valdez bezetten, om den toegang naar *Vlaanderen* open te houden. In *Antwerpen* zelf volgden de twee vaandels van Graaf hannibal het voorbeeld der Duitsche Oversten polweiler, fugger en fronsberg, welke d'avila door belofte van

(1) campana, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 159 verso. le petit, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 311. bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 712—714.

(2) strada, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 497. Vgl. de tassis, *Comment.* Lib. III. p. 210.

(3) bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 712. v. meteren, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 118. hooft, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 458.

buit en plundering aan zijne zijde gebragt had. *Lier* was door eenige vaandels van ROMERO bezet. MONTESDOCA gebood in *Maastricht* en trachtte de Duitsche soldaten aldaar voor zich te winnen. In *Wijk*, aan de andere zijde der *Maas*, lag MARTIN DE AYALA met een vaandel Spanjaarden. De kasteelen te *Valenciennes*, *Gent*, *Utrecht*, *Culemborg* en *Vianen* waren, even als *Aalst*, in hunne magt. Omtrent zes duizend man te voet en twaalf honderd te paard mogten zij in dien tijd gezamenlijk uitmaken, alle geharde en geoefende krijgslieden. Bovendien waren de Waalsche en Duitsche benden onder VERDUGO in *Holland*, onder DE ROBLES in *Friesland*, onder HIERGES in *Gelderland*, en onder MONDRAGON in *Zierikzee* aan hunne zijde (1). Met deze betrekkelijk geringe krijgsmagt, welke eerlang nog aanmerkelijk verminderde, moesten de Spanjaarden dien geweldigen opstand het hoofd bieden, in welken bijna al *de Nederlanden* begrepen waren (2). 1568—1576

Reeds had den derden van Herfstmaand MICHEL DE BACKERE, Advokaat voor den Raad van *Vlaanderen* en een der talrijke aanhangers van ORANJE in dat gewest, aan Jonkheer VAN DORP gemeld, dat hij en de Heer van *Serooskerken* door den Raad van State gelast waren, met den Prins vredesonderhandelingen aan te knoopen, waarbij de bode nog mondeling voegde, dat zulks mede op uitdrukkelijk bevel der Staten van *Braband* en *Vlaanderen* geschiedde (3). Teregt is aangemerkt, dat DE BACKERE dien last waarschijnlijk alleen van de Patriotten in den Raad van State ontvangen had, aangezien het bezwaarlijk te gelooven is, dat vóór het gebeurde op den vierden of vijfden van Herfstmaand, de geheele Raad genegenheid zou getoond hebben, met den Prins over vrede te handelen; en dat, wat de Staten van *Braband* betreft, deze in de laatste helft van Herfstmaand nog niets wilden weten van eenen last, welke aan DE BACKERE zou medegedeeld zijn (4). Ook ORANJE beschouwde dit aanzoek als eene kunstgreep, om hem te misleiden en met eene ijdele hoop te vleijen (5). Hij moet echter geenszins getwijfeld hebben, dat het, ten minste later, zou verwezenlijkt worden, daar hij er den Staten van *Holland* niet alleen kennis van gaf, maar hun ook zijn gevoelen over de vredesvoorwaarden mededeelde en hen vermaande, voorloopig gemagtigden tot die onder-

---

(1) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVI. p. 332 verso, 334, 335. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 158, 159. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 323. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 202—204. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 715. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 117, 118. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 456, 457.

(2) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XIV. p. 334.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 400, 410.

(4) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 400, 409, 419.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 410.

1568—1576 handelingen te benoemen, doch tevens alles ten krijg voorbereid te houden, opdat door tijdverzuim en achteloosheid de zaken niet weder mogten verloopen, zooals na het einde der Bredasche zamenkomst het geval geweest was. Verder wenschte hij, dat 8 v. Herfstmaand 1576 zij de bewindslieden van *Amsterdam*, *Utrecht* en *Friesland* tot een gemeenschappelijk handelen met de Staten van *Braband* en *Vlaanderen* zouden uitnoodigen. Voorts beval hij hun aan, de soldaten te betalen, om deze bereidwilliger tot het vervullen van hunnen pligt te maken, en zooveel krijgsvolk als mogelijk was met de vereischte oorlogsbehoeften beschikbaar te stellen, ten einde de genoemde Staten, in geval van nood, hulp tegen de Spanjaarden te verleenen (1). De Staten van *Holland* magtigden daarop 12 v. Herfstmaand. JAKOB VAN DER DOES, die echter wegens zijne hooge jaren verschoond werd, WILLEM VAN ZUILEN VAN NIJEVELT, PAULUS BUYS en ADRIAAN VAN DER MIJLE om met den Prins over de vredehandeling ten meeste nutte van het Land te raadplegen, zonder dat zij met hen ruggespraak behoefden te houden dan alleen op de punten van de godsdienst en van de verzekerdheid (*assurantie*) (2)."

Ondertusschen lieten de Staten van *Vlaanderen* het kasteel van *Gent* beleggen, uit vrees dat de bezetting, welke de stad gedurig verontrustte, zich met de muiters van *Aalst* mogt vereenigen. Hierop geraakten de Spaansche benden aan verscheidene oorden in beweging. De Duitschers, die te *Thienen* in *Zuid-Braband* lagen, namen den burgers de wapens af en pleegden met de Spanjaarden, welke in talrijke hoopen het Land doortrokken, veelvuldige geweldenarijen. De verbitterde landlieden bragten zonder genade de Spanjaarden, waar zij hen enkel ontmoetten, om het leven, maar vermogten niets tegen oude geoefende soldaten in één ligchaam vereenigd. Even weinig konden de onervarene benden der Staten tegen den vijand uitrigten, en zij delfden gewoonlijk in de gevechten, welke dagelijks voorvielen, het onderspit. Een voorbeeld daarvan leverde onderanderen de togt van DE GLIMES met twee duizend man voetvolk, en van DE BEVRE met duizend ruiters naar *Leuven*, om aldaar zes vaandels Spanjaarden te overvallen. ALONZO DE VARGAS, welke uit *Brussel* naar *Antwerpen* ontvlugt was en met twaalf honderd ruiters *de Schelde* bij *St. Bernard* was overgestoken, om zich bij de soldaten te *Aalst* te voegen, besloot dadelijk

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 718.

(2) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 109, 110; en GROEN V. PRINSTERER, *Archives d la Maison d'Orange*, T. V. p. 411 »Deze *verzekerdheid* of *assurantie*," merkt VAN WIJN *op* WAGENAAR, St. VII. bl. 42, aan, »hadt geen betrekking tot de onderhandelingen met de Algemeene Staten, maar tot eene andere met de Oostzeesteden, welke men hadt aangeboden, des noods, een bekwaam getal gijzelaars te zullen afstaan, wanneer zij den Staat 200,000 daalders, tegen 16 ten honderd, voor tien jaren, wilden opschieten en voor een genoegzaam getal ruiteren en paarden zorgen."

op DE GLIMES aan te rukken. Bij het dorp *Visnak*, tusschen *Thienen* en *Leuven*, 1568—
viel hij op hem aan, sloeg zijne benden, welke, nadat zij het eerste schot gelost had- 1576
den de geweren wegwierpen, op de vlugt en vervolgde haar tot voor de poorten van 14 v. Herfst-
Leuven, alwaar hij het grootste gedeelte er van met een aantal burgers en studenten, maand.
door nieuwsgierigheid naar buiten gelokt, neêrsabelde. Met de veroverde vaandels trok hij naar *Aalst*, doch kon de aldaar liggende Spanjaarden niet overreden, het kasteel van *Gent* te ontzetten, en keerde alzoo naar *Braband* terug (1).

Op den dag van de nederlaag te *Visnak* waren de Staten van *Vlaanderen*, op aanzoek van *Braband* en *Henegouwen*, te *Gent* bijeengekomen. De talrijke en voltallige vergadering werd met eene aanspraak geopend, in welke men »de roofzucht en wreedheid der Spanjaarden met de zwartste kleuren afmaalde en aantoonde, hoe uit al hunne daden het voornemen bleek, *de Nederlanden* geheel onder het juk te brengen en als veroverde gewesten te behandelen. Raadzaam was het derhalve, hen als rustverstoorders ten Lande uit te jagen, en onverwijld afgevaardigden naar *Brussel* te zenden, om zich tot dat doel met *Braband*, *Henegouwen* en andere gewesten, welke insgelijks het Spaansche juk moede waren, te vereenigen." De Geestelijken, inzonderheid de Bisschoppen van *Brugge* en *Iperen*, maakten groote zwarigheid, alle Spanjaarden voor oproermakers of landverraders te verklaren, en wilden alleen de benden te *Aalst* als zoodanig beschouwd hebben. Men bragt hun daarop onder het oog, »dat de Spanjaarden, in het algemeen, zoo min de geestelijke als de wereldlijke goederen ontzagen; dat zij, nog onlangs, de monniken van de rijke abdij te *Afflighem* mishandeld hadden, en aan gene zijde van *Antwerpen*, in het *Land van Waas*, ja tot onder de muren van *Gent* stroopten en moordden." Ondertusschen was de geheele stad in beweging geraakt door een gerucht, dat de oproerlingen van *Aalst* in aantogt, zelfs reeds in de voorsteden gedrongen waren. De klokken werden geluid, de trommels geroerd, en de burgers vlogen te wapen. Indien dit gerucht met voordacht is uitgestrooid, om de nog weifelende Leden der vergadering tot bewilliging in het voorstel te brengen, heeft het zijne uitwerking niet gemist. Met algemeene stemmen werden de Spanjaarden door de Staten van *Vlaanderen* voor vijanden des Lands verklaard (2).

---

(1) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVII. p. 336 verso—340, geeft een zeer omstandig berigt van dit gevecht, hetwelk hij als een der Bevelhebbers bijwoonde. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 161, 162. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 243, 244. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 204—206. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI p. 313. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 233, 234. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 715. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 118. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 458, 459.

(2) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 117 verso. DE JONGHE, *Gendtsche Gesch.* D. I. bl. 255—257. V. D. VYNCKT, *Hist. des Troubl.* T. II. p. 357, 358.

1568—1576 De Prins van *Oranje* was, naar het schijnt, van het gebeurde in *Gent* nog niet onderrigt, toen hij JAN DE HEMBYSE, Schepen dier stad en een ijverig voorstander van de Hervorming, in een uiterst vleijenden brief vermaande, zijn invloed te bezigen, dat de
17 v. Herfstmaand 1576 Staten van *Vlaanderen* zich met *Braband* vereenigden, waartoe hij zijne diensten aanbood (1). HEMBYSE handelde in den geest van den Prins, die insgelijks den Heer D'AUXY voor zich had gewonnen, toen deze onlangs, met verlof van den Raad van State, bij hem geweest was, om over het slaken van zijn broeder, den Graaf van *Bossu*, te spreken (2). Om het beleg van het kasteel te *Gent* met nadruk voort te
22 v. Herfstmaand. zetten, werden door den Graaf van *Roeulx*, met wien de Prins mede in briefwisseling stond, D'AUXY en DE BACKERE naar *Middelburg* gezonden, om geschut en krijgsvolk te verzoeken. ORANJE, die nimmer eene gunstige gelegenheid ter bevordering zijner plannen ongebruikt liet voorbijgaan (3), stelde onmiddellijk ter beschikking van D'AUXY, die hem in naam der Staten *Sluis in Vlaanderen* tot onderpand had toegezegd, mits hij geene andere Vlaamsche stad bezette, zes vaandels voetvolk en twaalf stukken geschut, met belofte binnen kort nog twee en twintig vaandels te zenden, onder verzekering, dat zij den burgers geen overlast zouden aandoen, of iets bestaan tot nadeel van het Roomsch-Katholijk geloof (4).

Inmiddels was door den Raad van State bij een openlijk bevelschrift niet alleen op nieuw de muitende soldaten, maar alle Spanjaarden, die zich met hen inlieten, voor vijanden des Lands verklaard, en elk gelast, zich tegen hen te wapenen en hun op alle mogelijke wijze afbreuk te doen. Allen, welke den Koning zoo te land als te water dienden, werden uitgenoodigd, zich van de weerspannelingen te scheiden en den Staten toe te vallen, onder belofte van geheele uitbetaling der achterstallige soldij.
23 v. Herfstmaand. Den volgenden dag werd het gezag, welk DE RUEDA zich had aangematigd, onwettig

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 412—414.

(2) VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 441, verhaalt, dat D'AUXY reeds in het midden des vorigen jaars te *Hoorn* gekomen was »met addresse van den Prins, om den Grave van *Bossu*, zijn broeder, te versoeken, en yet met denselven te spreken aengaende zijn verlossing." Zou VELIUS zich misschien in het jaartal vergist hebben?

(3) »L'occasion est tousjours accompagnée de repentance," schreef hij aan HEMBYSE, »si on la laisse échapper, sans la prendre par le poil; elle n'a point de tenue par derrière, et ne laisse après soy aucune compagnie que d'icelle repentance, qui la suit au talon." *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 413.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 716. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. V. bl. 118 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 461. DE JONGHE, *Gendtsche Gesch.* D. I. bl. 259—264. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 358—362.

verklaard en elk verboden, hem ergens in te gehoorzamen (1). Gelijk alle bevelschriften van dien tijd, zoo waren ook deze in naam des Konings uitgevaardigd. Maar »zeker kon er niets zonderlinger zijn, dan dat de Koning van *Spanje* de Spanjaarden, welke zijn gezag onderschraagden, voor oproermakers, verraders en trouwloozen verklaarde, en aan zijne Nederlandsche onderdanen, welke dat gezag ondermijnden, gebood, hun allen onderstand te weigeren, zelfs het zwaard tegen hen op te vatten en hen overal te verdelgen (2)." Om zich in behoorlijken staat van tegenweer te stellen, besloot de Raad van State, op voorstel der Staten van *Braband*, *Vlaanderen* en *Henegouwen*, te *Brussel* bijeengekomen, de benden van Ordonnantie voltallig te maken, boven de twee of drie duizend waardgelders te paard, nog duizend ruiters en zes vaandels voetvolk aan te werven, den Duitschen legerhoofden geheele afbetaling van soldij te beloven, opdat zij geene gemeene zaak met de Spanjaarden mogten maken, en daar de muitelingen van *Aalst* de ruiterbenden van DE VARGAS hadden afgewezen, hetgeen niet van goede verstandhouding getuigde en waardoor welligt beide tot andere gedachten gekomen waren, zoowel dezen als genen volle betaling aan te bieden, als zij het Land wilden verlaten. Om tot eene gewenschte bevrediging met *Holland* en *Zeeland* te geraken, zou men de Staten dier gewesten uitnoodigen, tot dat einde afgevaardigden naar *Brussel*, *Gent* of *Brugge* te zenden. Het opperbeleid van zaken, inzonderheid van oorlog, werd den Hertog van *Aarschot* opgedragen, en daar hij, als het eerste en voornaamste Lid van den Raad van State, elders veel te verrigten had, hem de Graaf van *Lalaing* als plaatsvervanger, en de Heer van *Goignies* als Veldmaarschalk toegevoegd, terwijl eenige Nederlandsche Grooten benoemd werden, met welke hij, naar keuze, konde te rade gaan (3).

1568—1576

25 v. Herfstmaand 1576

Kort na het vertrek van D'AUXY waren twee kornetten ruiters, door den Hertog van *Aarschot* afgezonden, te *Gent* aangekomen, en er werden nog andere onder den Graaf van *Lalaing* verwacht. D'AUXY was reeds met 's Prinsen benden te *Vlissingen* om zich in te schepen, toen hij uit *Gent* berigt ontving, dat men, om genoemde reden, nu aldaar deze hulp ontberen konde, en hoe sommigen beweerden, dat hij, ten opzigte van *Sluis in Vlaanderen*, zijn last overtreden had. D'AUXY trok evenwel, onder goedkeuring van den Prins, met zijn volk door het *Sas* naar *Gent* en werd er met gejuich door de burgers ontvangen. ORANJE zond later nog acht of negen vaandels voetvolk onder den Overste VAN DEN TYMPEL derwaarts. Eerlang echter verzochten hem de Staten

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 714. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 459.

(2) V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 352, 353.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 718. DE JONGE, *Besluiten van de Staten-Generaal d. Nederl.* D. I. bl. 1.

1568–1576 van *Braband*, *Vlaanderen* en *Henegouwen* zijn krijgsvolk terug te roepen, naar het schijnt uit vrees dat hij te veel voet in *Vlaanderen* mogt krijgen, maar daarentegen zoo spoedig mogelijk afgevaardigden te zenden, om de vredesonderhandelingen aan te knoopen, onder voorwaarde evenwel, dat niets ondernomen zou worden ten nadeele van het Roomsch-Katholijk geloof of het gezag des Konings. De Prins nam hierin genoegen, mits de onderhandelingen te *Gent* en niet te *Brussel* plaats zouden hebben, en gaf voorts den Staten alle geruststelling, wat deze beide punten betrof. Tevens beval hij, dat zijn krijgsvolk *Gent* zou ontruimen; doch het is, en denkelijk op verzoek der Gentenaars zelve, welke door de bezetting van het slot gedurig bestookt werden, aldaar gebleven (1).

De afgevaardigden van *Braband*, *Vlaanderen* en *Henegouwen* waren te *Brussel* als Algemeene Staten vergaderd. Zij matigden zich de *Wetgevende Magt* aan en lieten den Raad van State de *Uitvoerende Magt* over. Op hun aanzoek, of liever op hun last, noodigde deze Raad, blijkbaar in weerwil van zichzelven, de andere gewesten uit, gemagtigden naar *Brussel* te zenden, om gezamenlijk te handelen over de onderlinge hulp tegen de Spanjaarden, en middelen te beramen tot de algemeene bevrediging dezer Landen (2). Zij onderrigtten den Keizer, den Paus, den Koning en de Koningin-moeder van *Frankrijk*, de Koningin van *Engeland*, den Hertog van *Anjou*, den Hertog van *Kleef*, den Bisschop van *Luik* en andere naburige Vorsten en Edelen, hetzij schriftelijk, hetzij bij monde van afgezanten, van den staat van zaken in *de Nederlanden*, regtvaardigden hun gedrag en verzochten bijstand. Inzonderheid drongen zij bij den Keizer aan, den Duitschen Krijgshoofden, bovenal den Graaf van *Eberstein*, te verbieden, op straffe van den rijksban, gemeene zaak met de Spanjaarden te maken; en verzochten den Franschen gezant te *Brussel*, zijnen Meester te bewegen een verbod uit te vaardigen, dat iemand zijner onderdanen in Spaansche dienst overging. Champigni, de regering van *Antwerpen*, en later alle gewestelijke Raden en Collegiën werden afgevraagd, of zij den Raad van State wilden blijven aankleven, hetgeen waarschijnlijk toestemmend is beantwoord. Men verzocht den Graaf van *Barlaymont*, die nog steeds gevangen werd gehouden, zijne zonen, onder welke vier van de zeven, te weten de Heeren van *Hierges*, van *Megen*, van *Hautepenne*, en van *Floyon*, zich als krijgsbevelhebbers roem verworven hadden, te vermanen, de zijde der muitende Spanjaarden te verlaten en zich met hun krijgsvolk voor den Koning en de Algemeene Staten te verklaren. Hierges en zijne

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 421, 463. *Correspondance de* guillaume *le Taciturne*, T. III. p. 113—125. bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 717. v. meteren, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 118 verso. hooft, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 461. v. d. vynckt, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 362, 363. wagenaar, D. VII. bl. 108, 109.

(2) bondam, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 7—12.

broeders werden hiertoe te meer aangespoord, sinds men hun het uitzigt opende, dat zij daardoor hunnen vader in vrijheid zouden stellen. — Het krachtig vertoog van den Prins van *Oranje*, den Koning te kennen te geven, dat men vastelijk besloten had, 's Lands voorregten en vrijheden te verdedigen en zich van de dwingelandij der Spanjaarden te bevrijden (1), heeft waarschijnlijk de Algemeene Staten doen besluiten, aan FILIPS dien brief te schrijven, van welken bijna al de Geschiedschrijvers dier tijden gewag maken, doch waarvan de belangrijke inhoud nergens is opgeteekend, en alzoo te meer verdient hier medegedeeld te worden. »Sire! Daar het gerucht van de groote verandering, dezer dagen in de Landen van Uwe Majesteit voorgevallen, zich reeds in onderscheidene oorden der Christenheid verspreid heeft, twijfelen wij niet, of zij zal ook Uwe Majesteit, wien dit het meeste aangaat, ter ooren gekomen zijn. Uit vrees echter, dat het door eenigen kwaadaardig overgebragt en uitgelegd is geworden, hebben wij het gepast geoordeeld, U bij dezen de zaak in hare zuivere waarheid voor te stellen, om de smet, welke men op ons mogt willen werpen, uit te wisschen en Uwe Majesteit van de regtvaardigheid onzer zaak en onze goede bedoeling te overtuigen, hetgeen wij smeken, dat Gij, naar Uwe aangeborene goedheid en goedertierenheid, zult willen aanhooren en goedgunstiglijk opnemen. Het is Uwer Majesteit genoeg bekend, hoe de eerste onlusten van Vijftienhonderd zes en zestig in dat zelfde jaar door de goede orde en het wijs beleid der Hertogin van *Parma*, toen Landvoogdes der *Nederlanden*, en door de Nederlandsche Heeren zoodanig tot bedaren en te regt gebragt zijn geworden, dat het geheele Land in volle rust en vrede verkeerde, de Roomsch-Katholijke godsdienst er alom uitgeoefend, en het gezag Uwer Majesteit gehandhaafd werd. Maar de Hertog van *Alba*, sedert herwaarts gezonden en uit ontzag voor Uwe Majesteit met allen eerbied en onderdanigheid ontvangen, en een groot aantal Spaansch voet- en paardevolk hebben in den tijd van negen of tien jaren deze Landen derwijze uitgemergeld en verdrukt, dat vijanden zelfs hen onmenschelijker noch wreeder konden behandeld hebben. Zij beweerden en verklaarden, dat zij hier gekomen waren met het doel en in de vaste overtuiging, dat al onze goederen hun behoorden en ten buit toegestaan waren. Bijna ontelbaar is het getal vrouwen, door hen verkracht; der dochters, door hen geschonden; der moorden en andere verfoeijelijke daden, door hen gepleegd. Vervreemd van alle menschelijkheid, bedienden zij zich op eene onbeschofte wijze (*impudement*), zonder eenige schaamte of schande, van ons en onze kinderen, en deden dit straffeloos niettegenstaande de groote klagten en grieven, welke er zoo dikwijls en herhaaldelijk over zijn aangeheven, dat de ooren der Bewindslieden er vermoeid van moeten geweest zijn. Geestelijken, kerken, kloosters en andere gewijde plaatsen hebben zij niet gespaard,

1568—1576

(1) Zie dit uitgebreid en lezenswaardig vertoog in de *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 140—154.

1568—1576 maar even goed geplunderd en verwoest als de overige, zonder eenigen eerbied te hebben voor de regten, voorregten, gebruiken, vrijheden en oude herkomsten, welke de Landen sinds onheugelijke tijden ongeschonden genoten en gebezigd hebben. Zij koesteren vrees voor God noch voor de ware godsdienst, van welke zij, naar hunne wijze van leven te oordeelen, zeer verwijderd zijn. In korten tijd hebben zij deze gewesten, weinig te voren ten hoogste bloeijend en uit alle deelen der wereld bezocht, van goederen, koopwaren, rijkdommen en eer beroofd, welke door de scheepvaart, het handelverkeer en de nijverheid der inwoners als anderzins sedert langen tijd onder het bestuur, de bescherming en gunst van Uwe Majesteit en van Uwe lofwaardige Voorgangers verworven waren. Zij hebben zich eindelijk gedragen en getoond, alsof zij gezworen en zamengezworen hadden, *de Nederlanden* aan Uwe Majesteit te ontrukken en tot dat doel het volk wanhopig te maken, hetwelk zij niet als menschen en als de oudste getrouwe onderdanen van Uwe Majesteit, maar als redelooze dieren behandeld en tot de uiterste armoede en het nijpendste gebrek gebragt hebben, tot groot nadeel niet alleen van de dienst Uwer Majesteit, maar ook van alle andere Landen der Christenheid en inzonderheid van *Spanje*. Het is niet noodig hier melding te maken van de afschuwelijke wreedheden te *Zutphen*, *Naarden*, *Oudewater*, *Mechelen*, *Antwerpen*, *Aalst* en elders gepleegd, daar zij algemeen bekend zijn. Zelfs na elke overwinning, door Uwe Majesteit behaald, en welke hoop verschafte, wanneer men er gebruik van maakte, aan het einde van den oorlog te zullen geraken, zijn de Spanjaarden altijd aan het muiten geslagen, verklarende den krijg eeuwig te willen voortzetten, tot groot en onherstelbaar nadeel en ondienst van Uwe Majesteit. En niettemin is dit alles geduldig door ons gedragen en door anderen straffeloos aangezien, zoodat de gezegde soldaten hoe langer zoo meer bandeloos zijn geworden, en ons van dag tot dag onmenschelijker behandeld hebben, dreigende al deze Landen en de voornaamste steden met plundering, moord, armoede en gebrek, den geheelen adel en alle aanzienlijke en eerlijke lieden te zullen verdelgen, aan de zwangere vrouwen de vrucht te ontrukken, hunne handen in ons bloed te wasschen, zonder rang, ouderdom of kunne te ontzien, al hetwelk zij verscheidene malen, en zelfs nog voor weinige dagen op de arme landlieden bij *Antwerpen* ten uitvoer gebragt hebben. Ook hebben zij zich vijandelijk van verscheidene steden meester gemaakt, deze op verbazend hooge brandschatting gesteld en daarenboven uitgezogen, geplunderd en verwoest, zoodat er niets anders uit te voorzien was dan eene eindelijke en geheele ontvolking en vernieling. Zelfs spoedig na het innemen van *Zierikzee* zijn zij, de dienst van Uwe Majesteit verlatende, weder aan het muiten geraakt, hebben zich van het geschut en de krijgsbehoeften meester gemaakt, en zijn naar *Brussel* getogen, de gewone zetel- en Hofplaats van Uwe Majesteit, om die stad te verwoesten en te plunderen. Derhalve werd het noodzakelijk, krijgsvolk te ligten, om zich tegen hen te verdedigen en hunne woede te beteugelen, die zij sedert op *Aalst* uitgestort hebben, welks muren

en wallen zij vijandsgewijze overweldigden. Daar wij door zulke daden de openbare rust 1568—1576 verstoord zagen, en hoe de ligtgewapende ruiters op dezelfde wijze en zonder eenige reden hunne plaatsen van bezetting verlieten, om zich met hen te vereenigen, het platte land afstroopende en vernielende, hebben wij eenparig noodig geoordeeld, middelen te beramen, om het Land van zulke buitensporige gasten te bevrijden, en door eene bevrediging met *Holland* en *Zeeland* onder de verschuldigde gehoorzaamheid en het gezag van Uwe Majesteit terug te brengen zoowel, als om het volk en de onderdanen Uwer Majesteit bij die gehechtheid en toegenegenheid te bewaren, welke zij nog voor Uwe dienst betoonen, en tevens te voorkomen, dat zij in vervolg van tijd, door zoo vele beleedigingen en verdrukkingen getergd, zich er van vervreemden en voorts uit wanhoop van ons Heilig en Roomsch-Katholijk geloof afweken; terwijl wij ons verzekerd hielden, dat Uwe Majesteit hieruit groot nut zou trekken en het niet vreemd vinden, dat wij, gebruik makende van het regt der natuur, en daartoe zelfs tot onze zelfverdediging gedrongen, de wapenen tegen de genoemde Spaansche soldaten opvatteden, om niet tot zulke groote ellende te geraken. Daarom hebben ook de Leden van den Raad van State, door Uwe Majesteit met het bewind over deze Landen belast, niet langer zulke daden van muiterij, opstand en vijandelijkheid kunnende verduren of bewimpelen, twee malen bij een openbaar bevelschrift de genoemde Spanjaarden verklaard voor oproermakers en vijanden van Uwe Majesteit en van deze Landen, en dat zij alom als zoodanig zouden behandeld worden. — En ofschoon er vele lasteraars zullen gevonden worden, om Uwe Majesteit dit kwaadaardig voor te stellen en U tegen ons in gramschap te ontsteken, zal echter, zoo men naar onze tegenwoordige en verledene daden onderzoek wil doen, niets anders bevonden worden, dan dat wij te lang geduldig verdragen hebben, dewijl wij de orde afwachtten, welke daarop vroegtijdig moest zijn gesteld geworden; hetgeen tot nu toe de handen gebonden heeft, zoo als niet valt te betwijfelen, van lieden die evenzeer gesteld zijn op hunne bijzondere belangen, als ijverig en waakzaam voor die van Uwe Majesteit en de algemeene rust, en die daardoor, zoowel als het geloof en de Landen, in het naauw en in gevaar gebragt zijn, hetgeen zij, tot onze voldoening, niet genoeg weten te betreuren, nu wij ons tot zulk eene ellende en angst gebragt zien (1). Hier tegen is het voornaamste en eenige middel, den weg der gestrengheid, dien men tot nog toe bewandeld en welke al deze rampen verwekt heeft, te verlaten. Uwe Majesteit gelieve alzoo Uwe goedertierenheid en aangeboren goedheid met het opregte voornemen en de buitengewone genegenheid, welke wij Uwe Majesteit toedragen, te vereenigen, aangezien anders dit het uiterste einde en

(1) Ce que n'a esté faict jusques ores que l'empeschement, comme ne fault doubter des plus affectionnez à leur particuliere que previdens et vigilens au service de Vostre Majesté et repos publique, et par la mis en estranle et periclitation, et la foy et les pays, qu'il ne scaurront assez, à nostre contentement, déplorer, pour nous voire reduict en telle misére et perplexité, p. 248.

1568—1576 de verdelging van alles zijn zoude. En dewijl in deze zoo gevaarlijke beroeringen het volk begreep, dat eenigen van den Raad van State de genoemde Spanjaarden, die reeds vier of vijf malen gemuit hadden, begunstigden, daar men hen niet krachtdadiglijk strafte, zoo als door den Hertog van *Alba* met de Duitsche soldaten, opgestaan onder den Graaf van *Lodron*, geschied was, hebben eenige bijzondere personen, vreezende dat de menigte tot eene onbehoorlijke opschudding mogt geraken, en om de woede en het geweld, welke daaruit konden voortspruiten, te vermijden, hetgeen tevens eene geweldige, plotselinge en vreesselijke verandering, zoo wel met betrekking tot het Katholijk geloof als tot de gehoorzaamheid aan Uwe Majesteit, in het geheele Land konde veroorzaken, het noodzakelijk en als het eenige middel geoordeeld, om voor een tijd eenige Leden van den Raad van State te vatten en in hechtenis te houden, hetgeen den pas voor grooter onheil heeft afgesneden. Ondertusschen heeft HIERONIMUS DE RUEDA, een Lid van dien Raad, uit *Brussel* naar het kasteel van *Antwerpen* geweken, het gezag van dien Raad zich alleen aangematigd, waardoor hij te zeer buiten het spoor is getreden tot groot misnoegen en nadeel van den Voorzitter en andere Leden, welke, ondersteund door gewone Raadsheeren en Geheimschrijvers van Uwe Majesteit, en beëedigd en bezoldigd door Uwe Majesteit, wettig de pligten en diensten tot behoud der Landen van Uwe Majesteit naar pligt en eer uitoefenen. De gezegde RUEDA heeft een nieuw zegel van Uwe Majesteit laten vervaardigen, onder hetwelk hij zich verstout volstrektelijk te bevelen, en houdt ook niet op met DON ALONZO DE VARGAS, SANCHO D'AVILA, JULIAAN ROMERO en andere Spanjaarden van zijnen aanhang, de Duitsche Oversten, Hoplieden en soldaten tot zijn oogmerk en tot zamenzwering tegen de Nederlanders over te halen, hetgeen wij zeer vreemd en oproerig hebben gevonden, en dat tot onze geheele vernieling en ondergang zou strekken. Wat meer is, men heeft ons voor de geheele wereld als Ketters, vijanden van God en oproerig tegen Uwe Majesteit gebrandmerkt.

Wij zijn om deze reden en ter kwijting van onzen eed, pligt en betrekking genoopt geworden te zorgen, dat het gemeenebest niet in zulke ongelegenheden geraakte, hetgeen echter niet mogelijk was, zonder ons eerst van het eeuwigdurende juk te ontslaan, welk de Spaansche soldaten ons wilden opleggen, hetgeen wij ondernomen hebben, altijd met toestemming en goedkeuring van de Heeren van den Raad van State, daar de genoemde Spanjaarden zich niet wilden vergenoegen met aanbiedingen van betaling, hun van onzentwege gedaan om bloedstorting en erger te voorkomen.

Gij ziet, Sire! dat de onvermijdelijke noodzakelijkheid ons gedwongen heeft de hand te slaan aan het bijna vernielde gemeenebest. Daarom smeken wij Uwe Majesteit in allen ootmoed, toch van ons, Uwe zeer gehoorzame onderdanen, geen kwaad vermoeden te koesteren of te denken, dat wij met een ander doel of oogmerk handelen, betuigende voor God en Uwe Majesteit, dat wij willen handhaven, onderschragen en steunen

ons Heilig Geloof en de Roomsch-Katholijke godsdienst, en daarin tot aan den dood 1568—1576
te blijven, zonder er eenige verandering in te maken of te gedoogen, dat er in gemaakt worde, evenmin als in de dienst en de gehoorzaamheid aan Uwe Majesteit verschuldigd, U daarenboven verzoekende en smekende, het geschikte redmiddel, zoo als boven is voorgesteld, te willen toepassen en niet te dulden, dat wij, uwe goede en arme onderdanen, voor altijd gekweld en verdrukt worden door de binnenlandsche oorlogen, maar veeleer te veroorloven, dat het Land hersteld worde in eenen waren, opregten, duurzamen en Christelijken vrede met de gewesten van *Holland* en *Zeeland* en hunne bondgenooten, het aloude erfgoed van Uwe Majesteit; behoudens in alles en overal de Roomsch-Katholijke godsdienst en de gehoorzaamheid aan Uwe Majesteit, onzen Heer en natuurlijken Vorst verschuldigd, en uit dien hoofde de Spaansche soldaten uit deze Landen te laten vertrekken, daar er anders geen middel is, om tot den vrede en de algemeene rust te geraken. Hierdoor, Sire! zult gij een werk verrigten Uwer Majesteit en Koninklijke goedertierenheid waardig, en de gemoederen van vele Uwer onderdanen winnen, die door deze langdurige oorlogen en het verfoeijelijk en kwade voorbeeld der soldaten, in blijkbaar gevaar gebragt worden van eene eeuwige verdoemenis. Wij zijn allen zeker en overtuigd, dat indien naar waarheid al de jammeren en betreurenswaardige rampen, welke wij bijna tien jaren verduurd en geleden hebben, ter kennisse van Uwe Majesteit gekomen waren, Gij niet zoudt geduld of veroorloofd hebben, dat wij, Uwe oudste leenmannen en onderdanen, van welke Gij en Uwe Voorzaten zoo vele diensten ontvangen hebben, zoo ellendig behandeld wierden, en nog minder, dat het eeuwigdurend, rampzalig en onverdragelijk juk, welk de gezegde Spanjaarden zich voorstelden ons op te leggen, vernieuwd wierd, hetgeen ons genoodzaakt en gedwongen heeft dit uit te voeren voor de oude vrijheid van ons Vaderland, liever dan dat Vaderland over te laten aan de onberadenheid des volks (*indiscretion populaire*).

Sire! hopende, dat Uwe Majesteit zal neigen tot deze onze zoo regtvaardige en nederige bede, smeken wij God den Schepper, Uwe Majesteit te bewaren en te behoeden bij een lang leven en voorspoed, nadat wij ons zeer nederig in Uwe goede gunst hebben aanbevolen.

Van Uwe Majesteit
de zeer onderdanige en gehoorzame dienaren
de Staten der *Nederlanden* te *Brussel* vergaderd (1).

Brussel den (15?) van
Wijnmaand 1576.

---

(1) DE JONGE, *Besluiten v. d. St. Gen.* D. I. bl. 244—251.

1568—1576 Middelerwijl was door den Raad van State op nieuw last gegeven tot het werven van voet- en paardevolk, van kanonniers, zeesoldaten en matrozen te dienste des Konings en der Algemeene Staten. De jonge Graaf van *Egmond* bood vier duizend, en de Heer van *Grevenbroek* twee duizend ruiters in soldij aan. De Duitsche benden onder MONTESDOCA, POLWEILER en andere Bevelhebbers, de Nederlandsche benden te *Utrecht* in bezetting, en de Walen onder MONDRAGON te *Zierikzee* werden aangezocht, zich bij de Staten te voegen; en zij, die daaraan gehoor gaven, legden den eed af aan den Koning en de Algemeene Staten. VAN HORNES werd in het opperbevel over het voetvolk bevestigd, de Markgraaf van *Havré* tot Bevelhebber der ruiterij, en DE GLIMES over eenige benden van Ordonnantie aangesteld. De geldmiddelen werden geregeld en in *Antwerpen*, *Keulen*, *Brunswijk* en *Engeland* leeningen gesloten. Vele Nederlandsche Edelen schoten aanzienlijke sommen voor. Het verzoek aan de Geestelijken en aan de voorname vrouwen te *Brussel*, hunne kleinooden aan het Vaderland ten offer te brengen, is welligt mede niet geheel te vergeefs geweest. Later werd besloten, de waarde van het geld te verhoogen, en den omloop van Fransche munt te verbieden.

Namen was het eerste Nederlandsche gewest dat afgevaardigden ter Vergadering der Staten van *Braband*, *Vlaanderen* en *Henegouwen* naar *Brussel* zond. Men verklaarde hun, dat het doel van het bijeenroepen der Algemeene Staten was: »1°. het beramen van middelen, om tot eene bevrediging te geraken, die zoo dringend gevorderd werd; 2°. het terugbrengen van *Holland* en *Zeeland* tot het Roomsch-Katholijk geloof en onder de gehoorzaamheid des Konings; en 3°. het vertrek der Spanjaarden," als de eerste voorwaarde, om de binnenlandsche rust te herstellen." Het handhaven van het Roomsch-Katholijk geloof, en het niet gedoogen van eenige andere godsdienst in *de Nederlanden*, hadden zij ook aan den Paus, den Keizer, den Koning van *Frankrijk*, de Koninginne-Moeder, ja zelfs aan de Koningin van *Engeland* te kennen gegeven. *Rijssel*, *Douai* en *Orchies* volgden het voorbeeld van *Namen*. Voorts *Gelderland* en *Zutphen*, die reeds vroeger bij den Raad van State klagten over den kommerlijken stand van zaken hadden ingebragt, en, vermoedelijk, ook *Overijssel;* daarna *Doornik*, *Artois*, *Valenciennes*, *Mechelen* en *Utrecht*. *Friesland* en *Groningen* werden door DE ROBLES verhinderd, afgevaardigden te zenden. Maar uit *Zierikzee* en *Goes*, ofschoon nog in de magt der Spaanschen, verschenen gevolmagtigden (1).

5 v. Wijnmaand 1576 Ondertusschen was, ingevolge een schrijven van ORANJE, onmiddellijk door de Staten van *Braband*, *Vlaanderen* en *Henegouwen* besloten, dat elk dezer gewesten drie ge-

(1) DE JONGE, *Besluit. d. Staten-Generaal*, D. I. bl. 15—93, 227—234, 240—244, 251—263, 265, 279. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 12—33. *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 448, 455. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 719—722, 724. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 118 verso.

magtigden naar *Gent* zou zenden, om met de gelastigden van den Prins en de Staten van *Holland* en *Zeeland* over vrede te handelen, altijd onder voorwaarde, »dat op de Roomsch-Katholijke godsdienst geen inbreuk hoegenaamd gemaakt, of aan het gezag des Konings getornd zou worden." Door *Braband* werden benoemd JAN VAN DER LINDEN, Abt van *St. Geertruida* te *Leuven*, JAN DE MOL, Heer van *Oetingen*, en Dr. ELBERTUS LEONINUS; door *Vlaanderen* GISLAIN TIMMERMAN, Abt van *St. Pieter* te *Gent*, of in zijne plaats Dr. BUCHO AYTA, Kanunnik van *St. Bavo*, FRANÇOIS HALEWIJN, Heer van *Zweveghem*, en de Raadsheer PIETER VAN BEVERE, of Mr. JOSSE HUYSMAN, Lid van den Raad van *Vlaanderen;* door *Henegouwen* MATTHEUS MOULART, Abt van *St. Ghislain*, verkozen Bisschop van *Arras*, CHARLES DE GAVERE, Heer van *Fresin*, en QUINTIN DU PRÉ, eerste Schepen der stad *Bergen*, benevens JAN DE PENNANTS als geheimschrijver. Hun lastbrief hield in: »de onderhandelingen, te *Breda* afgebroken, voort te zetten; aan te dringen, dat tijdens de zamenkomst, aan beide zijden de vijandelijkheden gestaakt wierden, en men wederzijds, daartoe verzocht, de strijdkrachten zou wenden tegen de Spanjaarden en hunne aanhangers, »vijanden van de algemeene rust," zonder dat echter de een zich van eenige plaats ten koste van den ander mogt meester maken, of de soldaten (van den Prins) iets tegen de Roomsch-Katholijke godsdienst en de uitoefening daarvan zouden ondernemen, of eene andere godsdienst (openlijk) belijden; eindelijk te bewerken, dat ook de Roomschgezinden in *Holland* en *Zeeland* ongestoord en onbeleedigd hunne godsdienst uitoefenen." Op den twaalfden van Wijnmaand werd de zamenkomst te *Gent* bepaald, en de Prins van *Oranje* uitgenoodigd er zijne gemagtigden te zenden, ten einde »met allen spoed over de bevrediging te onderhandelen." Tot zijne verzekering zou hem het *Sas van Gent* met het kasteel *Assenede* afgestaan, en zijnen afgevaardigden brieven van vrijgeleide gegeven worden (1). Kort daarna verklaarden de gelastigden der onderscheidene gewesten, dat zij »op bevel des Raads van State, door den Koning met het hoogbewind belast, te *Brussel wettiglijk* en naar *voorouderlijke wijze* als Algemeene Staten waren verschenen, om in naam hunner Meesters zich met den Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland* te verdragen wegens de bevrediging te *Gent* (2)."

1568—1576

7 v. Wijnmaand 1576

10 v. Wijnmaand.

Niet vóór den achttienden van Wijnmaand kwamen de afgevaardigden van den Prins en der Staten van *Holland* en *Zeeland*, te weten: ST. ALDEGONDE, AREND VAN DORP, WILLEM V. ZUILEN V. NIJEVELD, PAULUS BUYS, ADRIAAN VAN DER MIJLE, KORNELIS DE KONINCK, PIETER DE RIJCKE, Baljuw van *Vlissingen*, ANTHONIE VAN ZICKELE, Raadsheer

---

(1) DE JONGE, *Besluit. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 24, 25, 235—239. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 719. DE JONGHE, *Gendtsche Gesch.* D. I. bl. 269.

(2) DE JONGE, *Besluit. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 272.

1568—1576 van *Zeeland*, en ANDRIES DE JONGE, Burgemeester van *Middelburg*, te *Gent* aan (1).
19 v. Wijnmaand. 1576 Bij de onderhandelingen, welke reeds den volgenden dag op het raadhuis geopend werden, heeft hun waarschijnlijk het gevoelen van den Prins, door hem zelven schriftelijk ontvouwd, omtrent de middelen, door welke de rust en vrede hersteld en *de Nederlanden* behouden konden worden, tot leiddraad gestrekt. »Opdat het wederzijdsch mistrouwen verdwijne," zegt ORANJE in dit vertoog, »en allengs diegenen gerustgesteld en bemoedigd worden, welke bij iedere gelegenheid weifelen, is het noodzakelijk, den een of anderen weg tot eene enge en onverbreekbare vereeniging te zoeken, ten gevolge waarvan ieder zal gehouden zijn, in deze zaak met al zijne krachten en middelen te handelen, haar te bevorderen, en zich niet voor eenige opkomende zwarigheid, van welken aard ook, terug te trekken. Het geschiktste en beste middel daartoe is, een Verbond of Compromis op breede schaal te ontwerpen en te stichten, waarbij de gewesten in het algemeen en elk in het bijzonder, als ook de aanzienlijkste Heeren en Edelen, voor altijd door eed en handteekening, naar vorm en wijze in dergelijke gevallen gebruikelijk, zoo naauw en plegtig mogelijk zich moeten verpligten, door alle middelen en met alle krachten het Vaderland en de vrijheid te handhaven tegen de dwingelandij en verdrukking der Spanjaarden en hunner aanhangers, tot den laatsten droppel bloeds, tot den laatsten ademtogt, en tot op de geheele bevrijding des Vaderlands, op straffe van eeuwige eerloosheid tot het verste nageslacht, en verklaard te worden voor vijanden des Vaderlands met verbeurte van lijf en goed. Hierdoor zal men niet alleen de genoemde uitkomsten verkrijgen, maar ook alle strikken en verderfelijke kuiperijen vermijden, welke de vijanden van de algemeene welvaart niet in gebreke zullen blijven door beloften, omkooping en andere lokazen in het werk te stellen. Voorts moet men trachten door doeltreffende en eerlijke middelen geld bijeen te brengen, om den krijg, welke te wachten is, op die wijze te kunnen voeren als de Prins in een ander geschrift, den Heer van *Havré* ter hand gesteld, heeft opgegeven. Om voorts altijd in staat te zijn het Land van alle benoodigdheden te voorzien, zij men vroegtijdig er op bedacht, de toegangen open te houden, langs welke men de genoemde benoodigdheden moet aanvoeren, die in zoo groote hoeveelheden als mogelijk moeten opgestapeld en den vijand onttrokken worden. Uit dien hoofde is het noodzakelijk, zich van de wegen, die naar *Duitschland* leiden, te verzekeren en ook goede gemeenschap met de stad *Luik* te onderhouden, opdat zij ons genegen blijve en wij ons van daar al datgene kunnen verschaffen, wat wij noodig hebben, en ook de vijand niet de krijgsbehoeften en levensmiddelen wegslepe, welke van

(1) DE JONGE, *Besluit. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 268. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 719. V. METEREN, *Hist. d. Nederl Oorl.* B. VI. bl. 122. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 462.

dien kant aangevoerd worden, en die derwijze in aanmerking dienen te komen en van 1568—1576
zoovcel belang zijn, dat wanneer men, gelijk betaamt, zorg draagt, dat de vijanden er van verstoken blijven, deze allengs van alle middelen beroofd zullen zijn, om eene stad te belegeren en te bombarderen, daar hun kogels en andere krijgsbehoeften ontbreken. — Evenzeer zal het noodig zijn, zoolang *Friesland* en *Groningen* door de Spanjaarden bezet en ons vijandig blijven, met de Graven van *Embden* in onderhandeling te treden, opdat de vijand van daar niet voorzien worde van koren, zout, hout, krijgsbehoeften en andere voorwerpen, welke de zee hun aanbrengt, en waardoor hij afgehouden wordt met de Staten eindelijk den vrede te sluiten. Kan men het niet met beide Graven eens worden, men trachte dan ten minste eenen van hen te winnen, en houde in elk geval gewapende vaartuigen op de *Eems*, om alle gemeenschap en handel met *Friesland* te beletten. — Insgelijks zal het noodig zijn, zoo spoedig mogelijk naar den voorraad van koren, in het Land aanwezig, te vernemen, opdat men er zich in tijds van voorzie, om alle belemmeringen in het vervolg te voorkomen en zulks te meer, daar het te vreezen is, dat *Dantzig* (toen in de magt der Keizerlijke partij en tegen den gekozen Koning BATHORI van *Polen*) ingesloten worde, hetgeen den toevoer te water van granen zal stremmen. — Om dezelfde reden zou het ook raadzaam zijn, den geheelen voorraad van koren, nu op het platte land naar den kant van *Luik* en *Waalsch-Braband* verspreid, tijdig naar de steden en versterkte plaatsen te vervoeren, zelfs (tusschen) *Leeuwen*, *Thienen*, *Leuven*, *Diest*, *Mechelen* enz. — Het zal evenzeer noodig zijn, een voorraad van buskruid en andere krijgsbehoeften op te doen, en tot dat einde magazijnen aan te leggen en opzigters aan te stellen, om er voor te waken. — Wat den aanstaanden nieuwen Landvoogd DON JAN *van Oostenrijk* betreft, deze zal zich ongetwijfeld terstond tot Opperhoofd der Spanjaarden en, keert men het niet in tijds, tevens voor nul en van geener waarde verklaren al hetgeen tot nu toe door den Raad van Staat, of op diens naam, te gunste van onze zaak en ten nadeele der Spanjaarden verrigt is. Zelfs zal hij genoemden Raad ontbinden en al diens gezag vernietigen, zoo als duidelijk uit het berigtschrift (*advis et instruction*) van DE RUEDA blijkt; zonder nog in aanmerking te nemen, dat zoodra DON JAN *van Oostenrijk* den titel van Landvoogd aanneemt, dien hij van den Koning reeds heeft verkregen en aanvaard, die Raad wezenlijk en indedaad ontbonden en buiten werking gesteld is. Het is boven alles noodzakelijk maatregelen daar tegen te nemen, door in de eerste plaats de besluiten en bekendmakingen, door den Raad van State uitgevaardigd, ten plegtigste te doen bevestigen en bekrachtigen; en vervolgens van wege de Algemeene Staten des Lands een Algemeenen Raad (*Conseil Général*) in te stellen, uit eenige Heeren of Edelen, of wel uit andere der aanzienlijkste personen van elk gewest zamengesteld, en aan welken Raad magt en gezag zal worden verleend, om het geheele

1568—1576 beheer der zaken van Staat en de Regering des Lands uitteoefenen voor en in naam van de Staten des Lands (1)."

Na het onderzoek der wederzijdsche geloofsbrieven, besloten de afgevaardigden te *Gent* onmiddellijk tot een wapenstilstand aan beide zijden voor onbepaalden tijd. In
20 v. Wijnmaand 1576 *Holland* werd dan ook bij openbare geschrifte op lijfstraffe verboden, een onderdaan des Konings te beleedigen of te benadeelen (2). Den volgenden dag toonden de Hollandsche en Zeeuwsche gemagtigden aan de Vergadering eenige brieven in cijfferschrift, zoo door den Koning van *Spanje* aan DE RUEDA, als door dezen aan dien Vorst, en door andere Spaanschgezinden in *de Nederlanden* geschreven, waaruit duidelijk bleek, dat men de Nederlanders door misleiding en veinzerij (*abusion et simulation*) poogde onder het juk te brengen, terwijl zij tevens hevige uitvallen inhielden tegen den Hertog van *Aarschot*, den Graaf van *Eberstein*, den Heer van *Champigni* en anderen. Deze brieven waren in *Vlaanderen* onderschept en door den Graaf van *Roeulx* aan ORANJE gezonden, wien het gelukt was hen te ontcijfferen, en die terstond den hoofdinhoud daarvan aan den Raad van State, de Algemeene Staten te *Brussel*, de Gewestelijke Staten, en de Stedelijke Regeringen had medegedeeld (3). Er is aangemerkt, »dat in deze brieven ongetwijfeld wel uitdrukkingen zijn voorgekomen, welke den Staten weinig gunstig waren, maar dat men misschien hiervan te veel ophef gemaakt heeft; dat men niet moet vergeten, dat de Spaansche Legerhoofden niets hadden verrigt, wat hun een verwijt van den Koning kon verwekken; dat klagten over de vijandelijke houding der Staten tegenover de vreemde soldaten, in het algemeen gemakkelijk ingang bij FILIPS moesten vinden; eindelijk, dat men in alles kwaden wil vermoedde, en het uiterste wantrouwen aan de orde van den dag was. Dat DE RUEDA zich het bewind van zaken toeeigende, mogt door de Staten als eene ongepaste aanmatiging beschouwd worden, de Koning kon niet van hetzelfde gevoelen zijn (4)." — ORANJE verzuimde niet den gezamenlijken afgevaardigden te *Gent* zijn wensch te kennen te geven, dat deze brieven niet alleen hunne oogen omtrent 's Konings ware bedoeling mogten openen, maar inzonderheid hen aansporen, de onderhandelingen zoo spoedig mogelijk tot een gewenscht einde te brengen, en dat zij zich niet, gelijk tot nu toe, te veel met verschillende zaken en beuzelingen mogten ophouden." Sedert moest hij hen nog dikwerf vermanen, den vrede toch tot stand te brengen, en hun meer dan eens voor oogen houden, dat hij

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 436—440.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 719. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 462.

(3) DE JONGE, *Besluit. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 269. *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 451. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 127—129.

(4) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 451.

schier betwijfelde, of zij dien wel ernstig wilden en vermoedde, dat men »met hem niet op zijn Vlaamsch, maar op zijn Italiaansch of Spaansch dacht te onderhandelen (1)." 1568—1576

Ondertusschen verzochten de Algemeene Staten, door middel van den Heer VAN DEN TYMPEL, van ORANJE hulp tegen de Spanjaarden te *Aalst*, welke door hunne strooptogten dreigden, het land in eene woestenij te herscheppen. De Prins, die uit eigen beweging den Staten zijne goede diensten aangeboden en zulks reeds met daden bevestigd had, wilde ook thans niet in gebreke blijven. Voor den bijstand, dien hij verleend had en nog verleenen zoude, boden hem de Staten *Nieuwpoort*, *Duinkerken*, of *Sluis* in *Vlaanderen* tot waarborg aan. Hij verlangde de beide laatstgenoemde steden, doch nam met *Nieuwpoort* genoegen; later is hem *Sluis* in *Vlaanderen* afgestaan (2).

Keizer MAXIMILIAAN II, welke steeds veel belang in de zaak der Nederlanders gesteld had, was den twaalfden van Wijnmaand overleden. De gezanten der Algemeene Staten en die van den Prins van *Oranje*, van *Holland* en van *Zeeland* waren door zijn zoon, den Roomsch-Koning RUDOLF II, goedgunstiglijk ontvangen; en 's Prinsen gezant THEODORUS VAN NIENBURG van *Haarlem* werd met eene eereketen van twee honderd kroonen begiftigd en hem een brief aan zijn Meester medegegeven (3). Bij een vroeger schrijven had RUDOLF den Algemeenen Staten verzekerd, dat het lot der *Nederlanden* hem even als zijn vader te harte ging en hij afgezanten zou zenden, om den vrede tot stand te helpen brengen, maar hen tevens vermaand, rust en eensgezindheid te bewaren en zijne beschikkingen met geduld af te wachten (4).

Weinig dagen vóór de ontvangst van dien brief had *Maastricht* een schrikkelijk lot getroffen. Spaansch en Duitsch krijgsvolk lag aldaar in bezetting. De Duitschers echter, vier vaandels van de afdeeling des Graven van *Eberstein*, vereenigden zich met de burgers en verklaarden zich voor de Staten, waarop de Spaansche Bevelhebber MONTESDOCA en zijne soldaten over de Maasbrug naar *Wijk*, door MARTIN D'AYALA bezet, zich terug trokken, doch nog eenige torens nabij de Brusselsche poort inhielden. De stedelijke Regering noodigde MONTESDOCA op het stadhuis, om over een verdrag te spreken, onder belofte, dat hem geen leed zou geschieden, maar liet hem, toen hij verscheen en zich beleedigende uitdrukkingen veroorloofde, in hechtenis nemen. D'AYALA kwam dadelijk met

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 451, 465—467, 480. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 138.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 463, 464, 465, 482. DE JONGE, *Besluit. d. Staten-Gen.* D. I. bl. 43, 47, 48, 65, 71, 72, 82, 88, 107.

(3) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 425, 426.

(4) DE JONGE, *Besluiten der Stat. Gen.* D. I. bl. 276—278.

1568—1576 vijftig muskettiers, om hem met geweld in vrijheid te stellen, doch werd door de burgers en Duitschers gedwongen naar *Wijk* terug te keeren. Uit de torens echter konde men de Spanjaarden niet verdrijven, en zond, doch te laat, naar *Brussel* om hulp. DON FERDINAND DE TOLEDO en DON ALONZO DE VARGAS waren reeds met eenige benden, zoo te voet als te paard, in aantogt en vernamen onderweg uit een bode van D'AYALA, wat in *Maastricht* gebeurd was. Dadelijk stak DON FERDINAND met een deel van het voetvolk in schuiten over naar *Wijk*, om zich van de Maasbrug te verzekeren, welke de burgers trachtten te versterken. Het andere gedeelte, of de achterhoede, en eenige ligte ruiters, welke hij liet afzitten, trokken onder aanvoering van DON PEDRO DE TASSIS, door de zwaargewapende ruiterij van JAN BAPTISTA en CAMILLA DELMONTE gevolgd, op de Brusselsche poort aan. De burgers voerden wel eenige stukken geschut op den wal, maar konden, door de Spanjaarden uit de torens hevig bestookt, de poort niet verdedigen, welke door DE TASSIS in brand geschoten werd. Beide, ruiterij en voetvolk, stormden nu ter stad in, en in de versperde straten werd hevig gevochten. Op dit oogenblik drongen DON FERDINAND en D'AYALA, welke de brug bemagtigd hadden, binnen. De Duitsche soldaten, op het plein van *St. Servaas* in
20 v. Wijnmaand 1576 slagorde geschaard, gaven zich terstond aan de Spanjaarden over, en wierpen de schuld op hunne Hoplieden, dat zij zich voor de Staten verklaard hadden. De burgers, zich ziende van voren en van achteren bestreden en door de Duitschers in den steek gelaten, vlugten waar de vrees hen henen drijft; eene menigte sneuvelt door het zwaard, velen verdrinken in *de Maas*, anderen komen om in de vlammen der huizen, door de Spanjaarden in brand gestoken. De kerker wordt opengeslagen en MONTESDOCA in vrijheid gesteld. Allen, welke de Spanjaarden ontmoeten, worden neergesabeld, de huizen geplunderd, waartoe de Duitsche soldaten de hand leenden, vrouwen en maagden geschonden, en zoo vele buitensporigheden bedreven, dat die burgers, welke er het leven afbragten, zich ongelukkiger achtten dan die, welke dapper vechtende waren omgekomen. De Spanjaarden hadden betrekkelijk weinig volk, en slechts één man van rang, den Ritmeester DON ANTONIO DE TOLEDO, verloren. De vier Duitsche vaandels werden door hen op nieuw in eed genomen, en in de omliggende dorpen gelegerd (1).

Schrik en ontsteltenis en afgrijzen verwekte alom het berigt dezer noodlottige ge-

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 456, 474, waar dit voorval op den 19 van Wijnmaand gesteld wordt. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 76, 274. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVII. p. 341—343. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 162. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 499, 500. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 244, 245. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 323. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. p. 206. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 235, 236. BOR, *Hist. d. Nederl Oorl.* D. I. B. IX. bl. 725. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 120. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 463, 464.

beurtenis. De burgers van *Brussel* en andere Brabandsche steden baden den Prins van *Oranje* om hulp en verlangden vurig, dat hij kwame »om te bevelen en te gebieden, ja, zelfs het geheele bewind van zaken op zich te nemen (1).” De Algemeene Staten verboden het koopen der goederen in *Maastricht* geplunderd en gelastten, de bezittingen der Spanjaarden in *Brussel* aan te slaan, en de opbrengst er van ten nutte des Vaderlands te besteden. Ook trokken zij den lastbrief in van SANCHO D'AVILA, welke zich den titel van Admiraal had aangematigd. Zij versterkten, zoo veel mogelijk, de krijgsmagt en besloten tot het heffen van een honderdsten penning. Insgelijks drongen zij bij den Raad van State aan, een groot getal krijgsvolk ter verdediging van *Antwerpen* te zenden (2). Der Spanjaarden bedoeling, zich van deze rijkste stad der *Nederlanden* meester te maken, was genoeg bekend. Het was inmiddels DE RUEDA en SANCHO D'AVILA gelukt, den Graaf van *Eberstein*, Bevelhebber der Duitsche soldaten in *Antwerpen*, weifelend van aard, naar het schijnt, en welligt bekoord door de hoop op buit, te bewegen, zich schriftelijk te verbinden, voortaan noch aan de bevelen van den Raad van State, noch van de Algemeene of bijzondere Staten te gehoorzamen, geen krijgsvolk in de stad te laten, en de burgerij te ontwapenen. Behalve onderscheidene Duitsche en Spaansche Hoplieden, werd deze overeenkomst of verbindtenis, in het Spaansch opgesteld, door KORNELIS VAN DEN EINDEN, welke over eenige vaandels in *Antwerpen* het bevel voerde, onderteekend. EBERSTEIN echter gevoelde hierover spoedig berouw, bekende zulks aan DE CHAMPIGNI, en poogde zich daarmede te verontschuldigen, dat men hem gedwongen had zekere punten te onderteekenen, die in de Spaansche taal waren opgesteld met welke hij zeer weinig vertrouwd was. DE CHAMPIGNI had reeds lang een kwaad vermoeden tegen de Spaansche en Duitsche krijgsoversten in *Antwerpen* gekoesterd, en vandaar den Raad van State, doch vruchteloos, aangeboden, hen gevangen te nemen, indien men hem en MOUSSENHAM slechts den last daartoe geven wilde. De Staten, te *Brussel* vergaderd, trachtten nu het gevaar, welk *Antwerpen* bedreigde, af te wenden en zonden vooreerst vier vaandels Walen van MONDRAGON's afdeeling, welke in hunne dienst waren overgegaan, naar *Walem*, een dorp tusschen *Mechelen* en *Antwerpen*, om de burg over het watertje *de Ade* aldaar te bezetten, en alzoo den Spanjaarden in *Lier* de gemeenschap met *Antwerpen* af te snijden. JULIAAN ROMERO, hiervan verwittigd, ontbood uit *Herenthals* de kornet ruiters van MENDOZA en een vaandel voetvolk onder MARTIN ORZAAS, met welke en nog vijfhonderd schutters hij de Walen overviel en versloeg. Kort daarna tastte hij den Heer van *Floyon*, die zich voor de Staten verklaard had en met vijf vaandels naar *Mechelen* in aantogt

1568—1576

29 v. Wijnmaand 1576

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 456. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. I. bl. 71, 72.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. I. bl. 61, 71, 72, 73, 85, 94, 96, 97, 99, 100, 103.

1568—1576 was, tusschen *Lier* en *Herenthals* aan, behaalde, na eene hevige schermutseling, de overwinning en voerde zelfs FLOYON gevangen naar *Lier*. Nu zonden de Staten den Markgraaf van *Havré* naar *Antwerpen* met acht vaandels onder den Heer van *Berseele*, zeven onder Graaf FILIPS *van Egmond*, drie onder den Heer van *Heze*, en drie, welke van *Namen* waren gekomen, alzoo een en twintig vaandels, meest alle nieuwgeworven voetvolk; daarenboven vier benden van Ordonnantie te paard van de afdeelingen AARSCHOT, HAVRÉ, BOSSU, en des Burggraven van *Gent*, en zes kornetten ligte ruiters onder den Heer van *Bevere*. HAVRÉ was vergezeld door den Heer van *Capres* en den Veldmaarschalk DE GOIGNIES, maar onvoorzien van grof geschut, van schansgravers en zelfs van genoegzaam buskruid. CHAMPIGNI, welke altijd het zenden van krijgsvolk naar *Antwerpen* had afgeraden, om botsing met de Duitsche soldaten te voorkomen, weigerde deze benden binnen te laten, vooreerst dewijl zij geen uitdrukkelijk bevel van de Staten konden toonen, en hij, in de tweede plaats, het dienstiger oordeelde, dat zij zich buiten de stad nedersloegen, om den Spanjaarden van *Aalst*, *Lier*, en *Maastricht* den toegang naar het kasteel te beletten; zij zouden door hem toereikend van levensmiddelen voorzien worden. De negen vaandels van EBERSTEIN, met de burgers vereenigd, waren naar zijn gevoelen toereikend, om de stad te verdedigen; de zes beëedigde gilden waren reeds in de wapenen, en hij had de noodige maatregelen genomen, om een uitval van de bezetting des kasteels ondoenlijk te maken. Hij vermaande den Graaf van *Eberstein*, zich naar de muren te begeven, om zijne soldaten over de komst van der Staten benden gerust te stellen, daar zij vermoedden, dat men hen verraden wilde. Hierin werden zij door de Oversten POLWEILER, FUGGER en FRONSBERG versterkt, die met SANCHO D'AVILA heulden, en juist op den wal gekomen waren, om hen tot muiterij aan te zetten, waarbij zij zich niet ontzagen, EBERSTEIN zelven op het hevigst te beleedigen. De gemoederen werden verbitterd, de wapens opgevat, en de Duitsche Oversten door EBERSTEIN's soldaten met gevelde lansen naar het kasteel teruggejaagd. Op een bevel van den Raad van State, het krijgsvolk in te ne-

3 v. Slagtm. 1576 men, opdat men in *Antwerpen* niet voere, zoo als men in *Maastricht* gevaren was, moest DE CHAMPIGNI toegeven, en der Staten benden trokken tegen den middag in de stad. De ruiterij sloeg zich neder op de Paardenmarkt, en het voetvolk werd in de wijken naar den kant van het kasteel gelegerd. Vele Italiaansche en Spaansche kooplieden vlugtten hierop in allerijl met hunne kostbaarste have naar SANCHO D'AVILA. Terstond werd de stad uit het kasteel hevig beschoten, en tevens een woedende uitval gedaan, doch een vaandel van EGMOND, onder den Heer DE FONTAINE, dreef D'AVILA's benden terug. Op den eisch van DE CHAMPIGNI waren binnen één uur tien- of twaalf duizend burgers met allerlei werktuigen gereed, om schansen naar het kasteel en in eenige straten op te werpen, en bragten ook wolbalen, hop- en korenzakken en andere voorwerpen aan, welke de kogels onschadelijk konden maken. De Walen

bezetten de wachtposten van *St. Joris* tot aan *St. Michielsklooster;* de Duitschers werden dieper in de stad verplaatst. Het hevig vuren van het kasteel, dat onafgebroken en den geheelen nacht voortduurde, vertraagde den arbeid aan de verschansingen, op welke het hoofdzakelijk gerigt was. Zelfs de Waalsche bevelhebbers, welken het opzigt over deze werken was toevertrouwd, verlieten hunne posten en zwierden door de straten, even als hunne soldaten, om goede huizen voor zich ter inlegering te zoeken. CHAMPIGNI liet de verlatene plaatsen door burgers bezetten, en moest niet zonder levensgevaar, met den degen in de vuist, de Walen beteugelen, welke aanvingen te plunderen. Grooter werd de verwarring, toen Hopman KASPAR ORTIS, bij een nachtelijken uitval van het kasteel, veertig of vijftig burgers doodde en verscheidene huizen in brand stak, die met moeite en gevaar, daar het kogels uit het kasteel regende, gebluscht werd. Om het vijandelijk vuur tot zwijgen te brengen, plantte DE CHAMPIGNI zelf, met behulp der burgerij, daar de soldaten zich uiterst onwillig toonden, eenig geschut in den *Schermerhof*, dat echter weinig tegen het kasteel uitrigtte. — De bezetting aldaar ontving den volgenden morgen uit *Aalst*, *Lier*, *Breda* en *Maastricht* eene versterking van vierduizend Spanjaarden en duizend Duitschers, die met de vier vaandels onder KORNELIS VAN DEN EINDEN in *Antwerpen* verstandhouding onderhielden. In den namiddag rukten de benden van het kasteel over de verschansingen, door de Waalsche soldaten, ondanks alle pogingen van CHAMPIGNI hen tot staan te bewegen, bij den eersten aanval lafhartig verlaten, in de stad en verdeelden zich in vijf straten, waar allerhevigst werd gevochten. Niettegenstaande VAN DEN EINDEN onmiddellijk met zijn volk tot de Spanjaarden overliep en de Walen hunnen pligt evenzeer verwaarloosden, streden de burgers en de Duitschers onder EBERSTEIN met gelijke dapperheid maar minder geregeld dan de oude Spaansche soldaten, die door geoefende Bevelhebbers aangevoerd, in gesloten gelederen op het stadhuis aanrukten. Uit de vensters van dat gebouw en der belendende huizen vinnig beschoten, staken de Spanjaarden eindelijk het raadhuis, dat tweemaalhonderd duizend kroonen gekost had, in brand, zoodat de meesten, die er zich op bevonden, in de vlammen omkwamen en de anderen zich naar beneden te berste sprongen. CHAMPIGNI, welke zich wakker van zijn pligt had gekweten, ziende dat alles in de oude stad verloren was, snelde naar de Nieuwstad, om het Oosterhuis te beschermen. Doch omringd door de verraderlijke Duitschers, verlaten door de eerlooze Walen, en niet gehoorzaamd door de ruiterij, welke hij met beloften en bedreigingen tot tegenstandbieding aanspoorde, zag hij ook hier geene hoop op redding, en de verschrikte burgers sprongen, om zich te bergen, in de schuiten, die aldaar in de vaart lagen, waarbij eene menigte volks en de Graaf van *Eberstein* met den Heer van *Bevere* verdronken. EGMOND, CAPRES en GOIGNIES werden gevangen genomen en naar het kasteel vervoerd. Nu besloot CHAMPIGNI ten minste

1568—1576

4 v. Slagtm. 1576

1568—1576 het bolwerk *Kattenberg* te verdedigen, en vond er den Markgraaf van *Havré* met eene bende onwillige soldaten. De aanrukkende ruiters van DE TASSIS, welke de vlugtelingen nazetteden, deden hem op eigen redding bedacht zijn, en hij en HAVRÉ lieten zich langs de borstwering neder en ontkwamen op 's Prinsen schepen. Eenige woedende Spaansche ruiters renden hen achterna, doch vonden met een groot aantal burgers en soldaten, die zich al zwemmende trachtten te redden, hun graf in den vloed. Ondertusschen hadden de Spanjaarden allen, die zij ontmoetten, zelfs verscheidene Regeringsleden, welke voor Spaanschgezind gehouden werden, neergesabeld en het aanzienlijkste gedeelte van *Antwerpen* in brand gestoken. Tegen den avond was de stad geheel in hunne magt, en leverde een schrikkelijk schouwspel op. Het bloed stroomde langs de straten, die bedekt waren met de ondereen gemengelde lijken van vijf en twintig honderd burgers en soldaten, en van een groot aantal paarden, want schier al de Staatsche ruiters met hunne rossen waren in de pan gehakt. Het getal dergenen, die verdronken, wordt even hoog geschat. Velen kwamen om in de vlammen, welke uit vijfhonderd, naar anderen, wel achthonderd der voornaamste huizen opstegen en het akelig nachttooneel verlichtten, of werden door de instortende muren verpletterd. De Waalsche en Duitsche soldaten, welke men naderhand in de woningen verborgen vond, werden in koelen bloede vermoord, zoodat, in het geheel, zevenduizend menschen in *Antwerpen* zijn omgekomen. — De Spanjaarden telden niet boven de tweehonderd dooden, onder welke de aanvoerder der muitelingen van *Aalst* JUAN DE NAVARESE zich bevond, en ruim eens zooveel gekwetsten.

De rampzalige stad strekte drie dagen achtereen ten prooi aan den moedwil der soldaten, welke er al die gruwelen pleegden, waarvan *Zutphen*, *Naarden*, *Mechelen* en *Oudewater* reeds het tooneel geweest waren. DE RUEDA hitste hunne woede aan, terwijl D'AVILA, ROMERO en andere Bevelhebbers hen tot matiging vermaanden. Toen de moordlust verzadigd was, werd de roofzucht bevredigd. Men verge den Geschiedschrijver niet, dat hij de folteringen en doodsangsten schetse, welke de onmenschelijke krijgers den inwoners deden ondergaan, om hen tot het uitleveren of aanwijzen hunner schatten te dwingen, waarbij ouderdom, kunne, rang noch stand ontzien werden; of dat hij op nieuw afgrijsselijkheden verhale, welke de menschheid onteeren en het zedelijk gevoel beleedigen. Slechts één bedrijf uit dit bloedig treurspel zij hier opgeteekend. Op den dag des overvals, een Zondag, was een paar jonggehuwden in het ouderlijk huis met eenige vrienden bijeen, om dien avond het huwelijksfeest te vieren. Plotseling wordt de huisdeur opengetrapt, en een Spaansch Hopman met zijne trawanten stuift binnen. Om hen te bevredigen, opent men terstond en gedwee alle kamers, kisten en kasten. Te vergeefs; de monsters doorstooten den bruidegom voor de voeten der bruid, die, »weduwe eer zij vrouw was," in de armen harer moeder vlugt, welke zelf den dood op de lippen heeft. Een Spanjaard strekt de handen

uit, om de schoone maagd weg te slepen. Nu kan de vader, de eenige van al de mannen, die nog in leven gebleven is, zich niet langer bedwingen; hij werpt zich woedend op den soldaat, slaat de nagels der linkerhand hem in het oog, bijt hem in den schouder, en stoot hem een mes in de regterzijde, doch wordt zelf dadelijk door de overigen aangevallen, en zijn lijk met meer dan twintig dolksteken doorboord. De radelooze bruid wordt schier bewusteloos door den Hopman naar het kasteel gesleurd en in zijne kamer opgesloten, terwijl hij zelf ter plundering naar de stad terugsnelt. In de eenzaamheid van hare verbijstering bekomen, en door wanhoop aangedreven over het lot dat haar toeft, is zij op het punt zich met hare gouden halsketen te wurgen, toen de Hopman binnentreedt. Hij, vreemd van elke menschelijke gewaarwording, neemt haar de keten en kleinooden af, scheurt haar de kleederen van het lijf, en geesselt haar tot op den bloede. Nu jaagt hij de ongelukkige moedernaakt in den guren najaarsnacht naar de brandende stad terug, waar een ander booswicht haar vermoordt. 1568—1576

Niet alleen werden de aanzienlijke huizen en de rijke winkels, maar ook de kerken en kloosters geplunderd, waardoor een groote schat van juwelen, kleinooden, goud- en zilverwerk in handen der Spanjaarden geraakte. De burgers moesten daarenboven nog voor geld hun leven koopen, en dit zelfs was niet altijd een zekere waarborg, want was de eene roover vertrokken, dan vertoonde zich niet zelden een ander, welke den reeds van have en goed beroofden man zonder genade vermoordde. De bezittingen der vreemdelingen, zelfs van Spanjaarden, werden niet verschoond. Priesters, Monniken en de Jezuiten moesten mede hunne kostbaarheden en geld overgeven. Men begroot het geheele bedrag der schade, zoo door het plunderen als het verbranden der huizen aan *Antwerpen* toegebragt, op vier en twintig millioen gulden. De geroofde schat werd door de soldaten ten deele verspeeld of op het losbandigste verteerd, ten deele op eene slinksche wijze hun afhandig gemaakt, zoodat weldra de meesten even zoo berooid waren als te voren. —

Nimmer heeft *Antwerpen* van deze ramp, welke de *Spaansche Furie* is genoemd geworden, zich geheel kunnen herstellen. De rueda, zoo veel mogelijk de snoodheid van dit bedrijf bewimpelende, wenschte den Koning met deze *roemrijke overwinning* geluk; en ofschoon filips het niet waagde, de daad openlijk te prijzen, gaf hij door zijn stilzwijgen te kennen, dat hij haar niet afkeurde; ook ontving de rueda zijnen dank, omdat deze zekere geheime brieven, op het kasteel gevonden, verbrand had, welker openbaarmaking men waarschijnlijk niet gaarne zou gezien hebben. Om zich des Konings gunst nog waardiger te betoonen, beval de rueda den wondheeleren der stad, de namen van allen, die zij genezen of nog onder behandeling hadden, schriftelijk op te geven, om hunne goederen verbeurd te kunnen verklaren, onder voorwendsel, dat

1568—1576 zij zich tegen de Spanjaarden verzet hadden, ofschoon de meesten binnenshuis en overmeesterd aan hunne wonden gekomen waren (1).

Diep was de indruk, onbeschrijfelijk de schrik, welke het lot van *Antwerpen* alom verwekte. De Prins van *Oranje* sloeg terstond middelen voor, om de Spanjaarden in hunne woeste vaart te stuiten (2); en de Raad van State haastte zich, de vredespunten, door de gemagtigden te *Gent* den acht en twintigsten van Wijnmaand overeengekomen, te bekrachtigen (3). Van het raadhuis dezer stad werd het verdrag of verbond onder trompettengeschal den volke afgekondigd, met bevel aan elk, in naam des Konings en der Algemeene Staten, den geheelen inhoud daarvan te onderhouden en er niets tegen te ondernemen, onder bedreiging van gestraft te zullen worden als verbrekers van het verbond en belagers der gemeene welvaart. Het verdrag bevatte vijf en twintig punten van dezen inhoud: »De Staten van *Braband*, *Vlaanderen*, *Artois*, *Henegouwen*, *Valenciennes*, *Rijssel*, *Douai*, *Orchies*, *Namen*, *Doornik*, *Utrecht* en *Mechelen* ter eene, en de Prins van *Oranje* met de Staten van *Holland* en *Zeeland* en hunne Bondgenooten ter andere zijde, belooven elkander vriendschap en bijstand met goed en bloed, om inzonderheid de Spaansche soldaten te Lande uit te drijven en hen er buiten te houden. Men zal trachten bij den Koning te bewerken, dat de Algemeene Staten plegtig beschreven worden, gelijk ten tijde van de overdragt der *Nederlanden* door Keizer KAREL V aan FILIPS, om regel op 's Lands zaken te stellen, inzonderheid op de godsdienst in *Holland*, *Zeeland*, *Bommel* en elders. Niemand buiten *Holland*, *Zeeland* en de met hen verbondene plaatsen, zal zich vervorderen iets te ondernemen tegen het Roomsche-Katholijke geloof. De uitvoering der gestrenge bloedbevelen blijft geschorst, tot op de vergadering der Algemeene Staten daaromtrent een besluit zal genomen zijn. ORANJE zal blijven Admiraal-Generaal en Stadhouder des Konings over *Holland*, *Zeeland* en de plaatsen daarmede vereenigd, »om in alles te gebieden, zoo als hij tegenwoordig doet, met dezelfde ambtenaren en overheidspersonen, zonder eenige verandering of nieuwigheid, tenzij met zijne toestemming en wil, tot dat door de Algemeene Staten, na het vertrek der Spanjaarden, anders bevolen

8 v. Slagtm. 1576

(1) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVII. p. 344—352. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 163—166. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VIII. p. 500—503. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 245—249. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 314. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 207—210. DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 220—223. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 237—239. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 727—739. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 120—122. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 464—475.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 484—487.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 473. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. I. bl. 95, 96. DE JONGHE, *Gendtsche Gesch.* D. I. bl. 277.

worde." De plaatsen evenwel die thans niet in 's Prinsen magt zijn, ofschoon gelegen 1568—1576 in *Holland* of *Zeeland*, blijven hiervan uitgezonderd ter tijd toe, dat zij dit Verbond omhelsd en van den Prins in het stuk van godsdienst of in andere opzigten voldoening (*satisfactie*) ontvangen hebben. Alle gevangenen, en met name de Graaf van *Bossu*, zullen zonder losgeld geslaakt worden. De Prins en alle anderen, inzonderheid de gemalin van den Rijngraaf, eertijds weduwe van HENDRIK *van Brederode*, en de Graaf van *Buren*, worden in al hunne verbeurdverklaarde goederen hersteld. Op vervreemde roerende goederen echter zal men wederzijds geen verhaal hebben. De zuilen en zegeteekenen, door ALBA tot spot en hoon der Nederlanders opgerigt, zullen vernield worden. De geestelijken worden hersteld in het bewind hunner goederen in *Holland* of *Zeeland* gelegen, zoo ver het wereldlijke aangaat; den uitgewekenen kloosterlingen zal men behoorlijk onderhoud verschaffen, alles tot op nader besluit der Algemeene Staten. Alle ontërvingen, ter zake van de godsdienst of de beroerten, worden voor nietig verklaard. De waarde der gouden en zilveren munt, welke in *Holland* en *Zeeland* zeer verhoogd was, zal met die, welke deze munten in de overige gewesten hebben, zoo veel mogelijk op gelijken voet gebragt worden. Aan de beslissing der Algemeene Staten zij de vraag overgelaten, of de kosten van ORANJE's twee veldtogten al dan niet door al de Nederlandsche gewesten behooren gedragen te worden? De Landschappen en steden, welke thans nog de zijde des vijands aankleven, zullen van dit Verbond uitgesloten zijn, doch zal het hun vrijstaan er deel aan te nemen, wanneer zij de bepalingen, er in vervat, kunnen nakomen (1)."

Door dit verdrag, beroemd in onze geschiedenis onder den naam van *Pacificatie van Gent*, was niet alleen de vrede, maar ook een aanvallend verbond tegen de Spanjaarden tot stand gebragt; en den Prins waren er al die punten, behalve onderscheidene andere, in toegestaan, op welke hij vruchteloos op de bijeenkomst te *Breda* had aangedrongen. De staatkunde en het beleid van WILLEM *van Oranje* hadden eene schitterende zege behaald.

---

(1) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVIII. p. 354—359. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 168. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 318—321. DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 224—233. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 739—741. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 122, 123. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 475—479.

VERBETERINGEN.

Bl. 98. 20 regel van boven, van allen grond ontbloot, *lees:* van genoegzamen grond ontbloot.

» 99. 15 regel v. b. aan de Staten van *Utrecht*, van *Friesland* en van *Gelderland* aflegt, *lees:* aan de Staten van *Utrecht* en van *Gelderland* aflegt.

» » (3) *Groot Placaatb.* D. III. bl. 20, *voeg er bij:* In dien zelfden geest is ook zijn eed aan de Staten van *Friesland. Charterb. v. Vriesl.* D. II. bl. 89, 315—318.

» 131. 22 regel v. b. als afkoop van den Tienden Penning, in zes jaren te voldoen, welke tijdruimte vervolgens tot twee jaren werd ingekrompen, *lees:* als jaarlijksche afkoop van den Tienden Penning voor den tijd van twee jaren.

» 328. 19 v. Slagtm., *lees:* 17 v. Slagtm.

Berigt voor den Binder.

De Platen en Kaarten te plaatsen als volgt:

VIGLIUS VAN ZUICHEM VAN AYTTA	tegenover	bladzijde	18.
Het sneuvelen van ADOLF *van Nassau*	»	»	34.
ADOLF *van Nassau*	»	»	36.
De laatste oogenblikken van EGMOND in den kerker . . .	»	»	62.
WILLEM I, Prins van *Oranje*	»	»	138.
ALBA kondigt 's Konings bevelschrift te *Antwerpen* af . .	»	»	148.
Het sneuvelen van HERMAN DE RUYTER	»	»	154.
WILLEM VAN BLOIS VAN TRESLONG	»	»	172.
DIDERIK SONOY	»	«	186.
FILIPS VAN MARNIX	»	»	198.
KENAU SIMONSD. HASSELAAR	»	»	246.
Kaart van het beleg van *Haarlem*	»	»	252.
PIETER DIRKSZ. HASSELAAR gevangen genomen	»	»	274.
PIETER DIRKSZ. HASSELAAR	»	»	278.
LODEWIJK *van Nassau*	»	»	366.
Voorstelling van het beleg en ontzet van *Leiden* . . .	»	»	382.
Jhr. JAN VAN DER DOES, Heer van *Noordwijk*	»	»	386.
PIETER ADRIAANSZ. VAN DE WERFF, Burgemeester van *Leiden*.	»	»	402.
Togt der Spanjaarden naar *Duiveland* en *Schouwen* . .	»	»	468.
DON LUIS DE REQUESENS Y DE ÇUNIGA	»	»	490.

NB. De plaat, voorstellende de uitvinding der Boekdrukkunst, reeds vroeger afgeleverd, behoort in het volgende stuk geplaatst te worden.

INHOUD.

ZESDE BOEK.

Tweede Gedeelte.

EERSTE HOOFDSTUK.

1568—1576.

Redenen waarom de Koning, naar het gevoelen van ALBA, *geene vergiffenis moest verleenen*, bladz. 5. — *Noodlottige staat van zaken in* de Nederlanden, ald. — *Verlangen van velen, om den Kardinaal* GRANVELLE *weder naar* de Nederlanden *te zenden*, bl. 6 — *Nieuw verbond van eenige uitgewekene Edelen, om de vrijheid te herstellen*, ald. — *Uitgebreidheid der magt van den Raad van Beroerten*, bl. 8. — ALBA, *Voorzitter van dien Raad, heeft alleen eene beslissende stem*, bl. 9. — *Ongelukkige toestand van ons Land*, bl. 10. — *Indaging van Prins* WILLEM *en andere uitgewekenen*, ald. — *De brieven van indaging alom openbaar gemaakt*, bl. 11. — *De Graaf van* Culemborg *verzoekt een uitstel van zes weken, om zich door gevolmagtigden van zijne aangetijgde misdaden te zuiveren*, ald. — FILIPS WILLEM, *Graaf van* Buren, *wordt door* ALBA *uit* Leuven *getroond*, ald. — *List van* ALBA, *om den Graaf in handen te krijgen*, bl. 12 — *Deze vertrekt met zijn gevolg naar* Spanje, ald. — *Zet zijne opvoeding te* Alcala *voort*, ald. — BARLAYMONT *wordt tot voogd en bestuurder der goederen van den jongen Graaf aangesteld*, bl. 13. — *Wederlegging van het gevoelen, dat den Prins het opligten van zijnen zoon aangenaam zou geweest zijn*, ald. — *Schrijven van den Prins aan* ALBA *en den Procureur-Generaal* DU BOIS, bl. 14. — *Merkwaardig verweerschrift van den Prins*, ald. — *Redenen waarom* ORANJE *zoo zeer voor* FILIPS *en* ALBA *te duchten was*, bl. 15. — ALBA *sticht het kasteel te* Antwerpen, ald. — *De stedelijke Overheden leggen aan hem bewijzen over, dat zij zich van haren pligt gekweten hebben*, bl. 16. — *Zijn antwoord aan de afgevaardigden der Regering*, ald. — *Mr.* JAKOB VAN DEN EINDE, *Advokaat van* Holland, *naar* Brussel *gevoerd*, ald. — *Voortzetting der vervolging*, bl. 17. — *Strafbepalingen tegen Geestelijken en Kloosterlingen*, ald. — *Toeleg van* ALBA, *om al de Ketters met éénen slag te treffen*, bl. 18. — VIGLIUS *stelt het heillooze van* ALBA's *maatregelen aan den Koning voor*, ald. — VARGAS, *daarentegen, belooft den Koning goudmijnen uit de verbeurdverklaarde goederen*, ald. — *Mislukte aanslag tegen het leven van* ALBA, ald. — *Vonnis waarbij de Nederlanders verklaard worden leven, have en goed verbeurd te hebben*, bl. 19. — *Door dit vonnis wettigde* FILIPS *den opstand der Nederlanders*, bl. 20. — FILIPS *rekende zich gemagtigd*, de Nederlanden *gelijk* Amerika *en een gedeelte van* Italie *te beheeren*, ald. — *De Nederlanders hangen van den willekeur van* ALBA *af*, bl. 21. — *De ingezetenen ontvlugten, ondanks het verbod van* ALBA, *het Land*, ald. — ALBA *gelast aan de gemeenten te platten lande, hare Priesters tegen de Boschgeuzen te verdedigen*, ald. — *Pogingen van den Prins, om zijne aangeslagene goederen terug te krijgen*, bl. 22. — *De Keizer treedt als bemiddelaar op*, ald. — *De Rijksdag te* Fulda *draagt* MAXIMILIAAN *op, om bij den Koning aan te houden met goedertierenheid te handelen*, bl. 23. — *De Heer* VON DIETRICHSTEIN *wordt naar* Madrid *gezonden*, ald. — ORANJE *beraamt het plan, zich zelven en* de Nederlanden *te wreken*, ald. — *Door zijne betrekkingen*

kan hij op de ondersteuning van Duitschland, Engeland en Frankrijk hopen, bl. 24. — JAN van Nassau verpandt zijne heerlijkheden, en ORANJE verkoopt zijn zilverwerk en huisraad, ald. — JAN BASIUS wordt door den Prins naar de Nederlanden gezonden, ald. — DIDERIK SONOY spoort de Nederlandsche uitgewekenen op, bl. 25. — Geldgebrek van ALBA, ald. — Hij besluit eene belasting te heffen, ald. — Vindt vooral tegenstand bij den Raad van Beroerten, VARGAS uitgezonderd, bl. 26. — GRANVELLE wenscht, dat er eene algemeene vergiffenis geschonken worde, ald. — Klagt in Duitschland over de gedragingen van ALBA, bl. 27. — Zijn vroegere last, om de landlieden van het ambt Nijmegen tegen de Oranjesgezinden te wreken, ald. — Hij bezet Maastricht, Namen en Henegouwen, ald. — ORANJE's plan van aanval, ald. — Plan van den aanval aan den Maaskant, bl. 28. — JAN VAN MONTIGNY wordt genoodzaakt zijnen aanval op Roermonde op te geven, ald. — Gevecht tusschen MONTIGNY en de benden van ALBA, bl. 29. — MONTIGNY wordt gevangen genomen; hij ontdekt aan den Hertog het plan van den Prins, ald. — Het leger verloopt, en de Prins wijkt naar Dillenburg, ald. — LODEWIJK van Nassau onderneemt den aanval aan den kant van Friesland, ald. — Wordt begunstigd door de afwezigheid van den Graaf van Aremberg, ald. — LODEWIJK overrompelt het huis te Wedde, bl. 30. — Bevelen van ALBA, om het voortrukken van LODEWIJK te beletten, ald. — LODEWIJK verdeelt zijn leger in drie deelen en werpt zich in Appingadam, ald. — Vele Friezen voegen zich bij hem, bl. 32. — DIDERIK SONOY wordt door den Hertog van Brunswijk belet met zijne gekochte wapenen van Wezel bij LODEWIJK te komen, ald. — Terugkomst van AREMBERG in Leeuwarden, ald. — De soldaten van ALBA krijgen geene betaling, bl. 33. — MEGEN trekt met zijne benden naar Groningen, om het leger van AREMBERG te versterken, ald. — LODEWIJK trekt naar Winsum, en wordt door AREMBERG gevolgd, ald. — LODEWIJK wordt door de muitzucht zijner soldaten gedwongen naar het huis te Wedde te trekken, ald. — De legers raken den volgenden dag slaags bij Heiligerlee, bl. 34. — De benden van ADOLF van Nassau worden door eenen hinderlaag in verwarring gebragt, ald. — LODEWIJK behaalt de overwinning, ald. — Onzekerheid op welke wijze ADOLF het leven verloor, ald. — Gedenkteeken voor hem opgerigt, bl. 35. — Dood van AREMBERG; zijne afkomst, waardigheden, enz. ald. — Redenen, welke ALBA aanspoorden, het vonnis over de gevangene Edelen te laten voltrekken, bl. 36. — Vonnis tegen ORANJE, LODEWIJK van Nassau, de Graven VAN DEN BERG, CULEMBORG, HOOGSTRATEN en den overleden HENDRIK van Brederode, ald. — Teregtstelling van de Heeren van Villers en Huy, den Baljuw van Enghien, en den Predikant CORNELIS DE MEEN, bl. 37. — EGMOND en HOORNE worden buiten toegang gehouden, ald. — Schrijven van de Gravin van Egmond aan den Koning, ald. — Schrijven van den Keizer te gunste van EGMOND aan den Koning, bl. 38. — Ook ten voordeele van HOORNE, ald. — Brief van MANSFELD aan den Koning over het schenden van het voorregt der Ridders van het Gulden Vlies bij de gevangenneming van EGMOND en HOORNE, bl. 39. — Volmagt van den Koning, om de Ridders van het Gulden Vlies in regten te vervolgen, bl. 40. — ALBA onderzoekt de Registers van het Gulden Vlies, bl. 41. — AARSCHOT en BARLAYMONT laten zich door de redenen des Hertogs niet overtuigen, ald. — De Koning geeft VIGLIUS hoogen lof voor de kennis en schranderheid, welke deze, ter zake van de statuten der orde, had ten toon gespreid, bl. 42. — Onderzoek of FILIPS regt had, zich als Grootmeester te doen vervangen, ald. — De gronden waarop VIGLIUS 's Konings handelwijze, ten opzigte van EGMOND en HOORNE, verdedigde, bl. 43. — De algemeene meening achtte de voorregten der Vliesridders verkracht, bl. 44. — Privilegie der Vliesridders door den Keizer in 1531, op het Kapittel te Doornik verleend, bl. 45. — Het geregtelijk onderzoek van EGMOND en HOORNE is reeds in Slagtmaand 1567 te Gent begonnen, bl. 46. — De antwoorden van EGMOND bij het eerste verhoor, bl. 46. — Bij het tweede verhoor, bl. 49. — Bij het derde verhoor, bl. 55. — Bij het laatste verhoor, bl. 56. — Het verhoor van HOORNE loopt over dezelfde punten, bl. 58. — Acte van beschuldiging, ald. — Beide Graven moeten binnen vijf dagen, zonder hulp van eenig regtsgeleerde, daarop een schriftelijk antwoord inleveren, ald. — Hunne verantwoording, bl. 59. — De wijze van regtspleging zelfs door Spaanschgezinden afgekeurd, ald. — Vertoog van PIERE ARSET aan den Hertog, dat de acte van beschuldiging geen in regten geldig bewijs oplevert, bl. 60. — Onderzoek of de beide Graven van hoogverraad zijn vrij te pleiten, ald. — DE LANDAS

en de Graven van Hoogstraten en Nieuwenaar sparen geene moeite ten behoeve der beschuldigden, bl. 61. — Egmond en HOORNE weigeren de bevoegdheid der regters te erkennen, ald. — De Hertog geeft den Bloedraad het besluit des Konings te kennen, en het doodvonnis wordt over de beide Graven besloten, ald. — De Raad tracht den Hertog tot goedertierenheid te stemmen, ald. — Spoed van ALBA, om het doodvonnis te doen voltrekken, bl. 62. — De Graven worden onder een sterk geleide van Gent naar Brussel vervoerd, ald. — Op den dag van hunne aankomst wordt hun vonnis door den Griffier PRAATS aan den Bloedraad medegedeeld, ald. — De Bisschop van Iperen komt te Brussel, om EGMOND ten dood voor te bereiden, ald. — Deze berust in zijn lot en schrijft aan den Koning, ald. — De Graaf van HOORNE is minder gelaten, bl. 63. — Teregtstelling van EGMOND, ald. — Van HOORNE, bl. 64. — Droefheid over den dood der beide Graven, ald. — Schrijven van ALBA aan den Koning na de teregtstelling, bl. 65. — De Bisschop van Iperen, de Keizer en de Gravin van Egmond smeeken den Koning, dat de goederen van den Graaf aan zijne familie mogen teruggegeven worden, ald. — De Gravin komt op den dag der teregtstelling te Brussel, bl. 66. — De goederen van EGMOND worden aan zijne kinderen teruggegeven, ald. — Droefheid over den dood der beide Edelen in de Nederlanden en zelfs te Madrid, ald. — Misnoegen van den Keizer over deze strafoefening, bl. 67. — Gevoelens van BARLAYMONT en andere staatslieden over de openlijke teregtstelling, ald. — Gevoelen van den Prins van Oranje hierover, ald. — Afkomst van LAMORAAL Graaf van Egmond, ald. — Vergezelt den Keizer naar Afrika, bl. 68. — Is tegenwoordig bij de voltrekking van het huwelijk van FILIPS met MARIA, Koningin van Engeland, ald. — Karakter, en gedrag als krijgs- en staatsman, bl. 69. — Zijne koningsgezindheid en kortzigtigheid, ald. — Afkomst van FILIPS van Montmorency, Graaf van Hoorne, bl. 70. — Alba verlangt, zoodra de regtsgedingen der overige gevangenen opgemaakt zijn, eene algemeene vergiffenis, bl. 71. — Zijne beschrijving van den toestand des Lands, ald. — Gaat niettemin voort met zijne wreedheid, ald. — Bevelschrift van den Koning ten opzigte van de goederen der voortvlugtigen, bl. 72. — De Prins van Oranje maakt van deze omstandigheden gebruik, om den Keizer voor de belangen der Nederlanden te winnen, ald. — Indruk, welken de onthoofding van EGMOND en HOORNE in Duitschland maakte, bl. 74. — Mislukte onderneming van den Heer DE COCQUEVILLE, ald. — De Graaf van Megen komt na den slag bij Heiligerlee in Groningen, bl. 75. — Lodewijk verwacht dagelijks meer krijgsvolk tot versterking, ald. — Zijn plan om eenen aanslag op Groningen te wagen, ald. — Wanneer hem dit mislukt, zou hij naar Delfzijl terug trekken, bl. 76. — Was ook deze onderneming vruchteloos, dan zou hij een aanslag op Enkhuizen beproeven, ald. — Oranje keurt alleen dit laatste plan goed, ald. — Lodewijk stelt de omstreken onder brandschatting, ald. — Verbod van ALBA om aan LODEWIJK eenige brandschatting te betalen, bl. 77. — Alba zendt DE HIERGES en DE BILLY met krijgsvolk af, om zich met Hertog ERIK van Brunswijk te vereenigen en gezamenlijk naar Groningen op te rukken, bl. 78. — Brief van LODEWIJK aan MEGEN, ald. — Deze zendt den brief aan ALBA, bl. 79. — Joost van Schouwenburg komt met versterking in de legerplaats, bl. 80. — Boschhuizen kruist voor Delfzijl, ald. — Lodewijk beproeft een vruchteloozen aanval op Winsum, ald. — Alba laat door DE ROBLES een sterk punt van LODEWIJK bezetten, bl. 81. — Hij tast den vijand aan, en ALFONSO DE ULLOA dringt met zijne busschieters door, ald. — Vlugt van een groot gedeelte van LODEWIJK's leger, ald. — Bekwaamheid van ALBA als Veldheer, bl. 82. — Lodewijk verschanst zich te Jemmingen, ald. — Alba besluit, hem met zijn geheele leger aan te tasten, bl. 83. — De Duitsche soldaten van LODEWIJK weigeren te vechten en den dijk door te steken, ald. — Aanval van ALBA, bl. 84. — Lodewijk ontkomt over de Eems, ald. — De Spanjaarden beschuldigen LODEWIJK van onvoorzigtigheid, bl. 85. — Verschillende beschouwingen over deze nederlaag, ald. — Alba, LODEWIJK en ORANJE na de nederlaag, bl. 86. — Moedwil der Sardinische afdeeling te Heiligerlee, ald. — Alba's plan om Delfzijl te versterken, ten einde Embden in het oog te houden, ald. — Hij laat in Groningen de plaats tot een kasteel afbakenen, bl. 87. — Benoemt DON FREDERIK tot Bevelhebber over het voetvolk, ald. — Teregtstelling van VAN STRAALEN en CASEMBROOT, bl. 88. — Verzoekschrift van GRANVELLE ten voordeele van VAN STRAALEN, ald. — Het huis van den Graaf van Culemborg te Brussel geslecht,

bl. 89. — Oranje *gaat voort met eene aanzienlijke krijgsmagt bijeen te brengen*, ald. — *Bevelschrift des Keizers aan* oranje, *om alle krijgstoerustingen te staken*, ald. — *Merkwaardig antwoord van den Prins, waarin hij zijn besluit verdedigt, om de wapenen op te vatten*, bl. 90—97. — *Beschouwing van dit antwoord*, bl. 98. — *Onderzoek naar het beweren, dat* filips *gezworen heeft de Roomsche Kerk voor te staan en in hare regten en vrijheden te onderhouden*, bl. 98—100. — *Klagt van* maximiliaan *aan den Koning over* alba's *bewind in* de Nederlanden, ald. — *Invloed van de nederlaag te* Jemmingen *op de zienswijze der Duitsche Vorsten*, bl. 101. — *De pogingen van* oranje *en de wreedheden van* alba *stemmen hen weder ter gunste der Nederlanders*, ald. — *Zij danken den Keizer voor zijne bemoeijingen bij den Koning*, ald. — *Verbond van* oranje *met den Prins van* Condé *en* de coligny, bl. 103. — *Bemoeijingen van* oranje, *om het krijgsvolk en het benoodigde tot den veldtogt bijeen te brengen*, bl. 104. — *Hij ontvouwt op nieuw in geschriften de redenen, welke hem bewegen, de wapenen op te vatten*, bl. 105. — Delrio *stelt eene verdediging op van het vonnis tegen* oranje, *dat door de Spaanschgezinden wordt afgekeurd*, bl. 106. — Oranje *monstert zijne krijgsmagt in het Bisdom* Trier, ald. — *Beleid en bekwaamheid van* oranje, *om den woesten moed zijner krijgslieden in tucht en teugel te houden*, bl. 107. — *Het leger stelt zich in beweging, en komt langs* Aken *te* Witthem, bl. 108. — Bourlette, *een der vertrouwdste aanhangers van* oranje, ald. — *Brief van den Prins aan de Regering van* Luik, *om doortogt en levensmiddelen*, bl. 109. — *De Prins vindt minder steun bij* hoogstraten *dan bij* culemborg, marnix *enz*, bl. 110. — *De Hertog van* Alba *waarschuwt den Bisschop van* Luik, *tegen den Prins van* Oranje *op zijne hoede te zijn*, bl. 111. — *Weigering van den Bisschop aan* alba, *om* Tongeren *met krijgsvolk te bezetten*, ald. — Alba *vermeerdert zijne krijgsmagt*, ald. — *Hij besluit, niet aanvallenderwijs te handelen*, bl. 112 — *De merkwaardige togt van den Prins over de* Maas, *door Spaanschgezinde schrijvers zelfs als een proefstuk van krijgsbeleid en stoutheid geprezen*, bl. 113. — *De Bisschop van* Luik *heeft, na 's Prinsen togt door de* Maas, Tongeren *en andere plaatsen doen bezetten*, ald. — *De achterhoede van den Prins wordt door* alba *bij* Jodoigne *geslagen*, bl. 114. — *Dood van* malbergh *en den Graaf van* Hoogstraten, ald. — *Redenen waarom zich geene stad voor* oranje *verklaarde*, bl. 115. — *Mislukte aanslag van* oranje *op* Tienen, ald. — *Noodlottige toestand van 's Prinsen leger*, bl. 116. — *De Bisschop van* Luik *roept de hulp in van* alba, ald. — *De Prins slaat zich voor* Luik *neder*, bl. 117. — *Slaat den weg in naar* Frankrijk, ald. — *Gelukkig gevecht met* alba's *voorhoede*, ald. — *Verlies geleden te* Chateau en Cambrésis, ald. — Oranje *op Fransch grondgebied*, ald. — *Bekwaamheid van* alba *in dezen togt getoond*, bl. 118. — *Redenen waarom* oranje *zijn krijgsvolk naar* Frankrijk *voerde*, ald. — *De Prins verkoopt te* Straatsburg *zijn krijgsvoorraad en dankt zijne benden af*, bl. 119. — *Gaat met* lodewijk *en* hendrik *van* Nassau *in Fransche dienst onder* de coligny, ald. — Alba, *na 's Prinsen mislukten togt, meer dan ooit gevestigd*, bl. 120. — Alba *houdt eenen zegepralenden intogt in* Brussel, ald. — *Het vervolgen, veroordeelen en straffen wordt heviger dan ooit voortgezet*, bl. 121. — *Ieder zoekt zich door de vlugt te redden*, ald. — *De besluiten der Trentsche Kerkvergadering alom ingevoerd*, ald. — *De verbodene boeken in beslag genomen en verbrand*, bl. 122. — *Moedig gedrag der Regering van* Leiden, ald. — *Last van* alba, *om alle stedelijke privilegiën in geschrift te stellen en in te leveren*, bl. 123. — *Zijne algemeene verordeningen op den stijl van procederen in lijfstraffelijke zaken*, ald. — *De nieuwe belasting*, ald. — Filips *geeft daaraan zijne geheele goedkeuring*, bl. 125. — *Redenen waarom men dit belastingstelsel zoo bestreden heeft*, ald. — Alba *handelt hierin op last des Konings*, bl. 126. — *Raadpleegt over zijn stelsel met de Raad van State en dien der Geldmiddelen*, ald. — *Hun afwijzend antwoord*, ald. — *Hij laat onderzoeken, wat de nieuwe belasting in* de Nederlanden *zou opbrengen*, bl. 128. — *De Staten bewilligen in het heffen van den honderdsten penning, maar weigeren den tienden en twintigsten*, bl. 129. — *In* Holland *zijn de groote steden, behalve* Dordrecht, *er tegen*, ald. — Brussel *en* Leuven *blijven onverzettelijk*, ald. — Utrecht *biedt tot afkoop honderd vijftig duizend gulden aan*, bl. 130. — Alba *legt bezetting in deze stad, om de Staten te dwingen*, ald. — *Hij besluit den tienden en twintigsten penning voor eene andere geldheffing te verwisselen*, bl. 131. — *Aartshertog* karel *ver-*

bl. 305. — *Hij is nu voornemens* Alkmaar *te belegeren*, ald. — NOIRCARMES *wordt door de Prinsgezinden van* Alkmaar *verdreven*, bl. 306. — *De stad stelt zich in staat van tegenweer*, ald. — *De Spanjaarden, onder* DE VALDEZ, *worden bij* Alphen *door de Prinsgezinden op de vlugt gejaagd*, bl. 307. — Alkmaar *wordt van alle kanten ingesloten*, ald. — *Zwakke bezetting der stad*, bl. 308. — *De soldaten weigeren storm te loopen*, bl. 309. — *Kloekmoedige verdediging*, bl. 310. — *Het beleg wordt opgebroken*, bl. 311. — *Er wordt eene groote vloot gereed gemaakt*, *om* Noord-Holland *te vermeesteren*, bl. 312. — *De Noord-Hollandsche vloot zeilt de Spaansche schepen te gemoet*, bl. 313. — *Er wordt den eersten dag dapper gevochten*, bl. 314. — *Het schip van* BOSSU *wordt omsingeld*, *en de andere Spaansche schepen nemen de vlugt*, bl. 315. — BOSSU *besluit zich over te geven*, ald. — *De gevangenen worden te* Hoorn *binnengebragt*, bl. 316. — *Met moeite is* ALBA *te bewegen*, *de voorwaarden van overgave na te komen*, bl. 317. — *Hoog gewigt van de overwinning op de* Zuiderzee, bl. 318. — *De Spanjaarden maken zich gereed*, Leiden *in te sluiten*, bl. 319. — ST. ALDEGONDE *wordt gevangen genomen*, ald. — *Brief van* ST. ALDEGONDE *aan* ORANJE, *dat men zich met den Koning zal verstaan*, bl. 320. — *Aanmerking op dezen brief*, bl. 321. — *De Prins weigert eene zamenkomst met* ROMERO, ald. — *Antwoord van* ORANJE *aan* ST. ALDEGONDE, bl. 322. — ALBA *verzoekt den Koning de komst van zijn opvolger te verhaasten*, bl. 323. — *Muiterij onder de Spaansche soldaten in* Amsterdam, ald. — *De Hertog verlaat* Amsterdam, *als een bankbreukige*, bl. 324. — *De Raad van State bewilligt in eene bede*, *onder voorwaarde*, *dat de tiende penning voor altijd afgeschaft worde*, ald. — *Uitvoerige brief van de Staten van* Holland, bl. 325. — *Uitvoerig geschrift in naam van* ORANJE *enz. aan den Koning*, ald. — DE REQUESENS *benoemd tot Landvoogd*, bl. 327. — JOHAN CASIMIR *doet bij* Spiers *vijftien wagens met buskruid*, *voor* ALBA *bestemd*, *in de lucht vliegen*, bl. 328. — DE REQUESENS *wordt met veel vreugdegejuich te* Brussel *ontvangen*, ald. — *Hij legt den eed af in handen van* ALBA, bl. 329. — *Zijn brief aan den Koning over den toestand des Lands*, ald. — *Geestig schrijven van* HOPPERUS *aan* VIGLIUS *over het doen vervangen van Nederlandsche Regters door Spanjaarden*, bl. 331. — *Vertrek van* ALBA, ald. — *Zijne ontvangst in* Spanje, bl. 332. — *Aanmerking over het bestuur van* ALBA *in* de Nederlanden, bl. 333. — *Geldgebrek*, bl. 334. — *Uitvoerige brief van* DE REQUESENS *aan den Koning*, *om hierin te voorzien*, ald. — *Gevoelens van* ALBA, VIGLIUS *en* DE REQUESENS *over eene algemeene vergiffenis*, bl. 336. — *Brief van* FILIPS *aan* ALBA *over het opheffen van den Raad van Beroerten*, bl. 339. — *Brief van* DE REQUESENS *aan den Koning over hetzelfde onderwerp*, bl. 340. — *De gedragslijn van* ALBA *moet gevolgd worden*, *tot er nader berigt uit* Madrid *kome*, bl. 342. — *De Zeeuwsche zaken zijn niet ter gunste der Spanjaarden veranderd*, ald. — *De Spaansche schepen nemen de vlugt*, *en worden gedeeltelijk te* Bergen op Zoom *ingesloten;* Roemerswaal *wordt verbrand*, bl. 343. — DE REQUESENS *ondervindt geene medewerking bij 's Konings Bevelhebbers*, bl. 344. — *Groot gebrek in* Middelburg, bl. 345. — *De Prins begeeft zich naar* Zeeland, ald. — *Hij ondervindt*, *dat ieder in de beste stemming is*, *en acht zijne zaak niet verloren*, bl. 346. — *Eene vloot*, *tot ontzet van* Middelburg *uitgezeild*, *wordt door de Zeeuwen geslagen*, ald. — *Een bode van* MONDRAGON *komt den Prins in handen*, bl. 349. — MONDRAGON *sluit met* ORANJE *een verdrag van overgave*, ald. — *Inhoud van dat verdrag*, ald. — *De moed der vrijheidsgezinden wordt door deze overgave verlevendigd*, bl. 351. — *De Prins regelt de zaken in* Zeeland, bl. 352. — DE REQUESENS *weigert*, *dat* MONDRAGON *zich in handen van den Prins stelle*, bl. 353. — DE RIJK, ST. ALDEGONDE *en anderen worden uit hunne gevangenschap ontslagen*, ald. — *Nieuwe regeling op de Regering vastgesteld*, bl. 354. — Collegie van Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier, bl. 355. — *In* Zeeland *wordt een* Gewestelijke Raad *ingesteld*, bl. 356. — *Onderscheidene aanslagen van den Prins op de steden* Antwerpen, Gent *enz. mislukken*, ald. — *Een aanslag der Spanjaarden op* Gouda *mislukt evenzeer*, bl. 357. — *De Noord-Hollanders herstellen hunne vloot*, bl. 358. — *De Spanjaarden maken van den strengen winter gebruik*, *om onderscheidene plaatsen in* Noord-Holland *te nemen*, bl. 359. — *Gedrag van* VAN BROEKHUIZEN *in* Hoorn, bl. 360. — DE REQUESENS *ontbiedt de Spanjaarden uit het* Noorder-kwartier *tegen* LODEWIJK van Nassau, ald. — *Er worden middelen beproefd*, *om* BOSSU *te verlossen*, bl. 361. — *Het Fransche Hof is ten voordeele der Ne-*

trekt met eenen uitgebreiden lastbrief naar Spanje, ald. — *Hij verlaat* Madrid *zonder gewenschten uitslag zijner zending*, bl. 133. — *Ontevredenheid van* FILIPS *op den Keizer*, ald. — *Geschillen van* ALBA *met* Engeland, bl. 134. — *De Engelschen verleggen hunnen handel van* Antwerpen *naar* Hamburg, ald. — *Vruchtelooze onderhandeling van* ALBA *met* Engeland, ald. — *Hij zet zijn verderfelijk stelsel van bestuur voort*, bl. 135. — *Het gedrag der Geestelijken strekt, om de ellende des volks nog onverdragelijker te maken*, ald. — *Bijeenroeping van Geestelijken te* Brussel, bl. 136. — *Pogingen om de Spaansche taal meer in* de Nederlanden *te verspreiden*, ald. — *Vruchtelooze poging des Konings om* de Nederlanden *in het verbond van* Landsberg *te doen opnemen*, ald. — *Plan om* de Nederlanden *tot een Koningrijk te verheffen*, ald. — *Aan personen welke den Koning getrouw gebleven zijn, worden geldelijke belooningen toegekend*, bl. 137. — ALBA *laat van het geschut, bij* Jemmingen *veroverd, een standbeeld gieten en in het kasteel van* Antwerpen *oprigten*, ald. — *De verlossing der Nederlanders van het dwangjuk der Spanjaarden, en vrijheid van godsdienst en geweten zijn het hoofddoel der pogingen van den Prins*, bl. 138. — ORANJE *besluit het geluk der wapenen ter zee te beproeven*, bl. 139. — *De zee is het toevlugtsoord der uitgewekenen*, ald. — *De Watergeuzen zijn eene zamenvloeijing van zeer ongelijksoortige lieden*, bl. 140. — *De eerste Watergeuzen, welke op hunne eigene kosten eenige gewapende vaartuigen hebben bijeengebragt*, bl. 141. — *Zij bezitten weldra eene vloot van tusschen de vijftig en zestig zeilen*, ald. — *Schepen op de* Zuiderzee, *het* Haarlemmermeer *en de rivieren*, bl. 142. — ADRIAAN DE BERGUES, *Heer van* Dolhain, *wordt tot Admiraal benoemd*, ald. — *Had* ORANJE *regt, kaapbrieven uit te geven?* ald. — *Der Watergeuzen handelingen begonnen een meer geregeld aanzien te krijgen*, ald. — *Zij nemen* Ameland *en* Terschelling *in bezit*, bl. 143. — BOSSU *en* DE ROBLES *verdrijven* DOLHAIN *en behalen buit*, ald. — DOLHAIN *vertrekt naar* Engeland *en wordt van het bewind ontzet*, bl. 144. — *De bandeloosheid der Watergeuzen neemt hand over hand toe*, ald. — GUISLAIN DE FIENNES *tot Overste en Kapitein-Generaal der geheele vloot aangesteld*, bl. 145. — ALBA *beschouwt de komst des Konings naar* de Nederlanden *als geheel overbodig*, ald. — *De Staten en Geestelijken in het* Sticht *weigeren de belasting te betalen*, ald. — *De Staten van* Utrecht *voor den Bloedraad gedaagd*, bl. 146. — *Vonnis tegen het* Sticht, ald. — *Men poogt* ALBA *tot eene verzoening te bewegen*, ald. — *Tegenwerking van* ALBA *tot het verleenen eener Algemeene Vergiffenis*, bl. 147. — *Plegtigheid bij de afkondiging daarvan*, ald. — *De veelvuldige uitzonderingen maken die vergiffenis denkbeeldig*, bl. 148. — FILIPS *sluit zijn vierde huwelijk*, ald. — *Het kortstondige verblijf der bruid in* de Nederlanden, bl. 149. — *Verbod van* ORANJE *aan de Watergeuzen, iets tegen de vloot te ondernemen*, ald. — *Ongunstige staat der gezondheid van* ALBA, ald. — *De Koning benoemt den Hertog van* Medina Celi *tot 's Hertogs opvolger*, ald. — *De Prins van* Oranje *is onverpoosd bezig, zich de middelen te verschaffen, om den krijg voort te zetten*, bl. 150. — *Zijne geheime briefwisseling met aanzienlijke lieden in* de Nederlanden, ald. — *Het huwelijk van 's Keizers dochter met* FILIPS *niet gunstig voor de zaak van* ORANJE, *blijkbaar op den Rijksdag te* Spiers, bl. 151. — *Mislukte aanslag van den Prins tegen onderscheidene Nederlandsche steden*, ald. — *Een vreesselijke storm belet de Watergeuzen* Enkhuizen *aan te tasten*, bl. 152. — *Noodlottige verwoestingen van den storm door het geheele land*, bl. 153. — *Mislukte poging, om* Enkhuizen *of* Texel *in handen te krijgen*, ald. — ORANJE *poogt te vergeefs* Deventer *te bemagtigen*, bl. 154. — HERMAN DE RUYTER *overmeestert* Loevenstein, bl. 155. — *Kloekmoedige verdediging van* DE RUYTER *en zijn dood*, ald. — ALBA *weigert den Staten verlof, afgevaardigden naar* Spanje *te zenden*, bl. 156. — *Hij besluit zijn plan van belasting weder door te zetten*, ald. — VIGLIUS *tracht met nadruk hem tot andere gedachten te brengen*, bl. 157. — *De gewestelijke Staten, de Stadhouders en leden van den Raad van State en dien der Geldmiddelen verzetten zich tegen de heffing*, ald. — BARLAYMONT *en* NOIRCARMES *verklaren er zich insgelijks tegen*, bl. 158. — ALBA *wordt aan het wankelen gebragt*, ald. — *Hij is buiten zich zelven door het volhardend tegenstreven der Staten*, bl. 159. — Zeeland *gedoogt de heffing niet, vóór al de overige* Nederlanden *daarin zijn voorgegaan*, ald. — *Eene menigte kooplieden verlaten het land*, bl. 160. — *Het uitwijken naar* Frankrijk *maakt op* ALBA *eenen diepen indruk, doch hij*

ontveinst zijne vrees, bl. 161. — *De moeijelijkheden met* Engeland *blijven nog bestaan*, ald. — *Onderhandelingen van* ORANJE *met voorname Nederlanders*, *om zich van eene voorname stad te verzekeren*, ald. — *De Spaansche soldaten plegen grove baldadigheden te* Utrecht, bl. 162. — *Reden waarom* ALBA Utrecht *strenger behandelde dan eenig ander gewest*, ald. — *De Watergeuzen verrassen* Monnikendam, ald. — BOSCHHUIZEN *jaagt hen uiteen*, bl. 163. — ORANJE'S *geduld*, *bedaardheid en standvastigheid*, bl. 164. — ALBA *stelt den Koning voor*, *een nieuw vonnis tegen* ORANJE *te wijzen*, bl. 165. — NOIRCARMES, BARLAYMONT *en* MEGEN *verlaten* Brussel, ald. — *De kerkvoogden geven den Koning berigt van den waren staat van zaken*, bl. 166. — *Eén belang vereenigt weder de Roomschgezinden met de Hervormden*, bl. 167. — ALBA *wil met de heffing in* Brussel *beginnen*, ald. — *Zijn besluit*, *de winkeliers in hunne deuren te laten ophangen*, bl. 168. — *De Watergeuzen zijn in magt sterk aangegroeid*, bl. 169. — *Zij worden heimelijk ondersteund door* ELIZABETH, bl. 170. — *Het nemen van* den Briel *geen toeval*, *maar het gevolg van een wel overlegd plan*, ald. — *De vloot laat voor de stad het anker vallen*, ald. — *De Watergeuzen trekken er binnen*, bl. 171. — LUMEY *wordt overgehaald*, *haar in staat van verdediging te stellen*, *en 's Prinsen bevelen af te wachten*, bl. 172. — BOSSU *en* DON FERDINAND *begeven zich met hunne krijgsbenden naar het eiland* Voorne, bl. 173. — *Door het opkomende water worden zij genoodzaakt te wijken*, ald. — ORANJE *belooft den Graaf* VAN DER MARK *spoedig hulp*, bl. 174. — BOSSU *verzoekt vrijen doortogt door* Rotterdam, *en overrompelt deze stad*, bl. 175. — ALBA *tracht met verdubbelden ijver den arbeid aan het kasteel te* Vlissingen *te laten voortzetten*, bl. 176. — *De tijding van de inneming van* den Briel *brengt hier de burgerij in beweging*, ald. — *De Spaansche schepen met soldaten*, *overal afgewezen*, *vertrekken naar* Bergen op Zoom, bl. 177. — *De Vlissingers worden voor vijanden des Konings verklaard*, ald. — *Zij ontvangen versterking uit* Antwerpen, bl. 178. — *Men krijgt genoeg magt*, *om geheel* Walcheren *van de Spanjaarden te bevrijden*, bl. 179. — *Mislukte aanslag van* TRESLONG *op* Middelburg, ald. — *Aanslag op* Veere, bl. 180. — *Geheel* Walcheren, *uitgezonderd* Middelburg, *heeft zich binnen één maand tegen de Spanjaarden verklaard*, ald. — *Het gelukt* SANCHO D'AVILA *versterking in* Middelburg *te brengen*, bl. 181. — D'AVILA *poogt zich van* Veere *meester te maken*, bl. 182. — DE RIJK *krijgt het bevel over* Veere, *en* WORST *wordt Admiraal van* Vlissingen, bl. 183. — ALBA *maakt toebereidselen*, *om den opstand te dempen*, ald. — *De Enkhuizers weigeren Spaansche bezetting in te nemen*, bl. 184. — *Het gelukt den Scheepsbevelhebbers*, *door* BOSSU *afgezonden*, *dat de burgerij zich aan de Regering onderwerpt*, ald. — *Men zou echter van de eene noch van andere partij bezetting innemen*, ald. — *Toorn van* ALBA *over hetgeen men den Enkhuizers had moeten bewilligen*, bl. 185. — *De stad verklaart zich openlijk voor den Prins*, bl. 186. — SONOY *door* ORANJE *tot Luitenant en Gouverneur over* West-Friesland *en* Waterland *aangesteld*, bl. 187. — *Onderzoek of* ORANJE *daartoe het regt had*, ald. — SONOY *tracht de Noord-Hollandsche steden aan 's Prinsen zijde te brengen*, bl. 188. — *Drie hooplieden van* BOSCHHUIZEN *loopen met hunne manschappen over*, *en begeven zich onder* ORANJE'S *eed*, bl. 189. — LODEWIJK *van* Nassau *verrast* Bergen *in* Henegouwen, bl. 190. — *De magt van* ALBA *is te gering*, *om* Holland *en* Zeeland, *en te gelijk* Bergen *te bedwingen*, ald. — ALBA *besluit*, LODEWIJK *te verjagen*, ald. — Valenciennes *wordt hernomen*, bl. 191. — *De Zeeuwen bemagtigen en verbranden eenige schepen van* MEDINA CELI, bl. 192. — *De belegering van* Bergen *geeft vele steden den moed*, *zich voor* Holland *en* Zeeland *te verklaren*, bl. 193. — LUMEY *komt te* Dordrecht, bl. 194. — Haarlem *schaart zich aan 's Prinsen zijde*, bl. 195. — *De Graaf* van den Berg *neemt verscheidene steden in* Gelderland *en* Overijssel, ald. — Mechelen *verklaart zich voor den Prins*, bl. 196. — ALBA *schorst het heffen van den tienden penning*, bl. 197. — *De Staten van* Holland *vergaderen te* Dordrecht, bl. 198. — FILIPS VAN MARNIX *vertegenwoordigt hier den Prins van* Oranje, ald. — LUMEY *maakt zich van onderscheidene Zuid-Hollandsche steden meester*, bl. 199. — *Vele geestelijken en ambtenaren verlaten* Holland, bl. 200. — *Mislukte aanslag van* LUMEY *op* Amsterdam, bl. 201. — ORANJE *trekt den* Rijn *over en vermeestert* Roermonde, bl. 202. — *De Keizer is gunstiger gestemd voor* FILIPS *en* ALBA *dan vroeger*, bl. 203. — *Geldgebrek in het Spaansche leger*, bl. 204. — MEDINA CELI *neemt deel aan het bestuur*, bl. 205. —

Mislukte aanslag van TSERAERTS op Brugge en Gent, bl. 206. — Het gelukt ROLLE en DE RIJK Zierikzee aan 's Prinsen zijde te brengen, bl. 207. — ALBA verschanst zich sterk voor Bergen, bl. 208. — Tirlemont, Diest en Mechelen openen voor ORANJE de poorten, bl. 209. — De moord der Hervormden te Parijs, en geldgebrek sporen den Prins aan, ten spoedigste Bergen te ontzetten, en de belegeraars tot een veldslag te nopen, bl. 210. — ALBA heeft zich te sterk verschanst, dan dat hij verdreven kan worden, bl. 211. — Spaansche benden onder ROMERO overrompelen de legerplaats van den Prins, bl. 212. — De Fransche soldaten, in dienst van LODEWIJK, krijgen van KAREL IX bevel, Bergen in handen van den Hertog van Alba te stellen, bl. 213. — Onderscheidene redenen, welke ALBA en MEDINA CELI doen besluiten, het verdrag van overgave aan te nemen, bl. 214. — LODEWIJK, in een draagstoel uit de stad gevoerd, wordt door aanzienlijke Spanjaarden met eerbewijzingen ontvangen, ald. — ALBA maakt schikkingen, om Mechelen aan te tasten, bl. 215. — DE MERODE is genoodzaakt met de bezetting de stad te verlaten, ald. — De stad is drie dagen aan de woede der soldaten ten prooi, bl. 216. — ALBA tracht zich in een openbaar geschrift hierover te verdedigen, bl. 217. — TSERAERTS slaat de Spanjaarden tusschen Westkapelle en Vlissingen, bl. 218. — Stoutmoedige togt der Spanjaarden door het water, ald. — De togt van MONDRAGON doet den moed der Prinsgezinden niet zinken, bl. 220. — In Holland is het geluk den Spanjaarden weinig gunstig, ald. — ORANJE spoort de Protestantsch-Duitsche Vorsten tot ondersteuning zijner belangen aan, bl. 221. — De Prins wordt te Enkhuizen met buitengewone vreugde ontvangen, bl. 222. — Begeeft zich naar Haarlem, waar hij de Staten van Holland beschreven had, ald. — Vaardigt onderscheidene bevelen uit, bl. 223. — Handelt als Grafelijk Stadhouder, ald. — Wijze staatkunde van den Prins, om 's Konings naam te gebruiken, bl. 224. — ALBA vereenigt al zijne strijdkrachten tegen de Noordelijke Gewesten, bl. 225. — Moord en plundering te Zutphen, ald. — Vlugt van den Graaf van den Berg, bl. 226. — JOOST van Schouwenburg tot Luitenant-Generaal en Gouverneur van Friesland benoemd, bl. 227. — Bloedbad te Stavoren, ald. — Mislukte aanslag van DE ROBLES op Franeker, bl. 228. — De Prinsgezinde Friezen verschaffen SCHOUWENBURG eene aanzienlijke som gelds, waarmede hij naar Duitschland vlugt, bl. 229. — DON FREDERIK begeeft zich naar Naarden, bl. 230. — Trouwloosheid van ROMERO, bl. 231. — Het lot der stad, bl. 233. — Verschillende oordeelvellingen over het gedrag der Spanjaarden, bl. 234. — PRAATS raadt den Koning het verleenen van eene algeheele vergiffenis aan, en geeft een verslag van den noodlottigen staat der Nederlanden, bl. 235. De geldmiddelen zijn in den beklagenswaardigsten toestand, bl. 236. — Getuigenis van 's Hertogs geheimschrijver ALBORNOZ, bl. 237. — FILIPS ziet te laat in, dat ALBA de man niet is, om de beroeringen te dempen, bl. 238. — De goede verstandhouding is verbroken tusschen MEDINA CELI en ALBA, ald. — Middelen, welke voorgeslagen worden, om de Nederlanden te bevredigen, bl. 239. — Voortzetting der onderhandelingen met Engeland, bl. 240. — De Prins zendt eenige afgevaardigden naar ELIZABETH, om onderstand in geld en manschappen tegen ALBA, ald. — De Noord-Hollandsche schepen bij den Diemerdijk in het ijs, bl. 241. — Zij komen te Hoorn en Enkhuizen behouden binnen, bl. 242. — DON FREDERIK heeft het op Haarlem gemunt, ald. — Het beleg wordt in den winter ondernomen, bl. 243. — RIPPERDA en de schutterij besluiten, de stad tot het uiterste te verdedigen, bl. 244. — MARNIX wordt door ORANJE afgezonden, om de Regering te veranderen, bl. 245. — De verschansing op den dijk bij Sparendam wordt genomen, bl. 246. — De Spaansche voorhoede begeeft zich naar de stad, bl. 247. — Geringe bezetting van Haarlem, ald. — KENAU SIMONSD. HASSELAAR, ald. — Eene versterking door den Prins afgezonden, wordt geslagen, bl. 248. — Na de opeisching legert DON FREDERIK zich om de stad, ald. — De bressen, door de Spanjaarden geschoten, worden door de Haarlemmers gestopt, bl. 249. — Een storm wordt moedig afgeslagen, bl. 250. — De Haarlemmers doen gelukkige uitvallen, bl. 251. — Mislukte pogingen tot ontzet, ald. — Wreedheden aan beide zijden gepleegd, bl. 252. — De Haarlemmers gaan voort, zich dapper te gedragen, ald. — Een algemeene storm wordt met groot verlies afgeslagen, bl. 253. — Broederliefde van GUADELAFARA, bl. 254. — DON FREDERIK wanhoopt de stad in bezit te krijgen, ald. — De Zuid-Hollandsche steden ondersteunen Haarlem met alles wat het noodig heeft, bl. 255. — DE MENDOZA wordt naar Spanje gezonden, om versterking te verzoeken,

ald. — De Noord-Hollandsche vrijbuiters bestoken de konvooijen uit Amsterdam, bl. 256. — Buit behaald op het Haarlemmermeer, ald. De schepen van SONOY worden op de vlugt gedreven, bl. 257. — Moedig gedrag van JAN HARING, bl. 258. — Gelukkige uitvallen der Haarlemmers, bl. 259. — De schepen van BOSSU komen op het Haarlemmermeer, bl. 260. — De Haarlemmers worden bij eenen uitval teruggeslagen, bl. 261. — Gebrek in Haarlem, ald. — Verbittering der Haarlemmers, bl. 262. — LODEWIJK van Nassau wordt aangespoord, der benaauwde stad te hulp te snellen, ald. — De stad wordt van de land- en waterzijde geheel ingesloten, bl. 263. — Een aanval op de Spaansche verschansingen mislukt, evenzeer als eene poging, om buskruid in de stad te brengen, bl. 264. — De schansen worden veroverd, bl. 265. — Misnoegen in de stad, ald. — Gebrek in de Spaansche legerplaats en in Amsterdam, bl. 267. — SONOY bezet den Diemerdijk, ald. — Onderscheidene pogingen, om den Spanjaarden den toevoer van levensmiddelen af te snijden, mislukken, ald. — De belegerden bieden een wanhopigen tegenstand, bl. 268. — Volslagen gebrek aan alles in de stad, bl. 269. — Eene onderhandeling met de Spanjaarden wordt door DON FREDERIK geweigerd, ald. — Eene krijgsbende, tot ontzet uit 's Prinsen leger afgezonden, wordt bij het Mannenpad geheel uiteen gedreven en verslagen, bl. 271. — Er wordt in de stad bepaald, dat alle weerbare manschappen zich door den vijand zullen heenslaan, ald. — Men neemt een nieuw besluit, dat de geheele bevolking zich een weg door den vijand zal banen, bl. 272. — Er wordt eèn verdrag gesloten, waarbij de stad zich op genade of ongenade moet overgeven, ald. — Bevel van overgave en het bezetten van Haarlem, bl. 273. — Zoodra de Spanjaarden binnen de stad zijn, beginnen zij geregeld te moorden, bl. 274. — Op dringend verzoek van Amsterdam, is een groot aantal inwoners gespaard gebleven, bl. 275. — ALBA vaardigt aan de afgevallene steden een staatstuk uit, waarbij zij vermaand worden, onder 's Koning gehoorzaamheid terug te keeren, ald. — De plundering van Haarlem wordt afgekocht, bl 276. — Muiterij der Spaansche soldaten in de legerplaats over de achterstallige soldij, ald. — De Spanjaarden en de Haarlemmers hebben, gedurende het beleg, zware verliezen geleden, bl. 277. — RIPPERDA wordt onthoofd, bl. 278. — KENAU SIMONSD. HASSELAAR ontwijkt de stad, ald. — PIETER DIRKSZ. HASSELAAR wordt met andere burgers tegen Spaansche gevangenen gewisseld, ald. — Burgemeester VAN DER LAAN wordt niet buiten de vergiffenis gesloten, bl. 279. — Het beleg en de verdediging van Haarlem is ook gewigtig in de gevolgen, bl. 280. — Noodlottige staat van het Land na het verlies van Haarlem, ald. — SONOY en de Raden van het Noorder-kwartier twijfelen aan eenen goeden uitslag, bl. 281. — Gemoedelijk antwoord van den Prins, ald. — Deze doet al wat mogelijk is, om den vijand weerstand te bieden, bl. 282. — Op welke voorwaarden men eenen vrede zou kunnen treffen, ald. — De Prins treedt weder in onderhandeling met KAREL IX, bl. 285. — Ontrouw van het Fransche Hof, ald. — De Prins wijzigt het verbond door LODEWIJK van Nassau en SCHOMBERG ontworpen, bl. 286. — De zaak blijft slepende, bl. 287. — LUMEY verwijst MUSIUS ten dood, bl. 288. — ENTENS en LUMEY in hechtenis gezet, bl. 289. — LUMEY, na ten tweedenmale in hechtenis te zijn geweest, wordt ontslagen en verlaat het Land, bl. 290. — Sterft niet zonder vermoeden van vergiftigd te zijn, bl. 291. — Aanmerkingen over LUMEY, en verdediging van zijn gedrag, bl. 292. — BOSSU vermaant VAN GROENEWEGEN, den Prins in hechtenis te nemen, bl. 294. — Verdediging van SONOY, bl. 295. — ALBA vermaant de steden, zich aan het gezag des Konings te onderwerpen, en biedt haar eene vergiffenis aan, maar men geeft daaraan geen gevolg, bl. 296. — De oorlog blijft in Zeeland voortduren, ald. — Spaansche schepen, die krijgs- en leeftogt in Middelburg willen brengen, worden door de Zeeuwsche vloot genoodzaakt naar Antwerpen te keeren, bl. 297. — Vlaanderen heeft de Water- en Boschgeuzen te duchten, bl. 298. — Spaansche schepen worden op nieuw door de Zeeuwen geslagen, ald. — Een aanslag op Tholen mislukt, bl. 299. — Na een hardnekkig gevecht gelukt het D'AVILA, naar Antwerpen terug te keeren, bl. 300. — Rammekens door de Zeeuwen genomen, bl. 301. — De moed der Hollanders wordt hierdoor weder opgewekt, bl. 302. — BEAUVOIR verliest drie schepen, ald. — In Friesland, Groningen, Overijssel en Drenthe wordt de rust gehandhaafd, bl. 303. — Geertruidenberg door de Prinsgezinden overrompeld, bl. 304. — ALBA besluit, Vlissingen en Enkhuizen op éénen tijd te laten aantasten, ald. — De muiterij onder het Spaansche krijgsvolk werpt dit plan in duigen,

derlanders gestemd, ald. — LODEWIJK van Nassau *nadert met zijn leger* de Nederlanden, bl. 362. — *Schrik der Spanjaarden hierover*, ald. — *De Prins brengt troepen in den* Bommelerwaard *bijeen*, bl. 363. — *De Nassausche ruiters verslaan de verkenningstroepen door* D'AVILA *afgezonden*, bl. 364. — *De beide legers scharen zich in slagorde op de* Mookerheide, ald. — *Het voetvolk van* LODEWIJK *weigert te vechten*, bl. 365. — *Er volgt een hardnekkige strijd*, *waarbij het leger van* LODEWIJK *geheel verslagen wordt*, ald. — LODEWIJK *en* HENDRIK van Nassau *zijn gesneuveld*, bl. 366. — *Lof van Graaf* LODEWIJK, bl. 367. — *Van Graaf* HENDRIK *en Hertog* CHRISTOFFEL, bl. 368. — *Algemeene verslagenheid over* LODEWIJK's *nederlaag*, bl. 369. — *Oproer onder de Spaansche benden*, bl. 370. — *Zij begeven zich naar* Antwerpen, ald. — DE REQUESENS *is genoodzaakt hun de achterstallige soldij te betalen*, bl. 371. — *De Zeeuwsche vloot behaalt eene groote overwinning op de Spanjaarden*, bl. 372. — *Onwankelbare moed en standvastigheid van* ORANJE, bl. 373. — DE REQUESENS *maakt zich gereed*, *den oorlog in* Holland *op drie verschillende punten voort te zetten*, bl. 374. — *Een aanval op* Wormer *mislukt*, bl. 375. — *Op onderscheidene plaatsen in* Noord-Holland *lijden de Spanjaarden een groot verlies*, ald. — *Zij behalen meer voordeel in* Zuid-Holland, bl. 376. — VALDEZ *krijgt bevel met zijn volk naar* Leiden *op te rukken*, bl. 377. — *Eene algemeene vergiffenis wordt afgekondigd*, ald. — *Indruk welken deze afkondiging te weeg brengt*, bl. 378. — *De Hollanders en Zeeuwen geven hiertegen eene waarschuwing in het licht*, ald. — DE REQUESENS *vindt de Staten niet gestemd*, *gelden op te brengen*, bl. 380. — Holland *en* Zeeland *stemmen toe in eene oorlogsbelasting aan den Prins*, bl. 381. — *Eerste vergadering der Hervormde kerken van* Holland *en* Zeeland *te* Dordrecht, ald. — Leiden *verzuimt*, *zich van bezetting en mondbehoeften te voorzien*, ald. — JOHAN VAN DER DOES *wordt Bevelhebber over de gewapende magt in de stad*, bl. 382. — *Al de toegangen derwaarts worden bezet*, ald. — *De Prins vermaant de inwoners tot eendragt en volharding*, bl. 383. — *Er wordt zorg gedragen voor het uitdeelen der levensmiddelen*, bl. 384. — *De ingezetenen doen gelukkige uitvallen*, bl. 385. — *De Prins stelt voor*, *de sluizen te openen en de dijken door te steken*, bl. 386. — *Er worden overal platbodemde vaartuigen gebouwd en krijgstuig bijeengebragt*, bl. 387. — VALDEZ *tracht de stad door schoone beloften tot onderwerping te brengen*, ald. — *Antwoord der Staten op een brief uit* Leiden, bl. 388. — *Ziekte van den Prins*, ald. — *In* Zeeland *wordt eene vloot tot ontzet uitgerust*, bl. 389. — *Brief van* VALDEZ *aan de Regering en het volk van* Leiden, bl. 390. — *Het water rijst niet hoog genoeg*, *om de schepen over het land te voeren*, bl. 391. — *Hardnekkig gevecht tusschen de Spanjaarden en* BOYSOT, bl. 392. — *De wind waait uit het Noordwesten*, *en het water begint sterk te wassen*, ald. — *De Spanjaarden verlaten onderscheidene sterke punten*, bl. 393. — *Tweedragt in* Leiden, ald. — *Waardig gedrag van* P. A. VAN DER WERFF, bl. 394. — *Hongersnood en pest binnen* Leiden, bl. 395. — *Een stormwind uit het Noordwesten zet het land geheel onder water*, bl. 396. — *De vloot nadert en de Spanjaarden nemen overal de vlugt*, ald. — *Gevecht tusschen de Spanjaarden en de Zeeuwsche schepen*, bl. 397. — *De Leidenaars ontdekken*, *dat de schans te* Lammen *verlaten is*, bl. 398. — Leiden *ontzet*, bl. 399. — *Vurige dankzegging voor de verlossing*, ald. — *Het stedelijk bestuur wordt veranderd*, bl. 400. — *De Hoogeschool wordt opgerigt*, bl. 401. — P. A. VAN DER WERFF, bl. 402. — J. VAN DER DOES, ald. — J. VAN HOUT, bl. 403. — W. K. SPEELMAN, ald. — B. K. VAN KEULEN, bl. 404. — *Muiterij der Spaansche soldaten*, ald. — *Zij zijn voornemens* Utrecht *te plunderen*, ald. — *Zij worden van daar verdreven*, bl. 405. — *Opdragt der Hoogste Overheid van* Holland *en* Zeeland *aan den Prins van* Oranje, bl. 406. — MUYS VAN HOLY *door* ORANJE *naar* Noord-Holland *gezonden*, bl. 407. — *De Prins dringt met nadruk aan op het maken van eenige vaste bepalingen op het bestuur des lands*, bl. 408. — *De Prins aanvaart zijne waardigheid*, bl. 410. — *Wat was de oppermagt van den Prins?* bl. 412. — *Mislukte aanslag van den Prins op* Antwerpen, bl. 413. — ORANJE *tracht de zaken in* Zeeland *op eenen geregelden voet te brengen*, bl. 414. — *Nieuwe regeling ontworpen op de regering van* Holland, bl. 415. — ORANJE *neemt het hoogbewind*, *hem opgedragen*, *aan*, bl. 417. — *Stelt eenige veranderingen voor*, bl. 418. — Spanje *polst den Prins over eene verzoening*, bl. 419. — *Antwoord van* ORANJE, bl. 420. — LEONINUS *wordt ten tweedenmale gelast* BONTE *daartoe af te zenden*, bl. 421. — *Krach-*

tig antwoord van den Prins, bl. 422. — De Koning weigert vrijheid van godsdienst toe te staan, bl. 423. — Eene nadere onderhandeling met MATHENESSE en JAN VAN TRESLONG, ald. — De afgevaardigden van de Staten dringen aan op de verwijdering der vreemde benden, bl. 424. — St. ALDEGONDE, met hetzelfde doel afgezonden, slaagt niet beter, en de onderhandelingen worden vooreerst gestaakt, bl. 426. — De Prins heeft reden, de vredesgezindheid van FILIPS te wantrouwen, bl. 427. — De vloot, door FILIPS tegen ons Land uitgerust, wordt niet afgezonden, bl. 428. — De Keizer is mede werkzaam, om eene bevrediging tusschen den Koning en den Prins tot stand te brengen, ald. — LEONINUS wordt door den Landvoogd afgezonden, om met den Prins te onderhandelen, bl. 430. — De Prins wederlegt al de punten, die in den lastbrief van LEONINUS zijn opgenomen, bl. 431. — Zamenkomst der afgevaardigden van den Keizer met de Staten in Dordrecht, bl. 432. — De Gemagtigden worden van beide zijden benoemd, bl. 433. — Onderhandelingen te Breda geopend, bl. 434. — SCHWARTZENBURG vertrekt weder naar Duitschland, bl. 441. — De onderhandelingen worden afgebroken, bl. 446. — Aanmerkingen omtrent de vredesonderhandelingen, ald. — De vredesonderhandelingen te Breda hebben veel toegebragt tot het bewerken der Gentsche bevrediging, bl. 450. — ORANJE denkt nieuwe plannen uit, om den Spanjaarden afbreuk te doen, ald. — Huwelijk van den Prins met CHARLOTTE de Bourbon, bl. 452. — In Noord-Holland is men op zijne hoede tegen eenen aanslag des vijands, bl. 454. — Eene poging van SONOY, Haarlem te bemagtigen, mislukt, bl. 455. — Pogingen der Spanjaarden, zich van Noord-Holland meester te maken, bl. 456. — Maatregelen van SONOY hiertegen, ald. — Wreede regtsvervolging tegen eenige Roomschgezinde huislieden, bl. 457. — HIERGES bemagtigt Buren, bl. 460. — MONDRAGON vermeestert de schansen aan het Hollandsche Diep, bl. 461. — Moord door de Spanjaarden te Oudewater gepleegd, bl. 463. — Schoonhoven bezet, 464. — Woerden ingesloten, bl. 465. — Aanslag van DE REQUESENS op Zeeland, ald. — Merkwaardige togt der Spanjaarden, bl. 468. — Bommenede wordt vermeesterd, bl. 472. — Zierikzee belegerd, bl. 473. — Eene poging van DE ROBLES, Texel en Wieringen te vermeesteren mislukt, bl. 475. — ORANJE versterkt onderscheidene punten in Zuid-Holland, ald. — Pogingen, Friesland en Amsterdam aan de Spanjaarden te ontnemen, mislukken, bl. 476. — Geldgebrek der Spanjaarden, bl. 477. — Misnoegen van DE REQUESENS, bl. 478. — Oproer der Spaansche soldaten wegens wanbetaling, ald. — Geldgebrek in Holland en Zeeland, bl. 479. — De Staten beginnen naar vreemde hulp om te zien, bl. 480. — Raadplegingen hierover, bl. 482. — Er wordt onderhandeld met Engeland, bl. 485. — Antwoord van ELIZABETH aan DE CHAMPIGNI, door DE REQUESENS afgezonden, ald. — De onderhandelingen met ELIZABETH loopen vruchteloos af, bl. 486. — ORANJE knoopt onderhandelingen aan met Frankrijk, bl. 487. — Zij worden voor eenen geruimen tijd gestaakt, ald. — De schansen bij Krimpen worden aan de Spanjaarden ontnomen, bl. 488. — Zierikzee wordt door MONDRAGON meer en meer benaauwd, ald. — Onderzoek naar het verhaal, dat de Prins aan het behoud van het land wanhoopt, bl. 489. — DE REQUESENS sterft te Brussel, bl. 490. — Verandering in de tijdrekening onder zijn bestuur ingevoerd, bl. 492. — De Raad van State aanvaardt het Opperbewind, bl. 493. — De oorlog wordt met dezelfde kracht voortgezet, bl. 494. — Tusschen Holland en Zeeland komt eene naauwe vereeniging tot stand, ald. — De magt, welke de Prins reeds in Holland uitoefende, wordt tot en door geheel Zeeland uitgestrekt, bl. 495. — Omschrijving van de magt van WILLEM I, ald. — Van de Staten, bl. 496. — De betrekking waarin het volk voorkomt, bl. 497. — De Prins zoekt gelden bijeen te brengen, om den krijg voort te zetten, bl. 499. — Mislukte aanslag van SONOY tegen Muiden, bl. 500. — MONDRAGON blijft Zierikzee naauw insluiten, bl. 501. — Verschillende blijken van onverschrokkenheid door de Zeeuwen aan den dag gelegd, bl. 502. — Eene vloot, tot ontzet van Zierikzee afgezonden, wordt door MONDRAGON verslagen, bl. 503. — BOYSOT komt hierbij om, ald. — Zierikzee geeft zich bij verdrag over, bl. 504. — BLOIS VAN TRESLONG wordt tot Admiraal van Zeeland benoemd, bl. 505. — De goede verstandhouding met Engeland wordt door eene breuk bedreigd, ald. — Muitzucht der Spaansche soldaten wegens achterstallige soldij, bl. 506. — Zij verlaten Schouwen en trekken naar Braband, bl. 507. — Maken zich meester van Aalst, bl. 508. — Brief van VERDUGO, ald. — De Koning belooft de spoedige overkomst van DON JAN als Landvoogd, bl. 510. — De

Staten van Braband, Vlaanderen *en* Henegouwen *wapenen zich tegen de Spanjaarden*, ald. — SANCHO D'AVILA *verklaart openlijk, dat hij zich om de besluiten van den Raad van State niet bekommert*, bl. 511. — *De Duitschers verlaten* Vlaanderen, ald. — *De Spaansche benden worden uit* Holland *ontboden*, bl. 512. — *De Spanjaarden voegen zich overal bij de muitelingen*, ald. — *De Prins van* Oranje *verzuimt niet van dezen staat van zaken, ter bevordering zijner oogmerken, voordeel te trekken*, bl. 513. — *Hij schrijft uit* Middelburg *aan de andere gewesten, om hen tot een verbond met* Holland *en* Zeeland *te brengen*, ald. — *Merkwaardige brief aan den Heer van* Hierges, ald. — *De Raad van State en de Geheime Raad worden te* Brussel *gevangen genomen*, bl. 514. — *Er verschijnt van de Staatsdrukkerij te* Brussel *een verdedigschrift hieromtrent in het licht*, bl. 515. — DE RUEDA *oordeelt het zijn pligt, het bestuur van zaken op zich te nemen*, bl. 516. — D'AVILA *houdt den toegang tot* Vlaanderen *open*, ald. — DE BACKERE *verklaart gemagtigd te zijn, om met den Prins onderhandelingen aan te knoopen*, bl. 517. — *De Staten van* Holland *magtigen afgevaardigden, om met den Prins daarover te raadplegen*, bl. 518. — *De Duitschers maken met de oproerige Spanjaarden in* Braband *gemeene zaak*, ald. — *In de vergadering van de Staten van* Vlaanderen *te* Gent *worden de Spanjaarden voor vijanden des lands verklaard*, bl. 519. — ORANJE *laat de gunstige gelegenheid ter bevordering zijner plannen niet ongebruikt voorbijgaan*, bl. 520. — *De Raad van State verklaart alle Spanjaarden, die zich met de muitende soldaten inlaten, voor vijanden des lands*, ald. — *Het gezag van* DE RUEDA *wordt voor onwettig verklaard*, bl. 521. — *De Raad van State verzoekt aan* Holland *en* Zeeland, *om afgevaardigden naar* Brussel, Gent *of* Brugge *te zenden*, ald. — ORANJE *wordt verzocht zijne krijgsmagt uit* Vlaanderen *terug te roepen*, bl. 522. — *De bijeengeroepen afgevaardigden regtvaardigen hun gedrag bij de naburige Vorsten en Edelen*, ald. — *Ingevolge een krachtig vertoog van den Prins van* Oranje, *wordt door de Algemeene Staten aan* FILIPS *eenen brief geschreven*, bl. 523. — *De Raad van State geeft op nieuw last tot het werven van soldaten en matrozen*, bl. 527. — *Doel van het bijeenroepen der Algemeene Staten*, bl. 528. — *Besluit der Staten van* Braband, Vlaanderen *en* Henegouwen, *om met de gelastigden van den Prins en de Staten van* Holland *en* Zeeland *te* Gent *over den vrede te onderhandelen*, ald. — *Inhoud van den lastbrief der afgevaardigden van* Braband, Vlaanderen *en* Henegouwen, bl. 529. — *Lastbrief der afgevaardigden van den Prins en van de Staten*, bl. 530. — *Er wordt een wapenstilstand voor onbepaalden tijd gesloten*, bl. 532. — *Onderschepte brieven van den Koning en* DE RUEDA, ald. — *Hulp van den Prins tegen de Spanjaarden te* Aalst, bl. 533. — *Noodlottige gebeurtenis te* Maastricht, ald. — *Er worden krijgsbenden naar* Antwerpen *gezonden, om deze stad tegen de Spanjaarden te beschermen*, bl. 535. — *Zij trekken de stad binnen*, bl. 536. — *De bezetting van het kasteel ontvangt versterking*, bl. 537. — *De Spanjaarden maken zich meester van de stad*, ald. — *Het moorden en plunderen wordt met dezelfde woede gepleegd als in* Zutphen, Naarden *enz.*, bl. 538. — *Het verdrag tusschen de Staten van* Braband *enz. en den Prins van* Oranje *met* Holland *en* Zeeland *wordt te* Gent *afgekondigd*, bl. 540.